Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

UC-NRLF
B 2 925 440

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

TILSKUEREN

MAANEDSSKRIFT

FOR LITTERATUR
SAMFUNDSSPØRGSMAAL
OG ALMENFATTELIGE
VIDENSKABELIGE SKILDRINGER

UDGIVET AF
VALD. VEDEL

1906

KØBENHAVN OG KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

FORLAGETS BOGTRYKKERI
1906

Digitized by Google

Digitized by Google

AP42
T5
1906

VIGGO STUCKENBERG

fordi til Hobe Livsens Væld
saa sørgeligt udrunde . . .

V. Stuckenberg.

I

MELLEM de mange Bladudtalelser, hvortil Viggo Stuckenbergs altfor tidlige Død har givet Anledning, har der været Vidnesbyrd nok om, hvad han har betydet for den Generation, der var yngre end han — for Skribenter som L. C. Nielsen, Helge Rode, Harald Nielsen. Af de ældre Venner, Stuckenbergs jævnaldrende, har derimod hidtil kun én udtalt sig; denne ene var Sophus Claussen, i en følt og smuktformet Artikel i „Adresse-Avisen".

Vi var jo fire, der i det mindeværdige, nu allerede saa fjærne Aar 1884 — som Stuckenberg en Gang i et Brev har udtrykt det — „fandt hverandre bag et og samme Plankeværk". Af disse fire er to døde, Oscar Madsen og nu Stuckenberg; to lever, Claussen og den, der skriver disse Linier.

Det var betegnende, at Stuckenberg syntes, vi havde funden hverandre „bag et Plankeværk". Vi vilde jo være Skribenter alle fire, og Tidens strængeste Naturalisme var vort kunstneriske Ideal. Vi var vakte af Georg Brandes, paavirkede af Jacobsen, Skram og Schandorph, uddannede ved Læsningen af de store Russere og de store Franskmænd — Turgenjew, Dostojewsky og den Tolstoi, som skrev „Anna Karenin", Beyle, Mérimée, Zola og Brødrene Goncourt. Vi fik den Gang en Opdragelse i Virkelighedssans og Virkelighedsrespekt, som blev bestemmende for os Livet igennem, og ingen af os har haft sin Gang paa senere Ti-

M766301

Digitized by Google

ders poetiske Marmortrapper med hysteriske Roser nedover. Da vi alle var ganske unge — Stuckenberg, den ældste af os, var i Efteraaret 1884 lige fyldt de 21 — var vore Anlæg for Menneske-Iagttagelse endnu ikke synderlig udviklede. Derimod var vi ihærdige Selviagttagere, som drev den psykologiske Sjælsoptrævling med Raseri, ja indtil Desperation, og vi var Naturiagttagere, Naturelskere, Naturvandrere, hvem intet Træk, ingen nok saa ubetydelig Skiftning i den store Moders Ansigtsudtryk var fremmed. Den danske, den sjællandske eller fyenske, den københavnske, svendborgske eller nyborgske Natur var det, vi elskede, og elskede saa højt, at vi aldrig følte noget Savn eller nogen Længsel hverken efter blaa Bjærge eller venetianske Kanaler. Et Plankeværk i Nærheden af Valby var os virkelig kærere end alle Italiens Marmorpaladser tilsammen — et Plankeværk eller et gammelt Skur, graat og forfaldent af mange Somres Sol og mange Vintres Regn, saadan som den Maler, i hvis Billeder vi helt genfandt vor egen Følemaade, Albert Gottschalck, elskede dem og malede dem. Der var hos ham som hos os samme nøgterne Følsomhed, samme rige Stemningsliv i Anledning af de tilsyneladende uanseligste Ting. Vi mødte i hans ofte løst henkastede, men altid saa dybt bevægede Billeder hele vort eget Forhold til Danmarks flade Land og graa Himmel, og de Piletræer, Vejrmøller og Kaalmarker, han malede, og som vi saa gærne hængte op paa vore Vægge, var os kærere end alle Böcklin'ske Cypresser, Laurer og Marmorvillaer.

Bag et Plankeværk, et godt, gammelt, graat Plankeværk i et Landskab af grønne, ensomme Strandenge, med smalle Vandrender igennem, Stubmøller her og der, en fjærn Strimmel Kalvebodstrand og over det hele en høj, skygraa, urolig Himmel var det derfor sikkert nok, vi havde vort aandelige Hjem, vort bedste Mødested. Triste, tungsindige, Dødsens sørgmodige, fortvivlede til Selvmord kunde vi alle være og var det tidt nok. Men — som Gottschalck en Dag paa sin knappe Maade udtrykte det — „naar man havde taget Livet af sig, kunde man jo ikke gaa i Valby og male". Altsaa blev han i Live — og vi med ham.

II

Det var Oscar Madsen, som førte mig sammen med Viggo Stuckenberg. Kort forinden havde jeg i et Boghandlervindue i

Digitized by Google

Skindergade i et Nr. af „Nutiden" — Vilhelm Møllers for al ung Poesi aabne Ugeblad — læst et Digt af Stuckenberg, som jeg højlig beundrede, det i hans første Digtsamling optagne „Munken". Ogsaa jeg gav mig jo af med at skrive Vers, men havde endnu intet faaet trykt. Han kom da strax fra første Færd til at staa som den Overlegne for mig — den, der havde gjort Svendeprøve, medens jeg endnu kun gik i Lære. En Virkning heraf var det, at jeg noget efter i sirlig Renskrift bragte ham et Udvalg af mine Digte med Bøn om, at han vilde læse dem og sige mig sin Mening om dem.

Stuckenberg var den Gang endnu ugift og boede hjemme hos sine Forældre i Faderens Embedsbolig paa Vestre Hospital. Noget eget Arbejdsværelse havde han ikke, men delte Faderens; den gamle Stuckenbergs Skrivebord stod henne ved den ene Væg, Bordet under Gaskronen var Viggos. Her sad han med sine Bøger; han havde en egen kærlig Maade at tage en Bog i Haanden paa, med Ryggen hvilende i den hule venstre Haand, medens han bladede med den højre, som jeg aldrig har set hos nogen anden. Her sad han ogsaa en Vinteraften, vistnok i Begyndelsen af 1886, og bladede langsomt og omhyggeligt i Manuskriptet til mine første Vers, medens jeg laa paa Chaiselonguen henne i Krogen og ventede min Dom.

Stuckenberg var en fortræffelig Literaturkritiker. Hans Fader, der med dyb Interesse og oprigtig Sympathi fulgte hans Udvikling, ytrede en Gang, at denne Ævne maaske endog var Sønnens væsenligste. En ganske ung Poet, Hr. Marinus Schneider, fandt i et Digt ved Stuckenbergs Død rørende og gribende Ord for det Indtryk af endelig, uafviselig Autoritet, Stuckenberg gjorde som Kritiker. „Som et Solsmyg — listede den Tanke sig ind over mit Arbejde — Hvad vil Stuckenberg sige til mit Værk? Og jeg glædede mig — til at høre hans Stemme — til at se hans aabne, mægtige Pande — straale af Forstaaelse — glædede mig — til at møde hans stolte Øjnes — Spil af livfuld Velvilje — og til at høre ham sige: — Jeg synes, det er godt!"

Stuckenberg var i 1886 ikke i det Ydre saa overlegen en Skikkelse som i 1905. Men han var for os Unge af hans Samtid ganske som siden for de meget Yngre en literær Højesteret, ved hvis Kendelse man trygt slog sig til Ro.

Jeg husker ikke mere, hvad han i 1886 sagde om mine

Digitized by Google

Digte. Jeg vèd kun, at han syntes om dem, og at han, endnu før de var udkomne, gik til Edvard Brandes for at skaffe mig den velvillige Omtale i „Politiken", som da var absolut nødvendig. Den kom ogsaa og drev Velviljen saa vidt at sammenligne min Lyrik med Maurice Rollinats og Stephane Mallarmés — Navne, jeg da for første Gang saae paa Tryk.

Jeg husker ikke nærmere, hvad Stuckenberg selv mente om disse mine „Vers". Derimod finder jeg, i et Brev dateret 4de Juli 1887, efterfølgende lille Kritik af et Digt, jeg havde sendt ham. Man vil af dette Brudstykke begribe hele Arten af Stuckenbergs Maade at bedømme Literatur paa.

„Jeg vil ikke haabe," skriver han, „at det er Alvor med, at det tilsendte Digt er det bedste ... Efter min Mening har du maset hele Stemningen i det. Det er meget for kort, næsten ikke andet end et Resumé. Du har i dets faa Linjer faaet presset saadanne Bunker sammen af Sager hentede alle vide Vegne fra, at du forvirrer. Først Forstutrappens Flise, saa Svalerne, Brisen, Jasminerne, Drengene, Plankeværket, Duerne, Kirkeklokken, Skovene, Køerne, Tøjrekøllen o. s. v. — alt sammen Ting, som er meget rare, blot du havde smeltet dem ordenligt sammen. Men de kommer saa opramset. Man skal jo helst kunne se det altsammen paa èn Gang, høre de smældende Duevinger og Tøjrekøllen samtidig og dog føle dem som sondrede Lyd. Rent ud sagt, du, det smager fælt af det, det er: opkogte Varer! Saa var Prosaen meget bedre; den var da hel i Stemningen. Man bliver altfor hurtigt jaget op af den Stenflise og ned ad Gaden; husk paa den Ubevægelighed, der er over en Sommeraften hos os; saadan et Digt maa bredes."

Som man vil se, er dette „Vennekritik" i en anden Forstand end den, hvori Ordet almindeligt anvendes. Man vil tillige gennem dette Brev — som ingenlunde er enestaaende i Stuckenbergs Korrespondance — have faaet et Indtryk af, hvor alvorligt den Kreds, hvori han var Midtpunktet, tog den Kunst, de dyrkede. Som Mennesker gik vi, selv i vore tidligste Venskabsaar, ofte højst forskellige Veje. Som Kunstnere var vi enige om ét — aldrig at slaa os til Taals med mindre end det bedst mulige. Den eneste, der paa dette Punkt — som Journalist og Novellist — syntes vore Principer utro, var Oscar Madsen, og han følte derfor af os andre som en Frafalden. Vi fandt, at der var kommen Falskhed i hans Tone.

Det af Stuckenberg saa skarpt kritiserede Digt af mig blev aldrig udgivet.

Digitized by Google

III

Der var over Stuckenbergs Væsen som over hans Poesi i disse første Ungdomsaar noget, hvorved han forunderligt stak af mod os andre — noget ejendommelig fint, høvisk, ridderligt, og tillige noget elegant, legende let og lyst. Med saa overlegen en Streg mægtede ingen anden i Kredsen at henaande et Billede som dette af *Dryaden:*

Og foran i Hegnet
gyngende let paa en svajende Gren,
sidder med skødesløst hængende Ben
med Rakler i Haand, Dugperler paa Brystet,
et vemodigt Træk om den fyrige Mund,
fin som et Skyggerids, tegnet
paa Skumringens halvdunkle Grund
en dejlig Dryade.

Digtet skildrer nu videre, hvorledes

en Guldsmed fortryllet sig gynger
paa hendes Brysts Alabast
og drømmer beruset og klynger
svimmel sig fast.

Og i et helt lille Digt er derpaa denne Guldsmed, Dryadens, Aakandens og alle smukke Blomsters ridderlige Tilbeder, beundrende skildret, „staalblaa og gylden og flot i sin Flugt — skødesløst stryger den tæt over Vandet — oppe og nede, ret frem og i Bugt." Medens saavel Madsens som mine egne Vers, i Kraft af deres Afstamning fra Gjellerups „Rødtjørn", stadig bevarede noget vist træet, og Sophus Claussen endnu ikke havde fundet sin Pilefløjte, men forsøgte sig i tunge Kamp- og Tidsdigte, besad Stuckenbergs Lyrik fra første Færd hin legende, overlegne Guldsmedeflugt, hvorpaa den fødte Versets Mester kendes. Til Tider kunde der — som i Digtene „Strandsol", „Bækken", „Høststemninger" — endda komme noget næsten Paul Fischersk letbenet over hans Stil.

Med denne Egenhed i hans tidligste Digtning stemmede ogsaa det Indtryk, han gjorde som Personlighed. Der var over hans Tale med dens bratte Overgange, over hans pludseligt frembrydende Smil, ja over Lokkehaaret, det flagrende Slips, den elastiske Gang, Stokken, han svippede i de omhyggeligt behandskede

Digitized by Google

Hænder, i al Beskedenhed noget af det, man i ældre Tid kaldte et Kunstnerydre, noget, som mindede En om, at han var i Slægt med H. V. Kaalund, og som man bedre forstod, naar man i hans Forældres Hus traf den gamle, sirlige „Onkel Kaalund", der i sin Tid havde været Page ved Hoffet, og som endnu ydede Stuckenbergs Moder en gammeldags, chevaleresk Hyldest.

Snart efter at have gjort Viggo Stuckenbergs Bekendtskab, blev jeg nemlig indført i hans Familie. I Begyndelsen havde mine Besøg indskrænket sig til Viggos Værelse; jeg kom gærne ud paa Eftermiddagen og gik, naar Søsteren Else kom og stak sit lyse Hoved ind ad Døren og meldte, at nu var Theen der. Snart blev jeg imidlertid bedt gaa med tværs over Korridoren til den øvrige Lejlighed, og inden længe havde jeg min faste Plads ved det Stuckenbergske Aftensbord.

Her præsiderede for den ene Ende Stuckenbergs Fader Hospitalsforvalteren, bred og bredskægget, meget talende og meget leende, altid ivrig optaget af Dagens Politik og Literatur. Her sænkede Viggos yngre Broder, Maleren Børge, betænksomt sit Blik i Thekoppens Dybder eller spejdede, med sit Apostelhoved løftet, ud over Bordet, om der endnu var en stegt Sild i Behold, som han kunde bemægtige sig. Her passede den fine, stille, blide Husfrue Themaskinen og sørgede for, at den Fremmede ikke blev glemt. Og ind mellem de Voxnes Samtale smaaskændtes eller lo de to yngste, den halvvoxne Søn Tyge og Datteren Else.

Efter Bordet blev der gærne passiaret en Stund i Dagligstuen, eller den lange Maler satte sig til Klaveret og spillede sit Bravurnummer, „Napoleons Marsch over Alperne". Undertiden var ogsaa andre unge Malere til Stede, Knud Larsen, Cilius Andersen, Hans Dall, men ellers trak Viggo og jeg os snart tilbage til hans Værelse, og han læste da op for mig — Stykker af utrykte Noveller eller nylig skrevne Vers. Bagefter skulde jeg jo sige min Mening, men saa vidt jeg kan skønne, var min Kritik sjælden meget værd — dertil følte jeg mig Stuckenberg altfor underlegen. Dog husker jeg godt, hvor ivrigt jeg bifaldt ham, da han efter nogen Tøven havde læst et Digt for mig, som — sagde han — var „i en ny Stil". Jeg følte, at jeg her havde en ny Stuckenberg for mig — og en Stuckenberg, jeg bedre for-

Digitized by Google

stod end den elegante Guldsmed. Det var det Digt, som under Titlen „Frostnat" stod i Samlingen for 1886, og begynder:

Den kolde Natteluft i Huden stikker,
og Sneen knirker skarpt for hvert et Skridt;
ud over Marken Maaneskinnet ligger,
sneblinkende og saa forfrossent hvidt.

Der staar ved Vejen et Par nøgne Pile
og ser saa sært forkomne ud, de to;
de sorte Grene vipper uden Hvile
i Vinternattens kolde, blege Ro.

Det var Stemningen fra de øde Marker, der den Gang omgav Vestre Hospital, som her var greben og fastholdt i al sin nøgne Fattigdom. Og ægte naturalistisk i sin Trøstesløshed, med en knugende Tyngsel over Hjærtet, der var mig saa inderlig og sørgelig kendt, sluttede Digtet:

Jeg standser under Pilene og sparker
lidt Sne af Støvlerne og ser mig om —
en hegnløs Vej ud over nøgne Marker,
en frostgold Vej i snehvid Fattigdom.

Paa denne frostgolde, snehvide Vej kunde Viggo Stuckenberg og jeg mødes.

IV

Jeg var paa den Tid endnu officielt *studiosus magisterii* med det Formaal at tage Skoleembedsexamen med Zoologi som Hovedfag. I denne min Egenskab af Zoologi-Studerende deltog jeg i de histologiske Øvelser, daværende Docent R. S. Bergh afholdt paa Universitetet, og i Perioder kunde min Begejstring for Naturvidenskaberne eller maaske snarere for alle de interessante Vædsker, Redskaber og Glas, der hørte med til en moderne Zoologs Udstyr, stige saa højt, at jeg ganske tilsidesatte Poesien. Under et af disse Anfald af zoologisk Iver maa det have været, at Stuckenberg fandt sig beføjet til at sende mig følgende lille Billet:

$^{15}/_{3}$ 87.

Kære Jørgensen.

Er du gaaet i en tidlig Grav, og spirer der Vintergække dér, hvor du hviler?

Eller sidder du til Højbords mellem Dr. Berghs Snegle?

Digitized by Google

Hvor du saa er, saa stig op eller ned til mig. Kommer du fra Graven, saa tag lidt Jord med, for jeg planter Blomster nu for Tiden. Men polér dine Knogler og gnid Ledene med lidt Olie, saa de ikke rangler altfor meget.

Din VIGGO ST.

Denne Billet var skreven paa Indersiden af en til Brevpapir indrettet Facsimile af en Strandbergsk Vise („Min Tulle hun er sød. Vise om Petersens Kjæreste, det søde Asen. Med hendes veltrufne Portræt"). Den anslog en Tone, som i daglig Omgang var særdeles almindelig hos Stuckenberg — den barokt pudsige. Der er i Stuckenbergs Bøger ikke ringeste Spor deraf — men mundtlig var han overmaade morsom, fuld af Lune, rig paa Mark Twainske Overdrivelser, som han gennemførte med stor poetisk Kraft.

I et Brev til ham havde jeg gjort et vistnok særdeles naivt Forsøg paa at indføre ham og hans Hustru — han var i Maj 1887 bleven gift med Ingeborg Pamperin — samtalende og i Dialogform kritiserende et Digt af mig. Jeg fik herpaa følgende Svar, dateret 4de Juli 1887:

Jeg takker dig meget for den aandfulde Skitse, du har udkastet af mig i dit meget korte Proverbe. Jeg er rørt over den eminente Begavelse, du lader flamme i min Tale. Næste Gang jeg træffer paa en Vandpost i en eller anden Landsbykrog, skal jeg trykke dens Pumpestang og kysse dens Tud og underholde mig kollegialt med den, glad i Sjælen over at træffe en Aandsfrænde . . . .

Siden du saa gærne vil høre min Stang pibe og se min Tud rende, skal jeg slaa et Par Slag og poste lidt for dig. Men du faar alt Vandet i Hovedet.

En anden Form antager Humoren i efterfølgende Sted af et Brev, der, skrevet i parodieret Bibelstil, skulde trøste mig for den ringe Anerkendelse, jeg *qua* Poet mente at møde under et Sommerferieophold i min Fødeby Svendborg.

Haver jeg og ikke selv været eftersat af en lyseblaa Judas, en Djævelens Gendarm, dér jeg var taget ind i den Stad Mørdrup ved den Bæk Humle, af de Samaritanere kaldet Humlebæk. Der laa min elskelige Hustru og jeg og lod Himlens Sol brune vort Skind, Dag ud, Dag ind, og sang min Svigerfaders Pris, som havde inviteret os. Men, kære Broder, der kom Gøglere til Byen; og rejste de paa Gadepladsen et Tempel for en verdensberømt Tryllerinde, og tilbade de hende dèr

Digitized by Google

i alt Folkets Paasyn. Kommer der saa nogle unge Karle vandrendes; de se Afgudstemplet, og deres Hjærter harmes: „Sandelig, sandelig," raaber de, „her maa tudes i Drænrør!" Og de toge Drænrør og vandrede rundt om Templet og tudede. Men Templet stod, og Tryllerinden kom ud og raabte Væ! Væ! Og hun meldte dem til den Landshøvding. Men der min Svigerfaders Hund saa Tryllerinden, foer en Aand i den, og den vilde æde hende bort af Jorden. Og Aanden var stærk, og jeg kunde ikke holde Hunden.

Slutningen af Brevet sigter til Oscar Madsens ovenfor omtalte Frafald. Det hedder her:

Men du, som haanes og bespyttes, efterdi du er en Profete, skær dig en Kæp og drag af Byen og kom hid. Thi det bør sig, at Menigheden ikke splittes, at vi i Fællig kan bekende, at vi forsage Madsen og alt hans Væsen og alle hans Gærninger.

I Virkeligheden flyttede jeg sidst paa Aaret 1888 fra Frederiksberg, hvis Villaveje jeg hidtil havde dyrket, ud i Stuckenbergs umiddelbare Nærhed. Hans Bopæl var i Wiedeweltsgade, og jeg lejede mig ind faa Skridt derfra, paa en fjerde Sal i Øster Farimagsgade 10. Her havde jeg en vid Udsigt ud over Byggeforeningens Huse, Sortedamssøen og Nørrebro. „Det ser ud," sagde Sophus Claussen en Dag ved Synet af de mange Rækker af spidse Smaatage nede i Byggeforeningskvarteret, „som var et helt Folk kommen og havde slaaet Lejr lige under dine Vinduer."

Efter at min første Digtsamling og min første Fortælling var udkomne, havde jeg opgivet Zoologien og besluttet at leve som Forfatter. „Han har solgt sit Mikroskop og købt Penneskafter for Pengene," forklarede Stuckenberg en bekymret Zoolog blandt mine Venner. Iøvrigt befandt han sig selv i en Udvikling, ganske modsat min. Allerede i nogle Aar havde han været Lærer, og det regelmæssige Arbejde, han herved kom ind i, tiltalte ham. Ogsaa udenfor Skoletiden førte han et exemplarisk Arbejdsliv, var altid hjemme, læste meget, skrev paa bestemt Tid af Dagen et halvt eller helt Kapitel af sin Bog „Messias" og optog tilsidst det Studium, jeg havde forladt. Dog blev det Botaniken, ikke Zoologien, han valgte til Hovedfag, og med Forundring saae jeg Spiritusflasker, Reagensglas, Frøprøver og andre om Botanisk Laboratorium mindende Sager paa Stucken-

Digitized by Google

bergs Skrivebord. For et Boglegat, han søgte og fik, købte han sig de Værker af Sachs og Haberlandt, jeg ogsaa en Gang havde ejet, og naar han i lange Vinteraftener, ivrigt dampende paa sin Pibe, sad bøjet over sin Videnskab, forekom det ham — som han sagde til mig — at han fornam „Evighedens Sne paa sin Isse". Det var i denne Periode, at han til „Kjøbenhavns Børstidende", hvis Redaktionssekretær jeg 1889 var blevet, indsendte en Række Smaaartikler, som han demonstrativt undertegnede *Civis*. Saa borgerlig følte han sig, at han, da „Hedda Gabler" udkom, tog Parti for Jørgen Tesmann og ikke havde andet end Spot for Hedda og Løvborg. Og jeg husker endnu, hvorledes han en Aften sagde mig Farvel med de Ord: „Gaa hen og gift dig, ækle løse og ledige Mandfolk!" Til Gengæld drillede jeg ham, naar jeg paa smukke Sommeraftener fandt ham paa hans Værelse, hvor han ombølget af Røgen fra sin lange Pibe, skrev paa en Cyklus „Elververs". Ogsaa Broderen Børge fandt denne lyriske Husflid lidet poetisk og omdøbte Digtene med den som han mente mere passende Titel „Elleve Vers".

Det var i denne Stuckenbergs borgerlige Periode, i Aaret 1888, at vi sammen foretog en Fodvandring i Nordsjælland. Vi vilde ud at se Foraaret og drog fra København den 1ste Maj. Den første Dag gik vi fra Hillerød gennem Gribskov til Esrom. Næste Dag naaede vi Hornbæk, hvor vi besøgte Locher — frækt nok, thi vi kendte ham aldeles ikke. „Vi kan jo sige, at vi ikke vilde gaa Hornbæk forbi uden at se en saa berømt Mand," foreslog jeg som Introduktion. „Sludder!" sagde Stuck, „lad os hellere sige, at vi er sultne og gærne vil spare Aftensmaden." Heldigvis behøvede vi slet intet at sige. Locher og hans Hustru tog imod os med stor Gæstfrihed, og vi tilbragte en yderst behagelig Aften hos „Hedningerne i det hvide Hus", som Fiskerne i Hornbæk nok kaldte Familien. Det viste sig siden, at Locher havde anset Viggo for Børge og havde opfattet mig som en endnu mere ubekendt Kollega i Malerkunsten. Fra Hornbæk gik vi saa gennem dejlige, nysudsprungne Bøgeskove ned til Gurre og tog hjem fra Qvistgaard Station.

Dette var den eneste Gang, Stuckenberg og jeg var ude sammen uden hans Hustru. Som den gode Kammerat og forstaaende

Digitized by Google

Ven af sin Mands Kammerater og Venner, Ingeborg Stuckenberg var, fulgte hun os gærne paa alle vore Veje. Jeg husker endnu — det var vist i 1887 — hvorledes min Fødselsdag blev fejret med en Skovtur til Grib Skov. Det var i November, men alt Vejr var os kært. Og endnu husker jeg, som var det igaar, den mørkt kobberrøde, næsten blodigrøde Skovbund af dybe Lag faldne Blade, Gribsøs slørede, blyfarvede Flade og en lukket Sommerpavillon, paa hvis Veranda vi slog os ned for at spise den af Stuckenbergs medbragte Mad. Der var ingen Bænke at sidde paa, men vi satte os ned paa Gulvet, med Ryggen mod Pavillonens Væg, sad der Side om Side og spiste Smørrebrød og drak Portvin til af en Rejseflaske. Der laa tomme Boghylstre paa Gulvet, og vi morede os med at prøve, om vi kunde kaste de sorte, piggede Tingester ud gennem de smalle Mellemrum i Verandaens Rækværk. Stuckenberg sagde som sædvanligt Pudsigheder, undertiden ogsaa barnlige Uartigheder — der var især noget om en „Ræv", som gærne viste sig efter en bedre Skovfrokost. „Vittige Hund!" sagde hans Kone og betragtede med et Blik, fuldt af Ømhed og Hengivenhed, sin smukke Mand.

Novemberaftenen kom hurtigt, og vi gik til Trinbrædtet ved Gribsø for at vente Toget. Og som vi sad der, Side om Side, paa det vaade, sorte Brædt, og det mørknede langsomt, faldt de store, vintervaade Skoves dybe Stilhed over os. Ingen af os sagde noget, men med et rejste der sig, langt borte i den store Skov, et Sus af Vind, et Pust som af Nattens Aande, et tungt slæbende Suk, der under den graa Himmel gik hen over de Tusender og atter Tusender nøgne Toppe, steg og blev stærkere og tydeligere, alt som det nærmede sig, naaede os endelig og ruskede i Træerne lige over os, for atter at svinde, atter at blive svagere og svagere og tilsidst dø hen langt borte i den øde Skov.

Vi saae alle tre paa hverandre, da den sidste Lyd var forsvunden, men ingen af os mælede et Ord. Saa kom Toget, og vi vendte hjem som fra en Fest, en Højtid, en Kirkegang hos Naturen.

V

I Vinteren 1888—89 var Stuckenberg og jeg næsten stadig sammen. Hamsun, som netop da var dukket op af Atlanterhavet

Digitized by Google

eller Prærien eller hvor han nu kom fra, havde vakt umaadelig Opsigt, først ved et i „Ny Jord" offenliggjort Brudstykke af „Sult", senere ved sin burlesk-paradoxale Bog om Amerika. Den stovte Nordmand, der i det Ydre saa paafaldende mindede om Bjørnson, var i literære Kredse Sæsonens Løve, og naar man mødte Georg Brandes, snærrede og vrissede denne over al den Stads, der blev gjort af „den skævbenede Hamsun". Vi andre, som uforbeholdent beundrede Hamsuns Talent og ikke havde noget at udsætte paa hans Ben, smilede maaske lidt ad det Komediantvæsen, det nye Medlem af Kredsen ansaae det for nødvendigt at anvende. En Aften hos Stuckenbergs skulde der saaledes spilles Kort, og Tæppet blev da taget af Dagligstuebordet — et ganske almindeligt poleret Nøddetræsbord. Hamsun fandt det imidlertid rimeligt at falde i Extase over dette Bords Skønhed og Blankhed. „Næj — mener jeg ikke, det er Glas!" udbrød han i en Tone, som var han fuldstændig overvældet af Synet, idet han med Hovedet kælent paa Skraa hengav sig til Beskuelse af Bordet. Nogle Aftener efter sad Viggo, Ingeborg og jeg sammen ved Aftensbordet, da Stuckenberg pludselig greb Brødbakken, løftede den i Vejret, lagde Hovedet paa Skraa, saae kælent paa den og endelig med Hamsunsk Varme og Betoning udbrød: „Næj — mener jeg ikke, det er Brød! Jagu, er det ikke Brød" osv. osv. varieret en Tid lang med megen Gratie.

Det var i denne Vinter, at Stuckenberg i al Beskedenhed foranstaltede et Par smaa Festligheder — den ene Gang til Ære for Georg Brandes, den anden for Amalie og Erik Skram. Der var dækket Bord gennem begge de to smaa Stuer i Wiedeweltsgade, Lys var tændt overalt som paa et Aftenselskabsbillede af Viggo Johansen, og Stuckenberg gik rundt, smilende og lykkelig, glad ved sit Hus, sin Hustru og sine Gæster. Den mimoseagtige Husven, der havde saa let til at føle sig tilsidesat, var der taget fornødent Hensyn til ved at lade ham beholde sin vante Plads ved Husfruens venstre Side. Gladest var jeg dog, naar Gæsterne atter vel var borte, de fremmede, store Mennesker, som næsten fyldte for meget i de smaa Stuer. Naar Georg Brandes var kørt bort i sin Droske, og Ægteparret Skram med mange Farvel havde begivet sig til Sporvognen, da fulgte der en hyggelig lille Time, hvor vi sammen nød Festaftenens Efterstemning af halvt nedbrændte Lys, Cigaretrøg i Luften og et festligt Opryd af

Digitized by Google

mange pyntelige Ting: Vinglas, Glasskaale, Appelsinskaale, Frugtknive, smukke Servietter. Jeg laa paa min vante Plads, den altfor korte grønne Plydskanapé med en af mig særlig elsket „Trøster" under Hovedet, Stuckenberg var kommen i Tøfler og havde faaet sin lange Pibe tændt, kun i Ingeborg var der endnu Uro — hun gik frem og tilbage, stillede lidt sammen paa Tingene, opgav det igen og satte sig tilsidst til Klaveret for med sin blege, vaandefulde Røst at synge en af sine Yndlingssange — en desperat Bellmann eller Griegs fortvivlede: *Eg for vill i veduskoginn.* Saa bankede Stuckenberg besindigt sin Pibe ud, rejste sig og stod ved Siden af sin syngende Kvinde med et Udtryk saa snusfornuftigt og sat, som havde han alle sine Dage sorteret under Magistraten i en eller anden Kontorstol.

Stuckenberg, hans Hustru og jeg traf den Vinter desuden oftere sammen hos den bekendte Oversætter og Skolebestyrer Winkel-Horn, der sammen med sin anden Hustru førte et gæstfrit Hus. Her kom Ægteparret Skram, Oda og Martinius Nielsen, Fru Erna Juel-Hansen, unge Nordmænd, der havde skreven Proverber om Kabinetter og Maaneskinslamper, og saa naturligvis den store norske Knut. Efter et fint og rigeligt Aftensbord blev der snakket, røget og drukket Natten igennem, og inden man skiltes, blev der serveret Frokost, med Sild og forskellige Akvavitter.

Jeg deltog i dette Liv indtil henimod Jul, da jeg rejste hjem til Svendborg. Her modtog jeg kort efter følgende Brev:

24. Decbr. 1888.

Kære Johs.!

Jeg længes Gud straffe mig allerede efter dig! Af denne underlige Grund skriver jeg dig til. For noget som helst af Interesse har jeg selvfølgelig ikke at meddele dig.

Jeg begyndte strax i Lørdags Nat med at savne dig. Ikke saa snart var jeg kommen over Dronning Louises Bro*) før jeg havde en Fornemmelse af, at jeg var gaat den gale Vej. Den skidne Smaaregn og det blæsende Mørke morede mig ikke, og de fem vrøvlende Bavianer kom mig paa én Gang saa uhyggelig lidet ved. Det er sært, og det er naturligvis galt, men jeg har vænnet mig til at have Fornemmelsen af din Nærhed saadan næsten til Stadighed. Gaar jeg min egen Vej, savner jeg dig og snyder dig, synes jeg. Hvem Djævlen skal jeg ogsaa

*) [hvor jeg Natten før min Afrejse havde sagt Farvel til ham og de andre, med hvem jeg fulgtes hjem fra Selskab]

Digitized by Google

snakke med i disse fjorten Dage! Der er Gud døde mig ikke andre mellem Himmel og Jord end Ingeborg og dig, som jeg i min ophøjede Tilstand finder værdige til at dele mine magre Interesser og mine fede Skumlerier. Ikke en Kat! Amen!

Ser du — for straks at faa Lejlighed til at skumle lidt — Skram vilde jo have os hjem og give os Øl. Y. og Z. var jo himmelhenrykte. Men Hamsun stred imod og sagde Næj, næj! hvert femte Sekund og føjede til hvert Minut: Næj, det gaar Fan inte an, De! Vi kom jo imidlertid derud . . . og vi kom jo ogsaa Trapperne op og ind i Stuen, hvor vi fik Øl, som vi drak i Skær af en Natlampe. Men hver Gang en lo, brummede Hamsun et: Hys for Faen! og saae saa rasende ud som en gammel Dovretrold og gik rundt med begge Næver i Lommen og gjorde Ryggen bred og vendte den mod Natlampen, som om han havde en Fornemmelse af, at det arme Lys gjorde Spektakkel . . . Saa fulgte Skram os til Dørs. Men Hamsun kunde naturligvis ikke komme af Sted, før han havde været henne og hvisket noget til Skram. Han saae ud fra Ryggen som en Tigger ved Nyaarstide og lagde Hovedet paa Skraa; men Skram slog en mægtig Latter op og klappede ham paa Skuldren. Saa gik vi da; Hamsun rystende paa Hovedet og mumlende: Næj, det er rent pine forkert! — Aa hva! mente Y., vi er jo smaafulde. — Næj, jeg er saa ædru som den Dak, jeg blev født! Næj dette her — Næj! Og saa rystede han ned ad Dosseringen som et Fjæld paa Langfart, og Y. trissede efter som en trængt Hund, der længes efter, at Fjældet skal gøre en lille Standsning. Han er en svært bra Fyr, den Hamsun!

Igaar — Søndag — var vi paa Vestre [Hospital]. Jeg laa og læste i Amicis Konstantinopel. Har du læst den? Der er et storartet Afsnit om Konstantinopels gamle Mure, der ligger hen den Dag i Dag, som da Muhamed den anden hullede dem med Vædderstød; langt udenfor Byen ligger de, med Ukrudt og Stilhed op om sig. Det bør du læse en Gang; du kan springe hele den øvrige Bog over.

Ak ja, sagde jeg ikke nok, at jeg ikke havde Spor af interessant at melde. Jeg vil give Vejret en Omgang, tror jeg; det blæste igaar, og det sner i Dag. Du havde det vel for Resten ilde, for det var sgu en ordenlig Storm. Jeg var helt benovet paa dine Vegne, til Klokken blev ved det Lag et; saa mente jeg dig i Land.

Glædelig Jul! og hav det rart, til du faar dig en lignende Sludderomgang som denne. Det keder mig at skrive Brev, men hvad Fanden skal jeg gøre, naar din Lejlighed staar tom, og der flyder bredt Vand mellem os! Næste Gang skriver jeg maaske bare et eneste stort Bø! paa et Brevkort, eller jeg ræber ned i en Konvolut!

Ja ja — Adjøs!

Din VIGGO STUCKENBERG.

I intet af de Breve, jeg har fra Stuckenberg, kommer hans næsten kvindeligt kærlige Sind tydeligere frem end i dette. Rent

Digitized by Google

umiddelbart levede han sig ind i sine Venners Liv, følte i et med dem. Hans Bekymring for, hvordan jeg vel i det blæsende Vejr, lidet søstærk som jeg var, bestod Overfarten over Store Bælt, er i Slægt med hans Sorg en Sommeraften ved Langelinie, fordi jeg med mit svagere Syn ikke kunde se alt det, han formaaede at skælne. Det var en blid, stille, rosenrød Sommeraften, Sundet var ganske blankt, og ude paa de opankrede Skibe var Lanternerne tændte. Især var der en enkelt Lanterne helt langt ude, som med sin fjærne, ensomme Blinken virkede underligt dragende og sugende paa Stuckenbergs Sind, og det var hans Sorg, at jeg ikke ogsaa kunde se den og derved føle og dele hans Stemning.

Thi dette var jo Hemmeligheden ved vort Venskab, at vor Følelse var saa ens, som havde vi været Brødre. En af de første Ting, Stuckenberg fortalte mig under vore Skumringssamtaler i hans Værelse paa Vestre Hospital, var følgende lille Oplevelse fra den korte Tid, han havde faret til Søs og villet være Søofficer.

Øvelsesskibet, hvorpaa han var om Bord, var paa sit Togt kommen til Portugal og ankrede op paa Lissabons Rhed. Sammen med de andre Kadetter fik han Landlov for at se Lissabon. Først gik han med de andre, men snart skilte han sig fra dem. Solen brændte, og gennem Lissabons fra Vandet opstigende Gader kom Stuckenberg mellem Rækker af lyse, sovende Huse stadig højere og højere til Veirs. Tilsidst befandt han sig helt øverst oppe paa et Sted, hvorfra han kunde se langt ind i Landet. Og der langt borte, langt ude i det middagsstille, middagssovende Portugal — der saae han et hvidt, skinnende Punkt, en fjærn Kirke eller et Klosters hvide Mure, som lyste langt ude under Soldisen. Og saa stærkt vældede da Længslen op i ham efter dette fjærne Sted derude i det fremmede Land, hvor Mennesker, han aldrig skulde lære at kende, levede og færdedes, at han maatte gøre Vold paa sig selv for ikke at følge sin Længsel, men vende om og søge tilbage til Skibet . . .

Under helt andre Omgivelser havde jeg jo fornummet det samme — naar jeg som Dreng paa smukke Foraarsdage hjemme i Svendborg stod ved Tagvinduet øverst oppe i mine Forældres Hus, og saae Landet ligge grønt og nyt i Solen, og de hvide Veje

Digitized by Google

sno sig op over Bakkeskrænterne og forsvinde ud over Landet, ud mod Skovene, der stod i blaalig Dis langs Horisonten.

Derfor mødtes vi i dyb Beundring for Pierre Loti, gennem hvis Værker hin Sjælens Udvé gaar som et Ledemotiv. Derfor anvendte Stuckenberg en Dag paa sig selv og mig Eigils Ord i Oehlenschlägers „Vaulundurs Saga": „Jeg haver intet Haab og drives kun af en ængstelig Forlængsel, langt, langt hen i den vide Verden efter noget Bedre. Derfor stirrer mit Blik i hele Timer ud i den tomme, blaa Himmel, og derfor er Stenen i min Hjælm blaa, og derfor var Alrunes Klædebon blaat; og den matte, dunkle, tærende Forlængsel er min Valkyrie!"

Denne Følelse i Stuckenbergs Sjæl var det, som siden hen, efter at den strænge Naturalismes Dage var forbi, satte Blomst i hans to romantiske Fortællinger „Sol" og „Asmadæus". Denne Længsel var det ogsaa, som omsider sprængte hans Liv, da de Tider kom, hvor det borgerlige Velvære, det borgerlige Arbejde, ja selv den borgerlige Lykke ikke længer var ham nok, men hvor han — som den gamle Konge i et af hans Æventyr — klagende talte saaledes til sin Sjæl:

„Ja, nu er Lykken din, og dit Mod er stærkt som dine Lemmer, og din Tro som dit Blod. Og aldrig mere skal du jage Lykken mellem de graa Bjærge og over de vide Stepper, og aldrig mere skal du sove paa en dugget Tue og vaagne og tælle Himlens Stjærner over dit Hoved, og ingen Morgen skal høre din Sang i de ensomme Skove. Thi dit Ridt er endt, og Aarene vil gaa og gaa, og du vil sidde her, og Tiden være død om dig, og det, du vandt, død som en sluttet Sang."

Denne Følelse var det, som forvandlede Viggo Stuckenberg fra den *civis*, der paa sit Værelse i Wiedeweltsgade havde rimpet en „Messias" sammen, til hin vilde Jæger, der med sit Hjærteblod skrev „Fagre Ord", „Valravn" og de Digte, der er samlede i „Sne" og i „Flyvende Sommer".

Den store Liszt fandt jo, at Ærgerrighed var „eine göttliche Krankheit", fordi der intet andet Lægemiddel fandtes for den end Religionen; Gud selv var tilsidst det eneste Publikum, man havde Tilfredsstillelse af at behage. Paa samme Maade er der dem, som i hin Mangel paa Evne til at slaa sig til Taals med noget jordisk finder et Tegn paa Sjælenes himmelske Afstamning og himmelske Bestemmelse; Ernest Hello vilde, hvis han havde

Digitized by Google

kunnet kende Stuckenberg, som det dybeste i min døde Vens evigt higende Sjæl have fundet *le désir de la Face de Dieu,* Længslen efter at skue Gud.

VI

Efter at ogsaa jeg i 1890 havde giftet mig og som Medarbejder og Redaktionssekretær ved Ernst Brandes' Blad blev mere og mere optaget, antog Forholdet mellem Stuckenberg og mig naturligt andre Former. Det var ikke frit for, at vi til Tider gled fra hinanden. Jeg fik nye og yngre Venner, som ikke alle passede lige godt ind i de gamle Rammer. Alligevel saaes vi dog jævnligt, især efter at han, vistnok i Foraaret 1892, var flyttet ud paa Frederiksberg, hvor ogsaa jeg som gift boede. Vejen mellem os var ikke lang — fra Kastanievej til Christian Winthers Vej — og det gamle Samliv blev for saa vidt ogsaa genoptaget, som der var megen gensidig Selskabelighed. Men Kredsen var bleven større end før, og Formerne ikke længer borgerlige. Det var paa hans og paa mit Liv i hine Tider, jeg tænkte, da jeg i „Den yderste Dag" skrev:

„Aften efter Aften er der fremmede; Niels Graff kan ikke længer holde ud at være ene. Naar det mørknes, trænger han til at gaa i festlig Forventning og tænde alle Lys og sé Bordet dækkes og selv gaa ud at lukke op, naar det ringer. Han trænger til at sidde i en Kreds af Mennesker Natten igennem, drikke stærke Ting, snakke, læse op og ryge mange Cigaretter.

„Kommer der en Aften ingen til dem, da søger han og Agnes ud. De ringer paa, hvor de ved, at man gærne vil tage imod dem, og Aftenen og Natten ud bliver de hos Vennerne, og Vennerne er glade ved at have dem, og det er, som naar Børn ikke tør være ene i Mørke. Men undertiden stiger deres Uro, og deres Lede bliver saa dyb, at den ikke kan døves inden fire Vægge. Da iler de ned paa Gaderne, drager ud af Staden, vandrer i de frostklare Maaneskinsnætter lange, hvide Veje i det øde Land, indtil Maanen synker."

Stuckenberg og jeg var altsaa stadig Venner, men vi var ikke længer hinandens eneste Venner. Han var med at grundlægge „Taarnet", hvis første Hæfte aabnedes med en Scene af „Den vilde Jæger", men andre kom snart til at staa mig nærmere i Ledelsen af dette Foretagende. Og dog var det til mig, han

Digitized by Google

vendte sig i det Brev, som jeg her aftrykker, fordi det viser, hvor langt Stuckenbergs dybe Sjæl har vovet sig ind ad Veje, han siden ansaa det for Pligt at undgaa. Den 24. Juli 1893 skrev han fra sin Sommerferiebolig saaledes til mig:

Kære Johs.!

Jeg fik dit Brev idag, mange Timer tidligere, end jeg ellers plejer at modtage min daglige Paamindelse om, at Verden gaar længere end til Abildøres Horisont. Jeg gik paa Vejen og hørte paa Poplernes Raslen og saae paa Skyerne og lugtede moden Rug. Saa mødte jeg Postmanden, som under en stor Poppel aabnede sin sorte Taske og lod Blæsten fyge ned mellem Breve og Aviser og rakte mig dit. Der paa Vejen læste jeg det, i griset Vejr, i Blæst, ganske alene, med gyngende Kornmarker og Bønderhavers svajende Trægrupper langt ud om mig.

Saa pas hjemløs er jeg bleven, at det at faa et Par Ord fra dig — lige meget, om du er trist som jeg eller tristere endnu — er for *mig* som at slippe ind et Øjeblik, hvor der brænder Lampe og er Læ. Jeg gik og fortvivlede over ikke at eje et Jerusalem, hvorhen jeg kan vandre barfodet, ene mellem Pilgrimme, og vaske min Sjæl ren og begynde Livet fra nyt, dette hellige Menneskenes Liv, som jeg — og vi alle — lever, saa vi maa bruge tusind Aar af Evigheden til at græde ud i en Guds Skød. Dit Brev varmede mig, som *det* giver Varme, pludselig at møde et Menneske i Katakomben.

Landet herude ser ud, som Agre og Trær har set ud alle mine Somre. Men tidligere drev min Sjæl i Græsset og blev Korn og Sol og Straatag og en ubekymret Vejbred ved Grøften — nu staar den paa Bunden af en læk Skude og pumper Dag ud og Dag ind og ser det hele gennem et usseligt lille Koøje.

Nu i Eftermiddag driver Regnen ned, og den fugtige Luft staar som en tynd Taage ind gennem Vinduet og gør Papiret, jeg skriver paa, klamt, saa Pennen vandrer som over en Mose. Og dog er her godt at være i denne Stue, der er lav som et Gravkammer. Over mit Hoved hænger min Hat paa Loftsbjælken, og paa det graa Lergulv staar vaade Spor af mine Sko. I et Hjørne, hvor de nøgne Vægge støder sammen, staar min Seng, en lav, smal, lille Jærnseng, og ved Vinduet dette Bord, som jeg skriver ved. Her er nøgent som i en Celle, men en lun, dyster Stilhed og en Fred i denne Luft, der har staaet her inde i Læ Sommer og Vinter og givet Hus for Mennesker et Aarhundrede snart. Jeg gav med Glæde bort alt, hvad jeg ejer andetsteds, kunde jeg blot blive her et Aarstid eller to. Sidde her og gaa ud og komme hjem igen og hænge min Hat paa Loftsbjælken og være alene.

Din VIGGO STUCKENBERG.

Digitized by Google

Nøjagtig fra samme Tid — 22. Juli 1893 — er et Digt, Stuckenberg sendte mig til Optagelse i „Taarnet" under Overskriften „Barmhjærtighed" (senere, i „Sne", er Titlen karakteristisk ændret til „Angst"). Det hedder her:

Der sidder paa min Læbe, hvor jeg stedes,
et Ord i Stodderdragt, et Ord i Pjalter,
et Ord, som hungrer, naar jeg dybest glædes,
en sjælsyg Flygtning fra et mulmskjult Alter.

Og hvor jeg vender mig, og hvad jeg handler
mod den, jeg elsker, og mod den, jeg hader,
aldrig dets blege Rædsel sig forvandler,
aldrig dets Mareblik min Sjæl forlader.

Og dybest stirrer det, og hedest beder
dets Bleghed, hver Gang Dagens Lyde tier
og, hvad jeg øved, samler sig og leder
min Sjæl til Doms ad nattestille Stier —

da er det, som om alt i Natten græder,
mens Mørkets Klosterfred om alt sig hvælver,
da sønderriver Sjælen sine Klæder,
da hvisker jeg: Barmhjærtighed! og skælver.

Endelig stammer fra samme Periode det lille, dødelig bitre Stykke „Maaneskinspassiar med mine Drenge", trykt i „Taarnet" for December 1893. Digteren optræder her formummet som „Manden i Maanen" og fortæller om, hvordan han deromme paa Maanens mørke Side, i Baghuset, hvor han boer, maa gaa og fodre sine Grise med „raadne Stjærner". „Alle de Stjærner, som ikke vil blive siddende, og som falder ned for mig, dem fejer jeg ind til Grisene — det er udmærket Føde, og de smager Grisene fortræffeligt." Hele Dagen igennem maa Grisene sulte — „til Natten kommer og giver dem Føde, alle de mange Stjærner, som en Gang sad fast. Saa tier I, mine Drenge, og Jeres Kammerater, saa sover I — mens jeg gaar og fodrer og fodrer med det, som jeg ønskede skinnende til evig Tid."

Det er, som saae man her Digteren bore et Sværd i sit eget Hjærte og vende Klingen i Saaret. Da jeg senere hen brugte nogle Linjer af hans ovenfor anførte Brev i mit Skrift „Livsløgn og Livssandhed", kendte han dem igen og tilstod, at han en Gang havde været inde paa den samme Løsning af Livsspørgsmaalet som jeg. Og endnu i Foraaret 1894, kort efter at han

Digitized by Google

var flyttet ud til Lyngby, skrev han under Inspiration af den samme Livsstemning nogle smukke, Ingemannsk tonende Strofer, som blev offenliggjort (27. Maj) i „Illustreret Tidende". Stuckenberg har ikke selv villet trykke dem op igen, men jeg finder, at de paa dette Sted i nærværende Skildring har deres tilbørlige Plads. De er, som man vil se, ogsaa rent kunstnerisk af Værdi.

Aftenen kommer, den sorte Nat!
I Skoven mumler saa dystre Lyde,
Sus, som slukkes saa underligt brat,
Stemmer, som ingen kan tyde.

Er det Bladenes Hvislen, Dugfaldets Graad —
eller er det den evige Kvide,
som ensom ror gennem Natten sin Baad
og sanker, hvad Mennesker lide,

min egen Sjælenøds fredløse Trin
blandt Stammer i sukkende Soven,
min Ve, som hvisler i Nattens Vind
og flakker søvnløs i Skoven,

min egen Sjælenøds bundløse Blik,
der stirrer fra Skovdybets Kløfter,
lurer bag ved mig fra Stien, jeg gik,
ser paa mig fra Grenen, jeg løfter — —?

Jeg vandrer og vandrer, til sent paa Nat
den hvide Maane sig hæver,
og Løvet rundt i det duggede Krat
sølvblegt i Vaarnatten bæver.

Skænk mig, o Maane, den Fred, du saar,
mens tavs paa Himlen du stiger —
du hvide Pilgrim, som ensom gaar
din Gang mod de fjærne Riger.

VII

I Sommeren 1894 rejste jeg til Tyskland og Italien — en Reise, der for mig i al Beskedenhed blev et Vendepunkt for Livet. Under et Ophold hos Sophus Claussen i den lille Badeby Rapallo lidt Syd for Genua havde jeg hurtig opdaget, at der hos ham, trods al personlig Sympathi, ingen Samstemning var at finde i de Grundspørgsmaal, som nu beskæftigede mig. Men ogsaa Stuckenberg trak sig trods alt, der var gaaet forud, med stor Bestemthed tilbage.

Den 14. Juli 1894 havde jeg fra Pistoja sendt følgende Brev af Sted:

Digitized by Google

Kære V. og I. St.

Luften er saa tung, saa man næsten ikke kan leve, og der falder nu og da en stor Regndraabe paa de hede Brosten. Oppe under den graa Skyhimmel kredser Svalesværme, smaa som Myggestimer, og jeg hører dem skrige ganske svagt. Det bliver sikkert et forfærdeligt Tordenvejr, og jeg sidder og venter og kan ikke arbejde, har ingen Lyst til at gaa ud, ikke Lyst til at være inde heller.

Det er nu halvanden Uge siden jeg tog fra Rapallo og fra Sophus Claussen. Begge Dele gjorde mig ondt, men det var umuligt at blive der. Aften efter Aften sloges Claussen og jeg om alle himmelske Ting og en Del jordiske med. Jeg var for forandret — og han altfor meget den gamle. Hans danske Provins er som en Atmosfære, der svæver om ham.

Nu sidder jeg her i Pistoja mellem Toscanas Vinhøje. Det er en god lille By, om hvilken jeg har gjort dette fordringsløse Vers:

Taarne med døde Uhre
og Friser i brogede Rader
og Fliser paa alle Gader
og Fresker paa alle Mure.

Det er godt at sidde paa dens Torv (saa stort som Hauserplads, men heddende Piazzo Cino) om Aftenen og høre to vandrende Spillemænd, en Klarinet og en Violin, spille uendelige Melodier, der oprører Ens Hjærte til den dybeste Grund. Og det er dejligt om Natten, naar man ligger for aabne Vinduer, og det er køligt og stille, og Maanen skinner paa de skoddelukkede Huse ligeoverfor, at vækkes af sin Halvslummer ved Lyden af en Serenade lidt henne i Gaden — en Guitar og en Viola, der under Mesterhænder (thi Musikmestre er de jo alle!) græder saa klagende, smigrer saa dragende, lokker og jubler, smælter, synker hen, flyder saa fint som en Traad af klingende Sølv — og saa svulmer og stiger, kaldende, fordrende, villende — for at dø i Nattergalekluk og tie og lytte — og saa drage bort gennem Gaden i munter Marsch og forsvinde langt ude i Natten som en Drøm . . .

Paa dette ret banale Stykke Reiselyrik fik jeg to Svar, et fra Viggo og et fra Ingeborg Stuckenberg — Svar, som nok ikke var fremkaldte af mit Brev alene, men ogsaa og især af de Rygter om min hele aandelige Forfatning, der ad forskellige Veje var naaet hjem.

Stuckenberg skrev:

Lyngby, 26. Juli 94.

Kære Johs.!

Se med Andagt paa Overskriftens Ord og fornem dansk Landevejsstøv paa dine Læber og for dine Øjne et fyldende, skovsvajende Grønt i dyb Uigennemtrængelighed. Ak, hvad gør I i Italien! Naar jeg tænker paa Pistoja og Rapallo, hører jeg strax i mit Øre Skelskør og

Digitized by Google

Slangerup, og alle Markens Lærker er som draget ind i min Stue. Hvad Dævlen er der at se bag Kongeaaen? Denne chauvinistiske Indskrænkethed skal forklares derhen, at jeg agter at søge det Ankerske Legat for at faa Lejlighed til at lære at lave Salat til med Olie; derpaa kommer jeg hjem igen og skriver en Bog — om en sjællandsk Pilebusk eller om en Frø og et Skræppeblad og Solnedgang og en Landsbykirke langt borte. Jeg misunder ikke jer forlorne Sønner, som øder Jeres Gods i fremmede Lande, hvor I ikke kan høre Jeres Forældres Svin grynte. Jeg er kortsagt en tykhjærnet Bede med Munden fuld af godt Græs, som kan tygges mange Gange endnu, før jeg vipper Tøjrepælen op og gaar løs paa Naboens Havre. Kun én Ting misunder jeg dig — jeg tænker mig dig gaaende omkring uden en eneste af disse menneskefjendske Bekymringer, som hedder Pengevrøvl og andet do.! Himmel! at kunne bevæge sig omkring et halvt Aars Tid med Hænderne i Lommen og fløjte og glemme, hvordan en dansk Regning ser ud, og hvad ens Uvenner hedder, og ikke kere sig mere om [P. G.] Philipsen end om en Eskimo i Ivigtut — saadan gaa omkring og se det alt saa fjærnt som den Sol, der gaar ned, gennem milde Aftenskyer . . .

For saadan en Bonde gaar man her i Lyngby og bliver, at man ikke vil give en Skærvebunke bort for at faa Lov til at se Florens, og naar en kommer og siger: Jamen alle de store Mestre dernede! lægger man sin Haand paa Skærvebunken og siger: Denne her! Ræddes nu ikke altfor dybt over saadan Ugudelighed, gamle Ven, jeg er blot for Tiden saa gennemsivet af Landevejens Sol, af Regn og Fuglesnavs og alle Danmarks Herligheder, at Mars og Italien er mig lige fjærne og meget uvedkommende Sager. Men naar du kommer hjem, skal jeg sidde artig og høre dig fortælle og lade mig belære og saa som Tak laane dig min Skærvebunke.

. . . Nu maa du ikke være gnaven over, at jeg først har svaret dig idag. Jeg har virkelig haft travlt og har det endnu, og saa har jeg ikke ejet en Konvolut i mit Hus i de sidste fjorten Dage og ikke haft Raad til et tyveøres Frimærke — paa det sidste kendes en dansk Forfatter. Faa nu blot ikke Hjemve ved at høre om denne danske Armod.

Endnu en Gang en Hilsen fra Landevejen og fra Haven og fra Ingeborg. Gid jeg vidste, at du saae med samme Lidenskab som jeg paa denne Jords Muld og Skov og — jeg vover det — med samme Raahed.

. . . Medfølgende Brev fra Ingeborg har hun betænkt sig fra den 18de til Dato paa at afsende, beder hun mig sige dig.

Din VIGGO STUCKENBERG.

Det hosliggende, med Ingeborg Stuckenbergs mærkelige *pattes de mouche* beskrevne Ark, indeholdt følgende:

Kære Johs.! Naar du overskriver dine Breve baade til Viggo og mig, og naar du underskriver det: „skriv dog lidt til mig," saa ser jeg

Digitized by Google

længe paa den Overskrift og den Underskrift, og det siger baade ja og nej i mig, inden jeg bestemmer mig til det Vovestykke: et Brev til dig. For det første, siger jeg til mig selv, er det maaske kun en Hilsen, han begærer, en lille Viden om, at han er erindret, paaskønnet, og jeg burde maaske lade det blive ved en Hilsen. Men — der er et Forræderi i det, at sende kun en venlig Hilsen til en Ven, man hellere har helt andre Ord at skulle have sagt. Det er de Ord, du skriver om Claussen, der bestemmer mig. Aften efter Aften sloges I om alle himmelske Ting og en Del jordiske. Nu maa du ikke bede mig tage Fingrene fra Fadet, jeg har jo nu og da kunnet tale med dig uden din allerdybeste Foragt. Vi skal vel helst være ærlige mod hverandre, og mener jeg om dig, at du er en Vendekaabe, bør jeg vel helst sige dig det selv og bære din Vrede — og dit Had er jeg bange for.

... Du vil maaske nedlade dig til at føre en Smule Kamp med mig, saa ved jeg, at jeg intet har stukket under Stolen for dig, af Ligegladhed, Modløshed eller blot Dovenskab, det værste for alt Venskab ... Ak, Johs, du var en Gang en ung sørgmodig Mand, der ingen behøvede, trods det du var ensom! Kan du ikke længer huske Æventyret om den lykkeligste paa Grøftekanten, der ingen Skjorte ejede? Hvorfor har du nu andre Gudèr for én: Dig selv? Er alle dine Krav, din Styrke, fortumlet og borte, saa du kan nøjes? Kære Ven, har du glemt, hvor der var højt til Himlen, hvor uopnaaeligt stort vort Maal var, vor egen Guddomskraft uendelig! Og nu vil du nøjes med Menneskers, *andre* Menneskers Værk ved Vejen eller hvad? Jeg tror, du henrives af Østerlænderen i dig, griber som Mand efter Barnets brogede Legetøjspjalter. Men vi har jo svage Øjeblikke alle, det er svært at være Guddom og ubønhørlig mod sig selv, og jeg begriber ikke andet, end at det er Skrøbelighed hos dig — vel, vel, vel? Se paa dine Himmeldrømme og vaagn og gaa ikke i Afgrunden, i Støbeskeen! Johs, jeg maner dig, ikke fra Toppen af en Tinde — du ved, jeg *har* ikke Storhedsvanvid — men jeg trækker dig i Skøderne, Johs! sé tilbage! vi *har* været lykkelige Mennesker, der troede og vilde, vilde ofre. Kun det var Livet og Lykken, Lykken var ikke Ro eller Fred, Lykken var Kamp, og hvorfor skal jeg sige dig det?

Har jeg nu været dum eller paatrængende, uhøvisk eller blæret, Pokker kan jo vide, hvad du i din Vrede kan døbe mig, saa vil jeg dog sige dig det, at naar jeg rigtig tilbunds tænker over det, der er eller var Johs J., saa føler jeg, som jeg en Gang lovede, at mit Hjærte skal altid kende dig. INGEBORG ST.

Mit Svar, som var dateret Assisi 21. August, indeholdt følgende:

Kære Venner — jeg takker Jer meget og meget oprigtigt for det Brev, I sendte mig. Men hvad skal jeg svare derpaa?

Ingeborg skriver: „Se tilbage! vi *har* været lykkelige Mennesker!" Ja, vi har, midt i Aar af Tvivl og Sørgmodighed, haft lysende Oaser af Solskin og Ungdom. Men det var *Gave*, ikke Fortjeneste. Vi har

Digitized by Google

kun haft at aabne Sanserne for at indsuge Lykken med alle Organer. Og vor Fejl er, at vi ikke har været *lykkelige nok*. Læs „Valravn" eller „Livets Træ" — og sig, om vi har været lykkelige *nok?*

Hello siger paa sin mesterlige Maade: *L'âme est faite pour la pâture divine.* Og et andet Sted: *Dieu seul peut combler le désir de l'âme.*

Dette er uendelig sandt. Hver Gang vi i Naturbeskuelse eller Kunstglæde har funden Lykken, saa har det været, fordi vi glemte os selv overfor Skønheden ɔ: overfor Gud. Og Betingelsen for at leve et Liv helt i Lykke, er den samme: *at glemme sig selv.*

Jeg udtrykker her det ganske modsatte af, hvad man hidtil har lært os: „Du skal ikke have andre Guder for dig selv." Denne lille, hovmodige Selvdyrkelse kender jeg saa godt som nogen — og jeg véd, hvorhen den fører. Og I ved det ogsaa: den fører til Afgrunden.

Jeg angriber ikke Kunsten, jeg angriber ikke Skønheden — men jeg angriber Selvdyrkelsen, Selvguddommeligheden. Sjælens uendelige Begær og Længsel bliver evigt utilfredsstillet, saa længe vi søger Hvilen i os selv. Betingelsen for al sand Glæde er, at vi søger Hvilen udenfor os selv — i det, som er evigt. Dette er Betingelsen, dette er Vejen, dette er Porten. Kun de Ydmyge af Hjærtet skal se Gud.

Vi ydmyger os, hver Gang vi beundrer Skønheden — og dette er vor højeste Lykke. Lad os ogsaa ydmyge os for den aabenbarede Sandhed — og vi vil finde den højeste Salighed, den dybeste Fred.

Og Fred er det, vi søger — ikke Søvnens, men Sundhedens Fred.

Om den er det, Mester Eckart skriver: „Vil nogen, at jeg endelig skal berette, hvad Skæbnen mente, da han skabte alle Creature, saa svarer jeg: Hvile. Spørger man mig anden Gang, hvad alle Creature søge i deres naturlige Drift og Begæring, da svarer jeg atter: Hvile. Spørger man mig tredie Gang, hvad Sjælen søger paa alle sine Veje, da svarer jeg atter: Hvile."

Men denne Hvile er ingen død Ro. Den er det lige modsatte — den er hint Punkt, som Archimedes søgte — det Punkt, hvorfra man bevæger Jorden.

Eders Johs. J.

Herpaa svarede Stuckenberg med et Brev, der viser, at han allerede da var naaet til hin stoiske Pantheisme, han to Aar senere i en til mig rettet Digtkrans bekendte som sin Religion.

Kongens Lyngby, 25. August 94.

Kære Ven!

Nu begaar jeg vistnok en Dumhed, men jeg begaar den med krum Hals — jeg svarer dig strax, uden at have tænkt mig en halv Time om. Du mener maaske, at alene det er Grund nok til at slaa mig ihjæl. Slaa bare væk! Jeg er en rædsom Aal og mener i mit Aalehovmod, at den Pande er ikke smedet endnu, hvorpaa jeg kan ligge stille og dø mig selv ynkeligt ihjæl.

Og saa griber jeg da paa maa og faa i dit Brev og forsøger at svare dig, ikke for at overbevise dig paa noget Punkt — thi dette er

Digitized by Google

aabenbart ganske umuligt — men blot for at gøre rent i min egen Tankegang. Hvorfor skal vi ogsaa overbevise hinanden? Som om der nogensinde var syet to akkurat ens Støvler. Men naar du siger, at vore unge Dages Lykke var Gave og ikke Fortjeneste, saa er jeg til Mode, som maatte jeg paa Skøjter slaa to meget lange Herresving, et med hvert Ben, og begge rundende sig langt ud fra hinanden. For mig staar og var og er vor Lykke den Gang som nu ingen af de Dele, derimod vort eget bedste Produkt. Ja, der har du Selvdyrkelsen i struttende Flor. Og siger du, at vor Fejl var, at vi ikke var lykkelige nok, saa vender jeg mig paa Skøjterne og løber baglæns og svarer: Jo, vi var, vi var netop saa lykkelige, som vi formaaede at være, og vor Formuenhed var større end alle andres. Naar du henviser til Valravn og Livets Træ, synes jeg du gør en Fejl. Nu sætter jeg Sagen paa Spidsen. Hvem siger nemlig, at Lykken er ens med Glæde? Vor Lykke er den, at vi ævner at elske vort Liv, selv dets sorteste Sorg. Jeg vilde ikke været en eneste Hændelse foruden, ikke have byttet en eneste Fortvivlelse bort med al tænkelig Glæde, ikke for nogen Pris. Og jeg elsker mit Liv som Træet sin Rod, fordi det har gjort mig til den, jeg er, ja, inderst inde altsaa fordi jeg elsker mig selv. Hvad vil det sige, at denne Selvdyrkelse fører til Afgrunden? Jeg har ingen Bevidsthed om den Afgrund. At forlade sig selv synes mig nærmest at føre ud i det blaa . . . Forstaa mig nu, det er om os selv jeg taler, ikke om vor Kunst og dens Midler. Du faar aldrig mig bort fra mig selv, eller fra mit Selv, fra min Sjæls kostelige Spejl, fra dens bløde, frøfangende Skovbund. For min Skyld kan vi gærne bruge Ordet Gud, men da er Gud *i* mig og ikke udenfor mig, og da er der for mig kun én Gud, han, som er i *mig*. Muligvis har ogsaa andre en Gud i sig, men med ham har jeg intet at skaffe. At søge Hvilen udenfor sig selv, tror jeg er et Bedrag. Tror du, den Hvile bærer i afgørende Øjeblikke? Hvil i dig selv, i dit eget Væsens Fylde, som Solen hviler i sit eget Lys. Freden bærer du i din egen Ævne til Fred, og finder du den i Naturen, da er det, fordi dit Hjærte aabner den Højsal, der til daglig holdes lukket. Ingen Profet har prædiket anden Gud end den, der var i ham selv. Men alle Profeter har fejlet deri, at de vilde, eller troede, at alle Mennesker var ens og som de selv. Og mange Mennesker var slet ingen Ting, derfor kunde de sluge en dem fremmed Sjæls Gud; de havde jo hverken Sjæl eller Gud selv.

Og — ja nu kommer jeg til Kunsten — hvor fører det, du prædiker, Kunsten hen? Kun den er Kunstner, som ser nyt og lærer nyt og staar som en ny, aldrig før set Sjæl. Jeg tænker i dette Øjeblik paa dit Brev. Læs det en Gang ad Aare, og du vil sige: alt sammen gammelkendt! De hellige Ords Poesi er en Gang givet. For mig kan en Digter tro, hvad han vil, og smelte gammelt om, men saa skal Metallet smeltes, saa de gamle Former ikke staar der endnu — ævner du det, skal jeg bøje mig dybere endnu for Digteren i dig, end jeg allerede gør. Men foreløbig er jeg i den Retning en bondestiv Tvivler.

Det er farligt at skrive Brev om den Slags Ting. Tag nu ikke disse

Digitized by Google

Ord op, som om jeg havde grebet i min Skærvebunke og strittet Sten efter dine Ruder. Til min sidste Time vil jeg gentage, at hvordan du saa mener at maatte stille dig til mig, bliver jeg den samme, det vil sige dette Liv igennem din Ven VIGGO STUCKENBERG.

VIII

Som min døde Ungdomsvens Billede tegner sig i disse sidste varme, inderlige Ord, vil jeg helst lade det blive staaende.

Det viste sig efter min Hjemkomst fra Italien først paa Vinteren 1894, at det blev os mere og mere vanskeligt at omgaas, og tilsidst ophørte vi at komme sammen. Men endnu i 1898 brevvexlede vi om hans „Romerske Scener", som han havde sendt mig. Først to Aar efter rykkede han frem — eller blev bragt i Stilling — mod mig i Anledning af min Roman „Vor Frue af Danmark". Siden mødtes vi kun sjældent, mest paa „Nordisk Forlag", hvor Stuckenberg med et af de indtagende, forlegne Smil, han syntes at have bevaret fra sin Drengetid, hilste paa mig og erklærede, at jeg ikke havde forandret mig.

Jeg tør da tro paa, at min Ungdoms bedste Ven til Trods for alt bevarede venlige Følelser mod mig til det sidste. Jeg hørte om hans Sygdom, men vovede ikke at besøge ham af Frygt for, at han skulde mistænke mine Hensigter og tage Forargelse af mit Komme. Og saaledes gik det da til, at jeg ikke saa ham, før han var død — før han laa paa Hospitalets Ligstue i den smalle, hvide Kiste med Navnesedlen paa Laaget. Der laa han — og underligt bares det mig for, da det fine Klæde var fjærnet, og jeg saa hans høje, smukke Pande, de lukkede Øjne, den fast, næsten haardnakket samlede Mund, at den Mand, som her laa, var en helt anden end den Stuckenberg, jeg en Gang havde kendt, ja at denne Fremmede maaske end ikke brød sig om mit Komme . . .

Des stærkere fornam jeg hans Væsen i de Aftener og Nætter, som fulgte umiddelbart efter hans Død — milde, maaneklare Decembernætter med store, hvide Skyer og enkelte store, tindrende og bævende Stjærner. Endnu talte jo Stjærnerne deres dragende Sprog til *mit* Hjærte — men han, der havde forstaaet det Sprog som jeg, han var ikke mere. De skønne, skælvende Stjærner talte ikke mere til ham, og under den Himmel, som vi før havde været to om at elske og se op til, var jeg bleven ene tilbage. JOHANNES JØRGENSEN.

Digitized by Google

ROSER

I

CHAUFFEUREN sad stiv og ubevægelig med de behandskede Hænder hvilende paa Automobilets Styreapparat færdig til at køre.

Inde i den hvide Villa blev Døre slaaet op og i, og en klingende ung og munter Kvindestemme raabte:

— Bodil, Bodil, min Boa! Hvor er min Boa!

— Her, Frøken, her . . .

— Og mine Handsker!

— Dem puttede Frøkenen jo i Lommen . . .

Alle Villaens Vinduer var slaaet op; og Septembersolen laa straalende ned over Gaardspladsen med dens Græsplæne og store, lyserøde Rabat af Maanedsroser, Frøkenens Yndlingsblomst.

Paa det nederste Trin af den brede Trappe stod Tjeneren. Den brune Livréfrakke sad som støbt om hans slanke Krop; og Cylinderhatten med Dannebrogskokarden holdt han i Haanden. Saaledes havde han staaet næsten et Kvarter og ventet.

Konferentsraaden kom hurtig ud af Døren til Vestibulen; han var i graa Formiddagsdress med Panamahat over det hvide Haar.

— Nu maa Du virkelig skynde Dig, lille Estrid! sagde han og slog utaalmodig Hænderne sammen — ellers kommer Du for sent til Frokosten.

— Ja, nu kommer jeg, Papa! . . . Mine Handsker, Bodil! . . . de lyse!

— Frøkenen staar jo med dem i Haanden . . . .

Digitized by Google

— Gør jeg? . . . Ja! (Og Frøkenen lo, saa det klang under Vestibulens Loft) . . . Ja, saa er jeg færdig!

Tjeneren rettede sig med et Ryk og slog Vogndøren op.

Lys og let stod Frøkenen oppe paa Platformen ved Siden af Konferentsraaden. Haaret laa hende i gyldent Brus om Pande og Kinder; de brune Øjne lo, og de hvide Tænder.

— Hvor er Vejret dog dejligt!

— Ja; men skynd Dig nu, Barn.

— Og se Roserne, se Roserne!

— Du kommer for sent, Estrid!

— Aa, de venter vel nok paa mig; de er jo vant til det! . . . Farvel, Papa!

Hun slog Armene om hans Hals og kyssede ham paa Kinden.

— Farvel, min Stump! . . . Saa kommer Du hjem til Middag?

— Naturligvis!

Hun kyssede ham igen og løb saa ned og tog Plads i Vognen. Men pludselig satte hun i med et Skrig:

— Kurven, Bodil, Kurven! Frugten til Tante Francisca!

Konferentsraaden stampede:

— Næ, I Fruentimmer er for gale!

Men Frøkenen lo op til ham og kyssede paa Fingeren.

Bodil kom løbende med Frugtkurven, saa stærkt hendes gamle Ben kunde bære.

— Her er den! sagde hun forpustet og stillede Kurven paa Sædet ved Siden af Frøkenen.

— Kan I saa køre? spurgte Konferentsraaden.

Men Frøkenen satte paany i med et Skrig; hendes Øjne var atter blevet fanget af Roserne ude paa Plænen.

— Nej, nej! Jeg maa ha' nogle Roser med! . . . Victor spring hen og skær en hel Mængde af!

— Men Barn, dog!

— Tante Francisca maa ha' Roser, Papa, hvad tror Du ellers, hun vil sige! . . . En Gren til, Victor! En til! . . . Mange Grene!

Tjeneren havde nu begge Hænder fulde af lange, svajede Grene, der bugnede af Blomster.

Konferentsraaden ligefrem trippede deroppe paa Trappen. Og Bodil rystede af Angst for, at han skulde blive rigtig vred.

Saa brast Frøkenen pludselig i Latter:

— Gaa ind, Papa! raabte hun og vinkede overgivent op mod

Digitized by Google

ham. — Gaa ind og luk Døren efter Dig; for Du kan ikke taale at se, hvad jeg nu har fundet paa!

— Næ, Gu' gaar jeg ikke nej ind! sagde Konferentsraaden energisk. — Jeg har da Lov til at opholde mig paa min egen Trappesten!

Victor havde lagt Roserne paa Sædet ved Siden af Kurven.

Frøkenen bøjede sig over imod ham og hviskede ham noget i Øret. — Han saa op mod Konferentsraaden.

— Hurtig, hurtig, Victor! sagde Frøkenen — en lille Buket Roser bag hvert Øre lige over Rosetterne!

Der lagde sig et Smil omkring Tjenerens Mund, han kunde ikke bekæmpe det:

— Jamen der er jo ingen Heste, Frøken . . .

Hun lo højt:

— Nej, det er sandt, det er der jo heller ikke! Det havde jeg helt glemt! . . . Men saa tag Lygterne af og sæt nogle Rosengrene i Stedet!

Han tøvede.

— Naa, naa, skynd Dem, skynd Dem!

Og han gik paany hen til Rosenrabatten og skar løs.

Konferentsraaden steg hurtig ned ad Trappen:

— Hvad er det nu, I har for? Skal Du ha' flere Blomster!

— Bliv Du bare, hvor Du er, Papa!

— Jamen Barn, Du drukner jo i Roser!

— Det er ogsaa det, jeg vil!

Victor tog nu Lygterne af Automobilet og satte tre lange, blomsterfyldte Grene i deres Sted.

Frøkenen samlede en Del af Roserne fra Sædet og rakte dem frem mod Bodil:

— Strø disse her om bag mig op omkring paa Kaleschen!

— Næmen, Frøken . . . .

— Vil Du da, Papa?

— Nej, det véd Gud, at jeg ikke vil være med til de Narrestreger!

— Godt, saa kan jeg selv! og hun strøede Blomsterne rundt paa Sædet og op over den nedslaaede Kalesche, saa at det saa ud, som om hun sad i Roser. — Og sæt nu en Blomst i Knaphullet, Victor! Og De ogsaa, Jakob!

Chauffeuren og Tjeneren parerede smilende Ordre.

Digitized by Google

Og selv flettede hun en Rosengren ind mellem Pynten paa sin Hat og fæstede sig en anden foran paa Brystet:

— Saa, nu kan vi køre!

— Jamen, hvad vil man sige i Byen! sagde Konferentsraaden.

— Ser vi ikke storartede ud, Papa?

— I ser ud, som I skulde til Maskerade, gør I, og hvad vil man tro i Byen!

— Man vil tro, at vi er gale! lo Frøkenen. — Kør saa Jakob! . . . Og husk paa, Bodil, at der skal være Roser paa Middagsbordet! Mange! Men kun Maanedsroser! Alle dem, Du kan faa fat i! . . . Farvel, farvel, Papa! . . . Kør saa, Jakob!

Chauffeuren drejede paa Styreapparatet; og Automobilet gled langsomt i en Bue udenom Plænen, tog derpaa Fart og fôr hoppende ned gennem Gaardspladsen og bort ad den lange Lindeallé, der førte fra Villaen ud til Landevejen. — —

Tilbage paa Trappen stod Konferentsraaden og gamle Bodil og saa efter Køretøjet:

— Den søde, lille Frøken, sagde Bodil — som hun dog saa nydelig ud med alle de Roser!

— Tossede Tøs! sagde Konferentsraaden.

— . . . Skal jeg saa skære de Blomster af til Middagsbordet?

— Hum! De forkæler hende, Bodil!

— Ja, det gør vi . . .

— Jeg sa'e De! Det er Dem, der forkæler hende!

— Ja . . . jo! men Konferentsraaden kan jo forbyde det!

Ny Pause.

— . . . Skal jeg saa skære de Roser af?

— . . . Ja!

Konferentsraaden drejede sig om paa Hælen og gik ind.

II

En Timestid før Middag gik gamle Bodil klædt i sin Hedebodragt, den Frøkenen holdt saa meget af at se hende i, ned og skar Roser af til Bordet.

Hun skar baade af Rabaten paa Gaardspladsen og af Bedene foran Havesalen . . . saa kunde Konferentsraaden mukke, om han vilde! —

Bodil var en Slags selvbestaltet Oldfrue paa den hvide Villa.

Digitized by Google

Hun havde været der i Huset fra længe før Frøkenen blev født. Og da Konferentsraadinden for ti Aar siden døde, havde hun ganske stille bemægtiget sig hele Styret „indvendig". — —

I Spisesalen stod Bordet dækket. Og da Bodil kom op med sin Kurv fuld af Blomster, gav hun sig til at pynte løs. — Hun tog seks af de smaa Kuvert-Vaser frem, stak to Roser i hver af dem og stillede dem i Række, to og to, midt ned ad Bordet. Det saa nydeligt ud. Saa anbragte hun en Skaal med Roser i hver af Bordets fire Hjørner og strøede løse Rosengrene hist og her over hele Dugen. Derpaa stak hun en lille, blegrød Rosenknop i Næbet paa hver af Herrens og Frøkenens Servietter, der var sat op som Svaner. Men omkring Frøkenens Kuvert lavede hun desuden et helt „Platau" af Roser, smaa inderst og store yderst. Det var aldeles pragtfuldt! Og saa til Slut satte hun ligesom paa Trods en Knaphulsrose i hver af Fingerskaalene!

— — —

Konferentsraaden kom ind fra Salonen; han var i Kjole og hvidt, med Ordensbaand.

Han standsede brat og stirrede fra Bodil hen paa Bordet og tilbage paa Bodil igen. Og Bodil stirrede paa ham.

— Det maa jeg sige! sagde han.

Og hun sagde:

— Naa, Konferentsraaden har nok osse finet sig!

Pause.

— Jeg har sat Champagneglas frem, sagde saa Bodil omsider.

— Ja, det ser jeg!

— Vi skal ha' for første Gang Agerhøns, dem holder Frøkenen saa meget af.

— Hum ... Hun ødelægger mig den Tøs i Bund og Grund!

— Jo ...! Men Konferentsraaden kan jo forbyde det!

— — Det var Bodils stadige Trumf dette: „Konferentsraaden kan jo forbyde dette." Men Konferentsraaden „forbød det" aldrig ... Han var bare skinsyg, fordi han ikke fik Lov til at være ene om at „ødelægge" Datteren. —

Han trak sit Ur frem: Klokken manglede kun nogle Minutter i seks; saa maatte Frøkenen straks komme:

— Vil De saa gaa ned og hente den Flaske Champagne op, Bodil. —

Hun saa mistroisk hen paa ham:

Digitized by Google

— Konferentsraaden plejer jo ellers altid sæl van at besørge Vinen . . .

Han rakte hende Nøgleknippet:

— Værsaagod . . . Øverste Hylde til højre.

Bodil tog Nøglerne. Hun turde ikke ligefrem gøre Oprør. Men hun havde gennemskuet ham: Han vilde alene ud paa Trappen, for at Frøkenen rigtig kunde se, at han havde finet sig i Kjole! . . . Men hun skulde nok snyde ham!

— Den skal serveres i Køleren, lille Bodil.

— Ja, naturligvis!

Hun var allerede helt henne ved Døren ud til Anrettergangen. — Og hør, hvor han kunde sige „lille"! . . . Men hun skulde nok snyde ham!

Døren blev slaaet lidt haardt i . . .

Konferentsraaden saa smilende hen mod den og gned sig i Hænderne: Denne Gang narrede han hende dog, den gamle Jomfru Trumfmeyer!

— — —

Der stod en Samling store, kuplede Linde paa den nærmeste Haveplæne foran Spisesalen. Midt imellem dem var en smal Lysning, hvori Eftermiddagssolen langsomt gled frem . . .

Pludselig faldt en Solstribe ind gennem Salens høje Vinduer og lagde sig som et gyldent Baand over et Hjørne af Bordet med dets Sølv og Krystal og skære lys-røde Rosendække . . .

Længere og længere gled Solen frem mellem Træerne; og bredere og bredere blev Guldstriben over Festbordet, indtil det et Sekund eller to stod i en dirrende, purpurrød Brand, der fik Glassenes og Vasernes Facetter til at flimre og Rosernes Blade til at gløde . . .

Saa gled Solen atter bort bag Lindene; og Lyset over Festbordet sluktes . . .

— — —

Gamle Bodil var netop naaet halvvejs op af Kældertrappen — Champagneflasken holdt hun i den venstre Haand og med den højre hagede hun sig frem langs Gelænderet . . .

Da var det, at hun hørte Skrigene, disse to vilde, vanvittige Skrig, der skar sig ind gennem Villaens Stuer og fyldte Huset med en stivnende Rædsel. Og straks, næsten i samme Nu, lød et Stød og et Brag og et Kvas, der fik Murene til at ryste;

Digitized by Google

det lød, som blev der slaaet et stort, levende Dyr tildøde imod dem. Og saa blev alt stille. Indtil der lød nye Skrig og Hulken og Jamren og hurtige Fodtrin og forvirrede Stemmer . . .

Og da hun kom op og naaede ud i Vestibulen, laa Frøken Estrid død derude paa Gulvet; og ved Siden af hende knælede Konferentsraaden . . . i Kjole og hvidt og med Ordensbaand.

— — —

Det var Frøkenen og Victor, der var kørt alene hjem med Automobilet. Chauffeuren kom først til Fods en Timestid senere.

Han mente, at noget paa Maskinen var sprunget itu, saa at Tjeneren havde tabt Herredømmet over den. Ulykken kunde ikke forklares paa anden Maade, da Victor havde været ligesaa dygtig en Vognstyrer som han.

Men hvorfor de to unge Mennesker var kørt ene afsted fra Byen, det forstod han ikke. —

Karen Stuepige havde set dem sidde tæt ind til hinanden paa det forreste Sæde, da Køretøjet kom susende i vanvittig Fart op gennem Gaardspladsen, ind over Plænen og hen gennem Rosenrabaten . . . og da var det, at Frøkenen havde udstødt disse to vilde, forfærdelige Skrig . . . og Victor havde i sidste Nu sluppet Styreapparatet og slaaet Armene om hende . . . og saa havde Automobilet af al Kraft slynget dem begge ind mod Villaens Mur og dræbt dem . . .

— — —

Naa, hvorom alting er, Ulykken vakte naturligvis en stor og rystende Opsigt. Den unge Pige havde været overordentlig afholdt, saa det var jo umaadelig sørgeligt, at hun skulde ende paa den Maade. Og hendes arme, stakkels Fader; man havde den dybeste Medlidenhed med ham!

Og man lod til den Ende, som en fin Opmærksomhed forespørge i Villaen, om hvilken Blomst der havde været Frøkenens Yndlingsblomst.

Hvorfor hendes Kiste ogsaa paa Begravelsesdagen stod dækket under et tredobbelt Tæppe af lyserøde Roser.

Saa elsket havde hun været . . .

Ja, der var endogsaa et Par Familier af Husets Omgangskreds, som den Dag undlod at gaa i Teatret, skønt det var deres Abonnementsaften!

GUSTAV WIED.

Digitized by Google

C. HAGE

1.

Af de mange Erobringer, Venstre har gjort, er Erobringen af Navnet Hage vistnok den største Sejr. Naar ogsaa dette Navn, der i den foregaaende Generation i saa udpræget Grad havde tilhørt *Tidens* Politik, overgav sig til Venstre, var det et Udtryk for, at Tiden nu var Venstres. At føre Slægtsarven videre fra Fædre til Sønner betød for disse, at gaa til Venstre.

Christopher Hage er fremfor nogen født Nationalliberal. Slægten Hage var blandt de nationalliberale Dynastier det, der havde de videste Forgreninger gennem Partiet. Familien talte fire Brødre, hvoraf i hvert Fald de tre, Johannes, Alfred og Hother, paa en fremtrædende Maade deltog i det politiske Liv. Og den Rolle, denne Familie spillede paa det selskabelige og pekuniære Omraade, den omfattende Maade, hvorpaa de tre Brødres Anlæg og Optræden udfyldte hverandre, og det Svogerskab, hvori efterhaanden selve Partiets Førere, Lehmann, Ploug og Monrad, traadte til den, gav den et Udseende af at staa i patriarkalsk Forhold til hele det nationalliberale Parti. Det var ikke med Urette, at den offentlige Mening døbte den ene af Brødrene med Tilnavnet „Onkel Hother".

Denne Slægtsarv er den første Ejendommelighed ved Christopher Hage. Den næste er den, at han falder udenfor det Enten-Eller, der ellers i det Hele rummer moderne danske Politikere: Student—Bonde, Universitet—Hartkorn. Han har ikke været Studentertaler eller Bondefører, ingen Doktrin eller Stands-

Digitized by Google

interesse har paa sin Ryg baaret ham ind i det politiske Liv. Han har i det Højeste været noget af en Bourgeois, men heller ikke dette helt. Til hans Slægtsarv hører ganske vist foruden Begejstring for konstitutionel Frihed ogsaa Købmandssans, Interesse for Handel, særlig for engelske Frihandelsideer, og en kraftig borgerlig Selvfølelse, men ogsaa en større Lyst til Uafhængighed end der som Regel har været danske Politikere beskaaret. Selv om der havde været en politisk aktiv Handelsstand her i Landet, vilde Hage derfor sandsynligvis heller ikke være bleven dennes særlige Repræsentant. Han hører til en ganske lille Gruppe Mænd for sig, hvortil ogsaa Folk som Jacob Marstrand, Octavius Hansen, Peshcke-Køedt hører.

Endelig er der i Hages Personlighed noget, der giver ham et Præg for sig selv. Han er den praktiske Natur uden et Stænk af den Naivitet, der lod de samtidige Politikere se Tingene i et andet Lys end det virkelige. Han er Realisten blandt Idealister, det afvejede, tørre Sind i en Kres af Politikere, hvis Sind havde et lidenskabeligt Hang, og hvis Politik mere blev bestemt af Sympatier og Antipatier end af Klogskab. Hans Dannelse, hans Paavirkning fra England, hans Sundhed havde fra først af givet ham Takt, Elskværdighed, Fordragelighed, kort sagt alt det, som Venstreførerne ikke besad. Han stak af baade mod Bergs Overmod, mod Hørups Haan, mod Holsteins Forvovenhed og mod Højskolefolkenes Kejtethed. Der var ikke Blod mellem ham og noget andet Parti. Politik blev ikke for ham en Hævnkrig eller den Modvirken mod en tidligere Tids Virken, der fra den ene Yderlighed falder over i den anden. Derfor maatte han i Begyndelsen halvvejs staa som en Tilskuer, siden gaa paa Siden af Bevægelsen, og først i sidste Omgang var han helt med. Fra 1882 til 1895 var han ikke Medlem af noget Parti. Først da Venstrereformpartiet blev dannet, traadte han ind i „Partiet". Det er ikke det mindst interessante ved Hage, at han bringer Tanken til at tumle med det Spørgsmaal, hvordan den danske Politik var kommet til at forløbe, hvis en Politiker af hans Natur havde indtaget Hørups Plads. Med ham paa Hørups Plads vilde sandsynligvis den store Kraftprøve være undgaaet, som Hørup satte Folket paa, men som det ikke bestod, og af hvis Overanspændelse det synes stadig ikke at skulle rette sig.

I sin Generation har Hage været den mest udprægede *par-*

Digitized by Google

lamentariske Begavelse. Han skal allerede som Skoledreng have kunnet engelske Parlamentstaler udenad, og ved som moden Mand at holde sig indenfor det parlamentariskes Begrænsning, opnaaede han sit Mesterskab. Men der kunde ikke tænkes en større Modsætning til det parlamentariske Ideal, der foresvævede dette unge Talent, end den kluntede og samtidig næsten puerile „Parlamentarisme", som „det forenede Venstre" søgte at trumfe igennem i 70-ernes Begyndelse. Med hans paa Studier og Selvsyn hvilende fortrolige Kendskab til engelsk parlamentarisk Historie og Form maatte det doktrinære Overmod, hvormed Berg foer frem i denne Sag, blive ham til Forargelse. Denne Pukken paa en Paragraf i Grundloven, ligesom man i Privatretten peger paa den Lovbestemmelse, der hjemler En sin Ret, — hvor langt var der herfra og til den virkelige Parlamentarisme, der som et Produkt af Kappestriden mellem Statsmagterne bundfælder sig som Udviklingens Resultat. Og denne Brasen paa hos den danske Folkefører med dens Udnytten af enhver Sag i Partiformaalets Tjeneste og dens Beregning paa Bondeinstinkter, hvor langt fra den og til en engelsk Underhusførers traditionsbundne, formfulde, af saglige Hensyn og af Respekt for Argumentationen baarne Optræden.

Hage og Berg, det er som et Møde mellem Kulturen og Naturen. Og da Kulturen saa denne Naturkraft komme brusende og brasende frem, blev den grebet af noget af det Raseri, hvormed en Moder forsvarer sine Børn og sin Rede. Det er Forklaringen paa Hages første politiske Optræden. Han vilde have Reden forsvaret, Landets Kultur værget mod Bønderne, og ikke et saadant Prokuratorindlæg som Estrups Provisorium i 1877. Derfor sprang han frem som en Ridder uden Frygt og Dadel og kastede sin Handske til begge Partier.

Den danske Provinspresse har næppe flere saadanne Dokumenter som disse Artikler fra Hages Storm- og Trængselstid i Lolland-Falsters Stiftstidende, hvor de fremtræder, mærkede med et „Af C. H.", og i typografisk Henseende med et saa primitivt og provinslurvet Præg, at man snarere tænker sig dem som Kræmmerhuse om Provinsbyens Svedsker end som et historisk Aktstykke af blivende Betydning. Og dette er de dog. Saa tungtbevæbnet som denne Kæmper er i Kraft af sin Indsigt, saa sikker en historisk Bund der overalt er under hans Fodfæste,

Digitized by Google

saa stærke Sus der gaar i Luften af hans Hug — baade i historisk og personlig Forstand er han i sin Ret. Saa uhistorisk bar Venstre sig ad i disse Aar, i den Grad løb det Tiden forbi, at selv en Tidens Mand og en fordomsfri Mand som Hage, tilmed en Tilhænger af Parlamentarismen, maatte reagere og reagere saa voldsomt.

Der er ikke en Linie Juristeri i disse Artikler. Hage er paa det rene med, at det er en social Kamp, der udfægtes. Og hans Syn paa Kampen er dette: Det er den ufærdige danske Bonde, endnu paa det tidlige Udviklingstrin, hvor den frie Bonde har taget alle de Fordomme og Instinkter hos Fortidens forkuede Bonde, som indsuges med Modermælken, over i sin nye Stilling — det er denne Jeppe i Baronens Seng, der vil udøve Landets politiske Magt. Der har af Landbostanden her i Landet udviklet sig et Demokrati med meget radikalere Præg end andetsteds. Og Grunden ligger i Landbefolkningens lykkelige Kaar, den tidlige Indførelse af Protestantismen, hvorved den gennem Aarhundreder har været emanciperet fra nogen virkelig Indflydelse fra Gejstlighedens Side, den i Slutningen af det 18de Aarhundrede begyndende vidtstrakte Udbredelse af Selvejendom i Forbindelse med gunstige Konjunkturer for Agerbruget, og endelig den pludselige Indførelse af den almindelige Valgret i 1849.

Utvivlsomt er det en Misforstaaelse at forklare Bondens Frihedsfølelse som en Frugt af lykkelige Kaar. Det rigtige er omvendt, at den Lidelse og Ydmygelse, den danske Bonde havde udstaaet indtil højt op i det 19de Aarhundrede, havde givet denne Stand Haardhedens, Selviskhedens og Mistroens Karaktertræk, og at dette atter forklarede den Maade, hvorpaa den udnyttede sin politiske Magt. Men det er ejendommeligt for Hage, at han ikke har Øje herfor. Han mangler Sans for Lidelsen og Forargelsen derover. Der er i hans stærke og sunde Natur og i hans Livsførelse ikke det ømme Punkt, der værker og giver Sympati for den Oprejsning, den lidte Uret tager.

Dog een Lidelse har Hage i sin Ungdom kendt. Det er det unge Hjærtes Sorg ved at se sine Idealer omstyrtede, sin Længsel efter store, handlekraftige Personligheders Indgriben skuffet, sin Utaalmodighed efter „en bristende eller bærende Daad" frugtesløs. For første og sidste Gang i sit Liv gav han efter for denne Stemning, da han skrev disse Artikler. Sproget

Digitized by Google

farves deraf, Tonen dirrer og skingrer deraf. Hans Haand er imod alle, mod Højres teoretiske Juristeri og Landstingets Stivsind i det Smaa men Slaphed i det Store ikke mindre end mod Venstre og Folketinget. Han gør rent Bord, saa fuldkomment, at hans Hjærte faar Fred derved. Da han næste Gang træder frem og ved Valget i Januar 1879 stiller sig i Nykjøbing paa Falster mod Rasmus Claussen, er han en helt anden. Gæringen er overstaaet, Vreden svalet af. Man ser hans senere politiske Skikkelse i Færd med at forme sig. Han taler sagligt, om praktiske Reformer, som en Fremskridtsmand: om højere Løn til Skolelærerne, bedre Undervisning, Jordlodder til Landarbejderne, Præmier for de bedst drevne Huslodder, Skoler til Oplæring i saadan Mønsterdrift, altsammen Ting, Venstre siden har gennemført, — og falder. Claussen taler om Højreministerium, Venstreministerium, blandet Ministerium — og bliver valgt.

2.

Men medens Vinden ude paa Landet saaledes bar hen mod de storpolitiske Standpunkter, var der i Kjøbenhavn kommet en Bevægelse op af modsat Art. Den kom nærmest fra Højre. Dette Parti begyndte at føle, at Tiden var ved at løbe fra det og over til Venstre. For at standse det rindende Sand, gjaldt det om at komme af med Estrup og samtidig danne et nyt Parti, der læmpeligt skulde føre Kjøbenhavn bort fra det gamle Højre og standse det paa Glidebanen over til Venstre. Selv Ploug følte, at Estrup maatte blive Højres Ruin, og tilbød at lade „Fædrelandet" gaa over paa liberale Hænder.

Hage, der imidlertid var flyttet fra Lolland til Kjøbenhavn, var med Liv og Sjæl med i denne Bevægelse. Nationalliberal Tradition og Mangel paa Sympati for Venstres Optræden stredes i hans Sind med Uvilje mod den Estrupske Reaktion og Misfornøjelse med Stilstanden i det offentlige Liv. Den samme blandede Stemning havde alt længe ytret sig paa Børsen, yderligere ægget ved en udæskende og overlegen Optræden fra Indenrigsminister Skeels Side. Og denne Misfornøjelse slog nu ud i et Forslag om Oprettelsen af et „Handelskammer", for hvilket Hage blev valgt til Ordfører.

Det var i Marts 1881. Forslaget blev enstemmigt vedtaget og Hage paa staaende Fod valgt ind i Grosserersocietetets Komité.

Digitized by Google

Hermed var Stødet givet til den politiske Bevægelse, der kaldtes „Børsoppositionen" — den eneste Lejlighed, hvorved Børsen kom til at spille en Rolle i det politiske Liv.

Men dette Røre i det kjøbenhavnske Højre og Borgerskab var ganske overfladisk og kortvarigt. Hvis det havde været holdbart, vilde meget have set anderledes ud i den danske Politik, og Hage vilde paa et tidligt Tidspunkt været bleven en af dens ledende Mænd. Men meget dybere laa Uviljen mod Venstre og Bønderne; da det blev Alvor og man skulde tage sit Parti, trak Fribytterne sig tilbage til de faste Geledder, „Fædrelandet" i sin liberale Skikkelse maatte gaa ind, og Bevægelsens eneste Resultat blev det, at den banede Vej for Hages Valg til Folketinget. Eller rettere, Hage brugte den til at bane sig en Vej ind i Politiken og skabe sig et Vælgerkorps, anderledes sammensat end i det øvrige Land, et Vælgerkorps, der siden gennem mange Aar fulgte ham med en personlig Tillid, der er sjælden mellem en Kres og dens Rigsdagsmand.

I *Fædrelandet* for 21. Maj 1881 læses følgende Opraab: „Til Vælgerne i Kjøbenhavns 7de Kres! Undertegnede Vælgere i Kjøbenhavns 7de Kres, der ønsker at se Kresen repræsenteret i Folketinget af en næringsdrivende Borger af vor Midte, tillade os herved at opfordre de ærede Vælgere til ved det forestaaende Valg Tirsdag den 24de Maj at stemme paa Grosserer C. Hage."

En næringsdrivende Borger af vor Midte — saa spidsborgerligt og uskyldigt maatte man gaa til Værks, for ikke at faa Oppositionsmærket paa sig. Men naar man ser paa Navnene, der staar under Opraabet, Detailhandlere, Høkere, Snedkere, Skomagere, Stolemagere, Urtekræmmere, med nogle ganske faa Grosserernavne og saa godt som ikke en eneste Akademiker, faar man et tydeligt Indtryk af noget Ikke-Nationalliberalt. Der er en saadan Afstand mellem disse Limpotter og Ansjosdaaser og saa den sortfrakkede og guldgallonerede Repræsentation af Professorer, Assessorer, Departementschefer og Officerer, Kjøbenhavn ellers satte ind i Folketinget, at man allerede herved faar et godt Begreb om, at der i denne Forklædning som „en næringsdrivende Borger af vor Midte" stak en Oppositionsmand, der var ude for egen Regning for at samle sig Tilhængere af et nyt Stof.

Hages Feltraab var „Fremskridt", men iøvrigt gik han saa

Digitized by Google

behændigt frem som muligt. Han fralagde sig enhver storpolitisk Tanke: Han vilde hverken stille sig for eller imod dette eller noget andet Ministerium. Men ogsaa i Politik er det Tonen, der gør Musiken. Og der var i denne Talers Tone en respektløs og selvsikker Klang, der lød fordægtig for alle gode Højrehjærter. Og saa gjorde han sig endog lystig over de helligste Spørgsmaal. Man havde hørt noget om, at han havde en Svaghed for Parlamentarismen og satte en Mand ud paa ham med en Interpellation i den Retning. Han svarede, at det var en interessant Genstand for en Doktordisputats; han maatte med Beskedenhed erklære, at han ikke var poetisk Natur nok til at se ind i Fremtiden, hvad Muligheder der kunde udvikle sig af vor Forfatning. Men Modkandidaten, den rigtige Estrupper, var bare muggen og fornærmet over det Hele. Humøret var paa Hages Side og derfor blev han valgt.

Det er morsomt at tænke sig denne unge kjøbenhavnske Grosserer træde ind i det Folketing, hvor Katten var Herre i Huset og Hønen var Madamme, og altid sagde de: „Vi og Verden". En Børsmand med Reformplaner i Hovedet — en saadan Mand i Folketinget, han kunde ikke antages uden paa Prøve. Og Hønen sagde: Kan Du tale Højrepolitik? — Nej! Og Katten spurgte: Kan Du tale Venstrepolitik? — Nej! — Ja vil Du saa holde din Mund.

Til at begynde med syntes det, som om Hage vilde følge Kattens og Hønens Raad. Han holdt sig meget tilbage, talte i den første Samling kun om saglige Spørgsmaal og altid akademisk, tørt og kort. For Hage og hans daværende Meningsfæller, Falbe-Hansen og Klein i Folketinget, Krieger og Ploug i Landstinget, gjaldt det nemlig om udadtil ikke at fortrække en Mine samtidig med at de underminerede Grunden for Estrup. Det lykkedes ogsaa, Estrup led ved „Majforliget" 1882 sit Nederlag. Men Tingene vendte sig den modsatte Vej. Højre tog sig sammen, Matzen fik Kommandoen, Parolen blev givet: For eller imod, Bladtrudslerne begyndte, og inden længe stod der et absolut Højre overfor et absolut Venstre.

Dette blev Vendepunktet for Hage. Fra det Øjeblik af kastede han Forklædningen som „en næringsdrivende Borger af vor Midte" og blev Oppositionsmand. Forinden havde han dog gjort et Forsøg paa at rejse et „liberalt Højre" sammen med en Kres

Digitized by Google

af Meningsfæller. Der var bl. a. Octavius Hansen, Nyholm, Madvig, Fr. Salomon, Høffding, Deuntzer, Falbe Hansen, Fridericia, E. Elberling, Kommandør Wulff, Overpostmester Petersen. Men de fik ingen Tilslutning i Højrekrese. Nyholms Kandidatur paa Frederiksberg i Foraaret 1883 blev Forsøgets eneste praktiske Udslag. Stiltiende, uden noget Brud eller nogen Udmeldelse, gled Hage bort fra Højre i Løbet af Samlingen 1882—83. Om Vinteren 1883 var han en af Talerne ved Stiftelsen af den liberale Vælgerforening, og ved Valget i Juni 1884 valgtes han som Oppositionsmand.

I Efteraaret 1882 var Monrad blevet Medlem af Folketinget, og denne Samling beherskedes i Virkeligheden af disse to, Monrad og Hage. Man kedede sig lumsk i Folketinget. Efter at alle andre Undlivelsesmetoder forgæves var prøvede, forsøgte Partierne nu at kede hinanden ihjæl. Langhalmen var tærsket ud, Holstein og Rimestad, Berg og Lars Dinesen kunde ikke længer sige et Ord, de ikke havde sagt hundrede Gange før.

Da dukkede dette hvide Hoved op i Folketinget, først paa Aldersformandens Plads, hvorfra han paakaldte en „Fædrelandets Vaabenhvile", og ved Siden af det, som Ungdommen ved Siden af Alderdommen, Hage. Deres Standpunkt var det samme. De vilde begge, at Venstre skulde fordrive Ministeriet med et Fremskridtsprogram, og de vilde en Løsning af Forsvarssagen.

Men var Standpunktet det samme, saa var Veltalenheden helt forskellig. Ligesaa gammeldags Monrad var, ligesaa moderne var Hage. Vel havde han paa dette Tidspunkt endnu ikke fundet den faste Form, hvori han senere blev støbt ligesom i en Rustning, men han brugte Ordet med Bevidsthed om dets Kunst, skarpt og vittigt, men samtidigt, som en Arv fra sine Fædre, med patetiske Udbrud og sentimentale Stemninger. „Hvad han tør i Retning af Patos", skrev Hørup om ham med en Sætning, hvori man føler hele det ironiske Menneskes maabende Forundring. „Han har en fængslende Tale" skal Monrad have udbrudt første Gang, han hørte ham.

I Samlingens Løb skrev Hørup i en Artikel: „Det er Hr. Hages Prøvefarter og hvad Biskop Monrad med et altfor rejsefærdigt Ord kalder sin „Afskedshilsen", der har holdt Liv i Folketinget siden Oktober. Hr. Hage har haft den taknemligste Rolle. Folketingsmænd, der ikke har Lyst til at høre paa noget,

Digitized by Google

har dog altid Lyst til at høre Vingerne gro paa en ny Mand, og Hr. Hages første og foreløbige Maal, at vinde fast Fod og et sympatetisk Øre i Folketinget, har han naaet hurtigere end noget andet Medlem siden Grev Holsteins Debut."

Hages Tale ved Finanslovens første Behandling var denne Gang ligesaa storpolitisk, som den det forrige Aar havde været finansiel. Snart efter var han Ordfører for et Dadelsvotum mod Indenrigsminister Skeel i Anledning af den Kvægindførsels-Krig, denne Estrupske Statsmand havde paaført Sverrig og Tyskland. Interessantest er dog de to store Taler, han holdt i Forsvarssagen. Han talte for et skandinavisk Forsvarsforbund, overhovedet om Alliancer. Thi uden dem erkendte han Tvivlen i Folket for berettiget. Det er ham, der i denne Tale første Gang opkastede Spørgsmaalet: Hvad kan det hjælpe? der siden, optaget af Hørup, fik saa stor Betydning. Med det samme Spørgsmaal havde hans Farbroder, Johannes Hage, henved 50 Aar før indledet sine Avisartikler i „Fædrelandet". Hvad kan det hjælpe — havde han skrevet — at arbejde for konstitutionel Frihed? og han havde svaret, som nu Brodersønnen: Det *kan* hjælpe.

Da Forsvarssagen ved 2den Behandling blev standset ved en Dagsorden, stemte Hage ganske vist mod denne, men han vendte hele sin Forbitrelse over dette Udfald mod Ministeriet. Han endte sin Tale saaledes: Det er en Regering, under hvilken den Anskuelse breder sig som et Lag af Skimmel over hele vort offentlige Liv, at det er Danmark bedre at raadne uden Parlamentarisme end at leve med Parlamentarisme.

Her har vi Begrundelsen af Hages Udvikling. Den blev bestemt af hans politiske Selvopholdelsesdrift. Han var i for høj Grad Livets og Tidens Mand til at kunne lægge sig til at dø under en Doktrin.

3.

Han var Tidens Mand i Kraft af den Lov, der gør, at Tiden finder de Mænd, den har Brug for. Og denne Følelse af at være kommen til rette i Tidens Husholdning, at gro med midt i det groende Liv, lagde fra nu af Vækst i hans politiske Arbejde og gav ham Fasthed i at forfølge sit Maal.

Men hans Tid var endnu ikke kommen. Han var sig vel bevidst, at de Kræfter, der siden 1882 var sat i Bevægelse paa

Digitized by Google

begge Sider, havde den elementære Styrke, som ingen menneskelig Kraft kunde besværge. Han forsøgte de sidste Muligheder, men var klar over, at hans Rolle overfor Statskupet kun var den, at være Tilskuer til en uafvendelig Naturbegivenhed. Det Mæglingsforslag, han stillede i Finansudvalgets Møde den 31. Marts 1885, overdøvedes ogsaa helt af Elementernes Rasen.

Men var han Tilskuer, var han ikke blandt de Sorgløse. Der var jo i Tiden før Statskupet en vis Sorgløshed over det Hele. Man tænkte: Det sker ikke, eller hvis det sker, er det snart forbi. Midt i denne Troskyldighed dumpede pludselig en Dag Ordet „Riffel" ned. Den Mand, der kom med Ordet, gjorde det uden synderligt Overlæg, og blandt Lederne fremkaldte det ogsaa kun den Hovedrysten, der ledsager en forstyrret Mands Tale.

Men Hage tog Ordet op. Han var uden Partibaand og benyttede nu sin Frihed til hensynsløst at raabe ud for alle Vinde, hvilken utilgivelig Letsindighed det vilde være af det store Flertal i Folketinget, der med velberaad Hu pinte Ministeriet op i en Krog, hvor Valget stod mellem en foragtelig Underkastelse eller et Forfatningsbrud, hvis det ikke forud gjorde sig klart, om Folket ogsaa havde Evne og Vilje til at sætte Magt mod Magt.

Talen blev holdt i den liberale Vælgerforening den 17. December 1884. Den hedder „Politiske Magtmidler". Først omtales Venstres Kampmaade. Det vil „seigpine" Ministeriet bort. Dette ejendommelige Ord svarer til en Ejendommelighed i Folkets Karakter, nemlig den passive Udholdenhed. Denne Kampmaade bunder derfor dybt i det danske Folk, men den duer kun under den Forudsætning, at Modstanderne ikke bryder Loven. Og selv en skikkelig Huskat kan falde paa, naar man sætter den op i en Krog med en Kost, da at ryge lige i Øjnene paa En. Hvad saa?

Hage henviser da til den engelske Forfatningshistorie og til de engelske Statsmænds Udsagn. Han citerer Lord Broughams Ord, at Hovedhjørnestenen for den engelske Forfatning er Folkets Ret, — dets *Ret* — til Opstand. Dette gælder for ethvert frit Folk, det er Folkets eneste Magtmiddel overfor et Forfatningsbrud. Kun hvis Venstre vil gøre Brug heraf, er dets Politik forsvarlig. Og derfor, siger han tilsidst mismodig, var det maaske bedre for Folket at give efter fremfor at kræve helt ud den

Digitized by Google

fulde Raadighed over sin Skæbne, gid det ikke maa forlange det, uden ogsaa at have Viljen til at tage Følgerne deraf.

Som bekendt blev denne mismodige Røst, der løftede sig saa ensomt i det store Kor af æggende, frejdige Tilskyndelser, den sande Varselsrøst, og det, der burde være en Skam, at fraraade et Folk at kræve sin Ret, det blev her en Hæder, det eneste fuldt ud stolte Vidnesbyrd, som denne Tid kan overgive til Historien.

Selve Talen tilhører nu Historien. Men dens inderste Motiv, det Spørgsmaal, der mest har ængstet Taleren, har Gyldighed den Dag i Dag. Thi dette Spørgsmaal var det: Har et Folk som det danske Styrke nok til at bære den Ydmygelse, som ligger i at maatte underkaste sig et Statskup? Hvis Hage skulde svare derpaa idag, vilde han næppe være i Tvivl om Svaret.

Han svarede ogsaa straks derpaa, og dette er hans anden Tale om Provisoriet. Den blev holdt paa Rigsdagen om Efteraaret 1885 under den Forhandling, der gik forud for Finanslovens Forkastelse. Han sagde her: Det er Folketingets Pligt nu at sige Sandheden. Den Ret, vi ikke har, kan vi heller ikke udøve. Derfor nægter vi Finansloven. Det er ikke for at demonstrere, men for ikke at gøre os skyldige i en Løgn, for ikke tilmed at være foragtelige. Selv det værste Forlig — f. Eks. at én Højrestemme skal regnes lig med to Venstrestemmer — men med Garanti for, at det blev holdt, selv om det dog gik Højre imod, er bedre end at have en Ret uden Garanti. Thi det ydmyger Folket. Det giver det et Knæk, det ikke vil forvinde. Og et Folk, man behandler saaledes, af det vil man forlange, at det skal kæmpe, En mod Tyve, paa Liv og Død mod en ydre Fjende.

Det næste Aar laa Folketinget i fuld „ærlig og loyal" Forhandling med Ministeriet om Finansloven. Det udøvede i fuld Gemytlighed den Ret, det ikke havde. Og i denne „Løgn" maatte ogsaa Hage tage Del. Sikkert har han følt sin personlige Stolthed krænket derved, han har paa sig selv faaet at mærke den almindelige Demoralisation, han havde spaaet.

Thi Stolthed er den Stemning, der mest præger Hages Provisorietaler. Da Dr. Pingel hin Oktoberdag 1885 fik Ordet efter Hage, begyndte han: Det forekommer mig, at der endnu i Luften vibrerer de sidste Toner af en skøn Musik, som jeg nødig vil forstyrre. Et Øjeblik stødes man af dette Udtryk: „En skøn

Digitized by Google

Musik." Men ved Eftertanke forstaar man, at det, der har gennemtrængt denne Tale, har været en Tone af personlig Stolthedsfølelse, og at den har virket netop saadan — som en Tone, der klinger hen gennem Luften.

4.

7de Kres fik i hine Aar Navn af „Kjøbenhavns Barometer". I denne Kres blev Valget tidligst færdigt, og naar Tallene fra 7de fløj ud over Byen, kunde dens politiske Vejrlig aflæses paa dem. I 1884 var det 7de, der ved Valget af Hage meldte Byens Omslag fra Højre til Oppositionen. Og i 1887 meldte Hages Fald, at Provisoriet havde givet Højre Vind i Sejlene. Hans Genvalg i 1890 var atter en Barometer-Melding, og denne Gang det afgørende Signal om, hvad Vind og Vejr Kjøbenhavn vilde beholde i Fremtiden.

Hages Navn er derved blevet knyttet til Kjøbenhavn og han har faaet et Præg paa sig af en særlig kjøbenhavnsk Politiker. Sin Valgkres har han saa at sige skabt sig selv og formet efter sin Politik. Den har valgt ham først som uafhængig Højremand, derpaa som uafhængig Venstremand, endelig gennem mange Aar som en af Venstrepartiets ledende Mænd. Og dog var hans Stilling meget farlig i denne vanskelige Kres, hvor han var i dobbelt Ild mellem Amaliegade-Bredgade-Kvarterets ultra Højre paa den ene Side og Adelgade-Borgergade-Kvarterets ultra Socialdemokrater paa den anden. Men det var en af de Krese, hvor Organisationen var ført igennem til det Punkt, hvor man kender hver enkelt Vælger i Kresen og ved, hvor man har ham.

Og efterhaanden som Aarene gik, udviklede der sig noget af et personligt Hengivenhedsforhold mellem Hage og hans Kres. Det blev en Æressag for Kresen at gennemføre hans Valg med stedse stigende Stemmetal. Der havde dannet sig en Livgarde af lokale Agitatorer med en Uhrmager i Spidsen, for hvem al Politik laa indenfor 7de Kres. Naar saa Valget var overstaaet, havde Hage den elskværdige Skik, at indbyde Kresbestyrelser og Stillere til et Aftenselskab, hvor de lokalpolitiske Interesser ret kom til Orde, og Værtens ellers noget afmaalte Væsen aabnede sig paa en vindende Maade.

Digitized by Google

Lokalpolitiker var dog det sidste, Hage vilde være. Altid talte han i sine Valgtaler med Foragt om dem, „der i Tide og Utide skræpper op om de kjøbenhavnske Særinteresser." Der var ogsaa i denne Mand, hvem den kjøbenhavnske Storborgertype tilsyneladende paa saa udpræget Vis var i Kødet baaren og i Klæderne skaaren, en Mangesidighed i Erfaring og Dannelse, der maatte give hans Politik et mere omfattende og samlende Maal end det, som baade de nationalliberale og de demokratiske Politikere her i Landet havde sat sig. Der var meget, der „gik op" i Hage. Han, der i sine yngre Dage paa én Gang havde været Artillerilieutnant, Handelsmand og Videnskabsmand, der paa en Gang var Kjøbenhavner, havde siddet i Provinsen og drevet en stor Kornforretning, og gjort lange Rejser i Udlandet, var noget af den Generalnævner, en Statsmand gerne skulde være. Og dette ogsaa paa en anden Maade. Han var kommen til sit Standpunkt ikke ad doktrinær Vej, men ad Erfaringens. Da han var ung og saa Folketingets Flertal sammensat som et rent Bondeparti, strittede han imod dets Krav paa Magten. Men da Bonden tog Borgeren med sig, da Studenten og Arbejderen kom til, da Erfaringen altsaa viste, hvor Tyngdepunktet laa, da bøjede han sig for den politiske Tyngdelov.

Det eneste politiske Parti, der havde Vanskelighed ved at gaa op i Hage som Generalnævner, var Socialdemokratiet. Her manglede noget, en Samfølelse, et fælles Sprog, hvad ofte gjorde Forholdet vanskeligt, selv om Partiet i sluttet Trop paa Valgdagen gav Hage deres Stemmer. Selv Hages Fordragelighed og fine Takt under Forhandlingerne, hvorved Klammeri altid blev undgaaet, tirrede mere end den afbødede. Naar ved et af disse forberedende Møder i Tømrerkroen i Adelgade hans senere Banemand, Snedker Smidt, i en halv Time havde udgydt den opsamlede Vredes Skaaler over hans Hoved, rejste Hage sig smilende og sagde: Jeg havde ventet et ordentligt Synderegister, men naar der ikke ligger os andet imellem end disse Bagateller, som Hr. Smidt har fremdraget, føler jeg mig beroliget. Eller en anden Gang, da han havde imødegaaet et dundrende Angreb, tilføjede han: Men nu sidder de Herrer Socialdemokrater og smiler lumsk i Skægget og tænker ved sig selv: Han er godt gal, at han vil staa der og gøre sig saa megen Umage med et Forsvar. Ved disse Finter blev de firkantede Modstandere afvæbnede. De

Digitized by Google

vidste i deres Forbløffelse ikke et Ord at svare — og ærgrede sig dobbelt bagefter.

Og trods denne brede Natur og mangesidige Interesse ikke et Gran af Dilettantisme. I højere Grad end nogen anden samtidig Politiker har Hage tværtimod skarpt og bevidst samlet og udviklet sin Evne indenfor en bestemt Begrænsning. Reelt indenfor det finansielle, formelt indenfor det parlamentariske. Fra første Færd var han det selvskrevne Æmne til Posten som Finanslovsordfører. Og efter fra 1884 at have været menigt Medlem af Finansudvalget uden andet Mandat end det, en Gruppe Løsgængere gør sig en Glæde af at betro et Talent, opnaaede han ogsaa i 1895 dette Hverv, til hvis Røgt ingen anden i Folketinget kunde gøre ham Rangen stridig.

Som Parlamentariker er Hage vist vor eneste Politiker, som kan kaldes saadan i europæisk Forstand. For at tage det Mindre først, er Hage altid i sine Udtryk strængt parlamentarisk, og det kunde ikke falde ham ind at tale om andet end netop den Sag, Formanden har sat under Forhandling. Husets Forretningsorden er ham hellig og ukrænkelig. Uden nærmere Undersøgelse tør man dristigt paastaa, at han aldrig er bleven kaldt til Orden. Han talte dernæst kun om Ting, han forstod sig paa, og han lod hellere være at tale, om det saa skulde være en hel Samling igennem, end han nøjedes med et Opkog af det alt sagte. I Samlingerne 1883—84 og 84—85, hvor Forhandlingen efterhaanden indsnævredes til Ordfører-Taler, var han omtrent taus. Men dette er det mindre. Det afgørende er det, at hvor den ene afleverede et Agitationsnummer ud til Vælgerne, den anden docerede i et akademisk Foredrag, atter en anden procederede som en Prokurator, eller moraliserede som en Pædagog, eller turnerede som en Klopfægter eller gjorde Løjer som en Skydebroer -- der holdt Hage altid Stregen, den fine Streg, der mellem alle disse mange Former for Ordets Brug afmærker den særlige Form, der passer til Ordskiftet i et Parlament.

Som Taler er Hage en af vore ypperste, efter Hørups Død og Holsteins Bortgang uden Sammenligning den første Taler blandt vore Politikere. Sammen med disse to udgjorde han i sin Tid en „Trio", — „de tre H'er", som det hed i Højrepressen —, der i Venstres Trængselstider var en mærkelig Rigdom, afstikkende paa en næsten forargelig Maade med den Van-

Digitized by Google

skæbne af usle Kaar, hvori den Sag, de var Talsmænd for, var stedt.

Taleren Hage synes at have haft to Perioder, en ungdommelig og en moden. Som Begynder havde han adskillige Mangler, Han vilde i ét Aandedræt appellere til Følelsen og overbevise med de tøreste Grunde, han brugte altfor mange Billeder om den samme Ting og forfulgte ofte saadanne, ikke helt vellykkede Billeder saa vidt, at de gik i Stykker derved. Han anvendte ogsaa altfor mange fremmede Ord, baade fra det videnskabelige og det selskabelige Sprog.

Men snart strøg han denne gammeldags Ham af sig og fandt sin sikre Form. Han mangler original sproglig Begavelse, det skabende paa første Haand, det, der giver Sproget Farve og Saftighed. Men mangler hans Sprog Friskhed, besidder det til Gengæld Klarhed; hele hans Fremstilling er som en smidig Kæde, hvor Led føjer sig til Led med logisk Naturlighed. I sin modne Alder har han helt opgivet det følelsesbevægede, ja synes endog at vogte sig derfor med formelig Sky. En Paavirkning fra Hørup er her kendelig. Hans Forbilleder synes iøvrigt at være engelske Tænkere, de, der forstaar Klarhedens Kunst. Hage er klar i den næsten anmassende Grad, som har irriteret Nietszsche hos Stuart Mill og hvorom han har lavet den morsomme Aforisme: Stuart Mill oder die beleidigende Klarheit. Hans Stemme er spinkel og spids, desværre skæmmet af den Næselyd, der giver et Præg af Fornemhed, men der er en saadan Energi i dette Metal, at det som en Klinge trænger igennem ved sin Spændstighed. Hans Sikkerhed er overordentlig, baade Ordets og Hukommelsens. Aldrig ser man ham paa en Talerstol med Papirer foran sig. Selv naar en Række Talere har svaret ham, tager han ikke sin Tilflugt til Notater. Og ligesom han aldrig taber Traaden, taber han heller ikke Sindets Ligevægt. Selv under de sidste Valgmøder i 7de Kres, da Angrebene paa ham blev over al Maade personlige og hadefulde, afvæbnede han halvt sine Angribere ved sin gennemførte Elskværdighed.

Hages Fortrin er mange og store. Hans Mangel er en enkelt, men den vejer tungt. Han mangler Sympati. Han mangler den Understrøm, der gør Sindet bevæget, og hvis Bevægelse forplanter sig som Ring udenom Ring. Hans Følelse mangler Produktivitet, det Oprindelige og Uvilkaarlige, det, der gør

Digitized by Google

Mennesket til Menneskets Ven. Han kan skaffe Love, sætte Sager igennem, finde Vejen, der fører til Maalet, men han har ikke kunnet skabe et Parti, end ikke en snævrere Kres af Tilhængere. Der er noget af et tomt Rum udenom ham og mere Kulde end Varme i hans Væsen. Han har været en mønsterværdig Ordfører, en klog Taktiker, en udmærket Minister og Lovgiver, men ikke en Fører.

Denne Svaghed staar i Sammenhæng med Hages almindelige politiske Syn. Hans Afstamning fra Liberalismen gør ham til Individualist, og han er en Skeptiker overfor de politiske Idealer. Blandt de Taler, han har holdt udenfor Rigsdagen, er der et Par, hvori han paa en mere personlig Maade har lagt sit Syn for Dagen. Han mener, at demokratisk Følelse og Tankegang meget vel er forenelig med Ufrihed, og at omvendt aristokratisk Følelse er en uundværlig Betingelse for det sande Frihedssind. Det politiske Selvstyre kan efter hans Mening kun grundlægges paa den Enkeltes Frihedssind, hans personlige Stolthedsfølelse, hans Respekt for Andres Overbevisning, hans praktiske Uafhængighed i de mange enkelte Tilfælde. Han tror dernæst ikke paa Ligheden som Idé, men kun paa det Maal af Lighed, som fører den ned til det Niveau, hvortil den historiske Udvikling er kommen i det givne Øjeblik, enten det er den højere Borgerstands, Mellemstandens, eller nu sidst Bondestandens.

Den, der anlægger en saadan historisk Betragtning, mangler ét: Forargelsen. Og uden Forargelse ingen Paavirkning paa den store Mængde. Og den, der hævder den personlige Overbevisning og den Enkeltes Frihedssind som de højeste politiske Dyder, vil rent menneskeligt ikke være grov nok til at være Partimenneske og derfor heller ikke som Politiker have Anlæg til at blive Stifter og Leder af et Parti.

5.

Efter Valget i 1890 traadte Hage ind i Folketinget paa samme Standpunkt som han forlod det i 1887, tilhørende Oppositionen, i Samarbejde med Venstregrupperne, men staaende udenfor dem.

Denne Stilling udenfor Partierne havde i mange Henseender været mere formel end reel. Ved Siden af Venstregrupperne eksisterede der „den samlede Opposition", der ogsaa omfattede

Digitized by Google

de Uafhængige og holdt sine egne Partimøder. Men den var paa den anden Side givet ved Forholdenes Natur, fordi der ikke var nogen Venstregruppe, i hvilken Hage vilde føle sig hjemme i Modsætning til i de andre. Hans Syn paa Tingene faldt i meget sammen med Holsteins, og hvis han havde været indenfor Grupperne, vilde han maaske ligesom denne være segnet under Byrden.

Nu havde han tilmed det Held ved sit Fald i 1887 at være udenfor det Hele i de tre for Folketinget og Venstre dybest ydmygende Aar. Derved blev han ogsaa fritaget for at have noget at gøre med „det gode danske Smør". Men ikke saa snart havde han igen indtaget sit Sæde, før han faldt ned i „det gode danske Syltetøj" ogsaa kaldet „Sammensmæltningen".

Hage var paa en Maade begyndt sin politiske Bane som en Sammensmælter. Det Parti, som det i Begyndelsen af 80'erne var hans Drøm at danne, var netop et „Mellemparti". Naar han blev en Modstander af „Sammensmæltningen", var det altsaa ikke, fordi han er en principiel Modstander af et Mellemparti.

Men der er mange Maader at danne et saadant Mellemparti paa. Hages Mellemparti var et, der søgte sin Ret og sin Styrke til begge Sider. Men det Mellemparti, de Moderate søgte at danne, vilde netop være sig selv nok. Det vilde snævre sig ind, materielt i agrariske Interesser, ideelt i det grundtvigske Livssyn. Det vilde lige saa meget støde fra som trække til, ja at lukke ude til de rigtige Sider var egentlig Bevægelsens Hovedformaal.

Hages Fordragelighed, Grundegenskaben hos ham som Politiker, maatte frastødes af den hensynsløse Uvilje, Sammensmælterne viste mod „Brostenene", som det hed dengang, og som det altid hedder, naar det gælder at skærpe Bondens Øre for Modsætningen mellem hans Marker og „Staden". En Politik af denne Beskaffenhed var lige saa langt fra Hages Ideal af et Mellemparti som Bergs Parlamentarisme havde været fra hans parlamentariske Ideal. Det var Umodenheden paa en anden Maade, og han, Tilhængeren af det engelske liberale Parti, i hvilket netop mange Modsætninger kunde rummes, kunde i denne Sammensmæltning kun se en Karrikatur af et Mellemparti.

Hans Respekt for Forhandlingens Saglighed og Argumenternes Betydning maatte desuden gøre ham ganske tilovers under den parlamentariske Lock-out, de sammensmæltede Magter efter-

Digitized by Google

haanden erklærede i Folketinget. Han stod op og holdt sine timelange Taler, talstærke, argumentrige, udarbejdede paa Grundlag af et omhyggeligt Studium og omhandlende de Spørgsmaal, der interesserede ham mest, Told og Beskatning, og han talte ud i den tomme Luft. Lovenes Indhold, ja deres Ordlyd, var nøje aftalt i Forvejen.

Da Hage paa Sammensmæltningens første Skabelsesdag som den første Hovedtaler tog Ordet om Sukker- og Ølloven, lige efter at Estrup i en kort Erklæring havde udtalt Haabet om, at dette Forslag maatte „smælte sammen" med et andet Forslag, han vilde forelægge i Landstinget, syntes han endnu at befinde sig i den naive Vildfarelse, at et Stykke Toldlov var til Forhandling. Hans Tale strutter af toldpolitiske Betragtninger, og der er ikke et politisk Ord deri. Kun er han den første, der i denne Tale bestemmer Virkningen i social Henseende af at omlægge Told paa Sukker med en Skat paa Øl, og bestemmer den som utvivlsom antidemokratisk. Paa Forhandlingens sidste Dag laa som bekendt Told, Skat og Omlægning begravede dybt under de store politiske og moralske Opgør mellem Grupperne, og tilbage stod Hage med sine Tal i saglig Ensomhed. Da han 2den Gang, 5 Maaneder senere, talte om denne Sag, begyndte han udtrykkelig med at erklære, at den Tale, han vilde holde, og som i Tidenden fyldte 21 Spalter, holdt han kun af Hensyn til den Revision af Loven, som engang, sent eller kort efter dens Vedtagelse, maatte ske — og ogsaa skete.

Alligevel er det i dette Tidsrum, at Hage fæstner sin personlige Anseelse i Folketinget og erhverver den politiske Indflydelse, der senere ved Reformpartiets Dannelse gør ham til en af dets Ledere. Der er tre Perioder i Hages politiske Liv. I den første vandt han Tingets Øre som begavet Taler, i den anden vandt han Autoritet ved sit praktiske Arbejde, og i det tredie vandt han Tillid som politisk Leder.

Dette er altsaa det 2det Afsnit. Der blev rømmet op i Folketinget i disse Aar. Ved Holsteins Bortgang, Bergs Død og Hørups Fald blev Bevægelsen blandt Medlemmerne mindre midtpunktsøgende end før. Denne Forstyrrelse kom Hage til Gode. Han begyndte at øve Tiltrækning, at bringe Afvigelser ind i de gængse Baner. Det lykkedes ham straks i Samlingen 1890—91 at tvinge alle Partier sammen i en enkelt Bane. Støt og uan-

Digitized by Google

fægtet af det storpolitiske Spektakel førte han Frihavnsloven frelst gennem Tinget. Og han rejste omkring denne store Sag baade i Udvalget og under Forhandlingerne i Salen en Stemning af fælles Aand og sympatisk Forstaaelse, der aabenbart gjorde godt til alle Sider. „Det er saaledes, som det er gaaet i dette Udvalg, at jeg kunde ønske, at enhver Forhandling foregik her i Salen," udtalte Berg ved 2den Behandling. Og de Moderates Ordfører, Har. Holm, gentog det Samme: „Jeg troer, at hvis man vilde behandle alle Sager saaledes, vilde man oftere kunne naa, hvad man i denne Sag har naaet, nemlig at staa enig."

Og som han i denne Sag og ved Behandlingen af Konsulatsloven var alle Partiers Ordfører, slog han efterhaanden ned paa alle Emner, i hvilke der ikke laa politisk Krigskontrabande gemt. Han styrede om fra Krigshavn til Krigshavn og lossede og ladede sine neutrale Sager. Selv overfor Forliget hejste han ikke det samme Blodflag som Bergianere og Høruppere. Han troede ikke paa Legenden om Hørups hvide Uskyld og Bøjsens sorte Forræderi. Han virkede imod Forliget, talte og stemte imod det, men uden Forargelse og uden Skældsord. Han vilde et Forlig, baade af Hensyn til den finansielle Elendighed og den politiske Demoralisation, Statskupet bredte om sig. Men han vilde *kun* et Forlig, der *skabte et Retsgrundlag*. Hvad han anklagede de Moderate for, var ikke det, de gjorde, men det, *de ikke gjorde*. De bragte ingen Forfatning tilveje, lod sig nøje med betydningsløse Kanteler, overlod Resten til Fremtiden og lod hver beholde sit Standpunkt. Og hvad han anklagede Højre for, var dets Begærlighed. Det burde have vist den Forsigtighed, som man efter en gammel Købmandsregel skal vise overfor en Forretning, der er for god. Det burde have betalt med den Pris, et Forlig for det var værd, nemlig en Forfatning.

6.

Vi husker alle, hvor ringe et Indtryk paa den offentlige Mening Reformpartiets Dannelse gjorde, navnlig i Kjøbenhavn. Til Overvindelse af den Afslappelse, der fulgte ovenpaa Forligstidens Spænding, skulde der en kraftigere Kulør end den, der prægede dette Blandingsparti. Bergianerne stod blegt i Farven, de af Alberti anførte 15 var mistænkte for deres nærliggende Fortids

Digitized by Google

Skyld, og i Resten af de slagne Høruppere og løsgaaende Kjøbenhavnere ragede kun eet Hoved op, Hages.

Og var Partiets Tilhængere ikke imponerede, saa var Modstanderne det endnu mindre. Det Parti skal vi snart faa sprængt, tænkte de Moderate. Det er netop en Opgave for en Diplomat som mig at lirke Spliden ind i dette uensartede Parti, tænkte Baron Reetz-Thott. Men hvad de andre ansaa for en Svaghed, betragtede Hage som en Styrke. For ham var dette Reformparti efter dets Sammensætning noget nær det ideale Parti. Og omvendt, for Partiet var Hage i Kraft af sin Fordragelighed noget nær den ideale Mand. Ved Hjælp af den blev han i Stand til at hævde sin Stilling som tredie Leder af Partiet og anden Ordfører for Finansudvalget, jævnbyrdig I. C. Christensen og Alberti. Havde han pukket paa Magten, var han blevet den lille, thi Tallet paa hans Tilhængere i snævrere Forstand var kun lille i Forhold til de andres. Havde han sat Særinteresserne som det første, var det gaaet ligesaa. Thi naturligvis var de Love, hvorom Interessen samlede sig, fortrinsvis Reformer til Gunst for Landbefolkningen.

Under disse Forhold var det et Held for Hage, at den offentlige Mening i Hovedstaden ikke satte noget stærkt Tryk paa. Alt medens han indadtil søgte fast Fod i Partiet, kunde han udadtil stikke Piben ind. Han holdt i alle disse Aar kun en eneste Tale udenfor Rigsdagen. Det var derfor ikke videre træffende, naar Bojsen netop i denne Periode rettede den Anklage mod ham, at han satte en god Tale over en god Lov. Dette kunde siges om Hørup, men Hage kunde med god Samvittighed sige sig fri for at være hvad Bismarck kaldte en „Schønredner". Han gjorde det spøgefuldt med Trops Ord om Juraen og de kønne Piger: De gør saa vist ikke hinanden Skade.

Resignation er overhovedet for Hage en politisk Dyd af første Rang. *Magten*, dens Sødme og Glans, frister ikke hans Forfængelighed, han er tilfreds med at have *Indflydelse*. I Evnen til at *underordne* ser han et Bevis paa et Folks politiske Modenhed. Hans Hu staar til et „liberalt" Parti, et Begreb, der hidtil har været og stadig er fremmed for den danske Politik med dens evige Strid mellem „radikalt" og „moderat".

Som ægte hjemmegjort Politiker havde Reetz-Thott sat hele sit Haab til, at disse to uforligelige Racer skulde søge hver til

Digitized by Google

sin Fold, saa snart Hyrden blæste paa sin Fløjte. Med ringe Interesse sad han derfor og hørte paa Hages politiske Taler ved Finanslovens 1ste Behandling 1895 og 1896. De lød saa fremmedartede i hans Øre; hvor var Blodets Røst, hvor var Hyrdens Fløjte? Hage talte om at bringe Forfatningen paa Fode, at dette var Ministeriets Mission, at Tiden var gunstig dertil, fordi intet Parti mere var helt mægtigt og intet helt afmægtigt. Han er udenfor det Hele, tænkte Reetz-Thott og svarede ham med en Række intetsigende Talemaader. Da gjorde Hage et Kup. Han bagbandt ham i hans egne Garn. Med Rigsdagstidende i sin Haand foreholdt han ham — som det hedder i Retssproget, naar en Forhørsdommer sætter en Delinkvent til Vægs — Sætning for Sætning, at der ikke var et aabent og ærligt Ord i, hvad han havde sagt om sit Forhold til Provisoriet. Diplomaten var fanget i sit eget Diplomati, nu gjaldt det Æren. Og æresforpligtet maatte han sige de Ord, der beseglede hans Fald i Landstinget, at han ingensinde vilde gøre Brug af Provisoriet.

Faren var forbi, men nu kom den trælse Tid under de to sidste Højreministerier, hvis Svaghed var saa stor, at Hage næsten følte det uridderligt at angribe dem. Han befandt sig tilsidst i den for en Politiker dræbende Situation, hvor Idealet var, at man overhovedet ikke befattede sig med den egentlige Politik. Kun en eneste Gang talte han i disse 4 Aar Politik paa Rigsdagen, og han indledede denne Tale med en Undskyldning. Det sidste Aar talte han, Finanslovens ene Ordfører, overhovedet slet ikke ved Finanslovens 1ste Behandling.

Fra tidlig Morgen til silde Aften sad Hage i disse Aar i Kasernen og gennemarbejdede den store Mængde Lovforslag, som Folketinget gjorde færdige og sendte op i Landstinget. En Oversigt over de Forslag, han i disse Aar holdt Taler om, er oplysende om, hvilket Arbejdslæs en ledende Rigsdagsmand maa trække. Der er Statsobligationer, Borgerrepræsentantvalg, Patentvæsen, Optagelse af Statslaan i Udlandet, Brændevinsskatten, Konsuler, Fredningsbestemmelser for Fiskeriet, Statsbanetakster, Grundlovsforandring, Ministeransvarlighed, Skibsregistrering, Ølskatten, Forandring i Frihavnsloven, Meterloven, Margarine, Søloven, Invalideunderstøttelse, Telegrafer, Telefoner, Helligdagslov, Checks, Varemærker, Neutralitet, Handelsdepartement, Gedser-Færgen, Statsbaneanlæg, Forandring i Alderdomsloven, Ulykkes-

Digitized by Google

forsikring for Arbejderne, Jordlodder for Landarbejdere, hemmelig Afstemning, borgerlig Vielse — og først og sidst Skattelovene.

Ingen dansk Politiker har i den Grad som Hage maattet døje Hverdagens graa Stemningsløshed og tørre Kost. En Kunstnernatur eller kamptørstig Sjæl havde næppe holdt dette beskedne Slid ud. Men Hages tørre Taalmodsnatur krævede mindre Lys og Sol for at trives i det politiske Liv end en Holstein eller Hørup. Og til Gengæld var det for ham et Lyspunkt Dag for Dag at se Samarbejdet mellem disse uensartede Bestanddele, kjøbenhavnske Radikale, grundtvigske Bønder, Bergs, Hørups, Høgsbros og Albertis Folk, vokse sig fastere og forberede Sejren.

„Og saa kom det tilsidst, som alting kommer, naar Mænd er faste og rolige" — disse Ord fra Brandes's Bog om d'Israeli, som Hage anførte i sin Tale ved Sammenkomsten efter Sørgehøjtiden for Hørup, har maaske lydt i hans Øren i disse Aar. Det kommer tilsidst.

Og da det saa kom, kom det dog ikke i den Aand, som Hage havde haabet. Allerede under Venstreministeriets Dannelse saa han det gamle Spøgelse fra Venstres Ulykkesaar vise sig paany og varsle ondt for Fremtiden. Og som Forholdene udviklede sig, kom Valget for ham snart til at staa imellem selv at sprænge Partiet eller overlade Sprængningen til de andre. Han valgte det sidste og har næppe angret det.

Men denne Hages Holdning gjorde hans Stilling i Ministeriet og i de følgende Aars Politik grumme vanskelig. Han havde nu faaet den samme Post, som Holstein i Fortiden havde staaet paa, at holde Gruppestriden nede. Det gik ham ogsaa paa samme Maade som Holstein, han var ikke fuldt „paalidelig" for nogen af de rivaliserende Parter og havde derfor ikke fast Fodfæste til nogen af Siderne.

Dertil kom, at der nu var kastet det nye Stridens Æble ind i Forholdet mellem Land- og Bydemokratiet, Skattelovene. At gennemføre disse Love var næppe Hage et helt behageligt Hverv. I adskillige Henseender stemmede de ikke med hans Anskuelser, og havde han staaet paa bar Bund, havde de faaet et andet Udseende fra hans Haand. Naar det er blevet sagt, at han i disse Aar „ikke sagde ét politisk Ord," er dette dog en Overdrivelse. Ved Finanslovens 1ste Behandling 1903 sagde han tværtimod et meget kraftigt politisk Ord om Nødvendigheden

Digitized by Google

af, at Bybefolkningen blev repræsenteret i Rigsdagen i et til dens Styrke virkeligt svarende Forhold. Men denne Udtalelse er ganske vist det eneste Tilløb til en aktiv Optræden fra hans Side. Mere og mere fik hans Adfærd den passive og uundgaaelige Skæbnes Segl paa sig. Han gled ud af den liberale Vælgerforening, ud af Indflydelse paa den Presse, der stod ham nærmest, ud af Samarbejdet med det næste Slægtleds politiske Mænd.

Men medens Knokkelmanden saaledes stod og ventede paa ham med sin Le, udrettede han i Administration og Lovgivning store Ting. Mange vigtige Love har skrevet hans Navn ind i Lovtidende. Foruden Skattelovene Loven om Personbanegaarden i Kjøbenhavn og om Statsbanernes Ordning, Loven om Christiansborgs Genopførelse, om Statslaanefonden og om de store Anlæg paa Jyllands Vestkyst og ved Skagen.

Det er ikke noget Tilfælde, at mange saglige Debatter og mange Love er knyttede til Hages Navn. Thi for ham er al Politik Praksis, ikke Agitation. Derfor interesserer det militære Spørgsmaal ham meget mindre end andre demokratiske Politikere. Han vil affinde sig med det og undgaar at udtale sig om det. Men han vil ikke bruge det som en Løftestang for den demokratiske Politik og ikke som en Kile til at sprænge et bredt frisindet Parti. Og af samme Grund vil han holde de moralske og religiøse Spørgsmaal paa saa lang Afstand af Politiken som muligt.

En Politikers Syn er i meget bestemt af hans Uddannelse og Virksomhed. Hage har været Handelsmand. Derfor er han bleven en Politiker af samme Type som Norges nuværende Statsminister, Hr. Michelsen. Denne er af sine Beundrere bleven rost for, at han forstod sig paa Konjunkturer og derfor havde kunnet bruge det rette Øjeblik. Paa samme Maade vil ogsaa Hages Fremtid bero paa hans Blik for de politiske Konjunkturer. Den Dag, Betingelserne for en samlende liberal Politik atter er tilstede, vil han være Manden.

ERIK HENRICHSEN.

Digitized by Google

HOLBERGS HENRIK

I en Litteratur, der er kommet saa vidt, at den har en Historie, vil der gerne findes nogle Kildeskrifter i egentlig Forstand, enkelte Værker, hvorfra de store, levende Strømme i Litteraturen synes at have deres Udspring. I den dansk-norske litterære Kultur siden Litteraturtidens Begyndelse i det sekstende Aarhundrede er Bibeloversættelsen fra 1550, „Christian den Tredies Bibel", Kildeskrift for den kirkelige Litteratur, der i lange Tider var den eneste levende i disse Lande; fra Vedels Folkeviser og Saxo og Peder Clausens Snorre udgik den nationale Lyrik, som, da Tidens Fylde kom, gav vor hele aandelige Kultur, i Videnskab, Kunst og Poesi, dens nordiske Fornyelse, medens den borgerlige Litteraturperiode, hvori vi nu lever, begyndte, da Holberg udgav det uheroiske Heltedigt, som hedder Peder Paars. Da Hans Mikkelsen i de første Linjer af sit Digt betegnede dets Helt som „en velfornemme Kræmmer", dets Skueplads „mellem Kalundborg og Aarhus" og dets Indhold som en Rejse fra den ene By til den anden i et ganske ukrigersk Formaal, viste Borgeren første Gang sit Ansigt i den nordiske Litteratur. Saa livagtigt staar det der aftegnet bag den gammeldags Homer-Parodis Maske, der næsten ganske skjulte det for Samtiden, at det endnu næsten to Aarhundreder efter træder en ganske levende i Møde.

Vistnok gives der, naar man holder sig strengt til Teksten, i Digtet selv ikke andre ydre Kendetegn paa dette Ansigt end „et lyst og kruset Haar", som unægtelig kan passe til mange

Digitized by Google

Hoveder af mange Helte fra Havbor Kongesøn til Hjalmar Ekdal. Men man tager næppe fejl, naar man fra dette lyse Haar slutter ikke til et magert og skarpt Fysiognomi, men til et rundt og buttet. Et magert Ansigt med lyst Haar passer til en Englænder, men Peder Paars er slet ikke „engelsk", som Holberg selv og Henrik, men dansk eller, som man i holbergske Sager plejer at udtrykke sig i Norge, „oldenborgsk". „Hans Far og Mor var jysk, men Farfar var en Bremer". Han var vel altsaa som de fleste Danske „skabt som en Hollænder". Jeg tror bestemt, at Holberg ogsaa har forestillet sig ham saaledes.

Jeg støtter dette paa indre Grunde. I en af sine ældste Epistler, den femogtyvende, der handler om Grublen i Religionssager, nævner Holberg som en Modsætning til dem, der ligesom han selv gør sig den Umage og Bekymring selv at tænke over Tingene: „visse magelige, fede og veltrivende *Conformister*", Folk altsaa, som hænger fast ved gældende Meninger, hvis Grund de aldrig har ransaget. En saadan „veltrivende Konformist" er Peder Paars; med dette Ord er, som Filosofferne siger, hans Kategori bestemt, og derfra maa hans Naturhistorie konstrueres. Han er blød og bollet som sit Navn.

„Veltrivende" er han i al Fald og ikke blot af Ydre. Hans Forretning gaar mægtig vel, han er velbemidlet og gør meget af Livets gode Ting, lækker Mad og smukke Klæder, som han er meget ordentlig og pillen med. Han holder af at komme mellem smukke Folk og hører selv til det bedste Selskab i Staden; han er rigtignok ustuderet, men han er Svoger til Herredsfogden og kan endogsaa — hvad der er et Tegn paa Borgerskabets undersaatlige Forhaabninger under Enevælden — tænke paa at gøre sig angenem til Hove.

Han er i det hele overordentlig lojal, i den Grad at man maa sige, at L o j a l i t e t e n for hans Vedkommende, ligesom Pieteten for Æneas', er det, som egentlig gør ham til Helt. Til Vergils *pius Æneas,* d. e. den dydige Æneas, vilde hos Holberg, hvis han ellers brugte Ordet ligesom vi, svare: den *lojale,* den lydige Peder Paars. Han er en ægte „Konformist", hans Optræden og Tænkemaade er paa ethvert Punkt i fuld og frivillig Overensstemmelse med den bestaaende Tilstand. Han er en fuldkommen oprigtig Autoritetsdyrker og forholder ingen af Samfundets Myndigheder den Ærbødighed, han som en god Borger er dem skyldig. Ikke

Digitized by Google

blot bærer han, som rimeligt er, stor Respekt for Pengene og den paa Pengemyndigheden grundede Samfundsorden, der sætter et Kasteskel mellem Æneas selv og Achates, mellem en bemidlet Kræmmer og en fattig Skriverkarl. Men skønt han er Borger, er han ganske flad af Ærefrygt for Embedsmagten. Da hans lunefulde Skæbne fører det med sig, at han selv som Præsident for Krigsretten paa Anholt for en Tid forsynes med en saadan Myndighed, er han stivere i Formaliteterne end nogen Prokurator og tiltager sig, vistnok efter Svogerens Forbillede, en Udtryksmaade og et Mæle — han taler „overlydt" — som ellers er hans borgerlige Beskedenhed ganske fremmed. Han er ved en senere Lejlighed saa bange for Retten som et Barn for „Betjenten".

Lige saa underdanig føler han sig over for den Øvrighed, som ikke bærer Sværdet, og over for de uskrevne Love. Kun ikke over for Samvittighedens; han har nemlig ingen. I Stedet for har han et bestandigt Hensyn til hvad Folk mener og siger. Hvor man maaske kunde vente et personligt Udtryk af ham, kan man være vis paa at finde et upersonligt. Da han fragter sig til sin farefulde (og som det udtrykkelig fremhæves „kostbare") Rejse og som andre Helte taler „ved sig selv" forinden, siger han ikke: „Jeg vove maa mit Liv", som sit antike Forbillede, men: „Man vove maa sit Liv, man maa ej være bange!" Og saaledes oftere; han ved, det skal saa være, for saadan gør de andre.

Hans Følelse for Ære er Hensynet til „et ærligt Navn". Sit Begreb herom har han dannet sig i Livet og ikke som en anden Romanhelt ved Læsning i Bøger, skønt det udtrykkelig fremhæves, at han har uddannet sin Aand ved national Lektyre („af gode danske Skrifter, som af bosiddende Bogtrykkere er gjort"), saa at han altsaa ogsaa ad denne Vej maa antages at have bragt sig i Overensstemmelse med den Smag, der var raadende i Landet. Nogen religiøs Begrundelse synes han heller ikke at have trængt til at give sin Filosofi ud over den populære Resignation i den bekendte Sætning om „den Skæbne, mod hvilken man omsonst sig søger at bevæbne," som han efter Just. Justesens rigtige Anmærkning ses at have gjort til sit Valgsprog. Men naar han til Meddelelsen om, at saaledes plejede hans Fader at sige, skynder sig at tilføje, at han dog ikke var Kalvinist, ser man,

Digitized by Google

hvorledes den gode Peder Paars ogsaa paa dette Omraade, hvor en Afvigelse ogsaa kunde komme ham dyre nok at staa, har været ivrig for at bekende sin „Konformitet" med det hele.

Bevidstheden om at staa paa saa god en Fod med alle aandelige og timelige Myndigheder er det, som Peder Paars forstaar ved en god Samvittighed, og en god Samvittighed giver et trøstigt Mod og en tillidsfuld Fremtræden. Hvad Holberg i Overensstemmelse med de Gamles Lære plejer at fremhæve som den største Dyd, en Mand kan have: altid at være sig selv lig, er netop ogsaa Peder Paarses Dyd. Han ligner virkelig bestandig sig selv og er overalt paa Højde med sin Type. Til Lojaliteten i hans Tankegang svarer Graviteten i hans Fremtræden. Han „lod sig ej bevæge", hedder det oftere. Hvor mange Omskiftelser hans lunefulde Skæbne saa ogsaa udsætter ham for, slipper han dog aldrig Sammenhængen med „sig selv", det er at sige med det Begreb om Dyd og Anstændighed, som er hans Selvfølelse. Han kan vakle, men han falder ikke; han er „og et Menneske skønt han er hel bestandig"; imod de haardeste Stød af Skæbnen og de ledeste Anslag af den gamle Frister kan ogsaa han reagere, men ikke anderledes, end som man nyser, naar man bliver killet i Næsen. Han er gravitetisk, selv i den bare Skjorte. Det skønneste Mindesmærke over denne heroiske Gravitet har Autor sat sin Helt i den Situation henimod Slutningen af Digtet, hvor den udplyndrede Paars og hans Skriver føres i en prægtig Procession hver under sin Bære-Himmel fra Daarekisten, hvor de ved en Fejltagelse har været i Forvaring, gennem Byens Gader. Medens Helten her bevæger sig „med største Ærbarhed og Skrid for Skrid", som Lejligheden kræver, kan Per Rus ikke dy sig for at bryde ud af Rækken og ind i en Bagerbod for at købe Hvedebrød. Skønt Paars føler sig dybt krænket og bedrøvet over dette Brud paa Graviteten, mister han endda ikke sin Sindsligevægt, men vender sig kun om og siger med en mild Bebrejdelse disse Ord, der vel kunde fortjene at trykkes med Guldbogstaver i hans Historie som Summen af hans Heltevæsen: „Sekreter! At købe Kringler nu hel ubelejligt er." Saa sagtmodigt det lyder, maa man dog tænke sig det bevingede Ord dirrende af den krænkede Ærbarheds Patos.

Peder Paars er ærbar, ligesom Odysseus er „snild" og Achilles „tapper". Det Ord Ærbarhed, der stempler Lojaliteten

Digitized by Google

i hans Tænkemaade og Graviteten i hans Væsen i gammel dansk Mønt*), anvendes oftere end noget andet til at betegne ham. Det er hans Epiteton som man siger, Kendetegnet paa den borgerlige Helt. Naar man lægger Mærke til, hvorledes dette Ord slet ikke forekommer til Heltens Betegnelse i Begyndelsen af Digtet, hvor han stadig kaldes „den store", men anvendes mere og mere, jo nærmere man kommer til Enden, faar man det Indtryk, at Holberg selv først har opdaget Per Paars helt, mens han skrev paa ham. I al Fald gaar det vist de fleste, der nu læser Peder Paars, saaledes: bag ved den „store" Peder Paars opdager man den ærbare, under Heltemasken tegner sig efterhaanden hans eget Ansigt.

Et „lojalt" og „gravitetisk", altsaa et ærbart Fysiognomi, et rundt og veltrivende, men netop ikke et smilende Ansigt. Det er den sikreste negative Bestemmelse ved Ærbarheden, at den kan ikke le. Per Paars ler ikke, han kan i det højeste fnise. „Hvor ærbar Paars end var, saa maatte han dog fnise", hedder det om et af de mest komiske Optrin i Digtet. Det er den egentlige Hemmelighed i hans Væsen, at det aldrig, selv i de latterligste Situationer, falder ham ind, at de er til at le af. Han er komisk, fordi han slet ikke ved, at han er komisk.

Det er dette, der med et stort Udtryk giver Holbergs „Peder Paars" dens evige Betydning. Det, som gør den nordiske Litteraturs første Helt til en udødelig Helt, det er den Sikkerhed, hvormed dette Træk, den fuldkomne Mangel paa Ironi, er set og fremhævet som Grundtrækket i Figuren. Herved bliver der af en komisk Figur, som er bundet til bestemte Forhold — en bestandig Borger, der altid er sig selv lig — en komisk Type: paa det bestandigt borgerlige, der ogsaa til alle Tider og paa alle Steder er sig selv ligt. En Type af „visse magelige, fede og veltrivende Konformister", der gaar dybere og griber videre, end den gammeldags Studentervittigheds Kategorier „Spidsborgere" eller „Filistre" kan række. En Type af „smukke Folk", som for bestandig har udelukket sig fra Menneskeslægtens bedste Selskab, fordi som bekendt den, som aldrig kan have sig selv til bedste, den hører sikkert ikke til de bedste. En Type, som virkelig ikke

*) Sammenlign f. Ex. Kingos Vers under Vedels Billede:

I denne Skygge staar vor Mester Anders Vedel
Med fordums Ærbarhed, dybsindig, lærd og ædel o. s. v.

Digitized by Google

blot er at finde mellem de velbemidlede Kræmmere i en lille nordisk Købstad eller i Autoritetens og Parykmajestætens eneväldige Periode, men fuldt saa vel mellem de sidste Dages Friheds- og Dannelses-Filistre. Naar en dansk Forfatter fra den begyndende borgerlige Liberalismes Tid (P. V. Jacobsen) karakteriserer en af Tidens Mænd med disse Ord: „Han kan ikke le, af den ulykkelige Omstændighed, at han ikke kan finde noget, selv det ubetydelige, langt mindre det betydelige, ubetydeligt" — saa er det Peder Paars. Og naar en anden, som er fra vore Dage (Henrik Pontoppidan i „Dommens Dag"), betegner det som „Nutidsmenneskenes maaske allerværste Skavank, at den saa totalt mangler komisk Sans," og afslutter sin Beretning om den folkelige og personlige Frihedskamps ulykkelige Ende i Præsten Emanuels Historie saaledes: „Rimeligvis vil der i disse Dage blive talt mange bevægede og dybtfølte Ord om hans Aands høje Flugt mod Idealet, om den tunge Strid mellem Menneskets Higen og Evne, dets Villen og Kunnen — og dog har ret betragtet al Emanuel Hansteds Stræben kun været til at le af" — saa er det Holberg, der tværs gennem Ibsen og Grundtvig paa ny opdager Peder Paars. — Det er derfor ikke rigtigt at sige, som man plejer, at Holberg i „Peder Paars" „rusker i Parykkerne". Peder Paars bærer ikke Paryk. Her har han virkelig saa godt et Greb i et vist blondt og krøllet Haar, at det gør ondt endnu. Den anden Bedrift, at ruske i Parykkerne, er Litteraturhistorie.

Saaledes forstaaet bliver Holbergs „Peder Paars" virkelig, hvad det kalder sig, et komisk Heltedigt, om end i en noget anden Mening, end man i sin Tid tog det. Thi den Helt, som gøres komisk, er hverken Æneas eller Ulysses eller — hvad der nok især var Holbergs Mening (se Ep. 88) — Fenelons Telemaque, fordi han i det hele ikke er nogen enkelt Person, men en ubegrænset eller legendarisk Figur. Per Paars er Borgeren, en ærbar Mand, som lader sig lede af et upersonligt Anstandsbegreb, og i Grunden en Mand uden Ære, fordi han intet kender til den ridderlige Følelse af sin Frihed. Per Paars er Middelstanden i aandelig Forstand, som ikke kender noget til de frie Aanders Lyst, fordi den Slags Folk ikke har Raad til at have sig selv til bedste, og til deres Smerte, fordi de i deres flade Sinds Optimisme aldrig har Mod til at se det værste. Per Paars

Digitized by Google

er Publikummet, Massen, uden Individualitet, uden Sjæl, en „man" i Stedet for en Mand. Holbergs „poema heroico-comicum" er ligesom J. L. Heibergs „apocalyptiske" Komedie „En Sjæl efter Døden" et Digt om Massen. Eposet forfølger paa episk Vis dens jordiske Bane „fra Kalundborg til Aarhus"; Komedien forklarer dens salige Ende, i Helvede.

II.

Imellem Bifigurerne i „Peder Paars" har man gerne fremhævet en, som forekommer i Slutningen af Digtet, under et Skændsmaal mellem nogle drukne Borgere paa et Værtshus i en jysk Købstad og indføres saaledes:

> Men ved et andet Bord der sad i samme Hus
> En bleg og maver Mand, som havde ingen Rus.
> Han sad og smilede ad denne drukne Tale,
> Gav Agt paa al den Snak fra Hovedet til Hale,
> Han meget ærbar var, dog kunde tit man se,
> At han sig barede med Møje for at le.

I denne Stadssatyricus med hans tavse Latter har man nemlig, og aabenbart med Rette, fundet et Billede af den unge Satiriker selv i Forhold til hans Publikum. Det vilde da efter det foregaaende være en Hovedforskel mellem Forfatteren af „Peder Paars" og hans legendariske Helt, at medens Helten er Ærbarheden selv og som saadan ude af Stand til at le, er Digterens Ærbarhed kun tilsyneladende — i Virkeligheden har han Møje med at bare sig for at briste i Latter.

Virkelig er der ogsaa over det komiske Digt en saadan undertrykt Latter. Som bekendt er det vanskeligt for Nutidslæsere at komme til at le ret hjerteligt af „Peder Paars". Men man har ogsaa undertiden det Indtryk, at Forfatteren selv har ondt ved at komme til det. Man kan forstaa det. Naar Peder Paars føler sig overvunden af Per Ruses Filosofi, d. v. s. naar den forlorne, officielle Idealisme giver Køb for den groveste Materialisme, smiler vi, men ler ikke. Det er en omstændelig Morskab at se en Per tage Pippet fra en Peder. Rigtig for Alvor le ad Peder Paars kunde Holberg først, da han stillede sig paa et Standpunkt, hvorfra det ikke blot gjaldt at argumentere imod „Ærbarheden" eller nappe Filisteren i Skindet, men hvorfra det

Digitized by Google

var muligt at ophæve ham ganske og aldeles. Paa et saadant højt Sted stillede han sig, da han i Stedet for at angribe Ærbarheden bagfra ved at sætte den med Tugt at melde en Igle paa Bagen følte sig let og fri nok til at spille den paa Næsen. Det gjorde han, da han digtede Henrik. Og saa lo han.

Nu kunde det maaske synes mindre rigtigt at sige, at Holberg „digtede Henrik" ligesom Shakespeare Falstaff o. lign. For det første er der jo ikke en Henrik, men mange, da dette Navn med enkelte Undtagelser er fælles for alle Tjenerne i Holbergs Komedier, som trods den Lighed, der tydeligt nok er imellem dem alle, dog kan være ret forskellige indbyrdes, saa Henrik er ikke en fast, men en varierende Type. Han er i ingen Henseende sig selv lig som Peder Paars. Og han er heller ikke som denne en frit opfunden Skikkelse, men en gammel Komediefigur, som Holberg har fornyet, og som før ham findes ikke blot hos Moliere og Italienerne, men allerede i de gamle latinske og græske Komedier. For at kunne gaa saa dybt i denne Figur, som jeg ønsker det, nødes jeg da til først at begrænse den. Vil jeg forstaa, hvad „Holbergs Henrik" er, maa jeg først undersøge, hvad der er Holbergs Henrik.

Først maa jeg da udskyde den Figur, som Holberg heller ikke selv har betegnet med det typiske Navn, og som svarer til Harlekin i de italienske Komedier, som han kendte og benyttede. Harlekin er i det italienske Teater en overmaade vigtig Person, fordi han spiller fortræffeligt Komedie, men det er da ogsaa det eneste gode, der kan siges om ham. Han har i øvrigt en sand Pøbelnatur og er nok ogsaa oprindelig en Landstryger, som det endnu kan ses paa hans af mange brogede Klude sammensyede Dragt. Han er baade forslugen og fordrukken, en stor Kryster, dertil en Tyv og en Løgner. Hos Holberg er denne Figur kløvet i to. Af Artisten i ham er der blevet en Pussenmager, Jesper Oldfux (tydeligst i „Den Stundesløse"); af Lasaronen to af Holbergs genialeste Figurer, Harlekin i „De Usynlige" og Kilian (som Holberg selv i Levnedsbrevene kalder Harlekin) i „Ulysses". I den sidste Figur triumferer endnu Per Ruses massive Virkelighedssans over det forlorne Heltevæsen som Sancho Pansa over Don Quixote; i den første er det nok saa fint den grove Karl selv, der gaar i Gyngen.

Saa megen Lighed der ogsaa er mellem denne Harlekin og

Digitized by Google

den Tjenerfigur i de holbergske Komedier, der kaldes med det (dog ikke fra først af) staaende Navn Henrik, stammer Henrik dog ikke fra Harlekin, men fra Tjeneren i de italienske Komedier — Pasquariel, Mezzetin, Scaramuccia eller hvad han hedder — og hos Moliere (Sganarelle, Scapin) og ikke mindst fra den tilsvarende Figur, den snilde Slave, i de gamle latinske og græske Komedier. Holbergs Henrik er da paa denne Maade saa langt fra at være en fri Figur, at han er det sidste Led i Udviklingen af en teaterhistorisk Type.

Saa langt tilbage gaar denne Types Historie, at man kan sige, den stammer fra ingen mindre end den homeriske Odysseus, med hvem da ogsaa Holbergs Slaver er mere beslægtet end hans Helte. Det var vel nemlig denne den evropæiske Litteraturs første Skælm, som Homer kalder *polymechanos* eller, som Holberg vilde oversætte det, „frugtbar paa Machiner", som i den nyere attiske Intrigekomedie, der i Antikens Forfaldstid afløste Tragedien og den fantastiske Komedie, forsmaattedes til den vittige og forslagne Slave, der er Sjælen i Spillet i disse borgerlige Komedier. Og det er denne Plebejer, denne *Græculus,* der lever videre ikke blot i Plautus' og Terentses Komedier, som for det meste ikke er andet end Oversættelser af de græske, alene herved bevarede Originaler, men i den italienske Maskekomedie, hos Moliere og hos Holberg. Tydeligst er Slavetypen bevaret i „Abracadabra", som heller ikke er meget andet end en Oversættelse af Plautus' Spøgelsekomedie „Mostellaria" og formodentlig forholder sig til denne som den igen til dens græske Original.

Saaledes som Henrik her optræder over for Arv ligesom Tranio over for Grumio hos Plautus i denne Komedies første, altsaa mere end to Tusind Aar gamle, Scene, er hans oprindelige Præg helt bevaret. Det er, som saa hyppigt i de antike Komedier, den snilde og kvikke Slave fra Byen over for den tunge og dumme Bondekarl. Og saaledes er Henrik overalt hos Holberg ligesom sine antike Kolleger *urbanus* ɔ: fra Byen. Ligesom den listige Slave i de gamle Komedier er i alt Fald et af de tidligste Udtryk for den Lethed i Tankegang og Udtryksmaade og den Smidighed i Optræden, som Livet i Stæderne fører med sig, saaledes er det ogsaa det første Ord, der er at sige om Holbergs Henrik, at han er det første Tegn paa Byens Fremtræden i den nordiske Litteratur. I Sammenligning med

Digitized by Google

hans lette og levende Maade at tale paa, hans mageløse Replik synes alt, hvad der tidligere var skrevet paa vort Modersmaal, et tungt og prentet Guds Ord fra Landet, en „Landsbytale", som Henrik siger om Arvs moralske Betænkninger. Overalt hvor man i Holbergs Komedier ser disse to stillede over for hinanden, er det, ligesom man saa en Kat over for en Køter. Som bekendt holdt Holberg under alle Former mere af Katte end af Køtere.

Man kan dog ikke sige, at denne Henrik er saa „fornuftig og ærbar en Domestique", som Holberg anser en Kat for at være. Der er sandt at sige store Stykker af Køteren tilbage. Man mærker undertiden ogsaa paa hans Vittighed, at han er en Slave. Om den Periode i den græske Kulturs Historie, der frembragte den nyere Komedie og dens Slavetype, har Nietzsche et Sted (i „Om Tragediens Fødsel") træffende bemærket: „Den femte Stand, Slavernes, kommer nu til Magten — i al Fald dens Tænkemaade; og hvis der overhovedet mere kan være Tale om græsk Munterhed, saa er det Slavens Munterhed, som ikke har noget alvorligt at svare for, intet stort at stræbe efter, og som ikke begriber, at nogen kan tillægge noget forgangent eller kommende et højere Værd end det nærværende." Det er dette *Davus sum, non Oedipus,* denne smaamandsagtige Resignation overfor de ideelle Værdier og denne hundske Forslugenhed paa de materielle Goder — skønne Dukater, god Mad, friske Piger — der sidder som Trællemærket ogsaa paa den nyere Komedies elegante Slaver. Saaledes er hos Holberg ikke blot den Figur, der bærer det gamle Slavenavn, Davus i „Plutus", som — efter Diogenes' træffende Karakteristik — er „et tobenet Best udi menneskelig Gestalt", men meget ofte Henrik selv. Han er fra Fødselen af, d. v. s. som et Minde om den Nedgangstid, da han først blev til, en Skeptiker, han tager Verden, som den er, og mener, at alting lader sig praktisere „i disse Tider" (det vil sige i de attiske Komediers Tid, ikke i Frederik den Fjerdes København, hvor baade Henriks Digter og hans Skuespiller fik at føle, at det bl. a. ikke lod sig „praktisere" at spille Komedie). Om Dyd, Ære, Sandhed og deslige, som han følgelig ikke regner til de solide Ting, som han sætter saa megen Pris paa, kan han undertiden anstille ganske falstaffske Betragtninger. Hvor denne Henrik, der synes saa stor mellem Narrene og Slynglerne, som han plejer at drages med, faar over for sig en ærlig Mand eller

Digitized by Google

endog en overlegen Aand (som i „Det lykkelige Skibbrud") bliver han igen lille, Slave. Men ogsaa naar han spiller Herre — som i „Henrik og Pernille" — stikker „det gamle Lakajvæsen", „den sultne Hund", som han siger, Hovedet frem bag ved Komedieskikkelsen — som i det kostelige Træk, at han tilbyder sin Herre, hvis Kæreste han tror at have tilfiluteret sig, en privilegeret Adgang til sine forventede Ægtemandsnydelser.

Hvad der giver denne Henrik, der af Dyder i almindelig Forstand næppe har andre end den ubegrænsede Troskab mod sin Herre, som han ligeledes har arvet fra Slaven, hans Glans, er netop denne ustyrlige Lyst til og utrolige Færdighed i at spille Komedie. Henrik i „Henrik og Pernille" har egentlig intet andet Formaal med at give sig ud for sin Herre end „at styre den Lyst, som mig er paakommet til at spille fornemme". Naar man ser en Henrik af denne Slags udspekulere en Intrige, saa hver Sene i hans Hoved „staar spændt som en Bue", derpaa eksercere Kunsten med et Mod, der vokser med Vanskelighederne, og sætte „Machinen" i Bevægelse med en tiltagende Hastighed ligesom et Hjul, der svinger, for til sidst at ende Spillet med et svingfuldt *Henricus fecit,* forstaar man, at Holberg, hvis eneste Lyrik var Musikken, har kunnet finde sin Morskab ved et saadant Spilleværk. Det er saa musikalsk som en hel Symfoni. Denne Henrik er virkelig den nordiske Litteraturs første K u n s t n e r. Man maa da ikke fortryde paa, at han ikke ogsaa er en af dens første Moralister. Man maa jo ogsaa indrømme hans Forfatter, at naar han netop vilde ophæve Ærbarheden, var det intet ilde Middel at etablere dens Modsætning.

Men denne „Henricus", som er halvt en Artist, halvt en Plebejer, denne „fortvivlede Skælm", som Holberg selv gerne kaldte ham, med mere Ret end han vel selv vidste af, er endnu ikke Holbergs Henrik. Det er den totusindaarige Komedie selv i Henriks Skikkelse som andetsteds i Harlekins eller Scapins, en Abstraktion altsaa. Skønt der lejlighedsvis (i „Den ellevte Juni") udstedes ham et særdeles konkret og eftertrykkeligt Skudsmaal, som giver ham som „ærligen født af uægte Forældre", fuld Hjemstavnsret i det København, hvor Dyden fryser, gør han dog ikke Indtryk af at være dannet ved saadanne Iagttagelser paa Stedet som hans Efterkommere, Karl Larsens Proletarer. Han er ogsaa temmelig ens i alle Komedier.

Digitized by Google

Men der er en anden Henrik, som i højere Grad er Holbergs egen Skabelse. Man finder ham især i de Komedier, hvor Tjeneren ikke er Stykkets Intrigant, men dets Ræsonnør som i „Den politiske Kandestøber," „Den Vægelsindede" og „Barselstuen."

Han er for det første yngre end den traditionelle Tjener og kaldes derfor gerne Dreng. Han er ogsaa naivere og uskyldigere, end den anden Henrik plejer at være. Han har ligesom denne et godt Hoved, og da han intet har at gøre med at smedde Maskiner, kan han bruge sit Pund til at anstille Betragtninger. Han er ganske ustuderet (medens den anden Henrik har været en kort Tid paa Latinskole) og lader sig ikke imponere af nogen ny eller gammel Autoritet, da han selv følger Fornuftens, som er den ældste. Han har den ganske unge Mands lykkelige Evne til at føle Forundring over Livets Underligheder og more sig over Galskaben. Men han har ogsaa Almuemandens uforvirrede simple Sans og Respekt for Realiteten, i det hele en god Del af den hjemmegjorte Visdom, som Holberg, som man kan se af hans Epistler, satte saa megen Pris paa hos Bønderne og forherligede i en beslægtet Figur, Jakob, Montani Broder i „Erasmus Montanus." Naar han er vittig, er det dog ikke Henriks skeptiske Verdensvisdom, men en ungdommelig eller barnlig Kaadhed, som et Par Steder fremkalder Udbrudet: Jeg tror, den Dreng er gal!

Idet da Henrikstypen i denne Figur forandres fra en Lakaj til en Dreng, nærmer den sig saaledes mere til Virkeligheden og bliver mere national; den naturlige Rødmossethed slaar igennem Teatersminken. Til disse Drenge — der forekommer netop i de allerældste Komedier og har et nyt Navn i hver: i „Den politiske Kandestøber" Henrik, i „Den Vægelsindede" oprindelig Torben og i „Barselstuen" Troels — er der aabenbart gjort Studier paa Stedet. Det er en af de ældste nationale Figurer i den nordiske Kunst, Holbergs egen Henrik.

Man tænker sig, han er det ogsaa i den Forstand, at der er noget af Holbergs egen Natur i ham. Denne Dreng er, hvad den anden Henrik ikke er, men hvad Holberg selv var, en Ironiker, den første af den Slags i vor Litteratur, der siden har haft saa mange. Naar man ser ham med en ganske uskyldig Mine gaa ind paa Galskaben og saa pludselig med et Glimt

Digitized by Google

røbe sin Overlegenhed ved et tilsyneladende meget enfoldigt Spørgsmaal, der virker som Sennep i Næsen og kan gøre en gal Mand rasende, tænker man sig, at saadan maa „Drengen Holberg" — som den lille, meget ungdommeligt udseende Mand for en Fejls Skyld en Gang blev kaldt paa et Pas — selv have værget sig, ikke blot i sin Skoletid, men senere baade i disse Lande og andre Steder, saa tit han havde Møje med at bevare sin Ærbarhed for ikke at komme til at le. Hvad der gentagne Gange siges om denne Dreng, at „enten er det af Ondskab eller af Taabelighed, han taler saaledes," er vel blevet tænkt og sagt om Holberg selv af flere end den bergenske Lektiehører, der var den første Genstand for hans Ironi, og som meget sagtmodig kaldte Gutten, der paa Grund af hans lange Skæg havde sammenlignet ham med en Gedebuk, for et Kid. Som Corfits i „Barselstuen" maa tilstaa, at han „aldeles ikke kan begribe den Drengs Væsen," saaledes kunde Holbergs Samtid som bekendt aldeles ikke begribe „Peder Paars". Ironien er altid Ærbarheden ubegribelig.

Men hverken Drengens eller Stadssatirikerens Ironi er stærk nok til at besejre Ærbarheden og ophæve Jeronimus — den forudsætter dem tværtimod, ligesom Kiddet forudsætter Geden. Det lader sig nu engang ikke gøre at drille Livet af Folk. Til at gøre det af med Ærbarheden hører der en positiv Patos, der formaar at frembringe den Værdi, der gør Ærbarheden værdiløs. Til den Højde har Holberg i Grunden kun hævet sig i en Komedie: Maskarade.

De to eneste Komedier, hvori Holberg er positiv, som man siger, altsaa, om end under Maske, taler i sit eget Navn, er „Det lykkelige Skibbrud" og „Maskarade." I den første har han i Philemons Person ganske jævnt og uden Patos givet en Fremstilling af Alvoren og Ansvaret i sin Skribentvirksomhed, i den anden, hvis blotte Titel Maskarade (ikke: Maskeraden) lyder som en Fanfare, der byder til Fest, har han benyttet Henriksfiguren til et lyrisk Udtryk for den Glæde, han selv følte ved sin Poesi og derigennem vilde meddele andre.

Der findes ogsaa i en anden Komedie — det er „Uden Hoved og Hale" — en Henrik, som gaar paa Maskerade. Han er ikke saa dum, siger han, at han bliver udenfor, naar hans Herre gaar ind og danser; han gaar med og danser Engelskdans

Digitized by Google

med Herskabet; thi paa Maskerade, hvor ingen kender hinanden, er alle lige gode. „Somme Tider tar jeg Kusken med mig, som i Nødsfald kan danse en Polskdans. Jeg var tilfreds, at Hestene vilde gøre os Kompagni med, saa var vi uden Frygt, at de imidlertid skulde løbe bort med Vognen." Det er meget vel betænkt, men Lyrik er det rigtignok ikke. Replikken begynder da ogsaa fra et andet Hjørne med: „Det er ogsaa en forbandet Natteføjten med min Herre!" og Tonen er helt igennem en Kende gnaven.

Men hør saa Henrik i „Maskarade": „Vi fødes udi Armod, vi opdrages udi Sult, vi prygles en halv Snes Aar af en knarvorn Skolemester; saaledes gaar vor Barndom hen. Naar vi kommer lidt til Alder, maa vi slæbe og trælle, at vi ikke skal dø i vor Alderdom før Tiden af Sult. Kort at sige: vort hele Levned er en Kæde af Elendigheder. — Jeg vilde ønske, at vi kunde tage Kusken og Hestene med ind paa Maskeraden, at de stakkels Bester ogsaa kunde have nogen Tidsfordriv og nogle gode Timer blandt saa mange sure Dage." Skønt det ikke er Vers, er det dog Lyrik, den bedste, som den Gang var skrevet paa Dansk, og saa elementær, at det er, som om man saa Kunsten selv springe frem i disse Ord som det lyse Øjeblik i Livets Mørke.

Af denne Lyrik falder der et Skær, en Glans over alt, hvad denne Henrik, den mest levende, Holberg har skabt, foretager sig: naar han spiller Komedie med Hovedet skummende af Improvisationer, og naar han taler — ja, som han taler! saa at hans kaade Lune hvert Øjeblik høres som Lærkeslag over Lakej-Prokurator-Logikens Argumenter. Dette er en Henrik, som med et Slag slaar Prosaen af Marken, ikke, som han tror, ved at argumentere imod den, men som ophæver den blot ved at være, hvad han er: Poesi.

Er det maaske ikke Poesi, saa godt som det kunde siges paa Holbergs Tid, naar han fortsætter: „Herre! jeg har ikke Lyst til noget Slags Spil, jeg spiller ikke Kort som andre Tjenere, jeg fordriver aldrig Tiden med Drik eller hos Fruentimmer. Kort at sige, jeg har ikke Lyst til noget uden Musik og Dans; hvilket derfor naar man betager mig, saa — — —"

Vil man have det paa Vers, saa kan det ogsaa skaffes. Da „Maskarade" spilledes i København (i Aaret 1724), var der blandt

Digitized by Google

Tilskuerne en ung Student, Ambrosius Stub, som hørte saa godt efter, at han aldrig glemte det. Naar man læser hans Viser, er det, som om man hørte Henrik synge.

Uskyldig Tidsfordriv jeg har
I Dans, Musik og Sang,
Naar andre helst til Glasset tar,
Jeg springer Stuen lang;
Klaver jeg elsker i mit Sind
Og lægger mest paa samme Vind,
En Aria jeg synger tit:
Melancholi gaar kvit.

Lad visse Folk mig laste da,
At jeg for lystig er,
Og lad dem mig kun raade fra
Det, som jeg haver kær.
Jeg er dog mere frank og fri
End slige Gække, som
Vil gaa i slavisk Liberi
Og under Herredom:
Jeg spiller, synger, danser, gaar,
Saa tit jeg det i Sinde faar.
For Resten er jeg ganske fri
For Lysters Tyranni.

Det er sandt. Her er virkelig ikke mere noget Spor af Slavens Liberi som i den første Henrik eller af Drengens uudviklede Ironi i den anden — denne Henrik faar slet ikke Tid til at være Ironiker — heller ikke, trods den mørke Baggrund, som Holberg har givet Figuren, af det plebejiske Instinkt eller af det sociale Oprør som senere i Figaro. Det er kun Musik og Dans — Mascarade.

Men det er ogsaa nok. Musikken brugte Holberg paa sine gamle Dage til at udlade de dybeste Følelser i sin Sjæl — ved en Kirkekoncert kom han til at græde, og for Gram spillede han en Dag, hundrede Aar før Ole Bull levede og Edv. Grieg blev født, med megen Bevægelse et norsk „Klippestykke". I hans Ungdom har den vel været ham et Middel til at blive Melankolien kvit og til at udtrykke den Lyrik i hans Sind, som han vanskeligt kunde finde noget Ord for. Hvad han i denne ene Komedie har betroet Henrik, har han vist mange Gange betroet sin Fedel. Dansen kendte han vel ikke til af egen Erfaring, men

Digitized by Google

han saa i den, som af Pietisterne i hans Samtid betragtedes som en Synd, en naturlig Forbundsfælle. Det var jo Polskdansen og dens Efterfølgere (der efterhaanden fortrængte den gammeldags Rej med det sindige Omkvæd), som først bragte Liv i Nordboernes træge Maade at bevæge sig paa. Den er „et enkelt Renæssancefænomen, der spejler den hele Bevægelse“ (Troels-Lund).

Henrik er et andet. Han er Bevægelsen og Uroen i et Samfund, der er ved at falde i Staver af lutter Ærbarhed. Og han er Holbergs egen Henrik i den inderligste Forstand. Han er Holbergs Genius. Først nu er Peder Paars paa en afgørende Maade besejret, ikke fornægtet, men ophævet, idet der er skabt en Skikkelse, som paa ethvert Punkt er den fødte Modsætning til Paarses Væsen.

Per Paars er fed, Henrik er mager; gammel trods sine unge Aar, Henrik er Ungdommen selv; ærbar, Henrik er kaad. Per Paars er Borger, Henrik er en Proletar, en frigiven Træl. Per Paars er Middelstanden, Samfundets træge Stilstand og dovne Optimisme, Henrik er den fremaddrivende Kraft, en bestandig femte Stand. Per Paars er Massen, uden Sjæl, flov fordi den er uden Ironi, flad fordi den er uden Tragik. Henrik er Personligheden, Sjælen i Spillet og i Grunden — saa lyst et Hoved mod saa mørk en Grund — paa en Gang Komedie og Tragedie. Peder Paars er med Hud og Haar forskrevet til Traditionen og Anstanden og Samfundet, bunden som Hunden i Fablen. Henrik er som Ulven, en Løsgænger, en fortvivlet Skælm, som slet ingen ydre Formaal har for sit Liv, i dybeste Forstand en fri Figur.

(Sluttes.) VILH. ANDERSEN.

Digitized by Google

KAMPEN OM SPIRITISMEN

Om de spiritistiske Fænomeners Ægthed er Striden endnu staaende. Medens Spiritismen allerede regner sine Tilhængeres Antal i Millionvis, er der paa den anden Side en anseelig Skare af besindige Forskere, som hævder, at den hele Tale om Aandernes Indgriben i den materielle Verden er ren og skær Overtro. Hermed er dog ingenlunde sagt, at Spiritismen blot er Overtro og intet andet. Det er tværtimod kun kun dens ret uvæsenlige Overflade, der gaar ind under dette Begreb; men trænger man gennem Skallen, som desværre i Almindelighed fuldstændig skjuler den værdifulde Kærne, saa viser Spiritismen sig som en Religion, der i etisk Værd ingenlunde staar tilbage for nogen anden. Den er begyndt som en Reformation indenfor Protestantismen, og den har især i Slutningen af forrige Aarhundrede udviklet sig videre i denne Retning. Fastholder man ikke ved Bedømmelsen af Spiritismen dette Hovedsynspunkt, at den efter sit Væsen er en rent religiøs Bevægelse, saa bliver den Strid, der nu staar om den, et langt mere gaadefuldt Fænomen end det, hvorom der strides.

Spiren til den religiøse Spiritisme findes i Swedenborgs Visioner og Fantasier over det tilkommende Liv. Hvad der i denne Henseende har Interesse, findes saa godt som alt i hans mærkelige Bog: „Hvad jeg har hørt og set om Himlen og om Hel-

Digitized by Google

vede". Swedenborg giver her en udførlig Skildring af, hvorledes Aanderne efter Legemets Død endnu besidder en Slags Legeme, saa at de næppe selv véd af, at de er døde; de har de samme Interesser som paa Jorden og beskæftiger sig med de samme Ting. Hensigten med denne Fortsættelse af det jordiske Liv, den højst varer 30 Aar, er at give dem Lejlighed til Forbedring; enhver Aand, der alvorlig stræber herefter, gaar før eller senere ind i Himlen, medens Helvede blot er forbeholdt de yderst faa, der slet ikke vil. Der kan næppe være Tvivl om, at man her har Kærnen i Swedenborgs Betragtninger: det drejede sig for ham om at komme uden om den Absurditet, at det store Flertal af Menneskesjæle skal prisgives til en evig Fordømmelse for et kort Jordelivs Vildfarelser. Springer man nu 100 Aar frem i Tiden, til den amerikanske Visionær Andrew Jackson Davis, saa træder den samme Tanke langt mere bevidst frem. Hans Bog: „Naturprincipperne og et Opraab til Menneskeslægten" er en harmfuld Protest mod den officielle Kristendoms uetiske Dogmer om Arvesynd, Forløsning og evig Fordømmelse. Den Slags Forestillinger hørte hjemme i en barbarisk Tid, hvor Straffen var den stærkeres Hævn overfor den svagere, og hvor Straffen følgelig voksede i raffineret Grusomhed ikke med Størrelsen af den Forseelse, der skulde straffes, men med den stærkeres Magt og Evne til at stille sin Hævntørst. Men for et Nutidsmenneske, der blot sidder inde med et Minimum af Retfærdighedssans, er alt dette ganske uforeneligt med Forestillingen om en over jordiske Lidenskaber ophøjet Guddom. Efter Davis Fremstilling gives der overhovedet intet Helvede; alle Aander fortsætter efter Døden den her paa Jorden begyndte Udvikling, og denne skrider stadigt frem til højere og højere Fuldkommenhed. I dette Arbejde mod Fuldkommenheden staar de enkelte Aander ikke alene; de kan hjælpe og støtte ikke blot hinanden, men ogsaa de efterlevende paa Jorden.

Det vilde være højst mærkeligt, om denne Lære i Evolutionismens Tidsalder ikke skulde have fundet talrige Tilhængere. I Løbet af halvhundred Aar har Spiritismen da ogsaa vundet en betydelig Udbredelse; den tæller Tilhængere i Millionvis i alle kristne Lande, dog især i Amerika, hvor den er et anerkendt Religionssamfund med en Mængde egne Kirker. Talrige Præster er i Tidens Løb gaaet over fra andre kristne Sekter til Spi-

Digitized by Google

ritismen og har aflagt Vidnesbyrd om, at de først i denne Lære har fundet den rette Trøst og Forhaabning. Heri er da heller intet mærkeligt, thi Spiritistens Udsigter for det tilkommende Liv er jo ikke et Slags Hasardspil, der afhænger af, om han nu ogsaa virkelig har havt den rette Tro. Det kommer overhovedet slet ikke an paa Troen, men kun paa hans Bestræbelser for at blive et godt Menneske.

I Spiritismens religiøse Hovedlærdomme er der næppe noget, hvorved denne Retning adskiller sig fra forskellige andre Sekter, som Unitarer o. l. Hvis der altsaa ikke var mere, kunde der vanskeligt blive Anledning til nogen Strid; det maatte da i det højeste blive en rent teologisk Strid, der næppe vilde vække det store Publikums Opmærksomhed. Men Spiritisterne har ikke kunnet indskrænke sig til at fremsætte deres Lære som et religiøst Postulat, de har anset det for nødvendigt at bekræfte dens Rigtighed ved Mirakler. Alle Religionsstiftere, lige fra Buddha til Mdm. Blavatsky, siges at have udført Handlinger, som almindelige dødelige ikke kan bringe i Stand ved vort nuværende Kendskab til Naturens Kræfter, og som derfor har tjent til Bevis for, at disse udvalgte stod i Forbindelse med højere Magter. Davis har ganske vist ikke givet efter for denne Fristelse, han har anset sin Appel til Menneskenes Fornuft og Følelse for tilstrækkelig — men Spiritismen har faaet hundredfold Erstatning. Thi Aanderne, som efter Spiritisternes Tro kan træde i Forbindelse med Menneskene til Støtte og Vejledning for dem, har fundet paa Midler til ogsaa at sætte sig synlige Spor i den materielle Verden. Hertil behøver de ganske vist et særligt udrustet Menneske som Mellemled, Medium, idet de fra dette Medium laaner det materielle Substrat, uden hvilket ingen Aand kan indvirke paa den grove Materie; men slige Medier er ikke saa helt sjældne. De udvikler sig til større eller mindre Brugbarhed i enhver spiritistisk Kreds. I Stedet for én undergørende Religionsstifter har Spiritismen saaledes faaet smaa Mirakelmagere i Tusindvis.

Hvad disse Medier — eller rettere: Aanderne gennem disse Medier som Redskaber — er i Stand til at udrette, er rigtignok i Almindelighed ikke stort bevendt. Men herpaa kommer det aabenbart heller ikke an. Er man først troende Spiritist, fuldt overtydet om Aandernes Indgriben i den materielle Verden, saa vil selv ganske dagligdags Tildragelser, hvis Aarsag blot ikke er

Digitized by Google

altfor øjensynlig, kunne benyttes som Bevis for en Aands Virksomhed. Ser en troende Spiritist, at en Vase, som om Morgenen stilles med Forsiden udad paa en Hylde, i Løbet af Dagen drejer sig saaledes, at Forsiden vender indad mod Væggen, saa er dette tydelig nok Tegn paa en Aands Virksomhed. Og det nytter aldeles ikke, at en mindre troende Medborger gør ham opmærksom paa, at Vasen har en Knop i Bunden, saa at man ved vilkaarlig frembragte Rystelser fra den anden Ende af Stuen kan bringe den til at dreje sig. — Eller en ung Mand ser en Buket Blomster ligge paa et Sted, hvor der kort i Forvejen ingen Blomster fandtes; følgelig er de fremkaldte ved en Aands Virksomhed. At der i samme Stue har befundet sig en særdeles jordisk Kvinde, som for at have den unge Mand tilbedste godt kan have anbragt Blomsterne paa det Sted, hvor de findes — denne Omstændighed ligger der selvfølgelig ingen Vægt paa. Troen er paa Forhaand givet, og saa skal alt tjene til Bevis for dens Rigtighed. En ikke ringe Del af den spiritistiske Litteratur er fyldt med ganske barnagtige Beretninger om slige Smaatterier, som intet fornuftigt Menneske kan tage alvorligt, fordi Meddelernes religiøse Hildethed forbyder dem ethvert Forsøg paa at finde en naturlig Forklaring.

Udover det rent betydningsløse driver man det ogsaa sjældent i de private Cirkler, som Spiritisterne i Almindelighed danner overalt, hvor et Familiemedlem har vist Spor af „mediumistisk" Begavelse. Man faar maaske ved Bordbankning nogle mer eller mindre sammenhængende Meddelelser af ganske banalt Indhold; kommer det højt, faar Mediet et Anfald af Trance og „besættes" af en Aand; der holder en lille Prædiken af religiøs-opbyggelig Natur. En Profeti kan ogsaa nu og da løbe ind med; muligvis slaar den til, og saa er den naturligvis et glimrende „Vidnesbyrd", muligvis slaar den ikke til, og saa glemmes den. I alt dette er der intet nyt for Videnskaben, og det skader kun Spiritisternes gode Sag, fordi det let bringer dem til at glemme dens religiøse Betydning; desuden rummer det en ikke ringe Fare for Mediernes Helbred. Alvorlige Spiritister har derfor ofte opfordret deres Trosfæller til at overlade slige Eksperimenter til Videnskabsmændene, men det nytter aldeles ikke. I et ogsaa paa Dansk trykt Foredrag: „Spiritismen, dens Betydning og Farer" siger den bekendte norsk-amerikanske Præst Kristofer Janson: „Alle disse Fænomener kan ikke gøre en Menneskesjæl ædlere eller

Digitized by Google

løfte den højere . . . Og man kan være forvisset om, at ingen højere Aander nedlader sig til at gaa ned paa Jorden og rumle i Vægge og Borde eller flytte paa Møbler og gøre Taskenspillerkunster for Godtfolks Moro . . . Ligesaalidt som jeg falder paa, for at faa aandelig Oplysning, at indbyde til mit Hus Slaaskæmper og gamle Slarvekjerringer, ligesaalidt kan jeg opbygges i Selskab med saadanne Aander." Da Spiritisterne i Almindelighed vender det døve Øre til slige Formaninger, saa kan man maaske deraf drage en ikke uvigtig Slutning i Henhold til det gamle Ord: „Sig mig hvem du omgaas, saa skal jeg sige Dig, hvem Du er."

Nu hænder det af og til, om end sjældent, at et Medium uddannes til større Fuldkommenhed, og saa lyder der fra de spiritistiske Kredse Beretninger om, hvorledes tunge Genstande er bleven løftede uden Berøring, at Aander har vist sig, endog i stærk Belysning, saa at man har kunnet fotografere dem, og mere af den Art. Dette bringer naturligvis Videnskabsmændene til at spidse Øren, thi er disse Beretninger sande, saa synes de i hvert Fald at tyde paa Eksistensen af hidtil ukendte Kræfter, ligegyldigt om man nu vil kalde en saadan Kraft en Aand eller et X. En Kreds af Videnskabsmænd, som interesserer sig for Sagen, træder da gerne sammen for at undersøge den nærmere, og Resultatet af Undersøgelsen bliver da næsten altid det ikke ualmindelige Fænomen: de lærde er uenige. Saaledes gik det i Leipzig 1870, da Slade gjorde Kunster for Zöllner, Wundt og andre tyske Forskere, saaledes gik det i Neapel 1891 og Majland 1892, da Eusapia Paladino blev undersøgt af en international Kommission. Nogle af de deltagende føler sig overbeviste om Fænomenernes Ægthed, medens andre erklærer, at de gaar for sig under Omstændigheder, der udelukker Muligheden af en strængt videnskabelig Undersøgelse, saa at man ikke kan have nogen Mening om, hvorvidt det hele er Bedrageri eller Ytringer af ubekendte Kræfter. Saa bliver de Overbeviste vrede og retter heftige Bebrejdelser mod de Vantro, hvem de beskylder for at lide af Videnskabens sædvanlige „horror novi", den Skræk for det nye, som altid hindrer enhver betydningsfuld videnskabelig Opdagelse i straks at vinde den Anerkendelse, som den fortjener.

Denne Tale om Videnskabens horror novi er i hele den spiritistiske Strid maaske det allerinteressanteste Punkt, som det vil

Digitized by Google

lønne Umagen at gaa lidt nærmere ind paa. Thi det kan ikke nægtes, at der tilsyneladende er noget om det. Der er i Videnskabernes Historie tilstrækkelig mange Eksempler paa, at en Teori eller Iagttagelse først stemples som absurd, umulig o. s. v., for saa, naar Tidens Fylde er kommen, at blive akcepteret som utvivlsom rigtig. Paa den anden Side gør man sig rigtignok skyldig i en kolossal, højst uvidenskabelig Overdrivelse, naar man paa disse enkelte Eksempler vil basere den almindelige Sætning, at alt nyt møder en saadan sej Modstand. Man behøver kun at tænke paa den nyeste Tids mærkeligste Opdagelse, Grundstoffet Radium — en hurtigere Anerkendelse end den, der er bleven dets Opdagere til Del, kan næppe med Billighed forlanges. Og dog er Radium noget saa „nyt" som vel tænkeligt, da det er nær ved at stride mod alle Naturvidenskabens fundamentale Sætninger. Dets Tendens til at spalte sig er ganske uforenelig med et Grundstofs Karakter og Værdighed, og at det, uden paaviseligt Stoftab, kan udvikle Varme i ubegrænset Mængde, syntes til en Begyndelse ligefrem at stride mod Loven om Energiens Bestaaen. Det er altsaa indlysende, at man aldeles ikke kan opstille Videnskabens horror novi som et almindeligt Princip, der forklarer den ilde Medfart, de spiritistiske Kendsgerninger har faaet fra Videnskabens Side. En Opdagelse kan meget godt straks blive lyst i Kuld og Køn af Videnskaben, selv om den staar i aabenbar Strid med de herskende Anskuelser, medens paa den anden Side en langt mere uskyldig videnskabelig Sandhed kan være et Aarhundrede om at vinde almindelig Anerkendelse. Spiritisterne maa derfor renoncere paa den Trøst, som de hidtil har søgt i, at alt nyt nødvendigvis maa møde en fortvivlet Modstand fra den forbenede akademiske Videnskabeligheds Side. Denne Paastand er ganske simpelt en Usandhed, der er gentaget saa ofte, at selv kyndige Folk begynder at tro paa den. Lad os altsaa se lidt nærmere paa, hvoraf det er afhængigt, om en videnskabelig Sandhed straks bliver anerkendt, eller om den først maa gennemgaa en Skærsild af Modstand.

Til at begynde med er det indlysende, at den større eller mindre Hurtighed, hvormed en ny Sandhed trænger igennem, i høj Grad maa være afhængig af dens Beskaffenhed: om det er en ny Teori, en Iagttagelse vedrørende sjældent forekommende Fænomener eller en Paavisning af lovmæssige Forhold ved Fore-

Digitized by Google

teelser, som til enhver Tid kan gøres til Genstand for Undersøgelse. I sidste Tilfælde gaar det ubetinget hurtigst; Anerkendelsen følger umiddelbart efter Opdagelsen, naar denne blot er beskreven saa nøjagtigt, at enhver Sagkyndig kan gøre Forsøgene efter. Selv om der en skønne Dag skulde blive opdaget et Stof med endnu mærkeligere Egenskaber end Radium, saa at hele vor Naturopfattelse bliver vendt paa Hovedet, vil der slet ikke kunne blive Tale om nogen Modstand mod den Ting. Fænomener, som til enhver Tid kan demonstreres for en Kreds af Tilskuere, kan overhovedet ikke betvivles, og dermed tilhører de ogsaa Videnskaben. Ti Videnskaben er intet andet end den hele Sum af Menneskeslægtens utvivlsomme Erfaringer.

Meget ugunstigere stiller Forholdet sig aabenbart for en ny Teori, en ny Forklaring af bekendte Erfaringer. Ti i en Teori er der intet, der umiddelbart kan gøres til Genstand for Iagttagelse, dens Betydning kan aldeles ikke vurderes af Lægmænd, men kun af Sagkyndige, og om disse vil antage den, kommer ligefrem til at bero paa, i hvilken Grad der er Trang til en saadan ny Fortolkning. Kommer nu hertil — hvad der ofte vil være Tilfældet — at en ny Teori kan føre til Konsekvenser, der tilsyneladende strider mod foreliggende Kendsgerninger, saa kan Teorien for den Sags Skyld gerne komme til at vente i Aarhundreder, inden den bliver slaaet fast som videnskabelig Sandhed. Det klassiske Exempel har vi her i den Kopernikanske Teori, hvis Rigtighed nu overhovedet ikke kan være Tvivl underkastet. Men Tycho Brahe kunde med fuld Føje ikke tage den for gyldig. Ti med sine ufuldkomne Observationsinstrumenter var han ude af Stand til at paavise Fixstjernernes aarlige Paralaxe, der var en nødvendig Følge af Teorien. Da der altsaa var Uoverensstemmelse mellem Teori og Erfaring, kunde Teorien ikke være rigtig. Og dog havde Kopernikus Ret.

Vi kommer nu til det tredje Tilfælde, hvor det drejer sig om Iagttagelsen af nye Fænomener, som kun forekommer undtagelsesvis, under særlige Omstændigheder. Forholdene er her lidt mere indviklede, ti den videnskabelige Vægt, som kan lægges paa en saadan Iagttagelse, er ikke blot afhængig af Fænomenets Natur, dets Sammenhæng med tidligere Erfaringer, men ogsaa af Iagttagerens Person. Fordi en Ting ikke er set før, derfor kan den naturligvis meget godt forekomme; alt er muligt.

Digitized by Google

Men alting er ikke lige sandsynligt. En usædvanlig Tildragelse, der iøvrigt staar i god Overensstemmelse med andre bekendte Erfaringer, er i og for sig ret sandsynlig, men jo mere den synes at stride mod almindelige Erfaringer, desto usandsynligere bliver den. Og i samme Forhold som Fænomenets Sandsynlighed aftager, voxer de Krav, der maa stilles til Meddelerens Person, for at man skal kunne tillægge hans Iagttagelse nogen Vægt. Ganske naturligt vil man i saadanne Tilfælde tillægge en bekendt Videnskabsmands omhyggelige Iagttagelser større Betydning end nogle løse Meddelelser fra en ubekendt Person.

I alt dette er der nu intet som helst mærkeligt; selv i ganske dagligdags Forhold vil enhver tage slige Hensyn. Naar A fortæller B, at han for lidt siden saa en Mand springe ned fra Rundetaarn, vil B næppe drage Beretningens Sandhed i Tvivl, medmindre A ligefrem er ham bekendt som en uvederhæftig Person, der holder af at lave Historier. Der er intet usandsynligt i den Ting, at en Mand begaar Selvmord ved at springe ned fra Taarnet; det er sket før. Hvis A derimod beretter, at han har set en Mand springe fra Kirkepladsen op paa Taarnets Platform, saa vil B sandsynligvis sige „Vaas" og dermed forlade det Emne. Men hvis A nu er bekendt som en alvorlig og troværdig Mand, hvem det aldrig kunde falde ind at fortælle en Røverhistorie, saa vil B dog begynde at finde Sagen betænkelig. Giver A nu tilmed en udførlig Beretning om Begivenheden, de Omstændigheder under hvilke den fandt Sted, og en Liste over bekendte Mænd, der var Vidne til den — ja saa begynder B halvvejs at tro det utrolige. Men han vil dog gerne se det selv.

I Spørgsmaal af videnskabelig Interesse maa Sagen selvfølgelig tages paa samme Maade. Jo usandsynligere en Tildragelse er, desto nøjagtigere Beretninger maa man have fra paalidelige Iagttagere, for at der kan være fuld Sikkerhed for, at der ikke foreligger en Fejltagelse; er der paa væsenlige Punkter Tvivl om, hvad der er gaaet for sig, har den hele Beretning intet videnskabeligt Værd. Det er derfor ogsaa ganske i sin Orden, naar Forskerne i Begyndelsen nægtede at tro f. Ex. paa Beretninger om Meteorfald. Meteorer plejer ikke at falde ned i Stuen til bekendte Videnskabsmænd, og fordi en Bonde, der gaar og pløjer sin Mark, fortæller en Historie om, at han har set en Sten falde ned fra Himlen, derfor har man dog ikke mindste Garanti for,

Digitized by Google

at det er sket; Manden kan jo have været Genstand for et Sansebedrag. Først da der forelaa flere Beretninger om slige Nedfald, desuden samtidige Iagttagelser af forskellige Personer og endelig selve de nedfaldne Sten — først da kunde Meteorfald indregistreres blandt de utvivlsomme Kendsgerninger. Anekdoter er ét, Videnskab noget andet.

Det er nu ogsaa let forstaaeligt, hvorfor selve Sir W. Crookes' Autoritet ikke har været tilstrækkelig til at skaffe Historien om Katie King videnskabelig Anerkendelse: der foreligger nemlig langtfra tilstrækkelig udførlige Beretninger, til at Sagen kan siges at være utvetydig. Dette er højst mærkeligt, thi da Crookes gik til Undersøgelsen, vidste han for det første, at det var et saare sjældent, næsten enestaaende Fænomen, som han vilde faa med at gøre, og for det andet, at hans Kolleger vilde stille sig meget skeptiske overfor Beretninger om den Art Fænomener; han havde set Prøver nok derpaa. Altsaa maatte det dog ligge nær at offentliggøre en saa udførlig Fremstilling, at selv den mest skeptiske maatte indrømme, at der var gjort alt, hvad der kunde gøres, for at udelukke Taskenspilleri, Sansebedrag osv. Men i Stedet for in extenso at fremlægge den Forsøgsprotokol, som Crookes dog utvivlsomt maa have ført, har han kun i et spiritistisk Tidsskrift offentliggjort tre smaa Skitser, paa ialt 11 Tryksider. Desuden foreligger der fra Elektrikeren Varley's Haand en Beretning om den Maade, paa hvilken han i hvert Fald ved en enkelt Lejlighed ved en elektrisk Strøm sikrede sig mod, at Mediet selv spillede Aand. Af videnskabelig Betydning findes der ikke mere om Crookes' Forsøg med Katie King. Det er tilstrækkeligt til at godtgøre, at Mediet og Aanden var to forskellige Personer. Forelaa der nu en udførligere Beretning, af hvilken man kunde se, hvilke Foranstaltninger Crookes havde taget mod, at Mediet fik Assistance udefra, saa kunde den Mulighed maaske udelukkes. Men vi véd saa lidt om disse Forsøg, at der i Virkeligheden er to Muligheder. Enten har Crookes et Fjerdingaar igennem været Genstand for et enestaaende frækt Bedrageri — det er meget lidt sandsynligt. Eller ogsaa er Katie King frembragt af en eller anden ubekendt Kraft, der har fremkaldt en Emanation af Stof fra Mediet og formet dette Stof til en virkelig Kvinde med Knogler, Kød og Blod, Hjærte, Lunger og det hele. Og denne kvindelige Skikkelse var efter Crookes' bestemte Udsagn en stor

Digitized by Google

Kvinde i Sammenligning med det ret spinkle, lille Medium. Men hvorledes det lille Medium kan afgive Stof tilstrækkeligt til deraf at frembringe en større Kvinde, uden at hun selv reduceres til absolut Nul — det er ganske gaadefuldt. Der synes altsaa at foreligge et Brud paa Loven om Materiens Konstans, hvilket er endnu mere usandsynligt, end at der har været Bedrageri med i Spillet. Af to i og for sig usandsynlige Antagelser maa den sandsynligste altid foretrækkes — altsaa er Crookes bleven taget ved Næsen. Hvem saa forresten Katie King var, kommer aldeles ikke Videnskaben ved.

Med de utilstrækkelig belyste Crookes'ske Experimenter for Øje er det nu ikke vanskeligt i Hovedtrækkene at angive, hvorledes man i Fremtiden maa gaa tilværks ved alle Forsøg af tilsvarende Art, hvis man vil gøre Regning paa videnskabeligt brugbare Resultater. Det Rum, som benyttes til Laboratorium, maa kun have én Dør, og for at sikre sig mod Indtrængen ad anden Vej, kan man beklæde alle Vægge med et sammenhængende Net af Metaltraad. Saa vil det i det mindste være saa godt som umuligt at skjule Sporene af et Indbrud. Giver man nu Døren flere solide Laase, til hvilke der hører forskellige Nøgler, saa kan hver af de kontrollerende Videnskabsmand opbevare en Nøgle, og følgelig kan de kun komme ind samlede, aldrig hver for sig. Er Værelset nu afsøgt af dem og ingen andre tilstede, end de der skal være der, saa kan Døren aflaases, og man er da nogenlunde sikret mod Uvedkommendes Bistand. I den Krog af Rummet, der bruges som Mørkkammer, maa Mediets Stol helst være anbragt paa en selvregistrerende Vægt; i ethvert givet Øjeblik kan Mekanismen bringes til at virke ved et Tryk paa et Knap. At binde Mediet er overflødigt; man indretter sig saaledes, at en elektrisk Alarmklokke sættes i Bevægelse, saasnart Mediet træder ned paa Gulvet. En Emanation af Stof, som ikke betræder Gulvet, faar derimod ingen Indvirkning paa dette Apparat. Den emanerede Stofmængdes Vægt kan maales paa en anden Vægtskaal, som holdes i Beredskab. Ved denne Ordning er man rimeligvis dækket mod alle Slags Taskenspillerkunster, men man har ikke ringeste Garanti for, at det, der iagttages, er en objektiv Virkelighed og ikke blot Hallucinationer hos de tilstedeværende. For at dette skal kunne afgøres, maa Deltagerne afholde sig fra enten med Ord eller Tegn at henlede

Digitized by Google

Opmærksomheden paa, hvad de ser, eller hvor de ser noget. Enhver gør de kortest mulige Notitser, og Tiden bestemmes ved et Ur, om fornødent med selvlysende Skive, der kan ses fra alle Pladser. Naar saa hver for sig, strax efter Seancens Slutning, udarbejder sin Beretning, saa vil den mer eller mindre fuldstændige Overensstemmelse mellem disse tillade at drage Slutninger om, hvad der virkelig er passeret, og hvad den enkelte kun har indbildt sig at iagttage.

Hvorvidt man nu, under saadanne Kontrolbetingelser, vil faa noget af de egenlige spiritistiske Fænomener at se, kan være tvivlsomt nok. Erfaringerne fra Mailand-Kommissionens Experimenter med Eusapia Paladino synes i hvert Fald at tyde paa, at Fænomenerne ikke taaler nogen skarp Undersøgelse. Den franske Fysiolog Ch. Richet har om disse Forsøg afgivet en særlig Rapport, hvori han udtaler, at ikke et eneste Fænomen fandt Sted under fuldt tilfredsstillende Omstændigheder. Naar Bordet skulde løfte sig uden Berøring, pustede Eusapias Kjole sig op, saa at den rørte ved det ene Bordben; ellers gik det ikke. Naar hun stod paa en Vægtskaal, og en Vægtforandring fandt Sted, skete dette kun, idet hun rørte ved En „for at hente mere Kraft", eller naar hendes Kjole berørte Gulvet o. s. fr. Søgte man ved særlige Foranstaltninger at sikre sig mod disse mistænkelige Omstændigheder, saa modsatte Eusapia sig det, eller ogsaa skete der intet fra det Øjeblik af. Der var egentlig slet ikke Tale om nogen Experimenteren; Kommissionen maatte indskrænke sig til at iagttage de Fænomener, som viste sig, under de af Mediet foreskrevne Betingelser. Og Fænomenerne aftog i samme Grad, som man søgte at skærpe Kontrollen.

Det er i fuld Overensstemmelse med disse Erfaringer, at Richet paa Mødet d. 6. Febr. 1905 i Society for Psychical Research i London udtalte følgende: „Trods alle Anstrængelser af fremragende Mænd vilde det være en grov Overdrivelse at tro, at der var ført noget afgørende Bevis. Hvor stort Arbejdet end har været, er det dog ikke lykkedes saa vidt, at disse Fænomener er fastslaaede som videnskabelige Kendsgerninger. Det vilde være meget uklogt at tro dette."

Kort og godt: til Dato har Spiritismen kun præsteret Anekdoter — men Videnskaben forlanger Beviser.

ALFRED LEHMANN

Digitized by Google

DIGTE

I. FORAARSAFTEN

Du elskede langt borte,
dit Billede jeg ser.
Det bruser om mit Hjerte,
smaa Sølvklokker ler.

I dig min Tanke svimler,
din Favn har ingen Bund,
dit Sind er som Naturen,
den drømmer paa din Mund.

Paa fjerne Bjærges Skrænter
Oliven staar i Brudd,
sødt Sydens Roser venter,
at de maa springe ud.

O, elskede, langt borte,
du er i alt, som sker,
i det, som vældigst bruser,
i det, som lifligst ler.

I Stjernernes søde Skælven,
og Nattens sagteste Sus,
som i de vilde Elves
bakkantiske Foraarsrus.

Digitized by Google

II. HØSTDRØM

Alt var saa stille, mens Farverne faldt.
Vejen blev gul, der var gult overalt.
Stille stod Linde og blegnede bort.
Solskinnet kom, men det rakte saa kort.

Vildvinen faldt som en dryppende Brand
over Kanalernes blikstille Vand.
Glødende tyste Kastanjer stod,
saa sig dernede fra Top til Rod.

Saa i det farveforskønnende Vands
irrede Kobber og Messingglans.
Høsthimlens fjerne og blegnende Blaa
gled som en flygtig Emalje derpaa.

Salmen, o, Salmen om Elskov og Død,
tonede mægtigt i Stilhedens Glød.
Elskede, gysende stod vi, mens alt
brændte og blussed og blegned og faldt.

Gysende stod vi. Vor Styrke var brudt.
Men i Forvandlingens rige Minut
vilde jeg, elskede, drikke din Munds
tavse og evige Smerte tilbunds.

Vilde jeg leve det Nu, som er værd
hele vort Jordelivs kvalsomme Færd.
Alle Kastanjerne brændte paa Rad,
over os daled det flammende Blad,

daled og flammed og faldt for vor Fod.
Lindene blegnede bort, som de stod.
Under Kastanjerne stod vi, mens alt
brændte og blussed og blegned og faldt.

Under Kastanjerne stod vi. Og tyst,
tyst som de dødsstille Høstfarvers Lyst
brændte den svidende Længsel sin Vej
gennem to Hjerter, som vilde det ej.

Digitized by Google

III. JORD

Sommetider kan jeg ikke sove ind,
Uro jager Søvnen fra min Seng.
Stygge Drømmesyner spøger i mit Sind,
saa jeg frygter næsten som en Dreng.
Sukket flytter ikke Byrden fra mit Bryst;
kun mit Blod, som mumler, hvisker mig sin Trøst. —
Fred! Fred!
Ja, Fred, det har min Mor
i den gode Jord.

Ja, jeg ser dig, Mor, som om det var i Gaar,
natklædt nærmer du dig til min Seng,
pusler Dynen om mig og mit Pudevaar,
ligger du nu godt, min lille Dreng?
Lytter jeg til Uhrets jagende tiktik,
tænker jeg paa hendes uropinte Blik —
Fred! Fred!
Ja, Fred, det fik du, Mor,
i den gode Jord.

Der er Jord, som drager dulmende og sært,
jeg forstaar, du kaldte Jorden god.
Tæt ved Livets Hjerte lydhør har jeg lært,
hvad der hvisker lønligst i mit Blod!
Svalet hørte jeg, fortæret af min Ild,
Muldets Kilde mumle moderlig og mild
Fred! Fred!
Ja, Fred, det faar vi, Mor,
i den gode Jord.

Kom og sæt dig her paa Sengekanten, Mor,
i de vaagne Nætters Ensomhed.
O, hvor vi forstaar hinanden uden Ord
talende om Ting, som ingen ved!
Taus du læser alle Spørgsmaal i mit Blik,
og hvor jeg er enig med dit vise Nik
Fred! Fred!
Ja, Fred, det vil vi, Mor,
i den gode Jord.

1898—99. LUDV. HOLSTEIN.

Digitized by Google

MASKE

ET PAR TEATERBEMÆRKNINGER

NAAR man vil sige et Par Ord om en Syge, der stærkere og stærkere angriber vor Skuespilkunst, og forsøge paa at aabne baade dens Udøveres og dens Publikums Øjne, er det klogt at begynde med en Indrømmelse. Naar man vil forsøge at komme den Maskekunst tillivs, som fra Dag til Dag, fra Forestilling til Forestilling, i stedse stigende Grad demoraliserer og ødelægger, er det retfærdigt at vedgaa, at der naturligvis blandt Skuespillere kæmpes en Tilværelseskamp, føres en Konkurrence som i enhver anden Branche og ikke meget væsensforskellig fra denne. Her som overalt gælder det at komme frem, fange saa mange Øjne som muligt, blive bemærket, blive omtalt. Gennem Publikum gaar Vejen til Storhed, enten man saa er Kaffehandler eller Skuespiller. Vi lever i Reklamens Guldalder, hvor alle Midler helliges af Hensigten, og Kunsten er med i Kapløbet. Ogsaa den skatter til Konkurrencen, ogsaa dens Præster og Præstinder hænder det menneskelige, at deres Tilværelseskamp antager Former, der, om de end i Øjeblikket synes at byde nogle Fordele, dog i det lange Løb hævner sig paa den, der tager dem i sin Tjeneste.

Det er fra et saadant Synspunkt, man tildels kan forklare den overdrevne Dyrkelse af Masken, den Leven paa Maske-Kunst, som en stor Del af vore Skuespillere i mere eller mindre udpræget Grad er hengivne til.

Masken — og der tænkes her ikke alene paa Ansigtets

Digitized by Google

Maske — har jo i Scenens Kunst sin Historie og sin Mission, hvis Berettigelse det vilde være taabeligt at underkende, fra det antike Teaters store, ubevægelige Ansigtsmasker, der nødvendiggjordes af Rummets Dimensioner, til Commedia dell' artes stabile Maskefigurer og videre til den yngre Tid, hvor Kunsten, baade Forfatterens og Skuespillerens, krævede større Variation, stærkere Individualisering. Masken var et nødvendigt Led i hele det sceniske Apparat, et Rekvisit, et Vaaben i Kampen, ofte dygtigt og kunstfærdigt forarbejdet. Men ogsaa kun et Vaaben, et Middel. Naar den nu er i Færd med at blive om end ikke et Maal, saa dog, snart sagt, en Hovedsag, er det, det bliver paa Tide at raabe Vagt i Gevær.

At Talentløsheden dækker sig under Masken, at golde Evner og kunstnerisk Fattigdom kryber i Skjul bag den — det forklares let. Hvor intet er, taber ogsaa Scenen og Kunsten sin Ret. Men at ogsaa de, som virkelig kunde yde noget, falder for den lette Fristelse til at „lægge Maske" — det betyder noget. Det betyder først og fremmest, at de vil være tilbøjelige til at unddrage sig alvorligt kunstnerisk Arbejde, naar de ser, hvor let de kommer til deres „Sejre" ad Maskens Genvej. Vi faar Krigsmaling i Stedet for Kunst. Hvad der skulde være en Understøttelse, en fin Understregning, bliver en Knaldeffekt i en Art Kunst, der i den Grad nærmer sig Knytnævens, at man undertiden tør tænke, at det er Knockabout'ernes barokke Løjer, der har været Forbilledet.

De, der følger lidt med paa Teatrets Omraade, vil vide, at det forholder sig saaledes, eller de behøver blot at blive gjort opmærksomme derpaa, for at faa Øjnene op. Her i vor gode By har man i de sidste Aar set en halv Snes Skuespillere føre an — for efterhaanden at faa flere og flere med sig — i en outreret Maskering, der turde være lige saa forfærdende, som vendte vi tilbage til Antikkens veritable Masker. Der øves den hensynsløseste Vold mod Rollens Art og Karakter, som trækkes op med Panorama-Pensler. I Skuespillerkrese fortælles der de mærkeligste Sagn om, hvorledes denne Maskelægning foregaar; hvorledes enkelte Skuespillere, maaske begavede med en Smule Maler-Evne, gaar rundt og lægger Maske saa ved ét Teater, saa ved et andet. I sidste Øjeblik, ved Generalprøven, just naar Skuespilleren selv er færdig med *sin* Indstudering, med *sin* Me-

Digitized by Google

ningstilkendegivelse, saa kommer en anden Mand, faar udleveret et Par almindeligt karakteriserende Bemærkninger om Rollen, og saa begynder Arbejdet: Sorte Skygger her, Kit paa Næsen der, Hagen frem, Munden ind, Rynker, der taler højt om Karakterejendommeligheder af bestemtest formuleret Art! Ingen behøver at nægte sig noget i saa Henseende. Antallet af leveringsdygtige Maskefabrikanter er i stærk Stigen. Endnu er de ikke kommet saa vidt, at de offentlig averterer med deres Fødselshjælp, men Mand og Mand imellem vides det, i hvilke Gader de boer, og man sender dem Bud, som Damerne efter opgivne Adresser inviterer Spaakoner til at gæste sig i al Gedulgthed. De kommer og gør deres Arbeide. Skuespilleren er færdig, hans Kunst parat — Komedien kan begynde!

Og hvad sker! Det bliver Succes paa Succes! Dagen efter melder Pressen om en stor scenisk Sejr, der havde sin Berettigelse i en „glimrende Karakteristik". Der er de naive, der ganske troskyldigt taler om „den glimrende Maske" uden at ane, at den Bemærkniug burde fælde sin Mand. Og Publikum jubler, det store ejegode Publikum, der ligesaavel har Plads i Parkettet som i Galleriet. Alle er de enige om, at det er utroligt, at Skuespiller P. kan komme til at se saadan ud, saa det ligefrem er umuligt at kende ham igen — eller at det sandelig er kønt gjort af Fru Q., at hun vil ugle sig saadan ud bare for Publikums Skyld. (Fru Q's Paafund er forretningsmæssigt set pragtfuldt: hun findes ufravigelig dobbelt smuk, næste Gang hun optræder som Skønhed.) Og jo stærkere Farverne lægges, jo grovere Linjerne drages, des bedre; des sikrere Publikums Glæde og Avisernes Lovord. Det er hændet, at en feteret Operasangerinde, der hidtil havde vundet sine Sejre paa sin Stemmes Charme og et eksotisk Temperament, pludselig har kastet sig ud i en Buffo-Rolle og hjembragt en stor Succes. Man møder et saadant Eksperiment med nogen Interesse. Det var jo dog muligt — skønt paa Forhaand lidet sandsynligt efter det Kendskab, tidligere Ydelser og deres Begrænsning har givet — at der kunde aabenbare sig nye Evner og Muligheder. Og saa er det kun en Maske, der er Indsatsen, og som tager Stikket hjem. En anden Dag møder vi Succesen, naar en af Scenens første Kræfter, en i Elskerinde- og Karakterfaget stærkt hyldet Skuespillerinde, i et nyt Stykke aabenbarer sig som et fordrukkent, ræbende Fruentimmer

Digitized by Google

af laveste Art og dybeste Raahed. Heller ikke her er Sandsynligheden for skjulte Kilders Frembrud paa Forhaand stor, dertil er Arten af hendes stærkt personlige Evne for fjærntliggende. Og her som før: Maske! Gøgl!

Det bliver til et helt Studium. De klogeste og mest drevne blandt Maskekunstnerne ofrer Sagen megen Omhu og Evne. Er det et Skuespil, hvor det gælder at give en forbigangen Tids Farve, gennemroder de Biblioteker og Arkiver, støver i gamle Bøger og opgraver ukendte Kobbere; de gaar paa Musæer og studerer gamle, sære Maleriers Øjne, Næser, Øjenbryn, Munde, Kind- og Halsmuskler m. m. og noterer flittigt og ivrigt. Er det en Kresjan Vesterbro, der skal fremstilles, tilskynder deres Kunstnersamvittighed dem til at mænge sig med de store Valgaftners Bærme eller opsøge dens ypperste Repræsentanter i dens sjofleste Kipper. Naturligvis er det i og for sig rosværdige Bestræbelser, men her som overalt er der en Grænse, der ikke maa overskrides, fordi det ydre, tilfældige og forholdsvis uvæsentlige Billede lettelig faar en større Indflydelse, end der bør indrømmes det. Adskillige kommer jo ogsaa lettere til det, naar de gaar paa Jagt efter allehaande Særheder. De samler paa dem. Legemsfejl bliver rene Lækkerbidskener, jo uhyggeligere desto delikatere. Breughels „De blinde" er, hvad Deformiteter angaar, intet imod, hvad en moderne Skuespillerfantasi kan svælge i.

Der er saa meget mere Grund til at anbefale den største Forsigtighed, som der ved Maskeringen er saa mange flere Hensyn at tage, end de fleste gør sig klart, og som Maskelæggeren — og navnlig den for Tilfældet tilkaldte — ikke ved tilstrækkeligt om.

Ikke i et af tusinde Tilfælde vil en Skuespiller formaa at skabe fuldkommen Harmoni mellem sin egen Personlighed og en fra ham selv fuldstændig afvigende Maske. Et eller andet Sted vil Dissonansen fremkomme, enten det saa bliver paa hans Persons eller hans Personligheds Omraade. Hvad hjælper det, at Hovedet er virkningsfuldt og karakterharmonisk, naar der intet Hensyn er taget til, at Legemet melder Pas. Eller hvor mange Gange har ikke en Maskes Virkning været spildt, naar Stemmen gik i en hel anden Retning og ikke sagde noget af det, Sminkestregerne skulde udtrykke. Det bliver en evindelig Strid og aldrig den Harmoni, et Kunstværk kræver. Men er det

Digitized by Google

galt, naar Maske og Person ikke kan forliges, værre endnu bliver det, naar det er med Personligheden, den geraader i Klammeri. Kun meget faa er de, der ustraffet har kunnet tage den stærke Maske i deres Tjeneste. En Mand som Olaf Poulsen, for hvem Masken har spillet en stor Rolle og haft en dyb Interesse, har kunnet det og har haft Lejlighed til at vise dens undtagelsesvise Berettigelse. Den har sikkert ogsaa ofte været ham en Spore til en overdaadig Karakterisering, og forholdsvis sjældent har han misbrugt den og ladet den gaa alene eller en anden Vej end Rollen. At han i saa høj Grad har brugt og har *kunnet* bruge Masken, forklares ud fra hans næsten enestaaende Evne til at underordne sig Forfatter og Rolle, til at trænge ind i Figuren og blive i den — denne Smidighed i Genfremstillingen, som er Skuespilkunstens Kærne, netop det, som bevirker, at Skuespilkunsten saa haardt maa kæmpe for sin Ret som Førstehaands-Kunst, og som ikke uden Virkning kan føres i Marken, naar Skuespilleren kører op med alle de staaende Argumenter, der baseres paa hans enestaaende Materiale: Stemmen, den levende Bevægelse, Følelsen, Intelligensen m. m. Dr. Mantzius har mere veltalende end egentlig overbevisende skrevet herom i den lille Teaterbog, han udsendte for et Par Aar siden.

Men falder det lidt vanskeligt at indrømme ham den Førstehaands-Ret, han begærer for sin Kunst, bliver det naturligvis end besværligere, naar denne Kunst griber til Midler, der ligger Varieteens, Forvandlingskunstnernes og Physiognomisternes Omraade betænkelig nær. Det er ad den Vej, de Skeptikere vinder Proselytter, der taler om, at Teatret har overlevet sig selv, tabt sin Berettigelse som Kulturmagt for at synke ned til kun at blive den brogede Billedbog for store og smaa Børn.

At Fristelsen til at vinde Sejre ad den ydre Vei, der er Maskens, ikke bliver mindre, naar endog Udlandets største Skuespillere gaar i Spidsen, det siger sig selv. Et Eksempel bedre end mange: Mounet Sully som Kong Ødip. Naar den blindede Konge famler sig langs sit Slots Vægge og vakler ind paa Scenen, er Maskesygens højeste Uhygge naaet. Hans hvide Kappe er oversmurt med Blod, realistisk aftørrede Blod-Tommelfingre er anbragt overalt, fra de frygtelige Øjenhuler triller Bloddraaberne, tykt paasat med den røde Farve, nedad Kinderne, gennem Skæget, paa det i Fortvivlelse blottede Bryst. Intet stærkere er

Digitized by Google

vel set paa en Scene. Det skulde da være det Optrin, hvor den samme Kunstner i et andet Skuespil lader sig korsfæste som Kristus, med Blodet springende ud fra Saaret i Siden og fra Føddernes og Hændernes Naglegab! Hertil kan vel indvendes, at en Kunstner som Mounet Sully søger at *bære* en saa voldsom Maske, men det tør maaske menes, at en saadan Byrde ikke kan løftes af nogen, fordi Masken er *Kulminationen*. Netop her ligger en anden stor Fare, som den stærke, brutalt karakteriserende Maske medfører. Jeg har nævnet Striden mellem Maske og Personlighed. Der kan ogsaa blive Strid mellem Maske og Spil, hvor Masken sejrer. Den stivner Ansigtet, hindrer og hæmmer den uvilkaarlige, fintafmærkende Mimik og formindsker Indtrykket af Stigen og Vekslen i Minespil og Udtryk. Det malede Billede stikker sig frem paa det levendes Bekostning. Man beholder i Erindringen først og sidst et krast Billede, der udelukker Erindringen om det, der kunstnerisk skulde holde det oppe. Masken har straffet sig selv ved at dræbe Mindet om det, der kunstnerisk var af Værd. Den er dobbelt uforsvarlig, naar den støttes af en Autoritet som Mounet Sullys. I sidste Instans maa en saa brutal Understregning hos den forstandige Tilskuer skabe Mistillid til Skuespillerens Ydeevne og personlige Indsats.

At denne Jagt efter det voldsomme ydre Indtryk ogsaa har sine Modstandere, og hvorledes den har ført disse over i den modsatte Yderlighed, derpaa er Duse et Eksempel. Ingen har i sin Kunsts Udøvelse vist større Foragt for at ville virke ved den Slags Midler. Hun vil ikke Maske for nogen Pris, hun renoncerer paa enhver Understregning hellere end at lade sin Personligheds ydre Billede udvidskes. Hun fastholder haardnakket sit saa at sige private Hovede. Hun tillæmper sine Kostumer med en Halstarrighed, der tillader hende at optræde med de samme i Stykker, der spiller i Tidsrum, mellem hvilke der ligger Aarhundreder. Hun vil kun *et:* sig selv i al sin Kunst, selv hvor det kun gælder det Ydre. Af al Kunst er Skuespillerens jo den, der mindst tillader Jeg'et at udfolde sig, og det bliver forstaaeligt, at et Menneske af Duses stærke, rige Personlighed og nutidige Individualitet næsten med Vold tilegner sig mere, end der tilkommer hende. Resultatet af hendes Kunst bliver en dybt indtrængende Kundskab om Mennesket Duse, en Aaben-

Digitized by Google

baring af hendes aandelige Evner og sjælelige Udvikling. Nogle vil vel finde, at det overhovedet er det højest opnaaelige, men det bør da ikke glemmes, at Kunsten derved skyder over eller udenfor sit Maal, idet den overspringer en Faktor, der dog ikke er uden Betydning — Digteren. Til syvende og sidst er det dog hans Sjæl, ikke sin egen, Skuespilleren skal vise os. Og i hvert Fald kan det jo blive en farlig Lære for alle de Kunstnere, der nu en Gang intet har af Duses Personligheds Dimensioner og ikke mægter at interessere ved deres menneskelige Indholds Overdaadighed. Hvilke vel turde være de fleste! Duse kan ikke skabe nogen Regel, hun er en Undtagelse, der har sin egen Lov. Hun kan kun i Kraft af sin straalende Betydelighed føres i Marken som Maskesygens Antithese. Ikke desmindre har hun naturligvis blandt Skuespillere i alle Lande skabt en ganske fejlagtig Tillid til at give sig selv ogsaa i det Ydre saa nøgen som mulig. Der er Eksempler nok — oftest umiddelbart efter hendes Tournéer — paa, at Skuespillere og helst de, der intet Ansigt har, er mødt frem med det i al dets Nøgenhed, i tryg Tillid til, at det var nok.

Men foreløbig synes der jo altsaa ikke at være nogen truende Fare for, at Duses Eksempel skal faa Overtaget, siden det modsatte er ved at blive en farlig og uhyggelig Smitte, der maa tages saa meget kraftigere Forholdsregler imod, som Jordbunden synes at være dens Mikrober gunstig. Og det bliver da baade Publikums og Skuespillernes egen Bistand, der maa paakaldes for at komme Ondet tillivs.

Publikum bør ikke tillade, at vore dygtige Skuespillere, de, der bærer vort Teater, give det Maske for Kunst. Det maa lære at se, hvad der er Maling, og hvad der er Sjæl. Det bør paa Forhaand være mistænksomt overfor den stærkt paagaaende Maske, og det bør spare det Bifald, der nu saa ofte tankeløst skænkes en „Entré", til det ser, om Sortien svarer dertil.

Og Skuespillernes egen Ansvarsfølelse maa vækkes. Faar en Skuespiller en Rolle, han ikke mægter, naa Herregud — den Ulykke er ikke saa stor. Vi plejer jo ikke af den Grund at nægte os at opføre Litteraturens Mesterværker. Men fører han denne Rolle, han ikke kan fylde, igennem paa en Maske, saa *er* det noget af en Ulykke, fordi det øver sin demoraliserende Indflydelse, ikke mindst inden for Standen. Man ser det Gang paa

Digitized by Google

Gang. Til det er kommet saa vidt, at man laver Masker der, hvor der end ikke er Antydning af en Rolle, helt ud i Staffagen, som tildrager sig en Opmærksomhed, der absolut ikke gives nogen Valuta for. Et særlig prægnant Eksempel havde man i Jakob Knudsens „Den gamle Præst". Alle, der har set Stykket, vil af Akten, der foregaar hos Sognefogden, tydeligst huske en lille forkrøblet Kvinde, hvis Skikkelse og Maske maaske kan være laant fra et af Dalsgaards ypperste Billeder: „Mormonerne". Tilfældigvis var Masken fortræffelig, hvilket imidlertid ikke paa nogen Maade gør den mere forsvarlig, fordi den tilvendte sig en Opmærksomhed, den ikke i nogen Grad havde Krav paa. Nu vil det jo nok blive stillet op som et Skridt mod Idealet, at hele Staffagen blev saa gennemført, at ikke et enkelt Billede, en enkelt Figur kom til at danne en Kontrast til de øvrige. Det skulde blive en kunstnerisk Helhed, mod hvilken Skuespillerne vilde komme til at virke dobbelt stærkt, og som vilde blive dem en værdifuld Baggrund! Det lyder meget tiltalende, og Forsøget har jo ogsaa været gjort. Meiningerne prøvede jo en saadan minutiøs Iscenesættelse. Alligevel vil det neppe nogensinde vise sig at være mere end en smuk Teori, som Scenens Praksis hurtig vil vise uigennemførlig. „Brædderne" har saa sine egne Love, de har deres eget Perspektiv, der kræver en Lys- og Skyggefordeling, der stærkt fremhæver det væsentlige og vil tvinge det uvæsentlige længst tilbage. Derfor kan en for stærk Fremhæven af Staffagen blive skæbnesvanger for et Skuespil, og derfor har de maaske ikke helt Uret, der foreslaar i Udstyr o. s. v. at vende tilbage til Shakespeare'ske Tilstande, hvor al Vægt lagdes paa Figurerne og deres Fremførelse, medens alt udenoms overlodes til Publikums Fantasi, der i vore Dage snarere svækkes end næres — fordi den ikke opøves — af en alt for detailleret og realistisk raffineret Iscenesættelse. Og Scenens Kunst maa jo dog regne med Publikums Fantasi. Paa mange Maader appelleres der baade til den og til Publikums Overbærenhed. Brædderne er nu en Gang ikke Livet, Scenen aldrig — som af Idealister paastaaet — Stuen med de tre Vægge og frit Indblik fra den fjerde. Vi tager og maa tage Hensyn. Teatret kan f. Eks. ikke give Fattig-Stuen de den tilkommende tre Alen til Loftet, den maa spendere seks paa den, fordi Galleriet ellers intet kan se, og dets Publikum ikke kan nøjes med en Ærlighed,

Digitized by Google

der kun er sand for Parkettet. De gamle, naive Arrangementer, der stillede Skuespillerne op i en lang Række, naar Forlovelsen deklareredes, eller placerede dem i Rundkreds midt paa Gulvet, naar Testamentet skulde oplæses, havde sin Begrundelse. Der maa paa Scenen være Maade med Virkelighedseftergørelsen; ingen nok saa fanatisk Sandhedssøger vilde jo f. Eks. tillade sig længe ad Gangen at lade en Person tale med Ryggen til Publikum, hvor naturligt det end kunde være. Der er en Grænse, som ingen Teori, hvor smuk den end er, kommer ud over.

Men værre er det naturligvis, naar det er de virkelige Rollers Indehavere, der er falden for Maske-Fristelsen, og mærkeligt er det, at ikke Skuespillerne indbyrdes, Mand og Mand imellem, fører en Art Justits, der kunde begrænse Uvæsnet. Hvor kan de, naar de har en Smule Respekt for deres Kald og deres Opgave, uden nogen Flovhedsfornemmelse overfor Kollegerne udholde deres egne Maske-Successer? Hvorledes føler de sig til Mode, naar de — efter Prøver, hvor den Karakteristik, de har kunnet afgive i Rollen, har været et Minimum eller en ny for hver Prøve — pludselig ved Generalprøven lader Figuren opstaa som en Fugl Fønix, en i det Ydre helstøbt Skikkelse med alle bestemt formulerede Karakterejendommeligheder, der skal stikke Publikum Blaar i Øjnene og faa det til at juble over, hvor energisk Kunstneren har fordybet sig i Rollen, hvor hidsigt og rigt hans Fantasi eller Lune har arbejdet med Figuren. Og saa er det kanhænde en andens Fantasi og Lune, der har sat Stregerne i Ansigtet og Kittet paa Næsen! I andre Kunstgenrer vilde man bruge stærke Udtryk om en saadan Fremgangsmaade, om den Maler f. Eks., der inden Udstillingen lod sine Billeder gaa efter af en mere dreven Kollega og ugenert indkasserede den Ros, som paa den Konto blev ham tildel. Blandt Skuespillere synes det at være en Trafik, som ingen tager Anstød af.

Eller hvad siger de Herrer Sceneinstruktører til dette Brug eller dette Misbrug af Maske? De maa jo ogsaa have erfaret, at en saadan Maske kan blive den dybe Aarsag til, at et Sammenspils fine Nuancer udviskes og ødelægges. De maa jo Gang paa Gang have set, hvorledes Masken har trukket i én Snor og Skuespilleren i ti andre — i vild Kamp for at faa en af de ti til at passe — eller at han paa Forhaand har givet blank op, i en ikke helt uprøvet Tillid til, at Masken nok skulde sejre. For

Digitized by Google

ikke at tale om de ikke faa Eksempler paa Maskens ubetingede Sejrvinding, hvor Skuespilleren anlægger Rollen efter Maskens Anlæggelse, lader den bestemme Hensigten. Det turde dog maaske være en lidt abnorm Omvej for at naa til Kærnen.

Apropos Sceneinstruktøren — kender vi ikke ogsaa paa hans Omraade en Maskeringskunst, om end af mere sjælelig Art? Der har været Perioder, hvor talentfulde Sceneinstruktører med udpræget Personlighed har stemplet og „maskeret" Snese af Skuespilleres Ydelser. Pludselig har man set Skuespiller Y. yde forbausende og mærkelig Kunst, Personlighedsytringer og -udvidelser, ingen Sjæl vilde anset ham for kapabel til. Fænomenet gentager sig med Skuespiller Z., og naar saa Æ. og Ø. kommer til, er Opmærksomheden vakt. En fremmed Faktor, et ukendt X. er kommet til, hvori baade Y., Z., Æ. og Ø. er gaaet op. Arbejdet med at finde X'erne plejer i vor gode, lille By ikke at volde stort Besvær. De udprægede, velhavende Personligheder er ikke mange, deres Særheder lette at kende. At de i det lange Løb er den store Gevinst for vor Skuespilkunst, som de paastaas at være, er dog maaske tvivlsomt. Den Smule Personlighed, som Skuespiller Y. var i Besiddelse af, før han fik den ubekendte Aand indpustet, vil saa godt som altid blive dræbt paa Grund af de ulige Kræfters Sammenstød, og det plejer jo endelig heller ikke at være rigt udrustede Personligheders Sædvane at respektere andres aandelige Særeje endsige frede om det og kæle for det. Følgen bliver den, at Skuespilleren vænnes af med at ty til sig selv og kun kan præstere noget ved Hjælp af det Fluidum, X-Straalerne i Ny og Næ paavirker ham med. Og hænder det, at X til Tider ikke kan være ham til Tjeneste, eller at han, hvad ske kan, periodisk er udtømt, saa staar han der. Methoden er sikkert i Længden ikke praktisk, og det vilde være formaalstjenligt, om Skuespilleren lod sig overbevise om, at han i Virkeligheden kommer længst ved alvorligt personligt Arbejde. Man er ikke Skuespiller, fordi man anlægger den stærke Krigsmaling — oftest hentet i en anden Gade — og lader sig aandelig opflaske med en Instruktørs Impulser og Dessiner. Der burde ogsaa blandt Skuespillere være noget, der hedder Selvhævdelse og Selvagtelse, der skulde faa dem til at gaa langt uden om den altfor stærke fremmede Prægning — hvad naturligvis ikke udelukker den talentfulde Personligheds frugtbare Paavirkning, en

Digitized by Google

Gevinst intet Menneske bør unddrage sig. Det Teater er da bedst tjent, som til sin Instruktør har den intelligente, fintdannede Mand og ikke den stærkt udprægede Personlighed. Ogsaa her gælder det gamle Ord om den gyldne Middelvej. Man kan ogsaa faa for meget af det gode, hvilket vil sige, at de forskellige Indflydelser kan være baade for mange og for stærke, naar hver kommer med Krav paa at faa sin Personlighed afspejlet i en Ydelse, der dog i første Række skulde stemples af Digteren. Efter Sceneinstruktøren kommer Teatermaleren med sit Krav, til vi ogsaa har Belysningsmesteren, Skrædderen og Paaklæderen med Fordringer paa, at ogsaa deres Personligheds Særpræg skal respekteres.

Men værst af alt er det naturligvis, naar Kunstnerens Sjæl kun er at finde i hans Ansigts stærkt optrukne Linjer, hans Ejendommelighed et Produkt af hans Sminkepalets forskellige Kulører. Det bliver en Dyrkelse af det ydre Billede paa Bekostning af det indre, og desværre synes jo Publikum at sympatisere hermed. Uden dets Assistance var vi vel fri for disse paatrængende og naragtige Udstillinger af Maske-Serier, der fylder alle Boghandlervinduer helt ud i Forstæderne og spotter al sund Sans og Anstændighedsfølelse. For Skuespillernes Vedkommende skyldes det vel oftest — hvor det ikke er den rene, skære Reklame — en naiv Lyst til at præsentere sig: Se bare, hvor jeg kan skabe mig om! Her er jeg smuk, her en Skurk, her et Fjols og her den højeste Intelligens! Det er altsammen mig, alene mig, jeg kan gøre hvad som helst af mit Ansigts Kautsjuk! Men ved Siden af er der naturligvis ogsaa en anden lille Forklaring: den menneskelige Trang til Udødelighed, som paa denne barnlige Maade forsøger bare en ganske lille Henstand. Skuespilleren er jo af alle Kunstnere den, der i saa Henseende er daarligst stillet formedelst sit Materiale og udelukkende henvist til at leve i sine Samtidiges Erindring, et ofte saare flygtigt Liv. Det resulterer i, at han griber ethvert Middel til at bestaa og fæstne sig ogsaa for Efterkommerne. Men ak! Midlet duer ikke! Fotografiet kan være en Støtte for Erindringen, det giver aldrig noget selvstændigt Indtryk af Skuespillerens Kunst, hans Sjæl. Kun af hans Maske, hans malede Træk.

Meget er nægtet Skuespilkunsten, som andre Kunstgenrer nyder godt af. Den har til Gengæld det ene: det øjeblikkelige

Digitized by Google

stærke levende Indtryk, mere intenst og mere overbevisende, end nogen anden Kunstart kan have det. Deri har den sin Eksistensberettigelse, derigennem udøver den sin Mission. Den kan være en Kulturmagt af den allestørste Betydning, men saa kræver den i første Række af sin Mand det alvorlige, personlige, selvstændige Arbejde. Den kan blive en Karrikatur, en Latterlighed, en tom Ting for dum Snak og samvittighedsløs Leflen, naar den lader sig nøje med og føler sig tilfreds i alt det, som kun er dens Yderside, det pralende, det forlorne, det paaklistrede, der vaskes af med Sminken og kun har Værdi i Rampens Lys.

Det er sandt, som det er sørgeligt, at vor Skuespilkunst mere nærmer sig det sidste end det første. Det er sandt, at den altfor ofte, hvor den skulde vise os en Sjæl, lader os stirre ind i Maskens tomme Øjenhuler.

HELMER LIND.

Digitized by Google

TYSKLANDS KOLONIALPOLITIK

De nye Skatter i det tyske Rige motiveres delvis ved de nye Flaaderustninger, og disse begrundes igen ved Henvisning til Tysklands oversøiske Interesser, der kan deles i de, der vedrører Skibsfarten, og de, der vedrører Kolonialpolitiken.

Den tyske *Skibsfart* har ganske vist taget stærkt Opsving, men den besørges dog fortrinsvis af fremmede Nationer, og da den væsentlig drives paa civiliserede Lande, vil den ikke kunne forceres ved Panserskibe. Saalænge Tykland ikke raader over store Kyststrækninger og bedre Havnefarvande end for Tiden, vil Skibsfarten desuden altid forblive begrænset.

Hvad *Kolonialpolitiken* angaar, er dens direkte Objekter saa godt som alene Samoa og nogle Omraader i Vest- og Østafrika. I de sidste 20 Aar har Riget givet 700 Millioner Mark ud til disse Kolonier, for at kunne udføre for c. 300 Millioner Mark til dem. Iaar er der paa det nye Budget opført 105 Mill. Mark alene til Sydvestafrika, medens Udførslen til tysk Afrika kun beløber sig til et Par Dusin Millioner, — og selv disse repræsenterer for største Delen Krigsfornødenheder eller ogsaa Næringsmidler til den tyske Embeds- og Militærstyrelse, der er omtrent ligesaa talrig som den produktive tyske Befolkning derovre og som betaler de modtagne Varer af den Lønning, den tyske Regering giver. Den Forretning er det aabenbart ikke værd at misunde det tyske Rige!

Endvidere: Sydvestafrika mangler den første Betingelse for Udvikling af et Handelssamkvem med Moderlandet: nemlig brugbare Kysthavne. Thi Svakopmund sander til — man maa, humoristisk nok, benytte en Landgangsbro til den —, og Lüderitzbugtens gode Havn er ved en 120 Kilometer bred Ørken, med kun ét Ferskvandshul, adskilt fra det indre, delvis frugtbare Land, — hvori der forøvrigt siden Krigen næsten ingen Mennesker bor. Disse Oplysninger skyldes ikke Kolonialfjenderne, men tværtimod de militære Kolonialvenner, der i

Digitized by Google

Rigsdagen hermed vil motivere videre Udgifter for at indhente det forsømte, — hvoriblandt ogsaa en regelmæssig kunstig Vandforsyning!

For at faa en Ende paa Opstanden vil man maaske bevilge dette ekstraordinære Kolonialbudget, — men virkelig økonomisk Nytte af de forhaandenværende tyske Kolonier vil ingen vente sig, i alt Fald inden for en overskuelig Fremtid. En væsentlig Hindring herfor vil ogsaa altid Klimaet forblive, som de fleste Steder i Tysk Afrika udelukker, at Europæerne kan trives derovre, endsige arbejde, hvorfor Tyskerne er henviste til de Indfødtes Arbejde — det var derfor, og ikke af Humanitetshensyn, man i tyske Kolonialkredse misbilligede General Trotkas Proklamation om en almindelig Udryddelse af Herrerofolket — eller ogsaa maa man, ligesom Englænderne, begynde paa at indføre fremmed Arbejdskraft, f. Eks. fra Kina.

At Tysklands Kolonialpolitik imidlertid, trods dette, i en eller anden Form vil blive yderligere fortsat, er netop nu blevet eftertrykkelig understreget ved Oprettelsen af et særligt Kolonialministerium, — med en Fyrst Hohenlohe-Langenburg i Spidsen. Men hvad kan da være Meningen, naar vi paa den ene Side kan notere en permanent Kolonialfiasko, mens det samtidig paa den anden Side stærkere og stærkere betones, at Tyskland ikke kan leve uden Kolonier og at „Tysklands Fremtid ligger paa Havet" — med deraf følgende Flaaderustninger? Ja, naar man gaar ud fra, at denne Politik har et Maal, og undersøger saavel de politisk-økonomiske Magtforhold som alle de brugelige Kolonibesiddelsers forskellige Art og deres Fordeling mellem Nationerne, vil Sagen i Virkeligheden snart vise sig gennemsigtig. Det er den tyske Kolonialpolitiks skjulte *nye* Tendenser, som herved lader sig lægge blot.

Kun ad to Veje kan koloniale Foretagender blive til økonomisk Nytte for Moderlandet. Kolonialpolitiken kan *enten* vende sig mod *fremmede* Himmelstrøg af en saadan Kultur, at de Indfødte er i Stand til at levere f. Eks. billige Raastoffer til Hovedlandet og faa Industriprodukter i Stedet. Saaledes er Forholdet mellem Indien og England. *Eller* det kan dreje sig om et Landomraade, der ved geografisk Beliggenhed, Klima, Jordbundens Beskaffenhed lader sig politisk og økonomisk assimilere med Moderlandet ved Udvandring af dettes egne Sønner. Saaledes er Algiers Kystland ikke i nogen Henseende mere forskelligt fra Sydfrankrig end Nordtyskland fra Sydsjælland. Og man sammenligne blot, hvad der ovenfor meddeltes om Tysklands Kolonialomsætning, med Frankrigs Kolonialhandel: alene Algiers og Tunis' Omsætning med Frankrig udgjorde for 1904 ialt 650 Mill. Francs, henved 10 % mer end Gennemsnittet for de foregaaende fem Aar. Det er derfor en bitter Skæbnens Ironi, at Frankrig til den fulde Udnyttelse af sin Kolonialpolitik har alt undtagen — Befolkningsoverskudet, medens Tyskland til at føre samme Slags Kolonialpolitik savner alt — undtagen Befolkningsoverskudet. Men til Gengæld — det er netop Sagen — har Tyskland denne Betingelse i en saadan Grad, at

Digitized by Google

den Tid nærmer sig, hvor man enten (bortset fra en gennemgribende Agrarreform) maa formindske sit Fødselsoverskud, der nu stærkt nærmer sig til 1 Million om Aaret, eller maa have Kolonier af den sidstnævnte Art, — altsaa som Algier, Tunis og — Marokko! Og af de to Alternativer er det givet, at *Staten* som saadan vil vælge Koloniudvidelserne.

Et Blik paa Kortet viser nu, at hvad der foreligger af koloniale Muligheder af sidstnævnte Art — altsaa hvor Natur og Klima er saa beslægtede med Moderlandets, at en virkelig Kolonisering er mulig — er optaget enten af England (Australiens Kyststrækninger, Sydafrika), Frankrig (Nordafrika) eller Amerika (ved Munroe-Doktrinen). Er der altsaa Gnist af Mening i Tysklands nye Forberedelse til Kolonialudvidelse, maa denne enten ske paa Englands eller Frankrigs Bekostning. Men en Krig med England er næsten uigennemførlig for Tyskland, fordi Tyskland er saa absolut underlegent til Søs. Den nye tyske Flaadeudvidelse opgiver da ogsaa ganske enhver Tanke om at konkurrere med England, — i hvilken Anledning den tyske „Flottenverein" er rasende over Flaadeforslagenes „Beskedenhed" (½ Milliard Mark). Gennemføres disse, der væsentligst gaar ud paa at forøge Tonnagen og forstærke Armeringen, vil derimod den tyske Flaade (nuværende Tonnage for de 20 stærkeste Slagskibe: 234,000, med svag Armering) stilles lige med den franske (nuværende Tonnage for de 20 stærkeste Slagskibe: 253,000, med svær Armering).

Den allerede kort efter 1870 opdukkende, siden tilbageholdte Tanke: at gøre Tyskland til et Kolonialrige *paa Frankrigs Bekostning* ligger derfor, ifølge alt det foregaaende, nu snublende nær, og hermed falder der pludselig Lys over Tysklands tilsyneladende saa umotiverede og hovedkulds Indblanding i Marokkospørgsmaalet. Tyskland har — i Modsætning til Marokkos Nabo Frankrig, Genboen Spanien og det allestedsnærværende England — hidtil ikke haft den ringeste virkelige Interesse at „varetage" i Marokko. Europas Forbavselse har derfor siden i Sommer søgt de utalligste Forklaringer paa Tysklands mærkelige Optræden i denne Sag uden at have fundet den sandsynligste, der dog er saa simpel: Det var Tysklands første Skridt til at realisere sine, ifølge alle anførte Præmisser, eneste Kolonialmuligheder, nemlig paa Frankrigs Bekostning.

Det var ganske vist herved en uventet Skuffelse for det med Statsmandsbegavelser fattigt udstyrede tyske Diplomati, at England, der jo er langt fra at have noget imod en rask lille Søkrig med Tyskland, stillede sig uforbeholdent solidarisk med Frankrig i dette Spørgsmaal. Det er derfor let at forstaa, at det tyske Diplomati især maa arbejde paa at forstyrre Delcassé's Mesterværk: l'entente cordiale mellem de to Lande. Hvis denne sprænges, har vi — ikke den hidtil med Rette frygtede engelsk-tyske Handelskrig — men en fransk-tysk Kolonialkrig, hvortil Tyskland vil *søge* og — efter alt hvad det har præsteret i Marokkoaffæren at dømme — ogsaa *finde* det fornødne Paaskud. Heldigvis forhindrer Tysklands nuværende Isolation foreløbig disse

Digitized by Google

Udsigter, selv om *Maximilian Harden* overdriver, naar han i sit forrige „Zukunft"-Nummer siger, at Fyrst Bülow har gjort Tysklands Stilling saa mislig som selv paa *Chlodewigs* Tid ingen kunde befrygte det!

Men enhver Begivenhed, der kan faa Indflydelse paa den engelsk-franske Entente, bør aabenbart følges med den største Opmærksomhed. Man ved allerede, at det engelske Kabinetsskifte ingen Forandring vil bringe, thi kort Tid forinden Campbell-Bannermann overtog Dannelsen af det ny Ministerium, holdt han i Portsmouth en omfattende Programtale, hvori han ikke alene betonede, at af alle absurde Presseudtalelser var den urimeligste den, at l'Entente cordiale kunde tage Skade ved et Regeringsskifte, men ogsaa i *Modsætning til Balfour* udviklede, at han (Campbell-B.) personlig satte Forbundet med Frankrig højere end det med Japan og derfor haabede, at Baandene mellem *de to frie Nationer* maatte blive endnu fastere. Ganske vist bruger Diplomaterne, i alt Fald overfor Offentligheden, i Reglen Talen til enten at skjule deres Tanker eller skjule, at de ingen har, men for de anførte Udtalelsers indre Sandhed borger det liberale engelske Partis Traditioner og Englands nuværende Interesser.

Større Interesse vil rimeligvis et Tronskifte i England kunne faa, thi Kong Edward regnes i Tyskland vistnok ikke med Urette for Drivfjedren i Englands tysk-fjendtlige Politik. Og han er jo allerede til Aars, og de nye Konstellationer, der ved hans Bortgang vil kunne udvikle sig fra Dag til Dag, gør det lidet lønnende at gaa nærmere ind paa Fremtiden. Derimod har vi for Øjeblikket i den nærforestaaende Marokkokonference i Algecitas en Begivenhed, der skal tilvejebringe en endelig Afgørelse af den første *koloniale* Konflikt mellem Tyskland og Frankrig og derved vil kunne korrigere eller bekræfte den i det foregaaende udtalte Opfattelse. Vel at mærke kun, naar man — med Kendskab til de reale politiske og økonomiske Magtforhold — forstaar at læse *de sande Tendenser* ud af de hver i sin Retning forfalskende og fortiende Beretninger, hvormed det europæiske Diplomati regalerer den europæiske Presse. Finder Frankrig ikke kraftig Støtte for sine Planer, saa vil Tyskland ikke genere sig for at lade Frankrig føle, at dette nu til Dags i numerisk Henseende er en Magt af anden Rang. L'Allemagne est dure — „Tyskland er haard" — siger allerede nu selv de besindigste Frankmænd med Henblik paa Konferencen, i Skuffelse over, at Opofrelsen af Delcassé har vist sig ikke at være Tyskland tilstrækkelig i dette Spørgsmaal.

Det tyske Riges Kolonialplaner, ikke de officielt diskuterede, men de, der arbejder i det skjulte, er derfor, trods Kejserens halvt fornærmede, halvt grædende Fredsforsikringer i Trontalen, i den nærmeste Fremtid den største europæiske Krigsfare. Englands Handels- og Industriskinsyge overfor Tyskland den næststørste. Rusland er jo ude af Spillet.

München, 6. December.

K. A. Wieth-Knudsen.

Digitized by Google

BREVE FRA DORPAT

under Revolutionen

[illegible] 16 Decb. 1905.

REVOLUTIONEN i de baltiske Provinser tager Dag for Dag til i Intensitet. I Sydlivland ere saa godt som alle Godser rømmede, og synderlig bedre staar det ikke i Kurland. Det lettiske Folk er blevet aldeles vildt, enhver Autoritet og enhver Tysker anses for at være Folkets Fjende. I Riga sidder en hemmelig Regering, hvis terroristiske Befalinger blindt adlydes. Det er Godserne forbudt at fælde Træer i Skovene og at lade Brænderierne arbejde. Da Brænderierne netop nu ligger med hele Raamaterialet, vil Godsejerne lide vældige Tab. Livland og Kurland er erklæret for en fri lettisk Republik, og det er forbudt at betale Afgifter og Skatter saavelsom Renter. Vejene ere besatte af store Skarer bevæbnede Bønder, som reviderer de Rejsendes Lommer; Mord og Plyndring høre til Dagens Orden. I Løbet af de sidste 14 Dage dræbtes 2 Brødre von A. i Sesswegen, den unge Kulturingenieur v. T., som flere Aar arbejdede her ved Landes-Culturbureauet, den unge Baron C., en bekendt Læge ved Mitau, en Kredschef ved Rømershof og mange mindre bekendte Mænd. Praktisk talt er den lettiske Del af Sydlivland rømmet af alle ordentlige Mennesker, medens Anarkiet hersker i vildeste Form.

I den nordlige (estniske) Del af Livland og i Estland har Bevægelsen endnu ikke sejret. Godsejernes store Flertal bor endnu paa deres Gaarde, og Banderne ere, hvor de optraadte, blevne mødte med større Energi. Der er forefaldet Begivenheder,

Digitized by Google

som man ellers kun hører om i de vildeste Røverromaner. En Skovrider (Udlænding) under Godset Alt-Waidoma blev en Aften angrebet i sin Bolig af en Bande paa 10 Mand; han skød paa de Indtrængende, som flygtede. Hele Natten benyttede han derefter til at lade Patroner, og rigtig: Kl. 4 om Morgen kom Banden i betydelig forøget Antal igen, Skovriderens Naboer og Hustru flygtede, men selv posterede han sig i Entreen med sine to Bagladere, hvorfra han besvarede de fremstormendes Ild saa kraftigt, at disse tilsidst flygtede efterladende tre døde, men medtagende de saarede; senere fandtes to Lig i Floden og en 6te døde af sine Saar paa Hospitalet i Fellin. De i Floden fundne vare Saarede, som Kammeraterne havde skaffet sig af med ved at drukne dem. Skovrideren saa, hvorledes en haardt saaret fik Naadesskud af sin Kammerat. Banden havde, inden den blev opreven, plyndret 3 á 4 Nabogaarde for Vaaben og Penge.

For fem Dage siden kom en Bande bestaaende af ca. 35 Karle, mest Gaardejersønner fra Nabolaget, til den store Herregaard Allaszkiwi 4 Mil fra Dorpat, hvor de ødelagde Damptærskeværket og Lokomobilet for derefter at storme Forvalterboligen, som ødelagdes totalt; Banden vidste ikke, at der paa Slottet var to Nabo-Godsejere og to Landpolitibetjente; pludseligt stormede den ene Godsejer v. L. ind i Forvalterboligen, gennem en ituslaaet Dør, affyrende sin Bøsse, og Banden flygtede nu gennem Vinduer og Døre, skydende i alle Retninger. Foran Huset havde imidlertid Grev L. posteret sig ved en Telefonpæl og var heldig nok til med sin Mauser at dræbe to Mand og saare flere. Fra Dorpat maatte der sendes 10 Mand Selbstschutz og Soldater forat befri de fire Mand, der nødtvungne havde indesluttet sig i Slottet.

Her i Dorpat afholdtes i sidste Uge et Møde af estniske Delegerede fra alle Byer og Sogne i Estland og Nordlivland, ca. 700 Mand, — heldigvis sejrede den moderate Fløj under Tønnison med ca. 600 mod 100. Der vedtoges et Program, som i Betragtning af Forholdene maa kaldes moderat. Man vil holde sig indenfor den konstitutionelle Ramme, dersom Regeringen holder sine Løfter; men man truer med Obstruktion i skarpeste Form, dersom ikke de opstillede, ret berettigede Fordringer opfyldes inden en bestemt nærmere angiven Termin. De socialistiske Delegerede, som holdt deres Møder i Universitetet, vedtog en

Digitized by Google

meget revolutionær Resolution. Under saadanne Forhold er det ikke underligt, at alle Forretninger lide uhyre Tab, saameget mere som Jernbaneforbindelserne ere uregelmæssige og Post og Telegraf saa godt som ikke funktionerer og ikke har funktioneret i over en Maaned. En Mængde Familier ere bortrejste, navnlig Kvinder og Børn, og Mændene interesserer sig kun for Politik og Vaaben. At tale med en Agrar om Heste og Køer er forældet og utidssvarende; han interesserer sig kun for Vinduesskodder med Jernbeslag, Revolver og Bøsse-Systemer samt Organisation af Selbstschutz. Selbstschutzverein heri Dorpat har 400 Medlemmer, bevæbnet med Bøsser og Revolver; den er godt organiseret under tolv Førere. Kun i yderste Nødsfald skal denne Forening træde i Virksomhed. Nu dannes en Borgermilits, som skal patrouillere om Natten; man venter, der vil melde sig 1500 Mand. Selbstschutzverein har indrettet en Nattevagt i Gildesalen paa femten Mand.

4/17 Decb. 1905

Den lettiske Del af Livland er i komplet Oprør. Landrath Baron S. kom igaar hjem fra Riga og berettede følgende om Tilstanden: I Spidsen for den hemmelige Regering i Riga staar en Jøde paa 28 Aar, Maxim, sendt af Hovedkomiteen i Petersburg, hans Næstkommanderende er en Lette og Advokat i Riga. Den hemmelige Regerings Befalinger lystres blindt i Riga, da der er Dødsstraf for Ulydighed. I Romanow-Strasse findes deres Retslokale. I den forløbne Uge blev der erklæret fire Dages Strike som Protest mod Indførelsen af Krigstilstanden. Ikke blot Arbejderne bliver tvungne til at strike, ogsaa alle Forretninger fra den største til den mindste maatte lukke. I Havnen hørte alt Arbejde op. Retslokalerne lukkedes, Banerne standsedes, al Droskekørsel ophørte, og Sporvognskørselen indstilledes. Adelens Repræsentanter vare samlede for at forberede alt til Landdagen, som skulde træde sammen igaar. I sidste Øjeblik opgav man at holde Landdag, og Landraaderne og de Kredsdeputerede forlod Fredag Aften Riga. Medens i Riga de Revolutionære endnu formaa at holde Orden, saa er det allerede kommet dertil, at den hemmelige Regering ingen afgørende Magt har paa Landet. Det ser i Sandhed sørgeligt ud i Sydlivland! Alle Godserne i det sydlige og sydøstlige Hjørne af Livland ere plyndrede og nedbrændte.

Digitized by Google

Langs med Düna-Floden, som danner det gamle Skel mellem Liv- og Kurland, ligger mange store Slotte, saaledes Kokkenhusen, Ringmundshof, Rømershof og Stockmanshof. I denne Egn antog Oprøret først store Dimensioner, fordi Jernbanen fra Riga til Dünaburgh (Dwinsk), som følger Floden, i ca. en Maaned har været i Oprørernes Hænder. De fleste Godser vare forladte af Ejerne, men i Rømershof boede endnu Landrath v. S.s Familie (v. S. selv var i Riga som Deltager i Landrathkollegiet); paa Slottet var indkvarteret 120 Dragoner under Kommando af Eskadronschef v. Stern. Efterhaanden fyldtes de omliggende Skove af bevæbnede Bønder, saa det blev umuligt at skaffe Foder til Hestene, man besluttede derfor i Tirsdags at bryde op og drage til Riga. En hel Række Vogne — 15 — førte Kvinder og Børn samt Bagagen, medens de 120 Soldater tjente som Bedækningsmandskab. Det gik godt, indtil man i Nærheden af Station Ringmundshof kom til en Kro, der var omdannet til Fæstning med Skydeskaar. Dragonerne forsøgte at storme Kroen, men sloges tilbage, Besværlighederne forøgedes ved, at der paa Banelegemet ligeoverfor Kroen stod et Tog med Oprørere, som skød, saaat Dragonerne kom under en Krydsild. Man lod nu Vognene blive hinsides Kroen, medens Dragonerne under betydelige Tab sprængte forbi Kroen i Haab om at kunne tage denne i Storm fra den modsatte Side; dog ogsaa her var alle Skydeskaar besatte, og man kunde intet udrette. I Karriere red Soldaterne tilbage til Vognene, atter efterladende mange døde og saarede, særlig foranlediget derved, at en Bombe kastedes ind imellem dem. Man opgav nu at trænge igennem til Riga og slog ind paa en nordligere Vej i Retning af Schloss Segewold. Det viste sig umuligt at komme frem med Vognene, da der stadigt blev skudt paa Karavanen fra Baghold i Skovene, ja endog fra Bøndergaardene. I Schloss Lennewarden efterlodes Kvinder og Børn hos Ejeren Baron W., der allerede levede som Fange, og Dragonerne red videre til Segewold. Befriede for de svære Pligter overfor Kvinderne og Børnene red de nu raskere fremad. Af de 120 Dragoner naaede 86 Segewold. Soldaterne vare saa ophidsede, at de dræbte enhver bevæbnet Bonde, de mødte. Rent galt gik det saaledes tre Godsekvipager med bevæbnede Karle; de blev alle dræbte paa deres første Køretur som Godsherrer. Et Tog af-

Digitized by Google

hentede Dragonerne i Segewold, men selv dette blev undervejs beskudt.

Samme Dag Slaget stod ved Rømershof, forefaldt paa en anden Gaard en karakteristisk Begivenhed. Den unge nylig myrdede Stamherre til Taurey, v. T., laa Lig i Salen og skulde begraves om Eftermiddagen; af hele hans Slægt var kun en yngre Broder rejst ud forat overvære Begravelsen; pludseligt trænger en Bande ind paa Gaarden og op i Slottet; op om Kisten stables en Bunke sønderslaaede Møbler; disse og Kisten overhældes med Petroleum, som antændes, hvorpaa Liget og Slottet fortæres af Luerne. Den yngre T. holdes tilbage som Gidsel, medens hans gamle Fader sidder magtesløs i Riga. Jeg har flere Gange havt Besøg af T.s Søster (Fru v. F.) som bor i Hus sammen med os; man kan ikke undres over, at hun er aldeles fortvivlet. — Omtrent 30 Gaarde ere i Løbet af 3—4 Dage ødelagte i Sydlivland. Enkeltheder mangler, da der endnu ingen regelmæssig Postforbindelse er til Riga. Breve og Aviser kan kun sendes pr. Bud. Banen mellem Riga og Dorpat har af den hemmelige Regering faaet Lov til at funktionere paa Betingelse af, at der ikke befordres Soldater, Vaaben eller Ammunition. Banen mellem Riga og Dünaburgh er fremdeles i Oprørernes Magt. Et Militærtog, kommende fra Petersburg, er ved Station Kokenhusen bragt af Sporet, hvorved 5 Vogne knustes og mange Soldater dræbtes og saaredes; Resten af Mandskabet er indesluttet, og man kender ikke deres Skæbne. Medens vore Naboer, Letterne, i Syd ere Herrer i Landet, er her forholdsvis roligt. Vi ved imidlertid, at denne Ro kun er Vindstille før Stormen. De revolutionære Estere har besluttet at vælge en Komite paa fem Mand, som atter skal vælge en hemmelig Komite, i hvis Hænder Magten lægges, og saa gaar det strax løs med Terrorismen. Det er klart, at alle Godsejerne, som endnu for Størstedelen opholder sig paa deres Gaarde, i sidste Øjeblik maa tage til Byen; men Spørgsmaalet bliver saa: hvorledes skal vi virksomst modarbejde Terrorismen eller rettere forhindre dens Sejr her? Det staar mig og mange andre klart, at dersom det lykkes Terroristerne blot én Dag at beherske Dorpat, saa tabe de mange rettænkende Estere Modet, og saa vil vi Dag for Dag komme dybere ned uden Udsigt til igen at faa Herredømmet. Hvor det er vanskeligt i Løbet af faa Dage at faa et Borger-

Digitized by Google

skab samlet til enig og energisk Optræden, især naar dette tilhører to Nationaliteter, der hidtil har levet adskilt hver i sin Lejr!

De russiske Embedsmænd, som ved deres ynkelige pjaltede Forvaltning har bragt Landet til Afgrundens Rand, bliver ikke mere spurgt til Raads i nogetsomhelst. Esternes, Letternes og Tyskernes Foragt for disse Mennesker er lige stor, og naar Revolutionen er forbi, vil de forskellige Nationer samle sig til fælles Kamp mod de russiske Styrende, som i Løbet af tyve Aar udsaaede Had mellem de tre Folkeslag, der i 700 Aar beboede baltiske Provinser, og som fra Aar til Aar gik frem i Velstand og kulturel Udvikling, indtil den forrykte Russificering i Begyndelsen af Firserne holdt sit Indtog. Ligesom i Finland Svenskere og Finner hidsedes mod hinanden, saaledes spillede man her Lettere og Estere ud mod Tyskerne for selv at faa Magten i Landet og faa Befolkningen trykket ned paa de indrerussiske Provinsers Niveau.

$^{6}/_{19}$ Decb. 1905.

Efterretningerne fra Sydlivland og Kurland ere stadig alvorlige. I Sydlivland skal 40 Godser være brændte, deriblandt det store smukke Slot „Nurmis". De fangne Kvinder og Børn ere alle frigivne af Oprørerne og samtlige Mænd med Undtagelse af tre Tscherkesser og to Politiofficerer Petersohn og Maximowitsch, som i sidste Øjeblik inden Løsladelsen dræbtes af Hoben. Det kostede de fornuftige mellem Oprørerne den største Møje at redde Kvinder og Børn, idet navnlig de lettiske Koner i et væk forlangte at se Blod. De fangne Damer behandledes hensynsløst, de sidste to Nætter tilbragte de i Slot Kokkenhusens Kælder. En Søster til min Kontordame F. er idag kommet til Dorpat, hun var med i Militærtoget, som ved Kokenhusen bragtes af Sporet og omringedes af Oprørere. Hun meddeler, at der mellem Oprørerne og Soldaterne stod en hæftig Kamp, at 18 Soldater saaredes, at Passagererne fik Lov at rejse tilbage til Dunaburgh, og at de 300 Soldater havde forskanset sig paa Stedet; endnu ved man ikke noget nærmere om deres Skæbne. Ved Byen Wenden midt i Livland er 40 Kosakker afvæbnede; nærmere Enkeltheder mangler.

Ved Banelinien mellem Dorpat og Riga ligger Byen Walk (20,000 Indb.), som er et Knudepunkt, idet flere Privatbaner

Digitized by Google

udgaar herfra. Paa den derværende Jernbanestation foregik igaar en Begivenhed, som viser, at Oprørerne allerede opererer 10—12 Mil fra os. Det Livl. Ridderskabs Hovedförstei, Wiegemhof, beliggende 4 Mil syd for Walk, var af Skovrideren sat i fortrinlig Forsvarsstand, selv Pigtraadshegn manglede ikke, Besætningen bestod af 20 Mand med 55 Flinter og 4500 Patroner og Revolvere. Det blev besluttet igaar at opgiveFæstningen og over Walk at rejse dels til Riga dels til Dorpat; man kom lykkeligt til Walk, og d'Herrer, der vilde sydpaa, kom ogsaa afsted med 40 Flinter og 4000 Patroner. Tilbage i I Klasses Ventesal, ventende paa Toget til Dorpat, var bleven tre Herrer, deriblandt Baron V. med 14 Flinter, 600 Patroner, mange Kufferter med Sølvtøj etc. Man følte sig ganske sikker i den store Ventesal, fyldt med Mennesker, da pludselig 300 Lettere trængte ind i Salen, fratog Herrerne alle Vaaben, Patroner og Sølvtøj, for derefter pr. Extratog at forsvinde sydpaa til Riga. De tre Herrer kom iaftes ganske flade hertil og har idag maattet høre mange Bebrejdelser for deres Letsindighed. Skade, at Skovrider-Fæstningen har maattet kapitulere! Den var svært populær, og der begyndte allerede at knytte sig Legender til Stedet. Saaledes fortaltes der, at den ene af de fire Herrer fra Udlandet var den tidligere Skarpretter fra Tilsit, og af ham ventede Folk sig en hel Del.

Dagens Begivenhed er Slaget ved Tuckum. Tuckum er en lille By, beliggende 7—8 Mil sydvest for Riga, altsaa i Kurland. Byen gør under almindelige Forhold et yderst fredeligt Indtryk, har 3—4000 Indbyggere, og paa Torvet voxer der ligesaa meget Græs som i Saxkøbing. Nu var den ulykkelige By pludselig bleven besat af Oprørerne, som nedsablede Militæret, 30 Mand, og derefter befæstede sig og opkastede Skanser. Fra Riga blev sendt en Bataillon Soldater med to Kanoner, og Bombardementet af Fæstningen begyndte. Oprørerne hejsede den hvide Fane og overgav sig. Ifølge Avisefterretningerne „faldt 500 Oprørere, deraf 300 døde", d. v. s. Soldaterne har efter Overgivelsen gjort kort Proces og endelig statueret et Exempel. Forhaabentlig vil vi imorgen erfare de nærmere Enkeltheder.

[8] 21 Decb. 1905.

Efterretningerne fra Tuckum ere endnu uklare; saameget synes sikkert, at de fleste bevæbnede Bønder rettidig ere flygtede

Digitized by Google

til en Naboby Talzen, hvor det næste Slag ventes, medens de Tuckumer Borgere har maattet strække Hals, da de ophidsede Soldater stormede ind i Byen. Det er intet Under, at Soldaterne bliver vilde ved saadanne Lejligheder, da Bønderne paa det afskyeligste mishandler de ulykkelige, der falder dem i Hænderne.

Den „lettiske Bevægelse" kan nu kun betragtes som et aabent, velorganiseret Oprør, som det vil koste Masser af Blod at dæmpe. Man regner, at Letterne har ca. 60,000 Flinter. Hele Letland til den estniske Sproggrændse er nu rømmet af Godsejere, Præster og Skovridere. Alle Godser i den sydlige Del ere afbrændte, og alt tyder paa, at samtlige Herregaarde i Kurland ogsaa i Løbet af faa Dage vil gaa op i Flammer, idetmindste er Begyndelsen meget lovende. Naar man som jeg kender næsten alle Godsejerne og tillige de fleste af Gaardene, er det uendelig trist i Aftenaviserne at læse de lange Ulykkeslister; det begynder at gaa ud over Nattesøvnen og Velbefindendet. At Windau, Mitau og flere mindre Byer har været og tildels endnu er i Oprørernes Magt, er ikke saa slemt, thi i Byen holdes der Orden af Lederne, medens disse paa Landet ere ude af Stand til at beherske de raa Gemytter.

Den lettiske Del af Livland og Kurland er tilsammen omtrent 850 □Mil stort og beboes af ca. en Million Lettere, ca. 100000 Tyskere, en Mængde Jøder, nogle Litauer og Russere. Herregaardenes Antal er ca. 800, 400 i Livland, 400 i Kurland. Den nordlige estniske Del af Livland samt Estland er ligeledes 850 □Mil stort med en Befolkning paa ca. en Million, overvejende Estere. Herregaardenes Antal i den estniske Del er ligeledes ca. 800. Af de 1600 Herregaarde i alle tre Provinser tilhører den langt overvejende Del den tyske Adel, medens omtrent $^1/_5$ ejes af Kronen. Naar man nu ved, at noget over 60 % af al Jorden tilhører Godserne, er det let at forstaa, hvilken uhyre Rolle de tyske Godsejere har spillet og fremdeles spiller saavel politisk som socialt og økonomisk. Godsernes Ødelæggelse betyder i Virkeligheden Landets Ødelæggelse, thi Bønderne ere ikke saa vidt, at de kan staa paa egne Ben. Da en Mængde Godser ere samlede paa enkelte Hænder, kan Godsejernes Tal kun sættes til ca. 1000.

Det er navnlig i det indre Rusland, men ogsaa delvis i Vesteuropa en almindelig udbredt Anskuelse, at den baltiske Adel

Digitized by Google

har udsuget og udpint Bønderne og derved fremkaldt Utilfredsheden; denne Anskuelse er falsk, de Liv-, Est- og Kurlandske Bønder ere de bedst situerede i hele Rusland. Allerede 1819 bleve Bønderne i de baltiske Provinser fri, og der indførtes en Agrarlov, som i meget ligner den danske. Ja det vides, at den Livl. Reformator Baron Fölkersam har studeret Agrarforholdene i Danmark. I Livland er omtrent 90 % af Bondejorden solgt, og solgt billigt, Bøndergaardenes Størrelse er omtrent som de danske, og næsten alle har de rigelig Eng. Landsbyerne ere endnu mindre end i Danmark, næsten alle Gaardene ere udflyttede. Der er i mange Egne stor Velstand mellem Bønderne, og Bankernes Kapitaler stammer saa godt som udelukkende fra denne Befolkningsklasse.

I Kurland findes en meget rig Storbondebefolkning. Gaardene ere ikke under 100 Td. Land Ager, men de fleste har fra 150 til 200, ja endog til 300 Td. Land. Boels- og Husmandssteder findes ikke i Kurland. Hvorledes er det nu muligt, at Storbønderne i Kurland gaar med i Kampen mod Godsejerne? De gaar med, fordi de i 20 Aar er blevne hidsede dels af de indtrængende Russere, som i Tyskerne saa deres værste Fjender, dels af egne nationale Agitatorer. Bevægelsen i Letternes Land var først en Nationalbevægelse. Det er det nationale Element, som har bragt den besiddende Klasse til at gaa med i Ilden, medens selvfølgelig Rigas Arbejdere saavelsom Landarbejderne forfølger rent sociale Formaal og til syvende og sidst har givet Revolutionen dens Præg. Nu staar det saaledes, at den nationale lettiske Forening i Riga, som inden Revolutionen var førende, boykottedes af alle andre lettiske Foreninger og Institutioner, hvilke alle som en kæmper under den røde Fane.

Medens Bønderne er godt, i Kurland endogsaa misundelsesværdig godt stillede, maa det indrømmes, at Landarbejderne hidtil har faaet for lidt i Løn, og at deres Stilling trænger til Forbedring, ikke mindst hvad Boligforholdene angaar. Byarbejdernes Lønninger var gennemgaaende smaa, men i Betragtning af Arbejdernes ringe Ydeevne var det ikke muligt at hæve Lønnen synderligt. En Fabrikant karakteriserede Forholdet saaledes: Naar der i Udlandet fordres en Mester for hver 50 Arbejdere, bruger vi en for hver 10 Mand. Dertil kommer, at alle ledende

Digitized by Google

Kræfter i Industrien indtil Mestrene i dyre Domme maa hentes fra Udlandet.

Selvfølgelig har den Omstændighed, at Intelligensen og den besiddende Klasse tilhører en fremmed Nation, lettet Ophidselsesarbejdet i høj Grad. Saa kan det jo heller ikke skjules, at Tyskerne ogsaa maa tage deres Part af Skylden for den skæve Udvikling. Navnlig Godsejerne, der saavel hvad Dannelse som Rigdom angaar staar saa uendeligt over Bønderne, har forsømt at komme i det rette Forhold til disse. Godsejerne oversaa, at Bondestanden trods alt var naaet saa langt frem, at den gamle Omgangsform som Herre og Tjener maatte ændres; og denne Omstændighed satte meget ondt Blod. Vi har ikke her Proprietærgaardene, hvilke i Darmark var et saa værdifuldt Binde- og Overgangsled mellem Godsejerne og Bonden.

$^{9}/_{22}$ Decb. 1905.

Hos os i den estniske Del er det endnu forholdsvis roligt. Saadanne Smaating som, at Bønderne ikke mere vil betale Renter og Forpagtning, at de forbyder Godsejerne at sælge Gavntræ og Brænde, og at de lukker Brænderierne og Kroer samt Regeringens Brændevins-Udsalg, er ikke Omtale værd; naar de blot vil lade være at erobre Byerne og nedbrænde Gaardene, er man tilfreds. Vi venter her, at de kritiske Dage vil komme Søndag og Mandag; thi da kommer Rekrutterne til Byen for at aflægge Eden og sendes til deres Garnisonsbyer. Socialisterne har besluttet, at Rekruterne ikke maa stille sig, men man venter, at de fleste (700 Mand) dog vil komme til Byen for sammen med de russiske Studenter, Socialisterne og Bøllerne at lave alvorlige Demonstrationer.

Vi havde iforgaars Prøvemobilisering i Selbstschutz, og Sandsynligheden taler for, at vi Søndag og Mandag maa være ude hele Tiden. De sidste Dages Begivenheder vise os, hvor upraktisk det er for en By at lade sig besætte af Oprørerne, og vi vil derfor efter ringe Evne forsøge at holde os de røde fra Halsen. Post og Telegraf begynder at funktionere nogenlunde normalt, men nu befrygter man paany en almindelig Jernbanestrike, hvortil Begyndelsen allerede er gjort i Moskow.

Landrath Baron P. var her igaar paa Gennemrejse fra Petersburg, hvor han har været for at gøre alvorlige Forestillinger

Digitized by Google

hos Regeringen. Han bragte den Efterretning, at store Troppemasser rykker ind i Livland, dels fra Pleskau dels fra Wilna over Dünaburg. Lykkes det at faa Tropperne frem i Løbet af kort Tid, vil Nordlivland og Estland være reddede. Ingen tror imidlertid, at Regeringen rettidig sender Tropperne, — blot et Regiment, og hele Nordlivland var reddet — det vil ikke komme, inden det er for sent, inden alt er ødelagt, — saaledes gaar det altid her i Rusland! Nu rykker Tropper ind i Letland, hvor allerede 70 Gaarde ere brændte og alle Mennesker flygtede. Her, hvor endnu alt kunde reddes, maa vi nøjes med en Forstærkning paa 25 Kosakker. De fornuftige Estere med Bladet „Postimees" i Spidsen raser mod Mordbrænderne, formanende alle rettænkende til at slutte sig sammen. De radikale Blade fører et Sprog, som i ethvert vestevropæisk Land vilde bringe Redaktøren i Tugthuset paa Livstid. Hovedførerne for de revolutionære er Redaktør S., en rigtig Forbrydertype med en mere end dunkel Fortid. S.'s Medarbejder ved Bladet blev igaar arresteret for Gadeuorden, og ved den derefter foretagne Husundersøgelse viste det sig, at han havde været Fører for en Bande. der nylig udplyndrede Gaarden Lugden 3 Mil fra Dorpat.

Detaillerne fra det tidligere omtalte Slag ved Tuckum foreligger nu. Det fremgaar af disse, at Oprørerne først kæmpede tre Dage mod en Afdeling Dragoner, 30 Mand, som vare indesluttede i en Gaard i Byens Midte. Hvor typisk, at der ikke i Løbet af tre Dage kunde sendes Hjælp fra det 7 Mil derfra beliggende Riga, som har en Garnison paa 8000 Mand! Dragonerne beskødes fra alle Sider, men forsvarede sig tappert, saa Oprørerne intet Fremskridt gjorde, idet Førernes Ordre til at storme ikke fulgtes. Tilsidst lykkedes det Banditterne at hælde en Tønde brændende Petroleum ned mod Bygningen, som fængede; Dragonerne bleve tvungne til at storme ud paa Gaden, efterladende deres saarede Chef Ritmester Müller og et Par Kammerater. De ulykkelige Dragoner modtoges af en Hagl af Kugler, de stormede frem, førende Hestene ved Tøjlerne og søgende Dækning mellem disse. Over Gaderne var spændt Telefontraade, saa Hestene faldt og Soldaterne tilfods maatte søge Redning mellem Gaarde og Haver. Tiltrods for at 3000 bevæbnede Bønder skød, saameget de kunde, lykkedes det dog 12 Dragoner at slaa sig igennem til Slot Durben, som ligger ½ Fjerdingvej fra Byen, og

Digitized by Google

som havde en Besætning paa 10 tildels saarede Soldater og 20 Civilpersoner. Ritmester Müller blev dræbt ved tre Skud og et Bajonetstik, de øvrige saarede Soldarer dræbtes med Undtagelse af fire. Saa endelig kom Artilleri, Kavalleri og Infanteri fra Mitau; Byen omringedes, og et Par Granater sendtes ind i Letternes Forsamlingshus. Nu fik Piben en anden Lyd; flygte kunde man ikke, men saa forhandlede man. Den russiske General gik paa Limpinden, tog mod Overgivelsen, samlede Tropperne og holdt et festligt Indtog gennem den ene Byport, medens Oprørerne fra Landet flygtede gennem den anden ad Talsen til. Nu bagefter forlanger han 3000 Flinter og 6000 Rubel af Byen Tuckum; i modsat Fald vil Byen blive bombarderet. Det kalder man at rette Smed for Bager. Efter Indtoget var det rørende at se Dragonernes Sorg over deres faldne Kammerater og Chef. Ligene kyssedes, de faldnes Vaaben gik fra Haand til Haand, de døde Heste kærtegnedes. Men saa gik Sorgen over til Raseri, de Faldnes Lig vare mishandlede, og i blindt Raseri nedhuggedes Letterne, hvor de viste sig. For Letterne vil denne Begivenhed være en Lære, at Soldaterne ikke er revolutionære, hvilket de hidtil havde indbildt sig.

10/23 Decb. 1905.

Detaillerede Efterretninger om Slaget ved Talsen foreligger endnu ikke, navnlig ved man ikke, hvormange Oprørere der faldt. Talsen, en meget smukt beliggende lille By, var i lang Tid Centrum for en revolutionær Bevægelse. En Fotograf (Jøde) og en Boghandler var de ledende. Byens Garnison, 40 Dragoner, forsøgte man ligesom i Tuckum at indeslutte, men heldigvis lykkedes det Dragonerne rettidig at slippe ud. Socialisterne overtog Forvaltningen og vare saa naadige kun at dræbe Politimesterens Medhjælper. I et Par Dage vajede Frihedens Flag over Talsen. Store Bander kom til Byen bevæbnede med Bøsser og Revolvere, som Dag og Nat knaldede. Da faldt pludselig en Kanonkugle i Byen, og Glæden var forbi; man overgav sig, men atter forsvandt de bevæbnede fra Landet i stort Antal. De gode Borgere havde et Par Dage før stormet et Tøjhus og røvet 150 Soldater-Flinter, som de nu atter maatte udlevere. Da Dragonerne red ind i Byen, blev der mod Aftalen skudt fra Husene, og Følgen blev den, at Talsen afbrændtes, medens et større Antal Revolutionære sendtes ind i Evigheden, iblandt disse Boghand-

Digitized by Google

leren; det tyder paa, at de Revolutionære led mere i Talsen end i Tuckum; Soldaternes Tab ved Talsen var 18 Mand. Jeg fik idag en dansk Avis med frygtelige Røverhistorier fra Riga og Mitau. Sandheden er, at begge disse Byer beherskes af Militæret, og at de Revolutionære kun gennem deres Terrorisme udøver Indflydelse i Riga. Hverken i Riga eller Mitau har der været større Ildebrande. At der i Riga daglig myrdes flere Mennesker, er jo sandt, men det er virkelig ikke noget nyt; den Tilstand har vi havt snart et Aar. Efterretninger fra Letland og Kurland bliver sparsommere. Jernbane-, Telegraf- og Postforbindelsen er afsluttet, saa det er svært at erfare noget paalideligt. Enkelte Flygtninge fra Sydlivland ere igaar ankomne til Riga og har berettet om nye Brande. Man antager, at der til igaar er ødelagt omtrent 75 Gaarde, men først paa et senere Stadium vil det være muligt at give en nøjagtig Oversigt i saa Henseende. Saa er der nu atter erklæret Strike over hele Rusland; fra idag ere vi atter afskaarne fra Omverdnen, idet Togforbindelsen til Reval, Petersborg og Riga er ophørt. Togene fra Dorpat gaar kun til Taps i Nord og Walk i Syd. De fleste Telefonledninger ere afbrudte, saa man erfarer ogsaa kun langsomt, hvad der foregaar i den nærmeste Omegn. En saadan Tilstand er vel skikket til at skabe Rygter, og jeg ved af Erfaring, hvad der kan præsteres i saa Henseende. Fra imorgen hedder det sig i Riga, at Dorpat er brændt, medens omvendt det samme høres i Dorpat om Riga. Fra Sydlivland vil vi nu rimeligvis i lang Tid intet paalideligt erfare, hvilket er meget kedeligt, ej heller om Troppernes Fremmarsch og Operationer vil der komme Efterretninger. Det er meget muligt, at de Revolutionære vil udnytte Striken til ogsaa her at gaa aktivt frem; i alle Tilfælde har vi imorgen og overmorgen et Par kritiske Dage. Jeg har idag hjulpet at lade Patroner for Selbstschutzverein. Det gælder om for alle Tilfælde at være forberedt. Vejret er mørkt og trist, her spores ingen Julestemning, men vi fejrer jo ogsaa først Julen om 14 Dage.

15/28 Decb. 1905.

Paa 6te Dag ere vi uden Efterretninger fra Letland (Sydlivland) og Kurland. Tog-, Telegraf- og Postforbindelsen med disse Egne er afbrudt. Endelig igaar kom det første Tog fra Petersborg og samtidig et Tog fra Pleskau over Walk. Togene føres

Digitized by Google

af Soldater og bringer Soldater, de Privatrejsendes Antal er yderst ringe.

Det store Spørgsmaal, som opfylder os Alle, er fremdeles det: Lykkes det at redde den estniske Del af Livland samt Estland? Gæringen tager vældigt til; Landbefolkningen indøves i Vaabenbrug og Kommunekassernes Indhold ofres til Indkøb af Vaaben. Den danske Forpagter W, fra Nordlivland, som idag er i Dorpat, fortæller, at en af hans Karle er Næstformand i den lokale revolutionære Komite. Af Karlen, som er W. hengiven, har man erfaret, at Gaarden skal udstykkes, og at Hovedbygningen og rimeligvis ogsaa Forpagterboligen vil blive afbrændt, W. underhandler med Karlen og søger at vinde Tid, og da det ogsaa gør Karlen ondt, at W. maa tabe alt, saa lægge de sammen Raad op om, hvorledes Besætning og Inventar bedst kan realiseres. Karlen raader til Salg strax, idet han forudser, at Komiteen kun kan realisere til Spotpriser. Samme Karl gør fremdeles sit Arbejde uden Mukken, og det gode Forhold mellem Arbejdsgiver og Arbejder er i dette Tilfælde ikke bleven forstyrret; man kan jo have grundforskellige Livsopfattelser og derfor være de bedste Venner. I Haab om, at man først vil brænde Huset af efter Julefesten, tager W. idag sine Børn hjem med. En anden dansk Forpagter C. ved Pejpus-Søen var her igaar: han er nøjagtig i samme Situation. Bønderne beklager ham, men da hans Gaard bestaar af sammenlagt Bondejord, maa han heraus. Clausen har overværet flere Møder, hvor denne for ham saa vigtige Sag ganske gemytligt forhandledes, og han indskrænker sig til at bede Bønderne for deres egen Skyld at vente lidt endnu, indtil man har set, hvorledes det gaar de andre Steder.

I Nærheden af Reval er to store Herregaarde afbrændte, og Ejerne tagne tilfange af Oprørerne. I Reval selv gaar Autoriteterne nu endelig energisk frem. Byraadet er afsat, og en Mængde Arrestationer har fundet Sted; tillige ere alle estniske Blade forbudte. I vort eget Dorpat har vi ogsaa været paa Støvlerne. Som tidligere sagt ventede vi at Søndag og Mandag vilde blive kritiske for os, og det slog til. Lørdag og Søndag holdt de Revolutionære Møde efter Møde paa Universitetet. Det besluttedes fra Mandag Morgen at erklære Generalstriken, samt at Rekrutterne ikke maatte aflægge Eden. Da det dog vist kan interessere

Digitized by Google

at læse et Referat af en saadan Forhandling, gengiver jeg her et saadant efter „Postimees“:

„Søndag Aften afholdtes i Universitetets Aula en socialdemokratisk Forsamling under Ledelse af Herr Ast. II. I Mødet deltog særlig Rekrutterne. Paa Programmet stod: Rekrutspørgsmaalet, Generalstriken, Boligspørgsmaalet, Patent- og Monopolsagen. Lederen belyste i en lang Indledningstale, der dryppede af Blod, Militærspørgsmaalet, og viste, at vi ingen Brug havde for et Militær, som i Kasernerne opdroges til Brodermordere og Slagtere; det besluttedes, at Rekrutterne strax skulde rejse hver til sit, da det vilde være umuligt at hente dem med Magt; skulde det om Mandagen blive forsøgt at indfange Rekrutterne enkeltvis, maatte alle komme til Hjælp. Generalstriken blev enstemmig besluttet; de, der vovede at tale imod, bleve smidte paa Porten. Alt Arbejde skulde standse senest Mandag Middag. Alt skulde staa stille; dersom Butiksindehaverne vægrede sig, skulde der kastes med Stinkbomber. Det vedtoges, at der for den kommende Maaned ikke maatte betales nogen Husleje; ligeledes maatte de Næringsdrivende i Fremtiden ikke løse Næringsbeviser og betale den dermed forbundne Statsafgift. Ordnen under Mødet opretholdtes paa en ret aparte Maade, idet enhver Taler, som blot i mindste Maade udtalte afvigende Anskuelser, mødtes med Tilraab som „slaa ham til Jorden!“ „Herut med ham!“

Søndagen forløb rolig, der blev ladet en Mængde Patroner for „Selbstschutz“, og det nydannede Bürgerwehr organiserede sig. Mandag Middag skulde alle Forretninger lukkes med Magt, og samtidig skulde den estniske Republik erklæres. Det officielle ubevæbnede „Bürgerwehr“ besluttede ved en Masse-Demonstration paa Raadhustorvet at imponere Bøllerne og muligvis derved forhindre videre Spektakler. Altsaa gik jeg Kl. 12 ubevæbnet (med Revolver og Todtenschläger) til Raadhuset, Samlingsstedet for min Afdeiing. Oppe fra Raadhussalen saa vi, hvorledes Publikum i Tusindvis strømmede til, og hvorledes Kvinder og Mænd, men navnlig Gadedrengene bevæbnede sig med Sten. Et Par af vore, der for tidligt havde taget Armbindet paa, blev angrebet af Mængden, og vi gik nu saamange vi vare, ca. 150 Mand, ned foran Raadhuset, hvor vi modtoges med vilde Brøl og Trudsler. Vi havde endnu ikke naaet at tage Opstilling, da vor højre Fløjmand allerede angrebes og blev truffen af en Sten. Manden, en Kobbersmedemester, trak sin Todtenschläger frem og brugte

Digitized by Google

den, understøttet af de nærmeste Kammerater, pragtfuldt. Da faldt der fra Mængden to Revolverskud, og sumtidig brølede man: „Dræb Væbningen, den sorte Bande o. s. v.“. I samme nu havde ca. 20 „ubevæbnede“ af Borgervæbningen Revolverne og Pistolerne fremme, og ca. 100 Skud affyredes i Luften, saa de nærmeststaaende begyndte at flygte. Hidkaldt ved Skydningen kom ca. 15 Kosakker sprængende ind paa Torvet fra dettes modsatte Ende og affyrede deres Flinter i Luften. Det var et flot Syn at se Kosakkerne ride rundt paa Torvet paa deres stejlende Heste, med Karabinerne i strakt Arm fyrende til højre og venstre. Et Øjeblik blev det lidt ubehageligt for os Væbningsmænd, idet Kosakkerne fyrede 5 skarpe Skud over mod Raadhuset i den Antagelse, at vi vare de Skyldige. En at deres Kugler gik gennem Raadhusdøren og saarede en forsigtig Jøde (alle Jøderne vare blevne i Raadhus-Entreen) let i Foden, 3 Kugler fandt vi i Væggen. Opdagende Fejltagelsen var Kosakkerne nu saa venlige at fyre paa d'Herrer Bøller, som i Karriere søgte Redning gennem alle Sidegader. De midt paa Torvet staaende 30 Politibetjente, som i lang Tid havde ført en halv latterlig Tilværelse, idet de ifølge Parolen fra oven ikke havde maattet gribe ind ved nogen Lejlighed „for ikke at ophidse Folket“, fik pludselig Mod og affyrede ligeledes deres Revolver-Pistoler. Politibetjentene, som kender deres Folk, gjorde flere udmærkede Skud, saa de 12 Saarede, der senere indbragtes i Hospitalerne, viste sig at være Banditter paa et Par Undtagelser nær. Affæren varede kun 10 Minutter, men den centrale Del af Byen var ryddet og Esternes Republik og Butikslukningen røget i Lyset.

Byens Borgere formelig straalede af Glæde, det havde været en ikke blot nervepirrende, men ogsaa hjertestyrkende Akt. Man følte sig nu sikret imod at komme under Terrorismen, og man havde endelig vist, at man var beredt til at gribe til de skarpeste Midler for at faa Bugt med de Revolutionæres utaalelige Indblanding i Privatlivets Gang. Jeg gik strax efter Affæren Patrouille og kan attestere, at Befolkningen havde faaet fornøden Agtelse for den „ubevæbnede“ Borgervæbning, som indtil da var bleven haanet og foragtet. Jeg glemmer aldrig de af Raseri forvredne Ansigter, hvormed de russiske Studenter betragtede os. Dersom denne lille Affære bliver refereret i et udenlandsk Blad, venter jeg ganske sikkert at finde os af Væbningen fremstillede

Digitized by Google

som Jødeforfølgere, lejede Banditter eller ialfald Bobrikovianer. I de to paafølgende Nætter var Selbstschutzen ude til Kl. 2—3 om Morgenen uden at komme til Skud. Paa flere Møder har de Revolutionære besluttet at hævne sig, dels ved Bombekastning, dels ved Snigmord; vi tror ikke paa Deres Trusler; men forsøger de at gøre Alvor af dem, ved vi, hvem vi har at holde os til.

Det vides bestemt, at General Orloff med Gardetropper er indtruffen i Byen Walk, og at han strax har tvungen Jernbanepersonalet til at arbejde. Flere Militærtog har passeret Dorpat; men da Privatrejsende ikke var med, er det svært at faa paalidelige Efterretninger. Rygterne fortæller, at der i Sydlivland, ved Kockenhusen, har staaet et formeligt Slag, hvor Oprørerne fik Bank, samt at Riga skal være komplet i Hænderne paa de Revolutionære, og at Byen belejres af Tropperne; denne sidste Efterretning har jeg fra en Herre, som iforgaars forsøgte at trænge igennem til Riga; da her imidlertid lyves helt ukristeligt, tror jeg Ingen, heller ikke denne Mand, uagtet han paastaar at have været ved Byporten, uden at kunne slippe igennem. I Reval har man gjort kort Proces med de Revolutionære; hele Komiteen er arresteret, netop da den stod i Begreb med at erklære Republik og overtage Styrelsen. Som Følge heraf drog strax store Bander ud paa Landet for at brænde Godserne af, man ved endnu ikke i hvilket Omfang. — Sne, 8° Frost og Slædeføre.

19. Decb. 1905 1. Jan. 1906.

I vore Provinser fortsættes Ødelæggelsesarbejdet. Det gik, som vi frygtede, Hjælpen kom for sent til at redde Estland. Man begik den Dumhed at erklære Krigstilstand over Estland uden at have de fornødne Tropper til Landets Forsvar. Følgen var den, at Bander paa 100 til 150 Mand paa Landet og nedbrændte Godserne. I de sidste 4 til 5 Dage er 30 à 40 Gaarde resp. Brænderier demolerede, og det er sandsynligt, at Tallet før iaften allerede har fordoblet sig. Til Dorpat er kommen mange Flygtninge fra Sydestland, som i sidste Øjeblik har reddet Livet efterladende alt paa Gaardene. Mange har undervejs set Brandskæret fra den nylig forladte Gaard, og enkelte ere undervejs udplyndrede for de sidste Rubler. I Nord-Livland er der indtil nu ikke sket stor Skade, hvilket hovedsagelig skyldes General Orlows energiske Indskriden. Denne unge energiske General

Digitized by Google

har sit Stamkvarter i Walk paa den estnisk-lettiske Sproggrænse, hvorfra han sender sine beredne Garderpatrouiller ud i alle Retninger. De oprørske Komiteer bliver indfangne og strax sendte bort over Petersborg. Flinterne maa Bønderne udlevere, og i hvert enkelt Distrikt meddeles det d'Herrer Gaardmænd, hvilke af dem der i næste Omgang maa holde for, dersom Roligheden i nogen Henseende forstyrres.

Paa det store Gods „Slot Sagnitz", hvortil der hører en Mængde Bønder, saaledes over 250 Gaardmænd, havde Uroligheden allerede antaget betydelige Dimensioner; Slottet var blevet omringet og seks Flinter bleve Røverne udleverede; der var stillet Fordringer og udstødt Trudsler. Pludselig kom 300 Gardister til Godset, arresterede ni af Førerne, hvilke sendtes bort via Petersborg, og konfiskerede alle Flinterne. Desuden blev det meddelt 60 Gaardmænd, at de i Tilfælde af den ringeste Uorden vilde miste deres Gaarde. Ikke alene i Sagnitz, men ogsaa paa Nabogaardene er der nu foreløbigt roligt. Fra den fire Mil vest for Walk beliggende Flække Rujen drog iforgaars 400 bevæbnede Mænd til Slottet Tignitz, som blev demoleret. Man venter, at Rujen til Straf vil blive jævnet med Jorden af Orlow. Den betydelige Havneby Pernau, ca. 10 Mil nordvest for Rujen, er aldeles i Hænderne paa Oprørerne. Den derværende Kredschefsmedhjælper skal være dræbt, og Kredschefen selv flygtet til Fellin; ellers mangler alle Enkeltheder. I Riga frygter man, der skal udbryde Hungerpanik, da Oprørerne ikke tillade Tilførslen af Levnedsmidler. Rigas Forstæder skal fuldstændig beherskes af Oprørerne, medens den centrale Bydel er besat at det alt for svage Militær. Byen er rolig, og for Uindviede skal der intet mærkeligt være at opdage, naar undtages, at alle Forretninger ere lukkede. En Dame, Frk. W., som igaar kom fra Riga, fortalte, at hun var kørt til Toget i en Ligvogn, den eneste Art Køretøjer, der endnu tør færdes i Gaderne. De mange Flygtninge, derimellem rige Godsejere, bespises af Byen. Man faar i Riga kun Melspiser og Konserves. Saadanne Luxusartikler som Kød, Sukker og Mælk findes ikke. Børnedødeligheden er stor. Vor Selbstschutz paatænker imorgen at sende en Expedition paa 50 Mand til Grænsestationen mellem Liv- og Estland for med væbnet Haand at forhindre Bønderne fra at trænge ind fra Nord. Forpagter W., som netop bor der paa Grænsen, sendte mig idag en Kuffert med

Digitized by Google

Linned, da han forudsaa, at han vilde brænde af i disse Dage. Det fryser 15 Gr., saa en Expedition paa Landet kan blive en kold Fornøjelse.

21. Decb. 3. Januar.

Nervøsiteten her stiger Dag for Dag; thi Faren for, at det nordlige Livland ogsaa vil blive brændt af, er overhængende. Den langt overvejende Del af de estniske Gaarde er blevne et Rov for Flammerne, og paa et Par Steder truer Banderne med at bryde ind i Nordlivland. Man maa lade de nordlivlandske Godsejere, at de ikke lægger Hænderne i Skødet. Med Dorpat som Centrum gaar de i bevæbnede Smaaskarer til de udsatte Punkter for at møde Banderne; Dag og Nat ere de paa Farten. Klublokalet her er Hovedkvarteret, hvor alle Planerne lægges og Referaterne over udførte Strejftog meddeles,

Fremmede, som er komne hertil fra fredelige Egne, paastaar, at alle Mennesker her gør Indtryk af at være unormale. Vi, som har levet med i den stedlige Udvikling, ser intet unormalt ved os selv eller vore Medmennesker. Vi bedømmer Husenes Værdi kun efter deres større eller mindre Skudsikkerhed, Menneskene efter deres større eller mindre Evne til at bruge Vaaben, de indbildte Værdier, de, der kan gøres i Penge, regner man saagodtsom ikke mere med; thi Livet er mere end Penge, og her gælder det en Kamp paa Liv og Død. I Aftes var der stor Glæde i Klubben. Telegrafen meldte, at en Afdeling „Selbstschutz", 11 Herrer, havde drevet en Bande Mordbrændere paa Flugt ved Gaarden „Kabal" paa den Liv.-Estl. Grænse. 3 Mordbrændere laa døde paa Pladsen, 5 saarede og 12 usaarede bleve tagne til Fange. Idag kom der Telegram fra samme Gaard med Anmodning om Forstærkning, og med Aftentoget rejste 16 Mand til Undsætning. Betegnende for Situationen er det, at man nærede Mistanke om Telegrammets Ægthed, og derfor køres de 10 Mil fra Laisholm til Kabal ad andre Veje end ellers for ikke at falde i Baghold. Paa en anden Gaard i Nordvestlivland — „Pollenhof" skal Eieren, v. S., have afslaaet et Angreb, ved hvilken Lejlighed tre Angribere dræbtes; nærmere Enkeltheder mangler endnu. Faktisk er det, at til idag er der i Nordlivland kun afbrændt 4 á 6 Gaarde i det nordvestlige Hjørne, medens alt Nord sasvelsom Syd for os er ødelagt. En Søn af den estlandske Ritterschaftshauptmann, Baron B., som blev tagen til-

Digitized by Google

fange af Oprørerne, skal ifølge idag modtagne Efterretninger være myrdet, medens Faderen var i Petersborg for at underhandle med Regeringsautoriteterne. Nu, da alt er ødelagt i Estland, kommer ogsaa der Militær i tilstrækkelig Masse, medens Nordlivland kun har et Par Hundrede Soldater og saaledes for en stor Del maa stole paa det private Initiativ. Det hjælper os, at General Orlow paa vor Sydgrænse opererer med Strenghed og Myndighed; han er ifølge alles Udsagn en virkelig Mand, og man havde næsten opgivet Haabet om at finde saadanne under de russiske Autoriteter.

Dagens Samtaleemne er Mordet paa 25 Dragoner i Riga. I den store Gummifabrik „Prowodnik" i Byens Udkant var indkvarteret 25 Dragoner. Et Par af disse bleve for nogle Dage siden overfaldne af en Bande af Fabrikkens Arbejdere, ved hvilken Lejlighed en Arbejder dræbtes. 30 af Fabriksarbejderne besluttede at hævne sig og overfaldt igaar Morges Dragonerne, som snigmyrdedes i Sengene, efter at Skildvagten var overrumplet. Kun én Dragon undslap, Resten dræbtes eller saaredes haardt. De lettiske Arbejdere undlod ej heller ved denne Lejlighed at mishandle Ligene. En Time senere var Fabrikken, i hvilken 22 af Morderne endnu opholdt sig, omringet af Militær med Kanoner. Morderne forlangtes udleverede, men der svaredes, at man ikke kendte dem. Derefter affyredes flere Kanonskud, som bevirkede Panik mellem Arbejderne, af hvilke en Del forsøgte at flygte. Ingen undslap, 10 Mand og 5 Koner dræbtes. Kl. 3 om Eftermiddagen fik alle de kvindelige Arbejdere — flere Hundrede — Lov til at forlade Fabrikken tilligemed Kontorpersonalet, hvorefter der affyredes ca. 200 Skud med Maskinskytset. Nu først udleverede Arbejderne Forbryderne, hvorefter Alle fik Lov at gaa hjem. Forhaabentlig vil man ikke i Vesteuropa skrige op i falsk Sentimentalitet over Autoriteternes Optræden ved Lejligheder som denne. Kun den yderste Strenghed er paa sin Plads i Riga som i den øvrige Del af Østersøprovinsene. Vi har med et i Bund og Grund fordærvet eller for at bruge et mildere Udtryk sindssygt Folk at gøre, som kun kan bringes til Fornuft ved Magtmidler. Det hedder sig idag, at Befolkningen fra 2 sydlivlandske Kommuner — Rømershof og Stockmanshof — er sendt til Siberien. Generalgouvernøren har Ret til at foretage et saadant Skridt; og saa barbarisk end dette

Digitized by Google

Middel er, er det ifølge mange alvorlige Mænds Mening nødvendigt. I den lettiske Del af Livland saavelsom i Kurland er flere Oprørere skudte efter afholdt Standret, saaledes den nyvalgte Borgmester i Flækken Dublén i Kurland. Idag blev en døende Officer og en saaret Menig bragt til Dorpat fra Oberpahlen, en Flække i Nordlivland, hvor de bleve skudte af en Urmager, der skulde arresteres. Baron P., Audern, har selv 4de drevet en Bande paa 20 Mand, der ønskede at afbrænde en af hans Afbyggergaarde, paa Flugt; flere af Mordbrænderne saaredes og toges til Fange.

J. BORCH.

Digitized by Google

TO FRAGMENTER OM POLITIK*)

I

MED Fare for straks ved mine første Ord at forarge den fredsberusede yngre Slægt og umiddelbart derpaa mine egne Jævnaldrende, de ængstligt forsigtige Gamle, vil jeg tillade mig at fremsætte som min personlige Overbevisning, at det Aar, som nu er gaaet over til Historien, er et af Menneskehedens prægtigste Aar, smykket, som det er, baade med en Krig uden Mage og med en Revolution, som i sin dybe Naturnødvendighed besidder det uforkasteligste Adelsbrev og, som, hvilke Udskejelser den end har begaaet, hvilke Galskaber den end har plettet sig med, hvor usikker end Fremtiden kan synes, dog allerede har fuldbyrdet ét Storværk, som vil bestaa. Thi denne Revolution har fældet Jordens værste Drage, det gamle bureaukratisk-despotiske Czardømme, og det kommer aldrig igen. — Om Krigen har jeg allerede tidligere talt; nu da den er afsluttet, vil jeg blot minde om dens overordentlige Berettigelse, skøndt den formelt var en Angrebskrig fra Japans Side, og skøndt det fredelskende, efter Retfærdighed hungrende Rusland ikke undlod straks efter sit første Nederlag hin mørke Februarnat, da Kanonerne første Gang tordnede ved Port Arthur, at skrige op, som var det den barbarisk overfaldne Uskyldighed i egen Person. Dernæst vil

*) Det var min Hensigt endnu en Gang at forelægge dette Tidsskrifts Læsere nogle Betragtninger over ydre politiske Forhold og deres Betydning for os Danske. Men fra forskellige Sider indtrufne Efterretninger har stemt mig for at holde min Artikel tilbage og først senere muligvis genoptage disse Emner. Dog er der to Stykker af den, som jeg kunde ønske offentliggjorte allerede nu, og som her følger. Idet jeg gør Undskyldning for deres brudstykkeagtige Karakter, tillader jeg mig at henvise til den brudstykkeagtige og urolige Natur, som al Politik er behæftet med og det særligt i Tider som de nuværende, hvor Efterretningerne fra de forskellige Sider jager hverandre og tidt kaster uventede Strejflys hen over vide Felter.

Digitized by Google

jeg minde om Japanernes høje Fædrelandskærlighed og Offervillighed og endelig sidst, men ikke mindst om den Forbindelse af Dristighed og Besindighed, som prægede dette Folks Krigsførelse fra den første Dag til den sidste. Det er denne sjældne Forbindelse, som fremfor noget andet udmærker de højeste menneskelige Bedrifter i Krig som i Fred, i Statslivet som i Erhvervslivet, i Kunst som i Videnskab. — Det er vistnok gaaet mange af Japans Beundrere her i Europa saaledes, at de en Tidlang har ment, at Japan ved Fredslutningen havde ladet sig overliste af Hr. Wittes diplomatiske Kunster, og at Fredsbetingelserne for Japans Vedkommende ikke stod paa Højde med de uhyre Anstrængelser og det enestaaende Held. Ogsaa i Japan selv, navnlig hos de lavere Folkeklasser, gjorde sig som bekendt efter Freden lignende Tanker og Følelser gældende, og det blev endogsaa nødvendigt en Tidlang at gribe til de alvorligste Forholdsregler i Tokio, for at dæmpe aabent Oprør. Men Begivenhedernes Gang viste snart, med hvilken mesterlig Klogskab de ledende Mænd i Japan havde grebet netop det belejligste Øjeblik, hvorledes de just ved disse maadeholdne Fordringer havde forøget deres Lands Berømmelse for Humanitet og Selvbeherskelse og havde vundet den uvurderlige Fordel af en fastere Alliance med det britiske Verdensrige, trygt overladende Ruslands videre Ydmygelse og Svækkelse til de Naturmagter, som, en Gang løsslupne, ikke kunde undlade at bringe den løst og overfladisk sammentømrede Kolos til at gaa op i alle Fuger og Sammenføjninger.

Revolution og Krig er Tvillingebrødre, og intet klarttænkende Menneske kan indrømme den ene af dem en omend begrænset Berettigelse uden at udstrække denne ogsaa til den anden. De betegner begge den voldsomme Modstand imod utaalelige og Mennesker uværdige Tilstande og har deres Forsvar i Retten til at leve og aande, som er fælles for Nationer og Individer. Baade Krig og Revolution kan altsaa staa i Pagt med den sande Menneskelighed, men ve den, der kalder dem frem i Utide og paa ufyldestgørende Foranledning. Der gives ingen større Forbrydelse. — Der kan ikke være nogen Tvivl om, at det russiske Rige, saaledes som det i de to sidste Aarhundreder havde udviklet sig, var et rent Vrængbillede af en civiliseret Stat. Den europæiske Civilisation var tilegnet, men paa en ganske over-

Digitized by Google

fladisk Maade. Hvad der kunde glimre og blænde, hvad der kunde forfærde og imponere, det var altsammen skaffet til Veje i rigeligt Maal; men hvorledes skulde de stakkels Selvherskere, paa én Gang Jordens mægtigste og hjælpeløseste Væsner, kunne sammenføje de stridige Elementer, og hvorledes skulde de kunne forhindre, at de sunde Kulturtanker, som de vilde indføre i Rusland, udtørredes eller forgiftedes, naar de passerede Bureaukratiets bugtede Kanalsystem? Man havde indforskrevet Videnskab og Kunst, Industri og Handel, Banker og Aktieselskaber, Krigsmaskiner til Brug paa Hav og Land; men det levende og strømmende, Kulturens Sjæl og Hjærteslag kunde ikke købes eller indforskrives og heller ikke fremlokkes af den fædrene Jordbund, førend Frihedens Straaler var faldne paa den. De tungsindige Folkesange og de endnu tungsindigere Prosaskildringer af Kulturmenneskets haabløse Kamp mod et saadant Samfund vil staa som et gribende Minde om de Tilstande, der i Rusland gik forud for den store Sammenstyrtning og — som man maa haabe — den store Fornyelse. — — —

II

Men ogsaa i vor umiddelbare Nærhed har det mærkelige Aar afsat et Spor, som danner en Afslutning og en Nybegyndelse i de nordiske Landes Historie. Fra 1905 staar jo de tre skandinaviske Nationer paa fuldkommen lige Fod, hver under sin fuldkommen uafhængige og ved et særegent Dynasti repræsenterede Regering. Man har spurgt, om denne Begivenhed er et Fremskridt eller et Tilbageskridt. Men efterat Unionens Opløsning er bleven en fuldbyrdet Kendsgerning, forekommer det mig at være aldeles indlysende, at det, der er skét, er rigtigt og naturmæssigt, og at det indeholder større Løfter om Udvikling og Fremgang for alle de tre Folk, end den tidligere Ordning af det indbyrdes Forhold imellem dem rummede. Det er jo dog umiskendeligt, at Forfatningen af 1814, hvor stort et Fremskridt der end ved den var skét fra den foregaaende Tilstand, dog i Virkeligheden stillede Normænd og Svenskere i et noget skævt Forhold til hinanden og ikke skiftede Vind og Sol

Digitized by Google

fuldkommen lige imellem dem. I et saa vigtigt Forhold som Repræsentation overfor Udlandet var Svenskerne de bedre stillede, og Normændenes Stilling i denne Henseende gav dem kun en ringere Indflydelse paa Udenrigspolitiken, end Broderfolket havde. Men endnu større Betydning havde det, at Kongen i de to forenede Riger ved at leve sit Liv i den ene af de to Nationers Midte kom til i altfor høj Grad at tilhøre dette Folk og at paavirkes i sit hele Tankesæt af dette, til at han kunde føles som Midtpunkt og Enhedsmærke ogsaa af det andet. Hvis man trænger til et Bevis for, at dette virkelig var saaledes, og at her var et Misforhold at rette, saa har det norske Folk fuldt ud ført dette Bevis ved den dybe og uskrømtede Glæde, hvormed det modtog den unge Mand, som efter over femhundrede Aars Forløb igen fornyede det gamle norske Kongedømme, og som i Kraft af et lykkeligt Sammentræf af indre og ydre Betingelser var i Stand til paa den smukkeste Maade at knytte Nutid til Fortid.

Man har fra somme Kredse her i Danmark ogsaa fra en skattet Medarbejders Side i dette Tidsskrift yttret en vis Skuffelse med Hensyn til den store Begivenhed i Norge; man har ytret en Slags misbilligende Forundring over, at Normændene ikke ved denne højtidelige Lejlighed holdt Afregning med Kongedømmet og alle dets gamle Traditioner og som ægte Fremskridtsmennesker bestemte sig for den „ideale" Statsforfatning Republikken. Men naar man ser nærmere til, vil det vistnok blive klart, at man baade gør Kongedømmet og Nationerne og den menneskelige Natur i Almindelighed Uret ved en saadan Betragtning. Det er nemlig meget langt fra, at Republikken og det konstitutionelle Kongedømme danner polære Modsætninger, og at det kan siges, at de Nationer, som lever under den sidste af disse Statsformer, staar paa et ældre og ufuldkomnere Standpunkt end de, der lever under republikanske Former. Allerede en Sammenligning mellem de to største Repræsentanter i Nutiden for de to Statsformer, de forenede Stater i Nordamerika og Storbritannien, er her betegnende. Hvem vilde vel kalde en Englænder eller en Skotte en mindre fri Mand end en Borger i Nordamerika, fordi den sidste paa et vist Aaremaal kan blive sit Fædrelands „ukronede Konge", medens dette er nægtet den første? Begge Stater løser paa en beundringsværdig Maade den

Digitized by Google

Opgave, som er stillet den moderne Stat, at give det enkelte Individ den størst mulige Frihed til at udvikle de gode Egenskaber, som han har Anlæg til, paa en saadan Maade, som bedst tjener det hele Folks ordnede og harmoniske Liv. Men naar man nu hører om de voldsomme Bevægelser, som saa ofte gennemryster den hele Statsorganisme, naar et nyt Præsidentvalg forestaar, spørger man sig selv, om ikke den britiske Forfatning er fuldkomnere, naar den stiller Posten som hele Folkets Repræsentant udenfor Kamp og Konkurrence og kun lader Partierne prøve Kræfter i Kampen om de ganske vist overordenlig vigtige, men dog kun midlertidige og i det mindste formelt ringere Stillinger i Samfundet. Der er vistnok for de flestes Følelse noget smukt og betryggende ved, at den højest stillede af dem alle staar paa en urokkelig Grund og fra sit faste Stade kan se uforstyrret ud over Partikampenes Bølger, ved Traditionens Magt forbunden med Fortiden og ved Arvefølgen heller ikke udelagtig i Fremtiden. Der er et Forhold, som vore hjemlige radikale Rodhuggere burde lægge vel Mærke til; det er dette, at et Folk ikke overvejende bestaar af Tænkere, som er opdragne til kritisk at opløse Tingene i deres sidste Elementer og forlanger logisk Klarhed og Konsekvens paa ethvert Punkt. Folkets store Masse er jævne Mennesker, opdragne i Livets Skole og optagne af Livets daglige praktiske Gerning. For dem har det ikke blot ikke noget stødende, men endog noget meget tiltrækkende, at der i Folkets højeste Repræsentants Forhold er et mystisk-poetisk Element, som gaar udenfor det rent logiske og systematiske. Dette mystiske Element er beslægtet med det anthropomorfistiske Element, som giver Religionerne deres uhyre Hold paa Menneskenes Sind, og ligeoverfor de store Folkemasser har gjort Religionerne langt stærkere end den rene abstrakte Moral. Man indvender, at Kongedømmet gennem sine Hoffer, Fester og Formler demoraliserer sine Omgivelser og spreder Snobberiets Smitte ud i Folket. Men dette er en uretfærdig Forveksling af det absolute Monarki og det konstitutionelle. Det konstitutionelle Kongedømme, saaledes som vi har set det i de sidste Menneskealdre her i Europa, behøver ingenlunde at skamme sig over sine Repræsentanter. Flere af dem, navnlig Dronning Victoria, har gjort deres Lande uvurderlige Tjenester og hædres efter deres Død som Folkenes store Velgørere. Hvad Snobberiet

Digitized by Google

angaar, saa er det en af de Ukrudtsplanter, der vokser allerfrodigst i den menneskelige Natur, og det er en stor Misforstaaelse at tro, at denne stygge Urt alene trives i Kongedømmets Nærhed. Ogsaa Demokratiet og Demokratiets Førere omdanses og dyrkes af deres Snobber, ja der er vel ingen Person i det hele Samfund, som ved virkelige eller indbildte Fortrin rager en Smule op over Mængden, uden at han faar denne sørgelige Hofstat af menneskelig Naragtighed, Forfængelighed og Paatrængenhed at trækkes med. Naar man for Alvor vil betænke, hvad det Øjeblik rummede for Normændene, da deres fulde nationale Selvstændighed besegledes ved den unge Konges Indtog i Kristiania, vil man erkende, at den højlydte Begejstring der modtog ham, var sund og naturlig og helt begrundet i de historiske Forhold. Her er saa vist ikke noget at sørge over, og hvis nogen Dansk vilde græmme sig over, at Snobberiet i Fremtiden vil tage stærkere Vækst i Kristiania, naar det har et stadigt Hof at samle sig om, saa vil jeg raade ham til at overlade disse Bekymringer til de mange udmærket kloge og patriotiske Normænd, som har ledet hele denne Bevægelse, og derimod vende sin Lugekniv imod de Varieteter af Planten, som i yppig Frodighed udfolder deres Blomster her i denne By, som undertiden, og maaske ikke altid for Spøg, kaldes Nordens Athenen. Her vil sandelig ikke mangle Arbejde for en flittig Urtegaardsmand.

— — —

V. PINGEL.

Digitized by Google

HOLBERGS HENRIK

(Sluttet)

III

SAALEDES synes den Figur, der oprindelig ikke var andet end en traditionel Teatermaske, og som derpaa antog en let, men ganske tydelig Farve efter Tiden og Stedet, hvor den kom til at høre hjemme, til sidst at tabe sig som en Sky i Luften under saadanne flygtige Bestemmelser som: Ungdom, Lyrik, Poesi. Maaske det dog er muligt at bestemme den endnu noget nærmere.

Jeg vender da tilbage til „Peder Paars" og fæster mig ved den oftere fremhævede Linje, hvor Hans Mikkelsen, som jo er dansk, alligevel kommer for Skade paa Holbergs Vegne, som jo er norsk, at afgive den Tilstaaelse:

Jeg født i Norge er, er Paarses Landsmand ej.

Har Holberg ment noget bestemt med saaledes at betegne sin Helt som Dansk og sig selv som Nordmand? Er det maaske i „Peder Paars" ikke blot en fri Aand, der spotter det bestandige Borgerskab, som er sig selv ligt i alle Lande, men en Nordmand, der driver Gjøn med de Danske?

Der er meget, som taler for det. For det første betegner vistnok allerede Navnet Helten som dansk og vrænger ad ham. Ligesom Navnet *Jeppe* i Holbergs og hans norske Landsmænds Ører lød med en særlig dansk Betoning, der malede det drævende eller klynkende i Sproget, og af Svenskerne (allerede af Heming Gad) brugtes som Skældsord til de Danske, saaledes

Digitized by Google

vistnok i endnu højere Grad Dobbeltnavnet *Peder Paars*. Ogsaa paa Dansk lød allerede den Gang, som man kan se af et Sted hos Bording (i Sendebrevet til Gabel), Navneformen *Peder* meget ærbart og en Smule ferskt og maatte da i endnu højere Grad lyde saaledes for en Nordmand, især for en Bergenser, der kun kendte Navnet i den ramsaltede Form af *Pitter*. Og *Paars*, med lang aa-Lyd og dansk r, rimende paa *Aars* (ikke med den korte Snurrelyd som i Nordmændenes *norsk*) maa have gjort dette Indtryk endnu tydeligere: den, der hedder saaledes, maa være en dansk Flynder, en norsk Torsk vilde fordre en helt anden Benævnelse. Ligesom Alexander Pope skrev en „Dunciade", et satirisk Epos om den engelske Litteraturs Klodrianer, saaledes skrev Holberg under en ligesaa malende Titel et Heltedigt om de danske Dunser.

Og nu Bogen selv — er den ikke, rent bortset fra de spredte Udfald imod „Jyderne", en „heroisk-komisk" Fantasi over det særlig danske Væsen? Ærbarheden, Beskedenheden, Middelmaadigheden, Paarses Hoveddyder, kender Holberg netop som særlig danske Dyder. „Man finder hos denne Nation en besynderlig *modestie*," siger han i det første Kapitel af sin „Danmarks og Norges Beskrivelse" og tilføjer med Hentydning til Englænderen Molesworths bekendte Beretning om Danmark (fra 1694), at „den Middelmaadighed, som Englænderen lægger Nationen til Last, havde maaske en anden upartisk Skribent udtolket som en Dyd og Middelvej, som denne Nation udi mange Ting gaar, saa at den sjælden falder udi Extremiteter — — hvorudover blandt alle de Folk, jeg kender, inkommoderer mig de Danskes Omgængelse mindst." I „Peder Paars" kan man vist ikke sige, at han har gjort en Dyd af denne Skikkelighed hos Nationen, der sikrede Skribenten Holberg hans Læsero og tillod Satirikeren Hans Mikkelsen at færdes paa Gaden uden Frygt for Næsestyvere og Ribbenstød, hvormed han formodentlig i Norge vilde være bleven rigelig regaleret. Ogsaa de andre med Ærbarheden beslægtede Ejendommeligheder, saasom: Uselvstændighed, Magelighed, Respekt for tomme Former, som tillægges Peder Paars, har Holberg her og andre Steder med høflige Ord betegnet som særlig danske. Selv det „veltrivende" er dansk: De Danske „blive af Norske anseede som meget paaholdne," men „maa gerne gøre sig til gode og leve vel."

Digitized by Google

Jeg kan da ikke se rettere, end at „Peder Paars" helt igennem (jeg siger det altsaa ikke for at prale) er en dansk Bog. Dens Navn er dansk, dens Figurer er danske — ikke blot dens Helte: den ærbare Peder Paars og den snaksomme Per Rus, der er en ægte Sjællænder, men Bipersonerne, fra den majestætiske Foged paa Anholt, der som andre enevældige Regenter „af Antikviteter en Elsker er og ej kan lide nye Profeter" til den lille ængstelige Jens Raadmand, der kaldes „Jens Maaske", fordi han ikke vover at udtale nogen afgørende Mening. Den er skreven af en Mand, hvem Kongeriget Anholt mellem Aarhus og Kalundborg bekom meget ilde efter London og Paris, og hvem „den store Peder Paars" — selv paa Tvillingrigets Trone — syntes en meget lille Peter i Sammenligning med den Petter den Store, der foresvævede ham som et Ideal af en stor Borger og Arbejder. Peder Paars er da vistnok, som jeg før har sagt, en legendarisk Figur, men — som det nu ses — en Repræsentant for Folkeaanden ligesom Holger Danske og Hr. Sørensen. „Lirespil om Paarses Færd — det blev Danmarks Heltekvæde" (Grundtvig).

Og som jeg finder noget dansk i Peder Paars, kan jeg heller ikke overse, at der er i al Fald noget norsk i Henrik.

Rigtignok tillægger Holberg begge Nationer den Naturfejl, som han ved sine Komedier især vilde bekæmpe: Melankolien. „De Nordiske Folk er gemenligen hengivne til Tungsindighed og tykt Blod" siger han i Ep. 152. Og i Ep. 180, hvor han søger at forsvare sig imod den almindelige Mening, at han personlig skulde være saa opsat paa Musik og Skuespil, fordi han offenlig søgte at befordre dem, oplyser han, at han fornemmelig gør dette af patriotiske Grunde, saasom han „holder Rekreation at være nødvendig, helst udi disse nordiske Lande, hvor ingen Svaghed er mer gangbar end Tungsindighed." Det falder ogsaa nutildags noget besynderligt at tro, at Nordmændene i og for sig for to Hundrede Aar siden skulde have haft et lettere Sind end de Danske.

Alligevel ser man af de Bidrag, han har givet til sine Landsmænds Karakteristik, at han har tillagt den norske Nation som Helhed et kraftigere og mere broget Sindelag end de mere ensfarvede Danskere. „De Norske differere meget fra de Danske baade i Humeur og Sæder", hedder det i Rigsbeskrivelsen. De har foruden Tapperheden, hvori de overgaar alle Nationer i Verden — det er Tordenskjolds Samtidige, der taler — store

Digitized by Google

Kvaliteter og Sindets Gaver. De „fare ikke meget vilde, som tillægge de norske Folk samme Karakter som Indbyggerne udi Engeland (det er Shakespeares og Miltons England, han kender): at det, som kaldes Middelmaadighed, har liden Sted iblandt dem, men de, som ere gode, ere i en høj Grad gode, og de, som ere onde, i en høj Grad onde." Ogsaa Kunstnersindet har han fundet hos dem: Til Kunster og Haandværker, der dog aldrig har blomstret ret i Norge, har de Norske baade store naturlige Anlæg og stor Lyst. „Der er fast ingen Bonde udi Norge, der jo foruden sit nødvendige Arbejde gør noget med sine Hænder til Zirat. Det meste er at forundre sig over, at de gør alting ud af deres egne Hoveder, saasom de hverken have lært eller set noget tilforn. „Det er da ikke først Wergeland, der har sørget over at se en ubrugt Kunstner forgaa i Folkets Masse. Man tror nu bedre at forstaa, hvorfor Holbergs Henrik har ikke blot godt Hoved men „godt Fantasi", og hvorfor han saa gerne spiller Komedie. (Jvfr. Kr. Arentzen: Ludvig Holbergs Ungdom i „Fra det attende Aarhundrede.")

Men lige saa forskellige som de Norske syntes ham fra de Danske, lige saa meget fandt han sine Bysbørn, Bergenserne, som jo ogsaa var de Nordmænd, han kendte bedst, „at differere udi Talemaader, Skik og Sæder fra de andre Norske". I Bergen, som endnu i det 16. Aarhundrede var Rigernes største Stad, traf han som Følge af Byens Beliggenhed og øvrige Naturforhold, af dens enestaaende Handelsvirksomhed og Røre og af Befolkningens Krysning med alle Slags fremmede Elementer den højeste Potens af det sammensatte, bevægelige, levende Sind, som han, vistnok med Urette, tillægger alle Norske. Her, paa dette muntre Fortov mellem Hav og Fjeld, og ikke i Vimmelskaftet, er den holbergske Henriks aandelige Hjemstavn. Her er den aabne Gade, hvor Holberg først har hørt sin Henrik le. At han selv har tænkt sig Maskeradens Henrik som Bergenser, kan man maaske slutte af, at han giver ham Tilnavnet Ebeltoft. Naar Holberg siger Ebeltoft — i „Julestuen" og Skæmtedigtet „Sille Hansdatters Forsvar for Kvindekønnet" — mener han nemlig Bergen (Jvfr. Joh. Nordahl-Olsen: Ludvig Holberg og hans Fødeby i Bergens historiske Forenings Aarbog Nr. 10). I al Fald, man behøver ikke at ty til Holbergs Breve og til hans Bergensbeskrivelse for at erfare, hvor levende, som han siger, Ungdommen er i Bergen.

Digitized by Google

Man kan som bekendt endnu se og høre det paa Gaden; de bergenske Talemaader, som Holberg siger, differerer endnu betydeligt fra de almindelige norske. En Bergenser har fortalt mig, at han en Dag paa Gaden hørte en lille Gut, som blev tiltalt af en Frelsermand, der med Haanden paa hans Skulder og en indtrængende Mine spurgte ham, om han havde „fundet Jesus", replicere paa Stedet: „Har Du møst han?" Saaledes svarer Henrik Jeronimus. I den bergenfødte Amalie Skrams Roman „Afkom" forekommer en Tjenestepige, som er den lyslevende Pernille, altsaa Henriksnaturen i anden Potens. I Jonas Lies biografiske Skildring af Ole Bull findes et morsomt og vistnok træffende Rids af Bergens Fysiognomi. „Byen med og uden Paraply," hedder det med Hentydning til det berømte bergenske Regnvejr, „er to højst forskellige Ansigter, og saaledes er ogsaa Bergenserens Karakteristik. Hans Lynne svinger imellem den kloge, forsigtige, yderst nøgterne Forretningsmand og et begejstret Solskinsmenneske, for hvem et Stykke blaa Himmel eller en stor Ide er Livets Fest. Men en Sammensætning af begge disse Yderligheder, Virkelighedsmennesket og Fantasimennesket, Muldvarpen og Sommerfuglen, danner netop Kunstnerlynnet." Det er Henrik.

I denne Skikkelse havde det norske Element ikke tidligere gjort sig gældende inden for Fælleslitteraturen. Det sekstende og syttende Aarhundredes Litteratur er jo i det væsentlige dansk uden fremtrædende norsk Farve. Rigtignok kan man, især hos det sekstende Aarhundredes danske Forfattere, træffe Glimt af et Lune, der er beslægtet med Holbergs, f. Eks. hos Brødrene Palladius, men i al Fald i den trykte Litteratur ikke noget, som ligner Henriks. Hvor man i denne Tid, som kun har ringe Sans for national Ejendommelighed, møder nogen Opmærksomhed for det særegent norske, er det næsten udelukkende Landets Mærkværdighed, man er optaget af, som interesserer den danske Anders Arebo lige saa meget som den norske Petter Dass. Nordmændene selv var, som Vincens Lunge i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede klager over, „ganske ringe agtede" i Danmark, og det var vel først de Norskes tapre Deltagelse i Krigene under Karl den Tolvte — som ogsaa Holberg berømmer — der skaffede dem deres danske Landsmænds Agtelse eller endog Beundring.

Snarere kunde man tale om en særegen Forstaaelse af norsk Nationalitet saa langt tilbage i Tiden som hos Saxo, der jo vit-

Digitized by Google

terlig har en god Del af de Sagn, han fortæller i sin Danmarkshistories ni første Bøger fra norsk Tradition. Sakso føler sig rigtignok, som en god Sjællandsfar, stundom noget stødt over Nordmændenes Fremtalenhed, han kalder dem et Sted *plenus superbiæ populus* (S. 352 i P. E. Müllers Udgave), altsaa: et Folk, som er fuldt af Overmod. Men han forstaar ogsaa at vurdere deres Raskhed og Slagfærdighed, altsaa Henriks og Snorres levende Tale, selv om han nok mener, at den trænger til en Kommentar af hans Pen, før den bliver godt Latin (f. Eks. S. 506). Og for den norske *Ericus Disertus* („Erik Ordkræng") og hans mange Ordsprog, som han omhyggeligt oversætter, er han fuld af Beundring. Et Par af disse Ordsprog (som vel at mærke ikke findes paa Dansk), hvorved Erik overbeviser Kong Frode om, at man undertiden maa sætte Ærbarheden til Side, naar man kan vinde noget derved (S. 234), bringer os ganske nær ved Henrik, om end ikke i hans ædleste Skikkelse. Saa snakke de Ræve for de Gæs.

Hertil er dog at bemærke, at dette Ordsprogsvid som Helhed taget ikke er særlig norsk, men nogenlunde det samme i hele Norden. Naar man vil undersøge de nationale Forudsætninger for Henriksreplikken og Henrikshumøret, maa man netop gaa til de gamle Ordsprog og til de Eventyr, hvor et hurtigt Ord og et raskt Indfald skaffer en fattig Knøs Prinsessen og det halve Rige. Den første Henrik er saadanne Eventyrhelte, fattige Fyre, der ikke som den østerlandske Aladdinsfigur kommer sovende til Lykken (thi „sjælden fanger sovende Mand Sejr"), men vinder den, fordi de er saa vaagne. Og saadanne Eventyr findes hos alle de nordiske Folk: om Tyrihans eller Klodshans; om Askeladden eller Espen Askepuster (som Holberg citerer i „Peder Paars" og efter hvem han har opkaldt en af sine nationale Henrikker i „Jean de France"; om Tjenestedrengen, der tager Jætten ved Næsen, som i de svenske Eventyr om Vallpojken och jätten og om Hobergsgubben eller om den norske Pejk med Narrestikkene sine (jvfr. H. C. Andersens Store Claus og Lille Claus), der narrer Kongen baade fra Kronen og Livet, og bestandig sidder der nok saa fromt og spiller paa Mundharpe — et naivt Udtryk for Henrikslyrikken, som ikke endnu kan komme frem i Ordene.

Men hvordan det saa ogsaa forholder sig med det norske

Digitized by Google

Element i Litteraturen før Holberg, saa blev det som sagt paa Holbergs Tid kendt nok uden for Litteraturen ved Nordmændenes Deltagelse i den store nordiske Krig. Og her var det ligesom i Komedien Henrik, der var paa Spil. Tordenskjold er en saadan Helt af en Henrik. Han var som bekendt født i Trondhjem, men ligesom Henrik af bergensk Herkomst og blandet Race. Som Henrik var han i boglig Uddannelse ikke naaet videre end til Sinkelektien. Som Henrik havde han været Lakaj, men havde ligesom han ikke kunnet styre sin Lyst til at gaa videre, blot med den Forskel, at han i Virkeligheden naaede, hvad Henrik agerede i Komedien. Hans Drengestreger, der snart fortaltes i begge Lande, er sande Uglspilsstykker af Henriks Opfindelse. Naar han trykker Mester Snebolden i Nakken og derefter kaster Klæderne, som han bærer paa, og giver sig til at gennembanke en anden Dreng, der intet anende kommer forbi, er det, som om man saa for sig en Scene af en holbergsk Komedie paa aaben Gade, hvor Henrik driver Abespil med Jeronimus og Arv maa betale Gildet. Hans sømilitære Bedrifter er lutter lykkelige Skibbrud, henrikske Maskiner med Anvendelse af Komediantforklædninger og et groft Mæle. Under Indtagelsen af Marstrand staar som under en af Henriks forvovneste Intriger et triumferende „*Henricus fecit*". Hans Fyndord, der løb Landet rundt i Ordsprogsform med „sa' Tordenskjold" er henrikske eller bergenske Replikker. Hans Liv er trods dets tilsyneladende tragiske Udgang ingen Tragedie — det havde tværtimod været tragisk, om han var død som en uvirksom Autoritet og Podagra-Admiral — men en lystig Komedie, der havde samme Virkning som de holbergske, at være det træge og tunge nordiske Sind til Rekreation og Opstrammelse. „Glimt af Wessel brød den mørke Sky," som der staar i Nationalsangen.

Det var vel dette krigerske Skuespil og ikke de fredelige Komedier, hvori den bergenske Henrik snart blev en Københavner, der gav Tonen til baade Nordmændenes og de Danskes Opfattelse af det raske og kække Nordmandsvæsen i den følgende Periode, da Henrik bliver en Helt. Medens Nordmændene og Jyderne ved Universitetet var som Ild og Vand eller som Henrik og Arv i Komedien, forherligedes dette norske Heltevæsen paa Teatret, ikke blot af norske Digtere (I. N. Brun: „Einar Tambeskælver"), men af danske (Hother i Ewalds: „Balders Død".)

Digitized by Google

Men ogsaa uden for Heltedigtningen vedblev det at glimte wesselsk. Det kunde synes meget urimeligt at søge et aandeligt Slægtskab mellem Digteren Wessel, som alle Dage var den største Civilist, der kunde træde et Par Støvler skæve, og Peter Tordenskjold, med hvem han som bekendt var i Familie — det maatte da være en Tordenskjold, der var født med Podagra. Den Lighed var der dog nok imellem dem, at de var kække Karle begge to, Eventyrfigurer, uborgerlige Eksistenser, Udtryk for Samfundets Overskudskraft, om end i helt forskellige Retninger. Der er samme Forhold mellem den danske Ewalds og den norske Wessels Skrifter som mellem Danskeren Niels Juels og Nordmanden Tordenskjolds Sejre. Paa den ene Side en langsom Forberedelses besværlige Manøvrer og endelig med den sikre Beregnings „Nu er det Tid!" den afgørende Sejr; paa den anden Side en Overrumpling. En Bedrift, et Glimt, og derpaa Mørke. Maaske der ogsaa den Gang skulde lige saa meget Mod, om end en anden Art af Mod, til at trodse sit Liv igennem paa en brødløs Passion som til at indtage en Fæstning.

Wessel er af Holbergs Skole i den Forstand, at han er den fortsatte Henrik, en fortvivlet Skælm. Han havde med sin uklassiske Næse, sin kække Hage og Gavtyverynkerne om Munden og Øjnene et perfekt henriksk Ansigt. Hans Replik, der snart blev endnu mere legendarisk end hans store Farfarbrors, er Henriks- og Bergens-Replikken, hans hele Forfatterskab er en Harlekinade. Naar den sentimentalt bespændte Leander udsukker sit: „Kærlighed" tilføjer Harlekinen vrængende sit „uden Strømper". Ogsaa denne Nordmand har bidraget til at tage Flovheden af de danske Paarser, han har ligesom Holberg i „Peder Paars" i sin Tragedie ikke blot villet „skæmte med prægtige heroiske Vers," men bragt Publikum selv paa Teatret.

Endnu et godt Stykke efter Wessels Tid, længe efter at det norske Selskab, der havde virket saa muntert i det officielle Aandsliv, havde mistet sin Betydning, og Nordmændene var begyndt at skille sig ud af Fælleslitteraturen, var det norske Element virksomt i det skjulte. Selv i det bekendte romantiske Gennembrud fra Aarhundredskiftet var det med. Henrik Steffens var jo født i Norge, men af danske Forældre, og selv om han ikke egenlig følte sig som Nordmand, er der meget, der tyder paa,

Digitized by Google

at han har følt sig som en Henrik. Det var ham ikke ukært, at man fandt, han lignede Holbergs Henrik, og kaldte ham saaledes. Naar han ikke netop stod paa Katedret og snakkede Tysk, kunde han ruske ganske henriksk i Parykkerne. Det romantiske Felttog fra 1802 var et fornyet Angreb paa de danske Paarser og „den ædle Middelmaadighed".

For Oehlenschläger vedblev Helteidealet næsten hele hans Liv at være norsk. Hans første Helt — i den nordiske Fortælling „Erik og Roller" — er hin *Ericus Disertus*, som Saxo beundrer, en heroisk Henrik, saa tillidsfuld, at han tror, at Nornerne har „danset" ved hans Vugge, og saa glubende norsk, at han har en Mine, som om han havde ædt Lolland og skulde i Lav med Falster. Først derefter kom Aladdin, men efter Aladdin atter en Række norske Helte, ikke blot Hakon Jarl, men Axel, Hagbarth, Tordenskjold — allesammen forskellige Brydninger af den overleverede Norskhedstype: „det raske stolte Fjeldvæsen, forbundet med inderlig Godmodighed," som han savnede saa meget hos sine Landsmænd.

Og selv om Nordmændene efter Adskillelsen af de to Lande for en Del ophævede det litterære Fællesskab mellem Nationerne, kunde de Danske se derpaa med Sindsro. Nordmanden havde gjort sin Skyldighed og kunde for saa vidt altsaa gaa sin Vej. Det norske Element var ikke dermed tabt for den senere litterære Udvikling i Danmark. Brodden var bleven siddende. Peder Paars var opdaget.

Hvad der maaske en Gang havde været en norsk Ejendommelighed, var blevet en dansk. Hvad der paa Holbergs Tid fandtes i Bergen, findes nu i København. Det fri og aabne, det paa en Gang modtagelige og selvstændige, den sunde Nationalitet, som viser sig i ingen nationale Toldgrænser at anerkende, dette Pust af Hav i Nordboens Sind, har Holberg lært sine danske Landsmænd fuldt saa vel som sine norske. Af den lille Residensby, der for to Hundrede Aar siden døsede ved Foden af en enevældig Trone, er der blevet en aandelig Fristad, en Havn, som dens Navn lyder, med Rum for alle Varer og Brug for alle Evner. Sidder Henrikkerne end ikke i Kancelliet, saa kan man være vis paa at træffe dem i Bøger og Blade og borgerlige Foretagender. Jeg tror ikke, at nogen Dansk nu har Indtrykket af, at vi behøver at indføre Henrikshumør fra Norge.

Digitized by Google

I den efterromantiske Periode, omkring Midten af forrige Aarhundrede, da Kunsten gik med Fjer i Hatten paa Teatret, og Publikum var Hr. Sørensen, kunde en Dansk, der kendte sin Holberg og Oehlenschläger og kom paa Besøg til Christiania, vel henfalde til Betragtninger over Forskellen mellem de kække Nordmænd med „Saltvandspræget", som lignede efter Heltene paa Teatret, og de ferske Københavnere. Men den, der har udtrykt sig saaledes, Skuespillerinden Fru Heiberg, vidste dog nok, at hun i al Fald ikke behøvede at indforskrive norsk Salt til sin egen Husholdning, da hun var gift med Johan Ludvig Heiberg. Denne kække og muntre Forfatter (der iøvrigt var af norsk Afstamning og langt ude beslægtet med Holberg) er, overalt hvor han ikke har Fjer i Hatten, af Holbergs Skole og i sine tidligere Værker især af Henriks. I hans Ungdomsarbejder hører man paany Henrik disputere med Jeronimus (*Lothario:* Alting har en Grænse og Narrestreger med. *Harlekin:* Tværtimod Hr. Lothario! Alting er uendeligt og Narrestreger med. „Pottemager Walther"). „En Sjæl efter Døden" er som antydet den nye Tids „Peder Paars", Mindesmærket over den borgerlige Liberalismes Publikum, i den aristofaniske Komedie „Nøddeknækkerne" er der mere Henrikshumør end i Wergelands Farcer, et ægte Satyrlune. Saa længe denne Publikumshader kunde føre Pennen, kunde Paarserne ikke trives.

Og i Gennembruddet i den danske og norske Litteratur omkring 1870 var Henrik tydelig nok paa Danskernes Side. Hvad vi den Gang og senere fik fra Norge var ikke den Lethed, der gør Kampen til en Leg, men den Dybde i Opfattelsen, som gør, at den nu først synes helt Alvor. Ved Siden af Henrik Ibsens „Per Gynt" synes Holbergs „Peder Paars" en Studenterspøg. Norskheden, som, saa længe den var inden for Fælleslitteraturen i en Tjeners Skikkelse, ligesom Henrik i Komedien, havde saa let et Sind og saa lyst et Smil, har ikke saadan kunnet bevare Drengehumøret, da den blev Mand i Huset, men har antaget en Herremine, som ikke er til at skæmte med. Men i Danmark blev der virkelig let. Det blev Gennembrudspartiets Styrke, at det fik Latteren, som siden Holberg har været den egenlige Politimester i København, paa sin Side. Modstanderne var saa uheldigt stillede, at de ikke kunde le. Georg Brandes led som ung af undertrykket Latter ligesom Holberg, før han skrev Hen-

Digitized by Google

rik, og naar han slog den løs uden for Katedret, kunde han være saa kaad som nogen Henrik. I Aviserne, hvor Kampen mellem det gamle og ny især foregik, blev der skrevet i Henrikstonen fra begge Sider, men medens den hendøende Nationalliberalismes Pennefører C. St. A. Bille skrev Artikler i den gamle Stil, ligesom Phister spillede Komedie, med en sleben Tunge og et glat Ansigt, skrev Hørup i en ny. Han (og hans journalistiske Skole) betragtede endnu Holberg som kanonisk og følte sig af Henriks Familie. Det var en Henrik, der gik dybere end den, man samtidig saa paa Teatret, en skægget Henrik, med Jakobs hjemmegjorte Forstand og Troels' ironiske Malice, med Henriks Hensynsløshed, men med Figaros Hensigter.

Naar vi siden har truffet og bestandig træffer norske Længsler i Danmark i eller udenfor Litteraturen (som hos Drachmann, hvis „Vølund Smed" er skrevet i Norge og har norsk Baggrund ligesom Kingos Salmer og Ewalds Balder) er det mest den Art Romantik, som saa let opstaar mellem to beslægtede Stammer, der bor paa hver sin Side Havet, og som derfor tror om hinanden, at den ene netop har hvad den anden savner. Det er saadanne Syns- og Hørelses-Bedrag, som at Livssynet skulde være højere i Norge, fordi Landet unægtelig er lavere i Danmark, eller Nordmændene allerede derfor kækkere og friskere end de Danske, fordi deres Sprog lyder saaledes for danske Ører, der har faaet Lede til Københavnsken.

Ærligt talt er det vel hip som hap. Der er Peder Paars i Danmark som i Norge og som i ethvert Kongerige Anholt i „Regering, Politi, Gudstjeneste og Tro", men der er begge Steder Henrik til bestandig at opdage ham paany. Mod den officielle Ærbarhed, den sure og seje Masse, der klæber ved den overleverede Form og møder ethvert frit og muntert Frembrud med et forarget „Sekreter! at købe Kringler nu hel ubelejligt er" — vil der forhaabenlig altid findes Folk, der gør sig en Morskab, ja en Mission af Sukkerkringlerne, fordi de ved, at i disse Lande er intet mer tjenligt end Rekreation, og som i Grunden ikke synes, de har Maalet naaet, før de har faaet Kusken og Hestene med paa Maskerade, til den uskyldige Tidsfordriv, der hedder Ungdom eller Poesi, for at de stakkels Bester ogsaa kan have nogle gode Timer mellem saa mange sure Dage.

VILH. ANDERSEN.

Digitized by Google

PLATONS SYMPOSION

FOREDRAG VED DET FØRSTE MØDE I „GRÆSK SELSKAB"

Med stor Betænkelighed tager jeg Ordet her i Aften, af en dobbelt Grund. Hvorledes vil man paa en værdig Maade kunne indlede den første Sammenkomst i en Kreds, der mødes for at styrkes og fornyes i Forstaaelse og Beundring overfor nogle af de største Værker, Menneskeaanden har frembragt? Og hvorledes vil man særligt kunne tale værdigt om et af de mest glimrende af disse Værker, et Værk, i hvilket Poesiens Pragt, Karakterskildringens plastiske Kraft og Tankens Dybsindighed have indgaaet en enestaaende Forbindelse? Kunsten at tyde og gennem Tydning anskueliggøre Kunstens Værker, staar højt herhjemme; jeg behøver kun at nævne Navne som Julius Lange og Georg Brandes. Jeg véd, at jeg ikke raader over denne Kunst. Naar jeg har valgt at tale om Platons Symposion, saa er det, fordi dette Værk er et klassisk Udtryk for græsk Tænkning og paa én Gang kan tjene til at belyse Slægtskabet og Modsætningen mellem antikt og moderne Aandsliv. Emnet egner sig da i og for sig godt til at indlede vore Sammenkomster. Det skal jo være vort Selskabs Opgave at fordybe sig i det antike, saaledes at tillige dets blivende Betydning gennem Tiderne, ud over den nationale og historiske Begrænsning, bliver draget frem. — Det er tillige en Taknemmelighedsgæld, jeg afbetaler ved paa min Maade at hylde dette Oldtidsværk. Det er nu 45 Aar siden, jeg læste det første Gang, men det har fulgt mig paa min Vej, og jeg er vendt tilbage til det paa meget for-

Digitized by Google

skellige Tidspunkter i mit Liv. Ofte har det fremkaldt Erindringen hos mig om den mørke, lavloftede Skolestue, i hvilken jeg i det sidste, af Eksamenslæsning tyngede Skoleaar arbejdede mig igennem det. Det var Lyspunktet i hin Vinter. Jeg forstod det langtfra helt; men der var Tanker og Impulser deri, der have fulgt mig i Aarenes Løb, og som jeg ved hver ny Læsning har forstaaet klarere. Maatte det nu blot lykkes mig at tydeliggøre for andre, hvad Værket har været for mig selv!

Allerførst maa jeg forsøge en Redegørelse for Værkets Indhold, for Rammen, i hvilken Tankeudviklingen er indfattet.

En ung Atenienser, en ivrig Tilhænger af Sokrates, fortæller om et Gæstebud, han adskillige Aar forud havde været med til hos Tragediedigteren Agathon, og i hvilket Sokrates, Komediedigteren Aristofanes, Lægen Eryximachos og flere andre toge Del; henimod Slutningen kom Alkibiades til. Agathon havde sejret i en dramatisk Væddekamp, og Dagen efter det store Gilde, han havde givet for Skuespillerne, samlede han nogle faa Venner til en mindre Fest. Flere af Gæsterne havde været til Stede den foregaaende Dag og mærkede Eftervirkningerne deraf; man blev da let enig om ikke at holde noget egentligt Drikkelag, men drøfte et Emne, og det blev aftalt, at enhver efter Tur skulde holde en Lovtale over Eros.

Retoren Fajdros, fra hvem Tanken om dette Emne stammede, var første Taler. Han minder om, at Eros efter nogle Digteres Fremstilling var en af de ældste Guder, og dvæler derefter ved Elskovs- og Venskabstrangens begejstrende Indflydelse. Grækerne kendte ogsaa mellem Mænd et Kærlighedsforhold af lidenskabelig og inderlig Art, og det er navnlig dettes Betydning, Fajdros fremhæver. Trangen til at vinde Ære og undgaa Nedværdigelse i den Elskedes Øjne er Kilden til de største Ting i det offentlige og i det private Liv. Ingen anden Følelse forstaar i den Grad at skabe Begejstring til store Bedrifter. Intet Menneske er saa usselt, at Eros ikke skulde kunne begejstre ham til Daad og til at maale sig med de bedste, skulde det end koste Livet.

Pausanias, en af de følgende Talere, hævder, at der baade er en himmelsk og en jordisk Eros, ligesom der er en himmelsk

Digitized by Google

og en jordisk Afrodite. Lovprisningen kan kun gælde den ædle, den himmelske Eros, der ikke hildes i det sanselige, men formaar at fremlokke høje Tanker og grunde et ideelt Venskab, der kan bestaa Livet igennem, fordi det først og fremmest er bygget paa Beundring for Karakteren.

Denne Sondring mellem en ædel og en uædel Eros billiges af Lægen Eryximachos. Men han tilføjer, at de ikke blot kæmper i Menneskenes Sjæle, men i alt levende, ja i hele Naturen. Det er Lægekunstens Opgave at forske efter den ædle Eros; det er kun ved dennes Hjælp, Lægekunsten kan øve sit Værk: at bringe Overensstemmelse og Harmoni mellem Legemets forskellige Elementer, ligesom Musiken vil stemme Sjælens Elementer til Harmoni. Ogsaa i den store Natur findes snart et harmonisk, snart et disharmonisk Forhold mellem Elementerne; ogsaa her brydes den ædle og den uædle Eros: hin sender Frugtbarhed og gode Tider, denne Uaar og Misvækst.

Aristofanes har den Indvending at gøre mod de foregaaende Talere, at de ikke have forklaret, hvorledes den erotiske Trang er bleven til. Hans Forklaring gives i en Myte: Vi Mennesker er ikke nu beskafne, som vi oprindeligt var. Oprindeligt var Menneskene dobbelt saa store som nu, men deres vældige Skikkelser rejste sig i Overmod mod Guderne og truede med at storme Olymp. Guderne vilde nødigt udrydde Menneskene — thi saa var der jo ingen, der kunde bede til dem og bringe dem Ofre. De fandt da paa den Udvej at spalte dem paa langs — ligesom man skærer Æg igennem. Siden den Tid gaar nu Halvdelene om i Længsel og leder efter hinanden, og stor bliver Jubelen, naar de mødes. Eros er da Trangen til Udfyldning, til igen at blive et Hele. Men vi maa være fromme, at Guderne ikke skulle dele os paany, saa vi blive som Reliefbilleder! Vel er der da Grund til at lovprise Eros, der tager vor Uro og stiller vort Savn.

Efter Komediedigteren kommer Tragikeren Agathon, der mener, at de foregaaende Talere snarere har prist Menneskene lykkelige for Gudens Gaver end skildret Guden selv. Og saa priser han med blomstrende Ord og i retoriske Vendinger Gudens Herlighed og Skønhed.

Nu kommer endelig Turen til Sokrates. Han vender sig straks mod Agathon og spørger, om han er vis paa, at Eros er saa

Digitized by Google

herlig og skøn, ja, at han idethele er en Gud. Eros betyder jo Trang eller Drift, og vi trænge til det, vi ikke have. Eros er da ikke skøn og er ikke Gud, men er Trangen til det skønne og det guddommelige. Saaledes ytrer jo den intellektuelle Trang sig hverken hos dem, der have Visdommen, eller hos de helt uvidende, men hos dem, der staar imellem. Ingen Gud filosoferer, d. e. tragter efter Erkendelse, men Menneskene filosoferer, saa snart de med Smerte føler deres Uvidenhed. Eros er Søn af Poros og Penia, af Fylde og Mangel; deraf hans dobbeltsidige Natur. Han bevæger sig imellem de to Modsætninger, men falder ikke sammen med nogen af dem, begynder stedse paany sin Fart fra den ene til den anden. Det gælder om al Trang og Drift. Ikke blot i Elskov og Venskab og i sanselig Lidenskab ytrer Eros sig, men i al menneskelig Stræben. Og han kender ingen endelig Grænse. Sit Maal vil han naa, ikke blot for en Tid, men evigt, derfor fødes Trangen stedse paany. Ingen enkelt Genstand kan fyldestgøre. For at forstaa hans Natur ret, maa vi betænke, at et endeligt Væsen ikke kan blive evigt. Hvorledes kan da Trangen til det evige tilfredsstilles hos et endeligt Væsen? Gennem Frembringelse af et Værk, i hvilket dets Liv fortsættes. I den Lidenskab, der ytrer sig hos alle levende Væsener ved Forplantningen og ved Omsorgen for Afkommet, virker Trangen til det evige: kan det enkelte Væsen ikke vedblive at bestaa, kan det dog efterlade et andet Væsen af sin Art. Allerede det enkelte Væsen bestaar jo kun under en stadig Skiften af alle dets Elementer; det gælder Sjælens Tanker saavel som Legemets Stoffer. Men hos ædlere Naturer ytrer Trangen efter det evige sig ikke blot paa denne Maade. Den virker ogsaa i Trangen efter Ære og efter at frembringe Værker i Kunst, i Livsvisdom, i Statskløgt, der kan bestaa ud over det individuelle Livs Grænser. Og i sin højeste Form ytrer den sig i Tanken, naar denne hæver sig over alt Enkelt og Sanseligt og former store Ideer, i hvilke lange Rækker af Iagttagelser sammenfattes, Ideer, der tillige staar som ophøjede Forbilleder for, hvad Iagttagelsen stedse kun viser os paa ufuldkommen Maade. Eros som Elskovstrang og som Ærestrang er kun en Forskole til denne højeste Trang, der Skridt for Skridt fører os op i Ideernes og Idealernes Verden, til Tanker, der ikke kan udtrykkes i Billeder eller sanselige Former. Muligheden af denne Opadstigen er det, der giver Livet dets højeste Værdi.

Digitized by Google

Just som Sokrates har naaet dette Højdepunkt, hører man, at der bankes paa Gadedøren, og Lyden af Stemmer høres, Det er Alkibiades med et Følge af Drikkebrødre, som kommer fra et andet Gæstebud. Han er stærkt beruset og raaber, hvor Agathon er; han vil ind til Agathon for at bekranse ham i Anledning af hans Sejr. Han bliver da optagen blandt Gæsterne og lægger sig til Bords, men farer straks op, da han opdager Sokrates. Efter nogle spøgende Ord bekranser han ogsaa ham: Sokrates var jo en større Sejrherre end Agathon. Der stilles ham saa den Opgave at holde en Lovtale over Sokrates. Men hvorledes skal man skildre Sokrates, der ikke ligner noget andet Menneske? Jo, man kan sammenligne ham med de Skabe, Billedhuggerne har i deres Værksteder, som er formede i Satyrers eller Sileners Skikkelse og bruges til at gemme Gudebilleder i. Det passer ganske paa Sokrates, hvis ydre Skikkelse er ligesaa hæslig og barok, som hans Indre er ædelt og herligt, og hvis tilsyneladende ubetydelige Tale for den nærmere Overvejelse indeholder de dybeste Tanker. Og ligesom Satyren Marsyas fortryllede Mennesker med sit Spil, saaledes gør Sokrates det ved sin Tale. Det kan Alkibiades selv bevidne: Naar jeg hører ham, banker mit Hjerte stærkere end Bakkanternes, og mine Taarer flyde. Jeg føler Lede ved min vante Færd, og da jeg dog ikke kan aflade fra den, skyr jeg Sokrates, ja, ønsker undertiden, at han ikke var til, og det vilde dog være mig den største Sorg af alle! Hvad skal jeg dog gøre ved dette Menneske, den eneste, jeg føler Undseelse overfor! — Ikke mindst viser Sokrates' Satyrkarakter sig i hans Ironi, især i Forholdet til de unge. Det ser ud, som om han var optagen af dem for deres Skønhed eller andre ydre Fortrin, og saa nærer han dog Foragt for alt sligt. Det ser ud, som om han spøger og leger, og saa er der dog den dybeste Alvor i hans Tanke. Alkibiades selv aflægger en uforbeholden Tilstaaelse om, at han havde troet at kunne besnære Sokrates, men bevidner, at netop da viste Mandens Renhed og Højhed sig i det klareste Lys. Da fik han ret Blik for Gudebillederne i hans Indre i al deres vidunderlige Skønhed. Og denne Højhed og Selvbeherskelse viste Sokrates i alle Livets Forhold. Alkibiades dvæler særligt ved Scener fra Krige, i hvilke Sokrates' Haardførhed og Uforfærdethed viste sig paa beundringsværdig Maade.

Digitized by Google

Da Alkibiades havde endt sin Tale, kommer der flere Drikkebrødre til. Gildet faar nu en mere kaotisk Karakter. Snart bryder nogle op, medens andre falde i Søvn, blandt dem Fortælleren selv, der først vaagner henad Morgen. De eneste vaagne er nu Sokrates, Agathon og Aristofanes, der drøfter Forholdet mellem Komedie og Tragedie. Sokrates hævder den Paastand, at Komedie og Tragedie er beslægtede, og at det ligger i samme Mands Evne at skabe Værker af begge Arter. Agathon og Aristofanes falde snart i Søvn, men Sokrates lægger dem til Rette og gaar saa ud at tage sit Bad, hvorpaa han gaar til sit Dagværk.

Det var om Eros, der skulde tales ved Gæstebudet, og saa aabenbaredes det, da den af Vinguden begejstrede Alkibiades kom til, at Eros var midt iblandt dem i Skikkelse af den store Søger efter Sandhed, der var mere værdig til Kransen end Digteren, hvem det hele Folk havde givet Prisen. Sokrates var netop ved sin høje Trang til Sandhed og Storhed bleven Forbilledet for de unge, Genstand for deres Kærlighed og deres Længsel. Til disse unge havde Platon selv hørt. Han har, ligesom Alkibiades, set Gudebillederne i sin store Lærers Indre, og fra det Øjeblik af har han helliget ham al sin Tankes bedste Frugt, tilskrevet ham den, selv om den nok saa meget skyldtes hans egen Gransken. I næsten alle sine Bøger lader han Sokrates føre Ordet. Aldrig har en, der selv var Mester, saaledes gjort sig til Redskab for en anden stor Aands Forherligelse. Men det var ogsaa et nyt Ideal, der i Sokrates' Personlighed opgik for Verden. Alkibiades havde Ret i, at man ikke kunde sammenligne ham med nogen kendt Skikkelse. Han staar for sig — og netop derved blev han Forbillede i Aartusinder for enhver, der sætter sin Personlighed ind i høj Stræben og har sit Liv i den stadige Higen fra det Endelige mod det Uendelige og i Bestræbelsen for at vække den samme Stræben hos andre. Ganske vist, det er kun saare lidt, der vides om Sokrates' egen Tænkning og Lære. Det er gaaet med ham, som med en Engel i Dantes Paradis, der skjules af det Lys, han selv udbreder. Platon har opfanget dette Lys og sendt det til os i en Mangfoldighed af Straaler (de rigeste her i Symposion), og selv om vi kun vidste om Sokrates, at det var ham, der begejstrede Platon til de Skil-

Digitized by Google

dringer han har givet i „Symposion“ og i andre Dialoger, saa vidste vi egentlig nok.

Og dog er der én Ting, som med Sikkerhed kan tillægges Sokrates, en Opdagelse, der stedse paany var Genstand for Platons Begejstring. Det var den ganske simple Ting, at der kan dannes almindelige Begreber, i hvilke som i et samlet Udtryk det væsentlige Indhold af lange Iagttagelsesrækker indbefattes. Det var Muligheden af at sammenfatte Iagttagelser til Begreber, der gav Platon Stødet til hans ejendommelige Filosofi, den saakaldte Idelære. Saaledes handler jo „Symposion“ om det, der er fælles for al Trang, al Stræben, al Eros, fra deres laveste til deres højeste Former, og den højeste Form for Stræben blev for Platon netop den, der fører op til Ideen fra de enkelte Iagttagelser.

Ideerne vare for Platon ikke blot Tanker, vi danne for at orientere os i Verden; de ere selv den sande Virkelighed, det Konstante, det Faste, det Blivende, i Modsætning til alle sanselige Fænomeners stadige Skiften. Ideverdenen var den sande Realitet, og Sanseverdenen kun et ufuldkomment Afbillede af den.

Det skyldtes dels Platons digteriske Natur, dels den begyndende Tænknings Sammenhæng med Mystik og Mytologi, at Platon forestiller sig Ideerne som faste, evige Væsener, uforanderlige, hævede over Erfaringens Verden. Egentlig kom han her i Strid med sin egen Lære om Eros: thi naar den stadige Søgen er det Højeste, naar Trangen aldrig fuldt kan stilles, hvor kan da det sidste Maal sættes i en evig og uforanderlig Væren som den, der tillægges Ideerne? Er da hin Stræben kun Illusion? — I Læren om Eros og Lovprisningen af Sokrates høre vi et stadigt Excelsior! — men Ideverdenen staar evig og uforanderlig, som det gamle Olymp. Det er karakteristisk for græsk Aandsliv, at det saa hurtigt slutter af i plastiske, roligt hvilende Former, og tillægger det Uforanderlige højere Værd en det Foranderlige. —

Baade Læren om Eros og Læren om Ideerne have deres Sidestykke i den nyere Tid, men det er af stor Interesse at se, hvilke Ændringer de ere undergaaede.

Eros, den stadige Trang, den evige Stræben genfinde vi i den nyere Tid især i saadanne Perioder, hvor Horizonten udvides, og hvor Skrankerne for Udviklingen bortryddes. Og den fremtræder da frigjort for den antike Begrænsning, men ofte tillige med en Kundskab om Modstand og Smerte, et tragisk Element, der

Digitized by Google

vel stemmede med Platons Teori om den indre Sammenhæng mellem Tragedie og Komedie, men som han ikke fandt Plads til i selve sin Lære om Eros. Paa den italienske Renaissances Grund udtaler Giordano Bruno Tanken om den evige Stræben, snart i rent filosofisk Form, snart i Poesi. For ham har den sin Værdi i sig selv, skulde den end ikke føre til Maalet: „Selv om Maalet ikke naas, og selv om Sjælen fortæres ved den stærke Higen, saa er det den nok, at en saa ædel Ild er antændt i den". Der er højere til Himlen, end der var i Oldtiden —, men det har ikke kuet Trangen til at stige. Paa den tydske Renaissances Grund i det attende Aarhundredes Slutning finde vi den store Eros i filosofisk Form hos Lessing og Kant, i poetisk Form i Goethes „Faust". Lessings Valg af den stadige Stræben efter Sandhed, selv med Muligheden af at fare vild, naar blot Sjælens Kræfter stadigt udvides, indeholder ligesom Brunos Ord en Bevidsthed om Skuffelsens Mulighed og Kampens Alvor, som Platons unge, sangvinske Eros endnu ikke har. Og sit Muldvarpearbejde i Granskningen af den menneskelige Tænknings Natur afslutter Kant med det Resultat, der hos ham selv fremdrager Mindet om Piaton, at der af vor Tankes Væsen fremgaar et Ideal, som ingen Erfaring kan fyldestgøre, men som netop derfor leder os til stedse ny og udvidet Erfaring. Goethes „Faust" finder Lykken i stadig Stræben, selvom intet enkelt Øjeblik medfører fuld Tilfredsstillelse, og det er denne stadige Stræben, der gør det muligt for de himmelske Skarer at redde ham.

En tilsvarende Forandring er Idelæren undergaaet. I Stedet for „Ideen" træder i nyere Tid — allerede hos Baco og Bruno — Loven. Det er ikke længere et hvilende Begreb, en fast Type, der kan rumme vore Erfaringer. Galilei, Grundlæggeren af den nyere Videnskab, hævder udtrykkeligt, at det er uberettiget at tillægge det Uforanderlige større Værdi end det foranderlige. Ordet Lov betyder Regelen for Forandringerne i Verden; det angaar, hvad der maa ventes, naar visse Betingelser foreligge. Ideen fører kun til Klassifikation, til Ordning af uforanderlige Fænomener, men Loven giver en Forklaring, et Hvorledes og et Hvorfor, ikke blot et Hvad. Opgaven at søge det konstante, det evige midt i Forandringens Verden, er bleven større, men den er alligevel en Fortsættelse af den Opgave, den græske Tænkning iklæder sig.

Om begge Platons Hovedtanker kan det da siges, at de have

Digitized by Google

den Skæbne, de ikke skal dø, selv om de maa undergaa grundige Metamorfoser.

Men der er endnu en Tanke, som kommer frem i „Symposion", og som stadigt lever. Platon viser, hvorledes den ene Eros, den ene Trang eller Drift, kan omsættes til den anden: Elskovstrang, Ærestrang, digterisk Trang og Erkendelsestrang — de danne for ham, hvad man med et moderne Udtryk kunde kalde psykiske Ækvivalenter. Det er Motivforskydninger, han beskriver i sin Lære om den store Eros. Der er en Idealitet i enhver Trang eller Drift, forsaavidt den peger udover den givne Tilstand, over det opnaaede, stiller en Fordring. Og deri ser Platon Muligheden af en Metamofose fra en Drift til en anden. Eros kan her blive den store Læremester, idet Driften, naar den engang er vakt, kan omsættes til nye og maaske højere Former. Saaledes bliver aandelig Udvikling mulig, ikke gennem Askese eller møjsommelig Selvtvang, men gennem en indre Omdannelse. Den jordiske Eros kan gaa over til den himmelske. De ere ikke saa fuldstændige Modsætninger som nogle af Talerne mente.

Det er sikkert et personligt Træk hos Platon, der aabenbarer sig for os i den Lethed, hvormed denne Driftmetamorfose foregaar i hans Skildring. Det er ikke i alle hans Dialoger, at Metamorfosen er saa let; men det er maaske Platon paa hans Højdepunkt, den egentlige Platon, vi her have for os. Det forekommer mig, at Gomperz har Ret i at hævde dette. I de Dialoger, der gaar forud, hersker en ensidig intellektualistisk Opfattelse, og i senere Dialoger hersker en mere mystisk og dualistisk Opfattelse. I „Symposion" dvæler han ikke ved de Kampe og Lidelser, de Kriser og Katastrofer, som kunne fremkomme ved Drifternes Brydning eller ved enkelte Drifters Vælde. Det var jo først efterat Skildringen af Eros var afsluttet og Gæstebudet forbi, at han lod Sokrates tale om Sammenhængen mellem Tragedie og Komedie; det tragiske Element optog han, som jeg allerede har bemærket, ikke i sin Lære om Eros. For Platon selv har sikkert den intellektuelle Eros, Trangen til at stige op til omfattende Tanker, været den højeste. Denne Eros var vakt i ham af Sokrates i hans unge Dage, og den fulgte ham hele hans lange Liv igennem. Den kastede Glans over Livet, selv da det mørknedes for den gamle Tænkers Blik, naar han saa paa Tingenes Gang i Verden. Aldrig har Nogen formaaet at give et saa glim-

Digitized by Google

rende og saa dybsindigt Udtryk for, hvad der for ham gav Livet Værdi.

Ideen om psykiske Ækvivalenter spiller en betydningsfuld Rolle i den nyere Psykologi saavel som i Sindssygevidenskaben. I den menneskelige Udvikling kunne Følelser og Drifter opstaa og forsvinde; men ved nøjere Efterforsken kunne vi finde, at de opstaa som en ny Form for forudgaaende Livsyttringer, og at de leve et fortsat Liv i nye, tilsyneladende højst forskellige Livsytringer. Platon selv bemærkede jo, at et Menneske bestaar under stadig Skiften af Sjælens Elementer saavel som af Legemets Dele. Det er da i hvert Tilfælde en Opgave, der stiller sig, om de nye Stadier kunne forklares af de tidligere gennem Forskydning og Metamorfose.1) Hvilken Betydning dette faar for Pædagogik og Kriminalistik, naar de ville være Andet og Mere end Anvisning til udvortes Dressur, behøver jeg ikke nærmere at angive. Platon har her vist, at saameget han end vandrede i Tankens og Kunstens ideale Verden, havde han dog sit Fodfæste i Virkelighedens Verden.

HARALD HØFFDING.

1) Smlg. mine „Mindre Arbejder". I. p. 226—230.

Digitized by Google

KØBMANDEN

To jævnaldrende Drenge lærer Handlen hos en beskeden Urtekræmmer i en lille Provinsby. De er udgaaede fra samme Skole. De ligner hinanden i Udseende, og der er ingen synderlig Forskel paa deres Vidnesbyrd. Tyve Aar senere staar den ene fremdeles som Medhjælper hos Urtekræmmeren, medens den anden indtager en fremragende Stilling blandt Hovedstadens Handels- og Finansmænd.

Af alle Livsstillinger, som vore Sønner kan vælge, byder Handelsstanden de bedste Betingelser for en rig og hurtig Høst efter et velgjort Arbejde. Men lige som man i Vekselsproget den Dag i Dag genfinder den Aarhundreder gamle Betegnelse: „Værdien i os selv", saaledes gælder for den unge Handelselev nu som før den faste Grundregel, at han i og hos sig selv maa udvikle de Egenskaber, der fordres af en dygtig Købmand. Disse Egenskaber er forenelige med en jævn Forstand og en almindelig Begavelse, men der fordres hos Købmanden maaske i højere Grad end i nogen anden Stand en stadig Øvelse i Viljens Disciplin. En Købmand, der slipper Taget paa denne Disciplin og „lader sig gaa", kan blive en god Kammerat, en duelig Haandlanger, en brugelig Murer, men han naar aldrig frem til Stillingen som Arkitekt. Han har forsømt at udvikle de Evner, der er nødvendige Betingelser for paa egen Haand at kunne planlægge, opbygge og lede selvstændige Forretninger.

Mellem de oven for antydede to Yderpunkter finder man inden for Handelsstanden mangfoldige Eksempler, der frister til be-

Digitized by Google

slægtede Sammenligninger. Man ser Købmænd paa alle Trin af Samfundsstigen fra Gadesælgeren, der vandrer fra Dør til Dør med Posen paa Nakken, til Handelsfyrsten, som fra sit Kontor knytter et Net af Forbindelsestraade over Kloden. Ikke faa af Fortidens og Nutidens Millionærer er begyndte som Bissekræmmere. Eksempler paa Sønner af Millionærer, der med usvækket Kraft har ført Virksomheden videre, er sjældnere.

Spørger man om Aarsagerne til de meget forskellige Købmands-Skæbner, modtager man jævnligt det forklarende Svar: „Nogle har Held, andre har Uheld". Man betragter det som en Selvfølge, at Købmandens Fremgang i første Række er betinget af Heldet. Denne alt for gængse Aarsags-Forklaring vidner om et fejlt Grundsyn. Ofte er et alvorligt Uheld blevet medvirkende Aarsag til en Købmands senere Fremgang, medens omvendt Heldet har ført hans Nabo ind paa Baner, der endte med Ruin.

Af Held og Uheld høster den dygtige Købmand vejledende Erfaringer. Belært af disse indøver han blandt mange andre nødvendige Karakter-Egenskaber det Chefsprincip aldrig at famle hverken under Med- eller Modgang, men med klar Dømmekraft og fast Tag paa Styret sejrrigt at beherske alle Situationer.

I. HANDLENS GRUNDPILLER

Nærværende Indlæg er skrevet med det Formaal at give Læserne nogle med en Købmands Pen optegnede Skitser af vor Tids Forretningsliv med dets Fristelser, dets Moral, dets Lyspunkter og dets Skyggesider.

Det vilde dog føre os uden for Afhandlingens Ramme, hvis vi fulgte Købmanden ind i Vare- og Pengeforretningens forskellige Special-Brancher. Detaillerede Undersøgelser af hvert enkelt Fags Forhold kræver særskilte Fremstillinger. Vi maa her holde os til Handelsstandens fælles Anliggender og paapege den Kritik, disse giver Anledning til. Det vil paa den Maade blive Læseren klart, hvilke Misbrug der bør bekæmpes, og hvilke Reformer der trænges til.

En nødvendig Forudsætning for den korrekte Bedømmelse af Handelsstanden er Indrømmelsen af den Kendsgerning, at Ærlighed og Retskaffenhed hører til Handlens Grundpiller. Hvor mange Vidnesbyrd i modsat Retning der end lader sig fremføre, er Eksempler paa varig Fremgang uden hæderlig Handlemaade

Digitized by Google

dog kun Undtagelser. En Købmand kan vel fra Tid til anden skaffe sig en øjeblikkelig Fordel ved en svigagtig eller tvivlsom Optræden, men han værdsættes i saa Tilfælde efter Fortjeneste og mister det gode personlige Omdømme, som er en af de vigtigste Betingelser for Oparbejdelsen af en anset Forretning.

Man møder i andre Samfundsklasser ret hyppigt den fejle Forestilling, at Købmændene indbyrdes betragter hverandre med Mistillid. Det stik modsatte er Tilfældet. Man forudsætter en hæderlig Optræden som en Selvfølge, og det gør blandt Købmænd et pinligt Indtryk, naar en Standsfælle gribes i Forsøget paa forsætligt at tilvende sig en uberettiget Fordel. Det stemmer med denne Opfattelse, at Købmænd meget almindeligt i deres indbyrdes Forretningsforhold frivilligt underkaster sig en af Fagmænd afsagt Voldgiftskendelse i Stedet for at søge Domstolene med deres Retstrætter. En afvigende Mening om Ret og Uret finder paa denne Maade en fredelig Afgørelse, som hver af Parterne akcepterer. Denne i de fleste Lande fulgte Købmandsskik vidner om en rodfæstet indbyrdes Tillid.

Som et praktisk Bevis paa Rigtigheden af det her hævdede Grundsyn fremsættes neden for i Original-Sproget et kun faa Maaneder gammelt Forretningscirkulære fra en af Englands største Fabrikanter i det paagældende Fag:

„Lancaster, 1st September, 1905.

Dear Sir,

We beg to inform you that we have this day reduced the prices of our goods as per lists enclosed. These new prices will apply to all goods on order.

The reductions will also be allowed on any unsold stock you may at present hold, provided we receive statement of the same not later than MONDAY, the 11th inst.

Yours truly,

(sign.) JAS. WILLIAMSON & SON."

Til Vejledning for Læsere, der ikke er fortrolige med det engelske Sprog, meddeles den supplerende Oplysning, at et stort engelsk Fabrikantfirma i et Cirkulære til samtlige Kunder i Indlandet og Udlandet anmelder en Nedsættelse af sine Priser. Denne Nedsættelse overføres ej alene paa alle endnu ikke leve-

Digitized by Google

rede Varer, som Kunderne har givet Ordre paa, men Fabrikanten retter til hver enkelt af sine Forbindelser den Anmodning at optage sin endnu resterende Lagerbeholdning af det paagældende Fabrikat, idet Prisdifferencen ogsaa vil blive godtgjort paa hele det usolgte Varekvantum, som Kunderne ligger inde med. Der fordres intet andet end Købmandens egen Opgivelse, og saa snart den er modtaget, sender Fabriken ham en Kreditnota for Prisdifferencen. Et saadant Cirkulære bunder i den Forudsætning, at alle Kunder er ærlige Folk uden Hensyn til, under hvilken Breddegrad de driver deres Forretning.

Et enkelt ud af Livet grebet Eksempel af denne Art giver et bedre Gennemsnitsbillede af den nulevende Købmandsstands moralske Niveau end mange spredte Afhandlinger om samme Emne.

II. KOMPAGNISKAB

Det er ret almindeligt, at to eller flere Købmænd i Forening etablerer en Forretning. Ved disse Interessentskabers Dannelse tages der ej alene Hensyn til Deltagernes Kapitalindskud i Foretagendet, men ogsaa til den hensigtsmæssige Fordeling af det med Forretningens Ledelse forbundne Arbejde. En dygtig Kontormand overtager f. Eks. Bøgerne, Kassen og Korrespondancen, medens den i Varefaget uddannede Kompagnon administrerer Indkøbet og Salget.

Naar Karaktererne passer sammen, og andre lovende Betingelser for et godt Samarbejde er til Stede, fører Kompagniskabet ofte til udmærkede Resultater. Men opstaar der alvorlige Uoverensstemmelser og fortsatte Rivninger, gør man bedst i hurtigst muligt at opløse Forholdet. Interessentskabskontrakten bør derfor altid affattes med Muligheden af en Skilsmisse for Øje. Alt for faste Baand kan, som efterfølgende Eksempel viser, blive meget ubehagelige.

Deltagerne i et bekendt Hamburger Grossistfirma havde gensidigt bundet sig til et livsvarigt Kompagniskab. En Ophævelse af Kontrakten medførte saa store juridiske Vanskeligheder, at Samarbejdet maatte fortsættes med eller mod Interessenternes Ønske. Det viste sig hurtigt, at Deltagerne havde et grundforskelligt Syn baade paa Forretningens Ledelse og andre Forhold. Hæftige Stridigheder og hidsige Sammenstød, der ofte fandt Sted i Persona-

Digitized by Google

lets Paahør, skadede Disciplinen og vakte Misstemning hos Kunderne. Man enedes da tilsidst om aldrig mere at veksle et Ord med hinanden. Den fælles Skrivepult blev delt i Midten med en høj Skranke. Cheferne sad hver paa sin Side, og naar en Meddelelse var nødvendig, blev den nedskreven paa en Lap Papir og kastet over Skranken. Svaret kom tilbage samme Vej. Paa den Maade blev Kompagniskabet fortsat, indtil Døden efter mange Aars Forløb besørgede Skilsmissen.

Men der gives andre Hensyn ved Affattelsen af en Interessentskabskontrakt end Ønskeligheden af Interessenternes Adgang til Kompagniskabets Ophævelse. Selv med sikker Udsigt til det bedste Samarbejde bør man tænke paa Fremtiden og varsomt overveje alle Muligheder, før man endelig fastsætter Kontraktens Bestemmelser. Et praktisk Eksempel vil vise, hvor nødvendigt det er nøje at gennemtænke hvert enkelt Punkt, inden man binder sig ved sin Underskrift.

I en Forfatteren nærstaaende Forretning var der tre Deltagere. Disse blev enige om, at Interessenternes i Forretningen indestaaende Kapital ved indtrædende Dødsfald skulde udbetales Arvingerne i Løbet af ti Aar med $^1/_{10}$ aarlig. Ved det første Dødsfald viste det sig, at den Afdødes Kapital ifølge Kontrakten ikke længer var medansvarlig for Firmaets Transaktioner. Boet kunde ganske vist ikke fordre Pengene udbetalte før de i Kontrakten fastsatte Terminer, men Forretningens ansvarlige Kapital blev formindsket med $^1/_3$ samtidig med, at Firmaets Gæld blev forøget med et tilsvarende Beløb. Nogle letfattelige Tal vil oplyse Læseren om Kærnen i det her berørte Spørgsmaal.

Sæt, at et Firmas tre Deltagere ejer Kr. 200.000 hver eller Kr. 600,000 tilsammen. Et Dødsfald som det førnævnte vil da medføre, at Firmaets ansvarlige Kapital pludseligt daler fra Kr. 600.000 til Kr. 400,000, medens Firmaets Gæld stiger med Kr. 200.000. Dersom der nu indtraadte et nyt Dødsfald blandt Deltagerne, vilde Kapitalen atter blive reduceret med et lignende Beløb, og Gælden vilde samtidig faa en ny betydelig Tilvækst. En i og for sig fuldstændig sund og rentabel Forretning kunde under disse Forhold blive rystet i sin Grundvold. I det oven for anførte Tilfælde blev Firmaets to overlevende Deltagere enige om straks at ændre Kontraktens Bestemmelser derhen, at ingen ny Kapitaludbetaling kunde fordres selv ved Dødsfald, før den først

Digitized by Google

afdøde Kompagnons Penge efterhaanden var blevne udbetalte i Henhold til Kontraktens Paabud. Men dernæst blev der tilføjet Interessentskabskontrakten en Bestemmelse om, at en afdød Deltagers Kapital vedblivende skulde være fuldt medansvarlig for Firmaets Transaktioner, saalænge Pengene helt eller delvist var indestaaende i Forretningen.

Et Aar efter, at disse Tilførsler til Kontrakten var blevne tinglæste, døde den anden Deltager, og den resolut udviste Fremsynethed blev saaledes af den største Betydning for Firmaets senere Forhold. Men den omtalte Kontrakt burde have indeholdt en anden gavnlig Bestemmelse, som her skal blive paapeget. Dersom man ved Kontraktens Affattelse var bleven enig om, at hver af de tre Deltagere skulde tegne en Livsforsikring for Kr. 50.000 eller Kr. 100.000 for Forretningens Regning, og at Forsikringssummen ved indtrædende Dødsfald skulde gaa over i Firmaets Eje, saa vilde der straks have været disponible Penge til Udbetaling paa Boets Fordringer, uden nogen deraf følgende Formindskelse af Firmaets ansvarlige Kapital. De i Aarenes Løb til Præmierne anvendte Penge kunde være blevne indvundne gennem tilsvarende Besparelser i Privatforbruget.

III. KREDIT-FORHOLD

En Købmand, der vil hævde sit Firmas Anseelse, bør betale sine Varer prompte, naar Gældsposterne er forfaldne. Han sikrer sig derved de bedste og billigste Tilbud og undgaar, at hans Leverandører beregner ham et Rentetillæg i deres Salgspriser. Der findes Købmænd, som har Evnen til at betale paa Forfaldsdagen, men undlader at gøre det for at indvinde en formentlig extra Fortjeneste gennem den rentefri Benyttelse af Kreditorernes Penge ud over den aftalte Tid. Denne Fremgangsmaade er principielt forkastelig og medfører i Længden snarere Tab end Vinding for Køberen selv. Hans Forbindelser lægger Mærke til hans sene Betalinger og retter deres Priser derefter. Særligt billige Varetilbud adresseres fortrinsvist til gode Betalere. Og den upaalidelige Debitor gaar derved Glip af mange Tilbud, som den prompte Betaler med Held udnytter i Konkurrencen. Smaa og store Købmænd bør derfor indrette deres Dispositioner saaledes, at de stedse kan opfylde deres Forpligtigelser til den fastsatte Tid.

Digitized by Google

De Fordringer, som den dygtige Købmand i denne Henseende stiller til sig selv, maa han saavidt muligt ogsaa gøre gældende over for sine Kunder. Indrømmelsen af en altfor lang eller elastisk Varekredit til Køberne er Aarsag til mange Betalingsstandsninger. Men den lange Kredittid nødvendiggør ogsaa Beregningen af en højere Salgsfortjeneste og skader derved de paagældende Firmaers Anseelse hos solide Købere. Den sundeste og i Længden mest lovende Forretning hviler paa kort Kredittid, gode Varer og lave Salgspriser. Denne Grundregel gælder for Handelsvirksomheder i alle Grader nede fra op efter.

I en gros Forretningen er den fast fikserede korte Betalingsfrist i den nyere Tid bleven gennemført med Held paa de fleste Omraader. Og vel ledede Detailforretninger, i hvilke der ikke indrømmes Kredit, sejrer i Regelen i Konkurrencen mod Virksomheder, der har Bøgerne fyldte med udestaaende Fordringer. Varernes Salg mod kontant Betaling med den deraf følgende Fritagelse for Tab hos daarlige Debitorer er en af de vigtigste Aarsager til Brugsforeningernes Tilvækst paa Butiksforretningernes Bekostning. Af samme Grund sejrer dygtigt administrerede Fællesindkøbs-Foreninger over en gros Forretninger, der efter forældede Principper drives med lang rentefri Kredit og høj Fortjeneste.

Ved Siden af Varekrediten udnytter Handelsstanden Pengekrediten under mange forskellige Former. Enkelte af de vigtigste vil her blive omtalte.

Der er da først *Vareveksler*. Naar en Købmand eller en Fabrikant har solgt en Varepost paa 3 Maaneders Kredit, anmoder han Køberen om at akceptere en Veksel for Beløbet. Denne Veksel diskonterer Sælgeren i en Bank og faar saaledes Pengene — med Fradrag af 3 Maaneders Vekselrente — disponible straks i Stedet for at vente paa dem i 3 Maaneder. Denne lette Adgang til at skaffe sig Pengeforskud medfører for svage Karakterer store Fristelser til Misbrug. Købmænd, der er i Pengeforlegenhed, akcepterer hverandres Veksler, uden at der ligger en Vareomsætning til Grund for Vekslernes Udstedelse. Disse saakaldte Rytter-Veksler er vanskeligt at skelne fra ægte Vareveksler, og man hører ikke sjældent om store Tab, der paa denne Maade er blevne paaførte Banker og andre Pengeinstitutter.

Digitized by Google

En solid Købmand staar sig bedst ved at undgaa den her paapegede uheldige Omvej til forøget Pengekredit. Anmoder han i en øjeblikkelig Forlegenhed sin Nabo eller Genbo om at sætte sit Navn paa en af disse Veksler, risikerer han, at Naboen eller Genboen gør Gengæld. Sommetider opstaar der hele lokale Kriser, naar en Række af Købmænd samtidig nødes til at standse deres Betalinger, fordi de letsindigt forøgede indbyrdes Vekselforpligtelser er vokset dem over Hovedet.

Saa er der *Pengeveksler*. En fra de uægte Vareveksler afvigende Form for Pengekreditens Udnyttelse danner Bank-Vekslerne (Blanco-Akcepter. Bills of accomodation). Naar en Købmand opnaar en Pengekredit hos et Bankinstitut, trasserer (udsteder) han Veksler paa Banken inden for Grænsen af det aftalte Beløb og betaler en Provision, hver Gang Banken akcepterer en saadan Veksel for ham. I Reglen andrager denne Provision ¼ %—½ % for 3 Maaneder eller 1 %—2 % p. a. Dertil kommer saa Diskontoen (Vekselrenten), naar Akcepten diskonteres. Ved en Diskonto af 3 % og en Akceptprovision af ½ % for 3 Maaneder medfører denne Bank-Kredit altsaa en samlet Udgift af 5 % p. a.

Ved disse Forretninger er der ikke Tale om at indsmugle Veksler under falsk Flag. Købmanden forlanger en Pengekredit, og Banken yder ham den under Beregning af en Provisions-Fortjeneste. Der er ofte en betydelig Forskel i Diskontoens Højde paa forskellige Pladser. Man kan samtidig se Noteringer som: London 2 %, Paris 3 %, Berlin 4 %, Stockholm og Kristiania 5 % o. s. fr. Handelshuse, der hjemme og i Udlandet nyder Tillid, har saaledes den store Fordel, at de ved Hjælp af Bank-Krediten og Blanko-Akcepterne kan skaffe sig Penge der, hvor disse til enhver Tid er billigst.

Det er indlysende, at denne Form for Pengelaan efterhaanden har faaet en mægtig Udbredelse. Store engelske, tyske og franske Banker og Bankiers har Agenter i alle 5 Verdensdele. Disse Agenter skaffer sig paalidelige Oplysninger om deres hjemlige Firmaers Soliditet, og der knyttes forbigaaende eller varige Kredit-Forbindelser til gensidig Fordel, naar Forholdene skaber gunstige Betingelser for Blanko-Kreditens Udnyttelse. Ved Blanko-Kredit forstod man oprindeligt en uindskrænket Kredit, men man

Digitized by Google

har bibeholdt den samme Betegnelse for en til et fast Beløb begrænset Kredit af samme Art.

Systemet er ikke nyt og har i forskellige Perioder givet Anledning til store Misbrug. Før Pengekrisen i 1857 var det ret almindeligt, at fremmede Handelsrejsende ved Siden af deres Vareprøver medførte Fuldmagt til at indlede financielle Kredit-Forbindelser. Kunde de ikke sælge Kaffe, Korn, Isenkram eller Manufakturvarer, saa tilbød de sluttelig som sidste Salgsartikel en Blanko-Kredit. Og selv smaa Provinshandlende havde den Gang let ved at opnaa Pengekredit i langt større Udstrækning end foreneligt med en sund Udvikling af Forretningsforholdene. Denne letsindigt forcerede Kredit-Ydelse førte sammen med andre Aarsager til en vidt spredt Krise, og mangfoldige Firmaer i den gamle og ny Verden blev nødt til at standse deres Betalinger. I den nyere Tid er der bleven udvist langt større Forsigtighed. Hvert enkelt Handelshus, der opnaar en Bank-Kredit, underkastes en fortsat Kontrol. Der indhentes detaillerede Oplysninger om Ansøgernes merkantile og personlige Kvalifikationer, og ved det mindste Tegn paa Stilstand eller Tilbagegang indskrænkes eller inddrages Blanko-Krediten. Desuagtet omsættes der under denne Form for Pengekreditens Brug aarligt meget betydelige og stadig voksende Beløb.

Brugen af Bank-Veksler er dog underkastet en naturlig og nødvendig Begrænsning gennem de Fordringer, Vekslernes Købere (Diskontørerne) stiller til de kreditsælgende Bankers Soliditet. Til Vejledning for ikke handelskyndige Læsere oplyses her, at en Bank sælger Kredit paa lignende Maade, som en Købmand sælger Varer. Krediten kan ligesom Varerne være af daarlig eller tvivlsom Kvalitet, og i saa Tilfælde viser Mistilliden sig i den manglende Efterspørgsel. For at kunne drive en indbringende Kreditforretning, maa den paagældende Bank eller Bankier være saa højt anset i Finansverdenen, at Akcepterne anses for fuldkommen sikre Værdipapirer. Er der mindste Tvivl om den absolute Sikkerhed, saa medfører Vekslernes Salg Vanskeligheder for Ihændehaverne, og Krediten mister helt eller delvist sin Brugsværdi.

Inden vi forlader dette vigtige financielle Emne, er det bedst gennem et letfatteligt praktisk Eksempel at vise Fremgangsmaaden ved disse Pengeomsætninger.

Digitized by Google

Sæt at et Firma udnytter en Bank-Kredit paa Frc. 100.000 i Paris, og at Banken, der indrømmer Krediten, akcepterer fire 3 Maaneders Veksler paa Frc. 25.000 hver for Beløbet. Ved at beregne sig $^1/_2$ % Akceptprovision for hver Veksel, tjener Banken under Forudsætning af Kreditens fulde Udnyttelse da Frc. 2000 aarligt paa denne Transaktion uden selv at præstere noget kontant Udlæg. Hver 3 Maaneders Veksel paa Frc. 25.000 indbringer Banken en Provision af Frc. 125. Ved fire Omsætninger om Aaret bliver det Frc. 500, og da der løber 4 × Frc. 25.000, tjener Banken i alt Frc. 2000 p. a. Handelshuset, som benytter Krediten, maa altid dække Vekslerne nogle Dage, før de forfalder paa Betalingsstedet, og Banken har saaledes Pengene disponible, før Vekslen præsenteres til Betaling. Banken faar de Frc 2000 for den Risiko, den løber, og de Omkostninger, Forretningens Ordning medfører. Men disse Omkostninger er forholdsvis ringe, og Netto-Fortjenesten stor. Mangfoldige Banker og Bankiers indvinder en væsentlig Del af deres Aarsindtægt paa denne Maade, og Verdens aarlige Omsætning i Blanko-Akcepter andrager sikkert mange Milliarder.

Naar Stater eller Kommuner paatager sig Rentegarantien for indenlandske Værdipapirer for at fremme disses Salg til høje Kurser i Udlandet, deltager saadanne Stater og Kommuner bevidst eller ubevidst i et Kreditsalg af lignende Art som det, for hvilket Bankerne beregner sig en Akceptprovision. Embedsmænd og Politikere savner ikke sjældent den rette Forstaaelse af saadanne Garantiydelsers samlede Konsekvenser.

En tredie Form for Pengelaan er den saakaldte *Kassekredit*, der i Reglen ydes Ansøgere uden Udstedelse af Veksler. Man følger ved Ordningen af en Kassekredit 2 forskellige Fremgangsmaader, den ene med, den anden uden Fordring om Sikkerhed i Kaution eller haandfaaet Pant.

Naar en ung Købmand, der vil etablere sig i England, henvender sig til en engelsk Bank for at opnaa en løbende Kassekredit (overdraft), fordres der hyppigt ingen anden Sikkerhed end den Garanti, der ydes i Ansøgerens Personlighed. Banken indhenter Oplysninger om hans Hæderlighed, Dygtighed, Flid, Ædruelighed etc. Hvis de modtagne Vidnesbyrd er fyldestgørende, indrømmes der Ansøgeren en efter hans Forhold af-

Digitized by Google

passet Bank-Kredit. Og viser hans, efter engelsk Skik af en autoriseret Revisor (chartered accountant) bekræftet, Status en sund Fremgang, forøges Krediten efter Forretningens Behov ofte indtil meget store Summer. Ad denne Vej rekruterer engelske Banker stadig deres Kundekreds samtidig med at skabe en kraftig Støtte for Bevarelsen og Udvidelsen af Englands Verdenshandel.

I Danmark, Norge og Sverrig fordrer Bankerne som oftest Kaution eller anden Sikkerhed som Betingelse for Indrømmelsen af en Kassekredit. Det engelske System medfører imidlertid den Fordel, at de yngre Kræfter, der drages frem nede fra til selvstændige Stillinger inden for Handelsstanden, giver gode personlige Garantier for heldige Resultater. Englænderen, der møder i Banken med Kaution, stiller sig derved paa en vis Maade selv i anden Klasse og bedømmes derefter. Der, hvor Bankerne fordrer Kautionister, træder Sikkerheden i første Række, og Bedømmelsen af Ansøgerens personlige Egenskaber faar en mere underordnet Betydning. Banken er tilfreds, naar den selv er sikret mod Tab.

Den overalt nødvendige Tilgang af dygtige unge Kræfter nede fra lettes under det engelske og vanskeliggøres under Kautionssystemet. En sund Reform af Kassekreditens Ordning bør derfor gaa i Retning af et tiltagende Hensyn til den Garanti, der ligger i Personligheden, og et aftagende Hensyn til fremmed Sikkerhed.

IV. KREDITENS MISBRUG

Enhver Vare- eller Pengekredit, som en Købmand benytter, medfører, ved Siden af Fordelene, Farer og Fristelser, som mange bukker under for. Den dygtige Disponent ser i Krediten et Middel til en sund Udvidelse af sin Virksomhed. Han køber ikke flere Varer, end han behøver, bruger ikke flere Penge, end han har Raad til, og undgaar omhyggeligt at indlade sig paa Foretagender, der svækker hans Betalingsevne. Hyppigt forleder Varekrediten mindre varsomme Købmænd til større Indkøb, end de magter, og naar Betalingsdagen nærmer sig, nødes de til at sælge Varer uden Fortjeneste eller med Tab for at kunne klare deres Forpligtelser. Andre fristes af den Varekredit, de selv benytter, til at indrømme deres Kunder Kredit i endnu større

Digitized by Google

Udstrækning. Og da man ikke kan dække forfaldne Poster med Henvisning til sine udestaaende Fordringer, følger der tidt med uhjemlede Kredit-Indrømmelser Dispositions-Vanskeligheder, som kunde og burde have været undgaaede.

En langt større Fare end den, der resulterer af de her antydede Fejlgreb, truer Købmanden gennem Fristelsen til letsindige Spekulationer i Varer eller Børspapirer. Man ser i Handelsverdenen stadig Eksempler paa uforsvarlig Omgang med andres Penge under hasarderede Forsøg paa at udnytte skiftende Konjunkturer til egen Fordel. Udsigten til hurtigt at tjene en Formue ved Hjælp af nogle faa dristige Skaktræk forleder mangfoldige Købmænd til Deltagelsen i et Børsspil, som i Reglen ender med Ruin.

Grænsen for det, der paa dette Omraade er tilladeligt, er inden for den honnette Del af Handelsstanden klart afmærket. Saalænge en Spekulant indskrænker sig til Dispositioner, der i værste Tilfælde kan medføre Tabet af hans egne Midler, staar han paa den rette Side af Grænsen, selv om hans Handlemaade fortjener en skarp Kritik. Men naar Spekulationen drives saa langt, at den under et heldigt Forløb tilfører Spekulanten en Formue, medens den i modsat Tilfælde paafører hans Kreditorer stort Tab, er Handlemaaden uforsvarlig. Lykkes Spillet, tager Spekulanten hele Fortjenesten. Mislykkes det, paafører han sine Kreditorer en væsentlig Del af Tabet. Denne malhonnette Fordeling af Vindingen og Tabet strejfer nært ind paa det kriminelle Omraade. Og mangen straffet Tyv er langt mindre skyldig end samvittighedsløse Børsspekulanter af den her omtalte Klasse.

Men Benyttelsen af en udstrakt Pengekredit medfører alvorlige Farer af en anden Art, og disse Farer truer selv de mest honnette Handelshuse.

Naar en Forretning paa sund Maade udvider sin Omsætning, er det ret almindeligt, at der kræves en forøget Anvendelse af fremmed Kapital. Under normale Forhold vil denne Kapital staa til Raadighed. Men naar der hjemme eller i Udlandet indtræder Begivenheder, som vækker Bankernes Mistillid, indsnævres Adgangen til Pengelaan. Bankerne formindsker deres løbende Risiko. Blanko-Akcepterne kræves helt eller delvist indfriede

Digitized by Google

uden Fornyelse. Diskonteringen af Vareveksler begrænses til nedsatte Maksimalbeløb. Adgangen til midlertidige Banklaan vanskeliggøres, og der udøves et Tryk paa alle Forretninger, men særlig paa de Firmaer, der i større Omfang arbejder med fremmede Penge.

Med disse Muligheder for Øje indretter den fornuftige Købmand sine Dispositioner saaledes, at han paa et hvilket som helst Tidspunkt kan taale en Indskrænkning af sin løbende Pengekredit. Har han Lov til at bruge en Million, nøjes han med en halv. Har han Adgang til en Kredit paa Kr. 100.000, klarer han sig med Kr. 50.000. Han gør intet Skridt fremad paa denne Vej uden at sikre sig en Retraite.

En Tilsidesættelse af disse kloge Forsigtighedsregler har i Forening med alt for vovelige Udvidelser af merkantile Virksomheder ført til mange beklagelige Katastrofer.

V. BØRSSPEKULATIONER

En egen Form af Børsforretninger har i den nyere Tid udviklet sig under den meget omfattende Betegnelse: Terminsforretninger.

Saalænge disse Transaktioner, der i Regelen afvikles i Slutningen af hver Maaned, holdes inden for Børsmændenes faglige Kredse, giver de ikke større Anledning til Kritik end mangfoldige andre Arter af merkantile Spekulationer. Købmanden løber en Risiko, som han kender og mener at kunne overse. Dette er i det mindste Forudsætningen blandt handelskyndige Deltagere i Spillet. Anderledes stiller Sagen sig, naar denne farlige Gren af Børsforretningen drages uden for sit rette Omraade og overføres til fagligt ukyndige, halvt eller helt private Elementer.

For kort Tid siden modtog Forfatteren Besøg af en Proprietær, der af en ham fuldstændig ubekendt Agent havde ladet sig overtale til en Spekulation i Bomuld. Flere Hundrede Baller af denne Vare blev, under skiftende Konjunkturer i Amerika, gentagne Gange købte og solgte for Proprietærens Regning, og for hver Omsætning beregnede Agenten sig en Provision.

Ved Forretningens Indledelse havde Proprietæren maattet underskrive Dokumenter, i hvilke han fuldstændig prisgav sig til Spekulationsfirmaet. Men den fristende Udsigt til en stor Fortjeneste forledte ham trods en ulmende Mistro til at indlade sig

Digitized by Google

paa Forretningen. Efter et enkelt heldigt Køb og Salg fulgte en Række større Tab, som med paaløbne Provisioner og Omkostninger efterhaanden slugte Proprietærens disponible Kapital og førte ham til Fallittens Rand. I Stedet for nu at indrømme sin egen Dumhed og Letsindighed kastede han under vor Samtale hele Skylden over paa Modparten.

Dette er selvfølgelig uberettiget. Tilbud om at spekulere i Varer, man ikke kender, under Ledelse af Firmaer, der er en fuldstændig fremmede, og paa Basis af Afregninger, hvis Rigtighed man savner enhver Betingelse for at bedømme, bør resolut afvises. Folk, der lider Tab ved den Slags letsindige Spekulationer, maa ikke beklages i for høje Toner. Der findes ingen Medicin mod den menneskelige Dumhed. Og hvilke Beskyttelseslove der end laves, vil Gæs, der er villige til at lade sig plukke, altid finde Afsætning for deres Fjer.

Forøvrigt hærger Terminsforretningens Udskejelser ogsaa Verdens Børser, og den effektive Vareforretning lider af den Grund under fortsatte Forstyrrelser. Det blev for kort Tid siden oplyst, at der af hvert 100 Baller Bomuld, som omsættes paa Børserne, næppe findes 1 Balle beregnet paa Dækningen af det virkelige Forbrug. De 99 Baller figurerer kun paa Papiret. De tjener ikke som Raamateriale for Industrien men for Spillelidenskaben. Man spekulerer i den Op- eller Nedgang i Priserne, som Spillerne selv ved kunstige Midler fremkalder.

Den legitime Vareforretning lider af de oven for antydede Aarsager under fortsatte Prissvingninger, der ikke skyldes det naturlige Forhold mellem Tilbud og Efterspørgsel. I tidligere Tider kunde en Købmand drage plausible Slutninger angaaende Udsigten for en Vares Prisforandringer ved at sammenholde Tallene for den sandsynlige Produktion med Tallene for det forventede Forbrug. En aftagende Produktion maatte ved uforandret eller stigende Forbrug fremkalde en Opgang i Prisen. En tiltagende Produktion medførte under ellers lige Forhold den omvendte Virkning.

Særlig siden Begyndelsen af Halvfjerdserne er der indtraadt to nye mægtige Faktorer i Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel. Det er Børsspekulationens Haussister og Baissister (Bulls and Bears), som ved kunstige Manipulationer fremkalder

Digitized by Google

Op- eller Nedgang i Varepriserne med det Formaal at tjene Penge ved Reguleringen af Prisdifferencerne.

I England, hvor man nøje har fulgt dette Børsspils Udvikling, blev Bomulden inddraget under Operationerne i 1874. Jern, Kobber og Tin fulgte i 1880. Sukker i 1881. Kornvarer i 1883. Kaffe og Te i 1888 o. s. f. Selvfølgelig har man ogsaa tidligere spekuleret i de samme Artikler, men det organiserede Børsspil, som man i den nyere Tid har været Vidne til, kan for Englands Vedkommende føres tilbage til de angivne Data.

For nogle Aar siden lykkedes det for en ung Forretningsmand i Chicago, Mr. Leiter, at drive Verdens Hvedepriser i Vejret gennem fortsatte Opkøb og Lagringer af saa store Hvedebeholdninger, at det tilovers blevne disponible Kvantum ikke var tilstrækkeligt til at dække det daglige Forbrug. Køberne maatte i lang Tid finde sig i at betale stærkt stigende Priser, og Mr. Leiter tjente mange Millioner. Men efterhaanden blev der af Modstanderne (Baissisterne) draget Hvede frem fra mange Kanter. Leiter, der for at beholde Herredømmet under Kampen, selv havde maattet købe fremkomne Partier til stigende Priser, blev omsider gennem sine Modstanderes lave Salgstilbud paa senere Levering nødt til at kaste sine store Beholdninger ud i Markedet til synkende Priser. Et brat Fald slugte de i Forvejen tjente Millioner og medførte yderligere et Tab af en betydelig Formue, som Leiters rige Fader, en tidligere Grossist i Manufakturfaget, maatte dække for at hindre Sønnens Fallit.

I de sidste Par Aar har man af lignende Grunde set Bomuldspriserne svinge mellem 3—4 d og 8—9 d. For Hvedens Vedkommende var Spekulationen meget farlig, fordi der produceres Hvede i mange Egne af Kloden. Men den største Del af Verdens Bomuldsforsyning i Mellemkvaliteterne hidrører fra Bomuldsplantagerne i den sydlige Del af De Forenede Stater. Aarets samlede Produktion kan anslaas til 11—13 Millioner Baller à 500 engelske Pund. Da en Mængde Bomuldsspinderier og Væverier i de forskellige Lande trænger til en fortsat Forsyning, er det forstaaeligt, at Børsspillerne med Forkærlighed kaster sig over Bomulds-Operationer. Haussisterne danner Syndikater, som med Støtte af kapitalstærke Pengeinstitutter opkøber saa store Partier af den disponible gamle og forventede nye Bomuld, at det tilovers blevne Kvantum ikke dækker den normale Efter-

Digitized by Google

spørgsel. Børsspillerne véd og gør Regning paa, at Industrien ikke ret længe kan undvære en daglig Forsyning. Falske Beretninger om Høstforholdene spredes — somme Tider med bestukne Embedsmænds Medvirkning — ud over Verden og bidrager til at ægge Konsumenternes Købelyst. Bomuldspriserne drives i Vejret, og kolossale Fortjenester bogføres til Uddeling mellem de engagerede Banker og Syndikaternes andre Interessenter. Det hænder, at der paa New Yorks Børs i en enkelt Time paa en for Haussisterne særlig heldig Børsdag tjenes Millioner Dollars. Baissisternes Modtræk har det Formaal at tvinge Priserne tilbage. De spekulerer i Prisfaldet. De sælger billigt paa senere Levering. Ihændehaverne af de ophobede Beholdninger nødes derved til efterhaanden at afsætte større Kvantiteter til dalende Priser for at undgaa ruinerende Tab ved et pludseligt Tvangssalg, naar „skjulte" ældre Beholdninger i Forening med den ny Høst kommer i Markedet.

Og medens dette Børsspil fylder Bladene med sensationelle Beretninger om Vinding og Tab, lider den regulære Vareforretning under en evindelig Uro og Usikkerhed, der virker meget skadeligt paa Omsætningen.

Under de kunstigt opskruede Noteringer synker Efterspørgslen. Mange Spinderier og Væverier foretrækker helt at standse eller at arbejde med forkortet Tid frem for at lide endnu større Tab ved Indkøbet af et altfor dyrt Raamateriale. Grossister og Detaillister standser eller formindsker deres Vareindkøb. En Mængde flittige Arbejdere bliver afskedigede og lider uforskyldt Nød.

Naar der saa indtræder et større Prisfald, dækker Fabrikanterne skyndsomst deres Forbrug. Arbejdet genoptages over alt under en febrilsk Higen efter at indhente den tabte Omsætning. De store Bomuldsopkøb driver da atter Priserne i Vejret. Og de saaledes skiftende Perioder med Mangel paa eller Overproduktion af Varer fremkalder fortsatte Forstyrrelser og Tab, som for en væsentlig Del skyldes Børsspillet.

Det er forklarligt, at man i mange Landes lovgivende Forsamlinger har søgt at finde Korrektiver mod Børsspekulationens Misbrug. Men man staar her overfor mange samvirkende Aarsager, hvis Fjernelse eller Regulering ad Lovens Vej ofte medfører endnu større Ulemper end selve Spillet. I England har

Digitized by Google

man gjort det fornuftige Skridt at danne en kapitalstærk Forening for Bomuldsdyrkning uden for De Forenede Stater. Og dette Foretagende synes at skulle blive kronet med Held. Beretningerne fra forskellige Forsøgs-Egne lyder meget lovende. En anden engelsk Forening har stillet sig den Opgave at opkøbe store Partier amerikansk Bomuld, hver Gang Prisen synker ned til 3—4 d. Denne Forenings Medlemmer kan da med Fordel og efter faste forud bestemte Regler forsyne sig fra Centrallagret, saa længe den billigt opkøbte Beholdning strækker til. Disse og lignende Skridt til Selvforsvar for den legitime Vareforretnings Interesser er sundere og virksommere end tvivlsomme Tvangslove mod Spillerne. Det udøver en demoraliserende Indflydelse paa Befolkningens Retsrespekt, naar man som i De Forenede Stater Gang efter Gang under højrøstede Udbrud af Harme sætter Lovgivningsapparatet i Bevægelse for at standse Million- og Milliardkorporationernes samfundsfjendtlige Udskejelser uden nogensinde at naa den tilsigtede Virkning. Lovbud, der ikke sætter Lovens Haandhævere i Stand til at fremtvinge Lydighed, gør tvivlsom Gavn og sikker Skade.

(Sluttes). A. PESCHCKE-KØEDT.

Digitized by Google

VIGGO STUCKENBERG

(HANS SIDSTE AAR)

„Saa angste ere Menneskene for Livet, at have de fundet et sikkert Hul, slaa de Kors for Indgangen og leve paa det, de saa, da de endnu havde Hovedet fremme."

(V. St. af en Anmeldelse i „Ill. Tid.")

I JOHANNES JØRGENSENS vemodigt gribende Skildring af Viggo Stuckenberg, med de blide, karakteristiske Billeder fra deres fælles Ungdom, var et langt og betydningsfuldt Afsnit af Stuckenbergs Liv, fra Midten af Halvfemserne indtil hans Død, ikke omtalt. Men det var væsentligst i disse bitre og hærgende Aar, at Stuckenberg, midt i sit ydre Livs Opløsning, fæstnedes til den usvigelige, frygtløse, skønne Personlighed, der fandt sit dybeste og knappeste Udtryk i de to sidste Digtsamlinger, „Flyvende Sommer" og „Sne", og i den — endnu miskendte — lille, anarkistisk sandfærdige Bog: „Hjemfalden". Da Johs. Jørgensen har manglet Materiale til Belysningen af disse Aar, ønsker jeg, som netop i dette Tidsrum lærte Stuckenberg at kende og efterhaanden kom ham meget nær, at fuldstændiggøre Skildringen.

Det var i Anledning af „De unges Bog til Drachmann", at jeg i Begyndelsen af September 1896 første Gang besøgte Stuckenberg og talte med ham. Jeg kom for at bede ham bistaa mig, der litterært var fuldkommen navnløs, med Bogens Redaktion; Forlaget havde ønsket en kendt Mands Medansvar, og jeg valgte Stuckenberg, fordi hans Digtning af den datidige Litteratur var den, der stærkest og inderligst havde fyldt mig.

Digitized by Google

Vi blev snart fortrolige, Samarbejdet medførte adskilligt Samvær, — selv sad han vistnok ensomt og trængte til nogen ny Omgang. I hvert Tilfælde mødte baade han og hans Hustru mig med et Venskab, over hvilket jeg i mit stille Sind var stolt, fordi jeg forstod, at disse to særegne Mennesker hver for sig havde den Følelsens Fornemhed, der vælger og vrager og er karrig til at vise Tillid. Meget ung og kunstnerisk uudviklet som jeg var, blev Venskabet med Viggo Stuckenberg, der var streng i sin Dom over sig selv men mild og skaansom i sin Bedømmelse af andre, af en Betydning for mig, som jeg siden ofte har maattet være ham taknemmelig for.

Stuckenberg havde det allerede dengang, udadtil, urimeligt smaat, men han ynkede sig ikke. Ligesom i det af Johs. Jørgensen offentliggjorte Brev fra Juli 94 skæmtede han med sin Armod og kunde gøre et magert Aftensbord festligt ved sin muntre, men dobbeltbundede Humor, sin lune, selvironiske Sangvinitet. Eller han ofrede med glad Upraktiskhed et tilfældigt Honorar, som syntes ham for lille eller for uventet kærkomment til Stopning af et af de mange Huller, paa at skabe en fin og sorgløs Aften for sig selv og de faa, han omgikkes.

Han boede smukt, i en Villa ved Lyngby Landevej, lige over for Sorgenfri Skov. En fremmed, som traadte ind i disse lyse, højtliggende Stuer med det beskedne, gammeldags indbydende Møblement, med de bogrige Reoler, de af Malerskitser, Tegninger og gamle Stik behængte Vægge, fik nærmest Indtrykket af jævn Velstand. Og dog var Stillingen altid kritisk, en pinlig og ydmygende Læmpen-sig fra Dag til Dag, en lammende Afhængighed, der stumt sled i disse to uafhængige Naturers Stolthed, der bed som Isbrand, aad sig ind imellem dem, for tilsidst at sprænge dem fra hinanden.

Det var tragiske Kaar, men Stuckenberg bar dem med sit uforlignelige Smil, dækkede over dem med øm og mandig Varsomhed. I deres uafladelige Kulde hærdedes hans Trods, hans Sanddruhed, hans Mod til at møde alle Tilskikkelser uden at vige af, hans klare, vinterlige Patos — men den fortærede ham. Hvad der fældede ham nu, netop da han følte sig tilfulde mandsmoden, og da saa meget var lysnet i hans Liv og blevet varmere, det var Saarene fra den Gang. Saa meget havde det kostet ham at bevare sin tillidsfulde Rankhed, saa dyrt maatte han købe sin aandlige Vækst og Styrke.

Digitized by Google

Ukuelig var han; hans sjælelige Selvopholdelsesevne øgedes med Ulykkerne; jo trøstesløsere Forholdene blev, med desto trofastere Livsvilje omfattede han alt; hans Forstaaelse blev rigere, urokkeligere hans Overbevisning om, at hvad der ramte En af ondt, havde sin dybeste Rod i En selv og kunde ikke kastes anklagende over paa andre. Midt i sit eget Livs smertelige Forvitring kunde han give en famlende Ven saa smuk og kyndig en Opmuntring som i følgende Brev.

Lyngby 9. Juni 1899.

Kære L. C. Nielsen!

Det er, som om jeg havde faaet Brev fra mig selv. Nu er jeg imidlertid blevet saa klog, at jeg ved, at den Klejnmodighed er en god og meget gavnlig Ting. Hvad der stiver mig af over for den, er ogsaa det, at jeg aldrig har truffet den hos Undermaalere. Den Klejnmodighed er jo egentlig ikke andet end en stump Hunger efter at gøre, hvad der er godt, en undertiden væmmelig langvarig blind Famlen efter noget andet end det, de andre lader sig nøje med, — og som man magelig kunde præstere, naar bare det mættede En. Gaa blot aldrig hen og læs, hvad De har skrevet for Aar og Dag siden; det er det rene Selvmord, noget som at sparke sig selv ned ad en Trappe, man virkelig er kommen op ad, og som det er ens fornemste Pligt bestandig at kravle op ad. Hvad man har gjort, er for En selv ikke det rette Maal for Ens Evner. Selve Utilfredsheden er et langt bedre. Det er nemlig Foraarstegn. Jeg selv har adskillige Gange rendt Panden mod Væggen og gør det for Tiden. Endnu i Fjor vilde jeg i den Anledning været tilbøjelig til at lade grave min Grav. I Aar har jeg for første Gang i mit Liv faaet Evne til at se med sejg Ro paa Fænomenet. Tro mig, det at føle sig evneløs bunder i en streng Dom og et stort Krav. Det er denne Nedadsugen, der en skønne Dag alligevel slaar om og farer til Vejrs med Bud fra de Dybder, man var nede i. . . . Er det saa svineheldigt, at De tager begge Digtene til Bladet[1]), saa send mig endelig omgaaende et Par Skilling for dem; jeg lever for Tiden af at sælge Bøger . . .

Den sidste Bemærkning var altfor sand; det Aar gjorde ryddeligt paa hans Reoler, hvor der tilsidst ikke var mange andre Bøger tilbage end de, Venner og Bekendte havde tilegnet ham, og saa de usalgbare. En Morgen ud paa Vinteren havde han ikke Penge til Billetten fra Lyngby herind til Byen, hvor han skulde undervise. Middagsmad manglede til Huset, Krediten hos de handlende var forbrugt, der maatte skaffes i det mindste nogle Kroner til det nødvendigste. Stuckenberg maatte ty til Reolen igen; men de enkelte, sælgelige Bøger, der var at tage af, forslog intet; han maatte sælge dem, han havde holdt paa saa længe som muligt, de eneste, der var tilstrækkelig „Kapital" i: Shake-

[1]) „Ill. Tid.", af hvilket jeg netop havde overtaget Redaktionen.

Digitized by Google

speares samlede, smukt indbundne Værker. Han pakkede dem omhyggeligt ind, og i den graa, sludfulde Morgen vandrede han saa med Skakespeare paa Ryggen ind til Byen, fik Bøgerne solgt, gik til Skolen og underviste sine fem—seks Timer, hvorefter han vendte hjem med „forloren Skildpadde" og et Par Flasker Vin — Skildpadden, for at hans Hustru ikke skulde have mere Ulejlighed end højst nødvendigt.

Naturligvis gik det ud over hans Arbejdskraft, som det fremgaar af dette Brev fra Februar 1900:

Kære L. C. Nielsen!

. . . Det gjorde mig ganske ondt ikke at kunne komme en af de to Dage, De talte om; jeg ved, hvad det vil sige at vente længselsfuldt — og forgæves. Men Pengeplagerier, min kroniske Malør, gør mig for Tiden dum og stum og uden Interesse for noget. Slipper jeg levende over første Marts, ser De os. Naturligvis slipper jeg levende. Men før jeg ved hvordan, har jeg ikke Fred i min Hjerne til menneskelig Samtale.

Jeg bakser i det Par Aftentimer, hvor ingen kan gøre mig Fortræd, med det Sludder om Kunst[1]); men jeg er bange for, at det ikke bliver godt. De sidste Skandaler har gjort mig en Grad for hadefuld. Jeg slider imidlertid med det, knurrer nærmest som en Hund over et Ben. Det er mig alligevel en Lise — man glemmer dog saa længe alt andet. Men det bliver vist ogsaa den Artikels eneste Mission.

Jeg havde to Skuespil fat, men de to Skibe har jeg brændt. Jeg staar tomhændet i Øjeblikket. Jeg er saaledes ogsaa aandelig bastet og bunden og lider uhyggeligt under det. Ikke fordi jeg frygter nogen Slags Forlis. Det bærer sikkert nok den modsatte Vej. Jeg har aldrig før i mit Liv været saa fyldt af menneskeligt Had og menneskelig Kærlighed. Jeg laller og ved ikke, hvor jeg skal ende og begynde. Hele mit gamle Repertoire er mig goldt. Og det ny — ja, andet faktisk ved jeg ikke om det, end at Fødselen er vanskeligere end nogen tidligere. Naar saa endda Grunden var den, at Barnet var større. — — — Var Fanden fulgt saa meget med Tiden, at man endnu kunde gøre en gylden Forretning med ham, tror jeg, jeg gjorde den. Vi kommer, saa sikkert som „den blide Bør" vel kommer!

Deres
VIGGO ST.

Men „den blide Bør" udeblev. Midt i Sommeren 1900 skriver han: „Selvfølgelig ramlede det hele Dagen efter mit Blyantsbrev til Dem, ramlede saa grundigt, at min Kone maatte sidde herhjemme Dag efter Dag og vente paa Rettens Folk, som heldigvis til syvende og sidst — i Gaar — blev borte og nu intet har at gøre her. Nu er det meste glattet og pudset, og der er nogen-

[1]) Artikel til „Ill. Tid."

Digitized by Google

lunde Fred til den næste Termin; saa begynder Slaget igen." I Slutningen af September samme Aar, da jeg skulde fratræde Redaktionen af „Ill. Tid.", sendte han mig nedenstaaende Brev. Jeg havde straks, da jeg Aaret forud overtog Bladet, knyttet ham til det som Bog- og Teateranmelder, og han skrev en Række Artikler, som for deres personlige, mandige, hensynsløse Retskaffenhed burde studeres af yngre Kritikere.[1])

Skønt Brevet ogsaa taler om mig, medtager jeg det i dets Helhed, fordi det paa saa smuk en Maade karakteriserer Stuckenbergs hensynsfulde Venskab; naturligvis var min Betydning for ham ganske underordnet.

Lyngby, 23. September 1900.

Kære L. C. Nielsen.

Tak for Telegrammet forleden og Tak for alt det, De har faaet mig til og ladet mig gøre det sidste forløbne Aar. Det er vanskeligt for mig at finde Ord for, hvor meget jeg egentlig skylder Deres Tillid. Hvis ikke De havde slaaet med Mosestaven paa Klippen, er jeg bange for, den i al Stilhed var tørret sønder og sammen.

Jeg hader min egen Produktion og staar den Dag i Dag i et fortvivlet Forhold til den. Hvad jeg nu sender Dem som sidste Bidrag, beder jeg Dem skaffe Plads til, ikke fordi jeg vil prale med det, blot fordi det mellem det, jeg roder med, forekommer mig at tale mest direkte. Det er en Stump af en af de mange Bøger, som vi elendige tumler med for maaske aldrig at faa skrevet. Det er i hvert Fald ikke den, der i Øjeblikket klemmer mig mest. Men naar man ser paa dem, klemmer de En alle lige haardt. Hvor skal man faa Tid — og Penge? For Tiden flytter jeg, triller paa en Bør mine Sager Stump for Stump langs Landevejen til min nye Bolig. Det morer mig. Men naar jeg om Aftenen skal skrive, kommer Tilbageslaget. Saa ryster jeg.

Jeg tør snart ikke læse et Ord af, hvad jeg selv skriver. Jeg gaar rundt og skammer mig, mest for mig selv, dernæst for dem, som blues sammen med mig.

Jeg har saa mange Ting for, og ingen af dem forter. Der er Orm i mine Æbler, Gæld. Gid vi levede i Athen for 2500 Aar siden, da den Mand Solon strøg alle Fordringer ud af Verden. Sikken et Foraar!

At jeg i Aar ikke har sluppet den røde Traad i mit eget Tovværk, skylder jeg nærmest Dem. Det er den smukkeste Post mellem min Gælds mange.

Deres

VIGGO STUCKENBERG.

---

[1]) Jeg kan her indføje, at naar Johs. Jørgensen paranthetisk udtaler den Formodning, at Stuckenberg „blev bragt i Stilling" mod ham i Anledning af Romanen „Vor Frue af Danmark", er det en lille Blottelse af Misstemning, han giver sig. Stuckenberg tog paa eget Initiativ „Vor Frue" under Behandling og lod sig ikke „bringe i Stilling" — hvad jo iøvrigt Jørgensens Skildring gør klarligt overbevisende.

Digitized by Google

Kort efter rejste jeg til Italien, hvor jeg hen mod Julen fik et langt, barskt og kaadt Brev, i hvilket han skriver om sig selv:

. . . . Min egen Fabrik staar stille. Jeg kender Dem, naar De taler om, hvad De venter af mig. Men De maa ikke. Naar De siger det, gaar jeg ned i Stalden og strigler min Hingst. „Nu skal vi ride!" Men et Kvarter efter ser vi paa hinanden med bedrøvede Øjne, — „nej, ikke endnu!" Jeg er for Tiden bare en gammel Dragkiste af den Slags, som smækker med Laaget ved Midnatstide og derved bidrager til Overtroens Udbredelse; i Virkeligheden lutter gemene Sidestykker og Endestykker og Beslag. Dette Smæk midt om Natten er bare et Hiks af gamle Oplevelser. Skulde det times Kisten en Dag at faa Munden paa Gled, — ja, saa lad os se. — Om jeg nogensinde kommer ud, tror jeg ikke, jeg skriver en Linje — om det jeg ser, eller snarere om det, der ligger bag ved, før jeg vel er hjemme igen og sidder med Kofferten. Jeg tror aldrig, man skriver godt om andet end det Løv, der *er* faldet. — —

Stuckenberg kom ud, før han tænkte det. I Foraaret 1902, da Tilstandene omsider var blevet ham uudholdelige, rev han sig brat løs og rejste til Paris. Og for første Gang i mange, trange Aar aandede han dybt og befriet, følte de løsnede Kræfter vaagne i sig og gav sig med Henrykkelse sin genfundne Lykkefølelse i Vold. De faa Maaneders pludselige Sommer modnede ham, gjorde hans altfor længe nedstemte Sind spændstigt og karskt. Der var en munter Overgivenhed i hans Breve, som i dette:

Paris, 10. Maj 1902.

Kære L. C. Nielsen!

Jeg tør næsten ikke skrive til Dig for ikke at ophidse Dig. Hvordan er det, — har Du været her? Hvis ikke det er her den syvende Himmel er, findes den ikke. Naa, men jeg skal lade Trompetstødene fare og holde mig til smaa Kendsgerninger . . . Fra mit vidt aabne Vindu ser jeg et stort Stykke fransk Himmel og faar en Hoben fransk Gadelarm helt ind i Sengen. For Resten traver jeg rundt ustandseligt. Klokken ni om Aftenen er jeg dødtræt og gaar til Sengs med Hovedet fuldt af ny og mærkelige Sager, som jeg foreløbig med Glans falder i Søvn fra. Men hvad jeg skal skrive her nede fra, aner jeg egentlig i Øjeblikket ikke. Min Hjærne er en overlæsset Toldbod under en Strejke; foreløbig staar jeg med Hænderne i Bukselommerne og glor paa det hele, sparker til en Kasse og hiver lidt i Hjørnet af en Sæk. Kun èt hader jeg hernede. Naturligvis er det en Smaating. Men jeg hader den med et vildt og hysterisk Had; — deres Skraal med Eftermiddagsbladene. Netop nu kommer der et Asen op igennem Gaden. „La Badri-i-e! — La Badri-i-e!" For Resten kommer i dette hellige Øjeblik et Æsel mig til Undsætning; det staar foran en Vogn med syv store Tønder paa og skryder i vilden Sky. Det lyder meget festligere, selv om Indholdet er ligesaa æselsagtigt som de to

Digitized by Google

Avisers . . . I Gaar kom jeg forbi en Skole. Da blev jeg melankolsk. Der stod en lille Lærerinde og stirrede sørgmodigt ud paa mig, og inden et Minut strømmede Melankolien i brede Floder mellem os. Saa lukkede hun sagte Vinduet. Ellers havde vi set os den sorteste sorte Tragedie til paa hinanden.

Din

VIGGO ST.

Og i et senere Brev:

. . . . Jeg har ikke faaet Skønheden æstetisk i Halsen, forstaar Du nok. Jeg gaar ikke om og beundrer. Men der er — for første Gang i mit Liv synes jeg — hændet mig det, at jeg paa en Seinebro eller oppe paa Louvre kommer til at staa over for noget, der virker paa mig, som Undfangelse maa virke paa en Kvinde. Jeg gaar her om som en hellig Mand, hedensk hellig, (siden jeg har faaet fat paa denne dumme Betegnelse). Jeg ligefrem ryster af Bevægelse i visse Sale paa Louvre. Det er ikke Andagt, det er ikke mig, der yder noget. Jeg ved ikke Ord for det. Det er, som kunde jeg, stille som de Statuer, der staar, strække Armene ud, — „Endelig — endelig!"

Men alle Ord er gale. „Endelig" er heller ikke rigtigt. Det er jo, som det først kommer til mig nu . . . .

I et Brev af 24. Maj fortsætter han:

Tager Du mine første Breve paa den Vis, maa de sidste tre Digte[1]), jeg sendte Dig, have faaet Dig til at slaa en mærkelig Kolbøtte. Der er nemlig ingen Tvivl om, at de i deres Perspektiv er mere ægte end Brevene. Den Rus, jeg følte hernede i de første Dage, var for mig ny og stormende, men netop uden de lange Linjer, et Kineserbillede. Tag nu ikke fejl. Jeg føler mig paa mine bedste Omraader mange Gange rigere den Dag i Dag end for en Maaned siden. Men et andet Menneske bliver jeg ikke. Den Erfaring, der er det sidste af Digtenes Indhold[1]), har jeg først tilfulde gjort hernede, og jeg vilde med Glæde givet Aar af mit Liv, end sige de Penge jeg har brugt dertil, for at faa den gjort netop saa sikker og saa afgørende . . . . Jeg dimler ikke længer rundt mellem Tingene her nede og lader mig sætte paa Halen af hver ny Opdagelse. De eksisterer ikke i sig selv; de bliver først levende for mig paa mine Oplevelsers Baggrund. Men der fylder de stort og mægtigt og giver og faar selv nyt Lys. Egentlig føler jeg mig først moden nu til at snakke lidt med . . . .

Fra et kort Ophold i Florenz gentager han:

. . . . „Noget andet Menneske bliver man jo vanskeligt; men hvad jeg har set og tænkt paa denne Tur, har sat Furer i mig, som jeg ikke havde før,

[1]) Trykt i „Tidspunktet" for 24. Maj 1902. I det omtalte Digt findes Stroferne:

Hvad er den hele Jord mig værd
med Hav og Bjærg og Taarn og Tind
imod de faa, jeg lukked
i mine Tanker ind.

Et Menneske kan bryde op
saa tit han vil, og drage vidt,
han er dog der, hvor hedest
han elsked og har lidt.

Digitized by Google

og gjort rent i de gamle. Jeg føler mig saa rolig og solid til Mode som vistnok aldrig før, kun ængstelig for, hvordan jeg skal faa knust alt det, der fylder mig. Hvad jeg bar med indvendig hjemme fra, har faaet nye Rammer og laant af den Skønhed, jeg har været i. Det er blevet døbt i Florenzes Dejlighed."

Stuckenberg havde ikke været lang Tid hjemme, før hans Forhold brast sammen, og han og hans Hustru skiltes. Vi vekslede nogle Breve derom, og i et af dem siger han:

Allégade, Juni 1903.

. . . . Ingeborg og jeg har handlet ilde med hinanden, hver paa sin Vis. Men hvorfor? Dog ikke af Ondskab. Fordi to forskellige Evner til Lykke og Liv tørner sammen. Men netop da, netop da straaler for mig Tilværelsen op i sin magtfuldeste Mangfoldighed, og da bliver Kunsten (ikke den, vi gør Bøger paa) den: alligevel at finde den Harmoni, der yderst ude ligger bag det hele, den ene Tone, den ene Gnist, hvorfra det hele Nordlys er flammet ud og atter synker tilbage i. Dette er dundrende uklart. Jeg mener mere lige ud, at Livet er en mægtig Herre, og at jeg tjener ham gerne mange Aar endnu. Jeg er lidt inde paa de store Ord, ser Du nok; men jeg er ikke saa bange for dem og haaber efterhaanden at faa pumpet noget mere paa dem . . . .

— Gennem et fint slebet Prisme af Sorger, der havde krystalliseret sig i ham, saa Stuckenberg i disse Aar længselsfuldt og ensomt ud i Tilværelsens Mangfoldighed. Han maatte brydes bitrere med sin Skæbne, end det falder i de flestes Lod, værge sig til alle Sider; da han endelig syntes at have sejret, var hans Kraft forbrugt. Maaske kunde han ved Overgivelse have skabt sig taaleligere Kaar; men med en sjælden Trofasthed holdt han den Linie for sit Liv, som han fra første Færd havde valgt, og langs hvilken *han* havde fundet Sandheden.

I det sidste Aar af sit Liv opnaaede han indadtil og udadtil den Ro og Tryghed, som han forgæves havde søgt, de Arbejdsvilkaar, som hans Evner havde savnet længe. At det var for sent, er et kostbarere Tab, end det muligt endnu kan ses. Naar vort Slægtleds aandelige Bo en Gang skal gøres op, vil Viggo Stuckenberg, der levede og døde gældbunden, vise sig at have været mellem de rigeste.

L. C. Nielsen.

Digitized by Google

LITTERÆR OVERSIGT

Motto:

Skriv! Skriv,
Du dejlige Liv!
Ondt eller godt,
stort eller smaat!
— — — — — — —
kun ikke de tomme
hvide Blade —!
(Blicher Clausen: Farbror Frans.)

— — Jeg skriver blot for at skrive. Jeg elsker at skrive — og jeg elsker hvidt Papir og omgaas det med Ømhed.
(Thit Jensen: Familjen Storm.)

I

I Efteraaret modtog en af vore mest bekendte Forfattere et Brev saalydende[1]):

. . . . . den . Okt. 05.

Hr. Forfatter

Da jeg baade har hørt og set de er Forfatter skriver jeg dem dette, skønt Skrivelsen nok synes dem lidt underlig; men de bedes undskylde.

Da det er min Mening og min Lyst at blive Forfatter ønskede jeg det helst at blive i en saa ung Alder som mulig og for at blive dette saa hurtig har jeg tænkt at være under en Forfatters Vejledning i foreløben indtil Vedkommende Forfatter ansaa mig for Moden til at varetage en saadan Stilling som Forfatter enten om faa Maaneder eller faa Aar.

Jeg er 16 Aar har inden Konfirmationen gaaet i Realskole, har i den senere Tid skrevet et Par fortællinger og en Sang der er kommen paa tryk i en Avis.

I Fald *de havde Lyst at have en saadan i deres Hus* kunde Betingelserne for vores skyld være saaledes. De skulde give Kost og Logi;

[1]) Kun Navnene er udeladt, ellers er alt uforandret i dette kuriøse Aktsstykke.

Digitized by Google

saa skulde de have Fordelen af de Bøger, jeg Udgav og de skulde behandle dem som det var deres eget Arbejde undtagen Udgiveren var jo saa mig, hvis Navn stod i Bøgerne.

De bedes herved godhedsfuldt tilsende os deres Mening hurtigst da vi skal give Besked et andet Steds i *løbet* af 4 Dage.

I Haab om de vil holde mig i Erindring er jeg dem.

Underdanigst
(Navnet).

(Med anden Haandskrift)

Med Agtelse
Faderen
Købmand . . . . . .
(Byens Navn.)

Man tør næppe tilraade den praktiske unge Mand at give sig i Forfatterlære. Der vil sikkert ikke aabne sig den Løbebane for ham med „lidt at bestille og meget at fortjene" som den brave Købmand har kunnet ønske for sin „begavede" Søn. Man har Lov til at smile ad den fast utrolige Naivetet, der ligger til Grund for et saadant Forslag, og dog kan man ikke være blind for at Braaden — saaledes som de litterære Forhold har udviklet sig i de sidste Aar — ikke først rammer Forslagsstilleren. Der var Perioder, i hvilke hans Tilbud vilde synes adskilligt mere urimeligt end i Øjeblikket, hvor der virkelig kan være en vis Fornuft i Galskaben. Hvorfor skulde *han* ikke kunne lære at skrive en Bog naar Snese af andre har kunnet det; thi hvad andet har Flertallet af vore „gudbenaadede" Digtere gjort, end netop hvad denne unge Mand tænker sig. Hvor mange har f. Eks. ikke gaaet i Lære hos Herman Bang, afluret ham hans Triks, indtil de kunde fortsætte paa egen Haand. Denne fortræffelige unge Mand hæver sig blot i visse Henseender over sine Samtidige hvad logisk og nobel Tænkemaade angaar. Ved at tage Sagen beslutsomt og maalbevidst belyser han Tilstandene, som de *er*.

Det er Æventyret om Kejserens nye Klæder om igen. Den unge Mand har set, at vor Litteratur — den største Part af den — er nøgen, blottet for Aand og Genialitet. Han har rigtig opfattet den som en Litteratur, hvortil man kunde tænkes at faa Adgang ved en passende Uddannelse — en Slags litterær Præliminæreksamen. Han har ikke fundet Grund til at lade sig forbløffe og med en Logik, der — fordi Forudsætningerne ikke glipper — virker som en bidende Haan har han draget sine Konsekvenser. Hans Brev faar yderligere kostelig Virkning derved at det ikke blot belyser Forholdene som de er og helst ikke skulde være, men tillige — ved hvad han forudsætter som naturligt — Modenhed, maalbevidst Uddannelse, Taknemmelighed mod sin Lærer — minder om, hvorledes de burde være og sjældent er.

Den Kritik, hans Brev øver, rammer saaledes fra to Sider, men utvivlsomt er der mest Grund til at dvæle ved den originale Maade, hvorpaa det drager det stadig mere aktuelle Spørgsmaal om Overpro-

Digitized by Google

duktion frem til Overvejelse. Overproduktion *er* der nemlig trods visse Kritikeres beroligende, overlegne Protester. Den ene falder i Henrykkelse over den Rigdom paa Nuancer, den danske Litteratur frembyder, og over den Iver, hvormed der arbejdes. Den anden formaner Kritiken til ikke at tage for haardt paa de daarlige Bøger, for at Forfatteren ikke skal tabe Humøret!!!

Naar man saaledes straks stiller sig paa Evighedens Synspunkt, er man i og for sig uangribelig. Man tør ikke paastaa, at der i denne Verden, hvor Aarsager og Virkninger krydses saa forunderligt, skulde være noget saa galt, at det slet intet var godt for. Men om selve Synspunktet er skikket for den, der vil tale med i jordiske Affærer er et andet Spørgsmaal, og navnlig er det mistænkeligt, at denne olympiske Ophøjethed falder saa forbavsende godt i det veltilfredse, magelige Borgerskabs Smag.

Stiger man ned paa Jorden og fastholder man Kravet om et rimeligt Udbytte svarende til Anstrengelserne, hævder man en vis Kræfternes Økonomi, kommer man uundgaaelig til Resultatet Overproduktion. Der er muligvis ikke for mange Bøger, men der er for faa gode. Størsteparten af den udkommende Litteratur er undervægtig. Det gælder en stor Del, hvis man blot bedømmer Bøgerne efter et vist Maal af Menneskekundskab eller underholdende Egenskaber, men det gælder Størsteparten, hvis man — som det er Kritikens Pligt — spørger om kunstnerisk Lødighed, ny og indtrængende Menneskeviden, gyldig og blivende Fuldendelse. Det er let nok at frigøre sig for disse Hensyn og saa optræde som Litteraturens sande Ven, den forstaaende og velsindede Befordrer af vort Aandsliv i Modsætning til de altid misfornøjede og ildesindede Kolleger. Litteraturens Charlataner og den slappe ligeglade Hob vil altid vide at paaskønne sligt.

Et saadant Venskab er i Virkeligheden det modsatte af, hvad det giver sig ud for. Det er en kritisk Rovdrift, der ved at beskytte værdiløse Bøger og Forfattere retter Stød paa Stød mod vort Aandslivs Kraft og Sundhed. Der er Fisk, der er saa smaa, at det er Ens Pligt at smide dem ud igen.

Alt efter som man har den ene eller den anden Maalestok in mente, vil man forstaa noget forskelligt ved Ordet Talent. Det kan betyde en medfødt Dispotition i en eller flere Retninger, der resulterer i en Dygtighed, som er større og af en anden Art end den, der kan opnaas ved Øvelse alene. Men det kan — enstydig med Geni — betyde det samme for hele Personlighedens Vedkommende, en Udvidelse og Uddybelse af denne udover det sædvanlige Menneskemaal. Vore Anmeldere føjer imidlertid et Par nye Betydninger til. Efter deres Sprogbrug er Talent det samme som en vis Intelligens med deraf følgende Menneskekundskab, fornuftige Overvejelser og dannet Stil. Ja der synes endogsaa at gives en Anvendelse af Ordet, hvorefter det blot betyder, at man i et ellers umuligt Værk har fundet Glimt af almindelig Menneskeforstand. Den Sammenblanding af Begreberne, der herved er opstaaet, kommer nærmest til at skade de virkelige Talenter. Medens Pennebrugerne til-

Digitized by Google

egner sig en Særstilling, som de psykologisk paa ingen Maade fortjener i Forhold til en dygtig Skomager eller Kontorist, svækkes samtidig Sansen for at Kløften mellem Dygtighed og Talent endnu har vist sig uoverstigelig trods al Humbug, og enhver brav Høker vil efterhaanden tro sig berettiget til at betragte sin Søn som i Stand til at tage Konkurrencen op med sin Samtids betydeligste Forfattere.

Hvor ligger Ansvaret for, at den tiltagende Skrivefærdighed er mundet ud i denne Plebejersynsmaade? Man kunde snarere tænke sig de modsatte Konsekvenser dragne; thi Talentet maales jo i Forhold til det i ethvert Øjeblik herskende Gennemsnit. Det er sværere at have Talent — eller burde være det — i en Tid, hvor ethvert kvikt Hovede kan skrive en Bog. Hvad der tidligere regnedes som sikre Tegn paa særlig Begavelse: læselig Fremstillingsform, et vist psykologisk Skarpblik, Sans for bestemte Konflikter og Problemer i Menneskelivet, er altsammen nu kun Tegn paa almindelig Begavelse — endda saare almindelig Begavelse.

Ikke desto mindre er det paa disse Kendemærker, at man vedblivende bygger sine Profetier. Oprigtig talt, hvem har Talent — Talent i Ordets egentlige Betydning af noget oprindeligt, noget uerstatteligt, noget som ingen anden kan præstere Magen til. Man behøver ikke at dvæle ved hele det Utal af Skribenter, for hvis Vedkommende Sagen er klar nok. Men lad os tage et Par tvivlsomme Tilfælde, f. Eks. *Anker Larsens* Fortællinger „Af Livets Ubønhørlighed" og *Thit Jensens* „Martyrium".

Det skal indrømmes, at der i en Fortælling som „En streng Tid" er noget, der tyder paa et ikke sædvanligt Blik for de dybe Forskydninger i et Menneskesind, men alt det øvrige — „Talentet" — den færdige Fortælleform, den kloge og lune Menneskeopfattelse, den næsten rutinerede „klaren alle Vanskeligheder" — er det betryggende? Er det mer og andet end, hvad Forfatteren har kunnet hente hos sin Samtid ved at se sig om? Der er endogsaa noget i det sikre Luntetrav, han straks er slaaet ind i, der skræmmer — mon Farten nogensinde kan sættes op? Kort sagt: der er al mulig Grund til at indrømme, at det er en dygtig, underholdende, sund Bog, det er tillige en behagelig Bog, der faar En til at ønske det bedste for dens Forfatters Fremtid, men er det, som man har paastaaet det — en talentfuld Bog? Fremtiden vil maaske vise det — maaske vil den stadig forny samme Spørgsmaal. Vi faar se. Der er over Anker Larsens Ting det afrundede, der hører med til det færdige Kunstindtryk, men ikke engang dette har *Thit Jensen* at skuffe os med. Naar man hører Ordet „Talent" sat i Forbindelse med hendes Bog, maa man i hvert Fald have Lov til at spørge, om det er *kunstnerisk* Talent, der er Tale om. Ingen kan benægte, at det er Optegnelser, der vidner om et ivrigt kamplystent og medfølende Sind, men tør man virkelig hævde mere? Er der nogen, der af disse henslængte Byggeklodser kan slutte sig til, hvad de samlede og ordnede skulde have været. Som det er, maa vi nøjes med at betragte hver Enkelthed for sig og gætte paa, hvor den mon skulde have siddet.

Digitized by Google

Naar man anvender Ordet „Talent" her, har man gjort det ganske enstydigt med visse personlige, sympatiske Egenskaber, Stræbsomhed, Hjærtelag, Fornuft, god Hukommelse o. s. v. Hvorledes det end forholder sig, Eksempler som disse viser tilstrækkelig for enhver der ved, hvad Originalitet og hvad Kunst er, at det ikke først og fremmest er disse to Begreber, man tænker paa, naar man saa redebont udnævner unge Talenter hvert Efteraar.

Det er maaske bedst ikke at ofre mere Tid paa at udgrunde Meningen i dansk Boganmelderi. Lad os gaa til Sagen selv og forsøge om det skulde være muligt — med vor Opfattelse af Ordet Talent — at trække nogle Linier igennem det tilsyneladende haabløse Virvar, Efteraarets Boghøst frembyder.

Man henvender sig naturligvis først til de kendte Navne, i Haab om der at finde det Holdepunkt, hvorefter vi kan orientere os. Denne Gang synes dog Henvendelsen forgæves. *Helge Rode*, hvis Udvikling man har Grund til at følge med saa megen Forventning, nøjes med at give os et Par fine og vittige Variationer over Temaer kendt fra hans tidligere Digtning. Det er meget indtagende, men dog en Skuffelse for dem, der venter sig betydeligere Ting af hans Evner. Paa en endnu føleligere Maade skuffes man af *Jakob Knudsen*, der i sin Fortælling „For Livets Skyld" forgrover de Motiver, han tager op til ny Behandling. „Den gamle Præst" var noget af en Sokrates, gennem hvis Visdom en Dæmon talte, men hans Kollega i denne Bog er blot en gammel praktisk Knark uden lange Betænkeligheder — desværre et saare uklart Hovede. Vi formanes til ikke at forandre noget i det bestaaende, der er helliget ved saa og saa mange gamle Bønderkoners ubetingede Tilslutning. I de tidligere Bøger fornam man den parodoksale Hævdelse af det gamle, af det bestaaendes Ret, som udsprungen af en adelig Foragt for den lettestvundne Klogskab, som en dybere Indsigt i Tingenes Grundvold, en Fortrolighed med deres langsomme Vækst og skjulte Rodfang. Der var i dette en ridderlig Troskab mod Livet, men her truer det med at slaa over i sin Modsætning en plebejisk Vedhængen ved Traditionen, en Respekt for Institutioner, fordi de er gamle, Meninger, fordi de er udbredte.

Det er jo overflødigt at bemærke, at der er mer end et Vidnesbyrd om Forfatterens Talent. En Mand som Jakob Knudsen sætter aldrig helt forgæves Pen til Papir.

Pontoppidans Bidrag er den lille Fortælling om Borgmester Hoeck og hans Hustru, der gensidig piner hinanden til Døde. Det er et nyt men ikke uventet Vidnesbyrd om Pontoppidans sikre Kunst — fast og graa som en Radering — gjort med kold Naal.

Hans „Lykkeper" kan ikke regnes med til Indtrykket af dette Efteraars Litteratur, trods „Politiken"s Trompetstød, der ikke kunde have været voldsommere, hvis det havde været en daarlig Bog, det gjaldt. For de mange, der allerede for et Aar siden har bemærket Bogens Eksistens og gjort sig dens Betydning klar, kom denne Begejstring

Digitized by Google

pudsig forsinket. Dog tør man, med talrige Erfaringer for Øje, ikke tvivle om, at Bladet har vidst at afvente det rette Tidspunkt.

Laurids Bruuns paabegyndte Værk „Den evige" er endnu for langt fra sin Fuldendelse til at kunne bedømmes.

Tilbage bliver der een Bog, som man ikke kan fravriste Karakteren genial, hvad man saa ellers synes om den. Det er *Johs. V. Jensens* Roman „Hjulet". Karakteristik er der saare lidt af — det er den samme Stemme, der taler gennem hele Bogen — og af Spænding og Fabel bliver der intet tilbage, naar man fradrager de ganske barnlige psykologiske Snedigheder, der skal gælde som moderne Erstatning for ældre Tiders hæderlige og reelle Røverhistorier. Det er Skildringerne fra Chikago, der giver Bogen blivende Værd. Det er endogsaa sandsynligt, at Forf. med disse Skildringer har sat en Verdensrekord med Hensyn til blendende Prosa. Det er i hvert Fald svært at tænke sig dem overgaaet i næsten magisk Evne til at fremtrylle Stemningen — den store Stenørkens Myller og Ensomhed, Grumhed og Kulde. Men som bekendt lærer man ikke at riste Trylleruner uden at betale derfor. Og det synes, som om Johs. V. Jensen for hver ny Grad af Virtuositet har maattet betale med en stedse større Part af sit Menneskevæsen til Skrivetroldene, hos hvem han er gaaet i Lære.

Der er Sider i denne Bog, der kun kunne være skrevne af En, der helt har formaaet at se bort fra, at han selv er et Menneske — et Menneske, hvis Ord skulde læses af Mennesker. Der er Linier prentede med en grum, altudslukkende Skrivelyst af en Mand, der har kastet Menneskesvaghed og Menneskestyrke — Sympati og Antipati, Haab og Frygt — bag sig som Atleten sin Kappe, naar han træder ind i Ringen. Man har Fornemmelse af, at denne Mand er under Forvandlingens Lov, i Færd med at fuldkommengøres til et Instrument til Optagelse af Sensationer og Billeder — en forbedret Kinematograf. Vi staar overfor en ny Art af homo sapiens, der i Stedet for Sjæl har en overfølsom Gelatineplade.

Hans Genialitet mærkes ikke som det forhøjede Udtryk for en hel Personlighed, men snarere som en Sygdom, en Rabies, en Svulst, der sidder indkapslet i Organismen og vokser paa dens Bekostning. Man har Trang til overfor en Specialist-Begavelse som denne at finde en anden Betegnelse end Geni — genialt Talent vil maaske være rigtigere.

En Bog som „Hjulet" er alt efter Forholdene en Pryd eller en Fare for den Litteratur, hvori den fremkommer. Geniet er saa lidt som noget andet en absolut Værdi, og dette gælder i endnu højere Grad de særlige Former. Ibsen alene vilde betyde noget andet for sit Folk end den Ibsen, der virkede samtidig med Lie og Bjørnson. Hvis vor Litteratur struttede af Sundhed og Kraft, hvis den talte en Række Personligheder med Tankens Rygrad og Følelsens Marv, vilde Johs. V. Jensen betyde en Rigdom. Han vilde være et Vidnesbyrd om, hvor stor en Skala vi formaaede at spænde over. Men i en Litteratur, hvor de fleste kan skrive og kun det, men saa yderst faa kan tænke og føle som Mænd, betyder den, der som Johs. V. Jensen netop kan skrive dem

Digitized by Google

alle sønder og sammen, en yderligere Spore til skæbnesvanger Ensidighed.

Som en blændende højt hævet elektrisk Fakkel belyser denne Bog grelt den omgivende Litteratur og afdækker den samme Tilstand overalt. Gaar man atter ned i Vrimlen, vil det være lettere at finde sig til Rette, lettere at stille sine Spørgsmaal saaledes, at Svarene udspringer af Kendsgerningerne. Man vil for det første ved at lægge denne Bog ved Siden af andre — i øvrige Henseender maaske vidt forskellige — Værker, f. Eks. „Martyrium" eller „Lykkenid" af Simon Kock, let se, at Hovedvægten for vore Forfattere ligger paa at *skrive* en Bog. Det er Lysten ved at forbruge det hvide Papir — den de to ellers højst forskellige Damer, Fru Blicher-Clausen og Thit Jensen, aabenhjærtigt tilstaar — der synes den drivende Kraft. Det, der skulde ligge bagved, Personlighedens hemmelige, utrættelige Id, Mandens faste Tag for at skabe Orden, Klarhed og Afslutning mærker man i Reglen intet til. Taalmodigt fylder man Side efter Side med Indtryk og Strøtanker. Det skrevne lægges i Skuffen, og næste Dag sætter man sig til det ventende hvide Papir. Naar Stablen af beskrevne Blade er anstændig tyk, kalder man den en Bog — underforstaaet et Kunstværk. Vi faar paa denne Maade en stedse større Litteratur af tømte Skrivebordsskuffer.

Det er derfor blevet et *Slid* at læse moderne Bøger; thi de savner næsten alle Kunstens umistelige Forret at være nemmere end Livet og Virkeligheden. Naar Kunsten er dyb og omfattende, kan den kræve Aandens yderste Anspændelse, men den er dog i Forhold til det Liv, den rummer, en Genvej, en Tilrettelægning, *et gjort Arbejde.*

Den er et Menneskes *Mening* om Tilværelsen samlet i en Tanke, en Følelse, en Stemning, et Billede, en Personlighed. Den er et sidste Resultat.

Hvad vi faar, er i Reglen det modsatte: en første Begyndelse, en raa Kladde, noget uordnet og ufuldendt. Det Evangelium, dansk Litteratur i Øjeblikket stunder mod, er det jævne: „Skriv Eders Bøger om, slip dem ikke, før de er færdige. *Skriv først og fremmest Eders Bøger om, saa skal alt det andet tillægges Eder.*" Det var tænkeligt, at vore Skribenter ved at følge dette Husraad naaede overraskende Resultater. Det anbefales som et litterært Voltakors.

Sjelden træffer Idéen i første Inkarnation sin blivende Form. Gennem en Sjælevandring nærmer den sig sit sande Væsen — sin største Fuldkommenhed. Der kunde endnu af Thit Jensens og Simon Kocks Kollegiehefter være blevet Bøger, og „Hjulet"s flammende Taage kunde have hvirvlet sig sammen til en lysende Sol — en af Kunstens evige, retledende Stjerner.

Gennem et ganske anderledes anspændt Arbejde end det, hvorom Værkerne vidner, vilde vore Skribenter have fornemmet, hvad der maa ligge klart for Kritiken, at vor Litteratur trives ilde af Mangel paa to Ting: *Idéer* og *Kendsgerninger,* snart det ene, snart det andet — som Regel begge Dele, men værre Fejl kunde den heller ikke have, thi *af Stemninger kan ingen varig Kunst opbygges.*

Digitized by Google

Læg „Hjulet" ved Siden af „Lykkenid", og man vil, naar man spørger efter Værkets Struktur, det der skal bære det gennem Tiden, se, at de begge i deres inderste Væsen er Stemningsgelé. De ligner hinanden som to Gopler, selv om der ogsaa er den Forskel, at den ene brænder, medens den anden er af en diskret, fornem, vandklar Uskadelighed.

Den næste Opgave bliver da nærmere at betragte denne sidste Bog, der er blevet saa hjærtelig modtaget af Mænd med Smag og som derved har faaet Betydning som et Symptom paa, hvilke Fordringer, man i *fordringsfulde* Krese stiller til Kunsten — eventuelt hvilken Nøjsomhed, man efterhaanden er blevet opdraget til.

Kort — hvorledes vor æstetiske Kultur i Øjeblikket er beskaffen.

HARALD NIELSEN.

Digitized by Google

ET KJØBENHAVNSK MUSIKIDEAL

Da jeg fornylig under et kort Besøg i Kjøbenhavn kom ind i en Butik, var det første, mit Øje faldt paa, en Stabel Puder af højrødt Atlask, paa hvilket var trykt et Billede af Hr. Herold som Svaneridderen. Der var ogsaa lignende Andre i Gult med Fru Anna Larssen, og der var nogle med Hr. Schrøder — jeg husker ikke i hvilken Farve. Men flest Exemplarer var der af de højrøde med Hr. Herold. Jeg spurgte den Handlende, om han virkelig solgte noget synderligt af de Puder, og han forsikrede mig, at de gik som varmt Brød.

Hvilken bedaarende Tanke ogsaa for en liden kjøbenhavnsk Kvinde — der maaske udgyder sin poetiske Følelse i anonyme eller med Navn signerede Breve og Digte til Hr. Herold, og som maaske sukker og atter sukker over sin haarde Skjæbne, ikke at kunde lære den Tilbedte at kende — ialtfald at kunne lægge sit længselsfulde Hoved op til Hr. H. in effigie paa Puden! Det smager dog lidt af Fugl.

For os Andre er Tanken og Smagen deri maaske noget mindre bedaarende, og fra Puderne gaar Tanken let over til Theaterprogrammer og fra disse atter til Begrebet kjøbenhavnsk Musikinteresse og kjøbenhavnske Musikidealer. Og det Smil, som man fik paa Læben ved at se Puderne, forsvinder. Ak ja, som det er Svaneridderen, der giver de røde Puder deres Tiltrækningskraft, saa er det jo Hr. Herold, der er nødvendig for at trække Hus til Operaen. Ja selv til Koncertsalen: giver den danske Komponist, som i de senere Aar har samlet den største Interesse om sig og skænket dansk Musik de monumentaleste Værker fra den nyere Tid, en Kompositionskoncert, saa er det ham ikke muligt at faa solgt tilstrækkeligt ved at love store Værker for Orchester og Chor; nej, han maa i Hast engagere Hr. Herold — saa først er han sikker paa at kunne hænge den røde Lygte ud.

Det være langt fra mig at sige noget Nedsættende om Hr. H.s

Digitized by Google

Stemme og Sangkunst — ofte har jeg glædet mig derover, og jeg tvivler paa, at man nogetsteds hører en bedre Don José end Hr. H. Det er en meget mere almindelig Betragtning, som uvilkaarlig paatrænger sig mig.

Det er nemlig den ikke egentlig opbyggelige Betragtning, at dansk Musikinteresse i det bredere Middelstandspublikum, det, som fylder Operaen, simpelthen er — Hr. Herold. Saa meget mindre opbyggelig er denne Betragtning endnu, fordi Hr. H. hører til de mange Sangere, som gaar den brede Landevej i Retning af Smag og Tendenser, og ikke til de Faa, for hvem den gode Kunsts Trivsel er Opgave. Det er Hr. H. øjensynligt ganske ligegyldigt, hvad han synger, blot han kan gjøre Effekt og smelte Hjerter og stadigt fylde Huset. Og ganske ligesaa ligegyldigt er det Publikum, hvad der synges, blot det faar sin Herold at høre. Vi har jo oplevet, at det fadeste, vamleste Produkt af en dansk Komponist — en Opera, der hurtigt i Kapellet blev omdøbt til „Vi kan den da," fordi man syntes, man kjendte den saa godt iforvejen fra Ende til anden — har trukket Hus Gang efter Gang, blot fordi man à tout prix maatte høre Hr. Herold. Selvfølgelig: det gode Publikum rynker paa Næsen, hvis det ser Vifandaka paa Plakaten, og gaar ikke i Theatret. Men Middelstanden kunde vist blive ved at nyde denne allevegne fra importerede, honningsøde Sirup endnu i lang Tid, blot Hr. Herold medvirker.

Det er paafaldende, at Hr. H. i de senere Aar kun er optraadt i to rene 1ste Klasses Operaer: Carmen og Lohengrin, og den sidstnævnte Titelrolle hører jo ingenlunde til Hr. H.s Glandsroller. Ellers har det mest været 2den — 4de Rangs Værker (lige ned til den ovennævnte 16 Rangs Vifandaka), ved hvilke Hr. H. har trukket Hus. Sligt er ikke noksom at beklage. Thi derved bliver en saa populær Sanger en direkte Hindring for Opførelsen af den bedste Operamusik. At Hr. H. holder sig paa Afstand fra Wagner, er forstaaeligt og vistnok rigtigt, da det ikke er hans Genre, og saadanne Heltetenorroller maaske vilde medføre Fare for hans noget sarte Stemme.1) Men naar Hr. H. aldrig synger Mozart og endda skal have udtalt, at det ikke „morer" ham at synge denne guddommeligste af alle Operakomponister, saa er det en kunstnerisk Forsyndelse, der ikke tilstrækkeligt kan dadles. Det er at give Stene for Brød, naar man foretrækker at virke i Bajazzi, Cavalleria osv. og naar man føler og lader, som om det højeste i Kunsten ikke vedkom En. Jeg mindes kun at have hørt Hr. H. i én Mozart'sk Opera, nemlig Bortførelsen fra Serailet for mange Aar tilbage, og det var ganske fortræffeligt; der er heller ingen Tvivl om, at han med sin Phantasi og sin fine Sangkunst vilde kunne glæde alle musikalske Ører som Tamino eller Don Ottavio. Men i Stedet derfor han man maattet nøjes med Hr. Agerholm som Don Ottavio, og dette er snarest en Lidelse at høre paa. Resultatet: Mozarts' Værker opføres yderst sjældent og trækker ikke Hus, medens La Traviata, Cavalleria, Bajazzi, Troubadouren osv.

1) Den Alvor og Energi, som Hr. Cornelius i de senere Aar har sat ind paa Wagner, fortjener den fuldeste Anerkendelse.

Digitized by Google

osv. er sikkre paa at fylde Huset. — Hr. Herold havde yderligere kunnet virke hen til at udviske den Skamplet paa kjøbenhavnsk Operarepertoire — et paa en germansk Operascene vistnok temmelig enestaaende Tilfælde — at det er umuligt at holde Fidelio oven Vande. I Kjøbenhavn kender man saa godt som ikke Bethoven's eneste Opera, og den Del af det bredere Publikum, som har gjort sig den Ulejlighed at høre den, finder den „kjedelig". Det skulde just vænnes til at høre den. Og dette havde saa let kunnet opnaas, dersom Hr. H. havde ønsket at synge Florestan — men selvfølgelig: Middelstanden „tager" han alligevel mere, naar han „agerer" som Turiddu osv.

Her er vi ved det sorte Punkt. Musik er for den kjøbenhavnske Middelstand ikke Værkerne, men den eller den tilfældige Sanger, som nu er bleven dets Yndling i Øjeblikket. Musiken er ikke Mozart eller Wagner eller de andre store Komponister; Musiken er Herold! Ikke Spor af denne Følelse: jeg vil høre god Musik, og stiller Du Dit Talent i en slet Sags Tjeneste og bryder Du Dig ikke om at tjene den gode Kunst, saa bryder vi os ikke om at høre Dig. Nej, det er ganske ligegyldigt hvad Hr. H. synger; det tommeste, indholdsløseste er godt nok, blot man faar ham at høre!

Et højt Standpunkt af Kunstinteresse og Kunsforstand!

Men — vil man maaske indvende — er det ikke saaledes hele Verden over? Naturligvis: Middelstand og Middelstands-Kunstbetragtning finder man overalt, men denne Middelstand kan være mere eller mindre kultiveret. Og at den kjøbenhavnske Middelstand i musikalsk Interesse og Smag staar dybt under ikke blot de større, men ogsaa de mindre tydske Byer, derom er der ingen Tvivl.

Joachim har en Gang sagt de smukke Ord, at den udøvende Kunstner skal være Publikums Præst, ikke dets Tjener. Kunsten skal for ham være en Religion, som han prædiker for Folket, ikke blot et Middel til Gods og Guld og „Beundring af Børn og Abekatte". Og jo større Talent, des større Ansvar!

Men Tenorer føler kun yderst sjældent noget af dette. Hr. Herold har da heller aldrig været andet end Publikums Tjener. Kan han smelte Middelstandens Hjerter endnu blødere i slet Musik end i god, saa lader han gjerne denne ligge. „Erfolg ist Trumpf" er hans kunstneriske Devise.

Og Middelstandens Damer køber ham paa højrødt Atlask.

RUDOLPH BERGH.

Digitized by Google

EFTER KONG CHRISTIAN DEN NIENDES DØD

LIDET anede jeg, da jeg midt i Januar Maaned affattede den politiske Artikel, hvoraf to Brudstykker blev trykte i dette Tidsskrifts Februarhefte, og som blandt andre Emner ogsaa berørte det nylig stedfundne Kongevalg i Norge, at vor egen gamle Konge skulde gaa bort fra sit Folk inden samme Maaneds Forløb, og at jeg saa snart skulde høre Klokkerne ringe over ham, ligesom jeg før har hørt dem ringe over de tre sidste af hans Forgængere. Nu er Klokkerne forstummede, men vi synes endnu at høre en Genklang af deres dybe Stemmer. Afskedsdigtenes og Mindetalernes Tid er nu ogsaa forbi. Men der er endnu ligesom Lyrik i Luften. Kritiken og den praktiske Politiks Overvejelser begynder vel at dukke frem. Men Folkets Stemning er endnu alvorligt bevæget og højtidelig. Paa dette vanskelige Tidspunkt er jeg bleven opfordret til at udtale mig her i dette Tidsskrift, som har saa begrundet Krav paa min Bistand. Jeg vil vove Forsøget, skønt jeg i mange Aar har været en afgjort og ikke tavs Modstander af den Politik, som Kong Christians Ministre førte i dette Land, og det først var ved Systemskiftet i 1901, at jeg helt og fuldt kunde hengive mig til den Sympathi for Kongen som Menneske, som jeg gennem den lange Tid havde følt, men næppe offentlig har

Digitized by Google

givet Udtryk. Lad det da ske ved denne Lejlighed! Jeg frygter ikke for at blive misforstaaet.

Ved sin Regeringstiltrædelse den 15. November 1863 blev Kong Christian modtaget af et Folk, hvis Puls bankede med Feberens urolige Hast. Man stod ved en skæbnesvanger Afgørelse. Efter en Menneskealders endeløse og næsten haabløse Forhandlinger, afbrudte af en treaarig Borgerkrig og derpaa atter fortsatte med uforandret Bitterhed, idet Krigen kun overfladisk havde løst de indviklede Spørgsmaal, det europæiske Diplomatis Rædsel, var man fra dansk Side naaet til den saakaldte Novemberforfatning, som nøjere skulde knytte Slesvig til Danmark og løsne Baandet mellem Kongeriget og Holsten. Forfatningen var allerede vedtaget af Rigsraadet og manglede kun Frederik den Syvendes Underskrift, da hans ulykkelige Udflugt til Sønderjylland med paafølgende Sygdom og Død forhindrede dette. Med Lidenskab fordrede man nu, at den nye Konge skulde vise sit danske Sindelag ved ufortøvet at give sin Underskrift, uden Hensyn til den ved Tronskiftet i saa høj Grad forringede Situation, idet Arvefølgen i Hertugdømmerne var et af de store Stridsspørgsmaal mellem Danske og Tyske. Christian den Niende saa ved denne Lejlighed koldblodigt og klart paa Situationen og erkendte fuldkommen rigtigt, at de ganske forandrede Forhold tillod at gaa tilbage fra Novemberforfatningen uden Fornedrelse. Men desværre, han kunde ikke bevæge hverken den daværende Premierminister Hall eller nogen anden af de ledende Politikere til at paatage sig Ansvaret og trodse Folkets uundgaaelige Forbitrelse. Man mente, at Stenen maatte rulle, da den nu en Gang var sat i Bevægelse, og at Europa ved sine Livsinteresser var bundet til det slesvigske og holstenske Spørgsmaals Løsning i dansk Aand. Saaledes var Christiau den Niende i Virkeligheden tvunget til Underskriften. Thi at fremkalde Revolution og Borgerkrig i Danmark var dog en Udvej af den absurdeste Art. Og Stenen rullede, og Europa holdt sig tilbage, og Slesvig gik tabt lige op til Kongeaaen. — Naar vi vil spørge, hvor Skylden for Slesvigs Tab — et Spørgsmaal, som vi ikke af lutter Hensynsfuldhed kan gaa udenom — maa søges, saa er Aarsagerne naturligvis flere. Først og fremmest er det jo altid en Ulykke at være de Smaa over for de Store. Men dernæst maa vi indrømme, at det danske Folk

Digitized by Google

ikke hos sine Førere fandt den Forening af Mod og Besindighed, som alene kan bringe ud over vanskelige Situationer. Der var en Mangel paa Mod hos dets Raadgivere til at se Forholdene under Øjne i deres hele strenge og barske Alvorlighed. Det var intet Legeværk at have den hele store og rigt udviklede tyske Nation til Modstander og det netop i en Tid, da den efter Aarhundreders politiske Vanrøgt og Fornedrelse begyndte at føle sine Kæmpekræfter og hige efter Enhed og Storhed og Berømmelse ogsaa udenfor Ideernes og Bøgernes Verden. Det var en forfærdelig Ulykke for os, at Forholdene havde lagt det saaledes til Rette, at den første Kraftprøve netop skulde gælde Landene nord for Elbmundingen med deres udmærkede Sømænd og den uforlignelige Havn paa Grænsen af Slesvig og Holsten, altsaa med Mulighederne for at skabe en tysk Sømagt af Rang. Det havde været danske Statsmænds Opgave at stille sig og med ubønhørlig Oprigtighed besvare sig det Spørgsmaal, hvad her var naturmæssigt og hvad der var kunstige Sammenklininger eller fantastiske Drømme. Fremdeles maatte det paa det nøjeste prøves, hvad der virkelig havde Europas Interesse i dette vidtløftige og med Detailler overlæssede Spørgsmaal, og naar saa danske Statsmænd havde opdaget, at det, der med nogen Rimelighed kunde reddes, kun var de Egne, hvor der endnu taltes, tænktes og følтes Dansk, saa havde det været Opgaven at finde Fremgangsmaaden, der var at følge, og med Taalmodighed og Fasthed at gendrive alle Indvendinger, som man kunde forudse vilde rejse sig imod denne nødvendige Amputation ogsaa fra kortsynede Nordslesvigeres Side. Endvidere gjaldt det om at forberede den saa overordentlig sandsynlige Krig med alle optænkelige Midler, og det ikke blot Frontstillingen ved den gamle Rigsgrænse, men ogsaa den fuldt saa vigtige Flankestilling Dybbøl—Als, saavel som Retrætestillingerne i Jylland og paa Fyn. Men desværre, man sparede paa Pengene, som om Penge kunde anvendes bedre end til Fædrelandets Forsvar, og under den evige Produktion af Taler, Aktstykker og fulminante Avisartikler levede man sig ind i en Drømmetilværelse, der skulde føre til en sørgelig Opvaagnen. Hvor det er tungt at mindes disse Ting! Men paa den anden Side, hvilken Skole for Folket! Hvor taabeligt, om man vilde glemme de bitre Lærdomme, som den Gang blev givet os! Ved den

Digitized by Google

Konges Død, hvis advarende Ord ikke kunde faa Ørenlyd, mens det endnu var Tid, er der Anledning til at kalde disse Minder tilbage. Endnu én Gang erhvervede Kong Christian Krav paa vor største Taknemmelighed ved sin betimelige Indskriden i vor Udenrigspolitik, idet han 1870 ved Hertugen af Cadores Overbringelse af Allianceforslag fra den franske Regering energisk talte for deres Afvisning og havde væsentlig Del i, at de blev forkastede. Derimod kan man vel næppe fritage ham for et tungt Ansvar ved Indgaaelsen af det cumberlandske Giftermaal, der, som bekendt, gav vor bitre Fjende, Bismarck, den kærkomne Lejlighed til at udslette Pragerfredens femte Paragraf og derved berøve Nordslesvigerne det sidste Haab om en snarlig Genforening med Kongeriget. Her synes Statspolitik at være blevet krydset af familiepolitiske Hensyn, men Historien maa undersøge og dømme. De sidste Dages Begivenheder i Norden finder jeg det utidigt her at omtale, men, naar en Gang Sløret løftes fra disse Begivenheders indre Historie, vil det sandsynligvis vise sig, at den gamle Konge ogsaa ved denne Lejlighed med Held talte Besindighedens og Hensynsfuldhedens Sag.

Medens Christian den niende mellem sine diplomatiske Raadgivere gør Indtrykket af den praktiske, ved Rejser og Sendelser til forskellige Hoffer mere erfarne Mand, der ved sin militære Uddannelse ogsaa havde et sundt Blik for Landenes Magtforhold og militære Muligheder, gør han overfor de indre Forhold et begrænset og ængsteligt Indtryk. Han var aldeles ikke Jurist, men ikke uden Overtro paa Jurister og Juristeri, og beskedent erkendende sine egne Mangler paa dette interessante Omraade begik han det skæbnesvangre Misgreb at spørge Landets Storjurister til Raads om Forstaaelsen af de Grundlovsparagrafer, som fastsatte hans og Rigsdagens Magtfuldkommenhed i deres gensidige Forhold. Her skulde han hellere have raadspurgt sit eget sunde Omdømme og lyttet til den Forstaaelse, som den konstitutionelle Forfatning overalt, hvor den har slaaet Rod, og navnlig i dens Fædreland England er Genstand for. Det vilde da ikke have undgaaet hans Opmærksomhed, at Sjælen i det konstitutionelle Liv er Folkets Selvstyre, udøvet gennem Folkets Repræsentanter og et formelt af Kongen, men reelt af den hele politiske Situation og derved indirekte af Folket udnævnt Ministerium,

Digitized by Google

som ikke maa gro fast paa Taburetterne, men hvis Skiften mellem Hovedpartierne netop er Betingelsen for den alsidige Kritik af Forholdene og den tilbørlige Varetagelse saavel af Fremskridtets som af Konservatismens Interesser. Hvor mange Bekymringer vilde han ikke have sparet sig ved at tilegne sig disse bærende Grundtanker, og hvor mange bitre og kvalfulde Dage havde han ikke sparet det danske Folk! Han forstod ikke, at, idet han raadspurgte disse fine og lærde juridiske Hoveder, fik han Svar, ikke af Jurister, men af udprægede Højremænd. Dog, den stiveste af dem alle var ganske vist Jurist af Fødsel og af Guds Naade, men ikke af Navn, Eksamen eller Grad. Om Godsejer Estrup og hans nittenaarige Ministerium samlede sig nu det danske Højre og det danske Bureaukrati, som til en Krig for Civilisationens højeste Goder mod Hunner og Vandaler, og først efter utrolige Anstrengelser og en Menneskealders Marscheren paa Stedet havde Højre gaaet sig saa træt og var blevet saa afrakket, at det for lange Tider havde gjort sig umuligt som Regeringsparti og derved paaført vor rolige Udvikling en Fortræd, som længe skal mærkes. Det sørgeligste var, at samtidig med Højres Nedgang var Forsvarssagen, den Sag, der af alle Sager bør behandles med størst Hensynsfuldhed i et demokratisk Land, bleven forkludret i en rent utrolig Grad ved provisoriske Bevillinger og andre haardhændede Fremgangsmaader. Paa den anden Side var Demokratiet vokset mægtigt og Folkets Interesse for og Forstaaelse af Grundloven var bleven en ganske anden, og da endelig i det nye Aarhundredes første Aar Reaktionens sidste Skanse var falden og det længselsfuldt ventede folkelige Ministerium var udnævnt af den gamle Konge, saa maatte en uhildet Betragter indrømme, at Striden ikke havde været forgæves, og at det store Epos om Højres og Venstres Kamp, der, som alt i Danmark, hyppigt var ved at slaa over i det Burleske og det Gemytlige, nu med Rette kunde indtage en Plads mellem vore klassiske Digterværker, ikke altfor langt borte fra Per Paars. Men lad os her bemærke det overordentlig smukke og fine Træk, at Kongen under den hele lange og sejgpinende Kamp næppe noget Øjeblik blev miskendt af Folkets store Masse, med Hensyn til sine Hensigters Renhed og sin faderlige Stemning ogsaa overfor dem, der saa længe forekom ham som vildledte. Derfor var der efter Systemskiftet øjeblikkelig en saa blød og mild Stem-

Digitized by Google

ning overfor Kongen, som om han i hele sin lange Regering havde gaaet Haand i Haand med sit Folk.

Der er i den sidste Tid efter Kongens Død forfattet et Utal af Biografier og Karakteristiker, som søger at fæstne hans Træk, og som i deres mærkværdige Overensstemmelse rimeligvis giver et paalideligt Billede af ham, saadan som han virkelig var, og som i al Fald er Udtrykket for den Opfattelse, som Folket i Almindelighed havde af hans Personlighed, og jeg forudsætter her, at den er den rigtige. Vilde man søge Grundelementet i denne Personlighed, vilde det vistnok blive Pligtfølelse, sikkert en medfødt Slægtsarv, men fæstnet ved en stræng Opdragelse, den han, til Held for sine Børn, lod gaa videre, medens saa mange andre Forældre er svage nok til at ombytte den med dens Modsætning, en blødagtig Overbærenhed. Med Pligtfølelsen følger Kærligheden til Arbejde, og hvor den først er til Stede, dér har alle gode Aander fri Indgang. Andre Konger har lagt an paa at tilegne sig theatralsk Optræden og Skuespillerens Kunst; ikke saaledes med Christian den 9de. Han gav sig, som han var, og han havde den for en Konge store Lykke, at hans Natur var saa usammensat og saa let fattelig, at selv den jævneste af hans Undersatter, der kom i Berøring med ham, forstod ham og fik det velgørende Indtryk af en bundhæderlig og helt velvillig Natur, og det kan ikke noksom paaskønnes, naar et Folk mærker, at dets Konge netop er af samme Slags som de brave Mænd og Kvinder i dets Midte, som er de i Sandhed bærende Personligheder i Landet, ikke i Kraft af glimrende Evner, men i Kraft af Karakterens Renhed og Ægthed. Hvad en Konge ved sit moralske Eksempel udretter i sit Folk, er efter min Anskuelse af en Betydning, som man vanskeligt kan overvurdere. Heller ikke kan man nægte, at det var en Lykke for Kongen, at han i fuld Oprigtighed stod paa det samme religiøse Standpunkt som Flertallet af hans Folk. Efter vor Erfaring gives der alvorlige Politikere, fulde af Hengivenhed for Folket og af brændende Interesse for dets Fremgang, der føler det som en bitter Skæbne, at de i Spørgsmaalet om det sidste til Grund liggende i Tilværelsen ligesom taler et andet Sprog end Folket og er udelukkede fra fuldt ud at forstaa og at forstaas.

Digitized by Google

Naar vi nu vil spørge os selv, om Danmarks Stilling er bleven forringet ved Kongens Død, maa vi efter min Mening svare Ja! Thi den gamle Konge besad en saa grundmuret, gennem mange Aars hæderlige Færd samlet Anseelse, at den under enhver Forvikling vilde komme Landet til Gode; for Kong Christians Skyld vilde der være et almindeligt Ønske om at behandle Danmark saa skaansomt, som Hensynet til egne Interesser paa nogen Maade tillod. Dette gælder ikke med Hensyn til vor nye Konge, netop fordi han er ny. Men paa den anden Side er han jo sin Faders Arving og Bæreren af alle hans Traditioner, og vi maa jo alle forene os i Ønsket om, at hans Navn i Aarenes Løb maa samle om sig den samme Tillid og Højagtelse som hans Faders. Hvad Folket angaar, saa er det jo en glædelig Kendsgerning, at Kundskab og dermed Dygtighed til alle de mangfoldige Gerninger, som udgør et Folks Liv, har taget et umaadeligt Opsving i den sidste Menneskealder. Vor Folkemængde er tiltaget overordentlig, og vi indvinder af vor Jord og vort Hav langt større Rigdomme, end der tidligere blot kunde drømmes om. Vort Folks Navn er derfor ogsaa langt mere anset i Verden end før, og det gode og lønnende Arbejde har skabt os en ganske anden Selvfølelse. Derfor forekom det mig ogsaa, at Klokkerne, da de ringede over Christian d. 9de, havde en langt fastere og mandigere Klang end de angstfulde Jammertoner, der lød for hans Forgænger. Sligt er naturligvis Indbildning, Genspejlinger af, hvad der bevæger sig i ens eget Indre. Men jeg tvivler ikke om, at mange af mine Landsmænd, der er gamle nok til at anstille en Sammenligning, har hørt noget lignende i Klokkernes Toner, og dette vilde være et Bevis paa, at vi ser Fremtiden imøde med større Fortrøstning. Herved er der meget vundet. Paa den anden Side maa vi ikke skjule for os selv, at vor Stilling er yderst vanskelig, ikke fordi noget Folk i vor Nærhed direkte skulde tænke paa vor Undergang, men fordi selve vort Lands Beliggenhed er saa farefuld. Thi vel er ogsaa vore skandinaviske Frænder paa mange Maader truede; men deres vidtstrakte og bjærgfulde Lande danner ligesom naturlige Fæstninger, hvortil de i Nødens Stund kan trække sig tilbage. Vort lille Land er derimod aabent og tilgængeligt, og Havet bærer paa sin brede Ryg lige villigt Venner og Fjender ind til vore aabne Kyster og til Centrerne for vort Folkeliv. Herimod er det,

Digitized by Google

at der skal søges Raad, hvis Raad er at finde. Men Raad vokser ikke paa Træerne. Heller ikke kommer de flyvende til dem, der lægger Hænderne i Skødet, og heller ikke til dem, som glemmer de store Ting for de smaa eller i rethaverisk Selvgodhed siger: kun hvor jeg og mit Parti er, der er Sandheden og Retten. Vi lider i det hele under Partivæsnets Overhaandtagen. Undværes kan Partierne ikke, da Spørgsmaalene kun ad den Vej kan blive prøvede til den dybeste Grund. Men Partierne slaar i Stykker, ligesom de har Navn efter Stykker. Helheden har en endnu større Ret, og de gør sikkert en god Gerning, som fra Tid til anden løfter Enhedens Fane og minder Partigængerne om, at de alle er Sønner af det samme Folk og Land, og at intet er mere ødelæggende end at drive Partiernes Kamp ud i en Hadefuldhed, der udelukker enhver Forstaaelse og ethvert Samarbejde. Denne Tanke laa jo som bekendt den gamle Konge i høieste Grad paa Hjærte. Lad da ogsaa hans Minde mane os til Fordragelighed.

V. PINGEL.

Digitized by Google

MOZART OG VOR TID

DER fortælles i videnskabelige Kredse, at man i Belgien har prøvet at fremstille Billedet af en Normal-Menneskетype gældende for en bestemt Egn eller Landsdel paa den Maade, at man har fotograferet flere Tusinde forskellige Ansigter paa samme Plade, og at der saa tilsidst skulde være fremkommet en uforanderlig og overordentlig velformet Type som Resultat af de mange Sammenlægninger. Hvorledes nu end dette forholder sig, saa er der i hvert Fald mellem Verdens største Kunstnere og Digtere enkelte Aander, der synes at være Frugten eller Blomsten af uendelig mange Menneskers Tænken og Stræben, Ønsker og Haab gennem flere Slægtled. De springer frem, fuldt færdige ligesom uden Villie og forekommer netop derfor Menneskene saa ubegribelige og guddommelige.

Det er altid en kedelig Ting at slaa noget fast, selv om Talen er om noget generelt, men jeg synes alligevel, at naar man i Tankerne lader Verdens store Aander passere forbi, danner der sig i ens Bevidsthed Forestillinger om to Hovedtyper. Den ene gaar sin Gang, mørk og alvorlig, med sammentrykte Bryn og knyttede Hænder, triner tungt og bestemt og gaar ligefrem; den anden kommer svingende med lette, fjerende Skridt, bevæger sig med Frihed og Ynde til alle Sider og smiler hjerteligt og varmt ligesom i Solskin. — Naar jeg nævner Navne som Æschylos, Michel-Angelo, Mantegna, Rembrandt, Beethoven og Henrik Ibsen til den ene Side og Phidias, Raphael, Leonardo, Molière, Goethe

Digitized by Google

og Mozart til den anden, forstaar man nok, hvad det er, jeg mener. Kort sagt, en Aandsretning der smiler, og en der ikke kan; i hvert Fald ikke uden med en vis Bitterhed. Den alvorlige, subjektive Type er i Grunden den mest populære; den faar man nemmest fat paa. Ethvert normalt Menneske, selv uden alle Forudsætninger, vil i Hovedsagen kunne huske Værker af f. Eks. Michel-Angelo efter at have set dem en Gang, og saaledes er ogsaa Forholdet med Hensyn til Kunstnernes rent personlige Fremtoning. Manden og Værkerne ligner hinanden, og man kan efter hans Ansigtsudtryk omtrent slutte sig til Arten af hans Aand. Man tænke blot paa Beethoven, Tolstoy og Henrik Ibsen. I disse og lignende Mænds Aasyn med de dybe Furer, haarde Former og indadvendte Øjne læser man tydeligt om bitre Kampe med sig selv og med det Stof, hvori de arbejder, og i Værkerne knager og brager det af Vilje og Energi. — Disse Egenskaber tiltaler især store og smaa Børn og unge Mennesker, som altid finder det langt interessantere at stirre ned i en Vulkan — selv i en udbrændt — end at se op imod den blaa Himmel gennem Kronen af et grønt Træ. Derfor ser vi saa mange smaa Aflæggere af Michel-Angelo, Beethoven og Rembrandt gaa rundt imellem os, men derimod aldrig Raphael'er, Goethe'r eller Mozart'er. Sagen er, at det er langt mere lønnende at agere Michel-Angelosk Billedhugger end Raphaelisk Maler og meget lettere at komponere uudgrundelige Harmonier end klare, faste Melodier.

I de 150 Aar, som nu er forløbne siden Mozarts Fødsel, er der naturligvis skrevet meget om ham. Den Opsigt, han allerede som Barn gjorde rundt om i Evropa, var umaadelig, og da hans korte Liv kun var en eneste opadgaaende Linie, kom en Mængde Penne i Bevægelse baade i hans Levetid og især efter hans Død. De bekendteste Mozart-Biografer er: Otto Jahn, Oulibischeff og den danske Etatsraad Nissen, med hvem Mozarts Enke senere giftede sig. I intet af disse Værker vil man imidlertid finde en virkelig Forstaaelse af Mozart og hans Kunst. Man søger forgæves en træffende eller slaaende Bemærkning om Arten af hans Geni, og hvad angaar de analytiske Forklaringer af de enkelte Værker, er de saa selvfølgelige, at det næsten er Tidsspilde at læse dem. Otto Jahns Værk er ellers i andre Henseender højst fortjenstfuldt; som Bog og Kulturhistorie har det betydelig Værdi. Oulibischeffs Mozart-Biografi damper af Over-Forgudelse og di-

Digitized by Google

lettant-filosofiske Fraser og er egentlig en pretentiøs og usmagelig Bog. Nissens Biografi har kun Interesse som Materialsamling og er ellers som Bog et græsseligt Sammensurium. De bedste Bemærkninger om Mozart har jeg læst i Naumanns Musikgeschichte; men de samler sig ikke og danner ikke Billede. Mozart venter endnu paa sin Fortolker, som absolut maatte være en Musiker af første Rang og helst en skabende Kunstner af samme Art og med et lignende Temperament. Verdens mest musikalske Musiker kan kun fuldtud forstaas og værdsættes af en højt udviklet Tonekunstner, og de bedste, mest træffende Bemærkninger om Mozart, jeg har hørt, skriver sig da ogsaa fra mere eller mindre betydelige Musikere, jeg i Aarenes Løb har truffet sammen med. — Mozart selv satte mere Pris paa virkelig Forstaaelse end paa osende Hyldest. En Episode fra hans Ungdom bekræfter dette. En Aften nemlig, da han spillede ved Hoffet i Wien, og Damer og Herrer med Kejser Franz Joseph i Spidsen som sædvanlig flokkedes om ham og overøste ham med Komplimenter, sagde han pludselig: „Hr. Wagenseil skal komme hid, han forstaar mig." Hr. Wagenseil var Kapelmester og, hvad mere er, en dygtig Musiker og Komponist.

Jeg skal ikke forsøge at give det rigtige Billede af Mozart og hans Kunst — det tillader Pladsen heller ikke — men derimod hovedsagelig undersøge, om hans Værker endnu kan have nogen Betydning for vor Tids musikstuderende og derigennem for Fremtidens Musik.

Der findes endnu en lille Rest af Musikmennesker, som anser alt, hvad Mozart har skrevet, for lige guddommeligt. En gammeldags, fin og rar Slags Mennesker, som kommer sammen og maaske endogsaa festligholder Mozarts Fødselsdag ved Nydelsen af en Kop Tevand. Disse rare Mennesker spiller saa hans allertyndeste Sonater og Symfonier for to og fire Hænder og er lyklige, hver Gang de ikke bliver overraskede. Af denne Slags Mozart-Dyrkere er der ikke mange, og de gør hverken Gavn eller Skade, da de ingen Indflydelse kan have paa Ungdommen. Saa er der en Art af Musikmennesker, som jeg nærmest vil betegne som de conventionelt-autoritetstroende. De bryder sig egentlig ikke om Mozart og gaar helst forbi ham, men tager dog ærbødigt Hatten af og gør en Reverents ligesom for at undskylde sig. Af dem er der mange, især blandt Sangere, Musikere, Diri-

Digitized by Google

genter og Komponister. — Endelig findes der blandt de yngre Musikere enkelte, som indser, at den, der vil studere Musikkens Kunst i alle dens Faser, ikke kan komme uden om Mozart. Saaledes gaar det ogsaa enhver god Lærer i Komposition. Sagen er, at Mozart paa engang er overordentlig streng, logisk og konsekvent i sin Stemmeføring og i sine Modulationer, men samtidig mere fri og ubunden i sin Form end nogen anden af de klassiske Mestre, som har benyttet den af alle Komponister siden Ph. Emanuel Bach saa eftertragtede og vanskelige Sonateform, der jo ogsaa er Normen for Symfonien.

Er den unge vordende Komponist saa vidt, at han kan begynde paa fri Komposition og endelig skal til at bevæge sig i de større Former, indtræffer der et Tidspunkt, hvor Mozarts Værker kan virke højst befriende og befrugtende.

Af Beethoven lærer han at bygge en Allegro-Sats med sine to Temaer og Modulationsdel. Men det er mærkværdigt, saa denne Mester — Musikkens største Lyriker — er regelret, ja ofte helt træet og ubøjelig i sin Form. Man søger til Mozart, og det er aldeles vidunderligt, hvad han kan tillade sig. Han løser alle Baand og siger alt, hvad der falder ham ind, paa den mest overbevisende og selvfølgelige Maade. Indfald, man i første Øjeblik ikke synes hører til, viser sig at være helt nødvendige. Det ene smilende Motiv dukker op ved Siden af det andet alvorlige; den ene Tanke er næppe udtalt, før den næste trænger paa, og dog skrider det hele frem med en saadan Sikkerhed og Orden, at man intet Øjeblik forvirres eller taber Traaden. — Naturligvis kan sligt ikke direkte læres, men en stræbende og talentfuld Elev vil altid være modtagelig for Frihed og Bøjelighed og lade sig paavirke deraf. Disse Egenskaber hos Mozart kunde tyde paa stærk Subjektivitet; men jeg er i Vilderede i saa Henseende. Er Mozart udpræget subjektiv i sin Musik? De fleste Musikmennesker vil svare ja. Men Subjektiviteten er i hvert Fald af en ganske anden Art end hos andre Komponister. Man hører nok, det er Mozart; men det personlige trænger ikke paa og gør ikke Krav paa Tilhørerens hele Interesse. Han svæver over sit Stof som en Terne over Havet og slaar ned, lynsnart og yndefuldt i det afgørende Øjeblik, og naar det sker, synes man, han er den mest individuelle af alle Komponister; men i næste Øjeblik hæver han sig atter over sit Emne, og da synes man, han er den mest ob-

Digitized by Google

jektive af alle store Kunstnere. Man har sammenlignet ham med Raphael, og Sammenligningen er god, i Fald man derved tænker paa Forholdet mellem det subjektive og det objektive i deres Kunst eller paa deres Evner som Dramatikere. Thi i denne Henseende er der unægtelig en slaaende Lighed. Begge har de en aldeles genial Evne til at forene helt modstridende Motiver i en dramatisk Situation. Man tænke paa Raphaels Stanzer i Vatikanet og paa Finalerne i Mozarts Operaer. Disse Værker er ikke blot polyfone, men polymorfiske og polypsykiske. Hver Gruppe, ja hver enkelt Person taler og agerer ud fra sin egen Glæde, Sorg Jubel eller Smerte, og dog er alle Modsætninger stemt saaledes sammen, at man paa Forhaand skulde anse det for aldeles umuligt. — Som Dramatiker har Mozart bragt noget nyt, idet han har gjort sine Personer til virkelige og levende Mennesker. Han følte det selv. I et Brev til Faderen fra Septbr. 1781 mærker man hans Glæde over alle de forskellige Stemninger, han har lagt i Belmontes Arie af „Bortførelsen"; og hans fine Bemærkninger om Musikkens Forhold til Texten er langt mere værd end Glucks store Fortaler til hans Operaer. I Virkeligheden er det Mozart, der har udført det musikalsk-dramatiske Fremskridt, som Gluck har faaet Æren for; men han skrev ikke Fortaler, hvori han proklamerede en Revolution, en Proklamation, som de godtroende, umusikalske „Musikhistorikere" kunde bringe videre helt ned til Nutiden. Det er mærkeligt at se, hvilken Magt en historisk Frase kan faa over Sindene. Hvornaar vil man dog høre op med Frasen om revolutionære Kunstnere. Saa snart en Kunstner viser en Smule Selvstændighed, bliver han erklæret for revolutionær, og mange af dem er virkelig saa naive at føle sig smigret derved. Revolutioner i Kunsten har aldrig fundet Sted, hvis man da ikke kalder det Revolution, at Kunsten paa Grund af politiske, religiøse og andre Forhold har maattet begynde helt forfra igen. I det materielle og politiske Liv er Revolutioner nødvendige og tit velgørende, men i Kunsten er de utænkelige, og det er jo netop det aandelige Livs store Fortrin, at det kan bevare Kontinuiteten og ikke kan dræbes eller kvæles af tilfældige Omstændigheder. Mozart hverken kunde eller vilde revolutionere, men han bragte flere nye Værdier ind i Musikken end nogen anden Komponist siden Bach. Den, der vil og

Digitized by Google

kan studere Musikkens, jeg mener Værkernes Historie, vil give mig Ret, og saa lader vi Historikerne beholde Fraserne.

Vi har set, hvor vanskeligt det var at bestemme, om Mozart kunde betegnes som subjektiv eller objektiv Kunstner. Det er, som om der er dobbelt Bund i ham. Hans Stemninger veksler hurtigt, krydses og brydes som Farverne fra Prismer, snart belysende, snart formørkende hverandre. Naar han smiler, er det ofte med Taarer i Øjnene, og hans Glæde er af en ganske egen Art. Han er egentlig aldrig helt lystig, skønt han har skrevet de ypperligste komiske Operaer, der eksisterer. Sagen er, at Skønheden var for ham det første. Hans Musik er altid skøn; men Skønhed vækker Eftertanke, og saa hører Smil og Latter op. — Dette vidunderlige Skønhedstrylleri, der hviler over f. Eks. „Figaros Bryllup", er af en uendelig bedaarende Art, fordi man faar Taarer i Øjnene, naar man har Lyst til at le, og maa smile, naar Musikken er allermest rørende. Der er noget i hans Natur, der minder om Leonardo; man ved hverken ud eller ind, men giver sig ind under Trylleriet uden at begribe, hvad det er.

Det fremgaar af det foregaaende, at Mozarts Musik er overordentlig vanskelig at forstaa fuldtud og derfor endnu vanskeligere at udføre. Man maa ikke alene være i Besiddelse af en dyb og inderlig Sympati for hans Kunst, men tillige være meget udviklet rent menneskeligt for at kunne gengive hans Værker nogenlunde godt. Det er derfor stor Synd baade imod Mozart og imod den unge musikstuderende, naar Læreren sætter ham til at spille Mozartske Sonater og Kvartetter, saa snart han blot nogenlunde kan magte det tekniske. Det er egentlig ganske vildt og skal nok ødelægge den unges Lyst til at beskæftige sig med Mozart senere. Hvorledes kan man dog tro, at unge Mennesker kan følge de fine og vekslende Stemninger i denne Musik eller have nogen Sans for en Kunst, der udtaler sig saa forbeholdent og ejendommelig sjæleligt? Ungdommen vil først og fremmest have noget, den forstaar, og helst noget, man saa at sige kan gribe med Hænderne. Men Indholdet i Mozarts Musik er mindst af alt haandgribeligt, og derfor maa man hellere lade den unge Musiker brække Fingrene i Liszt og Chopin end dræbe Aanden i Mozart. Men paa et senere Stadium, naar en vis Grad af aanlig Modenhed er naaet, og den udøvende Musiker skal lære at bevæge ikke blot Fingrene men sin Tanke og sin Sjæl, saa er

Digitized by Google

den Mozart'ske Musik uendelig lærerig og maa for den spillende være, hvad en Monolog af Shakespeare eller Holberg er for den unge Skuespiller: en Prøvesten. Jeg kender kun ganske faa Musikere, som er i Stand til at udføre Mozarts Musik tilfredsstillende; de fleste „stiliserer" hans Værker paa en Maade, som er ganske uudholdelig.

Mozart er i sin Musik bestandig levende og menneskelig og taaler derfor mindst af alt at blive udført „stilfuldt" eller „klassisk". Men ved Mozarts Musik forstaar jeg hans bedste Operaer, Symfonier og Kammermusik. Hans Kirkemusik regner jeg ikke med, og for Mozarts og Kunstens Skyld bør det engang siges rentud, at hans talrige Værker for Kirken er uden al Betydning, har aldrig haft og vil heller ikke faa nogen som helst Indflydelse paa Kirkemusikkens Udvikling. Hans Forhold til Kirken var ganske conventionelt og hans Kirkemusik er det i højeste Grad. Jeg ved godt, at der i enkelte af disse Værker findes Satser af betydelig musikalsk Værdi; men fordi et Musikstykke er baade godt og af alvorlig Karakter, er det ingenlunde Kirkemusik. I intet af disse Arbejder findes der Musik, som er gennemtrængt af virkelig religiøs Stemning, og jeg foretrækker næsten Beethovens i kirkelig Henseende ret anmassende store Messe.

En længere Udvikling af, hvad jeg forstaar ved god Kirkemusik, kan jeg ikke tillade mig her, men henviser til Værkerne af det 16de Aarhundredes Kirkekomponister, som i Løbet af otte Takter oplyser langt mere, end jeg vilde formaa i en hel Bog.[1])

Vender vi os saaledes fra Mozart som Kirkekomponist, er det en saa meget større Glæde og Nydelse atter at komme ind under hans Tryllemagt som Symfoniker og Kammermusikkomponist. I hans bedste Kvartetter, Sonater og Symfonier hersker der et saa spirende, gærende og befrugtende Liv, at vi endnu den Dag i Dag maa forbavses over den Friskhed og Kraft, der slaar os i Møde. Her gælder de Ord af Goethe, at der i Mozarts Musik „ligger en avlende Kraft, som virker videre fra Slægt til Slægt", i allerhøjeste Grad. Noget fuldkomnere i alle Henseender end de ti berømte Strygekvartetter findes ikke i Toner. Man synes ikke, Musikkens Kunst kan naa højere. En saa gennemført og fin Udarbejdelse, en saa bøjelig og dog overbevisende,

[1]) For dem, der mangler Forudsætninger til Studiet af disse Værker, anbefaler jeg at studere Thomas Laubs 2 Samlinger af vore gamle Salmer, som er ypperlig udsatte i den Aand, de kræver.

Digitized by Google

streng Form, en saa henrivende Sødme og Velklang i det melodiske og Forstand, ja Visdom i det kontrapunktiske er aldrig set hverken før eller siden. En af mine Venner har gjort den Bemærkning, at det er mærkværdigt og beundringsværdigt, hvor lidt Lærdommen og den kontrapunktiske Kunst gør sig gældende, naar man hører et Værk af Mozart, og at man egentlig først opdager den ved at tage Partituret for sig. Denne Bemærkning er fuldkommen rigtig og træffende, og jeg kan ikke lade være at tænke, hvor indviklet og lærd den moderne Musik ofte synes, og hvor lidt virkelig Polyfoni der dog er, naar man ser nøjere til. Der hersker i det hele taget for Øjeblikket den vildeste Begrebsforvirring med Hensyn til, hvad der skal forstaas ved Polyfoni, og det bliver derfor nødvendigt i det mindste at antyde Forskellen paa det virkelige og det tilsyneladende i denne Henseende, og jeg vil saa gaa lige til Sagen og betegne den ene Slags som **organisk** og den anden som **mekanisk** Polyfoni. Det er ikke Stemmernes Antal, det kommer an paa, men alene Maaden, hvorpaa de bevæger sig. En enkel, eenstemmig Melodi kan i den Grad have Spiren i sig til polyfon Udvikling og Behandling, at flere Stemmer ligesom af sig selv træder til og gror ud fra den ene. Denne Art Polyfoni kan man kalde organisk, og her var en Opgave for en begavet musiklærd eller lærd Musiker, nemlig: at undersøge hvornaar og hvorledes denne Kunst er gaaet tabt, hvilken Betydning den har haft og endnu kan faa, og endelig klart og bestemt vise Forskellen mellem den virkelige ɔ: organiske og den tilsyneladende ɔ: mekaniske Polyfoni. Denne sidste Art bestaar nærmest i at sætte Stemmerne i Bevægelse, lige meget paa hvilken Maade det sker, og som Eksempel herpaa kan jeg henvise til Slutningen af Forspillet til Operaen „Mestersangerne", hvor flere Motiver gaar sammen og tager sig morsomt ud, men i Virkeligheden ikke har det ringeste med Polyfoni at gøre.

I Mozarts Værker træffer man hvert Øjeblik paa Steder, hvoraf der kan læres noget, og der er for mig ingen Tvivl om, at naar Tidens Hjul har drejet sig nogle Gange rundt endnu, vil Mozarts bedste Symfonier staa, medens de fleste af Beethovens vil falde; og det ligger deri, at i Mozarts Kunst er Forholdet mellem det lyriske — det subjektive — og det episk-artistiske mere ligeligt end i Beethovens Værker. Beethoven er egentlig kun Ly-

Digitized by Google

riker. Men det altfor individuelle i den skabende Kunst er det, der falder først. Vor Tid føler maaske mere ved at høre Beethovens Værker; men om hundrede Aar føler man helt anderledes, og den Kunst, der saa hovedsagelig var baseret paa Følelsen, vil blive overflødig, hvis den ikke rummer i sig nogle af de Forhold og Love, som gælder til alle Tider; jeg mener: noget af det, hvoraf der til alle Tider kan læres; og i rent artistisk — hvad skal jeg sige — musikkunstnerisk Henseende er der langt mere at lære hos Mozart end hos Beethoven. — Og saa blev han endda kun 35 Aar gammel! Saa ung døde han; misundt og forfulgt af sine Kolleger, der ikke kunde tilgive, at han havde Talent; misforstaaet og overseet af Publikum, der ikke forstod ham og fandt ham for lærd. Men det hele er gaaet saa hurtigt. — Som et Meteor er han faret hen over Musikkens Himmel og og forsvunden igen ind i Evigheden. Man havde næsten ikke faaet Tid til at sunde sig. En saadan Række af geniale Værker i saa kort Tid kunde nok tage Vejret fra Publikum, og det kan undskylde Samtiden noget. Men paa de Musikere, Komponister og Kolleger, som paa alle Maader imod bedre Vidende gjorde hvad de kunde for at hindre, skade og tilintetgjøre ham, og hvem det tilsidst lykkedes at se ham gaa i Graven, vil der hvile en Skamplet, saa længe Musikkens Kunst lever og dyrkes; thi de vidste, hvad de gjorde, og har end ikke den Undskyldning, at de ikke forstod ham, eller at han var ufordragelig eller hovmodig. Gennem hans Breve og de mange Anekdoter, man har om ham, faar man det Indtryk, at Mozart har været et sjældent elskværdigt og uimodstaaeligt Menneske. Hans hele Personlighed var præget af Aabenhed og Frimodighed; han troede det bedste om sine Medmennesker, og selv om sine aabenbare Fjender og Misundere havde han undskyldende Ord til Rede. Og hvem kan undres over, at hans Liv i mange Henseender baade var uordentligt og letsindigt. Her har hans Modstandere ogsaa Skyld. For overhovedet at kunne eksistere og gøre sig gældende midt i al den Kabale og Intrige, de taarnede op omkring ham, maatte han arbejde som en rasende; hvad Under da, om Pendulen svingede for stærkt ud til den anden Side. Det var vel en psykofysisk Nødvendighed, og i hvert Fald skal det tilgives ham, at han ikke var nogen Engel, men kun et Menneske med menneskelig Lyst, Haab, Atraa, Lidenskab, Dyder og Fejl, og hvad alt

Digitized by Google

det hedder, som bringer Menneskene langt ned og højt op. Alt i alt staar Mozarts Skikkelse som en af de mest indtagende, ikke blot i Musikkens, men overhovedet i Kunstens Historie. Han maatte dø tidligt, for at Billedet af ham selv og hans Kunst kunde fuldkommes. Musik og Ungdom klæder hinanden, og den mest levende af alle Kunster kan ikke udstaa Rynker og hvide Haar, derfor skal man ikke beklage ham, fordi han maatte bort i en ung Alder, men vel fordi han maatte lide under Tilsidesættelse og Miskendelse i Slutningen af sit Liv, hvor han netop gav os sine bedste og skønneste Værker. — Vi staar alle i Gæld til ham, vi Musikere; men mange af os aner det ikke, thi Værdierne fra hans Kunst er tit komne til os ad Omveje, og han hører jo ikke til de Kunstnere, der med Vold og Magt trænger sig paa. Ogsaa det brede Publikum staar i Gæld til Mozart, thi selv om den jævne Hob i Virkeligheden ikke forstaar hans fornemme Sprog og Holdning, saa har den dog en Fornemmelse af et Pust fra en Aand, højt hævet over det almindelige, og det er allerede store Ting. Og vi bringer saa meget hellere Mozart en Tak, som han slet ikke trænger sig paa ved Hjælp af grove, tarvelige Midler eller i Kraft af Vilje og Reformiver. Han vilde ikke noget nyt, det kom af sig selv. Han vilde ikke noget andet end de andre, men han kunde give og gav noget mere. Han tog ikke bort af det, der var, men lagde til af de mange Kostbarheder, han havde fundet, halvt i Drømme, halvt i Leg. Han rev ikke vore Huse ned om Ørene paa os og byggede os Paladser, som imponerede os, men hvori vi frøs. Han gav os sig selv, sit Venskab, sin Aand, sin fine Følelse, sit hjertelige Smil, sin dybe Alvor og sit muntre, friske Sind gennem sine udødelige Melodier og sin skønne, rige Kunst.

CARL NIELSEN.

Digitized by Google

DEN STORE UGE I HELSINGFORS

Dagbogsblade

29/10.

DET er Borkidagen. Det russiske Riges lovbefalede Festdag til Minde om Kejserfamiliens Redning fra en Jærnbaneulykke. Efterretningen om, at de finske Jærnbanearbejdere har sluttet sig til Strejken i Rusland og standset Linien Wiborg—Petersborg er bleven modtaget med Bifald af hele Byen. Der tales rygtevis om en Generalstrejke ogsaa her; men ingen fæster Lid dertil.

Aften.

Det russiske Flag blev i Dag strøget paa Studenterhuset — Uro i Luften.

30/10.

Vi sidder paa en Café og spiser Frokost. En Summen af Menneskestemmer høres fjærnt. Den kommer nærmere og nærmere, en taktfast Marsch høres udenfor. Porte og Vinduer fyldes af Nysgerrige. Det er Jærnbanearbejderne, der i Procession drager igennem Gaderne. De gaar med ranke Rygge og glade Ansigter, som lyser af Beslutningsglæde og Forventning. De mest forskelligartede Rygter om Tilstandene i Petersborg svirrer i Luften. Droskekuskene fortæller, at de skal indstille Arbejdet fra i Aften, og at Strejken vil blive almindelig. — Ingen tror det.

Aften.

Paa Arbejdermødet i Aften er Generalstrejke besluttet. Alle Arbejdere deltager, baade Fabriks-, Gas- og Elektricitetsarbejdere. Endvidere alle Handlende og alle Institutioner, Studenter, Poly-

Digitized by Google

teknikere, Farmaceuter, Lærere. Universitetet og Skolerne skal lukkes. Postfunktionærer og Telefonister er med i Strejken. Typograferne vil endnu et Par Dage holde Aviserne i Gang for at kunne sprede Efterretninger fra Rusland. Alle Værtshuse og Restaurationer skal lukkes. Alkoholudskænkning strængt forbydes. At alle straks følger Arbejdernes Eksempel, forøger den gensidige Tillid mellem Over- og Undergivne. Stemningen forventningsfuld. Som et Lyn er Haabet om nye Tider slaaet ned, man tror paa et velorganiseret Oprør.

$^{31}/_{10}$.

I Morges vaktes Byen med Kejserens Manifest for hele Rusland i Bladene. Saa forbløffende meget gav Proklamationen, at ingen tør fæste Lid til den. Tør man tro paa den, saalænge det er Selvherskeren, der taler? Gælder den ogsaa Finland? . . . . .

— — — — — Alt, hvad der kan krybe og gaa, kommer paa Benene. Byen ligner et stort Forsamlingshus, for trangt til de mange Mennesker, der med smaa Skridt vandrer op og ned, — gaar kun, fordi de ikke kan udholde at staa. Hvad vil man? Hvor skal man gaa hen? — Kl. 12 afholdes et Møde af Politi i Studenterhuset. Hele Politiet vedtager at deltage i Strejken. Fra Mødet begiver det sig i Procession til Jærnbanetorvet for at støde til det store Arbejdermøde dèr. Et underligt Syn! Det forhadte Politi, som fremfor alle andre har været Aarsag til Raseri over de idelige Overgreb mod Folket, opløser sig af sig selv, bøjer sig for det finske Folk i samme Sekund, det indser, at Folket faar Magten. — — — — Paa den ene Side af Torvet ligger det nye finske Teater, hvis Trapper, med Teatrets raat tilhugne Sandsten som Baggrund, er som skabt til en Folketaler. Lige over for ligger Atenæum, Akademiets Bygning. Efter et bevæget Møde vender Folkeskaren sig ind mod Byen for at opløses. Men det er, som om noget binder den sammen, et Haab om, at der skal ske et eller andet. Da farer to Kunstnere op paa Atenæum. De raaber til Vagtmesteren om et finsk Flag. Han vil ikke udlevere det. De sender Bud, hvor de mener at kunne faa en anden Nøgle til Flaghuset. De faar den. Flaget vises til Mængden, som er standset. Det kastes ud over Balkonen og hænger der som et luende Tegn til Daad. „Vent!“ Og op paa Taget iler de med et andet Flag. Medens de tætte Folkeskarer jubler nede paa Torvet, hejses det første finske Flag fra en offentlig Bygning i Fin-

Digitized by Google

land. Flaget paa Balkonen kastes ned til Folket, som svarer med Hurra, og i Triumf bæres det til Jærnbanestationen tæt ved. Efter faa Minutters Venten vajer Flaget ogsaa derfra. Som under én Viljes Magt begiver Skaren sig gennem Byen til Senatstorvet. Man vil hejse finsk Flag paa Senatshuset. Hvorledes man kom ind, hvorfra et mægtigt finsk Flag tilvejebragtes, vides ikke; men inden en halv Time er forløbet, viser seks sorte Silhuetter sig paa Tagets Rand, bærende Flaget som en rød Guirlande imellem sig, balancerende henimod Flagstangen. Skaren paa Torvet er vokset, alle Hoveder bøjede bagover i aandeløs Spænding — nu er de ved Maalet. Med et Smæld udfolder det røde Flag sig i den stærke Blæst. I en Slags hellig Jubel istemmes: „Vårt land, vårt land, vort fosterland" af de Titusinder, som har fordelt sig paa Torvet, paa Nikolajkirkens pompøse Trappe og paa Universitetets. Den, der kun kender Fædrelandssang fra Skoleundervisning eller fra officielle Fester, vil ikke kunne forstaa, at en ubevidst Fædrelandstrang faar et Folk til at synge med en Klang saa gribende, at de fleste har Taarer i Øjnene; og Klangen, der toner ud i Luften, slaar tilbage mod Folket selv som en Festfanfare, der ægger det videre, videre. — Skaren drager derefter mod Landdagshuset, hejser Flaget dèr, og som fra *én* Røst lyder Sangen igen, stærkere og fuldere. Hvorhen Øjet falder, mødes det af blege Ansigter, der fra mørke bevægede Skikkelser lyser mod Skumringshimlen. — Da man drog tilbage over Torvet vajede Flaget fra Raadhuset, fra Universitetet, og som et Dyr, der har gispet efter Frihed, brøler den gule Løve sin Frihedstriumf ud over Finland, trampende paa det østerlandske Sværd. Samtidig med disse Begivenheder holdtes Borgermøde i Brandkorpsets Hus af de Konstitutionelle (det politiske Parti af Landdagen, der har holdt krampagtig paa Loven, og som i de sidste Aar har staaet magtesløst over for det gamle Suometarianpartis Alliance med Russerne). De Konstitutionelles Program former sig til en Resolution, hvoraf de vigtigste Punkter er: Generalguvernørens Afsættelse, Senatorernes Afsættelse, Afstraffelse af disse for Lovbrud, Indkaldelse af en ekstraordinær Landdag paa Basis af den gamle Forfatning. Paa Landdagen Drøftelse af en ny Valglov efter den almindelige Valgrets Principper med én Stemme for hver, uden Hensyn til Køn. (Under det nuværende Firekammersystem kan *én* Mand have indtil 25 Stemmer.)

Digitized by Google

En Fanatiker optraadte som Talsmand for Arbejderne, rasede mod de Konstitutionelle, der Gang paa Gang har sveget Løfter til Arbejderne (de selv giver som Grund, at de overhovedet intet har kunnet udrette under det ulovlige Regimente), og fremfor alt forlanger han derfor direkte Indkaldelse af Nationalforsamling efter almindelig Valgret. „Arbejderne tror ikke paa Herrerne; kommer de først til Magten, glemmer de hurtigt, hvem der har hjulpet dem til den!" De Konstitutionelle erklærer, at dette ikke er et Arbejdermøde, og under Bifald fra Forsamlingen vedtages den oplæste Resolution. En Deputation begiver sig til Generalguvernørens Bolig fulgt af Tusinder af Borgere. Uendelig lang synes Ventetiden, tættere og tættere bliver Skaren. Da lyder Raabet: „Kosakkerne kommer", og som grebne af Vanvid vil alle bort. Man tramper paa hverandre for at redde sig selv; kvæstede og saarede bringes i Hobetal ind paa Apotekerne. Inde i Obolenskys Gaard har en Afdeling Kosakker været posterede; dem har vel én eller anden faaet Øje paa, derfra Rædselen. I Virkeligheden ses hverken Politi, Militær eller Kosakker paa Gaderne, for første Gang i mange Aar. De eneste uniformerede er en Del russiske Officerer, der, drevne af de tilsvarende Begivenheder i deres eget Land, for første Gang søger at give sig i Lag med Finnerne. Ivrigt diskuterende Situationen i Landene, promenerer de sammen paa Esplanaden. — Da Deputationen fra Brandkorpsets Hus er bleven indladt, støder den i Forværelset sammen med en anden Deputation, afsendt fra et Møde af Socialister og Arbejdere. De havde udset tre Mænd til at frembære det samme Ærinde: Generalguvernørens og Senatorernes Afskedigelse. Forfatteren Mørne var Ordfører. De havde haft megen Vanskelighed ved at faa Foretræde. Da det omsider lykkedes, havde Obolensky svaret, at han som Øverstkommanderende over Ruslands Tropper i Finland ikke kunde tage Afsked, da det vilde se ud som en Flugt. Mørne svarede, at det var som Formand i Finlands Senat, at man ønskede hans Afsked; men Obolensky blev ved sit Nej. Senatorerne kunde de ikke faa i Tale, de var hans Gæster i Øjeblikket! Vilde de benytte Vold, maatte de gøre det paa eget Ansvar. Paa Folkets Forlangende rev Mørne saa Dørene op til en stor Sal, hvor c. 22 Suometarian-Senatorer sad om et grønt Bord. Alle rejste sig undtagen Neovius, der med Nonchalance afviste ethvert Spørgsmaal om Afsked og erklærede, at

Digitized by Google

de intet havde at forhandle om med de Herrer eller med Folket. Derefter trak de udsendte sig tilbage og mødte i Forværelset den anden Deputation. Larmen tiltog udenfor, Skaren var vokset fra nogle tusind til ti, tyve, tredive tusinde, og Obolensky forstod først nu, at han intet Valg havde. Da den nye Deputation foredrager sit Ærinde, svarer han derfor, at han vil gøre, hvad Folket ønsker: indgive sin Demission; men han tvivler paa, at Kejseren vil tilstaa den, da han altid har nydt Majestætens ubegrænsede Tillid, og indtil da maa han staa og falde som Soldat.

Deputationen meddeler dette til Folket, som jubler, stormer Træer og Genbopavillonen for at se ind i Huset. Derefter forlanger Deputationen at faa Senatorerne i Tale. Disse har nu fuldstændig mistet Fatningen og beder om en Times Betænkning.

Ordføreren tager Uret op. „Mine Herrer, De faar et Kvarter, Folket venter!"

Efter ti Minutters Forløb svarer de „Ja". — Deputationen anmoder en Senator om selv at gaa ud paa Balkonen og meddele Folket det. Han indvilger deri, hvis én af Deputationen vil gaa med. Da griber de, to Senatorer og én Konstitutionel, hver sin Kandelaber, gaar ud paa Balkonen, og ved det flammende Lysskær raaber de ud til Folket, at Senatorerne vil afgaa. En endeløs Jubel svarer, og som en Løbeild spredes Nyheden ud over Byen. Nogle faa Sikkerhedsvagter med hvide Bind om Armen stilles udenfor Guvernørboligen; disse viser sig at være sikrere end Kosakker og Militær. Skaren har spredt sig, og aldrig nærmer noget Menneske sig Huset.

Aften.

Byen er indhyllet i et uigennemtrængeligt Mørke. Sikkerhedspolitiets hvide Bind skelnes i den sorte By. Ingen ellers vover sig ud i denne øde rugende Stilhed.

$^{1}/_{11}$.

Ingen Aviser, ingen offentlig Telegraf. Vi er stængt ude fra Verden, og den fra os. Et finsk Skolegymnasium har henvendt sig til det russiske med Anmodning om at vise sin Sympati for Bevægelsen ved at lukke Gymnasiet ligesom det finske. Gymnasiet lukkes, og de russiske og finske Børn drager i Procession gennem Gaderne, højtidelige og tavse, følende det store Øjeblik, de selv skaber, og de russiske Børn er døve for forbigaaende Russeres Tilraab om Forræderi mod Fædrelandet. — Kl. 12 holdes stort

Digitized by Google

Borgermøde, hvor Kampen mellem de Konstitutionelles og Arbejdernes Repræsentanter tilspidses. De første fastholder den lovlige Landdags Indkaldelse, og borger med Æresord for, at den skal indkalde Nationalforsamlingen. Men Fanatikeren fra i Gaar raaber: „Hellere Russernes aabenlyse Vold end de Konstitutionelles skjulte Vold. Hos dem er Censuren, Undertrykkelsen, det reaktionære Maadehold!" og han fremkommer med vidtforgrenede Fordringer, saasom Alkoholens fuldstændige Afskaffelse, Bordellernes Lukning o. s. v., Fordringer som slet ikke vedkommer Situationen. Forsamlingen vil kaste ham ud, et Haandgemæng udvikler sig, men han vedbliver at raabe, indtil en anden Taler overdøver ham. Alle føler Nødvendigheden af øjeblikkelig Handling, mange Kompromis fra Borgernes Side foreslaas; men den dybe Uenighed *er* der, og Forhandlingerne fører til intet. Naar en Arbejder taler, begriber man øjeblikkelig den uoverstigelige Kløft mellem Partierne. Arbejdernes ejendommelige finske Sprog, der lyder som løsrevne Klippestykker, der ruller ned ad et Bjærg, er et fremmed Sprog for de fleste svensktalende. Imod de finsktalende Arbejderes radikale: „Opad og fremad", lyder den svensktalende Overklasses Ræsonnement: „Jert Sprog fører til Isolering fra Vestens Kultur."

Da kommer en ny Melding udefra: Russiske Regimenter med seks Kanoner er paa Vej fra Malm og befinder sig umiddelbart uden for Byen.

En Deputation afsendes, og et halvt Hundrede russiske Officerer slutter sig til den. Under stigende Angst fortsættes Mødet. En Nationalgarde foreslaas oprettet til Værn mod Fjenden, og under det Pres, Situationen fremkalder, er det, som om al Uenighed glemmes.

Man løber til Vinduerne. — Vil i næste Minut Huset være omringet? Hvor findes Udgangene? Da kommer Deputationen tilbage. Den Øverstkommanderende har svaret: „Vi skyder ikke, saafremt I ikke skyder! Vi forstaar Jer, som I forstaar os!" Og Militæret er draget uden om Byen og har indkvarteret sig i en Kaserne. En anden Deputation, som har været hos Guvernøren, faar det Svar, at han giver sit Æresord paa ikke at skyde, hvis Ordenen opretholdes. Da Rædslen for Faren er overstaaet, bliver Konflikten skarpere end nogensinde mellem Partierne, og Mødet hæves uden Resultat. Folk strømmer til de store Pladser, som

Digitized by Google

er afspærrede af Sikkerhedspolitiet, da Militæret ventes at ville opmarschere der. Skrevne Plakater opslaas, hvori Kvinder og Børn opfordres til at blive hjemme. Byen ligner en Myreture, som der er bragt Forstyrrelse i. Russerpolitiets Chef er imidlertid afsat, to Politikommissærer fængslede. — Kaptejn Johan Kock, Socialistføreren, er bleven Politimester. Det nye Politi bestaar af Studenter og Arbejdere, og nyder en enestaaende Respekt. Inden Mørket falder paa, er de beroligende Efterretninger om Militærets Indkvartering spredt ud over Byen.

Aften.

Gaderne ligger i et middelalderligt Mørke. Kun enkelte Borgere famler sig desorienterede frem langs Husrækkerne med smaa Lygter, der snart lyser oppe over Hovedet, snart nede ved Stenbroen. Sikkerhedspolitiets Kolonner marscherer med faa Minutters Mellemrum gennem Gaderne. Ordnen er fuldkommen. — Da farer et hvidgrønt Skær henover Byen. Det oplyser et Hus stærkt og forsvinder, saa ét til, og atter ét, og som fortryllet hviler det belyste Sted i et magisk Skær, der forvandler et almindeligt Hus til et Slot, smaa Boulevardtræer til mystiske Skove, og en Borger med sin Lygte til en Helteskikkelse. Det er Straalekasterne fra Sveaborg Fæstningen, der viser sine hvide Hugtænder. *Dér* ligger Kanonerne ude, Magtvældet! — Soldaterne, Officererne har lovet ikke at skyde. Men at nægte en Kejserordre Lydighed?! Har ikke de stakkels Soldater alligevel deres eget Liv kærere end de andres? — — — Er en Eskadre i Anmarsch? Det er de ængstelige Spørgsmaal, som de faa Mennesker, der er naaet ned til Havnen, maa stille sig selv ved hvert Sekund at føle deres Hjerne ligesom elektrisk oplyst af disse hvasse Straalekast.

$^{2}/_{11}$.

For hver Dag vokser de vandrende Skarer paa Jærnbanelinien. Som Pilgrimme, der kommer for at opleve det Store, valfarter Folk fra Landet ind til Helsingfors. Ingen Vogn er at opdrive, hverken i By eller paa Land. Nærmer man sig Helsingfors ude fra, er det, som om man gik ind i Verdens største Bikube, Luften dirrer af Menneskesummen. Denne Lyd afbrydes kun af Raab fra de store Folkemøder, hvor de finske Arbejderførere applauderes med fanatiske Tilraab. En Vogns Skumplen paa Stenbroen vækker kolossal Opmærksomhed. Det viser sig

Digitized by Google

da at være en Landkærre med Proviantsække eller Mælkekar, eller en lille Kærre med en Sygeplejerske som Kusk, der henter Medicin til Hospitalerne. Flere og flere Nationalgarderegimenter eksercerer i Parken uden for Byen, med røde Bind om Armen, kort tætknappet Jakke og Gevær i den indvendige Lomme. Arbejderne har delt sig i to Grupper, de moderate og de yderliggaaende. De yderliggaaende, som kalder sig selv „den blodige Garde", vil drive alt igennem, ligegyldig ved hvilke Midler. Politiet forstærkes, og enhver Sammenstimlen forbydes. Ordnen opretholdes mønsterværdigt, og ingen fuld Mand ses paa Gaden i disse Dage, hvilket just ellers ikke er karakteristisk for Helsingfors. Paa Borgermødet i Dag blev et Program fra Tammerfors Arbejdere oplæst, som de vil sætte igennem, hvis Revolutionen i Rusland lykkes, og som de Konstitutionelle *dèr* er gaaet ind paa. Arbejdernes Mistro er vokset, de har bragt i Erfaring, at de Konstitutionelle uden deres Vidende allerede første Dag har afsendt deres egen Liste til Kejseren og en Anmodning om et Manifest. Arbejderne truer med at lukke Brødbutikerne og plyndre Bankerne, thi deres Penge er snart slupne op, og denne Gang *vil* de sejre. Med deres Ord: „Liv eller Død" i Ørerne, skilles man i Spænding og Angst, som kun munder ud i ét forundret Spørgsmaal: „hvorfor giver de Konstitutionelle ikke efter?" Der gives jo ingen Udvej, Russernes Kanoner eller Arbejdernes Voldsherredømme og Hungersnøden. Talerne til Arbejderne rundt om i Byen bliver endnu mere hidsende, Omkvædet er dette: Sejren ligger nu i vore Vaaben! — Det er, som om Mistroen i de sidste Aar, da Arbejderne ikke har kunnet slaa til Lyd for deres Fordringer, har undergravet Byen, og nu slaar ud i det vildeste Had. Og i Skumringen spejder den ene Skikkelse mod den anden: „Er du med eller mod os?" Inderst inde lurer den gensidige Beskyldning: „Hellere end at give efter for os, gaar de til Russerne om Hjælp." — — — Kunstnerne, der i Finland føler sig stærkt solidariske, holder Møder daglig og beslutter at at forsøge en Mægling mellem Partierne, selv staaende udenfor. Det viser sig nu, at saa hadefulde staar de to Partier mod hinanden, at deres Komitéer endnu ikke en eneste Gang har forhandlet sammen. Hvis Enighed ikke opnaas i Løbet af Natten, er Situationen haabløs. Ingen Borgere tænker mere paa at melde sig ind i Nationalgarden, hvem véd, mod hvem de vilde komme

Digitized by Google

til at kæmpe! De første Dages Feststemning ligger Tanken saa fjern som en Barndomserindring.

$^{8}/_{11}$.

Det dundrer løs — med Minutters Mellemrum. Alle standser i Rædsel. Er dette muligt? Man giver sig til at løbe, ikke for at undfly, men for at faa Sikkerhed. Og saa — maa man virkelig le: Derinde paa det store Markedstorv ved Havnen er stor Militærparade, Ryttere med raslende Sabler, galaklædte Officerer og Musik. Det er Kejserens Kroningsdag, og en kejserlig Festdag fejres altid med fuld Honnør. Højtid i den russiske Kirke, Kur hos Generalguvernøren og hundrede og ét Skud til Minde om den for Rusland saa glorværdige Dag, da Kejser Nicolaj d. 2den satte Kronen paa sit Hoved.

Med stor Sindsro betragter Borgerne denne interessante Leg — men Arbejderne erobrer Byen Skridt for Skridt. Med Revolveren har de tvunget Telegrafistinderne til at udlevere Nøglerne, for en Time efter at give dem tilbage. Jærnbanetelegrafen er deres, saa de kan holdes à jour med alt, hvad der foregaar rundt om i Landet.

Ingen Telegrammer anses for ægte, hvis de ikke er undertegnede af Kock eller af Strejkekomitéen. Johan Kock er Diktator i Finland. Den anden Arbejderfører Kurikka, der ikke er yderliggaaende nok, bliver af Arbejderne kørt ud paa Landet, for bestandig at være sat ud af Spillet. Det er imod Kocks Politik, at Arbejderne skal faa Underretning om, at Strejken er sluttet i Petersborg. Nogle interesserede har skaffet sig Originaltelegrammer om de rolige Forhold i Rusland fra selve Jærnbaneliniens Arbejdere, og med dem gaar de til Kock for at faa dem offentliggjort, da de antagelig vilde berolige Folket. Først erklærer Kock dem for uægte, men da der henvises til deres egen Telegraflinies Mærke, kastes disse formastelige, som vover at blande sig ind i Kocks Politik, paa Døren med en truende Haandbevægelse.

De tunge graa Skikkelser i de tætknappede Jakker giver Byen sit Præg. De velklædte Herrer og Damer forsvinder efterhaanden; og de, der færdes ude, har for det meste Bind om Armen. Talrige Lazaretter er oprettede, og mange Sygeplejersker har meldt sig. Med Organisationerne vokser Bindenes Antal og Farver. Hvide, røde, grønne, gule numererede Bind, Kokarder og Skærf

Digitized by Google

er den eneste Afveksling i de mørke Skarer. Vover en Borger sig op paa Talerstolen, kastes han ned. Det finske Teater er taget til Mødesal for Jærnbanefunktionærerne. De vælger en Konduktør til Trafikchef, sætter Gagen til 80 Mark om Maaneden, ens for alle. Bagerbutikkerne lnkkes nu Kl. 11, Mælken rives bort paa Vejen ind til Byen af Arbejderne, der mangler Penge for at købe Mælk til deres Børn. Studenterne, der fra Strejkens Begyndelse er gaaet ind i hvert Hus og har samlet Penge til de Strejkende, har standset Indsamlingen. De kastes ud fra Politiet af Arbejderne, og opretter selv en Skytsgarde.

Intet Skib kan lægge til i Havnen uden at Strejkekomitéen først har ladet det undersøge. Der er stille nede i Havnen, hvor ellers Livet om Bord i de Hundreder af Fiske- og Frugtfartøjer giver den Del af Byen sit Præg. Dampskibet „Polaris" har i fire Dage ventet paa Rejsetilladelse. Det er fyldt af Udlændinge, som for enhver Pris vil bort; først gennem alvorlige Trusler fra deres Konsuler, lykkedes det dem at opnaa Strejkekomitéens Tilladelse.

En forhenværende Tjenestepige, der er Medlem af Strejkekomitéen, vil tvinge Tjenestepigestrejke igennem. Hun lader Pigerne opfordre til at gaa til Møde to Gange om Dagen, og hvis de udebliver, afhentes de i Husene. Ved Møderne holdes Taler og formes et Program, hvoraf de vigtigste Punkter er: 8 Timers Arbejdsdag, 25 Penni i Timen for Overarbejde, Bordellernes Lukning og Enkammersystemet (det sidste Punkt, tror de, betyder, at de hver skal have sit Værelse!) Grædende og fortvivlede kommer de hjem fra Møderne og forsikrer, at Overklassen bestaar af Misdædere, som stjæler deres Penge og kun vil dem ondt.

De Konstitutionelles Plakater om, at der hersker Ro for Øjeblikket i Rusland, rives ned af Arbejderne; naar Kocks Navn ikke staar under, er det Løgn. Sikkerhedspolitiet er ikke længere sikkert, mange kender ikke Dagens Løsen, enhver, der vil, tager hvidt Bind om Armen. Store Skarer venter taalmodigt foran Brandkorpsets Hus, hvor de Konstitutionelles og Arbejdernes Komitéer holder lukket Møde. — Nogle russiske Officerer og en Del af Bourgeoisiet holder Møde med Finnerne for at sætte sig ind i, hvad disse egentlig vil. En Flaade er ankommen, tre Slagskibe manøvrerer i Havnen.

Digitized by Google

Aften.

De Konstitutionelle er gaaet ind paa flere Hovedfordringer; men Strejkekomitéen, der vil have alt gennemført, nægter al videre Forhandling og lader i Løbet af Natten opslaa Plakater over hele Helsingfors. Ved disse sammenkaldes der til alment Borgermøde, hvor hver 21aarig Mand og Kvinde opfordres til at give Møde for at vælge en Interimsregering. Strejkekomitéens og Kocks Navne staar under.

4/11.

Generalguvernøren, der har faaet Nys om Mødet, lader Arbejderne vide, at hvis de vælger en Interimsregering, maa det betragtes som Revolution, og han ser sig da nødsaget til at lade Byen bombardere. Samtidig giver han Ordre til, at alle Russere i Byen skal flytte ud paa Skatodden, som er udenfor Skudvidde, eller over paa Sveaborg. Han selv er flygtet over paa Panserskibet „Slava". Hele Morgenstunden har det kimet med Klokker. Er det Allarmklokker? Familier med Børn vandrer ud til Hospitalerne og Sygehusene for at søge Tilflugt. Godmodige russiske Soldater bærer et lille Russerbarn i hver Arm. Andre trækker smaa Vogne højtbelæssede med Dyner og Madratser. Som en Karavane ses Vogn for Vogn i en lang Linje drage ud til Odden. Soldaterne er bange for det finske Folk, man ser det paa deres sky Blik. I „Kaisaniemi", Parken bag Jernbanetorvet, kører Artilleriet op, og Kosakkernes Heste tramper. Trods indtrængende Forestillinger, som fra alle Sider er gjort Kock, vil han ikke aflyse Mødet. Alle store Bygninger, Atenæum, Hotellerne er indrettede til Lazaretter. Mennesker gaar jamrende om og forbander Kock og Strejkekomitéen. Panserskibene ligger slagfærdige med Kanonerne rettede mod Byens Centrum. Fra hele Byen strømmer Skarerne sammen paa Torvet. En Karré af Nationalgarden indhegner det og forhindrer enhver under en og tyve Aar i at slippe ind. Aner mon alle disse ophidsede Fanatikere, at de maaske om en halv Time ligger stønnende under Kanonerne eller kvæstede af Sabelhug? De véd kun det ene, at de vil *alt,* hvad deres Fører vil. Kl. er tyve Minutter i to. Torvet er fyldt af indtil femten — tyvetusinde Mennesker. Da bliver der pludselig Røre ved en Telegrafpæl, ved én til, man flokkes om dem. Nye Plakater er slaaede op: „Klokken to samles alle Medborgere til offentligt Møde, Mand og Kvinde

Digitized by Google

fyldte enogtyve Aar, for at opstille *Forslag* til en Interimsregering, der skal stadfæstes af Kejseren." Dette Ord *Forslag* redder Situationen. Byen er frelst. — Det er som om Masserne, der næppe forstod Forskellen, befandt sig vel ved at se en ny Ordre fra *deres* Konge, Johan Kock. Der opstilledes ni Talerstole. Talerne var omtrent enslydende:

„Tænk Eder," raabte Hovedtaleren med sin hæse overanstrængte Stemme, „disse Blodsugere, Kapitalisterne, som ikke er mere end halvtreds i Antal, de har igen villet tilrane sig Magten; men *vi* har besøgt Generalguvernøren, som gav os Lov at holde dette Møde i Dag, for at vælge, hvem vi vil have til at regere Landet. Vær kun rolig, alle Rygter om, at Mødet skulde blive splittet af Kosakker og Kuglerne hagle ned over os, er Løgn, udspredt af de Konstitutionelle, ligesom de har telegraferet til alle Landsbyerne, at Helsingfors er bleven bombarderet af russiske Krigsskibe, og at Byen nu ligger i rygende Ruiner.

I ser jo selv, at det er Løgn, og tænk nu! Disse halvhundrede Herrer vil have Magten! men det skal ikke ske, vi véd fra Generalguvernøren, at de skal fængsles endnu i Dag. (Bravo!) Vor Time er inde. Proletariatets Morgensol er opstaaet og lyser over vort Land. Nu skal Folket regere Folket! Ingen skal længere lide Sult og Nød, og Blodsugerne, Kapitalisterne, skal selv sidde i de Fængsler, de har bygget til os." (Bravo, Bravo!)

Efter dette Præludium blev smaa Lapper omdelt, hvorpaa Arbejderpartiets Kandidatliste var trykt. (Mærkeligt maatte det se ud for Folket efter disse Taler, at Listen bestod af 15 Konstitutionelle, 3 Suometerianere og 6 Socialister). „De, som ønsker disse Mænd til at styre Landet, strækker Hænderne op!" Og uden Undtagelse straktes nu disse Tusinder af Hænder op mod den mørke Vinterhimmel, som vilde de paatrykke den deres Stempel af gennemlevet Lidelse og Savn. Derefter blottedes alle Hoveder, og som udløste af alle Trængsler istemtes Socialistsangen „Internationale" og derefter „Vårt land". Og Sangen løftede Sindene til Sejersbevidsthed: Nu er det os, som har Magten. Denne Liste sendtes nu ligesom de andre Partiers til Kejserens naadige Stadfæstelse. I mønsterværdig Orden skiltes Masserne. Byen aandede lettere, den kritiske Situation var forbi. Generalguvernøren kunde intet indvende mod det foretagne. Militæret trak sig ubrugt tilbage, Kanonerne raslede atter gennem

Digitized by Google

Gaderne, Kosakkerne satte i Trav ud gennem Skoven, som genlød af den vilde Tartarsang, der i sin Rytme har Ridtets Glæde, men i sin Klang de store Steppers Øde.

Aften.

Imidlertid ankom sent om Aftenen Manifestet fra St. Petersborg. En Deputation kaldtes ud til Guvernøren paa „Slava", for at foreslaa Finlands nye Senat, og for at blive bekendt med Manifestets Ordlyd. Kock undlod at indfinde sig. Sent om Natten vendte Deputationen tilbage med en Kopi af Manifestet.

5/11

Det er mørkt og regnfuldt, faa Mennesker paa Gaderne. Folk drøfter inden Døre, hvad de har hørt om Manifestet. Det er bleven læst op i Kirken og har beroliget alle Sind. De fleste ønsker Strejken afsluttet, kun „den blodige Garde"s Arbejdere vil først have alle Fordringer gennemførte. Kock lader Plakater opslaa, som forkynder, at Manifestet er en Løgn, opfundet af de Konstitutionelle, at direkte Indkaldelse af Nationalforsamling er den nødvendigste af alle Fordringer, dernæst Afsættelse af de Krybere, som har indgaaet Kompromis med Undertrykkerne for at nedtrampe Folkets Ret. Paa et slet besøgt Arbejdermøde vil kun en Minoritet gennemføre Strejken indtil videre, Majoriteten er fornøjet, dels af Træthed fra Strejkedagenes bevægede Liv, dels af Ængstelse for Pengemanglen. Flere Arbejderdeputationer giver i Løbet af Dagen Møde paa „Slava" for at fremsætte deres Fordringer; men Obolensky lægger ikke Skjul paa, at han anser dem for uigennemførlige. Manifestet maa først offentliggøres, naar Strejken er sluttet; Rygter om Militærindskriden, hvis dette ikke er sket inden næste Dag Kl. 12, svirrer i Luften. Postfunktionærerne beslutter at genoptage Arbejdet, Skolerne at aabne igen. Strejkekomitéen forhandler hele Aftenen. Mørket falder atter over Byen. Borgerne har efterhaanden lært sig at gaa i den mørke By og faaet alle Slags snurrige Lygter frem. Ikke faa Kærestepar tror sig beskyttet af Mørket, og glemmende Revolution og Strejke, bander de kun et uvelkomment Straalekast, der oplyser de mest uventede Steder. Mørket er ikke længere rigtig mørkt; der er ingen Uhygge i dets Uigennemtrængelighed, og Sikkerhedspolitiets Kolonner er ikke længere højtidelige, kun dekorative med deres hvide Bind og middelalderlige Lygter.

Digitized by Google

$^{6}/_{11}$

Strejkekomitéens Forhandlinger sluttedes først Kl. 4 i Morges. Resultatet blev: Vedtagelse af Strejkens Afslutning. Manifestet er opslaaet i alle Boghandlervinduer, og i Løbet af Dagen ses det overalt. Skarer samles foran Ruderne, Manifestet studeres og drøftes. Kun fornøjede Ansigter, der vender sig for at gaa videre, naar de har læst. For første Gang i deres Liv har Finnerne politisk set faaet mere, end de havde ventet: Forsamlingsfrihed, Pressefrihed, Trykkefrihed, Tilbagekaldelsen af næsten alle ulovlig indførte Forordninger og Indkaldelsen af en ekstraordinær Landdag den 22de December. Butikerne begynder at lukke op med Skytsgarde af Studenter udenfor, den driver de fanatiske Arbejdere bort, der vil tvinge dem til at lukke. Mod Senatstorvet strømmer Folk hele Formiddagen skarevis. Kl. $2^{1}/_{2}$ oplæses Manifestet fra Senatstrappen. Kopier tages i massevis, som spredes ud over By og Land. Torvet fyldes tættere og tættere, ordnede Rækker marscherer frem, og inden man har forstaaet, hvad der foregaar, er Torvet fyldt af Nationalgardens Regimenter med røde Faner og Førerne i Spidsen. Op over dem rager, til Hest, Johan Kock, Ugens Helt. Fire Talerstole er rejst.

Talerne begynder. Hadefulde, fanatiske slynges Beskyldninger, den ene mere haarrejsende end den anden, mod de Konstitutionelle og Studenterne. Talerne selv er ophidsede. De har talt saa meget i den forløbne Uge, at Stemmerne er brudte, brugt saa stærke Ord hver Dag, at de ikke véd, hvorledes de skal overtrumfe sig selv. Da begynder Klokkerne fra Nikolajkirken at ringe. Deres drønende Klang ringer i alles Øren, og som et vildt Dyr brøler Hovedtaleren: „Hør Klokkerne! Nu ringes der til Begravelse over en af disse udlevede Herrer, der er død, mæt af Mad og Penge! Hvorfor ringes der ikke over dem, der dør af Sult?! — — Lad Klokkerne standse! Herefter bestemmer *vi* for hvem, der skal ringes. Stands dem, siger jeg, eller vi stormer Kirken!“ Han holdt inde, gav Ordre til de nærmesstaaende om at gaa op til Kirken, og lade dem vide deroppe, at Folket byder dem at standse Klokkerne. 50 Mand begiver sig af Sted for at udføre Befalingen. Taleren raaber, saa han er ved at synke i Knæ: „De har valgt Timen vel! Klokkerne skulde dæmpe vore Nødraab om Mad, Husly og Lærdom. Det er for vore Børn, vi kæmpe; vi véd, hvad det vil sige ikke at have lært noget!“

Digitized by Google

Stemmen drukner i Fraade — — — men, med ét bliver Luften stille, Klokkerne tie. — Maabende over sin egen Magt staar hele Forsamlingen. Sejrsdrukken fortsætter Taleren: „Nu har vi kun ét at gøre. Naar Landdagen den 22. December træder sammen, da skal det vise sig, om Herrerne holder Ord! Ellers Gud naade dem! Da stormer vi dette Tempel og sløjfer Senatet, saa intet af denne Herlighed bliver tilbage!" (Bragende Bifald). Nogle enkelte, der vover at protestere, bliver ført bort af Arbejdere og fængslede. — Paa Kommando opløser Garden sig, saa at hvert Regiment defilerer forbi Strejkekomitéen, hvor Flaget sænkes for Kock, og et jublende Hurra hilser ham for hvert Regiment, der gaar forbi. Under Afsyngelse af Socialistsangen („Vårt land" synges ikke mere, det er jo kun „Herrernes" Land!) marscherer Nationalgarden fulgt af Arbejdere, Kvinder og Børn i Procession til Jærnbanetorvet, hvor Demonstrationen opløses.

Aften.

Byen er illumineret, enkelt og smukt med Lys i alle Huse. Gassen er jo endnu ikke aabnet. Improviseret virker Illuminationen; men der er en personlig Tilkendegivelse af Glæde i den Maade, hvorpaa ethvert Hus har søgt at skaffe sig Lys.

7/11

Bladene er udkomne første Gang uden Censur. Den finske Presse er saa lidet vant til at tale lige ud, at den ikke evner straks at kaste alle Hylstre. Begivenhederne serveres endnu i snirklede Vendinger, og det halve er underforstaaet. Suometarianerne, der var sat fuldstændig ud af Spillet, har gjort en Ko-Vending for at indvinde nyt Terræn. Efter Løfte er de jo afgaaet som Senatorer; men formelt træder først Afskedigelsen i Kraft, naar den er bleven bevilget af Kejseren. De har tilbudt Arbejderpartiet 160,000 Mark som Belønning, fordi Arbejderne har opretholdt Ordenen under Strejken. Arbejderne føler det som deres Ret, tager med Glæde derimod og sender en Takkedeputation til Senatet. Da forener alle Arbejdsgivere sig om at udbetale fuld Arbejdsløn under Strejketiden, og Suometarianerne maa saaledes se sig om efter et andet Afskedsclou. Byen antager lidt efter lidt sit sædvanlige Præg; men Portene er nu slaaet op for social og politisk Udvikling.

FERNANDA JACOBSEN NYLUND.

Digitized by Google

HEINEMOTIVER

I

Over vilde Vover spille
spredte Glimt af Maanens Lue,
mens den selv staar stolt og stille
paa den høje Himmelbue.

Saadan staar du stolt og stirrer
stille ned, men glimtvis Præget
af et Højhedsindtryk dirrer
i den Sjæl, du har bevæget.

II

En sildig Stjerne rinder op af Mulm.
Min sidste Stjerne, blink, straal ud og svulm,
frisk op min Sjæl med unge, friske Blikke —
Bedrag mig ikke!

Til Maanen stræber Havet op i Flod,
men jeg til dig i vildt, fortvivlet Mod
om jeg af dig maa Liv i Døden drikke —
Bedrag mig ikke!

Ved THOR LANGE.

Digitized by Google

EFTER DE ENGELSKE VALG

BLANDT alle de Vælgertyper, som den traditionelle engelske Opfattelse tillægger Betydning for et almindeligt Valgs Udfald, spiller ingen en større Rolle i Bevidstheden end „Wobbler"'en, Manden uden Mening, men med uvilkaarligt skiftende Sympatier. Den Flok, der bliver tilbage, naar de to Partier hver har holdt Revue over sine indskrevne Tropper, afgør Slaget, og i selve Wobblernes Ubestandighed ser man Aarsagen til Skiftets Regelmæssighed. „I Regelen er de af Godmodighed paa deres Side, som er *ude*. Lad nu Turen komme til dem, der er ude, siger de, naar de sætter Kryds paa Stemmesedlen. Frem og tilbage svinger Pendulet. Paa denne Maade faar Landet, hvad der er saa væsentligt for dets politiske, kommercielle og intellektuelle Udvikling — periodisk Forandring af Regering og Politik. Dette er Hemmeligheden ved vort politiske Livs sunde Tilstand" („Nineteenth Century" 1906, I, S. 33).

Her har vi da en nem Forklaring paa, at Vælgerflertallet ved hvert Valg siden Reformen 1868 nogenlunde regelmæssigt har givet det Parti Magten, der forrige Gang laa under. I det Billede, hvorunder den anførte politiske Populærfilosof ser Landets parlamentariske Historie — et Spil Kricket, hvor et Parti, der er „inde", maa gaa „ud", naar det har spillet sine tilbørlige Omgange — føjer Wobblerens halvt mystiske Skikkelse sig naturligt ind som den regulerende Kraft. Men selv om vor Videbegærlighed vil søge ud over denne „Hemmelighed" og efterspore de dybere, om end ofte blinde Kræfter, der i den sidste Men-

Digitized by Google

neskealder har draget snart det ene, snart det andet Regeringsprincip i Forgrunden, selv om man ved, at det sejrende Parti i Virkeligheden aldrig er *det samme* som det, der sidst tabte, og at den moderne sociale Udvikling ikke taaler noget „Om igen", men kun et „Videre" — selv da kommer man ikke helt uden om Wobblernes Virkning. De skaber ikke Sejren, men de øger den; at den Sag, der bærer Sejren i sig, faar et Overskudstilløb af Løsgængere, der søger den „rigtige" Side, gælder England mere end noget andet Sted; thi her virker, foruden Snobberiet, tillige en kraftig og sund Følelse af, at Landets Bedste kræver en Regering, der virkelig er i Stand til at regere. Tendensen støttes af Princippet med de store Valgkredse, hvor kun en enkelt Mand skal vælges, uden Mulighed for Omvalg. Her er ingen Plads for Nuancer, og en Vælger, der ikke forud er bunden af Partidisciplinen, finder det upraktisk at spilde sin Stemme paa en tabende Sag.

Denne Gang har Wobblerne haft Udbytte af deres Virksomhed. Det tidligere Regeringsparti, som efter det Stemmetal, der er faldet paa det, havde Krav paa 288 Pladser af Underhusets 670, maa nøjes med 154; fra en Majoritet paa 72 (efter forrige Valg 134) er det kommet i et Mindretal paa 354. Det nuværende Ministerium har en absolut Majoritet af 70—80 over alle Partier, der staar til højre eller til venstre for det. Der er Grund til at drage et Lettelsens Suk. Endelig staar en liberal Regering saaledes, at den hverken, hvis den ønsker at arbejde, paa Forhaand er hindret deri, eller hvis den ikke ønsker det, har et Paaskud til at lade være.

Home-rule'sagen, der gennem 20 Aar som en Mare red det engelske Venstre, — der fik Gladstone til at føle sig „lænket til Aaren" og spærrede Vejen for et socialt Reformarbejde, just da et saadant var kommen paa Dagsordenen efter Stemmeretsudvidelsen 1885, — Home-rule'sagen har nu Udsigt til at at faa netop den Plads i Politikken, som dens Betydning giver den rimelig Ret til. Allerede tidligere var begge Partier praktisk set enige om Spørgsmaalet; det konservative Parti er ved Gennemførelse af sociale Reformer og lokalt Selvstyre i Irland selv slaaet ind paa Princippet „Home-rule i Afdrag", og naar Chamberlain har søgt at mistænkeliggøre sine Modstandere ved at lægge dette af ham selv knæsatte Princip for deres Dør, maa det skyldes den

Digitized by Google

samme Tillid til Vælgerfolkets Glemsomhed, der ogsaa ellers er ham egen. Men selv om Spørgsmaalet Home-rule eller ikke Home-rule var svundet aldrig saa meget ind, er det dog ingen ringe Ting, at dets Liv nu ogsaa er omme som et fra Fortiden arvet Pirringsmiddel i Englænderes indbyrdes Kamp. Den Tale om „et irsk Parlament i Westminster", hvori selv liberale Imperialister har behaget sig, maa forstumme, nu da det liberale Parti — for første Gang siden 1880 — er ganske uafhængigt af Nationalisternes Stemmer. Det vil kunne fortsætte den irske Reformpolitik uden at behøve at frygte underjordiske Forbindelser mellem Nationalister og Konservative eller overjordiske mellem irske og engelske klerikale.

At Vælgerne har besvaret Spørgsmaalet om Frihandel eller Beskyttelse paa en Maade, der ikke er til at tage fejl af, giver endnu større Grund til Glæde, en Glæde, der intet har at gøre med Protektionismens mulige principielle Berettigelse og dens Udsigter i en senere Fremtid. Thi det var givet, at Chamberlain vilde lide et Nederlag, og jo større dette blev, des mere Udsigt var der til at faa Ørenlyd for positive Ideer oven paa det Valgspektakel, der har været staaende i de sidste to Aar.

Siden Chamberlain skilte sig ud af Ministeriet og traadte frem med Tarifreformen som Program, har de liberale saa at sige ikke villet tale om andet. I Hævdelsen af Frihandelen fandt de endelig et Samlingsmærke, og ingen fortænker dem i, at de med Iver greb denne Fane, der faldt ned til dem som fra Himmelen. Det er saa Krigens Gang, at man udnytter sine Modstanderes svage Sider til det yderste, og Chamberlain er just ikke den Mand, der særlig har Krav paa en høflig akademisk Diskussion; i det enstonige Brøl, der nu har mødt ham, kan man se en Nemesis mod den, der i saa høj Grad selv har været en Brølenes Mand. Det kom ikke i Betragtning, at Chamberlain dog er uansvarlig for den Korntold, der til andre Tider og i andre Lande er paatvunget et sultende Folk af de herskende Agrarer og har gjort selve Princippet saa forhadt, — at mange af de Mænd, der nu ivrer mod ham, har syslet med Ideer, hvoraf hans er den naturlige Konsekvens, — at den Korntold, man vedtog efter Krigen for at fylde den tomme Statskasse, indførtes og hævdedes af en frihandelsvenlig Minister, der nu tages til Indtægt af Korntoldsmodstanderne: Alene Ordet „Skat paa Føde" har haft den

Digitized by Google

magiske Virkning, at et Parti, der for næppe tre Aar siden hverken vidste ud eller ind, nu er blevet stort som aldrig før ved at bruge det som Skræmmebillede. Ordet gav Grundtone og Omkvæd til al den Valglyrik, der paa nye og gamle Gademelodier fór over Landet. Den yngre Harcourt, nu i Ministeriet, var Partiets Poet, og han fik hundrede Tusinder til at synge:

> Stamp, stamp, stamp upon Protection
> No more Corn Laws in the Land.
> For the cheapness of our bread
> and the freedom of our food
> wee will make an undefeated British stand.

En fortræffelig Angrebsmarsch; men nu er Slaget endt. Fjenden ligger paa Valen, og det kan ikke længer nytte at blæse til Frihandelskamp; Stabsmusikanterne maa indstudere nye Melodier. Der er da kun en eneste Udvej for Regeringspartiet, hvis det ikke ønsker sine Modstanderes Skæbne ved næste Valg: at tage den sociale Lovgivning op for ramme Alvor. Og derfor er det trods alt et glad Budskab, at et Parti uden fælles Aand eller virkeligt ledende Mænd paa et negativt Program har vundet en større Sejr end nogen Sinde. Jo mere raadvildt det er, med Hensyn til hvad det skal bruge Sejren til, des mere maa det lytte efter dem, der vil sige det Besked. Det kommer da an paa, om denne Besked vil blive sagt med Myndighed og Klarhed, altsaa paa, hvorledes det nye Arbejderparti vil optræde.

Ved Valget 1895 opstillede „Det uafhængige Arbejderparti" 28 Kandidater, hvoraf ikke en gik igennem. 1900 valgtes 2, der opstilledes af „Arbejderrepræsentationskomitéen"; i Aar blev af dennes 50 Kandidater de 29 Parlamentsmedlemmer. Progressionen synes at aabne de største Fremtidsmuligheder, men det maa erindres, at Sejren ikke er vunden uden Afkald paa nogle Omraader. Den engelske Arbejderstand er som et Bjærg at flytte; Førerne mangler ikke Troen, men de maatte ikke være ægte Englændere, hvis de ikke havde noget af Muhammeds Aand: de kommer, om det skal være, Bjærget i Møde. Da „Det uafhængige Arbejderparti" før Valget 1900 fik henved Halvdelen af Fagforeningerne med sig til Dannelsen af Arbejderrepræsentationskomitéen, skilte socialdemokratisk Forbund sig ud af Partiet, fordi dette ikke længere officielt kunde lade sig stemple af de

Digitized by Google

socialistiske Teorier. Ved dette Valg har Forbundet paa egen Haand opstillet 8 Kandidater. Ingen er bleven valgt. I den Kreds, hvor Føreren, Hyndman, opstilledes, truer nu de stedlige Fagforeninger med at sprænges, fordi deres Bestyrelse for en Del har støttet ham mod en liberal Arbejderkandidat, og da et andet af Forbundets Kandidater, Jones, traadte frem for de cornwallske Minearbejdere i Camborne, gik det ham saare ilde. De beskyldte ham for at modtage Støtte af de konservatives Valgfond og fordrev ham med Snavs og Sten; ved Afstemningen fik han 100 Stemmer, den liberale Kandidat 4000.

Udfaldet har retfærdiggjort Arbejderrepræsentationskomitéens forsigtigere Taktik: at støtte Kandidater, der stiller sig paa et socialt Reformprogram, hvad enten deres Trosbekendelse er socialistisk eller rent borgerlig, afholde Valgomkostningerne af egne Midler og undgaa ethvert egentligt Valgforbund til nogen af Siderne. Det er Spørgsmaalet om Valgorganisation og -fond, der foreløbig sætter det kendeligste Skel mellem de 29 uafhængige Arbejderrepræsentanter paa den ene Side og paa den anden de 13 Kandidater, Minearbejdernes Fagforbund har faaet valgt, samt den halve eller hele Snes, der inden for det liberale Partis Rammer regner sig for „Labour Members". I øvrigt er der Forskel nok blandt Komitéens egne Folk. Til dets Kandidater hørte Mænd som Mitchell, der børster Frakken, naar en ufaglært Arbejdsmand har været i hans Nærhed, og Ben Tillet, Dokarbejdernes og Lagersjovernes Organisator; blandt de valgte er Bowerman, Burns' Ven, der drog Nytte af de liberale Blades Støtte (uagtet en liberal var opstillet i samme Kreds), og Thorne, der har agiteret ivrigt for Socialdemokratisk Forbunds Kandidater og fik den største Part af Pryglene i Camborne. Kirkelige Nihilister staar sammen med Presbyterianere, der finder selv de liberales Kirkepolitik for radikal.

Denne brogede Skare trænger til en Fører, der kan gøre den til en Hær, og heldigvis er Manden der, uden at Vælgen og Vragen gøres nødig: Keir Hardie, før en General uden Tropper, nu Fylkingens naturlige Midtpunkt. Med Fasthed og Klarhed tager han Maal af Stillingen, og intet Øjeblik lader han Haabet om en glimrende Fremtid for Arbejderpartiet sløve sit Blik for de Farer, der nu som før truer. Betegnende er hans Stilling over for den liberale Regering og særlig over for Fænomenet „the rigth honour-

Digitized by Google

able (Excellencen) John Burns". Lige saa lidt som han stemmer i med Hyndmann og de tyske socialdemokratiske Hovedorganer, der raser mod „Forræderen" Burns med oprørende Ubillighed, lige saa fjernt holder han sig fra den Optimisme, der endnu hersker i mange londonske Arbejderkredse (og afspejler sig i den danske „Social-Demokraten"). Han lægger ikke Skjul paa sin Frygt for, at Burns' Ophøjelse skal bruges til at kaste Sand i Øjnene paa Almuen, der over et Navn og et Symbol kan glemme vigtigere Ting, men den højre Fløj i hans Hær kan heller ikke bebrejde ham, at han ikke vil give Regeringen Lejlighed til at vise, hvad den duer til.

Af stor Interesse bliver det allerførste Slag, der vil komme til at staa paa den sociale Lovgivnings Omraade under Forhandlingerne om Rækkevidden af Fagforeningernes Strejkeret og om deres Erstatningspligt over for den økonomiske Skade, Strejken volder. Interessen knytter sig ikke til Arbejderpartiets Holdning; paa dette Punkt vil det rykke frem som en Mand, al den Stund det for en stor Del skylder sin Eksistens til den Harme, der ruskede op i Arbejderstanden, efter at et Par Domme, fældede af Overhuset som Højesteret, havde gjort hele Fagforeningernes økonomiske Grundlag usikkert. Men for Regeringen bliver det en alvorlig Prøve. Flere Medlemmer af dets højre Fløj har tidligere udtalt sig mod den Uangribelighed, som Fagforeningerne gør Krav paa. Har nu John Burns før sin Indtrædelse i Kabinettet opnaaet en Forstaaelse med disse Mænd og da hvilken? Reder han sig heldigt ud af denne Konflikt, vil han have modtaget sin Ilddaab som *Statsmand*.

Naar denne Sag er klaret, og man skal videre frem, bliver der Brug for Keir Hardie. Man maa ønske ham Magt som Agt til at hindre Partiet baade i at bruge sin Energi op i smaa Hug og i at spilde den ved store Slag i den tomme Luft. Programpunkter er der nok af; hver møder med sit, og der er megen gensidig Velvilje til at optage hverandres. Overværer man et londonsk Arbejdermøde, hører man dem svirre i Luften: Afholdssag og Normalarbejdsdag; Statskirkens Forarmelse og Kinesernes Fjernelse fra Sydafrika o. s. v. o. s. v. Husk Kvindernes Stemmeret, og glem ikke Irlands Selvstyrekrav. — Typisk er den Rolle, Sporvognssagen har spillet; Overhusets Formastelse, at forkaste Kommunens Plan om Sporvognslinier over Themsen, har maaske

Digitized by Google

mest af alt gjort London oppositionelt. „Lorderne vil ikke lade Folket køre, fordi de selv vil have Plads til deres Automobiler! Bort med Lorderne!" Her kunde det liberale Bourgeoisie stemme i med; Sagen var i første Instans (Trafikspørgsmaalet) af ringe Rækkevidde, i anden (Spørgsmaalet om Overhusets forfatningsmæssige Stilling) ganske udflydende. — Keir Hardie vil ikke, at Partiet skal lade sig pudse paa Overhuset og opholdes af en lang og ufrugtbar Kamp. Der er nok at tale om, før den Sag bliver brændende; Statens Finanser kan Underhuset for en stor Del raade med paa egen Haand; Regeringspartiet kan her ikke falde tilbage paa et konservativt Førstekammer, som kan begrave dets egne Paradelove. Han vil paa det nye Underhus' Bord have lagt Forslag, hvis Modtagelse vil gøre Epoke i Landets Historie. Fremmes de, aabner de Udsigt til en ny Tid med andre Rettigheder og andre Pligter end dem, der skabte Kapitalismens England; hemmes de, ved Arbejderstanden, hvorledes den skal se paa dem, der nu forsikrer om deres ublandede Glæde over at se den repræsenteret i Parlamentet, og vil da kunne ruste sig til et nyt Slag, mod hvilket de, der hidtil er slaaede, bliver for intet at regne. Hvad det vil dreje sig om, er Love som disse: En Alderdomsforsørgelseslov; Love, der overdrager til Stat og Kommune at optræde som Arbejdsgiver i stor Stil og angriber Arbejdsløsheden radikalt; en Lov om gratis Mad for ethvert Skolebarn, der maatte ønske det. Og som Afslutning paa det hele, et nyt Skattesystem, der ved at anvise de rette Indtægtskilder sætter de offentlige Myndigheder i Stand til at fyldestgøre alle Opgaver. Uendelige Rigdomme ligger under den døde Haand, og der er Mulighed for en Finanspolitik af vægtigere Art end den Chamberlainske. Blot det, at der for Alvor rejses Krav om en Grundskat, der kan give den engelske Jord tilbage til Folket, bør bringe Spørgsmaalet om en to Shillings Told paa Korn til at svinde ind til sine naturlige Dimensioner.

Vil Arbejderstanden forstaa at skelne smaat fra stort og gaa Vejen uden Sinken og Svinken? I Svaret paa dette Spørgsmaal ligger Englands Fremtid.

PAUL LÆSSØE MÜLLER.

Digitized by Google

KØBMANDEN

(sluttet)

VI. AKTIESELSKABER

Et Aktieselskab kan dannes med det Formaal at etablere en ny Forretning eller at overtage en bestaaende selvstændig Virksomhed, som egner sig for Omdannelsen til et Fællesforetagende. Vi skal her henlede Opmærksomheden paa nogle af de Misbrug, den sidstnævnte Transaktion giver Anledning til. — Naar en Privatmand har drevet en lønnende Virksomhed enten som Købmand, Fabrikant eller Skibsreder, er det meget almindeligt, at han modtager Tilbud om at sælge Foretagendet til et Interessentskab, der helt eller delvist udbetaler ham den i Forretningen indestaaende Kapital. Desuden plejer man at godtgøre ham en Afstaaelsessum mod til Gengæld at sikre sig hans Bistand til Driftens heldige Fortsættelse. Det er en Selvfølge, at Ejeren af en god og indbringende Forretning ikke overdrager den til fremmede uden at fordre en Erstatning for de Fordele, han frivilligt giver Afkald paa. Og der kan derfor under normale Forhold ikke rejses nogen berettiget Indvending mod en passende Afstaaelsessum. Man kalder dette i Forretningssproget en Godtgørelse for „good will".

Men det hænder ret ofte, at en privat Virksomhed omdannes til et Aktieselskab af helt andre end de her antydede legitime Grunde. Vi skal nævne enkelte af de hyppigst forekommende Tilfælde af denne Art og for Anskuelighedens Skyld inddele dem i 4 Klasser: 1. Naar Virksomheden under Privatdriften er

Digitized by Google

kommen saa dybt i Gæld, at Indehaverne ikke længere magter Forretningens Fortsættelse. 2. Naar Ejeren har tjent en Formue og ønsker at frigøre sig for det med Driftens Fortsættelse forbundne pekuniære Ansvar. 3. Naar en ny opstaaet Konkurrence medfører Farer for, at Virksomheden ikke længere vil betale sig eller maaske give Tab. 4. Naar „Gründerne" (promoters) spekulerer i den Godtgørelse, de personligt betinger sig for deres Medvirkning til en Forretnings Omdannelse til et Aktieselskab.

1. Forklaringen ligger lige for Haanden. En Forretning har efterhaanden forøget sin Gæld ud over sunde Grænser. Banker og Finansmænd vil ikke forhøje deres Risiko ved yderligere Laan. Derimod vil de gerne undgaa det med en Betalingsstandsning forbundne Tab. Der er en Mulighed for, at Forretningen kan bringes paa Fode igen og give et Udbytte, naar den overdrages til et kapitalstærkt Aktieselskab. Aktiverne bliver med en saadan Afhændelse for Øje værdsatte til den højest mulige Pris. Der beregnes et rundeligt Tillæg for „good will". Der udsendes et lovende Udbytte-Overslag sammen med Indbydelsen til Aktietegningen. Og de indviede stoler paa, at et godtroende Publikum vil tegne sig for Aktier til det i Overslaget nævnte Beløb. For at gøre Planen mere tiltalende ordnes Overdragelsen maaske saaledes, at Ejeren binder sig til selv at overtage en større Del af Aktierne i Stedet for at fordre fuld kontant Betaling for den ham tilsikrede Salgspris. Lykkes Planen, afhændes Ejerens Aktier senere. De oprindelige Kreditorer slipper helt eller delvist for Tab. Og viser det sig senere, at Aktionærerne mister deres Penge eller ikke faar noget Udbytte, saa er der i Forvejen draget Omsorg for, at der ikke kan rejses Tiltale imod „Gründerne".

2. Naar en privat Virksomhed i en Række af Aar har givet Ejeren et tilfredsstillende Udbytte, og det Tidspunkt nærmer sig, da han ønsker at trække sig tilbage, saa bør han være glad ved at faa sin i Forretningen indestaaende Kapital frigjort sammen med Ansvaret for Virksomhedens fortsatte Ledelse. Fordringen om en Afstaaelsessum for „good will" er under disse Forhold ikke berettiget og vil over for sagkyndige og uinteresserede Repræsentanter for Aktionærernes Tarv i Regelen heller ikke blive fastholdt. Derimod vil der under disse Forhold snarere være Grund til at fordre en Godtgørelse af Ejeren, fordi man er ham behjælpelig med Udløsningen af hans i Forretningen bundne

Digitized by Google

Kapital. Denne Godtgørelse ordnes paa den simpleste Maade gennem en Nedsættelse af Aktivernes Salgspris.

3. Paa Industriens Omraade opdukker der tidt nye Opfindelser og forbedrede Fremstillingsmetoder, der formindsker Værdien af ældre Fabrikkers Inventar og Driftsmateriel. Atter her vil der være en stor Fristelse for Ejerne til at omdanne deres af den ny Konkurrence truede Virksomheder til Aktieselskaber. Noget lignende gælder om Rederier, hvis Skibe paa Grund af forældet Konstruktion og for stort Kulforbrug ikke længere kan klare sig i Kapløbet med Konkurrenternes nye og forbedrede Fartøjer. I begge Tilfælde er det af den største Vigtighed, at Aktionærernes Interesser bliver varetagne paa rette Maade ved Overtagelsen af gammelt Materiel. Forældede Maskiner og uhensigtsmæssige Skibstyper giver tidt trods den bedste Ledelse Tab paa Tab. Fabrikker og Skibe, der kræver et aarligt Tilskud i Stedet for at give et aarligt Udbytte, virker paa et merkantilt Regnskab som Passiver, og deres Brugsværdi staar bedømt fra dette Synspunkt under Nulpunktet.

4. Vi kommer nu til den mest almindelige af alle Aarsager til private Foretagenders Overgang til Aktieselskaber. Det er „Gründernes" personlige Interesse i Overdragelsen. Forfatteren kan her efter personlige Iagttagelser anføre et Eksempel, der er godt egnet til at aabne Øjnene paa godtroende Aktionærer.

En vel kendt københavnsk Forretning modtog for nogle Aar siden en udenlandsk Forespørgsel om Betingelserne for Forretningens Overdragelse til et Aktieselskab. Efter en indledende Forhandling blev der opnaaet Enighed om at fastsætte Aktiekapitalen til £ 200.000. Og nu kommer den interessante Del af Planen. Disse Penge skulde skaffes gennem en i London garanteret Tegning af Beløbet i 20.000 Aktier paa £ 10 hver. Der var øjensynlig gjort Regning paa Aktiernes Salg til Smaafolk. De engelske „Gründere" betingede sig som Betaling for deres Ulejlighed £ 40.000, men var saa til Gengæld ædelmodige nok til ligeledes at tilstaa den danske Forretnings Indehaver en lignende Erstatning for „good will". Af de £ 200.000 vilde saaledes ca. £ 80.000 eller 40 % af hele Kapitalen paa Forhaand være bleven opslugt af „Gründerne" til Skade for Aktionærerne.

Et saadant Tilbud som det her omtalte afslører en særlig ondartet Form af den samvittighedsløse Gründer-Virksomhed.

Digitized by Google

Men selv under langt sundere Overdragelses-Forhold foretages der ofte Taksationer og Posteringer, som i høj Grad svækker Chancerne for et tilfredsstillende Udbytte for Aktionærerne. Naar en Forretning, der beviseligt har givet et aarligt Gennemsnitsudbytte af 10 %, medens den i den private Driftsherres Bøger stod opført med Kr. 500.000, skal forrente Kr. 800.000 eller en Million efter Omdannelsen til et Aktieselskab, saa er det indlysende, at der ved ellers uforandrede Forhold maa blive et mindre Udbytte til Aktionærerne.

En Lovgivning paa dette Omraade medfører som oftest Skuffelser og gør ikke sjældent direkte Skade. Borgerne vænnes til at stole paa Lovens Beskyttelse i Stedet for selv at paatage sig Ansvaret for deres Handlinger og Forsvaret for deres Interesser. Naar man jævnligt ser Aktieselskabers Direktører optræde som Eneherskere under Ledelsen af Selskabets Anliggender, ligger Hovedskylden for dette Overgreb hos Aktionærerne. En fortsat aarvaagen Kontrol udøvet af Aktionærerne selv er mere betryggende end Lovparagraffer. Det følger af de her givne Forklaringer, at Købmænd og Privatfolk, der agter at tegne sig for Aktier i industrielle og merkantile Foretagender, altid handler klogt i forinden at henvende sig til en anset Jurist eller Finansmand for at skaffe sig paalidelige Oplysninger om de paagældende Virksomheders Rentabilitet. Der foregaar paa Omraadet for private Forretningers Omdannelse til Aktieselskaber jævnligt en til Svindel grænsende *Overkapitalisering af Aktivmassen* i Forbindelse med Offentliggørelsen af Udbytte-Overslag, der ikke taaler en fordomsfri Kritik. Af de her anførte Grunde synker det Udbytte, som de saaledes grundlagte Aktieselskaber afkaster, hyppigt ned til Nulpunktet. Og i mange Tilfælde medfører Driften Tabet af Aktionærernes Kapital.

VII. SYNDIKATER OG TRUSTS

Den indbyrdes Konkurrence mellem Fabrikanter i samme Fag antager hyppigt saa uheldige Former, at det for mange Virksomheder bliver vanskeligt at opnaa et Overskud. For at fremme Afsætningen nedsættes Salgsprisen under et forsvarligt Lavmaal. Der gøres usunde Kredit-Indrømmelser. Arbejdslønnen trykkes ned, Gagerne reduceres, Personalet indskrænkes, og trods alle

Digitized by Google

Forsøg paa at fremtvinge en gunstig Balance sluger Omkostningerne Fortjenesten. Under Vanskeligheder af denne Art skabes der Betingelser for Sammenslutninger med det Formaal at gennemføre en fornuftig Regulering af Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel. Fabrikanterne enes om en fælles Styrelse (Syndikat), der begrænser Produktionen efter Behovet, fastsætter Salgspriserne, simplificerer Administrationen og fordeler Udbyttet. I flere Fag har man paa denne Maade skabt sundere Forhold til Gavn baade for Arbejderne og Arbejdsgiverne.

Hvor der er Tale om toldfri Varer, medfører Systemet i Reglen heller ingen Fare for Forbrugerne. Sætter Syndikatet Salgspriserne saa højt, at tilsvarende Varer med Fordel kan indføres fra Udlandet, tvinger den fremmede Konkurrence Indlandets Priser tilbage inden for normale Grænser. Den fri Omsætning med Udlandet virker som en automatisk Prisregulator over for Indlandets Syndikater. Men Systemet forandrer fuldstændig Karakter og medfører store Farer for voksende Misbrug, naar den fremmede Konkurrence udelukkes ved Hjælp af høje Toldskatter.

Sæt at en udenlandsk Vare med paaløbende Omkostninger kan købes for Kr. 100. Ved toldfri Indførsel kan det indenlandske Syndikat da ikke sætte sin Salgspris for den tilsvarende Vare højere end Kr. 100. Saaledes er Forholdene ordnede i England, og de engelske Syndikater (combines, combinations) maa derfor i første Række have deres Opmærksomhed henvendt paa de Fordele, der følger af administrative Besparelser, sunde Salgsbetingelser og Produktionens hensigtsmæssige Regulering. Legitime Bestræbelser i de her antydede Retninger er ej alene Industrien, men hele Samfundet tjent med.

Men hvor der som i de fleste europæiske Lande og i De Forenede Amerikanske Stater lægges en høj Told paa fremmede Varer, sætter Syndikaterne Toldbeskyttelsen i første og alle andre Hensyn i anden Række. Hvor den oven for omtalte Vare til Kr. 100 ved Indførslen er bleven belastet med en Told af Kr. 50, der vil det indenlandske Syndikat kunne forhøje sin Salgspris fra Kr. 100 indtil Kr. 150, før det behøver at tage Hensyn til den fremmede Konkurrence. Det ses let, at der herved er skabt Betingelser for en organiseret Udplyndring af Forbrugerne, hvis Syndikatets Ledelse falder i Hænderne paa samvittighedsløse

Digitized by Google

Personer. Udviklingen gaar under Tolbeskyttelsen over alt i Retning af Syndikaternes tiltagende Hensynsløshed over for Samfundsinteresserne. De under Syndikater inddragne Virksomheder overkapitaliseres ikke sjældent indtil det dobbelte Beløb, men for at skjule det hyppigt abnormt høje Udbytte, som de under Syndikatet forenede Fabrikanter fordeler mellem sig og Gründerne, foretages der mange forskellige Manøvrer med det Formaal at vildlede den offentlige Mening. Har en Fabrik en Værdi af 500.000 Dollars, faar Ejeren den bogført af Syndikatet for 1 Million Dollars. Et Udbytte af 30 % paa den virkelige Værdi reduceres ved en saadan Overkapitalisering til 15 %.

Den her paaviste Forskel mellem Syndikater med og uden Toldbeskyttelse giver Læserne Nøglen til Forstaaelsen af den Demoralisation, Udelukkelsen af den toldfri fremmede Konkurrence nødvendigvis maa medføre. Selv de redeligste Karakterer fristes efterhaanden til at lade sig drage ind under en faglig Organisation, der hensynsløst knuser Virksomheder, som gør Forsøg paa at hævde deres Selvstændighed over for Syndikaterne. Der er intet frit Valg. Enten maa man gaa med og deltage i Udbytningssystemet, eller man maa finde sig i at blive traadt ned. Den amerikanske „Trust" er i sit indre Væsen ikke synderlig forskellig fra det europæiske „Syndikat", selv om de ydre Former er afvigende.

Naar den under Syndikatet inddragne Produktion i et toldbeskyttet Land vokser ud over Indlandets Forbrug, nedsætter man ikke Priserne hjemme, men sælger Overskuddet til lave Priser i Udlandet. En tysk Fabrikant, Heinrich Baecker, udgav for et Par Aar siden et Flyveskrift, i hvilket han paaviste, at en tysk Købmand i Holland kunde købe tyske Kul og tyske Jernvarer m. m. til saa billige Priser, at det betalte sig for ham trods Tillæg af Told og Fragt at føre Varerne tilbage til Tyskland. De tyske Syndikater havde holdt Prisen højt hjemme og afsat det overskydende Kvantum til nedsatte Noteringer i Udlandet. Paa lignende Maade beklagede tyske Skibsbyggere sig over, at de maatte betale 25 % mere for deres tyske Staalplader end den Pris, til hvilken det tyske Syndikat samtidig solgte Pladerne til engelske Skibsbyggere.

Vor danske Konsul i New York, Oberstløjtnant Leerbech, udgav i Fjor en interessant og meget instruktiv Afhandling om

Digitized by Google

de amerikanske Trusts. Han paaviste deri, paa lignende Maade som Baecker, gennem en Række oplysende Eksempler, Trust-Systemets Misbrug i De Forenede Stater. Den gængse Overkapitalisering af trust-bundne Virksomheder illustreres ved Hjælp af mange slaaende Beviser. Konsulen oplyser bl. a. om, at den store amerikanske Staaltrust er overkapitaliseret saa stærkt, at omtrent 600 Millioner Dollars af dens Aktiekapital paa 1¾ Milliard maa betragtes „som det rene Vand". Herr Leerbech citerer efter en anset amerikansk Forfatter følgende Udtalelser:

> „De store Korporationer (Trusterne) har bestukket Lovgivere, Dommere og offentlige Embedsmænd og gjort deres demoraliserende Indflydelse gældende i enhver Gren af den nationale Styrelse. Staternes lovgivende Forsamlinger er som Voks i Modelererens Haand under Trusternes Manipulationer."

En Forening af Producenter med det Formaal at skabe sundere Forhold inden for Branchen er prisværdig og fortjener Lovgivningsmagtens Støtte, hvis en saadan Støtte behøves. Men det er indlysende, at et under fortsatte Misbrug degenereret System som det oven for omtalte, over alt maa virke skadeligt og give Anledning til en vidt spredt Korruption lige op til Lovgivningsmagtens øverste Spidser. Den oplyste Købmandsstand burde derfor med alle til dens Raadighed staaende honnette Midler bekæmpe denne truende Svøbe for Verdenshandlen. Og de udskejende Trusters mest saarbare Punkt er Toldbeskyttelsen.

VIII. STATUSOPGØRELSER

Den aarlige Statusopgørelse eller Balance har det Formaal at give Købmanden et klart Overblik over Forretningens Stilling. Det han ejer, og det han skylder bort, sammendrages efter faste Bogholderi-Regler i 2 Hovedsummer, og det Beløb, med hvilket Aktiverne overstiger Passiverne, viser Købmandens Formue. For at gøre den tilsigtede Nytte maa den aarlige Opgørelse foretages paa en saa samvittighedsfuld Maade, at Slutningssummerne giver et klart Billede af Forretningsaarets samlede Resultater. Man skulde tro, at den her foreliggende Opgave var let at løse. Men mangfoldige Eksempler fra det virkelige Liv vidner om, at daarlige Debitorers Statusopgørelser jævnligt giver en fejl Fore-

Digitized by Google

stilling om Forholdet mellem Formue og Gæld. En med Forsæt forvansket Balance kan medføre kriminel Tiltale, naar de falske Tal er blevne benyttede i bedragerisk Hensigt. Men i mange Tilfælde er det vanskeligt at paavise en bevidst svigagtig Tendens, selv om der foreligger fejle Slutningssummer. Mange Værdier maa takseres efter et Skøn, og selv den ærligste Opgørelse kan indeholde Skønsposteringer, som i Tilfælde af en Betalingsstandsning ikke taaler en sagkyndig Kritik.

I Almindelighed bestaar Købmands-Aktiver af Varer, Værdipapirer, Skibe, Maskiner, Driftsmateriel, Inventar og udestaaende Fordringer. Ved en korrekt Statusopgørelse værdsættes enhver af disse Poster under Hensyn til de Forhold, der gør sig gældende paa Optagelsesdagen. Varer og Værdipapirer opføres med det Beløb, til hvilket man paa det paagældende Tidspunkt kan købe dem, selv om de er blevne betalte med andre Priser. Skibe, Maskiner, Driftsmateriel o. l. nedskrives til den Sum, der vilde kunne opnaas med et Salg for Øje. Paa de udestaaende Fordringer foretages en specificeret eller samlet Nedskrivning, der giver rigelig Dækning for Risikoen ved indtrædende Tab. Man hører somme Tider et Forsvar for Værdipapirers Optagelse i Balancen efter Gennemsnits-Noteringerne for de sidste 2 eller 3 Aar. Dette er ikke heldigt. Dagskursen er den rette Maalestok for Værdierne, og man svigter Principperne for en sund og sand Statusopgørelse ved at fravige dette faste Grundlag for Værdipapirernes Bogføring. Godkender man en Undtagelse for Papirernes Vedkommende, saa ligger den Fristelse nær at overføre en lignende Gennemsnits-Beregning paa Varebeholdningen. Og hele Balancen bliver da let et Kunstprodukt.

Det vil efter disse korte Antydninger være Læseren klart, at der ved Optagelsen af en Købmands Status aabner sig et vidt Spillerum for Afvigelser i de bogførte Slutningssummer, efter som Forretningens Indehaver bedømmer Værdierne som Optimist eller Pessimist. Uheldigvis er der hos daarlige Debitorer og letsindige Købmænd en Tendens til Aktivernes Overvurdering, medens den modsatte Tilbøjelighed gør sig gældende hos den solide Del af Handelsstanden. Optimisten regner ud, hvor meget hans Formue i heldigste Tilfælde er værd. Pessimisten regner ud, hvor lidt hans Aktiver med en Realisation for Øje i værste Tilfælde kan svinde ind til. Denne Forskel i Opfattelsen for-

Digitized by Google

klarer en af Aarsagerne til, at mange Købmænd, der optræder og anses som velhavende, efterlader sig meget lidt, naar de dør, medens andre, der levede tarveligt og førte en beskeden Tilværelse, har opsamlet solide Formuer. Akkord- og Fallit-Boers Opgørelser viser, at Antallet af vitterligt forfalskede Balancer er meget lille i Sammenligning med de mange letsindigt overvurderede Købmandsformuer. I England optræder man meget strængt over for Forretningsmænd med upaalidelige Balancer. Det medfører Straf at skaffe sig Kredit under fejle Foregivender (obtaining credit under false pretences). Og insolvente engelske Købmænd staar sig bedre ved at fremlægge en ærlig Status fremfor at pynte paa den ved tvivlsomme Posteringer. Paa Kontinentet er Betalingsstandsninger derimod i Regelen ledsagede af Statusopgørelser, der vidner om Aktivernes Overkapitalisering i de nærmest foregaaende Aar.

Naar en Købmand vil hævde sit Firmas Anseelse, bør han strængt overholde Principperne for den ærlige Statusopgørelse og langt hellere undervurdere Aktivmassen end at bogføre den med et for højt Beløb. Forretningsmanden disponerer i Regelen rigtigere, naar han har et klart Overblik over sin Status, end naar han i Haab om bedre Tider søger at skjule en Stilstand eller Tilbagegang for sig selv og andre. Viser det sig trods ihærdige Bestræbelser umuligt for Chefen at føre Forretningen frem med et godt Resultat, maa han langt hellere standse, medens han endnu kan byde sine Kreditorer et antageligt Afviklingsforslag frem for at vente, indtil Krisen er uundgaaelig.

Men selv om enhver Fare for en Fallit er udelukket, er det rigtigt ved den aarlige Statusopgørelse at foretage forsvarlige Nedskrivninger af Aktivmassen. Forfatteren talte for nogen Tid siden med en engelsk Forretningsven, der ved et kort i Forvejen indtraadt Dødsfald havde mistet sin Kompagnon. Under vor Samtale beklagede han sig over, at Arvingerne havde faaet udbetalt en langt større Kapital, end der tilkom dem. Dette skyldtes 2 Aarsager. Firmaets udestaaende Fordringer var i den sidste ligesom i alle foregaaende Balancer blevne optagne med deres fulde Beløb. Forretningen, der var grundlagt paa en stor Formue, havde stedse fulgt den Skik at vente med Afskrivningen af Tab, indtil disses Størrelse var endelig fastslaaet. Man havde ikke forud beregnet en løbende Risiko og taget Hensyn til den

Digitized by Google

i Balancen. Endvidere havde man undladt at foretage tilstrækkelige Afskrivninger paa industrielle Maskiner, Driftsmateriel og Inventar. Da Cheferne var enige om Opgørelsesmaaden, og deres Formue satte dem i Stand til at dække alt kontant, var der her ikke Tale om Tilsidesættelsen af et Ansvar over for Kreditorer. Kort efter Dødsfaldet var der imidlertid indtraadt flere betydelige Tab hos Firmaets udenlandske Forbindelser, og en ny Konstruktion af Maskiner havde formindsket Værdien af det gamle Materiel til en Brøkdel af det Beløb, til hvilket det stod opført i Firmaets Bøger. Ifølge Interessentskabskontrakten var Arvingerne berettigede til den Del af Formuen, der ifølge den sidste Balance tilkom den afdøde Kompagnon. Skifteretten tog intet Hensyn til det store Tab, Firmaet havde lidt paa de i Bøgerne opførte udestaaende Fordringer, og den samme afvisende Holdning blev gjort gældende med Hensyn til Værdiforringelsen af Maskinerne. Man holdt sig til Kontraktens Bestemmelser og Balancens Tal, og den efterlevende Kompagnon maatte bøde haardt, fordi han ikke i Tide havde overvejet Konsekvenserne af det fejle Balance-System.

IX. KØBMANDEN SOM SAMFUNDSBORGER

Man hører i Handelskredse hyppigt den Udtalelse, at en Forretningsmand ikke bør befatte sig med Politik. Under Kampen mod Konkurrencen stilles der saa store Fordringer til Købmandens Aarvaagenhed og Arbejdsdygtighed, at han formentlig staar sig bedst ved at passe sin private Virksomhed, medens han overlader Drøftelsen og Ledelsen af Landets offentlige Anliggender til andre Samfundsklasser.

Det Grundsyn, der her gøres gældende, er ensidigt og forkasteligt. Naar et Folk lever under en fri Forfatning, saa medfører Friheden et Ansvar, som ingen brav Borger bør skyde fra sig. Unddrager Handelsstanden sig i større Udstrækning Opfyldelsen af sine politiske Pligter, saa vil Lovgivningsmagten til Gengæld føle sig fristet til en kølig Behandling af Handelsstandens Reformkrav. Den Undskyldning, at en Købmand først og fremmest maa varetage sine egne Interesser, kan med lignende Ret gøres gældende af alle Samfundsklasser. Den politisk oplyste Borger maa lære at forene en forsvarlig Ledelse af sin private Virksomhed med en aktiv Deltagelse i Samfundsarbejdet.

Digitized by Google

Desværre indtager Handelsstanden i de fleste Lande en alt for passiv Holdning over for Forfatningens parlamentariske Krav. Man holder sig hjemme eller nøjes i Nødstilfælde med at afgive sin Stemme paa Valgdagen, men afholder sig omhyggeligt fra den personlige Deltagelse i Drøftelsen af Tidens Spørgsmaal. Ulysten til at paatage sig politiske Tillidshverv er blandt Købmænd Regelen, og den offentlige Fremtræden under aabent Visir Undtagelsen. Derimod har der i Forretningsverdenen udviklet sig en uheldig Tendens til Mand og Mand imellem og paa lukkede Møder at kritisere Lovgivningsmagtens Arbejde. Man misunder andre Samfundsklasser den politiske Indflydelse, de gennem et ihærdigt Arbejde har tilkæmpet sig, og føler sig tilsidesat og forurettet i Stedet for ærligt at indrømme sin egen Ladhed og Uduelighed. En saadan Forsamling af kritiserende Købmænd, der intet evner, fordi de intet udretter, gør politisk set et pinligt Indtryk. Godkender man Parolen: „En Købmand skal ikke være Politiker", saa bekræfter man samtidig, at Kræmmeraanden skal være Handelsstandens ledende Princip. Man degraderer sig selv og sine samstemmende Standsfæller til politiske Kandestøbere.

Trangen til at udmærke sig føres i Købmandskredse af den her omtalte Art paa Afveje. Kan man ikke tilkæmpe sig en anset Position gennem Deltagelsen i det politiske Arbejde, saa nøjes man med lettere tilgængelige Hæderstegn. Ordner og Titler eftertragtes af Pengearistokratiet som Surrogater for en dybere rodfæstet offentlig Anerkendelse. Og det hænder, at man i en talrig Forsamling af dekorerede Købmænd forgæves spejder efter en Personlighed, der i højere Forstand har gjort sig fortjent af sit Fædreland. Denne Kritik rammer dog ikke i Flæng enhver dekoreret Købmand. Der ligger et betydeligt Samfundsarbejde uden for Partipolitikens Rammer. Og Mænd, der ikke føler sig tiltalte af det parlamentariske Liv, kan yde deres Samtid store Tjenester i andre Retninger. Beredvilligheden til at afhjælpe Nød og Fattigdom er et enkelt Udslag af Trangen til at yde Samfundet gavnlige Tjenester. Og det maa erkendes, at der inden for Handelsstanden i al Stilhed udrettes et meget betydeligt Arbejde paa dette Felt. Kunsten og Videnskaben støttes jævnligt i vid Udstrækning af formuende Købmænd. Og den vigtige Opgave at fremhjælpe et Lands Handel og Industri lægger over

Digitized by Google

alt Beslag paa fremragende Kræfter, hvis samfundsnyttige Arbejde fortjener den højeste Anerkendelse.

Forfatteren, der lærte Handlen i Flensborg, besøgte for nogen Tid siden sin gamle Principal, som trods sin høje Alder havde bevaret en varm Interesse for Standens Anliggender. Han havde tjent sig en betydelig Formue og boede om Sommeren paa et lille Landsted, som laa midt i et prægtigt Parkanlæg. Der var smukke Skovplantninger, stensatte Terrasser med aabne Udsigtspunkter, dejlige Blomsterpartier, rige Frugtplantager og en stor af Træer indrammet Eng med Lawn Tennis Plads, Gymnastik-Apparater, sprudlende Springvand m. m. Medens vi spadserede omkring i Anlæget, fortalte den gamle Mand mig, at han havde i Sinde at indrette hele denne Ejendom til et Asyl for svage Børn. „Mine egne Børn faar mere end tilstrækkeligt efter mig. De har aldrig savnet noget i deres Barndom, og ved at se deres Glæde, hver Gang vi om Foraaret drog her ud, kom jeg i Tanke om, hvor mange fattige Børn der vilde kunne nyde godt af Ejendommen, hvis jeg indrettede den til et Sanatorium."

En lignende Tankegang findes hos ikke faa formuende Købmænd. Medens de kæmper sig frem, er de saa optagne af Forretningsinteresserne, at de noblere Karakteregenskaber holdes nede. Men efterhaanden som Formuen vokser, udvides Horisonten. Og en ærlig Vilje til at gøre Gavn, før det er for sent, forsoner Samfundet med den rastløse Stræben, der syntes at bunde i et smaatskaaret Kræmmersyn.

Men med al Anerkendelse af Købmandsstandens gode Egenskaber kommer man ikke bort fra den Kendsgerning, at det skorter særligt denne Stand paa Evnen og Viljen til med de rette Midler at gøre sin Indflydelse gældende paa det parlamentariske Omraade. Faa Samfundsklasser kan fremvise et større Antal af økonomisk uafhængige Borgere end Handelsstanden. Denne har ved sit praktiske Kendskab til Omsætningsforholdene særlige Betingelser for at kunne udøve en vejledende Indflydelse under Udarbejdelsen af Love, der vedrører Erhvervslivet. Mange Købmænd har desuden opholdt sig i Udlandet. De har lært fremmede Sprog og høstet Erfaringer, der med Held kan udnyttes under Drøftelsen af hjemlige Reformplaner. Derfor maa det beklages, at Handelsstanden er saa svagt repræsenteret i de fleste Landes lovgivende Forsamlinger. En Del af de Ulemper, det

Digitized by Google

parlamentariske System har affødt, skyldes Købmandens Mangel paa Interesse for den aktive Deltagelse i det politiske Arbejde. Og før Handelsstanden vækkes til Erkendelsen af sine alt for længe forsømte parlamentariske Pligter, vil Handelssamkvemmet mellem Nationerne ikke blive befriet for de Lænker, med hvilke kortsynede Politikere og ukyndige Socialøkonomer har baandlagt den fri Omsætning. Vejen til Verdensfreden gaar over nedbrudte Toldskranker.

X. PARI-KURS

Kernen i en oplyst Købmands Livsfilosofi findes haandgribeligt sammentrængt i det ældgamle Kræmmerkrav: „Du skal kende alt og kunne bedømme alt, Dig selv iberegnet, til Pari-Kurs."

Naar et rentebærende Værdipapir efter sit Paalydende var Kr. 100 værd ved Udstedelsen, saa er dets Pari-Kurs Kr. 100. Afkaster det høje Renter, saa forøges Efterspørgslen, og Prisen stiger over Pari. Giver det et daarligt Udbytte, saa aftager Efterspørgslen, og Prisen synker under Pari.

Købet og Salget af Værdipapirer kræver saaledes et nøje Kendskab til de Forhold, der indvirker paa Kursen. Dette er enhver Forretningsmand klar over. Men naar det handler sig om at fastsætte Menneskers Værd, gaar man i Regelen frem efter et langt mindre sagkyndigt Skøn, og derfor noteres der jævnligt paa en og samme Person mange forskellige Kurser.

Blandt Købmænd tager man i Regelen bevidst eller ubevidst et Hovedhensyn til Formuens Størrelse. Men da Formueforholdene forandrer sig og unddrager sig offentlig Kontrol, bevæger man sig her ofte paa gyngende Grund. En anden merkantil Maalestok for Menneskers Værd er Omsætningens Størrelse. Ved et aarligt Salg af 1000 Sække Kaffe mærkes den Paagældende med et lavere Kurstal end Konkurrenten, hvis aarlige Omsætning andrager 10.000 Sække.

Denne paa Børsen vel kendte Klasse-Inddeling gøres dog ikke gældende, naar en Kreds af Købmænd, der noterer indbyrdes Kurser efter det her antydede System, kommer sammen med Mænd af den lærde Verden. Disse noteres som Tegn paa skyldig Respekt for Videnskaben jævnligt til en Topnotering, som de næppe vilde vove at fastholde ved hjemme i Enrum at se sig selv i Spejlet. Derimod er mange Akademikere tilbøjelige

Digitized by Google

til at undervurdere deres merkantile Medborgere. Denne Forskydning i de gensidige Kursnoteringer virker misvisende og demoraliserende til begge Sider. Det hænder, at en veltalende Professor imponerer en lyttende Købmandsforsamling med et nationaløkonomisk Foredrag, som en oplyst Købmand kunde give et langt bedre og fyldigere Indhold. Men det hører til Undtagelserne, at en Købmand modtager Opfordring til at tale for en Kreds af lyttende Professorer. Skylden for den fejle Balance ligger nærmest hos Handelsstanden selv. Flertallet af dens Medlemmer savner Betingelserne for at kunne vurdere Kundskaber og aandelige Værdier paa rette Maade. For ikke at blotte denne Mangel tager man akademiske Gradmaalinger og titulære Etiketter som gyldige Beviser for de Paagældendes Fortjenester. Og med dette Grundlag for Vurderingen noteres de Lærdes Børs-Kurs i Regelen over Pari.

Forfatteren har ved flere Lejligheder kritiseret dette Forhold, og adskillige Akademikere har heri set et tendentiøst Angreb paa den lærde Stands Værdighed. Denne Dom er fuldstændig uberettiget. En fordomsfri Paavisning af Købmandsstandens Fejl har, som nærværende Afhandling viser, stedse ledsaget Fremhævelsen af dens Fortrin. Kritiken af det indbyrdes Forhold mellem Købmænd og Akademikere har tilsigtet en gensidig korrekt Vurdering, og ærlige Bestræbelser i denne Retning burde paaskønnes af begge Parter. I ikke faa Tilfælde har man set en heldig Forening af praktiske Kundskaber med videnskabelig Virksomhed. Professor STANLEY JEVONS, en lærd Akademiker, satte sig grundigt ind i Bank- og Pengevæsenet. Under Titlen: „Money and the mechanism of exchange" foreligger der fra hans Haand et finansielt Værk, der vidner om et nøje Kendskab til Forretningsgangen paa dette praktiske Virkefelt. DAVID RICARDO drev en anset Bankforretning, samtidig med at han gennem sin Forfattervirksomhed skabte sig Anerkendelse som en af sin Tids fremragende Nationaløkonomer. Hans Navn ses endnu over en af Lærestolene paa Londons Universitet. Det vilde være lige saa taabeligt at undervurdere JEVONS merkantile Vejledninger, fordi han var Professor, som at undervurdere RICARDOS nationaløkonomiske Vejledning, fordi han var Forretningsmand.

Nutidens Udvikling gaar i Retning af en Sammensmeltning af den akademiske og den praktiske Uddannelse. Og hvert

Digitized by Google

Skridt videre paa denne forstandige Vej maa hilses som et glædeligt Fremskridt. Det, vi trænger til, er en højere og fyldigere almen Dannelse, og den opnaas bedst, naar vi udfylder de i nedarvede Lavsfornemmelser begrundede Kløfter mellem Stænderne. Vi naar før eller senere sikkert det Tidspunkt, da man paa Universiteterne giver dertil egnede Købmænd Adgang til at holde nationaløkonomiske Forelæsninger for den studerende Ungdom. Det er indlysende, at en intelligent og kundskabsrig Forretningsmand i mange Henseender paa heldig Maade vilde kunne supplere de akademisk uddannede Docenters og Professorers Undervisning med det praktiske Oplysningsstof, som det over alt skorter Universitetsdannelsen paa. Erfaringer hentede fra det virkelige Liv og tydeligt forklarede ved Hjælp af levende Eksempler og Beviser, hvis Rigtighed den akademiske Ungdom selv kan kontrollere, vil altid udøve en mere vækkende Indflydelse end lærde Udredelser, der nærmest er beregnede paa at stimulere den abstrakte Tænkning.

Det er utvivlsomt, at Studenter, der interesserer sig for Social-Politikken og Finansvæsnet, hos oplyste Forretningsmænd vilde kunne modtage fyldestgørende Svar paa en Mængde Spørgsmaal, som de under Professorernes Vejledning ikke har formaaet at skaffe sig tilstrækkelig Klarhed over. Et Bevis for Tilstedeværelsen af det her antydede Savn findes i de mange faglige Spørgsmaal, Forretningsmænd Aaret igennem modtager fra nationaløkonomisk interesserede Akademikere. Universitetet vilde ikke tabe i Anseelse ved inden for passende Grænser at drage den praktiske Videns Mænd frem til Lærerposter for den akademiske Ungdom. Hensigtsmæssigheden af en saadan Reform vil maaske blive bestridt, men Modstandernes Argumenter vil ikke forhindre Tankens Realisation. Vi er paa Vejen til et saadant Samarbejde, og dets praktiske Nytte er med Nutidens Udvikling for Øje indlysende.

Hele Folket vil i Længden staa sig bedst ved et Noteringssystem, under hvilket vi vænnes til med Kundskaber og Dannelse som Maalestok fordomsfrit at værdsætte hverandre til Pari-Kurs.

A. PESCHCKE-KØEDT.

Digitized by Google

LAURIDS BRUUN

Et Særsyn — Her er en Mand, som giver sig til at være Forfatter uden at ægges af sit Digter-Syn paa Omverdenen. Han er aabenbart ikke Digter. Han ejer ingen Personlighedens Tone, har i Grunden intet paa Hjertet. Dette er endnu ikke saa sjældent, at det bliver mærkværdigt. Men han sér end ikke Verden om sig; Menneskene opfatter han uden Skarpblik — han er endnu mindre Psykolog end f. Eks. Schandorph, hvis Lune han ikke ejer Antydning af. Egentlig Opmuntring finder i mange Aar hans Forfatterskab ikke . . .

Alligevel fortsætter han haardnakket. Han udvikler sig til Forfatter i Kraft af sin Vilje. Han sejrer paa Trods.

Og da han er bleven ikke blot en højtprist, men paa sin Vis virkelig fængslende Forfatter, er det saa lidt i Kraft af sin sikre Smag og Intelligens, hvad man kunde tro, at han Gang paa Gang griber ved Siden af. Han plumper ned til det barnagtigt ubegribelige, saa Kritiken undrende udbryder: Men det er dog skrevet af en Digter! Det er det typiske Tegn til, at Folk ikke forstaar et Muk af det hele.

„Skøndt Mathematiker af Begavelse har jeg meget akademisk over mig" har Hr. Laurids Bruun en Gang udtalt: det er ikke ilde set. Han konstruerer løs allerede i sine første Fortællinger. „Akademisk" det er alt det andenhaands, som hænger ham i Pennen, af hvad han har læst.

I Reglen vil en Forfatters Førstebøger, sete i Sammenhæng

Digitized by Google

med hans senere, fængsle Kenderen — denne Foraarsbryden i de friske Spirer, som arbejder sig frem gennem tørre Lag af Tillærthed. Det hører med til god Kritikertone at foretrække netop de grønne Ny-Skud, bagefter. Bruuns Første-Arbejder savner denne Tillokkelse. For at høre Talentet skal man lytte fint, helst høre fejl.

„Historier" som han udgiver et Par og tyve Aar gammel er i Almanak-Jævnmaalet. Den betydeligste, „For god", viser Fortæller-Evne, men Fortsættelsen „Emma Jonssen", der følger fire Aar efter, hører til den trægeste realistiske Literatur med lange opremsende Stil-Øvelser. I „Antonius" er Fortællemaaden bleven skarpere men ulidelig anstrengt, og Ironien over et „godt Hoved"s stakkels Tomhed falder godtkøbs, fordi det gode Hoved simpelthen er svaghovedet. Endnu „Svend Felding", der har Selvstudiets Kendemærker, er en kedsommelig Bog med sine moralske Kyllingesorger.

Først med „Renæssance" naar Hr. Bruun at skrive en fængslende Historie. Dens Kunstner er en fæl Tegnelærer, men Billedet af den unge Pige, som dør brystsyg efter i Dyrehaven at have ligget nøgen Model i den usandsynligste Grad for hans Mesterværk, har en opofrende Renhed og nænsom Nydelighed, som indtager.

Men selv om disse Bøger i og for sig ikke er videre interessante, fortæller de dog adskilligt om den halve Snes Aars Indtryk og Overvejelser, til hvilken de knytter sig. Først og fremmest staar Kunsten ham for Øje. Han beskæftiger sig med Problemet, om han skal gribe Pennen og lade staa til overfor „denne uforstaaelige Trang af noget forvirret, gaadefuldt taaget", „naar han følte dette Tryk indefra af noget, som han maatte have paa Papiret." Eller skal han lade det langsomt faa Form efter Princippet: der skal hæmmes, før der kan fremmes? Man ordentlig føler, hvordan han tæller paa Knapperne: Digter eller ikke Digter? Med sine foreløbig Erfaringer for Øje er han ikke utilbøjelig til at finde det bedst at blive et helt Menneske.

Han har i det Hele Hang til at gruble over Livets og Menneskers Forhold, som det Kulturmenneske han er — Bybo og Stuemenneske, der har vanskeligt ved at faa Tag i Tilværel-

Digitized by Google

sens Realiteter. For den, der saaledes isolerer sig i sin stadige Stirren paa Livet, vil det være svært at komme i det rette Ligevægtsforhold til Livet — man ledes til at overvurdere (eller undervurdere) sig selv, naar man savner Handlingens justerende Maalestok. Over Jeg'et i „En Rejsefærd", som ogsaa hører til denne Periode, er en uskrømtet Forfængelighed; Svend Felding, der elskes af alle Kvinder, beundres for sin Sjælsfinhed af Forfatteren selv; i „Antonius", der bliver syg af Storhedsvanvid, er en smertelig Reaktion mod Selv-Glæden. Dette Narcis-Anlæg er i øvrigt ikke ublandet af det onde. Det betyder ogsaa en hæderlig Vilje til Selvvurdering og Selvhævdelse, en Følelse af den fødte Menneske-Værdighed.

Der kan komme noget overanstrengt dybsindigt saa vel som noget komisk over Billedet, fordi han saa usikkert gengiver Virkeligheden. Er Sv. Felding Selv-Portræt, saa er det ogsaa en Bagvaskelse: Forf. gør ham dum. Felding taler med en ung Pige, som siger: Det er dog Ensomheden, som gør Folk til, hvad de er — som danner Karakteren.: „Han blev mere og mere forbavset... Hun interesserede ham og *han maatte indrømme, at hun havde tænkt mere og dybere end ham.*

Der er paa en Gang noget fint elskværdigt over dette Menneske og noget kejtet indtil uhjælpsom Barnlighed, som saa paafaldende kan fremtræde hos Studereværelsets stille Folk, naar de skal agere udenfor den vante Ramme.

Saa kommer „Kronen" — som et Gennembrud.

Han tæller ikke længer paa Knapperne. Netop som han har lært at bygge en Fortælling med sikker Fasthed, er der i hans Liv hændet en af de Begivenheder, der bliver det afgørende Vendepunkt. Forfatternes Privatforhold er deres egne, men Hr. Bruun har selv fortalt os dette: „Fra jeg var ganske ung satte jeg mig usædvanlige Maal. Jeg var for stolt til at holde dem skjulte... Jeg havde ikke lært, at man altid maa regne med Middelmaadighedens og Misundelsens bundne Kraft. Jeg blev undermineret, til Grunden var saa løs under mig, at en Smaamand med Lethed kunde vælte mig. Og jeg blev væltet." Forf. forlod sin Kontorstol.

„Jeg harmede mig og jeg rejste mig i Trods" — Det er den Ild, hvori Kronen hedes og hamres.

Digitized by Google

Bogen er mærkelig ved den Voldsomhed med hvilken dens Konflikt er følt, ved den til det yderste spændte Energi, der sitrer igennem den, og som fast er bøjet ind under Bogens Plan. Klart former Fortællingen sig i tre Partier, anskuelige som et Triptychons Felter.

Vi ser den unge Konge købe den skønne og stolte Sangerinde for det kostelige Diamantsmykke „Kronen" og saa lige før Mødet faa sin eneste Barndomsvens Brev om, at han skyder sig, fordi man har lokket hans Elskede, Sangerinden, fra ham. Dernæst det andet Billede med den gamle Konge, økonomisk og moralsk i sine Omgivelsers Magt, men nu i en sidste Kamp for Slægtens Ære og Styrke: han vil dog forhindre, at Tronarvingen udleveres til en glat og snæver Teolog i Stedet for at opdrages af den kloge og fritseende Dr. Müller. Forgæves. Denne bærer falsk Familienavn, er uægte Barn — Han er Kongens Barn med Sangerinden. Det erfares i sidste Felt, som viser os Majestæten læsende et Brev fra den dødsdømte Müller. Ført til den højest spændte Idealisme af sin ædle Moder satte han sig det Livs-Maal at blive en Konges Opdrager. I sin Fortvivlelse over Nederlaget har han dræbt sin Søn og saaret sig selv: han beder kun om Døden... Den gamle rokkende Kammertjener finder Kongen stiv og kold i Stolen.

Saa stærkt er denne Roman bygget, der erobrer allerede ved sit Maskineris energiske Sammensvejsning og hidsige Fart. Og hans Harmes Oprør har fyldt den sindrigt mathematiske Konstruktion med Livets indre Hede. Der føles en bitter, højthvælvet Alvor, som faar Luft gennem dette Sammenbrud af Viljer og Skæbner. Det bringer os en Stund til at glemme, at hans Menneskeskildring ikke derfor er bleven dybere. Eller hvorledes har Sangerinden, som først ruinerede sin Elsker og siden solgte sig til Kongen, udviklet sig til saa overlegent et Menneske? Er det ogsaa tænkeligt, at Kongen saa afgjort har ladet sig binde efter det ene Fald? Spørg heller ikke om de dybere psykologiske Konflikter — som Kongens og Sangerindens Møde efter hendes Elskers og hans Vens Selvmord. Men mest maa vi mistro denne Pædagog, der bryder sammen, fordi det første, høje Maal glipper. Han er en ligevægtsløs Drømmer, et Stuemenneske med blegt og hedt Blod.

Det samme blege og hede Blod er i „Alle Synderes Konge".

Digitized by Google

Som „Kronen" skal den handle om det ideelle Mennekes Kamp mod Uretten. Men Sejren ligger imellem. Der føles ikke mere den samme dybe Smerte: Prins Otto er vel en Grubler; han falder dog mest, fordi han selv for let glemmer sine høje Maal. Da han i Spidsen for sin Bondehær slaas ned, er det hans ganske utvivlsomme Helligbrøde, der fælder ham. Personlighedens Indsats er ringere her — men den maleriske Kraft er bleven større. Sejren ligger imellem. Her gror alt frit og vælder frodigt. Endda har Farten endnu hidsigere Aandedræt.

Kristoffer, Eriks Søn, staar i Vordingborg Kirke og skal med Eden paa den Herre Jesu Kristi blodige Vunder sværge sig fri for sin onde og forræderiske Færd. I Kirkens lumre Spænding stirrer alle paa Prinsen: Hovedet med det tynde røde Haar er langt og smalt, de hvidlige Bryn er lave og lige under den høje Pande, Underlæben hænger rød og fyldig, krummende sig i Mundvigene bag det tynde Skæg; i Solbæltet glipper Øjnene under de tunge, lysrøde Laag. Aandeløse venter de alle: Tør han sværge Eden? En Spyflue tumler sig summende mod Ruden. Da lyder den mægtige Marsks Stemme højt og hvast i den tomme Stilhed: Mak det Fenster op!... Falskelig sværger han. Men i Natten derefter vrimler der smaa sorte Dyr med lange tynde Haler og glødende Øjne over hans Krop — først hans Hustrus tilgivende Kærlighed bringer ham Ro. Den Nat blev Prins Otto til.

Saa bredt og heftigt er Anslaget. Saa livfuld kan hans Skildring være. Se, hvorledes Prins Otto sidder i Haven og stirrer med de blege Øjne, der er som gennemsigtige Blærer fyldte med Mælk, paa en Salamander i det sitrende Sollys — Salamanderens brune Pletter bliver det levrede Blod paa hende Kvinden, hvem Bødlen piskede nede paa Torvet. Syns- og Fantasi-Billedet er uvilkaarlig indtrykslevende. Saa Studenterlivet i Paris; selv det lille Lapseri med Latinen og de lærde Noter taaler den hastigt brogede Skildring.

Guldmageri og Skøgeliv, Djævleuddrivelse og Stjernetyderi, Krigsvræl og Favnetag foran Alteret, hellig Sang og rygende Baal; det er Billeder med fede Farver og megen Elskovsbrand. I nogle af de store Scener — som Kongens Død og Brødrenes Møde og Ridtet over Dannevirke — staa Virkningen ikke i Forhold til de voldsomme Midler. Men i det Hele er Tonen dristigt

Digitized by Google

stemt sammen med Tidens blodigt mørke Farver; i sikre Spring jager Tempoet fra stærke Scener til stejl Handling.

Han har opdaget sin ejendommelige Fantasi.

Hr. Laurids Bruun er et mærkeligt Eksempel paa en Forfatter, der har en Verden levende i sig — ikke som en Virkeligheds-Mosaik, sammenføjet til Erindringsbilled af set og oplevet — ikke heller en Virkeligheds-Vision, en uvilkaarlig Spejling af Indtrykkene udefra — men (lidt af hvert og) mest en Verden, han har læst og grublet sig til. Hvor ringe føles ikke hos ham den intime Selvstændighed og Digterens lønlige Jeg-Præg. Et og andet kan minde om I. P. Jacobsen; Johannes V. Jensen gav sit; Herman Bangs rastløse Impressionisme tjente som Forbilled for Stilens Jag; meget, meget lærte han af Selma Lagerløfs skælmske Ynde og højtstigende Virkelighedsflugt. Nu, det er kun godt at lære godt, og Hr. Bruun har her lært sig frem til at være en Romanens forfarne Kunstner.

Inden vi nærmere undersøger hans Fantasis Art og Væsen, maa vi se ham forsøge denne Kunst paa en monumental historisk Roman.

Den historiske Roman har faaet vanskelige Kaar. Modstod den i sin Tid Realismens Banlysning, saa møder den nu Historikernes Krav: Se, selv forsker vi Tidens Kultur-Farver, vi finder hver lille betegnende Enkelthed og former det sande Billed; ogsaa de sjælelige Traade gætter vi. Er da Historiens egen Roman ikke den bedste historiske Roman? Hístorikerne har saa uangribelig Ret.

Og det modsatte er lige saa ubestridelig rigtigt. Derfor har netop vor Tid faaet en fedtvoxende historisk Roman-Literatur. Folk skal have tyk Ferie-Underholdning, og Forfatterne slipper i Reglen billigst til denne kolorerede Genfortælling. Den er praktisk, naar man har Kone og Børn, tilstaar Carl Ewald ærlig. Men desuden vil der altid være Digtere, som i Historiens brogede Kitler finder prægtigst Klædning for egen Farveglæde eller Forklædning for deres Menneske-Ironi og friere Udløsning i dens stærke Begivenheder for deres Sjæleforskning.

For Laurids Bruuns Fantasi og Stil-Farve laa det historiske Billede nu ligetil. Saa slaar han ned over „Absalons Saga“ —

Digitized by Google

Opgaven har været hans Hjærte nær, derom kan ikke tvivles. „Fra Barnsben har jeg tumlet med denne Opgave. Som voxen er jeg atter og atter vendt tilbage til den; atter og atter har jeg lagt den til Side, fordi jeg følte, at jeg endnu ikke magtede den." Og han tilegner den første Del til sine Sønner, at den maa „leve sit Liv og øve sin Gerning ogsaa i dem, den Tid de naar Skelsaar og Alder." Han er med Ærbødighed gaaet i Lag med sit historiske Monument. Sin Stil stemmer han dæmpet fast; han skaber Scener (som Buris-Optrinet) af dristig malende Magt. Og Resultatet er bleven en psykologisk Misforstaaelse paa henved halvniende hundrede Sider.

Historiens Absalon — Ja, først maa jeg have Lov til at sige, at det slet ikke i Almindelighed er nødvendigt at nærme sig med Hat i Haand til en Person, fordi han er historisk. Macbeth var en udmærket Konge, hæderlig og retskaffen; det faldt ham ikke ind at myrde Søvnen. Alligevel er Shakespeares Tragedie et Mesterværk. Men med Absalon staar Sagen anderledes. Han er en af de ikke mange Storsynets og Stordaadens Mænd i dansk Historie. Maaske burde vor forsigtige og afholdende Tid, der mellem sine andre livsbevarende Systemer har lagt sig efter at anvende Absalon halvt som en Amulet-Kur halvt som et Mindesmærke over, hvad den agter at udrette, i det Hele have sparet ham kunstnerisk, indtil vi magtede at fremstille ham med dybere Samfølelsens Forstaaelse — end paa en kabriolerende Cirkushest med Legetøjsøxe i Haand. Men ringest er denne karakterløst svajende Absalon paa Vingehest med et rygende Hjerte i sin Stridshandske.

Dog ikke Historien, men Digtningen lider den største Tort. Denne Mand, hvis blege og hede Blod uroligt bølger mellem Livsmaal og erotiske Anfægtelser, er lige saa utrolig som Bisp og som Kriger. Men saa meget des mere „menneskelig", blev der skrevet; det betyder i den Sammenhæng altid lille og splittet. Storbedrift er øjensynlig ikke menneskelig. Hr. Bruuns Absalon er en Fantast, som tænker sig Bisp og Kriger. Han er saadan som han maatte forme sig i denne Forfatters Fantasi.

Han udleverer os selv sin Fantasi Arbejde i en af sine Rejseskitser. De er overhovedet typiske for hvor svagt han modtager

Digitized by Google

Indtryk fra Omverdenen. I Reglen vil fremmede Landes brogetnye Indtryk sætte et Kunstnersind i de stærkeste Svingninger, æggende alle Sanser. Hr. Bruun interesseres. Men saa længe han direkte skildrer det, han ser, bliver Billederne ufriske, magrere end mangen flink Journalists Rejsebreve. Det kan være fint og forstandigt: Aldrig faar man det gudvelsignede Stød, som udløser sig i: Ja, hvor det er slaaende rigtigt! Men saa lukker han Øjnene — Han er f. Eks. i Hamborg, ser en Udstilling af Uhdes moderne Kristus-Scener, som han beundrer i et Par almindelige Ord, og fanger siden, udvendig fra, et knapt og magert Indtryk af en Knejpe i Fattigkvarteret. Det tænker han lidt over „og om Natten havde jeg en mærkelig Drøm."

Nuvel, denne „Drøm" er de magre Indtryks Videreværxt i hans Fantasi. Det Hele har faaet Lys og Luft og bølgende Mangfoldighed. Os af Sved og Tobak og Brændevinsfusel og Menneskedunst. Og frem i denne Storbyens Proletarhule dukker saa den Uhdeske *Fremmede* . . . Dette Fantasi-Arbejde afslører her tillige Fare. For i al sin Livagtighed bliver Scenen dog ikke saa haandgribelig Virkeligheds-fast som de mange levede Proletarskildringer i vor moderne Literatur. Og som om det tillige gjaldt at vise Svagheden i hans Fantasis Bære-Evne er Kristus-Skikkelsen rent uhyggelig banal.

En hungrig Fantasi som hos saa mange higende Sjæle — og saa mange Roman-Læsere — der efter den nøjeregnende og jævnlig nærsynede Realismes lange Faste kaster sig over al Tilværelsens Underlighed. En hektisk Fantasi, som han efterhaanden selv tror blindt paa som Digter-Inspiration. Den er kun ikke Digtersindets frie Flugt, men en Flyvemaskine, hvor Bære-Evne og Styre-Retning maa vogtes med hans fulde Indsats af hed Energi.

Ellers styrter han hovedkuls ned — som i Skuespillet „Livets Frugter". Begyndelsen er skrevet med en vis Kraft: den forsigtigt beregnende Kontormand Gerhard har forhindret sin unge Broder i at blive Skuespiller og sin Elskerinde, Operettedamen Eva, fra at blive Moder; nu har han forlovet sig, og da Eva truer med Skandale, skyder han sig. I den graa Taage græder hans Sjæl og hans Moders Sjæl for de ufødte og for de to Sjæle, der kæmper i Mørket. Her er endnu baade Stil og Methode i Dunkelheden. Nu sker det, at Broderen i næste Akt lykkeligt forenes

Digitized by Google

med den Pige, han er forelsket i, og som forresten var Gerhards Brud. Men det forhindrer ikke, at han samme Aften ved et Skuespiller-Sold falder i Evas Arme, efter at de sammen har deklameret Hamlet og Ofelias Roller. Kun Gerhards blodige Skygge afværger, at hun beholder ham hos sig — i den Lejlighed, der er betalt af Gerhards Efterfølger. Dog, i sidste Akt bestemmer de sig til at leve sammen i Kunst og Kærlighed: og Gerhard skal fødes som deres Barn paany.

Dette Referat er saa korrekt som kort. Det lyder utroligt, at samme Forfatter, som digtede denne ukonfirmerede Fabel, har skrevet flere værdifulde Bøger . . . I Sandhed, nu lader han staa til „naar han føler dette Tryk indefra af noget, som han maa have paa Papiret."

Ganske vist har Hr. Bruun allerede i sine flittigt realistiske Optegningsværker haft Forkærlighed for det Overnaturlige. Svend Felding bliver spaaet (det er forbavsende saa det passer) og den unge Pige i „Renæssance" drømmer, før hun personligt kender sin Kunstner, præcis Modelscenen i Skoven. Men i Reglen bruger han det Hemmelighedsfulde nøgternt, næsten for mathematisk. Spiritualismen i „Det store Hjærte" er med Hjul og Krumtapper, der ikke staar tilbage for den Dampmaskine, der bringes det nyfødte Barn i Julegave. Sommetider bliver det rent udvendigt, til en Leg med Ord. I en af hans Historier, „Hunden der bed ham", er der en Indie-Englænder, som bliver bidt af en lille graa Hund (lydende Navnet Napoleon) og en Amerikaner, der mystisk udtaler Haabet om, at Hunden er bleven dræbt, for hvis den bliver gal, undgaar den bidte næppe samme Skæbne: og se, nogle Dage efter betror han Fortælleren, at han egentlig er Napoleon. Aha. Rigtig gal bliver han nu ikke. Derimod falder han i Transvaal — pas nu paa — under Cecil Rhodes . . . Sydafrikas Napoleon! Det er en Tanke, som uhyggeligt ligner et Tilfælde.

Dog sjældent spiller hans Kompositions-Evne den Slags Puds. Ganske enestaaende i den yngre Generation — blandt de ældre findes der et vist Fantasi-Slægtskab hos Vilh. Berggøe — er den et væsentligt Led i alt hans Forfatterskab. Vi saa dens Virkning i „Kronen"; den er bærende allevegne siden, selv i hans mindre Fortællinger, der undertiden er helt fortrinlige (som „Historiens Dom", hvor Ironien er ypperlig tilspidset, og den fint tænksomme

Digitized by Google

„Lykkehavet"). Han er næsten altid en udmærket Fortæller i god gammeldags Forstand, skøndt han er ringe Stilist — eller maaske fordi —

Hans Stil er paafaldende præget af, at han ikke ser Verden om sig: Han har Barnets Fantasi men slet ikke Barnets Øje. Han skriver fra første Færd akademisk korrekt. Han laver sig siden en „historisk" Stil med for mange Adjektiver, især naar han er uoplagt som i den Olietryks tyske Præmie-Opgave „Den sidste Fribonde". Ellers faar den Fantasi-Flugtens muntre Jag — for imellem at falde ned i det flade eller forfærdende smagløse, fordi han savner Synsbilledets Inspiration. Han kan (i „Absalon") byde Papirblomster som „Solen brød frem under Skyerne. Den spaltede dem og gød sin gyldne Vin i deres tunge Folder". Han viger ikke tilbage for et Billed („Det store Hjerte") som „Se, hvor Varmen pibler frem paa hans Pande som Dug en Sommeraften paa en Rose". Eller bedre endnu: her er Tale om en Krøbling som bag en Skænkestue sidder og skyller Glas, mens han lytter til Gæsternes raa Tale; „og Rødmen lyser over hans voxgule Ansigt som Solens Blink over modnet Korn". Hvilken Voxkabinets-Poesi!

Til andre Tider og især i sine senere Bøger kan han glide ud i den rent fantasitaagede Ordstrøm, hvor han lader sig vugge af den billigt melodramatiske Vellyd, der i Anmeldersproget hedder Stilens Sødme, medens Billeders og Tankers Omrids udviskes. Der er f. Eks. i „Den Evige" en forulykket Naturkunstner, hvem hans Medmennesker har været jævnt hen gode imod, men det er nu gaaet ham galt og som „nordisk Fakir" er han paa et parisisk Marked ved en forbryderisk Uforsigtighed kommen til at jage Kniven gennem sit elskede Barn. Ude i zoologisk Have forbander han Verden — hvorfor? — og sover ind. Og nu „stiger hans seende Sjæl fra hans blinde Øjne med dit Hads Klage ind i Riget."

Og de, som avlede ham, og de der undfangede dem, som avlede ham, staar frem imod og kræver hans Ret. Alle de, som led hans Skæbne, alle de som hadet og forbandet Livet, fordi de ikke huskede eller vidste, at det kun er et Øjeblik, de vaagner op, rører paa sig, bølger sammen, er hos ham i hans søvnløse Søvn og kræver Ret med ham. Og de, som levede i den store By og led og hadede før ham — dem kalder hans Sjæl i sin Nøds Styrke til sig. De svæver om ham paa Belvederehøjen. og de raaber hans Raab; fra fjærne

Digitized by Google

Tider kommer de, for hvem Tiden er en Grænse, de ikke kender. De samler deres evige Smerte i en eneste dirrende Bølge, som fylder Rummet overalt.

Denne Spiritist-Veltalenhed forfalder han til, naar hans egen Stemning flyder ud. Hvor det lykkes ham at fortætte sin Følelse til det enkle og stærke Symbol, bliver ogsaa hans Ordvalg klart og knapt, i de lykkeligste Øjeblikke af en magtfuld visionær Kraft. Gribende er saaledes Optakten i „Den Evige", hvor den evigt vandrende Jøde-Skomager Wekki Sidd samler sine stivnede Lemmer i den smertelige Opvaagnen mod den evige Sol for atter at begynde sit kummerfulde Liv, flakkende rundt i Storbyens Menneskedynger for blandt Staklerne at finde de brudte Skaar af den skønne Menneskelighed: det altsammen „er jo kun et Pust, et Blink, et Smil og en Taare i det evige Ansigt." Desværre nøjes han siden med sit livagtige Fortæller-Talent — f. Ex. med en hvid Slavindes lidet overbevisende Roman, hvor alle virkelige psykologiske Vanskeligheder flygtigt forbigaas.

Ikke den psykologiske Viden saa lidt som Virkelighedsiagttagelsen bærer denne Forfatters Kunst, men Følelsen, inderlig forenet med hans kompositions-baarne Fantasi. Den er beslægtet med Selma Lagerløfs Digter-Evne, som han iøvrigt ingenlunde naar. Men den er i sin ejendommeligste Form hans egen.

Usikker og stænkvis fornemmes den allerede i hans første Historier (i „Et Møde"), i Emma Jonssens Hjemlængsel i Skoven, i „Renæssance"s Sygescene. Den kommer først til sin Ret, da han siden vover at frigøre sin Fantasi. Det er en længe tilbageholdt, en higende, stilfærdig Følelse, der dæmpes ned og ties bort, men borer sig frem, Lag efter Lag, som et dunkelt Minde, en Sjælens Understrøm, der baner sig Vej til Bevidsthed, et Kærlighedens Lys, der bryder igennem og sejrrig vælder ud i Længsel, i Smil og Taarer.

Eller det er — især i hans senere Bøger — en ikke meget klar, men dybt bevæget Følelse, som dvæler i Grublen over Skæbnen, „hvis Udvælgelses Vej i det direkte intet Menneske formaar at raade", og i Samfølelse med Mennesket, som gennem Nederlag vinder ind i Dybet af sit Væsen, ind til det evige. Laurids Bruuns Følelse rimer altid Hjerte paa Smerte.

Digitized by Google

Han er ikke en af de store Skribenter. Dertil er Misforholdet for iøjnefaldende mellem det meget han vil, og det han naar fast og bedst at give Personlighedspræg.

Dog, det meget han vil, giver ham en egen Sympati. Han kan være uoriginal; sjældent er han klar; og hans Mangel paa Klarhed er ikke betinget af Dybde. Men han viser en værdifuld Fornemmelsens Kultur og Følelsens Bevægethed — en Vilje til Alvor og Alvor i Viljen. Han er en udmærket Fortæller; mere end det — han har skrevet et Par Bøger, som fortjener at huskes.

Verden er ikke til for hans Syn, men Livet existerer for ham. Han føler det som den hellige og dyrebare Værdi. Og denne hans evangeliske Kærlighed til Livet i dets Dybder, der idelig oprøres mod Livets Former, dets Overflade og Tilfældighed, denne Følelsens noget patetiske Anarkisme, bliver endelig hans Personligheds Tone.

Den hæver ham over de Underholdnings-Skribenter, blandt hvilke vel Størsteparten af hans Forfatterskab vilde give ham en fremragende Plads.

CHRISTIAN GULMANN.

Digitized by Google

LITTERÆR OVERSIGT

Motto:

Det var elskværdige og flinke Mennesker, de bedste af dem, der syslede meget net og praktisk med forskellige Ting. Men der var ikke een, der havde en Idé, hvor han stillede sig op og prøvede at rokke Jorden, ja der var vel ikke een, der følte Savnet af en saadan Idé.

(Simon Koch: Lykkenid.)

ungdommen har ikke længere nogen interesse for ideerne . . . . . naar vi disputerede, saa var det altid om en ide, nu kendes det ord snart ikke længere.

(Knud Knudsen Hjortø: Kraft.)

II

Man maa paa Forhaand tilgive den Udførlighed, hvormed *Simon Kochs* „Lykkenid" vil blive omtalt, men der er to Grunde dertil. For det første har Forfatteren Talent, for det andet er hans Bog bleven anerkendt af Folk med Talent. Begge Omstændigheder tilsammen giver den Betydning som Symptom.

Dens Forfatter har ikke Oplagenes og Reklamernes Berømmelse om sit Navn, men han er ikke desto mindre en paaagtet Mand. Der er nemlig et andet Ry, som vanskeligere vindes end hint mere iøjnefaldende. Det erhverves i visse Kredse, hvor hver Bog tages for sig som en betydningsfuld Menneskeytring, hvor det gode og det daarlige i lange indtrængende Samtaler bliver skilt fra hinanden, hvor et Værk sjælden gøres af i et Ord, men omhyggelig udredes og bestemmes. I disse Kredse, hvor det uægte ikke skaanes og Talentet ej længe lades upaaagtet, skabte Simon Koch allerede med sin første Bog Opmærksomhed om sit Navn.

Det er endnu hans bedste Bog, fordi hans spinkle Talent i den faar sit mest indtagende Udtryk uden at forløfte sig paa Opgaver, der ligger uden for dets Begrænsning.

Der er i den Maade, hvorpaa Stemningen med et Par lette Strøg

Digitized by Google

spilles frem i Bevidstheden for atter lige saa snart at give Plads for en ny Stump Melodi, noget, der minder om Pierre Loti — en Vimmelskaftets Pierre Loti. Bogens Enhed maa søges i det tænksomme, fintmærkende Sind, der taler ud af de smaa Optrin og de sindige og sindrige Overvejelser. Ved sit smukke, ganske jævne og dog stemningsslørede Sprog, ved sin nænsomme, fordomsfri Menneskeviden, ved sit dulgte Skælmeri og sin velvidende Sørgmodighed var det i saa udpræget Grad en „indfødt" Bog. I snævreste Forstand; thi den røbede ikke blot at være udsprungen fra dansk Gemyt, men den var saa tydelig bestemt af vor litterære Kultur netop ved Aarhundredeskiftet. Blandt dens Aner var vel baade Pontoppidan og I. P. Jakobsen, men det var ikke til at tage fejl af, at Udviklingen siden deres Tid var gaaet over Karl Larsen inden den omsider naaede til Simon Koch.

Den anden Bog, som med en spøgefuld Titel kaldtes „Ung Krigsmand", besad lignende Fortrin, men Helhedsindtrykket var mindre tilfredsstillende, fordi man ikke længere udelukkende dvælede i Stemningernes frie og fordringsløse Rige. I Sammenligning med den tidligere Bogs smukke og ofte aandrige Skyggespil tager „Ung Krigsmand" sig ud som et Dukketeater, og stiller allerede Krav til Menneskefremstilling, som Forfatteren ikke kan indfri. Og det glipper ganske for ham, naar han nu tilsidst i „*Lykkenid*" forsøger at lade levende Mennesker optræde paa Kunstens brede, fordringsfulde Scene.

Vi føres straks ind i et frit Forhold, hvor *hun* allerede er løbet træt, medens *han* forgæves søger at bryde igennem hendes Ligegyldighed. Kort efter træffer den forsmaaede Elsker en Kvinde, Blenda, i hvem han finder en ny Elskerinde omend ikke en ny Kærlighed. Medens han bindes stærkere og stærkere af dette Forhold, foregaar der i hans tidligere Elskedes Sind en modsat Bevægelse — *ikke en Genopvaagnen af Kærligheden* til ham, men af det, der hører nøje sammen med den, *Følelsen af Afhængighed og Samhørighed*. Hun mærker ikke paany, at hun elsker ham, men hvor stærkt hun er *knyttet* til ham. Der hører en smertelig Erfaring til, før et Menneske formaar at skelne mellem disse to Ting, der sædvanlig gaar under samme Navn.

Den Klarhed, hvormed Forholdet her er udredet, findes der ikke Spor til i Bogen, saaledes som det nødvendigvis maatte have været Tilfældet, hvis Forfatteren helt havde uddybet sit Emne. Dette er den første alvorlige Anklage imod ham.

Hele Opfattelsen hviler endnu i en lyrisk Taagetilstand. Det er det Ubehag og den Studsen, man føler ved Christians aandelige Underlegenhed, som i Forbindelse med hendes Fortvivlelse og Skam leder En paa Sporet. I den smukke Scene, hvor Lotte og Christian sidder sammen i Mørket ved Vinduet, er der en svag dæmrende Antydning af Sandheden. Den er ufyldestgørende, bl. a. fordi den omfatter dem begge, skønt Christians sjælelige Udvikling er helt forskellig fra hendes. „Ja, sagde hun, vi er blege, og vi er maaske heller ikke levende, vi er maaske to stakkels Genfærd ovre fra Kirkegaarden, vi søger at

Digitized by Google

tilstjæle os lidt Midnatsliv, men naar vi ser paa hinanden, husker vi, at vi er døde."

Maaske indvender man, at de paagældende Mennesker, saadan som de nu er set og tænkt, ikke formaar at udtrykke deres egen Skæbne mere bevidst og klart end i disse Ord. Det er muligt, men det frikender ikke Forfatteren; thi *hans* Pligt er det at skaffe Klarhed, og dertil raader han over mange Midler.

Dels den direkte Karakteristik, dels at lade Hovedpersonernes Skæbne spejle sig i andre Personers Opfattelse, dels at forme saadanne Scener, at Hovedlinierne om end ikke direkte udtales dog træder tydeligt frem, og navnlig har Forfatteren hele Romanens Komposition til sin Raadighed, særlig Forholdet mellem første og sidste Scene, der er af saa stor Betydning for Læserens Forstaaelse.

Her hvor Romanens Tyngdepunkt skulde ligge, føler man det svigte for Forfatteren. Han har ikke været klar over, hvad det var, der overgik Lotte, hvad det var, han vilde fortælle om hende, hvad det var, der havde været ham paafaldende og fængslende i hendes Skæbne. Man faar en Mistanke om, at han som Driftskapital til at begynde med har haft Bogens første godt skrevne Scene, og at han iøvrigt er begyndt Farten i Tillid til Forsynets Hjælp og Styrelse.

Vi saa, at „Linien" i første Del var Lottes Opvaagnen til Bevidsthed om sin Stavnsbundethed af en ødelagt Følelse. Fortsættelsen maatte blive enten udelukkende hendes Kamp for at frigøre sig, eller en saadan Kamp efterfulgt af hendes Anstrengelser (naar hun havde indset Umuligheden af at blive fri) for at gøre gode Miner til slet Spil, hendes Bestræbelser for at genopbygge Kærligheden, naar hun dog er dømt til at bære dens Aag. Dette Forsøg kunde saa alt efter de individuelle Omstændigheder lykkes eller mislykkes — snarest det sidste. Denne Linie skimter man kun saare brudstykkevis og udvisket. Efter at have oplevet hin Nat sammen med Christian, i hvilken deres Følelser genopvaagnede for en Stund, og efter at have set ham forlade sig, flygter Lotte til sin Familie i Hornbæk, hvor hun træffer Maleren Sletting. Der opstaar et betydningsfuldt Venskab imellem dem, en Følelse, der uden at være Elskov har noget nær dens Vægtfylde. Det er tænkt at skulle udhæve og belyse det forfærdelige, det meningsløse, det blindt beherskende i Kærligheden og saa meget mere, som Sletting er hendes jævnbyrdige, hvad Aand og Karakter angaar — langt værdifuldere end Christian. Atter er her et rigtigt Greb gjort med svag og ukyndig Haand. For at Modsætningen skulde træde frem, maatte man udtrykkelig have Fornemmelsen af Samtidighed. Det maatte være to Tilstande, der bestemte hinanden, belyste hinanden ved deres forskellige Reaktion over for samme Livsomstændigheder. Men hvad er Sletting i Lottes Tilværelse? — Nogle Samtaler — intet mer, — tilmed nogle Samtaler, der splitter og lammer Interessen, fordi de er anbragt uden for Handlingen, uden at fremme eller ændre den. Lignende Anker — blot endnu mere ubetingede, maa rejses mod nogle Bifigurer, der er for ubetydelige til at repræsentere noget Tids- eller

Digitized by Google

Samfundsmilieu — tilstrækkelige til at tære unyttigt paa Læserens Opmærksomhed.

I endnu højere Grad er det af skæbnesvanger Betydning for Indtrykket, at Romanen deler sig i to, af hvilke den oprindelige, Lottes Historie, forløber mere og mere mat og ubehjælpsom, medens hendes Søster Mikalas Forhold til Fangel skyder sig i Forgrunden og det tilmed paa en saa fordringsfuld Maade, at den alene derved vil føles som et Brud paa Stemningen.

At Fangel ikke *tør* elske den unge Mikala er vist rigtigt set, men i saa Fald er Fænomenet saa interessant, at det maa udredes helt — maaske i en Bog for sig. At Mikala, da hun ikke kan faa den, hun vil have, kaster sig i Armene paa en Slubbert, er muligt, skønt med hendes Forudsætninger ikke sandsynligt og i alle Tilfælde ikke interessant, og endnu ringere bliver hendes Skæbne, naar den sluttelig ender i en Bryllupsrejse med en brav Mand, der længe har elsket hende. Det er baade muligt og sandsynligt, men fuldkommen ligegyldigt.

Opsøger vi — efter at have maattet beskæftiget os med alt dette — paany Hovedpersonerne, bliver der saare lidt samlet Interesse tilbage, og den, der er til Rest, finder ingen opmuntrende Kaar. Christian, der i første Scene har fanget Læserens Interesse, fordi han er en Mand i Vaande, synker uden Overgang ned til at være en Mand, der trøster sig med en Kurtisane og ender næsten uigenkendelig med at være en Mand, der slaar Plader.

Var han saa endda nærværende, men egentlig optræder han kun i Ny og Næ som en deus ex machina. Man glemmer ham efterhaanden. Naar han dumper ind, føles han mere og mere uvedkommende og paatrængende, og man begriber ikke Lottes vedblivende Interesse for ham. Dermed er Hovednerven til Bogens Forstaaelse lammet.

Uvilkaarligt har Læseren søgt en Forbindelse mellem de to Søstres Skæbne, men det er umuligt at sætte dem i andet end tilfældigt Forhold til hinanden. Da Mikala til Slut vifter med sit Kongebrev samtidig med, at Lotte rejser bort fra Christian efter deres mislykkede Ægteskab, har man unægteligt et nyt Eksempel paa, hvor forskelligt det kan gaa Folk, men ikke nogen dybere Indsigt i hvorfor. Derfor ser man heller ingen Grund til at standse her. Det hele er blot et vilkaarligt Udklip af Hverdagens Vadmel, og en Alen mer eller mindre synes intet Principspørgsmaal. Enten maa man fortsætte eller forundret spørge om, hvorfor man er bleven trukket saa langt. Det ene eller det andet er uundgaaeligt.

Hvis det blot gjaldt om at sige, at Bogen var slet, behøvedes ikke saa mange Ord, saa vilde Interessen for den og dem, der har rost den, ogsaa kun være ringe.

Det interessante ligger i, at det er en Bog, der næppe vilde være bleven paaskønnet af andre end Folk af en saa fintmærkende Smag, at man i dem turde vente at finde ubønhørlige Dommere over for dens indre Slaphed og Tomhed. Netop de der er fintmærkende nok til at fornemme Mulighederne, skulde man vente var for fordringsfulde til

Digitized by Google

at kunne tilgive Resultatets Fadhed. At det ikke er saaledes, belyser vort Læsepublikum og ikke blot „the upper ten", men ogsaa den store Masse, der er Læsetaskernes flittige Forbrugere — blot at Fordringerne for disses Vedkommende er endnu færre og mindre strenge, medens Modtageligheden stadig er paafaldende, i hvert Fald maalt i Sammenligning med andre Landes tilsvarende Klasse. Fintmærkende men slap, saaledes er vor Smag, og Kunsten svarer dertil; meget Talent, men ingen Værker, mange Forfattere, men faa Mænd.

Der skal i Virkeligheden kun lidt til at tilfredsstille denne tilsyneladende kræsne Smag. Nogle smukke Stemninger, en fin Naturskildring, en nogenlunde skarpsindig Psykologi og navnlig en elegant og smidig Stil vil faa Kritiken til at bære over med selv de alvorligste Mangler. Det er Enkelthederne, man vurderer, Totalindtrykket har man en Gang for alle vænnet sig af med at spørge om.

I Simon Kochs sidste Bog er der som i de tidligere adskilligt, der kan glæde litterære Kræsenmunde. Hans Prosastils fine og indtagende Egenskaber er ubeskaarne. Det er baade smukt og tænksomt, naar han siger: „Søskendes Forhold til hinanden er ofte af en egen Art, det kan være, som om Søskende *i højere Grad er Medmennesker* indbyrdes end andre Folk." Paa lignende Maade lykkes det ham ofte at simplificere en ganske vist sjældent overraskende Sandhed. Vilh. Andersen roste i dette Tidsskrift Karl Larsen for hans Stils Slægtskab med Goethes. Ogsaa i Simon Kochs Evne til at omsætte en Erfaring i det simplest mulige Udtryk er der noget, der minder om Goethe. Af Goetheske Aander er det altid bedre at have to end en.

Man ser dog let, at denne Klassicisme er vokset paa en anden Jordbund end den berømte Forgængers. Man behøver blot at læse Voldtægtsscenen med den karakteristiske Sætning; „Blodet flød ned i hans Skæg, over hendes stadigt slaaende Hænder, paa hendes Lagener og Natkjole. *Det var en meget rigelig Blodstrøm.*" Det er Københavnerens uforstyrrelige Magelighed, der elsker at komme saa nemt fra det som muligt; thi „hvad kan det nytte".

Imidlertid er der Ting, der ikke paa denne Maade kan glide frem bekvemt og næsten ubetonet af en knap aabnet Mund — Ting, der kræver det dybe Aandedrag og den stærke Anspændelse, før de lader sig forme. Saadanne Ting lykkes ikke for Simon Koch. Hvor han vover sig i Lag med dem, glipper det helt. De politiske Betragtninger i „Lykkenid" leverer det sørgelige Bevis. De er saa gudsjammerlige, at man blues ved at læse dem, og man ophører næsten at beklage Fangels Død, naar man er bleven gjort bekendt med hans Testamente, i hvilket der findes Kostbarheder som følgende: „Modsætningen er den mellem dem, der tror paa Stilstanden, og dem, der tror paa Fremskridtet, mellem dem, der tror paa det bestaaende, og dem, der tror paa det bestaaendes Kuldkastelse." Her er Klarheden hverken indtagende eller stilfærdig. Det er Frasens, Brølets Tydelighed, den højt opspilede Munds Basunstød, der skal naa ud over saa mange Hoveder som muligt.

Ordene skal ikke blot ses paa Baggrund af, at Fangel skildres som

Digitized by Google

et fint, sammensat, moderne Menneske, men de faar yderligere Interesse derved, at Forfatteren selv har været i Ilden som Modkandidat mod den af alle danske Skønaander ringeagtede Alberti. Helst vilde man have kunnet mærke dette ved andet end Frasernes solide Plumphed.

At Charmen saa uhjælpeligt gaar af Forfatteren, naar han vover sig i Lag med Problemer, der siger „Hænderne af Lommen", stemmer godt med den uheldige Figur, han gør baade som Taler og Journalist. Hans Væsen, der er præget af en vis halvsovende Ynde, taaler ikke at blive kastet ud i de Anstrengelser, der er uundgaaelige, hvor Mænd tænker og handler.

En Ungdom, der er repræsenteret af Bøger som denne, tør man dristigt paastaa mangler Betingelser for at gøre Gavn i det offentlige Liv. Den lader sig altfor let imponere af de Magter, den skulde bekæmpe, og forsøger at tude med de Ulve, den vover sig ud iblandt. Den er svag og i sin Mangel paa Personlighed gør den sig skyldig i den laveste af alle Fejl, at snobbe for Plebejerne. For at kunne optræde standsmæssigt mellem Krapylet, fornægter den sit eget Væsen, sin større Aandssmidighed, sin rigere Kultur, sin mere saarbare Sans for Grimhed og Uret.

Offentlig er det dens Maal at slaa Alberti, hemmeligt dens Ærgærrighed at slaa ham med hans egne Vaaben.

Alle er de Idealister. Det anses for hyggeligst at antage det om dem, men sjelden løber Begejstringen eller Indignationen af med dem. Ikke fordi de ikke gerne ofrede Liv og Blod for deres Overbevisning — tværtimod. Men medens de venter paa Lejlighed til dette, lader de deres Idealer i Stikken, hvergang det kun gælder om at forsvare dem ved at blotte sig selv trods Satirens og Letfærdighedens Smil. Aldrig galer Hanen, inden de har forraadt det, hvorpaa de dog maa tro. Det er Mænd, der forstaar at dække sig. Siger de noget oprigtigt, parerer de paa Forhaand ved selv at smile. De er saa danske, saa fornemme, de gør godt mod Idealerne i Stilhed.

Men hvilke Svagheder de end tillader sig privat, offentlig optræder de som Pokkers Karle — værre end dem, der er slemme nok. Ikke Tale om Idealer — Barnesnak, Ungdommelighed. Politik er Taktik, Partiflertal, Reformer — og først og fremmest Magt. Af lutter Iver bliver deres Opfattelse endnu grovere og plattere, end den trøstesløse Virkelighed giver Anledning til.

„Lykkenid" selv er et Vidnesbyrd om en saare lunken Følelse for Ideer. Forfatteren har ikke engang tillagt den Idé, der er Bogens Kærne, saa megen Værdi, at han har gidet holde fast ved den, gennemføre den med Energi og Omsigt, udsmelte den af de Slakker, hvori den fandtes. Og dog præsenterer han sit Værk med Krav paa vor Opmærksomhed, idet han ikke betænker, at den eneste Maade, paa hvilken man skaffer en Idé Respekt, er ved selv at tjene den.

At sammenligne „Lykkenid" med „Hjærtets Gærninger" er at undervurdere denne Bogs rige og faste Kunst.

Digitized by Google

Man har derimod Lyst til ved Siden af Fangel, der er for fin til at kunne blive lykkelig i Kærlighed, grov nok til at dyrke Frasen i Politik, at stille Poeten Ivar Holt fra *Knud Hjortøs* „Støv og Stjerner" som Eksempel paa en lignende skrøbelig Natur, men en ædlere Skæbne. Han tager Følgerne af sin Svaghed, skyr det, han ikke kan magte, og dør — ydre set i uslere Kaar — men dog som den, der gaar „uovervunden ud af Livets Port". Sammenstillingen vil blot paany minde om, at Mænds Styrke ikke maales ved deres Svaghed, men ved deres Sandhed.

Der er endvidere den Grund til at sammenstille de to Navne, at ogsaa Hjortø i Aar har udgivet sin største Bog „To Verdener", som ved sin Energi og Klarhed yderligere belyser det svage og umandige Greb i „Lykkenid", medens Afstanden mellem de to Bøger ikke er saa stor, at Sammenligningen bliver urimelig eller uretfærdig.

I Modsætning til Simon Koch, der begyndte med at indtage, om end kun en snævrere Kreds, stødte Knud Hjortø straks alle Ikke-Psychiatrikere fra sig ved sin første apokalyptiske Bog „Syner". En saadan Bogs Udgivelse maa i alle Tilfælde beklages, men dobbelt, naar der er Grund til at formode, at den ikke blot ikke har gavnet nogen, men rimeligvis endogsaa for lange Tider har været en Hindring for en retfærdig Paaskønnelse af dens begavede Forfatter. Dens Fejl er ikke, at den er fantastisk og vild, men at Fantasteriet mangler Lidenskab og Umiddelbarhed. Det mærkes ikke som en Fantasi, der skejer ud, men som en Fornuft, der er bleven betændt. Det tørre, der er selv over Hjortøs bedste Bøger, bekræfter da ogsaa paa sin Vis dette Indtryk.

Den næste Bog, han udgav, „Hjemme fra Egnen", var bedre skikket til at vinde ham opmærksomme Læsere. Den røbede en ejendommelig paalidelig og nøgtern Iagttagelsesevne. Det er vel endogsaa et Spørgsmaal, om man i vor nyere Litteratur finder en Bondeskildring, der er „rigtigere", lige langt fra Karikatur og Romantik. Desto mere bemærkelsesværdigt er det, hvor lidt *Magt*, der er i den. Man er gunstig optaget under Læsningen, men med det sidste Blad er Bogen forbi — bogstavelig talt. Der er, hvad der er, men heller ikke en Tøddel mere.

Sin Evne til tro at gengive Folks Ytringer og iagttage deres Smaatræk har han senere i en ubehagelig Grad lagt for Dagen i „Folk", der virker ligesaa trættende smaalig og sladderagtig som det beklumrede Provinsmilieu, den ironiserer over. Heldigere er han med sin Satire i Fortællingen „Kraft". Det er en frisk, i det enkelte ofte skarpsindig og rammende Kritik af de litterære Forhold og den herskende Middelmaadighed. Ved sin Blanding af Fortælling og Polemik minder den om Ingeborg Raunkiærs „Memento". Dens Svaghed ligger ikke blot i den ujævne Blanding af Kunst og Polemik, men ogsaa i at Kritiken, hvor træffende den end er, ikke samler sig til en tydelig Grundanskuelse.

Den smukkeste af hans tidligere Bøger er den førnævnte „Støv

Digitized by Google

og Stjerner". Der er i Stemningen og Karakteristiken saa megen Finhed, i det aandelige Indhold saa megen Vægt, at der utvivlsomt var Stof til en betydeligere Bog, end den er bleven. Det er svært at sige nøjagtigt, hvad der mangler, og hvor der mangler, men det føles som en Løshed, en Uklarhed i Helhedsindtrykket. Hjortø har ikke formaaet at udfri sin Idé, at svejtse sit Stof til Typens Fasthed.

Søger man nu at klargøre sig, hvilke Evner Forfatteren til „To Verdener" har haft at raade over, kan man af det foregaaende slutte sig til følgende.

I „Hjemme fra Egnen" og i „Folk" lægger man Mærke til de mange og fortræffelige Enkeltiagttagelser, der ikke samles til virkningsfulde Billeder af levende Personligheder. Det tilsvarende kan man iagttage i „Kraft" med Hensyn til Ideerne. Som man der savner Personlighed, savner man her en Generalnævner. Virkelighedsbilledet er opløst i Partikler. Der er Stof, men ingen organisk Form. Man føler imidlertid i hans Bøger en oprigtig Vilje til at komme udover denne Tilstand, og „Støv og Stjerner" røber en større Koncentrationsevne end tidligere. Men Mangelen bunder altsaa i hans Natur. Det er sandsynligt, at man skal søge Forklaringen i den Tørhed, der er en af hans fremtrædende Egenskaber. Han raader over megen Indignation, men man savner Følelse i Betydning af Fylde og Varme. Og Evnen til at fastholde og gennemføre Ideer og til at finde Enheden i eget og andres Væsen turde i høj Grad være betinget af Evnen til at føle. Uden en trofast og letvakt umiddelbar Følelse vil det være umuligt paa længere Strækninger at genfinde Traaden, naar den forsvinder i Kendsgerningernes eller Tankernes Mylder. Medens Tanken vil søge forgæves eller gaa blind forbi, vil Følelsen virke som en Ønskekvist, der bøjer sig, hvor Strømmen rinder, eller snarere som et fint magnetisk Maaleinstrument, der øjeblikkelig ved sit Udslag røber, hvad der hører sammen trods forskellig Form. Det er i denne Forbindelse værd at lægge Mærke til, at de store almene Ideers Indhold snarere er Følelsesdispositioner end af begrebsmæssig Art.

Ingen logisk Sans kan hos den, der skal forstaa Livet og Virkeligheden, erstatte dette Følelsens sikre Spejderblik og Sans for det sammenhørende.

Dette er „To Verdener" netop ved sine gode Egenskaber et Vidnesbyrd om. Den virker meget interessant som Bog, men ikke tilsvarende betydelig som Kunstværk. I Begyndelsen — den fortræffelige Skildring af de halvvoksne Pigebørn og navnlig af hende, der bliver Bogens Heltinde — er det, som om Ønskekvisten et Øjeblik bøjer sig i Forfatterens Haand. Der er en Friskhed, et Liv, en Umiddelbarhed over Fremstillingen, som er ganske indtagende. Men senere maa han iagttage og tænke sig frem — navnlig tænke. Bogen er Vidnesbyrd om en sjælden skarpsindig, indtrængende og ædruelig Psykologi.

Det drejer sig om et Ægteskab mellem to forskelligartede Personligheder. Han — en stille Stuelærd, en fintfølende og beskuende Na-

Digitized by Google

tur, beslægtet med Ivar Holt i „Støv og Stjerner"; hun, yngre end han, ung, fyldt af en Livstrang og en Skaberlyst, der ikke tilfredsstilles ved de Opgaver, Ægteskabet byder hende. Det, Forfatteren har set og villet vise, er en Kamp, der ikke stammer fra Mangel paa gensidig Kærlighed, ikke paa forskelligt Tanke- og Følelsesliv, men paa noget endnu intimere, en Grad, en Afskygning i Livsfølelsen, der — umærkelig som den synes — medfører, at de samme Oplevelser uvægerligt giver forskelligt Resultat.

Det er baade fint set og fint analyseret. Det vrimler med beundringsværdige Enkeltheder og Udviklingen er for begges Vedkommende tegnet med en Stringens og Sikkerhed, der tilsyneladende udelukker Tvivl. Alligevel føler man sig ikke helt overbevist. Der er forskellige Omstændigheder, der hindrer En i at tillægge Bogen den Gyldighed, der egentlig burde følge af saa megen Logik.

Det virker paafaldende, i hvor høj Grad hun nærmer sig den mandige og han den kvindelige Karaktertype. Det er, som om man kunde tænke sig, at de ved at passere Forfatterens Bevidsthed var nærmet til et vist Middelmaal for at kunne opfattes og udlægges af en mandlig Intelligens. Hun siger Ting, som kun han kunde have tænkt, og han tænker Ting, som kun hun vilde have følt. Derved bliver det skildrede Forhold mindre typisk og Bogen taber i Magt over Læserens Fantasi.

Men der er en anden og dybere Grund til, at Bogen forfejler den højeste Virkning, et Kunstværk kan naa — af Tanken at blive vurderet som en levende Virkelighed. Forfatteren har nemlig gjort sine Sager *for* godt. Han overbeviser Læseren fuldstændig — om de to Naturers Forskellighed. Han giver os alle Grunde, klarlægger hvert Tilfælde for sig og udreder dem saa logisk tilfredsstillende, at der ikke synes nogen Overgang og Udjævning mulig og Slutningen derfor virker helt vilkaarligt. Skarpsindigheden har fejret en Triumf, men den har ikke kunnet finde og genfrembringe de ubetydelige Omstændigheder, de skjulte Dispositioner, der er Livets Hjælpetropper, med hvilke det omstøder alle Beregninger og gør Ting mulige, som de bedste Hoveder vilde forsværge.

Alt i alt er dog „To Verdener" et Værk, præget af Mands Vilje og Mands Evne, og efter Johs. V. Jensens „Hjulet" utvivlsomt den betydeligste danske Bog i Efteraaret. Dens Vækst er betinget og begrænset af netop de Egenskaber, der uheldigvis manglede ved „Hjulets" Tilblivelse, og det er derfor ikke uinteressant at se dem ved Siden af hinanden. Der er ikke Grund til at tvivle om, at Forfatteren har en smuk og sikker Udvikling foran sig — og at han engang ad sine møjsommelige Veje vil kunne naa til ogsaa at tilfredsstille kunstnerisk.

Efteraarets Import af Kendsgerninger er besørget af en lille Gruppe Forfattere, hvis Bøger paa flere Maader belyser de litterære Tilstande. Den Virkning, de naar, indskærper, at Erfaringen ingenlunde

Digitized by Google

er den daarligste Muse, men at det for mange kunde betale sig at anraabe den. Hverken for *Molbechs* eller *Carl Hansens* Vedkommende er der nemlig Grund til at antage noget oprindeligt Digterkald. Men de har oplevet en Del og haft baade Hjerte og Forstand, og saa har Tiden trykket dem Pennen i Haand. Dette er værd at bemærke som en heldig Virkning af Skrivefærdigheden. Utvivlsomt er der rundt om hos Ikke-Digtere ophobet et Erfaringsstof, som det nok var værd at faa Adgang til. Under andre Forhold vilde Mænd som disse være gaaet i Graven, kun skattede af den snævrere Vennekreds, der havde faaet Del i deres Livsudbytte.

For *Knud Rasmussens* Vedkommende har man en anden Grund til at glæde sig. Han hører til de poetiske Naturer, hvis Bestemmelse det herhjemme er at „sjæle" sig ud i saa mange „Digterværker" som muligt. Nu synes han imidlertid foreløbig bevaret for denne Skæbne, og det bør baade han og vi være taknemmelige for.

Naar man læser disse friske Bøger af Mænd, der alle har været uden for vor Litteraturs sædvanlige Sognegrænser, gjalder det som et muntert Raab i Ens Øre —: „Se Dig ud Svend Vonved!" Man husker atter, at Livet har en Yderside: nye Egne, andre Mennesker, sære Skikke, som kan fængsle Øjet og sysselsætte Tanken. Man føler Læsningen som at have gjort en Række Erfaringer, hvis Kurs man ikke betvivler. De er fuldgyldige som Virkeligheden og til at tænke over.

I Sammenligning med disse, utvivlsomt ikke til Udødeligheden bestemte Bøger, tager den meste udkommende Litteratur sig underlig blegsottig ud. Man faar en Mistanke om, at det vist er smaat bevendt med den Skank, der koges Suppe paa rundt om i vore litterære Husholdninger. Man kan som Eksempel sammenligne *Carl Hansens* „Spild" med en Bog, der er kommet for et Par Aar siden, — Lauritz Larsens „Halvmennesker" — og som dengang blev modtaget fra alle Sider som en talentfuld og lovende Debut — og med Rette. Den skildrede ligeledes Forstædernes forkomne Eksistenser, deres Skæbne fra Fattigdom til Forbrydelse, men ved Siden af „Spild" tager den sig lyrisk og amatørmæssig ud. Og en Ting til — den tager sig litterær ud, hvad der er saa meget mere bemærkelsesværdigt, som man man netop med god Grund har fremhævet, i hvilken Grad „Spild" er skrevet paa Læsningen af moderne Bøger. Det er nok sandt, men det angaar kun det ydre. Carl Hansen har maattet lære at skrive og han har lært det af den udkommende Litteratur, men Erfaringerne har han selv gjort, og han har været tvunget til at gøre dem saa grundigt og i en saadan Udstrækning, at hans Bog derved har faaet en Marv og en Fylde, der ellers kun udmærker betydelige Kunstværker.

Ogsaa Lauritz Larsen har set sig godt om, véd ikke lidt, men *han* har været *litterært* udrustet paa en ganske anden Maade. Han har kendt Metoderne til Indsamling af litterært Stof, han har vidst, hvad man kunde bruge og ved Hjælp af sit Talent faa noget ud af. En Kendsgerning berettet af ham overbeviser akkurat saa meget som han

Digitized by Google

formaar at gøre den til. Han maa ved Hjælp af sin Digterkunst forøge dens Vægt, gøre den anseligere, sætte den i Relief, saa den tager sig ud. Hos Carl Hansen tror man umiddelbart paa, hvad han beretter, og man fornemmer tillige, at det ikke er Resultatet af et Øjebliks heldige og talentfulde Iagttagelse, men at der ligger ti-tyve Erfaringer bagved. Det er formodentlig dette i „Spild", der er det „geniale", at Indtrykkene i Aarenes Løb har faaet Lov til at udfælde sig, at der har fundet et uvilkaarligt Valg Sted. Deraf den Fynd, den afgørende Tilstrækkelighed, hvormed enkelte Ting staar prentet — en Mester værdige.

Knuds Saga er i al sin Kunstløshed saa gribende og overtydende, at den burde aftrykkes i enhver Læsebog. Den vilde kunne gøre Nytte.

Saa vægtige som denne Bog er *Molbechs* Amerikaskildringer ikke, hvilket naturligt hænger sammen med, at det Erfaringsomraade, hvorfra de er taget, er saa meget større, saa at der ikke har kunnet skabes det intime Kendskab, der ligger til Grund for „Spild". Det er ret nøgterne Skildringer i store Træk fra Virginiens Skovegne. Det er kunstnerisk ikke betydelige Bøger. De er snarere formede af Smag end af Talent. Dog er der enkelte Skikkelser: Irlænderen i „Den gule By", Ingeniøren i „Pocahontas", som staar saa levende og klart, at ingen Kunstner behøvede at skamme sig ved dem. I denne sidste Bog — i det hele den betydeligste af dem — lægger man Mærke til Indledningskapitlet, der skildrer den unge Kones ensomme Tilværelse ved Siden af Naboer, der er hende fjendtlige, og en Mand, der er tillukket og fremmed. Det er i Kraft af den Jævnhed, den kloge og varmtfølende Indsigt, hvoraf det bæres, i Besiddelse af en fin, poetisk Stemning og en fordringsløs Skønhed. Den sobre Mandlighed, der udmærker disse Bøger, føler man umiddelbart velgørende. Man færdes for en Gangs Skyld i en Verden, hvor Fornemmelser og Stemninger ikke tages paa med den Højtidelighed, vi tillægger dem, men hvor det er Arbejde, Kamp mellem Interesser og Viljer, der fylder Tilværelsen. Der er i lange Tider næppe skrevet Bøger, man bedre kan give Ungdommen i Hænde end disse. Forfatteren er ved sin Sundhed og Bramfrihed en saare smuk Repræsentant for vor gamle Kultur over for den nye Verden, han har opfattet.

Den betydeligste af de tre Forfattere er utvivlsomt *Knud Rasmussen*, der fra den litterære Grønlandsekspedition har hjembragt en Samling Sagn og Myter, som han har genfortalt og indflettet i en Ramme. Det er et Arbejde, der er noget andet og mere end en dygtig Materialesamling. Det er en Digters Værk. Man ser det ikke blot af de Naturstemninger, der indleder Afsnittene, og hvoraf enkelte er meget smukke, f. Eks. Skildringen af en Sommerdag, hvor Eskimoerne boltrer sig paa Strandbredden i den varme Sol. Man ser det først og fremmest af den fine og indtagende Maade, hvorpaa han skildrer disse Naturbørn, forstaar dem uden at gaa i Rette med dem og uden at undres over deres Forestillinger, men paa den anden Side saaledes, at vi føler dem som helt naturlige i deres Fremmedartethed, og saaledes

Digitized by Google

at vi forstaar dem ind til det bedste i deres Væsen og føler dets Sammenhæng med det almenmenneskelige. Fra denne fine og dybe Forstaaelse stammer det yndefulde Billede af Aininârk, en rødmende, pelsklædt Nausikaa, den gribende dejlige Fortælling om Alûsark, der elskede sin Kone, den skelmske Beretning om Alekrisinas og Ehres ægteskabelige Tvist, Sagnet om „Konen, der løj", fra hvilket der aander en Stenalderstemning af Barbari og Grumhed. Der er endelig den drastige, ustyrligt komiske Fortælling om, hvorledes Manden, der hævnede Enkerne, blev belønnet.

Skønt Bogen er helt oprigtig og paa intet Punkt forskønner eller mildner det barbariske og raa, hvor dette hører med, har Forfatteren paa den anden Side helt undgaaet at falde for Fristelsen til at udnytte det rædselsfulde, det frastødende eller det erotiske for at opnaa stærkere Kolorit og pikantere Virkninger. Dette forlener hans Skildringer med en Kyskhed, der gør dem dobbelt tiltrækkende og vidner om en tidlig udviklet Mandighed og Selvbeherskelse. Men trods sin Modenhed er det først og fremmest en Bog, der er fyldt af Ungdom, en Ungdom, der bestaar i Friskhed og aabne Sanser, Hjærtelag, Kløgt og Energi.

Rejsebøger som denne og Andersen-Nexøs udmærkede „Soldage" er det en Glæde at læse, fordi de vidner om, at Forfatterne har rejst og set som Mennesker, ikke som „Artister" paa Professionens Vegne.

Af „Nye Mennesker" kan dansk Ungdom lære, at der er flere Veje til Anseelse end at skrive Romaner om egen og andres Elskovskvide.

Verden er større. Gaar man ud i den, vil man tillige finde, at den er *anderledes.* Den bestaar ikke af Stemninger, men af Kendsgerninger og Ideer.

Det bliver nødvendigt nærmere at undersøge, hvad der ligger i denne Paastand, for at forstaa, hvad der hemmeligt tærer paa vor Litteratur, hvorfor det ikke lykkes den at komme i Forbindelse med Virkeligheden og hente Kraft fra den.

HARALD NIELSEN.

Digitized by Google

DANSK INDFLYDELSE I GRØNLAND

„Man glemmer altfor let, at uden den Kunst, som Grønlænderne alene er Ihændehavere af, vilde Kysten være ubeboet."

Rink: Om Grønlænderne I p. 4.

INDEN noget som helst andet grønlandsk Spørgsmaal drøftes, er det indlysende, at man først maa klare det Spørgsmaal for sig: hvad Indflydelse har Danmarks Forhold til Grønland medført for Landets Befolkning? og navnlig: har den været gavnlig eller skadelig? Har den danske Indflydelse forringet Livsbetingelserne for Grønlands Befolkning eller ikke? Svaret herpaa maa blive et sørgeligt, ubetinget Ja.

Stillingen før den danske Invasion var i Korthed den: paa hele den 14 Breddegrader (ca. 200 Mil) lange Kyst levede Folk, i Kraft af hvis Udvikling og Erhvervsevne denne Del af Jorden var beboelig i Stedet for øde. Erhvervet var Jagt paa Sødyr under saa vanskelige Betingelser, at det kun kunde opretholdes af Individer med fremragende intellektuelle og moralske Egenskaber og desuden levende i en vis Samfundsordning og under visse gunstige hygiejniske Betingelser, der dannede Grundlaget for Folkets Trivsel og Bestaaen.

Det kan ikke noksom fremhæves for Forstaaelsen af det følgende, at hint Erhverv kræver sin Mand fuldtud: eet er at kunne ro i Kajak, et andet at være fortrolig med den, befinde sig i den som en Søfugl paa Vandet, tage mod Storme, der vilde være uhyggelige for et Skib, og samtidig kunne tumle sine Vaaben,

Digitized by Google

med disse møde den glubske Klapmyds eller den vældige Hvalros, i deres eget Element (Billedet i Nansens Eskimoliv p. 68 burde kendes af alle). Grønlandsk Jagterhverv kræver ikke blot sin Mand, det kræver sin Mand som Medlem af et Samfund, hvis enkelte Medlemmer maa støtte hverandre og det netop ved ensartet Uddannelse i det bestemte Erhverv. Forholdet er et ganske andet end det, vi kender i Evropa, hvor en kan være Skomager, en anden Skrædder; — men herom mere i det følgende.

Af hine Sødyr var intet saa betydningsfuldt som Sælhunden, dernæst Hvalros og Hvidhval. De gav Fangeren og hans Familie rigelig og kraftig Føde for Dagen; hvad der ikke forbrugtes paa Stedet, kunde tørres, hvis det var den milde Aarstid, eller hengemmes frossent; de gav Klæder, de hensigtsmæssigste for Klimaet; de gav Materiale til Sommerboligen, Teltet, der for den rigtige Grønlænder næsten er værdifuldere end Vinterboligen; de gav Materiale til Kajakken og dens Udrustning, til Konebaaden, der befordrer ham med hans Husstand til andre Fangstpladser, bringer ham i Berøring med Landsmænd paa andre Steder; til Slæder, hvis enkelte Dele sindrigt surres sammen til et Hele, der fjedrer og giver efter i det ujævne, haarde Terrain; til Hundenes Bespænding, Pisk og Snert; til Sytraad af sjælden Styrke, som Kvinderne benytter til saa fin Lædersyning, at næppe nogen Skomager eller Sadelmager let gør dem det efter; ja, der er næppe den Del af Livets Fornødenheder for en Grønlænder, som ikke hine tre Dyr forskaffer ham. Men det var da ogsaa saaledes, at enhver Familiefader ejede sit Telt og sin Konebaad, og hvert mandligt Medlem ned til den 5-Aars Dreng sin Kajak. Naar da Foraaret kom, brød enhver Familie op; Taget blev revet af Vinterhuset, for at frisk Luft kunde gennemstrømme hver Fuge af det; Bohavet d. v. s. Madkedlen, Rensdyrskindene, det lune og bløde Underlag paa Briksen (Sovested, Sofa og Stol paa een Gang), nogle Edderdunsdyner og Teltet, alt stuvedes i den rummelige, hensigtsmæssige Konebaad (laster 30 Tdr. Kul og mere), og man drog ud for at søge Føden paa de bedste Steder og for at indsamle Vinterforraad. Endnu træffer man af og til om Sommeren een eller to Konebaade, stuvede med Bohave, den værdige Familiefader ved Styreaaren, glade, rødmossede, klarøjede Kvinder med de smaa Hænder fattende de øvrige Aarer,

Digitized by Google

medens 4—6 Kajakker med Familiens yngre mandlige Medlemmer i større eller mindre Afstand befolker Vandfladen rundt om, og til Afveksling i den magelige Fart kaster deres Harpuner eller Fuglepile. I høj Luft, paa blank Havflade kan dette være et saare festligt Syn, som man aldrig glemmer; hvor meget mere tidligere, da den rejsende kunde træffe paa hele Rækker af Konebaade, hele Flaader af Kajakker; maaske havde han rejst en milevid Strækning uden at se en Kajak eller en Hytte, Overgangen var da brat: fra Naturens Tavshed bøjede han om et Næs og befandt sig pludselig i et overstrømmende Væld af Livsglæde: Latter og Tale, Glæde og Liv fyldte Luft og Sø, og snart var han omringet af den hele Flok af disse fremmedartede Væsener med de venlige, opvakte Ansigter.

Rejsen gjaldt i Almindelighed først Angmassak (Lodderne). Disse sildelignende Smaafisk søger i Legetiden i uhyre Masser til Fjordenes Kyster for at kaste deres Rogn og Mælke paa Steder, hvor Stranden er flad; Stimerne er ofte saa tætte, at de paa Strækninger danner en flere Fod bred, mørk Bræmme langs Kysten, et ganske overdaadigt Syn, og Fiskeriet bestaar blot i med en Ketscher at bringe dem i Sikkerhed paa tørt Land; en Del fortæres friske, Hovedmassen tørres og hjembringes til Vinterforsyning, ofte ordnede i Bundter paa den nydeligste, propreste Maade, som Sardiner i en Æske. Ønskes Afveksling i Angmassak-Kosten, faas den let i Torsk, der i velnærede Eksemplarer følger Angmassakstimerne i Randen af Bæltet. Naar Tørfisken er bragt hjem eller et passende Stykke paa Vej til Hjemmet — og som antydet rummes adskillige Tønder i en Konebaad —, gaar Rejsen efter de store Sæler, Sort- eller Blaasider, der afgiver de egentlige, bedste Kajakskind og desuden delvis bidrager til Vinterforsyningen, og derfra maaske ogsaa til en Fiskeplads, hvor Maalet er de kæmpemæssige Helleflyndere, der tørres i store, solide Flager, befriede fra Benene, eller ind i Landet paa Rensdyrjagt, senere Laksefangst. Ogsaa her er Konebaaden uundværlig: Turen gaar fra Fjord til Indsø, og den forholdsvis lette Baad bæres over de lave Strækninger, der danner Passer og Gennemgange mellem Fjeldene. Ofte frembyder endnu Efteraaret sin særegne Erhvervsmulighed. Søfugle og Fisk kan erholdes til ind i November. Man vil forstaa, at det Bord, Naturen oprindelig har dækket for den erhvervsdygtige Grønlænder, hverken er

Digitized by Google

karrigt eller fattigt paa Afveksling, ingenlunde behøver hverken Brød eller Krydderier til Raffinement; og det har da ogsaa vist sig, at den oprindelige Grønlænder var længe om at finde Smag i Brød, længere end i Almindelighed en Dansk er om at blive fortrolig med Sælkød, og at den Dag i Dag de oprindelige grønlandske Delikatesser, visse Dele af det eller det Dyr, har beholdt deres Kurs i de indfødtes Smag og ingenlunde er fortrængt af indførte evropæiske Produkter.

Men mere end Afvekslingen i Diæten turde vel Afvekslingen i Livet betyde: denne stadige Færden og Rejsen rundt i det frie, den stadige Iagttagelse af Naturfænomener, som samles til en Sum af Viden, der den Dag i Dag er uundværlig selv for videnskabelige Specialrejsende, alt dette maa i Sandhed give Tilværelsen et Indhold, som sikkert kun tankeløse Sneglehusmennesker, hvis Verden begrænses af det nærmeste Plankeværk, tør agte ringe og tro sig berettigede til at bringe Forstyrrelse i med Beklagelse over, at hine „stakkels" Mennesker savner „Kultur". En skæbnesvanger Misforstaaelse synes det mig i Sandhed at være, at ville afgøre Livsspørgsmaalet for et Folk med en Gennemsnitsevropæers Frase om Urimeligheden af at bevare det som en zoologisk Mærkværdighed eller med Slagord som Stenaldertrin o. lign.

Er der nogen Grund til at ynke et Folk med de fremstillede Livsbetingelser? Mig synes, at de Livsbetingelser, her er Tale om: fortrinlig, rigelig og afvekslende Føde, gunstige Beboelsesforhold, hensigtsmæssige Befordringsmidler kun træffes i de saakaldte bedre stillede Samfundsklasser i Evropa, ja, at man skal et artigt Stykke op ad Skatteligningens Stige, før man kan tale om en lignende økonomisk sorgfri Tilværelse, som en gammeldags grønlandsk Erhverver skaber sig og sine. Her er Tale om Velstand, aldrig om Rigdom, et Begreb, man paa Grønlands Vegne gør vel i at lade blive hjemme i Evropa; ikke engang paa Redskaber er der Rigdom, de maa vedligeholdes fra Aar til Aar, ligesom Føden maa skaffes fra Dag til Dag; Rigdom er da ogsaa ganske unyttig, hvor Samfundet alderdomsforsørger og ulykkesforsikrer Individet. Føjes nu til, at flere af vore epidemiske Sygdomme kun kendes i Grønland som indførte og forbigaaende; at det er sandsynligt, at Tuberkulosen, som under de ved dansk Indflydelse skabte Forhold optræder saa hærgende, er indført af

Digitized by Google

de fremmede (cfr. Rørdam i Ugeskr. f. L. 1903 No. 48), og at selv den endemiske Influenza vistnok finder gunstigere Udbredelsesbetingelser ved den større Samfærdsel, som de talrige smaa Handelsetablissementer foraarsager (cfr. Forf.s Bemærkninger om denne Sygdom i U. f. L. 1900), saa synes man rolig at kunne slutte, at de Betingelser for fortrinlig fysisk Hygiejne, som de gammeldags Livsformer frembød, vaŕ de bedst mulige, hvor meget der end for en stok-evropæisk Betragtning frembød sig som urenligt eller modbydeligt.

Dette var nogle Hovedpunkter paa den fysiske Hygiejnes Omraade. Men nu den mere aandelige Side af Livets Hygiejne, kan den siges at have været saa kummerlig, saa foragtelig, at vi har været berettiget til, maaske tankeløst, med brutal Haand at gribe ind i den? Alt, hvad der er os overleveret, tyder paa, at saaledes er det ikke. Formen for det grønlandske Samfundsliv maa vel nærmest kaldes en mild Kommunisme, absolut nødvendig, hvor Erhvervet var Jagt, der var underkastet Held og Tilfældigheder, forbundet med en Risiko for den enkelte og som pludselig kunde lade en Familie uden Forsørger. Egenskaber som Hjælpsomhed, Fredsommelighed, Vederhæftighed, dem vi her kun finder af og til, de gennemtrængte hele Samfundet, gav det Karakter. Og var det ikke saaledes, kan man rolig sige, at Egede ikke havde kunnet friste Livet under knap og tarvelig Forbindelse med Hjemmet, som han gjorde.

Og saa er der det, som Rink saa smukt har udhævet, at Samfundsforholdene opretholdt og bevarede Dygtigheden derved, at Dovenskab blev mere end en Last, den blev en Forbrydelse: Kampen for Tilværelsen tillod ikke, at en enkelt holdt sig tilbage fra Farer og Besværligheder, medens han lod sig ernære af, snyltede paa de andre; Erhvervet var med Rinks rammende Ord Formen for den Værnepligt, enhver var Samfundet skyldig.

Men desuden synes det mig aldeles ikke at kunne overses, hvilken uhyre moralsk Betydning det har, at Mennesker har deres Livsophold direkte fra Naturens Haand, hvor mange Gange de undgaar „at ledes i Fristelse" ved at kunne se bort fra Handel og Omsætning som Betingelser for deres Eksistens, hvilke utallige Kilder til Demoralisation der spærres for dem, ved at Begrebet Penge i hvilken som helst Form spiller den ringest mu-

Digitized by Google

lige Rolle i deres Tilværelse. Om det skyldes denne større moralske Uberørthed eller Naturens Indflydelse eller vel snarest Erhvervets Krav til Erhververnes Uberørthed, ved jeg ikke, men hos de bedre Grønlændere er en naturlig Anstand og høflig Beskedenhed ganske almindelig til Stede og i højeste Grad sympativækkende.

Det Grønland, de Danske traf paa i 1721, var da smaa Samfund af uafhængige og helt igennem dygtige Folk, med Betingelser for at føre en absolut tilfreds Tilværelse. Under almindelige Forhold havde de Adgang til de elementære Livsgoder, gode Vinterboliger, en Velstand, der tillod dem at have Telte om Sommeren, og paa denne Aarstid at føre en afvekslende, oplivende Tilværelse, og — efter alt at dømme — var de kun lidet hjemsøgte af Sygdom og Invaliditet; og deres Samfundsordning var en saadan, at den kunde siges at nærme sig til, hvad der staar som Idealet for mange blandt civiliserede Nationer: Samdrægtighed var Reglen, Konflikter Undtagelser, og opstod de, „bestod Rettergangen i, at den offentlige Mening selv holdt Dom, og Straffen i offentlig Foragt. Kan man tænke sig et skønnere Retsvæsen?" (Bluhme.)

Hvorledes er Forholdet nu? Kun faa kan kaldes økonomisk uafhængige og fuldt i Stand til at føre et under de grønlandske Forhold sundhedsmæssigt Liv, og selv disse er under de slettere Sundhedsbetingelser i deres ringere Omgivelser hvert Øjeblik udsatte for Ruin. De fleste maa leve ikke alene fra Haanden i Munden, men afhængige af fremmede og dermed af ganske uberegnelige Konjunkturer; de skal skaffe sig Opholdet ved Fiskeri, og for Udbyttet af dette Erhverv, der i og for sig er mindre sundt end Sælfangerens, skaffe sig den Afveksling i Føde, der skal opretholde Legemet, og Klæder, der kun lidet passer for Klimaet. De lever i de samme smudssamlende Boliger Sommer og Vinter, med begrænset Adgang til Glæder, der gør Sindet frit og muntert, i en Afhængighed, der udvisker og sløver Karakteren, samt — smlgn. Rink (S. a. B. p. 187) — „under en til Skade for de bedste slappet Samfundsmoral, hvor Savnet af noget til den gammeldags Ordens Haandhævelse svarende er desto følelige re, jo mere Stridsspørgsmaal paa Grund af de voksende Fornødenheder og den skarpere Ejendomsadskillelse er bleven hyppige, og nu følgelig den Forurettede og Foruretteren, ligesom den dygtige Erhverver og Dagdriveren gaar ved Siden af hinanden, uden

Digitized by Google

at der er nogen offentlig Stemme, som udtaler enten Ros over den ene eller Dadel over den anden."

At alt dette er en kolossal Tilbagegang, er aabenbart. Hvad har nu betinget denne Tilbagegang? Det er klart, at naar højtudviklet Færdighed i Sælfangst betrygger Grønlændernes Eksistens, naar han herved har sit fulde Livsophold, saa maa *ethvert Moment*, der drager ham bort fra, svækker ham til dette særlige Erhverv, betegne en Aarsag til Tilbagegang.

Og saadanne Momenter *maatte* komme, saa snart der etableredes en Handel i Landet. Dermed og yderligere ved Adgangen til særlige Nydelsesmidler var Fristelsen givet for nogle Individer til at skille sig af med Produkter, der ellers var bestemte til Reserve i Trangstid, og selv om nogle kan have Raad dertil, vil der altid være andre, der er kommet under den Grænse, — Folk, der ikke kender til nøje Beregning eller af Naturen er sangvinske. Hermed er vi inde paa Forarmelse. Men det samme Individ, der letsindigt har blottet sig, vil efter gammel grønlandsk Sæd ikke undlade i Trangstid at hænge paa sin bedre forsynede Pladsfælle; Pladserne er smaa, det er utænkeligt, at som i Evropa den velhavende kan leve Dør om Dør med den, der dør af Sult; den dovne eller uforsynlige sikres maaske for de værste Følger af sine Fejl, men den gode Økonom, der maaske har samlet sammen til at føre Husstanden igennem i den trange Tid, ser sine Anstrengelser være forgæves paa Grund af Pjaltenes Overhæng; og i mange Tilfælde føres han sagtelig hen imod at opgive den haabløse Kamp.

Grønlandsk Velstand er som antydet aldrig Rigdom; den er det direkte Udbytte af et Arbejde, af hvilket saa og saa mange Individer kan leve, ikke flere; den taaler ikke Afgiven af Nødvendighedsgenstande til Handelen eller snyltende Individer, der ikke udfylder deres Plads i Samfundets Økonomi. Og det nye Handelsliv havde ikke alene Brug for Produkter, men ogsaa for Hjælp til at behandle dem, sende dem til Markedet i Evropa, opbevare dem etc. etc. Dermed var en anden Vej givet til at unddrage Landet dets Erhververe, og netop paa den Tid, de var af mest Betydning. Adskillige fristedes om Sommeren ind paa den lettere og — for at bruge et hyppigt anvendt grønlandsk Ord — ofte i Øjeblikket „morsommere" Form for Livsophold, at være Kivfak (at gøre Tjeneste som lejet), uden Tanke paa

Digitized by Google

Konsekvenserne, først og fremmest dem, der følger af Blottelse for opsparet Overskud. Og hvilke Konsekvenser maatte her yderligere blive Tale om? De egne Redskaber, Telt, Kajak, Konebaad, der ej findes i Dublet, forfalder; daarlige Redskaber giver formindsket Chance for Udbytte paa Jagten, med daarlige Redskaber og daarlig Kajak maa der lægges op i daarligt Vejr, maaske kommer der Sygdom paa i den bedste Tid, Fristelsen til at tage Tjeneste melder sig igen, og den stolte Fanger, den uafhængige Grønlænder er bleven en afhængig Stakkel, der opsamler Smuler ved fremmed Bord.

Især for Kolonibeboeren er Anledningen til dette Liv fra Haand i Mund desværre ret stor. Selv naar Skibstiden med sit store Forbrug af lejet Hjælp er forbi, skal Varerne ordnes i Skurene — Storbaaden skal til Udstederne og fordele Varer, — Tran skal brændes ud etc. etc. Saa var der endvidere s. k. „gode" Aar for Handelen, da „Produktionen" var stor, hvad enten den nu var det i Realiteten eller kun tilsyneladende, fordi Grønlænderen forarmede sig for at kunne tilbytte sig de fremmede Varer; Handelen trængte Folk til Hjælp, Købmanden *), som Kolonibestyreren dengang hed, var i Forlegenhed, og der antoges da faste Folk, Folk, hvis Løn sikredes dem ogsaa i „Sultetiden", og som erholdt enkelte Begunstigelser ved Adgang til enkelte Handelsvarer. Denne Form for Tilværelse som „Kivfak" (lønnet Arbejder) fristede efterhaanden mange; ofte findes 10—20 ved en Koloni, en Arbejdskraft, der saaledes er unddraget det grønlandske Samfund. Det hedder sig vel, at Kivfakken skal have Adgang til Erhverv i sin periodevis store Fritid, men hvad andet end en Smule Vinterfiskeri kunde der vel blive Tale om: Kajakfangsten fordrer sin Mand helt. Og saa Børnene! Hvem skulde opdrage dem i grønlandsk Erhverv, naar Faderen var beskæftiget med alt andet? Alt fra Barn af maatte da den lille blive vænnet til Dovenskab, Stillingen som Handelens Mand er ikke arvelig i Familien, og naar Børnene er voksede op, har Kolonien en eller flere Pjalte mere, Snyltere paa Samfundet. Overhovedet er det egentlig først i en følgende Generation, at Ødelæggelsen træder

*) Der synes mig at være udtrykt en historisk Udvikling i, at hvad der tidligere hed Købmand, nu hedder Kolonibestyrer. Det første er det heldige Udtryk for det frie Forhold mellem Sælger og Køber uden Bagtanke om Indgreb i en fremmed, selvstændig Samfundsorden, — det sidste vækker en pinlig Forestilling om, at vedkommende vil gribe ind baade her og der, skal være den kloge, overlegne, — Forudsætningerne være saa, hvordan de vil.

Digitized by Google

frem, ligesom da ogsaa en eventuel Bedring i Forholdene først ret kan ventes at komme den opvoksende Slægt til gode.

At der inden for Styrelsen har været Blik for herhen hørende Forhold, fremgaar af, at der tages en forstandig Bestemmelse: det paalægges Købmanden til Kivfakker kun at tage Folk, der ikke kan ventes at ville blive til noget som Fangere. Bestemmelsen er fornuftig, men kan jo efter sin Natur højst hemme Tilbagegangen, ikke restituere det gamle Forhold, og i Praksis er Bestemmelsen hyppigere overtraadt end overholdt.

Jeg har hævdet, at den oprindelige Grønlænders Liv giver os et Billede af Velstand; men denne Velstand har sine *Betingelser*, og der turde være Anledning til at undersøge, hvorledes „Kultiveringen" har indvirket paa disse.

Hvad først angaar Erhvervskilderne, er det let at paavise, at dels Etableringen af en Handel i selve Landet med Fangearme i Form af talrige smaa Filialer (Udliggersteder) dels evropæisk Indflydelse paa anden Vis har anrettet de sørgeligste Ulykker. Det, Jagtfolket afsætter, er jo hverken mere eller mindre end det, de behøver til deres egen Eksistens, til Klæder, Boliger, Baade, Belysning, Varme; og af Hensyn til en øjeblikkelig og hurtig forgængelig Handelsgevinst næsten at udrydde et nyttigt Dyr, der i en ubegrænset Fremtid ellers kunde have afgivet hine Fornødenheder, maa dog blive Topmaalet af Uforstand. Og dog er det just dette, som for ikke alt for længe siden i faa Aar skete i Holsteinsborg Distrikt: i nogle Aar myrdede man ca. 16,000 Dyr aarlig for at kunne sælge Skindet for faa Øre, medens man lod Kødet ligge til Ravne og Ræve, og den rige Sommerjagt, Adgangen til et fortrinligt Pelsværk, ødelagdes for mange Aar. Selv den lette Adgang til at afsætte Skindene ved snart dette, snart hint Udsted vilde vel ikke have fremmet Massemyrderiet saa meget, hvis ikke Bøssen frem for de gammeldags Jagtvaaben havde staaet til Tjeneste; og i det hele turde det være en sørgelig Misforstaaelse at tro, at der er gjort Grønlænderen den mindste Tjeneste ved at give ham nye Vaaben i Hænde. Bestræbelserne for med Bøssen i Haand at skaffe en Handelsvare ødelagde Rensdyrjagten; den samme Bestræbelse er en Fare for den nyttige, i tidligere Tider kolossal udbredte Edderfugl, tidligere en af de vigtigste Reserver for Grønlænderen, naar Hovederhvervet faldt ugunstigt ud. En saadan Reserve er i den grøn-

Digitized by Google

landske Økonomi langt, langt vigtigere end at der i en Aarrække opelskes en Tæppeindustri, hvis Udbytte omsættes i en vis Mængde — næringsmæssig set dyr — Kaffe, Sukker og Brød.

Skal ikke alt hænge i en Traad, maa endvidere den enkelte i Grønland støtte sig til en Sammenslutning, som maa være lille, men dog stor nok til, at Følgerne af en enkelts Uheld eller Død kan udjævnes ved de øvriges Bistand. Men dette Fællesskab, der er saa betydningsfuldt for Jagtfolket, kan kun vanskelig tænkes gennemført paa en Boplads paa et Par Hundrede Mennesker; Jagtomraadet bliver ogsaa her let for lille; Vildtet maa til en vis Grad have Fred og det er *ikke for intet, at Grønlands Kyst er udstrakt, Beboerne faa.* Og er der, som vi har set, paa en stor Plads andre Fællesskabet opløsende Forhold, kan det Anarki, med hvilket en reguleret Kommunisme intet har at gøre, neppe standses: Pjaltene breder sig paa den solide Erhververs Bekostning, — Maalestokken for Agtelse i den almindelige Bevidsthed bliver en anden og betydelig lavere — Erhververne har ikke det samme Hold paa Husfællerne, der ikke gaar op i Familiens Økonomi saa meget som de burde, saa at de Arbejder, der skal gøres til en given Tid, f. Eks. Vinterhusets Istandsættelse, ej faar den fornødne Fart, — Boligen bliver da mere ufuldkommen, koldere, mindre sund, og Fangeren gaar mindre vederkvæget til sin Gerning.

Det for grønlandsk Erhvervs- og Samfundsliv ganske ødelæggende i at Befolkningen saaledes sammenhobes ved enkelte Pladser, er der overhovedet Anledning til at skænke Omtale. Forskellen mellem Befolkningens Standpunkt og Kaar paa store og paa smaa Pladser har ofte umiddelbart slaaet den rejsende. I den instruktive Samling Betænkninger, udgivne af Rink 1856, finder vi p. 32: „desuden har det vist sig, at dette Foretagende ved at *sammenhobe* de Indfødte og bortdrage dem fra deres *selvstændige* Sælhundefangst har virket meget skadeligt paa de Steder, hvor det er drevet, derfor anses det i enhver Henseende for rigtigst ganske at ophæve det."

Det betydningsfulde ved Adgang til Lægehjælp i Grønland nævnes ofte til Forsvar for Centraliseringen til Bopladser. For mig er der ingen Tvivl om, at de oprindelige sanitære Betingelser i Forbindelse med naturligt anatomisk Begreb, der kunde komme en tilskadekommen til gode, sikrede Befolkningens Sundhedstil-

Digitized by Google

stand langt mere end selv en Ansættelse af en Læge ved hver af de ca. 150 Bopladser, der kan optælles langs Kysten, vilde formaa det. Lægens Hovedbetydning maa nødvendig søges i hans Egenskab som Hygiejniker, hvis Ord kan have en Smule autoritativ Vægt over for Befolkningen, og endvidere i, at han efterhaanden kan opdrage den til fornuftig Selvhjælp, og endelig, maaske ikke mindst, bidrage til Vagtholdet over for de Civilisationen ledsagende uhyggelige Sygdomme.

Men foruden den Dekadence, der uundgaaelig følger med Opløsning af et Samfund, som knyttes sammen med snævre moralske Baand, kan det vanskelig nægtes, at dansk Indflydelse ogsaa har virket *direkte* demoraliserende. At man engang endog forsøgte at kolonisere med Forbrydere, nævner jeg ikke som den uhyggelige Kuriositet, det er, men for at minde om, at Eksporten til Grønland fra Danmark selvfølgelig har rummet alle Afskygninger fra Egede og ned til hine Samfundets Udskud; hvad samlet Facit dette kan give, vil de fleste vel kunne danne sig en Forestilling om. Fortællinger om f. Ex. Snyderier mod Grønlænderne ved Handel foreligger desværre fra gammel Tid vel konstaterede, og Betydningen af disse er mindre den enkelte Slyngelstreg end Vækkelsen af Mistillid og Mistænksomhed, saa meget ulykkeligere som vist kun et Mindretal af Danske, især i de overordnede Stillinger — Udliggerne gælder det mindre — har været Sproget blot nogenlunde mægtigt; man tænke sig, hvor tidt det maa være foregaaet, at en Grønlænder, der har troet sig forurettet, ikke har faaet fuld Forklaring, men har maattet nøjes med at „gaa med den Besked". Og det synes dog ligetil, at det ingenlunde er nok, ikke at forurette Grønlænderen: han maa ikke engang tro sig forurettet; i Virkningerne er den Atmosfære af Usikkerhed, Forestillingen om en Uret foranlediger, neppe meget forskellig, enten Uretten er virkelig eller indbildt.

Den Fare, som Indførelsen af europæiske Former for økonomisk Liv medfører for Grønland, er i nogen Grad afbalanceret ved Monopolhandlen, der i Administrationens Tjeneste repræsenterer et forsigtigt Forsøg paa at indvinde Erfaringer om, hvorvidt disse Former er heldige i Grønland; og de, der vil afskaffe Monopolet, maa gøre sig klart, hvilken Regulator i Samfundslivet de tænker sig sat i Stedet. Monopolhandelen er, naar man anlægger en europæisk Maalestok, et Baand, en Form for Ufrihed;

Digitized by Google

men i Grønland dæmmer Monopolhandelen op for Fristelsen til at styrte sig ind i en fremmed økonomisk Ordning, der for Grønland i Forhold til Danmark vilde betyde den største Afhængighed. Med andre Ord: Monopolets Hensigt er at skærme Befolkningens Uafhængighed; virker den ikke efter sin Hensigt, er Grunden den, at Substratet for den er Varer, der gaar fra Grønlændernes Underhold. Men at den for disse betyder ikke saa meget Baand, som netop Uafhængighed, bør ej kunne overses.

Den Rolle, Monopolet har spillet med Hensyn til at værge Grønland mod Indførelse af økonomiske Betingelser, der tilhører en fremmed Samfundsordning og som oven i Købet indenfor denne danner en Kilde til stadig Kvide, den samme Rolle har Princippet „Grønland er lukket Land" spillet overfor andre Indflydelser. Disse kan være mangeartede; det er nok her at nævne de to, der andetsteds har virket saa uhyggeligt: Brændevin og Kønssygdom. Man kan med Hensyn til den første tale om, at Adgangen dertil for de danske Betjente kunde have været endnu mere indskrænket, end den har været. Men det skal staa fast, at Alkohol som skadeligt Nydelsesmiddel for den grønlandske Befolkning absolut ingen Rolle har spillet. Ligesaa — tildels ialfald — med Kønssygdom; det er kun forbigaaende lykkedes denne Kulturens tiltalende Ledsager at faa Indpas et Sted, i Evigtuts Omegn. Selv om — maaske — Kønssygdomme ikke vil have fuldt saa gunstige Betingelser for at udbredes, som Tuberkulose, saa er det dog sandsynligt, at det grønlandske Folks Ruin, hvis de havde fundet Indpas og Udbredelse i en ikke fjern Fortid, nu turde have været fuldstændig. Naar jeg sagde: tildels, tænkte jeg paa, at Hvalfangerne som Smittevej for disse Sygdomme maaske ikke er skænket tilstrækkelig Opmærksomhed.

I Sandhed, tilkommer der os en Smule Hæder for vor Optræden overfor Grønland, som jo f. Eks. Nansen mener der gør, saa skyldes det hine to Principper: Monopolet og „Grønland lukket Land", der saa jevnlig af Offentligheden er misforstaaede eller haanede. Lad det maaske være Maalet at indpode Grønlænderne den Grad af Kultur, at de kan undvære dem, saa sker det sandelig mindst ved at slippe dem paa et Tidspunkt, hvor man ikke føler sig fuldt sikker i sin Sag.

Jakobshavn. (Sluttes). H. KIÆR,
Læge.

Digitized by Google

FAMILIEN SALOMON I HENRIK PONTOPPIDANS „LYKKE PER"

NOGLE RANDBEMÆRKNINGER

Da Pontoppidan udsendte det sidste Hæfte af Romanen *Lykke Per,* meddelte han, at en ny gennemset Udgave snart vilde udkomme og bad om, at denne maatte „blive lagt til Grund ved mulig Bedømmelse af det samlede Værk." Saa kom da den nye Udgave — ogsaa i Hæfter. Og nu foreligger endelig *Lykke Per* fuldendt efter en Tilblivelsestid paa 8 Aar.

Den, der har læst paa denne Bog i al denne Tid, griber med stor Forventning det samlede Værk. En Mængde Indtryk bliver levende paany. En Bog, der har fulgt En igennem otte Aar, og som man aldrig rigtig har sluppet af Hænde, er lige ved at blive noget af Ens eget Liv, man knytter den uvilkaarligt til de Omstændigheder, under hvilke man læste det og det, man mindes det Sted, hvor hint Hæfte blev læst, om disse Scener har man vekslet Anskuelser med En, der nu maaske er En fjern, hundrede store og smaa Ting lever i nær eller fjern Forbindelse med disse Hæfter.

Paa en Maade kan Bogen særdeles godt staa sig derved. Man synes, at man har kendt denne Lykke Per længe, hans Historie bliver saa udstrakt, som saadan en Livsskildring netop skal være, man har faaet Tid til at se ham i alle Belysninger, man har følt med ham og været utaalmodig over ham, man har syntes, han var en ringe Person og saa igen fundet, at nu var

Digitized by Google

der noget ved ham, man har glemt en Mængde Smaaepisoder, og man husker et Par afgørende Hændelser, kort sagt han er levende akkurat som et andet levende Menneske.

Det endte da ogsaa med, at denne Bog havde et stort Ry, endnu førend det sidste Hæfte var udkommet. I en lidt sløj Litteraturperiode trøstede man sig med, at der var jo dog *Lykke Per,* som, naar den engang var færdig, vilde gælde for ti. Og man gjorde paa Forhaand Plads til den paa Reolen ved Siden af de andre store Tidsskildringer, *Adam Homo, Hjemløs* og *Det forjættede Land.*

Men paa en anden Maade kan den fuldendte Bog ikke staa sig ved dette. Den skal nu opfylde alle de største Forventninger, de 8 Aar, Minderne, Indtrykkene, Litteraturhistorien, alt tynger paa den, og da man jo aldrig læser det samme Sted i den samme Stemning, vil man ofte forgæves lede efter Optrin, som tidligere paavirkede En stærkt. Men der er noget uhyggeligt ved saaledes at maatte søge forgæves efter sin egen Begejstring, og tilsidst giver man sig til at tænke paa, om ikke Skylden delvis er Bogens. Der maa jo dog til syvende og sidst være noget ved Værket, noget vigende, noget forfejlet, som bevirker, at Indtrykkene kan være saa forskellige. Otte Aar, det er da endelig ingen Tid for et Digterværk, de personlige Indtryk, Læseren har haft, skulde den store Digter snart faa jaget paa Flugt, og Litteraturhistorien drejer han Halsen om paa i et Nu.

Men naar gamle og nye Indtryk paa denne Vis brydes under Læsningen, bliver det saare svært at lægge den nye Udgave til Grund for en Bedømmelse, det maa blive Eftertidens Sag. Vi, som har fulgt Bogens Tilblivelse, vil altid komme til at se den i skiftende Belysning, og det vil blive vanskeligt for vor Tid at sige det afgørende om den. Men vi vil ogsaa vanskeligt kunne undgaa at diskutere den. Den er kommet til at handle om os paa en særdeles indtrængende Maade, fordi den atter og atter er dukket op i vore Tanker og Samtaler. Denne Lykke Per er gaaet omkring iblandt os, han har levet vort Liv, han har fanget vore Ord og gjort dem til sine eller vrænget af dem. Denne Bog er ikke Roman men Memoirer, og Pontoppidans rolige, refererende Stil, de faa Samtaler, de endnu færre „Optrin" svarer hertil. Dette bevirker, at enhver vil læse Bogen paa sin Maner. Dèr, hvor En føler noget af sit eget, dèr vil for ham Hoved-

Digitized by Google

vægten komme til at ligge. Der er i denne Bog et nationalt, et religiøst og et socialt Opgør, og det er muligt at diskutere den ud fra alle disse Synspunkter. For én vil Værket være en Analyse af Begrebet Danskhed, og han vil overalt i Bogen kunne finde Støtte for sin Opfattelse, en anden vil sige: *Lykke Per* handler om det moderne Menneskes Forhold til Religionen, og han vil kunne uddrage af Bogen en Diskussion af Ortodoksien, Grundtvigianismen, Kierkegaardianismen og Fritænkeriet, der er endelig dem, som af denne Bog bedst vil huske den Brydning, som behersker store Dele, mellem Præstesønnen og den jødiske Familje. Men en hvilkensomhelst Enkeltundersøgelse vil kræve et Helhedsindtryk. Man vil hurtigt mærke, at den ene er tre og de trende er en. Derved er Planen givet for den følgende Karakteristik af Familien Salomon i *Lykke Per.* Der skal først gøres et Forsøg paa at se, hvem Per er, dernæst betragtes han i sit Forhold til Familjen Salomon, og endelig dvæles der ved, hvad denne Skildring i Virkeligheden betyder. Det er denne sidste Undersøgelse, der skal forsvare, hvorfor netop dette Udgangspunkt er valgt. Forsvaret bestaar deri, at Pontoppidan her har skabt noget for den danske Digtning nyt, som sikkert ikke vil være uden Følger.

I

I den oprindelige Udgave af *Lykke Per* fandtes der foran i Bindene II—VIII et kort Referat af, hvad der havde staaet i det foregaaende, for at Læserne hurtigt kunde komme ind i Situationen.

I disse „Forhistorier" er der to Udtalelser, som stadig gentages. Det er disse: „Per Sidenius, en fattig ung Ingeniør uden Eksamen, har konstrueret et stort, kombineret Kanal- og Frihavnsprojekt tilligemed nogle Vind- og Bølgemotorer, for hvilke Ideer han har søgt at interessere Offentligheden ved at udgive et lille Skrift om dem," og: „Hans Forhold til Hjemmet har, tildels paa Grund af hans irreligiøse Standpunkt, altid været daarligt." Her har man Omkvædet i hele Bogen. En Mand, som kæmper for en Plan og mod sit Hjem, et praktisk Formaal og en aandelig Strid. Og som Resultat: Formaalet dræbes i Striden. Thi den, som skal føre en stor Sag igennem, maa uden at tvivle kunne vie den al sin Kraft, alle hans Evner maa pege i

Digitized by Google

den samme Retning, han maa hver Dag kunne træde frem paany som Stridsmand og maa altid kunne finde paa nye Udveje, naar Vanskelighederne har standset ham. Han maa indenfor sit Omraade være en Helt og et Geni. Pontoppidan har villet vise, at Per Sidenius ikke er det og ikke kan være det. Det er jo netop Pontoppidans Sag at maale Afstanden mellem Manden og Værket eller mellem Tiden og Idealet. Per er i en evig Kamp med sit mørke, kolde Barndomshjem, der stødte ham ene og fattig ud i Verden med den eneste Bøn til ham, at han ydmyg skulde vende tilbage og bøje sig under dets Tugt. Det har endogsaa undergravet hans Trods; hvert Øjeblik mærker han en Drift hjemad, skønt han ved, at han vil blive skuffet. Han kan ikke frit hengive sig til sin Plan at omdanne sit Land og gøre det praktisk, fordi han selv føler en Higen mod Drømmen. Han mangler Haandelaget, fordi han fra første Færd er bragt i en skæv Stilling til sit Arbejde. Familiens Fattigdom og hans Brud med den maatte avle en Egoisme i ham, som gør ham klynkende. Da han i Virkeligheden ikke vil Sagen men kun den Sejr, der skal give ham Ret over dem derhjemme, bliver han ude af Stand til at bære et Nederlag, og selvopgivende lægger han Hænderne i Skødet og lader andre arbejde for sig. I disse Øjeblikke melder saa Religionsskruplerne sig hos ham, han flygter ind i sine Opgør, søger at læse sig til Sandheden, tror et Øjeblik hoverende at have fundet den for det næste at begynde forfra igen. „Det var det egentlig „sideniuske“ hos ham,“ siges der, „at hans naturlige Følelser absolut skulde udsmykkes. Som i sin Tid hans Fremtidsideers nationale Betydning havde skullet pynte hans Egenkærlighed, saadan skulde nu Religionen tjene som Dække for hans Forsagthed, hans fattige Hjemlængsel.“ Og denne fattige Hjemlængsel faar et stærkt Eftertryk i en Sætning, der bruges om ham et andet Sted i Bogen: „For Ingen var i Grunden fattig uden den, som ingen gode Ungdomsminder havde.“ Hvad nytter det saa, at han „i lykkelige Øjeblikke“ har en Opfindsomhed, der gør ham „genial“ — Øjeblikkene bliver færre og færre, og hans Genialitet munder ud i nogle Grøfter, han graver paa en Mark, der ikke betyder Danmark.

Det er om denne Mand, Bogen handler. Det er om denne Kraftkarl, der ingen Kræfter har, om denne Grubler, der blader rundt i Bøgerne som en Student i Filosofikum-Aaret, Pontoppi-

Digitized by Google

dan har skrevet tre Bind. Og han skaaner ham ikke. Han viser ikke blot hans Lidenhed overfor de store Problemer, men han blotter hans Sjofelhed i Pengesager — da han præsenteres i en Familie og opdager, at der er flere Døtre end den Datter, han vil gifte sig med, „sniger sig straks en bekymringsfuld Tanke til de Millioner, han i sin Fantasi allerede havde taget i Besiddelse“ —, han spotter hans latterlige Forsøg paa at imponere ved gymnastiske Præstationer, han viser hans Uopdragenhed, hans Mangel paa Kundskaber, hans fuldkomne Simpelhed. Man læse f. Eks. følgende Skildring af hans Ydre (den er føjet til i sidste Udgave): „Han saa iøvrigt pyntelig nok ud. Han bar en moderne Selskabsdragt med hvid Atlaskes Vest og et overbroderet Skjortebryst, hvori der glimtede et Par Diamantknapper (en Gave fra Jakobe). Det maskinklippede Haar, der dækkede Hovedet som et mørkt Fløjl, var efter en nyskabt, evropæisk Mode afraget bagtil over Halsen for at fremhæve Nakkens Muskler. De smaa Moustacher var paa Officersvis snoet opad, og Hageskægget, der var blevet stadig mindre under hans Udenlandsfærd, bestod nu kun af en Fip nedenfor Underlæben.“

Peter Ravn pyntet som fin Kavaler. Ja Peter Ravn ligetil den mystiske Evne han besidder „til at indtage Folk ved sin Personlighed.“

Men alt dette er endnu kun en Spot over denne ene Person. Bag denne Spot ligger Angrebet paa den Art af Danskhed, som Per Sidenius menes at repræsentere. Meget dygtigt har Digteren formaaet at liste denne Tanke om, at Per skal betyde noget alment, ind i Læserens Bevidsthed. Thi det nyttede ikke, at det blev sagt — det bliver det adskillige Gange —, det maatte føles, og der maatte være nogle Steder, hvor Læseren bevægedes af Per og ligesom smeltede sammen med ham. Saa havde Pontoppidan dem begge to paa én Gang, og saa blev hans Slag frie. Alle, der har læst Bogen, eller talt med nogen, som har læst den, vil vide, at der er nogle enkelte Scener, som hæver sig over de andre: Per ved sin Faders Dødsleje, Per drages mod sin Moders Hjem og stirrer en Nat op imod dets Vinduer, Per følger med Skibet, der fører hans Moders Lig fra København til Graven i Jylland. Det er utvivlsomt disse Afsnit, som har bevirket, at man har talt saa meget om Bogens „mandige“ Kunst. De er nemlig mandige, hvilket vil sige, at de gennemstrømmes

Digitized by Google

af en dyb Følelse uden nogensinde at flyde ud i Sentimentalitet. (En ganske særlig Nydelse venter den, som sammenligner de to Udgaver og følger med hvor fin en Sprogsans Pontoppidan har gennemarbejdet disse Optrin, der i deres endelige Form er prøvet Guld). Der findes her ikke en Taare, men det, som griber endnu stærkere: Kampen mellem Graad og Beherskelse i en dybt bevæget Mands Ansigt. Og fra disse Begivenheder i Pers Liv gaar der stærke Traade til enhver anden Mands, her er der noget, som trods alle Forskelle er fælles. Men er først denne Samfølelse skabt, saa melder der sig straks mere, saa finder man i Pers forskellige Oplevelser et eller andet, som synes En typisk, saa rammes man af de Svøbeslag, som Pontoppidan lader falde paa sin Helt, eller man isnes af Ironien — som i den mesterlige, ægte „pontoppidanske“ Scene, hvor Per smelter hen i Studenterlyrik ved at stirre ind i en Have, der er Skueplads for den danske Sommeridyl af hvide Kjoler, Studentersværmeri, sveden Vælling og Ingemannske Aftensange.

Saaledes er Per tænkt: en Mand, der medens han fuldbyrder sin egen Skæbne, bliver et Paradigma paa den almindelige Udvikling og afspejler en Mængde Skæbner. Han er som et Jærnbanetog, der gennemfarer det hele Danmark og standser ved de enkelte Stationer for at give dem, som ikke vil med mere, Lejlighed til at staa af. Per er den triste Opdragelse i et uhyggeligt Præstegaardshjem, han er den unge Students tarvelige Liv i København, han er den erotiske Forvildelse, det blide Sværmeri, det beregnende Kærlighedsforhold, han er Kampen med Religionen og med Minderne, han er Forretningsliv, han er det rolige Ægteskab, der tager Dagen og Vejen, han er Bruddet med Menneskene, og han er den ensomme, for hvem alle Problemer løses.

Programmet er tydeligt nok lagt, men det var blot umuligt at gennemføre det. Begyndelsen slaar Slutningen ihjel. Det er naturligvis en ypperlig Ide, at en Digter vælger sig en Mand til Hovedperson, der hverken er Helt eller Skurk, en Mand, han afvekslende klapper og slaar. Men hvis det er Planen, at denne Mand skal ende som den virkelige „Hovedperson“, det vil sige en Person, som naaer det højeste og sidder inde med Tidens dyreste Visdom, saa maa Skurken ikke noget Øjeblik have været saa stærk, at det lykkes ham at dræbe Helten. Naar man en

Digitized by Google

hel Bog igennem ikke har hørt andet om en Person, end at han svag, egenkærlig og hensynsløs har ladet Alverden trælle for sig, har trampet frem over alle de Kvinder, han mødte, forført og forladt dem, ladet sig underholde af dem og bekysse af dem, og overfor Mændene har indtaget den tappre Position, at have knyttet sine Hænder i Bukselommerne, saa kan man ikke skænke hans filosofiske Endeligt nogen dybere Interesse. Der er ikke noget betagende ved at se Solen spejle sig i en grumset Vandpyt, naar man har Udsigt til hele det store, solbeskinnede Hav.

Jo kraftigere Pontoppidan har gennemført den ene Del af sin Plan: at revse de danske „Sideniusser“, jo svagere maatte Udførelsen af den anden Del blive. Om Grunden hertil nu ligger i, at Harmen er løbet af med ham, eller om han maaske slet ikke har haft nogen tydelig Plan — hvad Bogens Udgivelsesmaade kunde tyde paa —, det vil Litteraturhistorien maaske engang oplyse, og det er tænkeligt, at *Lykke Per* vil vinde i Betydning for Forstaaelsen af Henrik Pontoppidans Digternaturel, hvad den har tabt som selvstændigt Digterværk.

II.

Hvor megen „Danskhed“, der er i Per Sidenius, vilde det være en meget vanskelig Sag at afgøre og skildre, det maa føles som et Samvittighedsspørgsmaal for hver enkelt. Man behøver ikke at frygte for at være en Farisæer ved at mene, at man ikke føler sig ramt.

Per har jo ikke blot været særlig uheldig med Valget af sine Forældre og Søskende, men han er ogsaa startet meget slet i Samfundet, har hverken haft Lejlighed til at dyrke Venskabet eller Samarbejdet, har overhovedet altid været udenfor, ikke i Kraft af sit Geni, men paa Grund af sin mangelfulde Karakter.

Men dette er en rent personlig Følelse hos en enkelt Læser, og det er ikke utænkeligt, at der er andre Læsere, for hvem alt dette ikke er uoverstigelige Hindringer for Samfølelsen med Per.

Hvad der derimod er uimodsigeligt, er dette, at Forfatteren som Modsætning til denne Art af Danskhed har stillet den jødiske Familie Salomon. Han har skænket den alt, hvad han har taget fra Per.

Digitized by Google

Et lykkeligt og rigt Hjem, et trofast og hensynsfuldt Samarbejde mellem Forældre og Børn, aabne Sind og aabne Døre for alt, hvad der duer i Tiden, en gennemdannet og afklaret Forstaaelse af de store Spørgsmaal.

Familien bestaar af den kolossalt rige Grosserer Philip Salomon, hans Hustru Lea, der i sin Ungdom var en stor Skønhed, hendes to Børn af tidligere Ægteskab Ivan og Jakobe, nogle Børn af hendes Ægteskab med Philip, blandt hvilke Nanny. Til Familien hører ogsaa Fru Salomons Broder, Direktør Delft.

Meget fint indleder Pontoppidan Bekendtskabet med Familien ved at lade Per træffe dens enkelte Medlemmer lidt efter lidt. Man ser dem først udefra, og den første er den ivrige, støjende Ivan, Familiens Forløber og selvbestaltede Budbringer, dens Mercurius. Ivan repræsenterer netop det, som støder Per og de andre Sideniusser. „En vis Ivan Salomon" kaldes han straks foragteligt. „En naragtig lille Jøde", kalder Per ham, han hører til „dette fremmede Folkefærd", som Per „nu engang" ikke ynder, han er støjende og anmassende i sin Optræden og henleder Folks Opmærksomhed paa sig — Per føler sig trykket ved at være sammen med ham paa en Kafé.

Der er noget stærkt dramatisk ved dette. Det er som at høre Folkehobens Smædeord, før Jøden træder ind paa Scenen.

Saa ser Per Nanny, den flotte, dristige Nanny, lokkende i sin rige Elegance. Guldets Glans omkring hende drager Per, men ogsaa hun introduceres ved Gadens Raab. „En Jødedame? Ja, hvorfor ikke? Frøken Salomon var jo desuden (!) baade ung og smuk, ja (saa vidt han havde kunnet se) overordentlig velskabt."

Saaledes forberedt træder man med Per ind i det Salomonske Hjem. Det er ikke blot til Rigdom og Skønhed han kommer, det er ikke alene det, at han „aabenbart for første Gang var i ordentlig Selskab", men han møder alt det, han i sit eget Hjem havde savnet: frie Sind, venlige Tanker. Ivan er ikke blot støjende, han er fuld af Hjælpsomhed, han griber Pers stakkels Projekt og gør det levende under sine Hænder, bringer det ud iblandt Menneskene, for at dets Værd kan blive undersøgt. Per ser videre i Samlivet mellem de gamle Salomons en ridderlig Ømhed, en Fortrolighed, der næret af Ungdomsminder, næsten ikke behøver Ord, og en Kærlighed til Børnene, der faar dem til at holde Trit med Tidens Udvikling.

Digitized by Google

Men mest af alt lærer Per af Jakobe. Hun er ikke fristende som Nanny, men hun lyser af Klogskab og Energi. Gennem hende træder Per først ret egenligt i Forbindelse med Jøderne. Hos Ivan og Nanny er det endnu det ydre, og Ivan bevæger sig med største Frihed i det kristne Selskab, medens Nanny er glad ved gennem sit Ægteskab med en Kristen at blive Jødenavnet kvit. Man mærker paa dem, at deres Hjem ikke er jødisk eller gammeltestamentligt, men evropæisk. Hos Jakobe staar Per pludselig overfor noget andet. Hun er først og fremmest Jødinde. Hun har personlig følt de Ydmygelser, der tilføjes Jøderne, hun har staaet Ansigt til Ansigt med Forfølgelsen af de fattige, værgeløse russiske Jøder, hun, der hverken kan glimre ved Skønhed eller Aand, har lært at smykke sig paa anden Vis. Hun minder om de Huse i Orienten, hvis Facader er saa kolde og uanselige, men i hvis Indre der findes kostelige Skatte.

Det er disse Skatte, Per tager i Besiddelse. Netop fordi han ved sin Skikkelse og sin Karakter repræsenterer den Race, Jakobe hader, da den har mishandlet hendes Trosfæller, forbitret hendes egen Barndom og ydmyget hende gennem et ulykkeligt Kærlighedsforhold, netop fordi han er en af Fjenderne, mod hvem hun værger sig ved at uddybe sin Aand og berige sin Følelse — netop derfor drages hun imod ham, som han imod hende. Det er maaske mere tænkt end levende, og det er ikke skildret med saa stor en Mangfoldighed, som var nødvendig, hvis det skulde virke overbevisende, men det er i hvert Tilfælde meget smukt tænkt.

Her er der ikke mere Tale om „den jødiske Færdighed i at indynde sig hos Folk ved at kildre deres Forfængelighed“, som Ivan besidder, Jakobe er en anden Side af det jødiske Væsen: først og fremmest Lidenskaben, dernæst den ubøjelige Energi. Fra det Øjeblik hun elsker Per, elsker hun paa Trods af alt, selv paa Trods af sin klare Forstaaelse af hans Svagheder, og samtidig kaster hun sig med al sin „semitiske“ Energi over hans Udvikling og over sin egen, forsaavidt den mangler noget paa det specielle Omraade, der er Pers. Hun erobrer alt det af Pers Danskhed, der supplerer hendes egen.

Jakobe repræsenterer overfor Per det, man har kaldt Brandesianismen, og det er derfor naturligt, at Dr. Nathan, som Georg Brandes kaldes i Bogen, spiller en betydelig Rolle ved Siden af

Digitized by Google

Familien Salomon. Af Georg Brandes' Stilling i det danske Samfund gives der en ypperlig Skildring, af hans Optræden som Selskabsmand en overfladisk og stødende, fordi Bogen bliver meningsløs, hvis ikke Dr. Nathan uden Spor af Omskrivning er Georg Brandes, og dennes private Liv burde være udenfor Omtale.

Gennem Jakobe træder Per altsaa i Forbindelse med den Bevægelse, der i en Menneskealder har sat Skel i Danmark, ikke blot mellem gammelt og nyt i Almindelighed, men ogsaa mellem den kristne og jødiske Del af Befolkningen. Desværre bøjer Per ogsaa her af. Brandesianismen er „Litteratur", og i Kraft af sit Kald ser han ned paa denne. Atter hævner det sig, at Per er blevet saa ringe. Altfor meget af det, som vilde have fængslet os mest, forsvinder i Jakobes og Pers Kys. Derfor tangerer Per kun Brandesianismen, men han kommer ikke igennem den. Paa dette Punkt er Bogen ikke Tidshistorie.

Derimod er der en meget smuk Symbolik i Pers og Jakobes Forhold. Pontoppidan, der i denne Bog skriver saa meget bedre om sine Personer, end han gør dem til levende, talende, handlende Væsener, har paa dette Punkt tænkt sin rigeste Tanke. Per og Jakobe kan ikke blive sammen, hans Oprindelse drager ham bort fra hende, hun gyser for ham, saasnart den erotiske Rus er fordampet. Men de har elsket hinanden, og de har tilhørt hinanden. Ganske vist dør deres Barn, men da Jakobe, ensom og bedrøvet, fjern fra hele sin Slægt og for stedse bortskræmt fra Kærligheden, maa finde en Trøst og en Opgave, føres hun ind i et filantropisk Arbejde for de ulykkelige Børn. Hun rejser hjem og opretter i København en Opdragelsesanstalt for de fattige Børn, hun vil gøre dem frie og dygtige. Og gennem dette Arbejde vinder hun en ny Forstaaelse af Per, saaledes at hun efter hans Død kan sige om ham til hans Broder: „Jeg ønsker ikke noget ugjort. Jeg føler det tværtimod som en stor Lykke for mig, at jeg lærte Per at kende. Baade ved den Glæde og den Sorg, han forvoldte mig, fik mit Liv først rigtig Indhold. Det Værk, De ser her omkring Dem, er i Grunden lige saa meget hans som mit. Og derfor vil jeg bestandig være ham inderlig taknemlig."

Og da Per henlever sine sidste Aar fjernt fra alle, vender hans Tanker sig til Jakobes Arbejde. Af sin lille Indtægt sparer

Digitized by Google

Penge sammen for at kunne testamentere dem til dette. Her mødes altsaa den lutrede Sidenius og Familien Salomons ædleste Ætling. I Arbejdet for Fremtiden i Danmark slettes alle Forskelle. Og hvis Sammenstødet mellem Jakobe og Per ikke havde været, hvis de ikke havde følt sig uimodstaaeligt dragne til hinanden og atter frastødte, vilde dette Arbejde, gennem hvilket de lærer at vurdere hinanden, aldrig være kommet i Stand. I saa ren en Tanke munder Bogen ud. Baade Kristne og Jøder staar i Taknemlighedsgæld til Pontoppidan for denne Lære.

III.

Hvad Pontoppidan har villet med Familien Salomon er altsaa let at se. Han har delvis opnaaet det. Han har uden at forfalde til at bruge den gængse Jødejargon virkelig formaaet at drage en Del karakteristiske Træk frem, baade gode og daarlige, han har paa forskellige Steder fundet den halvt ironiske og helt hjertelige Omgangstone, der bruges i en lykkelig jødisk Familie, baade Ivan, Jakobe og Nanny er sande Figurer, Ivan og Nanny helt, Jakobe maaske mindre, hvis man vilde give sig til at lede efter hende, men utvivlsomt helt sand, hvis man kan tænke sig ind i dygtige, skuffede, jødiske Kvinders Længsler og Drømme. Udmærket er ogsaa den ondskabsfuldt-drillende og lidt mystiske gamle Onkel.

For første Gang i dansk Literatur er Familien Salomon skildret paa denne Vis. Hvad ingen har villet, det vilde Pontoppidan: give en objektiv Skildring af Brydningen mellem Jøder og Kristne i det nuværende danske Samfund. Han giver ingen af Parterne „Ret“, ingen af dem sejrer, men af begges Kapitulation skabes Grundlaget for en Fremtid, der er renset for Racehad.

Hvad der findes i dansk Digtning før dette er ikke meget, naar man ikke — hvad der vilde være urimeligt — vilde fremdrage de allerede glemte Fremstillinger, hvor der enten er drevet Agitation, eller hvor Skildringen af Jøder er benyttet som et Pikanteri i en Tid, da den offentlige Debat beskæftigede sig særligt med dem (at Georg Brandes' Skikkelse har givet Stødet til en Række saadanne Bøger er naturligt).

Men naar man ser bort fra dette, bliver der kun tilbage nogle enkelte Værker, i hvilke Hovedlinierne findes.

Digitized by Google

Om det 18de Aarhundredes frie Syn mindes man baade af P. A. Heiberg og Fru Gyllembourg, her mødes de to Ægtefæller.

I Heibergs Syngespil *Kinafarerne* staar Moses midt imellem de traditionelle Toldbodjøder, der synger om deres „Profit", som en Repræsentant for et andet Syn paa de jødiske Medborgere. Skikkelsen er ikke meget værd digterisk, men der er P. A. Heibergsk Opposition i en Replik som denne, der siges af Stykkets Elskerinde: „Kan han ikke være en brav Mand, fordi han er en Jøde? Kanske du skulde have ondt ved at pille flere brave Folk ud i en af Byens Kirker end i Synagogen. Nej Birgitte! Man siger, at den største Del af Menneskene er onde, og er det sandt, saa maa det være saaledes imellem de Kristne lige saa vel som i alle andre Religioner."

Men Moses taler endnu det gamle jødiske Teatersprog, det, som har bevaret sig saa længe, at Gustav Esmann med sin udviklede Sans for Sukces'en udtrykkeligt forlangte det benyttet i et af de Stykker, han fik opført paa det kgl. Theater (og hvad der er meget mærkeligere, fik sit Ønske opfyldt).

Langt interessantere, ja ligefrem mesterlig er den gamle Grosserer Branco i Fru Gyllembourgs *Jøden*. Han lever virkelig i Slutningen af det attende Aarhundrede, bag ham ser man baade Moses Mendelssohn og Nathan den Vise, selv om der ogsaa findes Mærker af, at Novellen er skrevet betydeligt senere og i Danmark. Branco har baade den rolige, menneskekærlige Klogskab, der er som en velsignende Haand udstrakt over hans Medmennesker, og Rædslen for dette kristne Samfund, der har forfulgt ham og hans Trosfæller. Han har nøje studeret Kristendommen, „som Nicodemus er jeg i Nattens Stilhed vandret til den store Mester", men de Kristnes Lære er langt fra sit rene Udspring. Da derfor hans Venner trænger ind paa ham for at bevæge ham til at lade sig døbe, svarer Branco nej, han vil ikke foragtes af sine Trosfæller og udles af de Kristne. Men i Principet er han ikke derimod. Hans Standpunkt minder om Goldschmidts, der i en lignende Situation sagde til Bournonville: „Egentlig er jeg kristen; jeg elsker Kristus; men jeg lader mig aldrig døbe, thi jeg vil begraves paa den Kirkegaard, hvor min Fader hviler". (Charlotte Bournonville: August Bournonville, 1905). Uden at tænke paa Fru Gyllembourgs Skildring dvæler Goldschmidt i sine Livs-Erindringer ved en Præken om Nikodemus,

Digitized by Google

der af en af hans Venner, Præsten Berg, blev holdt i hans Nærværelse og nær havde gjort ham til Kristen (Livs-Erindringer og Resultater I. S. 376).

Brancos Standpunkt overfor de Kristne er trods al den Sympati og Respekt, han møder, den Forsigtiges, den Overvundnes. „Jeg vil ingen Opsigt gøre,“ hævder han overfor de lapsede unge Jøder. „Jeg vil ikke, man skal sige: der kører Jøden i sin prægtige Vogn. Der gives Stillinger i Livet, hvor stille, ydmyg Tilbageholdenhed er nødvendig for at bevare sin Værdighed.“

Han holder altsaa for sit eget Vedkommende fast paa sin Tro. Men han tror ikke paa den. Som M. L. Nathanson „dadler han ikke den Jøde, der træder over til det kristne Samfund.“ Og han fortsætter: „Er han en Kunstner, en Videnskabsmand, har han vidst at tilegne sig den sande Dannelse, saa tilhører han det allerede, inden han gør dette Skridt, og jeg mener selv, at det er paa denne Maade, at vor Nation lidt efter lidt — i Tidernes lange Løb — vil bortsmelte og det er vor eneste Frelse.“

Vennen Henrik Hertz var reddet! Og Spaadommens første Del var ovenikøbet opfyldt. Det jødiske i Hertz's Digtning er virkelig bortsmeltet. Men om det har frelst den er en anden Sag.

Fru Gyllembourgs Sympati er baade smuk og oplyst, men den er farlig for Jødedommen. Hun kvæler den i sit Favntag, saaledes som Branco af Kærlighed til sin Søn gør ham til Kristen og kæmper for, at han aldrig skal faa sin Oprindelse at vide.

Man mindes Branco, naar man i et Brev fra M. L. Nathanson til Hertz (fra 1830) finder Ytringer som disse: „Dernæst maa jeg kondolere Dem, at De ikke er døbt; thi jeg er overbevist om, at De med Deres gode Kundskaber og i et Fag, som er yndet, vilde nu have staaet paa et ganske andet Trin, dersom De allerede for 10 Aar siden havde ladet Dem døbe. Erfaring taler for mig.“ Og dette senere i samme Brev: „De har ganske Ret, Jøderne bør ej gøre for megen Opsigt — — —.“ (Breve fra og til Henrik Hertz S. 213 f.)

Ligesom Brancos Humanisme har sin Rod i Tyskland, saaledes forplantede ogsaa Antisemitismen sig derfra hertil i 1813, da Thaarup oversatte og forsvarede et Skrift mod Jøderne. Han fik en Række fremragende Mænd imod sig, af danske Digtere Baggesen og Blicher.

Digitized by Google

Men i denne Branco-Nathansonske Frygt for Opsigt blander sig ogsaa noget andet og senere. Den „Opsigt" Heine, Børne og den hele tyske Radikalisme vakte, sætter ogsaa sine Spor hos os. Igennem nogle af Poul Møllers Aforismer og i Ingemanns Drama *Renegaten* kan man følge den moderne Jødes Indtrængen. Renegaten ser i Personlisten saaledes ud: „Zadok med Tilnavn Abdallah, tilforn kaldet Isaack Jacobsen, ung døbt Jøde og Renegat, tysk Flygtning og Eventyrer" — det er et helt Program. Han introduceres ogsaa „i fransk Modedragt (Skuespillet foregaar ca. 1840) og med en blaa Slængkappe." Denne Mand gør sig til Hersker i Konstantinopel, fordriver Sultanen, bemægtiger sig hans Elskede, omstyrter Moralen og erklærer Aandens og Kødets Emancipation.

> Hm! hvad vil Verden sige? Hin Student,
> hin ultraliberale Bladskribent,
> hin Eventyrer, Renomist og Jøde,
> som gjorde Kristenhedens Kinder røde,
> som med sin Drengesvøbes kaade Sving
> drev Læseverdnen som en Top i Ring,
> hin genialske Laps, hin Renegat —
> Vezir og Grunder af en mægtig Stat!

Han er evig „ironisk", „haanende" og „urolig", han er kort sagt „Satanas selv, han kun mangler en Hale!" Men Symboliken er jo noget pinlig, fordi det er Moskeerne og Haremet den forklædte Heine befaler nedrevne i Vers, der ikke er nær saa gode som dem i „Buch der Lieder".

Umiddelbart efter dette bukserystende Drama findes i den samlede Udgave Sulamiths Sange. Man vilde visselig ikke „Judaismen" noget ondt. Men de holdt ikke videre af Jøderne! Endnu saa sent som i Topsøes „Jason med det gyldne Skind" forfægter Greven disse Anskuelser.

H. C. Andersen tager romantisk paa Forholdet. *Kun en Spillemand* er *Lykke Per* omskrevet paa H. C. Andersensk. En fattig, ærgerrig Danskers Vandring fra det umilde Hjem ud imellem danske Mennesker af alle Samfundsklasser. Som Per Sidenius befinder Christian sig bedst hos de jævne Folk (Skipperen Peter Wik er et Sidestykke til Nyboderfamilien hos Pontoppidan), naar han kommer i fint og aandrigt Selskab, kan han ikke følge med. Men han græder jo rigtignok dér, hvor Per trodser.

Digitized by Google

Ogsaa Christian staar overfor den rige jødiske Familie som det nye, han skal erobre. Fra sine Forældres fattige Gaardsplads stirrer han gennem et Hul i Plankeværket ind i den rige Jødes Have, der synes ham et Eventyrland. Og da han senere træffer den fornemme, blændende Naomi, Jødens Barnebarn, bliver hun den uimodstaaelige Tillokkelse for ham. Hun bliver ikke hans Jakobe, saadan noget forstod H. C. Andersen sig ikke paa, men hans Nanny. Gennem sin Forelskelse drager Christian ikke videre i sin Udvikling, han synker tværtimod tilbage til Eventyret, Romantiken, Lyriken. „Ved ham vilde hun realisere sine romantiske Drømme,“ som en stakkels, fordrømt Spillemand dør Christian, og da de bærer ham til Graven, maa Bønderne gaa ned i Grøften for at give Plads for Jødindens Herskabsvogn med fire Heste for. Det er netop denne Lyrik og denne arme Tiltakketagen Per Sidenius slaas med hele sit Liv. I Modsætning til H. C. Andersens Lykke Per-Roman, der som bekendt var Historien om „et Flæb“, skulde Pontoppidans være Historien om et Mandfolk, i Stedet for Naomi med Gazelleøjnene skulde træde Jakobe med det kloge, forskende Blik.

Plankeværket mellem Kristne og Jøder genfindes i Goldschmidts *En Jøde,* men her er det besat med Pigtraad, som sønderslider den, der vil over det. Da Plankeværket rejses for at værne Jacob Bendixen mod Drengenes Forfølgelse, sættes det dybe Skel, han aldrig kommer over. Fra nu af gaar al hans vemodige Længsel kun ud paa at komme over paa den anden Side, og han har ikke som Per Sidenius, da ogsaa han staar foran sit Plankeværk og stirrer ind i den idylliske Have, Ironien til at redde sig ud af Klemmen med.

Hvis man et Øjeblik vil sammenstille disse tre Situationer, hvor Christian, Jacob og Per føler Skellet mellem sig og de andre romantisk, sørgmodigt og ironisk, vil man kunne lære en hel Del Danmarkshistorie deraf.

Det er ganske ejendommeligt, at *En Jøde* i saa mange Aar er blevet det klassiske og eneste Værk, i hvilket danske Læsere kunde komme i intimere Forbindelse med Jødedommen. Thi saaledes var Bogen ikke tænkt. Den er et rent Stemningsskrift, der er ensidig, overdreven og usympatisk. Goldschmidt vidste det.

Ulykken stammer fra P. L. Møller, der hin Aften, da Goldschmidt lod sig ophidse til at skildre sin egen Stilling mellem

Digitized by Google

de Kristne i altfor mørke Farver, sagde de uoverlagte Ord: „Med saadanne Følelser skriver man en Roman." Det er netop det, man ikke gør, thi Følelserne var ikke ægte. De Ord, der i Goldschmidts Erindringer staar efter P. L. Møllers Udbrud, burde altid følge med *En Jøde,* thi Bogen forstaas ikke uden dem. Der staar:

„Samme Nat skrev jeg Slutningskapitlet af „En Jøde", ikke fuldstændigt og nøjagtigt, som det senere blev trykt, men temmelig nær.

Den Tid, der hengik mellem Møllers Afskedshilsen og dette Kapitels Tilblivelse, kan jeg ikke gøre Rede for. Jeg maa vel have studset over at have en Roman i mig og i det Indre ligesom gjort et Spring paa Byttet. Et omtrentlig Omrids af Fortællingen maa i stor Hast være kommet tilstede i Sindet, Skikkelser, der skulde bruges, maa flygtigt have vist sig; men det Mørke og Uhyggelige, det, som svarede til vor Samtale og Øjeblikkets Eksaltation, trængte sig mest frem, gjorde først Fordring paa Form og kom derved til at udøve et Tryk paa den hele Komposition, som fulgte efter. Den blev ganske anderledes et Fantasiværk og fik et helt andet Præg, end Tilfældet vilde være blevet, hvis jeg i Ro og Mag og reflekterende havde samlet og brugt Virkeligheden."

Det er Slutningen, P. L. Møllers Værk, der gør *En Jøde* til den urimelige og farlige Bog, den er blevet, thi det øvrige passer altfor godt til den — i Modsætning til *Lykke Per,* hvis sidste Kapitel sikkert ikke er skrevet først, og som staar saa ganske i Modsætning til det foregaaende.

En Jøde er *Lykke Per* vendt om: en ung ærgerrig Jøde, der forgæves søger at hæve sig gennem Samfund med de Kristne. Det er atter her Barndommen, som har Magten. Per strander, fordi hans Barndomshjem var for ulykkeligt, Jakob fordi hans var for lykkeligt. Barndommet, Mindet om hans Slægt, om hans Forældre, utallige skønne Erindringer binder ham til Jødedommen, der atter skiller ham fra Thora. „Jeg kan ikke forsage dem," skriver han til hende, „rive mig løs fra dem, jeg kan ikke kaste dem ud af min Sjæl, det vilde være, som om jeg jog min Moder ud af mit Hus at betle blandt Fremmede."

Men den store Forskel paa de to Bøger bestaar deri, at Pontoppidan vidste, for hvem han skrev, og at Goldschmidt ikke

Digitized by Google

vidste det. Havde han sikret sig, at kun Jøder læste hans Bog, da kunde det Billede, den gav af en Jødes Udvikling til Aagerkarl have været et Skræmmebillede. Men da den i Virkeligheden mest af alt blev en Haandbog i Jødedom for Kristne, blev den bevidst eller ubevidst et Arsenal for Angreb. Selv de høje — og saa ofte uberettigede — Lovprisninger af Bogens fremmedartede Poesi er farlige ligesom Danaernes Gaver.

Goldschmidt fik aldrig gjort godt, hvad hin Ulykkesnat med P. L. Møller forvoldte, thi Poesien i en Skikkelse som Simon Levi og i *Maser* og i *Avromche Nattergal* er i Virkeligheden kun for de indviede, og allerede da de blev skrevne, var de historiske. Der er endnu Ghetto i dem. Men hvis man vil mærke, hvor dybt et Indtryk *En Jøde* trods alt har gjort paa Jøderne, da kan man læse Henri Nathansens Skildringer i den talentulde Roman *Floden* — han har ikke haft Mod til at fjerne sig fra det Mønster, som fra hans Barndom er blevet stillet ham for Øje. Og hvis man vil finde Bogens Virkning paa en kristen Forfatter, da kan man i Aksel Steenbuchs elskværdige Fortælling om Kampen mellem Kristne og Jøder i en lille Provinsby — *Rektor Lassen* — finde en ung Jøde, hvis Irritabilitet ikke er mindre overdreven end Jacob Bendixens.

Det er Fornyelsen af Emnet i Pontoppidans Bog, at Jacob er blevet Jakobe, og man forstaar ikke rigtigt Sammenstødet mellem hende og Per, hvis man ikke føler dette. Bag ved denne primitive Kamp mellem Kraft og Kultur ligger en Udviklingshistorie, som maaske de kommende Tider vil bringe, nu da Jøderne i Litteraturen er kommet over det døde Punkt, saaledes at det ikke gælder om at udtrykke Sympati eller Had, men om at se kristne Danske og jødiske Danske trods alt arbejde sammen mod Fremtiden. Der er her en Rigdom paa Emner, som *Lykke Per* kun lader ane. Hvis der fremstod en ny jødisk Digter, vilde han saa godt som nogen jysk Forfatter kunne skildre en ny Egn af Danmark befolket med ejendommelige og stærke Mennesker; der er ikke mindre Poesi og Styrke i en jødisk Families Traditioner end i en jysk Bondefamilies. Familien Salomons Arkiv er rigere, end de fleste ved. Det rummer en Mængde Dokumenter til Oplysning om Udviklingen i Danmark. Lige fra det Nathansonske Hus, hvor Mænd som Baggesen, Pram, Nyerup, Kuntzen, Clemens, Lorentzen, Eckersberg, Høst og mange andre færde-

Digitized by Google

des og fandt Støtte til det Salomonske Hjem har alt, hvad der hændte i Danmark, sat sine Spor i Slægten, gamle og nye Tider har kæmpet i den som i enhver anden Slægt i Landet, Ivan har paa sine smaa rappe Ben fartet rundt, og Jakobe har grublet, hver enkelt har følt sig bundet af Traditionen og draget af det nye, og midt i Freden har et Raab fra Gaden eller et Nødskrig fra Verden skræmmet og ægget. Maaske har Pontoppidan givet en eller anden Mod til at dirke Arkivets Dør op. Han karakteriserer et Sted de jødiske Forfattere med disse Ord: „I betegnende Modsætning til de jødiske Skribenter, der før ham var optraadte i den danske Litteratur, havde Dr. Nathan hverken søgt at tilpasse sine fremmede Ejendommeligheder efter Omgivelserne eller at gøre sig interessant ved at stille sig udenfor med et farisæisk: „Hvad vil jeg imellem Jer?“ Han havde aldrig tvivlet om sin Berettigelse til at tale med.“

Kortere og mere træffende kunde Udviklingen fra Hertz over Goldschmidt til Brandes ikke gives, og det er betydningsfuldt, at Pontoppidan i sin Bog om Danskheden underbygger denne Berettigelse med Liv. Der maatte denne Bekræftelse til fra en af de Digtere, som har dybest Rod i Landet baade ved sin Slægt og de Emner, han har valgt, for at en jødisk Digter frimodigt skal finde sig selv og vove at gaa tilbage til sin Oprindelse, bygge paa sit eget — den eneste Maade, paa hvilken der skabes Poesi. I Tyskland har en Række unge Digtere allerede nu fundet denne Vej, der saa langt fra at munde ud i den gamle Ghetto netop fører ud i den vide Verden. Hvis den næste betydelige Aand blandt danske Jøder bliver en Digter, en Tolk for den danske Nations Liv, da er det Georg Brandes og Henrik Pontoppidan, der har skabt ham — Jakobe og Per.

Poul Levin.

Digitized by Google

KONTRA LANDSTINGET

SAALÆNGE Grundloven af 1866 har bestaaet, har Landstinget været det Centrum, hvorom den danske Politik har drejet rundt. Bevægelsen, Svinget har ligget i Folketinget, men Bevægelsen er blevet ved at gaa i den samme Kres, fordi der har været dette Midtpunkt, der holdt den fast i den samme Bane. Valgene til Folketinget og Forhandlingerne i dette Ting har givet vort politiske Liv dets Farve og Form. Her er de Slagord, der har givet Vind til den politiske Agitation, blevet udkastet. Her har det Galleri af udprægede Fysiognomier, som vor Politik har haft at byde paa, været at se. Her satte de fremrykkende Underklasser og de nye aandelige Bevægelser deres første parlamentariske Skud. Her dukkede en Dag den første Træskomand op, og en anden Dag den første Ateist, og atter en anden Dag den første Socialdemokrat. Den moralske og æstetiske Interesse har været paa Folketingets Side, men Tyngdepunktet, den tørre Fysik har ligget i Landstinget.

Det beror derpaa, at efter Grundloven af 1866 er *Nej'et,* det tørre, stilfærdige Nej, det brutale Nej, der hverken behøver Veltalenheden eller den moralske Begrundelse til at skaffe sig Gyldighed, det stærkeste af alle politiske Midler. Det gælder blot om at sige Nej, sejgt, taalmodigt og ufølsomt, og det Parti eller den Magtfaktor, der gør det, er uovervindelig. Uden at røre en Haand i det politiske Arbejde, uden at udfolde en eneste Anstrengelse for sit Formaal, blot ved at holde sig passiv, er denne Magtfaktor uangribelig, saalænge Loven overholdes.

Digitized by Google

Saa mærkeligt det end i første Øjeblik lyder, er det derfor ogsaa først nu, efter at Regeringen er dannet af Folketingets Flertal, at Landstingets Styrke vil vise sig. Efterhaanden som Systemskiftet af 1901 udfolder sine Virkninger og Konsekvenser, vil det vise sig, at der i den demokratiske Politiks Skabelseshistorie mangler endnu en Dag, og det ikke den mindst vigtige. Der mangler den Dag, da *det brutale Nej* er hørt op at beherske hele vort politiske Liv med sin døde Haand. Hvis denne passive Konservatisme kan blive ved at spænde Ben for Bevægelseslysten og Handlelysten i Befolkningen, saa har vi efter en Menneskealders Kamp alligevel ikke faaet Gang i Tingene. Saa er der dog ingen virkelig Magt i Landets politiske Styrelse. Politiken, hvori Folkets Handlingskraft skulde ytre sig, er lammet af dette Konservatismens Kællingekneb. Den siger sit Nej, og i samme Øjeblik ligger alt Arbejde og Anstrengelse paa Gulvet i Landstingets Sal. Landstinget er som den Sal hos Utgaardsloke, hvor selv den største Kraftanspændelse kom til kort, fordi den blev mødt af selve Elementernes uovervindelige Magt. Saadan er Landstingets Nej. Som den Hu til at blive ved det gamle, intet Tilløb til noget nyt kan komme forbi. Som den Ælde, der til sidst tvinger alt levende i Knæ.

For at der skal være Mening i et Lands Statsstyrelse, maa Magten ikke blot være et Tegn og et Navn, men ogsaa gøre Gavn. Johan Sverdrup sagde engang: En Politiker uden Magt er en Uting. Det samme gælder om en Regering, naar den kun har Magten i Hænde, men ikke kan udføre Landets Vilje. Men denne Uting har vort Land ved en ulykkelig Skæbne faaet til permanent Tilstand. Se til England, med hvilket praktisk og lykkeligt Instinkt man gør Politik dér. Naar Magten er ved at forskyde sig fra det ene Parti til det andet som nu ved det sidste Valg, saa skyder hele Landets Stemning bag paa Vognen i den Retning, hvor det bærer hen, for at den Politik, der er i Vente, kan blive saa stærk som mulig. Men det ulykkelige og upraktiske Instinkt, der avlede dette Misfoster af en Forfatning, der er vor nuværende Grundlov, var en Drift lige til det modsatte. I et desperat, næsten selvmorderisk Anfald gik man hen og gjorde Magten til en Nulstørrelse. I retfærdigt Had til ethvert Slags Tyranni, Flertalstyranni saavel som Mindretalstyranni, gik man hen og bestemte, at der ingen Magt skulde være. Der skulde

Digitized by Google

være netop den permanente Afmagt, som de kommende Tider ogsaa oplevede.

Saalænge Estrup holdt Loven, var han en „magtesløs Magthaver". Han var en Slave af den Teori, som alle, der havde Respekt for Retten, maatte anerkende som Forfatningens Hovedhjørnesten: *Nej-Teorien.* I dette ene Punkt mødtes Madvig, Monrad, Krieger og flere andre lovtro Højremænd fra den gamle Tid med Venstre. Det var et lidet opbyggeligt Syn at se alle Rettens Venner forenede med løftet Skjold for at værge Goldhedens og Passivitetens Princip som Landets højeste Ret. Men det var en uangribelig Sandhed. Det er den Ret, Grundloven har givet os, Retten til at nægte, Retten til at hindre, Retten til at frembringe den principielle Afmagts Tilstand. At „barbere" Finansloven, at oprette en aaben Fælles-Begravelse for alle Lovforslag, det blev Fremskridtspartiets eneste Politik.

Saa brød Estrup Loven. Der var en vis Livets Nødværgeret deri. Den Ret, der af sine Tilhængere erkendtes for kun at være en Ret til at tilintetgøre, skulde vige for Livets og Landets Ret. „Vi holder paa Landet, ikke paa Loven", var det Løsen, hvormed Højre beroligede sig. „Lad Landet forgaa, men Retfærdighed bestaa", blev Konsekvensen af Venstres Retsstandpunkt.

Det vilde maaske ogsaa have reddet Estrup fra Fordømmelsen, om hans Forfatningsbrud virkelig havde betydet en Kuldkasten af Nejets Ret. Hvis Estrup havde haft en Idé, der havde rejst sig som den højere moralske Ret paa den ryddede Tomt, vilde det maaske være gaaet ham som Bismarck. Han havde faaet Historiens Absolution. Han maatte have haft Ideen til en anden Forfatning. Men Estrup vilde ingen Ting andet end selv sige Nej. Hans Karakter gjorde ham til en ligefrem Personliggørelse af det Stædighedens Nej, der var Forfatningens ledende Tanke. Det gjorde Tilstanden under hans lange Ministerium til en Abnormitet, som gik i Arv til de efterfølgende Højreministerier og naaede sit Højdepunkt under det sidste Højreministerium før Systemskiftet.

Først da Begivenhederne i 1901 omsider bragte den moralske Magt til Sejr, traadte Forfatningen ind i sin normale Kraft. Og dermed traadte ogsaa det Princip i fuld Kraft, der er det ledende i vor Forfatning: at det at have Magten i Hænde gør Ihændehaveren til den svage Part. Men under den almindelige

Digitized by Google

Befrielse havde man ikke straks Sans for, at det nu var Demokratiet, der vilde komme til at lide under Nej'ets lammende Magt. Landstinget syntes saa dybt ydmyget, Folketinget saa absolut sejrrigt, men Forfatningens Princip var der i Virkeligheden ikke rokket en Tomme ved. Det hed sig blot, at Parlamentarismen var gennemført, men man tænkte ikke paa, hvor ynkeligt netop en parlamentarisk Regering, med næsten hele Folketinget bag sig, vilde være stedt den Dag, Landstinget ved sit Nej, ligesom i Eventyret Trolden ved sit Ord, forvandlede dets Magt til Afmagt. Og man tænkte ikke paa, hvilken Fristelse det vilde blive for Landstinget at hæve sig af sin Ydmygelse ved at give Folketinget et praktisk Kursus i Nej-Teorien. Man glemte i Øjeblikket, hvordan Folketinget i hele det foregaaende Tidsrum havde banket ind i Landstingets Bevidsthed, hvilken Magt der laa i dette Nej, hvordan hele Rækken af de politiske Slagord, der var udgaaede fra Folketinget, var et Prøvelager paa de Opfindelser, hvortil dette Nej kunde udnyttes, naar det blev anvendt i hele sin Brutalitet. Man havde eksperimenteret med Nej-Retten, drevet den ud i dens yderste formelle Konsekvens, brugt den som to hensynsløse Prokuratorer bruger Procesretten til at sætte hinanden til Vægs.

Grundloven af 1866 er bleven misbrugt — den Sandhed var der ingen, der vilde se i Øjnene i den første forventningsfulde Tid. Men den er efterhaanden kommen frem, og hver Dag, der kommer, vil bringe den mere og mere for Dagen. Vor nuværende Forfatning er bleven misbrugt saa længe, til den er bleven *ubrugelig*. Man taler saa meget om dem, der vedtog den, men man glemmer at tale om dem, der brugte den. Vel skylder den en mismodig, en mistroisk og skinsyg Tid sin Tilblivelse, men der laa dog en politisk Tanke bag den, som vilde have gjort den brugelig og frugtbar, hvis den var bleven fastholdt. Tiden dengang var en *træt* Tid, og Træthed avler Fordragelighed. I en saadan Fordragelighedens Stemning var det, at det store og det lille Hartkorn mødtes og enedes om denne Forfatning. Grev Frijs var en fordragelig og bred Mand, noget i Slægt med de holstenske Godsejere fra det 18de Aarhundrede, og I. A. Hansen

Digitized by Google

havde i hvert Fald den Fordragelighed, som er Klogskab eller Forsigtighed til ikke at vove sig helt ud i det Uvisse. Ingen af disse to Mænd, hvis de havde været de ledende i den kommende Tid, vilde have sat Forfatningens Brug i den Grad paa Spidsen, som det skete. Men deres Efterfølgere var ufordragelige, frem for alt doktrinære Mænd, og Forfatningen var netop en Forfatning paa Trods af enhver Doktrin. Den var gjort i en Kvæghandels Lignelse, med et praktisk Snit paa Tingene og et Glas ovenpaa til Lidkøb. Men Estrup og Berg eller Bahnson og Hørup, det var ikke Folk, der drak Lidkøb sammen.

Derfor er Forfatningens Maskineri blevet forkludret paa en saa afgørende Maade, at det i bedste Fald akkurat kan holdes gaaende, men aldrig bruges til et saadant Gennembrud med bredere og dybere Anlæg som det, Tiden nu er kommet til. Der trænges til et ideelt Opsving her i Landet, der trænges til den Fortrøstning, der driver Værket videre end til agitatorisk Spektakel. Og Bevægelsen udenom i de andre Lande bærer samme Vej. Vi har ikke Raad til at ofre mere Tid paa denne Forfatning. Lad den maaske ogsaa være lidt bedre end sit Rygte, lad den maaske *have været* brugelig, den er i hvert Fald ved Misbrug *blevet* ubrugelig. Dens Forudsætninger er glippede fuldstændigt.

Dens Forudsætning var først og fremmest *en konservativ Bondestand.* Frem for alt en Bondestand med et meget materielt Syn paa de politiske Spørgsmaal, en Bondestand, der satte sin Politik i sin *Besiddelse.* Da man sammensatte det nuværende Landsting, var man aabenbart ikke oplagt til nogen Slags Naivitet. Den skeptiske Filosofi fostrede ved denne Lejlighed et Stykke Statskunst, som den har Grund til at være stolt af, og som, hvis den havde holdt Stik, ganske vist, som Hr. Raadmand Philipsen engang har skrevet i dette Tidsskrift, vilde have hemmet det virkelige Demokratis Udvikling for lange Tider. Men den holdt ikke Stik.

Naar man læser den Tale, Grev Frijs nylig holdt paa det frikonservative Møde i Horsens, møder man denne „Aanden fra 66" i næsten hver eneste Betragtning, han gør gældende. Denne husvilde Aand har slaaet sig ned i Grev Frijs's Sjæl som et Spøgelse, han bringer med i omtrent hver eneste politiske Tale, han holder. I Horsens var den med fra først til sidst. Hvert Øjeblik

Digitized by Google

rykker „den besiddende Landbostand" med tunge, brede Trin frem og forlanger sin Besiddelse værget. Og i Konsul Heys Tale rykker den paany frem som „den i Bund og Grund konservative danske Landbefolkning", der over for Regeringens radikale Forslag om det tvungne borgerlige Ægteskab søger og finder Ly under Konsul Heys og hans Meningsfællers Vinger.

Aah, Du i Bund og Grund konservative danske Bondestand, som dog stemmer radikalt, Du, som bare tænker paa Din Besiddelse, men stemmer for de besiddelsesløse og sammen med dem, Du, som hænger fast i de fædrene Fordomme, men alligevel stemmer med en borgerlig Forstand, som var Du fra det 18de Aarhundrede — hvor mange smigrende og lokkende Ord har Du ikke hørt om Din Konservatisme fra den ene Side, og hvor mange haanende og skældende Ord for den samme Sag fra den modsatte Side. Hvor mange Jærtegn er ikke blevne meldte som Varsler om Dit sande politiske Sindelag, og hvor mange Augurer har der ikke været til at udlægge dem.

Hvordan Bønderne er som *Mennesker,* derom maa Enhver blive salig i sin Tro. Det er meget muligt, at deres Natur er en indgroet og rodfæstet Konservatisme. Deres Opdragelse og Liv gør det endog sandsynligt. Det er ogsaa meget muligt, at de har en udpræget haardhudet Sans for „Besiddelsen". Men det modsiger aldeles ikke, at de i Politik er demokratiske og idealistiske. Fortidens Uret kan være blevet siddende dem i Blodet som en uvilkaarlig Tilskyndelse til Opposition mod Stormændene og have givet dem den Samfundsfølelse, der rækker ud over deres eget. De moderne Jøders politiske Standpunkt er et Eksempel paa et ganske lignende Forhold. I Retning af Sans for Fordelen ved at høre til „de Besiddende" giver Gennemsnittet af dette ledende Element i Borgerstanden saa vist ikke Bønderne noget efter, men i Politik er de radikale, hyppigt endog paa en Gang Fabrikherrer og gode Støtter af Socialdemokratiet. Uforsonligheden er blevet siddende dem i Blodet som en Mindelse fra Fortidens Uret.

Paa samme Maade er det meget forklarligt, at Bønderne er Tilhængere af den almindelige og lige Valgret til Kommunerne. Der er intet mærkeligere i dette Forhold end at de Nationalliberale paa den grundlovgivende Rigsforsamling stemte for den almindelige Valgret. Det var ogsaa imod deres egen Interesse, men de bøjede sig for Ideen. Det er det, Grev Frijs ikke kan

Digitized by Google

forstaa. Han tror, at det blot er „et Slagord", der fortumler Tankerne. Der har dog i Danmarks Historie været en Tid, da Grev Frijs's Standsfæller, de adelige „frikonservative" Godsejere havde Sans for slige ideelle Krav. Landboreformerne fra det 18de Aarhundredes Slutning var ogsaa „et Slagord", „et saakaldt moderne Krav", men det var dog Godsejerne, der gennemførte dem. De var de første Idealister i den danske Politik. Efter dem fulgte den studerede Stand, og efter den blev det atter Bøndernes Tur. Flere Omstændigheder har gjort Bondestanden mindre materialistisk her i Landet end i andre Lande. Grundtvigianer-Bonden er en Bondetype, Danmark har for sig, og denne Folkeopdragelse, udsprungen af en genial Pædagogs Tanke, har gjort Bondens politiske Hus mindre lavloftet end Stuen i hans Gaard. Hans politiske Ret er blevet ham franarret, og han har maattet føre en lang og kostbar Proces derom — den, der ved, hvordan en Bonde kan kæmpe for sin Ret gennem aarelange Processer og hvad Erindring han bevarer derom, vil begribe, at den provisoriske Proces, der væsentligst førtes i Bondens Navn, sent gaar ham i Glemme. De Forlig, Bonden har indgaaet med sine Overmænd, er han altid blevet narret paa, det kan heller ikke have gjort ham velvillig stemt for Forligspolitik. For hver tabt Proces, for hvert fortrudt Forlig, har Agitationen rykket sit Terræn et Stykke længere til venstre, og denne uafbrudt fortsatte Retning til venstre har endnu ingen demokratisk Politiker haft Mod eller Styrke til at gaa op imod. De, der har forsøgt det, er blevet kastet over Ende. Det moderate Partis Skæbne, ikke mindst dets sidste Forsøg paa at komme op igen ved at gaa til venstre for Reformpartiet, er det tydeligste Bevis paa, at den danske Bondestands politiske Marsch er gaaet den modsatte Vej af den, Forfatningen af 1866 forudsatte.

Og samtidig er Godsejernes Udvikling gaaet mere — man kan maaske ikke sige til højre, for der har de altid staaet, men mere i Retning af deres egne Standsinteresser og Overklassepolitik, i hvert Fald mindre hen imod den det almene Vels Politik og den usnobbede Forstands praktiske Uafhængighed end man havde ventet i 1866. Man vilde dengang i det politiske Liv skaffe Plads for Mænd, der var stillet uafhængigt i social Henseende og ingen økonomiske Hensyn havde at tage. Og man foretrak hertil Godsejerne som dem, hvis Indflydelse fordelte sig

Digitized by Google

over alle Landets Egne, og som havde Berøring nok med Bondebefolkningen til halvt at være i Familie med den.

Var dette saa uretfærdigt? Samfundslivet næres jo baade af aristokratiske og demokratiske Tilskyndelser ligesom den individuelle Udvikling i sin højeste Blomst er et Produkt af en Blanding af gode og onde Kaar. Men den doktrinære Uvilje mod denne Forfatning har faaet Ret i Tidens Løb. Det Aristokrati, det nye Landsting kaldte paa, fandtes ikke. Det, der fandtes, manglede Storsyn, Foretagsomhed, Humanitet. Det kunde kun sige Nej, saare sjælden og kun nødtvungen Ja. Først valgte det til Fører den stædigste, doktrinære Nej-Siger, Landet raadede over. Da det endelig halvvejs gav Slip paa Estrup, mange Aar for sent, var det kun for under Grev Frijs's Førerskab at lægge sig til Hvile i et interesseløst, uærgerrigt, passivt og over for Reformer fuldkommen skeptisk Ligevægts-Standpunkt. Det er blot en anden Maade at sige Nej paa. Ikke Magtens Trumfen i Bordet, men et blaseret Skuldertræk til det Hele. Hvor langt er ikke Grev Frijs fra en Chr. Ditlev Reventlow eller Konferensraad H. N. Hansen fra en Chr. Colbjørnsen? Hvad har Grev Frijs gjort for Nutidens Landboreformer, og hvad har Konferensraad Hansen gjort for Nutidens Retsreformer? Hvor er disse Mænds humane Følelse for Landbostandens Proletariat, deres fordomsfrie Syn paa de ideelle Krav, deres Ærgerrighed efter en Løsning af de store Sager, der ligger skibbrudne i Landstingets Udvalg? En lille Lap paa den bestaaende Tilstand, saa kneben og afklippet som muligt, men den brede Haand, der giver Sagen den Løsning, som den nærmeste Tid kan arbejde med, til den næste Slægt gør det næste Skridt, den er lukket i passiv Slaphed. Tag *Retsreformen,* som dog maa være en Ungdomskærlighed for Konferensraad Hansen. Selv om de Frikonservative er betænkelige ved at lade Kommunerne vælge Nævningerne, skønt dette Forslag stammer fra den meget konservative Kommission, der udarbejdede Forslaget, hvor tyndt og slapt tager det sig dog ikke ud, at de gaar med til at opgrave denne gamle, ganske umulige Tanke, at lade en kongelig Kommission sammensætte Nævningelisten. Der er blot et træt, haabløst Nej til hele denne store Reform, hvor saa mange andre Løsninger gives. Grev Frijs talte i Horsens med en let Spot om, at man havde kanoniseret den almindelige Valgret til Kommunerne som

Digitized by Google

„en Menneskerettighed". Men i hvert Fald inden for Retsplejen er der Menneskerettigheder, som krænkes paa en uhørt Maade her i Landet, og dog er de Frikonservative ganske passive i denne Sag. Eller *Toldreformen.* Finansminister Lassen har bebudet et Forslag, afvejet paa alle Punkter, uden doktrinær Haardhed, meget moderat i Fremskridtet. Konsul Hey svarer ganske roligt: „Det betyder flere Penge ud af Lommen i Form af højere Formue- og Indkomstskat". Hvilket stort Syn paa en stor Sag, og hvilken fornem Stil i Udtrykket, netop den Stil, hvori man tænker sig en Magnat, en Lord, en Senator. Naar en Mand har 10—50—100 Gange saa meget om Aaret som en anden, bør han vel ogsaa svare Skat i samme Forhold. Det er Indkomstskattens Princip. Men fordi han har 10—50—100 Gange mere end en anden, bruger han vel ikke 10—50—100 Gange mere f. Eks. Salt om Aaret end den anden. Og dog svarer de begge samme indirekte Skat. Eller *den tvungne borgerlige Vielse.* Den er i Aaret 1896 optaget i den tyske borgerlige Lovbog, vedtaget af alle Partier, det katolske Parti indbefattet. Gør det saa ikke et næsten parodisk Indtryk at høre Konsul Hey forsikre i Horsens, at den danske Befolkning har maattet kaste sig ind under hans og hans Meningsfællers Vinger for at søge Beskyttelse mod J. C. Christensens og Albertis Radikalisme. Lad gælde, at disse to Mænd er Radikalere, var mon ogsaa Bismarck den Kristenfjende, hvorunder den tyske Befolkning nu lider, fordi den savnede sin Konsul Hey fra Odense.

Og imedens rumler alle disse Spørgsmaal, Valgretsreform, Toldreform, Retsreform, Husmandsreformer løs i Agitationen som et letvundet Bytte for dem, som kan raabe højest. Dette er den anden Side af Landstingets Politik. For hver Gang det siger et Nej, gaar der et nyt rumlende Tøndebulder gennem Befolkningen. Dette korte Nej og dette hule Drøn, det er de to Ytringer, hvori vort politiske Liv hovedsagelig giver sig til Kende. Nedslaaende Mismod og oppustet Bulder, det er de to Stemninger, der behersker vor politiske Tilstand. Og frastødte heraf har efterhaanden næsten alle Landets bedste Mænd trukket sig ud af Deltagelse i den praktiske Politik.

Vort politiske Liv er i Forvejen saa fattigt paa Personligheder, at vi i Virkeligheden slet ikke har Raad til at undvære den Smule Aristokrati, der er tilbage. Naar man har læst Grev Frijs's Hor-

Digitized by Google

senstale, kan man ikke føle andet end en umiddelbar Sympati for dens Redelighed. Den giver aaben, loyal Besked. Hvis det Ønske, hvormed den slutter, blev opfyldt, vilde Ridderligheden genopstaa i vort politiske Liv. Grev Frijs er selv et Eksempel paa en politisk Riddersmand. Og hvem vilde undvære en Type som Konferensraad H. N. Hansen, den selvbevidste, den principfaste Overbevisnings Mand. Det er Mænd, der vilde vinde Sympati langt ud over deres Klasse eller Parti, blot de vilde mere end at gøre Figur, den være nok saa smuk, i vort offentlige Liv.

Det nytter ikke at forlange af Regeringen, at den skal træde op med større Kraft mod Landstinget. Det hører tværtimod med til Forfatningens ulykkelige System, at et saadant Tryk paa Landstinget blot vilde gøre dets Modtryk endnu stærkere. Et radikalt Ministerium vilde give et radikalt Landsting, det vil sige et i sin Umedgørlighed radikalt Landsting. Og et Landsting, der anvendte sit Nej radikalt, er en farlig Magt over for det svage Punkt i Forfatningen: Finansloven. Sæt, at Landstinget førte Krigen ind paa denne Valplads, hvad Redning er der saa for et Folketingsministerium, der den 1. Juni staar uden nogen vedtaget Finanslov?

Nej, Landstinget har Overtaget, naar Folketinget regerer, ligesom Folketinget havde Overtaget, medens Landstinget var Regering. Det er dets Plads, dets Rolle selv over for en Regering, det ikke vil gøre Opposition imod. Grev Frijs har udtrykkelig fralagt sig og sit Parti Oppositionstendens over for det nuværende Ministerium. Det vilde ogsaa være vanskeligt at tænke sig et Folketingsministerium, der mindre end det nuværende udæskede Landstinget til Opposition. Alle Betingelser for et Samarbejde skulde synes netop nu at være tilstede. Det er et af de Øjeblikke, hvorom det gælder: Nu eller aldrig. Naar dette Samarbejde dog er mislykkedes, saa er alt Haab ude for Fremtiden.

Og Grunden er simpelthen den, at det er Landstingets forfatningsmæssige Bestemmelse at sige Nej til Folketinget. Selv om det maaske ikke har faaet dette Kald anvist ved selve Forfatningens Givelse, saa har i hvert Fald 40 Aars Praksis vænnet det dertil, indlevet det deri, fæstnet denne Opgave som en Tradition. Og netop fordi Tiden nu har givet Folketinget, hvad Fol-

Digitized by Google

ketingets er, forlanger det med saa meget færre Skrupler, at Tiden ogsaa skal give Landstinget, hvad Landstingets er. Det vil være den passive Bærer af den bestaaende Tilstand, den fornemme Tilskuer til Arbejdet paa Fremtiden — intet andet.

Kort og godt: Det er paa en *Forfatningsforandring,* at Arbejdet maa rettes. „Landstinget skal bøjes", hedder det i Agitationen. Nej, begge Ting skal bøjes mod hinanden. Man kan ikke have to Ting, hvor Flertallet i det ene er omtrent uden Tilhængere i det andet. Det maa i Længden gøre dette Flertal desperat, sætte det paa Bagbenene. Og hvor mange af de 11 Højremænd, der nu er i Folketinget, vil overleve den kommende Valgdag. Sandsynligvis kun Halvdelen. I København, i Lyngby, i Slagelse, i Odense og i Randers vinker Sejren til Socialdemokratiet. Men 5—6 Højremænd i Folketinget i Forhold til dette Partis Stemmer, det er et saadant Vanvid af Uretfærdighed, at det nok kan gøre Landstinget desperat.

Som to Løftestænger, der bærer den samme Tanke fra modsatte Sider, mødes Kravet paa Landstingets *principielle* Forandring med Kravet paa Forholdstalsvalg til Folketinget. Ved dette Kravs Opfyldelse faar Mindretallet sin Ret. Flertallets Enevælde svækkes i Folketinget, Mindretallets i Landstinget. I Stedet for to uretfærdige Principper kommer der eet retfærdigt. At gaa tilbage til Junigrundlovens Landsting er ikke nødvendigt, heller ikke naturligt. Det gælder blot om, at det ledende Princip, hvorefter Rigsdagen sammensættes, er nogenlunde ensartet for begge Ting. Dermed er Brutaliteten taget ud af Forfatningen, Brydekampen mellem de to Ting vendt om til en Kappestrid.

Men naar Maalet er dette, bør al Tale om Landstingets Opløsning og al Strid om de Kongevalgtes Opløselighed forstumme. Det eneste, der kunde berettige til dette Kællingekneb, er det Argument, at Retten til dets Brug blev fælles for begge Partier. Men dette eneste loyale Forsvar medfører jo, at Venstre ikke kunde benytte sin Opløsning af de Kongevalgte til en Forfatningsforandring. For at tage den yderste Konsekvens af Opløsningen maatte der være fuld Vished for Opløsningens Berettigelse. Og hvad juridisk Skarpsindighed end kan udrette i dette Spørgsmaal, noget Bevis, nogen Sikkerhed kan den aldrig naa til. Det bliver aldrig mere end en Fortolkning, oven i Købet en daarlig.

Men Opløsningen kan ogsaa undværes. Demokratiet nærmer

Digitized by Google

sig med stærke Skridt til at faa Flertal i Landstinget. *Betingelsen er blot den, at det holder sammen saa vidt, at ikke Højre igen faar Magten.* I dette Øjeblik har Demokratiet 26 Tilhængere i Landstinget. Heraf er ganske vist 1 taget fra Højre ved et Suppleringsvalg i Aalborg Amt. Men til Gengæld har Højre ved Suppleringsvalg i København taget 2 af Demokratiets Mandater. I 2den Landstingskreds er der Udsigt til at vinde 1 Mandat. Status quo iøvrigt forudsat, vil Landstingsvalget til Efteraaret altsaa give til Resultat: 28 Demokrater. Saa mangler der kun 5 i Halvdelen. Disse 5 Mandater vil Dødens Indhug blandt de kongevalgte Højremedlemmer skænke Demokratiet inden lang Frist. Thi af Højres 10 Kongevalgte er 7 over Støvets Aar. Der er maaske noget kynisk i, at det saaledes tilsidst skal blive Døden, der afgør denne Strid. Men der er ogsaa noget symbolsk deri. Saa konsekvent har Højre forskrevet sig til Konservatismen, at det tilsidst forskrev sig til Døden. Saa længe beholdt det Magten, at det blev et Oldingeparti paa Gravens Rand. Hver Gang der i Højres Regeringstid blev et kongevalgt Mandat ledigt, skulde det nødvendigvis besættes med Mænd fra den gamle Tid. Kun de havde det rette Landstingets Kald. Og nu kalder Døden paa dem.

ERIK HENRICHSEN.

Digitized by Google

DEN STORE HVIDE STILHED

NEDENSTAAENDE er et Kapitel af „The Magnetic North", skrevet af den amerikanske Forfatterinde C. E. Raimond (Pseudonymet E. Robins).

Det magnetisk dragende Nord er Klondyke, Guldlandet i Alaska, der drager Guldgravernes Strøm mod de øde Egne i „den store hvide Stilhed", hvis uendelige Sneørken er bleven gødet, men ikke frugtbargjort af Tusinders bristede Forhaabninger, men som først taber sin magnetiske Trolddomskraft, naar Jorden af sine Indvolde har udskillet hint magiske gule Metal, Maalet for Menneskenes Attraa, eller naar endnu rigere Guldlejer andetsteds paa Jordkloden har flyttet Magneten og afbrudt Guldsøgernes ustandselige Strøm. Bogen handler da om alt det, disse Mennesker lider og strider under deres heltemodige Anstrengelser for at naa deres Maal, dette Land, der sender én Mand hjem belæsset med Guld, begraver tyve i Sneen og sender Resten tilbage med tomme Lommer og dyrtkøbte Erfaringer.

Men først og sidst former denne Bog sig som en Hymne til Kammeratskabet; atter og atter hamres det ind, at ene Sammenholdet frelser Livet heroppe, hvor hele Naturen synes at sammensværge sig om at holde disse guldtørstige Menneskekryb fra sit ubesmittede Skød: „Var det *det,* vi lærte paa den lange Vandring i Ismarken, hvor nær en taalelig agtværdig Fyr er ved at være en Skurk", eller var det ikke snarere det: „at en Mand ikke kan blive rent Dyr, saa længe han staar Last og Brast med en anden Mand." Jo vist saa! „I sit Inderste forstod han, at alt, hvad der var kært og dyrebart, hans Hjem, en Kvindes Ansigt, alt, alt vilde blegne og visne hen, førend han glemte disse Dage i Islandet."

Men meget andet handler denne fortryllende Bog om. En bred Strøm af vemodig og vis Humor drager igennem den og farver alle de brogede Billeder af Livet i „Stor Skorsten Hytten", Samværet med de Indfødte, Missionerne, navnlig den mesterligt skildrede katolske

Digitized by Google

Jesuiterkoloni og Livet i Minebyen. Hvor mandigt og nænsomt er ikke Forholdet mellem disse stærke Mænd tegnet af en Kvinde, frit for al forlorent Føleri. Fint og rigtigt paaviser hun Grunden til, at disse hærdede Karakterer saa ofte svækkes, hvorledes Ensomheden og Ødet efterhaanden spinder dem ind i sit filtrede Net, suger Blodet af dem og efterlader dem som Vrag, et Bytte for Tungsindets Vanvid eller søgende at drukne „den store Stilhed" i stærke Drikke.

Henrivende er Skildringen af Forholdet mellem den stive Puritaner Mac Cann og det lille brystsyge Eskimobarn Kaviak, som den fortræffelige og underfundige Jesuiterpater Wills saa lumskelig prakker Mændene i „Stor Skorsten Hytten" paa, og som Mac, der ganske vist hader Jesuiterne og al deres Væsen, men som selv har en lille Fyr derhjemme, for hvem han arbejder, ender med at adoptere, og med rørende Bjørnetroskab slæber med til Klondyke og derfra hjem.

Hvor morsomt er han ikke tegnet, Nicholas, denne snedige immergemytlige Hedning, der lader sig døbe paany, hver Gang Lejlighed byder sig, som færdes paa en Strækning af mange Hundrede Kvartmil og har en ny Religion i hver ny kristen Missionskoloni, han finder paa sin Vej, alt imens han hidkalder sine Fædres Læge, Shamánen, Troldmanden, naar hans Fader er alvorlig syg og „plages af Djævle".

Fortræffelig er Skildringen af Jesuiterkolonien, hvor man faar et udmærket Indblik i det store og opofrende Arbejde, der gøres af denne, af alle bedst organiserede, kristne Fortrop. Interessant er det psykologiske Skarpsyn, hvormed disse religiøst begejstrede Mænd og Kvinder er valgt til deres Gerning med særligt Blik for hver enkelts Karakter og Evner. Den gemytrige, praktiske og menneskekærlige Fader Wills, den strenge Fanatiker, Broder Poul, den humane, vidtskuende og overbærende Fader Brachet, Missionens Overhoved. Alle har de deres Plads, alle er de Hjul i et fortræffeligt afstemt Urværk, alle arbejder de mod det samme Maal, Forherligelsen af den ene sande Tro. Og højt over dem rager Missionens store Trækors, et Mærke, et Vidnesbyrd om Sammenholdets store Sandhed.

Fem Mænd er draget ud mod det fjerne Maal, men „strander" undervejs, overrumplede af Vinteren. Saa bygger de den Hytte, som bliver berømt i Hundreder af Kvartmiles Omkreds for sin Soliditet og Hygge og for sin Skorsten, som giver den sit Navn. Men Vinteren gaar sin Gang, og Provianten er ved at slippe op.

„Drengen" ofrer sig og gaar, „Obersten" følger ham. „Drengen" er en prægtig Ynglingeskikkelse, fuld af sammenbidt Energi og et Livsmod, som til Tider giver sig ganske overgivne Udslag. „Obersten", en Kentucky Mand, en djærv og naiv Kæmpeskikkelse, hvis Titel har samme Gyldighed som saa mange af det demokratiske Amerikas klingende Militærtitler, en Mand, som „personlig havde inspiceret hver Plet i den kendte Verden, undtagen netop det høje Nord". „Obersten" er den eneste, hvem ikke Tørsten efter Guld driver. For at finde den Kvinde, han har gjort Uret, flakker han hvileløs hen over Jorden. Klon-

Digitized by Google

dyke, det fredløse, skænker ham den Fred, han trænger til. Han dør i Klondyke.

„Drengen" vil have Guld for at købe det gamle Hjem tilbage til sig selv og en Søster. Han vender tomhændet tilbage, men sander Jesuiterpaterens Ord: „Det vil være en lykkelige Ekspedition, min Søn, hvis du paa den opdager *dig selv*, og førend det er for sent". Og „Drengen" lægger Vejen hjem om ad Holy Cross Missionen.

Disse to begiver sig ud paa den for indviede fuldstændig haabløse Vandring mod Nord, 700 Kvartmil uden Hunde, med en lille Haandslæde og 3 Ugers Proviant. Og de naar deres Maal, men som mærkede Mænd. Dybt har Isørkenens Rædsler gravet sit Bomærke i deres udtærede Træk.

Mærket til Døden tager „Obersten" det sidste lange Hvil, og „Drengen" er bleven en moden Mand i disse Maaneder.

Men højt taler denne Bog om, at det er ikke Guldet med al sin betagende Indflydelse paa de klareste Hoveder og de koldeste Hjærner, som skaber de største Værdier blandt Menneskenes Børn.

HOLGER TRAUTNER.

„— paa dit Firmament
den klare Nordlyslampe tændt . . ."

I den naive Tanke, at de nu havde været ude for det værste, en Polarfærd kan byde paa, og i al Hemmelighed betragtende sig selv som udlærte Sporfindere, havde de tilbagelagt de 41 Kvartmil fra Holy Cross til Anvik i mindre end 3 Dage. „Obersten" nød godt af den elskværdige og udmærkede Mands Selskab, der ledede den episkopale Mission i Anvik, og „Drengen" aflagde Besøg i Benhams Depoter, lærte sig lidt Ingalib og AC*) Maaden at købslaa med Indianerne paa, som Nat og Dag sammen med en Mængde „strandede" Klondykefarere samledes om den liflige Varme, der udgik fra den mægtige Jærnovn.

Vore Rejsende gjorde selv Forretninger med AC Agenten, købte frisk Forsyning af fersk Kød, ja forøgede endogsaa deres Udrustning, som de hidtil havde indskrænket til det mindst mulige; for de skulde nu til Egne, hvor der ikke var Depoter længere, ikke engang Missioner. Anvik var den sidste hvide Koloni paa denne Side Nulato.

Nulato, sagde man, laa over 200 Kvartmil mod Nord.

Og dog vedblev begge Mændene efter alle disse Forberedelser at sige til sig selv i Løbet af de første Dage, efter at de havde

*) Alaska Commercial.

Digitized by Google

forladt Anvik, at Rejsen vilde være let, hvis de blot havde været fri for alle disse „Bekvemmeligheder" — Bagagen paa Slæden.

Efter alle Regnekunstens Regler skulde den daglige Fradragning af 3 Maaltider fra Forraadet lette Byrden. Det syntes at have den modsatte Virkning. Ved en eller anden ondsindet Troldom vejede efterhaanden hver Unze et Pund, hvert Pund et Centner. Slæden selv var som forhekset.

Tænke sig, hvor let den havde løbet ned ad Sneskrænten fra „Stor Skorsten Hytten", hin Morgen de drog af Sted. „Drengen" tog dens kaade Hidsighed for et lykkeligt Varsel, — selv Slæden var ivrig efter det store Foretagende.

Men aldrig mere lagde den en saa munter Iver for Dagen paa denne trælsomme Vandring. Kom der senere under den lange Færd op ad Floden Tider, hvor det gik ned ad, saa slog Slæden Saltomortaler i Luften, viklede sit Bagreb eller Forreb omkring Pile- og Ellekrat eller masede paa, hovedkulds, med en underfundig lavkomisk Mine og Bunden i Vejret, for at anfalde sin Herre i Skinnebenene. Enten holdt den tilbage med overmenneskelig Styrke, eller den fór frem med en Kraft, der kuldsejlede den trætte Styrmand. Dens Opførsel blev værre og værre, alt som de Rejsende arbejdede sig længere og længere ind i Isørkenen, bort fra Holy Cross's besnærende Indflydelse, fjernt fra den kristne Gæstfriheds dulmende Magt, ja selv hinsides Tischsochet, den sidste indianske Landsby paa en Strækning af 100 Kvartmil.

Disse to Mænd, som havde haanet den Karaktersvaghed, de saa ofte havde fundet i Menneskenes Færd her oppe, de begyndte nu at forstaa, at enhver anden Prøve paa Broderskab blegner for denne yderste Livsanspændelse i Polarlandet.

Uden al Tvivl gaar det efter en Tids Forløb paa en eller anden Maade galt med Nerverne. De vældige Veksler, som trækkes paa den fysiske Udholdenhed, bærer naturligvis sin Del af Skylden. De arbejdede strengt i 14, undertiden 17 Timer i Træk, daarligt ernærede, lidende under den stærke Kulde og af en nagende Usikkerhed om Foretagendets Udfald. Det var fordragelige Fyre, som Folk er flest, og de respekterede hinanden; men naar først Nerverne er angrebne, naar man lider Sneblindhedens Kvaler, naar Fødderne er ødelagte, og Hungeren melder sig — ja saa er man, mildest talt, ikke egnet til Selskabsfugl.

Undertiden sagde de Ting, som de bagefter skammede sig

Digitized by Google

ved at huske; men begge blev de forsigtigere i de kritiske Øjeblikke, og den mest talende af dem blev tavsere, alt som Tiden gik.

Saaledes som de havde inddelt Dagen, tilfaldt den anstrengende Tid før Aftensmaaltidet sædvanlig „Drengen". Det var de værste Timer af alle Døgnets 24 og i lige Grad frygtet af begge Mændene.

Det var allerede den første Eftermiddag fra Anvik efter en ualmindelig anstrengende Dag. „Drengen" trampede tungt foran, sammenkrummet som en Olding mod den gennemtrængende Snebyge, lænket som en Forbryder, Hænderne paa Ryggen, ødelagte af Rebet, stiv af Kulde slæbende den langsomme og genstridige Slæde efter sig.

Pludselig stoppede han op, rettede Ryggen og protesterede i uigengivelige Udtryk mod „Obersten", fordi denne udsatte Hvilet længere, end de nogensinde før havde gjort „efter saadan en Dag."

„Kan ikke tænde Ild med grønt Poppeltræ," var „Oberstens" Svar.

„Saa lad os da i hvert Fald standse og holde Hvil."

„Nej, vi ved nok, hvad det fører til; Folk, der standser for at hvile, lægger sig til at sove i Sneen, og Folk, der lægger sig til at sove i Sneen med tomme Maver, vaagner ikke op igen."

De sled sig frem, igen en Kvartmil. Da „Obersten" endelig gav Tegn til Hvil, sank „Drengen" om paa Slæden, alt for udmattet til at tale.

Det var blevet en Vane hos dem ikke at betro sig selv til at sige noget paa dette Tidspunkt.

„Obersten" plejede at give Signal til at stoppe op simpelt hen ved at ophøre at skyde paa Slæden, som „Drengen" tungt slæbte fremad.

„Drengen" havde ufravigelig haft en Følelse (akkurat som Obersten, naar det var hans Tur at gaa i Spidsen), at Manden bagved ikke lagde alle Kræfter i; deraf fulgte et uklart, bevidst urimeligt, men fuldstændig utæmmeligt Raseri mod Kammeraten. Men hvor stærk end Fornemmelsen havde været af, at Manden bag Slæden sparede paa Kræfterne, havde Manden foran dog endnu aldrig undgaaet at mærke, naar Trykket bagfra virkelig blev fjernet.

Digitized by Google

„Drengen" sad nu paa Slæden, stum, ubevægelig, mens Obersten huggede Brænde. Saa tog han sig sammen, tændte Ild og lavede Kødsuppeteen. Men stadig intet Ord selv efter denne oplivende Drik, den sædvanlige Indledning til nogle faa Bemærkninger og mere selskabeligt Samvær. I Aften ikke en Lyd fra nogen af dem.

Obersten skiftede Fodtøj, og den smeltede Sne i Gryden begyndte at sprutte, men Drengen, som atter havde sat sig paa Slæden, rørte sig ikke.

Ingen Mand, som til Bunds kender Forholdene, vilde under disse Omstændigheder have vovet at minde sin Kammerat om, at det nu var hans Pligt at rejse sig og riste Skinken; men lidt efter vovede den sultne Oberst en Bemærkning uden dog at se op:

„Andet Fodtøj!"

„Har ikke vaade Fødder."

„Nu ingen Dumheder, her er Sokkerne."

„Obersten" kastede 2 Par grove Sokker, det sædvanlige Skifte, hen til „Drengen".

„Ikke vaad," gentog denne.

„De ved jo godt selv, De er vaad!"

„Kunde gaa i Vand med disse her Eskimosko."

„Jeg siger ikke, at Fugtigheden kommer ude fra, men De ved jo lige saa godt som jeg, at man sveder som en Hest heroppe."

Stadig sad Drengen der med Hovedet dukket ned mellem Skuldrene.

„Den første Regel i dette Land er at holde sine Fødder varme, ellers har vi straks Lungebetændelse, Rheumatisme og Gud ved hvad."

„Den første Regel i dette Land er at passe sine egne Sager ellers — Gud ved hvad."

„Obersten" saa et Øjeblik paa Drengen og vendte derpaa Ryggen til ham. „Drengen" saa skyldbevidst op, men endnu halvdød, følesløs under Vægten af den knugende Udmattelse.

„Obersten" bøjede sig nu over den boblende Gryde og vilde løfte den af Ilden. „Drengen" sprang op og skulde lige til at raabe:

„Pas Deres egne Sager og hold Dem fra mine." Men „Obersten" vendte sig i det samme og spurgte med usædvanlig Blidhed:

Digitized by Google

„Hvis De tillader, vil jeg lave Maden i Aften." Og „Drengen" trak Vejret dybt, løb til, lidt usikkert, halvt blindet, men med et helt andet Udtryk i de trætte Øjne.

„Nej, nej, gamle Mand, saa galt er det da heller ikke."

Og atter var det to Venner, som sov sammen Side om Side i Sneen.

Næste Morgen vaagnede „Obersten" sent ved at høre „Drengen" raabe; han havde ligget vaagen den halve Nat af Nervesmerter, antog han, i Øjnene.

„Hør nu en Gang Kentucky, skal De aldrig op."

„Op!" sagde „Obersten", „hvorfor det, naar det er brandmørkt."

„*Hvad for noget!*"

„Ilden er nok gaaet sig en Tur, hvad?"

Men han kunde lugte Teen og Skinken og satte sig forvildet overende med Haanden over de smertende Øjne.

„Drengen" gik hen og lagde sig paa Knæ foran ham og saa opmærksomt paa ham.

„De er vist bleven lidt sneblind, „Oberst", men det gaar nok snart over."

„Blind!"

„Nej, nej, kun sneblind. Stor Forskel!"

Og han fremtog en Las af et Tørklæde, kom lidt Vand i en Tinkop, og Øjnene blev badet og forbundne.

„Det varer ikke saa længe, ser De. Bare ta' den med Ro et Par Dage."

„Obersten" stønnede.

For første Gang syntes han at tabe Modet.

Han sad under Maaltidet med forbundne Øjne og et hængende Træk ved Skuldrene, som syntes at sige, at han var bleven gammel i én Nat.

Den følgende Dag var temmelig trist for begge Mændene. „Drengen" maatte gøre alt Arbejdet, undtagen den ensformige blinde Skyden paa i den Retning, „Drengen" trak Slæden.

Nu er Sneblindhed som Regel ikke farlig, men den er frygtelig smertefuld, saa længe den staar paa. Øjnene svulmer op under stadige jagende Smerter. Hele Hovedet synes angrebet af stærke Nervesmerter, og ofte støder der Feber og andre Sygdomme til. „Obersten" var stærkt angreben. Men han var kæmpestærk og

Digitized by Google

„sund som en Dollars", som „Drengen" fortalte ham, „undtagen den Smule med Øjnene, og de er allerede meget bedre."

Langsomt, langsomt sled de sig frem. De havde naaet en Egn, hvor der ikke fandtes Træ. Men da de ikke kunde kampere uden Ild, tog de ekstra Hvil den Dag ved Firetiden og spiste noget koldt Proviant. Saa begyndte de Marchen igen; men de havde ikke gaaet en halv Time, da „Obersten" pludselig standsede Slæden og stod ubevægelig stille. „Drengen", der følte, at Trykket hørte op, saa sig omkring, gik tilbage til ham og mærkede ikke noget usædvanligt uden det, at „Obersten" ikke syntes at ville længere.

„Vi kan kampere her."

„Nej, vi kan ikke," sagde „Drengen", „der er ikke et Træ i Sigte."

Men „Obersten" syntes ganske sløv. Han vilde i hvert Tilfælde gøre Holdt nu „lige hvor han stod".

„Nej, nej," sagde „Drengen" lidt forskrækket, „vi kamperer, lige saa snart vi kommer til Skov."

Men „Obersten" stod som rodfæstet.

„Drengen" tog hans Arm og ledte ham et Par Skridt hen til Slæden.

„De behøver jo ikke at skyde saa haardt. Bare læg Haanden der, saaledes. De behøver ikke at se op." Dette var meget underfundigt af Drengen, for han vidste godt, at „Obersten" var saa blind som en Flaggermus og saa fintmærkende som en Kvinde.

„Vi kommer nok over det alt sammen," raabte han tilbage, idet han bukkede sig for at tage Slæderebet op.

„Jeg holder paa Kentucky."

Som en Søvngænger fulgte „Obersten", som nu holdt fast ved Slæden og uden at vide det holdt lidt igen; og naar saa „Drengen", hvis Kræfter var ved at slippe op, protesterede, lænede han sig op mod den og tvang den saaledes lidt fremad.

Ak, men der var langt til Skov den Aften. Optaget af de to vigtige Ting at slæbe sin utaalelige Byrde fremad og tage den korteste Vej til den nærmeste Skov, glemte „Drengen" lidt efter lidt at underrette sine ødelagte Nerver om at tage Vare paa det ujævne Tryk bagfra. Følte han det — godt, „Obersten" var en Svend. Følte han det ikke — vel, „Obersten" var ved at „løbe

Digitized by Google

tør". Det var meget sent, da „Drengen" endelig opløftede et Raab.

Bag Klippen, der hang ud over Flodsengen, som her gjorde en Krumning, der — i det funklende Stjernelys, saa langt han kunde øjne, laa en vældig Urtidsskov.

„Drengen" fremskyndede sin trætte Gang.

„Hallo, saadan en Skov har vi ikke set, siden vi forlod Frisco. All right, Kentucky."

Og han gik paa med godt Humør. Da han naaede Kanten af Skoven, kastede han Rebet og vendte sig — han var alene.

„Oberst! Oberst! Hvor er De?! Oberst!"

Han stod der i Stilheden, skælvende af en pludselig Følelse af Forladthed. Han tog Landemærker, lænede en falden Fyr op mod Slæden og løb hurtig tilbage ad den Vej, han var kommen, uden at tænke paa sin egen Udmattelse.

Hele den Eftermiddag og Aften havde de trasket paa Floden, hvor Isen var haard som Jærn og ikke viste noget Spor, hvor de havde gaaet. Yukon var her fulde 3 Kvartmil bred. Deres Hensigt havde været at holde sig til højre Bred, men Sne og Is omskaber Verden, og lader haant om Menneskenes Geografi.

En Rejsende paa denne Kant er aldrig sikker paa, om han følger den mægtige Yukon eller en Udløber, lige saa vældig paa nogle faa Kvartmil, eller han maaske i det forræderiske Tusmørke flakker om paa en frossen Sump.

Afsted løb Drengen i det aandeagtige Stjernelys, springende, snublende, af og til kaldende med en melankolsk, monoton Stemme, der klang fremmed for ham selv.

„Kentucky! Kentucky!"

Han stod et Øjeblik stille, efter at Lyden af hans Stemme var døet væk og lyttede til Stilheden. Ja, de Folk havde Ret, som sagde, at intet var saa svært at udholde i dette møjsommelige Land som Tavsheden.

Ikke en Fugl. De rappe Fisk forseglede under Isen, Skovens Dyr i deres underjordiske Søvn. Ingen Hvisken af de høje Fyrretræer, stive, sneklædte; ingen Svajen af det magre Græs, der nu ligger knuget i Isens Favn, under Vinterens vidtstrakte hvide Tæppe. Uendeligere Stilhed end i Yukons Vinter hersker ikke mellem Himlens Stjerner.

„Oberst!"

Digitized by Google

Stilhed — som en Fornægtelse af alskens Smaatterier, Venskab, Menneskers Liv —

„Oberst!"

Stilhed. Intet Under at Folk blev vanvittige heroppe, naar de da ikke druknede Stilheden i stærke Drikke.

Frem og fremad løb han, til han følte sig overbevist om, at han maatte være kommen forbi „Obersten", medmindre —

Ja, der var jo disse Vaager i Isen . . .

Han følte, det stemmede for Brystet, og han standsede for at trække Vejret.

Skulde han gaa tilbage? Det var forfærdeligt at vende om. Det var som at slaa fast, at Manden var ikke til at finde — at det var Slut.

„Oberst!"

Han sagde til sig selv, at han vilde gaa tilbage, tænde et Baal og saa komme igen; men han løb videre, længere og længere bort fra Skoven og fra Slæden.

Var det ikke ved at lysne?

Han saa op. Jo! Snart vilde det blive endnu lysere. Disse blege Lysstriber mod Nord; de vilde blive grønne og skarlagenrøde, gule, og den frygtelige hvide Verden vilde blive belyst som af en Ildebrand.

Han standsede igen.

At „Obersten" skulde være gaaet fra saa langt tilbage, og Manden forude ikke mærke det — det var utroligt. Hvad var det! En Skygge paa Isen. En frossen Tue? Nej, en Mand! *Var* det sandt!

Det *var* sandt! Men Skyggen laa der uhyggelig stille og „Drengens" Jubelraab døde hen i hans Strube.

Han havde fundet „Obersten", men han havde fundet ham i hin forræderiske Søvn, som sjælden kender en Opvaagnen.

„Drengen" kastede sig ned hos Vennen og var ikke langt fra at græde. Det var en haard Prøve for unge Nerver at se Manden ligge der som død trods al Kalden og Rusken.

„Drengen" rullede ham om, rev Jakken op i Halsen, stak Armen ned og følte Hjertet slaa. Han sprang op, tog en Haandfuld Sne og gned Mandens Ansigt — — — endelig en svag Protest — en Anstrengelse for at slippe for „Drengens" haardhændede Frelse.

Digitized by Google

„Gud være lovet! Oberst! Oberst! Vaagn op!"

Han ruskede ham haardt. Men den svære Mand brummede gnavent og lod sin blytunge Vægt falde tungt tilbage paa Isen.

„Drengen" greb fat i Halsen paa „Oberstens" „parki" og slæbte ham fortvivlet nogle faa Alen hen ad Isen og indsaa saa, at kun Øjeblikkets Rædsel gav ham Styrke dertil.

At slæbe en Mand af „Oberstens" Vægt hele Vejen til Skoven var umuligt; han kunde ikke have faaet ham 80 Alen.

Hvis han forlod ham og gik efter Slæden og Brænde, vilde Manden være død, naar han kom tilbage. Hvis han blev, vilde de begge være frosne ihjel om faa Timer.

Han følte sig afkræftet og svimmel.

Det faldt ham ind, at han vilde bede. Han var ganske vist ikke troende, men „Obersten" kunde ikke selv bede. Og her laa nu hans Ven, den Ikke-Troende, paa Knæ. Han havde ikke bedet, siden han var en lille Dreng dernede i Syden.

„Hvordan var det? Vor Fader" — han saa op til den rødmende Morgenrøde —

„Vor Fader! Du som er i Himlen —."

Hans Øjne faldt igen paa Vennen. Han sprang op som et vildt Dyr og begyndte at gaa løs paa „Obersten" med knyttede Næver.

Slagene faldt tæt paa den liggende Mands Bryst, men han var altfor godt beskyttet. Men nu kom de igen som en Byge, under Øret, til højre — til venstre, alt som Manden i Blinde vendte sig for at undgaa dem — paa Kæben, paa de syge Øjne — og dette bragte endelig den sovende til en vis Grad af Bevidsthed.

Han arbejdede sig paa Benene med et Brøl som en saaret Tyr, kastede sig tungt fremad, idet „Drengen" undveg ham, og vilde have slaaet den unge Fyr ihjel, var denne bleven staaende.

Men det var netop, hvad „Drengen" ikke agtede — han var hele Tiden en lille Kende foran; men alt som „Oberstens" halvt afsindige Raseri kølnedes, og han døsede lidt, var „Drengen" over ham ligesom en Djævleunge. Frisk, smidig og hurtig i Vendingen — „Obersten" kunde slet ikke maale sig med ham, selv naar han var sig selv. Og nu saa han daarligt, og Raseriet laa som en Taage over hans Hjerne. Han vilde myrde den lille Satan, og saa vilde han lægge sig og sove videre.

Digitized by Google

Og nu skred Morgenrøden frem paa den høje Himmel. Fra en stor Krone i Zenith var Himlen behængt med Bannere, Sneen var som overstænket med Blod.

Drengen saa sig tilbage paa Vennens vældige Skikkelse, der styrede ned imod ham med det vansirede Ansigt fortrukket af Raseri og med Mord i de forpinte Øjne.

En øjeblikkelig Følelse af det uhyggelige Syn bemægtigede sig „Drengen", det var ham, som han sit halve Liv havde løbet dette Løb med Døden, forfulgt af en vanvittig, som vilde myrde ham, fantastisk belyst af Helvedes hoppende Flammer.

Endelig! Der laa Klippen. Nedenunder den skarpe Krumning af Floden, og bagved, skønt han endnu ikke kunde se den, Skoven og en lille Haandslæde med Livets Opholdsmidler.

„Obersten" var nede igen, men det var ikke sikkert at nærme sig ham lige nu.

„Drengen" løb hen, pakkede Slæden op og gik med Øksen i Haanden ind i Skovbrynet. Aldrig var en Ild tændt saa hurtigt. Derpaa tilbage til „Obersten" med Flasken, — han sov næsten lige saa fast som før.

„Drengen" kunde aldrig huske meget af, hvad der fulgte paa. Der var ingen til at hjælpe, saa det maatte jo være ham, der paa en eller anden Maade fik Obersten hen til Ilden, fik ham til at svælge noget Føde, badede hans blødende Ansigt med Karbololie og bragte ham til Hvile. Thi om Morgenen *var* alt dette gjort.

De holdt Rast den Dag for at „hvile ud", og „Drengen" skød en Kanin.

„Obersten" var ved at komme sig. Hvilen eller Olien eller Tebladeomslaget havde været godt for Sneblindheden. Det rigelige Reservefond af Kræfter fra hans prægtige Konstitution meldte sig hurtig. Han var endnu „rædsomt dænget til", men

„Jeg tænker, vi gaar videre i Morgen," sagde han den Aften, mens han sad og røg ved Ilden før Sengetid.

„Det var ret," sagde „Drengen", som stod og bødede Slædemejerne.

Ingen havde hentydet til Sammenstødet paa Floden, som var endt med at bringe Obersten i Havn. Ingen direkte Tak hverken den Gang eller lang Tid efter, fordi „Drengen" havde frelst hans Liv. Det var overflødigt. De to forstod hinanden.

Digitized by Google

Men om Aftenen, da „Drengen“ havde gjort Slæden i Stand, kom han i Tanker om, at han ogsaa maatte gøre „Obersten“ i Stand, før de gik til Køjs i Soveposen. Han fandt frem Flasken med Olie og vædede det sønderrevne Tørklæde.

„Mon det behøves i Aften,“ sagde Obersten, „vi maa ikke rutte med Olien.“

Men „Drengen“ bar Forbindingen hen til „Obersten“, der sad ved Ilden. Et Øjeblik saa de paa hinanden ved det flakkende Skær, „Obersten“ lagde Haanden paa „Drengens“ Arm. Hans Øjne saa i Øjeblikket værre ud og begyndte at løbe i Vand. Han vendte sig pludselig og bankede Asken ud af sin Pibe paa en Stub.

„Hvad i Helvede bragte Dem paa den Idé?“

„Spørg mig om noget andet,“ siger „Drengen“, „men jeg ved nok, hvad Jesuiterfædrene vilde sige.“

„Jesuiter og George Warren! Hm, meget lidt vi kunde blive enige om.“

„Her kunde I det. Det faldt mig ind, dengang jeg saa Dem sætte efter mig.“

„Ikke saa underligt jeg satte efter Dem. Det er ikke for den Sags Skyld, men hvad i Alverden fik Dem til at gaa saadan løs paa mig med Næverne?“

„Jeg ved det ikke. Men da jeg saa Dem styrte efter mig som en gal Tyr, saa tænkte jeg ved mig selv, tænkte jeg: „Obersten“ og Jesuiterne, de vilde begge sige det samme — at dette her var Svaret paa en Bøn!“

E. Robins.

Digitized by Google

TOTALAFHOLDENHED OG MAADEHOLD

EN PSYKOLOGISK-ETISK OVERVEJELSE

ALKOHOLISMEN er utvivlsomt en Kræftskade paa vort Folkelegeme. Den svækker den moderne Kultur ved at undergrave Livsenergien og medføre almindelig Forsumpning, og den praktiske — sociale Bevægelse, der ledet og støttet af Videnskaben har rejst sig mod dette Onde, fortjener den varmeste Sympati og virksom Støtte.

Den moderne fysiologiske og medicinske Videnskab har gjort et ypperligt Arbejde ved at paavise Alkoholens fysiologiske og almindelige patalogiske Virkninger, dens store Rolle som Sygdomsaarsag, dens Indflydelse paa Dødeligheden og dens forfærdelige Virkninger paa Slægtens Degeneration, hvortil saa kommer dens sørgelige sociale Sidevirkninger som Aarsag til Forbrydelser (40—70 %) og Fattigdom, til talrige Hjems Forsumpning og Opløsning. Fra et økonomisk Synspunkt endelig maa det store Alkoholforbrug stemples som en uhyre og harmelig Luksus, der driver Arbejdet ind i en etisk-økonomisk skadelig Retning: dette enorme Fad af Spirituosa, der aarlig drikkes her i Landet og hvis Værdi anslaas til 60 Millioner (ɔ: c. 120 Kr. pr. Familie). Det vilde jo unægtelig give det nationale Underholdningsfond en langt bedre Sammensætning, om man tænkte sig dem omsat i Kød, Flæsk, Æg, Mælk, Smør. Men langt mere end disse teoretiske Overvejelser over denne fysiologiske, psykologiske, moralske, økonomiske og sociale Elendighed virker jo her Livets per-

Digitized by Google

sonlige Erfaringer, naar det er Slægt og Venner, gode og lovende Mennesker, maaske rige Muligheder, ypperlige Anlæg, som man ser forsumpe og gaa til Grunde. Her saares vi paa det dybeste i vor Følelse af Kærlighed og inderligt Venskab og Kammeratskabsfølelse, og vort Sind fyldes af en dyb Sorg, ofte tungere end Smærten ved Venners Død, fordi Kampen med den forsumpede og fordrukne ofte er saa forunderlig haabløs. I Lys af denne Sorg faar disse teoretiske Overvejelser først deres reale Vægt: først saa forstaar man ret den uendelige Jammer, der ligger bagved disse medicinske Udredninger og disse statistiske Tal.

Videnskabens Resultater maa accepteres, og jeg kan her forudsætte dem som givne og kendte*). Jeg fremhæver kun, at det vistnok tillige er godtgjort, at det i social og psykologisk Henseende værste er det tilsyneladende uskyldige Vanedrikkeri, der ikke gør Mennesket drukkent men efterhaanden alkoholiserer ham. Ved en Alkoholist maa man forstaa „et Menneske, der frembyder en ved Alkohol frembragt kendelig sygelig Forandring af et eller flere Organer eller en Forstyrrelse af deres Livsyttringer" eller „et Menneske, der nyder Alkohol saaledes, at Eftervirkningen af det nydte Kvantum ikke er forbi inden næste Dag, da det nye Kvantum indtages." Af praktisk Betydning for sund Livsførelse er det at vide, at et Kvantum af 15 Gram Alkohol daglig (½ Bajer eller 1 Snaps) i Almindelighed vel allerede er betænkelig, at et Kvantum paa 40 Gram daglig (2½ halve Bajere) sætter en paa et lavere aandeligt Trin og at 80 Gram daglig fører til kronisk Alkoholisme.

Det praktiske Arbejde gennem Maadeholds- og Afholdenhedsforeninger og Agitation for at hæmme Alkoholdrikningen maa vurderes i Forhold til den Skade, denne Nydelse gør, altsaa overordentlig højt. I denne Kamp er Kravet paa absolut Afholdenhed et klart og virksomt Stade. Den er det i den sociale Agitation som i den private Ordning af Livsførelsen. Er et Menneske saaledes stillet, at han meget vanskelig kan undgaa Drikkeri, fordi det f. Eks. synes en besynderlig Særhed eller Mangel paa godt Kammeratskab eller en Uhøflighed, der maaske endogsaa kan medføre økonomisk Tab, vil Totalafholdenhed være paa sin

*) Jeg henviser til Gottlieb Poulsen: „Alkohols Indflydelse paa Organismen" Kbhvn. 1903 og Matti Hellenius: Alkoholspørgsmaalet, Kbhvn. 1902 som gode, lærerige Haandbøger.

Digitized by Google

Plads og Løftet derom en sædelig Akt af Frihed og Selvkontrol. Den Arbejder, der vælger dette Standpunkt for f. Eks. at værne sig mod Omgangsdrikkeriet, fortjener vor Højagtelse. En Handelsrejsende gjorde mig ogsaa en Gang Rede for, hvilken Lykke det var for ham at være Totalafholdsmand, fordi han ellers i sin Stilling vanskelig kunde undgaa overdreven Spiritusdrik. Det er et overordentligt Gode, at vi er naaede saa vidt, at en Mands Beslutning om ikke at drikke Spiritus opfattes som ligesaa naturlig og bindende som at han f. Eks. ikke ryger Tobak, som en valgt Livsnorm, som det vilde være uhøflig at krænke ved utilbørlig Nøden.

En videnskabelig Erkendelse af Betydning for Livet maa faa Indflydelse paa Livet, og det er den studerende Ungdoms Pligt og Ære at være mere tilbøjelig til at omsætte Erkendelse i Ethos. Det er Studentens Pligt over for sine Forældre, der satte deres Haab og Glæde til ham, overfor Samfundet, i hvilket han en Gang skal udføre en betydningsfuld social Funktion, overfor sig selv og sit Afkom at forme sit Liv i Retning af Sundhed, Styrke og Energi. Og det er jo ikke blot Studentens men enhvers Pligt. Jeg vil da straks sige, hvad denne Erkendelse har bevirket i mit Sind. Jeg er faktisk Totalafholder i det daglige Liv (jeg drikker til dagligdags hverken Øl, Vin eller Brændevin). Jeg nyder kun Spiritus ved festlige og usædvanlige Lejligheder og da i Almindelighed kun Rødvin, som jeg betragter som en Guds Gave, og stundom til Desserten et lille Glas Sherry, som jeg under saadanne Omstændigheder ikke ser som Djævelens Værk.

Men jeg drikker altsaa dog Spiritus og jeg kan da ikke staa her og udtale min Højagtelse og Beundring for det Arbejde, som Totalafholdenhedsbevægelsen har gjort og gør, og saa udsætte mig for, at man træffer mig i godt Selskab med et Bæger i min Haand. Jeg kan da let udsætte mig for Heines Spot: „Ich kenne die Weise, ich kenne den Text — Ich kenne auch die Verfasser; — Ich weis, sie tranken heimlich Wein — Und predigten öffentlich Wasser". Ethisk Redelighed kræver da, at jeg gør Rede for mit Standpunkt.

Jeg vælger at forsvare maadeholden Brug af Vin ved festlige Lejligheder ved at fremhæve visse Værdier, som Afholdsmændene ikke fremdrager. Det jo dog ogsaa er i Sagens Interesse at faa alle Momenter belyste. Spiritus er dog ikke et frem-

Digitized by Google

med Udyr, der har vældet sig ind paa Menneskene, men det er Folkene, der har fundet paa, brugt og misbrugt disse formentlige Stimulanser. Det er heller ikke en ny Last, der er kommen i Svang: det er urgamle og næsten universelt anvendte Pirringsmidler. De behøver heller ikke at føre til Misbrug: de græske og romanske Folkeslag har benyttet Vinen (blandet med Vand) uden Misbrug, i fuldstændig Ædruelighed, som en Drik, til hvilken der kun knyttede sig Forestillingen om Sundhed, Livsmod og Glæde. Det maa dog ogsaa forklares, hvilke Værdier der her har lokket Menneskene og bragt dem til at nyde og besynge Spiritus. Det var dog en altfor besynderlig Tanke, at Menneskene skulde være kommen ind paa en Brug, der i Misbrug har saa ødelæggende Virkninger, naar der ikke til Brugen knyttede sig en virkelig Værdi. Jeg vil straks sige, at denne Værdi ligger i en vis Indflydelse paa Følelsen.

Videnskaben har godtgjort, endog med Eksperimentets Myndighed, at Alkohol bl. a. har en svækkende Indflydelse paa den menneskelige Intelligens, paa det menneskelige Muskelarbejde og paa den koldblodige Handlekraft. Men jeg spørger mig selv: er Mennesket blot Tanker og Muskler? Er det ikke ogsaa et følende Væsen, og kunde der ikke her findes Værdier, der fremmedes ved et vist Brug og gjorde Brugen forstaaelig. For at faa Rede paa disse psykologiske Momenter, kan vi betragte den akute Virkning af Alkohol i mindre og større Dosis i psykisk Henseende:

Den, der i lettere Grad kommer under Paavirkning af Spiritus plejer at blive glad og munter, oprømt; hans Velbefindende stiger og Selv- og Frihedsfølelsen løftes; han faar Munden paa Gled, er meddelsom, talende og snaksom, idet Associationsløbet er livligere og Fantasien i Sving. Han er tilbøjelig til at le, river Brandere og Vittigheder af sig, er aaben og meddelsom; der er noget primitivt og barnligt ved ham. — Efterhaanden ved større Dosis gaar dette Trin over til et Trin af Sentimentalitet (han svømmer over i Rørelse), en blandet Affekt med iblandede Ulystmomenter. — Han kan derfra gaa over til et Trin af overdreven Velvilje og ret ubehagelig Kærlighed eller til et Trin af Vredagtighed, Kamplyst og Voldsomhed, — for saa ved videre Paavirkning at havne i en dyb Ulystaffekt med efterfølgende Ulyststemning, der kan slaa over i Graad, Anger o. s. v. et fysiologisk

Digitized by Google

og psykologisk lige elendigt og modbydeligt Billede. Det er i det første Trin at Fortryllelsen ligger, og jeg vil psykologisk analysere dette Trin:

1) Først møder vi den Lystfølelse, der knytter sig til Smagsfornemmelsen. Den er sikkert ikke stor eller snarere negativ: Brændevinen virker brutalt og voldsomt paa Smagsnerverne; gammel Rhinskvin er saa sur som Eddike. Maaske beror Lystfølelsen mere paa Association af de senere behagende Virkninger eller er af æstetisk Art som Farven, Lysreflekserne i Glasset. Dette Element er ikke stærkt nok til at begrunde Tilbøjelighed eller Misbrug. Salt og Sukker er Pirringsmidler af en langt større Værdi. Sukkervand, Citronvand, for ikke at tale om noget saa dejligt som Citronsukkervand, smager og slukker Tørsten langt bedre. Ja paa Fodvandringer er selv Bolcher og Bismarksklumper at foretrække for en lunken Bajer.

2) Indvirkningen paa Almenfølelsen. Alkohol fremmer denne, og den organiske Livsfølelse danner jo en betydningsfuld Baggrund for det reale Jeg; ja man spørger til den, naar man møder sine Venner: „hvorledes befinder De Dem?" medens man f. Eks. ikke spørger: „hvorledes staar det med Deres Samvittighed?" Her er en virkelig Følelsesværdi og man forstaar, at Venner kan indbyde hinanden paa et Glas, og at Alkohol kan spille en Rolle i den selskabelige Sammenkomst, indlede og forhøje den festlige Stemning ved ligesom at skabe et Grundfond af Munterhed. Det maa dog her vel mærkes, at Vinen jo kun er et Moment i den Totalitet af Oprømthed, Frihed, Glæde og Given sig hen, der er Selskabelighedens lykkelige Stemning. Man drikker ikke for at drikke eller at stramme sig op, men Værten sætter Vin paa det Bord, som Værtinden har smykket, og som nu bliver Rammen for det frie legende Forestillingsliv og det utvungne sympatetiske Samliv.

3) Men der er en Faktor, der vejer mere, en ejendommelig fin Løftelse af Selvfølelsen. Da Selvfølelsen hænger dybt sammen med Selvopholdelsesdriften (Livsviljen) ligger der en betydelig Værdi heri. Man kan sammenligne denne Pirring med en Pirring af Æresfølelsen (ogsaa en højere Selvfølelse), og Sprogbrug anvender da ogsaa Udtrykket „berust af Hæder" som den taler om „Glædens Rus". I Forbindelse med den forhøjede Al-

Digitized by Google

menfølelse byder denne løftede Selvfølelse en lignende Værdi som den muntre Frihedsfølelse, som Færden i Sol og frisk Luft kan avle i os; den virker befriende og kan hjælpe os over det døde Punkt og bringe Sindet i status nascendi. En Mand vil f. Eks. i et Selskab gerne holde en Tale og har Evne dertil; men han er saa underlig forsagt, undseelig og selvkritisk; imidlertid Vinen bringer ham et befriende Stød og giver ham Mod. Det nytter ikke at sige, at det er et Bedrag, hans Aandsevner styrkes ikke men svækkes; Sagen er, han faar Mod til at bruge dem og var maaske i Besiddelse af et Aandens Overskud. Der gives rige Naturer, der synes golde, enhver ny og modig Handlemaade hæmmes af Selvbetragtning, Kritik og Kontrol. Selskabslivet alene er maaske ikke i Stand til at fjerne disse Hæmmelser og han er en kedelig Patron, men Selskabeligheden + dette lille Stød fjerner den kritiske Understrøm og han er fornøjelig. Hvad betyder det, at Menneskets Muskelkraft og intellektuelle Evner svækkes en Smule ved en maadeholden Stimulus? Ja Spiritus er uheldig for Arbejderen, der skal holde ud, for Forstandsarbejderen og i Situationer, der kræver en hel Mand og anspændt Opmærksomhed. Men i det selskabelige Samkvem! Her har jeg slet ikke Brug for min Forstandsenergi og mine Muskler, her gavner og glæder den oplivede Livsfølelse, det gode smittende Humør, den løftede Selvfølelse, der vover en Spøg, det livlige Forestillingsløb, der giver Anledning til mange uventede, nye, overraskende, modsigende Associationssammenstød, Lunets og Viddets ubundne Leg. Selv den lammende Indvirkning paa de Hjærnecentrer, hvoraf Selvkritik, Kontrol og Overlæg afhænger, er ikke altid af det onde. I Livets haarde Strid, overfor de store og alvorlige Opgaver, vær paa din Post og sky Spiritus som Pest! Men i godt Selskab har jeg mindre Brug for disse Evner end for Munterhed, Oprømthed, livligt Forestillingsløb. Hvad gør det i Selskabslivet, om den store Videnskabsmand med den koordinerede Hjærne og den pompøse af Almeninteresser tyngede Statsmand forsvinder et Øjeblik og Mennesket kommer frem, om han et Øjeblik dukker ned i sit Livs primitive Lag og der genfinder det umiddelbare, oprindelige, barnlige, der gør et Menneske umiddelbart elskelig. Kulturen fører det med sig, at Mennesket drages op i Abstraktionens og Kritikens eller Forretningsalvorens knastørre og kolde Luft. Det er da in-

Digitized by Google

gen Fejl, om han engang imellem føres ned i mere følelsesmættede og varmere Luftlag, i det primitive og umiddelbare.

4. Indflydelsen paa Sympatien. Selskabelighed med Vinen som Moment har faktisk vist sig som et forbindende Baand mellem Menneskene, et Baand, der i Livet ofte har vist sin Styrke ved megen Offerberedvillighed og Uselviskhed. Man ser med større Velvilje paa sine Medmennesker; det primitive, det umiddelbare, meddelsomme, Løftelsen og Glæden knytter Mennesker sammen. Mennesker, der i Forvejen synes godt om hinanden, drikker maaske Dus og knyttes nærmere til et Samliv, der aabner nye Glæder og medfører megen gensidig Støtte og Fremmelse i Livet. Jeg skal ogsaa nævne, at den fortræffelige amerikanske Sociolog Giddings har fremhævet dette Moment. Han udvikler, hvorledes Association mellem Mennesker først er fuldendt, naar den er glædelig og sympatisk, og viser, hvorledes Leg og Festlighed har spillet en mægtig socialiserende Rolle, idet de har udviklet social Sympati, social Sans og sociale Sæder og været mægtige sociale Opdragelsesmidler, og han føjer til: ja selv Nydelsen af Stimulanter (Spiritus og Narkotica) har været Midler til at skabe social Følelse i raa Naturer. Men noget lignede gælder højere Forhold, og vi véd jo ogsaa, at to af de herligste Værker, Verdenslitteraturen har at opvise, de to Symposier, Platons og S. Kirkegaards („In vino veritas") ogsaa netop har skildret den Fantasiens Frihed og Aandens Løssluppethed eller Ovenudfølelse, der kan avles under et saadant Symposion og som har fundet et dityrambisk Udtryk i Alfred Mussets: „Ja Vanvid og Skønhed er et og det samme".

Her er altsaa en Fremmelse af virkelige Følelsesværdier. Man møder jo vel kejtede Forsøg paa at modbevise dette ved at sige, at denne Følelse af forhøjet Velvære osv. er en Illusion, eller „en subjektiv, ikke en objektiv Virkelighed". Men en Følelse er en Kendsgerning, der ikke kan modbevises; den er, hvad den er. En Følelse af Løftelse, Oprømthed og Glæde er en Sag; den subjektive Virkelighed er her Virkeligheden, og i den dramatiske Digtnings Menneskeskildring er den aldrig benægtet. Naturligvis kan denne Følelse af Frihed og Magt føre mig til en falsk Bedømmelse af mine Evner, men omvendt kan en Naturs Forsagthed og Kritik ogsaa føre til Undervurdering. En Følelse er, hvad der er, og kan ikke gendrives.

Digitized by Google

Man har ogsaa ved sindrige Experimenter søgt at godtgøre, at Alkohol som den Protoplasmagift den er (Gift for Cellernes Grundstof) ikke kan fremme men i Virkeligheden maa hæmme Associationsløbet. Men med dette Bevis har det sin egen Sammenhæng. Tigerstedt inddeler Ideassociationerne i følgende Grupper 1) saadanne der staar i indre Sammenhæng med det oprindelige Begreb, f. Ex. Hest — Hoppe — Hov — Føl (indre Ideassociationer); 2) saadanne, som kun løselig eller tilfældig har nogen Forbindelse dermed f. Ex. Hest — Sadel — Vogn (ydre Ideassociationer); 3) saadanne, med hvilke det oprindelige Begreb ikke har nogen somhelst logisk Forbindelse, men som kun træder frem for Tanken paa Grund af Ordlighed eller lignende f. Ex. Hest — Bæst — Læst (Rim!) eller Bygmester — Mesterstykke — Stykgods — Godsejer (meningsløse Ideassociationer). Den første Gruppe, de logiske, er naturligvis af langt bedre Kvalitet, har større Værdi end de øvrige, og det er netop den, der hæmmes. At de øvrige fremmes ved et vist maadeholdent Kvantum er en empirisk Induktion, der sikkert ikke kan omstødes. Nu vel; ogsaa dette kan have sin Værdi. Det logiske og kritiske Menneske har sine Forestillinger begrebsmæssigt ordnede, som i logisk ordnede Skuffer, og de mangfoldige værdiløse Forestillinger, der under Tanken kommer frem ved Associationsmekanismen, skydes bort, idet Opmærksomheden ene fæster sig paa de Forestillinger, der har Betydning for den Tankesammenhæng, jeg forfølger. Det er selvfølgelig rigtig; uden dette ingen ordentlig Tænkning. Men ogsaa det modsatte kan have sin Værdi som Legen efter Arbejdet. En vis Dosis af Alkohol i Forbindelse med andre oplivende Stød hæmmer Tanken lidt og kan fjerne den kritiske Understrøm. I en vis Ovenudfølelse, der selvfølgelig lige saa vel kan fremkaldes ved andre Ting, saasom Sol og frisk Luft, Fodvandringer, en stor Glæde, godt Selskab osv. faar Mennesket Lyst til at slaa til Skufferne, saa Forestillingerne ramle sammen, giver sig til en vis Grad hen til disse uventede, logisk mindre værdifulde Associationer og benytter dem i Lunets Leg, hvorved Ordspil, Brandere, Rimerier, nu og da ogsaa virkelige Vittigheder kommer frem ved de overraskende lysende Sammenstød. En Del af de mest aandrige og morsomme Bordtaler er saadant lysende, glimrende Vaas, de tilfældige Forestillingssammenstøds elektriske Aandsgnister, Tilfældets geniale Leg. (Ja to saa berømte Digtninge som

Digitized by Google

Heines „Atta Troll" og „Deutschland" er for en ret betydelig Del ikke andet end et saadant Fyrværkeri af gyldent Vaas). Men man vil maaske til sin største Forundring lægge Mærke til at det ofte er dette, der huskes, medens alle jævnt forstandige Ord er glemte og al rigtig ordentlig snusfornuftig Tale for Mindet som skreven i Sand.

Dermed har jeg gjort Rede for den Værdi, der kan ligge i Vinens Brug som Moment i det selskabelige Samkvem. Jeg har ikke følt mig som en Advocatus diaboli; jeg har kun villet opklare en Sagsammenhæng, søge en Forklaring af en Virkelighed, Menneskenes Brug af Spiritus som Festdrik. Al anden Brug derimod undtagen den medicinske og tekniske opfatter jeg som urigtig efter den Erkendelse, Videnskaben nu er naaet til.

I disse Virkninger af Spiritus, dens Evne til i mindre Dosis at oplive, i større at lamme og bedøve ligger jo ogsaa en Forklaring af den sørgelige Kendsgerning, at et Menneske kan forfalde. Den socialt elendige kan søge Løftelse, Bedøvelse og Forglemmelse. Selvfølgelig er overdreven Spiritusbrug ikke blot en Aarsag til Fattigdom og Elendighed, men ogsaa ofte en Følge af dem. Den, der lever i blivende Bekymring ved en pinefuld Sorg, kan fristes til at søge Trøst, ɔ: Forglemmelse og Sløvhed i Flasken. Men det er derimod uforstaaeligt, at det sunde og normale Menneske ikke bliver staaende ved de mindre Dosis (helst kun ved festlige Lejligheder) men faar en ulykkelig og skæbnesvanger Tilbøjelighed til de store. Men jeg tror, at Forklaringen af, at der er saa mange alkoholiserede Mennesker i dette Land, maa søges i, at vi har en stærk alkoholdig Ølsort, der synes et ypperligt Middel til at slukke sin Tørst og derhos kan bruges som en Slags Festdrik under jævnere Forhold og forlede til Omgange og saa blive til Fornødenhed; jeg tror, at mange Mennesker ligefrem snydes ind i denne harmlige Alkoholiseringsproces ved den skummende Løgn, som kaldes bajersk Øl. Der er i denne germanske Svindel som et Væv af Løgne: den slukker og slukker dog ikke, idet den tvertimod forøger Tørsten; den beruser ikke, men øller og alkoholiserer; den indbyder til godt Selskab og kræver dog, at man hyppigt maa forlade Selskabet for at forrette et lille Ærinde; den lader Mennesket tilsyneladende blusse af Sundhed og undergraver hans Helbred; den gør ham tilsyneladende til hvad Horats vilde kalde „en fedt-

Digitized by Google

bævrende Okse" og i Virkeligheden lader den ham skrumpe ind til et Par elendigt filtrerende Nyrer. Hvor ærlig og redelig er saa dog ikke en Snaps! Raa og brutal som en Landsknægt blandt Drikkene melder den sig ved sit voldsomme Angreb paa Organismen, der bringer alle Slimhinder i Oprør, som Gift. Den er ærlig som en knyttet Næve. Den er da ogsaa for raa til at nydes alene; der maa en Bajer til, og ved denne Kombination er Mennesket først rigtig til Rotterne. Jeg lagde paa en Gjæstgivergaard Mærke til en stakkels forhutlet Landstryger, der fik sig noget Smørrebrød. Til Smørrebrødet fik han to Snapse og en Bajer og nød derefter en Bajer til; saa begyndte han at tale i fremmede Tungemaal.

At Alkohol til daglig Brug eller til Overmaal (og daglig Brug bliver let Overmaal) hæmmer eller undergraver menneskelig Livs- og Aandskraft forpligter Mennesket til strengt Maadehold. Erkendelsen bør omsættes i Ethos. Men at mange misbruge Alkohol kan ikke forpligte nogen til at undlade at nyde den ved festlige Lejligheder med skønt græsk Maadehold. Andres Fejl og Misbrug kan ikke forpligte et Menneske til Ikke-Brug. Det vilde føre til ganske absurde Konsekvenser. Skulde det, at store Byer og visse Tider viser stor kønslig Usædelighed forpligte Mennesket til at gaa i Kloster (en saadan Opfattelse var jo virkelig med i Middelalderens Fordring til Præstestanden, at Præsten for ret at kunne prædike kønslig Sædelighed maatte leve ugift). Skulde det, at der til Synet af det nøgne Legeme kan knytte sig sexuel Lystenhed, føre til Kravet paa, at Mennesket burde opgive Plastikens rene og ædle Kunst eller dog dens højeste Maal: Fremstillingen af Menneskelegemet og begrænse dens Opgave til at fremstille en glad Gris og en sørgmodig Gris. Skulde det, at megen moderne Litteratur med umiskendelig Forkærlighed og Lystenhed skildre kønslige Forhold besvares med, at Eros' Forvildelser og Skæbner ikke maatte berøres i den gode Litteratur? Eller det, at Varieteer fordærver Smagen mødes med, at vi maatte afskaffe Skuespillet? Eller Misbrug af Kreditten med, at Kreditten burde afskaffes? Eller Misbrug af Luxus med, at vi burde klæde os i Sæk og Aske? At andre Mennesker ikke formaar at staa for Livets Fristelser og hævde deres sædelige Frihed og Styrke kan dog ikke forpligte et Menneske til Forholdsregler, som han ikke har nødig. Totalafholdenhed kan være et ypper-

Digitized by Google

ligt Valg, men ikke blive et etisk Bud. Det kan være socialt hensigtsmæssig at søge at begrænse Brugen og formindske Fristelsen ved at ordne Udsalget eller ved høj Beskatning, og hvis et Folks Flertal ved Lov satte et Forbud igennem, saa maate Mindretallet rette sig efter Loven. Men samtidig maa det dog siges, at Kulturen medfører flere og flere Fristelser, men det er ikke Samfundets principale Opgave at se at tage disse bort, men at se at skaffe de bedste Betingelser for Fremme af sædelig Frihed og Selvkontrol.

Ja, i Kravet paa absolut Afholdenhed for alle eller enkelte Klasser (som Præster, Læger osv.) ligger der egentlig et asketisk Princip, der som al Askese kan være et Moment i sædelig Livsførelse, men ikke er den sande og højeste Sædelighed. For at afskaffe Misbrug kræves der, at Mennesket ogsaa skal afskaffe den frie og skønne Brug, medens sand Kulturudvikling ellers gaar ud paa at forme Livet til skøn og fri Harmoni ved Frihed og Selvkontrol.

Man maa erindre: hele den moderne sociale Bevægelse gaar jo dog ikke i Retning af, at man skal begrænse sit Forbrug til det mindst mulige. Den gaar i Retning af en højere Levefod for det størst mulige Antal af Menneskene, at saa mange som muligt kan faa Betingelserne for at leve et Kulturliv, faa rigere Adgang til alle Livets Goder, (de aandelige selvfølgelig de vigtigste) og Evne til at forme den i Retning af et rigt og skønt harmonisk Liv. Overfor denne almene Bevægelse tager det sig noget besynderligt ud, naar der rejser sig et Utal af Foreninger, der bekæmper og bekæmper: Anti-Alkohol, Anti-Tobak, Anti-Kaffe, Anti-Te, Anti-Kød, Anti-moderne Literatur. Og dog er der selvfølgelig Mening deri: disse Associationer hører jo selv med til Kulturbevægelserne. Hvad de egentligt kæmper for er den sunde, sande og fri Formning af Livet (de vil bekæmpe Misbrug) men i deres Iver skyder de ikke saa sjældent over Maalet og faar Mistanke til den skønne og frie Brug og ender saa med det modsatte af, hvad de egentlig vil, med et Slags asketisk Samfund, i hvilket skikkelige, rare, fredsommelige Mennesker sidder og gnaver paa en Nød, et Æble eller en Banan.

Jeg vil formulere den etiske Kærne, der ligger bagved mine Betragtninger, i følgende Sætninger.

1. At den enkelte vælger Totalafholdenhed som Middel til at

Digitized by Google

forme sit Liv eller som Værn mod Fristelser er som Udslag af sædelig Frihed og Selvbestemmelse en etisk Handling.

2. At den enkelte vælger Totalafholdenhed for bedre i sin Kreds at kunne virke for Totalafholdenhed eller Maadehold er ligeledes som Udslag af et sædeligt Valg en etisk Handling, og da den gaar i altruistisk Retning og maaske kræver nogen Selvopofrelse er den tilmed en fortjenstlig Handling. Det er smukt og godt, naar f. Ex. en Læge vælger Totalafholdenhed for med større Styrke personlig at kunne virke for Afholdenhed. Men det vilde sikkert være et stort Fremskridt, naar de i Stedet for at misbruge Alkohol som Medicin, hvad dog mange før har gjort, valgte det naturlige Standpunkt, som deres Erkendelse af Alkoholens Virkninger maa have ført dem til, ikke at nyde Spiritus undtagen som Festdrik. Dette strenge Maadeholdsstandpunkt vilde maaske virke lige saa godt. Det værste er dog den daglige Vane at drikke Spiritus.

3. At kræve Maadehold som etisk Pligt, respektive stemple Umaadehold som etisk urigtigt, er et berettiget sædeligt Krav og en sædelig Dom i Overensstemmelse med Moralens Princip. „En Biskob skal være maadelig" stod der hos Balle, og det skal vi alle være. Jeg synes endogsaa, at Afholdsmændene undertiden er mig for etisk matte, ikke just ved at tillade det undergjærede Øl (det er dog et Fremskridt fra Bajeren), men af og til er det som om de nærmest opfattede Alkoholmisbrugen som en forfærdelig Landeplage, der hergede vort Land som en Skjæbne. Den etisk berettigede Harme. som Misbrug og Ødelæggelse af egen Sundhed og de nærmestes Vel maa vække, drukner næsten i deres store og naturlige Sorg; og som i hjælpeløs Sorg over Drankeren og den umaadeholdne og alkoholiserede vender de sig saa imod den strængt maadeholdne og ædruelige og siger: Du burde skamme Dig over, at Du ikke er Totalafholder. Det er dog for Smed at rette Bager.

4. At kræve Totalafholdenhed af andre eller at stemple den, der ikke er Totalafholder, som mindre værd i etisk Henseende er et etisk Overgreb, der tilmed smager af et asketisk og kulturfjendtlig Princip. Det er noget lignende som det, man finder i en religiøs-asketisk Ethik, der ser mildere paa den store Synder end paa den humane store etiske Personlighed og dømmer Hedningernes Dyder at være glimrende Laster. Tankegangen er egentlig den: Alkohol

Digitized by Google

er fordærvelig, at nyde Alkohol en Last, Brug er her Misbrug; den Tro maa ikke rokkes. Drukkenbolten angriber ikke denne Forudsætning, men beviser den bedrøveligt paa den mest slaaende Maade. Den maadeholdne derimod er farlig for Troen, ti det ses ikke paa ham, at Brug er Misbrug. Og dog er den strænge Maadeholdsmand Totalafholderens gode Ven, Broder og Medhjælper. Kun vil han ikke finde sig i, at det under visse Omstændigheder at drikke et Glas skal betragtes som kun tilladelig, (fandt jeg det blot tilladelig vilde jeg ikke gøre det) men som etisk berettiget: „alle Ting tjener dem til gode, som elske Gud," den som vil det sande, gode og rette. Ved Indgangen til denne Bygning (Studenterforeningen) staar Socrates: han forstod at sørge med de sørgende og glæde sig med de glade og nyde Symposiet med de drikkende; han forstod, hvad sædelig Autonomi (Selvlovgivning) er og er derved bleven den store Lærer for Menneskeheden.

5. At prædike Totalafholdenhed som det for Tiden bedste er berettiget som enhver etisk beaandet Prædiken.

6. At opstille Totalafholdenhed som et Ideal, der burde være Pligt, smager af et asketisk Princip, der maa tilbagevises som værende i Strid med det virkelig højeste, den sædelige Frihed og Selvbestemmelse, der alsidigt og frit i skjønt Maadehold benytter Tæilvrelsens og Kulturens Goder til fri harmonisk skjøn-etisk Formning af Livet.

ENDNU ET PAR STRØTANKER.

Der er et Argument, der lyder: Du bør ikke drikke Spiritus, ti Spirius er Gift „Man maa kræve af et Næringsmiddel (og Pirringsmiddel), at det ikke paa nogen Maade maa gøre vor Organisme Skade." Dette Argument mister noget af sin Kraft, naar efterhaanden alt synes at være Gift: Tobak, Kaffe, Te, Kød, der kan medføre Gigt, Mælk, der kan være tuberkuløs, Vand, der kan indeholde Tyfusbaciller osv. Ja, saa maa man være forsigtig og maadeholden og Enkeltmand som Samfundet hygiejniske. Men vilde man opstille den Grundsætning, at man intet burde nyde, der kunde virke skadelig paa Organismen, saa førtes man ind paa en egen bekymret Livsførelse, der saa betragtede det, at agte paa sin Sundhed som det allervigtigste. Istedet for at være det naturlige Grundlag for Livets Virksomhed og Opgaver, blev Sundheden selv en Opgave. „At leve for sin Sundhed" kan magtstjæle al menneskelig Energi og gøre Livet til en stadig Bekymring. Og saa blev det dog et

Digitized by Google

Spørgsmaal, om det Par Maaneder eller Aar af et Oldingeliv, der kunde vindes ved en saadan selvbekymret Livsførelse, var disse Offre værd.

Medens ældre Læger i Reglen forstaar mit Standpunkt, og godt indser, at naar man handlede efter mine Regler (overhovedet ikke at drikke Spiritus til daglig og anvende det med Maadehold ved festlige Lejligheder), vilde der overhovedet ikke existere noget Alkoholspørgsmaal, er der yngre Læger, der fremkommer med adskillige mærkelige Sætninger. „Moderat Alkoholnydelse kan ikke gennemføres". Der er dog mangfoldige, der gennemfører det uden nogen somhelst Vanskelighed, og Samfundet bestaar dog af Enere, ja hele Folk har gennemført det. Min Regel er vel dog moderat Alkoholnydelse, og mange nyder derved det samme Velvære som Totalafholderne. „Ethvert Standpunkt, der ikke fastholder „Ikke en Draabe Spiritus" er uholdbart." „Maadehold er et flydende Begreb." Det er sandt. Ikke desto mindre er Maadehold altid anset for en Dyd, ja en Mand, der kunde tænke omkaps med de unge Læger, Aristoteles, fandt endogsaa ud af, at enhver Dyd laa i Midten af to Extremer. Sædeligheden bestod i at forme sit Liv saaledes, at det udtrykte den skønne frie Midte mellem Yderlighederne.

„Vin ved festlige Lejligheder" udbryder man, „men naar nu de festlige Lejligheder kommer hver Dag." Naa, saaledes former Livet sig da heller ikke, undtagen stødvis maaske for enkelte repræsentive Mænd. Men jeg har forøvrigt engang været i den Situation, at jeg 4 Gange om Ugen i 6 Uger maatte til Middagsselskab. Jeg ordnede det da saaledes at jeg kun drak Rødvin og kun et Par Glas. (10 à 15 Gram Alkohol) og det gik ypperligt. De repræsentive Mænd, der daglig maa til Middagsselskab, ja de maa virkelig, hvis de vil bevare Sundhed og Livskraft (og det maa vi haabe, da vi ønsker at have Glæde af deres repræsentative Evne) se at arrangere sig paa en lignende Maade.

* * *

Det er Totalafholdernes Sorg, at man hidtil ikke har kunnet præstere nogen større Festlighed uden Vin. Vi skulde have en Drik, sagde en af mine Venner, der kunde bruges ved festlige Lejligheder og erstatte Vinen. I og for sig kunde en saadan Drik maaske nok komponeres, og den kunde maaske nydes til udmærket Frugt. Det fortræffelige Selskab, det festlig smykkede Bord, et Par gode Retter, den skjønne og dejlige Frugt og den perlende alkoholfri Drik, det var selvfølgelig altsammen fortræffeligt og vilde maaske ogsaa have lignende psykiske Virkninger, som jeg tilskrev Selskabeligheden med Vinen som Moment. Men enkelte svage Naturer vilde dog maaske savne det lille Plus, det lille Stød, som en lille Dosis Alkohol yderligere gav, og som jo desuden møder med Aartusinders Hævd og den Stemning, som fjærnere Associationer fra den Festlighed og Glæde, der historisk er knyttet til Vin og Vinhøst og Vinlande, omgiver den med. Forøvrigt vil der kunde reformeres meget paa dette Punkt, og Afholdsmændenes gavn-

Digitized by Google

lige Agitation har sikkert allerede sat Frugter. Der serveres ikke saa mange Vine og der drikkes sikkert langt mindre end før. Ogsaa paa dette Omraade forstaar man bedre, at skønt Maadehold ikke blot er det etisk rigtige men ogsaa det i æstetisk Henseende mere tiltalende.

* * *

Med Hensyn til Alkoholens Indflydelse paa Almenvellet og Selvfølelsen indprænte det: „trænger man til at faa sin Almenfølelse opstrammet, er man en Art Patient og skulde ikke gaa i Selskab". For de fleste noget ældre Mennesker er Almenfølelsen vel nærmest neutral, hverken positiv eller negativ, eller den kan i Døgnet bølge lidt i visse Rytmer om den neutrale Midte. Enhver vil imidlertid have gjort den Erfaring, at Glæde, Sol og Luft, Bevægelse, Gymnastik, godt Selskab og lign. forhøjer den; Man trænger ikke til at faa sin Almenfølelse fremhævet, men man faar det som en Gave. „Det naturlige Menneskes Selvfølelse trænger ikke til at stimuleres; ellers er Mennesket mindre sundt." Det er Visdom, men vi er ikke ganske naturlige Mennesker; vi er mer eller mindre ensidigt kultiverede sociale Mennesker, i hvilken den naturlige Selvfølelse rokkes paa mange Maader, ved Kamp, Koncurrence og Modstand, ved Tvivl og Selvkritik, og den høje Sindets Ligevægt, den trygge Hvile i sin egen lutrede Selvfølelse og Selvdom er et etisk Udviklingsresultat, der er sjældent. En Smule Løftelse af Selvfølelsen, som f. Ex. den, der ligger i en mild Pirring af Æresfølelsen ved andres Anerkendelse af vort Værd og vor Gjærning, er os ikke imod, ja nogle kan endogsaa taale en grovere Pirring af samme Art. „Der maa findes højere Former for Livsnydelse" (end Selskabelighed med Alkohol). Ja dem har vi heldigvis; de skal ikke først findes. Selve Kulturens Bevægelse betyder io ikke blot en stigende Magt over Naturen ved Videnskab og Teknik, men ogsaa en stigende indre Frihed ved sædelig Selvbestemmelse og Selvkontrol, en større Værdsættelse af aandelige Paavirkninger, en voxende Sympati med vel formet Menneskeliv. Endelig kender vi ogsaa en Del Selskabelighed uden Alkohol: Grupper af sympatetisk samtalende, Foreninger, litterære og kunsthistoriske Aftener, Teatre, Teselskaber og Kaffeselskaber. I Provindserne, By og Land, er jeg ofte efter Forelæsningen bleven indbudt til et Par Timers fornøjelig Samtale i en lille Kreds, hvor der kun serveredes Kaffe eller Te med Kager. Vi er dog i Almindelighed langt ude over den Selskabelighed, der blot bestaar i en god Affodring med Masser af Vin. Hovedsagen er dog Selskabeligheden, og jeg har ikke tillagt Vinen nogen anden Rolle end den at være et Moment i denne.

* * *

Men, siger man, den hele Betragtning er saa aristokratisk. Der er ikke tænkt paa Arbejderne; de kan ikke drikke Vin; det har de ikke Raad til. Det er en besynderlig Fejltagelse. Ordentlig Rødvin er saa billig (60 à 70 Øre pr. Flaske), at Arbejderne meget vel ved festlige Lej-

Digitized by Google

ligheder kunde drikke Vin, og mangen en Arbejder har desværre mangen en god Dag givet langt mere ud til bajersk Øl end Rødvin vilde koste. Lad os tænke os et lille Arbejderselskab, hvor 6 gode Venner under sympatetisk Samtale nød 12 halve Bajere (à 10 Øre = 1,20 Øre). To Flasker Rødvin ($^1/_3$ Flaske pr. Mand) var nok saa festlig, indeholdt ikke saa meget Alkohol og bevirkede ikke den sløvende Beøllelse. Gaa vi til højere sømmelige Kvanta, f. Ex. til $^1/_2$ Flaske Rødvin pr. Mand (i Pris = 3 halve Bajere) saa er det utvivlsomt, at Rødvinen vil have en ganske anden og bedre Virkning paa Almenbefindendet og Humøret end de 3 halve Bajere.

* * *

Ogsaa paa anden Maade mener man at finde noget aristokratisk i mit Standpunkt: jeg forbeholder mig Ret til at forme mit Liv, som jeg vil. Ja vel, i sædelig Frihed og Selvbestemmelse, som jeg hævder denne Ret for enhver. Er der Aristokratisme deri, saa er enhver Etik, der hævder sædelig Autonomi, aristokratisk; og ingen Etik vil kunne føle sig tilfreds med den Maxime, at man skal tude med de Ulve, man er iblandt. — Eller der ligger dog maaske en anden Tanke bagved. Overfor de forfærdelige Virkninger, som Alkoholismen har paa saa mange, er det upassende at fastholde denne etiske Ro og Frihed. Paa dette har jeg svaret. Jeg har indrømmet, at personlig Totalafholdenhed i Kampen mod Alkoholen er det bedste og virksomste Stade. Men det strænge Maadehold er det næstbedste og staar højere som etisk Livsregel. Hvis jeg direkte skulde deltage i Kampen mod Alkohol, vilde jeg maaske personlig vælge Totalafholdenhed, men jeg gjorde det da af Hensyn til de svage i Aanden, og aldrig med den Virkning, at jeg vilde vende mig mod de strænge Maadeholdsmænd. Imidlertid maa enhver jo vælge de frie soaiale Opgaver, som han særlig vil kæmpe for.

* * *

Det er højst interessant at følge de Experimenter, hvorved Videnskaben kan godtgøre Alkoholens hæmmende Indvirken paa Intelligensen, de logiske Associationer osv. Men det falder mig ind, at Sindsbevægelser, særlig de nedtrykkende som Sorg og Frygt, ogsaa har en højst skadelig Indflydelse paa Organismen. Og dog er der mange Mennesker, der elsker Sindsbevægelser; ogsaa Poesiens Tiltrækning ligger tildels i, at den giver denne Trang et Afløb. (Man tænke paa Sørgespillet, Romanen og det tragiske Drama). Egentlig burde denne fysiologisk-medicinske Videnskab maaske indprente: „vogt Dig for Sindsbevægelser," „vogt Dig for Digtningen," hold Dig til den rene tørre affektløse Forstand, bliv en tænkende Maskine! —

CL. WILKENS.

Digitized by Google

BRANDES' UNGDOMSLIV

Georg Brandes: Levned. Barndom og første Ungdom. G. B. N. F. Kbh. og Kria. 1905. 410 S.

MONTAIGNE priser etsteds Romerne, fordi de krævede, at Vidner for Retten skulde udtrykke sig med et varsomt: „saa synes mig", selv naar de talte om Ting, de havde set med egne Øjne. Denne Mistro til Hukommelsens Nøjagtighed gør sig i Retssager næppe endnu gældende, som den burde; men over for Memoireskrifter er den vaagen. De nyder ikke længere den Agtelse, der tidligere vistes dem som paalidelige historiske Kilder; Selviagttagelse og almindelig Livserfaring aabenbarer da ogsaa noksom, hvor vi spiller os selv mange slemme Puds, naar vi ser tilbage paa vor Fortid: Hændelserne vrænges og tilpasses; de faar Farve af senere Tiders Stemninger; og vi digter lønlig videre paa de gamle Oplevelser.

Det er derfor ikke at undre sig over, om der findes Unøjagtigheder i Brandes' Minder fra hans Barndom og Ynglingeaar; det underlige vilde være, om de ikke fandtes. Det er tilmed en Tid, man daarlig kan faa klart fat i Erindringen. Hvor mange mindes synderligt af deres Barndom, naar de da ikke dengang har rejst endel rundt? Barnet lever i Øjeblikket, og kun enkelte stærkt farvede Øjeblikke af dets Liv holder sig tydelige i Mindet, nogle faa Brokker af en Udvikling, som man kun ad Omveje og gætningsvis kan faa Sammenhæng i. Og Overgangstiden fra Barn til voksen har man senere svært ved at dømme retfærdig. Egentlig er den ofte det frodigste og vigtigste Afsnit i ens Liv;

Digitized by Google

man gror, saa det næsten kan høres, rækker sig aandelig alle Vegne hen, en hel Verden af Tanker og Følelser dukker frem og skal vindes; man faar dér sit Præg for Livet: det er, som i Bjørnsons Vers, den April, hvor Sommeren bliver til. Men mange vil, naar de ser tilbage paa disse Aar, ikke have en levende Erindring om denne Vækst; de vil snarere huske, hvad for leddeløse, føl-agtige Væsner de var i Overgangstiden, — naturligt nok: man skulde jo saa at sige lære at gaa paany og kunde ikke have det Herredømme over sig selv, som Øvelsen giver. Det er da tit nærmest skamfuldt, man mindes de unge Aar, da man var saa „grøn" og utøjlet i sine Drømme og Domme, saa naiv og sentimental og aabenhjertet, da man tumlede saa kejtet og famlende med sig selv og Tilværelsen.

Hos Brandes findes en særlig Aarsag til Misvisning. Han har den gode. men farlige Egenskab: en skarp Hukommelse. Hans Minder krystalliserer sig i en Form, der blænder ved sin faste Klarhed og fyldes med tydelige Enkeltheder. De synes saa levende og nøjagtige, at det ikke falder ham ind at tvivle om deres Rigtighed. Folk, der hyppig kun faar en vis Stemningsekstrakt tilovers af deres Oplevelser, staar langt varsommere over for deres Minder og har anderledes Grund til at søge dem udfyldte og bekræftede. Jo skarpere Folk kan huske, des lettere lader de sig narre og glemmer Nisserne, der er paa Spil bag Bevidsthedens oplyste Rum. Sympatier og Antipatier farver Minderne, uden at de mærker det. Macaulay, der havde en ligefrem uhyggelig stærk Hukommelse, er et talende Eksempel herpaa. Fantasien arbejder dulgt paa Erindringsbilledet og forvansker det. Og ikke mindst virker Trangen til at affile og fortætte Erindringerne, give dem mere Sammenhæng og Symmetri, mere Fynd og Smæld. Saaledes er det sagtens gaaet Brandes i hans Fortælling om Orla Lehmanns Besøg, først hos Brandes' Broder siden hos ham selv, med den ligesom støbte enslydende Tiltale til dem begge. Forresten, naar den underjordiske Fantasi saaledes fjerner Erindringen fra den virkelige Oplevelse, kommer den tit Sandheden nærmere. Det ændrede Billede af Lehmanns Adfærd udtrykker maaske hans Væsen mere sandt, end en nøjagtig Gengivelse af de Ord, han virkelig brugte, kunde gøre. De virkelige Ord alene giver ikke Tonen og Personen, det gør maaske netop Ændringen.

Digitized by Google

Har Brandes' Hukommelse saaledes kunnet føre ham vild, saa har han nok til Gengæld oftere haft et Middel til at lede den ret og udfylde den. Han synes allerede fra sine Drengeaar at have trængt til skriftlig at gøre sig Rede for sine Oplevelser, i hvert Fald de indre, og han synes at have haft Sans for at bevare disse Optegnelser. De maa have været ham til god Støtte, navnlig mens han skildrede sin aandelige Udvikling. Rimeligt nok har ogsaa hans Slægtninges, især hans Moders Fortællinger hjulpet ham til at give Barndomsminderne større Fylde.

Men de fleste af disse er tydeligt nok hans egne. Det er netop den Slags, som Børn bedst vil gemme. De samler sig om Hændelser, der har sat hans Sind i stærkt Røre, og som derved er bleven brændt ind i Erindringen. Han husker, hvordan han som 5-Aars Purk faar en vaad Svømmesele paa og bliver smidt ud i Vandet. Det første Søbad er sikkert en levende Fælleserindring for alle, der som Børn har prøvet det. Nogle faar Vandskræk derefter, andre plasker hurtigt husvant i Søen, men det første Gys ved det store Saltvand har de alle følt, Brandes ogsaa, derfor husker han det. Han knyede ikke; han satte en Ære i at overvinde Ulysten, og han havde allerede dengang den rent legemlige Kækhed, som kendetegnede ham siden. — Eller han husker sin Hjertebanken ved Synet af en Ildebrand om Natten. Og han mindes, hvordan han straffedes med en Indespærring paa Brændeloftet. Her er det ligeledes en stærk Følelse, som fæstner Oplevelsen, — ikke Rædsel for Loftsfængslet, men Harme, fordi Straffen var uretfærdig. Opdragere vilde mulig hyppigere vise Børn den Ærbødighed, Ordsproget kræver, naar de vidste, med hvilken sejg Vrede et Barn kan ruge over en lidt Uret. Man kan træffe voksne Mennesker, som dirrer af Had ved Mindet om en Lærer, der for mange Aar siden har været ond og uretfærdig mod dem. — En noget mere sammensat Følelse har ladet Brandes huske Pakhuskarlen, der skræmmede ham med, at Politiet vilde komme og hente ham, fordi han havde trukket i et Ophejsningstov. Angsten for Politiet, den københavnske Bussemand, har her forenet sig med en forundret Harme, da det viste sig, at Karlen havde holdt ham for Nar og glemt det hele, mens han selv gik i Frygt og Bæven for Politiet, der skulde komme.

Med særlig Interesse følger man Fremstillingen af Brandes'

Digitized by Google

Udviklingsgang i hans Ynglingeaar. Adskillige, for hvem Georg Brandes kort og godt er en „Oprører", vil sagtens knibe sig i Armen, naar han nævner sine „Anlæg til Ærbødighed" eller siger, at „der laa megen Pietet i hans Væsen." For dem, der har læst hans Skrifter lidt aarvaagent, er dette ikke noget nyt. Det lægger sig yderligere for Dagen her i hans „Levned". Straks han træder ind i Livet, mærker man hans Ærbødighed for de dengang virkende Aandsmagter, for Heiberg, for Hegel, for Kierkegaard, og denne Ærbødighed har fulgt ham siden over for andre. Sommetider kan han endda træde noget naivt pietetsfuldt i sine Mestres Spor. Da han som Rus har slugt Goethes „Aus meinem Leben", sætter han sig trofast til at gennemlæse alle de Bøger, Goethe siger, at han i sin Ungdom har læst, Winckelmanns samtlige Værker, „Laokoon" m. m. Oplysende er ogsaa hans Hegelstudier. Ærbødigheden for Heiberg avlede naturlig Ærbødighed for dennes filosofiske Læremester, og Hegels Stjerne straalede jo endnu dengang stærkt heroppe. Saa giver han sig da af en god Vilje i Lag med de hegelske Værker, studerer dem saa ivrig, at han glemmer et Afskedsmøde med en ung Pige, der ikke var ham ligegyldig, dyrker „Systemet" som en Troende sin Koran og tilegner sig det, saa hans „Æstetiske Studier" knager deraf. Saa stærk var Ærbødighedsfølelsen i ham. For man skulde ikke tro, nogen Skribent var Brandes' Natur mere fremmed end denne abstrakte Tænker med sine dunkle tekniske Ord, sit Verdenssystem i Jærntøndebaand, sin trekantede Metode. Det var, som vilde Vilh. Andersen forelske sig i „Parmenides", Platons dialektiske Vindmølle.

Engang i Treserne, fortæller Brandes, vilde Goldschmidt ved et Gilde udbringe en Skaal for „den jødiske Kvinde", men de tilstedeværende unge jødiske Piger raabte imod ham: „Den danske Kvinde! Vi er danske!" Af Beretningen om Brandes' Ungdomsliv løfter sig stiltiende en lignende Protest mod dem, der har angrebet ham med det ondsindede Krigsraab, at han var en fremmed. Hans Ungdoms indre Historie viser, hvor han har dybe Rødder i dansk Grund. Han gennemløber den samme Udvikling, har de samme aandelige Kriser, præges af de samme Ideer, som findes hos aandelig rørige og højtstræbende danske paa den Tid. Han vaagner til „Refleksion", optages af Selvundersøgelse og Selvbeskuen, — der imidlertid for ham, som

Digitized by Google

„var anlagt til at leve og handle naivt, uvilkaarligt, ud af hele sit Væsen," føles pinlig, ikke som hos Pontoppidans Per Sidenius bliver Lykkens Havn og Livets Maal. Han finder romantisk, at han egentlig er „dæmonisk", — i smuk Overensstemmelse med sine Studenterkammerater, kun at disse gerne vilde være uimodstaaelige Don Juan'er, mens Faust var hans Forbillede. Han er stærkt under Kierkegaards Indflydelse; det er nok den, som faar ham til at sværme for Selvfornægtelse, Ydmyghed og Askese og øve sig standhaftig deri. Han gribes — som Vennen Ludvig David — af Menneskekærlighed og føler Kald til at optræde som Talsmand for de forurettede. Han vier sig til „Ideen" og kastes ind i Kampen mellem Tro og Tvivl, en Stund er han nær ved kristne Følelser, henrykkes ved Bøn og tror paa personlig Udødelighed, men kommer atter bort derfra, delvis under Paavirkning af Brøchner. — Ogsaa paa anden Vis er han fuldt hjemme i Tidens danske Aandsliv. Han føler skandinavisk Begejstring, han har varmt Sind for Sønderjylland og gør en Pilegrimsrejse derover; under Krigen i 64 søgte han at komme med som Soldat.

Men i én Ting skiller Brandes sig ud fra sine Landsmænd. Han hylder ikke det danske „Tag den med Ro" og „Lad os nu være Mennesker"; han har ikke den danske Sendrægtighed og Magelighed. Han er fra første Færd lutter Ild og Lidenskab. Da han som lille Dreng faar Lov at gaa ene paa Gaden, løber han altid. „Jeg begreb ikke, at de Store og de andre Drenge kunde gaa. Jeg forsøgte derpaa nogle Skridt, men Utaalmodigheden greb mig, og jeg pilede afsted." De første Gange, han er i Teatret, faar han ondt af Spænding og Sindsbevægelse. Han er som Barn lidenskabelig i Venskab og Fjendskab. I Slagsmaal med en større Dreng springer den spinkle Purk op ad ham og bider sig fast i hans Nakke; som han senere under Krigen i 1870 farer rasende i Hovedet paa en parisisk Droskekusk, der kalder ham en Prøjser. Ilden i ham brænder ikke lavere, da han bliver voksen. Første Gang han kommer til Paris, kan han stundom ikke sove om Natten, saa lykkelig er han. Elskoven vaagner sent hos ham — som Dreng og Yngling er han mere Hoved end Sanser — men saa kommer den „som Lavastrømme". — Denne Fyrighed virker tidlig paa Folks Omdømme om ham. Den brænder nogle og varmer andre. Hans Sind er i ustadig Lige-

Digitized by Google

vægt, hans Ungdom koger over i Kaadhed eller ustyrlig Lattertrang til Forargelse for somme. Han forstaar ikke, Folk kan gaa saa adstadige og se saa inderlig højtidelige ud; og de fortumles af dette springske og sprudlende unge Menneske; han er som en Vaarstorm, der farer gennem Gaderne. Men andre fortrylles af hans Veltalenhed, hans dristige Fremsyn, det ildnende i hans Væsen. Historien om Skolevennen Sebastian er med al sin Ungdommelighed særtegnende. Han gaar helt op i Brandes, tror paa hans „Lykkestjerne", drømmer om at vie ham sit Liv. „Det er ikke for dine Evner, det er for din Begejstring, jeg vurderer dig. Alle andre Mennesker, jeg kender, er Maskiner uden Sjæl." Allerede her i hans første Ungdom drages Skillelinjen mellem dem, der blev mod, og dem, der blev med Brandes. Han kom til at virke som den sokratiske Brems; nogle slog bagud, naar han stak dem, andre æggedes til Fart og var glade derfor.

Noget af det værdifuldeste i Brandes' Forfatterskab hænger sammen med den Ærbødighed over for aandelige Magter, der er ham i Kødet baaren. Den er en Forudsætning for hans Samfølelse med de Personer, han skildrer, hans inderlige Indtrængen i deres Aandsverden, hans heftige Stræben efter at plukke Sjælen ud af deres Hemmelighed. Hvor den glipper, — hvor han ikke kan finde, om ikke et Centrum saa dog noget i Periferien at knytte sig dyrkende og beundrende til, faar han næppe heller Hold i Personen.

Men han har derhos Sans for at vejre Aandsmagter og Trang til at jage dem op. Han har altid maattet videre, bort fra den vundne Jord, ud mod den ny. „I Fjor, da jeg var lille, morede Kæphesten mig," sagde han, mens han red sin Gyngehest vild af Fryd. Saadan har han ogsaa siden, naar han fik en ny Ganger, dyrket den med Lidenskab. Men Kæphesten har han dog nok gerne holdt i pietetsfuld Erindring. Han har været angst for at gro fast og indsnevre sig. Han kunde ikke ensidig holde sig til Litteraturen, men maatte have Kunsten med; han kunde ikke nøjes med Bøgernes og Billedernes Verden, han maatte have Livet med. „Naar andre omkring mig," siger han, „havde fordybet sig i et Emne, et Sprog, en Tidsalder, saa vedblev de at tumle dermed i en Uendelighed, gjorde den Sag til deres Særfag. Sligt var mig en Rædsel." Denne vidtfarende Higen skylder

Digitized by Google

han meget af sin Indflydelse, men han har ogsaa maattet betale Bødepenge derfor.

Brandes' eget Væsen og de Forhold, hvori han levede, gjorde ham det let at gaa fremad og bryde de hjemlige Skranker og bragte ham naturlig i Modsætning til herskende Syn. Forældrene var rationalistisk sindede, og navnlig har nok Moderen, en klog og betydelig Kvinde, virket til at ægge hans Kritik. Han traf derhos i Hjemmet Slægtninge fra Udlandet, af hvem han tidlig maa have lært at løsne sig fra sin Bys Meninger. Venner som Gabriel Sibbern, Lærere som Brøchner, Mænd som den gamle David kan have hjulpet til. — Allerede herhjemme fra var han da aaben for den frigørende og udviklende Indflydelse, han kom under paa sine første Udenlandsrejser. Modtagelig for Indtryk, smidig i Tilegnelsen af nyt, med en usædvanlig Evne til hurtig at komme i nær Forbindelse med fremmede havde han ypperligere Vilkaar end de fleste unge, der rejser udenlands, til at lære og sammenligne, til at komme i Højde med de nye evropæiske Tanker og føle Forskellen mellem dem og det gammeldags hjemme. Hans Udenlandsrejser bliver derfor et Vaarbrud hos ham. Han træffer Folk alle Vegne fra, og faar Samtidslivet at se med amerikanske, tyske, engelske, franske eller italienske Øjne. Han omgaas aandelige Stormænd som Stuart Mill eller Taine og Renan, der viser ham Vej til anden Filosofi og Æstetik, end den der lærtes ved Københavns Universitet. Han knytter Venskab og taler ind og ud med dristige, dygtige og fintdannede fremmede som Italieneren Saredo og Franskmanden Noufflard. Det er en Tid, hvor der stadig falder ham Skæl fra Øjnene, hvor det vokser og bruser i ham, og Livslysten stiger til Livsjubel, da han faar ny Kraft efter en lang Sygdom i Rom. Man kan da forstaa, hvor han kommer hjem til sine første berømte Forelæsninger, spændig, fuld af Sol og Flamme, tankesvanger og vovemodig. Og med bevidst Ærgerrighed desuden. Han havde længe drømt om, at han skulde udføre store Ting, volde Røre i Aandens Verden og „kalde den fyrige Ungdom til Kamp". Nu var Tiden inde.

Brandes' „Levned" giver Forhistorien til hans indgribende Optræden i dansk Aandsliv; man følger, hvorledes han smedes til Mand af Tiden og Livet, af sin Natur og sine Studier og Omgang, af sine indre og ydre Oplevelser. Derved har Bogen

Digitized by Google

sit bedste Værd. Men ved Siden deraf er den fængslende at læse. Den bringer fornøjelige og interessante Træk og Tidsbilleder, saaledes af Studenterlivet herhjemme i Treserne eller af Stemninger i Frankrig under Krigen 1870. Og navnlig rummer den en Mængde livlige Rids af Personer, han har truffet og kendt, Kvinder og Mænd, hjemlige og fremmede, navnløse og navnkundige. Man føler sig mest draget til de fremmedes brogede Verden. Der er det sydlandske Selskab hos Familien Pagella med den straalende brasilianske Skønhed; der er den ramkatolske Hello med den markskrigerske „sorte Doktor"; der er Chasles og Gallenga og hans Frue. Særlig nydelig er Brandes' lille Romeridyl med den friske og kække amerikanske Billedhuggerinde Vinnie Ream, og meget morsom er den unge italienske Løjtnant, der græder sammen med sin Elskerinde over, at han har været hende utro med fire andre unge Damer. Af de hjemlige Personer dvæler man helst ved nogle Kvindebilleder; de kendte Mænd, han nævner, har han for Størstedelen behandlet fyldigere før. Om nogle af dem hænger endnu Krudtrøgen fra gamle Fejder.

NIELS MØLLER.

Digitized by Google

GAMLE GUDER I NYT LYS

Henrik Schück: Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria I—II. 1904—05. Sth. Geber., Kbh. Gad.

Ofte naar jeg læser gamle og nye Folketroforskeres skarpsindige og lærde Undersøgelser, kommer jeg til at tænke paa et Sted i den bekendte svenske Folkemindeforsker Hyltén Cavallius' mærkelige Bog om Värend og Virdarne —: „Dör Käringens tupp, så bådar det hennes egen död eller någon annan stor olycka. Gal tuppen om qvällen, så betyder det intet godt. Är tuppen kall om fötterna, så skal någon dö i huset; är tuppen het om fötterna, så båder det för eldsvåda; är han efter vanligheten, så äro spöken å färde. Vänder tuppen sig utåt, när han om qvällen flyger upp paa sin vagel i förstugan, så betyder det fremmande. Vänder han sig inåt, så tyder det för lik i huset — —."

Det er nu ikke godt at vide, hvordan det stakkels Dyr skulde bære sig ad, naar det ikke skulde betyde noget. Men det kommer mig undertiden for, at Almuen over for Folketroforskernes ransagende Blikke ikke er langt fra at dele Skæbne med sin underlige Fugl. Jeg mener, det vilde være bedre, om der laa lidt mere Kendskab til Bondens Tankegang og daglige Færd og lidt mindre Forskervisdom bag mange af de Bøger om Almuens Tro og Tankesæt, som nu mellem Aar og Dag ser Lyset. Om nu alle Jordens lærde Folklorister og Religionshistorikere holdt op med deres Gransken i Bøger og Skrifter et lille Decennium eller saa, tog en Stav i Haanden, en Vadmelskofte paa, og gik ud for at lære den Bonde at kende, om hvem de fortæller saa mange forunderlige Ting, saa kan det være, at de vil finde endnu mere mærkeligt end det, de nu ved, omend meget af det gamle saa maatte over Bord. Den gamle Feilberg i Askov har levet med Almuen i et langt Liv, og han ved mere end de fleste om Folkets Tro; men han er ikke nær saa dybsindig som mange af de andre, og tidt bare *fortæller* han, hvad han ved, og gransker slet ikke. Mon det ikke er, fordi han føler, hvor

Digitized by Google

uendeligt svært det er at lægge Ord i Munden og Tanker i Sjælen paa henfarne Slægter og Mennesker, om hvem vi dog ved saa lidet.

At Professor Schück har tænkt noget lignende, da han gik til Arbejdet med sit religionshistoriske Værk, fremgaar af hans ypperlige Forord; men eftersom man kommer frem gennem Bogen, faar man en alt stærkere Følelse af, at der er nogen Uoverensstemmelse mellem Livet og Læren, mellem den nøgterne Vilje og den fantasifulde Udførelse.

Det skulde synes faafængt, saaledes begynder Professoren, paa ny at give sig i Kast med denne Forskning, hvis Historie kun viser os en Række videnskabelige Nederlag. Han nærer heller ingen bjærgfast Tro paa, at ikke ogsaa dette Forsøg vil ende paa samme Vis; men selv med denne Udsigt for Øje vil han ikke af Fejghed kaste Øksen i Vandet. Det er hans Tro, at det blot gælder om at faa det rette Greb paa Tingene, saa vil Flokerne redes ud som af sig selv.

Hidtil, siger han, har Forskerne af den nordiske Mytologi manglet Metode. De har ogsaa alle sammen været Sprogmænd og ikke Religionshistorikere. Derfor har de manglet Begreb om de videnskabelige Arbejdsmaader, som har uddannet sig inden for denne Videnskab. Professor Schück anfalder de tyske Mytologer, der endnu beherskes af den Grimm-Müllenhoffske Skole, hvis værste Fejl er, at den vil gøre alt af nogenlunde respektabel Ælde til Myter og derpaa betragte de gamle Mytekredse som et fuldt færdigt og gennemarbejdet teologisk System. Dertil har de foregaaende Forskere slet ikke analyseret de forskellige Begreber eller Udviklingsstadier, som de skulde belyse, og som efter Schück er følgende: Dogme, primitiv Folketro, Myte, Saga og Legende. Man maa næsten undres over, at Resultaterne ikke er blevet værre, end de er, skønt de jo kan være gale nok.

Har nu den gamle Skole manglet Metode, saa bliver det vel et Spørgsmaal, om ikke Professor Schück har for meget af det samme. Om denne Deling mellem Myte og Saga og mellem Saga og Legende maa det i alt Fald siges, at Grænserne er saa haarfine, at det skulde synes meget voveligt at ville tømre et helt nyt Hus paa den Grundvold. Det forekommer mig i det ringeste, at mange af de Overleveringer, som Schück gør fra Myter til Sagaer eller Legender, ligesaa godt kunde være, hvad man før holdt dem for.

I Overensstemmelse med den nyere Religionshistorie fremholder han stærkt, at Mytologien maa grundlægges paa Undersøgelser af *Ritus;* og han skjelner skarpt mellem Skaldeverdenens kunstige Mytologi og det brede Folks primitive Forestillingsverden. Dette er Sandheder, som vist endnu ikke har faaet saa fast Fod, som de burde have.

Hans Teori er nemlig den, at Myterne er et rent litterært Produkt, skabt af Skaldene over Motiver fra den primitive Folketro; derfor maa Myterne behandles litteraturhistorisk, hvis man vil finde frem til deres oprindelige Skikkelse. Og hans Grundsats er saa den, at enhver Myte oprindelig er et Spørgsmaal, som Folketanken har stillet sig og givet sit enfoldige Svar paa.

Digitized by Google

Første Bind bestaar af to Afhandlinger, „Guda-mjödet" og „Sigurdsristningar". Begge er behandlede med Aand og megen Lærdom. Hvis Dr. Vilhelm Andersen havde villet benytte den første Afhandling, kunde han have sat det nordiske Bacchustog i Gang adskillige Aarhundreder, før det nu er sket.

Til Udgangspunkt for sin Undersøgelse om Gudernes Livsdrik tager Schück Snorres velkendte Fortælling om Fjolner, der drukner i Mjødkarret. Og med stor Skarpsindighed søger han derfra at finde frem til Kernen i den gamle Myte, der ligger skjult i det gamle Sagn, som Snorres Saga er bygget over. Det er interessant at faa at vide, at de berømte Iduns Æbler slet ikke har været til i de gammelnordiske Forestillinger, men er en Opfindelse af Snorre, der som bekendt havde en frodig Fantasi og vel med Rette nu faar Skyld for utilbørlig digterisk Frihed. Det var ikke Æbler, men Livets Mjød, Od, som Idun holdt de gæve Guder ungdomsfriske med. At det ikke var Æbler, kunde man jo for Resten have regnet sig til, siden man godt har vidst, at denne Frugt ikke var kendt her i Norden før hen i Middelalderen. De sure Vildæbler kan jo ikke godt have behaget Folk i den Grad, at det kunde falde dem ind at fodre Guderne med dem. Idun hed ogsaa i Virkeligheden Øl-Gefn; eller rettere: hun hed hverken Idun eller Øl-Gefn, men er identisk med Freja, som rettelig er den, der vogter Gudernes Livsdrik.

Der er dog mange Ting i denne Undersøgelse, som der kan sættes et stort Spørgsmaalstegn ved. Der er saaledes Schücks Svar paa Spørgsmaalet om Vanernes Herkomst; der er endvidere Sammenstillingen af den bekendte Gefionsmyte med Tacitus' Fortælling om Nerthus. Og saa er der den nye Forklaring paa Mytologernes gamle Ven, Loke. Som Aserne i fordums Dage har Folk jo i vor Tid sat baade Garn og Snarer efter ham; men fanget ham har de ikke. Han er efterhaanden blevet til en Aal, som glat smyger sig igennem alle Masker; hvad der for Resten ikke bør forundre, naar man betænker, at der endnu stadig som i Asernes Tid fiskes efter ham med Laksegarn. Hvis man vil spørge, hvad jeg mener med denne grove Vittighed, saa maa jeg svare, at det er den etymologiske Mytologi, jeg kalder for et Laksegarn. Det er jo fast utroligt, hvor mange Væsener der er løbet ud igen af det Net, siden man begyndte at trække med det. Med Finnur Jónsson afleder Schück Navnet Loke af „lúka" - - lukke, og Loke er altsaa „den, der lukker eller hidfører Afslutningen". Han er med andre Ord en gammel Dødsgud eller Ligdæmon, som Schoning har gjort ham til i sin mærkelige lille Afhandling om „Dødsriger i nordisk Hedentro". Schoning har ført Beviser; men en hel Del af dem har allerede Aksel Olrik søgt at rokke ved i en fortrinlig Afhandling i sidste Hæfte af „Danske Studier", hvor han forfølger Spørgsmaalet ad rent mytehistorisk Vej og kommer til det Resultat, at Loke faar nøjes med den beskedne Bestilling fra først af at være Tordengudens Dreng, en videre Udvikling af Thjalfeskikkelsen. Tanken er for saa vidt ikke ny, som Axel Kock allerede har været inde paa den; men her har den

Digitized by Google

faaet en Udformning, hvori den virker mere overbevisende, synes jeg, end den om Loke som Dødsgud. Da nu Thor ikke er nogen „ktonisk" Gud, men netop en himmelsk, saa bliver der for Resten her et enten — eller i høj Grad.

Afhandlingen om Sigurdristningerne gaar i Korthed ud paa fra et nyt Synspunkt at bevise den allerede af Sophus Bugge opstillede Teori, at denne Saga er kommen til Norden fra England først henved Aar 800 og ikke, som af Müllenhoff udfundet, fra Tyskland *før* Aar 600. Dette finder Henrik Schück ved en sammenlignende Undersøgelse af alle de angelsaksiske og nordiske Billedfremstillinger af Sagaen. En saadan Undersøgelse har stor Interesse, saasom den ikke er foretaget før, og sætter da ogsaa meget i et klarere Lys end forhen.

Nu er vi ved anden Del. Det er en Studie over den meget omstridte Baldersmyte. Balderssagaen kalder Schück den og har dermed kort betegnet *sit* Grundsyn paa dette Spørgsmaal, nemlig at Overleveringerne om Balder er Sagaer og ikke Myter, og at Balder altsaa fra først af ikke en Gang er nogen Gud. Denne sin Mening begrunder Schück først og fremmest paa en sammenlignende litteraturhistorisk Undersøgelse; det tør vel ogsaa siges, at Balderssagaen her er set i et nyt Lys, og meget maa da ventes at komme frem, som vi ikke har vidst før.

Schück redegør ogsaa med stor Omtanke, Indsigt og Lærdom for Balderssagaen, klarer ud de mange Kilder, der er flydt sammen i den og opstiller dens hele Stamtræ. Dette Stamtræ er overordentligt interessant, især naar man sammenligner det med det, som Sophus Bugge ad en *noget* lignende Vej har faaet frem. Men jeg tør ikke her komme nærmere ind paa det. Jeg vil blot nævne, at det har saa godt som alle sine Rødder i nordisk Jordbund. Balderssagaen har altsaa aldrig været Myte, selv om mange Myter har været med til at danne den. Og den har aldrig været Folketro i Norden. Balder selv var ikke nogen Gud; han havde, saa vidt man ved, ingen Kultus; han tilhørte Skaldene og Digtningen. Der blev han vistnok til Slut en Gud, men aldrig i det brede Lag. Og kunde han maaske have faaet religiøs Betydning for den simple Mand, saa blev det ikke til noget, fordi Udviklingen pludselig afbrødes med Kristendommens Komme. Den Gang var Balder just naaet til det hedenske Olymps Tærskel; men indenfor kom han ikke. Han blev blot den Johannes Døber, der forberedte Vejen for den større, som skulde komme.

Maaske er dette Sandheden om Balder. — Vi maa haabe, Fremtiden faar Magt til at afgøre det. — Men er det saa, da er dog denne Sandhed ikke fundet uden stort Besvær og adskillige Kneb, om jeg maa bruge det Ord. I Mytologien er vi jo snart naaede saa vidt, at der er lige saa mange Metoder og lige saa mange Udlægninger, som der er Forskere. Beviser fyger en om Ørene som Haglbyger ved Efteraarstid. Og der er ikke den Ting, som ikke kan bevises; ikke den Mening saa gal, at den jo tør forsøges. Naa, dette skal just ikke være til Henrik Schück; men nægtes kan det ikke, at der ogsaa i hans

Digitized by Google

Krambod findes Ting, som man tydelig kan mærke er kommet ind ad en Bagdør. Hans Kombinationsevne er til Tider lige saa frodig, som hans Kritik er overbærende mod sig selv. Jeg nævner Analysen af Dioskursagaen og af Sakses Saga som særlig saarbare Punkter, hvor interessante de ogsaa maa siges at være. Der er eksempelvis Sammensvejsningen af den gamle Hestekultus og Trækultus, der i Forening skulde have frembragt det mytiske Træ Yggdrasil (Dioskursagaen). Det maa synes *meget* vanskeligt at faa to saa forskellige Forestillinger til at tage Form og Farve i én. Mon ikke Yggdrasil snarere ligesom lignende Træer i andre Folks Religioner fra først af er en ligefrem Naturmyte. Saa skal jeg til Slut blot anholde den Paastand, at Vale ikke skulde have kunnet hævne Balder blot nattegammel paa anden Maade end derved, at en af den faldnes Frænder avler en Søn med Enken, hvori den døde kan opstaa paany. Vistnok er det et stivt Stykke at hævne sin Fader, naar man kun er én Nat gammel; men det er ingenlunde umuligt for den primitive Fantasi. Det er tværtimod den almindelige heroiske Tankegang hos næsten alle Folk, at Helten knap er født, før han formaar de utroligste Ting. Desuden kan man vanskelig tænke sig, at den indviklede Forestilling om Paanyfødselen i Folkets Tanker har kunnet gøre det ud for den Hævn, som der her efter den almindelige Tankegang maa have været Krav paa.

Det er let nok at finde noget at udsætte paa et saa stort og mangfoldigt Værk, naar man vil det; det er vanskeligere at vurdere det efter Fortjeneste. Men Schück er en betydelig Aand; man har Lov til at kræve meget af ham. Han har ogsaa i dette Arbejde givet meget. Det er et Værk yrende fuldt af Ideer og mærkeligt rigt paa frugtbare Synsmaader; det er baaret af megen Aand og en stor skabende Fantasi. Det er skrevet med Kunst og Liv og paa det skønneste Svensk, saa at det er en stor Glæde at læse det. Henrik Schück har atter til de mange andre føjet et Bevis paa sin mægtige Arbejdskraft og sin Evne til at favne vide Opgaver.

ALF LARSEN.

Digitized by Google

JOHN STUART MILL

Født den 20. Maj 1806, død den 8. Maj 1873.

STUART MILL's Navn høres nu ikke saa ofte som før, men ved Midten af det 19. Aarhundrede stod han som Tidens første Tænker, som den, der havde den klareste Forstaaelse af Tankens og Tilværelsens Problemer og den dybeste Indsigt i den menneskelige Udviklings Livsbetingelser. Hans Betydning er dog ikke knyttet til det bestemte Tidspunkt, da han stod i første Række i den store Diskussion om filosofiske og sociale Spørgsmaal. Ogsaa ved ham bekræftes Sandheden af den Sætning, at den, der har levet for det bedste i sin egen Tid, har levet for alle Tider. Og det er ikke vanskeligt at sige, hvori hans blivende Betydning bestaar.

Under hele den nyere Tids aandelige Udvikling er nogle af de frugtbareste Tanker og betydningsfuldeste Impulser udgaaede fra England. Den store frigørende Bevægelse, som Vesteuropa skylder sin aandelige og materielle Kultur, udsprang i England henimod Slutningen af det 17. Aarhundrede og bredte sig derfra, især gennem den franske Litteratur, ud over den øvrige Verden. Det var to Tanker, det især drejede sig om, to Tanker, der ganske særlig kan betegnes som engelske Tanker: Erfaringen som al Erkendelses Grundlag, og Friheden som første Betingelse baade for Samfundets og for den enkeltes Udvikling. De to Tanker hænger nøje sammen indbyrdes. Uhildet og omfattende Erfaring er umulig uden Frihed i Tanke, Ord og Handling, og paa den anden Side godtgør Erfaringen, at Livet kun udfolder sig sundt og kraftigt, naar det ikke er underlagt kun-

Digitized by Google

stige Skranker. Disse to Tanker, som den engelske Skole gennem Aarhundreder havde syslet med, fandt hos Stuart Mill deres mest radikale Gennemførelse. Han staar derfor som den klassiske engelske Skoles Fuldender. Ganske vist bragte Udviklingslærens Anvendelse paa filosofiske Spørgsmaal (ved Darwin og Spencer) en Udvidelse af Erfaringsfilosofiens Horizont — men den bragte tillige Synspunkter frem, der indledede en vidtgaaende Ændring i den klassiske engelske Opfattelse.

Hvad der vil bevares af Mill's Arbejde, er ikke de bestemte Løsninger, han gav, eller de Forudsætninger, han lagde til Grund. Her har Kritikken paa vigtige Punkter fundet Uholdbarheder og Modsigelser. Men den Energi, med hvilken han — med de Midler, der stod til hans Raadighed — indskærpede hine to store Tankers Betydning, har givet hans Værker en blivende Værdi. Han har for stedse knyttet sit Navn til enhver indgaaende Drøftelse af disse Tanker. Og det er ved Siden af Energien den store Aabenhed og enestaaende Ærlighed i hans Undersøgelsesmaade, der sikrer ham en Plads blandt Tankens Heroer. Der er næppe i Tænkningens Historie noget Sidestykke til den Samvittighedsfuldhed og den intellektuelle Redelighed, med hvilken han søger at lade alle Vanskeligheder komme frem og lytter til alle Indvendinger. Hans Værker bliver derved Mønstre for Drøftelse af filosofiske Problemer, i hvilke Retninger denne Drøftelse saa gaar. Mill var en stor Beundrer af Platon, men han mente, at de rette Platonikere ikke var de, der dogmatisk fastholdt Platons Ideer, men de, der paa deres Vis søgte at efterligne de platoniske Dialogers utrættelige Diskussioner og Analyser. Mill var ingenlunde Skeptiker. Han havde sine aldeles bestemte Overbevisninger, men dette førte ham ikke til paa noget Punkt at sætte Grænser for fortsat Drøftelse. Han havde sin store Begrænsning. Enhver maa jo arbejde med begrænset Horisont; men det er faa, der saa bestemt som han har følt og fastholdt Nødvendigheden af, at Horisonten stadig udvides.

Vi forstaar derfor ikke Filosoffen Mill uden Kundskab om Mennesket Mill. Og her er han kommet os i Møde ved den efter hans Død udkomne Selvbiografi, en af de mærkeligste Bøger fra det 19de Aarhundrede. Den viser os ikke blot de Synspunkter, fra hvilke han selv opfattede sit Arbejde, men gør Rede for, hvorledes de er opstaaet og har fæstnet sig hos ham. Og vi

Digitized by Google

ser, hvorledes han, opdraget i en Tankegang, der paa meget væsentlige Punkter var en Arv fra det 18de Aarhundrede, formaaede at tilegne sig den nye Tids Tanker, selv om Tilegnelsen skete gennem stærke indre Brydninger, Brydninger, som han har skildret paa en Maade, der giver dem typisk Betydning for ethvert stræbende Menneske.

Der er tre Værker, som maa stilles i første Række, naar vi vil belyse Mill's Betydning: hans Logik (1843), hans Bog om Friheden (1859) og hans Selvbiografi (1873).

I.

Mill's Logik er det første Forsøg paa at formulere den Fremgangsmaade, den nyere Tids Erfaringsvidenskab har anvendt med saa store Resultater, og tillige paa at udfinde de Forudsætninger, paa hvilke denne Fremgangsmaade hviler. Og ligesom i sin Tid Kant's „Kritik der reinen Vernunft" var et Svar paa Hume's Undersøgelse af Aarsagssætningen, saaledes er Mill's Logik et Svar paa den kantiske Erkendelsesteori, der i England repræsenteredes af William Hamilton og William Whewell.

Mill's Værk fortsætter Antydninger, der var givet af Bacon of Verutam og især af John Hershell. Det giver en Systematisering af Erfaringsslutningerne, et Sidestykke til Aristoteles' Systematisering af Fornuftslutningerne. Han har stillet Induktionens Logik ved Siden af Deduktionens Logik. Ved Deduktion gaar vi ud fra Sætninger, der forudsættes gyldige, og Opgaven er da at finde nye Sætninger, som udspringer af de saaledes forudsatte Sætninger og maa gælde, hvis de gælder. Ved Induktionen — saaledes som Mill opfatter den — begynder vi derimod paa bar Grund, idet vi ud fra en Række Iagttagelser, der hver for sig forudsættes rigtige, skal finde en Sætning, som udtrykker deres Indhold. Da Mill nu gaar ud fra, at alle Sætninger tilsidst stammer fra Erfaring, maa Induktionen ligge til Grund for Deduktionen, Erfaringsslutninger for Fornuftslutninger, og Induktion kan da selv ikke hvile paa nogen anden Forudsætning end de enkelte Iagttagelsers Rigtighed. Her viser Mills Standpunkt sig paa en Gang i sin store Betydning og i sin bestemte Begrænsning. Han er utrættelig i at opponere mod alle Sætninger, der fremsættes paa Autoritet eller paa Grundlag af umiddelbar Følelse

Digitized by Google

eller „Anskuelse" (Intuition), eller med Krav paa Selvfølgelighed. Den induktive Logik er hans Vaaben mod alle Fordomme, hvor han møder dem, i Videnskaben eller i Livet. Han bestrider Aarsagssætningens Selvfølgelighed eller umiddelbare Sikkerhed, saa vel som logiske og matematiske Grundsætningers absolute Nødvendighed; han bekæmper teologiske Dogmer og politiske Axiomer, og han spørger Kvindesagens Modstandere, hvorfra de har deres Begreber om, hvad de kalder den kvindelige Natur. Overalt fordrer han Paavisning af de Erfaringer, paa hvilke til sidst al Sandhed maa bygges. Han fortsætter her — med klarere Forstaaelse og i mere kritisk Aand den af Locke og Hume indledede og af Voltaire fortsatte Prøvelse af Overleveringer og Forudsætninger. Saaledes havde Mill's logiske Studier ikke blot teoretisk, men ogsaa praktisk Betydning. Og han er sig dette udtrykkeligt bevidst, som det ses af følgende Udtalelse i hans Selvbiografi:

„Forskellen mellem de to filosofiske Skoler — Erfaringsfilosofien og den intuitive Filosofi — har ikke blot abstrakt Betydning; den er rig paa praktiske Følger, og den ligger til Grund for alle de største praktiske Forskelligheder i Anskuelserne, der gør sig gældende i en Fremskridtstid. Den praktiske Reformator maa bestandig forlange, at der sker Forandring i Forhold, der støttes af mægtige og vidt udbredte Følelser; han maa sætte de bestaaende Kendsgerningers tilsyneladende Nødvendighed og Uundværlighed under Debat, og det er ofte en uundgaaelig Del af hans Bevisførelse at paavise de mægtige Følelsers Oprindelse og vise, hvorledes de Kendsgerninger, til hvilke de støtter sig, kom til at staa som nødvendige og uudslettelige. Der er derfor et naturligt Fjendskab mellem ham og en Filosofi, der ikke opmuntrer til at forklare Følelserne og de moralske Kendsgerninger ved Omstændigheder og Forestillingsforbindelser, men foretrækker at betragte dem som absolutte Momenter i den menneskelige Natur, en Filosofi, der har Tilbøjelighed til at betragte Yndlingsteorier som intuitive Sandheder og anser den umiddelbare Opfattelse for Guds og Naturens Røst, der taler med en højere Autoritet end vor Fornuft ... [Den] er en af Hovedhindringerne for en rationel Behandling af de store Samfundsspørgsmaal, og en af de største Anstødsstene for menneskeligt Fremskridt."

Det var da baade af praktiske og teoretiske Grunde Mill's

Digitized by Google

Bestræbelse at føre tilbage til den rene Erfaring. Alt skulde grundes paa Erfaring, og den ene Erfaring prøves ved andre Erfaringer. Paa dette Punkt kom der nu et Problem frem, hvis Rækkevidde Mill ikke saa, og hvor han kom til at frembyde et aabent Sted for Kritikken. Naar den enkelte Erfaring skal prøves ved et Forhold til andre Erfaringer, saa maa der nødvendigvis foregaa en Sammenholden og Sammenligning af de forskellige Erfaringer indbyrdes, og den Tankevirksomhed, der saaledes forbinder og sammenligner dem, bliver da i Virkeligheden den sidste Forudsætning for vor Erkendelse. I den, ikke i de enkelte Erfaringer hver for sig maa det sidste Grundlag søges. Men Mill var, da han skrev sin Logik, hildet i den Opfattelse, at de enkelte Fornemmelser, Forestillinger og Iagttagelser var absolut selvstændige Momenter, en Art aandelige Atomer, og den Forbindelse, i hvilken de bringes ved vor Sammenføjning af dem, maa da staa som ganske tilfældig og uvedkommende. Forbindelsen mellem dem maa væsentligt skyldes den Hyppighed, med hvilken de forekommer sammen. Men her raader Tilfældet, og det skulde netop være den induktive Logiks Opgave at skelne mellem rent faktiske Forbindelser og gyldige Forbindelser. Ganske særligt viser denne Vanskelighed sig ved selve Induktionen eller Erfaringsslutningen. Til en bestemt Sammenhæng af to Begivenheder som Aarsag og Virkning kan vi, som Mill selv indrømmer, kun slutte, naar vi gaar ud fra, at enhver Begivenhed maa have en Aarsag, og saaledes er Aarsagssætningen en Forudsætning for Induktionen. Men alligevel skal Aarsagssætningen, som enhver almindelig Sætning, grunde sig paa Induktion! Mill bevæger sig her i en ofte af hans Kritikere (især Jevons) paavist Kreds. Men det skyldes hans klare Fremstilling, at det saa tydeligt viser sig, at selv Erfaringserkendelsen stedse hviler paa visse Forudsætninger.

Mill's Logik staar — trods de Indvendinger, der saaledes kan gøres mod den — stadig som et af de betydeligste Indlæg i den store filosofiske Diskussion om vor Erkendelses Natur og Betingelser. Hans Replik beholder sin Værd baade ved sit positive Indhold og ved den Klarhed, hvormed en bestemt Grænse er blevet markeret.

Digitized by Google

II.

Mill's Bog om Friheden hører til Mill's senere Aar og staar som et smukt Eksempel paa, hvorledes en Mand kan berigtige entusiastiske Ungdomsanskuelser paa en saadan Maade, at deres Grundtanke netop gennem Berigtigelsen kommer til sin Ret. Mill begyndte med en begejstret Tro paa, hvad politisk Frihed, demokratiske Reformer og almindelig Oplysning vilde kunne udrette. Han sluttede sig til Jeremy Benktam og til sin Fader James Mill i Kampen for Liberalismens Ideer mod overleverede Institutioner, indgroede Fordomme og unaturlige Skranker. Men saa snart disse Ideer begyndte at trænge igennem, blev han opmærksom paa nye Farer, der netop kunde blive Følgen af den Tingenes Orden, han stadig medvirkede til at frembringe. I Stedet for de omstyrtede Autoriteter vilde der som Følge af Demokratiets Sejr kunne udvikle sig en ny og mægtigere Autoritet, som frembød en stor Fare for Personlighedslivets frie Udvikling, nemlig den store Mængdes Indflydelse gennem Lovgivningen og gennem den offentlige Mening. Dette gav ham Anledning til at drøfte Forholdet mellem Individ og Samfund og forsøge at bestemme Grænsen for Samfundets og den offentlige Menings — i det hele „de andres" — Ret til at fælde Dom over den enkeltes Anskuelser og Livsførelse. Han kommer her til at kæmpe med dobbelt Front, idet han til den ene Side fortsætter Kampen mod Fortidens Autoriteter, til den anden Side bekæmper det frie Samfunds Overgreb mod dets egne Medlemmer. Dette sidste er saa meget interessantere, som Mill selv i sin politiske Økonomi (1849) havde udtalt sig med større Sympati for Socialismen, end det var almindeligt for den Tids Nationaløkonomi, særligt for den Skole, af hvilken Mill var fremgaaet.

I sin Hævden af Frihedsprincippet mødes Mill med Kant. For Kant var Friheden — som Uafhængighed af enhver andens tvingende Vilkaarlighed, og blot begrænset ved andres lige Frihed — den eneste medfødte Menneskerettighed. Den følger for Kant af Fornuften. Mill søger ogsaa her en Begrundelse ved Erfaringer. Han lægger Vægten paa, at menneskelige Meningers Gyldighed og menneskelige Livsførelsers Værdi kun kan godtgøres ved Erfaring, og at en Erfaringsprøve kun kan gøres, naar Meninger og Livsførelser faar Lov til at udfolde sig med saa

Digitized by Google

stor Frihed som muligt. Her er det, Sammenhængen mellem Frihedsprincippet og Erfaringsfilosofien viser sig. Han gør med Rette opmærksom paa, at netop Modstanderne af fri Bevægelser paa Tænkningens og Handlingens Omraade ofte beraaber sig paa „Erfaring", og at det saa dog maa være en nødvendig Konsekvens, at denne Erfaring maa blive saa omfattende og grundig som muligt, hvad den kun kan blive ved — Frihed! Saaledes drejer Frihedens Modstandere sig i en Kreds. Desuden lægger han en meget stor Vægt paa, at nye Tanker og Livsretninger først udspringer hos enkelte Individer. Det er de enkeltes ejendommelige Begavelse og Udvikling, der betinger, hvad der kan komme store Kredse til Nytte i aandelig eller i materiel Henseende. De faa originale Mennesker er Jordens Salt, og man berøver dette Salt dets Kraft ved at sætte unødvendige Skranker for de enkeltes Udvikling. — Hvad der for Kant var et rent Fornuftprincip, der udspringer af Menneskets Værdighed som moralsk Væsen, det fremgaar for Mill af Erfaringen. De to filosofiske Skoler mødes her i samme Resultat, skønt de kommer til det ad forskellige Veje.

Mill frygter, at Energien og Trangen til selvstændig Udvikling skal sløves, og Ensformigheden blive for stor, alt som Menneskene bliver de samme Vilkaar underlagte. Demokratiets Sejr vilde da føre til en kollektiv Middelmaadigheds Herredømme. Mill vil hverken opgive sine demokratiske Idealer eller sin Overbevisning om de frie Individualiteters Betydning. Det gælder da om at bestemme Grænserne for Lovgivningens og den offentlige Menings Indgriben, og Mill mener, at denne Grænse er bestemt ved Besvarelsen af det Spørgsmaal, om den enkeltes Adfærd i det givne Tilfælde medfører Skade for andre end ham selv; i den enkeltes egen Livsførelse har Samfundet („de andre") ingen Ret til at gribe ind, naar dette ikke kan paavises. Denne Grænse er nu sikkert ikke saa let at drage, som Mill mener. Gives der overhovedet noget i den enkeltes Indre, som ikke direkte eller indirekte kan blive af Betydning for andres Ve og Vel? Den f. Eks., der af Mismod eller Magelighed forsømmer Uddannelsen af sine Evner eller sin Karakter, kan derved berøve Menneskeheden værdifulde Bidrag, og ogsaa paa denne Maade kan Jorden blive berøvet sit Salt. Dertil kommer endnu, som især Leslie Stephen har vist i 3. Bind af sit Værk „The

Digitized by Google

Utilitarians", der giver en udmærket Redegørelse for Mill's Liv og Tænkning, — at Mill jo stadig fastholder sit demokratiske Program, særlig med den Begrundelse, at de nye Institutioner og den nye Opdragelse vil skabe nye Individualiteter: han tilskriver altsaa Samfundet og dets Ordning en meget stor, endog en skabende eller omskabende Indflydelse paa de enkelte, og det ikke blot, hvad deres rent ydre Færd angaar. Mill har her, som paa andre Punkter, gennem sin Diskussion ført os til at se, hvor dybt Problemet ligger, og en Løsning har han ikke bragt, vel heller ikke ment at bringe. I sin Selvbiografi udtaler han endog, at Individualisme og Socialisme er diametrale Modsætninger. Han vil fastholde begge Tendenser, og han har derigennem energisk udtalt, at Problemet foreløbig stedse vil komme igen under nye Former.

Bogen om Friheden vil bevare sin Betydning for Behandlingen af det store Problem, den angaar. Den vil tillige staa som et smukt Eksempel paa, hvorledes en skarpsindig og sandhedskærlig Aand finder nye Spørgsmaal og Opgaver paa Grundlag af det, der syntes at være samlet og afsluttet. For Mill var ethvert Skridt, der gjordes, Indledning til et følgende Skridt.

I sin Lære om de enkelte originale Mennesker som Jordens Salt mødes Mill med Carlyle, af hvem han i det hele i sine yngre Dage var stærkt paavirket. Men han deler ikke Carlyle's Heltedyrkelse, som afbryder Sammenhængen og Vekselvirkningen mellem den enkeltes Udvikling og den sociale Udvikling. For den af tysk Romantik stærkt paavirkede Carlyle stod „Heltene" som Aabenbaringsherolder. For Mill var de originale Mennesker nye Erfaringsmidtpunkter, ud fra hvilke Livet kunde vinde i Form og Indhold. Hans Opfattelse af de individuelle Ejendommeligheder minder om Grundtanken i Darwins berømte Værk, der udkom omtrent samtidig med Bogen om Friheden. Det er jo de individuelle Variationer, der i Følge Darwin gør Udviklingen mulig, idet de yder de Muligheder, mellem hvilke Kampen for Tilværelsen saa vælger. Ogsaa om den Form, Udviklingslæren i de seneste Aar er ved at antage, i Hugo de Vries' Mutationslære, kan Mill's Lære minde; thi en Mutation er netop en pludseligt opstaaet individuel Variation, der saa skal staa sin Prøve. Mill's rets- og socialfilosofiske Tanke har saaledes sit Sidestykke i Biologien.

Digitized by Google

Mill's Haab til Fremtiden var det, at Udviklingen vilde føre til, at der blev lige saa mange ejendommelige Udgangspunkter for Erfaring, Tænkning og Handling, som der er Mennesker. Selv Heltedyrkeren Carlyle vilde, at hans Helte skulde herske over Helte, ikke over en blot Masse. Derved danner begge en Modsætning til Nietzsches krampagtige Overmenneskefantasi. Nietzsche saa Problemet, ligesom Mill og Carlyle; men hans Trang til atter og atter at markere Afstanden og nyde Afstanden mellem de enkelte store og „Hjorden" førte ham til Modsigelse med det Berettigede i hans egen Grundtanke. Forskellen mellem engelsk og tysk Tankegang viser sig, som vi allerede i et andet Eksempel har set, særlig slaaende der, hvor de mødes i beslægtede Resultater.

III

Naar vi nu til sidst vender os mod Mills Selvbiografi, er det for ogsaa fra den at faa Bidrag til hans Karakteristik. Hans ydre Liv er snart fortalt. Efter at være opdraget af sin Fader under et intellektuelt Højtryk kom han som ung Mand i det ostindiske Kompagnis Tjeneste og steg efterhaanden til en høj Stilling, i hvilken han ledede Korrespondancen med de indiske Fyrster og saaledes havde Lejlighed til at vinde praktisk Indsigt i politiske og sociale Forhold. Sammen med denne Virksomhed udfoldede han en rig Forfattervirksomhed i filosofisk og nationaløkonomisk Retning. Senere, da hans Stilling bortfaldt ved Kompagniets Opløsning, var han en Tid Medlem af Parlamentet. Han har altsaa ikke, som saa mange Filosofer, været en ren Stuelærd. — Vi vil nu fremdrage de Bidrag til hans indre Liv, Selvbiografien giver.

Som sine Motiver til at udgive sit Levned angiver Mill for det første, at han har faaet en mønsterværdig Opdragelse, som han mener bør blive almindelig kendt, — for det andet, at det altid har sin Interesse at følge et stræbende Menneskes Udvikling, — for det tredie, at han ønsker at udtale sin Taknemmelighed mod de Mennesker, han skylder saa meget, især to, af hvilke Verden ikke kender den ene. (Denne ene er hans Hustru, den anden er hans Fader).

Det er sikkert mere end en Formssag, naar Mill nævner disse Motiver — og kun disse. Et Motiv, der spiller en Rolle ved

Digitized by Google

flere berømte Selvbiografier, mangler ganske her, nemlig Trangen til Selvbeskuelse eller Selvspejling. Han staar endog vel objektivt overfor sin egen Person. Hans Bog har ikke den stærke personlige Karakter som Augustins Confessiones og Rosseaus Confessions. Jegets Tilbagetræden i Bogen hænger vel nok sammen med noget dæmpet og tilsyneladende køligt i hans Personlighed. De, som har kendt ham, omtaler ogsaa en vis Skyhed i hans Fremtræden, som kunde hænge sammen hermed. Hans Lidenskab var intellektuel og praktisk; han vilde forstaa Tingene i Verden, og han vilde forandre Tingene i Verden, og for hans Tanker og hans Arbejde fik han liden Tid til at dvæle ved det Jeg, der tænkte disse Tanker og udførte dette Arbejde. Tingenes Aarsager og Tingenes Nytte var hans Opmærksomhed rettet imod. Han indrømmer, at han en Tid i sin Ungdom nok med Rette kunde kaldes en Tænkemaskine. Men det vilde være en Uretfærdighed at finde det karakteristiske for Mill i den blotte Forstand, saa stærkt end denne var udviklet gennem hans Opdragelse. Det dæmpede i hans Personlighed hang sammen med, at han følte sig som en Tjener i Samfundet og Menneskehedens Tjeneste. Der laa for ham ingen Vægt paa hans Person, naar blot det, han kæmpede for, gik frem. Men dertil kommer, at der gives to Arter af Følelsesstyrke, Heftigheden og Inderligheden. Det er den første Art, der synes at mangle hos Mill; den anden Art, som kan være til Stede uden at søge voldsomme Udtryk, og som særlig fremtræder i Troskaben mod Ideer og mod Mennesker, besad Mill i høj Grad. Her ligger det Punkt, hvor Carlyle (som det ses af hans Breve) saa groveligt miskendte Mill — især da han havde opgivet Haabet om at faa en Discipel i ham. Carlyle, der selv saa højrøstet forkyndte Tavshedens Evangelium, den Lære, at alt stort sker i Stilhed, kunde ikke forsone sig med Mills Afdæmpethed. Det var Profeten, der ikke forstod Tænkeren. Carlyle forstod i det hele ikke forskende. undersøgende Naturer og brød sig hverken om Tingenes Aarsager eller om deres Nytte. Hans haanende Udtalelser om Mill har Sidestykker i lignende Udtryk om Faraday, George Grote, Bentham og Darwin. — Mill omtaler paa sin Side Carlyle med den største Beundring og vedkender sig at have lært meget af ham. Hans selvstændige Udvikling førte ham paa flere Punkter til Enighed med Carlyle, selv om Begrundelsen blev forskellig.

Digitized by Google

Trods det stille og dæmpede i hans Væsen kunde han dog vise Mod og Kraft, hvor det gjaldt. Bekendt er Scenen paa et Valgmøde, hvor han blev spurgt, om han virkelig havde sagt, at Arbejderne (der udgjorde Flertallet af de tilstedeværende) var slemme til at lyve, og hvor han uden Betænkning vedkendte sig Ytringen. (Mill's Skildring af denne Scene bekræftes ved Mc. Carthy's Omtale af den i sine Livserindringer.) I Parlamentet valgte han som Regel at tale om de mest upopulære Sager, da han mente, der blev talt tilstrækkeligt om de andre. Om det Indtryk, hans parlamentariske Færd gjorde, har Gladstone udtalt sig saaledes efter Mill's Død: „Mr. Mill's fremragende Aandsevner var os alle bekendt, før han traadte ind i Parlamentet. Hvad hans Færd der aabenbarede os, var hans Karakters usædvanlige Adel. Jeg plejede dengang i Samtale at kalde ham Fritænkernes Helgen . . . Han var Filosof, men ikke en Mand med fikse Ideer. Han forenede Statsmandens sunde Sans og praktiske Takt med en ensom Tænkers høje Selvstændighed. Jeg behøver ikke at sige, at jeg hilste hans Fremtræden med Glæde og dybt beklagede hans Forsvinden — og det i hele Underhusets Interesse. Han var et Gode for os alle. I ethvert Parti, indenfor enhver politisk Retning er, det maa jeg med Smerte bekende, saadanne Mænd sjældne." — Og de, der havde Lejlighed til at se ham i hans private Liv (som Theodor Gomperz, den berømte Filolog, der har oversat hans Værker paa Tysk), vidner om, hvor inderlig hans Følelse kunde være, hvor varmt han kunde udtale sig, og hvor stor en Sans han havde for det ophøjede og for Naturskønhed.

Naar Mill som Motiv til at forfatte sit Levned ogsaa anfører sin fortræffelige Opdragelse, som han vil gøre bekendt til Efterligning, saa hænger ogsaa dette sammen med hans Beskedenhed. Han saa ikke, at der hørte en usædvanlig Begavelse og Selvstændighed til for at kunne gaa en saadan Skole igennem uden at tage Skade for hele Livet. Et Barn, der lærer Græsk, naar det er tre Aar gammelt, Latin og Matematik, naar det er otte Aar, Logik, naar det er tolv Aar, Nationaløkonomi, naar det er tretten, og som gennem stadige Samtaler nødes til at gøre klar Rede for det lærte, kan — naar det gaar denne Skærsild igennem — ikke have været noget Gennemsnitsbarn. Mill tog nu alligevel Skade deraf, skønt han nødig vilde indrømme det, og

Digitized by Google

en Nervesvækkelse, han længe led af, udledte hans Venner af Overanstrengelsen i hans Barndom. Reaktionen i hans Ungdom mod Barndomstiden og den hele Opdragelse har i det hele været stærkere, end Mill har fremstillet i Selvbiografien. Han har i den Periode været langt mere Romantiker i Carlyle'sk Stil, end han senere erindrede; det ses af Carolilne Fox's Optegnelser.

Mills Opdragelse havde kun henvendt sig til Forstanden og Villien; Fantasien og Følelsen var ikke kommet til deres Ret. Han var blevet opdraget i det 18. Aarhundredes Aand (dog uden dets Sentimentalitet). Oplysning var Slagordet, og Beraabelse paa Følelse og umiddelbar Sans betragtedes kun som Skalkeskjul for daarlige Argumenter. Men der var kommet en ny Tid, da Mill traadte ud i Livet, og der var Elementer i hans eget Indre, som nu krævede deres Ret. Der er noget almenmenneskeligt i den Krise, han nu gennemgik. Vi maa alle, mere eller mindre bevidst og mere eller mindre dybtgaaende, underkaste det, vi har lært under Opdragelsen, en kritisk Revision. Men for Mill blev denne Revision saa meget des vanskeligere en Opgave, som det var to udpræget forskellige Tidsalderes Tendenser, der brødes hos ham. Han skildrer den Krise, han stedtes i ved tyve Aars Alderen, som en Tilstand af Udtørrethed, Mismod og Mathed. Hans tidligere Idealer blegnede, og Vejene til Fremgang for, hvad han satte højest, syntes lukkede. Skibet var godt, mener han, — men det manglede Sejl! — Løsningen kom ved et Gennembrud af Følelsen, der viste, at den dog ikke var helt hentørret, og han førtes nu til en Livsanskuelse, der lod det ubevidste, Følelsen og Fantasien faa deres fulde Ret. Han fik Respekt for det i Livet, der ikke helt kan omsættes til klare Tanker, fordi det ligger dybere, end Tanken naar ned. Horisonten udvidedes og han øjnede nye Opgaver og Problemer bag dem, der forhen syntes at danne en sidste Grænse.

Paa dette nye Grundlag maatte han nu Sten for Sten opføre sin aandelige Bygning paany. Det gjorde ham til den helstøbte, erfarne Mand, der viser sig i hans Tænkning og i hans Liv. Paa mange Maader viser sig dog ogsaa senere stadig Brydninger mellem de forskellige Synspunkter, der har gjort sig gældende hos ham, og det saa meget des mere, som hans aabne Drøftelse ikke dølger nogen væsentlig Betragtning, der kunde faa Betyd-

Digitized by Google

ning for de Spørgsmaal, han behandler. Men ogsaa afset fra de Modsigelser, der som Følge heraf kan paavises hos ham, er det intet Under, at hans Værker ikke nu spiller den Rolle i Diskussionen som forhen. Der er nu gaaet en Menneskealder siden hans Død. Tankens og Livets Problemer har i flere Henseender skiftet Udseende. Vi spørger anderledes og stiller andre Fordringer til Svaret. Dog har Mill for sin Tid spurgt og svaret saa energisk og saa ærligt, at han ogsaa under ændrede Forhold stadig kan staa som et Forbillede. HARALD HØFFDING.

Digitized by Google

LIV

DET SENE KYS

DER sad en Mand i Vaarskoven. Paa Bænken ved Egen sad han, med Hagen paa Stokken og Øjnene mod de grøngule Skovkupler der ovre bag den dybe Eng, hvor de enlige Birke svævede i deres Knoppers Slør, og brunrøde Odder hvilte. Kuppel bag Kuppel bredte Storskoven sig under det blege Aftenblaa til Horisontens linhvide Sky. Skumringen gled som en Aande ud over det vide Skovland, duggende alt hen i Grønt. Vejene svandt ind i Skoven, Grenene rørte sig ikke. Kulde aandede over Ansigtet og de spændte Hænder, Kulde fra Vaaren i Luften og Vinteren i Jorden, Frigørelsens og Dødens Kulde. Men den ensomme Mands Øjne straalede, og hans Læber bevægede sig:

„Du kom til mig i den fremmede Vaarskov, du først sete, min Ungdom. Du kom til mig som Solskinnet gennem Bøgeløvet, den Time da Dagen var højest, da Skoven levede, da Drosler og Gøge og Skovduer fløj, og Bække svulmede om Kap med deres Toner, i Enge hvide af Anemoners Snefald og Skrænter blaa af Violer som Bølgeglimt, da fødtes du for mig af Solens Guld og Skovens Grønt, saa fyldig og gyldenvarm som Solen, med Bøgeløvets Drueklaser i det lysblonde Haar.

Du kom saa ung som da, som du nu ikke mere er, gennem det nejende Græs, og Bænken duvede ved din unge Kraft, da du tog Sæde ved min Side. Og som Solens Middagskys fornam

Digitized by Google

jeg dine Læber saa levende hede paa min Mund, nu den er tørket i Ensomhed — som jeg aldrig fornam dem, da den var ung og fugtig som din. Du altid nægtende, du kyssede mig, nu da min Mund ikke mere er noget Kys værd, og velsignet være du for det Kys, der kom for sent. Jeg sad og begærede en anden Kvindes Kys, en Kvinde, der, som du en Gang i min stærke Ungdom, tørstende strakte Munden mod en anden og krydsede sine Arme, som du, lukkende for sit Skød, naar jeg kom nær, for at spile dem som et Gab mod en Mand, jeg intet vidste om, som du en Gang i min stærke Ungdom. Jeg huskede dig ikke mere, thi min Ungdom var død i sin Smertes ædende Salt, og øde Aar var gaaet hen, og mit ensomme Kød havde gennem Aaringer berust mit Hjærte og født til Verden en Skabning, der var bleg som et Barn, avlet i Sløvhed og Alderdom af en sidste, opskræmmet Drøm om Ungdom og Kraft, der aldrig var levet og nydt. Og jeg havde forglemt mig selv saa haardt, at jeg led, for at denne, den vanskabte, med Rette skulde sættes ud for at hungre ihjel blandt Stene, led til ind i Døden, og jeg havde gemt mig hid fra den store Stad til den store og menneskeforladte Skov. Og dèr kom du til mig i Dagens Højeste, du min Ungdom og Kraft, du fra mine store Dage, fra Ungdommens Vaarskove, skøn som da, som du nu ikke mere er, skønnere end nogen anden Kvinde paa Jorden.

Dine Læbers Kilde fyldte mit standsede Blod, og det genfødte sin Ungdom, og Smerten nu var forsvundet for Smerten den Gang, som Kvinden fra nu var forsvundet for dig som Drømmen for Virkeligheden. Du altid nægtende, Tak for dit sene, dit frelsende Kys. Jeg drømte, min Smertes Salt havde bortædt min Ungdom, nu véd jeg, den skjult har bevaret den evig hvid og rød som de i Bjergenes Svælg nedstyrtede blomstrer i smilende Ungdom, naar Aarhundredet deroppe gik ud, og Jorden slutter om deres Børns ældehvide Hoveder. Du som forstod at give mig hin Smerte, der var saa sand og dyb, at den er blevet evig og derfor Storhed og Skønhed, Tak, du som ingensinde var barmhjærtig og udløste min Ungdoms Kraft i blot det eneste Kys, hvorom jeg fra Jorden anraabte dig, Tak, at du forsvarede det Kys til nu, da det gjaldt ej at udløse, men at bevare min Ungdom, det vil sige mit Liv, uforfalsket til Døden, den Død, der skal dømme over Menneskene, hvorledes de levede det eneste

Digitized by Google

Liv, der blev dem givet. Du sene Kys, større end alle de Kys, jeg saa bloddybt begærede i min Ungdom!"

Manden gik langsomt paa Vejen over Engen, hvor Birkene svævede som Dampe i Skumringen, og hvor Bøgeodderne hvilede som dybere Skygger inde i Skyggen. Som Bølger af Mulm hvælvede Skovens Kupler sig hen under Himlens Dunkelhed. Fjernest, bag den sorte Skystrimmel, blaakold som Flint, gnistrede en Stjerne. Kulde aandede om den enlige Vandrer, hvis Skridt genlød i Skoven og Natten, Kulden fra Luftens Vaar og Jordens Vinter, Frigørelsens og Dødens Kulde.

ENE

Den unge Præst knugede de magre Hænder om Knæet, Øjnene stirrede under den hvide Pande stift mod det rødmalede Jomfru Mariabillede dèr paa Trævæggen i en Krans af Mandstro; — Tindens milehøje Stumhed druknede med Et for Kødets Larmen og Sjælens Raab: „Jomfru Maria, eneste Jomfru der blev mig undt, eneste Selskab i Verden!"

Men saa retted han sig i et Sæt bagover, med Haanden mod Stolen — han kom ikke for at søge Selskab, men for at yde Selskab, — aa, men hvorledes — —?

„Josef Gmür, naar du ikke bryder dig om at høre om det hinsidige Liv, jeg lover dig, hvad vil du saa?"

„Om det hinsidige Liv — ak ærværdige Fader, om blot du vil forklare mig det, der nu er omme. Derfor har jeg kaldt dig herop, saa vidt over Bræer og Gletscher."

Pelsjægerens Dødningehoved stirrede under Tørklædet, Haanden klemte i det sorte Skind.

Præstens Blik mødte dirrende de mørke Øjne i Trærummets Skumring, hvor Istindens Skær laa som en Drive af Sne.

„Josef Gmür, forklare dig Livet: hvorfor?"

„Ja, ja," Øjnene aad sig i det isblaa Tusmørke ind i Præstens, „forklare mig Livet: hvorfor? hvorfor?"

Præstens Øjne gled sky hen mod den lille Skikkelse med det tilhyllede Hoved, der hugede sammen i Pelsen ved Sengestokken, saa vendte de tilbage til Pelsjægeren, endnu spejlende hende.

Digitized by Google

„Ja, ja," den tandløse Mund gabede, „ærværdige Fader, det er just hende — hvorfor har jeg haft hende her hos mig i over femogfyrretyve Aar, over Menneskene, over Sneen?"

Præstens Hænder famlede frysende om Korset i den raslende Kæde.

„Josef Gmür, du har — har vel — elsket hende — — din — Hustru?"

„Elsket? Hustru? ærværdige Fader, det er jo derfor, jeg spørger dig: hvorfor har jeg skullet *tro*, jeg elskede hende, naar hun intet kan hjælpe mig, og jeg er ene her paa Tinden nu i Døden som i min Ungdom, før jeg bar hende herop? Herre, jeg bar hende *halvvejs* herop, over Bræer og Gletscher — jeg var ung, og hendes Brudekrans' Alperoser duftede, og jeg troede, jeg bar Livet med mig herop til Tinden i Luften. Og jeg har troet det, som hun, i over femogfyrretyve Aar, og vi har levet Øje til Øje paa Tinden, i Luften, over Menneskene, over Sneen, og nu — Herre, nu kan hun intet forklare mig, og jeg kender hende ikke, og jeg er ene."

Præstens Fødder rørte sig i de tunge Sømsko, hans Øjne flakkede mod Vinduet, mod Snevæggen dèr bag Ruden, dens Stjerners Tindren i Dagens røde Skær — nu skumrede det i Dalene — —

„Ærværdige Fader, saa maa du gaa. Mørket stiger fra Dalene nu, om lidt vil du ikke kunne finde ned."

Præsten rejste sig; som i Drømme saa han de to Skikkelser, krøbne sammen i Skumringen.

„Ja Venner — jeg véd jo ikke Hjælp —"

„Hjælp — Venner —" lo det kort, hostende fra Sengen.

Men Konen vendte for første Gang sit Ansigt mod ham, saa hvidt i Sneskæret, som beskinnedes det af en uset Verdens Lys.

„Skynd dig ned i Dalen Præst, og glem — du, som maa leve." —

— Præsten vaklede ud over Dørtærskelen. Kulden styrtede ned over ham som en Isfos, Knæene tørnede sammen under Pelsen, Munden sprang aaben til et Smerteskrig.

Snetinderne rejste sig i Lyset, hvide, skuende. Himlen hang om dem, grønligklar. Mellem Bræernes Glasknuder tindrede Sneørkenen, milevidt.

Fjernt krydsedes Blink fra Gletschernes blinde Øjne. En Ørn

Digitized by Google

roede hen over Jøklerne, svindende som en Prik. Og foran hans Fødder strakte sig hans Skiers Spor ud gennem det hvide — saa langt hans Syn rakte.

FADERS ANSIGT

Mod Aftenlyset gennem Tavleruden rundede sig Lægens Oldingehoved, med dunkle Haartotter ved Ørene. Sammensunken, med opskudte Skuldre og Hænderne paa Skøderne stirrede han ud i Aftenen mod Pløjemarkernes tilsneede Furer, der bugtede sig, lysende som Brændinger, mod Grøftegræssets vindduvende Kyst. Som et uroligt, skumplettet Hav vandrede Fure bag Fure ind mod den snestribede Landevej, helt ude fra det fjernes Dis. En Raages kæmpende Vinger ude over Muldhavets taageskjulte Øde.

„Livet — tal ikke til mig om Livet, — som jeg skulde sørge over at slippe fra dets Fattiggaard! Livet, hvad har det budt mig andet end Tidsler og Stene? Arbejdet? Ja, arbejdet har jeg, til Blodet sprang fra mine Neglerødder, og jeg vandt mig det tørre Brød, jeg kunde gnave her i min kolde Husmandsstue. Had har Livet budt mig, og Had har jeg budt det igen, dets knusende Uretfærdighed, dets øre Meningsløshed — for, naa, det vidste jeg jo hver Aften, jeg sad der ved Klapbordet med mit Brød og mit Vand og saa mod Horisontens Graa, og kun Musene gnavede uophørligt i mit Gulv, som vilde de hule endogsaa denne sidste Grund bort under mine Fødder, vidste, at havde min Næse været anderledes, da havde jeg nu i denne samme Time, hvor min Sjæl og mit Legeme knagfrøs af Ensomhedens Hunger og Skræk, siddet bænket blødt ved en flammende Arneild med Barnearme viklet om mine Skuldre og med en Mand knælende paa Tæppet ved mine Fødder med takkende og tilbedende Øjne i mine. Haa, om min Fader havde haft et andet Ansigt, eller jeg ikke havde arvet hans, men Moders!“

Lægen drejede langsomt Hovedet, gennem de hvælvede Brilleglas stirrede han mod de to sorte Øjne, der flammede gennem Skumringen fra det hvide, storkæbede Ansigt — den aabne Mund og Hagens Kant mod Lagnets Lin — — Den store Haand steg truende mod Loftets lavtrugende Mørke:

Digitized by Google

„Ja, om i Undfangelsens Stund min Moders Ansigt var blevet paatrykt mig. — — Haa, de to Mennesker, de eneste, der har været mig gode, de eneste, hvis Øjne har set aabent paa mig i Kærlighed og ikke dulgt i Latter eller Medynk, de eneste Væsener paa Jorden, jeg har elsket og ikke frygtet eller hadet — naar jeg mindes, at deres Skyld er det, at aldrig en Mand har set forlangende paa mig, at mit Legeme har krympet sig i søvnløse Nætters Sult, og min Sjæl skreget sig stum i Ensomhed, at al det Livets Begær og Kraft de aandede i mig i hin deres Livsbegærs og Livskrafts højeste Stund, forsmaaet, ubrugt, aad sig indad, til jeg nu ligger her, opædt af Selvfortærelse til Døden — aa da, ja da er det, som skal Hadet endnu inden Døden rane endog dette mit Livs eneste Eje: Kærligheden til de to, der af al deres Vilje var mig saa meget mer, end Forældre kan være for Børn, og som al min Styrke elskede, saadan som man elsker dem, man ene faar Lov at elske — og da — aa Livet, dets knusende Uretfærdighed, dets øre Meningsløshed — —!"

Det mørke Hoved sank gispende bagover med halvaaben Mund, de store Hænder famlede frem for sig endnu en Gang i et Greb efter det, som aldrig kan tages, men kun skænkes.

Langsomt rokkede Lægens dukkede Skikkelse gennem Skumringen frem mod Sengen.

„Da Birgitte, da maa for din og dine Forældres Skyld det aabenbares, der hidtil var skjult for din og dine Forældres Skyld."

I et Spring slog Øjnene op mod ham, som kaldtes de, ved et sidste Haab, end en sidste Gang tilbage fra Kaos' Rand.

Brillerne nikkede tungt mod hende, uafbrudt, mens Stemmen talte, lav, hæs:

„Birgitte, du Barn af min Elskede, som du har mistet dit Liv for din Faders Ansigt, mistede ogsaa jeg mit. Birgitte, du Barn af min Elskede, nu véd du det."

Haanden løftede sig rystende, mager, med nedgledet Ærme mod det øde Lands hvide, vildsomme Brændinger.

„Denne Haand ejede din Moders, ejede og mistede den, lamslaaet af din Faders, Sejrherrens Haand. Birgitte, det Ansigt, der for dig som Kvinde blev Livets Tab, blev for ham som Mand selve Livets Eje. Sejrherre, sagde det Ansigt, Sejrherre over Kvinder og Liv, det Ansigt, der for dig blev til Mænds Angst

Digitized by Google

eller Spot. Men ha — blev han end Sejrherre, og knuste han end mit Liv til Smuld under sin Hæl, og ejede han hende end straks, alle Dage og alle Nætter, med Hud og Haar, opslugende hende, hvis Øjefrynse jeg knap vovede at røre med min Læbe, jeg havde dog været den første, og den Stund, der for mig blev den levende Døds, den Stund, da jeg saa din ydmyge og dejlige Moders Skikkelse, ubedragelig, vakle under Byrden af dit ufødte Liv, den blev mig ogsaa Oprejsningens og Hævnens. Thi da rystedes hans Sejrherresind med Et, for første og sidste Gang, som mit altid og stedse, af en Tvivl og en Angst. Og jeg saa det, jeg saa det med jublende Glæde, som den jubler, der alt under Kistelaaget fornemmer Luften aande paa sig; trods din Moders Fortvivlelse og Taarer og Gru, jeg saa det med Fryd, thi jeg vidste, at dræbtes ikke den Tvivl og Angst, saa de aldrig formaaede at opstaa paany, da vilde jeg kunne hente hende til mit Hjem igen, og jeg drømte, jeg Daare, at jeg, en af Livets ængstelige, kunde slette Sejrherrens Billede af hendes Sjæl. Birgitte, Birgitte, jeg Forbryder, jeg jublede, jeg jublede, endda jeg saa for mig, i Livet, en Kærlighed, jeg end ikke havde mægtet at drømme — Birgitte, jeg jublede i Angst, i Haab, i Tvivl. Birgitte, aldrig glemte vi tre de Dage, da vort Liv stod inde for den højeste, den skjulte Ret. Og, Birgitte, den dømte, ubestikkelig, *som* den højeste Ret, thi da du omsider fødtes — — da døde jeg."

Haanden skyggede hastigt op for Brillerne, slukkende deres blege Glans:

„Birgitte, angrer du nu, du bærer din Faders og ikke din Moders Ansigt?"

Øjnene stirrede mod ham, som i et Raab, vidtopspilede, Hænderne klamrede sig, mandsstore, hvide, om Lagenets Lin.

En Hulken skød op gennem det store, spændte Legeme, en Hulken som af et Barn, der skal nemme at græde for første Gang, eller som af en, der hulker og dog ikke har Taarer fler tilbage fra et Livs ustandselige Graad.

„Hagen, Onkel Hagen, den højeste Ret dømte, vi to gik til Grunde, at de to kunde leve. Hagen, Onkel Hagen, Livet, den højeste Ret, jeg takker for dets Dom."

Ap. 05. HARALD KIDDE.

Digitized by Google

PROF. TROELS-LUNDS SKRIFT OM DE TRE NORDISKE BRØDREFOLK

1.

DETTE lille Skrift har som bekendt vundet megen Udbredelse. Det er heller intet Under, naar man tager i Betænkning, hvem der har skrevet det, hvorledes det er skrevet, og hvad det handler om. Det skyldes Professor Troels Lund, der sikkert uden Modsigelse kan karakteriseres som en af vort Slægtleds interessanteste Forfatterpersonligheder herhjemme. Hans store Værk „Dagligt Liv i Norden" er bredere anlagt, end danske Videnskabsmænd plejer at anlægge deres Arbejder, og det er saare originalt i sin Plan: en udførlig Fremstilling af de Fortidsinteriører, man hidtil har faaet saa liden Kundskab om igennem de historiske Forskninger og Skrifter. Det skønnes let, at „Dagligt Liv" er udarbejdet af en Mand, der med megen faglig Lærdom forener Indsigt i og Interesse for de almene Livsfænomener, som er afgørende for Folkets og den enkeltes Liv og Færden; gennem det meget smaa, Værket omhandler, gives derfor stadigt Udsyn til det store, hvoraf hint er de ydre Udslag. Til alt dette kommer endelig, at Forfatterens Tankegang og Form er djærv, fordomsfri og uforbeholden, og at hans Sprog, med ægte dansk Understrøm af Humor og Lune, ikke frygter at hæve sig til Pathos, men dog som Regel ad jævn Vej og med fint beregnet Kunst fører Læseren ved Haand, fængsler ham til Følgeskab gennem alle Detailler og standser med ham ved Vidsynene for at give Forklaring paa alt det, der skiller Tid fra Tid, og saa

Digitized by Google

igen paa det fælles, der forener Tiderne, fordi Mennesket stedse er Mennesket ligt.

Hvad man har indvendt imod Værket er dels, at dets Emner, hvor megen Interesse de end i og for sig kan have, ikke konstituerer virkelig Historie, og at den Vej, Forfatteren her er inde paa, fører paa Afveje, dels at Værket ikke overalt kan staa fuldt til troende. Den første Indvending er Led af den endeløse, dialektiske Debat om Historiens Formaal, der i nærværende Sammenhæng ingen Interesse har for os. Thi Kulturhistoriens Betydning vil man i hvert Fald vel blive nødt til at lade staa, og Troels-Lunds Værk har fremdraget Sider af Kulturhistorien, der hidtil har været forsømte, og som det altid vil være af Vægt og Interesse at faa belyste. Dansk Kulturhistorie vilde idag være fattig uden dette Værk.

Den anden Indvending, om Værkets Paalidelighed, kan ikke drøftes uden Dokumentation for og imod, og dette ligger selvfølgelig uden for disse Bemærkningers Rækkevidde. I al Almindelighed kan det vel indrømmes, at Værket i den nævnte Henseende ikke synes uangribeligt. Det spænder over et langt Tidsrum, og er end Materialet stort, har det dog næppe givet tilstrækkelig Bevisstyrke til den Almengyldighed, Fremstillingen som Regel tillægger de skildrede Forhold. Men selv om man ikke overalt føler sig lige tryg overfor Materialets Art, Størrelse og Benyttelse, træder endog denne Frygt tilbage, fordi Værket i sin Storladenhed giver saa meget, i sig selv indeholder saa megen Kultur og saa mange Impulser, at man vilde tilgive, hvis et og andet, gennem fyldigere Materiale og mindre fantasifuld Behandling, skulde vise sig at tiltrænge Revision. En saa stor Bygning kan taale nogle Skrøbeligheder, hvis de da ikke er fundamentale. Som Værket fremstiller sig, er det et Monument i vor Historieskrivning.

2.

Det er altsaa fra denne Forfatter af et Værk paa Hundreder af Ark, der nu er udkommet et Skrift paa halvfemte Ark om de tre nordiske Brødrefolk. Det handler — paa halvfemte Ark — om de tre Folks Fortid, Nutid og Fremtid. Det er skrevet med hele Forfatterens Stilkunst — maaske endog lidt vel stiliseret Kunst —, det er baaret af Tillid til og Tro paa Fremtiden, det er modigt og varmtfølt, og dets Maal er at indprente,

Digitized by Google

at for de tre skandinaviske Lande bør Løsenet først og sidst være: et Norden, „frit, enigt og paa Vagt".

Men om dette lille Skrift gælder det i hvert Fald, at det staar ikke til troende; og dets Form og Formaal kan ingenlunde dække dets aabenbare Mangler.

Jeg tænker her ikke paa den militær-politiske Del af Skriftet. Den virker nærmest forbløffende og er egentlig ikke diskuterbar. Den opererer med to Forudsætninger: en Alliance mellem de tre nordiske Folk med Forpligtelse til at sende Hær og Flaade til hinandens Hjælp, naar de angribes, og, naar Norden er i Fare, en uvægerlig, øjeblikkelig Ankomst af en engelsk Flaade, der sejrer. Naturligvis, naar man vil indrette sig en Politik og tage Forholdsregler i Overensstemmelse med denne, maa man gaa ud fra visse Forudsætninger; klikker disse, klikker ogsaa ens Politik, men i det blaa kan ingen arbejde. Idet man imidlertid indrømmer dette, maa man jo dog tilføje, at der bør være Rimelighed i Forudsætningerne. Og det turde være svært at finde den danske Mand *med Ansvar,* der under en Aktion mellem Rusland og Sverig, men hvor man sydfra lod os i Fred, turde afsende en Ekspedition af dansk Styrke for at redde Norden, eller den norske Mand, der turde foretage et lignende Skridt, naar Danmark angrebes. Er en saadan Fællesaktion ikke sket hidtil, ses det ikke, hvad der kunde gøre den sandsynlig i Fremtiden. At stole sikkert paa Englands Hjælp — naturligvis fordi det skulde være i Englands egen højeste Interesse — er vistnok lige saa luftigt. Preussen tog Kielerhavn, og Tyskerne overskred Kongeaaen, og England kom ikke; om Englænderne vil sejre, naar de kommer, ved heller ingen. Det forudsættes, at den engelske Flaade i en Ruf vil faa „ryddet Øresund og Farvandene omkring Sjælland og dermed afskaaret det fjendtlige Armékorps fra enhver Forbindelse med Hjemlandet". Og paa Grundlag af alt dette skal der bygges et helt Fæstningssystem m. m. fra den ene Ende af Norden til den anden, og i disse Forudsætninger og Forventninger skal Slægten opdrages, og de voksne skal regne dermed! — Da Prof. Georg Brandes udtalte, at bedre var det at udgøre en selvstyrende Del af det britiske Verdensrige end at have en Uafhængighed, saa afhængig af Tysklands Naade som vor, fremkaldte dette mange Protester. For saa vidt med Rette, som de følgetunge reale Mangler ved dette Projekt ikke var fremhævet, og som det vel i det

Digitized by Google

hele turde være en mærkelig Genstand for et Lands offentlige Diskussion, hvilken Selvmordsart det helst bør vælge; selv om Dødsbudskabet bringes med en Silkesnor, plejer dog Livet at foretrækkes, saa længe det, endog med nogen Invaliditet, kan leves. Men, trods alt, under en saadan Forudsætning blev den engelske Flaade m. v. jo virkelig til at bygge paa, da var der dog Forstand i at knytte sin Eksistens til den, fordi man var Del af det Rige, hvis egen Eksistens hviler paa den. Men ellers? „Den, der stoler paa Albion, er forraadt", d. v. s. at England i Krig og i Fred gaar sine egne Veje. Det har foreløbig ikke haft Bud efter os, og hvor det er, naar vi sender Bud, ved vi intet om; hidtil i Historien har det ikke været, hvor vi ønskede — og ventede det.

3.

Dog om Fremtidens Politik kan jo enhver, der er uden Ansvar, udkaste Planer, som han vil — om det end efter Omstændighederne ikke behøver at være nogen hel uskadelig Sport —; mere Hold har man paa Sagen, naar der er Tale om Fortiden. Og hvad den historiske Del af det foreliggende Skrift angaar — d. v. s. Skitseringen af de tre Rigers Historie fra tidlig Tid indtil 1814 —, da synes den mig ganske vist smuk at skue, det hastige Ridt, man foretager gennem de nordiske Rigers Historie, er højst interessant, men Ridtet foregaar paa en flyvende Pegasus, og hvad der forevises, svarer dertil.

— Vi stiger ned paa Jorden.

Det hedder Side 5: „En Stund skabtes et nordisk Trillingrige vesterpaa, Danmark, Norge, England, der omspændte Vesterhavet. Men Ringen brast, da Landsmændene i Normandiet sydfra trak til og rev England til sig. Forgæves styrede siden Flaader mod Vest for at kue de nordiske Udbyggere. Kolonien var rodfæstet blevet sig selv, frihedskær, ikke længer til at genvinde. Det samme gentog sig 700 Aar efter, da England selv havde grundet Koloni videre vesterpaa over Atlanterhavet. Frihedstrangen sprængte Lydforholdet mellem de nordiske Efterkommere i Nordamerika og deres britiske Hjemland".

Meningen med denne Sætning — saavidt den overhovedet er forstaaelig — maa jo kort og godt være den, at ligesom den engelske Koloni Nordamerika i det attende Aarhundrede løsrev sig fra Moderlandet England — hvad der er rigtigt nok —, saaledes løsrev den danske Koloni England sig i det ellevte Aarhundrede fra Danmark, særlig som Følge af den normanniske

Digitized by Google

Erobring af England. Hertil er imidlertid at bemærke, at England ikke var en dansk Koloni, at dets Beboere var først Kelter, saa Angelsakser, at det har haft en Konge, som hed Alfred den Store, at der vel boede mange Danske i en Del af England, men at dette ikke medførte de Ejendommeligheder, der kendemærker et Land som Koloniland, at Danmark og England vel nogle ganske faa Aar havde fælles Konger, men at her England nærmest var Hovedlandet, og Forholdet i hvert Fald var lidet mere end en Personalunion, at det normannisk-franske Ridderskab ikke erobrede England fra en dansk eller norsk Konge, men fra en angelsaksisk, og at det endelig var et ganske selvstændigt Rige, der afviste danske Erobringsforsøg, ikke „Udbyggere", der var blevet saa frihedskære, at de selv vilde styre i den løsrevne „Koloni".

Den hele Sætning er efter min Mening en Fordrejelse af den dansk-engelske Historie og den falskest mulige Parallel mellem denne og England-Nordamerikas Historie.

Det hedder Side 9—10: „Kalmarunionen var en stor og dyb Tanke, der bundede i selve de tre Folks Natur og historiske Forudsætning. Den hilstes med Glæde af Tidens stærkeste aandelige Magt, Kirken. For saa vidt syntes den sikker paa Sejr. Men den led af en indre, afgørende Modsigelse, der blev dens Bane."

„Den var nemlig vel en national Bevægelse, men kun i sin Fødsel, ikke i sin Gennemførelse. Uovervindelig, hvis den havde været et blivende Udtryk for de tre Folks nationale Trang, et fælles Maal for enige, lige stillede Brødre, sank den ned til at blive et blot Middel i fremmede Herskeres Haand. Prøvestenen for, at den svigtede sit oprindelige, ægte nationale Væsen, blev, at den, da den misbrugtes, fremkaldte en ny og renere national Rejsning, der, bloddøbt, i Kraft af sin indre Sandhed endte med Sejr."

„Hvad Dronning Margrethe med Hjemmets Haand havde samlet kunde mulig være blevet holdt sammen af Mænd med nordisk Sind og Synsmaade. Men det maatte nødvendigvis briste for indvandrede tyske Fyrster, der som Herskere i Danmark med Vaabenmagt søgte at erobre Sverig. Det var en national Usandhed, naar de kæmpede i Kalmarunionens Navn."

Forud for den citerede Sætning gaar en Udtalelse om, at det var den fælles Følelse af Harme og Skam over Hansestædernes Handelsmagt i Norden, der bragte Enhedstanken frem. Men denne strandede altsaa, fordi den kun var stærk i sin Fødsel, medens den manglede Styrke til at holde Unionen oven

Digitized by Google

Vande senere hen, da indvandrede tyske Fyrster kom til Herredømmet i Danmark og med Magt søgte at holde Unionen oppe.

Atter her er Fremstillingen mere digterisk end klar. Det forstaas ikke, hvorfor Unionen, hvis den fødtes af Folkenes Trang, førtes ud i Livet af en kraftig Fyrstehaand og støttedes af Tidens højeste Aandsmagt, saa fra først til sidst var kendetegnet ved Utilfredshed, Opstande, Krige og endte med Forskrækkelse. Skal man slutte fra, hvad der kendes til Unionens Opstaaen og Forløb, er det hele Postulat urimeligt, men det er jo ikke muligt at modargumentere, da Forf. selv ikke giver Spor af Begrundelse. Dog er to Sætninger særlig at paagribe. Den ene er, at Kirkens Støtte viser Ideens Berettigelse og Betimelighed. Men da Kampen mellem Middelalderens Kirke og Fyrsterne var ophørt, støttedes disse af Kirken, og netop da denne Støtte kom fra den katolske Kirke og paa hin Tid, afgiver den kun i ringe Grad Bevis for, at Fyrsternes Bestræbelser var af retmæssig national Art. Den anden Sætning er, at det var vore tyske Fyrster, der satte Unionen overstyr, fordi den under dem absolut maatte briste.

Denne Sætning maa yderligere ses i Belysning af følgende.

S. 10: „Da den anden slesvig-holstenske Hertug havde bemægtiget sig Danmark og Norge, medførte dette for Danmark et indvandret tysk Folkeskyl, som Danmark først sent forvandt, for Norges Vedkommende selve Tabet af dets Uafhængighed." S. 13: „Tyskvant Sindelag gik i Spidsen. Ligesom de første Konger af det oldenborgske Hus, Christian I, Hans og Christian II fordum havde ligget som Fjender uden for Stockholm, laa nu i Vinteren 1658—59 Carl Gustav af Zweibrücken uden for København." S. 18: „Men ganske som i Sverig 1520 og i Danmark 1658—59 vaktes i Norge 1814 en Folkebegejstring for Frihed og Selvstændighed."

Forf. gaar aabenbart ud fra, at „al vor Fortræd er tysk", hans Skrift er gennemsyret af den Tanke, at det er Tyskheden i Danmark, der har gjort Ulykkerne, ja der har spoleret Norden. Dette er, efter min Mening, ganske uholdbar Historie. For det første er der for Danmarks Vedkommende den ganske simple Betragtning at gøre gældende, at Danmarks største *Tab* var Sundprovinserne, som nu er Sverigs rigeste og folketætteste Landsdele, og at Danmarks største *Ydmygelse* var 1807, da Englænderne midt i Fredens Tid brændte dets Hovedstad og røvede dets Flaade, uden at vi da eller senere fik nogen Art af Oprejsning.

Digitized by Google

Hvad Tyskland angaar, bør det vel erindres, at Lyø, Bornhøved og Lutter am Barenberg var — det være dog sagt til vor Selvhævdelse — Standsninger af dansk Indtrængen i Tyskland og ikke Udgangspunkter for det omvendte Forhold. Hvad Danmark indtil den Dag i Dag har mistet til Tyskland af, hvad der var dansk, er Midt- og Nordslesvig; Skylden herfor ligger oprindelig i dynastisk Familiepolitik, som var almindelig europæisk, senere i vor egen Mangel paa Forstaaelse af de nationale Forskelligheders Betydning, en Mangel, der ikke var mindre almen Europa over, senest, for Nordslesvigs Vedkommende, delvis i mangelfuld dansk Statskunst. I tidligere Aarhundreder var vor Ulykke Gottorp, i Reglen i Alliance med Sverig, i vor Tid var det os, der stolede paa Sverig — og paa England —, men gjorde Regning uden Vært.

Vor Fortræd er — bl. andet — tysk, det er rigtigt, den er ikke italiensk eller tyrkisk, thi det er Tyskland og ikke Syd- eller Østeuropa, vi har og har haft til Nabo, men vort Folke- og Landetab sydpaa er mindre end østpaa og kunde maaske delvis have været undgaaet. Og hvad det „indvandrede tyske Folkeskyl" angaar, skal man tale maadeholdent derom. Skriv Folkets tusindaarige Historie om, giv en stor Del af Byernes Købmænd, Haandværkere og mangfoldige af vore Landboere anden Oprindelse, borttag vore Fyrsteslægter og i skarevis af vore førende Navne, gør dansk Kirke om, Katolicisme og Reformation, luthersk Ortodoksi, Pietisme, Mystik og Rationalisme, tag Grunden bort fra Romantikens Digtere, fra vore Retslærde, Filosofer, Historikere etc. etc., — ja da kan vi jo prøve paa at gøre en ny Danmarks Historie, uden Tyskerne. Om den bliver bedre, ved jeg ikke; som den er, bærer den Vidnesbyrd om, at Folket har optaget i sig og nationaliseret, hvad det har modtaget sydfra af Personer og Ideer — om end selvfølgelig med Forskel f. Eks. mellem Sjællands og Sønderjyllands Paavirkning, en Forskel man, skæbnesvangert nok, til Tider har lukket Øjnene for —, og det er lige saa unyttigt at føre Kære herimod som imod vor Plads paa Kloden og Vinden, der stryger over vore Hoveder.

Men med det gode har vi faaet det onde, megen Fortræd er tysk; denne Fortræd behøver imidlertid ikke at øges ved en Historieskrivning, der let minder om en altfor velkendt tysk Façon. Thi er det passende at gøre Christian II til tysk Konge,

Digitized by Google

for at han som saadan kan bære Skylden for Unionens Ophør? Og er der blot Gnist af Grund til den Antagelse, at hvis Margrethes Ætlinge havde siddet paa Danmarks Trone, var Engelbrecht og Bonde, Stureætten og Vasaætten forblevet i Mørke? Var det da ikke mest Kampen for at hævde Danmarks Sydgrænse, der under Erik af Pommern medførte det første Stød mod Unionen, og skal denne Kamp karakterisere Kong Erik som „tysk", som unational? Og videre: er det tilbørligt at knytte „Zweibrücken" til Carl Gustavs Navn for at indskærpe, at det var den „tyske" Fyrste, der vilde erobre København? Hvad Landsmand var da Axel Oxenstjerna, hvis Sind rummede mere ondt mod Danmark, end syv Bismarck'er nogensinde har haft i Hu? Eller endelig: var det den „slesvig-holstenske Hertug" eller *det danske Rigsraad,* der bevirkede „for Norges Vedkommende selve Tabet af dets Uafhængighed"? Den første, den bedste Ledetraad i Danmarks Historie kan give Forf. Underretning herom. — Ved Siden af alt dette bliver en Sammenstilling af 1520 og 1814 af mindre Betydning. Den er uden rimelig Mening, men gør vel heller ingen Skade.

Side 18 hedder det: „Stormen ude fra de store Begivenheder i Europa fik dog Overhaand og hvirvlede ind den fremmede Czar-Tanke, at Sverig i Norges Erobring skulde faa Erstatning for det tabte Finland. Ved Vintertid kæmpede paa Snemarkerne i Holsten Kosakker og Tyskere mod den lille danske Hær for at fravriste Frederik VI Norge. Han afstod det i Freden i Kiel 1814."

Meningen hermed er formentlig den, at en saa afskyelig Tanke som at ville underlægge sig Norge ikke kunde fødes paa svensk Grund men maatte hentes fra Rusland. Da er det virkelig kedeligt, at hermed en væsentlig Trøst for Nordmændene ved den endelige Forening med Danmark i det sekstende Aarhundrede — nemlig at de dog undgik at blive en svensk Provins — er røget i Lyset. De fleste svenske Konger maa da ogsaa have været delvis russificerede, thi de havde visselig god Appetit nok paa Norge og lagde ikke Skjul derpaa; det var jo forøvrigt ikke langt fra, at 1814 (1813) kun var endt med den samme Afstaaelse af Trondhjems Stift, som alt var sket i 1658. Og Bohuslen, Härjedalen og Jemteland vidner den Dag idag om, at Sverig ikke har behøvet at hvirvles ind i fremmed Tankegang for at forelske sig i Norge eller Dele deraf.

Digitized by Google

Side 11—12: „Det var denne stolte Søplan, der udtrykte, at man i Danmark endelig havde overvundet det fremmede Element af indvandrede Tyskere. Opdragelsen af Christian IV til Sømand blev dens Symbol. Og det var denne Søplan — som jo kun lod sig fuldt udføre ved norske Sømænd og norsk Skibstømmer — der lod Norge glemme, at det havde mistet sin Selvstændighed. I Udviklingen af den fælles Flaade, begge Landes kæreste Værn, var Norge Danmark mere end jævnbyrdig. Derfor holdt det trolig ved. Men da et Par Hundrede Aar efter hele den dansk-norske Flaade 1807 blev bortført eller tilintetgjort, da Havet ikke længer forbandt men skilte de to Lande, vaagnede Norge endelig af sin Aarhundreder lange Fortryllelses Dvale. I de syv Aar fra 1807 til 1814 slog Norge atter Øjnene op og krævede Selvstændighed."

Den første Del heraf er misvisende, da Danmarks Flaade, der grundlagdes under Kong Hans, som bekendt ikke manglede indfødte Søhelte før Christian IV. Skal man dernæst endelig tale om indvandrede Tyskere og deres Betydning, vilde Tanken dog snarere rettes mod Hundredaaret efter end før Christian IV. Og hvad Forholdet mellem Norge og Danmark angaar, er det naturligvis rigtigt, at 1807—14 blev afgørende, men dog ikke saaledes, at indtil da alt var vel, thi der var Dønninger længe forinden, om end Uvejret først nu ret brød løs. Fremstillingen er altsaa paa dette Punkt delvis rigtig, og dog er den tilstrækkelig ukorrekt til at give et fejlt Billede af Forholdene. Det er, som naar det andetsteds (Side 16) om den væbnede Neutralitet 1780 hedder, at da „sluttede de tre nordiske Folk sig for Alvor sammen". Men det tredie nordiske Folk, Nordmændene, „sluttede" ikke noget mere end Jyder og Falstringer gjorde, Regeringen i København indgik en Konvention med to Stater, den ene Sverig, den anden — Rusland! Samtidig indgik den jo iøvrigt ogsaa en Overenskomst med England (hvad der minder lidt om Bismarcks velkendte Kontrakautionstraktat med Rusland), og den hele „Sammenslutning" hindrede for Resten ikke, at Gustav III netop i de samme Aar havde et Angreb paa Danmark og Norge og en Erobring af sidstnævnte Land for Øje. Allerede i 1788 var Sverig og Danmark da ogsaa i aaben Krig.

Altsaa det sagte er just ikke galt, men det er heller ikke rigtigt; det er vildledende.

Endnu skal jeg nævne — jeg kan jo ikke skrive den hele Pjece af —, at Beskyldningen mod Cronstedt (Side 17) for at have solgt sig til Englænderne og derved unddraget Danmark den

Digitized by Google

svenske Flaades Hjælp 2den April 1801 er ganske uhjemlet og efter al Rimelighed ganske grundløs, men iøvrigt ses det ikke, hvad skandinavisk-politisk Rækkevidde der kan tillægges Sagen, da Gustav IV næppe var blevet mindre henrykt over vor senere Misère, fordi en svensk Flaade havde assisteret os i 1801.

Som sagt, jeg maa slutte. Jeg vil gøre dette med den statistiske Oplysning, at naar det Side 27 hedder, at Danmark efter Krigen i 1864 „forbedrede sine Hjælpekilder, særlig sit Landbrug, saa at inden en Snes Aars Forløb (dets) Folketal oversteg (Tallet) fra før Tabet af Hertugdømmerne", saa er dette ikke bedre som Statistik end alt det foregaaende som Historie. Thi Danmarks Folketal var i 1880 360,000 Mennesker større end i 1860, altsaa efter en fuld „Snes Aar" kun godt $^1/_8$ Million mere, men ved Tabet af Hertugdømmerne mistede vi over en Million Indbyggere! End ikke nu er Tabet helt indvundet. Den citerede Sætning er altsaa ganske hen i Vejret.

4.

Naar man vil spørge mig, hvad der har ledet netop mig til at fremkomme med en Kritik af Troels-Lunds Skrift, maa jeg hertil svare: fordi ingen anden er fremtraadt dermed. Jeg er forbavset over, at ingen af vore Historikere ex professo eller dog ingen af Forfatterne af „Danmarks Riges Historie" har paataget sig Arbejdet. De syntes mig at skylde sig selv det, og de har ingen Ret til i Tavshed at forbigaa, at et af vore mest straalende Navne, en Forfatter og Historiker af saa høj en Rang som Troels-Lund, giver et Resumé af Nordens og særlig Danmarks Historie som det foreliggende, og at det uden Protest spredes i Tusinder af Eksemplarer over Norden. Men naturligvis er en saadan Protest aldrig behagelig at fremkomme med, fremfor alt ikke, naar man iøvrigt i mange Henseender staar med Sympati over for den paagældende Forfatters Personlighed og Livsværk. Tilmed har jeg jo meget vel indset, hvor meget fint og lokkende det paagældende Skrift indeholder, og i hvor god en Mening det er skrevet, ogsaa for at forbinde de i Øjeblikket sondrede nordiske Folk.

Men ingen skal bilde mig ind, at det derfor var nødvendigt at stille Historien paa Hovedet, lade Aarhundreders Forhold mellem Danske og Svenske være latent Broderkærlighed, stedse

Digitized by Google

spoleret af stygge Naboer og uforstaaende fremmede i Landene selv. Trods alt, hvad der har skilt og skiller de tre Nationer, er der saa meget og saa væsentligt fælles, at vi forhaabentlig vil finde hinanden i Samstemning og i Samvirken. Men hvad der er sket, er sket, og det bliver ikke anderledes, fordi man serverer Historie „för tilfället" derom.

Og ligesom sligt gør mere Skade end Gavn, ikke mindst hos vore Grander — der ogsaa kender deres Historie —, saa er det visselig ogsaa i sig selv Skade at se den Art Historieskrivning „i store Træk". Thi det er godt nok at være summarisk, men da skal det ogsaa have sin Rede og Rigtighed med de Enkeltheder, der er summet op. Og populær Tale er fortræffelig, men den maa bygge paa reelt Grundlag for ikke at blive løs Tale. Naar derfor Prof. Troels-Lund næste Gang vil give os vor Fædrelandshistorie „i kort Begreb", da beder vi ham, der evner saa meget, støtte sin Kunst som al god Kunst til retskaffent Haandværksarbejde.

April 1906. MARCUS RUBIN.

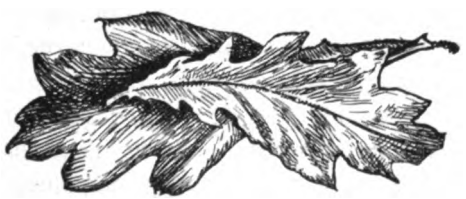

Digitized by Google

DEN MILITÆRE STRAFFEPROCES OG DENS REFORM

1.

Der kan vist siges at være almindelig Enighed om, at de Principper, hvorpaa den gældende militære Straffeproces hviler, set med Nutidens Øjne er forældede og, kan man maaske tilføje, har været det i de sidste hundrede Aar. Det er imidlertid ikke saa helt udelukket, at den bestaaende Ordning, der som bekendt stammer fra Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, var ret hensigtsmæssig *for sin Tid*. De retlige Garantier, som Domstolenes Organisation og Procesformerne skulde yde den sigtede Soldat mod vilkaarlig Afstraffelse, var ganske vist temmelig illusoriske. Domsmyndigheden betragtedes som et nødvendigt Supplement til den Befalendes Disciplinærmyndighed. Det var Befalingsmyndigheden, der besluttede Forfølgningen, nedsatte Krigsforhøret og ledede Undersøgelsens Gang, ligesom det var Befalingsmyndigheden, der rejste Anklagen, nedsatte Krigsretten og bestemte dens Sammensætning. Det var Befalingsmyndighedens Indehaver, Jurisdiktionschefen, der var Krigsrettens stemmeberettigede Formand. Og der tilkom Befalingsmyndigheden en ikke nærmere begrænset Ret til simpelthen at forandre (dog kun i formildende Retning) de af Krigsretten fældede Domme. Hvad dernæst de personlige Garantier angaar — Jurisdiktionschefernes Upartiskhed og Auditørernes Evne til over for de militære Myndigheder at varetage de retlige

Digitized by Google

Interesser — da synes ogsaa disse efter alt at dømme at have været kun yderst ringe selv i det 18de Aarhundredes bedre Perioder. Uoverensstemmelsen med den samtidige borgerlige Proces var endvidere paa afgørende Punkter aabenbar og *principiel.* Som det vil vides, havde Sigtede bl. a. hverken Adgang til en egentlig Defension eller til Appel. En Slags Forsvar for den hele Ordning kunde maaske dog søges ikke blot i selve Hærens ejendommelige Oprindelse og Sammensætning, men ogsaa i Statsforfatningsformen og i Tidens evindelige Krigsforhold.

Hæren tilvejebragtes ved *Hvervning.* At lade sig hverve til Soldat var — i alt Fald ifølge Lovene og Anordningerne — en ganske frivillig Sag. Forholdet mellem den hvervede Soldat og Staten var et rent og skært Kontraktsforhold. Den, der lod sig hverve, vidste, eller betragtedes som vidende, hvad han indlod sig paa. Han maatte selv tage Følgerne. Naar han ved Indrulleringen i retlig Henseende ligesom blev slettet af det borgerlige Samfund og derved mistede den særlige Beskyttelse — den være stor eller ringe —, han som Borger havde haft ved de borgerlige Love, beroede dette udelukkende paa hans egen Vilje. Man kunde derfor paa en vis Maade sige, at der i alt Fald ikke skete *Soldaten* nogen Uret, naar man gav ham den „korte Proces" og — Vilkaarligheden i Vold. Dette var jo blot at regne som en af Betingelserne i den frit indgaaede Kontrakt.

Hæren var *international.* Mandskabet og Befalingsmændene bestod for en stor Del af udenlandske, professionelle Krigsfolk, der snart tjente en Stat, snart en anden. Naar under en Krig Kontrakten (Kapitulationen) var udløben, kunde det meget vel ske, at en Afdeling hvervede Folk lod sig købe af Fjendens Parti. Og det var ikke usædvanligt, at fangne Soldater efter et Nederlag lod sig hverve af Sejrherrerne. At der under disse Forhold udviklede sig en Trang til international Krigsret og virkelig ogsaa dannede sig en Slags internationalt Krigersamfund med særegne Straffe- og Rettergangslove, som i deres Grundprincipper var forskellige fra de enkelte Staters nationale, borgerlige Ret, var kun naturligt. Det var endog til en vis Grad en Nødvendighed.

Disse Kosmopolitter, hvoraf Hæren dengang bestod, *og* som for Størstedelen hørte til Landenes Bærme, var jo ret vanskelige Folk at styre. Det er derfor ikke saa ganske sikkert, om de

Digitized by Google

ogsaa virkelig vilde have taalt snart at blive behandlede efter en Stats Love, snart efter en andens. Det kunde i alt Fald have givet Anledning til adskilligt Bryderi. Hertil kom Hensynet til Konkurrenterne. Den Stat, hvis Hververe paa det fælles Soldatermarked ikke var i Stand til at byde saa omtrent de samme Tjenestevilkaar (Kontraktsbetingelser), som de andre Staters Udsendinge, kunde let komme i den Forlegenhed en skønne Dag at staa uden Mandskab.

Hæren var *kongelig* i særlig Forstand. Da den staaende Hær oprettedes i 1660, havde jo Formaalet hermed bl. a. været at støtte den samtidig indførte enevældige Kongemagt under mulige indre Uroligheder. Men for at Hæren til enhver Tid kunde være paa rede Haand til at give Kongemagten denne Støtte, var det til en vis Grad nødvendigt, at Krigsfolkene stod fuldkommen uafhængige af alle borgerlige Forhold og Institutioner og dannede et Samfund for sig. I modsat Fald kunde det let ske, at Hæren tog Parti med Borgerne mod Kongen. Ud fra denne Betragtning af Hærens Opgave var det ikke blot ganske konsekvent, naar Kongerne helst saa, at Hæren for en stor Del bestod af udenlandske Folk, — alene saadanne kunde antages at være i Stand til *udelukkende* at betragte sig som Soldater — men ogsaa politisk rigtigt, at Regeringen befæstede den Adskillelse, der naturlig bestod mellem Borgerne og Hæren, ved ogsaa i processuel Henseende at indrømme Hæren en Særstilling.

Hæren var endelig en *Felthær*. En vis større Del af Hæren holdtes ganske vist under Fanerne ogsaa i Fredstid, men under hin Tids idelige Krigsforhold maatte Hæren paa Feltfod dog — praktisk set — betragtes som den for Krigsmagten normale Situation. Og at det er mindre betænkeligt at give den militære Jurisdiktion en større Udstrækning i Krigstid, hvor saa mange af Soldatens Handlinger ifølge Forholdenes Natur antager en anden og mere militær Karakter end i Fredstid, er jo noget, man ogsaa i vore Dage maa erkende, ligesom det jo ikke kan nægtes, at overordentlige og for Landet farefulde Forhold kan gøre det praktisk nødvendigt at etablere en mere „summarisk" Rettergang, hvor Sigtedes Krav paa betryggende Retsformer til en vis Grad tilsidesættes af Hensyn til Sagernes hurtige Afgørelse. Det forekommer mig derfor, at man ogsaa i hine Tiders uophørlige Krigsforhold vil kunne søge en Art Forsvar for den gældende Ordning.

Digitized by Google

Men i de snart 200 Aar, som er forløbne, siden den summariske og inkvisitoriske Proces blev indført ved de danske Krigsretter, er jo saavel Hæren som det borgerlige Samfund undergaaet store Forandringer. Hæren er bleven nationaliseret og den tvungne Krigstjeneste er bleven indført. Og Kravene om det borgerlige Samfunds Enhed i social og retlig Henseende og om større Beskyttelse for den enkeltes personlige Frihed er jo blevet Hovedgrundsætninger i al moderne Politik og Lovgivning. Den nye Hærordning og de forandrede Samfundsforhold har under Videnskabens humaniserende Indflydelse skabt et Grundlag for en ny Betragtning af Forholdet mellem Hæren og Folket og for en ny Opfattelse af den enkelte Soldats processuelle Retsstilling.

2.

Ligesom i den borgerlige Straffeproces var det ogsaa paa den militære Rets Omraade *Frankrig,* der gik i Spidsen. Den Folkehær, som den franske Revolution skabte, blev i Forbindelse med de nye Retfærdighedsideer og den nye Taktik, som de franske Hære udviklede, det Grundlag, hvorpaa en principiel ny Betragtning af Hærens og den enkelte Soldats retlige Stilling byggedes.

Var Hæren ved den almindelige Værnepligts Indførelse bleven en Del af Folket, da var det ikke længer muligt at opretholde den gamle, paa Middelalderens sociale og politiske Anskuelse hvilende Opfattelse af Hæren som en selvstændig Stand og af den militære Ret som et selvstændigt, fra Folkets øvrige Retsliv afsluttet Retsomraade. Man gjorde den Grundsætning gældende, at Hæren i *alle borgerlige Anliggender* maatte være underkastet de borgerlige Love og de borgerlige Domstole. Og man stillede den Fordring til selve den militære Straffeproces, at den — ligesom den materielle Strafferet — saa vidt mulig, d. v. s. saa vidt Hensynet til de særlige militære Interesser tillod det, maatte hvile paa de *samme Principper* som den borgerlige.

Jævnsides med dette tildels statsretlige Krav om den størst mulige Overensstemmelse mellem militær og borgerlig Ret, der i Frankrig — ligesom senere ude i Europa — førte til en militær Anklageproces med offentlig Retsforhandling og Adgang for Sigtede til Appel, gik dernæst en Række skarpt formulerede Fordringer til den militære Retsplejes *særlige* Indhold.

Digitized by Google

Landets Borger kunde man ikke byde samme Behandling som de internationalt hvervede Tropper. Man havde jo dernæst netop for nylig ligesom *opdaget* den enkelte Soldat. Det var derfor ikke mere end billigt, at man behandlede ham paa en Maade, der svarede til hans Betydning. Det var endog praktisk nødvendigt. Den militære Befalingsmyndigheds Karakter af Diktatur maatte bevares. Men havde Soldaten en Pligt til lydigt at efterkomme enhver af Befalingsmyndigheden given Befaling, da maatte han ogsaa have en Ret til i ganske tilsvarende Grad at beskyttes mod vilkaarlig Behandling. Til ubetinget Underkastelse maatte svare *ubetinget* Beskyttelse. Med andre Ord: Paa ethvert Punkt maatte der skabes Soldaten de mest betryggende retlige Garantier.

Befalingsmyndigheden maatte følgelig bygges op paa et nyt Grundlag af faste Former og klare, ufravigelige Regler. Den maatte endvidere i Princippet begrænses til dens eget egentlige Omraade, de tjenstlige Befalingers Udførelse. Befalingsmyndighedens disciplinære Straffemyndighed og Soldatens ældgamle Ret til at klage over formentlig uretfærdig Behandling maatte undergives en ny og rationel Ordning. Befalingsmyndighed og Domsmyndighed maatte skarpt adskilles. Domstolene maatte fra at være „lydige Redskaber i Befalingsmyndighedens Haand" gøres til *selvstændige Institutioner* for Statens almindelige Retshaandhævelse. Først derved kunde de blive et Værn for Sigtede mod vilkaarlig Afstraffelse. Krigsretterne maatte organiseres saaledes, at enhver Mulighed for Befalingsmyndigheden til partisk Sammensætning for den enkelte Sags Vedkommende var udelukket. Og den Befalingsmyndigheden tidligere tilkommende Ret til at forandre de af Krigsretten fældede Domme maatte ophæves. Endelig maatte selve Rettergangsmaaden indrettes saaledes, at der paa ethvert Punkt tilsikredes Sigtede en fra et strafferetligt Synspunkt fuldt betrygget processuel Stilling. Bl. a. maatte Befalingsmyndighedens Indflydelse paa Forundersøgelsen begrænses. I den hvervede Hærs Tid havde den militære Retspleje udelukkende været ordnet ud fra Hensynet til den militære Disciplin. Spørgsmaalet bestemtes nu — for første Gang — som et Retsspørgsmaal, der som saadant først og fremmest maatte løses ud fra *retlige* Synspunkter.

De franske militære Proceslove fra Slutningen af det 18de Aarh., hvoraf den gældende code de justice militaire af 1857 i

Digitized by Google

det væsentlige kun er en Kodifikation, var det første Forsøg i sin Art, og nu — over 100 Aar senere — vil det ingenlunde være vanskeligt at paavise endog ret betydelige Mangler ved denne Ordnings enkelte Bestemmelser. Den er da ogsaa, selv i Frankrig, paa flere Punkter blevet skarpt kritiseret. Men selve de *Hovedprincipper*, hvorpaa den er bygget, staar endnu den Dag i Dag uangrebne i den moderne militære Retsvidenskab. Den Grundbetragtning af Hærens og den enkelte Soldats retlige Stilling, der allerede ved den konstituerende Nationalforsamlings Dekreter af 1790 og 1791 brød igennem i den franske Lovgivning, har i Løbet af det 19. Aarh. overalt bundfældet sig i den almindelige Retsbevidsthed og — naar undtages Østerrig-Ungarn og Danmark — har den i alle Evropas Stater faaet sit positive Udtryk i nye militære Rettergangslove. Først i Grækenland (1829) og i Schweiz. Sidst i Rækken staar det tyske Rige (1898), Belgien (1899) og Norge (1900). Overalt er det blevet erkendt af de militære ligesom af de borgerlige Myndigheder, at med den nationale Hærreforms Gennemførelse er de faktiske Forudsætninger for de gamle militære Retsinstitutioners Bestaaen bortfaldne.

3.

Da den franske Revolutions Ideer om Folkehær og almindelig Værnepligt bredte sig ud over Evropa, var Arbejdet paa Hærens Nationalisering allerede i fuld Gang herhjemme. I 1801 udgjorde de udskrevne Soldater over Halvdelen af Hærens Styrke. Og i det følgende Aar bortfaldt den udenlandske Hvervning for bestandig. Den nationale Hærordning er saaledes i Danmark af gammel Dato — ældre end i de fleste andre af Evropas Stater. Og i over en Menneskealder har den danske Krigsmagt hvilet paa en i sin Renhed gennemført almindelig Værnepligt. Ikke desto mindre tiltales og dømmes de militære vedblivende paa Grundlag af de Procesformer, der under tysk Indflydelse udviklede sig herhjemme i Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarh. med en *internationalt hvervet Felthær* for Øje.

Om end det hverken efter Hærens Nationalisering eller efter den almindelige Værnepligts Indførelse lykkedes at skabe Hæren en Retstilstand, der svarede til dens nye Forhold, saa kan det dog ingenlunde siges, at Regering og Folk i dette Tidsrum stod

Digitized by Google

uforstaaende over for Nødvendigheden af en Reform af den militære Retspleje. Tværtimod. Regeringen erkendte denne Nødvendighed allerede i 1808. Og i 1828 og i 1842 toges Spørgsmaalet om „een til Tidens Krav svarende Reform" af den militære Rettergang paany under Overvejelse. I 1844 besluttede begge de kongerigske Stænderforsamlinger, for hvilke slige militære Sager ifølge de da bestaaende Forfatningsforhold dog maatte siges at ligge ret fjernt, at opfordre Regeringen til at fremkomme med Forslag til en ny militær Straffelovgivning. I 1847 lovede da Christian d. 8de i en allerhøjeste Resolution, at der skulde oprettes militære Overretter for Sø- og Landetaten. Og i 1850, i Rigsdagens 2den Samling, forelagde Regeringen Landstinget et af daværende Generalauditør *A. W. Scheel* paa Grundlag af omfattende Studier af Samtidens militære Proceslove udarbejdet Udkast til en ny militær Rettergangslov.

Dette Scheels Udkast har Krav paa en ganske særlig Interesse, dels fordi det i og for sig var et — navnlig for sin Tid — godt Forslag, dels fordi det i de sidste halvhundrede Aar paa flere Punkter har haft Indflydelse paa den i Krigsretterne fulgte Praksis. Udkastet indskrænkede for det første den militære Jurisdiktions Omraade. I civile Sager skulde de militære høre under de borgerlige Domstole. Krigsmagten havde kun Besvær af saadanne Sager. (Motiverne). Der var endvidere i Udkastet truffet forskellige Bestemmelser for at sikre de militære Domstoles Uafhængighed af Befalingsmyndigheden. „For at udelukke Vilkaarlighed i Valget af den militære Rets Medlemmer", var det foreskrevet, at de militære skulde beordres til at indtræde i Retten „i fast Orden efter Omgang". Jurisdiktionschefen, eller hans Stedfortræder, maatte ikke have Sæde i Krigsretten. Det stred mod de i Almindelighed antagne Grundsætninger om Forholdet mellem Øvrighedsmagt og Domsmyndighed. Det kan derhos næppe nægtes, hedder det videre i Motiverne, at den tiltalte undertiden — og ej altid uden Grund — kan frygte for at komme til at lide under den Indflydelse, som de af Jurisdiktionschefen tilkendegivne Anskuelser kunde udøve paa de ham undergivne Krigsmænd, naar han tillige med dem blev Dommer i Sagen. Den Befalingsmyndigheden hidtil tilkommende Ret til at formilde de af Krigsretten fældede Domme ophævedes. En saadan Myndighed svækkede Lovenes og Krigsrettens Anseelse, og kunde

Digitized by Google

blive fordærvelig for Krigstugtens Opretholdelse. Endelig afskaffedes Krigsretsdommenes Forandring og Kassation ad administrativ Vej, og i Stedet for oprettedes en egen militær Overdomstol, bestaaende af 3 Officerer og 4 retskyndige. Efter at Grundloven havde udskilt den dømmende Myndighed fra Kongens Magt, vilde det være lidet stemmende med denne Lovs Grundsætninger, at Kongen vedblev at afgive de hidtil brugelige Resolutioner i de vigtigere Krigsretssager (Mot.). Ogsaa med Hensyn til Rettergangsmaaden betegnede Udkastet et betydeligt Fremskridt. Det inkvisitoriske Princip var bevaret. Men selve den Tanke, der laa til Grund for den ældre tyske [danske] Militærproces, at den krigsretlige Afgørelse skulde fremtræde som Resultatet af et Samarbejde mellem den retskyndige Auditør og de militære Lægdommere, var i Udkastet gennemført paa en mere virkningsfuld Maade end tidligere. Auditøren havde som hidtil under Krigsforhøret at skaffe Sagen oplyst og i Krigsretten at være de ulovkyndige Dommeres juridiske Vejleder. Og Krigsrettens militære Medlemmer havde at dømme. Men Auditørens Stilling over for Jurisdiktionschefen var gjort mere fri og uafhængig, ligesom paa den anden Side hans Ansvar for Undersøgelsens Gang var bestemt fastslaaet. Og ved en Række udførlige Regler var der sikret de militære Dommere en mere selvstændig Stilling over for *Auditøren*. De var derved i langt højere Grad end tidligere gjort til virkelige Dommere. — Over Udkastet afgav et af et Landstingsudvalg nedsat Underudvalg, hvoraf bl. a. Ørsted var Medlem, et Forslag til en Betænkning. Men hermed standsede Sagen. Grunden hertil maa dels søges i de daværende statsretlige Forhold (de militære Sager hørte til de „fælles Anliggender"), dels deri, at man — ligesom i 1808 — betragtede Gennemførelsen af den borgerlige Retsreform[1]) som en nødvendig Forudsætning for Gennemførelsen af den militære.

Siden 1850—51 er der ikke bleven forelagt Rigsdagen noget Lovforslag til en Omordning af den militære Retspleje. Efter at Hærloven af 1867 var bleven gennemført, omarbeidede ganske vist Scheel Udkastet af 1850. Men dette nye Udkast, som iøvrigt var bygget paa de samme Principper som det tidligere og som udkom 1869, blev ikke forelagt Rigsdagen. Arbejdet paa den borgerlige Retsreform, som i Begyndelsen af 60-erne var gaaet

[1]) I 1857 nedsattes den første *borgerlige* Proceskommission.

Digitized by Google

i Staa, var i 1868 blevet genoptaget. Den militære Retsreform blev derfor atter stillet i Bero. I 70-erne begyndte Forfatningskampen, og den Kraft, der i disse Aar blev tilovers, anvendtes som bekendt væsentlig paa den økonomiske og sociale Lovgivning.

Da det i Rigsdagssamlingen 1893—94 stundede mod Forliget, følte de Moderate, at der ogsaa paa den militære Rets Omraade maatte gøres noget for at skabe „Tillid" til Hæren. Om nogen omfattende Reform af den militære Proces kunde der ikke være Tale. Med den borgerlige Retsreform var man ikke naaet videre end til at nedsætte den 3die Proceskommission. Det var kun de mest fremtrædende Mangler ved den bestaaende Tilstand, der skulde afhjælpes. Man fremtog da Scheels Udkast af 1850. Men i Stedet for nu at benytte det utvivlsomt værdifulde og give det en videre Udformning i Tidens Aand, i Stedet for f. Eks. at begrænse den militære Jurisdiktions Omraade til de egentlig militære Straffesager,[1]) saaledes som af Forsvarskommissionen af 1866 og af C. V. Nyholm i sin Tid foreslaaet eller at oprette en militær Appeldomstol eller at gennemføre forskellige Bestemmelser til Betryggelse af Krigsretternes Uafhængighed og Dommernes Selvstændighed, saa valgte man netop det Punkt i Udkastet, som var det svageste. Man udtog de Paragraffer, der indførte Defension ved de militære Retter. Scheel havde selv kun tillagt disse Bestemmelser ringe Betydning. Og sikkert med rette. En Defension, som skal *betyde noget*, lader sig vel overhovedet ikke indføje i det inkvisitoriske System. I den Sammenhæng, hvori de fandtes i Scheels Udkast, kunde de maaske dog i enkelte Tilfælde være blevet til nogen Gavn for Sigtede. En Aktor skulde ganske vist kun rent undtagelsesvis beskikkes. Men det var foreskrevet, at Auditøren, inden Forhøret sluttedes, skulde give Sigtede en skriftlig Fremstilling af, *hvad* Anklagen gik ud paa, og *hvilke* Bevisligheder der var fremkommet imod ham. Sigtedes Defensor var herved — paa lignende Maade som i den borgerlige Inkvisitionsproces ved Aktors Indlæg — sat i Stand til at vide, paa hvilke Punkter Forsvaret maatte føres. Auditøren skulde vel dernæst vedblivende være Krigsrettens Referent og som saadan foreslaa Dommen. Men hans Indflydelse paa Domsresultatet

[1]) Hvad der ganske vist vilde have medført en Revision af den allerede dengang forældede — militære Straffelov af 1881.

Digitized by Google

var som allerede berørt væsentlig formindsket. Faren for, at Auditørens Domforslag til Skade for Sagens retfærdige Afgørelse skulde miste sit objektive og upartiske Præg, naar han blev stillet over for en Sagfører som Defensor og derved let blev tvunget over i en ensidig Anklagerstilling, var saaledes i Udkastet betydelig forringet. At indføre Defensorer ved de militære Retter — saaledes som i det Bojsenske Forslag foreslaaet — *uden iøvrigt* at foretage nogen som helst Forandring i de gældende Rettergangsformer, vilde derimod i bedste Fald blot være en indholdsløs Form. I visse Tilfælde kunde en Defensors Beskikkelse endog tænkes at blive til Sigtedes Skade. Uden at bringe Sigtede nogen virkelig Fordel, vilde en saadan Ordning blot føre til, at Sagen forhaledes og at Sigtedes Fængsling derved forlængedes. — Forslaget fik den Skæbne, det fortjente. Det blev slaaet ihjel af Folketingets Venstre og Landstingets Højre i Forening og blev begravet i Landstinget.

Den 13. Jan. 1896 vedtog Folketinget enstemmigt en af nuværende Trafikminister Høgsbro stillet Dagsorden, hvori Regeringen opfordredes til „i en nær Fremtid at forelægge Lovforslag om en ny Rettergangsmaade for Krigsmagten under Hensyn til Grundlovens Forskrifter, navnlig saaledes *at* Krigsretternes Omraade — afset fra Krigsforhold og Søtogt — begrænses til saadanne Straffesager, der umiddelbart eller middelbart vedrøre den militære Tjeneste eller de af den militære Stilling flydende Pligter, *at* der sikres Tiltalte en selvvalgt eller beskikket Forsvarer og — i alt Fald i betydeligere Sager — Adgang til Indankning for overordnet Ret, og *at* der — samtidig med Opgivelse af Klassesystemet — blandt Krigsretsdommerne sikres den fulde Frihed i deres Stemmegivning.“ En Bemærkning om, at Lovforslaget saa vidt mulig skulde udarbejdes „under Iagttagelse af Anklage- og Umiddelbarhedsprincippet“ udstemtes af Højre. Den konstituerede Krigsminister Ravn udtalte, at da den militære Retspleje skulde slutte sig nøje til den borgerlige, og da man snart kunde vente en Udtalelse fra den borgerlige Proceskommission, vilde han ikke love at forberede noget Arbejde, før der forelaa et *Forslag* fra denne. I 1899 blev den borgerlige Proceskommission færdig. Samtidig med at den afgav sin Betænkning, udtalte den i en særlig Skrivelse til Justitsministeriet Ønsket om, at et Forslag gaaende ud paa, „at de militære Retters Kompetence begrænses til

Digitized by Google

Paakendelse af de militære Forbrydelser", blev udarbejdet til Forelæggelse sammen med Kommissionens Forslag. Utvivlsomt foranlediget ved denne Skrivelse og i Henhold til Regeringens Udtalelse i 1896 nedsattes den militære Proceskommission i Foraaret 1900. Grunden til, at noget Lovforslag endnu ikke er blevet forelagt Rigsdagen, skønt Kommissionen forlængst har afsluttet sine Arbejder og efter Sigende har udarbejdet ikke mindre end 3 Udkast, er aabenbart den samme som tidligere, at man vil vente, indtil Omordningen af den borgerlige Straffeproces er gennemført. Der synes heri at ligge en Erkendelse af, at skal vi nu efter saa mange Aars Forløb skride til en Reform af den militære Retspleje, da er det ikke længer tilstrækkeligt — som i Scheels Udkast — at reformere paa det bestaaendes Grundlag. Denne Betragtning er utvivlsomt ogsaa den eneste rigtige. At den almindelige Retsbevidsthed paa den militære saa vel som paa den borgerlige Rets Omraade kræver en Anklageproces indført, lader sig ikke benægte. Og at det ikke mindst er i Krigsmagtens egen Interesse, at den militære Ret er i Overensstemmelse med Tidens almindelige Retsforestillinger, herom turde vel alle være enige. Med Hensyn derimod til Berettigelsen og Nødvendigheden af at knytte den militære Retsreforms Skæbne til den borgerlige Anklageproces' *Gennemførelse* kunde der maaske rejses nogen Tvivl. Hvis det nu var saaledes, at det ved en Reform af den militære Proces blot drejede sig om uden videre at overføre den borgerlige Rets Regler, da kunde der være god Grund til først at se, hvilken endelig Skikkelse den borgerlige Procesordning fik. Men som enhver, der har beskæftiget sig blot noget med Studiet af militær Ret, vil vide, om en saadant rent mekanisk Overførelse er der slet ikke Tale. Den borgerlige Anklageproces' Grundsætninger maa paa mange Punkter — i Indhold saa vel som i Form — afpasses og tillempes efter selve den militære Organisations Grundprincipper, som jo er ligefrem givne med Krigsmagtens almindelige Formaal. Og det er da navnlig Hensynet til den militære Disciplins særegne Natur, som her maa tages i Betragtning. Hertil kommer, at det Spørgsmaal, hvorpaa den borgerlige Retsreform synes navnlig at være strandet, Spørgsmaalet om, hvorledes Nævningerne bør vælges, er uden Interesse for den militære Proces, eftersom, saa vidt vides, ingen tænker paa at indføre Nævninger i den militære Ret. Efter at den bayer-

Digitized by Google

ske Proceslov af 1869 er bleven ophævet ved den nye tyske Rigslov af 1898, findes Jurysystemet ikke optaget i noget Lands militære Procesordning. Og hvad de andre Stridsspørgsmaal angaar — Forundersøgelsens Offentlighed, Sigtedes Partsrettigheder o. s. v. — da maa det vel erindres, at det er saa langt fra, at de særlige militære Forhold[1]) i al Almindelighed lægger Hindringer i Vejen for de akkusatoriske Grundsætningers Overførelse, at disse tværtimod paa de fleste Punkter vil kunne gennemføres i *langt større Omfang* i den militære Retspleje end i den borgerlige. Dette gælder Grundsætningerne om Offentlighed, Mundtlighed og Bevisumiddelbarhed. Og det gælder navnlig selve Anklageprincippet, der jo i samme Grad, som det gennemføres i sin Renhed, vil simplificere og forkorte Sagsbehandlingen. Men naar nu Sagen stiller sig saaledes, og vi i de Rigsdagen forelagte Forslag og Ændringsforslag har et aldeles tilstrækkeligt Kendskab til, under hvilken Form den borgerlige Anklageproces i det store og hele kan antages at blive gennemført, hvorfor saa vente med den Reform af den militære Retspleje, som *i og for sig* anses for nødvendig? Det var den militære Ret, der gik foran, da vi i sin Tid førtes ind under det inkvisitoriske System. Hvorfor da ikke atter lade den militære Ret gaa i Spidsen?

CARL WIUM WESTRUP.

[1]) De mil. Forhold er gennemgaaende simple og lidet sammensatte. Det maa dernæst bl. a. erindres, at man ved Ordningen af den mil. Proces saa at sige ganske kan bortse fra den professionelle Forbryder.

Digitized by Google

ALEXANDER L. KIELLAND

UNDER temmelig almindelig Mangel paa Deltagelse er Alexander Kielland død, og bragt i Jorden med skyldig Honnør, men uden nogen videre Salut. Det er ikke længe siden, man i „Politiken" kunde læse en Anmeldelse af Edv. Brandes' „Et Besøg", i hvilken Bladet endnu en Gang viste, hvor villig det bringer sine velkendte „Principper" ethvert Offer, og med koldt Blod lod hele den Problem- og Debat-Litteratur nedslagte, som hvis Ordfører det var stiftet. Amtmanden i Molde, der sikkert var en trofast Holder af sit gamle Kamporgan, har endnu kunnet aflæse Barometret denne Vejrstand, og „Gift"s og „Else"s Digter har herefter sikkert ikke kunnet vente sig festligere Ligfølge end den faar, som har været død, længe før han døde.

Forskellige litterære Modestrømninger er skyllet hen over Danmark og Norge, siden Kielland for halvandet Tiaar siden afbrød sin Forfatterbane, og de har alle virket med til at slette hans Navn grundig ud af de litterært interesseredes Bevidsthed. Det var i sin Tid den norske Bohêmebevægelse, der først begyndte at tage Fodfæstet bort under den Lykkens forkælede Yndling, som Kielland var i 80erne, og rykke ham ud af Ungdommens Hjerter. Mindre aggressiv, men i Virkeligheden endnu mere fjern og fremmed over for ham stod den yngre danske Litteratur fra Begyndelsen af 90erne: Karl Larsens, Stuckenbergs, Joh. Jørgensens. Og alt, hvad der senere er fulgt paa — Symbolister og Nyromantikere, det skingrende Kor af skrivende Damer og Træsko-

Digitized by Google

trampet af de ægte uforfalskede „Folkets" Digtere . . . alt har blot ført fjernere og fjernere bort fra Kiellands Bøger. De fleste af de yngre har sagtens næppe nogensinde rigtig læst ham, og selv de ældre, for hvem hver af hans Bøger næsten var en Begivenhed, da de kom ud, selv de har rimeligvis sjælden eller aldrig taget dem ned fra Hylden siden 80erne. Da den Vexeldriftens Lov, som raader og bør raade i det aandelige Liv, begyndte at vende den litterære Smag bort fra „Brandesianismens" Baner, overlevede de andre tre store norske Digtere denne Smagskæntring i Kraft af deres Kunsts evigt-menneskelige Værdier. Men Kielland, som var kommet sidst til, gav først og frivillig tabt overfor det nye. Han stod som det bedste Paradigma paa alt, hvad de yngre vilde bort fra. Det er lavet „Roman", uden Natursandhed og Psykologi — sagde de intransigente Virkelighedsdyrkere. Elegant Salonradikalisme — haanede Bohêmer og Proletardyrkere. Avispolemik og Samfundsdebat, — han er slet ikke Digter, mente alle de lyriske Stemningsdyrkere. At Kielland var „vieux jeu", det var for dem alle, hvor uens de end var, en forlængst afgjort og fastslaaet Ting.

Alligevel, naar man nu ved Kiellands Død tager hans Bøger frem igen og blader lidt i dem, synes han maaske ikke saa forældet endda, som man kunde have tænkt. Vekseldriftens Lov er jo begyndt at virke ogsaa paa det, der fordrev Kielland fra Litteraturen. „Vredens Børn" og „Gyldholm", „Lykke Per" og „Gudrun Dyre" og „Hjulet" — hver paa sin Maade er alle disse Bøger jo ikke længer bange for at agitere og sætte sociale og moralske Spørgsmaal under Debat, og de ser ikke længere Mennesket blot som et Bundt af Stemninger og Drifter, men stiller ham som et tænkende og handlende Væsen i Sammenhæng med hele Samfundets Liv. Hvem ved — maaske maa Vejrhanerne dreje en Gang til, og i Steden for nu at kvæde Højreavisernes gamle Klagesang fra 80erne over, at „Novelletter"nes og „Garman & Worse"s Digter blev „Gift"s og „Jacob"s Agitator, tværtimod give sig til at beklage, at selv Georg Brandes — som man kan se af hans Anmeldelse af „Jacob" — ikke vovede at støtte Digteren i den Udvikling udover den autoriserede Romanform til en mere direkte, fantasifuld Samfundssatire, som han var et godt Stykke inde paa. I alle Fald — den, for hvem „Kunst for Kunstens Skyld" altid har været en Perversitet, og som stedse har ønsket

Digitized by Google

Digtningen nøje knyttet til Samtidens øvrige aandelige Rørelser, — han kan trygt søge tilbage igen til de gamle Kiellandske Bøger. Er der end meget, som ikke længer virker i dem, og adskilligt, som virker flovt og overfladisk i dem, — det er Digtning, som kommer lige fra Livets Interesser og tager Sigte paa Livets Interesser, som har borgerlig Meddelagtighed i, hvad der rører sig i Hjem og Skole og Kirke og al Samfundets Handel og Vandel. Og naar man læser, hvad „vore Digtere i Forhør" har at betro Hr. Chr. Rimestad om den litterære Situation herhjemme, synes man nok, det endnu kun er altfor faa af dem, som følger de smukke Ord, som en af dem lægger Pontoppidan i Munden — at naar en Digter sætter sig til sit Skrivebord, er det hans Pligt at tænke paa alle Mennesker i Landet. De fleste er og bliver kun „Litterater", der sysler med „Ordets Kunst".

Adskillig „Litteratur" var der jo ganske vist ogsaa i Kielland, der er mindst af alt nogen uberørt Oprindelighed i hans Forfatterskab, og naar man nu genopfrisker hans Bøger, falder — især i hans tidligere Ting — hurtigst i Øjne hele den litterære Konstellation, under hvilken han har uddannet sig. „Novelletterne" staar i Topsøes og I. P. Jacobsens og i fransk Novellistiks Tegn. Der er diskret Finhed, kølig Elegance, stilfærdig Resignation som hos Topsøe, og i Topsøes som i Jacobsens Smag udpensles der følsomme og pretiøse Smaabilleder — af Sorgens eviggrønne Efeu, der med bløde Føletraade smyger sig ind overalt og umærkelig forvitrer Murværket, eller af Næringsbekymringernes stille nagende Værken. Smaastykker som „Balstemning" eller „Siesta", hvor Proletariatets Nød kaster sin skrigende Dissonans ind i Salonernes Nydelsesliv, er som musikalske Variationer over V. Hugoske og Freiligrathske Revolutionsdigte eller Turgenieffske Motiver. Hvor siden i „En god Samvittighed" de fine Damers Veldædighed stilles Øje til Øje med Armodets forkomne Forvorpenhed i al dens Nøgenhed, mærker man, at Strindberg er dukket op. I de ældre af Romanerne er de litterære Paavirkninger ikke mindre tydelige. Der er en god Del Dickens i Konsul Garman og den undselig kejtede Kærlighed mellem ham og Broderen, Legationssekretæren, eller i Forholdet mellem Arbejdsherrernes Verden og Arbejdernes „West End"; der er vel ogsaa noget Turgenieff i Modstillingen

Digitized by Google

mellem de Gamles og de Unges Slægtled, ligesom der naturligvis er en Del Lie i Skildringen af vestnorske Byers Handelsverden og Selskabelighed. Naar den gamle Søulk kommer op i Skipper Worse paa Dødslejet og han til sine hellige Omgivelsers Forfærdelse ligger i sine Fantasier og regerer med Skuden og bander ad Skibsdrengen, kommer man til at tænke paa Ulrik Christian Gyldenløves Dødsleje i „Marie Grubbe". Men især er der ogsaa meget af Zola i hele Opbygningen af Romanerne; baade „Arbejdsfolk" og „Gift" tager ganske paa hans Vis hver sit Specialemne under Behandling og anslaar straks i første Kapitel rent og stærkt Motivet og præsenterer Milieuet. Helt Zolask er ogsaa saadant noget som de to Ligfølger paa Kirkegaarden i Slutningen af „Garman & Worse" eller Middagsgildet ved Ministerialbudets Bryllup i „Arbejdsfolk".

Men ny for os her i Norden var, som alle ved, for det første den Selskabs- og Verdensmands-Figur, som Kielland gjorde i Litteraturen, og var der end ogsaa heri noget litterær Toilette, — ingen kunde tage fejl af, at Livsatmosfæren og Synet paa Menneskene og hele den aandelige Habitus, som laa bag „Novelletterne" og „Garman & Worse", hørte hjemme i andre Kredse end i Præstegaarde og Studerekamre. Fra Søndagsmiddagene paa Sandsgaard til alle de Scener ved et Middagsbord eller efter en Middag, paa et Bal eller et sommerligt Landparti, som Novelletterne skildrer, bevægede den Kiellandske Fortællekunst sig sikkert og hjemmevant i høje, rummelige Sale, paa Selskabsfod med velstaaende og vellevende Mennesker af de bedste Samfundslag, og han syntes at se og kende sine Personer og deres Liv saaledes, som et lyst Hoved lærer at se og kende dem ved at bevæge sig meget om „i Verden" og „Selskabet". Til Afveksling fra alt det andet i vor moderne Litteratur havde allerede dette sin Charme. Der var en Velopdragenhed og en Verdensvanthed i ham, som gjorde hans Skildringer saa autentiske paa Omraader, hvor hans allerfleste Kunstbrødre, fra Schandorph lige til Johs. V. Jensen, uvægerlig glider og falder. Hvor forlorent er ikke H. Bangs Excellenceselskab mod Kiellands Skildring af en Middag hos Konsul Garman! Overalt havde han Øjnene med sig ved en saadan Middag eller i en Balsal og kunde med lystigt Humør og satirisk Skarphed følge Bordherrernes Vigtighed og Fru Fannys Koketterier, de unge Pigers Nervøsitet, før Bal-

Digitized by Google

kortet er fyldt, og Kavalerernes Manøvrer for at slippe ind til Vinen og Cigarerne. Han kendte og kunde tegne saa sikkert netop saameget af Adjunkt Aalbom og Fuldmægtig Delphin og Fru Garman, som fremtraadte i et Selskab og „gav sig" i en Samtales Forløb, — mere vidste han ganske vist oftest heller ikke Besked om de mange forskellige Personer og Intriger, han ligelig fordelte sin Interesse paa. Men saa langt hans Forstaaelse naaede, var den fin og smidig; han havde den Sans for tempererede Følelser, for Gradationer i Forhold, for de vigende, flossede Omrids af Figurer, som kun megen Omgang med civiliserede Mennesker giver, og saa var han saa verdensmandsmæssig fri for den professionelle Trang til at gøre mere ud af Tingene end der var i dem. Han var hellere ubetydelig end han forcerede sit Æmne; man kan blot læse nogle af hans Rejsebreve for at mærke dette. Og han kunde følge den skikkelige Fætter Oles Følelser overfor Fætter Hans og „den lysegrønne" eller Spillet mellem Fru Fanny, Delphin og Madeleine eller Fru Wencces halve Forhold til Ingeniør Mordtmann — følge saadanne civiliserede, selskabelige „Tilfælde" med ligesaa rolig Rigtighed som sikkert Maadehold.

Og som Synsmaaden var Selskabets, saaledes ogsaa Meddelelsesmaaden; hvad han førte i Pennen, var som ideal, mundtlig Underholdning. Det faldt ham ikke ind — naar han da ikke en Gang imellem søgte at følge naturalistiske Skoleforskrifter — at diske op med Interiører og Personbeskrivelser og sætte Tilhørernes Fantasi i Arbejde med at udmale sig ligegyldige Scenerier. Ligesaa lidt sinkede han sig med sjælelige Udredninger; at lodde Hjerternes Dybder laa ham ligesaa fjærnt som med Vold og Magt at tvinge Tilhørerne ind i sine Personers Skind, saa de følte deres Glæde og Smerte som egne. Det er det, der gøres af Mennesker og virker paa Mennesker, Samtaler, Handlinger, Livsforhold — det er dette, der er hans som al mundtlig Fortællings egentlige Æmne, og han overlader til Billedkunsten at beskæftige Øjet og Lyriken at tale til Gemyttet. Ikke at han paa nogen Maade er følesløs ved, hvad han skildrer, han har netop den sociale Naturs livfulde Sympatier og Antipatier, — elsker de glade og velvillige, som lever og lader leve, kan ikke udstaa alle sure og piggede, Vigtigperene og de Ondskabsfulde, er bidsk satirisk, skælmsk humoristisk og ogsaa godhjærtet medfølende

Digitized by Google

med den grimme Pige, der sidder over i Dansen, og med de sultende og frysende, der staar udenfor og ser ind ad Ruden. Men han tænker ikke paa at give sig hen i sin Følelse, skrue den op eller paatvinge andre den, han bevarer en vis kølig reserveret Holdning overfor sine Læsere, som han kun staar paa selskabelig Fod med. Paa samme Maade mangler han ingenlunde Synsfantasi, men det, som han bryder sig om at give, og som han var en Foregangsmand for i sin Tid at give, det var kun det, som var Bevægelse og Liv. Virtuosmæssigt skildrede han den vestnorske Høstregn i alle dens utrættelige, skiftende Modulationer eller Vindenes evindelige Tagfat fra alle Verdenshjørner over de jydske Lyngheder eller al den Klirren og Knirken og Svingen, som under en Sørejse i uroligt Vejr kan plage Livet af den, der ligger og er ved at blive søsyg. Hans Retning mod Dyreæventyret var et Udslag af denne sympatisk selskabelige Trang til Liv. Han maatte lægge Liv, bevidst og selskabeligt Liv ind overalt i Naturen, han elskede Dyr og kunde lave sig tusen Historier ud af Livet i en Vandpyt eller en Hønsegaard, af Insekternes wedding-trip i Sommeraftenen eller Trækfuglenes Generalforsamling nede ved Nilen. Hele hans sprudlende Vid og Lune var en Art sympatisk selskabeligt Behov for at levendegøre. Naar han nævner „Penge paa Rente", ser han straks de velsignede Penges myreflittige Arbejde ved Dag og Nat, uden en Times Hvil, alle de smaa Renteæg, de lægger, og Renterne, der kryber ud og lægger nye, smaa Æg. Naar han tænker paa en døsig Geografitime fra sin Skoletid, sætter hans Fantasi i en Haandevending alle Klassens Disciple i Gang hver med sit lille, hyggelige private Tidsfordriv, indtil al Timens Kedelighed af sig selv bliver til bare Morsomhed. Hans Humor er som Vorherre, der maa skabe for at skaffe sig Selskab i sin Ensomhed. Hans Retning mod Skuespillet var Udslag af samme sympatisk sociale Naturel. Han grupperer sig uvilkaarlig Menneskefigurerne selskabsvis og sætter dem i livlig Samtale, i livligt Samspil med hverandre, hele hans Romangenre maatte konsekvent føre over i Lystspillet, og det er Synd og Skam, at han ikke opmuntredes videre ad den Vej, som „Tre Par" med saa overdaadig en Lystighed viste hen mod . . . . .

Og alt dette fremstilledes i en Form, en Stil, saa klar og let, saa kvik og koket, saa yndefuld og underholdende, at

Digitized by Google

denne Teglværksstyrer fra Stavanger syntes indforskrevet lige fra Paris' Saloner . . . saa klar, at man næsten syntes, der ingen Substans var i Talen, saa skarp, at man næsten syntes, den var nøgen og tør, men som ligestraks straks vandt Slaget for Kielland med en Bravour uden Mage. De „Sorties" f. Ex., som han med nogen Manér yndede at give sine Kapitler og Novelletter . . . med hvor fint et Øre, hvor let en Haand førte han ikke ofte disse sidste Buestrøg — se blot „En Balstemning" —, saa de gav den højeste musikalske Virkning! Helt som Musik virkede det Mesterværk af Ynde og Elegance, som hed „Karen" — med alle Antydningens, Sindbilledets, de lønlige Indgivelsers Tryllemidler.

Saa var der videre hele den nye Verden — den vestnorske Kystbys fremmedartede Verden —, som den Kiellandske Digtning slog op for os. Den sludhyllede, havpiskede By med sine Brygger og Værfter og Pakhuse, sin Silde- og Tjærelugt, sine Søfolk i Pjækkert og Olietøj, Arbejderreden ude i West End, Jørgen Kruse i sin Krambod, Madam Torvestad med sine Vækkelsesmøder, de gamle Handelshuses snevre Kreds med den angliserede Konsul og Bankchef Christensen med sin bløde, vejrende Næse. En Skildring som den berømte, naar Efteraarssilden kommer, eller hele Redegørelsen af Haugianismens historiske Vækst og Udvikling, eller den gamle liberale Handelsempirens Tid fra „de gode Aar", med endnu en Afglans af det 18de Aarh. over sig, og saa den surt arbejdende, knebne Sparsommeligheds Tid, der fulgte efter, med officiel Kristendom og sukkende Hængehoveder . . alt sligt var Nyland for de fleste Lærere og udvidede vor Synskreds, øgede vor Livsforstaaelse — netop paa samme Maade som de, der var unge i 80erne, paa andet Hold fik deres hele Syn paa Verden bestemt ved Zolas „L'Assommoir" og „Germinal", Russernes „Raskolnikow" og „Krig og Fred", Bourgets Pariserromaner eller Strindbergs Skærgaardsskildringer. Det nytter jo ikke at ville behandle Nutidsromanen som en blot æstetisk Foreteelse, dens store Betydning beror først og fremmest paa den Kundskab om Egne af Verden, den Orientering i Menneskelivet, som den giver, og en saadan Udvidelse og Uddybelse af Menneskelighed, som den store naturalistiske Roman virkede i 80ernes Ungdom, der voksede op i dens Tegn . . . jeg

Digitized by Google

gad vide, om „Polens Døttre“ og „Hjulet“ virker en saadan i vore Dages Unge.

Og det var jo ikke — for at blive ved Kielland — bare Stoffet, der var nyt, det var en egen vestnorsk Handels- og Patricieraand, som her udformede sit Livsyn for os. Hvor velgørende forskelligt var ikke dette Naturel fra det, man kendte fra danske Bøger! Saa udpræget mandligt ført. Som ofte hos engelske og amerikanske Forfattere var det f. Ex. Drengealderen mere end Barndommen, Venskab mellem Drenge eller mellem Mænd, der behandledes med Forkærlighed, meget mere end Elskov mellem Kønnene. Forholdet mellem de to Brødre Garman f. Ex. eller Gabriels Kammeratskab med den lille Marius. Selve Elskoven toges der paa uden Højtidelighed eller Sværmeri, enten lystig mandfolkeagtigt, eller den blev mest til ræsonabelt Venskab eller mandig Beskytterømhed. Noget grejt og klart, noget haandfast og praktisk var der i det hele over Synsmaaden. Er der oftest en Væsensforskel mellem Mennesker, der lever i Stemninger, og dem, der lever i Følelser, saa var Kielland helt stemningsløs, der var intet diset eller svævende ved hans Sjælstilstande, men der gik klare, afgrænsede Følelsesstrømme i ham, der førte ud mod praktisk Handlen. Ligesaa fast og klart bevægede hans Tanker sig, de beskæftigede sig med afgrænsede Æmner, gik aldrig i Taaget, flakkede aldrig ud i det blaa, gravede sig heller aldrig ned i de dunkle Dybder, det var praktiske, moralske og sociale Spørgsmaal, han tænkte over, og han ræsonnerede sig selvstændigt og resolut frem til faste Meninger om Sagerne. Saa lapset og koket han kunde være af Ydre, var der noget sjælden solidt og vederhæftigt i hans Indre. Der var intet Pjat, ingen Svindel, intet Humbug i hans Tænken og Følen; blot den Mand kom ind i en Stue, førte han som en Luft af Sandfærdighed og Paalidelighed med sig, og hans ubetydeligste Samtale som de svageste Smaating, han skrev, bares oppe af, at man følte, han var saa helt til Stede, mente sine Meninger og nød sit Humør og aldrig gav andet og mere ud, end han havde Valuta til at indløse. Denne „fede Laps“ og kokette Charmeur havde i Grunden, naar man saa nærmere til, saa meget af den vestnorske Aandslægning, som vi kender fra Holberg — samme tørre, massive Norskhed og samme vesteuropæiske Frisind, samme satiriske Forstandighed og samme Utilbøjelighed til Lyrik

Digitized by Google

eller til metafysisk Grublen, og deres Syn paa Penge og Forretninger, paa Erotik, paa „Humanitet", paa Erasmus Montanus og Don Ranudo og Jeronimus, — for ikke at tale om paa Hunde — var i Grunden temlig det samme.

Da hans Søster første Gang i et Brev opfordrede ham til at tage Pen i Haand, svarede han, at skulde han skrive, blev det om Dyrebeskyttelse og Børneopdragelse, og det første, han offentliggjorde, var et dramatiseret Indlæg mod den blødladne Humanitet overfor Forbrydere („Paa Hjemvejen"). Hans sidste litterære Bog „Dyr og Mennesker" handlede mest om Folkeopdragelse og Dyrebeskyttelse, og han, der var Jurist og Teglværksbestyrer, før han blev Forfatter, lagde tidlig Forfatterskabet paa Hylde for at blive Avisudgiver og siden Borgmester og Amtmand. Ud fra Livets Prosa og det praktiske Liv kom han, og til det gik han tilbage. Det gamle Handelshus „Kielland & Søn" var et af Stavangers ældste og fornemste Dynastier, med sin levende Familiekrønike om Husets skiftende „Perioder" og om mange Slægtsleds Skikkelser og Skæbner (en Slægtsbog er bleven udgivet i de senere Aar), med sine gamle Ejendomme og Arvedele og Traditioner, som Digteren var opvokset imellem, og det var ud af denne Familiekrønike og disse Traditioner (han har senere udgivet noget af sit Raastof i „Hans Arntz' Journal"), at han udformede sin „Garman & Worse" Verden, — som et Tiaar senere Selma Lagerløfs „Gösta Berling" voksede op paa tilsvarende Maade. Det var ogsaa gamle Familieinteresser, praktiske Familiespørgsmaal, som var gaaet i Arv og bar Kiellands Forfatterskab. Praktiske og moralske Forretningsprinciper, Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdsfolk, mellem Handelshuset og Værftet, Studenterdannelse ctr. praktisk Dannelse, Embedsadel ctr. Købmandsadel . . . det havde aabenbart, Slægtled igennem, været Væsensinteresser og staaende Stridsæmner i Familien, og nu brød de sig i hans Digterfantasi, legemliggjorte i Figurer og Konflikter fra Familiekrøniken og i ham selv — med hans juridiske Eksamen og hans Teglværk, hans Aristokratvaner og demokratiske Overbevisning, hans Konsul Garman-Principer og „Legationssekretær"-Tilbøjeligheder. Og Slægten var med alle et gammelt Patricierhus' Traade vokset sammen med hele Byens offentlige Liv, Kiellander havde siddet i Byraad og styret offentlige Kasser, havde gjort den Haugianske Rørelse med og delt Opgang

Digitized by Google

og Nedgang med Byen; — et ægte Borgersind var derfor Digteren i Kødet baaret, og Spørgsmaal om Kirke og Skole, om Kvindens Selverhverv og uægte Børns Retsstilling, om Aktiesvindel og Arbejderforeninger — alle slige „samfundsreformatoriske Problemer" laa „Novelletternes" og „Garman & Worses" elegante Forfatter langt alvorligere paa Sinde af Naturen end de brandesianske Forfattere og den litterære Lejr i København, som nu lærte ham, at det netop galdt om at sætte saadanne „Problemer under Debat". Naar han nu blev til „Skipper Worses" og „Giftts" og „Elses" og „Jacobs" Forfatter, var det meget mindre end man har ment „Skolen", der forkvaklede Kielland, end tværtimod den ægte Kielland, der voksede sig ud af Dickens og Daudet. Og en digterisk og kunstnerisk Vækst var det. „Garman & Worse" er en overfladisk Bog, sammenlignet med „Skipper Worse"; der er i Marius-Episoden og Fru Wenches Død i „Gift" en Patos, som man ikke havde tiltroet Forfatteren, i Slutningsscenen af „Fortuna" mellem Professor Løvdahl og Pastor Kruse en Ironiens Voldsomhed, i Præstegaardsaftenen i „Sne" en dramatisk Tordenstemning, i „Jacob" en vild Voldsomhed bag Latteren, — der altsammen viste, at Forfatterskabet blev mer og mer Alvor for ham. Og dermed blev Menneskeskildringen stedse dybere og dristigere. Den Maade, hvorpaa Haugianismen bestemmes og dømmes i „Skipper Worse", vidnede om en samvittighedsfuld Forstaaelse og en Aandsfrihed, som faa af hans radikale Stridsfæller naaede frem til. Og drev den religiøse Bondereaktion i 80erne og hele Debatten om Kiellands Digtergage ham end ud i en stadig skarpere polemisk Stilling overfor Stortingsbønder og Oftedøler, saa er og bliver alligevel Karakteristiken af Morten Kruse og hans „Kaniner" i „St. Hans Fest" og Bondegutten som „Samfundserobrer" i „Jacob" uomtvistelig det genialeste og i al sin Tidsbestemthed videstrækkende i Kiellands Produktion.

Det er overhovedet en Erfaring, man — hvis man ikke har gjort den i Forvejen — kan gøre ved at læse Kiellands Bøger om Oftedøler eller Latinundervisning eller Sædelighedssag om igen, at en Bogs Levedygtighed ikke er afhængig af de Æmner, den behandler, eller de Meninger, den forkynder. Naar Kielland gjorde sig til Advokat for Kvinden, for de uægte Børn, for de Fattige, for Dyrene, og naar han rev Masken af det officielle Samfunds forskellige Hyklerier og Sjoflerier, viste Samfunds-

Digitized by Google

moralisten i ham tilbage til den Bund af stræng Hæderlighed og Karakterfasthed, som den nedarvede Forretningsmoral havde lagt i ham, og denne Bund bærer hans Digtning, selv om de enkelte Sager ikke staar paa Dagsordenen mer. I Abraham Løvdahls Livstragedie, som følges gennem tre Romaner, har han sammenfattet sin Anklage mod Kirken og Skolen og hele Samfundet for, hvorledes de i Forening knækker Rygraden paa selv en oprindelig fin og ædel Natur og sætter Præmie paa Karakterløshed. Og i mandige Skikkelser som Konsul Garman og Skipper Worse, eller Lauritz Boldemann Sehus, i ranke, modige Kvinder som Fru Wenche eller Gabriele har han sammenfattet, hvad han ærer og elsker mest hos Mennesker. Og man behøver ikke at læse mer end en Times Tid i de Kiellandske Bøger, før man mærker, at der fra den, som skrev dem, strømmer en ganske egen moralsk Livssundhed over i Ens Aarer, — ganske som man kun behøvede at være en Times Tid sammen med ham selv, før man, til Trods for Fadermordere og Neglemansjetter, fik Ord som: reelt og rent, rankt og frit paa Læben om hans Personlighed.

Karl Larsen er jo udmærket til at gaa paa Jagt efter „det Ord, som lever" og Michaelis til at dyrke Skønhed og Joh. Jensen til at være Sprogfornyer — som deres Profession angives af Chr. Rimestad i hans morsomme Rundrejse gennem vor litterære Republik. Men der var alligevel noget vist rugbrødsreelt og en vis rank Rejsning i disse gamle Nordmænd, overfor hvilket mange af vore Nutidsdigtere synes — for at bruge deres egne kuriøse Ord om hverandre i „Forhørene" — noget „kleinfodede" og „filologiske". Og derfor kunde der godt have været noget større Følge og noget mere Salut fra de Yngres Side, nu den første — omend langtfra den største — af de fire store Profeter gik bort.

VALD. VEDEL.

Digitized by Google

AARENE

Det er saa længe siden ...
Saa meget tager Tiden.
Og Aarene smuldre bort ...

Hvem husker ej en Foraarslyst,
som fyldte det bespændte Bryst,
til Blodet dunkelt mumled.
Hvem husker ej hin første Gang,
han lyttede til Blodets Sang
og mærkede Foraarssvulmet,
fortryllet og fortumlet ...

Ja — siden mangt et Foraar kom.
Men da var Sjælen stum og tom
og stirrede bedrøvet
mod hin forlængst forsvundne Vaar
— langt borte gemt bag mørke Aar —
af gærende Glans bedøvet,
yppig som Foraarsløvet.

O bange Haandtryk, bævende
som blide, bange Bønner ...
Og disse lange, hede Blik,
hvori Begæret stønner ...

Digitized by Google

I Dybet af min Erindring staar
en Solfaldsstund i sildig Vaar:
Vesthimlen var een Lue,
og Luften blev helt rød,
og Aftnens Em, der ulmed,
blev gennemsigtig Glød.
Og Hjertet, Hjertet svulmed,
blev tungt af en uanet Kraft,
tungt som en moden Drue,
der tynges af sin Saft . . .

En Tysthed, sært forventningsfuld,
sank gennem Luftens skøre Guld
og bredte sig saa mørk og stor,
som et usynligt Skumringsflor
over den sorte, vaade Jord.

Hin store Solfaldstime
med al sin røde Overflod
af Himlens og af Hjertets Blod,
hvor gennem Luften langsomt hen
af et urørligt Guld en Flod,
en Strøm af Straaler, lang og sød,
uhørligt og ekstatisk flød,
hin skønne Solfaldstime
kom aldrig mer igen.

Forlængst, for altid er den død
med al sin Tavshed og sin Glød.

Ja — det er længe siden . . .
Ak — Alting tager Tiden.
For Aarene smuldre bort . . .

Det kildrende Krus af flygtig Fryd,
der gennem Nerverne sitred;
den Lyst, der som et Uvejr kom,
vild, truende og tropehed;
det Savn, som graadigt Kødet sled
og huled Sjælen tom;

Digitized by Google

det Nag, der uforsonligt bed
og hver en Sol forbitred
— Altsammen det forvitred . . .

For Aarene — de smuldre bort.
Umærkeligt de smuldre
og smuldre langsomt bort . . .
Og samler sig til en Masse,
uformelig og sort.

II.

De iltre Minutter jager
som en ustandselig Flod.
Og Timernes lønlige Føden
ildner og hidser vort Blod!
Saa heftigt og højt de kimer,
at vi glemmer, hvor vi har Rod.

Der er dem, som slet ikke lever
uden de hører den Lyd
fra Sekundernes blodhede Dryppen,
det utaalmodige Syd —
som *vil* den utrættede Vekslen,
Tilværelsens kogende Fryd.

Der er andre, som Sulten slider,
og som aldrig føler sig fri,
og ved, at de aldrig skal mættes
af den Luft, de aander i,
for hvem hver Time, de lever,
allerede er længst forbi,
som tæres af Tørsten efter
det *uanedes* Trylleri.

Men der er dem, der ræddes
ved denne Sekundernes Hast . . .
Tænk, om det Under skete,
at Tidens Urværk brast . . .

Digitized by Google

eller Søvnen faldt over Tiden,
som aldrig kendte til Rast,
om Stilheden sank over Tiden
og dens ubønhørlige Hast . . .

En Aften ser vi tilbage
bort mod den blege Lund,
hvor de døde Nætter og Dage
slumre det evige Blund.
Forunderligt fjerne og vage . . .
Vi skælver til Hjertets Grund.

Da er det, som var vi hjemme!
Vor Feber er svunden bort.
O vi, der begæred en Blomstring,
blussende, hed og kort,
evindelig ny og heftig —
Nu kommer en Nat saa sort.

Der falder en lindrende Aften
over det sunkne Sind.
De svundne Dages Aske
stryger i Skumringens Vind,
graa i det graanende Mørke,
og slører Stjernernes Skin.
Ingen Lys, ingen Lyd i Luften.
Natten blir stum og blind.

Men op om vort Hjerte stiger
en Lyd som Konkyliens Kog.
Det er en usigelig Blidhed,
vi mærker imod vore Laag:
nu drager igennem vort Indre
Mindernes mørke Tog . . .

Vi aner det Sus som en Genklang
fra Løvets Sus paa den Ø,
som ligger fortabt i den blege
tidsløse og øde Sø,

Digitized by Google

hvis Bølger igennem Aartusner,
mens Slægterne fødes og dø,
evindelig, lavt og langsomt glider
og suges op under Ø . . .

O, dunkelt og dumpt det toner
fra det øde Tusmørkehav.
Moderligt suser Løvet
ned over Aarenes Grav.
Uden Forskel og Skiften risler
det ned over Tidernes Grav . . .

Vi ved, at engang skal vi alle
bestandig hvile der,
i den fuldkomne Skygge
af de altid mumlende Trær,
dysset i evig Slummer
af de evigt susende Trær
— mens over Jorden vandrer
Aarstidernes vekslende Vejr.

Vi skal intet, intet kende
af alt, hvad paa Jorden sker.
Aarene har ingen Ende.
Ustandseligt følger der fler.
Den mægtige Jord hvert Foraar
strækker sin Krop og ler.

Titusner af Sole skal fødes
paany af det blodige Øst,
og Aarene møjsomt slæbe sig
gennem Vinter og Vaar imod Høst,
— mens Hjerterne hungrer og pines
af den samme umættede Lyst,
udsuges og søger, forgæves,
Balsam og Drømmenes Trøst.

Fra Mørket kom vi. Vi gives igen
tilbage til Mørkets Favn.

Digitized by Google

Udfriet fra Livets Usikkerhed
og Hjertets afsindige Savn.
Vi blev kastet derind, vi synker
tilbage i Mørkets Favn.

Vore Øren er lukte for Lyden
af Kyssenes Aandedræt,
af den lange og kvalte Sukken
og hulkende Aandedræt,
i Stuen, hvor Skumringen smyger sig
tyst, som et Kærtegn tæt,
af kødelig tunge Rosers
drivende Vellugt mæt.

Vore Øjne er lukte for Synet
af de fyrige Læber, som lér:
De døvende Timers Rus blev fulgt
af de vaagne Nætters Vér,
den brogede Ungdoms Koglen
af de ensomme Aar, som sner ...

Vi er løste fra Alt og fra Alle!
Vi skal aldrig vaagne mer.

CHRISTIAN RIMESTAD.

Digitized by Google

DANSK INDFLYDELSE I GRØNLAND

(Sluttet)

DET er ingenlunde Kulturen som saadan, der bør have Skyld for Grønlændernes Tilbagegang, men den *ringe kulturelle Udvikling,* som har givet sig Udslag i vor Mangel paa Forstaaelse af Befolkningens Livsbetingelser i videste Forstand, i den stadige kluntede Tagen Stade i stokeuropæiske Synspunkter. Og der kan ikke være to Meninger om, at den første, som Bebrejdelsen maa ramme, som i alt Fald ikke kan gaa helt fri for den, er Egede selv. Men Tiden har vel ikke været anderledes, end at forstaaende Tolerance har været den rene Undtagelse, det modsatte Reglen, og gøre nogen ansvarlig for, at han ikke er forud for Tidsaanden, gaar ikke godt an. Skal man dømme efter, hvad der er overleveret os paa Tryk, er det først Rink, der ret har givet Grønlænderen, hvad hans er. Opgaven maa efter Rink blive at bibringe Grønlænderne selv noget af den Forstaaelse, der sikrer deres Samfund mod velmente og dog saa inderlig brutale Angreb udefra.

Navnlig paatrænger sig to Ting, som man maa gøre sig klare: 1) Nødvendigheden af at Grønlænderen i en særlig Grad maa have sin Kultur udefra, 2) den Uforstand, der ligger i at undervurdere Folkets Egenskaber og Betingelser paa Grund af, at det kan *synes* at have vist sig mangelfuldt modstandsdygtigt over for vor Paavirkning.

ad 1) Forstaaelse af givne Livsbetingelsers Værdi kan selvfølgelig væsentlig kun erhverves, hvor Lejlighed til Sammen-

Digitized by Google

ligning med andre derfra forskellige er givet, og en saadan Lejlighed er tydeligvis sjælden til Stede for en isoleret Plet som Grønlands Vedkommende; Kulturen i Grønland maa da blive en uselvstændig Andenhaandskultur i en anden og snevrere Forstand end den meste Kultur er det andetsteds; desto større Forsigtighed og Omtanke er nødvendig i Kulturtilførselen, desto mindre tør Grønland prisgives til tilfældig og mangesidig Paavirkning, desto mere — det vilde jeg ønske kunde blive forstaaeligt for alle — er Princípet „Grønland et lukket Land" en uundgaaelig Kulturbetingelse og vil være det i en lang Fremtid.

ad 2) Det er min stærkeste Overbevisning, at der atter og atter er gjort Grønlænderen stor Uret paa Konto af, at han har bøjet sig for Dansk Paavirkning. Grønlænderens egen intellektuelle Kultur *kan* aldrig have vist ham andet, end at alt gaar nogenlunde som det skal under de kendte Livsbetingelser. Han har ikke den fjerneste Grund til at mistænke den fremmede Paavirkning, der optræder med den selvfølgelige Sikkerhed, det giver at spanke om med hele Civilisationens Apparat i Ryggen, og som for Grønlænderen har det samme solide Præg, som han er vant til ej at mistro. Kun naar de nye indførte Momenter fra en fremmed Samfundstilstand har frembragt Forstyrrelse, aabnes maaske af og til hans Øjne noget, men dette vil kun yderst sjælden være tilstrækkeligt til fuld Forstaaelse, om end det — lykkeligvis — i mange Tilfælde har bragt ham til at trække sig mistroisk tilbage til sit eget, hvor han følte sig hjemme. Det er gaaet Grønlænderen, som det gik Fuglene paa den afsides Ø, Darwin besøgte: de var tammere end tamme Fugle, ingen Anledning havde de til at mistænke de fremmede Væsener, der landede, og som de aldrig før havde set.

Spørgsmaalet eller saa at sige Slagordet om Adskillelse mellem Administration og Handel kræver en nærmere Undersøgelse. Den „administrative Handel" har jo sit Virkeomraade i 3 Retninger: 1) Administration, 2) Tilvejebringelse af Produkter (der jo for de fleste Tings Vedkommende hører til Befolkningens Livsfornødenheder) samt Forsyningshandel, 3) Udhandling af Produkter ude i Europa. Men det er viist, at begge de under 2) nævnte Virksomhedsarter i allerhøjeste Grad indvirker paa Befolkningens Levevilkaar, nemlig dels direkte forarmende, dels mere indirekte, saa at altsaa begge tilsammen i allerhøjeste Grad danner

Digitized by Google

et Administrationsomraade, der i Virkeligheden udgør en langt mere dybtgaaende og vidtrækkende Faktor i den grønlandske Tilværelse, end hvad der kan falde ind under 1). En Adskillelse kan der derimod gøres, og den vilde — tror jeg — virke til Velsignelse, den mellem 1) og 2) paa den ene Side og 3) paa den anden: Altsaa Udhandlingen af Produkterne i Danmark ophører med at vedkomme den grønlandske Administration; den kan ledes efter udelukkende europæiske merkantile Hensyn, blive en Mægleropgave, og der blev saaledes ingen som helst Anledning til en Deling mellem 2 Direktorater, den sikkert mest skæbnesvangre Ordning, det er muligt at træffe. Hin „Mægler" vilde altsaa ganske simpelt have at modtage Produkterne uden at kunne anvende nogen Kritik overfor deres Mængde og Art, derimod vel — som en Slags Konsulent — med Hensyn til deres Kvalitet; alle de mere sekundære Sider af den tidligere „Handels" Virksomhed, der dog viser sig at have en væsentlig administrativ Side, maatte tilfalde den nye Administration, der da ogsaa her eventuelt kunde benytte den handelskyndige som Konsulent; f. Eks. i Rederispørgsmaal. Spørgsmaalet har faaet en saare klar Behandling i et Skrift af Hørring, til hvilket saa vel som til det modsvarende Afsnit hos Rink jeg slutter med at henvise.

Hvad der ligger bag Parolen Adskillelse mellem Handel og Administration er selvfølgelig — det maa anerkendes med Taknemmelighed — en Bestræbelse efter at give Udtryk i Praksis for, hvad der i Rigsdagens Forhandlinger fremtraadte som ledende Tanke: Danmarks Forhold til Grønland bør være et uegennyttigt. Det tør da oprigtigt haabes, at der vil findes den Form, der svarer til den ædle Hensigt, og ikke virker paa tværs af den. Det er tiltalende at se, at ogsaa tidligere i Rigsdagen det uegennyttige har faaet Udtryk: Hørring skriver pag. 53: „At Handelen i sin Tid har givet et forholdsvis stort Overskud, har under Forhandlingerne af Finansloven fremkaldt Udtalelser af Utilfredshed over, at Grønlænderne fik for lidt for deres Produkter."

Dette sidste er et Vidnesbyrd om netop det Hjertelag, som man maa ønske, der maa være for Grønland, men ikke om, at Vedkommende har faaet fat paa Kærnen i det grønlandske Spørgsmaal; og det er lidet billigt at lade den grønlandske Styrelse høre ilde af den Grund. En administrativ Handel bestemmer Priser etc. efter særlige Hensyn, ikke mindst i videste Forstand

Digitized by Google

social økonomiske, og det er ganske vildledende over for en dansk Offentlighed at tage tilsyneladende Prismisforhold frem til isoleret Kritik; det *kan* være et Udtryk for Kærlighed til et Barn at øse ud paa det, hvad det vil have, men det kan være et for Fremtiden meget skæbnesvangert Udslag af Kærlighed.

Paa samme Maade naar der har lydt Stemmer, om at Styrelsen har „*forsømt*" det og det Erhverv, hvilket jo gerne betyder: ikke søgt at underkaste det Dyrkning efter europæisk Mønster. Sæt at saadan Drift indvirkede skadeligt ved at befordre Nedgang i Dygtigheden til det egentlige Livserhverv eller medførte ringere diæetiske Betingelser eller dets Fremmelse greb ind i hele Samfundets Økonomi? Slige Udtalelser kunde kun tænkes at have Berettigelse, naar det eftervistes, at de havde et bestemt givet Formaal for Øje, men det er jo netop Maalet, vi ej endnu synes enige om.

Efter lignende Mønster kunde jo gerne nogen glæde sig over Edderfugletæppeindustrien i Syd-Grønland som et „Erhverv"; det kan maaske være et Erhverv i Syd-Grønland til at skaffe saa og saa mange Penge mellem Hænder til tvivlsom Nytteanvendelse; men som alt europæisk Erhverv med Jagtdyr som Grundlag er det Rovdrift. Og gik Følgerne af denne endda kun ud over dem, der havde noget ud af Industrien; men da Edderfuglen er en Trækfugl, rammer Følgerne hele Grønland, og de rammer haardest der, hvor Fuglen har sit Sommerophold, befinder sig kortest, hvor saaledes en vigtig Reservekilde for Kødiæt, naar Hovederhvervet falder ugunstigt ud, tilstoppes. En saadan Reserve er af uhyre Vigtighed i den grønlandske Økonomi.

Det nylig anførte afgiver tillige Eksempler paa, hvor liden Forstaaelse og deraf følgende retfærdig Bedømmelse grønlandsk Administration har mødt og paa, hvor lidt Begreberne om hensigtsmæssigt eller uhensigtsmæssigt efter europæisk Maalestok kan overføres paa Grønland. Herpaa vil jeg anføre et sidste Eksempel. En europæisk Institution, man har søgt omplantet paa grønlandsk Bund, er Sparekassen: Hvor nær maa det ikke ligge for et Samfund, omdannet efter europæisk Mønster, at omsætte alt i Penge? Endnu er Reglen heroppe den, at den fattige, svage, maaske fjerne Slægtning uden Vanskelighed finder Optagelse i et Hus, men hvor længe vil sligt vedvare, naar man kommer ind paa at udregne al den dagligt erhvervede Føde efter Valuta? I Virkeligheden er

Digitized by Google

man godt inde derpaa. Den naturlige grønlandske Sparekasse er Angmasætter og Spæk fra Fangsten; nogen god Dag bliver det ikke, da den helt er fortrængt af den kunstige. Dette skal her ikke være et Forsøg paa at rokke ved denne — maaske — under visse Forudsætninger ikke helt forkastelige Institution; men kun være et Bidrag til at belyse Sandheden af den Rinkske Sætning om „Tilstande, der er saa forskellige fra vore vante Forhold, at endog de almindeligste Begreber og Benævnelser ved ligefrem at overføres paa hine, let kan give Anledning til en vrang og ensidig Anskuelse" (Samling af Betænkninger p. 222)[1]).

Det grønlandske Spørgsmaal staar fremdeles aabent, omtrent som det gjorde det f. Eks. da Bluhme skrev sin Bog. Endnu maa Kravet lyde paa: enten nationalt Erhverv og uløseligt dertil knyttede Samfundsformer, regulerede af Naturen selv, eller paa den anden Side: indførte Former for Erhverv og nye Ordninger i Samfundet, arrangerede af Mennesker. Maatte dog det første blive Parolen, som det har været det hidtil i Grønlands Styrelse, — blot mere gennemført.

Naar Spørgsmaalet atter og atter lyder: hvad kan vi gøre for Grønland, synes det mig altsaa rimeligt først at spørge, om der virkelig er sket noget konsekvent, gennem en historisk Periode gennemført Forsøg paa at fjerne Aarsagerne til Nedgangen; et Forsøg, der virkelig følger Princippet: „nationalt Erhverv en Livsbetingelse" ud i dets Forgreninger. Dersom Livsbetingelserne for det grønlandske Samfund er de samme nu som paa Egedes Tid, eller, om end — maaske — lidt mindre rigelige, saa dog rigelige nok, og indrømmer vi, at det Nye, der er kommet til, og hvorfra „alle Taarerne hidrører" er alle de fra Etableringen af en Handel i Landet hidrørende Indflydelser, ja saa er der virkelig ikke andet for end at søge at „tage i os igen", hvad vi har bragt af overvejende ondt, og ransage, om der findes noget, der til en vis Grad kan opveje det, der maaske vil vise sig uop-

[1]) Hvor udmærket stemmer ikke hermed, at en i god Betydning af Ordet konservativ Institution, den Grønlandske Handel, værner om et Samfunds halvkommunistiske Livsformer, medens en erklæret Socialdemokrat (jfr. Hr. Knudsens Tale i Rigsdagen) beklager Tilstedeværelsen af Forhold, hvis Omdannelse netop synes at maatte føre i kapitalistisk Retning; samtidig maa sikkert andre Udtalelser fra den højtærede Rigsdagsmands Side modtages med stor Paaskønnelse, ikke mindst Monopolhandelen vedrørende.

Digitized by Google

retteligt at udgøre et blivende Minus. Kun en overfladisk Betragtning kan ved et saadant Forsøg tale om Tilbageskridt i nedsættende Betydning af Ordet; en saadan Betragtning kan kun gælde for den, der er ude af Stand til at skelne de Kulturen ledsagende Former fra virkelig Kultur.

Forsøget maa engang gøres efter de Anvisninger, en Rink og andre højt kultiverede Mænd har givet os; og vi maa stille os klart, at det maa blive et Forsøg, der maa strække sig gennem en historisk Periode og ikke gennem Episoder af et Menneskeliv.

Selvfølgelig kan man ikke tage Bøssen fra den Indfødte og give ham Harpunen i Haanden eller tage Snøren fra den tarvelige Erhverver og anbringe ham i en Kajak med Vaaben; overhovedet er der sjælden over for Grønland noget, der taler for pludselig og direkte Indgriben; men vi maa bide os fast i de Momenter, der viser en værdifuld Kontinuitet med de gammeldags Tilstande, og herfra som de faste Punkter søge at erobre noget af det tabte tilbage. Et saadant meget vigtigt Moment er f. Eks. den spredte Beboelse. Alt hvad der kan tænkes at vedligeholde Decentralisationen for Befolkningens Vedkommende og modvirke de Danskes større Etablissementer bør tilstræbes; altsaa: Ensartet Forsyning, ingen Adgang til ved Kolonien at erholde Varer, der ej kan erholdes ved Udsteder, ingen Opmuntring af Bierhverv, der er knyttet til enkelte bestemte Pladser. Dette er kun enkelte Eksempler, flere kunde fremdrages.

Naar jeg vover at mene, at en retrograd Bevægelse er mulig, maa jeg naturligvis kunne henvise til bestemte Iagttagelser og Overvejelser. Jeg vil anføre nogle, der falder mig ind og haabe, at jeg har glemt mange, som andre, i hvem jeg ser Meningsfæller i det væsentlige[1]), i Sagens Interesse vil tilføje, naar Anledning gives:

Der synes mig ikke at findes nogen Boplads i Grønland, der ikke den Dag i Dag fremdeles har Betingelserne for at have nationalt Erhverv som ganske overvejende eller eneste Eksistens-

[1]) Jeg griber Lejligheden til at takke d'Hrr. Komm. Hammer og Kapt. Ryder for deres Artikler i resp. Natt. og Berl. Tid., der gaar i samme Retning som enkeltstaaende Udtalelser fra avtoritativ Side, saaledes fra Kultusministeren under 1ste Bhdl. af Lovf. om Kirke og Skolevæsen i Grønland: „. . . Sælfangsten, det Erhverv, der bærer det grønlandske Samfund".

Digitized by Google

betingelse. Hvorledes det forholder sig hermed, vilde det jo iøvrigt være muligt at slaa fast gennem et Par Aars Undersøgelser. Jeg kan nævne en Plads her i Nord-Grønland, paa ca. 100 Mennesker, hvorfra en Fanger meddelte mig, at de endnu i August havde tørt Kød og Angmasætter fra forrige Aars Indsamling, og flere, ved jeg, har i alt Fald Betingelsen for at have det samme. Det er fra flere Sider, støttet paa Udsagn af ældre Fangere, gjort gældende, at Sælhunden tager af; men dels er Spørgsmaalet jo, hvor meget den tager af, dels er det sandsynligt, at Vedkommendes Erindring kan have skuffet noget — i al Fald har 2 erfarne Kolonibestyrere udtalt for mig, at der absolut ingen Grund er til at tro det.

Adgangen til Nydelsesmidler, Kaffe og Tobak, der jo er en af Faktorerne i Nedgangen, kan dernæst uden Skade indskrænkes betydeligt. Det er dog ganske nærliggende, at hvad vi i det mindste en lang Tid fornuftigvis ikke har været glade over at tilstaa vore Kvinder, kan ikke være mere nødvendigt for Mændene; det vilde i det mindste blot være den sentimentale Agitationsfrase om den fattige Mands Snaps om igen. Hvad Kaffen angaar, kunde der sikkert gøres en Del for at trænge den tilbage ved den langt uskyldigere Te. En jævn god Fanger i Grønland lever i Virkeligheden, kostmæssig set, grumme godt, i Virkeligheden ofte bedre end de Danske, der ogsaa efterhaanden er kommet ind paa at foretrække grønlandsk Diæt. Det er en ret tankeløs Øllebrødsdeltagelse at ville holde paa Nydelsesmidler som nødvendig Afveksling i Diæten for ham. Intet turde bedre være egnet til at vække Opmærksomhed for vor Kultur som en Stuemenneskekultur end netop vore overdrevne Fordringer paa Afveksling og paa Nydelsesmidler: Friluftsmennesket har Nydelser som Stuemennesket har glemt at vurdere.

Det bør kunne forstaas, hvilket Plus i Kraft det vilde give det grønlandske Samfund, om Sygeligheden indskrænkedes; jo vanskeligere det er dér som i Danmark at gøre kulturel Hygiejne til Menigmands Eje, desto mere maa man haabe af den naturlige Hygiejne, der i Virkeligheden var en vigtig Side af gammeldags grønlandsk Tilværelse.

Det er endvidere rimeligt at tænke sig, at en større gennemsnitlig Fangerdygtighed vilde forøge Udbyttet af Erhvervet; bl. a. ved at indvinde Terræn paa Fangsten af Hvidhvaler.

Digitized by Google

Dernæst: Grønlænderne er i Virkeligheden med Hensyn til deres Livsbetingelser dybt konservative — i den Grad at vi praktisk talt næsten har paatvunget dem Ting, der hører hjemme i andre Samfundsforhold, saaledes Brugen af Penge i alle Forhold. Er vi opmærksomme herpaa, vil vi sikkert i denne Konservatisme finde Støtte for fornuftig Paavirkning i retrograd Retning. Der er utvivlsomt Karakteregenskaber, der kunde ønskes mere udviklede hos Grønlænderen, som lidt større Forudseenhed, mindre Ødslen i den gode Tid; men dette vilde vel ikke kunne være Grund til at indføre nye Livsformer, nye Erhverv. Forholdet er virkelig ingenlunde det, at han blot gaar rundt og venter paa noget nyt for at tage derimod med Kyshaand. Og at tro, at man skulde kunne indføre noget nyt for en Del af Befolkningen, og at lade alt blive ved det gamle for en anden Del, turde være grumme løst tænkt.

Endelig: det grønlandske Samfund rummer den Dag i Dag megen Dygtighed, den, der i Almindelighed findes bedst repræsenteret i Afstand fra Kolonierne. Men vilde det ikke være besynderligt, ved Indretningen af Samfundets Fremtidsøkonomi at tage mest Hensyn til de ringere eller ringeste? For en Middelvej er der virkelig ingen Plads; det grønlandske Spørgsmaal former sig i alt væsentligt som et Enten-Eller.

Forøvrigt er en retrograd Bevægelse ej alene ønskelig, men ogsaa nødvendig. Det kan ikke miskendes, at den nye Lov om Kirke- og Skolevæsen i Grønland, der fra saa mange Sider er modtaget med Sympati, aldeles bestemt kræver en Bevægelse i lignende Retning fra den verdslige Indflydelses Side, naar ej megen Autoritet skal gaa tabt og Loven virke modsat af, hvad den tilsigter. Men en Bevægelse i samme Retning, som hin Lov instituerer, er ikke mulig, uden at Apparatet bliver langt mindre omfangsrigt end det er. Blot at erstatte danske Handelsmænd med Grønlændere er det mindste af det; det er Institutionerne nok saa meget som Menneskene, der har været en Fare. De paagældende Stillinger frembyder utvivlsomt særlige Fristelser i Retning af Egennytte og Regereri, men der har i dem som i de gejstlige været og er udmærkede Mennesker, der har haft Blik for det væsentlige og været hævet højt over hine Fristelser. Men forøvrigt faar Handelsmanden først efterhaanden, maaske for sent, at vide eller lærer, at der ogsaa stilles Fordringer til

Digitized by Google

ham. Skal en Grønlænder virke med Udbytte som en Formidler af dansk Kultur, er det ganske nødvendigt, at han kommer til at virke under Forhold, der er naturmæssige for Grønland, med saa faa vanskelig kontrollable Indflydelser ved Siden af sig som muligt.

Hvad der trænges til ved en saa vanskelig Opgave som Ledelsen af grønlandske Anliggender, er Konsekvens, faste Linier, Kontinuitet. De færreste vil vel nægte den grønlandske Ledelse gennem Aarene, at den har styret efter Principper, og at dette er nødvendigt; besynderligt da, at det har været bebrejdet den, at den ikke i højere Grad har gjort Brud paa dem. Saa længe Principperne eksisterer, er det klart — hvis man skal naa noget — at de maa følges og følges langt ud i deres Forgreninger, dem, det ikke er givet enhver at have Øje for. Spørgsmaalet, om nye Principper skal afløse de gamle, maa blive en Sag for sig, — en Sag, til hvis Drøftelse der ikke kan paakaldes Omtanke og Samvittighedsfuldhed nok.

Foreløbig maa enhver Realitetsforhandling om Grønlænderens fremtidige Livsbetingelser tage sit Udgangspunkt i: *Sælfangst eller ikke;* i modsat Fald vil den sværve i Luften, dens Udbytte blive tilfældigt, lidet værdifuldt. De to Feltraab repræsenterer to Principper, der væsentlig udelukker hinanden; det første er det nationale, det hvorved vi véd, at Befolkningen er opretholdt i umindelige Tider, det, som det skulde være Danmarks Hæder i nogen Grad at have respekteret; det andet repræsenterer Overgang til en ny Samfundstilstand, en Denationalisering. For mig er en Denationalisering en Kulturbestræbelsernes Fallit, som vækker — blot stærkere — tilsvarende pinlige Følelser hos mig, som naar jeg erfarer, at Mennesket har udryddet det og det Dyr, den og den ejendommelige Form for Liv i Naturen; og det synes mig, man maa være dem taknemmelig, der giver os et Begreb om, hvad vi ved at forandre et Folks Livsbetingelser løber Fare for at berøve dem. Man læse i „Frem" (No. 25, 1905) et Par Skitser af Mag. Porssild, værdifulde ikke mindst ved deres Ærlighed. Den ene Skitse fortæller meget levende om, hvorledes den grønlandske Styrer i Baadsbesætningen fraraader en Rejse af Hensyn til Vejrudsigten, den danske Rejsende viser sig uforstaaende og derfor utaalmodig. Grønlænderen, der nødig siger nej, bøjer sig for den Danske, og de rejser; men snart indtræffer

Digitized by Google

det daarlige Vejr, Grønlænderen har forudset, og selvfølgelig er den Danske nu den første, der taler om at lande, medens Styreren hævder, at man skal holde paa, indtil der kan være Tale om at sætte Baaden paa Land med nogenlunde Udsigt til at undgaa et Skibbrud. Tror man, at de Egenskaber, intellektuelle og moralske, der lyser frem af den smukke Skitse, er tilfældige, eller tror man, at de skyldes en Udvikling under givne Livsbetingelser og dog ikke vilde gaa tabt, naar disse ødelægges?

Jakobshavn.

H. Kiær,
Læge.

Digitized by Google

LITTERÆR OVERSIGT

Motto:

Skal jeg tænke nyt, da maa jeg sanse nyt.
(*Johs. V. Jensen:* Intermezzo.)

Jordens Fladhed er en Realitet, en Kendsgerning. At den er rund, det er en Sandhed. *Jordens Rundhed er en af de Sandheder, man lagrer hen og siden lader ligge.*
(*Johs. V. Jensen:* Den gotiske Renaissance.)

III

TILSYNELADENDE taler al Digtning imod det Angreb paa „Stemningen", som de to tidligere Artikler mundede ud i. Snarere vil man være tilbøjelig til at gøre Digtning til et med Stemning. Jo mere Stemning des bedre Digtning. Denne Sætning kan heller ikke bestrides, hvis man ved Stemning tænker paa Virkningen i Læserens Sind, hvorimod den langtfra gælder ubetinget, hvis der tænkes paa Midlerne, hvormed Kunsten arbejder. En Ophobning af Stemning i Kunstværket medfører maaske det i Øjeblikket stærkeste Indtryk, men ingenlunde den dybeste, varigste eller mest omfattende Stemning. Eksempler er „Ossian" og fra den nyeste Tid „Jørn Uhl". Overfor det enkelte Kunstværk har Spørgsmaalet imidlertid ingen altfor stor Interesse. Det er først, naar Vildfarelsen truer med at sætte sit Præg paa hele den litterære Tilstand, at man har al mulig god Grund til at gøre sig Stemningens sande Væsen klart.

Thi i Stedet for at udløses som Følge af et aandeligt Arbejde eller tjene som den levende, lokkende Indledning til et saadant, truer Stemningerne mere og mere med fuldstændig at *afløse* al dybere aandelig Virksomhed. Man plukker ikke Stemningerne langs Tankens Veje eller paa Følelsens Flugt, man lokkes ikke af Sansernes og Tankens vage Fornemmelser til yderligere Fremgang i den Retning, i hvilken de peger, man flyder fra Stemning til Stemning.

Stemningen er den *personligste* Fortolkning af Virkeligheden. Den er en Vej udefra ind i den enkeltes Sjæls Vildnis. Stemning betyder

Digitized by Google

altid en større eller mindre Forvanskning af det hele til Fordel for den enkelte, derfor ogsaa en truende Opløsning af Virkeligheden. Den sikreste Forbindelse mellem Mennesker er Tanken, den fasteste er Følelsen, den mest tilfældige er Stemningen og det i dobbelt Forstand, thi ikke blot gengiver den ikke Virkeligheden saaledes, som denne bygges af *manges* Vidnesbyrd, men heller ikke saaledes som den er for den enkelte i det *lange* Løb. Den er en psykisk Ener, et Atom, et eneste uigenkaldeligt Tilfælde: denne Mand i dette Øjeblik.

Den er en Fortolkning af Virkeligheden, men en saadan grundet paa de daarligste Vidnesbyrd, paa de mest øjeblikkelige Iagttagelser forinden disse endnu har gennemgaaet nogen Prøve for Tankens eller Følelsens Domstol. Den er en Hyldest til det ydre, det tilfældige, til Gadens Graahed, Metallets Glans, Kuskenes Raab, Hjulenes Drøn — kort sagt alt det, der blot er en *foreløbig Virkelighed*, et Raastof, hvoraf vi næsten øjeblikkelig danner en anden, solidere Virkelighed, hvor den graa Flade i Kraft af tidligere Iagttagelser betyder Haardhed, Vognens Tyngde o. s. v.

Kun for saa vidt den første kan lede til den anden, har den større Værdi for os end Hallucinationer; thi det er den *middelbare* Virkelighed, af *hvilken vi er afhængige*. For at naa denne kræves der et Arbejde, en Omforandring ved Hjælp af erhvervede Synspunkter. Uden saadanne vil det bero paa en Imødekommenhed fra Virkeligheden, om Stemningen umiddelbart vil kunne gribe det blivende i det forgængeliges Form og saaledes naa til dybere Indsigt. Det vil bero paa, om Lovene for et Øjeblik dukker op til Overfladen. Et typisk Eksempel til det her fremsatte har man i den pragtfulde Indledning til „Hjulet".

„Git up!

Æhj! Git up!

Svøbeslag og Knald af svære Hestehove mod Brostenene, *hæse* Brøl af Kusken og *hvinende* Piskeslag i forceret Takt og nye *bragende* Salver af Jernskoene, der glipper og *slider* Ildarme ud af Islaget paa Gaden o. s. v."

Kan et Indtryk være gengivet mere levende? Er det ikke selve Virkeligheden paatvunget os — til at tage og føle paa? Og dog er det som et *Syn* for os; thi hvor er den Ting, vi genkender, og som ikke helt og holdent staar for en andens Regning. Kender *vi* „saa ond en Nat, at Lygterne kun ligner Blodpøle deri, og de elektriske Blus blinker igennem som Bundter af Knive". Straks mærker man ikke Følgen deraf, men læs en to-tre Sider og Følelsen af Usikkerhed vil indfinde sig. Vi paastaar ingenlunde, at det er en Løgn, men vi ved ikke noget bestemt om, hvorvidt det er sandt. Vi indretter os paa at lade det drage forbi os som drivende Skyer. Maaske mærker vi ikke Forskellen før i det Øjeblik, da vi pludselig midt i alt det løse føler fast Grund.

Læser man f. Ex. videre om Hestenes Anstrengelser for at drage det tunge Læs op ad Skraaningen til Brooklynbroen, faar man et saadant Stød.

Digitized by Google

„Git up, git up, git up!

Da glider Hesten og sparker sig vildt paa Benene igen, en Alen fra Broens Kant, og Læsset mister sin Drift og truer med at plante hele *sin livløse Drægtighed* paa Stedet, Hjulene viser alle *strittende Eger, vil ikke mere, og hele det høje, vanvittigt overlæssede Taarn af en Vogn ligesom synker, tætter sig og vil staa, gro ned i den urokkelige Jord — — —*"

I dette er lagttagelse og Virkelighed et, og derfor faar Ordene et Præg af Visdom, som staar i mærkbar Modsætning til den Tomhed, der ellers skjules under den pragtfulde, blændende Stil. Det er ikke blot, hvad der synes, men hvad der foregaar. Det er ikke tilfældigt, at Læsset tager sig saaledes ud, det er dets inderste Væsen, der røber sig for Beskueren. For en Gangs Skyld har Johs. V. Jensen truffet paa en *Kendsgerning*, men det kan han rigtignok takke Virkeligheden for, der var saa velvillig at lægge den lige paa Overfladen, *aaben for Sanserne.* Thi man kan ikke finde bedre Vidnesbyrd om hvad disse formaar og ikke formaar, end i hans Digtning.

Han er de fem Sansers uindskrænkede Hersker — man er endda ikke vis paa, om han ikke har flere hemmelige Tjenere — men Tankens forunderlige, mægtige Bygmester lyder kun ugerne hans Bud og sjælden bliver der derfor Verden af hans Kaos; thi *uden Ideerne,* mod hvilke han atter og atter afskyder sin Foragts Pile, *ingen Kendsgerninger.*

Kendsgerningen er et Skæringspunkt for Love. Dens Gyldighed beror derfor ikke paa Sansernes Vidnesbyrd, men paa Tankens. Hvad vi iagttager er „efter — hinanden — følgen" og „samtidig væren", og paa dette bygger Stemningen, hvad vi spørger om, er Sammenhæng. Det er Tankens Værk, og paa det hviler Følelsen.

Lad os som Eksempel tage en Sten. Som Sanseobjekt er den graa og firkantet. Til dette Ydre kan saa Stemningen knytte mer eller mindre vage og vilkaarlige Associationer. Men ingen af de Egenskaber, der tillægges den, overtyder os om dens Virkelighed; thi en Hallucination vilde kunne give Anledning til nøjagtig samme Iagttagelser. Vi indrømmer den først Plads blandt Kendsgerningerne, naar den er til ikke blot i Forhold til *vore* Sanser, men i Forhold til hele den øvrige Virkelighed, naar den kan øve Virkninger og være Genstand for Paavirkninger. Jeg kan maaske selv stønne under Vægten af en indbildt Sten, men jeg kan ikke knuse selv det ringeste Glasskaar med den endsige skade min Fjende. Den indbildte Sten er altsaa ikke virkelig, omend Indbildningen er det i høj Grad. Men ved at anbringe et Fænomen i den ydre Aarsagsrække, i den objektive Verden, som kun har sin Plads i den subjektive Verden, undergraver man Virkelighedsopfattelsens Tryghed. *Virkeligheden* er netop karakteriseret ved, at den altid støtter sig til flere Vidnesbyrd. Den enkelte kunde muligvis have rigtige Hallucinationer, men han er ikke i Stand til at betrygge nogen Virkelighed i den Forstand, hvori vi tager dette Begreb.

Digitized by Google

Virkeligheden er altsaa forskellig fra Iagttagelserne og ligger dybere. Den bestaar af Love og gengives af Ideer. En Kendsgerning er ikke blot et Udtryk for den snævreste Nutid, men rummer tillige Fortiden og forudsætter Fremtiden. Den er et Resultat og en Hypotese. Derfor er Jordens Fladhed ingenlunde en Kendsgerning, den er en Iagttagelse, som vi gør klogt i at berigtige, hvis vi vil rejse efter fjerne Maal. Saasnart vi lever, viger Iagttagelsernes Verden tilside som et Syn og giver Plads for Ideernes Verden. Vi kan intet foretage os, som ikke er bestemt ved mer eller mindre vidtrækkende Ideer. Paa dem forlade vi os — ikke paa Iagttagelserne. Fædrelandet er en Idé og Sandheden er en Idé, men ogsaa den Gade, mod hvilken vi tillidsfuldt sætter Foden, er bygget af Ideer og formaar af den Grund at bære os.

En Kendsgerning iagttages derfor ikke, men den opbygges ved at ordne Iagttagelserne efter Ideer.

Den, der som Johs. V. Jensen kun i ringe Grad formaar at *opsøge* Virkeligheden, som maa iagttage for at tænke, men er ude af Stand til at gaa den omvendte Vej, vil aldrig kunne blive nogen Virkelighedsforkynder. For en saadan gjælder det ikke om Ligheder — det er Lyrikernes Sag — men om Aarsager. Kun ved ideligt at føres tilbage til Aarsagerne bliver Enkeltfænomenerne gyldige for os — kun derved faar de Værdi for Virkelighedsbilledet — levendegør og udfolder dette — og modtager til Gengæld fra dette den Betydning, det Præg, der giver dem Almeninteresse. En Kunst, der dyrker Ytringerne, uden fra disse atter og atter at opsøge Lovene, *opløser Virkeligheden.* Det føles som om denne gaar over i en ny Tilstandsform med løsere, vilkaarligere Forbindelser. Digtningen bliver, som Johs. V. Jensens „Hjulet", en Verden i Dampform.

Vi kan ikke kortlægge den Verden, der saaledes fremstilles for os, har ingen Udveje til at finde, hvor vi tør træde. Vi kan derimod narres, ledes vild, Virkeligheden kan *forfalskes.*

Hvad skulde forhindre Forfatteren i at overdrive og ændre, som det passer ham bedst — der er jo ikke længer noget Hovedopgør, hvor Svindelen kan afsløres. Hvorfor nægte sig noget i Retning af sjælelige Nuancer og Rariteter — Personerne skal jo ikke tænkes at kunne optræde andre Steder end i Digterens Fantasi. Hvorfor spare paa Farver og Dufte, da det jo dog ikke forudsættes, at nogen skulde kunne genopleve det fortalte.

Saavidt er dette drevet, at et Værk som „Skovene" ikke engang smager af den Verden, det skildrer, og i hvilken Forfatteren *har opholdt sig.* Med Rette blev det hævdet, at denne Bog ligesaa godt kunde være skrevet i Kristen Bernikovstræde. Og „Wombwell"? Hvor mange tænke sig, at denne Fortælling i alt væsentlig er en Beretning om, hvad der *er* foregaaet. Dette er en Fantasiens Triumf, om man vil, men det er et saare daarligt Vidnesbyrd for den, der dyrker Kendsgerningen.

Men selv om der ikke fra Forfatterens Side under Stemningsrusen forøves bevidst eller ubevidst Falskneri, kommer en udelukkende eller

Digitized by Google

overvejende Stemningskunst til at virke forgiftende paa *Læsernes* Virkelighedssans. De lærer at tro paa Spøgelser, de afvænnes med at prøve deres Hjærnefostre med Virkelighedens haarde, ubønhørlige Love for Øje — en Kunst som Johs. V. Jensen's er sikkert heller ikke uden sin hemmelige Forbindelse med en Sigurd Triers Sukces — de gøres slappe og nydelseslystne med en stadig voksende Tilbøjelighed for de billige Nydelser og en stadig tiltagende Uvilje overfor Tankens eller Følelsens større men besværligere Glæder. Et talende Tidernes Tegn i denne Henseende er Sven Langes paa engang afmægtige og kyniske Kritik af Pontoppidans Kunst.

Faren er en lignende som den, mod hvilken Realismen i sin Tid gjorde Front. Dengang var det ved en blegsottig Idealisme, man snigløb Virkelighedsfølelsen, nu er det ved en yppig Stemningssvindel. Fælles for begge Tilfælde er Manglen paa Respekt for det uforanderlige, det lovbundne, det uomstødelige — for *den kedelige* Virkelighed [1]), som det koster Resignation at bøje sig for og Kraft at overvinde.

Her staar Kunstneren overfor sit Kors. Hans Kunst kræver i saa yderlig en Grad som muligt Modtagelighed for Stemninger af ham, medens disse truer med at gøre ham ringe som Karakter og Aand og derved for Alvor ubrugelig som Kunstner. Thi uden Stemning ingen Digtning, men — det maa tilføjes — lutter Stemning, ingen Mand, og kun af Mænd skabes den store Kunst.

Motto:

Der kan . . . ingen Tvivl være om, at den Tone, Johs. Jensen anslaar, vil blive fremherskende i en endnu i Taagedis liggende Litteraturperiode.

Der er her en Glæde ved Kendsgerningernes Haandgribelighedernes, Stoffets *solide* (!!!) Verden, man ikke før har set Mage til.

(*Chr. Bredsdorf* i „Dansk Tidskrift".)

Johs. V. Jensen har selv udnævnt sig til Kendsgerningens Profet. Det foregaaende har været et Bidrag til Belysning af hans Ret til denne Titel. Det skal nu kort undersøges, om han er Bekenderen af en ny Aand, hvilket han fra anden Side er blevet kaldet.

Kritikeren Hr. Chr. Bredsdorf, der paa en særlig klar og lærerig Maade har udtalt dette, er saa overbevist om, at der er noget nyt i Opmarsch, at han allerede skælver for den Fare, det rummer, og sværger at ville dø for den Sag, der trues. Maaske han vilde se det paa en noget anden Maade, hvis han i mindre Grad gik ind paa de Synspunkter, han frygter, hvis han ikke havde gjort sig skyldig i samme Fejltagelse som Johs. V. Jensen, at tro en Modsætning mulig mellem det, der hører uadskilleligt sammen — Ideer og Kendsgerninger.

Johs. V. Jensen er ikke Repræsentant for en ny Tids Aand. Han

[1]) George Washington er f. Eks. for en saaden „Virkelighedsopfattelse", „Verdens kedeligste Menneske". (Den gotiske Renaissance).

Digitized by Google

er ingen Begyndelse men en Afslutning. Han hører ikke den nye Verden til, men den gamle — specielt han har hjemme i det gennemreflekterede Land, der hedder Danmark. Han er en Sildeføding af en gammel Kultur, et pragtfuldt Festfyrværkeri — de sidste Raketter.

For at se ham som Udtryk for en ny Aand, maatte man tro paa, at en fremtidig Kultur kunde tænkes uden Ideer eller Idealer — ja mere end det — man maatte tro, at den menneskelige Hjærne havde forandret sin Arbejdsmetode, ændret sine Bestræbelser. Man maatte tro paa, at Opløsning var dens *højeste* Tilfredsstillelse og Orden et tilbagelagt Standpunkt. Som Billede af en Tilstand er Johs. V. Jensen enestaaende interessant, som Fremtidsbebuder kan han kun komme i Betragtning, som den der tydeligst vidner om den nuværende Tilstands Yderlighed.

Der er intet nyt eller paafaldende i, at Menneskene oplever Perioder af Splittelse, hvor Indtrykkene og Tankerne løbe fra hinanden — det er den ene og nødvendige Del af Rytmen — men disse Tilstande er aldrig Maalet for deres Higen. De føles normalt af den enkelte og af Samfundet som en Pine, fordi *Hensigten* — at mestre Tilværelsen, at komme op over den, at samle den i et Greb, i et Blik — er længere end nogensinde fra at naas.

Saadanne Tidsrum vil være ugunstige for kunstnerisk Produktion og til Følelsen af menneskelig Underlegenhed vil føje sig Følelsen af kunstnerisk Afmagt. Først en Kultur, der som den moderne ogsaa paa det aandelige Omraade er væsentlig af teknisk Art, har det været forbeholdt at give Afmagten Tunge. Nu udsynges Splittelsen med en Kraft og en Triumf, der var Sejren værdig og heri ligger det egentlig udæskende ved Tilstanden; thi det tyder paa, at Arbejdet mod højere Aandsformer ikke blot foreløbig er mislykket, men overhovedet er opgivet.

Johs. V. Jensen beruser sig indtil Bærmen i sit eget Talent. Han ikke blot brammer med hvad han tilvisse ejer i højere Grad end nogen samtidig — Fornemmelsernes Finhed — men han gør dette til det eneste og det højeste og vender sig med Spot mod det, der ganske synes at være ham nægtet: et Sjæleliv af en roligere og højere Art, i Forhold til hvilket hans Rigdomme kun er uformet Raastof.

Netop denne hans Selvtilfredshed røber ham som den han er, hyllet i sit Talents brogede Pragt — et Barn, en Barbar overfor de højeste Ideer.

Han, som saa mange af hans Samtidige, der blindt beundrer ham, har kun lidt at gøre med de aandelige Magter, hvis Fanevagt de tror sig selv at være. Det, med kræsne Sanser at have taget de Nydelser, Skønheden kan byde, er ikke det samme som at have Del i dens Væsen.

Hvad den amerikanske Tænker Santayana i sin aandfulde Bog „Religion and Beauty" har skrevet om „The Poetry of Barbarism" passer med overbevisende Træfsikkerhed paa Johs. V. Jensen.

Digitized by Google

Ved Barbari forstaar Santayana Mangelen paa Overblik, paa Helhedsanskuelse, den ubeherskede Fraadsen i de enkelte Fornemmelser, eller i den enkelte Lidenskab uden at maale dem i Forhold til den større Virkelighed, af hvilke de kun er Brudstykker. Man kan ikke forklare den Virkning, en saadan barbarisk Kunst øver, bedre end med Santayanas fine, vemodigt skeptiske Ord: „Følelsens og Fantasiens Kultur er altid en saa sjelden Ting, at Mangelen af den ikke behøver at betyde noget meget slemt eller generende Tab. Fornuftens Sejre har altid været faa og kun delvise, og fuldkomne Kunstværker er næsten ukendte .... (desuden) .... Barbariets Poesi er ikke uden sin Tiltrækning. Den kan med desto større Frihed spille paa Sanserne og Lidenskaberne, fordi dens Bestræbelser ikke gaar ud paa at indordne dem under en klar Tænkning eller en fast Vilje. Den kan gøre delagtig i de forbigaaende Følelser, den udtrykker, den kan af Luner og Indfald skabe mangen delvis Harmoni; den kan — i Kraft af sin rødglødende Fornuftløshed (irrationality) udstøde vilde Skrig, hengive sig selv og os til en mere udelukkende Lidenskab og ophobe en mere kritikløs Rigdom af Billeder, end Digtere med mere prøvet Erfaring eller af en højere Inspiration vilde formaa det. Det er muligt, at en af Fornuften uhæmmet Pirring tilsidst vil trætte, men til at begynde med opildner den os, og hvor mange kraftløse og vidtløftige „fornuftige" Digtere har der ikke været, som nu trætter uden nogensinde at have formaaet at opildne. Evnen til at pirre er Begyndelsen til Storhed, og hvis den barbariske Digter har Geni, hvad han godt kan have, river han saa meget desto mere med, fordi hans Metode er saa raa, hans Følelser saa ubesværede af alle Betænkeligheder. Hvad der pletter en saadan Kunst — Mangel paa Fornemhed og Skønhed, forvirret Tankegang og Uformuenhed til at skabe varigt Behag — vil næppe mærkes af et samtidigt Publikum, hvis det først engang er bleven fængslet."

Det er med Henblik paa Walt Whitman og Browning[1]), Santayana har skrevet sin ypperlige Afhandling og det er derfor ikke underligt, at den passer ogsaa paa Johs. V. Jensen, der jo i sin sidste Bog med al ønskelig Tydelighed vedkender sig Slægtskabet med den amerikanske Poet. Ogsaa denne troede sig og blev af Kritikerne proklameret som den nye Verdens Aabenbarer, men forlængst har man indset, at hans Forhold til det nye var mere af en undrende end af en profetisk Art.

Paa samme Maade forholder det sig med Joh. V. Jensen. Han har ladet sig fange af det tilsyneladende Virvar uden at være i Stand til at komme i Forbindelse med de bagved liggende formende Kræfter, etiske, økonomiske, sociale, af hvilke alt det ydre kun er et foreløbigt og skuffende Billede. Hvem kan tvivle om, at dette mægtige Samfund sluttelig vil finde den Syntese, der udtrykker dets Væsen. Hver lille

[1]) Danske Læsere behøver blot at indsætte Johs. V. Jensen for Whitman og d'Annunzio for Browning. Smlgn. min Artikel om d'Annunzio her i Tidsskriftet, Maj 1904.

Digitized by Google

Maskindel, der bliver opfundet eller ændret, er jo et Skridt hen imod større Klarhed og en Betingelse for en endnu større. De Tusinde Traade vil sluttelig væve det Klædebon, hvori Ideen psany skal aabenbare sig, og den, der priser halvgjort Arbejde viser, at han staar udenfor det der gaar for sig — at han ikke hører til de indviede.

Snarere end at Johs. V. Jensen skulde være forud for Udviklingen, har man Indtryk af, at hans Bevidsthed er bleven splintret ved Sammenstødet med det nye og kastet tilbage til noget, der i Forhold til en Ideernes Kultur er at regne for Fetischisme.

Motto:

„Med Lov skal man Land bygge!" Dette gælder for Parnasset som for ethvert Rige — for intet — naar man tænker det mindste ved, hvad man forestiller sig — meer, end for Fantasiens, der, uden Regler, Baand og Grænser aldeles ophæver sig selv. - -- - Streng Kritik er, saaledes som Sagerne nu staar, Parnassets eneste, men og desto mere trængende Fornødenhed.

. . . . *Kunsten maa for alting indsættes igen i sine gamle, strenge Fordringer, og hævdes i dens hellige Grænser;* . . . kun den ædru Opmærksomhed paa forhaandenværende Fuskerier kan vække den indslumrede Trang til glemte eller tilkommende Mesterstykker.

(*Jens Baggesen's* Kritik af „Ludlams Hule".)

I en Litteratur som vor, der i Forhold til de store Landes kun er et Husmandsbrug, er der ikke Raad til Indrømmelser. Dèr gælder det om en saa intensiv Drift som muligt, om at alle Kræfter tages i Brug. I England og Amerika er Litteraturen kun en Enklave inden for en uhyre Bogavl, der ingen Fordringer har paa at tages højtideligt. Her hjemme har vi kun ganske enkelte som Carl Ewald og Palle Rosenkrantz, der uden nogen litterære Prætentioner helliger sig til Underholdningsgenren. Og Gud véd om ikke selv de af og til plages af fine Fornemmelser.

Der er i dette Forhold en rigtig Opfattelse af hvad det gælder. At Evnen som oftest ikke svarer til Viljen, kan man ikke undre sig over, men for Kritiken er dermed givet baade Retten og Pligten til at anvende kunstneriske Synspunkter. Hvad der fremstiller sig som Kunst maa bedømmes som Kunst. I dette, som man skulde anse for ret selvfølgeligt, har man i den allersidste Tid set et Tegn paa Uvilje fra Kritikens Side.

For at det skal kunne tage sig saaledes ud, maa der være en sjelden Baggrund af Godlidenhed og Overbærenhed.

Medens man meget vel kan indrømme en ikke-litterær Bogavls Berettigelse, er der intet værre end en Litteratur uden *kunstneriske* Idealer. Dette behøver — som Tilstanden udviser — ingenlunde at være

Digitized by Google

en Litteratur uden Talent. Publikum og Forfattere er blot i lige Grad enige om at slaa af paa de strenge Fordringer og glæde sig over, hvad der kan naas uden for store Anstrengelser. Der er derfor heller ingen Afstand mellem Forfattere og Læsere — de forstaar hverandre som aldrig før. En Vildmand som Johs. V. Jensen har vel nok til at begynde med virket frastødende paa det brede Læsepublikum, men det har ikke kunnet skræmme længe og Stødet har ikke kunnet betyde nogen virkelig aandelig Udvidelse. Han og hans Kolleger forenes med deres Publikum ved en dybere Sympathi, der dækker mange Synder; thi som dette aandeligt lever fra Dag til Dag uden fjærne Maal eller høje Planer, saaledes skriver disse fra Side til Side uden Ideer, for hvilke de bringer Ofre og anspænde deres Kunst. Naar Publikum og Litteraturen saaledes sætter sig til Rette i samme Sofa bliver det Kritikens Sag at faa dem til at tage hinanden nærmere i Øjesyn. I Stedet for har den foretrukket at slutte sig til denne „entente cordiale" som den tredie. Dens Oldermand har forkyndt, at det gjaldt om at holde Forfatterne i godt Humør og Løsnet er gaaet videre ned gennem Rækkerne: „Ikke skyde paa Pianisten, ikke se surt, men være glad for, hvad der bydes." Ukritisk Gammelmandsgodmodighed og ligegyldig Døgnvelvilje gælder for Modtagelighed og Begejstring.

Det er i denne almene Veltilfredshed, at Længselen efter en større og skønnere Kunst tager sig ud som en upassende Misfornøjelse: „Hvorfor kan han nu ikke være lidt elskværdig, naar vi andre har det saa rart sammen. Det er jo en Fornærmelse mod hele Selskabet; thi kan *vi* være fornøjede, kan han sagtens ogsaa."

Kritiken har ved denne Holdning anvist sig selv Plads som en Slags finere Journalistik. Den kan ikke uden at miste sin Ret til at kaldes en Aandsmagt lade sin Synskreds begrænses af den tilfældige øjeblikkelige Tilstand. At kritisere betyder ikke blot at synes noget om den sidstudkomne Bog. Det gælder ikke blot om indbyrdes at vurdere hvad der foreligger, men ogsaa om at se det i Forhold til en fuldkomnere og rigere Kunst, selv om denne kun er en Drøm. Fordi der ikke melder sig nogen bedre, behøver Kritiken ikke at uddele sin højeste Pris.

Haabet beskæmmer ingen. Skulde Kritiken have et Valgsprog, maatte det blive dette. Selv naar alle andre slaar sig til Ro, er det dens Opgave at pege videre frem. Forestillingen om en klassisk Kunst fast grundet i Virkeligheden, men ragende op i Aandens Verden kan for den aldrig blive en Umulighed. Den ved, at en saadan Kunst findes, bevarer Mindet derom i de vantro Tider, stoler paa at den paany vil kunne opstaa — og føler sit eget Ansvar for, at dette sker.

Thi Kritiken kan vel ikke skabe Kunst, men den kan bidrage sit til, at Betingelserne for dennes Opstaaen og Vækst ikke mangler.

Den kan forhindre Læserne fra at slaa sig til taals med det næstbedste og ufuldkomne. Den kan, naar der jubles over de smaa Sejre, minde om de store Triumfer. Den kan i Sindene nære en karsk Util-

Digitized by Google

fredshed, et ublidt Klima for det banale og det forskruede. Den kan bygge Sjælene høje og skønne med Længselens Strøbepiller, saa at der altid staar en værdig Bolig rede for det, der skal komme.

„For, it may be, if still we sing
„And tend the Shrine,
„Some deity on wandering wing
„May there incline;
„And finding all in order meet,
„Stay while we worship at Her feet." [1])

Ikke blot overfor de middelmaadige eller slette Værker maa Kritiken være paa Vagt, men ogsaa overfor det Talent. der truer med at føre Udviklingen i en ensidig og skæv Retning. Hvad Middelmaadigheden ikke kan, vil maaske lykkes for en Johs. V. Jensen: at faa de bedste til at tro Maalet naaet. Netop ved sin Forening af glimrende Egenskaber med en Grundmangel, hvis Natur man let overser, er han i særlig Grad en Frister og en Fare.

For hans Vedkommende gælder det jo ikke om et Valg af forældede, ufrugtbare Ideer, ikke om et mer eller mindre føleligt Brud i den logiske Sammenhæng, ikke om umoralske eller omtvistelige Synsmaader. Alle slige Mangler er at betragte som afledede, *overfladiske* i Forhold til det, der her er Tale om — en vis ufuldkommen Bevidsthedstilstand, hvor de mere elementære Aandsevner har vokset sig store paa Tankens og Ideernes Bekostning. Der kan næppe tænkes nogen farligere Hindring for virkeligt Fremskridt end det at forelske sig i og udbrede Begejstring for ufuldkomne Aandsformer. Det er at rodhugge selve vor aandelige Stræben.

For Kritiken kan det aldrig være Opgaven at faa Folk til at høre op med at beundre Johs. V. Jensens sjældne og enestaaende Talent. Den vil næppe heller nære noget forfængeligt Haab om at forandre eller „forbedre" Forfatteren. Kritikerens Bestræbelser maa udelukkende gaa ud paa at stille denne paa den rette Plads i Læserens Bevidsthed, at bringe hans Talent under den rette Synsvinkel og se sin Løn i, hvis dette lykkes. Og lykkes det, er dermed ogsaa alt opnaaet. Betragter man ikke længer Sprogvirtuosen, Nervekunstneren som en forbilledlig Aand, vænner man sig til hos ham at søge Oplysning om, hvad Sanserne formaar, hvorledes Sproget kan tumles dristigt — uhørt dristigt — lærer man at fornemme og bruge alle Sprogets Hjælpemidler og kun at slette Ordet „umuligt", saa har man faaet det rette Udbytte. Men samtidig maa Læserne ikke ophøre at savne det, der mangler. De maa vide, at de, naar de hos denne Tryllekunstner har lært alt, endnu har det vigtigste tilbage.

HARALD NIELSEN.

[1]) Kipling.

Digitized by Google

HENRIK IBSEN

23. MAJ 1906

Ingen hyret Klokke ringer over Land og By sit Bud,
ingen Sorg paa Torv og Gade klædt i hykkelsk dunkel Dragt;
men med stærk og stille Magt
gennem alles Sind det klinger,
at en Stormands Liv løb ud;
og en Tomhed Brystet suger og en Tynge Hjærtet tvinger,
blev han end til Døden bragt
som paa Bjærgetind den høje luevrede gyldne Bavn
tæret til den sidste Emme slukkes bag den blege Aske,
som et ædelt Skib i Havn
udtjent lagt til Hvile smulrer, frønnes, synker og forgaar, —
det, som før i svundne Aar
stolt at se paa kække Farter langvejs fór med Sømænd raske.

Tænk, hvor mange Aar det ofte gav vor Tanke Fart og Fred,
medens Strømmens golde Bobler summed vindig, jog og brast,
at vi vidske trygt og fast:
fjærnt fra Larmen, tavs og ene
sad den gamle Vølund Smed,
stirred dybt, hvor Livets Flammer brød mod Arnemurens Stene,
Munden lukket, Øjet hvast,

Digitized by Google

hælded frem den kloge Pande under Haarets hvide Krans; —
prøvet Erts og dyre Malme lutred han i Essen inde,
myged dem med varlig Sans,
hamred koldt med Kunstner-Taalmod, formed med sin sikre Haand
Slægtens Liv i Tidens Baand,
Skæbnens Leg, naar Nettet fanger hver der vaagner, Mand og Kvinde.

Rolig sad han, men det kendtes, det var ham, de fordum saá,
hvor han med sit sorte Vildskæg bleg som Kalk med Blik i Glød
ud af Bjærgets Hule brød, —
bleg af Lyssavn, bleg af Harme:
var der ej for Himlens Blaa
stængt af dem, hvis klamme Sjæle angst for Livets sunde Varme
bandt det haardt bag Stenens Død?
Frem han sprang og tørstig drak han Solens Ild i dybe Drag,
flammed ud i Spot og Vrede, sendte Lys i Krog og Revne,
kaldte Mænd til Daad og Dag,
sprængte Fjæld og dræbte Trolde, viste Vej og ægged frem
mod den lyse Friheds Hjem,
arbejdsfrodig højt han higed, gudberust af Aand og Ævne.

Fra sit Bo han spejded udad, hvor den frie Nytid kom,
mærked, hvor det skred og sukked under Slægtens møre Hus,
lytted mod det fjærne Sus
af den nye Verdens Vorden
og den gamle Verdens Dom,
saá i Haab en bedre fødes gæv og fri med modnet Orden,
ej af Friheds vilde Rus:
ikke Stavmands haarde Næver, selv som Drot du holde Tugt!
Lovens Bud i Sjælen fostret om vor Frihed drager Gærdet.
Vildskud bær kun krøblet Frugt.

Digitized by Google

Kraften ødes uden Orden. Fra hans Ungdoms Strid og Storm
var hans Maal den faste Form,
derved blev hans Virken hegnet, derfor blev hans Værker hærdet.

Vaartid, Dødstid. Blomsterskygget mæler klart dens unge Mund:
ak, hvor snart den fagre Skønhed falmer visnet, ram og ful;
Anemonens spæde Hjul
med Skovmærkens Perler hvide
svinder brat; en stakket Stund
og Kastaniens Kærter slukkes, og den lyse Bøg paa Lide
dunkles som et Sorgens Skjul;
hastig flyver Ungdoms Smykke, Pryd og Lyst til Dødens Bo ....
Men naar Mørket dæmrer over Trær og Taarne dog vi øjner
gyldne Lys i vaagen Ro;
om de end af Dis kan dækkes, dølges under flygtig Sky,
altid staar de frem paany:
Stjærnen ældes ej, men straaler blank, naar ren sig Himlen højner.

Niels Møller.

Digitized by Google

LAD OS NU VÆRE MENNESKER!

H. C. ANDERSEN har en Gang skrevet et Eventyr om „Lykkens Kalosker", som havde den vidunderlige Egenskab, at enhver, der fik dem paa, øjeblikkelig blev, hvad han ønskede at være. En Dag kom de i Hænderne paa eller, rettere sagt, paa Fødderne af en Kopist, der just stod i Begreb med at benytte det gode Sommervejr til at foretage en Spadseretur fra Politikammeret, hvor han var ansat, ud i Frederiksberg Have. Under Vejs mødte han en Digter, som fortalte ham, at han næste Dag skulde rejse udenlands. Uvilkaarlig blev han Genstand for Kopistens Misundelse, saa at denne, da de havde sagt hinanden farvel, udbrød: „Det er et eget Folkefærd, de Poeter! Jeg gad nok prøve paa at gaa ind i saadan en Natur og selv blive Poet." Straks blev han Digter, saa han saá paa Naturen med en Opvakthed og Livlighed som aldrig tilforn. Da han betragtede de syngende Fugle, der nok saa fornøjede hoppede fra Gren til Gren, sukkede han vemodigt: „De har det meget bedre end jeg! flyve, det er en dejlig Kunst; lykkelig den, som er født med den! ja, skulde jeg gaa over i noget, saa skulde det være saadan en lille Lærke." Øjeblikkelig blev han forvandlet til en Lærke, der fløj ned i Græsset, drejede Hovedet om til alle Sider og slog med Næbet paa de smidige Græsstraa, der i Forhold til hans nærværende Størrelse syntes store som Nordafrikas Palmegrene. Han blev kort efter fanget af nogle Drenge og bragt til en Familie i Gothersgade, hvor han blev sat ind i

Et Foredrag holdt i Studenterforeningen den 10de Februar 1906.

Digitized by Google

et Bur. I samme Værelse var der en Pagegøje, der gyngede fornemt i sin Ring i sit fornemme Messingbur. Den eneste menneskelige Tirade, den kunde frempludre, var: „Nej, lad os nu være Mennesker!" og Lærken fik ofte Lejlighed til at høre denne Sætning under sit korte Ophold i Gothersgade. Af en Kanariefugl, som ogsaa havde Ansættelse hos denne Familie, blev Kopisten gjort opmærksom paa, at man havde glemt at lukke hans Bur. Ud fo'r han saa af Buret og derpaa ud af et aabent Vindue for at undgaa Huskatten, som var paa Jagt efter ham. Forskræmt fløj han over Huse og Gader, tilsidst maatte han hvile sig lidt, hvorfor han gennem et aabent Vindue tog sin Tilflugt til et Værelse og satte sig ned paa et Bord. Det traf sig saa heldigt, at det var hans eget Værelse. „Lad os nu være Mennesker!" sagde han uden selv at tænke paa, hvad han sagde; det var efter Papegøjen, og i samme Øjeblik var han igen en Kopist; men han sad paa Bordet.

Ordet „Menneske" kan, som bekendt, bruges paa dobbelt Maade. Hvis jeg til en, der fører et vildt, sanseligt Liv, siger: „Husk dog paa, at Du er et Menneske!" saa tænker jeg selvfølgelig ved „Menneske" paa noget betydeligt, paa et Væsen, der burde være højt løftet over Dyrene. Helt anderledes, naar vi sammenlignes med Væsener, der staar over os. I en af Salmerne (8,5) hedder det f. Eks.: „Hvad er en Menneskesøn, at Gud tager Hensyn til ham?" Her er Meningen naturligvis: „hvor ringe og ubetydeligt er Mennesket i Forhold til Gud!" Og der er nu den Ejendommelighed ved det danske Sprog, at, naar man til Opfordringen „Lad os være Mennesker!" føjer det lille Ord „nu", saa er det Menneskets Ringhed, hvorpaa Eftertrykket falder. Herom var *H. C. Andersen* med sin fine Sprogsans ikke i Tvivl. Papegøjen maatte hele Tiden høre paa, at Kanariefuglen begejstret og vemodigt sang om sit Hjemlands Dejlighed. Den Art af Poesi irriterede Papegøjen, som hvert Øjeblik afbrød den. „Lad dog være," skreg den, „med de Klynketoner! Sig noget, man kan le af! Latter er et Tegn paa det højeste aandelige Standpunkt. Se, om en Hund eller Hest kan le. Nej, græde kan den, men le, det er alene givet Menneskene. Ho, ho, ho!" lo Poppedreng og tilføjede sin Vits: „Lad os nu være Mennesker!"

Meningen af Talemaaden er altsaa en Advarsel mod al Unatur. Man kunde udtrykke det samme ved at sige: „Lad os ikke

Digitized by Google

være vigtige og skabe os!" Papegøjen stod aabenbart paa samme aandelige Standpunkt som de, der i en Farce eller i Sange, sungne af Dagmar Hansen i et Varieté-Teater, ser den ypperste Nydelse, ud over hvilken det vilde være umenneskeligt at stræbe. Men aabenbart kan Talemaaden med fuld Ret anvendes ogsaa af dem, der har det fineste Øre for den mest fuldendte Poesi, naar de hører Ord og Toner, der tiljubles som vidunderlige, men som for dem skurrer med en falsk Klang, fordi de just derved, at de er altfor æteriske og oversanselige, støder an mod de jævne og simple, men dog ueftergivelige Krav i den menneskelige Natur, hvis Tilfredsstillelse er Poesiens egentlige Maal.

Jeg vil nu i Aften benytte Talemaaden i det alvorligste Anliggende, nemlig lige over for Poesiens Poesi, lige over for Religionen. Og først vil jeg da omdanne dens spøgefulde Form til en værdig filosofisk Sætning. Da Papegøjen ikke af sig selv kunde tænke og tale, maa den jo have faaet Mundheldet fra et eller andet Menneske, og det er da ikke godt at vide, hvem der har formet Mundheldet, og endnu mindre, hvem der først, hvad det religiøse angaar, har tænkt den til Grund liggende Tanke. Men saa meget er vist, at vi paa *Sokrates'* Tid træffer en berømt Filosof ved Navn *Protagoras,* som en Gang sagde: „Mennesket er alle Tings Maal." Hvad Meningen er med disse Ord, derom er der megen Tvivl; jeg skal ikke føre dem ind i lærde Stridigheder, men blot bemærke, at jeg føler mig mest tiltalt af dem, som fortolker: „vi Mennesker er nødte til at anlægge en menneskelig Maalestok paa alt muligt." Og endnu et eller to Aarhundreder før *Protagoras* levede der en Filosof *Xenofanes,* som sagde: „Hvis Okser og Heste og Løver havde Hænder eller kunde male med deres Hænder og fuldende Værker som Mennesker, vilde Hestene male Guderne som Heste og Okserne som Okser og danne Legemer netop af den Art, som de selv har" (se *H. Diels:* Die Fragmente der Vorsokratiker, S. 54).

Eller med andre Ord: Ethvert Væsen er i hele sin Opfattelse afhængig af sin særegne Natur og sine ejendommelige Forudsætninger, som det ikke paa nogen Maade kan overskride. Vi Mennesker kan ikke erkende, føle og ville som Engle eller som Elefanter: vi maa være nøjagtig det, som vi er, hverken mere eller mindre. Intet kan synes at være mere simpelt eller mere indlysende, og dog, naar vi kommer ind paa det religiøse Omraade,

Digitized by Google

vil man næsten i alle kirkelige Samfund tvinge os til at være overmenneskelige. Man fortæller os, at der er Sandheder, der ikke blot overstiger, men endog strider mod vor Fatteevne, men som dog alligevel skal troes, fordi de er os meddelte ved en guddommelig Aabenbaring. Saaledes hævder man jo f. Eks. i vor Folkekirke, at der er én Gud, men tre forskellige guddommelige Personer, uden at dog denne Forskel ophæver Enheden. Og gennem Katekismus-Undervisning og Konfirmation er vi blevne saa vante til disse og lignende Paastande, at der er mangfoldige, deriblandt endog Præster, som lever og dør uden at være blevne klare over, at det er en ganske mærkelig Fordring, der her er stillet til vor Trosevne. Uagtet man af Kirkehistorien lærer, hvorledes slige Sætninger er blevne til, at det slet ikke er sket ved en guddommelig Aabenbaring, men ved en kraftig Anvendelse af misforstaaet menneskelig Skarpsindighed, lærer man dem som en Lektie, ganske lige som man lærer, at Tordenen skyldes Elektricitet. Og ved den idelige Gentagelse bliver Lektien hængende i Hjernen, saa at baade Angribere og Forsvarere er enige om, at Opgivelse af saadanne Sætninger er et med Opgivelse af selve Religionen. Her er det i sin Orden, at man udbryder: „Nej, lad os nu være Mennesker!" I en af Salmerne (115,16) hedder det: „Himlen er Himmel for Jahve; Jorden gav han til Menneskebørn." Skulde der være noget om Treenigheden, maa den høre til de himmelske Ting, som Jahve har forbeholdt sig selv og Væsener, der maatte staa højere end vi; men heraf følger slet ikke, at Religionen bør forsvinde fra Jorden, men kun, at den maa have en Form, der passer for Væsener, som ikke har hjemme i Himlen, men paa Jorden.

Her kommer jeg i Modsigelse med en af de ædleste og betydeligste religiøse Tænkere, *Ludwig Feuerbach,* som i forrige Aarhundrede udsendte en Række Skrifter, i hvilke han bestandig blev radikalere og radikalere, saa at han tilsidst havnede i den rene Ateisme og Naturalisme. Hvad allerede *Protagoras* og *Xenofanes* havde anet, udtrykte han i en epokegørende Sætning, der aldrig vil glemmes. „Teologien," lærte han nemlig, „er ikke andet end Antropologi." Han var en Discipel af *Hegel,* for hvem Gud først i Mennesket kommer til Selvbevidsthed, saa at Teologien — Menneskets Viden om Gud — er et med Guds Viden om sig selv. *Feuerbach* gik det næste og sidste Skridt videre, idet han

Digitized by Google

rent kastede Gud bort og lærte, at Menneskets Viden om Gud er et med Menneskets Viden om sig selv. Det, som vi i Religionen forholder os til, er i Virkeligheden kun vort eget menneskelige Væsen, som vi paa barnlig Vis sætter uden for os selv og betragter som noget, der er forskelligt fra og fremmed for vort eget Væsen.

Allerførst maa vi nu blive klare over, at *Feuerbachs* Sætning indeholder en aldeles ubestridelig Sandhed. For at noget skal blive til for os, maa det paavirke os, saa at vi indoptager det gennem Sansning, Følelse og Erkendelse; hvad der ikke gør Indtryk paa os, falder helt uden for vor Bevidsthed og maa af os betragtes som ikke tilværende. Heraf følger, at til syvende og sidst al menneskelig Viden er Antropologi, det vil sige: en Viden om os selv. Der er intet, som jeg fuldstændig kan skille fra mig selv, saa at jeg kan sige: Her er jeg og her er Genstanden; thi forsvinder Jeget fra Genstanden, bliver ogsaa Genstanden borte. Hvad er f. Eks. denne Plante? Der er noget, som har denne Lugt, denne Farve, denne Smag; kort sagt: for at forklare Planten, maa jeg sammenfatte den i en Række af menneskelige Bestemmelser, i alle de Indtryk, som den gør paa mig.

For saa vidt er der altsaa ingen Forskel mellem vor Viden om Gud og vor Viden om hvad som helst andet; men det var just denne Forskel, som det var *Feuerbach* saa magtpaaliggende at fastslaa. I hvor høj en Grad han var hildet i den naive Lægmands Forestilling om den umiddelbare Sansnings Overensstemmelse med det, der sanses, indlyser blandt andet af et Sted, hvor han siger: „Paa Naturvidenskabens tidligere Standpunkt kunde man sige, at vi er udsprungne fra en usynlig Ordning af Tingene; men nu maa det hedde: vi er udsprungne fra en synlig Ordning af Tingene" (se: *Karl Grün: Ludwig Feuerbach* in seinem Briefwechsel und Nachlass 1874. II. S. 56).

Den Maade, hvorpaa man besvarer dette Spørgsmaal, er aldeles afgørende for, hvorledes man i det store og hele stiller sig til Religionen. Den, som hævder, at det synlige er det oprindelige, maa selvfølgelig afvise Religionen som fuldstændigt Hjernespind; thi, hvad end Ordet „Religion" ellers maatte betyde, derom kan der ingen Tvivl være, at det først og fremmest betegner et Forhold til det usynlige og oversanselige som det, der ligger til Grund for det synlige og sanselige.

Digitized by Google

Se Dem nu ret om i denne Sal! Her er mange Slags Farver, der smukt og harmonisk er blandede sammen. Lad os antage, at der er opstillet et Instrument, som er saa kunstfærdigt indrettet, at det, naar vi trækker det rigtigt op, kan fornøje os med velklingende Melodier. Lad os nu gaa ud af Salen og lukke Døren, saa at vi ikke mere ser Farverne og Gas-Blussene! Lad os gaa saa langt bort fra Bygningen, at vi ikke mere kan høre den allermindste Lyd, og lad os faa Politiet til at hindre alle og enhver fra at gaa forbi! Hvor er saa Farverne, Lyset og Tonerne? Forudsat, at der ikke tilfældigvis er Rotter, Mus eller andre Dyr paa Salen, saa er alt det, som fornøjede vore Øjne og Øren, fuldstændig forsvundet. Det var gennem vore Øjne og Øren, at Lyset og Tonerne blev til i vor Hjerne. Thi De véd jo alle fra Fysikken, at uden for os er der kun Æter- og Luftbølger, som hverken lyser eller toner. Vi maa gøre os det fuldstændig klart, at der paa et Sted, hvorfra alle menneskelige og dyriske Hjerner er banlyste, paa en dejlig Sommerdag hverken vilde være grønne Træer eller røde Roser eller hvide Lilier eller larmende Bølger eller straalende Solskin. Og som det gaar med Synet og Hørelsen, saaledes gaar det ogsaa med de andre Sanser. Blomsterne dufter kun, naar der er en, som lugter; Havet er kun salt for den, paa hvis Tunge det kommer, og naar en saares i Foden med et Sværd, er Følelsen af Smerte hverken i Sværdet eller i Foden, men udelukkende i Vedkommendes Hjerne.

Dette kan ikke bestrides af Studerende, som opmærksomt har lyttet til de Oplysninger, der gives os af kyndige Fysikere og Fysiologer. „Ja vel," vil sagtens en og anden sige, „det maa indrømmes, at den os omgivende Natur langt fra svarer til vore Forestillinger, idet den gennem Naturens ypperste Produkt, gennem Hjernen faar en Skikkelse, der er betydelig forskellig fra, hvad den i og for sig er." „Men," vil han saa fortsætte, „dette kan dog fastslaas som uimodsigeligt, at der uden for os i Rummet er Stoffer og Legemer med bestemte Former og Egenskaber, som fremkalder, hvad der foregaar i vore Hjerner." Nej, paa ingen Maade, ogsaa herom kan der rejses en vel grundet Tvivl.

I den Anledning maa jeg allerførst fremhæve, at disse Stoffer og Legemer aldeles ikke, som man indbilder sig, er os umiddelbart givne; de bliver kun til for os i Kraft af Slutninger, som vi selv drager. Hvis en løber Panden mod en Mur, faar han en

Digitized by Google

anden Fornemmelse, end naar han støder an mod en Pude. Altsaa, slutter han, maa det være to uensartede Ting, han har mødt; men hvis han skal oplyse, hvad en Mur er, og hvad en Pude er, kan han kun gøre det ved at skildre sine egne Fornemmelser, og det hjælper slet ikke, at han for at bedømme Omverdenen fra Følelsen tager sin Tilflugt til Syn, Hørelse, Lugt og Smag; thi disse Sanser er jo, som før omtalt, overmaade subjektive. Ud over vore personlige Fornemmelser kan vi ikke naa undtagen gennem logiske Slutninger, for hvis Rigtighed det er overmaade vanskeligt, for ikke at sige helt umuligt at skaffe et tilforladeligt Bevis, da det her drejer sig om Ting, der ligger uden for min Bevidsthed og kun afspejler sig i denne.

Men hvis man ellers kan fæste Lid til logiske Slutninger, saa staar det i al Fald klart for mig, at vor Omverden har en helt anden Beskaffenhed, end de tror, der uden videre taler om udvortes Genstande og om et udvortes Rum som noget, hvis Tilværelse følger ganske af sig selv. *Feuerbach* afviser med Foragt de abstrakte Undersøgelser om Rummet. „Jeg kan," siger han, „for min Død ikke udstaa dem. Man skal gaa ud fra den Kendsgerning, at Mennesket er i Rummet for derud af at forklare hans Forestillinger og ikke omvendt tage Forestillingen til Udgangspunkt" (se *Karl Grün*: Ludwig Feuerbach 1874. II. S. 56).

Denne Udtalelse forekommer mig at være i fortrinlig Grad ufilosofisk. Naturligvis har enhver Lov til for sit private Vedkommende at sige: det og det keder mig ganske overordentlig, og derfor vil jeg slet ikke have med det at gøre; men den, der vil optræde som Filosof, og som oven i Købet i denne Egenskab vil omstyrte hele den nedarvede Tro, han maa virkelig sætte alt, altsaa ogsaa sine egne Forudsætninger, under Debat; han maa ikke betragte noget som helst som givet, før han alsidig har belyst det og gendrevet alle de Indvendinger, der er blevne rejste og maatte kunne rejses derimod. Og De maa nu endelig ikke tro, at det her drejer sig om noget tilfældigt og ligegyldigt; tværtimod: vi staar her ved et Grundpunkt i det hele religiøse Spørgsmaal.

Der er skrevet en Uendelighed af Afhandlinger, den ene lærdere end den anden, om Tiden og Rummet. Jeg skal spare Dem for al den indviklede Lærdom, der har gjort mere end ét Menneske forrykt i Hovedet. Sagen synes mig kort og simpelt at

Digitized by Google

forholde sig saaledes. Hvad er et Rum? Denne Sal f. Eks. Se Dem atter om i den! Lad os flytte Katederet, Stolene, Lysekronerne, Busterne og alt mulig andet ud! og lad os saa selv gaa ud af Salen! Saa har vi det, man kalder for et tomt Rum; anden Mening har Ordet overhovedet ikke; det betegner et Sted, hvor Ting kan bringes hen, og hvorfra de atter kan bringes væk. Tænk nu paa Verdensrummet! Hvad er Verden? Aabenbart alt, hvad der har stoflig Natur, hvad enten nu Stoffet er af den groveste eller af den fineste æteriske Beskaffenhed. Hvis vi fra denne Sal fjerner ikke blot Indboet, men ogsaa Loftet, Væggene og Gulvet, saa hører dette Rum op, men, vel at mærke, for at optages i et større Rum, der begrænses af Ydermuren paa den anden Side af Trappegangen og af Gulvet paa første Sal. Forestil Dem nu, at den hele Verden er borte, at der ikke mere er noget Stof, af hvad Art nævnes kan! Saa er der aabenbart intet Rum mere; thi Rum findes kun, hvor der er noget, som begrænser, og Begrænsning er uadskilleligt knyttet til Stof. Heraf følger, at vor Forestilling om Verdensrummet er en Indbildning, og hvor der intet Rum er, er der heller intet, som kan sættes ind deri.

Der gives Idealister, der i den Grad sætter Sagen paa Spidsen, at de som det endelige Udbytte af denne Tankegang fastslaar, at i Grunden alt er Drøm og Skin undtagen Jeget selv, som er det eneste, der har Virkelighed. Men de er aabenbart paa Vildspor; thi er der noget, jeg maa indrømme som en Kendsgerning, saa er det dette, at der ved Siden af mig er mange andre Jeger til, og jeg maa fremdeles indrømme, at jeg uafladelig støder paa Hindringer, der hverken stammer fra mit eget Jeg eller fra andre Jeg'er. Men saa meget har man Ret til at slutte, at alt det, som er til foruden mig selv, er til paa en helt anden Maade, end jeg forestiller mig, og det paa en Maade, som jeg overhovedet ikke kan fatte. Tingene er i og for sig ikke i et Rum; de bevæger sig ikke i et Rum og er ikke fjernede fra hinanden paa rumlig Vis. Rummet er kun en menneskelig Anskuelsesform, som for os er en nødvendig Betingelse for, at vi kan blive Tingene va'r og bedømme deres Forhold til os og til hverandre indbyrdes.

Hvis nogen skulde finde dette aldeles utroligt, vil jeg spørge ham, om han aldrig har siddet paa en Hest i en Karusel, der

Digitized by Google

stod ganske stille, medens de omgivende Vægge drejedes rundt med en utrolig Hast. Saa havde han den omvendte Forestilling, den nemlig, at det var ham selv, der for vildt afsted. Eller han kan jo se paa Himlen. Hvad kan synes sikrere, end at det er Solen, som spadserer op og ned, og dog véd vi jo godt alle sammen, at det er Solen, der staar stille, og Jorden, der vandrer rundt. Og den, der kun kan forestille sig Rummet som noget udvortes, bør ikke glemme, hvorledes det er gaaet ham i Drømme. Mon han aldrig om Natten har set Landskaber eller Personer, der sad i et Værelse? Hvor kom det Rum fra undtagen fra hans egen Sjæl? thi det, at han sov, betød jo, at den ydre Verden og dens Rumforhold ikke var til for hans udvortes Sanser.

Den Omformning af den sædvanlige Verdensopfattelse, som jeg her forfægter, og hvis Fremtræden i Europa navnlig skyldes *Berkeley* og *Kant*, svarer i Omfang og Betydning til, eller rettere, den er i sine Konsekvenser større end den Omvæltning, der skete ved *Kopernikus*. Dog i eet Punkt giver den Mindre. *Kopernikus* kunde sætte en ny Videnskab i Stedet for den, han fældede. Om sligt er der ikke Tale her. Bag efter det Fysiske, hvorfor *Feuerbach* alene havde Øje, kommer det Metafysiske. Men det beriger os ikke med en ny videnskabelig Forklaring; vi véd kun, at der er et metafysisk Problem; vi er ikke i Stand til at løse det. Den udmærkede tyske Filosof *Lotze* har stridt med alle Tankens og Sprogets Afskygninger for at bringe os Løsningen i det mindste nogle Hanefjed nærmere. Han fortjener Beundring; men hans Strid var, saa vidt jeg skønner, forgæves. For en videnskabelig Tænkning er der kun Mulighed, saa længe vi betragter Rummet som Grundlag for Forskningen; hvordan Verden ser ud, naar vi opgiver de menneskelige Rumbestemmelser, er der ingen dødelig, som kan oplyse. Ja, jeg véd nok, at der er en ivrig Skare af Teosofer, som er rede til at fyldestgøre vor videnskabelige Trang; mig har Læsningen af deres Skrifter kun bragt Skuffelser, uagtet jeg er skreden til dem med den bedste Vilje, da jeg i selve Udgangspunktet er enig med dem; al den megen Teosofi har kun gjort mig sikrere i den Overbevisning, at det er Agnosticismen, som paa det aandelige Omraade er Fremtidens Løsen.

Men hvorvel jeg intet positivt véd, saa meget véd jeg, at den Verden, som kommer mig i Møde gennem de udvortes Sanser, er

Digitized by Google

meget forskellig fra den virkelige Verden. Hin Verden forholder sig til denne som de trykte Bogstaver til de levende Ord, og som disse atter forholder sig til de indvortes Tanker. Ligesom Bogstaverne er den synlige Verden kun et Symbol paa den virkelige. Lige over for *Feuerbach,* der hævdede, at vi stammer fra en synlig Ordning af Tingene, stiller jeg som uangribelig en Sætning fra det ny Testamente, der hævder, at den synlige Verden ikke har sin Oprindelse fra Fænomenerne (Hebr. 11,3).

Feuerbach beraabte sig, som jeg før oplyste, paa Naturvidenskaberne. Jeg er ikke ganske sikker paa, at han vilde dømme saaledes, hvis han levede den Dag i Dag. Jeg kender i alt Fald én fremragende Naturvidenskabsmand, nemlig *Huxley,* Opfinderen af Ordet „Agnosticisme", der med samme Skarphed, som jeg her har gjort, vender sig saa vel mod de rene Idealister, der paastaar, at intet er til uden for Bevidstheden, som mod de rene Materialister, der hævder, at Materien er det eneste, som virkelig er til (se *Hume* with helps to the study of *Berkeley* 1894. S. 318); han ender med at foreslaa, at de stridende Parter slutter Fred paa den Betingelse, at de begge lader det ukendte ligge som noget, der ikke kommer dem ved.

Imod dette Fredsvilkaar har jeg intet at indvende, saafremt man udelukkende tænker paa teoretiske Stridigheder, som just, fordi Talen er om det ukendte, i Følge Sagens Natur maa blive golde og ufrugtbare. Derimod vilde jeg ikke kunne gaa ind paa Vilkaaret, hvis det — hvad der heller ikke synes at være *Huxley's* Mening — betød, at det ukendte ogsaa praktisk og personlig er uden Værd; thi dette vilde jo være enstydigt med, at Religionen fuldstændig forsvandt, da den først og fremmest maa betegnes som et betydningsfuldt Forhold til den usynlige Verden.

Det er klart, at i rent verdslig Henseende er det den ligegyldigste Sag, hvilken teoretisk Synsmaade vi bekender os til. For at føre et indholdsrigt Liv maa vi have kraftige Sansninger; naar disse blot indtræder, kan det jo, verdslig set, være os det samme, hvorfor de kommer, og hvorledes de opstaar. Det gaar hermed som med det kopernikanske og det ptolemæiske Solsystem. Den Ulærde, som bilder sig ind, at Jorden staar stille, og den lærde Astronom, som kan bevise, at den drejer sig om Solen, de bærer sig i det daglige Liv ad paa nøjagtig ens Vis. Ja, den Lærde ændrer end ikke sin Sprogbrug, da dette vilde

Digitized by Google

blive alt for besværligt; ogsaa han siger, at Solen staar op, og at den gaar ned. Men dette forhindrer ikke, at der for den, som har indsuget det kopernikanske System, saa at det er blevet Kød af hans Kød og Ben af hans Ben, indtræder en gennemgribende Omdannelse af hans Verdensopfattelse. I gamle Dage troede man, som bekendt, at Jorden var Universets Midtpunkt, at den var den eneste Skueplads for Verdenshistorie, og at de øvrige Himmellegemer kun var til for at tjene den. Kopernikaneren véd, at det forholder sig omvendt, at Jorden kun er et forsvindende Atom i det store Hele. Han har faaet en helt anden Maalestok for sin Bedømmelse; han har opgivet de tidligere svimlende Forestillinger om Jorden og Menneskeheden; han har gennemgaaet et Kursus i Beskedenhed.

En lignende Omvæltning foregaar med den, der fra den dagligdags mer eller mindre udprægede Materialisme føres over til en bevidst Idealisme. For ham bliver uvilkaarlig Aanden Livets Centrum, medens Naturen i dette Ords snævrere Betydning stødes ud i Periferien uden derfor at forstødes; thi just fordi selve Naturen har faaet et mere aandeligt Præg, føles den som noget, der maa kunne staa i Pagt med Aanden og bringes til at samvirke med denne.

Om Modsætningen og Vekselvirkningen mellem Aand og Natur er det, at Religionen drejer sig, og vi skal nu undersøge, om Religionen, som adskillige paastaar, er bestemt til gradvis at svinde, alt efter som Kulturen stiger, eller om den tværtimod aldrig vil dø, men om end stadig i højere og finere Former, være en væsentlig Bestanddel af et helt og sundt menneskeligt Liv.

Hvordan Menneskene var før den Tid, da de har efterladt sig synlige Spor paa Jorden, derom er det ørkesløst at kives. Men man kan trøstigt paastaa, at Religionen maa være fremtraadt paa et overordentlig tidligt Stadium. *Lukrets* siger, at det er Frygten, *Feuerbach,* at det er Ønsket, som er Gudernes Moder. Jeg skulde tro, at begge Sindstilstande har været lige virksomme. Der gives intet levende Væsen, hvad enten det er Dyr eller Mennesker, uden at det higer efter at fortsætte og berige sit Liv. Men overalt er der Farer, som truer; overalt er der Hindringer, som stiller sig mod de Drifter og Attraaer, der stiger op fra Sjælens Dyb. Saa længe Menneskene er ganske uvidende og uudviklede, har de kun faa og tarvelige Midler til at sejre i Livs-

Digitized by Google

kampen; men den Overlegenhed i Indbildningskraft, som de har forud for Dyrene, bevirker, at de ikke i Længden som disse lader sig nøje med rent brutale Vaaben; der opstaar hos dem en Tro paa, at der maa være et Bindeled mellem Aand og Natur, det vil i dette Tilfælde sige et Baand mellem deres eget Jeg og den omgivende Natur. Børn, som de var paa Udviklingens første Trin, bildte de sig ind, at det ubevidste, som stod dem imod, havde en Bevidsthed ligesom de selv. De begyndte med en barnlig Idealisme, som uvilkaarlig lod dem forestille sig, at ogsaa Træer, Stene, Klipper, Skyer og alt andet havde en Bevidsthed, der lignede deres egen. Hele Naturen blev fuld af Aander, der oprindelig boede i Naturgenstandene og omsider voksede op til store Guder, der herskede over Naturen. Gennem Animisme, Fetichisme og Polyteisme naaede vore Fædre allersidst til Monoteisme.

Men med Aander og Guder, der, om end højere, dog er ensartede med os, maa der kunne lade sig forhandle ganske paa samme Maade, som vi forhandler med Stormænd. Man forsøgte derfor at vinde Guderne ved Underdanighed; man bad til dem og bragte dem Ofre, og dette skete naturligvis kun, hvor der forelaa Forhold og Omstændigheder, som Menneskene ikke selv kunde magte eller dog ikke mente at kunne magte alene. Men efterhaanden magtede de stedse mere og mere; ved Hjælp af Forstanden opdagede de Veje og Midler, hvorved de paa egen Haand kunde gøre sig til Herrer over Omverdenen, og for hver Gang et nyt Omraade blev erobret, var det en Selvfølge, at Bønner og Ofringer kom i Miskredit, saa at de lidt efter lidt maatte forsvinde.

Historien viser saaledes, at det er en ubønhørlig Kendsgerning, at Religionen viger for Kulturen; men det gælder, vel at mærke, kun, hvis vi ved Religion forstaar noget udvortes, visse Formler, der efterplapres med Munden og visse udvortes Handlinger, der gentages med mekanisk Regelmæssighed. Spørgsmaalet er, om der ikke kommer noget andet i Stedet, som i langt højere Grad har Krav paa at bære Religionens Navn.

Der er sagtens langt tilbage, inden alle de naturvidenskabelige Opdagelser er gjorte, som kan gøres. Fremtiden vil bringe Ting, som gaar ud over vore dristigste Anelser; men som tænkende Væsener er vi naaede saa vidt, at vi ikke behøver at vente, til

Digitized by Google

Opdagelsernes Kreds er fuldendt; vi kan allerede nu drage de Slutninger, som vil følge med den mest fremskredne Kultur. Forskellen mellem Oldtiden og Nutiden er den, at den naturvidenskabelige Erfaring hos mange nu til Dags har avlet den Overbevisning, at der i Naturens Verden hersker en ubrydelig lovmæssig Sammenhæng, saa at ingen kan fremkalde en vis Virkning, med mindre han finder de naturlige Aarsager og bliver i Stand til at sætte disse i Bevægelse, og det saaledes, at der ikke er et eneste Mellemled, som bliver oversprunget. Forskellen mellem Nutiden og en fjern Fremtid vil sikkert i denne Henseende kun blive den, at de mange vokser i Tal og omsider bliver til alle.

Lad mig som et Eksempel tage *Jesus* af Nasaret. Der fortælles om ham, at han engang udbrød: „Hvo, som vilde sige til dette Bjerg: løft Dig op og kast Dig i Havet! og som ikke vilde tvivle i sit Hjerte, men tro, at det skal ske, som han siger, ham skal det ske, som han sagde" (Mark. 11,23). Der er Teologer, som paastaar, at denne Ytring kun er en ordsproglig Talemaade, der ikke betyder andet og mere, end naar vi taler om en Tro, der kan flytte Bjerge (jvfr. 1. Kor. 13,2). Men denne Forklaring viser, at saadanne Teologer i høj Grad er smittede af den moderne Aand, som de ellers saa voldsomt bekæmper. Nej, Jesu Ord er at forstaa bogstaveligt, thi han taler ikke om Bjerge i Almindelighed, men om „dette Bjerg", altsaa om et bestemt Bjerg, som han just peger paa. Og paa et andet Sted hedder det: „dersom I havde Tro som et Sennepskorn, da kunde I sige til dette Morbærtræ: ryk Dig op med Rod og plant Dig i Havet, og det skulde være Eder lydigt" (Luk. 17,6). Det vilde dog være besynderligt, om baade Bjerge og Morbærtræer brugtes lignelsesvis. Hertil kommer, at Jesus lige efter tilføjer: „Alt, hvad I begærer i Bønnen, tror, at I skal faa det! saa skal det vederfares Eder" (Mark. 11,24). Hvilken Ret har man til ved „alt" at forstaa noget, det nemlig, som kan lade sig gøre? Saa synker Forjættelsen jo ned til en flad Trivialitet, som ikke kan tillægges den, der har sagt saavel: „alle Ting er mulige for Gud" (Mark. 10,27), som „alle Ting er mulige for den, som tror" (Mark. 9,23).

Nej, vi bør ganske aabent indrømme, at der paa dette Punkt er en Kløft mellem Jesu Bevidsthed og vor Bevidsthed i alt Fald, som den har udviklet sig i de protestantiske Lande. Vi bør ikke

Digitized by Google

søge at dække Kløften ved Floskler og spidsfindige Udflugter. Vi bør jævnt og ligefrem sige: Nej, lad os nu være Mennesker! lad os dale ned fra den høje Fantasiflugt og med faste Fødder stille os paa den Jord, hvor vi virkelig er! Vel kender vi ikke, hvorledes det ukendte er i og for sig; men vi véd, hvorledes det kendte, som stammer derfra, er beskaffent. Og Aarhundreders Erfaring har lært os, at vi, naar vi vil besejre Naturens Hindringer, maa gaa helt andre Veje. Hvis der er et Bjerg, som spærrer Adgangen mellem Schweiz og Italien, saa samles man ikke foran Bjerget i brændende Bønner om, at det vil rulle af Sted og ikke hvile, før det ligger i Middelhavet. Nej, man overvejer gennem mange matematiske Beregninger, hvorledes man skal bære sig ad med at bore en Tunnel gennem Bjerget, og hvis den lagte Plan synes udførlig, danner man Aktieselskaber og arbejder med Taalmodighed i Aarevis, indtil man endelig har den Glæde at høre Lokomotivets Piben, naar det farer gennem Tunnelen. Og hvis der udbryder Pest, er der vistnok kun meget faa her i Danmark, som tror, at det vil hjælpe det allermindste, hvis Præsterne, afsyngende Bodssalmer og med de hellige Kar i Haanden drager i Procession om i Landet. Nej, vi vil indrette Hospitaler og ansætte flere Læger; vi vil desinficere og bruge alle mulige andre hygiejniske Midler. Hvis Havet truer en flad Kyst med ødelæggende Oversvømmelser, tager vi ej heller vor Tilflugt til Bønner. Nej, et Sted lægger vi Dæmninger, et andet Sted danner vi Klitter og sørger for deres Beplantning, saa de ikke kan hvirvles om af Stormen. I alle andre Tilfælde anvender vi nøjagtig den samme Fremgangsmaade. Hvorfor skal vor Tale staa i Strid med vore Handlinger? Hvorfor skal vi vedblive at erklære Ord for hævede over al Kritik, naar de virkelig ikke længere svarer til vort Krav?

Til yderligere Belysning skal jeg fremdrage et andet Udsagn af Jesus. De kender alle de berømte Ord: „Se til Himlens Fugle! De saar ikke og høster ikke og sanker ikke i Lader, og Eders himmelske Fader føder dem; er I ikke meget mere end de? Og hvi bekymrer I Eder for Klæderne? Betragter Liljerne paa Marken, hvorledes de vokser! De arbejder ikke, spinder ikke; men jeg siger Eder, at end ikke Salomo i al sin Herlighed var klædt som en af dem. Klæder da Gud saaledes det Græs paa Marken, som er i Dag og i Morgen kastes i Ovnen, skulde han

Digitized by Google

ikke meget mere klæde Eder, I lidet Troende? Bekymrer Eder derfor ikke om den Dag i Morgen! Hver Dag har nok i sin Plage" (Matth. 6. 26—34). Dette er tilvisse udødelig Poesi; men for os Nutidsmennesker er den for høj. De økonomiske og sociale Vanskeligheder har siden den Tid optaarnet sig saaledes, at vi maa dale længere ned. Den Religion, som vi skal kunne bruge, maa ikke være i Strid med de økonomiske Love, men indeholde en Anvisning, som lærer os at tage disse paa den rette Maade. Der er et gammelt Ord, som lyder: „Ora et labora, bed og arbejd!" Men om Arbejdet taler Jesus slet ikke; efter hans Ytring at dømme skulde man tro, at Himlens Fugle ikke bestiller andet end at flyve omkring og synge. Saaledes gaar det jo slet ikke til. Om Fuglene gælder ganske vist, at de ikke saar, høster og sanker i Lade; men for at leve maa de arbejde, og det stundom meget haardt, paa den Maade, der svarer til deres Natur, og endda er der dem, som falder døde til Jorden, fordi de udmattes af Sult.

Ligesaa med os Mennesker. Hvis alle enkelte hørte op med at tænke paa den Dag i Morgen, vilde det hele Samfund trues med Opløsning og Undergang. Hele vor økonomiske Tilværelse er kun mulig under den Forudsætning, at der lægges Planer for Ting, som maaske først efter Aars Forløb ser Dagens Lys. Uafladelig maa der beregnes og spares. Sorgløshed er vistnok en stor og betydningsfuld Gave; men ingen har Lov til at hengive sig i denne Sindstilstand, med mindre han gør Alt, hvad der staar i hans Magt, for at sikre Fremtiden. Den moderne Moralist vilde sige: „Slaa Jer ikke til Ro, før I har en Sparekassebog, saa I kan møde mulige Ulykker og række en hjælpsom Haand til en og anden, som uforskyldt er i Nød, og hvis I er gifte, tænk saa endelig paa at sætte i Enkekassen og have noget tilovers til Børnene, saa de kan blive godt opdragne." Heri vil jeg ikke møde Modsigelse hos en eneste af vore Præster, da de jo praktisk alle indretter deres egen Færd efter saadanne Regler.

„Ja vel," vil maaske en og anden sige, „dette skal villigt indrømmes; men husk paa, at der for lidt siden blev mindet om det gamle Ord: Bed og arbejd! Præsterne lærer os at bede; men om sligt var der jo ikke Tale i den Tankegang, vi hørte. Hvad bliver der saa af Religionen? Hvor finder Bønnen sin Plads?" Det kommer an paa, hvad vi forstaar ved Religion og

Digitized by Google

Bøn. Hvis Bøn betyder udvortes Ord, rettede til Gud, da bliver den til visse ret unødvendig; og her skulde jeg næsten mene, at jeg har Jesus af Nasaret med mig, da han jo engang udbrød: „naar I beder, skal I ikke bruge overflødige Ord som Hedningerne, der mener, at de bliver bønhørte for deres mange Ord" (Matth. 6,7). Jeg ser jo nok, at han kun taler om overflødige Ord, men lidt efter giver han sine Tilhørere Fadervor, hvor der angaaende Forholdet til Naturen kun nævnes det daglige Brød, saa at han i alt Fald i dette Øjeblik vel ikke har tænkt paa Bønner i Anledning af Livets mangehaande verdslige Forhold. Men hvorledes man end vil dømme herom, saa er Religionen dog vel først og fremmest et Indvortes. At være andægtig og bede vil sige, at man samler sig lige over for forstyrrende Indflydelser og bringer sit Sind i den rette Orden. Og det er netop, hvad der behøves, naar der skal arbejdes; saa gælder det, at man har klare Tanker om de udvortes Hindringer og Midlerne til deres Overvindelse, og at man væbner sig med en urokkelig Pligtfølelse, med en sejg, aldrig svigtende Vilje, med Paapasselighed, Udholdenhed og Taalmodighed. Jeg skulde mene, at alt dette har den højeste Værdi og netop er det, der tiltrænges.

Indvender man, at man med alle disse Dyder ikke kommer ud over det moralske, og at det stadig maa paaankes, at det egentlig religiøse mangler, saa svarer jeg, at disse Dyder kun er mulige under en religiøs Forudsætning, under den Forudsætning nemlig, at der er et Bindeled mellem os og den Omverden, vi skal besejre; men medens man paa tidligere Stadier har søgt Bindeledet i en eller flere Guder, der baade er over os og Naturen, saa søger de, der er sindede som jeg, Enheden i en levende Gud, hvis Kræfter gennemstrømmer baade os og Verden, saa at vi dermed forenes med den til en lovmæssig og fornuftig Sammenhæng. Jo dybere en føler denne Sammenhæng, jo skarpere og klarere den fremstiller sig for hans Bevidsthed, et desto vældigere Redskab kan han blive i Civilisationens Stræben efter at herske over Naturen. Og det er mig en Glæde i denne Fortolkning af Bønnen at finde en Støtte i et berømt Sted i det nye Testamente. Da Paulus holdt sin Tale i Athen, fastslog han, at Gud ikke bor i Templer, gjorte med Hænder (Ap. G. 17,24); men det er jo netop i Templerne og Kirkerne, at de lange, offentlige Bønner fremføres. Han er, hævder Apostlen endvidere, „den,

Digitized by Google

i hvem vi lever, røres og er; vi er jo og hans Slægt" (V. 28), hvoraf følger, at det, hvorpaa det kommer an, er, at denne Slægtfølelse vaagner inden i os, at vi rammes og tændes af Guddomsgnisten.

Heri vil sagtens adskillige være enige med mig. Den store Uenighed bryder først løs paa et andet Punkt. Hvor stort og vigtigt end det Formaal er at erhverve Herredømmet over Naturen, saa er dette dog ikke den betydningsfuldeste Side af Menneskelivet. Vi staar jo ikke blot i Forhold til upersonlige Naturgenstande, men ogsaa til andre personlige Væsener, og det er vor Samværen med disse, som giver Livet dets væsentligste Indhold. Forholdet mellem Menneskene indbyrdes har fra de ældste Tider indtil nu antaget en uendelig Mangfoldighed af skiftende Former; men gennem hele denne Udvikling gaar der en rød Traad, som det ikke er svært at skimte. Der har nemlig efterhaanden udviklet sig en høj Forestilling om Hensynstagen til andres Ret, ja endnu mere: om en selvfornægtende Omhu for deres Vel, om en Sammensmelten af deres og vore Sjæle i en fælles Følelse af Kærlighed. Det er denne Forestilling, som vi kalder for Menneskehedens store etiske og religiøse Ideal.

Idealet har to Slags Fornægtere, de praktiske og de teoretiske. Ved de praktiske Fornægtere forstaar jeg dem, i hvis Sjæl Egoismen i den Grad har Overvægten, at de bestandig kun gaar løs paa deres eget Velvære og ikke nogen Sinde falder paa med det gode at bøje sig for Retfærdighedens Krav og Kærlighedens Tilskyndelser, hvilket naturligvis ikke behøver at forhindre dem i af praktiske Grunde med Munden højlydt at bekende sig til de ædleste Grundsætninger. De teoretiske Fornægtere kan derimod personlig være særdeles fortræffelige Mennesker; hvad de fornægter, behøver slet ikke at være Retfærdigheden og Kærligheden. Det, hvorpaa deres Paastand gaar ud, er dette, at det etiske Ideal kun er noget rent menneskeligt, der slet ikke har noget at gøre med Naturen, der kun regeres af blinde Kræfter og ubønhørlige Love. Da for dem Naturen er et med Gud, kaldes de derfor med Rette Ateister, efterdi jo en Gud, der slet intet har at skaffe med etiske Bestemmelser, jo egenlig ikke er en Gud, men kun en brutal Naturmagt.

Imod de teoretiske Ateisters Tankegang er først at bemærke, at den ikke er tilstrækkelig logisk. Naar jeg ser en Væg med en rød Farve, saa slutter jeg, at der eksisterer noget fra mig

Digitized by Google

forskelligt, der, selv om det i og for sig ikke er rødt, dog paavirker mig saaledes, at jeg faar den røde Synsfornemmelse. Ligesaa, naar Forestillingen om Idealet kraftigt og uimodstaaeligt rører sig inden i et Menneske, og han derhos er sig bevidst, at han ikke selv har opfundet den, saa slutter han, at den stammer fra den samme Livets Kilde, som ogsaa vælder frem i den upersonlige Natur; thi Mennesket hører jo dog ogsaa med til Naturen, hvis vi ikke i en altfor utilladelig Grad begrænser dette Begreb.

Hertil kan man svare, at der fra Livets Kilde kommer saa mange andre Ting, som vi aldeles ikke skøtter om, men tværtimod af al Magt søger at udrydde, og man kan f. Eks. pege paa Sygdomme, der til visse er meget ubehagelige. Jeg vælger med Forsæt dette Eksempel, fordi en dansk Forsker, Dr. *Ed. Jessen* i Forfjor har erklæret Religionen for en Sygdom, om hvis Helbredelse han desværre ikke skønner, at der er noget Haab for Menneskeslægten.

Min Paastand er nu den, at hvis Religionen er en Sygdom, saa er det samme ogsaa Tilfældet med den etiske Idealitet; de gaar begge Haand i Haand og maa dele en fælles Skæbne. Mon nogen om Foraaret vil bygge en Villa paa et Sted, som hvert Efteraar ufravigelig overskylles af Havet? Det vil han naturligvis ikke. Hvad kan det nytte? — vil han sige — jeg faar jo kun Lejlighed til at bruge den én Sommer, og saa vil han opslaa sine Pauluner længere inde i Landet, der, hvor Bølgerne ikke naar hen. Mon nogen vil lægge Vind paa ubetinget Retfærdighed, paa hensynsløs Uegennyttighed og ubegrænset Kærlighed, hvis sligt kun er en menneskelig Forestilling, der uafladelig protesteres saavel af den upersonlige Natur som af Naturen, som den aabenbarer sig i de Mennesker, der endnu ikke er naaede saa vidt i Udvikling? Nej, det vil han naturligvis ikke; ogsaa han vil sige: hvad kan det nytte? og saa vil han sænke Idealitetens Niveau, saa det svarer til det praktisk mulige, og det betyder, som vi alle véd, at Sænkningen bliver stor. Og hvad bliver der saa af den etiske Idealitet?

„Den bliver" — vil Ateisterne indvende — „akkurat lige saa stor som de religiøse Idealisters. Thi naar disse ikke vil være saa dumme, at de uafladelig støder Panden mod Væggen, uden at det er til Gavn for nogen som helst, saa maa ogsaa de

Digitized by Google

indlade sig paa at gaa paa Akkord og rette sig efter de forhaandenværende Omstændigheder. Og hvad de allerhøjeste etiske Forestillinger angaar, saa kan vi virkelig akkurat lige saa godt huse dem i vor Hjerne og i vort Hjerte som en Ledestjerne, der peger mod et uendelig fjernt Maal." Og de vil med Stolthed pege hen paa Ateister, som modigt ofrede alt, ja endog Livet for Frihedens og Retfærdighedens hellige Sag. Jeg véd, at der gives saadanne Ateister, og jeg finder dem al Pris og Anerkendelse værd; men jeg tillader mig tillige at paastaa, at naar de er, som de er, saa er det i Kraft af en Inkonsekvens, der ikke har tilladt dem at tænke Sagen tilstrækkelig tydelig igennem. Thi det, som driver dem til saa store Ofre, er Haabet om en Fremtid, hvor Idealerne har vundet Sejr i Menneskeheden. I og for sig anser jeg ikke en saadan Fremtid for synderlig sandsynlig. De Resultater, som Verdenshistorien hidindtil har haft at opvise, er ikke meget opmuntrende. Endnu den Dag i Dag hades der og myrdes der og bedrages der lige som for Aartusinder siden. Kredsen af dem, der for Alvor lægger Vind paa de store Dyder, er stadig meget begrænset. Dog derom skal jeg ikke stride; man har jo som Tænker Lov til at regne med et Utal af Aar; jeg har ikke Ret til rent ud at benægte Muligheden af, at Tilstanden her paa Jorden engang kan blive ideal. Jeg skal heller ikke indlade mig paa at overveje, hvor løjerlig bagvendt Tilværelsen vilde være indrettet, hvis først en hel Mængde Menneskeslægter skal være ulykkelig, inden omsider Lykken indtræder. Derimod skal jeg fremhæve, at der saa vidt jeg véd, ikke er nogen, som har Mod til at hævde, at Jordkloden vil vare evindelig. Tværtimod: alle, baade Troende og Vantro mødes i en rørende Enighed om, at Jordkloden engang maa forgaa, hvad enten det nu sker ved Ild eller Kulde eller paa anden Maade. Om dens Varighed bliver lang eller kort, er for en Tænker ligegyldigt; hvis han ellers har Krav paa dette Navn, gennemfarer han med Lynets Hastighed Millioner af Aar, som om det kun var lige saa mange Sekunder. Og straks staar det klart for ham, at det saa meget lovsungne Fremskridt, der hos saa mange i vore Dage har antaget Karakteren af en ny Religion, af et helligt, ufejlbarligt Dogme, at det, naar alt kommer til alt, har en saare betænkelig Mangel, den nemlig, at det ender med det rene intet. En Udvikling, der afløses af Tilbagegang for omsider at ende i Nul, vilde være

Digitized by Google

uendelig komisk, hvis den desværre ikke var saa uendelig tragisk. Tanken om det rene intet virker som et kølende Pulver; af intet kommer intet, i alt Fald ikke flammende Begejstring.

Jeg skulde mene, at en Ateist, der for Alvor er Tænker, lige over for saa bedrøvelige Udsigter, uvilkaarlig vil nedstemme Tonen og melankolsk vedgaa, at det i Sandhed ikke er værd at tage en saadan Verden altfor højtidelig. Naturligvis behøver han ikke at blive en Skurk; tværtimod: han kan meget godt vedblive at være et rart Menneske, der er glad over at stifte saa megen Nytte, han kan, men han vil frabede sig alt, hvad der smager af det himmelstormende. Med de skønne Fremtidsdrømme svinder Begejstringen og afløses af jævn Spidsborgerlighed, der indretter sig hæderligt og skikkeligt i denne Verden, men for øvrigt kun har et ironisk Smil tilovers for Martyrerne. „Gud bevares", vil han sige, „de gør deres Nytte og befordrer stundom Reformers hastigere Indførelse; men jeg kan for mit Vedkommende ikke søge Ansættelse i Martyrskaren, da der jo tilsidst ikke kommer noget ud af det hele; Verden er jo da ikke indrettet paa at virkeliggøre Luftkasteller."

Jeg formoder, at en Ateist, der forstaar sig paa den filosofiske Krigskunst, i Stedet for at forsvare sig, vil gaa angrebsvis til Værks. „Sæt nu," vil han udbryde, „at alt det fremførte har sin Rigtighed, saa rammer det jo Jer Idealister lige saa kraftigt." „Nej," svarer Idealisten, „nej ingensinde, forudsat da, at Idealiteten har forklaret sig til Religiøsitet." „Hvad for noget?" vil Ateisten da spørge, „hvad hjælper det Jer, at I tror paa en Gud? Hvis Fremskridt er en Talemaade, hvis Idealernes Virkeliggørelse overhovedet er en Umulighed, saa staar jo selv en Gud magtesløs, da han naturligvis ikke er i Stand til at gøre, hvad der, efter hvad I hævder, slet ikke lader sig gøre." „Og," vil han fortsætte, „tør jeg spørge, om I overhovedet har noget paalideligt Bevis for, at der er et Forsyn, som styrer den enkeltes og Folkenes Skæbner?"

Hertil maa en ærlig og sandhedskærlig Idealist svare: „Jeg kan aldeles ikke indlade mig paa at bevise Forsynets Tilværelse og Virksomhed i den Betydning, hvori Du tager Ordet. Tværtimod: næppe indtræder der et Øjeblik, hvor jeg tror at spore Styrelsens Finger, før der viser sig andre Tegn, der nok saa stærkt leder mine Tanker i den modsatte Retning. Jeg ser jo,

Digitized by Google

hvorledes Slyngler hæves til Ærens Top, hvorledes Forbrydere triumferer, mens brave Mennesker vanæres og knap har det tørre Brød, ja stundom endog ligefrem dør af Sult. Og hvad Naturens Forhold til Menneskelivet angaar, saa har jeg læst om Pompejis Ødelæggelse, om Jordskælvene i Lissabon og paa Martinique, om Strandinger, om Skovbrande, der ødelagde mange Menneskeliv og uhyre Værdier."

Dette Svar af Idealisten kan jeg ganske tiltræde. Tanken om et Forsyn, der paa udvortes og haandgribelig Maade tager sig af os og af den historiske Udvikling, synes det ikke Umagen værd yderligere at forhandle. Spørgsmaalet har for mange Aarhundreder siden i Jobs Bog faaet sin afsluttende, mønstergyldige Behandling. Job ender med at fordømme sin oprørske Tale, idet han udbryder:

„Ja uden Forstand har jeg talt
om Ting, der var mig for høje,
og hvilke jeg ikke begreb.
Før havde om Dig jeg kun hørt;
men nu har mit Øje Dig skuet.
Derfor mine Ord jeg fordømmer,
og i Støv og Aske jeg angrer" (42, 3—6).

Det eneste, jeg har at indvende mod Jobs Bog, er den Begrundelse, han giver af sin Anger. Han siger, at hans Øje havde skuet Gud; men saaledes forholdt det sig i Virkeligheden ikke. Jahve havde i sin Tordentale til ham kun paaberaabt sig sin Vælde; men det, hvorover Job klagede, var Mangel paa Retfærd i Verden, og for denne Klage fandt han intet Øre og ingen Løsning. En Tænker vil i vore Dage ikke bøje sig for et blot Magtsprog; han maa forlange, at han i det mindste skimter Muligheden af en Løsning; ellers maa han give Ateisten Ret og henvise Forestillingen om en Gud, hos hvem Magt gaar Haand i Haand med Retfærd og Kærlighed, til Drømmenes Verden.

Jobs Begrænsning var den, at han i sin Tanke blev staaende ved den Verden, hvori han levede:

„For et Træ er der Haab, selv om det fældes;
det faar Kræfter igen og hører ej op med at skyde.
Ældes i Jorden dets Rod
og dør i Støvet dets Stamme,
saa grønnes det dog ved Vandenes Duft;

Digitized by Google

Grene det sætter, som om det var ungt.
Men naar Manden ligger paa Dødslejet henstrakt,
naar Mennesket Aanden opgiver, hvor er han da henne?
Vande rinder fra Søen bort,
Floden forsvinder og tørres.
Saa ligger en Mand og rejser sig ej,
vaagner ikke, før Himle forgaar
og vækkes ej af sin Slummer" (14, 7—12).

Han skimter Betydningen af Udødelighedstanken:

„Hvis en Mand, der er død, igen kan faa Liv,
alle mine Kampdage vilde taalmodig jeg være,
til Afløsning kommer for mig" (14,14).

Men han afviser straks Tanken som umulig:

„Et Bjerg styrter sammen, naar nedad det falder,
og en Klippe rykkes bort fra sit Stade.
Vande i Stykker Stenene ruller,
Jordens Støv deres Strømme bortskyller.
Ogsaa de dødeliges Haab har Du knækket.
For bestandig Du ham knuser, — og han gaar bort;
Du skifter om hans Aasyn og sender ham væk" (14, 18—20).

Sæt nu, at den Tanke, som Job forskød, alligevel var den rigtige, sæt, at Livet ikke afsluttes med Døden! Øjeblikkelig ændres det Syn paa Tilværelsen, som saa mange i vore Dage har lagt sig til, fordi de blot har bygget paa et mekanisk og kemisk Grundlag. Saa spørges der ikke længere om det grove Misforhold, som vi saa tidt opdager mellem Værd og Skæbne, eller om det forfærdelige i, at rystende Naturbegivenheder knuser Mennesker og deres Planer, eller om det underlige i, at Fremskridt ej varer evindelig, eller om det vemodige i, at talløse Slægter saar under Lidelser, for at senere Slægter kan høste med Glæde. Livet faar da en anden og langt alvorligere Betydning; det, hvorom det drejer sig, bliver da Sjælenes Udvikling og Modning til et stedse højere og højere aandeligt Liv, og det, som vi kalder Naturen, bliver da kun Midler, være sig nu Hindringer eller Betingelser i Aandens Tjeneste. Og ingenlunde bliver Meningen da den, at hver enkelt skal trække sig tilbage i sig selv uden at bekymre sig om Familie, Stat, Samfund, Folk og Historie. Nej, den enkelte modnes kun, naar han opgivende ørkes-

Digitized by Google

løs Selvgrublen gaar op i en Sag; men enhver Sag, af hvad Navn nævnes kan, har da ikke sit Maal i udvortes Foranstaltninger og Sejre; hvad der til syvende og sidst tilstræbes, er dette, at alt det udvortes lægges saaledes til Rette, at saa mange enkelte som muligt kan naa frem til Aandens Højder.

„Ja, Udødelighed" — vil man sagtens sige — „det er jo en Udvej, som tidt nok er blevèn anbefalet; men maa vi bede om Beviser?" Der er ingen udvortes Beviser, med mindre man som Spiritisterne har haft Omgang og Samtale med de døde. Det eneste Bevis er af indvortes Natur, dette nemlig, at ellers Idealerne ubønhørlig falder, og uden dem blottes jo Livet for enhver dybere Mening. Professor *Høffding* har skrevet en Religionsfilosofi, i hvilken han stiller sig meget køligt til Udødelighedstanken, men samtidig dog atter og atter hævder, at Religion betyder Tro paa Værdiens Bestaaen. Dette forekommer mig at være en haandgribelig Selvmodsigelse. Man kunde lige saa godt sige, at det er ligegyldigt, om der er en Plante, naar der blot er en Blomst. Sagen er nemlig den, at Værdier ikke har en selvstændig Tilværelse; de findes kun, hvor der er nogen, som vurderer. En Diamant har en høj Værdi i et folkerigt Land, hvor adskillige sætter Pris paa at eje den; men i en øde Ørken, hvor aldrig nogen sætter sin Fod, er Diamanten og Kiselstenen lige værdiløse. Ligesaa med de aandelige Værdier. Hvis der ikke er en Gud, og hvis de Mennesker, i hvem Ideer lever, kun er flygtige Eksistenser, saa har ogsaa Værdierne kun en flygtig Eksistens; men Religion er virkelig noget andet end Troen paa Værdiens flygtige Bestaaen. Udødeligheden kan ikke modbevises, og for den, der, som jeg udviklede i Begyndelsen, har forstaaet, at Tilværelsen, væsentlig set, er af aandelig Natur, ligger Tanken om en Fortsættelse af Livet efter Døden ikke fjern; men praktisk Betydning faar den, som sagt, kun under Forudsætning af, at evige Ideer med ubetvingelig Magt har fæstet Rod i den enkeltes Indre.

Der gives nu dem, som aarle og silde grubler over det andet Liv. Dette maa paa det bestemteste fraraades. En slig Grublen er unyttig. Lige saa lidt, som vi véd, hvad Gud er i og for sig, lige saa lidt kan vi opnaa nogen Erkendelse af det, der følger efter Døden, da det unddrager sig al Erfaring. Og det er ikke blot unyttigt at gruble derover, det er ogsaa farligt, da det let

Digitized by Google

fører til, at man over det hinsidige glemmer det dennesidige, hvor det dog er, at Slaget skal staa. Hvad vilde man dømme om en, der om et Par Aar skal rejse til Amerika og har saa travlt med at tænke derpaa, at han forsømmer den Udvikling, der skulde støtte ham hinsides Atlanterhavet? Dog, Sammenligningen halter; thi om Amerika kan man jo skaffe sig Underretning, hvad der ikke er Tilfældet med det andet Liv.

Formodentlig vil man gøre gældende, at min Opdragelse er meget forsømt, og man vil henvise mig til at læse de bindstærke teologiske og filosofiske Værker, som findes paa det store kongelige Bibliotek. Mange Tak! Jeg har læst dem, og jeg er bleven lige klog. Jeg skal blot nævne et enkelt Eksempel. Vi havde for en Del Aar siden ved vort Universitet en fra Hovedets og Karakterens Side lige udmærket Mand til Professor i Filosofi. Han hed *Hans Brøchner*. Udholdende kæmpede han mod den teologiske Skinviden, som han søgte at erstatte med et filosofisk System, hvis golde Abstraktion jeg bedst kan belyse ved at fremdrage hans Udtalelser just om det Punkt, jeg sidst dvælede ved. Angaaende Udødeligheden hævder han først (se „Om det Religiøse i dets Enhed med det Humane", S. 189), at „naar Bevidsthedens organiske Betingelser er opløste, kan Bevidstheden *som saadan* ikke være". En Bevidsthed, der er til, men ikke er til som saadan, maa unægtelig straks vække vor højeste Forbavselse. Hvorledes mon den da er? „Jo," svarer han: „der maa tænkes at foregaa en saadan Metamorfose med den, at den individuelle Aand i sin Evighedskoncentration er som et Moment i Guds Viden af sig i sit evige Aandsrige, i sin evige Livsfyldes Organisation, et Moment, hvis Intensitet udtrykker det etiske Tidslivs Evighedsindhold, dets evige Betydning i Livshelhedens Organisation." Man kan trygt udlove en Præmie til den, der formaar at forbinde en forsvarlig Mening med disse dunkle Ord; i al Fald tør man da sige, at en, der er fuldt normal, ikke vil føle sig mere trøstet og opbygget ved dem end han, naar han var legemlig sulten, vilde blive, hvis man nøjedes med at vise ham Ordet „Oksesteg" i et Leksikon. Her er der al Anledning til at udbryde: „Nej, lad os nu være Mennesker!" Lad os bekende vor Uvidenhed! og hvis vi føler en uimodstaaelig Trang til at fordybe os i dette og lignende for Forstanden utilgængelige Emner, lad os da hellere tage vor Tilflugt til en af de gamle Kærne-

Digitized by Google

salmer, hvis rige Billedsprog fremkalder et Mylder af vekslende Stemninger! Antropomorfismer kan være af det gode, naar vi aldrig glemmer, at det er Billeder, vi har med at gøre, at selve Sagen, hvormed de tumler, hører til det uudsigelige.

Sand Religion er til visse forbunden med mange vægtige, snart tunge, snart lyse Tanker; men disse Tanker har kun Værd, saafremt de har deres Rod i et tilsvarende Liv. Livet selv er det vigtigste, og det drejer sig om Idealet, som man i sand personlig Forstaaelse søger at komme nærmere og nærmere, om den smertelige Afstand fra Idealet, som man uafladelig bliver sig bevidst, og om den Sjælefred og Forsoning, der trods denne Afstand kan vokse frem i Sjælen. Dog paa alt dette skal jeg ikke her komme ind; den religiøse Psykologi er for mangfoldig og sammensat til, at den kan nøjes med Smaabemærkninger i Slutningen af et Foredrag. Kun et enkelt Punkt vil jeg kortelig berøre, Forskellen mellem unge og gamle. For de unge ligger det nærmest modigt og kækt at storme løs til Bedste for den Sag, som har vundet deres Hjerte. Og hvis de er religiøse, vil de mindes Omkvædet i en af Israels gamle Sange:

„Med os er Jahve, Hærskarers Gud;
Jakobs Gud er vor faste Borg" (46,8).

dette Omkvæd, som inspirerede *Luther* til Reformationens Marseillaise. De ældre, som ikke længere har Kraft til Kampen, vil tænke paa en anden af Israels Salmer, hvori det hedder:

„Min Sjæl har jeg bragt
til Tysthed og Ro.
Som Barnet, der vænnes fra Moderens Bryst,
er Sjælen i mig fravænnet.

Paa Jahva, Isra'l, Du bie
fra nu og til evig Tid (131, 2—3).

Saaledes sømmer det sig bedst at skilles fra Verden, saaledes at man Dag for Dag mere og mere afdør fra de verdslige Lidenskaber og Forventninger, men samtidigt i sit Hjerte bevarer et lønligt Haab om, at alt det, som man fandt, var i Ulave, maa forvandles til Betingelser for det gode.

For en Menneskealder siden fremstod der i vort Fædreland

Digitized by Google

en Retning, der satte Religionens Undergang paa sin Fane. Den traadte op med Brask og med Bram; vi faa, der ønskede Religionens Reform, blev overdøvede af den jublende Hærs Piber og Fløjter og Trommer. Nu er Larmen blevet kendelig mindre. Der er mange, hvem det forekommer, at den forjættede Lykke udeblev, og at de i deres Indre har faaet et underlig tomt Rum, hvorfor de ængstelig spørger: hvorhen? hvorhen? Her kan den ene ikke gøre mere for den anden end pege paa den Vej, han selv gik. Almindelige Recepter duer ikke. Enhver maa selv søge, til han finder det, hvortil han kan hvile sit Hoved og sit Hjerte. Til de unge, som føler Tomheden, vil jeg sige atter og atter: Opsæt ikke denne Søgen, til det er for sent! Søg, mens Eders Hjerne er frisk, saa I kan spørge dristigt og frimodigt som Job! Og glem ikke, mens I søger, og ej heller, naar I har fundet, at der er flere Ting mellem Himmel og Jord, end vi Mennesker drømmer om!

A. C. Larsen.

Digitized by Google

EN KØBENHAVNER I VESTJYLLAND

EN PRÆSTEHISTORIE

HANS Fader var den bekendte Grosserer Erichsen, der efter en noget ekstravagant Ungdom blev en meget alvorlig og religiøs Mand, i sin ældre Alder giftede sig med en temmelig ung, københavnsk Præstedatter, blev Etatsraad og Apoplektiker og døde efter syv Aars Ægteskab, efterladende Enke og denne Søn: Emanuel. — Etatsraadinde Erichsen var særdeles velstillet og lod Sønnen faa den bedste Undervisning. Opdragelse fik han derimod intet af. Men han havde arvet sin Moders blide og bløde Natur, var forkælet og lunefuld, men meget elskværdig, meget snakkende og leende, — og godgørende med sin Moders Penge, som aldrig blev ham nægtede. — Desværre viste det sig med Aarene, at hans Aandsevner var alt andet end betydelige. Han studerede Teologi, dels af Tilbøjelighed, dels fordi hans Moder var saa voldsom glad derover. Da han var syvogtyve, blev han Kandidat med Non, et Aar efter med en lille Secund.

Hans Fader havde været fordelagtigt kendt af den københavnske Gejstlighed for de betydelige Summer, han havde ofret til Kirkebygninger. Emanuel Erichsen fik derfor Kaldelse kort Tid efter sin Eksamen; men det var rigtignok ikke noget stort Embede, og det var ovre i Vestjylland. Hans Moder mente dog, at det naive og godmodige i hans Natur vilde vinde disse jydske Bønder; og at Indtægterne var smaa, gjorde jo Gudskelov ikke noget.

Digitized by Google

Hans Prædiken i Domkirken — han var den ældste af de tre Ordinander — var nær bleven en hel lille Skandale. Han gik en halv Snes Gange i Staa i sin Tale, og da han endelig maatte læse den op, viste det sig først ret, at der slet ingen Mening var i den. — Han havde selv bagefter en Følelse af, at det saa truende ud for ham. Og hvis ikke han og Etatsraadinden havde gjort saadan et tækkeligt Indtryk ved Ordinationsmiddagen i Bispegaarden, kunde det maaske ogsaa være blevet galt nok. Men nu gjorde Uheldet i Kirken, at Emanuel holdt sig helt tavs ved Bordet, heller ikke lo en eneste Gang, og da kunde hans Væsen tage sig meget godt ud; navnlig brugte han Ske, Kniv og Gaffel paa fuldendt elegant Maade, smukkere end alle de andre ved Bordet, med Undtagelse af hans Moder. Hun var sortklædt, var bleg og havde taarefyldte Øjne under Maaltidet.

Efter dette sagde den elskværdige, halvfemsindstyveaarige Biskop til Emanuel, idet han klappede ham paa Skuldren: „Ja, ja, min kære, unge Ven: *Stiig* Pastorat er nu et af de bedste Steder, De kunde komme. Der er man vant til unge, uøvede Ordets Forkyndere og vant til at bære over med dem og opdrage paa dem!"

Etatsraadinden forstod ikke, hvad han mente, men var lykkelig paa Sønnens Vegne over den venlige Tone, hvori Ordene blev sagt. —

Etatsraadinden flyttede med til *Stiig* for at styre Huset for sin Søn. Der kom to vældige, københavnske Flyttevogne derover, som maatte graves ud og hæves med Løftestænger flere Gange paa Sognets daarlige Veje, inden de naaede Præstegaarden. — Adskillige Gaardmandskoner gjorde sig straks Ærinde til Præstegaarden, — tildels med Foræringer, — og naar de kom ind i Stuerne og saa Møblementet, maatte de mange Gange folde Hænderne over Maven.

Etatsraadinden gruede meget for, hvorledes det skulde gaa hendes Søn i Kirken. — Den Dag, han blev indsat, vilde han for Sikkerheds Skyld bruge Ordinationsprædikenen igen, skønt til en anden Tekst; men det gik aldeles som i Domkirken. Provsten var meget misfornøjet. — Næste Søndag bestemte han — efter Provstens Formaning — ikke under nogen Omstændigheder at *læse* sin Prædiken op. Han viste sig ogsaa at være i Besiddelse af Ord nok; men han forsvandt øjeblikkelig fra sit Emne, som

Digitized by Google

en Ballon captif fra sin Ankerplads. Han endte langt borte i det Fremmede, og efter en Pause paa over fem Minutter sagde han: „her maa jeg slutte. Amen!" — Den tredje Søndag holdt han sig, efter sin Moders indtrængende Opfordring, nøje til Teksten. Hele Prædikenen bestod i, at han flere Gange, næsten ordret, men udenad, gentog Evangeliets Ord for Menigheden. Denne Prædikemaade fastholdt han foreløbig.

Baade Etatsraadinden og Emanuel selv søgte at bøde paa det uheldige Indtryk, han gjorde, ved stor Rundhaandethed mod Sognets Fattige og ved hyppige Indbydelser til de Velstillede. Det mildnede naturligvis meget paa Folks Dom, men de fleste syntes alligevel, at Erichsen var den særeste af alle de besynderlige Præster, man havde haft i *Stiig*. Det var især hans Latter og hans Snakkesalighed, man ikke kunde forlige sig med, — man kaldte sidstnævnte for *Pjadder*. Saasnart Degnen var gaaet af Kordøren efter Tjenesten, skyndte Præsten sig efter Menigheden, der langsomt stod og trykkede sig frem i Midtergangen mod Udgangsdøren: „Goddag, Hans Jensen, naa, er De ogsaa i Kirke i Dag. Jeg bliver saa glad, naar jeg ser Dem, ha, ha, ha — jeg bliver saa voldsom glad over Dem, ha, ha, ha, ha. Jamen det gør jeg, det er virkelig sandt. De vil maaske ikke tro mig, hva'? ha, ha, ha, — men saadan er det, — saadan er jeg." — — Saaledes kunde han blive ved ustandselig i fem, ti Minutter til samme Person.

Det var til stort Mishag for den fornuftige Stiig-Mand, hvem det netop gik ud over. Han kunde til sidst vende sig bort og helt ignorere Præstens Snak, — blot for ikke selv at blive til Grin.

En Søndag viste der sig, just som Præsten skulde gaa paa Prædikestolen, en Kat paa Kirkegulvet. Pastor Erichsen standsede og sagde, om ikke Kattens Ejermand vilde gaa ud med den. Derved fornærmede han alle de tilstedeværende Familiefædre. Der var ingen, der rejste sig. Præsten sagde da til Degnen, om han vilde bære Katten ud. Derved fornærmede han Degnen, saa meget mere som denne kendte Katten og saa, at den hørte hjemme i Præstegaarden. Degnen gjorde et Par Skridt som for at fange den; men i det samme rejste Kokkepigen fra Præstegaarden sig, kaldte dæmpet paa Katten og fik den ud. — Men idet nu Pastor Erichsen gik op ad Trinene til Prædike-

Digitized by Google

stolen, saa den fornærmede Menighed, at han, langtfra at føle sig skamfuld over sin Fejltagelse, stod stille under Opstigningen, foroverbøjet, og sikkert kæmpende med et Latteranfald. — Flere mente endogsaa at iagttage, at han et Par Gange under Prædikenen følte sig anfægtet af Latter-Mindelser.

Straks efter Tjenestens Slutning gik Sognefogdens Kone hen til Præsten og hans Moder og spurgte, om de ikke vilde følge hjem med hende og drikke en Kop Kaffe.

Det tog temmelig lang Tid med at faa Kaffebordet dækket, hvoraf Etatsraadinden sluttede, at Sognefogdens Kone ikke *før* Gudstjenesten havde tænkt paa at byde dem hjem. Sognefogden sagde ingen Ting. Men efter en spredt og urolig Konversation, gik hans Kone forholdsvis hurtigt og noget stakaandet over til Emnet: „Ja, — det — hér Leen paa Prædikestolen det maa vi see at komme væk fra, Pastor Erichsen — selv om der ogsaa er fulgt en Kat med ind i Kirken!“ — Hun kastede sig lidt til Siden i sin store Lænestol og lo forceret.

„Ja, jeg var ogsaa voldsom ked af det, Madam Andersen, jeg var ganske forfærdelig ked af det — — —“

„Jo, men det kan De nu ogsaa tro, der var flere end som Dem, der var!“ — Hun slog ham muntert paa Skulderen ligesom for at dæmpe det lidt truende i Tonen.

„Og saa skulde De nu helleræt snakke saa meget til Folk, naar de gaar ned ad Kirkegulvet. Og kommer De til at tale med en ældre Person, saa siig æt saa meget Pjadder til ham, men hellere noget fornuftigt Snak, som De kunde have at sige.“

Præsten lo forlegent og ustandseligt. — Etatsraadinden sad og hørte opmærksomt bekymret til.

„Ja, A skulde nu have talt med Dem om forskellige Ting, Pastor Erichsen, siden vi er ved det: det er ogsaa det med at prædike. Dér er De nu alligevel bedre end Deres Formand. For De holder Dem bestemt til Guds Ord, det gør De. Men De siger for lidt om det. De skulde have saadan en Mening, som De kunde forklare om det.“

„Jo, men det vil jeg netop saa voldsom gerne prøve paa,“ sagde Præsten, der nu sad alvorlig, men nervøst urolig. „I det hele er jeg saa forfærdelig glad for Dem, Madam Andersen, at De saadan kan sige — — jeg er saa voldsom glad for at høre paa Dem.“

Digitized by Google

Det var ikke saa lidt endnu, Pastor Erichsen havde den Glæde at høre paa, inden han og hans Moder gik.

Da de rejste sig for at tage Afsked, sagde Sognefogdens Kone: „Og saa er der en lille Ting, Pastor Erichsen, som Folk ogsaa har snakket om: det er den Maade, som De spiser paa —"

Blodet skød pludselig Præsten til Hovedet; hun saae, han blev vred, — men fortsatte dog nølende: „ja, det er blot det, at De dér saadan skærer et lille Stykke af først, og straks putter i Munden, ligesom De vilde prøve, om Kødet ogsaa var til at spise. Aa, det seer saa sært ud! — Vi Andre har jo da den Tillid, te vi skærer det altsammen i Stykker paa een Gang."

Pastor Erichsen drejede rundt paa en underlig nervøs, næsten hoppende Maade: „De maa have mig undskyldt, Madam Andersen, at jeg *nu* leer (han glemte at udføre det), — jeg er bekendt blandt mine Venner for den smukke Maade, hvorpaa jeg spiser. Saa er der nogen, der vil belære mig dér, saa er det mig, der skal belære *dem,* — altsaa lige det modsatte!" — Nu lo han, — men meget bittert. — —

Trods virkelig god Vilje fra begge Sider blev Forholdet ringere og ringere mellem Pastor Erichsen og hans Menighed. Han vakte Forargelse ved selve sit Væsen uden i nogen Maade at ville det.

En Vinterdag, da han havde været i Stiig et Aars Tid, kom der en Husmand ind til ham og bad om at faa sit Barn begravet allerede fire Dage efter dets Død. Præsten spurgte, hvorfor det hastede saa stærkt med Begravelsen; det var jo haard Frost, saa Liget maatte jo nok kunne holde sig.

„Jo, dér er æt i æ Vej," sagde Manden. „Men vi har den jo liggende i en Dragkisteskuffe, som vi æt kan lukke til. Og saa kan vi æt godt bevare den lille Sjæl for æ Rotter."

Aldrig saasnart havde Manden sagt disse sidste Ord, før Erichsen fik et ganske ustyrligt Latteranfald. Og inden han kunde faa begyndt paa sine Undskyldninger, havde den Fremmede taget sin Kasket og var forsvunden ud af Døren.

Dette vakte ligefrem Forbitrelse i Sognet, indbragte Erichsen en Irettesættelse fra Biskoppen og mange Formaninger fra Sognefogdens Kone. —

Emanuel Erichsen var en strengt sædelig ung Mand, trods sit nære Slægtskab med afdøde Etatsraad Erichsen. Men han var

Digitized by Google

temmelig nervøs overfor yngre Kvinder. Det var ikke mange af denne Verdens gængse Meninger og Lærdomme, der havde fæstnet sig hos ham; men een Tanke var ham dog altid nærværende: *at unge Piger vil gerne giftes,* — og at en ung Mand derfor har et stort Ansvar, hvis han paa nogen, nok saa ubestemt Maade, bibringer en ung Pige den forkerte Forestilling, at han har Tilbøjelighed for hende. Dette var endogsaa noget af en fix Ide hos ham og voldte, at han, inden det første Aar var gaaet, havde skrevet to meget lange Breve til to unge Piger i Sognet, hvori han udtalte det Haab, at de ikke havde misforstaaet ham ved den og den Lejlighed, og vidtløftigt forklarede, hvad han havde ment med de Ord, han dengang havde sagt o. s. v.

Disse Breve, som de skælmske Piger morede sig med at læse op, vakte vel kun Folks Latter; men de styrkede jo dog ikke hans Stilling i Sognet, og denne var, endnu efter to Aars Forløb, saa usikker, saa at man nærmest maatte have det Indtryk, at det hele bar hen imod en Katastrofe. — Da hændte der noget, som bragte en fuldstændig og varig Forandring i dette Forhold og gjorde, at Alle for Fremtiden var enige om at undskylde og overse Pastor Erichsens mange Særheder: *han omvendte Rakker-Povl,* det eneste Menneske i Stiig, som mentes at have Omvendelse behov, da alle Sognets øvrige Beboere ansaa sig for at være retvendte nok.

Rakker-Povl var en Husmand, der boede nede ved Borre-Kær, en Mose med omgivende Egekrat, der tilhørte Præstegaarden. Hans Fader havde været en Kæltring, straffet for Tyveri flere Gange. Sønnen Povl havde det lille Sted og var steget svært i Velstand og — i Sammenligning med Faderen — ogsaa i Anseelse. Alligevel stjal han, naar han kunde komme af Sted med det. — Det var saa meget des kedeligere — ja ligefrem pinligt — med denne hans Tilbøjelighed, som hans Søn Kristian var en i alle Maader pæn og meget velanset Karl, som tilmed nu var bleven gift ind i en af Sognets allerbedste Familier. Man søgte vel, for Sønnens Skyld, at ignorere Faderens Rapserier i Sognet; men Rakker-Povl selv kunde jo ikke ignorere dem; han følte sig paa Kant med alle Mennesker, — særlig med Præsterne, — gik hverken i Kirke eller til Alters og stødte stadig Folk fra sig, ikke blot altsaa ved sin Tyvagtighed og sin Ugudelighed, men ogsaa ved sit menneskesky, haanske og ondskabsfulde Væ-

Digitized by Google

sen. — Det var, som Sognefogden sagde: „*han æt aleneste forarger vos, men han senerer vos.*“

En Aften lige op til Jul kom Herredets eneste Politibetjent (paa Grund af sin vestjydske Skikkelighed behøvede man ikke flere) paa sin maanedlige Runde igennem Stiig Sogn. Han gik ad Vejen over Borre-Kær lige forbi Rakker-Povls Hus. — Det var i Mørkningen, men han kunde dog skimte en Mand, som kom kørende med en Bunke kløvede Brændestykker paa en Trillebør henne fra Præstens Krat. — Manden kom lige hen imod Politibetjenten, og denne lagde sin Haand paa hans Skulder.

„De er anholdt, Povl Jensen!“ sagde han. „Det er Brænde, De har stjaalet i Pastor Erichsens Skov!“

Rakker-Povl sagde ingen Ting, men stod og skulede til Brændet.

„Jeg skal undlade at melde Dem denne Gang, Povl Jensen, men kun paa den Betingelse, at De begiver Dem op i Præstegaarden og tilstaar Deres Forbrydelse. Saa kan Præsten selv bestemme, hvad der skal foretages med Dem. — Jeg kommer op i Præstegaarden om en Ugestid.“ — — —

Povl ventede et Par Dage; saa gik han — da han ikke var den Mand, der kendte Forskel paa Hellig og Søgn — op i Præstegaarden selve Juleaften.

Han gik ind ad Bryggersdøren. Der blev sendt Bud efter Pastor Erichsen; han og Povl mødtes i Køkkenet.

„Mit Navn er Povl Jensen fra Borrekær.“

„Aa, det er Dem, man kalder . . . Javel, det er Povl . . . ja, vistsaa, ha, ha, ha.“

„Det er Povl Jensen.“

„Det er Povl Jensen, ja. Naa, hvorledes har De det, Povl Jensen, — det glæder mig at se Dem.“

„Tak. — A er kommen saa meget skidt af Sted.“

„Saa, — det gør mig forfærdelig ondt at høre, — hm, — —“

„Ja, da er A det.“

„Jamen hvorledes, kære Povl Jensen? Er De — æh — væltet?“

„Nej, A har jo hverken Heste eller Vogn.“

„Aa, jeg huskede ikke —“

„Nej, men A er jo kommen for Skade at tage noget af Præstens Brændsel med mig hjem fra Krattet.“

Digitized by Google

„Saa? — og saa faldt De og stødte Dem?"

„Nej, men A skulde jo have ladet det blive liggende, hvor det var."

„Jamen — æh — Uheldet?" — — Pludselig *forstod* Præsten og brast ud i en Latter, der som sædvanlig ingen Ende vilde tage.

Rakker-Povls smaa, mørke Øjne løb uroligt omkring, mens han krammede Huen i Hænderne. Præsten blev ved at le, — Etatsraadinden kom ud i Køkkenet og saa ængsteligt til.

Endelig fæstede Povl sine Øjne paa Præsten og sagde: „De kan jo lade mig komme i Hullet, men A vil æt staa her og være Deres Nar!"

Han vendte sig og gik i Retning af Døren; men nu for Præsten hen til ham, stadig leende, lagde Hænderne paa hans Skuldre eller næsten tog ham om Halsen: „Kære Povl — æh — Jensen! De maa ikke gaa! hører De! — Jeg forsikrer, det var ganske imod min Vilje, at jeg kom til at le, — jeg er saa voldsom bedrøvet derover . . . . Aa, De maa følge med ind, — vi skal netop til at spise vor Julegrød! — Kom med ind, kæreste, bedste Ven!"

Rakker-Povl fulgte med. — Han sad ved Bordet med Øjnene stift fæstede paa Maden under hele Maaltidet, uden at kunne sige noget, — mens Præsten snakkede: „Det er jo forfærdeligt: De kommer til mig med en alvorlig Sag, som ligger Dem alvorligt paa Sinde, og ønsker at skænke mig Deres Fortrolighed, at aabne Deres Hjerte for mig, — — og jeg faar dette ulykkelige Latter-Anfald! — — Kan De tilgive mig? — — Det er jo, ligesom da Mads Pedersen kom og bad mig om at begrave hans Barn — — — Forsyn Dem nu endelig, bedste Povl Jensen — —"

Povl spiste saa meget des stærkere, som dette var det eneste, han i Øjeblikket kunde foretage sig, — hele hans Væsen var ellers saa at sige blokeret af Situationen, — og han generedes af Taarer, der løb fra Øjnene ned ad to Furer, som førte Vandet lige om ved Næsen og ud paa Overlæben, hvor han stadig maatte tørre det af med sit Ærme. — Desuden trykkede det ham, at han intet havde fortalt om Politibetjentens Mellemkomst.

Da han gik hjem, følte han vedblivende sit Væsen i den Grad spærret paa alle Leder og Kanter af Præstens overvældende, urimelige Godhed, saa han vidste ingen anden Vej at slippe ud

Digitized by Google

end Beslutningen om, at han fra nu af aldrig skulde forsømme en eneste af Pastor Erichsens Prædikener.

Til Glæde for Sognets Beboere og til Pastor Erichsens uvisnelige Ære, saas da Rakker-Povl hver Søndag siden den Aften siddende i Kirken lige neden for Prædikestolen. Han forstod intet af Præstens Forklaringer, undtagen maaske Tonen hvori de fremførtes; men han forstod heller intet af sin egen Tilstand, saa det passede godt nok sammen.

Han fik det efterhaanden saadan, at han aldrig kunde høre Pastor Erichsen sige noget uden at græde. Saaledes ogsaa, da han et Par Aar efter hin Jul var bleven meget farlig syg og stadig fik Besøg af Præsten. — Denne snakkede ustandselig: „hvorledes befinder De Dem saa, bedste Povl Jensen? — Det glæder mig voldsomt at se Dem. Kun gør det mig saa forfærdelig ondt, at Deres Tilstand ikke hurtigere udvikler sig til det bedre." — Rakker-Povl sansede meget lidt af Ordenes Mening, men laa og smaagræd hele Tiden, — og døde, mens Pastor Erichsen sad med hans Haand i sin.

JAKOB KNUDSEN.

Digitized by Google

JENS BAGGESEN

TALE VED AFSLØRINGEN AF HANS STATUE I KORSØR DEN 6. MAJ 1906

Da Baggesen i Efteraaret 1806 paa Rejse fra Paris til København kom igennem Korsør, fortalte Præsten ham, at en Skrædder der i Byen havde ladet sin Søn døbe *Jens Napoleon* efter de to berømteste Mænd, han kendte: Kejseren af Frankrig og Digteren fra Korsør. Baggesen blev ganske rørt over dette første Udtryk for hans Fødebys Anerkendelse, saa vi tør tro, at han heller ikke vilde have noget imod det sidste, som er det, der sker i Dag, hundred Aar efter, naar en Kreds af Korsør Borgere rejser ham en Billedstøtte her i Staden. Humorist som han var, vil han vide at trøste sig over sin noget usikre Tilværelse i den danske Litteraturs Historie ved den Tanke, at han fra nu af er grundfast i Korsør.

Ellers kunde man give ham at betænke, at ligesom der er mange Forfattere, der læses meget, men som ingenting betyder, er der andre, der betyder grumme meget, selv om de slet ikke læses. Jens Baggesen er en af de danske Forfattere, der læses mindst, men betyder mest.

Jeg betragter det da som min Opgave i Dag at vise Dem, hvad Jens Baggesen betyder. Det kan ikke gøres af paa en Gang, han er saa mangfoldig, der er flere Baggesener, den ene bag ved eller inden i den anden. Naar man er færdig med en, maa man begynde forfra med den næste. Det flimrer ordentlig for Øjnene, naar man skal til at beskrive ham.

Digitized by Google

Naar Dækket om lidt drages fra, vil De faa *en* Baggesen at se. Det er den, som Kunstneren har set og villet vise os. Det er en yngre fintbygget Mand i smukke Klæder med lokket Haar og uregelmæssige Træk. Han staar i en hvilende Stilling med bøjet Hoved. I den højre Haand, som han holder ud fra sig, har han en Blomst. Det ser ud, som han er faldet i Tanker over Blomsten.

Det ejendommelige i Figurens Stilling bliver mere paafaldende, naar man ser den — som man nu kan det paa Kunstmuseet i København — ved Siden af den samme Kunstners „Oehlenschläger". Jul. Schultz'es Oehlenschläger er en ung Mand, der skrider frem i Solskinnet med et knejsende Hoved og ser Syner med aabne Øjne. Saaledes var jo ogsaa den ganske unge Digter, der for hundrede Aar siden ved sin blotte Fremtræden satte den ældre Medbejler i Skygge. Og saaledes som Baggesen her er fremstillet, standset i sin Gang, med bøjet Hoved og med et Udtryk, der passer bedre for en, som tænker, end for en, der drømmer, saaledes var ogsaa den Baggesen, der for hundrede Aar siden blev stillet i Skygge og aldrig er kommet ret frem i Lyset siden. Saaledes har Kunstneren ved sin Kunsts simpleste Middel, Figurens Stilling og Holdning, givet en fuldkommen tydelig og rigtig Fremstilling af to af vore første Digtere i deres Forhold til hinanden.

Udtrykket i Ansigtet er vemodigt. Det ser ud, som om Blomsten, han holder i Haanden, — det er en Stedmoderblomst — gør ham bedrøvet. Der har foresvævet Kunstneren et Par Steder af Digterens Skrifter. Det ene er Digtet „Den visnende Majblomst (d. e. Liliekonval) i Blomsterglasset, til Grevinde Charlotte Schimmelmann", som Baggesen i November Maaned 1789 sendte i et Brev til sin Velgørerinde. Baade Digtet og Brevet er i høj Grad mismodige. Skranten og modløs sammenligner Digteren sig med en syg Blomst, som den hulde Dame til ingen Nytte har sat i Vand; det havde været bedre, om hun havde traadt den ned. Vistnok er ogsaa dette en af Baggesens mange Stemninger; han havde især i sin Ungdom, Stemningsmenneskenes Trang til at slænge sig i Gulvet. Men det er ikke *den* Stemning, som det nu er værd at huske. Det andet Sted er i Beskrivelsen af Rousseaus Ø i Fortsættelsen af „Labyrinten". Baggesen er i Færd med at plukke nogle Blomster til Erindring

Digitized by Google

om Besøget paa dette Sted, som er ham helligt. Fra Brinken, hvor han sidder, bøjer han sig ud efter en lille Urt, der pipper op over Mosset. Den er ikke frisk, og han kaster den fra sig, men fortryder det i det samme, leder den op igen og gemmer den hos sig med en Følelse, hvori der vel er Sværmeri, men ogsaa ægte Fromhed. „Hvad om man vilde bortslænge dig, tænkte jeg, fordi du er syg, ormstukken og uanselig som denne Plante." Det er unægtelig en Følelse, der gaar dybere i Manden end den ungdommelige Selvopgivelse og lyriske Kollaps. Det var med den Følelse, Baggesen døde. Der er god Grund til at bevare den i hans Billede.

Men Minen og Holdningen kan ogsaa udlægges paa en anden Maade. Blomsten gør ham hverken glad eller bedrøvet, men noget af begge. Den minder ham. Dette er ægte baggesensk. Ikke blot det Digt af ham, der hedder „Erindring", og som er et af hans kønneste, men en stor Del af hans lyriske Digte, saaledes det mest bekendte: „Der var en Tid, da jeg var meget lille", kunde hedde saaledes. Især gælder det hans Digte om Fædrelandet, som han altid erindrede meget bedre, end han levede i det. Til sidst havde han virkelig „kun Erindringen tilbage", men saa stærk, at den drev den landflygtige og døende Mand tilbage til Hjemmet, indtil han faldt sammen paa dets Grænse. I det sidste danske Rimbrev, han sendte hjem fra Udlandet, siger han med Hentydning til de kendte Steder i hans Barndomsegn og med Gentagelse af nogle Linjer af hans gamle Digt „Til mit Fædreland", som han ofte har anført:

Ja, fald hvert Digter-Korthus, jeg mig bygte!
Hver Sæbeboble, jeg har blæst, forgaa!
Med mine sidste Sange dø mit Rygte!
Lad være pustet ud med Halskovs Lygte
Den aandelige Praas, man engang lyse saa
Ved Kaasen [d. e. paa Farten] mellem Hvilehøj og Spraa [d. e. Sprogø]:
Et Vers dog, jeg har digtet, skal bestaa,
Det nemlig: Ingensteds er Roserne saa røde,
Og ingensteds er Tornene saa smaa,
Og ingensteds er Dunene saa bløde,
Som de, vor Barndoms Uskyld hvilte paa.

Hvis det er en saadan Erindring, Kunstneren har villet udtrykke i sit Billede, maa man sige, at Statuen passer endogsaa ualmindelig godt til det Sted, hvor den nu er blevet stillet.

Digitized by Google

Men det kan ogsaa være, at Kunstneren slet ikke har villet sige noget saa bestemt om, hvad det er, Baggesen tænker paa, men alene vække en Forestilling om, *at* han tænker. Stedmoderblomsten — *la pensée,* som Franskmændene siger — er „for Tanken", som det hedder i Blomstersproget. Det er Baggesens Vers ogsaa. Det er — selv de letteste af dem — Vers, „der kan tænkes ved, og som der tænkes i," ligesom før ham Ewalds, samtidig med ham Schack Staffeldts og efter ham Heibergs og Paludan-Müllers, der begge er af hans Skole. Baggesen mente endda, med nogen Ret, om sig selv, at han var mere Tænker end Digter. Han var i alt Fald i hele sit Liv fordybet i filosofisk Grublen, som vel tit (som hos andre Danske) udartede til Tanke- og Ordleg, og som til sidst førte til et Udkast til en Kristendoms-Filosofi, som kristelige Filosoffer sætter meget højt. Den viser, i al Fald, at Baggesen hørte til den lange Række af danske Tænkere — den store Naturforsker Niels Stensen (i det 17. Aarhundrede) er den første og Søren Kierkegaard den sidste — hvis Tænkning munder ud i en Forstaaelse af den levende Personlighed eller bøjer sig for dens Trang. Hvad Niels Stensen udtrykker saaledes paa sit fine Latin: *Pulchra sunt, quæ videntur, pulchriora, quæ intelliguntur, pulcherrima, quæ ignorantur* („skønt er det, som ses, end skønnere det, der forstaas, men skønnest er det, der *ikke* kan vides") er, som det var sagt om Jens Baggesen. Baggesen hørte til den Sekt, om hvem man kunde sige: Salige ere de utilfredse af Hjertet. Han var nok Kunstner, men satte dog Kunsten („det, der ses") under Videnskaben. Han var Forsker, men satte dog Videnskaben („det, der forstaas") under Religionen („det, der ikke kan vides"). Tilfreds blev han vel først, da han som gammel Mand satte ogsaa denne „skønne Uvidenhed" under den Tro, hans Moder havde lært ham. Det er sikkert med Rette, at Kunstneren ved Siden af den drømmende Oehlenschläger har stillet den tænkende Baggesen.

Dette er, hvad Billedhuggeren har givet og kunnet give. Men det er ikke den hele Baggesen. Der er en anden, som en Maler maatte kunne vise os. En mager Mand, i ikke alt for pæne Klæder, med en skødesløs Holdning og slentrende Gang. Et stort, gustent, koparret, gennemfuret, yderst ejendommeligt Ansigt, graablaa Øjne, en ganske fin Næse, noget medtagen af Snus-

Digitized by Google

tobak, et svært, purret eller tottet Haar, en yppig Mund med to og tredive friske Tænder. Udtrykket noget faunagtigt. Han taler ikke højt, men spillevende, med idelig Skiften af Miner og Lader. Eller han sidder ved Bordet med Glasset i Haanden og synger, f. Eks.:

Jeg vandrer fra By og til By
Paa min Fod, jeg savner ej Vinger;
Med munter Sang i højen Sky
Jeg vandrer fra By og til By.

Og knap ser man Morgenen gry,
Før til Sang alt Citheren klinger,
Og Koner og Børn om mig ty,
Og de Piger saa huldt mig omringer[1])

Eller paa en anden Maade:

Der stod en fremmed Skærslipper og sang,
Mens Saksen klirred og Kniven klang.
Skønne hvide, gule, grønne Farver og fiolene — blaa
— Aa, aa! —
Sorte, svovelgule og mørkegraa! —
Og mørke-graa!

Min Fod er som Aleksanders Hest,
Den bær mig om Jorden fra Øst til Vest.
Skønne, hvide, gule osv.

Som et Ur det gaar i mit Hoved omkring,
Den hele vide Verden render rundt i en Ring.
Skønne, hvide, gule osv.

Som et Dueslag er mit Hjerte og Sind,
Den ene flyver ud og den anden ind.
Skønne hvide, gule, grønne Farver og fiolene — blaa
— Aa aa! —
Sorte, svovelgule og mørkegraa —
Og mørke-graa![2])

Det er denne anden Baggesen, som er Forfatter til de lystige Viser og sprudlende Rimbreve, som Folk endnu kunde have Morskab af læse. Han hører sammen med en hel Kreds af Digtere i Samtidens Litteratur — „Anakreontikerne" kalder man dem, men „Horatianere" skulde de hedde, da de har mere at gøre med Horats end med „Anakreon". Han har sine Forgængere i Middelalderens Vaganter, de farende Studenter med deres friske latinske Viser, her hjemme i den livlige og urolige Latindigter fra Frederik II's Tid, Erasmus Lætus eller

[1]) „Citherspilleren".

[2]) Brudstykker af „Scheerenschleifer-Epopee", oversat efter Teksten hos Bobé, Efterladte Papirer fra den Reventlovske Familiekreds. VI. S. 463. Den danske Oversættelse i Danske Værker III, 210 (Poet. Skr. v. Arlaud IV, 221) er utilfredsstillende.

Digitized by Google

Rasmus Glad, vor første Turist, (som han ikke kendte), og i den kvikke Anders Bording fra Frederik III's Tid, som han beundrede. Hans Efterfølgere er f. Eks. Chr. Winthers Folmer Sanger, der fortsætter hans „Citherspiller", og Drachmanns farende Svend, hvis Tone først er anslaaet af hans „Skærslipper". Og Baggesen var ikke blot en saadan farende og forelsket Svend paa Papiret, som mange af hans Brødre i Horats. Han var hele sit Liv igennem en Europa-Vandrer — en af hans Venner sagde om ham, at han var som den Mand, til hvem hans Fader skrev et Brev med Udskrift: „Til min kære Søn, ridende paa en hvid Hest i Brabant". Og han var altid forelsket, fra han som syvaars Purk efter eget utrolige Sigende gjorde Forsøg paa at drukne sig af ulykkelig Kærlighed, indtil han som gammel Mand følte sig befriet fra Støvet ved en overjordisk Forelskelse. Hele Livet igennem levede han — Kone-Manden *(uxorius)* eller „Pigernes Jens", som han med endnu bedre Ret, kalder sig — aandelig talt af „ulykkelig Kærlighed", besynderlige sanseligt-usanselige Forelskelser, hvis Pirring var ham lige saa nødvendig som Snustobak. Der er Flugt i Baggesens Vers, fordi der var Fart i hans Liv. Han er den, der først faar det danske Sprog til at danse i „Vers, der trækkes ud og ind alt efter Musens løjerlige Sind". Der findes ikke paa Dansk noget saa fejende og flyvende som disse Baggesenske Vers, hvor lette Indfald og dybe Tanker farer af Sted som Blade for Vinden. Hvad han selv har sagt om denne Side af sit Væsen:

> Thi hvad er jeg? Iblandt Anakreoner
> Den mindste. Dog
> Fra mine kyste Læbers Bæven toner,
> Som Vestvind-Susen gennem Skovens Kroner,
> Henvirvlet af sig selv, det danske Sprog. —

vil enhver' der har Øre for et andet Dansk end det, vi netop nu bruger i vore Aviser, kunne underskrive.

Men denne anden Baggesen fremkalder nødvendigvis en tredje. En Anakreontiker, en Drikkeviseforfatter plejer at være en godmodig Mand og en brodløs Forfatter. Men Baggesen var ikke, hvad man kalder godmodig, som Menneske, og han manglede ikke Brod som Skribent. Hans „Gratie", som han er saa glad over, var ikke af den Art, der smelter i Munden som Sukker. Hans Vid, hans Aand var Salt. Der var lange Tider af hans Liv,

Digitized by Google

hvor ingen Mennesker vilde have forstaaet et Billede af ham som det, vi nu skal se, der gør Stedmoderblomsten til hans Mærke: man vilde have foretrukket Tidselen. Ingen Moder i Korsør vil nogensinde kunne kyse et Barn med „Manden" paa Havnepladsen, selv Sneboldene vil maaske skaane Stedmoderblomsten. Men da et Billede af Baggesen, A. Jacobsens meget lignende Medaljon, første Gang var udstillet i København i 1817, udbrød en lille Femaars-Pige ganske forbitret: „Se, der staar Baggesen, det Bæst!" Den lille Pige var rigtignok Oehlenschlägers Datter, og det var som bekendt imod ham, Baggesen havde brugt Brodden. Det var i de ti vanskelige Aar af Danmarks Historie fra 1810 til 1820, da Samtiden, saa ondt den ellers havde det, havde den dobbelte Morskab at have Oehlenschläger til at producere og Baggesen til at kritisere ham.

Baggesen hørte som Kunstner afgjort ikke til dem, der skriver i Værker. Alt, hvad han forsøgte af den Slags, gik i Stykker, selv „Labyrinten", hans største Bog, er kun af Omfang et Værk. Efter sit Indhold er den som hans øvrige Prosa Journalistik, den første vi har. Baggesen formaar heller ikke ret at frembringe de Ideer, hvoraf de store Værker fødes; han forsøger flere Gange paa at tage dem fra andre, at „stjæle Lampen", saa fra Oehlenschläger, saa fra Grundtvig. I Baggesens „Holdningsløshed" ser man det ikke usædvanlige Syn, at en ældre Tid snylter paa en yngre. Hans Aand var skarp og opløsende som det attende Aarhundreds; naar han vilde slutte sig som den nye Tids Mænd, fik han Krampe. Men var han ikke af Naturen en stor Producent, saa var han hele sit Liv igennem en ypperlig Opponent. Som ung, i Revolutionstiden, var han en af den danske Litteraturs dristigste Skribenter (ligesom hans Bysbarn fra den Tid, Præsten Birckner), og som gammel taler han med Grund om sit „i tredive Aar uplettede Rygte som Opponent imod ethvert æstetisk og politisk Despoti." Som litterær Kritiker havde han først vist sig under det omtalte Besøg i Hjemmet 1806, da hans Digt „Min Genganger og jeg selv", hans ypperste Bog, virkede i den litterære Andedam, ligesom naar en „Vandmand" viste sig paa Rysensten. Den baade sved og brændte. Senere, under sit lange Ophold herhjemme, vendte han sig altsaa mod Oehlenschläger selv, der efter hans Mening tyranniserede Publikum med sit Geni. I denne Tid, da Aanden var mat eller fortvivlet,

Digitized by Google

og Smagen flov eller forvildet, virkede Baggesen som Saltet, der sikrer imod Forraadnelse. Det er denne tredje Baggesen, som han selv har skildret:

> Den Baggesen, der er kun lidt paa Jorden
> Og ved, hvor rent han taber sig i Alt,
> Men her, paa denne lille Plet i Norden,
> Dog føler, at det Lidt han er, er *Salt*,
> Og tror sit Embed rigtigst at forvalte
> Ved Nutidsaandens Ferskhed lidt at salte —

— det er ham, som, naar alt kommer til alt, har nemmest til vor Tids Forstaaelse.

Det er ogsaa ham, der oftest er „gaaet igen". Hvad en af hans argeste Modstandere fra den baggesenske Fejde (P. Hjort) har indrømmet, at han var et Gæringsstof, som under den danske Litteraturs Udvikling ofte vil tiltrænges, har Historien sandet. Endnu før hans Død, medens han var i Landflygtighed, udraabte Heiberg — i en Replik i sin første Vaudeville „Kong Salomon og Jørgen Hattemager", der foregaar i Baggesens Fødeby —: Gud give, han var her igen for at hjælpe os ud af vor Kattepine! Et Par Aar efter hans Død søgte Hertz at gøre ham levende igen ved sine „Gengangerbreve" — baggesenske Tanker i Baggesens eget Sprog. Ogsaa Heibergs Kritik, der virkede kraftigt med til at grundlægge en ny Litteratur efter den oehlenschlägerske, er en baggesensk Fortsættelse. I vore Dage gaar denne Baggesen igen i Georg Brandes, der ligesom han har virket som det fornyende Salt i en aandelig Flovheds-Periode. Den kritiske Linje i det nittende Aarhundredes Litteratur begynder med Baggesen som en drilsk og lunefuld Opposition, fortsætter sig med Heiberg som ren æstetisk Kritik og slutter med Georg Brandes som en altomfattende Revolte. Ogsaa personligt er der adskillig Lighed mellem Baggesen og Brandes. De er begge Aander uden egentlig Skaberkraft, men med en uhyre Tilegnelsesevne; utrættelige Stræbere, der kun tænker paa at lære, saa længe de lever; selskabelige Lærde med en usædvanlig Meddelelsestrang og -evne, et funklende Underholdningstalent og — som Cousin sagde om Baggesen — en Overflødighed af Aand; urolige Hoveder, der hverken legemligt eller aandeligt kan slaa Rod paa et Sted — det gamle og det nye Danmarks eneste Europæere, hvis Hjem er Europa, og hvis

Digitized by Google

Kreds er vor Verdensdels bedste aandelige Selskab. Ingen andre danske Aander har *virket* saaledes — paa en Gang tiltrækkende og frastødende — paa Nationen som de.

Dette var altsaa tre Baggesener: den, som Billedhuggeren viser os, og to til. Man maatte nu i Tankerne slaa dem i Stykker og af Stumperne sammensætte en fjerde. Og saa var man endda lige nær, for saa vidt som Billedet af den evigt skiftende og bevægelige Jens Baggesen ikke kan dannes ved nogen Sammensætning af Former. Der skulde et Hjul af Farver dertil — som i Skærslipperens Vers og i Stedmoderblomstens Farvespil:

> Skønne, hvide, gule, grønne Farver og fiolene — blaa,
> Sorte, svovelgule og mørkegraa.

Der har De Manden! Thi en saadan Blanding af lyst og mørkt — Svovl og Violer — var virkelig Jens Baggesen, „en underlig, melankolsk, entusiastisk, ubegribelig En" (Pram). Men ham er der ogsaa kun en Kunstner i Verden, der kan give et Billede af, nemlig Jens Baggesen selv.

Baggesen havde den besynderlige Naturfejl, at hans ene Øje var eller syntes at være noget mindre end det andet. Det gav ham et eget underfundigt Udtryk: selv naar han var mest alvorlig, saa det ud, som om han daarlig kunde bare sig for at smile. Maaske det er derfor, han siger, at han altid

> Ihvor barsk sig Skæbnen ter,
> Imens det ene Øje græder,
> Bestandig med det andet ler.

I alt Fald bruger han altid, hvor han taler om sit eget Væsen, det Udtryk, at det er en Blanding af Smil og Taarer. Han kalder denne blandede Sindstilstand for Ironi og tænkte i Slutningen af sit Liv paa at udgive et tysk Ugeblad med denne Titel: „Ironia", som bl. a. skulde føre Beviser for, at denne Aandsform oprindelig tilhørte alle de gotiske Nationer, Englændere, Tyskere og Nordboer, og viste sig i deres Mytologi, (saa at der heller ikke fra hans Side vilde kunne indvendes noget imod Oehlenschlägers Opfattelse af Loke som den første Jens Baggesen). Eller han kalder denne Ironi paa Dansk for sit „Lune" og er den første, der bruger dette Ord i den Mening, hvori vi nu alle tager det, naturligvis fordi han var den første, som havde dette Sind ret levende i sig. Ganske vist kan dette Lune, som vi senere har lært godt nok at kende, være et Tegn paa en aandelig Slap-

Digitized by Google

pelse, der hindrer Sindet i at gøre de store Svingninger til den store Sorg og den store Glæde og holder Kunsten i en død Ligevægt imellem dens ypperste Yderligheder: den store Tragedie og den store Komedie. Naar Baggesen giver *sin* Aands Program med de Ord: „Jeg elsker Smil og store Taarer, men hverken Latter eller Graad", er der ikke andet at sige dertil, end at saa var det ogsaa godt, at det ikke blev ham, der skrev den danske Litteraturs Hovedværker, men at han paa Siderne af sig havde Ewald og Wessel, Holberg og Oehlenschläger.

Men der er ogsaa et levende Lune, ja Lunet kan være Livskraften selv, naar Munterheden fremgaar af Fortvivlelsen, „som den gyldne Sol frembryder gennem den kulsorte Sky". Saaledes var Jens Baggesens Lune ogsaa. Fremad være mit Løsen! skrev han paa sin 60aarige Fødselsdag, da han daarlig kunde staa paa Benene, og som „den inderste Kærne af sin Livsfilosofi" fremsætter han (i et Brev til en Ven, der var bleven ramt af et Slagtilfælde) den Overbevisning, at „saa længe Hovedet endnu tænker, saa længe Hjertet endnu føler, kan, selv om intet Lem ellers kunde røre sig, Mennesket, hvad det vil." Han havde selv erfaret det. Fra sin Ungdom havde han maattet kæmpe imod Sygdom og Fattigdom og ulykkelige Livsforhold. Hans Liv gik ogsaa i de ydre Forhold mellem store Modsætninger: fra Studenterhybelen til Herregaarden, til sidst endog fra Gældsfængselet lige til et fyrsteligt Hof. Og saa den evige Uro i det Indre; han og hans Tid med ham var i en stedsevarende Overgangsalder: „gærende selv fandt jeg mig ombruset af lutter gærende Væsener," siger han om sin egen Udvikling. Men naar det saa mørkest ud omkring ham, var der tit allerlysest inde i ham. Naar Trykket var stærkest, sprang hans Lune i Vejret som en Staalfjer.

Et Højdepunkt af denne baggesenske Lune-Poesi — „den Livets evigunge Poesi, det Spil af Graad med Glædens Latter i" — er de Sange og Rimbreve, han har udgivet under Mærket Knud Sjællandsfar. I dem er der netop et saadant *Spil*, at ved Siden af dem synes alt, hvad der senere er fremkommet i dansk Litteratur under dette Navn (hvad Værd det saa ellers har) at staa ganske stille.

Det var i Efteraaret 1807. Baggesen var fra sit omtalte Besøg i Danmark og sin udsigtsløse Forelskelse i Sofie Ørsted, Oehlenschlägers unge Søster, vendt tilbage til Paris, til sit franske

Digitized by Google

Ægteskab, til sine Pengesorger og til en tilsyneladende venskabelig Omgang med den yngre Digter, der dog paa alle Maader gav ham en nedslaaende Fornemmelse af hans Underlegenhed. Under disse Forhold modtager han Budskabet om Englændernes Overfald, Københavns Bombardement og Flaadens Tab. Da den første Bedøvelse har sat sig, og han har faaet at vide, at af alt, hvad han havde frygtet for at miste, var kun en Del tabt, nemlig hans Manuskripter og en ny Udgave af et Bind af hans Skrifter, der var brændt i Bogladen, giver han sig Luft i disse Knud Sjællandsfars Digte, hvoraf nogle, de, der *nu* har mindst Værd, ganske vist er rene Jammersange, men de fleste, som nu synes de værdifuldeste, har netop det stærke Lune, som Oehlenschläger, der følte patetisk med sit Fædrelands Ulykke, aldrig lærte at forstaa hos sin Medbejler.

Det er sagt om disse Digte (af J. L. Heiberg), hvori Baggesen paatager sig Skikkelsen af en af Datidens mest nationale Figurer, en Holmens Matros, at de — ligesom Bellmans Sange for Svenskerne — fremstiller den danske Nationalfølelse i den for os nationaleste Form. Det er sandt. Den folkelige Kraft, som Baggesen aldrig havde kunnet faa frem i den store Stil, den kom nu ganske af sig selv i den lille, i Knud Sjællandsfars Element — „hvor det tunge fandt sin Grav, og det lette kun sejrende danser" (Kahytsvisen). Der er for os noget meget rørende ved disse Digte, hvori et Folks Aand første Gang bliver sig bevidst under en stor Ulykke — som en Munterhed, der uden videre Forsikring viser sin Kraft til at overleve Ulykken, blot derved, at den, ganske haandgribeligt at fornemme, *lever over.* Der er i Knud Sjællandsfars Skæbne i 1807 og den Maade, hvorpaa han bærer den, noget af et Varsel om hans Fædrelands senere Historie. Saaledes som Knud i det betydeligste af disse Digte, det saakaldte Flaskebrev, fremstiller sig selv som forfulgt af det sælsomme Uheld, at hver Gang han kom hjem til København, gik det galt:

> Bestandig Noget sprang i Skyen,
> Et Krudttaarn eller en Fregat;
> Bestandig, antændt, Noget drat,
> Snart Slottet og snart hele Byen —

saaledes er det virkelig ikke blot gaaet Baggesen selv i hans Levetid, men hele det danske Folk igennem det nittende Aar-

Digitized by Google

hundrede: der er bestandig gaaet noget i Stykker for os. Og ligesom Knud netop under Ulykken føler, at hans Fødelands Aand er levende i ham, saaledes ogsaa Folket, der er blevet sig sit Væsen og sin Livskraft bedre bevidst under sine Nederlag (i 1864 som i 1807) end ved sine Sejre. Der er vel heller ikke noget Folk, hvis aandelige Liv som Helhed taget udviser netop „den forunderlige Blanding af Vittighed og Begejstring, Følelse og Spot", som Oehlenschläger som sagt ikke forstod i Baggesens Karakter, og som vist heller ingen anden forstaar i vor Karakter end vi selv. —

Saaledes har jeg søgt at forklare, hvad Baggesen betyder som Aand: en vemodig Aand, en munter Aand, en spotsk Aand, en dansk Aand. Efter Tiden, da den først kom til Bevidsthed, kunde man kalde den Aanden fra 1807, medens Oehlenschlägers Aand er den fra 1801, ligesom Carl Ploug er fra 1848 og J. P. Jacobsen fra 1864. Efter Stedet, hvor den først udviklede sig, er det en sjællandsk Aand. Saa vred som Baggesen til Tider kunde være paa sit sjællandske Jense-Navn — „det insipideste Navn i det danske Sprog, min Satansengel, min Pæl i Kødet" — er han dog med fuld og stolt Bevidsthed den danske Litteraturs første Sjællænder; han kalder sig bestandig saaledes, ikke blot som Knud Sjællandsfar, og han forstaas saaledes af andre. Noget af det smukkeste og værdifuldeste, der sker i den langsommelige baggesenske Fejde, er da Grundtvig og Baggesen bag „den halvtyske Oehlenschläger" finder og forstaar hinanden i denne sjællandske Aand. „Aanden fra Korsør" kaldte Poul Møller den. Det var naturligvis for Løjer. Men der var noget om det. Intet Sted, hvor vi har levet og virket, mærker os saaledes som det, hvor vi er vokset. Det var for Baggesens Vedkommende, som vi hørte ham sige, Egnen „mellem Hvilehøj og Sprogø", altsaa Korsør og Omegn, d. v. s. en lille tungsindig By mellem et muntert Landskab og et lunefuldt Vand. Ligesom Holberg som Aand betragtet bestandig er fra Bergen, er Baggesen bestandig fra Korsør. Ogsaa andre har set det. Oehlenschläger har set det, naar han i et bekendt Epigram (i „Langelandsrejsen") sammenligner Baggesen med hans Fødeby, der har ligesom to Ansigter: et muntert og dansk jovialt imod Landsiden og et blegt og søsygt imod Stranden. Baggesen selv har indrømmet det, ikke blot

Digitized by Google

i det direkte Svar paa Oehlenschlägers Epigram („Frederiksberg Slot"), men saa at sige paa alle de Steder i sine Skrifter, hvor han taler om sin Fødeby. „Født fattig og sygelig, opdragen i Nød og Elendighed som Barn i en af de mindste Byer," kalder han sig i et af sine sidste Breve. Det er det ene Ansigt. Men:

Vant til Søen i Korsør,
Jeg tyede tidlig alt til Vandet,
Bestandigen i Hovdet ør,
Søsyg og uden Ro paa Landet,

siger Knud Sjællandsfar. Det er det andet. Sammenspillet mellem den lille By, hvor man tager efter Vejret, og det friske Vand, hvor man aander frit, er netop „Spillet" i Baggesens Poesi.

Endelig tænker jeg mig, at unge Folk i Korsør, som gaar en Aftentur paa „Fæstningen"s Volde og ser Solen gaa ned over Sprogø, ikke vil have vanskeligt ved at forstaa, hvorfor Jens Baggesen hele Livet igennem havde en saadan Lyst til at gaa paa Rejse. Det er vel ikke blot tilfældigt, at Datidens første Turist blev født paa en Trafikstation.

Mit Liv var en Labyrint, siger Baggesen. Man kunde ogsaa sige, det var en Rute. Han var med Sjæl og Krop bestandig paa Rejse. For saa vidt passer det godt nok, at han er født i Korsør og ligger begravet i Kiel.

Men det er kønt, at han en smuk Foraarsdag vender tilbage fra sin Grav i den fremmede By til sit Hjem. Det er det, der nu sker, naar vi afslører hans Mindesmærke paa Korsør Havneplads.

Det gør vi, idet vi ønsker, at hans Minde altid maa blive bevaret i hans Fædreland og for bestandig være knyttet til hans Fødeby.

Mens det, som fødtes kun til Død,
Sig taber i de Dødes Rige,
Skal, Baggesen! med Stemme sød
Det Levende fra Graven stige
Og vandre med vor Moders Æt,
Til Tidens Løb gør Jorden træt.

Grundtvig.

VILH. ANDERSEN.

Digitized by Google

TREFORBUNDETS OPLØSNING

Da Bismark til Værn for det nye tyske Rige forberedte Trekejserforbundet, tænkte han paa at bevæge Italien til at slutte sig dertil. Det blev imidlertid ikke til noget som Følge af Ruslands gentagne Forsøg paa at faa Tyskland til at vælge mellem sig og Østrig-Ungarn, og da Rusland tilsidst begyndte at true, bragte Bismarck 1879 hastig et Forbund i Stand med Andrassy i Østrig. Grunden til at Bismarck ikke foretrak Forbindelsen med Rusland, var efter hans eget Udsagn, at han frygtede for, at dette Rige ifølge sin Beliggenhed og despotiske Forfatning altid vilde have for let ved at opgive Forbundet med Tyskland; Partiet var ham for ulige, og Preussen havde jo Erfaringer nok for, hvad det vilde sige at være afhængig af Rusland.

Efter at de Vanskeligheder, som Italiens Forhold til Østrig bragte med sig — navnlig med Hensyn til begge Landes Balkaninteresser — ved tysk Mægling var ordnede ved en ubekendt Overenskomst mellem Italien og Østrig-Ungarn, sluttede førstnævnte Land sig 1883 til Forbundet mellem Centralmagterne ved en særlig Traktat med Tyskland. Denne Traktat er ikke offentliggjort, medens Traktaten mellem Østrig-Ungarn og Tyskland er offentliggjort 1888. Treforbundet, der i folkeretlig Henseende er en speciel defensiv Alliance, bestaar altsaa formelt, saa længe disse to Traktater fornyes, og Forbundet mellem Østrig-Ungarn og Tyskland berøres ikke af Italiens eventuelle Fratræden.

Digitized by Google

Skønt Italien, der endnu 1902 fornyede sin Traktat med Tyskland, tidligst 1907 kan sige sig løs fra Centralmagterne, har Indholdet af Traktaten dog længe været et dødt Bogstav for førstnævnte Lands Vedkommende, da de Forhold og Forudsætninger, der i sin Tid bestemte Italien for Treforbundspolitiken, forlængst har ændret sig eller vist sig falske.

At Bismark i det hele taget fik Italien med, har man betegnet som hans største Hypnotisør-Kunststykke, der næppe var lykkedes med en anden end Crispi som Medium. Italien havde dog, ogsaa fraset den onde Samvittighed over for det Land, som det skyldte sin politiske Enhed, men svigtede 1870, sine gode Grunde. De franske Revanchister og Nationalister forbandt sig med de Klerikale om at faa den katolske Kirkes Hjælp mod Tyskland og lagde ikke Skjul paa, at som Løn til Kirken og Hævn mod Italien skulde Pavens verdslige Magt i Kirkestaten genoprettes, altsaa Italiens Enhed sprænges. Fra Frankrigs indrepolitiske Historie er det endvidere bekendt, at de nævnte Partiers Udsigt til at komme til Magten indtil Boulangers Fald (1889) var stigende. Foreløbig nøjedes Frankrig imidlertid med at straffe Italien paa Brødet ved forskellige Toldkrige (1878 og 1888), men spændte tillige Ben for Italiens bedste kolonialpolitiske Udsigter ved at besætte Tunis (1881) og true Tripolis.

Den Støtte, Italien under disse Forhold havde tænkt sig at have i Treforbundet, viste sig imidlertid mindre værdifuld end forventet. Hver Gang Italien ønskede Hjælp i Middelhavet, undskyldte Tyskland sig med at Middelhavsspørgsmaalene ikke vedkom Treforbundet, og Østrig-Ungarn vilde ikke indrømme, at Italien var en med Rusland og Østrig ligeberettiget Interessent i det europæiske Tyrkis Provinser, naar disse en Gang skal deles. Et Forsøg paa Udenrigspolitik over for fjernereliggende Opgaver (Abyssinien) viste sig at overstige Italiens kun mangelfuldt konsoliderede Kræfter, hvis Udvikling efter manges Mening væsentlig hæmmedes ved de Byrder, som Militærkonventionen med Tyskland paalagde Landet. Kun den Omstændighed, at England, hvem Italien i Middelhavet allerdaarligst kan undvære, var gunstig stemt mod Triplealliancen, fordi denne holdt Rusland i Tømme, muliggjorde det for det officielle Italien at leve i alt Fald halvvejs fornøjet i sit Forbund med Centralmagterne; i Folket har det derimod aldrig været yndet. Da ogsaa England

Digitized by Google

kom i et daarligt Forhold til Treforbundet, maatte Italien alvorligt revidere sin Stilling, og Status viste sig nu totalt forandret, især som Følge af aarelange og maalbevidste Anstrengelser fra Frankrigs Side.

Efter at man her ved Hjælp af Toldkrigene havde vist Italien, hvor svagt det var i finansiel Henseende og overtydet det om, at det nationaløkonomisk er henvist væsentlig til Frankrig, fandt man, at nu kunde det være nok med Fjendskabet mellem de to latinske Søsternationer, og sendte allerede 1890 Billot som Gesandt til Rom med den udtrykkelige Opgave efterhaanden at „gøre det godt igen". I hans Tid falder da ogsaa Afsluttelsen af en Skibsfartstraktat og Tunis-Overenskomsten, der giver Italien frie Hænder i Tripolis, samt den nye Handelstraktat af 1898.[1]) Vel trak Billot sig snart efter tilbage, dels af Helbredshensyn, dels for at skrive det i Noten nævnte omfattende Værk om de her antydede Forhold, men Vejen var nu banet for en virkelig Tilnærmelse og blev det navnlig, da den franske Kirkepolitik gjorde Ende paa Italiens Frygt for de franske Klerikale, — ogsaa i udenrigspolitisk Henseende var denne Politik saaledes et godt Træk —, saa meget mere, som omvendt Tyskland i høj Grad nærmede sig den hellige Stol. Og Frankrigs nuværende talentfulde Repræsentant i Rom, Hr. Barrère, har heller ikke ligget paa den lade Side.

Han har ikke ladet sig nøje med som Tyskland at inspirere Pressen. De er jo velkendte nok — disse Beretninger, som fra Centralværkstedet i Berlin paaoktroyeres ikke alene den store Del af den tyske Presse, der er „uden Partifarve" ɔ: gaar i Administrationens Ledebaand, men ogsaa de mest ansete selvstændige Organer, saa at man i de sidste undertiden har den Fornøjelse i samme Blad at se to udenrigspolitiske Ledere, hvoraf den ene, der er dateret Berlin, maler den tyske Udenrigspolitik i rosenrødt, medens den anden er præget af den Simplicissimus-Stemning, der bemægtiger sig saa mangen en tysk Patriot, der kan se, hvor det nuværende Regimente fører hen. Sligt lader sig ikke saa let praktisere i Italien, dertil er der for liden Disciplin i den italienske Presse, for megen Decentralisation i det italienske Folk, og under dettes fremherskende

[1]) La France et l'Italie. Histoire des années troublées 1881—1889. Par A. Billot, ancien ambassadeur. Deux tomes, (489 et 464 P.), Paris 1906.

Digitized by Google

Uvilje mod Treforbundet stod Grev Monts (den tyske Gesandt) tilmed over for en særlig vanskelig Opgave. Barrère derimod har med afgjort Held været paa Færde tidlig og silde for at vinde den offentlige Mening for sine Anskuelser om Italiens Politik, og han fik allerede paa Zanardellis Tid en glimrende Agitationsidé, som han siden har udnyttet med stor Virtuositet, ganske vist støttet af den tyske Udenrigspolitiks altfor tydeligt udskregne Intentioner. Meningen af, hvad han sagde, er omtrent følgende: Muligvis kan I Italienere jo have Ret i, at alene Udsigten til i Forbundet med Tyskland at arve Triest — jeres Øjesten i Adriaterhavet — hvis det habsburgske Bo gaar fallit, vilde være al jeres Venlighed mod Tyskland og jeres hidtidige Ærgrelser af Treforbundet værd. Men at I virkelig kan være saa naive at tro, at Tyskland med sin Arvepart, de tyske Dele af Østrig, bliver siddende en halv Times Jernbanekørsel fra Adriaterhavet og lader jer beholde Triest! Kan I ikke forstaa, at Tyskland, hvis Fremtid ifølge de allerbedste Kilder ligger paa Havet, foruden meget andet ogsaa vil være Middelhavsmagt? Det sved; Italienerne fik en Skræk i Livet, og Barrère kunde i Vinteren 1903/04 afslutte en Overenskomst om alle Middelhavsspørgsmaal mellem Frankrig og Italien, som lovede at give Frankrig frie Hænder i Marokko. Da Tyskland saa Aaret efter overraskede Verden ved den Volte, hvormed det satte midt ind i Marokkosagen, kunde Barrère triumferende sige til Italienerne: Sagde jeg det ikke nok, Tyskland vil være Middelhavsmagt! Og da det officiøse italienske „Tribuna" omtrent samtidig med Marokkokonferencens Sammentræden i Algeciras bragte en Meddelelse fra sin Berlinerkorrespondent om, at en Repræsentant for det tyske Udenrigsministerium havde erklæret ham, at det med Tyskland forbundne Italien maatte bære Vaaben med dette mod Frankrig, ligegyldigt hvilke Motiver Frankrig havde til en saadan Krig, kunde Bladet tillade sig i en redaktionel Efterskrift at tage Afstand fra et saadant Vaabenbroderskab!

Der var nu heller ikke andre end Tyskerne, der undrede sig over dette Omsving, thi til alt andet var der jo allerede i 1904 kommet den for Italien afgørende Omstændighed, at det var lykkedes Delcassé at drage England over paa sin Side, saa at Italien simpelthen ikke længere havde noget Valg, naar det ikke vilde have Middelhavsmagterne, uden hvilke det ikke kan trives,

Digitized by Google

imod sig. I den Anledning at rette de heftigste Bebrejdelser mod Italien for Troløshed, saaledes som Tyskland har gjort det, er ikke alene urimeligt, men ogsaa særlig uklædeligt for et Land, hvis forgudede politiske Fører meget klart og meget rigtigt har udviklet, at Holdbarheden af Overenskomster mellem Stater er en betinget, saasnart de sættes paa Prøve i Kampen for Tilværelsen (Bismarck i Memoirerne). Og Prøvestenen: Marokkospørgsmaalet, var særlig uheldig valgt fra Tysklands Side, da Italien jo selv havde bitter Erfaring for, at Treforbundet ikke skulde kunne finde Anvendelse paa Middelhavsspørgsmaalene, naar det gjaldt Italien — altsaa heller ikke, naar det gælder Tyskland, som jo ikke engang er Middelhavsmagt[1]), sagde Italienerne.

De første Tegn til tysk Misfornøjelse viste sig allerede i Bülows Rigsdagstale af 8. Januar 1902, i hvilken han betegnede Italiens Entente med Frankrig som en „Ekstratur", hvorover dog en fornuftig Ægtemand (Tyskland!) ikke behøvede at blive rød i Kammen. Vi har set, at det ikke var nogen uskyldig Ekstratur, men en omhyggelig forberedt Skilsmisseproces, der her var Tale om, og Fyrst Bülow, der selv har været Gesandt i Rom og er gift med en Italienerinde, maatte vide det bedre end nogen. Ikke desto mindre gentog han endnu i sin Rigsdagstale d. 6. December 1905 de officielle tyske Forsikringer om, at Italien ogsaa for sin egen Skyld var nødt til at blive Treforbundet tro. Hvad han egentlig har villet opnaa ved saaledes at skuffe det tyske Folk med Hensyn til Sagernes virkelige Stilling er ikke let at se, og han har haft det Held ved et Sygdomsanfald i det rette Øjeblik at undgaa at aflægge Regnskab derfor i den tyske Rigsdag. Tysklands Rolle som den intetanende og i Algeciras af Italien svegne Uskyldighed er imidlertid ført videre af Kejser Wilhelm, da han i sit Telegram til Goluchowski d. 12. April iaar indirekte betegnede Italien som den utro Forbundsfælle (i Modsætning til Østrig-Ungarn). Denne ukloge Lektion til en uafhængig Magt har afsløret de spændte Forhold i Treforbundet saa grundigt, som man kan ønske sig det, og da Italienerne ifølge Sagens i det foregaaende skildrede Natur finder dette Ørefigen for Alverdens Øjne baade ufortjent og mindre artigt, saa har de reageret derpaa i de mest uforholdne Udtryk, som naar „Giorno" d. 16. April skri-

[1]) Dette havde Tyskland selv udtrykkelig erklæret i 1898, da det med denne Motivering gav Afkald paa at tage Plads i Kretakommissionen.

Digitized by Google

ver, at Tyskland ikke kan behandle Italien som sit Protektorat, og „Secolo", at Italien ligesom i de sidste ni Aarhundreder ogsaa fremdeles vilde forstaa at slaa de tyske Kejsere tilbage, naar de vilde bringe Italien under Aaget!

Den sidste Bemærkning sigter til Kejserens i Telegrammet anbragte Hentydning om, at han vil hjælpe Østrig, hvis dette Land ikke kan blive enigt med Italien paa Balkanhalvøen, hvor Rivaliteten trods Treforbundet har gjort sig saa stærkt gældende, at Italienerne har anlagt Befæstninger i Dolomiterne for at sikre sig imod, at „Forbundsfællen" Østrig en skønne Dag gennem Adige-Dalen spadserer ned i Posletten, og at de projekterer Kystforter ved Adriaterhavet. Striden drejer sig navnlig om Albanien, hvor Italien driver Anneksionspolitik gennem Montenegro, som Italien nylig har solgt Artilleri — efter Sigende uden at faa Betaling derfor —, og hvis Prinsesse jo er Italiens Dronning. Det er naturligvis ikke efter Østrigs Hoved, at Italien ønsker at være Herre over begge Sider af Strædet ved Otranto, da det i høj Grad vil svække Triests Betydning som Østrigs eneste virkelige Havnestad, om Adriaterhavet paa den Maade forvandles til en italiensk Sø. I disse Spørgsmaal vil altsaa Tyskland i Fremtiden ifølge den tyske Kejsers Ord staa paa Østrig-Ungarns Side.

„En advaret Mand er halvt reddet," siger et italiensk Ordsprog. Men der er dog Italienere, der gør opmærksom paa, at Italiens øjeblikkelige Stilling ikke er ufarlig, da den ligner en Isolering, for saa vidt som Italien, efter at være raget uklar med Centralmagterne, endnu ikke har sluttet en tilsvarende Alliance med Vestmagterne.[1]) Og det kan ikke nægtes, at Italien i Middelhavet let vil komme til at spille en underordnet Rolle over for Frankrig, om end Englands Tilstedeværelse paa samme Side yder det en vis Garanti for, at Middelhavet ikke bliver „en fransk Sø". I den med en vis Spænding imødesete udenrigspolitiske Tale, som den italienske Udenrigsminister Guicciardini d. 24. April holdt i Parlamentet, bemærkede man da ogsaa, at han fremhævede Englands Venskab stærkere end Frankrigs, men iøvrigt betonede han Italiens Forbliven i Treforbundet som stemmende med Landets sande Interesser! De europæiske Kabinetter havde — med Undtagelse af Berlins — en lystig Dag, da de læste Guicciardinis Troskabsmened.

[1]) Cantalupi: L'Italia negli accordi et nelle alleanze. 105 p., Roma 1906.

Digitized by Google

Det er naturligvis muligt, at Tyskland, som Dag for Dag bliver mere ensomt, vil gøre sig Anstrengelser for at vinde Italien tilbage, men det maa da være paa et helt nyt Grundlag, — det gamle Treforbund er forbi. Foreløbig søger Tyskland at styrke Forbundet med Østrig-Ungarn — et Forbund, der rimeligvis i lang Tid vil være uundværligt for begge Parter. For Østrig-Ungarn, saasnart Rusland faar samlet sig til atter at tale et kraftigt Ord med paa Balkanhalvøen, hvis Smaastater ved forskellige Lejligheder, som da en haard Indsigelse fra Wien nylig forhindrede en serbisk-bulgarisk Toldunion, har faaet at føle, at Østrig-Ungarn i Øjeblikket er ene Hane i Kurven. For Tyskland, af Hensyn til dets gennem et mangeaarigt Venskab med Muhamedanerne planlagte Orientpolitik, der gaar ud paa at kolonisere Lilleasien og Mesopotamien og bringe disse Lande i tæt økonomisk Forbindelse med Tyskland, — en Politik, som kun er mulig ved Hjælp af Østrig-Ungarn, der sikrer Tyskland en uafbrudt Forbindelseslinie over Land fra Nordsøen indtil den persiske Havbugt (Bagdadbanen), hvor det atter støder sammen med — England (Indien).

Og alligevel — netop i disse Dage, hvor Sammenslutningen navnlig fra tysk Side betones saa stærkt, at de østrigske Diplomater tager forsigtige Forbehold (for slet ikke at tale om Ungarerne, der hader Tyskland af et ærligt Hjærte), kan det ikke undgaa Opmærksomheden, at Østrig i sin indre Politik fører en Kamp, der væsentlig er beregnet paa een Gang for alle grundig at betage Fjender (Rusland, Italien og Ungarn) og Venner (Tyskland) deres aabenlyse og hemmelige Forhaabninger om, at Monarkiets Landsdele skal falde fra hinanden, naar den gamle Kejser Frants dør. Thi naar de 17 Folkestammer, som statsretlig og geografisk hører sammen og national-økonomisk har været henvist til hinanden i mange Aarhundreder, nu ved den almindelige Valgrets Gennemførelse faar et Fælleseje, som hverken Venner eller Fjender kan byde dem, saa er Brodden taget saavel af de mægtige tyske Bestræbelser, der navnlig inden for det tysk-bøhmiske Parti gaar ud paa at bringe de tyske Dele af Østrig under Tysklands Overhøjhed[1]), som af den polske og slaviske Separatistbevægelse, Bestræ-

[1]) Stein (Alldeutsche Parti) erklærede under Valgretsdebatten i Østrigs Rigsdag d. 15. Maj laar rent ud, at hans Parti ønskede det østrigske Monarkis Sprængning, for at de østrigske Tyskere kunde komme ind under „Hohenzollerns glorrige Scepter"!

Digitized by Google

belser, der ved Hoffet i Wien er endnu mere forhadte og frygtede end Socialisternes økonomiske Fordringer. Thi det har forlængst vist sig, at de brede Lag af alle Nationaliteter under lige Vilkaar arbejder sammen i stor Fordragelighed; det er de Privilegeredes Interesser, der er centrifugale, og blandt disse er det atter de tyske, der mest hensynsløst kæmper mod den ny Ordning. Da denne er en Livsbetingelse for Monarkiet, er det en stor Fejl at tro, at Gautsch's Tilbagetræden betyder Valgrettens Nederlag; den almindelige Valgret vil kun blive opgivet, saafremt der endnu i sidste Øjeblik, som det gik i Ungarn, kan skaffes Garantier for Statens Udelelighed. Kunststykket er ganske parallelt med Bismarcks, da han skabte den tyske Enhed, og hans Ord derom kan anvendes paa Østrigs Motiver: „Da jeg havde indset Nødvendigheden af i Kampen mod Udlandets Overmagt ogsaa at kunne gribe til revolutionære Midler i yderste Nødstilfælde, tog jeg heller ikke i Betænkning at optage den stærkeste af alle Frihedsmændenes Kunster: den almindelige Valgret, og kaste den med paa Panden for at afskrække det monarkiske Udland fra Forsøg paa at stikke sine Fingre i vor nationale Omelet." Dette gælder Ord til andet som Forklaring for den nuværende østrigske Revolution fra oven, der ogsaa føres af Mænd (først Gautsch, nu Hohenlohe), der ligesom Bismarck personlig ikke har Gnist af Sympati for den almindelige Valgret.

Med dette Vaaben i sin højre Haand rækker Østrig i Begyndelsen af Juni Maaned, naar Wilhelm II besøger Frants Joseph, sin venstre til Forstærkelse af det gamle Forbund. Man vil vide, at der ogsaa skal træffes Aftaler, som den i Løbet af de allersidste Aar fuldstændig forandrede europæiske Situation udkræver, navnlig overfor den optrækkende engelsk-fransk-russiske Alliance, der endnu af Tysklands „Officielle" betegnes som „en fantastisk Drøm, der omgøgler nogle uforbederlige Tyskerhadere ved Neva og Themsen", men som alligevel nu er rykket Virkeligheden saa nær, at vi skal gøre den til Genstand for Omtale i en følgende Artikel.

København, d. 15. Maj 1906.

K. A. Wieth-Knudsen.

Digitized by Google

FRA DEN TEOLOGISKE LEJR

DER er i den forløbne Vinter her i København dannet en teologisk Forening for fri Forskning og positiv Kristendom.

Det var paa Tide!

Ikke fordi vort kirkelige Liv herhjemme just har været slavisk bunden til den augsburgske Trosbekendelse. Baade Grundtvigianisme og Indre Mission vilde saamænd i mange Stykker komme til kort, skulde de maales efter denne Bekendelses Ord. Men der havde, siden Grundtvig fik Rationalismen tilgavns slaaet ihjel, her i Landet dannet sig en hjemlig Ortodoksi, som var af ikke mindre trykkende Art end den gamle lutherske. Det Gennembrud, som fandt Sted paa det literære og politiske Omraade i 70erne, lod foreløbig Teologien aldeles uberørt, saa at fri Forskning lige til den nyeste Tid var saa godt som ukendt i kirkelige og teologiske Kredse. Udviklingen i vort Kirkeliv gik tilsyneladende i bestemt konservativ Retning. Der fandtes jo nok enkelte Skeptikere, men deres Ord var som en Røst i Ørken og gjorde ligesaa lidt Indtryk paa Præstestanden som paa Lægfolket.

Der var nu først A. C. Larsen. — Ja, hvad kan det nytte at nævne Navnet; der et jo saa faa, der kender ham. De Akademikere, som er kommet i Studenterforeningen, har hørt ham som den aandfulde Foredragsholder og Debattør, de kender hans levende Interesse for de unge, hans aldrig svigtende Hjælpsomhed. De teologiske Studenter ved tillige, at han til forskellige af det nye Testamentes Skrifter har skrevet Fortolkninger, som, vel at

Digitized by Google

mærke i 1. Udgave, godt kan bruges ved Universitetsstudiet, og det er jo altid nemmere end at bruge de omfangsrige tyske Kommentarer. De ved maaske tillige, at det er ham, som under Navnet Theodorus i sin Tid har skrevet en Del Afhandlinger i frisindet Aand om religiøse og teologiske Problemer; og endelig ved de, at han har oversat og fortolket Johannes Aabenbaring og Højsangen for Lægfolk. Men dermed er vel ogsaa alt sagt. Kun faa har gjort sig den Ulejlighed at læse hans Skrifter og sætte sig ind i hans Tankegang; for den store Almenhed er han som sagt ukendt. Og det uagtet, — eller maaske netop fordi han er den eneste her hjemme, som har udformet en paa bestemte og klare Principer hvilende frikristelig Livsanskuelse. Han har i den Menneskealder, der er forløbet siden 1865, altid formaaet at følge med Tiden og se forstaaende og stort paa Tingene; han har haft Mod til i en vanskelig Tid at hævde Videnskabens Ret, samtidig med at han søgte at værne de ægte religiøse Værdier mod Radikalismens Angreb; han har holdt sig fri for al Dogmatisme og dog kunnet bevare sit ideale Livssyn, og — hvad der næsten er det mest beundringsværdige: han er ikke blevet træt af at forfægte sine Idéer overfor et Publikum, som ikke gad høre, som ikke forstod ham og ikke en Gang vilde indlade sig paa en Diskussion, fordi det manglede den aandelige Spænstighed og den Forstaaelse af det religiøse Problems Alvor, som A. C. Larsen var i Besiddelse af. Grunden var maaske den almindelige Afslappelse efter de hidsige Kampe i 60erne om Forholdet mellem Tro og Viden; men alligevel er det saa uendelig trist, at vi stadig har Raad til at overse og tilsidesætte vore bedste Mænd, at et Livs Arbejde og et Livs Tænkning kun fik den fattige Anerkendelse, som er blevet A. C. Larsen til Del.

Saa havde de andre igrunden mere Held med sig, de rebelske paa Grundtvigianismens venstre Fløj, hvem den gammelgrundtvigske Hævdelse af det menneskeliges Ret og Betydning havde ført til en stærk Sympati for det humane Aandsliv og en dermed følgende Bortgliden fra det ortodokse Stade. Det var jo navnlig i 80ernes bevægede Aar, at denne Nygrundtvigianisme fandt en Del Tilhængere, ogsaa blandt de yngre Præster. Jeg vil nu slet ikke tale om Henning Jensen, hvis rationalistiske Syn og Forfatterskab først begyndte længe efter, at han var blevet afskediget fra sit Embede. Men der var flere andre ungdommeligt

Digitized by Google

begejstrede og gærende Sind. En Del af dem faldt efterhaanden til Ro igen, en anden Del havnede i erklæret Fritænkeri. Uffe Birkedal søgte selv sin Afsked som Præst i Folkekirken og gav sig til at agitere gennem Foredrag og Skrifter for sine liberale Anskuelser. Det lykkedes ham at skaffe sig Ørenlyd, og man kan vel sige, at det navnlig skyldes hans Virksomhed, at „Frit Kirkesamfund" for nogle Aar siden kunde blive til Virkelighed. — Saa ganske frit er det nu igrunden ikke; det har baade sine Dogmer og sin Trosbekendelse i Orden. Forskellen fra Folkekirken er i saa Henseende nærmest den, at medens Folkekirkens Dogmatik er en omfangsrig Bog, saa kan Frit Kirkesamfund nøjes med et lille tyndt Hefte. Dets Betydning ligger i, at det kommer dem i Møde, som paa Grund af intellektuelle Tvivl ikke har kunnet faa fat paa Kristendommen, men der savnes et principielt gennemført Syn. Og saa er det jo kun en eget Fraktion indenfor Kirken og staar egentlig nærmest som et eget Kultussamfund, hvis Betydning for Folkekirken kan blive meget stor men ogsaa kan blive meget lille.

A. C. Larsen stod ene, Frit Kirkesamfund nærmede sig til at være en Sekt. Men hvad der trængtes til, det var netop, at der skulde gøre sig et friere Syn gældende i videre Kredse indenfor Folkekirken selv, og da navnlig hos de teologiske Studenter og Kandidater, Mennesker, som ikke har i Sinde at danne et særligt Kultussamfund, men som netop agter at gaa ud i Livet som Repræsentanter for og Præster i Folkekirken og som Arvtagere af dens Traditioner, — at der hos dem skulde danne sig et virkeligt Frisind, som de kunde føre med sig, naar de begyndte deres Gerning ude i Folket. For en saadan Ændring i Præstestandens Holdning syntes Betingelserne imidlertid i lang Tid ikke gunstige. Da en ung Teolog omkring 1890 kom til en af vore Stiftsbyer og begyndte at holde nogle Foredrag om den nyere Bibelkritik, vakte han umaadelig Opsigt, og mange brave Borgere rystede betænkeligt paa Hovedet over Tidens samfundsopløsende Idéer. Saadan noget som Bibelkritik var noget, der laa saa fjærnt fra jævne Menneskers Forestillingskreds. Man vidste jo nok, at Fritænkerne angreb Bibelen, men at en Teolog kunde komme med saadan noget og oven i Købet gøre Fordring paa at kaldes en god Kristen, det var noget nyt, det havde man ikke tænkt sig Muligheden af. Det var heller ikke underligt, at Folk for-

Digitized by Google

bavsedes, ti selv ved Universitetet var disse Lærdomme jo forholdsvis nye. Lige til 80erne havde man der doceret en Teologi, som var kemisk ren for det moderne tyske Kætteri, og da den Mand, som først indførte den metodisk-kritiske Undersøgelse af det gamle Testamente ved vort Universitet, modtog en Kaldelse fra Leipzig, var det en almindelig udbredt Mening, at det var den herskende Intolerance i de kirkelige Kredse herhjemme, som bevægede ham til at forlade Landet. At hans Efterfølger virkede i samme Aand, lagde Almenheden ikke Mærke til; i de fleste lærde Skoler berørtes Spørgsmaalet vist kun ganske flygtigt eller slet ikke, og den unge Student kunde derfor i Begyndelsen af 90erne komme til København uden at have nogen Anelse om hele denne Sag, selv om han ellers var et aandeligt interesseret Menneske. Begyndte han saa paa det teologiske Studium, ja saa blev han jo ganske vist noget fortumlet i Begyndelsen over hele den nye Kreds af Forestillinger, som væltede sig ind over ham ved de gammeltestamentlige Forelæsninger; Mosebøgerne var sammenarbejdet af flere forskellige Kilder; 5. Mosebog var affattet længe efter Salomons Død; Daniels Bog var skrevet ca. 150 Aar før Kristus osv. Var det underligt, at den unge Mand fik Indtrykket af en altfor vidtdreven Radikalisme? — Naa, men efterhaanden vænnede han sig til det, og naar han først fik Sagen undersøgt, kunde han jo ikke andet end give Kritiken Ret. Der dannede sig blandt de teologiske Studenter en stærk Stemning for et friere Syn, som kom til Orde, dengang Vilhelm Beck 1896 ved et kirkeligt Møde udslyngede sit bekendte: Paa Knæ for Bibelen, Professorer! — Man kunde virkelig begynde at haabe paa, at der vilde komme lidt Røre i det hjemlige Dødvande, saasnart det dalevende Kuld af teologiske Studenter kom ud i Livet. — Mon Frisindet imidlertid stak saa dybt? Da jeg i sin Tid talte med en Indre-Missionær om Sagen og meddelte ham, hvilke Anskuelser der var de herskende hos Studenterne, svarede han ganske roligt: „Ja, det forholder sig maaske rigtigt, men jeg ved ogsaa, at naar de kommer ud som Præster, saa kaster de alt det bort igen; de kan ikke bruge det." — Mon Missionæren skulde have Ret? I vor Tid er det jo ganske vist blevet mere og mere almindeligt, at Præsterne lader sig lede af Lægfolket i Stedet for selv at søge at blive de ledende. Omstændighederne opmuntrer jo nu heller

Digitized by Google

ikke til at gaa mod Strømmen. Hvorledes det gik Harboørepræsten Anton M. Jensen, er endnu i frisk Minde, og rundt omkring i Landet er netop i de senere Aar Tilhængere af Frit Kirkesamfund blevet udelukket fra Menighedsraadene, medens de kirkelige Myndigheder officielt meddeler, at der bliver holdt Øje med de Præster, som tillader sig at indtage en friere Holdning overfor de gamle Dogmer. Morten Pontoppidan, som Aar efter Aar med Mund og Pen førte Frisindets Sag, har staaet som en ensom Skikkelse blandt Kirkens Tjenere. Det er vemodigt at læse hans Afskedsord i „Frit Vidnesbyrd". Han følte selv, hvor lidt der var naaet; netop paa samme Tid som han standsede Udgivelsen af Tidsskriftet, var der en ung Præst, som tillod sig offentlig at fremsætte Tvivl om Jomfrufødselen, vel at mærke ikke ud fra rationalistiske Synspunkter men paa Grundlag af det nye Testamentes egne Udtalelser. Han fik en i lempelige Udtryk holdt, kort men tydelig Advarsel fra Stiftets øverste gejstlige Tilsynsmand. — Meget tydede saaledes paa, at vi endnu en rum Tid kunde faa Lov at hævde vort Ry som det næst efter Sachserne mest rettroende lutherske Folk i Verden.

Derfor var det noget af en Begivenhed med denne nystiftede teologiske Forening.

Dens Program fandt sit Udtryk i et Foredrag af Dr. Edv. Lehmann under Titelen: Fri Forskning og positiv Kristendom, som udkom i Trykken og derved blev gjort tilgængelig for en større Kreds. Tilsyneladende mødtes Foreningen fra alle Sider med Sympati, og den fandt paa kort Tid en ualmindelig stærk Tilslutning. Man ventede sig aabenbart noget af den og begyndte at haabe paa et bedre Forhold og en større Forstaaelse mellem den videnskabelige og den kristelige Aandsretning i vort Samfund. I Spidsen for Foreningen stod jo ogsaa en Mand, hvis videnskabelige Kompetence ingen kan betvivle, og hvis dybe og inderlige Religiøsitet den nysnævnte Bog aflægger et velgørende Vidnesbyrd om. Det er derfor med en mere end almindelig Interesse, man skrider til Læsningen af det lille Skrift, og det skal da straks siges, at Interessen ikke paa noget som helst Punkt svækkes, hvorfor man kun kan ønske, at det maa blive læst af saa mange som muligt, ikke blot Teologer; men alle Lægfolk, som er i Besiddelse af aandelige Interesser. Forfatterens Stil er let og elegant, hans Tanker dybe og aandfulde; en velgørende

Digitized by Google

Humor og en dyb Alvor præger Bogen helt igennem, og hvad der ikke er det mindste, — enhver Lægmand vil kunne følge med og forstaa.

Derimod er det jo en anden Sag, om man mener at kunne slaa sig til Ro med den Løsning, som Forfatteren har fundet, af det religiøse Problem.

Mange vilde, som Forfatteren selv bemærker, være tilbøjelige til at sé et daarligt Varsel i selve Titelen. Kan fri Forskning forenes med positiv Kristendom? Kommer det ikke her alligevel til syvende og sidst til at gaa ud over den frie Forskning? Ved positiv Religion er vi jo nemlig, som det siges Side 14[1]), vant til at forstaa et givet Komplex af religiøse Lærdomme og Traditioner. Forfatteren trøster os imidlertid med, at dette er en Misforstaaelse af Udtrykket. Han siger, at „det positive kan ikke ligge i saadanne variable udmaalinger; det maa ligge i noget *konstant*, noget, der er éns for alle tider og for alle hjerter." Han fremhæver, at det, den positive Religion bringer, er et frelsende Livsforhold. „Her er en positivitet, der unddrager sig alle kvantitative bestemmelser, alle gradmålinger. Der er kun en bestemt kvalitet, en væsensbestemmelse at gaa efter: står du helt og fuldt i dette livsforhold, — — så er du, hvor du skal være, så er din religion en positivitet, hvilken denne religion så end er." — Dette lader sig høre, og heller ikke er der noget at indvende mod den Maade, hvorpaa han bestemmer positiv Kristendom (Side 16—17): „Men bestemt kan man kun forholde sig til noget bestemt. — — Virkeligt leve kan man kun på en virkelighed. — — når „positiv religion" består i dette: at den er et frelsende livsforhold, så er positiv *kristendom* vel dette, at man *finder denne frelse i Kristus*. — Frelse i ham og ikke i Buddha, ikke i Mohammed; i ham og ikke i Sokrates, ikke i Goethe, ikke i os selv." — Ligeledes siges det Side 10, at den moderne Teologi arbejder paa „i de videnskabelige spørgsmål at sætte den historiske virkelighed i forudfattede meningers sted, og i troens spørgsmål at lade det personlige følelsesvalg gøre udslaget, der hvor ortodoxien tidt forlod sig på allehånde argumentationer." Stærkere kan vel ikke den frie Forsknings Ret anerkendes. At Forfatteren tager bestemt Afstand fra Ortodoks-

[1]) Citaterne efter 2. Udg.

Digitized by Google

ien, fremgaar ogsaa af hans Omtale af det sakramentale (Side 29), et Omraade, paa hvilket man saavel her som i vort Naboland Norge har været særlig konservativ, saa konservativ, saa det endog fornylig fremkaldte en Ministerkrise.

Ved Siden af de anførte Udtalelser findes der imidlertid andre, som tilsyneladende gaar i en anden Retning. Side 9 hedder det, at „hvad der rettelig begyndes i religion, i fromhed, det skal, om det er hos en theolog, ved troens og tvivlens og tankens og livets og lærdommens hjælp rettelig fuldendes i en theologi." Og Side 21: „Ganske vist er der baade læresætninger og historie og kirkeordninger og samfundsmeninger i kristendommen. Den maa jo føre artikuleret tale: sige, hvori frelsen består, og vise, hvorledes livet skal leves." — Vi skal altsaa alligevel have en Teologi, omend Forfatteren mener, at det er det personlige Følelsesvalg, der skal gøre Udslaget i Troens Spørgsmaal. Et Par Udtalelser er særlig værd at lægge Mærke til. Der siges Side 11, at den nye Teologis Bærere har den Tro til sig selv, „at de, både hvor de tager historisk og hvor de tager dogmatisk fat, arbejder i Luthers ånd", og Side 13, at „det [fri Forskning og positiv Kristendom] er selve reformationens program, såsandt som den nedbrød den skolastiske videnskab for at oprejse den virkelige kristendom." — Spørgsmaalet bliver saa: hvad er da den virkelige Kristendom? Side 22 angives Evangeliets Indhold at være: „hvad Kristus frelser fra, hvad Kristus frelser til, og i kraft af hvad han er frelser." Dette er imidlertid noget ubestemt; det kan udføres paa en mere eller mindre vidtgaaende Maade, ganske som man behager. Da der imidlertid udtrykkelig henvises til Luther, ligger det nær at antage, at Forfatteren ved den virkelige Kristendom mener Ny Testamentes Kristendom; ti det var det, Luther mente. Ganske vist behandlede Luther Bibelen meget frit og forkastede alt, hvad der ikke stemte med hans kristelige Bevidsthed, men derved fremkom ogsaa en Uklarhed, som Protestantismen til Dato endnu ikke har formaaet at frigøre sig fra, og som heller ikke i Dr. Lehmanns Bog er blevet fjernet. Er det nye Testamente eller den enkeltes kristelige Bevidsthed det afgørende? Protestantismen har villet opstille begge som Norm for Sandheden men har ikke gjort det indlysende, hvorledes Konflikter saa skal undgaaes. Det siges jo rigtignok her, at det personlige Følelsesvalg skal gøre Udslaget;

Digitized by Google

men betyder det mere end, at den kristelige Bevidsthed skal være den ledende ved den teologiske Udformning og Sammenarbejdelse af de Dogmer, som er givet i det nye Testamente?

Ti det er netop Sagen. Selv om vi kasserer baade den augsburgske Trosbekendelse og det athanasianske og nikænske Symbol og hele den Dogmedannelse, som har fundet Sted i de efterapostolske Tider, saa bliver der endda nok tilbage i det nye Testamente, og skal Samvittigheden bindes til det, saa bliver den frie Forskning til en smuk Illusion, og Forsoningen mellem Tidsaanden og den kristelige Bevidsthed bliver en Umulighed.

Der gives forskellige Maader, hvorpaa man kunde tænke sig en saadan Forsoning tilvejebragt. I Oldtiden mente mange af Kristendommens dannede Tilhængere at kunne gennemføre den ved Tankens Hjælp, idet Troens Sandheder og Filosofiens Resultater for en dybere Betragtning skulde vise sig at falde sammen. Der blev anvendt en enestaaende Skarpsindighed paa Løsningen af denne Opgave, men for os har hele denne Aandsretning nu kun historisk Interesse. De fleste i vor Tid føler straks det unaturlige i at ville bringe Plato og Moses i Overensstemmelse med hinanden. Ikke desto mindre gør en lignende Tendens sig gældende i vor Tid hos mange tænkende Kristne, især i et Land som England. Tidens store Problem har jo været Darwinismen. Medens denne her i Landet lige op til vor egen Tid i kirkelige Kredse er blevet betragtet som en særlig Ugudelighed, fandt den straks Tilslutning ogsaa fra kristelig Side i sit Hjemland. Man husker endnu den Opsigt, det vakte, da flere engelske Biskopper offentlig udtalte deres Tilslutning til den. Yngre Teologer søgte straks at forene det nye Livssyn med det kristelige. Et interessant Forsøg i denne Retning findes i den afdøde anglikanske Præst Aubrey L. Moores Bøger „Science and the Faith" og „Lux mundi", ligeledes i en Artikel af W. Scott Palmer i Contemporary Review Jan. og Febr. 1906. Efter denne Opfattelse bliver Paulus en Evolutionist, Udviklingslæren maa konsekvent gennemført udmunde i Læren om Gudmennesket, og Treenighedsdogmet er netop fortrinlig egnet til at underbygge den evolutionistiske Verdensopfattelse. — Vi staar lidt uforstaaende her til Lands overfor saadanne Spekulationer, skønt vi kunde lære adskilligt af den Begejstring, som kommer til Ord gennem dem.

Digitized by Google

Her i Landet har man jo nemlig ogsaa søgt at finde en Forsoning men paa en adskillig mere nøgtern Maade. Man ordner det i Reglen saaledes, at man forbeholder Teologien Læren om det første og det sidste i Tilværelsen, og saa lader Videnskaben om de mellemliggende Perioder, altsaa den almindelige Tilværelse, som vor Erfaring lærer os at kende. Det er nu ganske vist en Løsning, som aldrig bliver gennemført, idet man jo unddrager hele den hellige Historie tilligemed alle de fysiske Undere, fra den videnskabelige Behandling. Men selv bortsét herfra er Standpunktet uholdbart. Ti selv om Tilværelsens sidste Grunde og yderste Formaal (alt hvad der hører til Metafysiken) ligger udover vor direkte Erfarings Omraade, saa kan Tænkningen dog ikke tillade, at de herhen hørende Spørgsmaal løses paa en Maade, der mangler Sammenhæng med eller endog staar i Modstrid til Erfaringens Resultater. Vore Tanker om det højeste er altid bestemt ved de Tanker, som vi gør os om den almindelige Erfaringsverden. Naar man hos uciviliserede Folkeslag forestiller sig det guddommelige som en vilkaarlig Magt, saa er det, fordi man ingen Lovmæssighed finder blandt sine Omgivelser; paa vort Stade er Aarsagssammenhængen gaaet op for os, og derfor forestiller vi os ogsaa mere og mere enhver guddommelig Virken som lovmæssig bestemt. For at tage et andet Eksempel: Det er umuligt at aflede det sjælelige af det legemlige, og ligesaa umuligt er det at aflede det legemlige af det sjælelige; alligevel viser det sig ved enhver Lejlighed i Livet, at der er en Sammenhæng og Forbindelse. Det er derfor en berettiget Hypotese, at der til Grund for begge ligger et fælles tredje, hvoraf de hver for sig er Yttringer, skønt dette tredje ikke er og rimeligvis aldrig kan blive Genstand for vor Erfaring. Det er derimod ikke nogen berettiget Hypotese, at Folkeslagenes Skæbne skulde være styret af Engle, blot fordi man ikke kan udrede den fulde, lovmæssige Sammenhæng. Metafysiken maa altid ligge i Forlængelsen af Fysiken. Der maa være en naturlig Forbindelse og Overgang mellem hele vort Sandhedsindhold.

— At sige, hvis man da ønsker nogen Sammenhæng og anser den for mulig. Rasmus Nielsen mente ikke, det var muligt at finde en saadan, og det er vist tvivlsomt, om man har faaet hans Teorier slaaet ihjel saa grundigt, som man tror; der kunde komme den Tid, da de fik Aktualitetens Interesse igen. Men

Digitized by Google

foreløbig har man jo den Pligt at prøve alle Midler til en fredelig Overenskomst.

Man har villet klare Vanskelighederne ved at sige, at Troens Udsagn ikke tilsigtede at give nogen videnskabelig Forklaring af Tilværelsen, men kun en Vurdering. Det er Ritschls og Harnacks Lære, og det er et Forsøg i den Retning, som nylig er gjort her hjemme i lic. Krarups Religionsfilosofi. Det er vistnok ogsaa den Opfattelse, som ligger til Grund for det lille Skrift af Dr. Lehmann, som vi her behandler. Det er imidlertid umuligt at gennemføre en saadan Sondring, som her opstilles, mellem Forklaring og Vurdering. Skal f. Eks. Miraklernes Realitet være .en Konsekvens af det vurderende Syn paa Tilværelsen, hvorledes kan saa Konflikten undgaaes?

Der bliver ikke andet for end at gøre Alvor af Tanken om Dogmernes Bortfjernelse. Det er ikke tilstrækkeligt at opgive de Dogmer, som Kirken i Tidens Løb har dannet paa Grundlag af det nye Testamentes Udsagn; vi maa ogsaa af med Dogmerne i selve det nye Testamente. Vi vil gøre rent Bord.

Et Dogme er nemlig ifølge Sagens Natur altid i Strid med videnskabelig Forskning. Selv om det er Udtryk for en Realitet, saa kan det alligevel ikke forenes med fri Undersøgelse, eftersom det hævder Autoriteten som Vejen til Sandhed og paa Forhaand afgør, hvilket Resultat Undersøgelsen skal naa til. Det er ganske ligegyldigt, om man anerkender mange eller faa Dogmer; det er Princípet, det kommer an paa.

Grunden til, at man ømmer sig ved helt at opgive Dogmatiken, er naturligvis den, at man mener dermed at maatte opgive Kristendommen selv og nøjes med en almindelig Religiøsitet uden noget Særpræg. Dette er dog vist en Misforstaaelse. Fordi Darwinisten arbejder udelukkende med naturlige, videnskabelige Forklaringer, kan man dog ikke sige, at han er en Videnskabsmand i al Almindelighed, uden noget Særpræg. — Den kristne Religions Stiftere har bragt en Mængde psykologiske og etiske Sandheder frem for Lyset, som altid vil være tilstrækkelige til at karakterisere den som noget for sig. Der er ikke noget som helst i Vejen for at tale om kristelige Sandheder; man maa kun ikke begrunde dem paa en forkert Maade. Den almindelige Syndighed, den knugende Følelse af egen Ufuldkommenhed og svigtende Troskab overfor Idealerne er et psykologisk Faktum; det

Digitized by Google

bevarer sin Realitet, selv om man ikke gør et Dogme deraf og ikke giver nogen mythisk Forklaring af, hvorledes Synden er kommet ind i Verden. Den Kendsgerning, at Kristi Person giver os en Fred og en Kraft til at modstaa Fristelserne, som ikke nogetsomhelst andet Menneske paa Jord, anfægtes ikke af videnskabelige Teorier. Den Tanke, at de kristelige Dyder er bedst egnede til at skabe et skønt og ædelt Menneskeliv, vinder mere ved at gøres til Genstand for en psykologisk-etisk Diskussion end ved en dogmatisk Behandling.

Hvad der kræves, er altsaa at faa Dogmerne væk (qua Dogmer). De kristelige Sandheder maa ikke begrundes ved nogensomhelst Autoritet, ikke engang det nye Testamentes. Naar man anvender det nye Testamentes Vidnesbyrd i Diskussionen, da maa det kun være som Vidnesbyrd, paa samme Maade som Forskeren kan henvise til en Newton eller Helmholtz til Støtte for sin Opfattelse, uden at der følger ngensomhelst Forpligtelse til at antage deres Forklaring som den rette. Det eneste, der kan fordres af den kristne, er, at han staar med den dybeste Ærbødighed overfor det religiøse Liv og den Erfaringsfylde, som har fundet sit Udtryk i det nye Testamente. Fordi vi føler, at vi er af samme Aand, fordi vi gennem vor egen Erfaring finder Bekræftelse paa de aandelige Sandheder, som vi først gennem Ny Testamente er blevet gjort opmærksomme paa, derfor kalder vi os Kristne. Men en særlig kristelig Tænkning og Erkendelse kan saa godt undværes. De religiøse Sandheder opdages ikke ad Tænkningens Vej men ved Intuition af de religiøse Genier, og ved Bearbejdelsen af disse Sandheder kan vi nøjes med den almindelige videnskabelige Metode; andre Metoder gør kun Fortræd.

Man kunde imidlertid gøre gældende, at Kristendommens Sandhedsindhold ikke blot ligger paa det psykologiske og etiske Omraade men ogaa paa det metafysiske. Og dette er rigtigt; til den kristne Livsanskuelse hører nødvendigvis Tanken om en Gud som Ophav til og Styrer af Verden, og tilmed en Gud, hvis Væsen er Godhed og Kærlighed. Men dette er ikke en psykologisk eller etisk men en virkelig metafysisk Sandhed. Skal vi da nødes til at anerkende dette ene Dogme? ti en fri Undesøgelse kan der her ifølge Sagens Natur ikke være Tale om. — Jeg tror heller ikke, at man behøver at opstille dette som et Dogme. Troen paa den kærlige Gud er et Udslag af den Grundstemning,

Digitized by Google

som vi medfører i vort Forhold overfor Verden. Videnskaben kan jo ikke sige noget bestemt hverken for eller imod Guds Eksistens, ligesaa lidt som den kan sige noget bestemt om, hvorvidt Verdensløbet tenderer mod det onde eller det gode. Alligevel har selv den strængeste Videnskabsmand et bestemt Syn, optimistisk eller pessimistisk, paa Tilværelsen; men derfor vil man dog ikke paastaa, at han har det Dogme, at Tilværelsen er slet eller, at den er god. Hvor Videnskaben melder fuldstændig Pas, der maa Følelsen have en vis begrænset Ret. Den er ganske vist ofte tilbøjelig til at misbruge denne Ret.

Man vil maaske sige, at Følelsen ikke kan nøjes med saa lidt, at Kristendommen vil gaa til Grunde af Mangel paa Næring, hvis den skal indskrænke sine Aspirationer saa meget. Hertil maa svares, at det er noget, som kun Erfaringen kan afgøre. Vejen maa prøves; viser den sig saa at være ufarbar, saa har vi jo den Udvej at gaa til Rasmus Nielsen.

Men Spørgsmaalet trænger sig frem: *Kan* vi ikke leve i Ærbødighed for og Tillid til Livets store Grundmagt; *kan* vi ikke bøje Knæ for den hellige og rene, som døde for os paa Korset; *kan* vi ikke modtage al den aandelige Kraft, som Samfundet med ham giver; *kan* vi ikke føre Kampen for vore Idealer; *kan* vi ikke elske vore Medmennesker og ofre os for dem, som Marias Søn ofrede sig selv for os; — *kan* vi ikke dette uden at antage alle de Dogmer, eller hvad man vil kalde dem, som nu fylder de teologiske Lærebøger, og som har bevirket, at en Teolog i den videnskabelige Verdens Øjne nu omtrent er blevet énsbetydende med en Ignorant.

Den nye teologiske Forening vil formodentlig ikke gaa saa vidt som angivet i det foregaaende. Alligevel kan den maaske komme til at betegne et Vendepunkt i det kirkelige Liv herhjemme! det skulde jo nødig være den gamle Historie om igen. I Forventning om, at den i hvert Tilfælde maa komme til at betyde et virkeligt Fremskridt i Tolerance og Frisind, er der da kun Grund til at ønske den nye Forening Velkommen.

17. 4. 1906.

M. KIRKEGAARD.

Digitized by Google

THEODOR BIERFREUND

Hvor besynderligt hele Synet paa en Mand dog forandrer sig for os fra den ene Dag til den anden, naar han med eet fra den larmende og levende Samtidighed gaar over i Forgangenheden, — fra at være en af dem, man løber paa daglig ude paa Gader og Biblioteker, hvis Skikkelse og Stemme sidder En i Øjet og Øret, og som man fornemmer stræbe og stride uden om sig under den fælles Konkurrences Tegn, — over til at blive en af de stille, der ikke længer hverken generer eller kan generes, som det alene beror paa en selv, om man vil beskæftige sig med, og som ikke kan give igen paa, hvad man siger om dem.

Bierfreund havde ved hele sit Væsen en særegen Evne til at angribe Folks Nerver; der var mangen, der, som Undertegnede, ikke kunde lade være med at gaa og se sig lidt gal paa ham. Naar han flagrede forbi paa Gaden med sin kunstneriske, rubensagtige Tilstudsning eller under forceret Grimaceren og Gestikuleren lod sin Veltalenheds viltre Vandflom strømme ud over en. Naar han — efter meteoragtig at have været forsvunden en Tid, paa Rejser eller under Sygelighed — med eet dukkede op og fór ud og lavede Spektakler i Avisen — langede ud efter Skovgaards Viborgbilleder eller Carl Jacobsens David, gav Nyrop et Snudedrag for „Muslingeskallen“ eller slog Allarm med sin „J'accuse“pjece mod Kristiansborgkommissionen. Naar man hørte om, hvordan han fra Universitetskatedret henrev Tilhørerskarer med sine „Parthenon, mine Damer, Parthenon — det er en Tanke“ eller „Hvad

Digitized by Google

var Frants af Assisis Betydning andet, end at han hentede Himlen ned paa Jorden?" Eller naar hans Bøger „skovede" i alle Kulturens Verdensegne — uden Sky „gjorde" baade Shakespeare og Dante og Rembrandt og Florens og just skulde gøre Michel Angelo for sagtens derefter at gaa i Lag med Beethoven, alt mens han ind imellem rystede Noveller og Romaner af sig. Altid var der som noget „over Stregen" ved ham — noget overspændt, overeksiteret, over Evne; altid noget „uden for Loven" — uberegneligt, utilforladeligt, noget, som ikke hang rigtig sammen, ikke holdt Stik. Og atter og atter saaredes Smagen af denne Æstetikers Smagløshed, protesterede den sunde Sans mod denne Kritikers Vrangdømme, oprørtes ens personlige Frihedstrang over Anmasselsen i denne Begejstring, der skreg op, disse kategoriske Domme til højre og venstre, denne krakilske Vælten sig ind over Folk.

Men samtidig var der, netop i dette: „over Stregen" og „uden for Loven" ved hele hans Færd, noget, som man uvilkaarlig studsende droges mod og næsten med Uhygge maatte beundre. Man mærkede jo, hvor rastløst det arbejdede inde bag denne vigende Pande og disse hvileløse Øjne; hvilken evig Flamme der brændte for det skønne i alle dets Former — i Ord, i Musik, i Billeder; hvordan han selv indvendig fortæredes af Kunstens egen Flamme. Og naar man læste hans „Shakespeare" eller „Florens", kunde man, hvor mange „Men"er man end vilde sætte, ikke undgaa at rives med af den Friskhed og Fart, den Rigdom paa Tanker og Iagttagelser, den Indtrykkenes og Følelsernes Styrke, den Evne til at overføre sine Interesser og agitere for sine Meninger, — som bærer disse Bøger. At her var en Kunstmodtagelighed og en aandelig Skaberkraft, hvori der stak noget næsten genialt, kunde man næppe være i Tvivl om. Mellem alle dem, der gaar om og plejer deres Karriere, kunde man heller ikke i Længden forholde den Sorgløshed og den Foragt for Klogskab sin Sympati, med hvilken Bierfreund Gang paa Gang lagde sig ud med de Ledende og de Sagkyndige, gav sig Blottelser og skaffede sig Fjender og aldrig vilde lære at passe sig ind i Rammerne. Og de, der havde hørt lidt om hans Livsforhold, anede Tragiken i hans Liv. Han var opvokset i Velstand, i i det rige, nationalliberalt dannede, højt ansete Bankdirektørhjem i Odense, men Drengen følte sig vistnok uretfærdig haardt

Digitized by Google

behandlet af Faderen, der satte ham i Maskinbygningslære og først sent gav efter for hans Hu til Studierne, og da Faderen døde, saa den unge Mand ligesom hele den efterladte Familie sig nok pludselig sat paa bar Bakke; Familiens Velstand var — hedder det sig — fuldstændig undergravet ved Faderens Død. I Bierfreunds Roman „Ira" — en paa sin Vis virkelig betydelig og original Bog, langt mere værd end de Smaafortællinger, han ellers skrev — fristes man let til at se Genskin af et Stykke Familietragedie, der har formørket og oprevet Bierfreunds Sind. Hovedkorset i hans Liv var dog haardnakket, nervøs Sygelighed — Næse- og Øjenlidelser, Kongestioner, Brystsmerter, det meste vel stammende fra Nerverne —; lige fra hans tidlige Ungdom tvang denne Sygelighed ham Gang for Gang til at indstille alt Arbejde eller arbejde med halv Kraft, og den har sikkert ført Anfald af Fortvivlelse og Angst for Fremtiden med sig. Anlagt for Stridbarhed og Bitterhed lige fra Dreng af, har Bierfreund endelig i stigende Grad lidt under den Modstand og Miskendelse, han saa møde sin Virksomhed. Han samlede ikke saa lidt af onde Væsker sammen i sig, og i et lille Land, hvor man saa let slutter sig sammen i Lav og Ringe, og hvor der kun er en eller to „Pladser" i hvert Fag, maatte en saa afgjort „outsider" som Bierfreund nødvendig lide en uretfærdig Medfart. Universitetsposten i Engelsk gik fra ham, — ingen vil paastaa, at det var med Urette; hverken Akademiet eller Universitetet vilde byde ham nogen Lærerplads i Kunsthistorie, — om med Rette eller Urette, tør jeg ikke sige; men at der under en eller anden Form burde være sikret ham økonomisk Understøttelse, synes mig aabenbart. Vor smaatskaarne, platfodede Danskhed kunde uden Fare give en Smule mere Europæisme Lov til at trives mellem sig, og naar man giver ti Tusind for at faa hver lille Stump Tegning af vore lokale „Mestere" katalogiseret og karakteriseret, var det ikke for meget at give et Tusind for at faa Michel Angelo studeret rundt i Europas Museer og Biblioteker, saaledes som det gjordes af Bierfreund. Bitterheden over ikke at kunne komme an, det store Krak i hans Livsvilkaar, den stadige Lock-out, som truede hans Arbejde fra Sygdommen — det var alt dette, som lagde Højtryk og Feber i hans Sjæleliv. Det sangvinsk opstemte i ham var en Leveviljens Nødværge mod Mørkets stigende Vande; det paradoksale, krakilske, indbildske og hovmodigt anmassende

Digitized by Google

i ham var Svaret paa Modstand og Miskendelse, og med jo flere Afsavn han tilkøbte sig sine stadige Rejser til England og Italien, jo højere Angsten for at blive arbejdsudygtig lurede i ham, des heftigere eksalterede han sig op i sin Kunstnydelse nede i Gallerierne og des utaalmodigere var han efter at faa favnet alt det største og skønneste, Verden bød paa. Den, som læste Bierfreund med denne Opfattelse af, hvad der foregik i hans Indre, maatte stadig se baade Styrke og Svagheder i hans Forfatterskab i Lys af en indre Skæbne og kunde ikke istemme Angrebene paa ham. Det var en Aand, som Livet havde bragt ud af Led, og i hvem herlige Kræfter arbejdede saa forkert, at Udbyttet baade for ham selv og os andre blev uretfærdigt ringe.

Men nu, da „the fever called living is conquered at last", da det brutalt er brudt af — dette Liv i Studier og Rejser, i ekstatisk Kunstnydelse og rastløs Skaben, i Kamp for Brødet og Kamp for Berømmelsen, nu kan det ikke skade nogen og kan maaske gøre sin Nytte, om man forklarer og forsvarer for sig selv, hvorfor man gik og saa sig gal paa Bierfreund og aldrig kunde faa nogen ublandet Tilfredsstillelse af hans smukke og rige Evner.

Der var for det første jo den Overlast, som han øvede ved hele sin Aandsform, og som man maatte reagere mod. Der var dette støjende og apodiktiske og terroriserende over hele hans Tale- og Skrivemaade, som ikke blot burde være bandlyst af den gode Tone, men maa slaas tilbage som et antisocialt Overgreb mod Medmennesker. Det var maaske fra sine kære Englændere — thi lige fra Bierfreund som Maskinbyggerlærling kom i 2 Aar til Amerika, var han en af de faa „Angelsachsere" her hjemme — fra Carlyle og Ruskin og Swinburne i hans Kritiker, at Bierfreund havde lært sig denne Form for engelsk Brutalitet. „Ingen" — siger han om en Scene i „Othello" — „der har blot mindste Sans for Poesi, vil tage i Betænkning at erklære den for den ypperste Scene i al dramatisk Digtning". Hans „Shakespeare" „overheroder Herodes" i denne Tone, naar han byder Brandes 10 Gange over i Anmasselse. Og hele hans Stil er stadig sat op i Superlativernes Fortissimo og vil voldelig tvinge Læserne alle Slags kategoriske Domme paa. En Leonardosk Tegning i Burlington House er „den dejligste Haandtegning, Verden ejer", Rembrandts „De Staalmeesters" er „det vidunderligste Portræt-

Digitized by Google

billede i Verden", et Digt af Marlowe er „de mest skønhedsfyldte, berusende Vers, nogen Litteratur kan udvise", og „gives der et lydefrit Digterværk paa Jorden, maa det være Skærsommernatsdrømmen". I samme Tone afsiges Fordømmelsesdomme til højre og venstre. Ghirlandajo er kun „en dygtig Malermester", Massaccio fortæller interesseløst, „det han beretter, rager ham ikke i mindste Maade", „Leonardos Kunst er i al sin Skønhed Karikatur", de Forgængeres Arbejder, som Shakespeare omformede, var „det usleste Makværk", som det var lige saa svært at faa noget ud af „som af en Klump Jord at frembringe et Menneske".

Trættende, yderlig trættende virkede i alt Fald denne fortsatte Eksaltation i Følelserne, alle disse yderliggaaende Meninger, disse vidtrækkende Domme, som rev og ruskede i Læseren, saa snart han var kommen inden for Rækkevidden af denne med evigt „full speed" snurrende og klaprende Mekanisme. „Denne lille Haand er en af Mærkepælene i Kunstens Frigørelse". „Den Marmortorso paa det Sted gav mig mere Oplysning om Hemmeligheden ved græsk Bygningskunsts Skønhed end Alverdens lærde Værker og Elgin Room i British Museum tilsammen." „Dante. Hvad var Florens før hans Tid? En ukendt Provinsby. Efter hans Tid? En af Solene i Aandens Verdenssystem. Hvorfor?" „Oldtid og Hedenskab er bygget paa Aristokratiet, Middelalder og Kristendom paa Demokratiet. Imellem de to Magter maa der altid staa Kamp." Meget hurtig maa en jævn Gennemsnitshjerne opgive Forsøget paa at gøre alle disse omfattende Ideer og højtspændte Meninger levende i sig og maa nøjes med at lade dem snurre og klapre forbi.

Og en Mistillid til Soliditeten af al denne Tankelivlighed og Følelseslivlighed undlod ikke meget snart at indfinde sig hos Læreren. Selve Stilens Sjuskethed og Veltalenhedens Banalitet vidnede altfor tit om, at Tankerne kun var flygtige og halvvejs gennemtænkte og Følelsesrusen en Beruselse i Ord. Hans historiske Udsyn bevæger sig f. Eks stadig i brede Baner gennem Billedsproget om Sædekorn og Knop og Blomst og Frugt, om Foraaret med dets spirende Vækst og Kræfternes Brydning, om Inspirationens Hengivelse, Favntag og Befrugtning, uden nogensinde — synes det — at føle Trang til ud af Sproget at presse nogen bestemtere Forklaren og Karakteriseren. Sprogets og

Digitized by Google

Stilens helt vulgære Allemandssprog gav ikke Indtryk af nogen videre ægte Oprindelighed i Indholdet. Hvor hurtigt han ofte saa' paa Billederne og læste Bøgerne, røbede talrige Smaafejl i hans Gengivelser af dem. Og Gang paa Gang maatte den sunde Sans stejle overfor det løse Grundlag, han byggede sine Tankebygninger op paa, eller de faldefærdige Korthuse, han opførte paa en lille Strimmel Sandhed. Linien: „In fair Verona, where we lay our scene" i „Romeo og Julie" hensætter Bierfreund i Begejstring over den træffende Lokalfarve: den Rejsende, der gaar rundt i Adigestaden, maa den Dag i Dag just faa dette Ord stadig paa sine Læber. En elskværdig Rembrandtsk Radering af Saskia giver Bierfreund et værdifuldt Bidrag til Kunstnerens Biografi: „Mere Vidnesbyrd end denne Radering behøves der ikke for, at hun har været en evig Solstraale i hans Hus". Paa samme Manér lever han naturligvis højt paa „Venskabet" mellem Giotto og Dante, belyser Filippo Lippis kunstneriske Udvikling ud fra Nonnerovet, véd meget om, hvordan Savonarolas Fald har virket paa Botticelli. Og i det store laver han Historien retorisk til ved under sin Fantasis Højtryk at drive en halv Sandhed op i en hel Løgns Dimensioner. Man læse f. Eks. i Florensbogen alt, hvad Modsætningen mellem Frants og Domenikus, Franciskanismen og Dominikanismen er svulmet op til under denne Behandling, — over Motivet „Frants vilde løse, Domenikus binde," hvordan endvidere Cosimo af Medici stilles op, vælgende mellem de to Ordner, „den, der var stiftet for at grundfæste og opbygge Autoriteten, og den, der bar Spiren til Autoritetens Nedbrydelse," og foretrækkende den første osv. osv. Eller hvordan „Gotiken skyldtes ganske den samme Stræben som den, der havde fyldt Frants af Assisi; det var det stærke løftede Troesliv i Italien, der erobrede Norden og dér skabte den himmelstræbende gotiske Kunst" . . . Kun mangler her endog den Sandhedsfjer, hvoraf Hønsene er lavede.

Hvordan var det muligt — maa den hæderlige Sagkundskab med Rette udbryde — at faa Tillid til en Forskning, som uafbrudt tog egne løse Hjernespind for Kendsgerningernes faste Væv? Til en aandelig Mekanisme, som snurrede afsted uden Tandhjul eller Moderator og greb hver Fornemmelse og drev den ud i Lidenskabens Yderlighed, hvert Indfald og hævede det op til Videnskabens Love, og som Gang for Gang ligefrem slog Klik

Digitized by Google

eller „malede Luft"? Til en aandelig „globetrotter", hvem intet var helligt, og som „gjorde" alle „Berühmte Kunststätten" for bagefter at paatvinge de skikkelige Publikummere sine Rejseindtryk som Højesteretsdomme — at efterkomme under Trusselen: „Ingen, der har ringeste Sans for Poesi og Kunst" osv.

Hvad der altsammen kan have sin Rigtighed. Men ikke mindre sikkert er det, at Valfarten til de „berühmte Kunsstätten" er højst fortjenstfuld og fornøden, hvis vi ikke paany, som før 1870, skal forsumpe i selvgod Smaalighed, — hvad der jo er mange Tegn til —, og at alene en Følelse og Fantasi, som dem, Bierfreund sad inde med, kan naa ind til Sjælen i Kunst og Digtning, — medens den fejlfrieste „Videnskab" aldrig naar længer end til den ydre Skal. Og ligesaa sikkert er det, at hvis Bierfreund havde levet og skrevet i et af de store Lande, vilde han som en Dilettant i stor Stil, — en I. A. Symonds f. Eks. — ikke blot have kunnet grunde en behagelig Eksistens, men ogsaa have vundet sig et ubestridt Navn og en anerkendt Betydning som en aandfuld og vækkende Forkynder af Skønhedens Religion, — uden at han som her, hvor vi alle har hverandre altfor nær paa Livet, var kommet til at „angribe Folks Nerver".

VALD. VEDEL.

Digitized by Google

DUNCAN KONTRA BOURNONVILLE

Motto: Die Hamilton wollte nicht tanzen, die Fuller sollte nicht, aber die Duncan konnte nicht.
(Oscar Bie: Das Ballett als Litteratur.)

DET var blevet bebudet, at Terpsichore i egen høje Person i Vinter skulde hyldes paa den Scene, som hun har skærmet med saa megen Bevaagenhed, men selv om Gudinden endnu en Stund maa vente paa Løftets Indfrielse, har hun kunnet trøste sig ved de mange Ofre, der er bragt hende i Aarets Løb. Lykkeligt indvarslede med Mesterens Jubelfest er en Række af Bournonvilles Hovedværker uældede gaaet deres Sejersgang over Scenen, og en Række af Musens yngre og alleryngste Tempeltjenere har givet rige Løfter om Ballettens Fornyelse. Kunstværker som Dansene i Djamileh eller Samson og Dalila har brudt nye Baner og igen vist, at den Mand, der har løftet Bournonvilles Arv, ogsaa som skabende Kunstner staar i allerførste Række. Den let orientalsk stiliserede Dans i Djamileh blev i Fru Agerholms betagende skønne Udførelse om ikke den højeste saa i alt Fald den ædleste Kunstnydelse, der har været at se paa vore Scener, men desværre fandt det kostbare Perlesmykke over for et Publikum af Tartuffer den Anvendelse, som Ordsproget saa klogt fraraader. Ogsaa uden for Balletten er der blevet præsteret god Kunst: Miss Fuller har fremført sine halvt filosofiske Experimenter over Farvens og Lysets Rytmik, og Fru Bérèny har atter vist sin spinkle, men ubeskrivelig elegante Kunst som Dukken Alesia, et i sin Art ganske isoleret Kunstværk, der endda, tværtimod hvad der plejer at være Tilfældet efter Spekulationsturneer, i den nye Gennemarbejdelse virker med en langt diskretere og vittigere Anbringelse af Pointen end i den oprindelige Udførelse. Ingen af disse Kunstnere har imidlertid blot tilnærmelsesvis vakt den Opmærksomhed, som de Forestillinger, der nylig er blevet givet af en amerikansk Dilettant Miss Isadora Duncan.

Digitized by Google

Teoretisk Spekulation og revolutionær Kampiver i Strid med praktisk Teknik og nedarvet Tradition er et Skuespil, der for Tiden opføres paa alle Kunstens Scener, og Miss Duncan udtaler udtrykkelig, at det er denne Kamp og ikke hendes personlige Ydelser, der for hende staar i Forgrunden. Hendes Optræden er at opfatte som en pædagogisk Opvisning, hvis Maal er at paavise det usunde og forkastelige i Balletdansens unaturlige Akrobatbevægelser. Den græske Chiton og de nøgne Fødder fører hun i Brechen mod Rococotidens brusende Skørter og Silketrikot, og gennem Studiet af græske Vaser og Statuer søger hun at naa tilbage til de „primære Bevægelser for det menneskelige Legeme, af hvilke fremtidige Danse kan udvikle sig". At Miss Duncan desuden møder med et stort hygiejnisk Program og gennem Dansen ønsker at udvikle „mere fuldkomne Mødre" og fremme „Fødslen af skønnere og sundere Børn", er naturligvis i og for sig ikke uden Interesse, men det berører næppe hendes Angreb paa Kunstdansen, der i Følge sit hele Væsen maa stille sig noget reserveret over for Barnefødsler.

Ballettens Kunst er alt andet end let tilgængelig, og der er vist ingen af de skønne Kunster, der hos sit Publikum møder saa lidt Sagkundskab som Dansen. Ganske vist bliver der let meget, naar f. Eks. i „Toreadoren" den melankolske Englænder efter et mislykket Frieri udfører sit fingerede Selvmordsforsøg og under Moderens Rædselsskrig bortfører den besvimede Danserinde. Men det vilde være sangvinsk at tro, at denne Latter er Forstaaelsens, og jeg har gentagne Gange hørt Folk — og Folk med levende Interesse for Kunst — stille denne Scene i Række med de tarveligste Fjællebodsløjer. For at kunne begribe en Ballet, maa man fremfor alt kunne høre med Øjnene: Naar først den diskrete Takt i Bevægelsen gaar op i en højere Enhed med den mere massive i Musikken, begynder der at dæmre en Forstaaelse af, hvordan Bournonville har parafraseret den groteske Scene med sin gennemkultiverede Kunst og sin musikalske Verves mest spillende Vid. Den Musik, der er benyttet, er maaske tarvelig, men den lydløse Terzet, som Balletdigteren med den fineste Nuancering har komponeret for Sopran, Alt og Baryton, er en Scherzo uden Mage. Jeg har med Vilje valgt et Eksempel, der er forholdsvis usammensat og ikke indtager nogen særlig høj Rang i vor Balletkunst, men jo finere Midler der anvendes, des vanskeligere bliver Tilegnelsen. Da den unge Officersfrue i „Livjægerne" er kommet efter Amagerpigernes Letsindigheder med Officererne, danser hun for Veninderne med sine hvide Armes og sit lysende Smils hele Trylleri, og det er Mandens Flygtighed og Uimodstaaelighed, der er Temaet for hendes Dans. Saa kommer det imidlertid for Dagen, at det er hendes egen forfløjne Sangfugl, der er Synderen, og den samme Dans tolker i brudte, klagende Moltoner hendes Fortvivlelse, indtil Solen atter bryder frem og kalder hende til Maskespillets muntre Hævn. Det er naturligvis ganske umuligt med Ord at give nogen Forestilling om den Rigdom af Bevægelsesmusik, som en

Digitized by Google

saadan Scene rummer, og selv naar man har betragtet den mangfoldige Gange, er der langt igen, inden man kan sige, at man har modtaget det fulde Indtryk af den Skønhed, der er nedlagt i Kunstværket. Musikken er i den Grad gaaet baade den skabende og den udøvende Kunstner over i Blodet, at Bevægelsen i Dansens Melodi ikke blot finder Udtryk for Takten, men ogsaa for Tonehøjden i Orkestrets. Til den ideale Tilskuer skulde man kunne stille den Fordring, at han under Udførelsen af en Balletscene, selv om Orkestret forstummede, kunde reproducere den Musik, hvorover Dansen er bygget. Dette musikalske Skarpsyn maatte naturligvis forudsætte en lignende Idealitet i Komposition og Udførelse, men naar det gælder Skønhed, kan Idealet ikke sættes højt nok, og der er saa meget mere Grund til at understrege en saadan Fordring, som det er en udbredt Anskuelse, at Balletten er en Kunstart, der kan opfattes ganske uden Forudsætninger. Denne Vildfarelse medfører imidlertid uvægerlig, at det Øje, der ikke har opøvet sig til at følge Dansens stumme Melodi, kommer til at betragte f. Eks. „Toreadoren" som en Fjællebodskomedie og „Livjægerne" som en Duftvaudeville, saa at to af den danske Kunsts kostbareste Frembringelser i „dannede" Menneskers Øjne bliver en Børneforlystelse, som et voksent Menneske daarligt nok kan være bekendt at se paa.

Miss Duncans Præstationer er ganske anderledes usammensatte. Det om jeg saa maa sige rent grammatiske i hendes Dans er af en esperantolignende Simpelhed. Hun opererer med een Person (1ste Singularis) og med eet Køn (Neutrum). Allerede dette er for Tilskueren en betydelig Lettelse. Al dramatisk Konflikt, al koreografisk Relation — man tænke paa Begyndelsen af „Valkyrien", hvor den enkelte Stemme i Svavas Dans æqvivalerer med Søstrenes svulmende Unisono — al Contrastvirkning mellem Mand og Kvinde er udelukket. Hele Opmærksomheden kan samle sig om den enkelte Skikkelse, der tegner sig fast og bestemt mod en ensformig Baggrund. Og denne ene, dominerende Skikkelse bærer som Kostume et enkelt gennemsigtigt Gevandt — meget smagfuldt —, der falder fra Skulder til Fod uden akcentuerede Afbrydelser og viser alle Former med stor Klarhed, medens den (hos os) gængse Balletdragt skjuler Legemet fra Taillen til Knæet og derfor ofte medfører nogen Uklarhed i de mere komplicerede Bevægelser. Dette lange løse Gevandt, der maa give Danserinden en misundelsesværdig Følelse af Lethed, kræver, at hun for ikke at indvikles i dets Folder, maa begrænse sin Dans til ganske usammensatte Bevægelser, der ikke følger forvirrende hurtigt paa hinanden og derfor er lette at opfatte. En saadan Begrænsning er desuden en nødvendig Følge af, at hun danser med nøgne Fødder paa et Tæppe og altsaa arbejder med en for Dansere usædvanlig Gnidningsmodstand. Da hun er alene paa Scenen og paa Grund af sine nøgne Fødder kun med nogen Vanskelighed kan udføre en Drejning, er hendes Dans væsentlig eenplanet: Hun bevæger sig frem og tilbage mod Tilskuerne i fuld Frontudfoldelse, eller ogsaa løber hun i skarp Profil op og ned

Digitized by Google

langs Bagtæppet. Da hun endelig har en dybtfølt Aversion mod Kunstdansens indviklede Pas, former hendes Optræden sig ganske naturlig som en Række elementære og lidet varierede Attituder i løs Tilknytning til den ledsagende Musik. Og hvor løs denne Tilknytning er, bliver dobbelt iøjnefaldende, da hun mærkværdig nok med Forkærlighed anvender Paryktidens Musik, der ikke blot er skrevet i en Periode, hvor Kunstdansen florerede, men umiskendelig er beregnet for Kunstdans. Særlig tydelig traadte dette Misforhold frem under hendes Fortolkning af en af Dansene fra Elysiumsscenen i Glucks Orpheus, hvor man kunde sammenligne det kongelige Teaters gennemmusikalske Balletledsagelse. Til de mest iørefaldende og indsmigrende Danserytmer skred Miss Duncan i et langt, mørkt Gevandt og med ganske yndefulde, men uendelig langsomme og umelodiske Armbevægelser over den halvmørke Scene. Hvis man ikke havde hørt Orkestret, vilde ingen kunne ane, i hvad Retning de illustrerede Toners Rytmik bevægede sig, og man vilde med maalløs Forbavselse gennem Programmet erfare, at Miss Duncans Dans var tænkt som en „Gavotte" udført i det attende Aarhundredes Elysium. Melodien i hendes Dans er altsaa meget lidt fremtrædende (som hun da ogsaa selv betoner, saa vidt jeg forstaar de, ofte noget sibyllinske, Udtalelser om „Fremtidens Dans", hvormed hun ledsager sin Optræden), og ogsaa paa dette Punkt kræver den kun faa Forudsætninger. Man kan derfor ikke undre sig over, at hun overalt gør stor Lykke hos et Publikum, der aldrig for Alvor har betragtet Dans som Kunst og derfor ikke tænkt paa at opøve Øjet til den Aarvaagenhed, der er den første Betingelse for al Kunstbetragtning. En medvirkende Faktor ved Miss Duncans Succes er uden Tvivl ogsaa hendes Stilling over for dette Publikum. Det kunde ikke falde mig ind at betvivle, hvad Danserinden selv kalder „sin religiøse Følelse for den menneskelige Fods Fuldkommenhed", men det kan ikke skjules, at denne hendes Religion har været hende en meget virksom for ikke ligefrem at sige uundværlig Reklame. Og det samme gælder de Etiketter, hun sætter paa sine Danse: Er der en konfirmeret Skolepige, der ikke har Botticellis Primavera hængende over sin Seng, og er ikke Pan og Echo eller Bacchus og Ariadne et ganske anderledes distingveret Selskab end Fru Louise og hendes Livjæger? Og naar en amerikansk Dame paa en dansk Scene til italiensk Musik fortolker en Idyl af Moschos — er der saa ikke over hendes Dans den rette Parfum de Cosmopolis, der i vore oplyste Tider er den eneste, som kan finde Anvendelse i anstændig Kunst? Miss Duncan har med en saa usvigelig Sikkerhed vidst at ramme den Smag, der i Øjeblikket behersker Kunstens Halvverden, at man alene derigennem kommer til at betragte hendes Dans med en Mistillid, som den maaske i og for sig ikke fortjener.

Miss Duncan retter sit Angreb mod Balletdansen som Helhed, men hun rammer den kun inden for et meget begrænset Omraade, nemlig Ballerinaens isolerede Solodans. Det er altsaa ikke uden Grund, at tyske Æstetikere bebrejder hende, at hun trods sine store Ord har

Digitized by Google

narret os for Ballettens Reform. Men alligevel er dette Angreb ført med en saadan Hidsighed og har vakt en saadan Opmærksomhed, at der er nogen Anledning til at prøve Omfanget og Berettigelsen af hendes forbitrede Polemik.[1])

Miss Duncans første Anke mod Balletdansen er af medicinsk Natur: Ved urigtig Beklædning og urigtige Bevægelser bliver Musklerne forkrøblede, Legemet vansiret og Skelettet forvredent. Dette er nu tildels en Smagssag, og jeg bekender ærligt, at religiøse Fornemmelser over for mine Bens Fuldkommenhed — og de er paa Ære aldeles upaavirkede af Balletdansens Fordærvelse — paa ingen Maade hindrer mig; med en ganske jordisk Misundelse at betragte Hans Becks vansirede Legeme og forkrøblede Muskler. Men selv om visse Partier af Dansernes Muskulatur skulde være udsat for en Udvikling, der fjerner sig noget fra det naturlige, hvad der kan være rimeligt nok især for Føddernes Vedkommende, er dette en Ulempe, der følger med al Kunst, og der falder et let komisk Skær over Miss Duncans Patos, naar man betænker, at en Række mandlige Strygere og Blæsere Aften paa Aften maa forvanske deres Arm- og Ansigtsmuskler med de mest naturstridige Bevægelser, for at Miss Duncan kan gøre Propaganda for den kvindelige Fods Fuldkommenhed.

Den anden Fordring, Miss Duncan stiller til Dansen, er Sædelighed, og her deler hun formentlig Anskuelser med en af de tyske Æstetikere, der optræder som hendes Bannerførere, og for hvem Balletdansen er en Halvkunst, der beror paa et Kompromis mellem sædelige Forskrifter og usædelige Interesser. Dette Angreb rammer som bekendt ikke Danmarks Balletdans, og Edvard Brandes er i sin mesterlige Karakteristik af Bournonville (i „Dansk Skuespilkunst") ikke langt fra at betegne Manglen paa seksuel Sansepirring som det centrale i den danske Ballet. Men dette „vestalske" Præg er en ganske periferisk Egenskab i Bournonvilles Kunst, og han har som bekendt gennemført det ikke af kunstneriske, men af sociale Grunde, for at højne de udøvende Kunstneres Stilling i Samfundet. Paa dette Punkt forstod han ikke Spøg, og det er meget betegnende, naar han om sin Ballet „Eventyr i Billeder" skriver: „Det var mig en Gang for alle magtpaaliggende at bekæmpe de Fordomme, der stille *Lethed* og *Ynde* lige med letfærdig Øjenslyst! Selv Andersens lille Papirsdukke med det opløftede Ben er ikke fri for denne frivole Antydning, og det blev en Samvittighedssag for mig at give hans standhaftige Tinsoldat en værdigere Genstand for sin Kærlighed." Man kan smile over den elskværdige gamle Herres Ivrighed, men naar man ser hen til vore Danseres sociale Stilling og

[1]) Miss Duncans mimiske Præstationer (den unge Pige og Døden, Orpheus' Klage over Eurydike) virker med ganske samme Midler som tilsvarende Scener hos Bournonville (kun synes ogsaa her hele Mimikkens Solside at være hende nægtet), men det vilde være ubilligt at sammenligne en isoleret Fremstilling med et kompliceret og fortrinligt dramatisk Ensemble. At Danserinden som Afslutning paa sine Forestillinger til indsmigrende og gammelkendte Toner af Strauss danser en ganske balletagtig Vals, kan naturligvis kun betragtes som et Kuriosum, men fortjener dog at anmærkes som en af hendes — rigelig mange — Indrømmelser til Publikum.

Digitized by Google

sammenligner den med Udlandets, glemmer man sin Munterhed og bøjer sig beundrende for den Styrke i Troen, der har kunnet flytte saadanne Bjærge af sekelgammel Fordom. Og at Bournonvilles ildfulde Kunstnertemperament ikke har betragtet Eros' Sejr over Sanserne som et Tema, der ligger uden for Dansens Fremstillingsmuligheder, derom bærer hans Balletter mange Vidnesbyrd og blandt de bevarede først og fremmest „Trymskviden". Sansernes Ilddaab i Volas Hule og deres jublende Indtog i Ægirhallens havblaa Kyskhed former sig for Mesterens Blik som en Række af de sublimeste Danse. Ildguden bøjer sig med Rosen i sin højt hævede Haand over den unge, helt ubevidste Kvindeskikkelse: Hendes Sanser vaagner og med foldede Hænder læner hun sig tilbage mod Forføreren i viljeløs Hengivelse. Med slangeglatte Bevægelser og Sejrens Sikkerhed i sit Blik rækker han Spejlet til Søsteren og vækker med sin hede Aande Kvindens Behagelyst, saa at hendes Arm i en uvilkaarlig Bevægelse af uforlignelig musikalsk Ynde føres op mod Nakkehaarets Knude. Sanseglædens Skala gennemløbes i hele sit Omfang. Med det fineste Skælmeri tolkes Sansernes henrykte Latter under Klokkespillets klingre Toner, og i Lokes Pirouetter er selve Elementets Rasen malet med en Glød, der næppe staar tilbage for Forbilledet. Disse Danses Karakter understreges af Farverne; Vølvens Sørgeslør danner den ulykkevarslende Indledning, og flammerød hvirvler Lokes Gestalt sig mellem Sansernes sommerfuglespraglede Pragt. Alt er forberedt for det afgørende dramatiske Vendepunkt, da Sigyn som baaret af friske Havbriser svæver ind over Scenen, og Livsglæden i hendes uskyldshvide Dans bringer den jublende Befrielse som Lærkesang under Bacchusorgiet. For at faa det fulde Indtryk af Frodigheden i Bournonvilles Kunst maa man huske, at han faa Aar i Forvejen — i tredje Akt af „Valkyrien" — i en helt anden Sammenhæng og med helt andre Midler har skildret den samme pragtfulde Kontrast mellem den himmelske og den jordiske Kærlighed. Og det er ikke nogen Selvmodsigelse, naar Bournonville, der med en Glød, som næsten minder om Rubens, har skabt disse levende Malerier af Sansernes Rus, følte en saadan Sorg og Skam over den Pepita-Begejstring, der i sin Tid hærgede København, at han endog tænkte paa helt at opgive sin Kunst Det, der forargede ham hos Pepita, var nemlig ikke i og for sig, at hun søgte at virke inciterende paa sit Herrepublikum, men at hun ikke kunde danse og saa afbødede denne Mangel ved ganske ukunstneriske Midler. Hvis Bournonville derimod havde set Fru Agerholm danse i Djamileh, vilde han uden Tvivl have applauderet kraftigt, og han vilde med rystende Indignation have betragtet det bigotte Publikum, der var mødt i Teatret med glad Forventning om at se noget uanstændigt og saa hilste Kunstnerindens skønne Dans med isnende Tavshed. Fru Agerholm dansede en udpræget erotisk Dans, og den Mand, der saa hende, kunde næppe undgaa at blive paavirket af Dansens Erotik. Men hun skabte med sit slanke Legemes Bevægelser et saa gennemmusikalsk Udtryk for de sundeste og mest elementære Følelser hos Men-

Digitized by Google

nesket, at intet Stænk fra Rendestenen satte en Plet paa hendes Kunst. Og inden man prøver at forvise saadanne Fremstillinger fra den kongelige Scene, skulde man betænke, om ikke „Sædeligheden" er bedre tjent med, at den virkelige Kunst tager de erotiske Opgaver op, end med, at den uden Konkurrence overlader det til vore Varieteer Aften paa Aften at besudle Menneskelivets naturligste Instinkter. Naar derfor Miss Duncan, der praktisk talt danser nøgen, med saa megen Stolthed fremhæver, at hendes Dans ikke bringer nogen Mand ud af hans Sindsligevægt, er det svært at forlige hendes Dans' utvivlsomme Decens med dens postulerede Sundhed. Under alle Omstændigheder er hun her i den stærkeste Uoverensstemmelse med de Grækere, hun idelig beraaber sig paa. Da det syrakusanske Danserpar ved Kallias' Symposion har danset som Bacchus og Ariadne for Sokrates og hans Venner, kaster de nygifte Athenere sig paa deres Heste og rider i flyvende Firspring hjem til deres unge Hustruer, og denne Scene har Xenophon med stort Eftertryk opstillet som et etisk Modstykke til Platons Fremstilling af den himmelske Eros, der for ham staar som usædelig og for os i alt Fald som unaturlig. Hvis man altsaa anlægger den græske Sædeligheds Maalestok paa Miss Duncans blodløse og hermaphroditiske Fremstilling af det samme Emne, maa man nødvendigvis finde, at hendes Dans er ganske pervers.

Det tredie og fornemste Krav, som Miss Duncan stiller til „Fremtidens Dans", er Skønhed, og her træder Modsætningen mellem hendes individuelle Inspiration og Ballettens nedarvede Teknik særlig skarpt frem. For hende bestaar Dansens Opgave i at finde naturlige Stillinger, som en Billedhugger umiddelbart kan overføre til sin Kunst, medens Balletdansens hele Tragten, som hun fuldkommen rigtigt fremhæver, gaar ud paa Rytmik. Hendes Dans betegner, som hun med en noget dristig Vending udtrykker sig, „en Oversættelse af Verdensaltets Tyngdekraft til det menneskelige Individ", medens Balletdansen gennem et Slags optisk Bedrag søger at omgaa Tyngdeloven. Forskellen mellem de to Principper viser sig allerede i Kostumet. Det er naturligvis ikke Balletdansens Opgave at fremkalde den Forestilling, at Danseren flyver, men den tilstræber at følge selv de hurtigste og flygtigste Bevægelser i Musiken. Derfor danses der i en blød og bøjelig, tætsluttende Sko, der ikke berøver Foden noget af dens følsomme Smidighed, medens den ganske smalle og glatte Saal frembyder et Minimum af Gnidningsmodstand. Derfor danses der i det korte, let stivede Skørt, der ikke blot giver uhindret Spillerum for selv de pludseligste Bevægelser, men ogsaa dækker de stærke Knæbøjningers uskønne Linjer — og enhver, der har set Balletdans i Udlandet, vil prise den Indsigt i Dansens Natur og den Skønhedssans, der bevægede Bournonville til at vælge den gyldne Middelvej mellem det første og det andet Empires Balletkostume. Tillige virker dette Skørt ved sin Lethed og Bevægelighed under hurtige Danse som en flygtig henaandet Akcentuation af Bevægelsens Musik, og selv under Fødderne vildeste Hvirveldans fast-

Digitized by Google

holder det en forholdsvis ubevæget Basis for Overkroppens Plastik. Denne Dragt er skabt og udviklet gennem Generationer af udøvende Kunstnere, hvis Maal var at forme det fuldkomne Instrument for Legemets Rytmik. Miss Duncan derimod vil kun benytte Bevægelser, der harmonerer fuldt ud med Legemets Bygning. Derfor danser hun „nøgen paa Jorden" — det sidste maa opfattes som et poetisk Udtryk for en Danseestrade — og for at ikke denne Nøgenhed skal lægge for stærkt Beslag paa skrøbelige Tilskueres Interesse, maa hun Dagen før sin Optræden udstede et bønligt Opraab, hvori hun anmoder sit Publikum om ikke at se paa hendes Fødder, medens f. Eks. Odysseus røber sin slette Smag ved under Phæakernes Dans netop at beundre „Føddernes lynsnare Bevægelser". For Miss Duncan er Rytmiken det underordnede, Skikkelsen og Stillingen det centrale. Men netop derfor er det ikke til at begribe, at hun, der lægger saa megen Vægt paa det frie Legemes spontane Bevægelse, danser til Musik, og vel at mærke en Musik, der er nøjagtig lige saa teknisk og virtuos som den Kunst, hun fordømmer. Den samme Miss Duncan, der angriber Balletdansens Afgudsdyrkelse af Rytmen, danser til en saa melodiøs og kadenceret Musik, at hendes Bestræbelser nødvendigvis maa strande. For at komme paa Højde med Rameaus rislende Melodi springer hun med højt løftede Knæ i ganske monotone — man fristes til at sige trædemølleagtige Bevægelser henover Scenen og røber ubarmhjertigt alle de svage Punkter i Kvindelegemets for det passive konstruerede Bygning, som Aarhundreders Balletteknik efterhaanden har lært at omgaa. Med Opofrelsen af den statuariske Linieskønhed, der er hendes Idol, betaler hun den Rytmik, som hun forhaaner. Og hun gør kun et daarligt Bytte. Inden hun faar løftet sin nøgne og tungt bevægelige Fod fra Tæppet, er Musiken længst flygtet fra hende: Slaphed i Melodien er Kendemærket for Miss Duncans Dans. Alt, hvad der hedder Fasthed eller Appel i Dansen, er hende nægtet, og hvis man vil stille sig klart, hvad Kunsten vilde tabe ved hendes Teoriers Sejr, skal man forestille sig, hvordan hun i sit løse, dystre Slør og paa sine nøgne Fødder vilde kunne danse en Mazurka eller en Reel. Det viser sig hurtigt, at det Omraade, hvor Miss Duncan kan konkurrere med Balletdanserinden, er endnu snævrere, end man fra først af skulde formode. Al den Dans, der tolker den sejrsikre Glæde, som kan ligge i det fulde Herredømme over Legemets Bevægelse, er denne Sundhedens Præstinde nægtet, og man forstaar for saa vidt, at hun vælger Parykmusikken til at ledsage sin Dans: Der er den samme Forskel mellem Bournonvilles Reel og Miss Duncans Musette som mellem Rubens glødende Ringdans og Lancrets elegisk smægtende Pastorale. Men det elegiske er ogsaa det eneste, hun har tilfælles med Paryktiden, og man kunde paa Forhaand vide, hvordan Miss Duncans antike Kostume og drabelige Benbevægelser vilde tage sig ud paa Baggrund af en Musik, hvis Stil er Porcelæn, Miniatur og Kartouche.[1] I Rokokokvadrillen i Pontemolle kan man se den Dans, der hos en Kunstner er det spontane Udslag af en

Digitized by Google

saadan Musik, men endnu skønnere i Fru Prices Solo i „Livjægerne". Tre Gange gentager Dansen den samme Melodi og hver Gang i et hurtigere Tempo. Rytmen er markeret som det fineste Stakkato i et Spil af Porcelænsklokker, og Danserindens smidige Fod følger den med de delikateste Miniaturbevægelser i alle dens Forgreninger. Med en flygtig Antydning af et overgivent Smil og med den fuldkomne Sikkerheds lette og utvungne Koketteri pointerer hun ligesom hoverende Melodien i sin gratiøse Leg, og i den fortryllende musikalske Kavalkade, der som et Intermezzo indflettes mellem Hovedmotiverne, er hendes spinkle Legeme saa gennemsitret af Musikkens Skalkagtighed, at det er som de spidse smaa Balsko dansede paa selve Violinernes Toner.

Miss Duncan udtaler, at Balletdansens Bevægelser er sterile, medens hendes rummer de forjættende Kim til Fremtidens Dans. Her turde dog en lille Korrektur være paa sin Plads. Jeg vil ikke lægge nogen Vægt paa, at hendes Bevægelser virker grænseløst monotone, men kun fremhæve, at jeg med tre Aars Mellemrum har set hende danse nøjagtig de samme Danse uden Antydning af en Udvikling. For at se, hvad dette betyder, maa man paa et vilkaarligt Punkt af Bournonvilles Liv vælge tre paa hinanden følgende Aar og saa prøve at blive klar over, hvad han i dem har præsteret af nye Danse, og i hvilken Grad hans Kunst er blevet modnet. Grunden til denne forbløffende Forskel i Productiviteten er ikke svær at se. Bournonville havde, inden han begyndte at komponere, gennemgaaet en enestaaende teknisk Uddannelse ved selve Kunstdansens Arnested, men dette er kun Baggrunden for hans Udvikling. Man maa ikke glemme, at ved Siden af hin raffinerede Solo i „Livjægerne", der er en af de ædleste Frugter af hans franske Skole, staar en Polka militaire, saa sund i sin Melodi og saa heroisk i sin Bevægelse, at alle Miss Duncans græske Sværmerier bliver den rene Feberkost ved Siden af den høje, Apolliniske Skønhed i Bournonvilles Dans, og i den samme Ballet har han digtet et Satyrspil som den store Sømandsreel, hvor alle Livets frodigste Safter i skummende Skaaler bringes som et Offer til den tyrehornede Gud. Disse betagende Danse, der er et Udslag af den mægtigste kunstneriske Potens, er Bournonvilles personligste Indsats i den Kunst, der for ham var la carrière la plus glorieuse. Og det er let at se, hvorfra han hentede Kraften og Raamaterialet til Dansens Foryngelse. Fra Sevilla til Moskva, fra Napoli til Hardanger udstrakte han sit Studiefelt, og det, han studerede, var ikke fremmede Kunstneres i fremmede Former støbte Værker, men det levende Menneskes uvilkaarlige Trang til rytmisk Bevægelse. I den ukunstneriske Folkedans fandt han de friske Kilder, der kunde fylde ny Vin paa hans gamle duftende Læderflasker, og paa den lykkelige Vekselvirkning mellem Sundheden i den uskolede Dans og Ballettens forædlede, men udpinte Teknik beror den eksempelløse Frodighed i hans Kunst. Ogsaa Miss Duncans Reform var maaske blevet mindre steril, hvis hun i Stedet for de græske Vaser og Statuer havde

Digitized by Google

set paa de højst ejendommelige Danse, som de levende Grækere danser, og som uden Tvivl burde studeres og udnyttes af en professionel Danser, der kunde opfatte dem med lige saa spillevende Øjne som Bournonville. Men Miss Duncans Dans er fremgaaet af teoretiske Spekulationer over Billedkunst, og naar man ser, hvad det er for Kunst, begriber man endnu bedre, at Resultatet er blevet saa fattigt. Hendes Forhold til Hellas illustreres maaske bedst ved, at det er en alexandrinsk Salonbukolikers parfumerede Idyl, der for hende repræsenterer det græske Naturbarns uberørte og ubevidste Bevægelser. Og ganske det samme gælder hendes Forhold til Renæssancen. Hun nævner selv Tizian som Forbillede for sin Fremstilling af Bacchus og Ariadne. Men det er at tage Malerens Navn forfængeligt: Intet Menneske vil kunne tænke paa Tizians Maleri under denne blegsottige Dans. Derimod er hendes Paavirkning af Lionardos milanesiske Epigoner umiskendelig, og gennem et tykt Lag af engelsk Overmaling skimter man Botticellis Primavera. Jeg bøjer mig i Støvet for den store Kunstner, men det er vel ikke netop i hans Kunst, at Naturlighedens og Sundhedens uberørte Kildevæld springer. Den engelske Prærafaelisme er den billedkunstneriske Hovedkilde for den engelske Dames Dans, og Burne-Jones' smukke, men gennemdekadente Billede af Natten kunde gerne være et Maleri af Miss Duncan. Hun har det samme neurasteniske Smil og den samme kantede Ynde i sine slappe Bevægelser. Naar man ser hende danse paa en stor Scene og i fuld Belysning, virker hendes Optræden frastødende, men her, hvor hun dansede i Halvmørke, i mørke Dragter og paa et mørkt Tæppe, var der over hendes Dans en vis Stemning: Det var som en Natfugl med tunge Vingeslag flagrede gennem Tusmørket.

OVE JØRGENSEN.

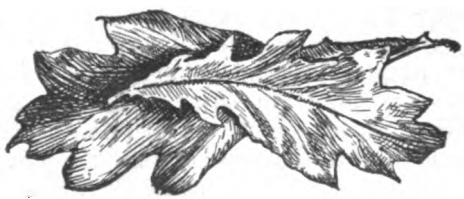

Digitized by Google

EFTER SLAGET

1.

PAA de mange og store Folkemøder, der blev afholdt over hele Landet før Valget, gentog der sig bestandig et ejendommeligt Træk. Ved Afstemningen om Dirigentvalget eller om Resolutionen stemte kun en ringe Del af Forsamlingen. Derfor kunde de Radikale notere saa mange Sejre og Majoriteter. Deres Folk stemte nemlig altid. Men de, der ikke stemte, disse Hænder, der blev nede, repræsenterede ogsaa et politisk Standpunkt. Og det var ikke Ligegyldighedens eller Neutralitetens. Det var det vedhængende, Sindelag, Bondeforsigtighedens Angst for det uprøvede, den større Respekt for Kendsgerningen end Sans for Ideen, der var udtrykt i disse passive Hænder. Og det var dem, der paa Valgdagen gjorde Udslaget. Den store Verdensuro ude i Europa og de store, udfordrende Idéer i det radikale Program har paa denne Majoritet af Vælgerne virket som et: tøv æ bit' Korn! De radikale Tænkere og Idealister, der følte sig i Forbund med deres Aandsfæller over hele Verden, og som i deres egen Tanke og Følelse fornam Stempelslaget af den voksende Bevægelse, havde troet, at Virkningen vilde blive den modsatte. De havde givet Agt paa Valget i Sverrig, paa Valgene i England og Frankrig, paa Revolutionen i Rusland og Norges Løsrivelse, og de havde troet, at hele denne Bevægelse, der kunde give det Udseende af, at Europa gik hen imod et nyt 1848, ogsaa vilde skylle sine Bølger

Digitized by Google

ind mod vore Kyster. Derfor havde de givet deres Agitation Rytme af den stigende Frihedsbølge, sat den højere op end nogensinde før her i Landet. Men derved havde de ogsaa til deres egen Skade givet Valget et stærkere Løsen end nødvendigt. Fra at gælde for eller imod Ministeriet gik det over til at gælde for eller imod Radikalismen.

Disse doktrinære og systematiske Standpunkter fra det radikale Program har Befolkningen paa Landet endnu langtfra været moden til. For en almindelig Bondemand er det doktrinære overhovedet et fremmed og utilgængeligt Standpunkt. Det vilde i hans Mund blive til en Frase. Men et af Bøndernes Fortrin i Politik, og et Fortrin de har fremfor Bybefolkningen, er det, at de gaar af Vejen for Fraser. Derfor har de begavede og varmt følende Mænd, der drog ud til Møderne paa det radikale Venstres Program, haft saa ringe Fremgang. Pastor Morten Pontoppidan i Ringkøbing og Overretssagfører Levysohn i Mariager, som utvivlsomt hver paa sin Vis har udviklet Odenseprogrammet paa en udmærket Maade, den ene med Begejstring og i brede Syner, den anden med systematisk Skarphed og Grundighed, er sendt tilbage fra Jylland med en knusende Protest. Saadan som det er gaaet disse Mænd, der uden Forskole og uden Tilknytning til den Befolkning, som hvis Talsmænd de optraadte, sprang ud i Politiken, vil det gaa enhver anden, der under lignende Vilkaar træder ud i den praktiske Politik uden anden Udrustning end sin Idé og Overbevisning. Maaske vil Fremtidens politiske Ideer modnes hurtigt og trænge sig ind paa Befolkningen, som en Bekymring stemmer sig for Brystet. Men det er ikke sandsynligt. Og før dette er sket, er det rigtigt, hvad Redaktør Svarre har sagt om de Radikale: De vilde spise Stikkelsbærrene, mens de var umodne, og derfor har de faaet sure Tænder.

Der er et andet Træk fra dette Valg, der peger i samme Retning. Det er *Jydernes* Holdning. Sejgt og urokkeligt har de holdt fast ved den Politik og den Stamme af jydske Politikere, der første Gang blev sig sin Modsætning til det øvrige Land bevidst ved Valget i 1890, og siden Valg efter Valg har forstærket sig. Det er *Viljen* i den danske Politik. Den samme Vilje, der holdt længst ud i Kampen mod Provisoriet, vil ogsaa nu holde længst ud i Kampen for Ministeriet J. C. Christensen. Selv om

Digitized by Google

det ser ud, som om Jyderne nu satte deres Vilje ind paa en Politik, der er langt forsonligere end den Bergske Kamp mod Provisoriet, er det i Virkeligheden dog det samme politiske „Sind", som Jakob Knudsen vilde sige, der røber sig. Der var ikke mere Standhaftighed i Bergs Politik end der er Forsonlighed i J. C. Christensens. Begge Dele er et Spørgsmaal om Tillid til en politisk Personlighed, om Stædighed overfor Paavirkning fra anden Side og om selvstændig, selvraadig Karakter. Alene af den Grund, at det er fra København og fra Øerne, at den radikale Politik kommer, vil Jyden stille sig fjendtlig til den. Jyden er nok radikal, men mest naar det gælder om at hævde sig. Hans Frihedsfølelse har et aristokratisk og selvisk Træk over sig, som ikke har saa let ved at bringe Ofre. Han bytter ikke saa let det Ministerium, der er hans Stolthed og Magt, bort mod et Program. —

Den politiske Psykologi er imidlertid et voveligt Emne. De faglige Politikere vil vise den fra sig som et Dilettanteri. De vil derimod pege paa saadanne Realiteter som den overmægtige Indflydelse, Reformpartiets Presse besidder. Eller den uklare Politik, Ministeriet har ført, og hvor ved det har kunnet holde sammen paa begge Sider af sit Parti. Eller de store Amtsmøder, Ministeriet har holdt i alle Landsdele, og hvor navnlig Konsejlspræsidenten ved sin kloge Tale og ved sin Stillings Autoritet har bragt mange vaklende Gemytter til at staa fast.

I hvert Fald blev Valgets Udfald et andet end ventet, ikke blot for Ministeriets Modstandere, men vistnok ogsaa for Ministeriet og Reformpartiet. Det er et Vidnesbyrd om, at den almindelige Valgret her i Landet vil ytre sig med en Ligevægt, som gør alle Forsøg paa ved dristige Kup at bemægtige sig Stemningen, til en haabløs Sag. Naar et Parti, der ved sin altopslugende Udvidelseskraft i Fortiden havde opslugt mange Stemmer fra andre Partier end sit eget, moderate, radikale og socialdemokratiske Stemmer, naar et saadant Parti, der altsaa nu kom i samme Situation som en Bank, hvor de indskudte fremmede Penge pludselig tages ud, og som gik til Valg ene med 4 andre Partier imod sig, og det paa en Politik, der ved Overmod, Fejlgreb og Fattigdom havde givet sig enkelte store og et Utal af smaa Blottelser, kunde komme fra Valget med et Tab af tre Stemmer, men i Virkeligheden i Anseelse og Handlekraft mange

Digitized by Google

Gange stærkere end før Valget, saa har det lange Udsigter her i Landet med en radikal Ændring af Landets Politik. Parlamentariske Ministerier plejer kun at have kort Levetid. Knokkelmanden staar altid i Krogen med sin Le, det er Erfaringen fra andre Lande. Men ogsaa i den Henseende som i saa mange andre synes den udenlandske Mode at være for „europæisk" for den danske Politik.

Paa tredobbelt Maade er Ministeriet blevet styrket. Først ved Holdbarheden af sit eget Parti. Hvad Partiet har mistet, er Folk, hvis Fald Ministeriet maaske begræder med tørre Taarer, f. Eks. de to lolland-falsterske Medlemmer. Ingen af de i deres Valgkrese truede Ministre faldt, saaledes som ved forrige Valg Krigsminister Madsen og Finansminister Hage. Hvor der før i Partiet var løsgaaende Tilbøjeligheder, vil der nu blive en Konkurrence i Retning af at være mere ministeriel end Ministeriet.

Dernæst er Ministeriet blevet styrket ved de Radikales og Moderates Nederlag. De sidste er truede paa Livet, deres Førere udsatte for den fuldstændige Isolation. De, som før var knibske værre end den af mange Friere ombejlede Pige, vil blive mindre kostbare i Fremtiden. Maaske vil det endda gaa dem som den Pige, der var knibsk saa længe, at hun kom til at sidde over. Det radikale Parti har foreløbig mistet ikke blot Livet, det vil ikke sige Eksistensen, men det Liv i indbildt Storhed og kerubagtig, flammesværdsudstyret Bevogterskab af Porten til Demokratiets og „Vælgernes" Helligdom, hvormed det i halvandet Aar har imponeret og skræmmet Reformpartiets for Valgets Hinsides ængstelige Sjæle, men ogsaa en Part af Æren. Disse Mænd, der ustandseligt havde beskyldt deres Modstandere for at have svigtet og forraadt Vælgerne, der havde ladet Dommen, Vælgerfolkets inappellable Højesteretsdom, følge i Hælene paa Anklagen, og ladet Dommens Eksekution paa den offentlige Menings Skafot med billedlig Indbildningskraft foregaa hver Dag til Skræk og Advarsel for ligesindede, og forfulgt de saaledes Henrettede ud over Døden ind i Glemselens altopslugende Mørke, for tilsidst at lade de saaledes Anklagedes, Fordømtes, Henrettedes, til Underverdenen Nedfarnes og Glemtes Minde genopstaa som et stygt og advarende Blad i den politiske Historie — de vil aldrig kunne komme med frelst Ære over den regnfulde Valgaften, da Telegram efter Telegram afslørede et Humbug, der

Digitized by Google

næsten mindede om det Jærnpengeskab, hvori Therese Humbert gemte sine Millioner. De 40,000 Stemmer, Partiet mønstrede, vilde, maalte som Resultat af en paa bar Bund og under vanskelige og beskedne Forhold oparbejdet Tilslutning, have taget sig højst respektable ud, selv om ogsaa de beholdne Krese er saa stærkt prioriterede med socialistiske Stemmer, at Tallet, selv med Tillæg af de Stemmer, der er afgivet paa socialdemokratiske Kandidater, maa reduceres adskilligt. Men maalt fra Toppunktet af den Skinnets og Reklamens opdundrede Højde af Tilslutning, hvortil dette Parti havde bogført sig selv i den offentlige Mening, ligesom en Forretning, der dækker over sin beskedne Tilværelse ved hæse Reklamer om Lokalernes Udvidelse paa Grund af Omsætningens ustandselige Fremgang, faldt den hele Bataille ud i en Jacob von Tyboesk Karakter, der for adskillig Tid vil give den radikale Politik et Utroværdighedens Mærke paa sig, under hvilket ogsaa *de* Radikale, der er ganske uskyldige i dette Blændværk, vil komme til at lide. De radikale Politikere og Journalister skulde ikke glemme, at vi er Børn af det Fædreland, hvor Holbergs Komedier fra gammel Tid har gjort Storskryderiet til den af Folkeøjet mest aarvaagent belurede og med hjerteligst Skadefryd afslørede menneskelige Daarskab. Disse Mænd, der i deres københavnske Hovedorgan Dag ud og Dag ind sætter deres Modstandere ind i Komedien og selv paatager sig stolte Helteminer eller strenge Dommerblikke, skulde passe paa, at de ikke en skøn Dag selv bliver Personerne i Komedien.

Endelig er Ministeriet og dets Partis Styrke blevet mere koncentreret og fast derved, at baade Socialdemokraterne og Højre er gaaet frem. Denne Fremgang vil banke Venstre sammen, højne Ministeriets Autoritet for at gøre dets Førerskab stærkere mod de truende Modstandere, og gøre Forholdet mellem Førere og Menige mere disciplineret. Navnlig Socialdemokratiets Vækst vil virke som en Spore paa Sammenholdet og skabe *den* „brede Basis" for Ministeriets Tilværelse, som dets Modstandere ved sidste Rigsdagssamlings Begyndelse paastod, at det havde tabt, og hvortil der kun førte én Vej — nemlig over Ministeriets Lig. Socialdemokratiets store Fremgang er det eneste Resultat af Valget, hvori der ingen Overraskelse er, og hvortil der ikke behøves nogen forklarende Kommentar. Den var ventet

Digitized by Google

af alle, maaske endog i endnu højere Omfang. Ligesom Gartneren plukker Frugten i sin Have, naar Høsten er kommet, ryster Socialdemokratiet sit Partis Stemmer ned, naar Valgdagen er kommen. Har der været Sol og Regn i rette Blanding og har Havearbejdet været passet, bliver det ogsaa et godt Frugtaar. Her er ingen Mulighed for falske Spaadomme og ingen Grund til Skryderier. Enhver kan i Forvejen se den bugnende Fylde, hvormed Jorden frembringer Socialdemokrater af sin Overflod ligesom Markens andre Frugter. Saadan er det, og saadan skal det være. Ti hvad er Demokratiet andet end de mange Fattige, der bliver sig bevidst? Og i et saa lille Land som Danmark, hvor der kan agiteres til Bunds, dér er denne Bevidsthed ikke en Talemaade eller en Illusion, men den ramme Alvor. Som Bønderne har gjort Alvor af den almindelige Valgret og gjort det med den samme „Haan i Tanken" overfor Ideens Mænd lige fra den Dag, da de foretrak Væveren fra Mern for Professor Clausen, til den Dag, da de gjorde Redaktøren af deres Kolding-Aflægger til Kultusminister, saaledes vil ogsaa Arbejderne, naar deres Tid kommer, gøre Bøndernes Saga om igen — og gøre det med den samme „Haan i Tanken" over for de Professorer, der nu løfter Arven efter Professor Clausen. Det var kun i sin meget grønne Ungdom, at det danske Socialdemokrati lavede Demonstration paa Fælleden og lod Husarerne vise deres Sabler. Siden er det blevet strengt parlamentarisk. Slagdagen er Valgdagen. At være Socialdemokrat er at stemme. Først i København, saa i de store Købstæder, denne Gang ogsaa i de smaa, næste Gang i Landsbyerne. Her er ikke Jyder og Sjællændere, ikke Københavnere og Landboere, Socialdemokraterne er alle Jyder eller rettere Københavnere for Vorherre, lige fra Nørrebros Fælled og ind i Hjertet af Jyllands Lyngbakker. Med sine 24 Mandater, altsaa over $^1/_5$ af Folketinget, staar det danske Socialdemokrati i parlamentarisk Magt højst af alle Lande. Og næste Valg vil Jorden af sin Overflod lade dem vokse til $^1/_4$ af Tinget. Et saa stort Parti uden nogen nævneværdig Spaltning i Ledelsen eller Indflydelsen er et Stykke dansk Politik, som vidner om en lignende politisk Dygtighed i Arbejderstanden som i Bondestanden. Her er Fremtidens to store Partier, og i Modsætningen mellem dem ligger Kampen.

Højre er i Virkeligheden foreløbig uden synderlig Fremtid,

Digitized by Google

skønt det kom over dette Valg med en vis Flothed. Det har faaet *een* stor Programsag: *Forholdstalsvalg*. Den har sikkert Fremtiden for sig. Men medens Græsset gror, dør Horsemor. Det gamle Højre, det rigtige, antidemokratiske Højre, som stammer ned fra det „l'ancien règime", der har en Revolution mellem sig og Tiden, det *utidsmæssige* Højre, saaledes som det er repræsenteret af Etatsraad Hammerich i 6te Kres, vil dø, før Forholdstalsvalgmaaden ser Dagens Lys. Og det unge, i høj Grad *tidsmæsssige* Højre, hvis Taktik bestaar i at *gøre Overbud* i Fremtidens sociale Lovgivning, er alligevel uheldigt stillet i Kapløbet. Social Lovgivning fra oven var knap nok godt Latin i 1890, da Kejser Wilhelm indbød til sin Arbejderkongres i Berlin. Hvis han dengang havde gjort Øjeblikket historisk ved et i stor Aand gjort meget stort Tilbud, havde han maaske kunnet fejre en stor Forsoningsfest mellem Magten „fra oven" og Magten „fra neden" — en Slags Arbejdersagens Haager-Kongres. Nu er Tiden gaaet forbi. D'Hrr. Birck, Poul Rasmusen, Ejnar Hansen bliver ikke Tidens Mænd, selv om de lukker Munden nok saa højt op. Højres virkelige og virkningsfulde Vaaben under denne Valgkamp, især i København, har ligget i dets Resignation. Dets Mænd var, og undlod heller ikke at fremstille sig som Arbejdets, det saglige Arbejdes Riddere, fri for enhver storpolitisk Ærgerrighed. Der faldt et vist Ideens og Sandhedens Skær over deres Tale, naar de forargede sig over alt det Grumseri, som Storpolitiken og Demokratiet fører med sig. Og navnlig i Kappestriden med deres Modstandere i København, de radikale Ideologer, der spillede med Finnerne i de samme Storpolitikens demokratiske Vande, som har aflejret det Grumseri, ogsaa *de* forargedes over, lød Suset af Højremændenes kritiske Dyrendal med en Oprigtighed, der ikke undlod at gøre Indtryk.

Paa denne Bane vil Højre gaa frem. Tallene i København viser det. Den københavnske Valgkamp mellem de Radikale og Højre er en Ting ganske for sig, uden Forbindelse med den øvrige Valgkamp. At Nederlaget paa Landet ikke blev udlignet for de Radikale ved en Sejr i København, der een Gang for alle delte Hovedstaden mellem dem og Socialdemokratiet, er maaske Valgets største Overraskelse. Tværtimod ser det ud til, at Højre vil erobre hele den indre By. Det er et tabt Slag paa et Terræn, hvor Vilkaarene er lige, ja mere end det, det er Tilbage-

Digitized by Google

gang. København mistede den Ære, som ellers er de europæiske Hovedstæders Lod: at plante Fanen et godt Stykke længere fremme i det politiske Terræn end det øvrige Land. Disse indre Kvarterer, hvor Hovedstadens og i mange Henseender hele Landets Puls banker, hvorfor følger de ikke med Tidens Politik med samme Fremskridtsfeber, hvormed de udvikler sig efter Tidens Fordringer paa det andre Omraader? Er der mon ikke noget om, at Højre er et nok saa *borgerligt* Parti som Venstre, bredere, mere i Føling med Befolkningen og den opvoksende Slægt, — den lærde Republik maaske fraregnet? Det radikale Parti er i Aarenes Løb blevet saa snævert, næsten en Klike. Det synes at gøre den nationalliberale Saga om igen. Hvor er den borgerlige Bevægelse, der udpegede netop tre Universitetslærere som den indre Bys demokratiske Kandidater? Ingen har sporet den. Og dette boulevard-litterære Arrangement af Vittigheder i Tekst og Tegninger, hvortil Partiets Agitation i Pressen indskrænker sig, tidt med glimrende polemisk Virtuositet men med altfor kort Sigte, denne evige Stikken til Straamanden —, hvor mangler der ikke den ene Artikel eller Tale med det tunge, naive Mæle, der brænder igennem og giver Genlyd vidt over Byen. Naar man hører det daglige Plaf af disse Vindbøsser, mindes man uvilkaarlig den ene Kanon, Boerne havde, og som førte Kælenavnet: *Lange Tom*. De Radikale mangler deres „Lange Tom". Men de føler det ikke selv, og ingen Dag gaar hen, uden at de proklamerer sig som „de rigtige Mænd", — saaledes som en af deres Talere som ordførende Stiller i en af Kredsene begyndte sin Tale: „Nu kommer de rigtige Mænd."

2.

Der tillægges Konsejlspræsidenten den Ytring under Valgkampen, *at han vilde samle sine Hjertemænd omkring sig*. Det er ægte J. C. Christensensk Hyrdetale — ogsaa i den Forstand, at den er vel skikket til at jage langt bort fra hans Politik.

Man har et latinsk Ord, der siger: Hjertet skaber Teologen. Dette Ord kan anvendes paa mange andre end Teologer. Man kunde f. Eks. godt sige, at Hjertet skaber Juristen. Derfor taler man om Rets*følelse*. Paa samme Maade er det ogsaa den vigtigste Betingelse for en Politiker at have Hjertet paa det rette

Digitized by Google

Sted. Alle store demokratiske Politikere er baaret frem af en stærk Menneskekærlighed og en naiv Tro paa den Sag, de vilde føre igennem. Men for at en Politiker skal kunne vække denne Genklang i Hjerterne, maa der være en bestemt Idé, en bestemt Tone, der klinger stærkt igennem hans eget. Der er et dansk Ord, der siger, at hvad der kommer fra Hjertet, gaar til Hjertet. Hvad der kommer af Beregning, gaar ikke nær saa langt. En Politiker kan ikke blive ved at leve paa Taktik. Han maa bekende en bestemt Politik. Men en saadan finder man aldrig i J. C. Christensens Hyrdetaler.

Han har hidtil kun sat en Række Ord i Omløb, som alle ligner hverandre deri, at de har et tøvende, forsigtigt, paa det vindende, ja næsten det rørende beregnet Præg. At han kan vinde og røre Hjerter, det véd vi, men hvad han vil bruge den vundne Stemning til, det ved vi ikke. Vi kender hans *Taktik*, men nu forlanger vi at kende hans *Politik*.

Under Ministeriet Deuntzer kom den demokratiske Politik aldrig til Klarhed med sig selv. Men der var ogsaa meget, der talte til Undskyldning for denne Uklarhed. Den Situation, Ministeriet Deuntzer tog i Arv fra Fortiden, var beregnet paa en taalmodig og ubrydelig Opposition, som skulde gennemføre et Forfatningskrav, men ikke give Demokratiets Politik et bestemt Maal og Indhold. Derfor gik dette Ministerium i Stykker. Det var et in blanco-Ministerium med en aaben Plads, hvor den politiske Valuta bagefter skulde udfyldes. Denne Udfyldning tilfaldt det nuværende Ministerium. Derfor blev det sammensat saa ensidigt med en hensynsløs Udelukkelse af alle Modsætninger baade mellem Anskuelser og Klasser. Det blev Bondestandens Ministerium. Men denne Ensidighed var i hvert Fald en Styrke. Alligevel, Styrken viste sig ikke. Paa Grund af den voldsomme Agitation fra radikal Side, forstærket ved et Flankeangreb af det moderate Parti, blev Ministeriet tvunget ind i en Forsvarsstilling. Angrebet baade i Fronten og i Flanken maatte det først hærdes i Valgets Ild. Atter gik halvandet Aar hen med Taktik.

Men efter dette Valg skulde Taktikens Tid være omme. Den har varet nu i 5 Aar. Saa stærkt som Ministeriet nu er blevet, dækket mod ethvert Flankeangreb fra de Moderate og uden at være trykket af de Radikales drabelige Trudsler, har det ikke længer nogen Undskyldning. Lad os faa at vide, hvad der er

Digitized by Google

demokratisk Politik i Danmark. Vi har set et fransk Demokrati gennemføre Loven om Kirkens Adskillelse fra Staten, men hvilke Ugerninger har ikke det samme franske Demokrati haft paa sin Samvittighed. En saadan Svingning mellem op og ned bliver næppe det danske Demokratis Fremtid. Det vil snarere blive Jævnmaalets Demokrati, — aldrig de høje Kast mod Idealets Stjerner, aldrig det dybe Fald mod Forbrydelsens Afgrund — de almene, anerkendte, spidsborgerlige Standpunkters Demokrati, svarende til den Centrums-Stilling, Valget har givet Reformpartiet.

To Træk kendetegner dette Valg. Der er stemt *til Bunds*. Det er virkelig for Alvor *det umiddelbare Demokrati,* der har lagt sin Vilje for Dagen. 70,6 pCt. afgivne Stemmer af det samlede Vælgertal, mon der er noget af de store Lande, der kan opvise en saadan Valgdeltagelse? Og der er stemt *efter Stand.* Hvis Folketinget var en Stænderforsamling, kunde Stemmerne ikke været faldne synderligt anderledes. Bondestanden har stemt for sig, Arbejderstanden for sig, Overklassen plus den højere Mellemklasse for sig.

Thi paa dette Punkt har Valget bragt Klarhed. Der er ingen Plads i den danske Politik for ideelle Standpunkter. En Politiker maa have sit Rygstød hos en bestemt Samfundsklasse. Naturligvis kan en Gruppe af den ene Klasse slaa sig sammen med en anden Klasse. Paa den Maade har det radikale Parti ved Valgforbund mellem visse Dele af Bondestanden og Arbejderstanden faaet valgt en halv Snes Mænd. Tradition og Bladindflydelse i Forbindelse med den personlige Autoritet, en Folketingsmand nyder i sin Kreds, kan have gjort noget til at udviske Klasseforskellen i enkelte Kredse, men de fleste Steder er det i Virkeligheden saa, at Bønderne har stemt paa den radikale Mand som en Bonderepræsentant, medens Arbejderne har regnet ham blandt deres Talsmænd. Rimeligvis er der blandt Reformpartiets Vælgere en Afskygning, maaske ogsaa en Modsætning mellem en radikalere og moderatere Side. Men til Gengæld har dette Parti den Styrke, at næsten alle dets Vælgere hører til Gaardmands- og Husmandsklassen. Efter den Lære, dette Valg har givet, er derimod Spaltningen inden for det radikale Partis Vælgere meget dybere, fordi de tilhører to forskellige Stænder. Naar man betænker, hvor skeptisk Socialdemokratiets Førere til Tider har udtalt sig om Mænd som Zahle, Rørdam og Krabbe, og at baade Krabbe og

Digitized by Google

Slengerik er blevet truet med en socialdemokratisk Modkandidat i deres Kredse, vil man indse, at dette Partis Sammenhold er mere truet end noget andet Partis. Hvis Valget havde givet det radikale Parti en Tilgang af virkelig radikale Mænd af den Slags, som Hr. Hage har kaldt „Saltet" i det politiske Liv, og Førerskabet da var tilfaldet disse Mænd i Partiet, vilde der maaske paa samme Maade som i den Tid, da Hørup, E. Brandes, Hage, Pingel, Trier, Lauridsen, Philipsen var de ledende Mænd, være banet nye Baner i Demokratiet. Men mellem de „ferske" og de „salte", hvis man kan dele de Radikale saaledes, foretrak Vælgerne de „ferske". Det vil fremdeles blive Zahle, der fører an paa radikal Side, og hans Fortid og Anlæg gør ham i Virkeligheden til Bondepolitiker i samme Stil som Reformpartiets Ledere.

Man behøver blot at tænke sig, at en enkelt af de radikale Ideologers samlede Styrke var blevet valgt. F. Eks. Professor Erslev. Hvor hjemløs vilde han ikke have følt sig i sit Parti. At sammenligne en af hans Valgtaler, der altid holdt sig paa de lange Baner og under den store Horisont, fjernt fra Rekylgeværerne, Løjtnantslønningerne, Anmærkningen, med en Tale af en professionel Radikal med dens taktiske Kunstgreb, er som at høre to forskellige Sprog, uforstaaelige for hinanden og tilhørende to forskellige Verdensegne under den politiske Bevidstheds Horisont.

Hjemløs! — det er det Ord, der vil komme adskillige Mennesker paa Læben, naar de overskuer det politiske Danmark, der er fremgaaet af dette Valg. Hjemløse i den Politik, i hvis Vorden de har haft deres Hjerte og Tanke. Den danske Venstrepolitiks Historie er af stor Interesse for Studiet af Tidens politiske Udvikling. I dem spejler sig mange Træk med fuldkommen Tydelighed, som under de større Landes mere overfladiske og sammenslyngede Forhold tilsløres. Som Danmark paa Grund af sin Lidenhed kunde dyrkes som et stort Landbrug af lutter smaa Husmandshaver, kan ogsaa den politiske Spade komme dybere til Bunds hos os end andetsteds.

At den *materielle* Modsætning er Tidens største og snart eneste politiske Tanke, vil blive aabenbaret her i Landet tydeligere og tidligere end i den store Verdenspolitik. Vort Demokrati vil blive et *Stænderdemokrati,* og tilsidst vil det tilspidse sig til kun at bestaa af Socialister og Antisocialister. Hvis det er

Digitized by Google

rigtigt, hvad der paastaas af radikale Politikere, at „Tusinder" af Højremænd og Moderate allerede ved dette Valg har stemt sammen med Reformpartiet, saa er der altsaa allerede nu et stort antisocialistisk Parti under Dannelse paa henved $^2/_3$ Del af Vælgerne. Paa den anden Side staar Socialdemokratiet, som, naar det tager sine Prioriteter ud af det radikale Parti, udgør den øvrige $^1/_3$ Del. Hvad der kommer i Klemme mellem disse to Masser, vil uhjælpeligt blive maset ihjel.

Det er denne dybtgaaende Tilstand i Samfundslivet og ikke „Lykkens blinde Gudinde", der har raadet for Valgets Skæbne. Naar Tidens Politik mere og mere tilskærper sig til en social og materiel Krigstilstand, maa efterhaanden Frihedssindet og Sansen for de store moralske Tanker, som de radikale Ideologer har sat paa deres Program, afstumpes. Det er ikke i den praktiske Politiks egenkærlige og brutale Magtkamp, at den Menneskетype trives, der skal forny Aanden i „Menneskerettighedernes Erklæring", eller bringe den højsindede Stemning tilbage, der gav os 5. Juni-Grundloven. Det er de doktrinære Politikeres Vanskæbne, at de vedtager 5. Juni-Grundlovens Genindførelse paa Programmet i Odense, uden at have 5. Juni-Mænd i deres menige Rækker. Eller at de forkynder Menneskerettighedernes Erklæring fra Universitetskatedret uden samtidig at virke for en en „Aand" som hin Revolutionstidens. Aldrig har Henrik Ibsens Ord om „Menneskeaandens Revoltering" haft større Sandhed end netop nu i hans Dødstime. Som det hedder i Bjærgprædikenen, at man kan ikke sanke Vindruer af Torne eller Figen af Tidsler, saaledes kan man heller ikke af en haardhændet Standspolitik sanke politiske Dyder, der forudsætter en naiv og idealistisk Fællesaand i Folkets Bevidsthed.

ERIK HENRICHSEN.

Digitized by Google

FINLAND UNDER STATSKUPET

SAMLENDE TILBAGEBLIK EFTER TRYKTE OG UTRYKTE KILDER

I

Den første Søndag i Maj 1903 samledes om Eftermiddagen et ejendommeligt Selskab i et offentligt Lokale i Stockholm; — den første Haandfuld forviste Finlændere. Der var Adelsmænd, Borgere og en Bonde; der var forhenværende Medlemmer af Finlands Regering, afsatte Embedsmænd, Forretningsmænd og Journalister; der var Mænd, man i ethvert Land vilde kalde konservative Samfundsstøtter og ogsaa Mænd, hvis Sindelag var mere radikalt farvet; nogle maatte benævnes Fagpolitikere, men de fleste afgjort Privatmænd, én vidste ikke andet ondt om sig selv, end at han havde sprøjtet Vand paa en Gendarm, en anden var bestemt løbet med i Forvisningerne af en Fejltagelse. De var for første Gang samlede for at tilbringe nogle Timer med en tilrejsende Udlænding. En af dem stod op under Maaltidet og sagde:

„Det er let forstaaeligt, at vor udenlandske Ven har ønsket at se os i vor nye Situation; thi sikkert findes der ikke i Øjeblikket en Samling vesteuropæiske Mænd saa ejendommelig som denne. Udjagede med faa Timers Varsel af det Fædreland, vi hver for sig paa fredelig Vis var med til at opdyrke, ude af Stand til at benævne noget andet Land vort — er vi uden Hjemstavnsret nogetsteds. Og hvorfor? Ingen tænker sig engang at beskylde os for, at vi forbrød os mod Loven — tvertimod som Lovens Forsvarere rammes vi. Ingen kan sige os paa, at vi omgaas med Tanker mod Folk og Monark — tvertimod det er de uomgængelige Betingelser for begges Samforstand, vort Arbejde søgte at frem-

Digitized by Google

skaffe. Og dog lyder vor Rejseordre paa, at vi er farlige for den statlige Orden. Det kan ikke være denne Sags sidste Ord; det kan det ikke, fordi vi har et helt Folk bag os i den Opfattelse, at Loven gaar for Magt i Længden, om ogsaa Magten en Tid triumferer over Loven; det kan det ikke, fordi vi som vesteuropæiske Mænd trygt maa gaa ud fra, at Loven og Lovens Mænd indsættes i deres Ret.“

Mens Sammenkomsten varede, indfandt en Person sig ved Døren, navngav sig som én samme Eftermiddag ankommen forvist og forlangte at indlades; — men den, han udgav sig for, sad allerede blandt Gæsterne. Altsaa Spionvæsenet i dets sædvanlige klodsede Form var fulgt med fra Finland til Sverige. Da man var naaet til Kaffen, indfandt en anden Person sig, vaad af Bølgeskvæt, rød i Kinderne af Forblæsthed, — han vendte i Sejlbaad tilbage til Stockholm efter at have importeret en Ladning Litteratur i Finlands Skærgaard. Altsaa end ikke Forvisningernes første Forskrækkelse havde standset Modstandsvirksomheden et Minut. Personen medbragte Efterretning om, nu selv at være paa det sorte Bræt, at have haft et Statsfartøj i Hælene paa sig til Indfangning, men tilføjede: „Saalænge X sidder i Finland, er Mandskabet i Orden, saa Import og Fordeling kan foregaa uden Standsning, og vises X ud (hvilket skete et halvt Aar senere) og hans Hjælpere med ham, saa er heldigvis Kvindfolkene ligesaa gode som Mandfolkene til det Stykke Arbejde.“ Altsaa Organisationen antoges for saa solid, at gentagne Slag i Toppen ikke rokkede Grundvolden. Og det bekræftede sig, thi Aviserne uden Censur kom til Abonnenterne med en Regelmæssighed, som ingen normal Avis kunde overtræffe, — uafbrudt til det sidste.

Nogle Uger efter denne Sammenkomst forsøgte et Antal af de højadelige blandt de forviste at naa frem til den russiske Kejser, — som da var i Tyskland — med Klage over Forvisningerne. En Greve var deres Ordfører, og følgende Samtale udspandt sig mellem ham og en betroet russisk Embedsmand, som med udsøgt Elskværdighed hørte sin finske Standsfælle udlægge Forvisningernes Ulovlighed efter finsk Ret; forinden Russeren indlod sig nærmere, vilde han kende Forvisningernes Aarsag.

Den finske Greve: Aarsagen meddeles os ikke.

Den russiske Embedsmand: Nej vel, men De kender jo naturligvis Aarsagen.

Greven: Oprigtig talt, nej.

Digitized by Google

Embedsmanden: Nej, hør nu, Greve (voyons). De selv da? Har De deltaget i Politik?

Greven: Som alle mine Landsmænd har jeg søgt at holde Folket indenfor Loven.

Embedsmanden (med et Skuldertræk): Javel, ja; men det *er* jo Politik. Og De sidder jo ikke paa Landdagen, vel? Hvorfor blander De Dem saa i Politik, som ikke kommer Dem ved (qui n'est pas votre affaire)? *thi det er jo indlysende, at Regeringen maa have Midler mod dem, som indblander sig i Sager, der ikke vedkommer dem.* Hold Dem blot borte fra det, som ikke angaar Dem (qui ne vous regarde pas).

Og dette var vel at mærke ikke Ord af en Lineal- og Papirmaskine af en Embedsmand, som hævdede Enevælden af Guds Naade og Hjertets Enfoldighed, men en rettænkende Verdensmands gode og velvillige Raad til en Standsfælle, hvem han undte alt godt.

Til en udenlandsk Korrespondent, som i et Interview (det vil sige i Virkeligheden i et færdigt Mannuskript, som overleveredes ham) fik Finlands Generalguvernørs Anskuelse at udbasune, faldt Sætningerne anderledes ud, men Meningen ligesaadan: „For en Russer lyder Ordene: „Modstand mod en Kejserlig Vilje (med stort K) paa Grundlag af „*Loven*" overhovedet som noget utroligt. Skulde Finnerne virkelig for Alvor tænke paa saadant, gør det mig ondt for dem, de bliver i saa Fald knuste, tilintetgjorte." Da Indenrigsminister v. Plehwe kort før sin Død fik en dansk Mand paa Glatis i St. Petersborg (de er nu begge døde, saa jeg skal lade selve Sagen ligge), var den Besked, Danskeren skulde overbringe de forviste, atter og stadig den, at Politik — det vil sige deres Folks Skæbne — havde de og deres Landsmænd at holde sig fra, men iøvrigt kunde de faa det med v. Plehwe, næsten som de vilde have det. Om Danskerens Beretning med v. Plehwes Rettelser i Manuskriptet eksisterer endnu, er mig ikke bekendt; Skade, hvis den er tilintetgjort!

Mod dette staar den samlede finske Anskuelse, at Loven binder; at hver Mand har Ret til at hævde sit Folks Ret indenfor Loven, at intet Menneske kan være alle andres baade Lov, Domstol og Straffeudøver. Men naar paa den ene Side Statsmagten opfattes som kun alle Individers højeste Samlingsbegreb, paa den anden Side den enkeltes Vilje — hvilket atter vil sige hans Haandlangeres Vilje — staar som Statsmagtens eneste Udtryk til den Grad, at end ikke hans Løfter binder ham, fordi det vilde være Indskrænkning i Statsmagten — saa er man naaet til Mod-

Digitized by Google

sætninger saa dybe, at Spørgmaalet om Ret og Uret slet ikke kan rejses deroverfor. Det er ligegyldigt, om man foretrækker at sige, at begge Parter har Ret, men den maa bukke under, som er den svageste, eller om man afskyr den ene som umoralsk og Mennesker uværdig, mens den anden er Visdommens og Retsindets sidste Ord, eller om man muligvis tilkender hver af dem en relativ Ret. Et saadant Svælg skiller dem, at Spørgsmaalet om Enevælde eller Konstitution svinder ind til Ubetydelighedernes Ubetydelighed ved Siden deraf. Det er Samfundskampens dybeste Problem — Retssamfund eller ikke, det gælder.

I denne Kamp mellem to afgrundsskilte Anskuelser kunde Forsvaret for Finlands Stilling føres ud i sine yderste politiske Konsekvenser og endda holdes paa Lovens Grund til det sidste, — under én eneste Forudsætning: den Politiker, som talte til sine medforviste hin Majsøndag i 1903, maatte have fuld og ubetinget Ret i sin Tillid til, at alt Folket i Finland, paa de rene Forrædere nær, stod bagved og vilde ofre alt for Kravet om *Loven* som Grundvolden for Landets Samfundsbygning. I Fald Finland som med én Mund sagde og blev ved med at sige: Vi viger for Vold, men vi medvirker ikke til Ulovligheders Gennemførelse; I kan desorganisere vore Institutioner, ophæve vort Selvstyre, ansætte russiske Embedsmænd, give ulovlige Forordninger, paalægge Skat, — men vi svarer med at uddybe vor folkelige Samhørighed, saa alle støtter alle i Modstanden, vi møder ikke til Udskrivningerne, vi adlyder ikke Eders Guvernører, vore Dommere anvender ikke Eders Straffelove, og vore Embedsmænd inddriver ikke Eders Skatter og Bøder, vi lader hellere vore offentlige Anliggender henligge i Anarki, end vi benytter det lemlæstede Selvstyre, — ifald Finland sagde og vedblev at sige saaledes, kunde Kampen holdes gaaende, Folkestyrken endda forøges og Loven indtræde i sin forrige Kraft uden Revolution, naar Tiden var inde. Mod dette kunde hverken Fængslinger, Forvisninger, Diktatur eller Standretter hjælpe. Dette var den „passive Modstand"s Mænds Forudsætning fra Konfliktens Begyndelse; derpaa byggedes Sammenslutningen mellem de hidtil stridende Grupper paa Konstitutionens Grund. Ud fra denne Forudsætning tænkte, følte, skrev, handlede Politikere og Privatmænd, Mænd og Kvinder, af alle Stænder i den langt overvejende Del af det finske Samfund indtil Statskupets sidste Dag, paatog sig Ofre,

Digitized by Google

underkastede sig Lidelser, betalte frivillige Pensioner til de afskedigede, gik i Landflygtighed, udviklede sig demokratisk, forberedte en ny Tid, med en Ro, som vakte Europas Beundring.

Naar det dog gik saaledes, at Forandringen i Efteraaret 1905 fra Statskup til nyt forfatningsmæssigt Liv ikke skete ved Tyngdelovens egen Magt, men ved Revolution, var det just fordi vel den *overvejende Del* af det finske Samfund, men ikke *alle*, bortset fra Forræderne, holdt denne Forudsætning fast.

II

Thi der optraadte i Finland udenom de to Grundanskuelser, som brødes — det russiske Statsalmagts Krav i Enkeltmands Haand og det finske Lovlydighedens Modstandssvar — to andre, væsensandre. Om dem begge kan først nu tales i fuld Aabenhed — om den ene tav man hidtil helst, fordi den skadede Finlands Renommée; om den anden tav de, som vidste Besked, fordi Tale var farlig for Finland. Jeg mener Eftergivenhedsanskuelsen og den revolutionære Anskuelse, som blev Eftergivenhedens Følge.

Saalænge Eftergivenheden kun praktiseredes af Lykkesøgere, som vilde opnaa noget personligt derved, betød den lidet; jo højerestaaende de Mænd var eller blev, som svigtede, des slettere Eksempel gaves der naturligvis, men sammentalte udgør de i de 7 Aars Kamp saa forsvindende faa, at den uhildede maa forbavses over Misforholdet mellem Maddingen, som udkastedes, og Antallet af Rovfisk, som bed paa. De, der ofrede alt og stod midt i Kampen, var ganske vist hastige til Fordømmelse af „de faldne Mænd" (visse Udlandes Presse fulgte altfor villig med); paa Guldvægt vejedes Beskyldningen for Forræderi ikke; om en og anden vil den historiske Dom sikkert falde anderledes ud end de samtidige Landsmænds iltre Bedømmelse. Men som sagt, saalænge Eftergivenheden indskrænkede sig til Individerne, var de endog højtstaaende, betød den lidet. Anderledes da den i Tidens Løb blev Kreses, Institutioners, sluttelig et Partis samlede Opfattelse. Da skete det, som sprængte den passive Modstands Forudsætning, nemlig, at *den hæderlige Opinion delte sig*, ikke i to lige store Dele, langtfra, men i to Dele, af hvilke ingen kunde frakende den anden Motivernes Renhed og Maalets Enhed,

Digitized by Google

mens det umuligt kunde være saaledes, at begge Anskuelsers *Midler* var lige rigtige, eftersom den ene Slags Midler udelukkede den anden. Den passive Modstands Kamp fik dobbelt Front. Og Revolution anedes som Situationens eneste Udvej.

Tidligst faldt den indenlandske Regering fra Modstanden med *Loven* som Vaaben og fandt et Standpunkt, som bragte den i Vanry for Eftergivenhed. Dens oprindelige politiske Fejl — at forsyne Statskupet med finske Mænds Navneunderskrifter og offentliggøre det i Forfatningssamlingen den 18. Februar 1899 — straffede sig haardt; meget tidligt udtrykte jeg det saadan, at Regeringen havde afskaaret sig fra en hvilken som helst Modstand mod hvad som helst, og det bekræftede sig, omend Bevægelsen gik langsomt, og forskellige Udrensninger blev fornødne først. Med Efteraaret 1901 er Bunden naaet — og om nogen Vej opad bagefter kan der ikke med Rette tales. I Foraaret 1902 gaves der den finske Regering en Mulighed for at give et Puf til de russiske Tvangsherrer, — der er dem, som mener, at der kun behøvedes et *lille* Puf, og de forhadte Tyranner i St. Petersborg og Helsingfors vilde være ramlede paa Kejserens Bud. Derom tør jeg ikke dømme. Kun saameget er sikkert, at en finsk Mand i Marts 1902 havde vundet Indpas i St. Petersborg for Tanken om et Systemskifte i Finland: at v. Plehwe samtidig fra anden Side var klemt op i en Krog, hvorfra han vanskelig kunde bryde frem; at der til finske Regeringsmænd rettedes Forespørgsel fra St. Petersborg, om mulig Metoderne overfor Finland trængte til at forandres; og at Svaret fra Regeringsmændene faldt undvigende — om af Skræk for Bobrikoff, af Byrokratkrænkelse over, at den finske Mand var gaaet udenom Regeringen, eller af manglende Evne til politisk Aandsnærværelse, faar staa hen. Selv kender jeg personlig saameget til denne Sags sære Gang (dens Hovedlinier offentliggjordes i Efteraaret 1905), at jeg med Bestemthed kan sige, hvor forbløffende den finske Regerings Undladelse af at benytte Chancen virkede i de finskvenlige russiske Kredse. Man søgte og søgte om Forklaring uden ret at begribe; Hypotesen om den „byrokratiske Krænkelse" er saaledes bygget paa en Ytring til mig fra russisk finsk-venlig Side. Øjeblikket forsømtes, faa Dage efter myrdedes Indenrigsminister Sjipiagin af en russisk Student, v. Plehwe svang sig fra sin Krog med Elegance op i hans Plads, bibeholdt det direkte Referat i finske Sager,

Digitized by Google

han hidtil havde haft hos Kejseren, ogsaa i sin nye Stilling — og slap ikke sit haarde Tag om Finland til sin Dødsdag. I denne Tid — denne for det hele russiske Rige ødelæggende Tid fra Foraaret 1902 til 28de Juli 1904 — kan man kun uegentlig tale om en indenlandsk finsk Regering; det er med en kuldegysende Følelse af Medynk, man maa tænke paa de Finner, der saa' sig sig tvungne til at lægge Navne til deres Lands Forødelse; man er tilbøjelig til at holde dem adskilligt til gode. Men hvorfor bebevilge sig selv uforholdsmæssig forhøjede Lønninger for det Stykke Arbejde, de gjorde? Hvorfor gaa over fra den — muligt uundgaaelige — viljeløse Eftergivenhed til positivt Medarbejderskab, ved Forvisningerne f. Eks.? Hvorfor navnlig fremstille Sagen til Bobrikoff, gennem ham for v. Plehwe, som om Modstanden i Landet skyldtes en Haandfuld Agitatorer, mens Folket var tilfreds? I saa Henseende findes rentud graverende Smaabilletter, som efterhaanden kommer ud, fra finske Regeringsmænd til Bobrikoff, som trolig lader Meddelelserne gaa videre til v. Plehwe. Fra et Skjold for Finland var Regeringen bleven en Fare, og nogle hæderlige troende rev den jo altid med sig i Faldet.

Fra Regeringen greb Smitten om sig. Først til den gejstlige Stand. Erkebiskoppen og med ham et Antal Præster fandt sig ikke for gode til at prædke, at al Øvrighed, ogsaa den uretfærdige, er af Gud. Om adskillige af dem kendes der baade da og senere Udtalelser, som viser, hvor dybt Finlands Ulykke i Virkeligheden gik dem til Hjerte, og da Erkebispen omsider (efter Bobrikoffs Død) tog Bladet fra Munden, skete det ikke uden Værdighed; en Del Præster holdt sig ogsaa stift hele Tiden, men under de værste Aar tav de altfor mange eller raadede til Eftergivenhed; i det lange Løb vil det skade Præsterne mere, end det gavnede Russerpolitiken. Men for en Tid var Præsten fra en Hyrde bleven en Fare, og nogle hæderlige troende trak ogsaa de med i Faldet. Dernæst Domstolene, høje Embedsmænd samt Politiet paa Landet; der fandtes virkelig oprigtig fædrelandske Mænd til at tage Pladserne efter de Dommere, som ulovligt afskedigedes paa Grund af Lovlydighed; der fandtes virkelig Landpolitimænd, som uden at fortjene Forrædernavnet lod sig bevæge til at forfølge Modstandens Mænd. Det var ikke mange; — Angiverne regner jeg overhovedet ikke med deriblandt; Angiverne og Størsteparten af dem, som indtog afskedigede Landsmænds Pladser, handlede af

Digitized by Google

de mindst tiltalende Grunde; — der var ikke mange hæderlige, men de var der, — og de handlede paa Regeringens Ansvar og efter Smitten, som udgik derfra.

Endelig kom saa dertil et Parti. Endnu i 1903 kunde jeg med Sandhed tilbagevise det offentligt som Bagvaskelse, da det i et udenlandsk Blad paastodes (efter russiske Opgivender), at et Parti i Finland stod bag ved Regeringen og dens Eftergivenhed. Men da levede ogsaa endnu den store Partifører Yrjö-Koskinen, Gammelfennomanernes Storsire, som var gaaet med til at lade Gammelfennomaniens Mænd overtage Regeringspladserne (uden dog selv at indtræde i Regeringen), fordi han troede paa, at finsk Sprog, finsk Kultur, finsktalende Mænd lettere kunde tilbageslaa Russificeringen end svensk Kultur, Sprog og Mænd — dem han beskyldte for som Overklassens Mænd at savne Bund og Rod i Befolkningen. Han oplevede at se finsk skubbet til Side med samme Fuldstændighed som svensk i Administrationen og russisk indtage dets Plads; han oplevede at erkende sit Fejlsyn, at indrømme sin Politiks manglende Bæreevne — og inden sin Død bebudede han Muligheden af ændrede Signaler. Og hvor hadsk han end forfulgte Modstanderne enkeltvis, hvor absolut han end billigede, at Finsken tog Enemagten og skubbede Svensken ud, — aldrig tillod han dog det gammelfennomanske Parti som saadant at engagere sig med Bobrikoff og v. Plehwe; selv lod han sig end ikke forestille for dem. Men med hans Død gik Førerskabet i Partiet over til Professor *Danielson* — en udmærket Videnskabsmand, et renlivet Menneske, men en sørgeligt underlegen Politiker. Han havde nu faaet i sit Hoved, at v. Plehwe vilde Finlands Vel, og at Danielson var udset til hans Redskab som Finlands Frelsermand; det hjalp ikke, at man fortalte ham, hvordan v. Plehwe havde holdt mange andre før ham tilbage ved Knaphullet og forsikret dem, at netop *de* var Manden, den eneste rette Mand, for at gøre sig Finland i Evighed taknemmeligt ved at lære Finland v. Plehwes dybe Interesse og kærlige Planer for Landet og føre dem ud i Livet. Danielson var en troende og handlede derefter. Han gjorde, hvad Yrjö-Koskinen ikke havde været at formaa til: han drev det gammelfennomanske Parti ind i Regeringspolitik for at redde Stumperne og ved v. Plehwes Velvilje lirke noget smaat af det tabte tilbage. Fra Vinteren $19^{03}/_{04}$, endnu mens Bobrikoff og v. Plehwe levede,

Digitized by Google

og indtil Revolutionen, — navnlig da efter Fyrst Obolenskys Ankomst til Finland i August 1904 — var der virkelig et finsk Regeringsparti, som midt under Diktatur, Fængslinger, Bortførelser til Rusland og Pressetvang, og for Resten svævende Løfter om ubestemte Forbedringer, bedyrede loyalt Medarbejderskab og priste Obolensky for Loyalitet. Partiets Visdom udtrykkes kortest i de Ord: „Tys, tys! ikke snakke højt, saa faar vi Landdag." Det var sikkert Partiets Haab, at det skulde blive en protesterende Landdag, men Protest med Moderation og Tilbud om Indrømmelser, saa det „kunde gaa igennem i St. Petersborg." Fra da af var den hæderlige Opinion delt; de indbyrdes Beskyldningers Æra var aabnet fra begge Sider, med lige uomtvistelig Oprigtighed i Troen paa, at den anden Sides Anskuelse var fordærvelig. En lille, men fast Opinion for at søge Akkord, en overvældende stor og krænket for Modstand. Mod „de Konstitutionelles" Beskyldning for Lykkesøgeri satte Regeringspartiet Ordet „Terrorister" og „landskadelige" i Omløb om de Konstitutionelle. Her skal jeg indtil videre slippe Partiet; kun nogle Ord om Personerne.

For „udmærket Virksomhed" adledes af Kejseren paa Generalguvernørens Indstilling: Danielson, som havde modtaget Universitetets Vicekanslerpost efter en afskediget Professorkollega[1]); Eneberg, Regeringens drivende Kraft; Johnson, Statsprokurøren, som lod Lovene sove; endnu en Regeringsmand og en Partileder. Danielsen lod sig ikke introducere paa Ridderhuset og trods alt er jeg overbevist om hans Hensigters Redelighed, men slettere Politiker har Finland ikke set og saa daarlig Partifører leder man forgæves i en europæisk Politik efter. Efter Revolutionen blev hans Stilling uholdbar; endelig aftraadte han som Universitetets Vicekansler og maatte gengive Posten til den Kollega, som var hans afskedigede Forgænger. Eneberg døde den Dag, Revolutionen i Finland gav sit første Stormsignal. Statsprokurør Johnson dræbtes af en Finlænders, altsaa en Landsmands, Revolverskud; to Uger før Revolutionen befriedes Drabsmanden af Fængslet. Partiets Politik havde nødvendiggjort Revolutionen — Nemesis ramte Personerne med Partiet.

[1]) Kansleren er siden Alexander den Istes Tid altid i St. Petersborg, saa at Vicekansleren er Universitetets virkelige Styresmand.

Digitized by Google

III

Det finske Regeringspartis Hovedsigte i Politik rettedes altsaa mod at faa Landdag indkaldt; men netop Landdagens Indkaldelse blev Udgangspunktet for „den aktive Modstand"s Parti i Finland og for Opinionens Deling i tre.

Jeg berører her et Forhold, der endnu den Dag, som er, maa behandles med Varsomhed, Navnes Nævnelse er især ganske udelukket, men Hovedlinierne er dog allerede offentlig trukne op med saadan Aabenhjertighed, at Konturerne tør følges og understreges.

Forinden Statskupet kendte man i Finland kun lidet til Ruslands indre Forhold, og navnlig Frihedsbevægelsen kendte man aldeles ikke. Hele Krisen under Alexander II, de revolutionæres fortvivlede Forsøg paa, da alle andre Midler glippede, at indbringe Rædslen som Helbredelsesmiddel i russisk Politik, endelig Mordet paa Kejseren — alt afskyedes i Finland, som mente at skylde Alexander II saa meget; denne Kejsers Død blev i Finland begrædt med i Sandhed fanatisk Sorg. Om at undersøge den russiske Bevægelses Aarsager, denne „Bande"s Motiver var der i Finland ikke Tale. Selv da Alexander III's Regering udfoldede sig som en for Finlands nationale Særtilværelse farlig Regering, ændredes Forholdet ikke; Finland betragtedes som et Enklave for sig, Finlands Ret og denne Ret alene skulde tale sit stille, veltalende Sprog til Kejseren; man var inderlig overbevist om, at naar Kejseren blot blev rigtig belært, vilde han med sit nedarvede Kejserlige (altid med stort K) Højsind give Retten Æren. Og at Alexander III, som virkelig var en retsindig Mand, standsede det planlagte Statskup ved at lægge det i en Kommission, hvis Arbejde han stoppede, — det fæstnede blot den finske Overbevisning om Kejseren personlig som Finlands Skjold.

End ikke det frygtelige Ord, v. Plehwe lod Nikolai II indbringe i finsk Politik med Statskupet, Ordet „Rigsinteresse" — denne Rigsinteresse, som kunde sprænge Finlands Ret, fri Kejserens Hænder, udslette Finlands Lovbøger —, end ikke dette vækkede Finlænderne til Forstaaelse. En dansk Forfatter (Besthorn) har træffende sagt, at hele den imponerende finske Adressebevægelse og den internationale Henvendelse i St. Petersborg i Virkeligheden betød „en Appel fra den slet underrettede Kejsers

Digitized by Google

Dom i første Instans til den bedreunderrettede Kejser som Højesteret". Men deri ligger, at man i Finland (og ude i Europa med) endnu tænkte sig, at Retsspørgsmaalet spillede en Rolle i den finske Sag, og at den russiske Politik i Finland lod sig adskille endnu en Gang fra den øvrige russiske Politik.

Omkring Aarhundredskiftet dæmrer den første Begribelse i Finland af, at man ikke blot maa faa Russere til at interessere sig for Finland, men at man selv maa interessere sig for Rusland, studere de indre russiske Forhold, gribe et Haandtryk her, give en Haandsrækning hist, mulig stille sin aarhundredgamle politiske Skole til Tjeneste ogsaa for Rusland, hvis nedenfra virkende Kræfter besidder al anden Fornyelsens Evne, men savner politisk Skoling af Mangel paa Vane. Af Brevvekslingerne mellem Finlænderne og Udlændinge i denne lærerige Tid er intet saa fængslende som at se, hvordan Rusland gaar op for den finske Bevidsthed i sin Storhed, sin Nyhed, sin Løfterigdom. I alt væsentlig er det en enkelt finsk Mand, hvis utrættelige Arbejde Omslaget endelig skyldes, en Mand, det for den store Part af hans Landsmænd vil tage Tid at give al den Ære, som tilkommer ham — saa uvant virker hans internationale formløse Façon og hans vide Vyer i Politik paa det sindige finske Protokolfolk —, men man maa forbavses over det ringe Maal af Anerkendelse, han har høstet selv fra dem, som véd Besked. Ubekymret om den Rædsel, han først vakte, den Modstand, han endnu møder, fulgte og følger han sin egen Kurs: „At Revolutionen i Finland lykkes, er nødvendigt for Finlands Fremtid; alt, hvad Revolutionen vinder, vinder vi; Ruslands Frihedskamp er vort Haab: Fredsslutning og Forlig mellem Finland og en enevældig russisk Kejser er en slet Spøg, en Latterlighed uden Garanti for Fremtiden" gentog og gentager han uanfægtet af alt og alle, og derefter har han anlagt sine egne Handlinger; hvor mange eller hvor faa der følger ham i denne Del af hans Anskuelse, véd ikke han selv, véd ingen. Men fra den Dag af, han slog fast, at Finlands Skæbne afgøres i Rusland, med Rusland, af Rusland — ikke af tilfældige Hofstrømninger, men af Ruslands hele Politik, — fra den Dag gik *Bevægelsen fra Finland ind i Rusland* sin Gang, snart med ham som Centrum, snart udenom ham, indtil det nu, da han paany staar ret isoleret i aktuel finsk Politik, er hans Tanke, der daglig fejrer Triumfer. Et Par af de yngre Politikere, hvis

Digitized by Google

Ord vejer tungt i Øjeblikket i Finland, gjorde Rundrejser i Rusland; én vendte hjem med Beundring for de selvstyrende Semstvoer, som hidtil kun kendtes i de svageste Omrids, med Personalkendskab og Tillid til de liberale Forfatningsvenner og det radikale Bourgeoisis Krese. En anden pløjede dybere ned, tog Indtryk af de sociale Modsætninger, knyttede Forbindelser med mere revolutionære, og hans i Forvejen demokratiske Syn var ved Hjemkomsten fra noget blegrødt blevet mere karmoisint farvet. Socialdemokratiet i de to Lande knyttede varigt Forhold til hinanden. Et Par Citater af Breve er oplysende (de er fra før de finske Forvisninger):

Fra 1902: „X., som ikke er nogen Fusentast, spørger mig om følgende: Hvad om vi i Stedet for den nu paagaaende Rekognoscering paa deres Terræn slog Bivuak mellem dem? Hvad om vi fik pillet ud af vore Landsmænd den overtroiske Rædsel for Ordet Revolution? Hvad om vi i Stedet for det idelige Rend paa fyrstelige Trapper sluttede aabenhjertigt Paktum med den fremrykkende Hær, hvis Styrke og Karakter vi nu begynder at kende? Hvad vilde Du svare paa sligt?"

Den stille Tvivl, som de sidste Ord udtrykker, besvares (uden at de to Brevskrivere indbyrdes anede om hinandens Aabenhjertighed overfor samme Trediemand) i følgende Linjer fra Efteraaret 1902:

„Y (Forfatteren af ovennævnte Brev) skriver, at Forbundet med russisk Venstre — han tør ikke sige Revolution, fordi det lyder saa fælt — bør holdes stadigt som en Mulighed, men ogsaa stadig som liggende ud i Fremtiden. Det er altid et Fremskridt — den henrivende Naivitet ufortalt, at han tror, man kan holde Folk som —koff og —witsch hen med Rytteri paa Fremtidsveksler."

Paa samme Tid udkommer anonymt Konni Zilliacus' Bog om det revolutionære Rusland, som standser ved v. Plehwes Ministerium og som første Gang for finske Øjne opruller det hele Billede af Revolutionens organiske Vækst i Rusland. Snart regnes Bogen paa mange Sprog som Standardværk.

Saa langt var man naaet, da Udvisningerne ramte Finlænderne, konservative Samfundsstøtter og radikale Sværmere uden Forskel, alle indtil da uden Forskel lige udadlelige som Lovens og atter Lovens Mænd. Femten Maaneder efter, da Bobrikoffs Lig jordedes, skrev *Times* med Rette, at Ruslands Forhold til Finland er det klassiske Eksempel paa, hvorledes Revolutionen af Regeringen tvangsvis og med logisk Nødvendighed indpodes i

Digitized by Google

en Befolkning, som af Naturen har Modbydelighed for Revolution.

Fra nu af gaar Bevægelsen med rivende Hast. Endnu i Juni 1903 nøjedes en forvist Finne med at sige, at der nu kun var den finske Bondes og Arbejders Modstandskraft i passiv Modstand at stole paa; faa Maaneder efter anbefalede samme Mand mig en gennemrejsende russisk Antimonarkist som en Politiker, hvis „beherskede Meninger" det vilde interessere mig at kende; og da endelig denne samme Forviste bad mig oversætte en Rapport i December s. A., var Udtrykkene saa voldsomme, at jeg telegrafisk maatte forlange Ret til at dæmpe dem ganske betydelig. Dette er aldeles typisk for Hastigheden i Bevægelsen. Naturligvis var Udviklingen stærkest blandt de Forviste — Emigrationens politiske Følger fornægter sig aldrig hverken til højre eller til venstre —, men Fremtiden viste, at de hjemmeværende fulgte med i samme Retning, omend i andet Tempo.

Alt dette vidste man nøje i St. Petersborg, de ledende russiske Politikere frygtede stærkt for Forbindelsen mellem Finland og den russiske Revolution; v. Plehwe, den store Politimand[1]) troede endog bestemt, at Forbindelsen var indledet om fælles Aktion; han var da selv godt paa Veje til at pleje Underhandlinger med de russiske revolutionære i Udlandet og benyttede sit hemmelige Politi til at forsøge paa at faa Finlænderne til Mellemmænd. Det hele var en Kæmpefælde; haanligt leende afviste de russiske revolutionære Flæsket, og Finlænderne havde let ved ikke at gaa i Fælden, — der var nemlig ingen Forbindelser etableret den Gang. Af alle hans mislykkede Manøvrer var der ingen, der ærgrede v. Plehwe som denne; Efterspillet blev den i sin Tid meget opsigtsvækkende, for v. Plehwes Prestige kompromitterende Episode, da det russiske hemmelige Politis underjordiske Pressevirksomhed i Paris afsløredes.

Under Krigen Rusland—Japan modnedes de finske og russiske Sambestræbelser. Ikke en russisk Røst hævede sig fra frihedsvenlig Side til Misbilligelse, da Schauman uden Medvidere,

[1]) Efter at ovenstaaende var skrevet, har den russiske Ingeniør og Politiker Demtschinsky med Navns Underskrift meddelt følgende Yttring af v. Plehwe til ham: „Havde jeg efter Sjipiagins Død troet, at man i Rusland trængte til en Indenrigsminister vilde jeg aldrig have modtaget Indenrigsministerporteføljen, thi jeg manglede de allerførste Begreber om Indenrigsministergerningen og begynder først nu at erhverve dem; men jeg mente, Rusland trængte til en Gendarmchef, og dertil egner jeg mig, min hele Uddannelse ligger i Politidepartementet, det vidste man om mig fra Alexander III's første Dage af. Derfor blev jeg Indenrigsminister."

Digitized by Google

men med det finske Folks udelte Bifald, fældede Bobrikoff — og Plehwes Død betragtedes af Finland og Rusland som fælles Befrielse. Hvorvidt nu officiel Forbindelse mellem hele den finske Opposition og den hele russiske Frihedskamp vilde være kommen i Stand, kan først Fremtiden afgørende oplyse. Den første Konference af alle russiske Oppositionspartier og fremmede Nationaliteter i det russiske Rige berammedes til Paris til Efteraaret 1904 og Deltagelse skulde anmeldes. Finland stod paa Skillevejen.

Da indkaldtes Finlands Landdag. Største Parten af den passive Modstands Mænd, forviste og hjemmeværende, mente nu, at Landdagen maatte være Valpladsen, hvor Finlands Ret skulde forsvares, Landdagen Tribunen, hvorfra Finlands Protest skulde lyde, i Landdagen maatte den passive Modstand tilkæmpe sig Majoriteten for at drage det store, i Bunden lovlydige Centrum af finsktalende bort fra Regeringspartiet og dets Eftergivenhed. Uden at fornægte sin Sympati med Frihedskampen i Rusland burde dog Finland ikke med sit Navn figurere under et russisk Mødes regeringsfjendtlige Protokol. Herefter handledes der. Med knusende Flertal besatte „de konstitutionelle" — som de forenede svensk- og finsk-talendes Modstandsgruppe fra nu af officielt kaldte sig — alle Landdagens fire Standskamre; de forviste Adelsmænd vendte hjem for at deltage i Landdagen, en enkelt forvist valgtes til Landdagsmand i Borgerstanden. Kampen mod det finske Regeringsparti skulde gaa løs sammen med Kampen mod det russiske Statskup. Men de, som ikke troede paa, at en Finlands Sejr uden den russiske Revolutions Sejr kunde byde Finland nogen Sikkerhed for Fremtiden, dannede „det finske aktive Modstandsparti", en Finnes Navn staar under den officielle Protokols Uddrag, som „det russiske Riges Oppositions- og Revolutions- og Nationalitets-partier, samlede til en første Konference i Paris i Efteraaret 1904" udsendte til den europæiske Presse; „det finske aktive Modstandsparti" nævnes som Deltager i Konferencen, „Medlemmer af den finske Opposition" som dem, der havde taget Initiativet til Konferencen. En Finne havde været Præsident. Mødets 1ste Programpunkt lyder: „Afskaffelse af Selvherskerdømmet og Tilbagekaldelse af alle de Forholdsregler, som har krænket Finlands konstitutionelle Rettigheder."

Det kan med Sandhed siges, at det nye Parti ikke vakte Begejstring i Finland. Til en Begyndelse benægtedes dets Eks-

Digitized by Google

istens ganske simpelt, men da Partiet lod sine hemmelige Skrifter spredes over Landet, og da samtidigt Voldsomheder begyndte, Skud knaldede og Bomber sprang rundt om i Byerne — om Aktivisterne virkelig var Mestre for dette, eller det var Enkeltmands Værk, vil først opklares helt, naar en Gang enhver af den nuværende Generation ligger i sin Grav — da vakte det sand Forfærdelse.

Thi Finlænderne var i sin store Helhed faldne tilbage paa Lovligheden som det eneste rette Middel til Landets Frelse. „De konstitutionelle", Landdagens herskende Parti, arbejdede paa at isolere Regeringen og dens lille Tilhæng, og det lykkedes; Centrum og Fennomanien gik i det konstitutionelle Spørgsmaal over paa „den passive Modstand"s rummelige Platform, slugte sin iboende Konservatisme i sig og demokratiserede sig — Landdagens eneste og blivende reelle Resultat. Men det skete paa Bekostning af Samforstaaelsen mellem Finlands og Ruslands Opposition; og at man, saa længe dette Arbejde stod paa, slog Kors for sig og fornægtede Aktivismen og alle dens Gerninger, er tydeligt. Var Landdagens Resultat blevet en rungende Protest, Diktaturets Borfald, Presse-, Forenings-, Forsamlings-Frihed, den lovlige Ordens Genindførelse, vilde Aktivismen mulig med ét Slag være faldet bort i Erkendelse af, at derved gavnede Finland ogsaa Rusland. Nu gik det anderledes. Generalguvernør Obolensky lovede det utrolige og holdt absolut ingenting.

Under Aktivismens Haanlatter og det konstitutionelle Venstres stigende Misfornøjelse med den hele Taktik sad Landdagen, mens Diktatur og fortsatte Ulovligheder vedblev, og diskuterede Henvendelsen til Czaren; for at faa Centrum med og en Fløj af Regeringspartiet oven i Købet, blev dens Tekst mere en Anmodning til Czaren om Lovlighed end et Krav til Storfyrsten om Ulovlighedens Ophør. Landdagen chikanerede Regeringschefen bort fra sin Stol som Adelsstandens Forhandlingsleder, men bevilgede de nødvendige Finanser til Regeringens Førelse, Hohenthal skød Statsprokurøren, Regeringspartiet begyndte at tale om et hidtil ukendt Begreb „delvis Lovlighed". Det syntes, som om saavel Maal som Metoder var i Vaklen ved Opinionens Deling i tre.

Landdagens sidste Maaneder og de nærmest følgende var Statskupets pinligste Tid. Landdagsprotesten prellede af uden væsentlig Virkning og Diktaturets Fortsættelse, Ulovlighedernes

Digitized by Google

uhindrede Gang kastede et bedrøveligt Skær tilbage paa de 10 Millioner, som Landdagen havde bevilget Ruslands Statskasse, og paa den almindelige Stemmerets Henlæggelse af taktiske Grunde[1]). I Breve kunde man nu finde Ytringer som denne: „Det er kommen os dyrt til at staa, at der opstod den ulyksalige Idé, at Finlands Skæbne og Ruslands Revolution, Finlands Kamp for Loven og Ruslands Kamp om Loven, skal støtte hinanden, ja har noget med hinanden at skaffe." Men det var Lægmandsbetragtninger; de ledende politiske Kredse blandt „de konstitutionelle" lod sig ikke rive med af sligt. Det engang vundne Udsyn tabtes ikke, man stod kun en Stund stille — i Tanker; Tanker, som fik Aktivisterne til at sætte den bitre Betegnelse „de gammelkonstitutionelle" i Kurs om den passive Modstands Mænd — thi Tankerne gik, sagdes der, ud paa den Mulighed at genvinde den finske Retsstat ved at danne det russiske Riges eneste „rolige Hjørne". Men dette maatte Aktivisterne betragte som Optagelse af det „gammelfennomanske" Regeringspartis Metoder og som det sorteste Forræderi baade mod Finland og Rusland. Hvis virkelig saadanne Tanker har været oppe blandt de konstitutionelle, saa blev de grundigt kurerede; thi i St. Petersborg var man ikke moden for „det rolige Hjørne"s Politik; — tværtimod skærpedes Metoderne en Stund paa ny: finske Borgere tvangsbortførtes atter til St. Petersborg, én blev ulovlig stillet for russisk Krigsret, uden at Regering eller Statsprokurør i Finland gjorde noget alvorligt derimod. Dermed var alle Muligheder udtømte; det fredelige Udkomme med Eftergivenheden og Statskupet maatte opgives.

I Sommerens Løb er Ligevægten genoprettet. „De konstitutionelle" og Ruslands liberale Demokrater finder hinanden paa ny og for ikke mere at miste hinandens Haand; Vaabenimporten til Finland, som røbedes ved „John Grafton"s Eksplosion, men hvis virkelige Omfang heller ikke vil kendes før enhver af denne Generation ligger i sin Grav, beviste, at Revolutionen arbejdede. En Række Skud og Attentater holdt Aanden oppe. Fra August Maaned af var det klart for enhver, at Omvæltningen maatte komme. Aktivisterne opnaaede ved selve Formen for Revolutio-

[1]) Efter Nytaar 1905 nedlagde en lille Gruppe radikale (ikke Aktivister) i Borgerstanden deres Landdagsarbejde, da „Forudsætningerne for normalt Forfatningsliv savnedes", og mod 10 Millioners-Politiken stemte de radikale i saavel i Borger- som Adelstand

Digitized by Google

nens Udbrud den velfortjente Triumf, at deres Forudsigelser gik i Opfyldelse; det viste sig, at den russiske Revolutions Sejr blev Forudsætningen for at generobre Finland for Finlænderne; thi den finske Revolution brød ud den 30te Oktober som Tilslutning til den da sejrrige russiske Generalstrejke. Dermed traadte Aktivisterne — under virkelig Selvfornægtelse — tilbage; som Parti lod de ikke, saa længe Revolutionen varede, høre fra sig; deres Mænd virkede blandt og med de andre borgerlige Partier. „De konstitutionelle" tog sikkert og dygtigt Finlands Skæbne i deres Haand; med blid Vold skubbedes Eftergivenhedens Regeringsparti fra Roret. Under enestaaende fuldkommen Ro; med en af ingen Undtagelse formørket komplet Retssikkerhed; uden at plettes af en Draabe Blod gennemførtes Revolutionen — for Lovens Genindførelse.

Men Dagens Byrde i den revolutionære Uge, Sejrens Ære maa „de konstitutionelle" dele med Finlands nyopdukkede Magt: Socialdemokratiet, som med ét Sæt sprang ind i Finlands politiske Historie.

IV

Socialdemokratiet indtog under Statskupet en Særstilling.

Socialdemokratiet i Finland er ungt — endnu ikke 10 Aar gammelt som enet Parti — og Socialdemokratiet er i sin Hovedbestanddel finsktalende. Derfor hænger Partiet endnu i Doktriner, som det først efterhaanden vikler sig ud af, og derfor har det endnu ikke helt strøget af sig den over én Kam skærende Mistænksomhed og Harm mod „Herrerne", hvortil Underklasserne opflaskedes af Gammelfennomaniens Ledere, som rettede Hugget mod „Overklassen", naar de vilde ramme de svensktalende. Men mens Gammelfennomanien saaledes slog til Hesten og mente Husaren, nemmede Arbejderne særlig Angrebene paa „Herrerne"; de lod Sprogstriden i Stikken, klogt nok, saa snart deres sociale Interesser fik Medbør, men Hidselsen mod Overklassen slog igen ogsaa mod Fennomanerne, da Stunden kom, hvor Arbejderne kunde virke med i det politiske Spil. Ellers vilde da ogsaa den Grundlov, at de politiske Virkemidler slaar igen paa sin Ophavsmand, have fornægtet sig første Gang i Historien.

I de første Statskupsaar var Arbejderne kun lidet interesse-

Digitized by Google

rede; det politiske Arbejde havde ingen Plads bestemt for dem, i Byernes Selvstyre tog de meget ringe Del, paa Landdagen havde de ingen Særrepræsentanter (endsige da et helt Kammer saadan som Bønderne); det var „Herrernes" politiske Rettigheden, som truedes, „Herrernes" og Bøndernes Landdag, som mistede sin Magt — at disse Bureaukrater og Adelsmænd og Storbønder knugedes af Bobrikoffs Jernhaand, hvad enten de talte svensk eller finsk, kunde Proletariatet tage sig let — i Finland siger man endnu Proletariatet, naar man taler om Arbejderne. Sympatien for Fennomanien, i hvis Ledebaand man saa længe var gaaet, holdt sig dog større end for de svensktalende, som i høj Grad er Overklassens Mænd, og holdt tilbage fra Modstandslyst mod Russervælden, thi i Modstanden havde Svenskeń et Hestehoved foran. Dertil kom, at den russiske Regerings synlige, usminkede Opmuntring af Underklassen — Polen om igen — gav Ro for Arbejderne til at styrke eller egentlig nyskabe en organiseret Arbejderbevægelse. Uden den ringeste Taknemlighedsfølelse mod Russerne i den Anledning, med koldblodig Anvendelse af Chansen toges Tiden i Agt: Fagforeningerne fik Styrke, Lønkrav, Arbejdstidskrav, Strejker gjorde under hele Statskupstiden uforstyrret deres arbejder-samlende Gerning. Politisk stod Arbejderne Gevær ved Fod, mens Landdagene — Klasse- og Stands-repræsentation uden Sidestykke i det moderne Europa som de var — gjorde sig hæderlige og heldige Anstrengelser for at følge med i den sociale Reformering — det skal siges til Standslanddagens Ros i dens Dødsstund.

Saa kom Værnepligtsukaserne, hvorved Indkaldelse til russisk Krigstjeneste stilledes i Udsigt, hvad især Underklasserne vilde faa at føle; Udskrivningerne begyndte. Deres Sprog var ikke til at misforstaa. I pludselig Klarhed vandt den Begribelse Indpas i Arbejdernes Tanke — andre Landes Arbejderpartier har maattet vækkes af samme dyrekøbte Lære —, at politisk Virksomhed og social Kamp ikke er to, men én Ting; at de mistede Landdagsrettigheder betød andet end „Herrerne"s Magt over Underklassen, bl. a. ogsaa Individets Tryghed og Byrdernes samfundstjenlige Fordeling; at en Samfundsbygning ikke er et Korthus med Herreblade og Styrvolter i Stueetagen, som en fremmed Vind vælter omkuld uden Hensigt; at et selvstyrende Folk alene kan sikre sine egne Samfundstilstande. Arbejderne tog ved Lære. Vi ser i

Digitized by Google

Aarene 19$^{02}/_{04}$ Studenter og Arbejdere sidde i Komité sammen om Værnepligtsstrejke — det blev Begyndelsen til Tillidens Opstaaen. Saa ser vi Fagforeningslederne blive politiske Programforfattere. Og inden vi véd et Ord af det, ser vi Strejkerne fortsættes som Kamp mod Kapitalismen, men Arbejdere kastede i Fængsel for Kamp mod Russerherredømmet; Forlangendet om Normalarbejdsdag kombineres med Krav om almindelig Stemmeret, Etkammersystemet proklameres sammen med Arbejderbeskyttelsen, Forsamlings- og Pressefrihed i Aandedræt med socialdemokratisk Agitation blandt Husmændene. Og endelig — det afgørende Gennembrud — erkendtes det, at Proletarer i alle Lande vel bør holde sammen, men indrømmes samtidigt, at man vil en virkelig national, uafhængig finsk Samfundsbygning. Men om Socialdemokraterne i Finland skal gennemføre deres Krav alene eller i Forbindelse med andre finske Partier, derom spaltes Meningen i Finland som overalt.

Ottendedagen førend Eugen Schauman definitivt drejer Finlands Historie ved at rydde Bobrikoff af Vejen, samler en Arbejder — hans Navn er ikke endnu Historiens — Tusinder af Standsfæller om Talerstolen i fri Luft og udslynger det samlede Program: Ned med det russiske Bøddelregimente! ned med Plehwe og Bobrikoff! Leve den sociale Revolution! Vi forlanger Landdagen indkaldt for at indføre almindelig Valgret, Pressens, Forsamlingernes, Foreningernes, Troens Frihed, Sikkerhed for Person, vore Kammerater frigivne af Fængslerne; vi sympatiserer med Ruslands heltemodige Frihedskamp!

Da denne Arbejder er forsvunden i Mængden, sluppen over til Stockholm og dér modtaget af de politiske forviste, er Ringen sluttet. Med eller uden Alliancetraktat mellem de enkelte Partier er Revolutionen beredt. Ogsaa her bragte Landdagen af 1904 Knude paa Traaden, thi den almindelige Valgrets Henlæggelse førte Arbejderne til Kravet om Nationalforsamlings Indkaldelse i Stedet for Landdag. Men Revolutionens Form, Generalstrejken, bragte ganske af sig selv Arbejderpartiet en Førerstilling i den, og da Løftet om almindelig Stemmeret er afgivet den 2den November 1905 fra „de Konstitutionelle"s Side, er Brodden taget af Kampen om Landdag eller Nationalforsamling, skønt Kampens Misstemning vedblev; efter gennemført Revolution mod Statskupet afmønstrede Arbejderne frivilligt deres frygtede „røde" Garde foreløbig.

Digitized by Google

De to Yderlighedspartier til venstre viste altsaa Selvfornægtelsens sjældne Gave i en sjælden Grad, de tog efter fuldbyrdet Revolution Stilling som kritiserende Retledere, mens de „Konstitutionelle" fik Ansvaret for den nærmeste Fremtid. Yderlighedspartiet til højre havde ikke samme Resignation. Det havde ikke Kraft til at modvirke Revolutionen i dens Gang, men vel Lyst til at neutralisere dens Virkninger efter dens Slutning. Lyst men ikke Held, heldigvis.

Paa de Konstitutionelles første samlede Møde i Tusindtal efter fuldbyrdet Omvæltning sendtes Hilsen og Tak enstemmig, under Jubel til Ruslands Frihedskæmpere.

Slutning.

Forlænger vi de saaledes optrukne Linier udover Revolutionen og ind i det nu begyndte normale finske Liv, finder vi Forklaringen til alt det, som dér pulserer og kæmper. Vi forstaar ikke blot, at den tilsyneladende pludselige Eksplosion var forberedt ligesaavel af den passive Modstand som af Aktivister, Attentater, Vaabenimport; at Arbejdernes Generalstrejke og Jernbane-, Post-, Told-, Central-Embedsmændenes saavel som Funktionærernes, Handlens, Skolernes, Skibsfartens, Kørslens Standsning er ligesaamange Sider af samme Vilje, Resultat af samme Lidelse; at Forbindelsen ikke var en halvanden Eftermiddags Tilfældighed men Aaringers Værk. Men vi forstaar ogsaa, hvorfor store Krese i Finland ikke kan fordrage, at man bruger Ordet Revolution om den „fredelige Genindførelse af Retsstaten i Finland"; vi finder Nøglen til, at den passive Modstands Mænd gaar tøvende til Værks, hvor det drejer sig om Afskedigelse af Russerregimentets finske Hjælpere — det gælder for dem om ikke at skræmme det fennomanske Centrum over paany til Forbindelse med det „eftergivende" afsatte Regeringsparti, som kan vente Støtte i St. Petersborg, hver Gang en reaktionær Vind blæser dér. Vi forstaar, at den nyindkaldte Landdags Villighed til at demokratisere sig selv ved Indførelse af almindelig Valgret er et Produkt af Folkebevægelsens voksende Dybtgaaen i Statskupsaarene og Socialdemokraternes pludselig konstaterede Styrke i Revolutionsdagene.

Men for dem, der betragter „Enighed indbyrdes" som ens-

Digitized by Google

betydende med alles Ja og Amen til alle, maa Finland tilhylle sit Aasyn i Blusel. Thi Modsætningerne deroppe vil tværtimod skærpes. Aktivisterne vil med fornyet Kraft kræve Forbund med Ruslands Revolution — dels som Tak for hvad Finland vandt ved den russiske Revolutions Styrke i Oktober 1905, ikke ved Kejserens Naade, dels fordi alene dette for dem betyder Finlands Fremtid garanteret. Socialdemokraterne vil forlange Valuta for deres Arbejde i større Rettigheder og vil ofte tænke paa, at rød Garde og Generalstrejke ogsaa kan være Middel til indrepolitiske og sociale Formaal; dette afføder Antisocialisme med denne Bevægelses Blanding af Forskrækkelse for Spøgelser og Fornærmelse over, at Underklassen ikke takker og beder, men kræver og gennemfører. Det afsatte Regeringsparti vil flittigt søge at blæse Sprogstriden op paany for at drive Kilen ind mellem de ved Revolutionen forbundne af begge Sproggrupper, vil desuden søge at generhverve Socialdemokratiet ved Overbud i alle økonomiske Tilbud fra „de Konstitutionelle". Alt dette er godt i Gang. Og samtidigt virker Reformtrangen rundt om i Komiteer og Forslag: Agrarspørgsmaalet i dets Husmandsskikkelse, Arbejderbeskyttelse, Skolesagen, Trykkefriheden, Ministeransvarligheden — alt, hvad Statskupet holdt ude, rører sig og raaber højt som i Barnsnød. Endelig Vanskelighederne ved at afskedige Embedsmænd — Russere og ulovligt udnævnte Finlændere, med disse Afskedigelsers Krænkelser og Krav.

For os udenfor virker saadant fornøjeligt, befriende, som Indtryk af Liv. Men de, der er med i Bevægelsen, synes ofte nok, at dette sunde, normale Pulsslag er Feber. Ejendommeligt at faa politiske Betragtninger deroppe fra nu; det er næsten bare Bekymring, de aander, nervøs Bekymring. Den ene Dag klager én over, at Bevægelsen er gaaet i Staa, den næste en anden over, at Udviklingen springer altfor vanvittigt, abnormt rask; snart skrives der, at Regeringen er begyndende reaktionær og befængt med iboende Sløjhed, snart opfordres man til at slaa Allarm over Venstrepartiernes og Socialdemokraternes urimelige Krav og Trusler. Saa er der med ét Regeringskrise.

Men der opstaar da en Sky fra russisk Side. Som med ét Slag bliver de forskellige politiske Afskygningers Ord derom næsten enslydende, — naar først de (som alle i alle Lande gør) har skudt Skylden for Faren over paa hinanden indbyrdes. „Hvad

Digitized by Google

sagde vi? de var for forsigtige, de skulde have grebet til straks og indkaldt Nationalforsamling, saa havde vi været færdige nu i Stedet for at ligge i Forberedelsernes Roderi, saa havde ingen kunnet gøre os noget" raaber Socialdemokraterne. „Sagde vi det ikke nok? De gaber for højt, med deres evindelige Kræven, Pukken og Truen; de maatte dog vide, at dette gaar ikke i St. Petersborg" ynker de Konstitutionelle sig. „Lige tvertimod, det er som vi altid har sagt; i Øjeblikket ligger Revolutionen i Rusland stille, saa vover de sig mod os. Men som altid lod vore naive Diplomater sig narre af Byrokraternes søde Miner," svarer Aktivisterne. Men naar de saa har øst sig ud og begynder at tale praktisk Politik, saa er alle enige om at staa imod og staa Last og Brast. Thi derom er ingen Tvivl, at den Samfundsbygning, som nu mures op paa almindelig, lige Valgrets faste Bund, væltes ikke af Manifester udefra, den kan kun knuses med Vaaben. Men om Stemning og Styrke kan vindes dertil i Rusland, har man Lov at betvivle.

Vi er naaet til Vejs Ende. En politisk Epoke ligger afsluttet med en sjælden Afrundethed — bestemt Datum for pludseligt Brud paa Kontinuiteten — 15. Februar 1899 —, bestemt Datum for Kontinuitetens Genoptagelse — den 4. November 1905 — i samme Land. Samme Land — og hvor grundig forvandlet! Løbet begynder i naiv Tillid til Landets besvorne Ret og Overbevisning om Muligheden af isoleret Afgørelse for det finske Spørgsmaal, det begynder med betagende ydre Enighed. Men Enigheden opløser sig under Løbet i stridende Mangfoldighed, der forgæves søges dækket, men man synes, den bør dækkes; Skisma fordi Regeringen og dens Mænd ikke bindes af Folkets Vilje; Skisma fordi Folkerepræsentationen ikke binder de store Masser, som staar udenfor den uden Stemme og Sæde; Skisma fordi overhovedet det finske Spørgsmaal ses som en Detalje i et vældigt Spil udenfor Landets Grænser. Og Kresløbet ender med et Folk, der højt og lydeligt bekender sine Interessers stridende Mangfoldighed og vil gøre dem gældende, men som paa den bredeste lige Basis bereder sig til samlet at gaa mod de værste Skæbner, fordi det har fælles Ret og fælles Ansvar; som tillige er parat til at staa sammen med Fremtidens Rusland, ikke som Del af en ensartet Masse, ikke som en behersket med sin Hersker af Frygt og Tvang, men som et frit Folk med et frit Folk, i fælles

Digitized by Google

Selvopholdelse og Selvopholdelse hver for sig. Saadan genoptager Finland Kontinuiteten.[1])

Som Afslutning paa ens bedste Aars Studier i Marken og i Bøger, ens kæreste og stadigste Syssel og ens haardeste Kamp at sætte Sonden til Bunds i den Konflikt og den Historie, der bragte én saa mange Arbejdsstunder, Venner, Modstandere, Haab, Skuffelser og rige Lærdomme; at tvinge Billedet af Begivenheder og Mennesker paa Afstand som i en omvendt Kikkert; at se i Fugleperspektiv alle de Enkeltheder, som engang fyldte Dages og Nætters Tankeliv, snart tvang én Pennen i Haand, snart paakaldte éns øjeblikkelige Handlen under Ansvar, — at gøre det forat skabe et siste, samlet Billed, i fuld Bevidsthed om, at det er en Afslutning — det er baade vemodigt og styrkende. Det er, hvad her er gjort paa disse Sider. Men det er da for Alvor tilfredsstillende, at denne Slutning med Sandhed kan lyde saadan: Resultatet af et fremmed Folks Tryk paa Finnerne blev Folkefordybelse, der endte i Tillid til Folket; Resultatet af et Voldsregimentes Leflen med Underklassen blev denne Underklasses bevidste Indordnen i Forsvarets Falanks; Resultatet af at knegte Mennesker, som afskyede Revolution, blev Vækkelse af disse Menneskers Sans for Revolutionens evige Ret overfor Tvangsherredømme. Hvad der var villet til det onde, blev til det gode, fordi det virkede i et Folk, hvor det gode havde god Jordbund at gro i.

IVAR BERENDSEN.

---

[1]) Fra russisk Side findes samme Udvikling. Sammenlign følgende Ord i Bobrikoffs hemmelige Rapport af 15. Oktober 1902, om hvad han har villet indpode Finland, Side 22:

„I Rusland findes kun én Magt, én Trone, én herskende Husbond; alles Rettigheder udgaar fra Monarken, som ikke forhandler med Undersaatter, men forlener dem med de nødvendige Lovbestemmelser. Troskabseden forpligter alle, uden Hensyn til Nationalitet, til at nære ensartet Hengivenhed for Tsaren og Fædrelandet Rusland",

med Dumapræsident Muromtzeffs Tak af 12. Maj 1906 for et Lykønskningstelegram fra Landdagen, „det ærerige finske Folks Repræsentanter":

„Finlands Blomstring under sine Institutioners Værn har altid været det levende Bevis paa den velsignelsesrige Virkning af en Statsorden, bygget paa Frihed og Ret. Maatte Fremtiden, under overensstemmende politisk Opfattelse og ensartet Statsskik, befæste Baandet mellem Rusland og Finland, som er forenede under et Scepter, til gensidig Lykke og Velfærd."

Der ligger en Revolution imellem de to Opfattelser.

Digitized by Google

MELODIER

MELODI

Jeg lokker for Ord om Sorg og Savn,
saa tungt de kommer, saa træge.
De ved det vel, at mit Savn og min Sorg
kan de dog aldrig læge.

Mit Øje er tørt, ej Graad jeg har,
og Graad ej heller kan linde.
Jeg beder dig komme, du Sang, du graa,
min angstfulde Tanke at binde.

Et stigende Hav af Sorg og Savn
jeg ud under Himmelen skuer,
og uden Bølger og uden Brus
dønner det tungt og truer.

Gold er Stranden, saa vid og vild,
stenet, med døde Skaller. — —
Kom Sang du stille, kom Sang du graa,
hvor tungt kun Ordene falder.

Som Børnene glemmer det store Hav
for Skæl og Skaller, de finder,
saa fanger min Tanke Ro en Stund,
naar Rytmefaldet mig binder.

Digitized by Google

PRIMULA VERIS

Se alle I lyse Blomster,
hvor er I da komne her —
og Solens Væld over Bladene
paa Marker og grønnende Træer?

Og alle de Fugle, som synger,
og dette Haab i mit Sind?
En Vished, en jublende, sejrende
er draget som Konge derind.

En Vished — en bankende Uro.
Jeg plukker en lys Buket
af Primula, Primula veris,
paa Stilkene vuggende let.

Og naar jeg ringer paa Døren,
jeg kender en Stemmes Klang,
der lyder imellem de andres
som Englenes lifligste Sang.

Paa Knagen en Hat vil hænge,
som een kun i Verden den bær.
Jeg mærker paa Luften og Lyset
paa alt, hun maa være mig nær.

Se Primula, Primula veris,
her er Døren, nu ringer vi paa.
Om lidt hendes Haand vil saa varsomt
hen over Kronerne gaa.

Primula, Primula veris,
jeg hører mit Hjerte slaa.

Digitized by Google

AFTEN PAA LANDET

Hvide, bindingsbygte Mure,
Ruder skæve, blanke, smaa.
Mosset laa i grønne Flager
over Tagets brune Straa.

Duft i Haven af Jasminer,
Sus af Løv i gamle Træer.
Over bellisgroede Plæner
langsomt faldt der Skumringsskær.

Og paa Bænken foran Huset
sad vi, gamle Lavst og jeg,
mens den første Stjerne tændtes,
spinkel, spæd og gyldenbleg.

Lavst's Ryg var krum og kroget,
Haanden rysted mod hans Knæ,
og hans grove Klæder lugted
af Tobak og Stald og Kræ.

Ingen af os talte længer,
og vi lydløst Vejret drog.
Hastigt gennem Luftens Klarhed
Flaggermus forbi os slog.

Første Gang det var og sidste,
at vi mødtes, Lavst og jeg.
Han var snart sin Færd tilende,
jeg var knapt begyndt min Vej.

Og vi kendte ej hinanden,
hvad forstod vel han af mit,
jeg af hans, af al hans Stræben,
alt, hvorfor han havde stridt?

Digitized by Google

Dog da alle Stjerner tændtes,
og vi sad og saa derpaa,
han sit Blik imod mig vendte,
dette tunge, gamle, graa.

Og det var, som alle Tider
stirred mig derfra imod,
som om alt, der lides, kæmpes,
alt, der leves, for mig stod.

Og trods alt, hvad der os skilte,
vi var eet, og vi det saa,
og vort Liv det var det samme,
ens som to af Markens Straa.

SIGURD SWANE.

Digitized by Google

ROKOKOTIDENS ØSTERLANDSDRØM

DET attende Aarhundrede var Eventyrets Tid. Politik og Diplomati og Krig og Kærlighed, alt klædtes i Eventyrets Skrud. Det var de Dage, da en svensk Heltekonge med Sværdet i Haanden drog paa Tourné gennem Evropa, medens hans Rival, den russiske Vildmand, tryllede en Hovedstad frem af intet; da en italiensk Gartnersøn og en svensk-holstensk Møntfordærver tumlede med Evropas Skæbne i deres kloge Hjerner, og en forløben Tysker erhvervede sig et Kongerige paa Korsika. Aldrig havde Verden været saa fuld af sindrige Machinationer og eventyrlige Intriger. Hvilket Humør var der ikke over denne Tordenskjold, der lod sine Soldater gaa igen, eller denne Potemkin, der præsenterede sin kejserlige Elskerinde en blomstrende By ved Hjælp af malede Sætstykker! Og denne Chevalier d'Éon, der pludselig blev forvandlet til en Kvinde, eller den mystiske, udødelige Saint-Germain, der af Ludvig den XV blev sendt til Holland for at sælge hjemmelavede Diamanter for Kronjuveler, til hvor mange vittige og seriøse Diskurser har de ikke givet Stof! Aldrig har man som den Gang svælget i vidunderlige, fantasifulde Levnedsbeskrivelser og pikante, hemmelige Memoirer.

Hvad Under da, at ogsaa Fehistorierne florerede, de rigtige Der-var-en-Gang-Eventyr. Disse nøgterne, prosaiske, filosofiske eller raffineret-blaserede Aander glædede sig som Børn ved at læse om slemme Trolde og venlige, smaa Feer og magiske Stave, der kunde hekse Krystalslotte op af Jorden. Regenten, Filip af

Digitized by Google

Orleans' Moder var „fuld af Historier og smaa Feromaner", den spleensyge Ludvig XV fandt Fornøjelse i Rolf Blaaskægs og Tommelidens Hændelser, og Madame Pompadour fordrev mangen ledig Time med Eventyrbøgerne. Mozart komponerede bedst, naar hans Hustru læste Eventyr højt for ham. „Uden at besidde den antike Mytologis Rigdom eller de rent allegoriske Fablers Værdighed er der noget originalt og yndefuldt ved Fedigtningen, og den er kun kedelig hos kedelige Forfattere," siger Chénier.

Livet selv var jo et Eventyr for disse pudrede, guldgallonerede Hertuger og Markier, sminkede, juvelsmykkede Hertuginder og Markiser og galante Abbé'er, som alene havde Ret til at eksistere i l'ancien régime's livsglade Tid.

Det var derfor en lykkelig Idé, den lærde Galland fik, den at oversætte *Tusind og een Nat.* Var der noget, som maatte falde i Tidens Smag, saa var det Orienten, det vidunderlige, pragtfulde Østerland, som de store Rejsende Tavernier, Bernier og Chardin havde beskrevet. Det var en Erstatning for Antiken, som var begyndt at blive lidt kedelig. Perrault og Fontenelle havde skudt Breche i de ormstukne, klassiske Afguder. Ganske vist beholdt de deres dominerende Stilling igennem hele Aarhundredet, den franske Klassicisme var bygget paa Antiken og kunde ikke rives løs derfra, selv om Viljen var god nok hos mange; men Antiken var ikke længer eneraadende. Den fik en mægtig Rival i Orienten. Tusind og een Nat var et Kulturbillede, som henrykkede Alverden. „Dristigheden og Snildheden hos Orientens Kvinder, der vover des mere, jo strengere de holdes fængslet, de Gejstliges Hykleri, Lovens Mænds Bestikkelighed, Slavernes Gavtyvestreger, alt er trofast fremstillet deri, og det langt bedre, end den paalideligste Rejsende kunde gøre det." Og saa selve Indholdet, det interessante, dramatiske, spændende ved Intrigerne, ... „hvilken vidunderlig Frugtbarhed i denne Genre! hvilken broget Afveksling! hvilken Guldgrube af interessante Ting! Saaledes taler den i sin Tid berømte Litterat og Kritikus La Harpe, der smigredes med Betegnelsen „den franske Quintilian". Ogsaa ham formaaede de orientalske Historier og Fabler at begejstre, skønt disse Orientens Folk, „gjort blødagtige ved Klimaet og frygtsomme ved Tyranniet, ikke har hævet sig til den sande Filosofi."

Udgivelsen af Gallands Tusind og een Nat (1704—17) var altsaa en Begivenhed, der paa forskellig Maade fulgtes med Inter-

Digitized by Google

esse af Befolkningen. En Nat blev Oversætteren vakt op af sin søde Søvn ved, at der gentagne Gange blev raabt paa ham nede fra Gaden. Han aabnede Vinduet og spurgte, hvad man vilde ham. Der stod en Flok unge Mennesker dernede, og en af dem spurgte: „Hr. Galland, er det ikke Dem, der har skaffet os disse skønne, arabiske Fortællinger?" — „Jo, det er mig." — „Vel, Hr. Galland," fortsatte Spøgefuglen med Dinazade's evige Replik, „hvis De ikke sover, fortæl os da en af disse Fortællinger o. s. v."

Imidlertid havde en anden Orientalist Petis de la Croix med Assistance af Gil Blas' Forfatter udgivet *Tusind og een Dag* (1710—12). Det var en Samling persiske Fortællinger, som skulde være byggede over indiske Komedier og skrevne af den berømte og af sine Landsmænd forgudede Dervisch Mokles fra Ispahan. Dette Værk vandt lige saa stort Bifald som Tusind og een Nat; det blev oversat paa flere evropæiske Sprog — ogsaa paa Dansk — og afgav i Tidens Løb Stof til flere Komedier, Operaer og Melodramaer. Fra Tusind og een Dag har H. C. Andersen ogsaa hentet Motivet til „den flyvende Kuffert".

Da disse Ting gjorde saa stor Lykke, smedede de to Foregangsmænd, medens Jærnet var varmt. Petis de la Croix oversatte den tyrkiske Eventyrroman *De fyrretyve Vezirer* og Galland *Bidpaïs Fabler.* Alt blev slugt med samme Begærlighed. Og saaledes naaede Orienten da hurtigt den største Popularitet. I Stedet for de forslidte græske Guder og Gudinder traadte nu eventyrlige Sultanskikkelser og smægtende Odalisker med Gazelleøjne, Østens hede Glød i Stedet for det kolde, antike Marmor. — Det var jo netop paa de Tider, da Ludvig XIV's stive Etiketteregimente afløstes af Regenttidens vilde Bacchanal. Magnetbjærge, Mennesker i Abeskikkelser, kæmpestore Uhyrer med Øjne som gloende Kul og Ben som Mastetræer, hele Repertoiret af orientalske Eventyringredienser gik i Folk, navnlig hvis der kunde findes en Smule Filosofi bag den eventyrlige Form, lidt Ræsonneren, Diskuteren og Moraliseren. Det var en let Afveksling fra den filosofiske Tænkning, en behagelig Amusement ligesom Marionetdukkerne og Udklipningsbillederne.

Og ligesom Marionetdukker og Udklipningsbilleder var Legetøj for Voksne, saaledes var Eventyrene Lekture for Voksne. At føre Børnene ind i denne Fantasiverden stred mod Tidens

Digitized by Google

Opdragelsesprincipper, og La Harpe advarer bestemt derimod: „Det er underligt nok, at man har anset et Barns Hoved for mere indrettet til Løgnen end til Sandheden. Det er i lige Grad modtageligt for begge Dele; det gælder kun om at afpasse den sidste efter dets Fatteevne. Det er et sikkert Princip, at man ikke for tidligt kan indføre i Børnenes Opdragelse alt, hvad der kan uddanne Dømmekraften og styrke Modet. Indbildningen, som Montaigne saa træffende kalder *det forrykte Medlem af Familien*, har kun altfor let ved at gøre sig til Herre; og i Stedet for at aabne alle Døre for den, kan man ikke for tidligt stille Fornuften som Skilvagt for at holde *den forrykte* ude."

De to Orientalisters Held fristede mange Skribenter til Efterligning. Imidlertid var det de færreste, der derfor gav sig til at lære Arabisk, Persisk eller Tyrkisk. Saadanne Historier kunde man jo meget bedre lave selv; havde ikke Franskmændene fra Arilds Tid været berømte *conteurs?* Der opstod saaledes en omfangsrig Litteratur af Fortællinger, der sejlede under orientalsk Flag, men som i højere eller ringere Grad bærer Præget af den Tid, hvori de er skrevne. Det er ikke Middelalderens folkelige, djærve, grovkornede og naive Skæmteeventyr, men galante, spirituelle Saloneventyr med Pompadour'sk Boudoirduft og krydret med encyklopædistisk Livsvisdom. Paa den anden Side hersker der i de ældre af disse pseudo-orientalske Fortællinger som Regel en idyllisk Moralitet. Motivet er almindeligvis en ædel og urokkelig Kærlighed, som trodser alle de Farer, der truer Helten og Heltinden fra afskyelige Troldes, Hekses og Dæmoners Side og ender med et lykkeligt Ægteskab. En saadan rørende Trofasthed var for det attende Aarhundrede lige saa underfuld som de Forvandlinger og Heksekunster, Eventyrene i saa rigt Maal bød paa; den hørte egentlig hjemme i Pastoraler og bukoliske Digtninge og skulde tilfredsstille Hangen til det naivt-sentimentale, som paa en saa mærkelig Maade gik Haand i Haand med Skepticisme og Kynisme.

Ingen svælgede i den Grad i østerlandske Eventyrdrømme som Parlamentsadvokaten Gueulette. De vidunderligste Fantasier flød fra hans Pen i en ustandselig Strøm: *Tusind og eet Kvarter, tatariske Fortællinger, Tusind og een Aften, mongolske Fortællinger, Mandarinen Fum-Hoam's vidunderlige Hændelser* o. s. fr. Nogle af dem, navnlig Historierne i „Tusind og eet Kvar-

Digitized by Google

ter" er virkelig ganske morsomme. Og saa drager Forfatteren Omsorg for paa en Gang at fornøje og belære, idet han har stoppet sine Eventyr med geografiske, historiske og kulturhistoriske Noter, hentede fra Rejsebeskrivelserne. Folk var saa videbegærlige, især Damerne. Fontenelle gjorde Astronomien saa letfattelig som en Børneremse, og Condillac bragte endog Filosofien inden for Damernes Rækkevidde; Gueulette paatog sig at levere det til almindelig Dannelse hørende Kvantum Orientalisme i en behagelig Form. Men i sine senere Bøger forfalder han ofte til Langtrukkenhed, og hans Motiver kan undertiden blive lovlig bizarre. Mandarinen Fum-Hoam havde gennem en lang Række Eksistenser, snart som Mand, snart som Kvinde, snart som Dyr, oplevet en Mængde sælsomme Ting; undertiden blev han gammel og graa i et lykkeligt Ægteskab, men oftere gjorde en eller anden ulykkelig Hændelse det af med ham i en ung Alder. Først var han Konge af Persien; hans Grusomhed og Tyranni nedkaldte Nemesis over ham, og han fortæredes levende af Orme og andet Kryb. Efter sin Død maatte han i en Loppes Skikkelse se paa, hvorledes hans forrige Yndlingshustru trøstede sig i en anden Mands Arme. Han bed hende det bedste, han kunde, med al en skinsyg Loppes Raseri og maatte lade sit andet Liv imellem hendes Fingre.

Her er Genren allerede i Dekadence. Feeventyrene er stærkt i Færd at blive til en Ophobning af barokke Urimeligheder, der virker trættende i Længden. Men i hvert Fald har Gueulette forstaaet at sætte en vis almen orientalsk Farvetone over sine Fantasifostre, og det var allerede store Ting. Den Ligegladhed, hvormed Forfatterne i Reglen blæste al Lokalkolorit et Stykke, er saare komisk. I den anonyme Roman *De tre Prinser fra Sarendip's*) Rejser og Eventyr* finder man f. Eks. et Brev, skrevet af Kongen af Sarendip til Kejseren af Indien og endende med disse Ord:

„. . . Jeg haaber, at Deres Majestæt ikke vil afslaa mig denne Gunstbevisning, og at De dertil endnu vil bevise mig den Gunst at tro, at man ikke mere fuldkomment, end jeg er det, kan være

Deres meget ydmyge og meget lydige Tjener."

Og de Kobbere, der pryder Værket, er ubetalelige. Her er en indisk Konge i gammelgræsk Krigerdragt, siddende paa en Tron-

*) ɔ: Ceylon.

Digitized by Google

stol med Rokokoornamenter, omgivet af Hofmænd i lange, fantastiske Dragter. Gennem Vinduet ses en Have med kunstig beskaarne Blomsterrabatter og Hække i Lenôtres Stil. Paa Bordet ligger der en Bourbonsk Liljekrone med tilsvarende Scepter. — Her er en Ligbegængelse, der foregaar i et Slot i Barokstil. Igennem en stor Port ser man ind i en Sal med Medaljoner og svævende Engle paa Væggene. Midt paa Gulvet staar en pragtfuld Katafalk, som man kunde tænke sig Ludvig XIV ligge i. De mange Vokslys, der brænder rundt om, kunde henlede Tanken paa en katolsk Højtidelighed, hvis ikke Krigere i græske Dragter stod omkring Katafalken og tørrede deres Øjne i store Lommetørklæder. I det hele taget er der altid en vis naiv Komik over de Kobberstik, der ledsager de orientalske Eventyr. Tegnerne har i deres Mangel paa Kundskab til østerlandske Forhold præsteret de besynderligste Sammensætninger; underskønne Sultaninder hviler i herlige Rokoko-Himmelsenge og langskæggede Scheiker vandrer tankefuldt om under joniske Søjlehaller; et persisk Selskab af Mænd, utilslørede Kvinder og Børn sidder mellem hverandre ved et veldækket Bord, medens en Kok med Turban og opsmøgede Skjorteærmer kommer slæbende med en mægtig Julekage.

Den lærde Arkæolog Grev Caylus spandt behændigt alskens østerlandske Eventyr- og Novellemotiver sammen og frembragte saaledes en Række *Nye orientalske Fortællinger,* hvori han maaske bedre end nogen anden af Tusind og een Nats Efterlignere har truffet Originalens jævne, knappe Fortællemaade. Derimod er Dronning Marie Leczinskas Forelæser Moncrif fuld af Sindrigheder og spekulativ Filosofi. Maaske var det netop derfor, at hans indiske Sjælevandringshistorie *De rivaliserende Sjæle* vakte saa stor Beundring endog blandt ægte Brahmaner i det fjerne Indien.

Hamilton, den aandfulde Forfatter til *Chevalier de Grammonts Memoirer* fandt „denne pludselige Oversvømmelse af Sultaner og Kalifer" latterlig, og kun hans tilbedelsesværdige Sylvia's indstændige Anmodning fik ham til at gaa med til disse Narrestreger og skrive orientalske Eventyr. Hans Fortællinger har et let ironisk Anstrøg og er for øvrigt travesterede Rokoko-Hyrdescener, behændigt opbyggede og fint fortalte Kunstprodukter af en ganske almen Eventyrkarakter. Den berømte *Tjørneblomst*

Digitized by Google

siges at høre hjemme i Kaschmir og Cirkassien, men hvis Forfatteren ikke udtrykkelig bemærkede det, kunde man lige saa godt henlægge Skuepladsen til Frankrig eller Amerika eller et hvilket som helst andet Sted. Hvad man beundrede i denne Fortælling var navnlig Fremstillingen af Kærlighedens Udvikling mellem den dejlige „Tjørneblomst" og hendes Befrier Tarare, der bortførte hende fra den onde Fe „Langtand" paa Ryggen af den uforlignelige Hoppe „Bjældeklang". La Harpe mente ikke, at der fandtes nogen sandere, finere og mere yndefuld Skildring af Kærligheden. „Den fylder Hjertet med Forestillingen om et af disse dejlige Øjeblikke, der er skabte for det, og som har saa meget mere Værd, som det synes, at alt, hvad Kærligheden lover, er endnu skønnere end alt, hvad den giver."

I Romanen *Mirza og Fatmé,* som udkom anonymt 1754, vil man for øvrigt finde Rokokotidens muntre og yndefulde Kærlighedsideal fremstillet klart og anskueligt. Det attende Aarhundrede havde en udpræget Forkærlighed for utopiske Slaraffenlands-Skildringer. Montesquieu har sine Troglodyter, der lever i anarkisk Naturtilstand og er lykkelige, fordi de følger Dydens og Næstekærlighedens Bud og tilbeder Guderne; Voltaire har sit Eldorado, hvor alle Mennesker er voltairianske Deister, bruger røde Faar som Trækdyr og Guld og Juveler som Mursten. I Romanen om Mirza og Fatmé er det ideale Land „Kærlighedens Ø" i „Skønhedens Rige". Det er Hyrdeidyllens Paradis. „I „Skønhedens Rige" er der ingen anden Forskel mellem de unge Piger end den, som Skønheden selv sætter. Det eneste Fortrin, der gælder blandt dem, er at behage. Den skønneste er den fornemste. I Fjortenaarsalderen kommer de i Besiddelse af en dejlig Have, prydet med de herligste Blomster. Der er blandt andet en Rose af bedaarende Skønhed, og den er forbeholdt den Mand, som skal være deres Ægtefælle; det er den eneste Medgift, som Pigerne i „Skønhedens Rige" medbringer i Ægteskabet. De ugifte af begge Køn samles to Gange om Ugen paa en stor Slette, som kaldes „Elskernes Slette". Der øver de unge Mænd og Kvinder sig i Lege og Danse. Her er ingen Standsforskel, enhver henvender sig frit til den Pige, som behager ham, og søger paa sin Side at behage hende. Rivaler kan kun kappes med hinanden i Elskværdigheder; smaa Opmærksomheder og Tjenester ydes; Kappestriden om, hvem der bedst kan behage, viser sig under

Digitized by Google

utallige behagelige Former. Men Voldsomhed er forbudt, og Voldshandlinger mod Medbejlere straffes med Døden. Ikke saaledes at forstaa, at man ikke bryder sig om Mod. Man indgyder netop vore Skønne stor Agtelse derfor, og de hengiver sig gerne til de tapreste. Men kun i Fædrelandets Tjeneste har man Lov til at vise sin Tapperhed. Man har villet, at Skønheden ved at hæve Krigerens Aand skulde mildne Borgernes Sæder. — Naar to synes godt om hinanden, tager de hinanden ved Haanden og gaar hen til den Guds Alter, hvem vi tilbeder. Denne Gud fremstilles som en smuk Yngling, paa hvis rosenrøde Kinder et ganske let, blødt Dun tegner sig; i den ene Haand holder han en Fakkel, i den anden en Magnetsten, og han smiler til to Duer, som med halvt udspilede Vinger næbbes ved hans Fødder. Hans Ædelstenstempel, der bæres af hundrede Ametystsøjler, er bestandig prydet med friske Blomster. De sødeste Slags Røgelse brænder altid paa Gudens Alter. Saa snart man ser to Elskende komme, underretter man Ypperstepræsten derom, og han tør ikke under noget Paaskud nægte at forene dem; det vilde være en Helligbrøde, idet to Elskendes gensidige Kærlighedslængsel betragtes som Gudens Inspiration. Ægteskabet stiftes, idet man omvinder dem begge med en Guirlande. Saa modtager Bruden sin Brudgom i sin Have, han plukker Rosen, og begge ofrer til Guden deres Lykkes Førstefrugt, thi denne velgørende Gud vil ikke have andre Ofre; ømme Sukke er hans Ofres Skrig."

Historikeren Duclos skrev *Acajou og Zerphile,* og en uendelig Række af bekendte og ubekendte Mænd har opdyrket Pseudo-Orientalismens vide Mark for at hjælpe en blaseret Verden til at fordrive ledige Timer. Den orientalske Begejstring greb om sig og gav Kunsten og Livet en egen Farvetone. Lesage benyttede orientalske Emner i Komedien, Voltaire i Tragedien. Havde Scipio og Cato hidtil altid maattet holde for, naar man vilde smigre en Stormand, saa fandt Voltaire til en Afveksling paa at sammenligne Ministeren Choiseul med Djafar, Harun al-Raschids Storvezir. Den berygtede Ranzau-Ascheberg betegner i sine Breve sig selv som Moldavangi Baschi, Struensee som „le Vezir", General Gähler som Bey Saddé. Prinsen af Ligne hengiver sig paa Krim til østerlandske Stemningsdrømme, der faar een til at tænke paa Pierre Loti. Orientalismen havde Indflydelse paa Klædedragten, Palæerne fyldtes med levende Papegøjer og Aber og

Digitized by Google

med kinesiske Kunstgenstande. I Vinteren 1767 var hele Paris optaget af Hertuginden af Mirepoix' kinesiske Bal, hvor der optraadte 24 Dansere og 24 Danserinder i kinesiske Dragter, anførte af Hertuginden af Chartres og Grevinden af Egmont. I Kunsten og Litteraturen opstaar der en pikant Blanding af Antiken og Orienten, gamle og nye Guder gaar op i en højere Enhed, man excellerer i at lave disse underlige arabiserede græske eller grækiserede arabiske Navne, hvori det navnlig vrimler med z'er: Zaïre, Zéloïde, Zelmaïde, Zulmis, Amanzarifdine o. s. v. Hyrdedigtningen klædes i østerlandsk Skrud. Og snart nøjes man ikke med Orienten; Synskresen udvides, alle Egne mellem Nordpol og Sydpol benyttes i Litteraturen, jo fjernere, des bedre, des mere ugenert kan Fantasien tumle sig, da Læserne kender lige saa lidt til Forholdene i de paagældende Lande som Forfatteren. Florian skriver Fortællinger fra alle Kanter af Verden, men de er alle skaarne over samme Læst, lutter Hyrder og Hyrdinder, Astræa'er og Celadon'er i forskellige Forklædninger, og Prinsesse Lamballe har staaet Model til alle hans Kvindefigurer.

Florians Fortællinger er sentimentale og gennemsyrede af en human Fornuftmoral, style Louis XVI. Derimod er Crébillons bekendte orientalske Roman *Sofaen* en typisk Louis XV, og den var paa ingen Maade enestaaende i sin Slags. Man maa have fulgt de orientalske Eventyrs Udvikling i det attende Aarhundrede og set, hvorledes de er udartede, dels til Bizarreri og Absurditet, dels til blodløs Abstraktion og dels til rendyrket Liderlighed, for at kunne forstaa den muntre, aandrige, obskøne og komplet sindssvage Historie, som Abbé Voisenon har brygget sammen under Titlen *Sultan Misapouf og Prinsesse Grisemine eller Forvandlingerne.* Den begynder saaledes:

„Aa," sagde en Dag Sultan Misapouf, der var ved at spise sin Aftensmad, „jeg er ked af at være afhængig af en Kok. Alle disse Ragouter er daarlige. Jeg levede langt bedre, da jeg var Ræv."

„Hvad! Har Deres Majestæt været Ræv?" udbrød Prinsesse Grisemine skælvende.

„Ja," svarede Sultanen.

„Ak," sagde Grisemine, idet hun fældede nogle Taarer, „skulde det ikke være Deres ophøjede Majestæt, som, den Gang jeg var Kanin, spiste seks Kaninkillinger, mine Børn?"

Digitized by Google

„Hvorledes?" sagde Sultanen forskrækket og overrasket, „har De været Kanin?"

„Ja Herre," svarede Sultaninden, „og De har vel ogsaa lagt Mærke til, at Kaninsteg er en Ret, som jeg aldrig smager; jeg vilde altid være bange for, at jeg kom til at spise nogle af mine Fætre eller Nevøer."

. . . „Min Tro," sagde Sultanen, „der vilde ikke have været noget underligt i, om det havde været mig, der havde spist Deres seks Børn. Men ved Himlens beundringsværdige Retfærdighed har jeg sonet denne Brøde ved at skaffe Dem seks Drenge, og jeg tilstaar — ikke for at sige Dem flove Smigrerier, — at jeg trods min Tilbøjelighed for at leve godt og min Smag for Kaninunger har haft mere Fornøjelse af at frembringe de sidste end af at spise de første."

„Herre, De er altid saa fuld af Galanteri," svarede Grisemine, „derfor tør jeg vel ogsaa haabe, at Deres ophøjede Majestæt venligst vil fortælle mig sine Eventyr."

Misapoufs og Grisemines Eventyr er det mest vildt fantastiske Tøjeri, sat i Scene ved Hjælp af saadanne underlige Væsener som Feen *den Dunkle,* Feen *Porcelæn* og Kæmpen *Zimbuziquequoazisi.* Misapouf har haft den sørgelige Skæbne at skulle dræbe sine Venner, Slægtninge og Elskerinder og æde en hel Familie paa een Dag; han har efterhaanden været forvandlet til Badekar, Hare, Jagthund og Ræv, og har endnu tilbage at blive til et ubekendt Dyr, som hedder Kapuciner. Grisemine, der under sin lige saa omskiftende Tilværelse har truffet paa et Eksemplar af denne Dyreart, skildrer den som „et Væsen, der staar midt imellem Aben og Mennesket, er ligesaa hovmodigt som blottet for Evner og stinker af Munk, saa at man kan komme til at kaste op deraf." Voisenons Fortælling er snarere en Satire mod Tidens Mani for Feeventyr. Han siger selv: „At jeg har skrevet denne Historie er ikke saa meget for at følge Moden som for at drage Nytte af den Tid, hvor den hersker, og om muligt spolere Chancerne for dem, der efter mig vil skrive i samme Stil. Den Fortælling, som jeg sender Dem, er saa fri og saa fuld af Ting, der alle knytter sig til de mindst ærbare Forestillinger, at jeg tror, det vil blive vanskeligt at sige noget nyt i den Retning."

* * *

Digitized by Google

Men de orientalske Eventyr var ikke blot en délassement d'esprit. De blev ogsaa taget i Satirens Tjeneste. Filosoffer og Samfundsstormere var selvfølgelig ikke længe om at opdage Genrens Popularitet og benytte sig af den. Allerede omkring Aarhundredets Begyndelse havde *Den tyrkiske Spion* og *Siameserens Tidsfordriv* taget evropæiske Sæder og Samfundsforhold op til kritisk Behandling. Med Montesquieu rykkede den satiriserende Orientalisme op i Kunstens Sfære. Hans *Persiske Breve* er blevet et klassisk Værk. Med vittigt Lune fører Forfatteren et Galleri af naragtige Skikkelser frem, stridbare lærde Kompilatorer, der lever af litterært Rov, forsultne Digtere, der snylter paa de Rige, storskrydende Officerer, hovne Finans-Parvenuer, pyntesyge gamle Kvinder og forlorne Verdensmænd, Kvaksalvere og Guldmagere; Æstetikernes Kafésnak og Akademiets højtidelige Vrøvlevornhed gaar ikke Ram forbi; slyngelagtige Kvindeforførere og frække Lykkeriddere revses. Men skarpest er hans Ironi, naar han tager de sociale og politiske Forhold op til Behandling, Stændernes Arrogance og indbyrdes Misundelse, Gejstlighedens Hykleri og Grusomhed, Absolutismens Vilkaarlighed og Herskernes Afhængighed af Mætresser, Skriftefædre og uværdige Yndlinge. Og alt dette er behændigt indsat i en østerlandsk Ramme med Haremsintriger og fyrig Elskov og metafysiske Causerier paa Grundlag af Koran og Tradition.

Voltaire har taget Orienten til Skueplads for flere af disse filosofiske Marionetspil, som han kalder Romaner, og hvori han paa den lystigste Maade hvirvler sine Personer rundt i Tilskikkelsernes Malstrøm og viser, at Menneskeheden er en latterlig Hob af Kæltringer og Idioter. Han benytter i ringere Grad den islamitiske Orient; han bevæger sig helst i Oldtidens østerlandske Riger, navnlig for at kunne faa Lejlighed til at føre det gamle Testamentes Figurer paa Brædderne. Men for øvrigt blander han gammelt og nyt sammen i broget Forvirring, han bruger Anakronismerne med fuld Bevidsthed for derved at opnaa humoristisk Virkning.

I *Zadig eller Skæbnen* tager han endnu med Fløjlshandsker paa Samfundet; i *Prinsessen af Babylon* tager han kraftigere fat. Prinsesse Formosante rejser Verden rundt paa en Enhjørning for at træffe sin udkaarne, den dejlige Hyrde Amazan, som paa sin Side stadig undgaar hende, idet han bilder sig ind, at hun er

Digitized by Google

ham utro. Paa denne eventyrlige Jagt faar de begge Lejlighed til at gøre mange interessante Iagttagelser. Der er nu den vise og retfærdige kinesiske Kejser, som nylig har udjaget „en Flok fremmede Bonzer, der var kommet fra den fjerne Occident i det afsindige Haab at tvinge Kina til at tænke som de selv, og som under Paaskud af at forkynde Sandheder allerede havde erhvervet Rigdomme og Æresbevisninger. Og der er „den gamle paa de syv Bjærge," hvem man skal kysse paa den store Taa, som om hans Kind sad paa hans Fod, og som med sine Nøgler kan aabne og lukke alle Laase, særlig Laasene paa Pengekasserne. I Galliens Hovedstad er der to Slags Mennesker, de letsindige og elskværdige Lediggængere, der lader sig lede som Børn, hvem man giver rigeligt Legetøj, for at de ikke skal skrige, og de mørke Fanatikere, halvt forrykte Mennesker, halvt Kæltringer, hvoraf nogle er Bevarerne af gamle, barbariske Skikke, mod hvilke Naturen oprøres og protesterer højlydt. „De raadspurgte kun deres ormstukne Registre, og naar de deri fandt en vanvittig og grufuld Skik, betragtede de den som en hellig Lov." I Sevilla frelste Amazan Prinsessen fra det Selskab af Druider, som man kaldte „Menneskebrændere" eller „Snushaner", hvis Bestilling det var at putte Folk i en Maskeradedragt, bemægtige sig deres Ejendele og fremsige fromme Bønner, medens man stegte Ofrene ved en langsom Ild til Guds Ære. Det hele endte dog i Fryd og Gammen, de to holdt Bryllup og Højtideligheden blev besunget af 500 store Digtere i Babylon.

Ingen Steder boltrer Voltaires frodige Lune og hans berømte Ironi sig friere og lystigere end i disse Fortællinger. Snart behandler han — som i *Amabeds Breve* — Mission og Inkvisition og hele Evropæernes brutale Kolonisationssystem i Indien med blodig Haan. Snart er det som i *Den hvide Tyr* den bibelske Histories Mærkværdigheder, der passerer Revu, et broget Karneval, hvor den til en Tyr forvandlede Kong Nebukadnezar optræder sammen med Heksen fra Endor, Paradisets Slange, Bileams Æsel, Jonas' Hvalfisk, Duen og Ravnen fra Noah's Ark o. s. v. Snart symboliseres Forsagelsen i denne indiske Fakir, hvem man ved mange Overtalelser faar til at opgive sin med spidse Søm besatte Stol, lade sig vaske og klæde ordentlig paa, men som efter fjorten Dages Forløb vender tilbage til sine Søm, fordi han mærker, at han mister sin Anseelse, og Kvinderne

Digitized by Google

ikke mere kommer og spørger ham til Raads. Hans Fantasi er uudtømmelig som hans Humor. Eventyret faar Liv og Fart under hans Pen, fordi det besjæles af hans eget Væsen, hans iltre Nervøsitet, hans bitre Galde og hans overlegne Malice, sat i Relief ved den mesterlig korte, knappe Form. Voltaire er ubestridt den tendentiøse Orientalismes Mester.

Diderot forener alle Pseudo-Orientalismens Mærkværdigheder. *De indiskrete Juveler* og *Den hvide Fugl* er underlige østerlandske Fantasier, usammenhængende Drømmebilleder, fulde af Allegorier og Allusioner, skrevne med hans sædvanlige overstrømmende Vid og barokke Ordflod, oprømte, tøjlesløst fantastiske, gnistrende af Satire og krydrede med en med spøgefuld Excentricitet behandlet Letfærdighed. Endnu mere ugenert end Voltaire sætter han sig ud over alle Hensyn til Lokalkolorit; hans Anarkronismer er bedaarende: Indbyggerne af det muhamedanske Land Congo underrettes gennem de stedlige Dagblade om, at deres Sultan Mangogul har været til brahmansk Gudstjeneste; samme Sultan Mangogul spadserer hver Aften i Boulogneskoven og drikker Champagne ved sine gemytlige Hofgilder, omgivet af courtisans og dames galantes.

Omtrent et Aarhundrede igennem varer denne Begejstring for Orientens Eventyrverden. Rousseaus' Indflydelse trængte den noget tilbage, Bernardin de Saint-Pierre's *Paul og Virginie* drejede de eksotiske Tilbøjeligheder i en anden Retning, og Antiken begyndte at komme stærkere paa Moden igen. Men endda vedbliver de østerlandsk duftende Fantasterier med deres Spøg og Alvor, Pikanteri og Filosofi, Ondskabsfuldheder og Moraliseren at være en kær Læsning, lige indtil det store, blodige Eventyr kom, som brutalt skulde knuse Aandrigheden og det lette agrément og hele dette ejendommelige Konglomerat af nøgtern Intelligensklarhed og naiv, selvtilfreds sensibilité, som er det attende Aarhundredes Træk, den sidste „Stil", som Verdenshistorien til Dato kan notere.

ARTHUR CHRISTENSEN.

Digitized by Google

JOSEPH JOACHIM

FØDT DEN 28. JUNI 1831

Den Mand, hvis Navn staar som Overskrift over disse Linier, har ikke blot et langt Liv at se tilbage paa, men tillige et Arbejde i Kunstens Tjeneste, saa rigt, saa vedholdende, saa gjennemført og saa ligeliniet, som kun meget faa udvalgte kan rose sig af, blandt store udøvende Musikere knapt nogen eneste.

Man har i København neppe den rette Forestilling om Joachim's Stilling og Betydning i Kunsten. Ikke at man ikke har fejret ham tilstrækkeligt, naar han har været der; det har jo været Ovation paa Ovation — det er ikke det, jeg mener. Men om jeg har forstaaet mine Byesbørn ret, saa opfatter man almindeligvis Joachim slet og ret som en stor Violinist, og man bedømmer ham ligesom Ysaye, Sarasate o. a., værdsætter ham ved Siden af disse, maaske som noget større, maaske som den største, men dog ikke som noget kvalitativt ret isoleret staaende. Dette er det forkerte: Joachim er noget andet og mere end en Virtuos. Det skulde være Meningen med denne Artikel at bane Vejen i min Fødeby for den rette Opfattelse af denne store, enestaaende Kunstner.

Først et Par biografiske Data[1]).

Joachim er født i Ungarn af jødiske Forældre. Uhyre tidligt var hans Sans for Musiken udviklet: paa en lille Barneviolin spillede han de Melodier efter, som han hørte en ældre Søster

[1]) Ved Udarbejdelsen af denne Artikel har jeg benyttet det store Materiale, som foreligger i *Andreas Mosers* fortræffelige Bog: Joseph Joachim. Ein Lebensbild (2te Auflage. 1900).

Digitized by Google

synge, og efter at han havde havt et Par Aars Undervisning hos den bedste Lærer i Buda-Pest Servaczynski, præsenterede denne allerede den 7-aarige Dreng paa en Koncert for Publikum. Kort derpaa kom han paa Foranledning af en beslægtet, kunstforstandig Dame til Wien for at uddannes videre; her blev han i mere end 3 Aar som Elev, først en kort Tid af den ældre Georg Hellmesberger, som ikke ret formaaede at bringe ham videre, dernæst af Joseph Böhm, der tog ham fuldstændigt op i sit Hus som Plejesøn. Denne Lærer skylder Joachim mere end nogen anden sin egentlige violinmæssige Uddannelse, særligt sin vidunderlige Bueføring; ogsaa lærte han allerede hos Böhm en Masse Kammermusik, bl. a. Beethoven's senere Kvartetter at kende. Havde det været et stort Lykketræf, der havde ført ham til Wien og til Böhm som Lærer, saa var det for hans videre musikalske og menneskelige Udvikling ikke mindre betydningsfuldt, at han efter de 3 Aar ikke efter Böhm's Ønske kom til Paris, men — begrundet paa tilfældige Familieforhold og den før omtalte kunstforstandige Dames Raad — til det virkelige Centrum for Datidens Musikliv: Leipzig.

Her herskede den Gang Mendelssohn som temmelig absolut Souverain over det musikalske Liv, og et finere musikalsk Aristokrati end han og hans Kreds fandtes ikke den Gang — et saadant eksisterer desværre ikke længere. Mendelssohn afgav efter at have hørt den 12-aarige Dreng det Skøn, at han ikke mere behøvede nogen egentlig regelmæssig Undervisning, han kunde arbejde videre paa egen Haand og nu og da spille for Ferd. David og spørge ham til Raads, hvis han var i Tvivl om noget. Foruden med denne sidste kom Joachim her i nærmere Berøring med Robert og Clara Schumann, med Gade og med Moritz Hauptmann, hos hvem han ivrigt studerede Harmonilære og Contrapunkt. Men ingen af alle disse udmærkede Personligheder fik dog den Betydning for ham som Mendelssohn. Denne tog sig med en uendelig Varme af ham, ikke blot musikalsk, men ogsaa menneskeligt: ham skyldes det fremfor alle, at Joachim har faaet den fine, alménmenneskelige Dannelse, som i saa høj Grad udmærker ham fremfor de fleste andre, selv betydeligere Musikere. Og Mendelssohn's Idealitet gik hel og holden over i Blodet paa ham. Mendelssohns Ord: „Ein echter Künstler soll nur das Beste spielen" har han holdt sig som Rettesnor sit

Digitized by Google

hele Liv igennem. Det er et Ord, som enhver udøvende Kunstner kunde have godt af at faa grundigt indpodet fra ung af.

I denne Tid spillede J. nu og da paa Koncerter, bl. a. som 13-aarig intet mindre end Beethoven's Violinkoncert (under Mendelssohn's Direktion i London), men blev lykkeligvis af ingen forceret til saadanne større Tournéer som andre Vidunderbørn. Hans Forhold formede sig lyst, harmonisk og lykkeligt, saaledes at Alt i ham fik Rum til at udvikle og udforme sig. Efter Mendelssohn's tidlige Død (1847), som greb ham paa det dybeste, overtog han Pladsen som 2den Concertmester i Theaterkapellet og Gewandhaus-Orchestret og blev samtidigt Lærer ved Konservatoriet i Leipzig; men faa Aar efter gik han, stærkt tiltrukket af Liszt, som Concertmester til Weimar; her havde han allerede tidligere som Tilhører overværet den første Opførelse af Lohengrin under Liszt og var blevet overordentlig betaget deraf. I Weimar traf han paany en meget interessant Kreds af Mennesker, som han stadig havde Omgang med: Raff, Hans von Bülow, Bettina von Armin, Cornelius o. a. Det var forøvrigt i disse Aar, at Liszt begyndte at komme frem med sine ligesaa prætentiøse som tomme og hule „symphoniske Digtninge" og udraabtes til Fører for „den nytyske Skole" og Grundlægger af den Programmusik, som forhaabentlig nu snart har løbet Linen ud og kan lægges ad acta, og intet kan vidne stærkere om Joachim's fuldkomne Selvstændighed i Dom allerede i Tyveaarsalderen, end dette: at han trods sin stærke Beundring og varme Venskab for Liszt og tiltrods for, at han levede i en Kreds af Mennesker, som ganske blindt svor til dennes Fane, allerede den Gang slet ikke formaaede at afvinde denne Musik nogensomhelst Sympathi, men tvertimod følte sig æsthetisk og musikalsk frastødt af den, noget, som han senere ved given Lejlighed gav Udtryk i et i sin Oprigtighed overordentlig smukt Brev til Liszt (aftrykt i Moser's Biografi).

J. blev kun faa Aar i Weimar. 1853 gik han som Concertmester i det kgl. Kapel til Hannover under Marschner, til hvem han forøvrigt aldrig kom til at staa i noget nærmere personligt Forhold. Efter hans Foredrag af Beethovens Violinkoncert ved den rhinske Musikfest samme Aar regnedes allerede den 22-aarige hele Tyskland over for den ypperste af alle Violinkunstnere.

I disse første Aar af hans Ophold i Hannover knyttedes hans

Digitized by Google

Venskab med den saa langt ældre Schumann endnu meget stærkere end før, og i denne Tid falder ogsaa hans første Bekendtskab med Brahms, hvilket snart udviklede sig til et Venskab, som varede til Brahms' Død. Og dette skulde ikke blot blive et personligt Venskab: Forkyndelsen af Brahms' Musik kom snart for J. til at staa som en af de kunstneriske Opgaver, han maatte udføre. Ligesom han fra det første Øjeblik havde følt det ganske tomme og udvortes hos Liszt, saaledes var han lige fra den første Gang, da han hørte Kompositioner af Brahms, klar over den dybe, betydelige skabende Kraft, som denne sad inde med. Det lykkelige Samliv, som Joachim og Brahms en Tid lang førte med Ægteparret Schumann, blev paa den sørgeligste Maade afbrudt ved Schumann's Sygdom og paafølgende Død; deres inderlige Venskab med Clara Schumann forblev til hendes Død. Og det kunstneriske Samliv mellem Joachim og Brahms udviklede sig saa intensivt, at de et Par Aar igennem havde forpligtet sig til hver Søndag at sende hinanden et contrapunktisk Arbejde, som kun kunde erstattes enten ved en fri Originalcomposition eller — ved en Bøde paa 3 Mark. — I Hannoveranertiden falder endelig ogsaa Joachim's Bekendtskab og paafølgende Giftermaal med den saa berømte Sangerinde Amalie J., f. Weiss.

I 1864 nedlagde J. sin Stilling i Hannover af en Grund, som stiller hans Karakter i det smukkeste Lys. J. havde som Kapellets Koncertdirigent indstillet en særlig fortjent Hofmusiker Grün til Kammermusiker, med hvilken Titel denne fik fast kgl. Ansættelse og Pensionsberettigelse. Intendanten Platen modsatte sig denne Forfremmelse af Grün, fordi denne var — Jøde, og „man" ikke ønskede Jøder kgl. ansatte; Joachim indvendte, at han selv var blevet kgl. ansat, tiltrods for at han var Jøde — han havde vel senere ladet sig døbe — og opfattede Sagen som Principsag; da han nu ikke kunde føre sin Villie igennem og følte dette som en flagrant Uretfærdighed imod en fortjent Musiker, saa han sluttelig ingen anden Udvej end at nedlægge sin Stilling. Senere anmodede (efter Intendanten Platen's Afgang) Kongen ham dog om atter at overtage sine Funktioner, og han gik da ind derpaa. Efter Hannovers Indlemmelse i Preussen drog han straks til Berlin; her var Planer oppe om Oprettelse af en kgl. Højskole for Musik, og da disse kom til Udførelse, blev han straks ansat som Direktør for denne. I denne Stilling har han virket i hen-

Digitized by Google

ved 40 Aar. Omtrent samtidig dannede han saa sin berømte Kvartet og begyndte de regelmæssige Kvartetaftener i Singakademie, som have været fortsatte indtil Dato og som danner den øverste Spids af Koncertlivet i Tyskland. Talrige Rejser har denne Kvartet ogsaa foretaget; man mindes dens to Aftener i København for 6—7 Aar tilbage.

Dette er det væsentligste af de forskellige ydre Phaser i Joachim's Liv.

Sjældent har vel en stor Kunstners Liv formet sig saa glat og harmonisk; sjældent ser man en saadan Række af lykkelige Tilfælde komme den store medfødte Begavelse og det dybe ethiske Kunstnersind til Hjælp. Men Resultatet har ogsaa været enestaaende.

Jeg skal i faa Ord søge at karakterisere Joachim's Betydning som Kunstner og som Personlighed. Dog er der én Side af hans Gerning, som jeg maa lade ude af Betragtning, nemlig den kompositoriske. At J. har et betydeligt Talent ogsaa som Komponist, er hævet over al Tvivl; men med Aarene har han ladet denne Side af sin Virken ligge; det er heller ikke paa den, at hans Betydning væsentlig beroer. Og Forfatteren af denne Artikel har et altfor ringe Kendskab til J's Værker: blot den ungarske Violinkoncert, der indeholder saa megen melodisk Skønhed, og den berømte B-Dur Violinromance har jeg hørt en enkelt Gang. Foruden Kompositioner for Violin har han forøvrigt skrevet to Ouverturer: til Hamlet og til Henrik den 4de.

Hvad det er, der fremfor alt karakteriserer J's Spil og Foredrag, kan vel neppe siges bedre end med Moritz Hauptmann's Ord: „Det er hos ham ikke særligt Tekniken og ikke særligt Tonen, ikke noget af alt dette, som man enkeltvis kan nævne; alt dette træder tilbage, lader sig ikke bemærke, saaledes at man kun hører Musiken — der er hos ham i al Dybden en Beskedenhed i Foredraget, som man neppe hører Mage til, og som dog virker saaledes, at den overalt uden paa nogen Maade at trænge sig frem, kommer til Anerkendelse." J. gaar i den Grad ind i Aanden af den Musik, som han spiller; han underordner sig Komponisten i den Grad, at det er, som om det var denne selv, som talte. Derfor virker hans Foredrag saa *authentisk* som ingen andens. Aldrig lader han — i Lighed med saa mange Virtuoser — sin Person træde i Forgrunden, aldrig hører man af

Digitized by Google

ham nogen Overdrivelse i den ene eller i den anden Retning; altid véd han at træffe de rette Grænser med den fineste Takt. Hvem kan deklamere en musikalsk Frase saaledes som han? Og just med saa smaa Midler?

I nøjeste Sammenhæng med denne hans Foredrags Art staar hans fuldkomne Frihed for Virtuos-Forfængeligheden. Selvfølgelig er det ham en Glæde, naar han mærker, at han og hans Kvartet har tændt Sindene, men udtaler nogen sin Begejstring over hans Spil, leder han Talen altid hurtigst muligt over paa Værkerne. Engang efter at have hørt to af Beethovens Kvartetter (F-moll og den store B-dur), kunde disse Liniers Forfatter ikke nægte sig at sige: „Det er besynderligt; ingen dødelig er i Stand til at deklamere disse musikalske Sætninger saaledes, og det er saa ganske smaa Friheder og Uregelmæssigheder, det beror paa; hvori det vel ligger?" „Jeg kender jo disse Ting saa uhyre nøje," var Svaret, og straks derpaa gik han over til at tale om de herlige Værker.

Lige fra sin første Ungdom havde J. sat sig som Princip: aldrig at spille fade, musikalsk værdiløse Virtuosstykker, hvorved blot den foredragendes Teknik faar Lejlighed til at glimre, men kun virkelig god Musik, og dette har han ført igennem med den yderste Konsekvens. Hvor helt anderledes rene har hans Programmer været end t. Eks. Liszt's, der lige ovenpaa en Beethoven'sk Sonate saa hyppigt gav Publikums slette Smag den Koncession at spille det kompletteste Virtuosmakværk! Breve, som J. allerede i 16—17 Aars Alderen har skrevet og som findes i Moser's Biografi, viser ham allerede knap voksen som den Fuldblods-Idealist, han er vedbleven at være.

Ved sin konsekvente Virken for det Gode har J. navnlig opnaaet to store Resultater: at føre Beethoven's Violinkoncert og hans senere Kvartetter ud over Verden og at føre Brahms til den Sejr, som han lykkeligvis endnu naaede at opleve. Det første var en væsentlig lettere Opgave end det sidste. Thi skønt man egentlig har endnu større Vanskeligheder at løse, endnu haardere Nødder at knække i Beethovens's sidste Kvartetter end i Brahms' Værker, og skønt hine den Gang kun var lidet kendte og mest gik under Betegnelsen „de gale Kvartetter", saa kom dog Beethoven's Navn til Hjælp. Navnekultus spiller som bekjendt en stor Rolle i Publikum, og man vidste, at Beethoven

Digitized by Google

var en stor Komponist; paa dette Punkt mødte J. straks fra Begyndelsen af en nogenlunde velvillig Stemning hos Publikum, og han vidste snart at fordybe denne til den Andagt overfor disse Værker, som nu er bleven almindelig. Med Brahms var det en betydelig vanskeligere Opgave. Med Undtagelse af den saa ganske iørefaldende B-dur Sekstet, faldt som bekendt dennes Værker Gang efter Gang igennem i hele hans Ungdom. Det er i høj Grad komisk at læse den Række Kritiker fra den Tid, som findes optrykt i Kalbeck's store Brahms-Biografi — man ser af disse, at det ikke *blot* har været *danske* Kritikere, som har blameret sig saa godt, som det vel var muligt, naar Talen var om Brahms. Denne var desuden blevet lyst i Ban af „den nytyske Retning", der først havde søgt at drage ham over til sig. Men Brahms vidste lige saa sikkert som J., hvilken Vej han havde at gaa. Og J. lod sig ikke rokke ved Publikums Ugunst over Brahms; han vidste saa sikkert, at denne var Datidens største Musiker — bortset fra Operaen — og i Længden *maatte* sejre; at dette skete i hans Levetid, skyldes først og fremmest J., senere tillige Hans v. Bülow. At J. havde Ret, derom kan der vel nu fornuftigvis ikke være nogen Tvivl mere. Hvorledes er det gaaet med alle de mange, tildels store Talenter, man efterhaanden søgte at opstille som større og værdifuldere end Brahms? Tschaikowsky, Bruckner, César Franck o. s. v., alle skulde de være langt interessantere, Partijournalister bragte ved Reklame en overhed, kunstig Varme i Stand, som ikke kunde holde sig i Længden, medens derimod Brahm's Værker saa langsomt og sundt har arbejdet sig frem og nu overskygger alle hans Samtidiges. Hine er allerede stærkt begyndt at dale, medens B. er stadig jævnt stigende.

Man har ofte villet fremstille J. som en decideret Antiwagnerianer. Dette er imidlertid ikke rigtigt: han hører ingenlunde med til den Gruppe af ældre Berliner Hochschule-Musikere, som omtaler Wagners Musik i Udtryk, som gaar langt ud over det parlamentariske. Forf. har gentagne Gange haft længere Samtaler med J. om Wagner og véd, at J. har Øjet vidt aabent for Wagner's mægtige Genialitet, at han (ligesom forøvrigt Brahms) beundrer denne Genius' uendeligt omfattende Fantasi — andet er vel heller ikke muligt for Naturer af en saadan Brede — og at han fuldt ud vurderer f. Eks. Lohengrin og 1ste Akt af Val-

Digitized by Google

kyrien. Han har for øvrigt selv kortelig karakteriseret sit Standpunkt over for den utrolig stupide Sammenstilling af „Trekløveret" Wagner—Berlioz—Liszt i Nytaarsnummeret af „Der Tag" for et Par Aar siden. Til hans uforbeholdne Anerkendelse af Wagner slutter sig en Vurdering af mange poetiske Finheder hos Berlioz og en fuldstændig Forkastelse af Liszt som ude af Stand til at finde paa en smuk Melodi og bearbejde den musikalsk. Liszt repræsenterer for ham som Komponist den rene Impotens. (Hvor Forf. af disse Linier dog føler ganske overensstemmende, blot at hans Wagner-Sympati er adskillige Grader stærkere!)

Ligesom J. ved sine Koncerter har søgt at opdrage Publikum, ligesom han her har virket som den store Forædler af Smagen, saaledes har han ogsaa som Lærer været den store Opdrager for yngre Musikere. Allerede i Hannover kom adskillige af de betydeligere Violinister til ham for at give sig i Lære, og siden han staar i Spidsen for kgl. Hochschule i Berlin, har det jo været ham og hans Stab, der har uddannet saa godt som alle betydeligere Kunstnere paa Strygeinstrumenter i Tyskland. Og ikke blot i Tyskland; alle Vegne fra har man jo flokkedes om ham. Det er jo let at tænke sig, hvad han ved denne Undervisning — bortset fra det rent fagmæssige, som her ikke kan omtales — kulturelt set har udrettet: *at der er skabt en Tradition, der opfatter Violinspillet ikke nærmest som Virtuoskunst, men som staaende i en højere Sags Tjeneste.* Som Mendelssohn indvirkede paa J., saaledes har han indvirket paa saa talrige yngre. Hvor rent ideelt han har opfattet sin Virksomhed som Lærer, ses bl. a. ogsaa deraf, at han aldrig for Privattimer har villet modtage noget Honorar — man sammenligne hermed saa mange yngre Lærere, f. Eks. Sanglærere i Paris, som nærmest ser deres Elever ud fra Synspunktet: Malkekøer — og hvor han har kunnet, med Raad og Daad har bistaaet sine Elever, i mange Tilfælde ogsaa rent materielt. Intet Under, at disse ser op til ham som til en Fader. Hvor J. overhovedet kan hjælpe, er han altid beredt. Det Antal Velgørenhedskoncerter, ved hvilke han medvirker, er ganske uhyre stort, og selvfølgelig danner han det bedste Trækplaster ved saadanne. Ligeledes er hans Interesse for yngre Komponister altid vaagen, naar han blot finder Alvor og en naturlig Udtryksmaade og Talent; at al den Mængde Nutidskunst, som stræber efter Sensation, gaar ud paa at blive Mode

Digitized by Google

og benytter enhver Art af Reklame, — at denne Art Kunst er et Gemyt som J's ganske fremmed og antipatisk, er en Selvfølge. Der har neppe levet nogen udøvende Kunstner, som i den Grad i sin Virken har sat som sin Devise: Noblesse oblige. Den store Veneration, for hvilken han er Genstand, har han ogsaa, naar og hvor han har kunnet, benyttet til at søge at hæve Musikerstandens Anseelse; ogsaa i denne Henseende har ingen anden virket som han.

Hans Gjerning har overalt virket hen til at hæve Niveauet blandt Kunstnerne og i Publikum, og det maa være noget trist for ham at se den Forretningsaand, den smarte Amerikanisme, som i de senere Aar har begyndt at brede sig over Verden og for hvilken Kunsten heller ikke har været forskaanet. Et Fænomen som dette, der begynder at blive almindeligt blandt „de store" Lærere og Lærerinder i Klaver og Sang: at Eleverne ikke indlades til Timerne, før de har erlagt deres 40 Mark (eller hvor meget det nu er), over et saadant Fænomen blandt Kunstnere vilde sikkert den gamle, fine Generation slaa Hænderne sammen. Og medens J. lige fra sin tidlige Ungdom har afslaaet ethvert Engagement i Privathuse (hvilke Summer kunde han ikke have erholdt i store, fornemme Huse i London f. Eks.!) og derimod er utrættelig til at spille til sin og andres Glæde hos Venner, saa lader den Mand, som vil være Fører, som vil være den ledende, toneangivende Aand i den yngre Generation, Richard Strauss, sig bl. a. engagere til at dirigere sine Kompositioner i et Varehus i New York for Chefens Venner og Kunder. Gudbevares, der er selvfølgelig Intet at sige dertil; det maa enhver jo gøre efter sin Smag. Blot er det vel uomdisputabelt, at den Smag er finere, mere aristokratisk, som siger Nej til Sligt end den, der — prætenderende at være toneangivende — lader sig bruge som Reklameskilt af et New York'sk Magasin du Nord. Musikere af noget finere Gemyt rynker paa Næsen ad Sligt, og Musikerstandens Anseelse hæves ikke derved. Men et saadant Talent for Reklamen, en saadan Forretningsdygtighed som hos Strauss har neppe været kendt hidtil blandt Komponister. *I denne Henseende* er han maaske epokegørende.

Trods sine 75 Aar staar J. i sin fulde Virkekraft. Spiller han vel mindre hyppigt Solo end tidligere, saa forbauser han endnu, hver Gang man hører ham, ved sin uendelige Ungdomsfriskhed

Digitized by Google

som Kvartetspiller, og hans Arbejdsevne synes uopslidelig. Efter at have undervist hele Formiddagen, dirigerer han jævnlig Elevorkestret i Hochschule 2 Eftermiddagstimer, og jævnlig spiller han derefter om Aftenen hos Venner et Par Kvartetter. Med den samme afklarede Ro, uden nervøs Hastighed gennemfører han sin omfattende Virksomhed, og altid har denne saa optagne og saa fejrede Mand Tid tilovers for andre. Forf. kan paa første Haand aflægge Vidnesbyrd herom. Der er noget velgørende ved at se og tale med J. Han hører til de Mennesker, man føler det som et Gode at have personlig Berøring med.

Og endnu bestandig staar han som den Fanebærer for kunstnerisk Idealisme, for ægte Stræben og Begejstring, som er det første fornødne. Vi maa haabe, at denne Fane endnu maa vaje saa længe som muligt.

RUDOLPH BERGH.

Digitized by Google

KLINTE

Hun slap hans Haand og sprang over Grøften. Hendes tynde, hvide Arm raktes Gang efter Gang ind mellem de hvide, stride Rugstraa, hvor Klinteblomster stod, slanke og friske i den vissengule Høst. Den venstre fyldtes, Blomst føjedes til Blomst, mens han gik paa Vejen og hun ovre paa Grøftekanten. Smukke, lilla Blomster, bløde som Fløjl, med lange beskyttende Bægerflige og stærke Stængler.

Da vendte hun hastigt Hovedet bort og spejdede ikke mere. „Kom," sagde hun, „hjælp mig at finde flere. Ser du da ikke Klintens vidunderlige Farve? Det er Blomsternes Blomst, Blomsten, der skærmes mod Sol og Storm af den store, arbejdsklædte graa Skare, som Dronningen blandt Arbejdere eller som Lykken blandt — — alt det nyttige." Han smilede og traadte derover. Da tog hun den store, mørkerøde Rose af hans Krave og kastede den over paa Vejen. Rosen rullede et Par Gange i det hvide Mel og laa stille paa Siden som et døende Dyr, hvis størknende Blod blandes med Støvet. Den slanke og stærke Klinte fik dens Plads.

Og hun plukkede flere Blomster, satte dem under Hatteskyggen i det mørke Haar og bandt en stor Buket af — Lykkens Blomster — Ukrudtet, det skønne, der blomstrer og falder for Leens Hug, naar Bonden atter vil fylde sin Lade med den hvidgule Høst.

„Kaj, hvorfor vilde du ikke hjælpe mig; hvorfor er du gnaven? Sig noget, hører du. Er de ikke dejlige i mit Haar; ser den

Digitized by Google

ikke fornem ud i din Jakke? Den plumpe Bonderose, ret som en stor, grov Arbejdsnæve, synes du maaske, den var smukkere?"

„Men Vita, Rosen *var* jo smuk, ogsaa for dig, den smukkeste du kunde finde. Om nu Husmandens Kone kom hen ad Vejen, Vita; om hun saa sin Haves smukkeste Blomst, den hun kun kunde afse til en ung Kvindes sollyse Smil, om hun tog den op, tørrede dens pjuskede, støvede Blade — — Vita, Vita, ser du ikke, hendes Øjne søger dig og mig?"

Og den unge Kvinde løb tilbage ad den støvede Vej, forbi høje, gungrende Hølæs og tomme, ramlende Vogne, forbi de røde dvaske Køer, Vogterdrengen trak til Vands. Saa var hun ved Stedet; men Støvet gav ikke sit Bytte tilbage, og hun satte sig ved Vejkanten og græd.

Nu naaede han derhen. „Lille Vita, elskede lille Vita." Hun saa ikke op, men rev sine Blomster ud af Haaret og kastede dem alle ud over Agrene. Hun rystede Kjolen for Resterne af Blomsterne og strøg Haaret tilbage ind under Hatten og satte Naalen igennem den, tørrede Øjnene en Smule og saa hen paa ham, paa een Gang vredt og bønligt. Hendes Blik bad om det uopnaaelige, om ugjort Gerning og usagte Ord, et Forbitrelsens Blik over hans Ord og over hans Tavshed.

De gik hver paa sin Side af Vejen ind efter Skoven. Faarene fo'r med udstrakt Tøjr skræmmede op ad Hegnet og brægede efter Lammene, som flygtede hen ad Vejen. Vita gik over paa den anden Side og blev staaende, for at Lammene kunde faa Lov at komme tilbage. Da gik han tilbage, hen til hende, strøg hendes Haand og kyssede hendes Kind, holdende hende i sin stærke højre. Han lukkede Skovleddet op; det svingede paa sine rustne Hængsler, sejlede atter tilbage og faldt til med et lille Smæld. Lænken lod han glide ned over den afbarkede Pæl.

— — — —

Hun laa med Hovedet i hans Skød og fulgte Bølgernes Flugt ind mod Stranden, saa dem vælde frem ude fra Dybet og tæmmes og brydes lidt efter lidt. I Vest farvedes Skyerne røde og mørkerøde; fra Norden og Sønden hævede Skyerne sig højere om det blodige Baal. Som vældige Kentaurer i Slag styrtede de frem over Byttet, da Solen flygtede ned i de dybe Vande. Saa trak Kæmperne sig bort, og store Fugle med mægtige graagule Vinger kredsede om det blodige Lig.

Digitized by Google

Da bævede Bakkens Buske, og Lyngens Klokker udgød deres Draaber over den mørke Jord.

„Lad os gaa," sagde han. Hun svarede ikke, men vedblev at stirre ud mod de mørke Bølger. „Nu maa vi nok afsted, lille Vita." „Hvorfor?" spurgte hun uden at rette Øjnene op mod ham. „Jo, du vil let komme til at fryse." Hun rystede paa Hovedet. „Nej, Kaj, vi *kan* ikke fryse. Hvorfor er vi kolde som Blæsten og Bølgerne, hvorfor er vi isnende kolde som de, uden at kunne styrte frem som de, uden at kunne fare og flygte som de?" Hun rejste sig og strakte Armene vidt ud som for at favne Vindens Magt og stirrede og lyttede efter Bølgernes Skyllen over Strandens Sten.

„Det er jo kun mig, Vita, det er mig, der er kold og svag, stivnet og kold." — — Hun holdt sin Haand for hans Mund. „Tror du ikke Kaj, jeg kunde blive anderledes, blot lidt anderledes, lidt bedre, lidt mere som du, tænker du ikke? Aa, men Kaj, hun har da ikke fundet Rosen, vel, sig hun har ikke." „Nej, Vita, men — —" „Sig ikke men, sig hun har ikke, hører du," og hun bøjede sig ind til ham. Han kyssede hendes Øjne og Mund og tog hendes smaa kolde Hænder ind til sig. Saa løb de ned ad Bakken.

— — — —

Det bruste i Skovens mørke Træer og puslede i Havens Buske. Draaberne gled i smaa Stød ned ad Ruderne og efterfulgtes af stadig flere. Æblegrenene derude slyngedes hid og did og gyngede op og ned, udsprungne Valmuers Blade piskedes ned paa den klæbrige Jord og rørte sig ikke mere.

Moderen satte sig ved Pianoet, fremtryllede milde Melodier om Aftenens Stilhed, om Livets Lykke, lykkelige Linier om Ungdom og Kærlighed og til sidst smaa korte Strofer om alt andet. Hendes yngste Søn sad med Haand under Kind ved Vinduet, i Sofaen sad Vita, og Kaj sad paa en Stol foran, beundrende Fingrenes lette Leg henover de hvide Tangenter. „Tak, Moder," sagde han, da hun stod op; han gik hen til hende, strøg kærtegnende hendes Kind og det fyldige graa Haar. „Mor, hvor har jeg ikke altid beundret din stille Færd herhjemme; dine blide Hænder var de samme, hvad enten de gled hen over Tangenterne eller kærtegnede Blomsterne eller tog os Drenge under Hagen, naar du fortalte om det eller det, vi aldrig maatte gøre. Skønt vi havde gjort det og havde saaret dig, lod du altid, som du

Digitized by Google

intet anede. — Tror du ikke, Vita, det er det største, vi Mennesker kan naa?" „Min Søn," sagde Moderen stille smilende, „vi har lært saa meget af din Fader, baade du og jeg. Men den Kvinde er lykkelig, der lever et Liv, kort eller langt, med en Mand, der ejer mere end Troskab, ja mere end Kærlighed. Han tog saa tit mine Hænder, naar de vilde gribe for haardt og skynde sig for hurtigt. Han havde en saa harmonisk Sjæl, der aabenbarede sig i hvert Ord, i hvert Blik, i hvert Smil. — Henrik kan vel ikke huske meget af Fader, men du kan da mindes ham, hans Leg og Lystighed med jer, selv naar han var træt. — — Og dog blev han træt, den Morgen han sidst nævnede Navnene Kaj og Henrik og rakte mig sin magre klamme Haand. Men hvor var jeg ikke ringe til den store og vanskelige Opgave at værne om eder, hans Børn, men hvor ofte har jeg ikke ogsaa haft den Lykke at finde ham i eder, i dig, Kaj." Hendes Øjne lyste af Begejstring, da hun saa over paa den unge Kvinde og fortsatte: „Du er lykkelig, Vita, du som elskes af hans Søn. Kaj har sin Faders kloge Pande og milde Øjne, hans smalle Læber og hans indre Skønhed, hans uudgrundelige Sandhed."

„Nej, Mor, nej, intet har jeg af det, der gjorde Fader ophøjet, stor og ren, intet." „Min Søn, du har din Faders Stemme og din Faders Sind; har han ikke, lille Vita?" spurgte Moderen og tog hendes Haand. Hun hviskede et næppe hørligt „jo" og trak Haanden sagte tilbage.

Kaj var gaaet hen til Vinduet, hvor Broderen stod og trommede sagte paa Ruden med et Smil, der forraadte, at „han kunde Lektien" om Faderen og Broderen — om Lykken og Sandheden.

Vita sad og glattede paa Bordtæppet, Kaj gik op og ned i Stuen; ingen af dem turde først se paa den anden.

Vita vilde rejse sig, men mødte pludselig hans Blik. Et Fuchsiablad var faldet ned paa Tæppet, men hun vovede ikke at kaste det bort: alt her i Stuen var jo helligt og rent, stort og fint. Minderne boede i Bøger og Billeder, i Nips og Blomster, der taaltes ikke nogen fremmed Haand — og Kaj, ja selv hans Gang op og ned i Stuen forbød hende at rejse sig og gaa som han. Hun turde ikke bryde Tavsheden.

„Har du faaet noget malet i Dag, Henrik," spurgte hun med lav Stemme. „Lidt, kun lidt," svarede han og vendte sig om mod hende, „men i Morgen, om det ellers holder tæt — — i

Digitized by Google

Morgen Eftermiddag kan du jo komme op paa Skrænten og hjælpe til med „Markarbejdet". — Vita maa vel nok, Kaj," sagde han smilende. „Saa gerne, Henrik," svarede Broderen, „vi kan jo følges ad."

— — — —

Lig en stor bullen Næve laa Rugmarken ind under Skoven i den stærke Eftermiddagssol. Op fra de forskelligt formede Hvirvler af hvidgule, dvaske Straa stak Klintens ranke blegrøde Blomster.

Kaj var gaaet ned over Engene og ind i Skoven for at botanisere, nu stod han pludselig igen hos dem med et stort Knippe Blomster og Blade, der ikke var slupne helt uskadte gennem det tætte Krat.

Vita sad paa Hug i Græsset og slog med en lille Pind en Fure i de stride Straa, snakkede uden Ophør, fortalte og lo. „Naa, har Henrik saa kunnet more dig lidt," spurgte han og gav sig til at pille og pynte paa sine Blomster. „Han har fortalt Historier og smaabrummet ved sin „Kornmark" som en flittig og tilfreds Humlebi; jeg har ligget stille paa Ryggen og talt Kløver- og Tidselhoveder og haft næsten lige saa travlt som Turistdegne, der tæller Kirketaarne. Ikke, Henrik?" Hun vendte sig om mod Henrik: „Men hvor langt er du egentlig kommen med Maleriet?" „Aa jo, noget fremad, som du kan se; Solen har været ret elskværdig i Dag." — „Vi kan næsten kalde Billedet „Vitas Blomster"," sagde Kaj stadig ordnende sine Planter. „Hvorfor det?" spurgte Henrik. — „Ikke for noget, hører du," svarede Vita haardt og affærdigende. Kæppen suste i hendes Haand, Kløverhoveder klippedes af; hun rakte, saa langt hun kunde naa, lagde sig ned paa Ryggen igen og stod ikke op, da Kaj vilde have hende med.

Saa gik han alene. Lidt efter kom hun hen ad Stien bag ved ham; han vendte sig om, tog hende om Livet og førte hende ind til sig. Nu var de naaet ind i Skoven. — „Det var morsomt med de Degne," sagde Kaj, „hvornaar har du set een sidst med Taske paa Maven og trippende Skolebørn for og bag sig?" „Ved det ikke," svarede hun. — „Der er nok igen i Aften sorte Snegle paa Stien." „Ja, Kaj," sagde hun. Hun bekræftede og benægtede en Del flere Ting, indtil hun træt kastede sig ned ved et lille Bøgetræ, pillede i Mosset og plukkede enkelte Traade ud

Digitized by Google

af dets mørke Uld. Han gik frem og tilbage paa Stien, mens det svindende Sollys spillede mellem Stammerne.

Der gik lang Tid. Da kom han hen til hende, bøjede sig ned og saa ind i hendes Ansigt. Hun rynkede Panden og rejste sig. „Kaj," sagde hun, „hvorfor, — — ja hvorfor spørger jeg. — — Bliv hos mig altid," skreg hun, „hører du, eller — Jeg *vil* ikke være tilovers." „Vita, elsker du mig da ikke mere?" „Elsker, elsker, hvem elsker — —? — Spørg dig selv du kloge og fine Mand. Du elsker jo i Grunden slet ikke mig, men kun dit eget Billede i mig, Karikaturen af mig. Hvad er *jeg* vel — — intet, intet — og du — alt. Saadan er det Kaj." Men han tog hende i sine Arme og kyssede hendes brændende Pande. „Nej, nej," stønnede hun.

Nu var det mørkt i Skoven. En Lygte, der kom nærmere og nærmere, kastede lysende Spyd hen ad Stien og ind i Krattet. Konen med Lygten hilste og gik forbi, og Mørkets sorte Dække bredte sig sortere over Jorden.

— — — —

Efteraaret var kommet med graa og regnfulde Dage og Dage med Blæst og blaa Himmel, da det spraglede Løv faar Vinger, som bærer Bladene bort fra Træerne og bort fra Vejene. Røgen ruskes op af Skorstenene; Grøftevandet og Vejpytterne valkes og vatres af Vinden, til Skyerne samler ny Regn og sender den ned over Jorden.

„Mon hun skulde komme mig i Møde i Aften," tænkte han, mens han gik med tæt tilknappet Frakke i den strømmende Regn. Han saa opad; hun kom ikke. Lorgnettens Glas fik nogle Draaber, og Gadelygternes Flammer kom til at ligne udspilede Dyrehuder, eller de var som mægtige Ildskjolde, der bares frem mod ham. Regnen var nu ved at standse, men han mærkede det ikke.

„God Aften," lød det stille og frygtsomt bag ved ham. Det gav et Sæt i ham, det var Vita. Han tog hendes Haand med sin vaade højre og kyssede hende. „Jeg skulde et Ærinde derover i Aften," sagde hun og gjorde et Kast med Hovedet over mod en graa Villa, „men da jeg gik forbi ovre paa den anden Side, syntes jeg nok, det var dig." „Naa," svarede han, borende med sin Stok i det vaade Grus, „er det absolut nødvendigt, du gaar derhen i Aften?" „Ja," sagde hun.

Digitized by Google

Han strøg kærtegnende hendes Kinder og Pande: „Lille Vita, hvor vi er langt borte fra hinanden." „Synes du," henkastede hun og slog Paraplyen ned. „Saa langt, saa langt," vedblev han, „som Vinden fra sit Hvilested og Bølgerne fra deres Begyndelse." Hvert Ord var prøvet og vejet, taget udefra; det var, som greb han dem i Hegnet ved Siden af, som hvert Kærtegn ikke var fra ham, men laant eller hentet udenfor. Hun mærkede det ogsaa. „Hvorfor er vi onde ved hinanden," sagde hun og rev i Tjørnehækken. „Slaa mig, hører du; hvorfor er jeg ond ved dig." — — Hun saa over mod Villaen. „Du kan jo selv svare," vedblev hun, da der intet Svar kom fra ham. „Se paa mig, Kaj," sagde hun haardt. — „Dog hvorfor skulde du det. — Du har jo altid haft nok i dig selv og — — din Mor." Han slap hendes Haand. „Ja det er Sandheden, god Nat, Kaj."

Hun gik. Derinde lød Sang og Spil; han stod derude og havde nok i sig selv. Og dog gik han derude hele Aftenen, til hun kom ud, hun — og Henrik. Han aabnede Laagen; Kaj saa dem forsvinde Arm i Arm hen ad Vejen.

— — — —

Agrenes Høst var forlængst kørt i Hus; Laderne var fyldte med modent Korn og visnede Klinte.

Som Led for Led i et Regnestykke havde Efteraarets Dage været for ham; det sidste Led, Facit, kom og han behøvede ikke at søge efter flere. Saa gik den ene Dag som den anden; Kaj vidste hver Aften, hvad den næste Dag vilde bringe; men snart kom den Tid, da han hver Aften satte sin Lid til den næste Dag og den næste Dags Aften til den følgende. Det, der før kun var et Savn, fik Farver af Timer og Tanker, saa det svingede imellem Vemod og Bitterhed. I Haaben og Venten sneg Uger og Maaneder sig langsomt hen.

Men overfor Henrik, overfor Broderen var det anderledes. Dèr fandtes intet Regnestykke; han blev stiv og stum ved at tænke paa ham.

Dag føjedes til Dag. Han hørte den lyse Latter Aften efter Aften, naar han gik paa de øde Veje forbi dette Hus, forbi hendes Hjem, forbi den Tjørnehæk, der rev hendes Fingre til Blods den sidste Aften. Han tog ikke hendes Hænder, han bad og bønfaldt hende ikke dengang. Mere og mere saa han, at alt var hans egen Skyld.

Digitized by Google

Hvis han havde taget disse Hænder, hvis han havde klynget hende ind til sig den Aften — — eller hvis han siden. — „Nej," sagde han halvhøjt, rettede sig og smilede vemodigt. Indenfor saa han Skyggerne bevæge sig, Henrik og Vita; han hørte igen hendes lystige Latter, blev hvid og hamrede med sin Stok i den hvidfrosne Vej. Han skyndte sig at gaa, men vendte atter tilbage. „Da hun var min, lo hun ikke, men smilede kun," tænkte han. „Man skjuler saa meget med et Smil og fortæller saa lidt med en Taare."

„Men med Graad eller Smil kan man vel ikke gøre Skaar i et andet Menneskes Glæde."

NIELS A. JEPPESEN.

Digitized by Google

TYSKLAND OG FREDSKOALITIONEN

Sjældent har vel de internationale Magtgrupperinger forskudt sig saa hurtigt og kraftigt som i vore Dage. Ved Aarhundredskiftet ansaa England det for nødvendigt at træde ud af sin „splendid isolation" og styrke sin asiatiske Position ved et Forbund med Japan mod Rusland, og endnu ved Nytaarstid 1904, kort før den russisk-japanske Krigs Udbrud, skrev engelske og østrigske Diplomater om, hvorledes man kunde forebygge, at denne skulde give Anledning til Konflikter mellem England og Frankrig. Og kort efter kom jo Doggerbankaffæren op mellem England og Rusland.

I Stedet for dette komplicerede Fjendskab har vi faaet en Fæstnelse af den fransk-engelske Entente; med den russiske konstitutionelle Æras Indledning en ogsaa i det franske Demokrati stigende Interesse for den fransk-russiske Alliance; og hermed Ideen givet til at hidføre en engelsk-russisk Forstaaelse. Italien har faktisk, om end ikke formelt, forladt Centralmagterne og Spanien sluttet sig til sine latinske Søstre (hvad skulde det ellers gøre?) Saaledes er Vejen banet for en Koalition, der — saalænge den varer! — er mægtig nok til i (mer eller mindre hjærtelig) Forbindelse med Japan at garantere Verdensfreden uden Hensyn til det døende Treforbund.

Under alle stærkt bevægede Forhold, hvor Tidens Strømninger kæntrer, er det altid Iagttagerens Lidenskab at finde det historiske Punkt, hvor Bevægelsen vender, at føle det Differential af et Stød, der i et givet Øjeblik bragte Begivenhederne

Digitized by Google

i Gang i deres nye Retning, og forklare sig Grundene til, at denne blev netop saaledes efter Ligevægtsøjeblikket. Men i den politiske Historie, hvor Menneskehandling og Forholdenes egen Natur er uadskilleligt sammenknyttede som Folkeslagenes politiske Skæbne, lader saadanne Punkter sig i Reglen ikke eftervise. Og hvad der for ældre Tiders Vedkommende kan være vanskeligt nok at udrede, endda man her efter de agerendes Død dog ofte har første Haands Adgang til diplomatiske og private Aktstykker, det bliver for Samtidens Historie næsten lige saa umuligt som at hekse; Paavisningen bliver under alle Omstændigheder lige saa meget en Kunst som en Videnskab.

Saa meget mere tiltrækkende er det i dette Tilfælde at pege paa det, efter alle hidtidige Oplysninger at dømme, springende Punkt i hele Udviklingen. Og det, der har gjort det muligt at faa Øje derpaa, er Marokkoaffæren — i Kraft af den enestaaende Uforbeholdenhed, med hvilken mer og mindre autentisk diplomatisk Depechestof ved denne Lejlighed blev fremdraget.

Ligevægtsøjeblikket, der skiller den Tid, hvor Treforbundet balancerede med den fransk-russiske Alliance, fra den følgende, hvor det første Forbunds Betydning trænges tilbage og nye Muligheder aabner sig for det andet, indtraf i Aaret 1901, da den spanske Dronning Marie Christine af Frygt for England nægtede at ratihabere den for Spanien meget fordelagtige Deling af de marokkanske Interessesfærer, som hendes Ministerpræsident Silvela havde bragt i Stand med Delcassé.

Denne udmærkede Statsmands Planer angaaende Marokko, i hvilket Land det var ganske nødvendigt at faa det franske Overherredømme befæstet til Sikring for Frankrigs vældige afrikanske Kolonirige, var derved i Øjeblikket kørt fast i en saadan Grad, at han blev nødt til at se sig om efter fremmed Hjælp til deres Gennemførelse. Altsaa Tyskland eller England. Alverden ved nu, at det blev England, men ikke, at det fra fransk Side paastaas, at Delcassé først har forsøgt i Berlin at bane Vejen for en Forhandling om fælles Optræden over for England. Dette dementeres ganske vist fra tysk Side (hvad dementerer Tyskerne ikke?), men det er ikke blevet bestridt, at Delcassé gennem den spanske Gesandt i Paris, del Muni (en Ven af Silvela) indirekte har følt sig for angaaende Tysklands Stemning. Men selv om det ogsaa i Tidens Løb skulde blive fuldt opklaret, at heller ikke

Digitized by Google

denne Føling har fundet Sted, saa er det klart, at hvis Tyskland i Erkendelse af den Knibe, hvori Delcassé var stedt, selv havde grebet Initiativet til en Overenskomst med Frankrig, saa havde det tyske Diplomati ikke alene haft Mulighed for at forebygge den paafølgende fransk-engelske Entente, imod hvilken Bismarck altid stod paa Vagt, men tillige for at fæstne det gode Forhold til Frankrig, hvilket paa dette Tidspunkt endelig var kommet nogenlunde i Stand, ikke mindst ved Bestræbelser fra tysk Side. Thi Værdien af dette Forholds Trivsel har i Virkeligheden altid været Wilhelm I indlysende. Tysklands Diplomati burde saaledes under alle Omstændigheder ikke have ladet dette skæbnesvangre Øjeblik gaa ubenyttet hen, men grebet det Initiativ, der saa vidt menneskelige Øjne kan se vilde være blevet netop det Differential af et Stød, som kunde have vendt Begivenhedernes Gang i en for Tyskland gunstig Retning.

At dette ikke skete, og at Bevægelsens Retning blev en helt anden, kan ogsaa forklares. Tyskerne har jo siden 1875 saa ofte bejlet til fransk Venskab og ligesaa ofte faaet en Kurv. Sidste Gang var det i Juli 1898, da den tyske Gesandt, v. Münster, i Paris spurgte Hanotaux, om Frankrig — i Anledning af Englands Fremfærd over for Portugal — var villig til i Forening med Tyskland at stoppe England. Men samme Dag faldt Ministeriet Méline og dermed ogsaa Hanotaux, og hans Efterfølger Delcassé svarede aldrig paa denne Henvendelse. Man kan derfor begribe, om de tyske Statsmænd foreløbig havde opgivet at komme uden om den besejredes Had og Mistro til Sejrherren. Man havde i Tyskland heller ikke Lyst til at lægge sig ud med England, skønt det tyske Diplomati*) ikke burde have været blind for, at Modsætningen mellem det gamle og det ny ledende Handels- og Industrifolk i Europa dog vilde skærpes Dag for Dag og tilsidst nødvendigvis føre til et Brud paa den ene eller den anden Maade. Men her rører vi ved en af Tysklands indre Svagheder — den, at Regeringssystemet og Kasteaanden ikke tillader, at Diplomatiet udvælges efter Energi og Kundskab, i Stedet for efter Anciennitet og Fødselsadel: Gesandten i Paris, Fyrst v. Münster, var i det afgørende Øjeblik svækket af sine 80—firs—Aar, og hans Efterfølger Fyrst Radolin (mindre end en Fyrste kan

*) Indenfor dettes Ledelse har der forøvrigt i de senere Aar været delte Meninger (v. Holstein og Bülow).

Digitized by Google

selvfølgelig ikke gøre det som Tysklands Repræsentant i Paris) var bedre forberedt til Studiet af gamle Stamtræer end til Overtagelse af en saa vanskelig Post.

Under alle disse Omstændigheder maatte Bevægelsen begynde at tage en for Tyskland ugunstig Retning: Delcassé gik (Sommeren 1903) til England, som greb til med begge Hænder, og d. 8. April 1904 undertegnedes den fransk-engelske Kolonialoverenskomst, der omfatter hele Jordkloden.

Det blev i Indledningen bemærket, at hermed var, med den fransk-russiske Alliance som Forudsætning, Ideen givet til ogsaa at hidføre en engelsk-russisk Entente. Og skønt Tanken kunde forekomme dristig indtil det fantastiske — mellem Englands Forbundsfælle og Rusland var der jo lige udbrudt en blodig Krig om vidtrækkende Stridsspørgsmaal — saa var og er det dog en ægte Statsmandstanke (Delcassés?), og hverken de franske eller de engelske Diplomater var længe om at fatte den. Allerede i Marts Maaned 1904, altsaa før den fransk-engelske Traktats Offentliggørelse, skrev en Londoner-Diplomat i Wiens „Neue freie Presse", at den umiddelbare Følge af denne Konvention maatte blive en afgørende Bedring af det engelsk-russiske Forhold, og at Tonen mellem de paagældende Kabinetter allerede var hjærtelig. „Zukunftsmusik", spottede Tyskerne. Der var jo unægtelig ogsaa meget at rydde af Vejen for en Forstaaelse mellem England og Rusland. Først maatte den russisk-japanske Krig ende paa en for Rusland ikke altfor saarende Maade. Hvis England, der jo aldrig har ønsket Japanerne en altfor eftertrykkelig Sejr i Østen, har hjulpet Rusland til Fred gennem sin Indflydelse paa Japan, saa har det været Englands Forhaabning om en kommende Forstaaelse med Rusland, der er blevet den dybest liggende Aarsag til de — i Betragtning af Japans Ofre — overraskende billige Fredsvilkaar, hvilke man hidtil ikke rigtig har kunnet forklare sig. Dernæst maatte en Detailforhandling om de asiatiske Interessesfærer sættes i Gang mellem Rusland, Japan og England (Frankrig). Det sidste Aars Meddelelser, offentliggjorte rundt om i den europæiske Presse fra vidt forskellige Kilder, viser, at saadanne Forhandlinger virkelig har været i Gang siden Fredsslutningen og kun er blevet forhalede af de indre politiske Forhold i Rusland. Vi resumerer de Punkter, hvori Hjemmelsmændene er enige, som det sandsynlige Minimum for, hvad der er opnaaet.

Digitized by Google

Først og fremmest maa naturligvis den fælles Optræden i Mellemasien bemærkes. Man har her fra visse Sider lagt Vægt paa de engelske og russiske Repræsentanters Samvirken i den sidste tyrkisk-persiske Grænsestrid, men denne Fællesaktion finder dog en naturlig Forklaring allerede i den Omstændighed, at Rusland og England fra gammel Tid er Garanter for de tyrkisk-persiske Overenskomster om Demarkationslinien, — hvilken rigtignok er saa slet kortlagt, at Grænsestriden har været kronisk indtil den Dag i Dag. Mere Betydning har det, at Rusland og Frankrig i Konstantinopel uforbeholdent støttede England i Anledning af dette Lands Sinaikonflikt med Tyrkiet, og at der synes at foreligge en Overenskomst angaaende de russiske og engelske Interesser i Mesopotamien, Persien, Afghanistan og Tibet.

Denne gaar i Hovedtrækkene ud paa, at Rusland forlænger sin Kaukasusbane fra Kars i Bessarabien til Bagdadbanen i Øvre-Mesopotamien; at Saltørkenen i Persien skal vedblive at være Skellet mellem de nordlige russiske og de sydlige engelske Interessesfærer; samt endelig paa en engelsk Anerkendelse af, at ogsaa Rusland har Interesser i Tibet. Derimod bliver der ikke tilstaaet Rusland nogen Havn eller Station ved den persiske Havbugt. At de to Magter ogsaa nok skynder sig at blive enige om Detailspørgsmaalene, det borger Tysklands Fremtrængen i disse Egne for.

Denne tyske Fremtrængen, der som bekendt, i Forstaaelse med Tyrkiet, knytter sig til Bagdadbanen, gjorde i 1903 et nyt Skridt fremad ved denne Banes Fortsættelse til den persiske Havbugt. Som Endestation var udset Kuweït (Kueït), der ligger i Bugtens nordvestlige Hjørne paa arabisk Grund. Den daværende Vicekonge af Indien (Lord Curzon) forhindrede imidlertid ved Forhandling med den paagældende Scheik (Mubarek), at Kuweït saaledes blev gjort til tyrkisk (-tysk) Flaadestation. Derfor besatte Tyrkerne en anden brugbar Havn længere mod Syd, Kor Abdulla; en Englænder ved Navn Buxton, der i Begyndelsen af 1906 berejste disse Egne for at undersøge Forholdene, fortæller tillige, at Scheiken af Kuweït nu har stillet sig under tyrkisk i Stedet for, som tidligere, engelsk Beskyttelse. Et Blik paa Kortet viser, at Herredømmet over den persiske Bugt er en Livsbetingelse for Indien, som derfor altid har ligget paa Lur efter en Lejlighed til at gøre det persiske Kystland til en ny indisk Forpostprovins. Det staar endvidere fast, at den tyske

Digitized by Google

Handel i Bagdad fortrænger den engelske; mere problematisk er derimod Efterretningen om, at der mellem den tyske Gesandt i Teheran og Belgieren Naus, der forvalter Persiens Toldvæsen, er gjort Aftale om et større tysk Laan til Persien, som til Gengæld skulde give Tyskland nye Jernbanekoncessioner i Persiens Indre. Men det øvrige er ogsaa tilstrækkeligt til at forene Rusland og England paa disse Kanter, saalænge Tyskland i Forstaaelse med Østrig og Mohamedanerne behersker en direkte strategisk Linie fra Hamborg til Kuweït eller Kor Abdulla.

Derimod er det ikke let at se, hvorledes England og Rusland vil blive enige i de europæiske Spørgsmaal, skønt baade den nuværende (Grey) og den forrige engelske Udenrigsminister (Landsdowne) i Overhusets Møde d. 25. Maj udtrykkelig fastslog, at der var gode Udsigter til en Overenskomst.

Vanskeligst stiller Forholdene sig i Sydeuropa, hvor en russisk Udvidelse paa slavisk Grund siges at være stødt paa Lord Grey's Indsigelse imod, at Østrig-Ungarns Integritet krænkes. En saadan Udvidelse vilde ogsaa stride mod Forudsætningen (status quo) for den russisk-østrigske Overenskomst (1897) om Balkanspørgsmaalene (Mürzsteger-Reformprogrammet). Men Rusland vil i lange Tider fremfor alt trænge til Kredit, som det hidtil væsentligst har fundet i Frankrig. Det vakte derfor berettiget Opsigt, da England nylig for første Gang i mange Aar deltog i et russisk Laan (afsluttet i Paris April 1906 til et samlet Beløb af 2250 Millioner Frcs.), og det med en betydelig Sum (330 Mill. Frcs.). Til Pariserlaanet knyttede imidlertid Franskmændene den Betingelse, at Rusland ikke maatte søge at optage et nyt Laan i Frankrig inden to Aar, og man behøver ikke at have særlig indgaaende Kendskab til de russiske Finanser for at forstaa, af hvilken Betydning det vil være for Rusland, at England (ifølge Nicolsons Forhandlinger med Cassini?) træder til i Mellemtiden.

Endvidere trænger Rusland jo mer end nogen Sinde til en isfri europæisk Havn, men England vilde næppe tilstaa det en saadan, selv om det havde nogen at give væk. Derimod er England i Stand til at byde Rusland en meget vigtig strategisk Fordel: Garantien for, at Østersøen ikke bliver en lukket tysk Sø. Og det i Sommer bebudede engelske Flaadebesøg i Kronstadt maa opfattes som et Udtryk for en saadan Garanti. Vigtigheden af denne er særlig fremtrædende netop under den angivne Forud-

Digitized by Google

sætning, at Rusland ellers stadig ingen Udsigt har til en direkte Forbindelse med Havet, og hvilken Vægt Rusland maa lægge paa at forhindre, at Herredømmet i Østersøen udelukkende tilfalder Tyskerne, ses af, at det allerede agter at udgive 100 Mill. Kr. paa et Bræt til Grundlæggelse af en ny Østersøflaade.

Forhandlingerne mellem England og Rusland har saaledes et meget bredt og længe forberedt realpolitisk Grundlag, og Rygterne om en gensidig Tilnærmelse har i Aar og Dag været diskuterede i den toneangivende europæiske Presse*), saa at man for at tro, at „Rygterne om en engelsk-russisk Tilnærmelse begyndte at sive ud kort efter Isvolskis Udnævnelse", (ɔ: i Maj Maaned i Aar), og at man røber en „Statshemmelighed" ved d. 30. Maj 1906 at telegrafere om en forestaaende engelsk-russisk Forstaaelse, maa være — udenrigspolitisk Specialkorrespondent (John Hicks i London) til et ledende dansk Hovedstadsblad!

Idet nu Italien og Spanien baade ifølge specielle Aftaler og af almindelige politiske Grunde er nødt til at følge Vestmagterne, dannes der ved disses Forbund med Rusland en Koalition, der i høj Grad minder en om forrige Aarhundredes Koalitioner mod Napoleon, fordi den ikke ligner dem det mindste. Disse var nemlig udprægede Krigskoalitioner, kombinerede af England for at fratage Frankrig Hegemoniet i Europa, og den Tilslutning, de mødte paa Fastlandet, beroede for en stor Del paa Frygten for det Frihedsvejr og de nye Tider, der susede frem selv under Napoleons Militærdespoti. Den Koalition, der nu forberedes, undgaar derimod en Krig paa Grund af sin overlegne Magt, og er udtænkt af Frankrig for at indespærre Tyskland i Europa, og ingen ved bedre end Delcassé, i hvor høj Grad netop Frygten for den reaktionære Aand, der følger Storprøjsens Faner, har lettet ham Arbejdet for at smede Ringen omkring Tyskland.

Uden Sværdslag skal Tyskland besejres, ja det er endog velkomment som Medlem af Koalitionen, men paa Betingelser, som denne dikterer, og hvoraf den billigste bliver Fordringen om en Indskrænkning i Rustningerne! Dette er Konsekvensen af de i den engelske Regering saa venligt optagne „Afrustningsforslag" fra Parlamentet; Koalitionen vil faa Magt nok til at

*) Se f. Eks. „Dresdener Nachr." 30. Marts 1904; „Wien. Allgemeine Zeitung" 17. Okt. „Berl. Tageblatt" 15. Nov.; „Standard" 20. Nov.; Münch. Neueste Nachr." 21. Nov. 1905; „Times" 13. April, „Frankfurter Zeitung" 10 Maj, „Standard" 19. Maj 1906.

Digitized by Google

kunne spare paa sine Militærudgifter, „hvis ikke Forholdene i Europa uventet skulde tage en ugunstig Vending", som Fitzmaurice (øverste Embedsmand i det engelske Udenrigsministerium) forsigtigt tilføjede i Overhusets Møde d. 25. Mai i Aar. Der er altsaa — selvfølgelig — ikke Tale om en principiel Frontforandring over for den væbnede Fred; skulde Koalitionen gaa itu, slaar hver Magt igen ind i det hurtigst mulige Rustningstempo. Men det, der i Mellemtiden er sparet, er fortjent, siger Englænderne, og der er under alle Omstændigheder noget storartet i Planerne om en saadan Fredstrust, der er udsprunget af en ren forretningsmæssig Sans for en Forringelse af Udenrigsgeschäftens væsentligste Omkostninger, Militærbyrderne.

Man kunde nu rejse det Spørgsmaal, om det da virkelig er nødvendigt at sætte et saa vældigt politisk Apparat i Bevægelse for at holde Tyskland Stangen. Er Tyskland da saa mægtigt?

Ja, Tyskland er saa alsidig udstyret fra Naturens Haand, saa kapitalkraftigt og beboet af Racer, hvis Frugtbarhed og Taalsomhed til den Grad nærmer sig det barbariske, at Landet, med sin slavefaste Organisation, i Massevirkning kan overtrumfe en hvilken som helst af Verdens Nationer, saaledes som det allerede profeteredes af den franske Nationaløkonom Saint Simon, da han for c. hundrede Aar siden gennemstrejfede det udpinte befolkningssvage og af Napoleon søndersplittede Land.

Men er det da ikke Sandhed, hvad Wilhelm II ifjor Efteraar erklærede til den danske Konge: „At jeg ingen krigerske Hensigter har, beviser ikke alene min hidtidige Regeringsmaade, men ligger ogsaa i Tingenes Natur og i det Folks Karakter, som jeg staar i Spidsen for. Tyskland ønsker kun at faa samme Albuerum for sin Udvikling, som andre Folkeslag nyder godt af."

Det er netop en af den Slags Bemærkninger, hvis Rigtighed man hverken kan benægte eller bekræfte, og den gamle Mand, til hvem de blev henvendt, har derfor næppe kunnet give et fornuftigt Svar paa den. Man kan ikke bevise, at Wilhelm II i højere Grad end nogen anden Regent skulde søge Krigen, og man bør derfor heller ikke sige det.*) Men hvis nu „Tingenes Natur" netop skulde vise sig at være en saadan, at det tyske Rige enten maa opgive at faa Albuerum for sine næste 20 Millioner Mennesker, eller skaffe dem Plads ved en Ekspansionskrig, vilde det da ikke stemme med alle historiske Erfaringer, at

Digitized by Google

Tyskland foretrækker Krigen, hvis den kan vindes? Der gives ganske vist et tredje: indre Kolonisation i det store, paa mange Steder slet opdyrkede Land. En Agrarreform, der skulde omfatte omtrent alle de Stadier, som det danske Landbrug har gennemgaaet i det sidste Aarhundrede: Udflytning, Jordforbedring, delvis Overgang til Kvægavl og Uddeling af Jord til Landarbejdere. Men nu er det allerede for sent at begynde herpaa, rent bortset fra, at der ikke er den ringeste Udsigt til at gennemføre noget saadant under de nuværende tyske Forfatninger og imod Stor-Grundbesiddelsen. Hele Befolkningsoverskudet kastes derfor paa Industrien, Industrien bliver mere og mere afhængig af Eksport, Eksport i stor Stil betyder enten Koloni eller Verdensmarked, og begge Dele kan komme til at betyde Krig med Vestmagterne, hvis disse staar alene. Thi disses Befolkningstilvækst er forholdsvis saa ringe, at den Tid ikke er fjern, da Tyskland har lige saa mange Indbyggere som Frankrig og Storbritannien tilsammen.

Allerede nu tænker Tyskland at kunne byde begge Lande Spidsen, hvilket finder sit korteste Udtryk i følgende Bemærkning af Professor Schiemann, der i 1904 hørte til Kejserens Gæster paa „Hohenzollern": „Tyskland kan kun føre en Krig mod England i — Frankrig!" Og „Kölnische Volkszeitung", der er et af de anstændigst redigerede Blade i Tyskland, skrev forrige Aar: „Frankrig maa tjene os som Gidsel for det engelske Udenrigsministeriums Opførsel." Man vil spørge, hvorfor da ikke Tyskland erklærede Krigen i Anledning af Marokko. Det er meget ligefremt: Tyskernes Feltskyts var saa forældet, at det nye franske Skyts's Ildvirkning af Tyskerne selv regnedes for dobbelt saa stærk som deres egne Kanoners, trods disses større Antal (ca. 3100 Stkr. gamle tyske mod ca. 1800 Stk. nye franske Feltkanoner.) Endvidere var den franske Hær indøvet i et nyt Eksercerreglement, der er tilpasset efter de sidste Aars Krigserfaringer, medens det tyske er 17 Aar gammelt (der bliver indført et nyt i denne Tid). Og selv om de tyske Militærforfattere skriver, at det franske Reglement ikke er godt, saa indrømmer de dog, at Napoleon I har Ret i, at Krigstaktikken forandres hvert 10ende Aar. Endelig maa det erindres, at Rusland allerede under Marokkoaffæren tog utvetydigt Parti

*) Noget andet er det naturligvis, naar f. Eks. den franske Gesandt i Berlin, Bihourd, i sin Tid har følt sig forpligtet til i de officielle Indberetninger over for sin Regering at betone sit personlige Indtryk af, at Tyskland gerne vilde gribe en Lejlighed til Krig.

Digitized by Google

mod Tyskerne. „Ils n'oseront pas", sagde Delcassé. Til disse gode Grunde, der hver for sig i Øjeblikket gjorde en Krig med Frankrig til en meget betænkelig Sag for Tyskland, kommer saa „den tyske Fredskærlighed, Folkets Karakter . . ." o. s. v.!

Det er altsaa klart, at Ruslands Deltagelse i Vestmagternes Entente for hver Dag, der gaar, bliver mere og mere nødvendig, saafremt disse skal holde Tyskland Stangen uden Krig. Tilbage staar nu kun det Spørgsmaal: Hvad vil Tyskland foretage sig for at fri sig ud af Klemmen? Østrigs Bistand er utilstrækkelig, og det kunde jo være, at selv Sultanen blev ked af det tyske Venskab, nu da det tre Gange i Løbet af et halvt Aar*) er lykkedes Vestmagterne at vise ham, hvor lidet dette Venskab nytter.

Officielt er der ganske vist intet i Vejen med Tysklands politiske Stilling: „Treforbundet bestaar i sin fulde Kraft osv.", thi for at vinde nyt Terrain gælder det om saa vidt som muligt at bevare Skinnet af Prestigen. Selv et dansk frisindet Hovedstadsblad lader sig denne Art Forsikringer byde af sin Berlinerkorrespondent og vover ogsaa at servere dem for sine Læsere uden redaktionel Kritik. Men man kan rolig gaa ud fra, at Tysklands ledende Kredse i Virkeligheden nu er ganske klare over, hvad det gælder, og at de føler, at intet Middel maa lades uforsøgt til at bryde Ringen, og navnlig der, hvor den er svagest. Her skal vi kun henlede Opmærksomheden paa den enslydende Række Opfordringer, der i den sidste Tid er gaaet gennem den dertil egnede tyske Presse. De gaar ud paa, at Tyskland skulde søge „Tilslutning" til Østersøportenes neutrale Vogter, Danmark. Den Slags „offentlig Mening" plejer den tyske Regering at bestille sig, hver Gang den ønsker at give sine Planer over for en eller anden Nation større Eftertryk.

Vi lever i en stor Tid og gaar sandsynligvis endnu større Tider imøde. Gid vi Danske i disse maatte eje de Mænd, der kan se, hvor Udviklingen bærer hen, og at Danmark i det afgørende Øjeblik maatte finde dem paa de rette Pladser, at de kan bevare den danske Nation, hvis Ret til Livet sandelig ikke er mindre end nogen andens, i baade ydre og indre Frihed.

København den 14. Juni 1906.

K. A. Wieth-Knudsen.

*) Først i Efteraaret 1905 ved den europæiske Flaadedemonstration, i hvilken kun Tyskland ikke deltog, mod Tyrkiet; dernæst ved Algeciras-Konferencen og endelig fornylig under Tyrkiets Sinai-Konflikt med England.

Digitized by Google

HENRIK IBSENS DRAMATISKE BYGNINGSSTIL.

NEDENSTAAENDE Linjer er et Bidrag til Belysning af et enkelt Træk i Ibsens dramatiske Bygningskunst; muligens et Hovedtræk.

Ligefra „Catilina“ til „Naar vi Døde vaagner“ var der *et* dramatisk Motiv, som Henrik Ibsen aldrig blev træt af at variere: Billedet af en gammel Brøde, et Fejltrin eller en Uret, som efter mange Aars Forløb pludselig dukker op som en hævnende Furie eller Erinye. Vi møder dette Motiv i „Catilina“, som i „Fru Inger til Østraat“, i „Hærmændene paa Helgeland“, „Kongsemnerne“ og „Peer Gynt“, — og endelig i næsten hele Rækken af Ibsens Nutids-Dramaer: „Samfundets Støtter“, „Et Dukkehjem“, „Gengangere“, „Vildanden“ og „Rosmersholm“, „Bygmester Solness“, „Lille Eyolf“, „John Gabriel Borkman“ og „Naar vi Døde vaagner“.

Man faar, tror jeg, det mest anskuelige Billede af Ibsens Storhed som Scene-Dramatiker ved at lægge Mærke til den overordentlige Kunst, hvormed han har formaaet at gøre dette gamle dramatiske Motiv — Erinye- eller Nemesis-Motivet — til sin Ejendom, bemægtige sig det med den dygtigste Brugers Ret og stemple det med sit personlige Særpræg.

I Grunden er vel Skuet af en gammel vel tillukket Hemmelighed, som langt om længe aabner sig og eksploderer med et Smeld, det mest dramatiske af alle dramatiske Motiver, ligesom det er det mest romantiske af alle Roman-Motiver. Det forekommer i klassisk Storhed og Skønhed i Sophokles's „Kong

Digitized by Google

Ødip", som man kunde fristes til at kalde for Kongen blandt Tragedier. Det forekommer paa en vis Maade ogsaa i Shakespeare's „Hamlet" og mange andre af den engelske Renaissances Tragedier. Og som Roman-Motiv har det været stærkt anvendt i det nittende Aarhundredes romantiske Digtning.

Men neppe nogen af det nittende Aarhundredes Digtere har formaaet at gøre saa meget ud af dette Motiv som Henrik Ibsen. Ingen har været saa dybt paavirket af Erinye-Motivet som han. Det er som om han næsten ikke kunde forestille sig et menneskeligt Kampspil, eller et Udsnit af Menneskelivet, uden at der var en gammel trist Hemmelighed og en hævnende Erinye med i Spillet.

Det samme Motiv kommer frem ogsaa i hans Syn paa Folkenes Historie. Brøden eller Forbrydelsen faar ikke straks sin Straf. Den synes tvertom ofte at belønnes. Men Gengældelsen kommer netop gennem Brødens Trivsel og Modning.

Naar et enkelt Motiv eller en enkelt Gruppe af Livs-Indtryk vender saa ofte og saa mægtig tilbage hos en stor Digter, kan det umulig skyldes kold og klog Beregning. Aarsagen maa være den, at denne Form af Menneske-Skæbne har gjort et uudsletteligt Indtryk paa Digteren allerede fra hans Barndom eller tidligste Ungdom. Det kan skyldes enten direkte Oplevelser eller Barndoms-Indtryk af mundtlige Fortællinger eller af Bøger. Især for en Digter kan Indtryk af Bøger vel ofte være mindst lige saa stærke som Indtryk fra det virkelige Liv. Og om Ibsen ved vi, at han som Gut levede sit kæreste og inderligste Liv i et lidet Værelse for sig selv blandt sine Bøger.

At Ibsen, allerede da han skrev „Catilina", selv skulde have oplevet nogen uforglemmelig Nemesis eller hævnende Afsløring af en gammel Brøde, er neppe troligt. Ganske vist kan personlige Oplevelser og Iagttagelser fra Livet omkring ham have forsynet ham med Nemesis-Træk i mindre Stil og bestyrket og uddybet Indtryk fra en anden Kilde. Naar Erinye-Motivet optræder saa stærkt og saa udpræget literært allerede i „Catilina", er det paa Forhaand sandsynligt, at vi maa søge en Hovedkilde til dette Livs-Indtryk i de Bøger, Ibsen læste i sin Barndom eller i en Alder, da Bog-Indtryk let flyder sammen med Indtryk af selve Livet, — især hos en født Digter, hvis Fantasi uvilkaarlig digter med i alt, hvad han læser og tilføjer af sit

Digitized by Google

eget, hvad Bogens Fremstilling mangler i livagtig Anskuelighed.

Imidlertid kan det paa Forhaand synes haabløst at forsøge at udfinde, i *hvilke* Bøger den unge Henrik Ibsen har faaet sine stærkeste Indtryk af Nemesis-Motivet. En i den Grad poetisk begavet, til med indesiddende og læselysten Gut har selvfølgelig slugt en Mængde Fortællinger og vel ogsaa en god Del Skuespil. Vi ved desuden næsten intet om Henrik Ibsens Barndoms- og Ungdoms-Læsning. Hans Biograf, Henrik Jæger, ved næsten ikke nogen anden Digter end Oehlenschläger at nævne som Ibsens Læremester. Ogsaa Georg Brandes siger (i en Artikel i „Verdens Gang"), at Ibsen begyndte som Elev af Oehlenschläger.

Imidlertid kan det siges med Sikkerhed, at Ibsen i sit første dramatiske Arbejde, „Catilina", langt mere er Elev af Schiller end af Oehlenschläger. Dette er i Enkeltheder paavist af Erhardt og Woerner, delvis ogsaa i min Biografi af Bjørnson. Allerede i sin første Studie over Ibsen havde Georg Brandes, om jeg ikke husker fejl, lagt Mærke til en vis Lighed mellem Ibsens „Catilina" og „Røverne" af Schiller.

Da Ibsen skrev „Catilina", havde navnlig Schillers revolutionære Ungdoms-Dramaer, „Die Räuber", „Fiesco" og „Don Carlos" gjort et stærkt Indtryk paa ham. Men skønt Nemesis-Motivet forekommer i disse Værker og Afsløringen af en gammel Hemmelighed spiller en vis Rolle i al Fald i „Røverne", er dette Motiv dog ikke saa stærkt fremtrædende hos Schiller, at det kan antages, at Ibsen netop i *hans* Værker har hentet sine første stærke Indtryk af hemmelig Skyld og sen, men sikker Gengældelse. Ibsen kan desuden næppe have læst Schiller i en saa tidlig Alder, at Indtrykkene kunde fæstne sig, som om de var umiddelbare Livsindtryk.

Imidlertid har vi i vor egen ny-norske Litteratur en Forfatter, som Ibsen vel maa antages at have læst noget af allerede som Barn, fordi han var det nye Norges frodigste og mest fængslende Fortæller og endnu i 1840-Aarene den hos os mest læste af alle Novellister. Hos Mauritz Hansen, der allerede i 1815 som ganske ung Student havde begyndt at skrive Romaner, og som fra 1819 af forsynede „Morgenbladet"s Søndags-Nummer og senere andre udbredte Ugeblade som „Den norske

Digitized by Google

Husven" og „Hermoder" og Maanedsskriftet „Bien" med mere eller mindre høj-romantiske Noveller, — hos denne Forfatter er netop en gammel Hemmelighed, som opspores eller af sig selv afsløres, et af de hyppigste Motiver. Hos ingen anden Forfatter — forekommer det mig — kan den unge Henrik Ibsen have faaet det uudslettelige Indtryk af hemmelig Skyld og sildig Anger som et af Grundtrækkene i Menneskelivet.

Ingen forstaar bedre end vor egen gamle Mauritz Hansen poetisk at holde Hus med en Hemmelighed og efter at have ladet os ane netop saa meget, at vi sættes i Spænding, gemme den vigtigste Del af Gaadens Opløsning tilslut. Man maa vel endog sige, at i denne Fantasi-Leg med et hemmelighedsfuldt Punkt i et eller flere Menneskers Liv — gerne et Fejltrin i Ungdommen — bestaar Mauritz Hansens største Kunst som Novelle-Bygger.

I „*De trende Kusiner*" (fra 1835) afsløres tilslut „en trediveaarig Hemmelighed", nemlig Ursalas gaadefulde Forsvinden. Man antog, at hun havde kastet sig i Fossen, fordi hun var bleven forført. Men hun var i Virkeligheden flygtet med sin Kusines Forlovede.

I „*Fru Birthe*" eller „Tapetfiguren paa Fosseholm" er der ogsaa en gammel Hemmelighed, en Ungdoms-Fejl, som afsløres Stykke for Stykke. Her, ligesom i „*Tone*", Mauritz Hansens sidste Novelle, faar vi, som ofte hos Ibsen, at se en Livs-Historie ligesom bagfra, idet et Menneskes Forhistorie oprulles for os, Lag for Lag. Ogsaa her er det en mandlig Brøde overfor en Kvinde, som til syvende og sidst afsløres.

Nemesis-Motivet forekommer hos Mauritz Hansen ogsaa i „*Cicisbeatet*" og „*Novellen*". I den sidstnævnte Fortælling har Købmand Rills vakre Husholderske ladet sig forføre af sin Husbond. I en anden Novelle, „*Datteren*", er det den smukke Stuepige Else, som faar et Barn med den letsindige Major Hedebrandt.

Imidlertid vilde det være forhastet at slutte nogetsomhelst af den Omstændighed, at der i de to sidstnævnte Noveller af Mauritz Hansen forekommer delvis lignende Motiver som i Ibsens „Gengangere" og „Vildanden". Ligheden kunde være jo tilfældig.

At der er en vis Lighed mellem Hoved-Motivet i Mauritz

Digitized by Google

Hansens Novelle „*Cicisbeatet*“ og Hoved-Motivet i Ibsens „Lille Eyolf“, kan ogsaa være en ren Tilfældighed. Thi hvis Ligheden er ret stor, saa er Uligheden endnu større. Næsten overalt, hvor der er en Smule Lighed i Grund-Motiv, er Handlingen hos Ibsen langt mere enkel, medens den hos Mauritz Hansen gerne er en yderst indviklet og broget Intrige. I „Cicisbeatet“ bryder Mauritz Hansen paa en Maade Brodden af den tragiske Gengældelse og gør Afslutningen godmodig og mild. Ogsaa i Ibsens „Lille Eyolf“ er jo vistnok Afslutningen mild og forsonende. Men Sønnen bliver ikke frelst og genfunden, som i Mauritz Hansens Novelle.

Af saadanne meget ufuldstændige Ligheder vilde det være overilet at slutte, at Henrik Ibsen har benyttet Motiver fra Mauritz Hansens Noveller. Hvis der ikke mellem de to Digtere var et paafaldende Slægtskab i selve Opbygningen af Menneske-Skæbnerne, vilde en og anden Lighed i de enkelte Motiver neppe være værdt at fæste sig ved.

I Mauritz Hansens første større Novelle, „*Othar af Bretagne*“, minder Skjalden og Sangeren Ullers Vise baade i Indhold og Vers-Rythme om „Digterens Vise“ i Kærlighedens Komedie. Men Ligheden er dog neppe større end at den kan være tilfældig. Og i ethvert Fald er Ibsens Digt fuldstændig nyt i sin billedlige Iklædning. — Heller ikke Ligheden mellem Othar af Bretagnes Kærlighed til sin Søster Ida og Allmers's Kærlighed til sin formentlige Søster Asta (i „Lille Eyolf“) har i og for sig nogensomhelst Beviskraft. Men bortset fra Spørgsmaalet om Paavirkning kan det kanske have sin Interesse at se, at allerede vor første betydelige ny-norske Menneske-Skildrer syslede med flere af de samme etiske og metafysiske Problemer, som senere beskæftigede Henrik Ibsen. Allerede i sin første større Novelle, den nysnævnte „Othar af Bretagne“, opkaster Mauritz Hansen det Spørgsmaal, om en Broder under visse Omstændigheder tør ægte sin Søster — ligesom i Ibsens „Gengangere“. I den samme Novelle, fra 1819, opstilles ogsaa Problemet om Frihed og Nødvendighed, og den gaadefulde Magiker Herman, som hævder Tanken om den menneskelige Viljes Ufrihed, er ikke ganske ubeslægtet med Mystikeren Maximos i „Keiser og Galilæer“. Da dette Værk udkom i 1873 gav det sikkerlig et foruroligende Sæt i mange Læsere, naar de

Digitized by Google

læste Mystikeren Maximos's af Ibsen udhævede Ord: „*At ville er at maatte ville*". Ingen reflekterede vel dengang over, at lignende Tanker var udtalt i ny-norsk Skønlitteratur halvhundrede Aar tidligere. Othar af Bretagnes mystiske Raadgiver, den gamle, halvt dæmoniske Vismand „Herman" bekæmper Troen paa den frie Vilje. Mennesket er som Hjulet i et Ur, der drejer sig rundt efter sin medfødte Natur. „End ikke din Tanke er fri", siger Herman. Det er „en absolut Nødvendighed", at et Menneske tænker, som han tænker, og ikke anderledes.

Men Herman i Fortællingen om Othar af Bretagne er en dæmonisk Frister og repræsenterer ikke Forfatterens egen Filosofi. Af større Interesse er en beslægtet Ytring hos en anden og langt mere tiltalende Skikkelse i Novellen „Palmyra" (fra 1820), den gamle vise og højhjertede jødiske Rabbi, som siger til Helten: „Saa vær nu ganske den, du maa være, og fuldkom din Gerning!" .... „Vær den, du maa være, det er min første Regel." — Omtrent det samme Raad, som en gammel jødisk Rabbi gav den unge kristne Helt i „Palmyra", fik en glimrende ung Israelit netop 50 Aar senere af Henrik Ibsen. Denne skriver i et Brev til sin unge Ven Georg Brandes (20. Dec. 1870): „Naar De er bleven stærk og dygtig igen, hvad skal De saa gøre? Jo, da skal De gøre, hvad De maa gøre. En Natur som Deres vælger ikke."

Ligheden er sandsynligvis rent tilfældig og har neppe nogen Interesse uden forsaavidt den viser os, at allerede det første Hold af ny-norske Studenter fra 1814 (Mauritz Hansen tog Eksamen artium netop i dette Aar) var stærkt optaget af delvis de samme Problemer som de, der sysselsatte Ibsen og Georg Brandes i den Tid, da de europæiske Hovedstrømninger „gennembrød" den gamle Tros Dæmninger.

Det er muligt, men aldeles ikke sikkert, at den fatalistiske Opfattelse, som atter og atter dukker op hos Henrik Ibsen, fra „Kongsemnerne" eller endog lige fra „Catilina", til Solness og Borkmann, — at denne Opfattelse i nogen Grad kan skyldes Barndoms- og Ungdoms-Indtryk fra Mauritz Hansen, foruden mange andre ydre Impulser og end mere indre Anlæg. Men derom kan intet siges med Sikkerhed.

At der hos Mauritz Hansen forekommer Navne som *Helmer, Oswald* og *Stockmann*, kan heller ikke tillægges nogen

Digitized by Google

Betydning. De sidstnævnte Navn har Ibsen sandsynligvis hentet fra Navnet paa det Hus, hvori han blev født, „Stockmanns Gaard" paa Torvet i Skien. Dette Eksempel viser, hvor let man kan slutte fejl ved at holde sig alene til ydre Ligheder.

Hvad Henrik Ibsen i sin Barndom og første Ungdom sandsynligvis har lært af Mauritz Hansen, er vel ikke saa meget nogen bestemt Livsanskuelse og neppe heller de enkelte Motiver eller Særtræk i bestemte Menneske-Skæbner, men snarere en paa mangfoldige Maader varieret *Bygningsmaade*, nemlig Opbygningen af Handlingen omkring en gammel Hemmelighed, en eller anden skjult og vel forvaret Brøde eller Fejl, som langt om længe pludselig staar op igen fra de Døde.

Men selve denne Bygningsmaade er af Ibsen udviklet overmaade langt bort fra hvad den var hos Mauritz Hansen. Studiet af Mauritz Hansens Noveller kunde kanske danne et Udgangspunkt for et Studium af Henrik Ibsen som dramatisk Bygmester. Paa Afstanden mellem dem kan vi i nogen Grad maale den ny-norske Menneskeskildrings Vækst i Løbet af det nittende Aarhundrede.

Det interessanteste ved Forholdet mellem de to Digtere er ikke Ligheden, men Forskellen; ikke den i visse Maader fælles Bygningsstil, men denne Stils storartede Udvikling og Vækst. Hvad Henrik Ibsen har formaaet at gøre ud af sin romantiske Barnelærdom, dette er hvad det især vilde lønne sig at studere.

Mindre Vægt ligger der efter mit Skøn paa Spørgsmaalet om, hvorvidt der forekommer ligefremme Reminiscenser fra Mauritz Hansens temmelig omstændelige, ofte klodsede og vredne Noveller i Ibsens mesterlig knappe og formfuldendte Skuespil.

Fra min Læsning af Mauritz Hansen erindrer jeg blot ét Træk, som frembyder en virkelig nogenlunde slaaende Lighed med et bestemt Motiv i et Ibsensk Skuespil. Men ogsaa her er selve Menneske-Skildringen ny og ejendommelig for Ibsen, ligesom det Mauritz-Hansenske Motiv af Ibsen er indføjet i en ganske anderledes tragisk og i filosofisk Henseende langt mere vidtrækkende Sammenhæng. De fleste Læsere af Mauritz Hansens Novelle „Datteren" (fra 1837) vil neppe engang lægge Mærke til Ligheden mellem et Motiv i denne Fortælling og Billedet af Snedker Engstrands Giftermaal med Regines Mor i Ibsens „Gengangere". De, som ønsker at gøre sig bekendt med

Digitized by Google

den nævnte Novelle, vil bekvemmest kunne finde den i Henrik Jægers Udvalg af Mauritz Hansens Noveller.

Mellem disse to vidt forskellige Værker, „Datteren" og „Gjengangere", ligger et Tidsrum af 44 Aar. Ved en Sammenligning vil man faa et stærkt Indtryk af, at ikke alene et halvt Aarhundredes Kultur-Udvikling ligger imellem, men ogsaa en meget stor Afstand i individuel Begavelse mellem de to Forfattere. Ikke desto mindre vil Ibsens Verdensry kanske kunne give ogsaa den første fantasirige ny-norske Menneskeskildrer en beskeden Plads i Verdens-Litteraturen som en Forløber for Ibsen. Og der vil kunne skrives en bindstærk Bog om, hvorledes Norge gennem Ibsen har tilbagebetalt Europa og navnlig Tyskland med Renter og Rentesrenter, hvad Mauritz Hansen maatte have laant navnlig fra den gamle tyske Romantik.

* * *

Prototypen elller Urbilledet for Snedker Engstrand i Ibsens „Gengangere" er sandsynligvis Vagtmester Øken i Mauritz Hansens Novelle „Datteren". Dog kan Ibsen selvfølgelig ogsaa have benyttet en eller flere levende Modeller. Mauritz Hansen fortæller om Oberstløjtnant Hannibal Hedenbrandt, at „en trykkende Hemmelighed hvilede over denne mørke Mands Sjæl." Der raadede „en forunderlig Hemmelighedsfuldhed i Huset" ... „En gammel, maaske sørgelig Hemmelighed fra Oberstløjtnantens Ungdomsdage" afsløres i denne Fortælling paa den mest omsvøbsfulde og omstændelige Maade. Vi faar til en Begyndelse delvis fejlagtig Besked, og Læseren føres ad alle Slags Sideveje og Omveje, førend den rette Sammenhæng helt ud opklares.

Af denne Grund er det omtrent umuligt at give et sandt Billede af en Mauritz-Hansensk Novelle gennem et Uddrag. Hvad der her interesserer os, er i Grunden blot et enkelt Hovedmotiv i Novellen, nemlig Hemmeligheden ved Henriette Hedebrandts Fødsel og hendes Forældres Skæbne. Den lystige og letsindige Ritmester, senere Major og Oberstløjtnant Hedebrandt havde elsket Husmandsdatteren Else, Frøken de Blairs smukke Stuepige. Han havde tænkt at gifte sig med hende, men blev uventet udkommanderet til Krigstjeneste. Da han vendte tilbage, var hans ældre Broder, som ogsaa var med i

Digitized by Google

Felten, bleven bortrevet af en Epidemi, og Hannibald fandt det nu, da han var Arving til sin Broders store Godser, næsten umuligt at gifte sig med Frøken de Blairs Stuepige, hvorimod han fandt det ridderligt og hensynsfuldt mod sin Broders Minde at ægte Frøken de Blair selv, hvis Ære alene paa den Maade kunde reddes. Hun havde nemlig været forlovet med den afdøde Godsejer og Officer og skulde meget snart have et Barn.

Men Hannibal Hedebrandt maatte samtidig søge at redde sin egen tidligere Forlovede, Stuepigen Elses, Ære. Thi ogsaa hun skulde snart have et Barn, som han selv var Fader til. Han fik da Else bevæget til at gifte sig med Vagtmester Øken, — ligesom i „Gengangere" Regines Moder gifter sig med Snedker Engstrand. Skønt Ibsens Personer selvfølgelig er vidt forskellige fra Mauritz Hansens, er der dog en ret paafaldende Lighed mellem den paatrængende og besværlige Invalid, Vagtmesten Øken med hans Træben, og den utækkelige Snedker Engstrand med Klodsfoden. Ligesom Kaptajn og Kammerherre Alvings smukke Stuepige efter Giftermaalet med Engstrand sygnede hen og døde, blev den smukke Else, som maatte gifte sig med Vagtmesteren, sindssvag og døde. Den halte Vagtmesters Steddatter Henriette nærer en lignende Modbydelighed for „den paatrængende Invalid", som den, Regine nærer for den halte og uforbederlig simple Snedker Engstrand.

Men forøvrig er der ingen Lighed mellem Mauritz Hansens Novelle og Ibsens Drama. Engstrand-Motivet er af Henrik Ibsen omplantet i en ganske ny Jordbund, og uagtet den straffende Nemesis er stærkt betonet ogsaa hos Mauritz Hansen, faar man dog ikke, i al Fald i vore Dage, noget rigtig rystende tragisk Indtryk af Fortællingen. Der er for meget Omsvøb, for mange Krogveje og Krinkelkroge, for meget af gammeldags Romantik, saaledes Historien om den paa et Loftskammer indespærrede gamle Malene, Stuepigen Elses Moder, som til en vis Grad var Medvider i Hemmeligheden. Man kunde fristes til at sige, at Henrik Ibsen har lært mindst lige saa meget af Mauritz Hansens Fejl som af hans Fortrin. Hans Fortrin som romantisk Novelle-Bygger var en usædvanlig stærk Sans for at opspore en gammel hemmelig Brøde, — en Art detektiv Sporsans, som med en utrættelig Nysgerrighed forfølger selv de svageste Spor af en eller anden gammel sørgelig Familiehemmelighed. Hans

Digitized by Google

Noveller er for en stor Del en Art af Detektiv-Fortællinger, kun at de Personer, som afsløres, ikke altid er Forbrydere, men fuldt saa ofte ærede og velagtede Borgere.

I denne usædvanlig stærke Sans for at opspore og afsløre velagtede Borgeres hemmelige Fejltrin er Ibsen en Efterfølger af Mauritz Hansen. Men hos Ibsen er denne detektive Leg eller Fantasisport baaret af en ganske anden Stemning, — en mægtig revolutionær Lidenskab, som fylder selv de knappest byggede af hans store Nutidsdramaer med en ejendommelig indestængt eller tilbagetrængt *Lyrik*.

Den revolutionære, i enkelte Stunder anarkistiske Harme overfor det gamle, „ormædte" Samfund, med dets Stat og dets Familie, Partier og Menigheder, — denne glødende Lidenskab er det, som blæser Liv i Mauritz Hansens og den gamle Romantiks detektive Hemmelighedsroman. Hvert af Ibsens Scene-Dramaer har, kan man sige, slugt en eller flere gammel-romantiske Noveller og fordøjet dem til bare Sener og Muskler og Benbygning. Henrik Ibsen har fodret selv sine knappeste og tilsyneladende enkleste Nutids-Skuespil med kraftige Portioner af ægte romantisk Novellestof. Personerne sidder ofte ganske stilfærdig og fortæller hinanden en Stump af en — jeg havde nær sagt Mauritz-Hansensk — Familie-Novelle. Men det hele er underlagt med en glødende revolutionær Drøm om den gamle Samfundsordens snarlige Undergang. Hvert af disse Skuespil ender gerne med en Art Dommedag, en mere eller mindre almindelig Tilintetgørelse, — for Henrik Ibsen et Symbol paa den Verdensomvæltning, han drømte om gennem hele sin kraftige Manddomsalder.

Februar-Revolutionen af 1848 og Henrik Ibsens uudslettelige Indtryk af dette sociale Jordskælv ligger imellem Mauritz Hansens — med al sin detektive Sporsans — godmodige Noveller og Henrik Ibsens alt andet end godslige Dramaer. Og ikke blot Ibsens Oplevelse af Februar-Revolutionen ligger imellem de to Digtere, men ogsaa hans intense Oplevelse af de store Verdensbegivenheder fra den italienske Krig i 1859. Verdensbegivenhederne har pustet til Henrik Ibsens samfundsomstyrtende Lidenskab og besjælet hans dramatiske Kunst med en stadig paany flammende lyrisk Glød.

Derfor er der en ganske anden eksplosiv Magt i den gamle, velgemte hemmelige Brøde hos Henrik Ibsen. Den er som en

Digitized by Google

hemmelig *Mine*, der kan ligge utændt og rolig i en Menneskealder, men som før eller senere vil ende med at sprænge en eller flere velagtede borgerlige Familiehjem i Luften.

Den skjulte Brøde eller Fejl i det enkelte Menneskes Liv er for Ibsen som et Symbol paa den gamle Samfundsbygnings skjulte Raaddenskab. Derfor elsker han paa en Maade disse smaa raadne Flækker, disse ormædte Punkter i Menneskenes Liv, — fordi de indeholder Sprængstof! Jo mere indre Bedærvethed, des større Haab om at den gamle Tids Dommedag er nær, og at et „nyt Tidehverv" snart vil oprinde.

Vi forstaar efter dette let, at Henrik Ibsen saa at sige koger et romantisk Novellestof sammen, indtil det bliver et yderst sammentrængt Drama. Personernes Fortid, som egentlig udgør Hovedinteressen hos Mauritz Hansen, interesserer i Grunden ikke Ibsen, uden forsaavidt den har forberedt det dramatiske Sprængstof. Handlingen begynder for Ibsen først da, naar alting er modent for en ødelæggende Katastrofe. Typisk i denne Henseende er især Stykker som „Hærmændene", „Et Dukkehjem", „Gengangere", „Vildanden", „Rosmersholm" og „Hedda Gabler". Naar den gamle Hemmelighed skal eksplodere, da er Ibsen med. Da bliver Menneskene interessante og lyslevende. Da ser han dem for sig, og da hører han dem tale. Thi da har han Brug for dem.

Netop de fejlfulde Mennesker, ofte velærværdige Bedsteborgere, bliver i Ibsens Haand Redskaber for en revolutionær Livstrang, — Tilbøjeligheden til at „slaa Spillet overende" eller „lægge Torpedo under Arken", som han halvt spøgende siger.

Henrik Ibsen har muligens manglet enkelte Betingelser for at være en ligesaa stor Menneskeskildrer, som han er stor dramatisk Bygmester. Han har ikke en saa dyb Menneskekærlighed og Medfølelse som Shakespeare og enkelte andre store Digtere. Men han har alligevel skabt en yderst ejendommelig og livagtig Menneske-Verden, som antagelig vil høre med blandt de varige literære Mindesmærker over det nittende Aarhundredes Kultur. Denne Tidsalders revolutionære Lidenskab, som i det nittende Aarhundredes første Fjerdedel fandt sin mægtigste Lyriker i Byron, har i Aarhundredets anden Halvdel og især i dets sidste Kvartal fundet sin mægtigste Dramatiker i Henrik Ibsen. Hvad Byron var for Aarhundredets sværmeriske Ungdom, har

Digitized by Google

Ibsen været i Aarhundredets mere satte og adstadige Alder. Hvad der den Gang var ungdommelig kaad, brusende og berusende subjektiv Lyrik, er nu bleven en strengt selvbehersket, klart beregnende og tilsyneladende objektiv dramatisk Kunst.

Udvendig næsten kold, krystalhaard og fast, — saadan er Ibsens Kunst i Sammenligning med Byrons. Men indvendig gløder den af samme romantisk revolutionære Ild.

Jeg tror det med Tiden vil sandes, at Henrik Ibsen er den ny-norske Litteraturs store revolutionære Romantiker; denne tilsyneladende nøgterne og skarpt kritiske Natur har været vor Litteraturs mest overspændte og mest lidenskabelige Drømmer.

I over tyve af sin Manddoms kraftigste Aar, om ikke mere, har han drømt om en stor social Syndflod, eller en Verdensbrand, en Dommedag over „Tidsløgnen", da det gamle, raadne Samfund skulde gaa tilgrunde, hvorpaa et nyt Samfund og en ny Tid skulde fødes og fremstaa som en Fugl Føniks af Asken.

Men den romantiske Tids store revolutionære Drøm om en stor Folkefornyelse gemmer sig hos Ibsen bag den strengeste og mest forbeholdne Kunstform. Aarhundredets Ungdomsdrøm er bleven sky og reserveret.

Henrik Ibsen havde Brug for gamle Mauritz Hansens romantiske Hemmelighedsafsløring i sin revolutionære Livs*viljes* Tjeneste. Forholdet kan belyses med et Billede, som ovenfor er antydet. Det er som om Ibsens Fantasi fandt en Labyrinth af gamle Minegange, som havde ligget ubrugt og øde siden den højromantiske Tid, og hvor han selv havde leget i al Uskyldighed som Barn. Disse den detektive Romans Løngange fyldte han i sin Manddom med Samtidens revolutionære Tankestof, omtrent som Ingeniør Halden i Bjørnsons „Over Ævne", fyldte de gamle, forlængst nedlagte Grubegange med Dynamit.

Henrik Ibsen vil i Verdenslitteraturen staa som den romantiske Individualismes, mest fuldendte Dramatiker. Hans Storhed som dramatisk Kunstner hænger paa det inderligste sammen med hans Stemningsmagt som revolutionær Aand og med hans Styrke i psykologisk Henseende. Han er kanske Verdenslitteraturens største Specialist i Evne til at tumle med sjælelige Sprængstoffer. Dynamitens Tidsalder har i ham fundet sin klassiske Digter.

CHR. COLLIN.

Digitized by Google

DEN HISTORISKE JESUS

DET var i tidligere Tider Teologien, der havde Ordet, naar Talen var om Jesus eller Evangelierne. Saa tog Filologien Affære og undersøgte med Oldtidsforskningens almindelige Midler den urkristelige Overlevering. Endelig har vi i den sidste Tid set Kristusproblemet drøftet fra en ny Side — den religionspsykologiske. Dr. Emil Rasmussen har herhjemme gjort sig til Talsmand for dette Synspunkt[1]). Han gaar ud fra, at Jesus som Profet, som Messias tilhører en Gruppe af Fænomener, hvortil der findes talrige Sidestykker i Historien lige indtil vore Dage. Ad den psykologiske Analogis Vej kommer han derfor som bekendt til det Resultat, at Jesus var en epileptisk Sindssyg. Hans Opfattelse er fra lægevidenskabelig Side blevet drøftet af Dr. Hallager[2], og i Udlandets Litteratur er der dukket lignende Synspunkter op i Psykiatrikernes Kreds[3]).

Der rejser sig overfor disse interessante Undersøgelser nye Spørgsmaal. Kan hine historiske Analogier fra Profeternes og Messiasskikkelsernes Omraade overhovedet anvendes paa Jesus? er det sandsynligt, at han udgav sig for Messias eller paa anden Maade tillagde sig nogen overnaturlig Rolle i Historien? Og dernæst det andet endnu dybere liggende: er Overleveringen i det hele taget af den Art, at historiske Forskninger over Jesus har nogen Mening? tilhører Skikkelsen ikke udelukkende Sagnets og

[1]) Emil Rasmussen: En Kristus fra vore Dage. 1904. Jesus, en sammenlignende Studie. 1905.
[2]) F. Hallager: Sindssygdom, Forbrydelse, Genialitet. 1906.
[3]) Binet-Sanglé: Les prophétes juifs. 1905. de Loosten: Jesus Christus vom Standpunkte des Psychiaters. 1905.

Digitized by Google

Digtningens Verden? Psykiatrikerne, der i dette Tilfælde ikke kan føle selve Patientens Puls, maa stille deres Diagnose paa Grundlag af historiske Dokumenter, i dette Tilfælde Evangelierne. At sigte dette Materiale er den historiske Litterærkritiks Sag. Filologen og Historikeren har det første Ord i Laget. Det vil derfor i denne Sammenhæng være af Interesse at betragte den nyeste historisk-kritiske Behandling af Kilderne til Jesu Liv.

Denne skyldes den berømte semitiske Filolog *Julius Wellhausen.* Hans Navn er i den almindelige Bevidsthed knyttet til den Omvæltning, der i det sidste Slægtled er foregaaet i Betragtningen af det gamle Testamente. Det er da naturligt, at man med Spænding har imødeset Resultaterne af hans aarelange Syslen med Evangelierne. Disse foreligger nu — efter Enkeltskrifter om hvert af de tre første Evangelier — i en samlet Behandling af Evangeliernes litterære og historiske Problemer (Einleitung in die drei ersten Evangelien 1905).

Den Ændring, der er sket i vor Opfattelse af det gamle Testamente, beror hovedsagelig paa, at det er lykkedes os at sondre mellem forskellige Lag indenfor Skrifter, der hidtil var betragtede som Enheder. Ogsaa i Evangelielitteraturen gælder det først og fremmest om en Kildesondring. Paa dette Punkt slutter Wellhausen sig væsentlig til sine Forgængere, den Harnackske Skole. Han antager som de, at vore to større Evangelieskrifter (Mattæus og Lukas) har to Fælleskilder: een, som vi kender, nemlig *Markusevangeliet,* een, som er tabt, den saakaldte *Talesamling.* Ud over disse to Grundskrifters Indhold rummer de desuden hver en Del *Særstof.*

Det nye hos ham ligger mere i hans Bedømmelse af disse forskellige Lags Værdi som historisk Kildemateriale. Her er han adskilligt radikalere end sine Forgængere. Først og fremmest vil han have den litterærhistoriske Rangfølge respekteret. Særstoffet i de to større Evangelier staar i saa Henseende lavere end Grundskrifterne — følgelig bør det ogsaa stilles lavest m. H. t. historisk Værdi. At Hovedmassen af dette Særstof, de store Lignelser, rager frem ved digterisk Skønhed og religiøs Dybde, kommer ikke her i Betragtning. Indholdets Værdi er ikke en Borgen for Ægtheden. Man tør ikke ræsonnere: dette er ypperligt, altsaa stammer det fra Jesus. Hvad dernæst Talesamlingen angaar, tør den ingenlunde — som det almindelig sker — op-

Digitized by Google

fattes som et med Markusevangeliet sideordnet Udtryk for den ældste Overlevering. Den røber sig som sekundær baade ved sin Form og ved sit Indhold. Ved Formen — thi hos Markus staar Jesusordene dels enkeltvis som Led af Fortællinger, dels gruppevis i uorganiske Sammenhobninger; i Talesamlingen er de ordnede i sammenhængende Lærestykker, hvert med sit Tema. Det kunstfærdigt komponerede er naturligvis det yngste. Og ved Indholdet, thi senere Tiders Forhold spiller her overalt ind i Urhistorien. Kristendommen er en færdig Størrelse, bestemt adskilt fra Jødedommen: „Loven og Profeterne gælder indtil Johannes, fra den Tid forkyndes Evangeliet." Jesus taler som Kirkens Herre til sin Menighed. Bjergprædikenen, et af Samlingens mest typiske Stykker, lader ham ikke blot omtale dem, der forfølges for Kristennavnets Skyld, men ogsaa saadanne hvis „Herre! Herre!" er en tom Lyd. Samfundet rummer allerede Navnekristne. Denne „Kristianisering" af Stoffet, som præger Talesamlingen fra først til sidst, er i Markus begrænset til et enkelt Afsnit, det, der følger efter Peters Bekendelse, og som er bestemt til at belyse hans Messiasstilling. Her lader ogsaa Markus ham tale som Kristus til de Kristne. Udenfor dette Stykke taler han som et Menneske til Medmennesker om almenmenneskelige Ting.

Til Forskel fra den Harnack'ske Skole, for hvilken de tre første Evangeliers Stof gennemgaaende er lige værdifuldt Kildemateriale, udelukker Wellhausen altsaa i Grunden baade Særstoffet og Talesamlingen d. v. s. Hovedmassen af de evangeliske Tankesprog og Lignelser, i hvilket man hidtil har været tilbøjelig til at se Jesu uanfægteligste Ejendom. Tilbage bliver Markusevangeliet. Dette Skrift har gjort den første Høst paa Overleveringens Mark. Hans Efterfølgeres Nyfund af ægte og historisk Gods er kun en ringe Efterslæt. Des mere indhøster de af Sagndigtning og Nydannelser. At disse Nydannelser for en stor Del bestaar i Talestof kan ikke undre os: just i dette finder Trangen til dogmatisk Belæring sit naturligste Afløb.

Markusevangeliet er altsaa det eneste Udtryk, vi har, for den ældste Overlevering. Hvorledes er nu dette Skrift beskaffent? Ogsaa her trænger den almindelige Opfattelse til at revideres. Man indrømmer, at Markusevangeliet ikke tager sig ud som „Erindringer om Jesus", som Summen af hvad hans Omgangsfæller mindedes om ham. Men — siger man — det har heller ikke

Digitized by Google

været Markus' Maal at anskueliggøre et historisk Individ for sine Læsere. Han vil missionere, agitere, bevise Jesu Guddommelighed. Han vælger da ud af Erindringernes brogede Masse, hvad der passer med hans Formaal — naturligvis uden kritisk Sans for, hvad der er oprindeligt, og hvad der er senere tildigtet. Med andre Ord, hans Synspunkt er dogmatisk, han selv er kritikløs, men Stoffet, hvormed han arbejder, er gennemgaaende historisk. Hele denne Opfattelse er efter Wellhausen falsk. Havde Markus gjort et Udvalg indenfor et vidtløftigere Erindringsstof, maatte vi vente hos hans Efterfølgere at finde en Del af det, han havde levnet. Men hvad de fortæller ud over ham, bærer ikke Præg af at være gammelt Stof, som han har ladet ligge. Det er enten senere Omformninger af hans Motiver eller Stykker af en hel anden Støbning, som ikke forliges med, hvad han fortæller. Nej, Markus nedskriver hele den Overlevering, der var ham tilgængelig. Og denne Overlevering har ikke Karakter af at være Jesu Omgangsfællers Erindringer. Var det saaledes, maatte Skildringen af Jesu galilæiske Virksomhed indtage den bredeste Plads. Men det galilæiske Aar er tværtimod i Forhold langt knappere behandlet end de jerusalemske Dage. Og de galilæiske Fortællinger bærer for en stor Del ingenlunde Præg af at være Øjenvidneberetning — man tænke paa Dæmonerne, der farer i Svinene[1]), Jesu Vandring paa Søen o. lign.

Det er altsaa ikke nok at sige, at Markus med dogmatisk Formaal bearbejder et historisk Stof. Selve Stoffet, som han har under Hænder, er kun i ringe Grad historisk. Den Overlevering, han bogfører, er en *Menighedsoverlevering* d. v. s. det er ikke en Række Minder om en historisk Person, men Summen af det, som den troende Menighed fortæller og ønsker at høre om sin Messias. Mennesket er forsvundet, Messiasskikkelsen er traadt i Stedet. Naturligvis er Erindringer om en historisk Person indsmeltede i dette Messiasbillede. Men det er ikke længere muligt med Sikkerhed at udskille den historiske Ædelmalm af den kunstige Legering.

---

[1]) Denne Fortælling indtager iøvrigt en Særstilling derved, at nogle af dens Motiver synes beregnede paa komisk Virkning. Oprindelig har man skullet le ved Beretningen om, at Dæmonerne, just som de mener at have opnaaet en tryg Bolig i Svinene, atter bliver hjemløse ved Dyrenes Nedstyrtning — et Ulykkestilfælde, der skal fylde os med Skadefryd over det Tab, der overgaar Ejerne af de urene Dyr. Den folkelige Spøg, der er saa hyppig i Genesissagnene er ellers helt fremmed for Evangelierne. Man undrer sig med Wellhausen over, at denne „Schwank" har kunnet komme ind i Jesu Historie.

Digitized by Google

Forholder det sig saaledes med Kilderne til vor Viden om Jesus, følger det af sig selv, at vi kun tør stille beskedne Forventninger til det historiske Udbytte. Her bliver ikke Tale om at skrive et „Jesu Levnet", højst om at give en mer eller mindre sandsynlig Besvarelse af visse Hovedspørgsmaal. Overleveringen har indsmeltet de historiske Erindringer om Jesus i Messiasbilledet. Hovedsagen bliver da *Messiasproblemet*, Spørgsmaalet om, hvorvidt denne Sammenknytning mellem Jesusnavnet og Messiastitlen (Kirkens „Jesus Kristus") kan føres tilbage til Jesus selv. Ogsaa overfor Forsøgene paa at anlægge patologiske Synspunkter paa Jesus bliver dette af afgørende Betydning: har han selv ønsket at gælde for Messias?

Til Besvarelse af dette Spørgsmaal maa man fæste sin Opmærksomhed paa det Sted i Evangeliet, hvor det første Gang gaar op for hans Disciple, at han er Messias (Markus VIII, 29—33). Peters Ord „du er Kristus" fremkalder øjeblikkelig fra Jesu Side en Henvisning til den forestaaende Lidelse og Død. At der hermed skal fremhæves noget, der er i Strid med Peters Opfattelse, er klart af Apostlens derpaa følgende energiske Protest („og Peter tog ham til Side og begyndte at sætte ham i Rette"). Kærnen i Stedet er da ret egentlig Brydningen mellem to vidt forskellige Messiasbegreber.

Det ene — det for hvilket Peter staar som Repræsentant — er det almindeligt jødiske: Messias er den sejrrige Helt, Genopretteren af Israels Magt. Hans Død og Undergang er en Utanke, Korset en Forargelse. Det andet — det, som Evangelierne lægger Jesus i Munden — er et Messiasbegreb, hvori Lidelsen og Døden er det afgørende Moment. Kun gennem Forkastelse og Nederlag her paa Jorden ophøjes Messias til sin Herlighed i Himlen. Den ældste kristelige Overlevering røber en levende Følelse af den Modsætning, hvori dette kristelige Messiasbegreb staar til det jødiske. Peter bliver som Talsmand for den jødiske Opfattelse afvist med Ordene: „vig bag mig Satan!" Herfra er der kun ét Skridt til ligefrem at gøre Satan til Repræsentant for den jødiske Opfattelse. Dette er sket i Talesamlingens Fristelseshistorie (Matt. IV. Luk. IV). Her er det Satan, der foregøgler Jesus det jødiske Messiasideal — Mirakelmanden og Verdensbeherskeren. Unægtelig har man senere slaaet ind paa en anden Vej: at paavise det kristelige Messiasbegreb som det gamle Testamentes egentlige

Digitized by Google

Mening. Lukasevangeliet lader Jesus ved en Gennemgang af Moses og Profeterne godtgøre, at Messias kun gennem Lidelsen kan naa til Herlighed (Luk. XXIV, 26). Men denne Bestræbelse har endnu kun sat sig svage Spor i Markusevangeliet.

Kunde man nu ikke tænke sig denne Fremhævelse af Lidelsen som en Erindring om virkelige Ord af Jesus? Var det ikke naturligt, at Jesus, fra det Øjeblik han blev sig bevidst at være Messias, maatte ane, at han gik Konflikter imøde, der maatte ende med hans Død? De gentagne Forudsigelser af hans Lidelse vilde da blive naturlige Dødsanelser. Men af den Karakter er Ordene slet ikke, de er ikke ubestemte og svævende som Fremtidsanelser, de skildre i bestemte Udtryk de kommende Begivenheder, giver, som man har sagt, et Sammendrag af Lidelseshistorien (Mk. X, 33—34 „og de skal spotte ham og spytte paa ham og hudstryge ham" o. s. v.). Det er da næppe erindrede Ord af Jesus, men snarere en Forudafspejling af senere Tildragelser. Paa den Tid, da Overleveringen dannes, tilbeder Menigheden Jesus som den i Himlen tronende Messias. Men Jesus blev jo her paa Jorden forkastet af sit Folk og korsfæstet. Ud herfra formes da Menighedens Messiasprogram: kun gennem Lidelse gaar for Messias Vejen til Herlighed. Og naturligvis tænker den sig, at dens egne Messiasforestillinger, de *rette* Messiasforestillinger allerede er blevet forkyndt af Mesteren selv. Derfor staar han i Evangeliet som Talsmand for det kristelige Messiasbegreb. Men den virkelige, historiske Jesus kan ikke have forkyndt en Messiaslære, der først var dannet paa Grundlag af hans egen Død. Det er en Anakronisme at tillægge Jesus det kristelige Messiasbegreb: Jesus var ikke Kristen, men Jøde.

At det kristelige Messiasbegreb er en senere Dannelse, der langtfra at hvile paa Erindring om Jesu Ord og Handlinger, tværtimod har krævet en Omformning af Erindringen paa væsentlige Punkter, spores endnu tydeligt. Evangeliet fortæller f. Eks., at der kun ligger 5 Dage mellem Jesu Ankomst til Jerusalam og hans Korsfæstelse. Men Stoffet selv indordner sig kun modstræbende under denne Kronologi: Jesus har Forbindelser og Bekendtskaber i Jerusalem og Omegn — han siger selv ved Paagribelsen „jeg har *daglig* været hos Eder og lært i Templet." I Virkeligheden har han ved en længere Tids Virksomhed erhvervet sig baade den Tilslutning, der gør ham mistænkt, og de

Digitized by Google

Fjender, der volder hans Død. Den kristelige Messiasdogmatik kræver derimod, at han er draget til Jerusalem *for at* lide og dø. Andet har han ikke at gøre der, og derfor indtræder det ogsaa straks efter hans Ankomst. Af beslægtede Aarsager har man udvisket den egentlige Grund til, at han forlader sin Hjemstavn, Galilæa. Et Steds, hvor Jesus advares mod Herodes' Efterstræbelser, svarer han i dunkle Vendinger, hvoraf dog saameget forstaas, at han nok vil forlade Galilæa, men ikke af Hensyn til Herodes (Luk. XIII, 31—33). Det kunstlede i dette Dementi er et Fingerpeg om, at Herodes netop er Aarsagen til hans Bortdragen. Paa det Sted i Markus, hvor hans Rejseliv begynder (Mk. VI), dukker da ogsaa Herodes op. Der siges rigtignok ikke, at han griber ind i Jesu Skæbne. Men hvorfor skulde Fortællingen om ham ellers være anbragt just her? Altsaa: den historiske Sandhed har været, at Herodes fordrev Jesus fra hans Hjemstavn. Messiaslæren fordrer, at han rejser af egen Drift, for at virkeliggøre sit Messiaskald, der kræver Døden i Jerusalem. Rejsens sande Grund bliver da først — som i Markus — fortiet, senere — som hos Lukas — dementeret.

Man er da naaet til det Resultat, at Jesus umulig kan have erklæret sig for Messias i den Forstand, som Evangeliet mener det. Det kristelige Messiasbegreb har tværtimod vist sig at være et Historien kunstig paatvunget System. Men han kunde jo maaske have anset sig for Messias i Ordets jødiske Mening. Dog — heller ikke dette har vi historisk Grund til at antage. Evangeliet lader ham aldrig ligefrem kalde sig „Kristus." Da han efter Tempeludrensningen bliver spurgt om, hvilken Bemyndigelse han har til at handle saaledes, beraaber han sig ikke paa sin Messiasstilling, men svarer undvigende. Men — vil man sige — han dømtes dog faktisk af det jødiske Raad som Messiasprætendent. Ja, det berettes saaledes: man førte først Vidner til Støtte for, at Jesus havde villet nedbryde Templet. Da Vidnerne ikke stemmer, lader man denne Anklage falde, og Ypperstepræsten spørger ham: „er du Kristus, den højlovedes Søn?" Jesus bekræfter det, og paa dette Grundlag dømmes han til Døden for Bespottelse (Mk. XIV, 55—64). Men mod denne Fremstillings Paalidelighed taler, at det efter jødiske Begreber aldeles ikke var en Gudsbespottelse at erklære sig for Messias. En frygtelig Blasfemi var det derimod at tale uærbødigt om Templet. Det er da sandsynligvis

Digitized by Google

Beretningens Begyndelse, der indeholder den virkelige historiske Erindring. At Jesus har tilladt sig dristige Ord om Templet træder ogsaa andetsteds frem. Selv skal han have sagt, at der ikke skulde blive Sten paa Sten tilbage af den stolte Bygning. Ved Korsfæstelsen spottes han som „den, der nedbryder Templet og bygger det op paa tre Dage." Stefanus dømmes som Tilhænger af den Jesus, der vilde omstyrte Templet. Endelig søger Johannesevangeliet ved en anstrengt Allegorisering at bortfortolke det kriminelle Ord (Joh. II, 19—21). Jesus er da vistnok blevet domfældt ikke som Messias, men som Tempelskænder. Men Menighedsoverleveringen har ændret det for ikke at levne Jødernes Dom Skin af at være om end blot formelt korrekt. Ændringen kan desuden rumme det Sandhedsmoment, at han virkelig — af praktiske Grunde — *overfor Pilatus* er blevet fremstillet som Tronprætendent. Han bliver jo i Følge Indskriften paa Korset henrettet som „Jødernes Konge."

Sammentrængt lyder da Wellhausens Afgørelse af Messiasproblemet saaledes: Jesus *kan* ikke have anset sig for Messias i kristelig Forstand. Han *kunde* have betragtet sig som den jødiske Fremtidskonge, men vi har ikke fornøden Grund til at antage dette.

En hermed beslægtet Opfattelse er tidligere — rigtignok med anden Begrundelse — gjort gældende af William Wrede (Das Messiasgeheimnis 1901). Wrede tænker sig imidlertid, at man overhovedet først under Indtrykket af Opstandelsesvisionerne kom paa den Tanke, at Jesus var Messias. Saavidt kan Wellhausen ikke følge ham. Allerede i Jesu Levetid maa den Tro have rørt sig blandt hans Tilhængere, at han var den af Folket ventede Messias. Uden dette bliver det nemlig vanskeligt at forklare sig Opstandelsestroens Tilblivelse. Stod han blot for Disciplenes Bevidsthed som den beundrede Lærer, behøvede han ikke at opstaa. Holdt de ham derimod for Messias, havde de efter hans Korsfæstelse kun Valget mellem at opgive denne Tro eller anse ham for levende. En Messias, der bliver i Døden, er en Selvmodsigelse. Fortællingen om Indtoget i Jerusalem, der vel ikke helt savner historisk Grundlag, gaar da ogsaa ud paa, at Jesus i levende Live er blevet hyldet som Messias. Man indvende ikke, at det laa fjernt at antage den fattige Vandreprædikant for den ventede Konge: Jesu Helbredelsesgerninger havde

Digitized by Google

vakt stor Opsigt, og Messiasdrømmen beherskede i den Grad Folkets Længsler, at enhver, der stærkt betog deres Fantasi, let gled ind i denne Rolle. Man indvende ej heller, at Jesus, naar han ikke selv ansaa sig for Messias, dog maatte have afvist en saadan Hyldest: hvis han virkelig tilstræbte en religiøs Genfødelse af Folket, havde han ingen Grund til at protestere mod det Navn, til hvilket Folkets Genrejsning i den almindelige Bevidsthed var knyttet.

Thi en religiøs Reformator har Jesus vel nok villet være. I Fortællingen om Sædemanden skal vi, efter Wellhausen, se hans Opfattelse af sig selv. Han udstrøer Ordet, belavet paa, at det ofte falder paa Stengrund, haabende paa, at det dog stundom træffer den gode Jord. I Lære, Undervisning har han set sit egentlige Kald. Folket kalder ham jo ogsaa „Læreren" og sammenstiller ham med de Skriftkloge. Om det er ved sin „Lære", han stærkest har virket, er et andet Spørgsmaal. Den Magt, han øvede over sine Omgivelser, den, om hvilken Messiastroen er det store Vidnesbyrd, har vel langt mere beroet paa hans Færd i alle Livets Forhold — den Maade, hvorpaa han talte og handlede, led og glædede sig. Men alt dette skjuler sig for os. Det er alene om hans Lære, vi kan gøre os en vis Forestilling.

Hvad lærte han da? Almindelig siges det, at han prædikede Guds Rige, varslede om den Gyldentid, der snart skulde oprinde med Menneskesønnens Komme i Himlens Skyer. Han *kunde* have forkyndt dette Rige uden at have anset sig selv for den Messias, der skulde bringe det. Men der er Grund til at tvivle om, at dette var hans Hovedemne. I det apokalyptiske Haab, som det fremtræder i Evangelierne, fornemmer vi mere Menighedens end Jesu egen Følemaade. Det har en Bitone af Savn og Længsel, en Smægten som Brudens efter Brudgommen. Men saaledes kan det ikke være følt af Jesus selv. *Ham* var ingen Brudgom frarevet.

Det apokalyptiske Haabs fremskudte Stilling i Evangeliet er da vistnok ogsaa Menighedens Værk. Vil man gøre sig en Forestilling om, hvad og hvorledes Jesus virkelig lærte, bør man se paa Markusevangeliets Begyndelse og Slutning — Skriftets Midterparti er jo allerede stærkt farvet af Messiaslæren. Vi ser da f. Eks., at det bebrejdes ham, at han spiser med Toldere og Syndere, og at han svarer: „de sunde har ikke Læge behov, men

Digitized by Google

de, som lider ilde.“ Man spørger ham, hvorfor hans Disciple ikke faster, og han minder om, at man ikke bør sætte en ny Lap paa et gammelt Klædebon. Hans Disciple angribes, fordi de stiller deres Sult paa en Sabbat, og han gør opmærksom paa, at Hviledagen er til for Menneskets Skyld og ikke omvendt. Han iagttager dem, der lægger Gaver i Fattigblokken og lovpriser Enkens Skærv i Modsætning til de riges rundelige Gaver. Kort sagt, Jesus *prækede* ikke — dette Indtryk stammer fra senere litterære Kompositioner som Bjærgprædikenen. Han udtalte sig i tvangfri Afveksling nu om dette, nu om hint, alt som Forholdene førte det med sig. Og især drejede det sig om at retlede Folket i Forstaaelsen af Guds Vilje — den, der i Farisæernes og de Skriftkloges Undervisning var blevet en Sum af unaturlige og spidsfindige Regler. Han opstiller ingen Teori om Lovens Bestaaen eller Afskaffelse — han bedømmer blot dens Bestemmelser efter deres Værd for Mennesket. Gud vil Barmhjertighed, ikke Offer. Er det sandt, at Jesus var Jøde, ikke Kristen, er det dog ikke mindre sandt, at han var endnu mere Menneske, end han var Jøde.

Disse to Sætninger er Udtryk for den dobbelte Ejendommelighed, der karakteriserer Wellhausens Behandling af den evangeliske Overlevering. I Kraft af Sætningen: „Jesus var ikke Kristen, men Jøde“, skal man som senere Dannelser udskille alt, hvad der bærer et kristeligt Præg ɔ: er Udtryk for en fra Jødedommen forskellig Religion. Princippet kan være rigtigt. Men naar Wellhausen gennemfører det saaledes, at han f. Eks. stempler Hovedmassen af det evangeliske Talestof som Menighedsdannelser, kan der indvendes, at dette Stof ved sit Grundpræg dog ikke blot skiller sig ud fra den samtidige Jødedom, men ogsaa fra den øvrige Kristendoms Frembringelser — vi finder f. Eks. intet hos Paulus, der minder om Jesu Lignelser. I Hovedsagen er det da næppe Kollektivproduktion, men en enkelt Personligheds Værk. Ogsaa den anden Sætning er for ensidigt gennemført. For at lade det grundmenneskelige hos Jesus fremtræde stærkere end det af Nationaliteten og Tiden bestemte, tilbagetrænger Wellhausen i utilbørlig Grad de irrationelle Elementer i Jesu Forkyndelse. Han gøres næsten til en moderne Humanist.

Overfor denne Bestræbelse er det lærerigt at betragte det i

Digitized by Google

al sin Korthed saa vægtige Indlæg, der nu foreligger fra Professor A. B. Drachmann[1]). Ogsaa den danske Filolog ser i Jesu Lære den jævne Menneskeligheds Protest mod den opstyltede Skolevisdom, men han fremhæver stærkt de overnaturlige Antagelser, hvorpaa den hviler. Kun ud fra Troen paa Guds Riges nære Frembrud fatter man det Præg af Ophøjethed og Absoluthed, der netop giver Jesu Etik dens Særpræg: den er ikke beregnet for det lange Løb eller for det daglige Liv. Ganske vist har Jesus opfattet sig selv som Lærer, ikke som Messias eller den med Himlens Skyer kommende Menneskesøn. Men naar han, den ulærde Almuesmand, med saa megen Tillidsfuldhed stiller sin Lære op mod de hævdvundne Autoriteter, maa han vistnok mene at have den fra Gud selv. Skarpsindig og original er her Drachmanns Henvisning til, at Jesu heftigste Ord — det om den utilgivelige Synd — er rettet mod dem, der bestrider, at „Guds Aand" virker i ham: man har her rørt ved Grundvolden for hans Livsværk. En saadan Opfattelse af Jesu Selvbevidsthed behøver ikke at føre i Retning af de moderne psykiatriske Teorier. Bevidstheden om at have Guds Aand er hos et Oldtidsmenneske ikke med Nødvendighed en sygelig Vrangforestilling. Jesus øvede faktisk Helbredelsesgerninger. *Vi* opfatter sligt som Udslag af en for ham ejendommelig suggestiv Evne. Datiden forstod det som Virkninger enten af en djævelsk eller guddommelig Aand. Hvis Jesus paa Grundlag af sine Undere betragtede sig som Indehaver af Guds Aand, kan det altsaa have været i Kraft af en for Datiden ganske naturlig Tankegang.

Alt i alt yder de nyere filologiske Behandlinger ikke nogen Støtte for dem, der vil forklare Jesu Personlighed ad patologisk Vej. Heri er Drachmann enig med Wellhausen, at vi ikke kan gøre Messiasbevidstheden til det ledende Motiv for Jesu Optræden. Og hermed falder det, der var det egentlige Udgangspunkt for de psykiatriske Forsøg. Det er ogsaa værd at bemærke, at Samtidens Karikaturbillede af Jesus, „en Fraadser og en Vindrikker, Ven med Toldere og Syndere", just vil stille ham i Modsætning til den som et sygeligt Fænomen opfattede Johannes Døber, der betegnes som „besat". Naturligvis vil man altid kunne finde spredte Træk, der peger i modsat Retning: Jesus erklæres

[1]) A. B. Drachmann: Christendommens Oprindelse, Afsnittet „Jesus fra Nazareth" (Verdenskulturen S. 436—47).

Digitized by Google

af sine nærmeste for at være ude af sig selv, han hyldes som Profeten o. s. v. Materialet er saa mangfoldigt og uensartet, at det kan afgive Stof for de forskelligste Opfattelser. Just saaledes som man maa vente sig det af en Overlevering, der er et helt Samfunds, en hel Tidsperiodes Værk.

Dette er da den nyeste Forsknings sikreste Resultat: vore Evangelier er en Menighedsoverlevering, der i første Linie kun lærer os, hvad man i denne Menighed troede og tænkte. Ikke blot Mirakelfortællingerne er et Produkt af Troen. Ogsaa Jesusordene og Lignelserne er gennemtrængte af Elementer, der mere er Udtryk for Menighedens Erfaringer end for samtidiges Erindring om en bestemt Person. En skabende Personlighed ligger utvivlsomt bagved denne Overlevering. Men ethvert bestemt udformet Billede af denne Personlighed vil med Nødvendighed faa en meget hypotetisk Karakter.

P. O. RYBERG-HANSEN.

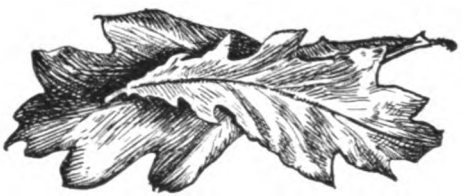

Digitized by Google

JAGTSKITSER

VAARSNEPPEN

Nu rinder Vinteren i Grøft og Grav. Aaer og Bække svulmer, og Vandet iler skummende og brusende af Sted mod Havet. Endnu for faa Dage siden rasede Vinteren; da vekslede klar Luft og bidende Frost med tunge blaasorte Skyer, som sendte vældige Snemasser ned over Jorden. Men nogle Dages Tøbrud med Storm og Regn bortskyller efterhaanden Vinterens Spor, saa fejes Himlen blank og Martssolen udfører Resten. Inde i Skoven, hvor der er Læ for Sol og Vind, ligger hist og her en skiden Snedrive, den er haard og fast og slem at faa Bugt med, men lidt efter lidt maa den samme Vej som alt det øvrige. Under det raadne Løv gærer og bryder det af fine Spirer i Tusindvis, og paa Kostaldens Gavl sidder Stæren og basker henrykt med Vingerne; Solen skinner paa hans spættede Silkedragt, og han fløjter, som Brystet skulde revne. Rundt om i Mergelgrave og Vandhuller ligger Graaandrikkerne paa Frieri, og Dampen af den gærende Muld varsler om Foraarets Komme.

Da kommer Jægeren uvilkaarlig til at tænke paa Sneppen. Dens Navn har Klang i hans Øre og drager en lang Kæde af Minder frem for hans Tanker, og tydeligt husker han hin Dag i hans Drengeaar, da han skød sin første Sneppe med den lange tyndslidte Forlader, og i overstrømmende Glæde benede af hjem for at melde den store Begivenhed. Paavirket af Stemningen tager han Bøssen ned, tørrer omhyggelig Vinterens Støv af den og

Digitized by Google

lægger en Haandfuld Patroner i Tasken, saa er da Begyndelsen gjort. Hunden ser opmærksom til, den ved godt, hvad det betyder. Fra nu af vaager den omhyggeligt over ethvert af sin Herres Skridt og passer ængstelig paa ikke at tabe ham af Syne et eneste Øjeblik, thi der kommer snart en Dag, hvor det bærer ad Skoven til, og saa maa man helst være ved Haanden.

Blandt Vildtet, som flyver og løber, staar Sneppen Jægerens Hjerte nærmest. Den sky, kloge Fugl, som kommer og drager bort hemmelighedsfuldt i Nattens Mulm og Mørke, er en værdig Genstand for hans Idræt; den kræver Ihærdighed og Snildhed og en dygtig Hund, og den sætter ofte hans Skydefærdighed paa en skarp Prøve. Kun en kort Stund tøver den her for at stille Sulten og udhvile de trætte Vinger, og naar ikke Modvind og pludseligt Snefald standser den, gaar det atter videre mod Nord. Den Sneppe, som ligger i Skoven i Dag, er maaske i vore nordlige Nabolande imorgen. Den melder ikke højlydt sin Ankomst eller stiller sig til Skue som Stæren, Viben og de andre Foraarsbebudere; vil man hilse paa den, maa man selv have Ulejlighed med at opsøge den. Maaske gaar man forgæves baade en og to Gange, men naar man en Dag holder den ædeltformede Fugl i sin Haand, og Øjet glædes ved dens ejendommeligt skønne Fjerdragt, hvis Farver er som vissent Græs og brunt Løv i hundrede forskellige Afskygninger, da føler man sig rigeligt lønnet for sin Anstrengelse.

Naar Vinden begynder at svinge omkring Sydøst, vandrer Jægeren til Skovs. Hunden afsøger forsigtig Krat og Tykninger paa Kryds og tværs, men selv følger han med langs Krattets Udkant, med Bøssen klar til Skud, saa snart han ser et Glimt af den opflyvende Fugl. Thi Sneppen er listig og forslagen, undertiden holder den slet ikke for Hunden, men søger at slippe ubemærket bort gennem det tætteste Krat og vil under Flugten gerne dække sig bag Buske og Træstammer eller bag en Bakkekam. Maaske viser den sig kun et halvt Sekund, og da gælder det om at være rap med sit Skud.

Af og til farer en forskrækket Hare ud af Bøgepurrerne, og inde i en tæt Granholm er en Flok Skovskader kommet i livligt Skænderi. Lidt længere fremme falder Jordsmonnet jævnt af ned mod Aaen, Skraaningen er bevokset med mandshøj Ungskov af Bøg og Rødgran under spredte gamle Ege og fortsætter sig ved

Digitized by Google

Bakkens Fod i et Birkekrat. Jægeren følger Lyden af Hundens Fodtrin i det raslende Løv og fanger af og til et Glimt af dens lyse Skind mellem Bøgepurrerne. En drøvtyggende Raabuk bliver forstyrret i sin Middagsro og kommer frem for at vejre og lytte. Den spejder og drejer det fine Hoved i alle Retninger, og de store Øren bevæger sig, men snart har den faaet sin Mistanke bekræftet og forsvinder i lange elegante Spring. En stor Rovfugl kredser højt oppe i Luften, og en Skovdue slaar med klaprende Vingeslag ind i Toppen af en høj Gran paa den modsatte Side af Aaen. Der er nok at lægge Mærke til ude i den kære Skov, og det hænder undertiden, at Opmærksomheden kommer vel langt fra Hunden. Saa skal man pludselig til at se efter den. Jo der er den nede mellem de mørke Ellestammer ved Aabredden. Nu begynder den at trække an med viftende Hale; mon det skulde være den længe ventede Sneppe, den har faaet Færten af? Halvt krybende med Næsen mod Jorden bevæger den sig mellem Stammerne. Rask følger man efter Hunden over den sure Bund, hvor Foden synker dybt i visne Blade og fugtig Jord, og raadne Kviste knækker under hvert Fodtrin. Snart bliver Hunden mere sikker i sin Sag, og følger det fundne Spor ind i Birkekrattet, hvor Bunden dækkes af alenhøjt vissent Græs. Skridt for Skridt avancerer den forsigtig fremad, og standser tilsidst ud for et Vildnis af tætte Hasselbuske og høje visne Nælder. Med stiv Hale og dirrende Næsebor stirrer den ind mellem Buskene, og minder om en spændt Staalfjeder. Derinde ligger Fuglen, men Stammer og Grene spærrer overalt Udsigten, og medens man overvejer, hvor man helst bør stille sig for at faa et nogenlunde frit Skudfelt, letter Sneppen med Bulder og Larm og smutter ud af Krattets modsatte Side, og først langt udenfor Skudvidde fanger man et Glimt af den, idet den svinger op over Bakken. Saa er der da alligevel Snepper i Skoven idag! Visheden herom forhøjer Energien en Kende. Den opjagede Sneppe flyver sjælden ret langt, især første Gang den forstyrres, og af Flugtretningen og Kendskabet til dens Sædvaner drager man sine Slutninger for at opsøge den paany. Saa gaar der en halv Timestid med Afsøgning af alle de Steder, hvor man kan tænke sig, at den har søgt Tilflugt, men Sneppen spotter undertiden alle Beregninger, og endnu intet Resultat. Hunden har afsøgt Granholmene langs Skovhegnet og gennemkrydser Stangskoven i rask

Digitized by Google

Fart, saa standser den pludselig med et Ryk, og ubevægelig som en Billedstøtte stirrer den ind i en Kvasbunke. Dobbelt smuk tager den sig ud i den spændstige, elegante Stilling med det ene Forben løftet og Halen strakt stiv ud i Linie med Ryggen. Solen skinner paa dens langhaarede, plettede Skind, og Vinden leger med de lange Frynser paa Ben og Hale. En kort Stund glæder man sig ved det skønne Syn, saa gør den paa Kommando et Par lange Spring, og Sneppen farer som en Raket ud mellem Risene, og svingler afsted mellem de tynde Stammer. Hurtig er Bøssen ved Kinden, og Skuddet falder i samme Øjeblik, som Fuglen passerer en Aabning mellem Træerne. Et Sekund bliver Krudtrøgen hængende mellem Stammerne og skjuler Virkningen af Skuddet, men derhenne bøjer Hunden sit Hoved og samler noget op, og faa Øjeblikke senere holder man Foraarets første Sneppe i sin Haand og sætter en af dens tavlede Fjer i sin Hat.

ANDETRÆK

Hen i September og Oktober er Andetrækket i fuld Gang, og Ænderne talrigst, thi foruden de hjemlige Arter huser vore Vande tillige store Skarer af Vildænder, som er udrugede i det høje Nord og som nu tøver her en Stund paa deres Rejse mod Syd. Naar Skumringen indtræder, bliver der livligt rundt om ved Moser og Søer, overalt letter Ænderne, og Luften genlyder af hvinende Vingeslag. Der er en egen Stemning over den Skumringsjagt, som Aften efter Aften drager Jægeren ud til de kendte Steder ved Søen eller Aaens Bred, i Mosen eller mellem Strandens Sten- og Tangbunker. Rygende sin Pibe nyder han her i Ro og Mag Naturen i den lille Halvtime, hvor Dag og Nat veksler; Aftenhimlens sært formede Skyer, det svindende Lys og det begyndende Nattelivs ejendommelige Lyde fængsler hans Sind. Men Sanserne er aarvaagne, og over hans Knæ ligger Bøssen parat med spændte Haner. Den giver ikke altid noget i Posen, denne Jagt, og naar Skuffelserne gentager sig altfor ofte, aflægger man maaske et stiltiende Løfte om at forsage. Men naar næste Sol gaar ned, kigger man alligevel ud efter Vind og Vejr, medens Hunden fra sin Plads i Krogen følger enhver Bevægelse med spændt Opmærksomhed. Varer det for længe, bliver den utaalmodig og rejser sig; den lægger Hovedet i sin

Digitized by Google

Herres Skød og ser skiftevis op til hans Ansigt og hen til Væggen, hvor Bøsserne hænger, med en tavs Paamindelse i de brune Øjne. Da glemmer man ofte alle Forsætter, Skyderen og Tasken kommer ned fra Væggen og Hunden giver støjende sin Glæde Luft.

Omgivet af Klitrækker og brune Hedebakker strækker sig den store Vejle med Indskæringer og Odder, saa langt Øjet naar. Engang i gamle Dage var der en stor og sejlbar Fjord, men Naturkræfter og Mennesker i Forening har skilt den fra Havet, og efterhaanden er store Dele af den forvandlet til frodig Eng. Men Resten er endnu Sø med brunt Vand over bundløst Dynd og omgivet af tætte Siv- og Rørskove. Her yngler Vildænderne i Hobetal, her er Føde i Overflod og sikre Tilflugtssteder i de tætte Siv, naar Rovfuglene kredser over Vandspejlet. Paa Engene yngler Brushønsene og den dobbelte Bekkasin i Tusindvis, og store Skarer af Trækfugle gæster det uhyre Spisekammer i Vaar og Høst; men naar Efteraarsregnen bringer Vandet til at stige, oversvømmes efterhaanden de tørlagte Arealer, Vandet staar fodhøjt i Engene og Rørholmene bliver til smaa Øer.

Stille og blank ligger den store Vandflade med Rørholmene i den smukke Efteraarsaften; en let Taage stiger op fra Mosen og lægger sig over Egnen. Langt borte sættes en Pram i Vandet, og Stemmer og Aareslag lyder tydeligt gennem Stilheden. En lille Feltstol ledes frem af en Busk og man indretter sig bekvemt ude mellem nogle visne Rør. Efter mange Betænkeligheder vælger Hunden sig en forholdsvis tør Plet ved sin Herres Fødder; Pibe og Tobakspung hales op af Skydetasken, og i Ro og Mag afventes Andetrækkets Begyndelse. Vesterhavet synger sin ensformige Melodi, og over Klitternes takkede Rand, hvor Solen nys forsvandt, farves Himlen rødgul af det svindende Lys. Ude over Vandet afholder en vældig Stæreflok sine Efteraarsøvelser; snart tegner den sig mod Himlen som en lang smal Sky og i næste Øjeblik trækker den sig sammen som en lille cirkelrund Plet. Vendinger og Svingninger foretages med Præcision som af en evoluerende Rytteskadron, og sluttelig kaster Flokken sig med et Tordenbrag ind i den nærmeste Rørholm for, efter et lille Pust, at begynde Øvelserne forfra. Langt ude paa det aabne Vand ligger store Flokke af Ænder; de snakker uophørlig, og man skelner tydeligt de forskellige Arters Stemmer, men jævnlig overdøves de af Sædgæssenes højrøstede Gnadren ude fra de

Digitized by Google

flade Holme. Nu og da lyder dybe klangfulde Toner fra en Flok Svaner eller Regnspovernes bløde Fløjtestemmer. Paa den østlige Himmel begynder en Stjerne at blinke, og da er det efter gammel Jægerskik Tid at spænde Hanerne. Tusmørket begynder at indhylle Egnen; kun mod Vest tegner alle Genstande sig endnu skarpt mod Aftenhimlen. Henover Vandet kommer en Flok Ænder. Det er de smaa Krikænder; med Sus og Brus og vældig Fart kommer de, og i næste Øjeblik er de forsvundne i Halvmørket. Snart følger andre efter, enkeltvis, parvis og i Flokke; men Ænderne holder sig for højt til Vejrs som Følge af det smukke Vejr, og kun faa kommer inden for Bøssens Rækkevidde. Gentagne Forsøg paa at lange et Par af de nærmeste mislykkes, og man skal ikke ødsle med sit Krudt. Fjernt paa den modsatte Bred glimter det gennem Mørket, og et Par Sekunder efter ruller et mægtigt Drøn ud over Vandet. Det er en Dianadyrker, som lunter Skydetøjet af. Knaldet fra hans svære Strandbøsse lyder som et Kanonskud, og det vældige Rabalder faar alle Vejlens Ænder paa Vingerne med et Brus, der lyder som fjern Torden. Nu dukker en enkelt And frem af Mørket, den ser ud som en lille Prik, der hurtig vokser i Størrelse, efterhaanden som den nærmer sig. Den er uforsigtig nok til at passere ned forbi Jægeren. Bøssen hæves; der maa man da kunne faa Bud med. Mundingen følger jævnt Fuglens Flugt, men bare ikke for ivrig, og først i det Øjeblik, da den tilbyder blankt Sideskud, klemmes til. Anden smækker Vingerne sammen og gaar med et Plask paa Hovedet i Vandet, og i samme Nu er Hunden af Sted i lange Spring. Vandet staar i Sprøjt efter den, men faa Øjeblikke efter afleverer den en tung Graaandrik til sin Herre og indkasserer sine velfortjente Kærtegn. Af og til falder et Skud i det fjerne, men Trækket er omtrent forbi, og kun enkelte Efternølere er endnu paa Vingerne. Piben stoppes paany, og den smukke brogede And med det grønne metalglinsende Hoved og de røde Ben puttes i Tasken. Alt som man fjerner sig fra Skuepladsen for Aftenens Bedrift, stiger Fuldmaanens røde Ansigt op over Aasenes mørke Rand, fjernt i Vejlens Siv udstøder en enlig Rørdrum sit hule Tyrebrøl, og højt oppe under den mørke Hvælving lyder Trækfugleskarernes Stemmer.

Undertiden har Andetrækket sine store Aftener. De kommer gerne med Regn og Rusk og vestlig Vind, med drivende regn-

Digitized by Google

tunge Skyer og grumsede, skumtoppede Bølger over de flade Enge. I saadant Vejr aabenbarer Andetrækket sig i hele sin Mangfoldighed, og har Jægeren valgt en heldig Post, kommer han ikke til at sidde ledig. Tungt arbejder Flokkene sig frem mod Vejret og kommer lavt hen over hans Hoved, og i en Haandevending har han doubleret et Par Ænder ned. Næppe er den ene Flok Ænder forsvunden, før den næste viser sig, og Skud i Skud gaar det en Stund, til Trækket pludselig ophører ligesaa brat, som det begyndte. Paa Hjemfærden gennem Regn og Mørke kan en saadan daadrig Aften endda krones ved en uventet Afslutning. I det fjerne høres Skrigen og Skræppen af trækkende Gæs. Jægeren standser og lytter, Flokken kommer nærmere, den drager ad Vejlen til. Bøssen gøres klar i Haabet om, at Gæssene vil lægge Vejen hen over hans Hoved. Nu tier de en Stund, saa lader en enkelt Gaas en fornøjet Smaasnakken høre af og til og underretter derved om Flugtretningen. Stadig nærmere og nærmere kommer de; snart høres Suset af de store Vinger, og i næste Øjeblik skimter han ganske svagt en mørk Masse lige over sit Hoved. Rask følger begge Skuddene efter hinanden, og bringer en frygtelig Uorden i de sluttede Geledder. Under høje Skrig og Skraal søger enhver hurtigst mulig at komme bort fra det farlige Naboskab, men et Hundrede Skridt borte forkynder et tungt Fald i Lyngen, at Salutten har gjort sin Virkning, og snart bakser Hunden med den vægtige Fugl som øjensynlig overstiger dens Kræfter. En velvoksen Sædgaas vejer henved en halv Snes Pund og afgiver en anselig Tilvækst til den i Forvejen tunge Oppakning.

PAA ANSTAND

I Nat er der faldet Sne; kun et Par Tommer, men det er Vinterens første Sne. Stille og jævnt er den dalet ned over Jorden, og talrige Spor i Mark og Skov fortæller om Vildtets natlige Færd indtil de mindste Enkeltheder og røber en og anden Hemmelighed for det kyndige Øje. Mon Ræven er gaaet i Grav? det var nok værd at vide, og i Dag er det jo ikke saa vanskeligt at indhente paalidelige Oplysninger derom.

Ethvert Barn kan fortælle om Mikkel Ræv og ved, at han er en forslagen Fyr og en stor Tyveknægt, men mange Menne-

Digitized by Google

sker har aldrig set en Ræv, og faa eller ingen uden Jægeren kender synderligt til hans Privatliv. Mikkel gør Nat til Dag, som saa mange Mennesker. Om Natten arbejder han, og naar Dagen gryer, lægger han sig til Hvile i en Busk, en laadden Grøft, en Plovfure, en Roemark eller et lignende Sted, hvor Solen kan skinne paa ham. Men naar Kulden blive strengere og Solskinnet sparsomt, da opsøger han ofte den lune Grav for at tilbringe Dagen der, og denne Omstændighed kan man benytte til at hilse ham Godaften, naar han i Skumringen forlader sin Bolig.

For den, som har Lejlighed dertil, kan det nok lønne sig at foretage en Morgenvandring gennem Skoven og undersøge Rævegravene, thi i Dag røber Sporet, hvor Mikkel har valgt sit Sovekammer, og Skoven er jo ogsaa altid køn efter Snefald. Her har et Par Stykker Raavildt gaaet over Vejen, de har græsset ude paa den tilstødende Rugmark i Nat og sidder nu inde i Granholmene og tygger Drøv. Henne ved den store Stenkiste er en Lækat hoppet over Vejen, Aftrykket af de smaa Fødder sidder to og to ved Siden af hinanden i lange Hop. Ræven sætter sine Poter i en lige Linie og han bevæger sig for det meste i et jævnt Trav, undtagen naar han faar en Forskrækkelse i Livet. Her har han spadseret langs med Hegnet og gravet efter Mus ved de gamle Bøgestød. „Mikkel" har mangesteds Ærinde og kommer vidt omkring i Løbet af en Nat; det faar man ofte at fornemme, naar man vil prøve at spore ham paa Sne. Ud over Hederne, gennem Moser, omkring ved Landsbyerne og ved Strandbredden, Mil efter Mil hele Vinterdagen igennem kan man følge hans Spor for maaske henimod Aften at „rejse" ham et Par Tusend Alen fra sin Dør.

Ofte er der ved en Grav saa fuldt af Spor, som om et større Antal Ræve har holdt Forsamling der det meste af Natten, skønt Sporene maaske stammer fra en eneste Ræv. For at kunne faa Vished for, om Ræven findes i Graven, slaar man en Kreds paa ca. Hundrede Alens Diameter med Graven som Centrum og tæller alle udgaaende og indgaaende Spor. Er de sidste i Flertal, da maa Ræven eller Rævene findes inden for Kredsen, altsaa i Graven; er Antallet lige, saa er Graven tom, og man gaar videre. Oppe i Højskoven lidt oven for den store Ellemose ligger den næste Grav, det er en gammel Grav med mange Rør, men kun et Par af dem er gangbare, Resten har været tilstoppede siden

Digitized by Google

Klapjagten i Efteraaret. Her viser Sporet tydeligt, at en Ræv er gaaet ned uden mange Omstændigheder; maaske dens Barndomshjem er her. Den er i hvert Fald dernede, og der staar kun tilbage at finde en passende Post i Læ af Graven, hvorfra man har frit Skud til Rørene i en Snes Alens Afstand, thi Mikkel maa skydes død i Knaldet, dersom man vil gøre sig Haab om en Rævebælg. Har man fundet en saadan Plads, da har man alt i Orden og kan gaa hjem og forrette sin daglige Gerning.

Men Decemberdagen er kun kort, og naar Solen forsvinder bag den vestlige Horisont, begiver man sig, vel udrustet og varmt paaklædt paa Vej. Med lydløse Trin gaar man paa Post, ingen tørre Kviste maa knække under Foden, thi Mikkels Øre er utrolig fint, og faar han den svageste Mistanke, kan man ligesaa godt vende om. Bøssen spændes med Fingeren om Aftrækkerne, for at Hanernes Knækken ikke skal høres, og nu er man parat til at tage mod den røde Herre. Vinden er ved at lægge sig, og det begynder at fryse, fra Kirketaarnene ringes Solen ned, og de sidste Farverester er helt forsvundne fra Træstammerne, der viser sig som sorte Masser, hvis Konturer stadig bliver blødere. Kragerne kommer trækkende i Smaaflokke og slaar ned i Trætoppene, smaasnakker lidt og sætter sig til Ro. Henne under Granerne ved Mosens Rand har et Par Solsorter travlt og lader af og til en Trille høre, men snart tier ogsaa de. Alle de fjerne Lyde glider efterhaanden over i hinanden, og man kan næsten høre Stilheden. Tusmørket kommer langsomt listende og Træerne begynder at antage sære Former. En lille Mus pusler i de visne Blade faa Alen borte, og engang imellem er den tæt ved Jægerens Fødder. Den bor trygt Dør om Dør med Mikkel, uagtet den ved, at han er en stor Nar efter Musesteg. Nu begynder Tiden snart at blive lang, og man bliver træt af at staa i den samme Stilling med alle Sanser spændte, men det gaar ikke an at slappe Agtpaagivenheden, thi Mikkel kan komme, hvad Øjeblik det skal være. Af og til høres en fjern Susen i Luften, som hastig nærmer sig, og rappe Vingeslag svirrer hen over Bøgekronerne; det er Graaændernes Aftentræk, nu opsøger de Bækløbene og de aabne Grøfter, hvor der er lunt at ligge Natten igennem og snadre i det lave Vand. Kulden bider i Næse og Øren, og Benene begynder at miste Følelsen, og Tankerne begynder at knibe ud og gaa paa egen Haand. „Hvem der nu sad hjemme i den varme Stue ved Aftensmaden. Det er da ogsaa

Digitized by Google

en bandsat Tid, det varer, inden det behager Hr. Mikkel at indfinde sig. Mon han i det hele kommer, og kan man ikke lige saa godt gaa hjem straks —? men sæt nu, at han kommer frem, 5 Minutter efter man har forladt Posten!" Saa fanger en ny Lyd Opmærksomheden; det rasler i Løvet og lette Trin nærmer sig, medens man utydelig skimter det mørke Omrids af en gammel Raa og hendes to Lam. De er næsten lige saa store som Moderen, men endnu holder Familien trofast sammen. — De skal ned i Mosen og gnave Knopper og Kviste af de unge Aske; snart er de ude af Syne og det bliver atter stille.

Pludselig farer en kogende hed Blodstrøm gennem de stive Lemmer og faar Hjertet til at hamre i Brystet, thi oven for Graven skimtes den mørke Silhuet af Mikkels slanke Krop. Nu gælder det om at staa ubevægelig som en Billedstøtte og koldblodig benytte det rette Øjeblik. Thi Ræven har øjeblikkelig faaet Øje paa den mystiske Skikkelse ved Træet. Men ikke den ringeste Bevægelse og ikke den svageste Lugt røber Menneskets Nærværelse, og efter nogle lange Sekunder føler den sig beroliget og drejer Hovedet for at undersøge de øvrige Omgivelser. Nu er Øjeblikket der, men ingen hastige Bevægelser, thi Mikkel har Øjne i Nakken. Ganske langsomt føres Bøssen til Skulderen, medens Øjet anstrenger sig for at gennemtrænge Mørket og følge Sigtebanen. Om egentlig Skydekunst er her ikke Tale, thi Afstanden er jo kort, og Maalet rører sig ikke, blot man er vant til at bruge Øjnene i Mørke. Nu er Piben i Linie med Rævens Skulderblad, og Aftrækkeren virker; en lang Ildstribe glimter i Mørket, og Skuddet brager gennem Skoven og opskræmmer dens flyvende og løbende Beboere. Spændingen er forbi, og man kan igen bevæge sig frit; men paa samme Plet, hvor han stod, ligger Mikkel udstrakt i Sneen uden den ringeste Bevægelse. Han er død som en Sild, han har ikke engang hørt Knaldet; et svedent Grin i hans Fjæs, og han viser sin hvide Hjørnetand og Spidsen af sin Tunge. — „Du havde næppe ventet at møde Din Banemand her i Aften min røde Ven, og de skumle Planer, Du har udruget dernede under Jorden, kommer aldrig til Udførelse, men Du fik en hæderlig Død, og jeg blev et Jagtminde rigere!"

N. I. M. Rod.

Digitized by Google

IMPERIALISMENS HISTORIKER

John Seeley.

Imperialismen i England er et forholdsvis nyt Begreb. Det var navnlig Boerkrigen og hvad der staar i Forbindelse med den, der bragte det frem i Historiens Forgrund og stillede det i skarp Belysning; men den Belysning, der faldt over det, var krigerisk og derfor ensidig. Thi Imperialismen i og for sig er ingenlunde nogen krigersk Bevægelse. Den er en Samlingstanke nøjagtig af samme Art og Udspring som de tilsvarende Bevægelser indenfor andre Racer, som Panslavismen og Pangermanismen, altsaa en Tanke, der er i bedste Forstaaelse med hele Tidsudviklingen, der fra at bygge paa det snævrere begrænsede Nationalitetsbegreb er gaaet over til at omfatte hele Grupper af beslægtede Nationaliteter og Stammer. Den engelske Imperialisme har endda det forud for de nysnævnte Bevægelser paa Fastlandet, at den hviler paa en større Ensartethed indenfor det nationale, og at den har sit eget Omraade for sig selv, fast afgrænset, saa at der i dens Virkeliggørelse ligger færre Motiver til diplomatiske Forviklinger og Sammenstød med andre Magter end i de ovennævnte kontinentale Samlingsbestræbelser.

Kun naar man har hævet sig til at betragte den engelske Imperialisme i dette Lys, som en af selve Tidsudviklingen fremelsket Kulturbevægelse, vil man være i Stand til at dømme retfærdigt om den, til at forstaa hvordan den er vokset til en Magt i engelsk Tankegang og engelsk Politik, til at forstaa, at den ikke er et forvirret Fantasteri eller et chauvinistisk Storhedsvanvid,

Digitized by Google

men et af selve Nutidsforholdene og deres Udvikling inspireret Fremtidsideal. Da bliver det ogsaa forstaaeligt, at denne Tanke har kunnet blive en begejstrende Magt, ikke blot som en Drivkraft for politiske Kværne, men i store Kredse af det oplyste, tænkende, nationalt-vaagne England og det ikke mindst indenfor Fremskridtets Lejr.

For den, der vil danne sig et Billede af denne Udvikling, og som vil forstaa, hvordan den med Nødvendighed er født af Englands historiske Udvikling, er Seeley den rette Vejleder. Hans Bog om „Englands Vækst til Verdensherredømmet" [1]) gaar ud paa at vise, hvordan hele Englands Historie siden Dronning Elizabeths Regering sigter mod den som Maal og udmunder i denne ene Opgave: Skabelsen af et Stor-England. Og dog er Seeleys Bog ingen politisk Brochure, født af Øjeblikkets Behov og inspireret af Nuets politiske Travlhed. Den er meget mere et dybtbundende historisk Arbejde, der søger selve Udviklingens Grundlinier og ledende Tanker uden at beskæftige sig med den mere detaillerede politiske Anvendelse af dem.

Saaledes er Lord Seeleys Værk blevet et grundlæggende Skrift for hele Englands Nutidsudvikling; det har virket tilskyndende, opmuntrende og vejledende uden direkte at indordne sig i nogen politisk Falanks eller tage sig nogen politisk Tjenergerning paa. Det er en Bog, der kalder paa Nationalfølelsen, og som anviser den sin Opgave, og derved er den blevet en Handling af første Rang i den imperialistiske Bevægelse, og meget i dennes praktiske Udfoldelse peger tilbage til Seeleys Bog.

Det var i 1883, at denne saa Lyset og allerede Aaret efter stiftedes *Imperial Federal League*, der i vide Kredse har arbejdet for en Sammenslutning mellem alle Stammer af angelsaksisk Race og Sprog. I 1887 grundes *Imperial Institute* i Anledning af Dronning Viktorias Regeringsjubilæum, en Institution, der søger at kaste Lys over alle de forskellige engelske Kolonier gennem Udstillinger og Samlinger af deres Produkter, Mindesmærker, Folkeliv, Sæder og Skikke. En Række andre Foreninger med lignende Formaal har siden dannet sig, saaledes *The United Empire Trade League*, *The Imperial Federation Defence Committee*, *the British Empire League,* ikke at glemme de Forhandlingsmøder, som fra Tid til anden afholdes i London af Kolonier-

[1]) Oversat af Alfr. Ipsen (G. E. C. Gads Forlag) Kbhvn. 1906.

Digitized by Google

nes Premierministre, og de Bestræbelser, som er gjort ad litterær Vej gennem Tidsskrifter som *The Empire Review* — altsammen Skridt, der sigter til at styrke den nationale Enhedsfølelse mellem Englændere rundt paa Kloden og at forberede Dannelsen af et Verdensrige i dette Ords egentlige Forstand.

John Robert Seeley, som saaledes blev Imperialismens historiske Grundlægger, er uden al Tvivl en af Englands betydeligste Historikere ikke blot i Slutningen af det nittende Aarhundrede, men i alle Tider. England har frembragt en Række af Historieskrivere af afgjort Talent lige fra *Hume* og *Gibbon* og ned til *Buckle* og *Macaulay;* men ingen af dem havde et mere afgjort Kald til historisk Tænkning og Forskning end John Robert Seeley. Og dog indtager han en ganske særegen Plads mellem dem. Det er ikke farverige Billeder, han søger i Historiens Billedgalleri — det lader han Digterne om — det er ikke interessante kulturhistoriske Undersøgelser, der for ham er Hovedsagen; nej det han vil, er af Historien at uddrage en Lære, eller som han kalder det en Moral. „Det er en Yndlingsteori hos mig," hedder det straks i Begyndelsen af hans Bog om „England som Verdensmagt," „at Historien paa samme Tid som den følger en videnskabelig Metode skal tjene et praktisk Formaal." Eller som han udtrykker det andet Steds, han vil at Historien skal løse Opgaver, kaste Lys over Fremtiden, besvare Spørgsmaal, de største, de skæbnesvangreste, en Nation kan blive stillet over for, *in casu* det, om England skal opgive sine Kolonier for at vende tilbage til den beskedne Aftægtsstilling, det indtog før Dronning Elisabeths Tid, eller om det skal udvikle sig til at indtage den Stilling som verdensomspændende Stormagt, som dets koloniserende Virksomhed og Evne synes at anvise det Vejen til.

For at kunne besvare dette Spørgsmaal vender Seeley sig som sagt til Historien, idet han paatager sig at undersøge de ledende Tanker i engelsk Politik og Verdensudvikling fra det Tidspunkt, da England først træder frem paa den verdenshistoriske Skueplads under Dronning Elisabeths Regering. Han viser, hvordan England den Gang slog ind paa den politiske Kurs, det siden har fulgt, og daterer denne tilbage til den spanske Armada og dennes Nederlag i 1588. Her siger han, begynder det moderne Englands Historie; thi denne Begivenhed betegner et helt nyt

Digitized by Google

Moment i Udviklingen, her aabenbarer sig for første Gang glimtvis som i en Drøm Anelsen om et større England med større Opgaver. Det er den nye Verden, der virker som Magnet og bestemmer denne Kurs. Man lægge Mærke til, hvem det er England her mødes med; det er den Magt, der sidder inde med Herredømmet over den nye Verden, Arvingen til Kolumbus' og Vasco da Gamas' Opdagelser, det mægtige Spanien, og de som møder ham og besejrer ham er ikke det middelalderlige Ridderskab og dets Hotspurrer, ikke Bueskytterne, der vandt Sejren ved Crecy, men en ny Menneskerace, som det middelalderlige England ikke kendte, Søens Æventyrhelte og Røvere, der havde tilbragt al deres Tid med at tumle omkring paa Verdenshavet. Fra dette Tidspunkt af kan man virkelig sige om England, som det hedder i en bekendt Nationalsang, at „her march is on the wave."

England er i vore Dage i fremragende Grad en maritim Stat, og det synes at være en almindelig Tro, at det altid har været saaledes, at det er en Bestemmelse, der er anvist det fra selve Naturens moderlige Haand. Dette er en ganske uhistorisk Tankegang. I et Digt af *Fr. Rückert* fortælles der om, hvorledes Guddommen med 500 Aars Mellemrum besøger det samme Sted paa Jorden og finder dér en Gang en Stad, en anden Gang en Indsø, ved et tredie Besøg en Skov, og da han spørger efter Oprindelsen til, hvad han ser, giver man ham det Svar: „Det har altid været saaledes og vil altid blive saaledes." Denne Tilbøjelighed til at forklare det tilvante ud fra en iboende Naturnødvendighed røber sig i meget af, hvad der siges om den angelsaksiske Race. Det synes selvindlysende, at den engelske Nation altid har været et omflakkende, søfarende, koloniserende Folk, der i lige Linie stammer ned fra gamle Sørøvere og Vikinger.

Og dog er Sandheden den, at det først var i Dronning Elisabeths Dage, at England begyndte at opdage sit Kald som søfarende Nation. England var under Huset Plantagenet ingen Dronning paa Havet, det var næppe en maritim Stat en Gang. Skønt det i den Tid var mere krigersk end nogensinde senere, saa var dets Ærgerrighed i de Dage langt mere rettet mod Landkrige end mod Krige til Søs. Dronning Elisabeths Krigsflaade var kun Spiren til en saadan. Før Tudor-Perioden finder vi kun en beskeden Begyndelse til en Flaade.

Digitized by Google

Og ikke blot i Henseende til Flaadeudvikling, men ogsaa med Hensyn til maritime Opdagelser og maritim Virksomhed af enhver Art er Englands Storhed rent moderne. I det femtende og sekstende Aarhundreders enestaaende Opdagelsesrejser tog Englænderne ingenlunde nogen ledende Del. Ja af de fem vesteuropæiske Nationer, som kastede sig ud i Søæventyrene og de maritime Opdagelser og Kampen om nye Landstrækninger, der efter Amerikas Opdagelse ganske særlig tilspidser sig til Kamp om Herredømmet dér, er England i Virkeligheden den, der kommer sidst; men det er den Magt, der holder Stillingen i det lange Løb efter at de andre har løbet sig trætte.

Forfatteren anvender en stor Del af sin Bog til Fremstillingen af dette Kapløb og denne Kappestrid om Herredømmet paa Verdenshavet og i den nye Verden. Han viser, hvordan — da de ved Reformationen fremkaldte Religionskrige er sagtnede af og ophørte — Krigene antager Karakter af Handels og Kolonialkrige. Stadig er det den nye Verden og Magten der, der ligger bagved som det underforstaaede, selv naar Kampen føres i Europa. I denne Væddestrid var det Spanien og Portugal, der tog Têten og de havde endda et helt Aarhundredes Forspring. Men Spanien gribes af en besynderlig Kraftløshed allerede i den sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede som Følge af Aftagen i Folkemængde og udtømte Finanser. Portugals gode Stjerne slukkes, da det rammes af en enestaaende Ulykke, idet det i 1580 kom under Spaniens Aag og for en Tid af 60 Aar tabte sin Selvstændighed. Dermed var dets Chancer tabte. Det led desuden under det Uheld at have en for lille Operationsbasis i Europa, og det samme var Tilfældet for Hollands Vedkommende. Dette Land kunde udholde en 80-aarig Kamp mod det overmægtige Spanien og befæste sin Frihed; men da dette var naaet, var dets Kræfter ogsaa dermed udtømte. I de følgende Søkrige mod England og under en halvhundredaarig Kamp med Frankrig sank det i Knæ.

Tilbage var nu Frankrig og England som Medbejlere til Verdensmagten, og i et Aarhundrede kæmpede de sammen om Herredømmet i den nye Verden paa nogenlunde lige Vilkaar. Seeley gennemgaar de syv store Krige, som England førte i Tiden fra Revolutionen i 1688 og til Waterloo-Slaget 1815 og viser, at fem af disse Krige fra Begyndelsen af føres mod Frank-

Digitized by Google

rig, og at de andre to, skønt Modstanderen i dem fra Begyndelsen af var i det ene Tilfælde Spanien, og i det andet Englands egne Kolonier i Nordamerika, dog i kort Tid forvandledes til Krige med Frankrig og endte som saadanne. Hele det nævnte Tidsrum er betegnet ved en kæmpemæssig Rivalkrig mellem England og Frankrig, en Slags Hundredaarskrig, i hvilken de to Lande kæmpede paa taaleligt lige Vilkaar.

Fra først af var som sagt alle Fordelene paa Frankrigs Side, og en politisk Profet, som skulde have dømt om de to koloniserende Staters Udsigter paa den engelske Revolutions Tid (1688), ja endogsaa langt senere, vilde ikke have betænkt sig paa at tilkende Frankrig Prisen og forudsagt det Herredømmet i Fremtidens Nord-Amerika fremfor England. En Kendsgerning er det jo nemlig, at paa samme Tid som Jacob den Første gav Virginien og Ny-England deres Forfatninger, grundlagde Franskmændene længere Nord paa de to Kolonier Acadie og Kanada, og paa samme Tid som *William Penn* af *Karl den Anden* fik sig og sine Kvækere Pennsylvanien tilskødet, banede Franskmanden *La Salle* sig ved et af de dristigste Opdagerkup Historien kender, Vej fra de store Søer til Missisippiflodens Kilder og aabnede et stort nyt Land for Europæerne, det, der senere blev den franske Koloni Louisiana.

Og ikke i Amerika alene, men ogsaa i Asien gjorde England og Frankrig deres Fremskridt Side om Side. Ogsaa her var Frankrig først paa Færde. Det var Franskmanden *Dupleix*, der gjorde et Forsøg paa at skaffe Frankrig Herredømmet over Dekan, og Frankrig havde allerede betydelige Besiddelser i Indien, før England gennem det ostindiske Kompagnis Forviklinger blev drevet til at tage Affære derovre. Naar Frankrig imidlertid gennem en Række uheldige Krige blev tvunget til at vige Pladsen saa vel i Indien som i Amerika og overlade Englænderne Magten, skyldtes dette ikke alene Krigslykken, som i dette Tilfælde var Ulykke, men var, som Seeley paaviser, dybere begrundet i et Fejlgreb, som den franske Politik havde til fælles med Spaniernes. Baade Spanien og Frankrig havde for mange Jærn i Ilden. De var begge for stærkt indviklede i Europas indre Kampe, medens England anvendte hele sin Styrke paa Løsningen af de oversøiske Opgaver. Det er denne Dobbeltpolitik, der ødelægger Frankrig; det er paa en Gang optaget af sin Kolonipolitik og af

Digitized by Google

europæiske Erobringskrige. Medens Frankrig saaledes spreder sine Kræfter og sine Penge paa et dobbelt Felt, nøjes Lord *Chatham* med at støtte Frederik den Store med Penge og saaledes fremskynde Frankrigs Afmattelse, mens dets amerikanske Besiddelser forsvarsløst gled over til Englænderne. Paa samme Maade svækker Napoleon sig ved at dele sine Kræfter mellem den ny og den gamle Verden. Han vil ydmyge England, han vil genoprette de Tab, Frankrig har lidt saa vel i Amerika som i Indien. Som Frankrig under den amerikanske Frihedskrig tager Hævn over England for dets Fordrivelse fra den nye Verden, saaledes gør det under Napoleon titaniske Anstrængelser for at genvinde sin tabte Stilling. Dette er Napoleons stadige Synspunkt med Hensyn til England. Han ser i England aldrig Øriget, den europæiske Stat, altid Verdensriget, et ud over alle Have spredt Forbund af Kolonier, Besiddelser og Øer, mellem hvilke han selv skulde finde sit sidste Fængsel og sin Grav. Seeley viser, hvorledes dette Synspunkt ligger bag hele Napoleons Politik, bag alle hans Krige. Da han saaledes i 1798 overtager Ledelsen af Krigen mod England, begynder han med at foretage en Undersøgelse af den engelske Kanal og retter utvivlsomt ogsaa sit Blik mod Irland. Men Chanserne frister ham ikke, skønt han utvivlsomt just da i Betragtning af den frygtelige irske Opstand, som kort efter bryder ud, kunde have rettet et Stød mod England som aldrig siden. Hans Sind er imidlertid optaget af andre Planer. Han mindes, hvorledes Frankrig en Gang var paa Nippet til at erobre Indien, indtil England stansede dets Fremgang. Altsaa undfanger han sin Plan og vinder Direktoriet for den, som den bedste Maade, man kan bekæmpe England paa, nemlig at besætte Ægypten og ophidse Sultan Tippo i Indien til at gøre Oprør mod Regeringen i Kalkutta. Han udfører virkelig denne Plan. Men Lykken svigter ham. Ved Fredsslutningen i Amiens 1802 maa Frankrig gaa ind paa at rømme Ægypten; det vil med andre Ord sige, at Bonapartes store Plan om at rette et Angreb paa Englands indiske Rige er strandet og hans Forbundsfælle Tippo — Citoyen Tippo som man kaldte ham — har kort i Forvejen lidt et afgørende Nederlag, og paa samme Tid hævder England ubestridt Herredømmet over Ceylon og Trinidad.

Og skønt England havde en saadan maritim Overlegenhed over Frankrig, at det skulde synes en Umulighed for dette igen

Digitized by Google

at bane sig Vej til den nye Verden, hævder Seeley, at ogsaa Napoleons sidste Krig med England — Krigen fra 1803 til 1815 — var inspireret af en saadan Tanke. Det var til en Begyndelse en Krig om Malta, som England ved Freden i Amiens havde forpligtet sig til at rømme inden en vis Tidsfrist, hvilket det siden nægtede at gøre. Hvorfor ønskede Napoleon da Englænderne fordrevne fra Malta, og hvorfor vægrede Englænderne sig ved at rømme den? Det var fordi Malta var Nøglen til Ægypten, og England havde Grund til at tro, at Napoleon vilde forsøge at tage Ægypten tilbage, og begynde Kampen om Indien derfra paany. Saaledes var i Virkeligheden ogsaa denne Krig en Kamp om Indien, skønt den gennem den tredie Koalition blev rettet mod Tyskland. Napoleon søger en Trøst i, at han gennem Tyskland kan rette et Slag mod Englands Handel, og da han foretager sit Indfald i Rusland, er det med den Bagtanke, at han gennem Rusland kan bane sig Vej til Indien. Fra Øen Mauritius fører Frankrig et ødelæggende Sørøveri paa det indiske Ocean længe efter, at dets Sømagt var bleven ødelagt ved Trafalgar, og det var først ved Erobringen af denne Ø og Frankrigs endelige Afstaaelse af den ved Fredsslutningen, at Englands og Frankrigs hundredaarige Strid om den nye Verden fandt sin endelige Afslutning.

Saaledes ser vi England som endelig Sejrherre gaa ud af de hundredaarige Krige, som affødtes af de store Opdagelser i Sørejsernes Tid og Besættelsen af de nye, oversøiske Lande. Af de fem Magter, som havde kæmpet om Overtaget, og som hver efter sin Tur havde haft det en kortere eller længere Tid, var England ingenlunde den, som oprindelig havde vist det største Kolonisationstalent, heller ikke havde det overgaaet sine Medbejlere i Dristighed, Opfindsomhed og Energi; men det var den Magt, som havde staaet mest ubelemret af den gamle Verdens Stridigheder og Forviklinger, og som derfor kunde ofre størst Kraft paa sin Opgave.

Efter saaledes at have vist, hvorledes Englands hele Historie fra Dronning Elisabeths Tid følger et bestemt Løb og udmunder i én bestemt Opgave, i én fortsat Udvidelse, er Seeley naaet til at kunne opstille sit Problem. Hvilken Retning skal England følge i sin fremtidige Politik? Det har Valget imellem to forskellige Retninger, hvoraf den ene vil stille det paa Højde med

Digitized by Google

de største Fremtidsstater, medens den anden vil reducere det til en beskeden europæisk Stat, der ligesom Nutidens Spanien kan se tilbage paa en Tid, da det optraadte med Prætensioner paa at være en Verdensstat.

Forfatteren anfører her to forskellige Skoler eller Opfattelser, som i England selv gør sig gældende med Hensyn til Besvarelsen af dette Spørgsmaal, og hvoraf han betegner den ene som *den bombastiske,* den anden som *den pessimistiske.* Den ene fortaber sig i panegyrisk Beundring af det britiske Verdensriges uhyre Dimensioner, af den Kraftudfoldelse og Heroisme, som var virksomme ved dets Skabelse; denne Retning forsvarer derfor Verdensrigets Bevarelse som en Æres- og Følelsessag. Den anden indtager det stik modsatte Standpunkt, den betragter det britiske Verdensrige som et Produkt af Rovbegærlighed og Voldshandlinger, som en besværlig og unyttig Byrde, der berøver England de naturlige Fordele, det har i sin insulære Afsondring og udsætter det for Krige og Forviklinger paa alle Kanter af Jordkloden. Denne Retning anbefaler derfor en Politik, der sigter paa at benytte den første bedste gunstige Lejlighed til at frigøre sig fra dette Ansvar ved at opgive Verdensriget.

Forfatteren vender sig først mod Tilhængerne af den bombastiske Skole og anbefaler en langt moderatere Synsmaade. Han ser ikke, at der i selve Tingenes Natur ligger nogen Nødvendighed for, at en stor Stat skulde være bedre end en lille, da Historien som oftest viser os, at de store Stater i Reglen har været Stater af en lav Grad. Heller ikke kan han se nogen Forpligtelse til at vedligeholde et Verdensrige i umindelig Tid af blot Pietet for den Heroisme, der har skabt det, eller fordi Tanken om at opgive det kunde synes at røbe en Mangel paa Mod. Alle politiske Foreninger er til for at befordre de samvirkende Parters Interesser og bør være netop saa store og ikke større end nødvendigt for at fremme det almene Bedste. Hvis Foreningen med vore Kolonier eller med Indien var til Skade for begge Parter, hvis den bragte mere Fortræd end Gavn, vilde det forekomme os det rene Vanvid, om England skulde bestemme sig til at opretholde den til sit eget og sine forbundnes Skade.

Men, skønt der kun er lidt af virkelig Hæder ved de fleste af de store Riger, som Historien nævner, saa lad os lægge Mærke til, at Stor-England slet ikke i Ordets almindelige Be-

Digitized by Google

tydning er noget Verdensrige. Det er vokset en naturlig Vækst, er bleven til ved en ganske normal Udvandren af den engelske Folkestamme til andre Lande, der for Størstedelen var saa tyndt befolkede, at vore Udvandrere tog dem i Besiddelse uden Erobring. Hvad angaar Udvidelsen selv, kan ingen betragte den uden med Tilfredshed. Det er en af de største Velsignelser for en Nation at have et Afløb for sin overflødige Befolkning. Ja, rigtigt, siger Pessimisterne, men Nationens Udvidelse indeholder ikke nogen Nødvendighed for Statens, eller i al Fald kun saa længe, til Kolonien er vokset op til at gøre sin Selvstændighed gældende. „Kolonier er som Frugter, de bliver hængende ved Træet, saa længe til de er modne," udtalte *Turgot* et kvart Aarhundrede før de nordamerikanske Kolonier udstedte deres Uafhængighedserklæring. Mod denne Betragtning indvender Seeley, at den ingen Betydning har, fordi den amerikanske Frihedskrig fremgik af Omstændigheder og ud af en Tilstand, som Verden forlængst har opgivet. England var den Gang et agerdyrkende Land, der var alt andet end tæt befolket; Amerika var opfyldt af religiøse Flygtninge, der var gennemtrængte af Ideer, der i England selv var opgivne. I hvert Fald, den hele Tilstand er nu grundigt forandret. De store datidige Skilsmissegrunde, Verdenshavet og de religiøse Uenigheder, har ophørt at virke, og store sammenknyttende Interesser har i Steden begyndt at gøre sig gældende: Handel og Udvandring. Moderlandet har én Gang for alle opgivet at spille Stedmoderens Rolle, at stille uretfærdige Fordringer eller paalægge hæmmende Baand, og da det ønsker at have sine Kolonier som et Afløbssted baade for sin Overbefolkning og sin Handel, og da Kolonierne paa deres Side ogsaa maa føle, at der ligger en Fare i Løsrivelsen fra Moderlandet, foruden den aandelige Forarmelse som den vilde medføre, og da endelig Samkvemmet mellem Kolonierne og Moderlandet er stadigt tiltagende, saa synes der at være en Mulighed for, at vort Kolonirige mere og mere maa gøre sig fortjent til at bære Navn af Stor-England (Greater-Britain) og at Baandet maa blive bestandigt stærkere. Seeley anfører netop de nordamerikanske Fristaters Eksempel til Bestyrkelse af sin Opfattelse. I de amerikanske Fristater ser han det mest slaaende Eksempel paa en heldig gennemført Udvidelse af en Stat.

Man hører tidt Lovprisninger af smaa Stater; men man bør

Digitized by Google

vel erindre, at en lille Stat omgivet af andre smaa Stater er én Ting, og en lille Stat midt mellem store Stater en ganske anden, Det er herligt at læse om Athens' og Florents' skønne Tid; men denne skønne Tid varede kun, saa længe som de Stater, Athen og Florents fik at gøre med, var Stater af en nogenlunde lignende Størrelse. Men begge disse Stater sank pludseligt sammen, da større Stater af konsolideret Styrke voksede op i deres Nærhed. Athens Glans blegnede, da Makedonien tonede frem, og Kejser Karl den Femte gjorde en hurtig Ende paa Florents' store Dage. Hvis det da nu forholder sig saaledes, at en større Type af Stater, end de, som Verden tidligere har kendt, for Øjeblikket er under Udvikling, er dette da ikke en Grund til alvorlig Overvejelse for de Stater, som blive staaende paa det Udviklingstrin, der tidligere var almindeligt for Staterne? De samme Opfindelser, der muliggør vidtstrakte politiske Forbund, tenderer til at gøre de Stater, der blive staaende paa det gammeldags Udviklingstrin, usikre, betydningsløse, underordnede. Hvis de Forenede Stater og Rusland skulde hænge sammen endnu et halvt Aarhundrede, vil de til den Tid fuldstændig overskygge saadanne gamle, europæiske Stater som Frankrig og Tyskland og trykke dem ned i en anden Klasse. Og England vil ikke være anderledes stillet, hvis det til den Tid optræder som en blot europæisk Stat, som det gamle forenede Kongerige Storbritannien og Irland. Vi mindes om, at Rusland allerede tynger haardt paa Midteuropa, og hvad vil det ikke gøre, naar det med sit vidtudstrakte Landomraade og sin talrige Befolkning er naaet op paa Siden af Tyskland i Intelligens og Organisation, naar alle dets Jærnveje er byggede, dets Folk oplyst og dets Regering bygget paa en solid Grund? Og Seeley henleder Opmærksomheden paa, at hvis man giver det et halvt Aarhundrede til at gøre disse Fremskridt i, saa vil dets Folkemængde paa det Tidspunkt være ikke firsindstyve, men næsten hundrede og tresindstyve Millioner[1]). Til den Tid som mange af dem, der leve nu, kan vente at se, vil Rusland og de Forenede Stater overgaa de Stater, der nu kaldes store, lige saa meget som det sekstende Aarhundredes Landstater overgik Florens.

Men saa snart som Afstand er tilintetgjort af Videnskaben,

[1]) Man erindre at der allerede er gaaet næsten den halve Tid siden disse Betragtninger først blev udtalte i 1883 i den første Udgave af „The expansion of England."

Digitized by Google

saa snart det er godtgjort ved de Forenede Staters og Ruslands Eksempel, at politiske Forbindelser mellem vidt adskilte Lande eller Landsdele er mulig, saa toner ogsaa Stor-England frem ikke blot som en Realitet, men som en kraftig Realitet. Det vil komme til at høre til den stærkere Klasse af politiske Unioner. Dette oplyses ved et Eksempel: Kanadas Dominium i Forbindelse med Ny Fundland havde i 1881 en Befolkning paa noget over fire og en halv Million; men der er saa rigtignok ikke stort mere end én Indbygger paa hver engelsk Kvadratmil. I Storbritannien regner man derimod 291 Indbyggere paa hver engelsk Kvadratmil. Lad os nu et Øjeblik tænke os Besiddelsen Kanada befolket i samme Maalestok som Storbritannien, dens Folkemængde vilde da faktisk udgøre over tusind Millioner. En saadan Udvikling er ganske sikkert en fjærn Mulighed; men en uhyre Tilvækst i Folkemængde hører ikke til de fjærntliggende Muligheder. I Løbet af et godt halvt Aarhundrede vil de oversøisk boende Englændere — forudsat at Riget holder sammen — sikkert i Antal have naaet Indbyggerantallet i det europæiske England, og Englands samlede Folkemængde vil da udgøre over hundrede Millioner.

Jeg haaber nu, siger Seeley, at disse vidtstrakte Betragtninger over Englands Udvidelser maa have bibragt Læseren det Indtryk, at der er noget fantastisk i alle de grasserende Forestillinger om at opgive vore Kolonier eller opgive Indien. Men her drejer Forfatteren saa pludselig af med en Bemærkning om, at skønt det er det Slutningsresultat, hans Overvejelser har ført ham til, saa er det ikke den Slutning, som han stærkest ønsker at indpræge i sin Tilhørers Sind. „Hvad jeg ønsker her er ikke saa meget at meddele Dem (det er Studenter han taler til) et rigtigt Syn paa praktisk Politik, som at give Dem en rigtig Opfattelse af det historiske Studium, dets Opgave og Metode." Hvad behager? Bliver Manden bange? Er det Akademikeren, der frygtsom forflygtiger sig i en Mundfuld Abstraktion? Man har under Læsningen af denne geniale Bog saa levende modtaget Indtrykket af, at dens Forfatter er fuldt personlig til Stede i de udtalte Overbevisninger, der er sammensankede med saa vældig en Flid og tilrettelagt med saa overbevisende Klarhed. Og end mere: man har faaet det Indtryk, at disse Tanker er hans Livs bærende, at hans hele Arbejde og Studium har samlet sig om dem: i denne

Digitized by Google

Tro paa den engelske Races Fremtidsopgave. Fornægter han nu sin egen Tro? Vil han sige, at han kun er en *professional,* en Historiker, der har foretaget et politisk Eksperiment, som ikke maa opfattes alt for alvorligt, fordi det hele Spørgsmaal til syvende og sidst maa overlades til de praktiske Politikeres Visdom.

En saadan Fremgangsmaade vilde meget lidt ligne de praktiske Englændere, hvis aandelige Særpræg netop ligger i en Enhed mellem det teoretiske og praktiske, mellem Tænken og Handlen. Allermindst vilde den ligne John Seeley.

Nej, men Sagen er den, at han, idet han afslutter sine Forelæsninger finder sig staaende ved det Enhedspunkt, hvorfra hele hans Tænken og Virken udspringer: Enheden af Politik og Historie. Denne Tanke er i ikke mindre Grad afgørende for hans Forfatterskab end det Syn paa Englands Opgaver, hvori det udmunder. Idet han nu ender sin lange, dobbelte Forelæsningsrække, som fremkom i et Universitetsauditorium i Cambridge, og afslutter sine saa praktisk følgerige politiske Betragtninger, føler han Trang til at betone denne Enhed, til at sige sine Tilhørere det saa eftertrykkeligt som muligt, at han har intet Øjeblik fraveget sin Opgave, ikke forladt det historiske Felt for at drive utidig politisk Propaganda. Som Historiker har han talt, som Historiker har han behandlet sit Lands vigtigste Spørgsmaal og i Kraft af hele sin historiske Metode sat det under Debat, idet han ud af Fortidens Historie har søgt at finde Lovene for Fremtidens. Denne Synsmaade er ikke ny eller tilfældig, ikke konstrueret *ad hoc.* Seeley kunde i saa Henseende paaberaabe sig sin første Forelæsning, den Tiltrædelsesforelæsning, han holdt i 1869 ved sin Overtagelse af Professoratet i Cambridge — en Forelæsning, som sikkert er uden Sidestykke. I denne Forelæsning drøfter han det aller principielleste Spørgsmaal, der overhovedet kan opkastes indenfor Historieforskningen, Spørgsmaalet om Historiens Betydning i vor Tid.

Han klager her over den ringe Interesse for Historie, der findes ved de engelske Universiteter, og han fremsætter det Spørgsmaal, hvilken Betydning det historiske Studium har som Led i Opdragelsen. Hvorfor studerer man Historie? Matematikken kan lære os Skarphed i Tanke, Konsekvens i vore Følgeslutninger, kan hjælpe os til at hæve almindelige Opfattelser til bestemt formulerede og begrænsede Sætninger. De klassiske

Digitized by Google

Studier tjener til at uddanne os til Veltalenhed og løfter tillige Sindet ved Beskæftigelsen med store Mænds Tanker, de opdrager os til at finde Behag i ædle Nydelser. Naturvidenskaberne lærer os at finde os til Rette i Naturen, de uddanner vort Øje til at iagttage og aabenbarer os den udmærkede Orden, der hersker i Universet. Filosofien endelig gør os bekendt med os selv, lærer os at undres ved den vanskelige Betragtning af „det dunkle Dyb, som Tanken ej kan lodde," vort personlige Jeg, og at iagttage det i dets forskellige Funktioner som forstaaende, tvivlende, troende, vidende, ønskende, elskende, rosende, dadlende. Det er disse store Lærefags aabenlyse Fortrin. Anbefaler Historien sig nu ved mindre iøjnefaldende Fortrin? Er dens Krav paa vor Interesse mindre vel begrundede? Er de særligt dunkle, vanskelige at forklare eller at godtgøre?

Tværtimod — udbryder Seeley — det synes mig saa let en Sag, at jeg vilde føle mig forlegen ved den altfor selvindlysende Forstaaelighed af den fremsatte Paastand, hvis jeg ikke vidste, at Historiens Betydning er altfor lidt anerkendt ikke blot her ved Universitetet, men i engelsk Opdragelse overhovedet. Lad mig da sige, at Historien er Skolen i Statsmandskunst. Hvis jeg ikke talte til Studenter ved Cambridgeuniversitetet, vilde jeg anslaa en mere lavmælt Tone. Jeg vilde da foretrække at sige, at eftersom det paahviler enhver Borger i et frit Samfund at tage nogen Del i offentlige Anliggender, saa er det ønskeligt baade for Almenhedens Vel og for at hvert enkelt Individ kan bevare Agtelsen for sig selv, at store Begivenheder og almene Interesser udgøre en Del af det Studium, hvorigennem Fremtidens Borger uddannes til Varetagelsen af sine Pligter, saa at han med nogen Forstaaelse kan følge Udviklingsgangen i sin Samtids Historie, selv om han ikke skulde blive kaldet til at tage nogen større personlig Del deri." (Lectures and essays Pag. 325. Eversley ed.).

Og paa et andet Sted i samme Afhandling hedder det:

„Historien er da efter min Paastand en Skole for offentlig Interesse og Fædrelandskærlighed. Uden at have i det mindste noget Kendskab til Historien kan intet Menneske have en virkelig Forstaaelse af Politik, og uden at have en betydelig historisk Viden kan ingen fælde en virkelig politisk Dom. Der er ganske vist lidenskabelige Politikere, som savne endogsaa den tarveligste historiske Kundskab; men det vilde være bedre for dem ganske at afholde sig fra Politiseren; der er Mennesker, der har *nogen* historisk Viden, som er politisk indifferente; men det er fordi de ikke kan Historie *nok*. Men, hvis det historiske Studium er vigtigt for enhver Borger, saa er det det ene fornødne for Lovgiveren og Regenten. Der er utvivlsomt mange Ting, som det

Digitized by Google

er ønskeligt, at en Politiker skulde vide. Det er godt, om han sidder inde med den Kultur, der kendetegnede den ældre Skole af Statsmænd, den litterære og klassiske Smag, der udmærker Politikere som *Fox* og *Canning*. Paa samme Maade kan man sige om en Sagfører eller en Præst, at det er et Plus i hans Karakterbog, hvis han er en Mand, der besidder nogen litterær og videnskabelig Dannelse. Men det ene afgørende for en Jurist er Lovkundskab, som det ene afgørende for en Præst er Kendskab til Teologi, og saaledes vil jeg vove at sige, at det ueftergivelige Vilkaar for en Politiker er Kendskab til Statsøkonomi og Historie."

Seeley søger nu at bestemme Historiens Begreb, saaledes som han opfatter den, skønt han udtaler at en saadan Undersøgelse vilde føre ham for vidt. Han siger da, at han behandler Historien uden at gøre nogen Forskel mellem Nutid og Fortid. Der er en Mængde af Fortidens Tildragelser, som efter hans Mening er uden historisk Betydning, og der er en Mangfoldighed af Nutidsbegivenheder, som have historisk Betydning. Videnskaben ordner Kendsgerningerne efter indre Lighed, ikke efter Datoer eller Tidspunkter. Hvis Historien skulde befatte sig med alt, hvad der er sket i Verden, vilde den ikke være en enkelt Videnskab, men afgive det induktive Grundlag for alle Videnskaber.

Det viser sig nu imidlertid, at en Række af betydelige Statsmænd — saadanne som *Walpole, Carteret, Cobden* og *Macaulay* — skønt de ingenlunde er uenige om Historiens Betydning, dog nærer højst forskellige Anskuelser om, hvilken Maade der er den rette at studere den paa. Seeley minder om Cobdens og hans Skoles stadige Vrængen ad de klassiske Studier. Denne Retning har intet andet Maal for de historiske Kendsgerningers Betydning end deres Nærhed ved vor egen Tid, medens den anden Retning maaler de historiske Begivenheder ved deres indre Betydning og Værdi; den ene Skole bekymrer sig saaledes kun om, hvad der er moderne, hvorimod den anden ud fra den Betragtning, at nogle af de mindeværdigste Ting hændte i fjærne Tider, er tilbøjelig til at tilkende Oldtidens Historie Fortrinet. Hvis dette virkelig var hele Modsætningen, siger Seeley, vilde han ikke betænke sig paa at slutte sig til Forsvarerne af den gamle Historie. Han indrømmer, at der er mere Belæring at høste hos *Tukydid* end hos *Froissart,* og selv langt nyere Tider end dem, Froissart har behandlet, synes ham ret værdiløse i Sammenligning med

Digitized by Google

visse Perioder i Oldtidens Historie. Han føler sig mere hjemme i Rom paa Ciceros Tid end i Paris under Frondens Uroligheder. Men Striden staar heller ikke imellem ældre og nyere Historie, den staar imellem Fortidens og vor egen aller egentligste Nutid: Øjeblikkets. Stilles Spørgsmaalet saaledes, kan Valget ikke være tvivlsomt. Idet man vender Historien bort fra det svundne til det nærværende, faar den i Virkeligheden Karakter og Rang af et eksperimentalt Studium: Den bliver en Raadgiver med Hensyn til Øjeblikkets brændende Spørgsmaal.

Det er i denne Aand, at Seeley henvender sig til Studenterne i Begyndelsen af sin Bog om „England som Verdensmagt," naar han beder dem betragte Englands Historie som et Hele og prøve om de ikke kan finde nogen Mening i den, og om de ikke kan finde en eller anden praktisk Slutning, hvortil den fører.

„Hidtil," siger han, „har De maaske beskæftiget Dem med Datoer og Navne, Kongerækker og en Mangfoldighed af Krige og Slag. Den Tid er nu kommet, da De maa stille Dem selv det Spørgsmaal: „Til hvad Nytte?" Hvad er det praktiske Udbytte af, at vi har samlet alle disse Kendsgerninger og bebyrdet vor Hukommelse med dem. Hvis de ikke fører til Erkendelsen af store Sandheder, der paa én Gang har videnskabelig Almenbetydning og praktisk Værdi, er Historien kun en Underholdningsgenstand, der vanskelig vil kunne hævde sin Plads mellem Nutidens mange fremstormende Videnskaber." (The expansion of England. Pag. 3. Eversley ed.).

Og i Kapitlet om „Historie og Politik" udvikler han sin Tanke nærmere.

„Det er Overtro," hedder det her, „at mene at store offentlige Begivenheder, fordi de fremtræde i en større Maalestok, har noget mere skæbnebestemt nødvendigt ved sig end almindelige Privatbegivenheder, og denne Overtro magtstjæler vor Dømmekraft. Det er umuligt at danne sig en Opfattelse eller en Dom om en stor, national Politik, saa længe man vægrer sig ved at antage Muligheden af nogen anden Politik."

Naturligvis anvender Seeley disse Betragtninger paa Englands Nutidsstilling, paa Spørgsmaalet om, hvilken dets Fremtids politiske Kurs skal være, om det skal skille sig ved sine Kolonier, eller om det skal sætte al Kraft ind paa at knytte dem stadigt nærmere til sig og saaledes udvikle sig til et Verdensrige. Dette er et politisk Problem, siger han, men det er lige saa vel et historisk. Politik og Historie er kun to forskellige Sider af den samme

Digitized by Google

Sag. Der er en vulgær Opfattelse af Politik, som reducerer den til blot Kævl mellem Interesser og Partier, og der er en smaatskaaren Opfattelse af Historien, som kun vil anvende den til litterær Underholdning og som frembringer Bøger, der svæve midt mellem Poesi og Prosa. Disse Afarter, siger han, stammer fra en unaturlig Sondring mellem to Omraader, der høre nødvendigt sammen. Politik bliver aandløs, naar den ikke frigøres gennem Historien, og Historien svinder ind til blot Litteratur, naar den taber sit Fodfæste i den praktiske Politik og taber Sansen for sit Forhold til den. Og han opstiller sin bekendte Sætning: Historie er Fortidens Politik, Politik Nutidens Historie.

Ud fra dette Synspunkt og denne Opfattelse af Historiens Opgave retter han sit Angreb paa den i Nutiden saa yndede kulturhistoriske Opfattelse af Historien, og han adresserer ganske særligt dette Angreb til sin Landsmand *Thackeray,* der har gjort sig til Talsmand for denne Opfattelse.

Thackeray, siger han, hævder, at „vi skal gøre os bekendt med Fortidens Liv og Væsen." Hvad er Meningen af dette? Han forklarer det selv. Naar vi læser i disse henrivende Bind af „The tatler" og „The spectator" (Tidsskrifter i det 18de Aarhundrede) vender den svundne Tid tilbage, vore Fædres England lever op paany. Vi se igen Majstangen rejst i Londons „Strand", i Kirkerne trænges Dag efter Dag de andagtsøgende; Skønaanderne mødes i Kaffehusene, Adelen ager afsted til Modtagelsen ved Hoffet, Damerne ile til Modebutikkerne, Portechaisedragerne puffes i Gaderne, Tjenerne løber med Kæder foran Kareterne eller klemmer sig gennem Trængslen udenfor Teatrenes Døre. Jeg paastaar, at Digtningen indeholder en større Mængde Sandhed i opløst Tilstand end den Bog, som foregiver at være lutter Sandhed. Af den digtede Bog faar jeg det levende Billede af Tiden, af dens Sæder, dens Røre, Dragterne, Fornøjelserne, Latteren, Selskabets Latterligheder — den gamle Tid lever igen og jeg er paa Rejse i gammel England. Kan den solideste Historiker gøre mere for mig?"

„Det er ganske naturligt, at en stor Romanforfatter tænker saaledes," bemærker Seeley. „Den berømte Ingeniør *Brindley* blev en Gang spurgt, hvorfor han mente at Floderne var til, og svarede uden fjærneste Tøven: „Til at lave Kanaler af." Og spørger man Thackeray, hvorfor Dronning Anna levede, og hvorfor Englænderne under Hertugen af Marlborough bekæmpede de Franske, saa svarer han uden at blinke: „Det var for, at jeg kunde skrive min udmærkede Roman: „The Esmonds." Ja, naturligvis tænkte han saaledes, men hvor kunde han med sin humoristiske Sans gaa hen og tilstaa det?"

Som man ser, appellerer han til vor Skepticisme. Han nægter

Digitized by Google

ikke, at Historien vilde være af stor Betydning, hvis den var sand; men den er ikke sand, siger han. Han tror ikke et Ord af den.

Seeley hævder nu i Modsætning hertil, at Historien *er* sand, at den gennem Historikernes Arbejde mer og mer er bleven det. Den ligger nu, efter at den for en stor Del er omskrevet, paa Videnskabsmandens Bord som en Stofmasse, hvoraf han kan uddrage sine politiske Slutninger og Lærdomme. Og hvis det maa indrømmes, at man *kan* naa til historisk Sandhed, og det maa det, saa kan der ikke længere være nogen Uenighed om dens kolossale Betydning. Den behandler Kendsgerninger af den største og videstrækkende Betydning, Aarsagerne til Rigers Fremgang og Forfald, Krig og Fred, Millioners Lidelse og Lykke. Og han slutter med disse stolte Ord, der kunde staa som Motto under hans Billede: „Jeg siger Dem, at naar De studerer Englands Historie, studerer De ikke Englands Fortid, men dets Fremtid."

Det er i nøje Overensstemmelse hermed, naar Seeley slutter sin Bog „On the expansion of England" med disse Ord:

„Ofte er jeg af dem, der ligesom jeg selv har fordybet sig i det Spørgsmaal, hvorledes man skal undervise Historie, bleven mødt med den Bemærkning: „Man skal fremfor alt gøre den interessant!" I en vis Forstand kan jeg billige denne Opfattelse, kun at jeg opfatter Ordet interessant i en forskellig Mening — en Mening, som i Virkeligheden er den oprindelige og rigtige. Ved interessant forstaar man i Reglen romantisk, poetisk, forbløffende; i den Forstand forsøger jeg ikke paa at gøre Historien interessant, fordi det efter min Mening ikke kan gøres uden at forfalske den med uægte Tilsætninger. Men Ordet interessant sigter i Virkeligheden heller ikke paa det romantiske. Interessant i Ordets egentlige Forstand er det, som paavirker vore Interesser, som griber dybt ind i vor Tilværelse og faar afgørende Betydning. Jeg har forsøgt at vise Dem, at det moderne Englands Historie fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede er interessant i denne Forstand, fordi den er svanger med store Resultater, som vil paavirke vort Liv og vore Børns Liv og blive afgørende for vort Lands fremtidige Storhed."

De Synspunkter, Seeleys Bog forfægtede, var ikke absolut nye. Allerede i 1868 havde *Charles Dilke* gjort sig til Talsmand for Kravet om et Stor-England; men Seeley var den første, der bragte dette Krav i litterær Form og underbyggede det med historisk Begrundelse. Hans Syn paa engelsk Politik og dens Opgaver var den Gang langt fra almindelig anerkendt af hans

Digitized by Google

Landsmænd. Endog Statsmænd som *Cobden, Durham* og *Gladstone* betragtede nærmest Kolonierne som en unødvendig og derfor farlig Ballast.

I Overensstemmelse med sin hele Synsmaade hævdede Seeley ogsaa eftertrykkelig i Tale som i Skrift sin Stemme mod *Home rule,* det af Irerne forlangte og af Gladstone forfægtede irske Parlament og traadte i Skranken for Bestræbelser som dem, der repræsenteredes af *Imperial Federal League.* Men han holdt sig fri for Jingoisternes Overdrivelser, naar de i Stor-Englands Historie kun se et Udslag af den angelsaksiske Races Overlegenhed, som om Englænderne fra Naturens Haand var de ypperste Mennesker, og hævder Rigets Interesser paa Bekostning af Retfærdigheden. Han, der Gang paa Gang har blottet Tomheden og Hulheden i Macaulays chauvinistiske Betragtninger, var skarpt paa sin Post overfor enhver national Overvurdering.

Seeley døde i Cambridge, hvor han havde beklædt Stillingen som historisk Professor fra 1869, efter en lang og haard Sygdom. Hans Død indtraf i 1895 og han var da tresindstyve Aar gammel. Som Anerkendelse af sine Fortjenester var han af Dronning Victoria bleven ophøjet i Adelsstanden.

ALFR. IPSEN.

Digitized by Google

DAVID

GRUNDLÆGGEREN AF DET 19DE AARHUNDREDS MALERKUNST

For saa vidt man i det hele kan tale om egentlig Billedkunst i den antikiserede Stil, som er bleven opkaldt efter Ludvig XVI, og som skabtes af Kunsthaandværket paa dennes Tid, er der ikke meget nævne. Det maatte være *Clodion*'s Statuetter og Relieffer, som trods deres Paavirkning af Antiken er fri for al Strænghed og Kulde, og som smigrer sig ind med deres fuldendte Form og fine Ynde i Linjerne. Eller det maatte være Me *Vigée Lebrun*'s Portræter af skønne Kvinder, derimellem Billederne af hende selv, som vel ikke kan siges fri for nogle Stænk af kvindeligt Koketteri, men som til Gengæld — skønt ogsaa flygtig berørte af Antiken — er velgørende fri for Pedanteri. Man kunde maaske endnu i denne Sammenhæng nævne *Hubert Robert*'s dekorative Landskaber, som — deres antike Søjler og Ruiner tiltrods — er ægte rococoagtige i deres Sølvtoner og deres spirituelle Leg med et alvorligt historisk Stof. Hverken for ham, eller for Clodion eller for Me Lebrun, eller for Kunsthaandværkerne, der arbejdede i Ludvig XVI's Stil paa Bestilling af Marie-Antoinette og Aristokratiet, var Antiken nogen Tugtelse. De sugede Sødmen af den uden at bekymre sig om dens Strænghed. *Ce qu'à nos jardins sont les fleurs, les arts le sont à la vie,* har en af dem skrevet i en kobberstukken Ramme af Blomster. De havde endnu Rococotidens Opfattelse af Kunsten som en Forskønner og Forsøder af Livet.

Men denne Opfattelse var ikke længere den gængse blandt

Digitized by Google

Billedkunstens Dyrkere i Frankrig. *La manière nôble et simple du bel antique:* det var nu Idealet, mod hvilket hver paa sin Vis stræbte. *Il a pris parmi nous une belle fureur pour Homère. Il nous pleut de traductions de tous les côtés,* skriver Caylus i et Brev fra 1764. Winckelmann blev i 1766 oversat til Fransk; Dandré Bardon udgav i 1772 et Par Bind om de Gamles Dragter og Møbler og udfyldte dermed navnlig et stort Savn i Akademiet, hvis Konkurrenceopgaver ikke mere hentedes fra Biblen, men fra den græske og romerske Historie. „Sokrates Endeligt", „Germanikus Død": det var saa tidligt som i 1762 Opgaverne til Grand Prix; de heroiske Æmner stod alle paa Dagsordenen. Ingen saa dog endnu, hvor det bar hen; ingen anede Sammenhængen mellem denne Reaktion i Kunsten og den Revolution i Samfundet, som i det stille forberedtes samtidig. Hvor skulde ogsaa nogen kunne ane den? Selv hvad *Vien,* den mest yderliggaaende af de Antikiserende, malede eller lærte sine Elever at male, saa ganske tandløst ud. Det kom ikke Antiken nærmere, end Poussin eller Lesueur var kommen den, fra hvis akademiske Kunst den ny Klassicisme kun adskilte sig ufordelagtigt derved, at der var dygtigt med Reminiscenser af Rococostilen i den. Hvor skulde det kunne være anderledes? Alle de Kilder, hvoraf den ny Klassicisme øste, nemlig Kobberne i de lærde Rejsebeskrivelser, var jo inficerede af Rococo, udførte, som de var af Kunstnere eller Dilettanter, der med eller mod deres Vilje gav alt den rette „Tournure". Endnu i Viens Skole, endnu Ansigt til Ansigt med Antikerne, blev Eleverne indøvede deri. De maatte udføre ét Billed af *l'antique tout cru* (den ganske raa, d. v. s. utillavede Antik). Men det var ikke det endelige Billed. Dét udførtes hjemme, og det fremkom derved, at man „rynkede Brynene, fremhævede Kindbenene og aabnede Munden en Smule".

Citatet er af ingen ringere end *David,* hvis første Fortjeneste det netop blev at frigøre Kunsten af denne afskylige udlevede Manér. Han var bleven opdragen med den hos selve dens Mester, Boucher, og til hvilken Grad han begyndte som en Efterligner af denne, viser Billedet af „Minervas Kamp mod Mars" i Louvre. Denne tøsede Ballet-Minerva, hvis hvide Særk blotter ufornødent meget af hendes ene rosenrøde Laar, denne Venus, som hviler med sin udfordrende yppige Hofte paa Skyerne, denne Amorin, som over hendes Hoved knuser en Taare: det er saa ægte

Digitized by Google

Boucher'ske Typer, som om Boucher havde malet dem selv. Man lærer David paa hans næste Stadium at kende i hans „Belisaire", malet efter hans Hjemkomst fra en Rejse til Italien, paa hvilken han havde ledsaget sin nye Lærer Vien, efter at denne var bleven udset til Direktør for Akademiet i Rom. Det var Poussinsk-Viensk i sin Form, d. v. s. et tørt akademisk Billed; men der var i Soldaten, som genkender den blinde gamle Feltherre en theatralsk Pathos, for hvilken Tiden allerede var moden, lige som den tog sig selve Billedets Æmne til Indtægt som et af de hjærteskærende Exempler, man nu allevegne søgte paa monarkisk Mangel paa Menneskelighed. En Dag, medens det i 1781 var udstillet paa Salonen, og det rygtedes at David var set i dets Nærhed, blev han omringet af den begejstrede Mængde, løftet paa dens Skuldre og baaren i Triumf til sit Hjem.

Det staar intet Steds skrevet, men man har Lov til at tro, at denne Hændelse fik den dybeste Indflydelse paa David. Det vides ikke, at han til da havde vist Sans for andet end Kunst. Nu slog med ét en Bølge af Samfundets Stemning ham i Møde og løftede ham i Triumf. Tidligere maaske end for nogen anden har i denne Stund Revolutionen dæmret for hans Bevidsthed, og i et Nu har han anet sin Mission.

Hvorom alting er: Forudsætningerne for hans epokegørende „Horatiernes Ed", hvortil han undfangede Ideen paa sit Besøg i Fædrelandet, men som han udførte efter at være vendt tilbage til Italien, de er nok saa meget at søge i Paris, som i Rom. Da han anden Gang ankom dér, var *Mengs* død; men *Canova* var kommen fra Venedig, og Klassicismen paa romersk Grund havde nu i ham og i den gamle *Battoni* et Par Stjærner af første Rang, som ikke let lod sig fordunkle. Battonis glandsbilledagtigt farveblomstrende, smægtende og søde Kunst havde tilfredsstillet en nøjsom Tidsalders Forestillinger om Antikens og Rafaels Fortrin og havde skabt sin Mester en lige saa uhyre som ufortjent Berømmelse. Han nærmede sig nu de 80 Aar, og han saa med Uvilje i den 22aarige Canova en aandsbeslægtet Kunstner opstaa som Arvtager til sit Ry. Vel erkendte han Canovas Talent; men han sagde om det, at det var „paa ganske falske Veje". Dette „falske" ved Canova var noget ægte barokt, noget ægte Berninisk, som han havde i Kraft af sin Tid og sin Fødsel, og som det aldrig lykkedes ham at overvinde, skønt der var nok, som

Digitized by Google

gjorde ham opmærksom derpaa. Han tilhørte i Rom en Kreds af Datidens mest oplyste Forskere og Kendere af Antiken: Maleren, Arkæologen og Samleren *Gavin Hamilton, Visconti,* Udgiver af „Museum Clementinum" og Winckelmanns Efterfølger som Tilsynshavende med Roms Antikviteter, *Milizia,* Arkitekt og Forfatter af „Memorie degli architetti", *Quatremère de Quinzy,* Arkæolog og Kunstskribent, kendt i den nulevende Slægt ikke mindst af sin varmtskrevne Bog om Canova. Men denne — Canova — havde dog med al sin Agtelse for dette lærde Lag sin egen Opfattelse af Oldtidens Billedhuggerkunst, der mere stemte med hans egen Karakter som Kunstner end med den, der almindelig tillagdes Antiken. Man ser det af hans Kunst; man har sort paa hvidt for det i et Brev, han tilskrev Quatremère de Quincy efter nylig at have stiftet Bekendtskab med Parthenon-Skulpturerne. De Antiker, som han — og alle andre — indtil da havde kendt, var næsten udelukkende Frembringelser fra Forfaldstiden. Man kendte hverken den tidlige græske Kunst eller Kunsten fra dens første Blomstringstid, da Lord Elgin bragte Panthenons-Skulpturerne til England. Det var først i 1816, de blev offentlig tilgængelige; altsaa paa et langt senere Tidspunkt end det, paa hvilket Fremstillingen her dvæler; men, som det vil ses, giver Canovas Ytringer om disse Skulpturer ogsaa tilbageskuende Oplysninger om hans tidligere Opfattelse af Antiken, hvori Parthenon-Skulpturerne egentlig kun bestyrkede ham. „Dette er det sande Kød", skriver han, „dette er den skønne Natur, som i det hele taget de Gamles Billedhuggerarbejder er det .... Jeg tilstaar, at da jeg saa disse Ting, blev min Forfængelighed smigret, fordi jeg altid har haft den Fornemmelse, at de store Mestre maatte have arbejdet paa denne Maade og ikke paa nogen anden .... Dette er nok til en Gang for alle og afgørende at faa Billedhuggerne til at give Afkald paa enhver Strænghed og faa dem til at holde sig til Naturens skønne og bløde Form." Den bløde Form, den Bernini'ske *Morbidezza,* mod hvilken Winckelmann havde ivret, den er just et af de væsentligste barokke og urene Elementer i Canovas tilstræbte Klassicisme. Et andet uklassisk Element i hans Kunst er hans lumre sydlandske Sanselighed, et tredie den italienske Virtuositet i hans Haand. Men ugræsk frem for noget er maaske dog nok det Hang til Smægten og Sentimentalitet, som vansirer selv de skønneste af hans Arbejder.

Digitized by Google

Han delte dette Hang med en Mængde af sine Samtidige. Klopstock og Gellert, Young og Ossian, frem for alle dog Goethe med sin Werther havde skabt en „Weltschmerz" ogsaa i de Lande, hvor man savnede et Ord for Fornemmelsen. Fra sit andet Ophold i Rom, der delvis faldt sammen med Davids, fortæller *Tischbein* i sine Erindringer et Træk, som tydelig maler den smørbløde Tilstand i Sindene. Han saa en Dag et ufuldført Billed af „Coriolan og hans Moder" hænge hos Battoni og spurgte denne, hvorfor han ikke havde gjort det færdigt. „Fordi jeg vilde blive for rørt derved", var Svaret. Og idet nu den gamle Kunstner forklarede Kompositionen nærmere, „begyndte han at græde bitterlig, og da heller ikke *mine* Taarer er tilfrosne," tilføjer Tischbein, „saa græd vi begge foran Billedet".

Fra det elegisk smægtende til det taaredrivende sentimentale: det var Stemningsskalaen i den Figurkunst, der omgav David i Rom. Nu satte han med „Horatiernes Ed" sit Staal mod dette Smør, og det baade skar og skurrede i de følsomme Sjæle omkring ham. Han havde i de 11 Maaneder, han brugte til at male Billedet, isoleret sig fuldstændig fra den internationale Koloni af Kunstnere. Paa sin første Rejse havde han samlet sig et Fond af Studier efter Oldtidens Mindesmærker, og hermed, tilligemed sine Modeller, sin talentfulde Elev og Hjælper, *Drouais,* og et Antal Hjælme og Vaaben, som han havde ladet en Blikkenslager udføre efter antike Forbilleder, laasede han sig inde, indtil Billedet stod færdigt, og han selv rejste hjem. En af de første, der fik det at se, var Tischbein, „und als ich es sah," siger denne i sine Erindringer, „ergriff mich ein eiskaltes Schauer". Men han siger ogsaa, at „hvis nogensinde et Billed har vakt Opsigt, saa var det dette. Flere Dage igennem var det som en Procession. Fyrster og Fyrstinder kom kørende for at se det; Kardinaler og Prælater, Monsignori og Klerke, Borgere og Arbejdere, alle ilede de derhen. Bagefter mødtes disse Folk paa Værtshusene. En sagde: „det er bedre end Raphael"; en anden: „det er intet mod Rafael". Under Paavirkning af Vinen kom det til Slagsmaal og Dolkestik. Og saaledes stredes Dannede og Udannede, Lærde og Læge, Kendere og Ikke-Kendere om dette Billeds Værdi."

Det er lettere at forstaa, at det blev omstridt i Rom, end at det i det hele dér fandt nogen Forstaaelse. Thi med de af Smægten segnefærdige Skikkelser, som dér stod frem paa Staf-

Digitized by Google

felier og Kavaletter, har „Horatierne" intet Slægtskab. De er hjærtekolde, fantasiløse, forstandsnøgterne; langt fra at være segnefærdige af Smægten staar de lige saa urokkelig fast paa deres Ben som paa deres Overbevisning; de har Sener af Jærn, Karakterer og Viljer af Staal. De tiltaler os ganske vist ikke mere med deres Væsen, disse tre barske Mænd, der alle tre i samme Sekund gør det samme drabelige Skridt frem med højre Fod, og som alle tre sværger i samme pathetiske Stilling med højre Haand fremstrakt mod de Sværd, deres Fader rækker dem. De synes os for indstuderede; de handler snarere, som der handles paa et Theater end paa Livets egne Scene i de store Lidenskabers Øjeblikke. Men der er dog noget ved deres Væsen, som aabenbart en Gang har haft en Slags Ret og Gyldighed, og som derfor har Krav paa, at man søger dets Forklaring i Historien. Man søger den heller ikke forgæves. Historien lærer os, at en dyb Sympathi for Oldtidens Heltesind og Borgerdyd, en Sympathi, hvis første Tilkendegivelse maaske var de Opgaver over heroiske antike Æmner, Akademiet allerede udskrev i Tredserne, i Firserne bemægtigede sig hele det dannede Frankrig. Den opstod, denne Sympathi, naturligvis ikke ved nogen Selvantænding af det historiske klassiske Stof; men dette gav sig til at blusse som simpel Følge af, at det kom i Berøring med Tidens brændende Spørgsmaal. Paa Forhaand var Stoffet i stort Omfang spredt i den Ungdom, som voxede op; thi i højere Grad i Frankrig end i noget andet Land hvilede Ungdommens Uddannelse paa Studiet af Oldtidens Forfattere. „Vi var," fortalte senere Nodier, „mere forberedte paa Revolutionssprogets ejendommelige Tone, end man skulde tro; det kostede os ikke megen Møje, fra Studierne i vore Gymnasier at gaa over til Kampene paa Forum. I Skolerne gaves der f. Ex. Prisopgaver af denne Art: hvo staar højst, den ældre Brutus, der ofrede sine Børn, eller den yngre Brutus, som ofrede sin Fader? Saaledes har Livius og Tacitus bidraget mere til at tilintetgøre det monarkiske System end Voltaire og Rousseau." Rousseau havde vakt Sværmeriet for den tarvelig klædte, tugtige Kvinde med de sunde Børn ved sit frugtbare Bryst; nu, hvor de fremsynte allerede anede, at Fædrelandet var i Fare og instinktmæssigt følte, at der kunde blive Trang til ideale Mænd, nu genkaldte man sig i sine Drømme om saadanne Billederne af Oldtidens Borgere, og i

Digitized by Google

ingens Drømme tegnede disse Billeder sig tidligere end i den unge David's, om hvem en Taler i Jakobinerklubben senere kunde sige med Rette, at han „med sit Geni var ilet *forud* for Revolutionen."

Det er da ikke Klassicismens æsthetiske, men Revolutionens ethiske Kærlighed til Oldtiden, der slaar En i Møde fra hans Billed af „Horatierne". Det altfor højstemte, det hastemte i disse Skikkelser er fransk og hverken græsk eller romersk. De har deres theatralske Væsen fælles med en Mængde af de levende Figurer, der siden agerede i Revolutionens store Drama. Mere eller mindre blev dette af alle dets Rollehavende spillet med en Pathos, som var lært af den gamle franske Tragedie, og det var ogsaa dér, Horatierne havde lært deres hule og tomme Deklamation. Naar de tiltrods for den dog gør Indtryk paa En, naar deres Mandighed synes ægte som deres Muskler, saa beror dette paa Kraften i den Kunst, hvormed Formen i dem er krystet ud af Naturen. Tyve Gange ommalede David efter sit bekendte Sigende den gamle Horatius' venstre Fod, og en Kender af Kunstens Fremstillinger af Menneskeskikkelsen har givet det Ben, der hører til denne Fod, det Skudsmaal, at „det er et aldeles fortrinligt Stykke Figurmaleri". Men ikke blot i dette Ben: i samtlige de nøgne Partier og delvis ogsaa i de drapperede er Formstudiet i dette Billed enestaaende indtrængende i sin Energi. For Betydningen af den Realisme, som David dermed førte ind i den franske Klassicisme, gjorde man sig ganske vist ikke Rede, da „Horatierne" fremkom i Frankrig; men utvivlsomt bidrog denne Haandgribelighed ved Tingene til den Magt, som Billedet dér øvede over Sindene. Her var de Mænd man søgte: Oldtidens Helte opfattede fra den mandige Energis Side og malede i en energisk mandig Aand, hvori Revolutionsaanden maatte genkende sig selv og virkelig ogsaa gjorde det.

En „transport universel" blev Virkningen af Billedet, da det i 1785 blev udstillet i Paris. Og denne Virkning slog tilbage til David, og en Vexelvirkning begyndte mellem ham og Tiden. Man havde indtil da paa Theatret spillet Oldtidens Helte med Pudderparykker paa Hovederne; nu optraadte Larive og straks efter Talma i korrekte antike Dragter i de antike Roller, og i stigende Grad blev nu Theatret det Sted, hvor det heroiske Oldtids-Ideal blev studeret og kopieret. David tegnede Dragter for

Digitized by Google

Talma; Talma tegnede sine Karakterer ind i dem; David gik hen for at se Talma spille, og „Sokrates Død" eller „Brutus", der efterfulgte Horatierne, viser tiltagende Tilbøjelighed for det theatralske. Men de Samtidige delte denne Tilbøjelighed, og vedblivende bidrog hans Billeder til at holde Begejstringen for Oldtiden brændende. Andre Begivenheder traadte til med samme Virkning. Overførelsen 1788 af Voltaire's Lig til Panthéon formede sig som et storartet Optrin i antik Kostymering og efterlod Længsler efter mere af den samme Slags. Barthélemy's Bog, „Le voyage du jeune Anacharsis", som gav Anledning til Mᵉ Vigée-Lebrun's berømte „Souper à la grecque", satte ogsaa dybere Spor end dette Lune af en Kvinde. Uopholdelig blev nu Spartas Forfatning eller Roms Republik fremdragne som Exempler paa attraaelsesværdige Statsformer for Frankrig. Stedse almindeligere blev det nu at pryde sine Vægge med de antike Heltes eller Lovgiveres Portræter, stedse almindeligere ogsaa blandt Kvinderne at lade sig koiffere som Horatiernes Søstre eller Brutus' Døtre og klæde sig i antike Dragter, stedse almindeligere fremdeles at lade sine Børn døbe med Navne som Scævola, Cassius, Decius, Aristides, Themistokles, Epaminondas, „der foragtede Døden lige saa oprigtigt, som de foragtede Tyrannerne", ... indtil sluttelig Luften, ladet bl. a. med al denne antike Patriotisme og Heroisme, blev for lummer, — og Revolutionens Uvejr brød løs.

Dermed træder David for en Tid ud af Kunsthistorien for — som en af de rødest radikale af Jakobinerne — at gaa over i den politiske Historie. Han efterlod sig ufuldført „Eden i Boldhuset", som Nationalforsamlingen havde bestilt hos ham, og som ikke blev færdigt, fordi hans politiske og kunstpolitiske Interesser nu optog al hans Tid. Han bekæmpede det kongelige Kunstakademi, fik det ogsaa sluttelig opløst og tilranede sig et fuldstændigt Diktatur over Kunsten i Frankrig. Samtidig blev han ikke blot Revolutionens Festarrangør, som satte dens Martyrers Ligfærd og andre af dens mange højtidelige Optrin og Optog i Scene i antik Stil og med antik Pomp, men han blev ogsaa en af dens voldsomste og hensynsløseste Forkæmpere. Han blev Medlem af Nationalkonventet, hvor han naturligvis tilhørte „Bjerget", og han var med til at afsige Dødsdommen over Kongen. Dagen før dennes Henrettelse skete der imidlertid en Begiven-

Digitized by Google

hed, som fik David til atter at gribe sine Pensler: Lepelletier blev myrdet, og da hans Lig blev udstillet paa den Piedestal, der tidligere havde baaret Ludvig XIV's Rytterstatue paa Vendôme-Pladsen, grebes David af en Smerte, som han følte Trang til at tolke i et Billed. Han malede da Lepelletier udstrakt paa Dødslejet med det gabende Saar i Brystet og Hovedet kranset med Laurbær, og dette Billed skænkede han i Marts 1793 til Konventet, idet han ledsagede det med en højstemt Tale. Billedet saavel som Talen, desuden hans hidsige Kamp mod Akademiet og en tilsyneladende sand Uegennytte, han derved lagde for Dagen, gjorde ham saa populær blandt de mest yderliggaaende af Jakobinerne, at han en Tid lang blev Præsident for deres Klub, og her præsiderede han den Dag, da Meddelelsen indtraf, at Charlotte Corday havde fældet Marat. En Stemme spurgte: „Hvor er Du, David? Du har skænket Efterverdenen Billedet af Lepelletier, der dør for Fædrelandet; der er endnu et Billed for Dig at gøre." David rejste sig: „Jeg skal gøre det," og han skildrede nu, hvorledes han vilde male „Folkets Ven" saaledes, som han Dagen før hans Drab havde truffet ham just som han sad, da han blev myrdet: i Badekarret, og skrev „til Folkets Frelse". Faa Maaneder efter var Billedet færdigt, og atter var det med en Tale fuld af Pathos, han overleverede sit Værk til Republiken. Til Belønning blev han Medlem af Velfærdskomiteen, og han stod nu i første Række af Revolutionens ledende Mænd. Han iscenesatte den berømte „Fête de L'Être Suprême", hvor Robespierre officielt erklærede Frankrig troende paa et højere Væsen; han udkastede ogsaa Planen til Mindefesten for Barra og Viola, der var bestemt at skulde finde Sted d. 10de Thermidor, og han optraadte under alt dette som Robespierre's haandgangne Mand. Den store Bøddel havde da ogsaa nær draget ham med sig i sit Fald. „Dersom du drikker Gift, saa drikker jeg den ogsaa" havde David tilraabt Robespierre, da han om Aftenen d. 8de i Jakobinerklubben gentog den store Tale, han om Formiddagen havde holdt i Konventet, og det var navnlig dette Udbrud, som efter den skæbnesvangre 9de Thermidor nær havde kostet ham hans Hals. Da han fremstillede sig som vildledt og misbrugt af Robespierre, og da han desuden havde et (foregivet?) Ildebefindende at henvise til, der i den afgørende Stund havde tvunget ham til at holde sig i sit Hjem, blev Dom-

Digitized by Google

men over ham udsat, og den, der i hine Dage vandt et Døgn, vandt, som bekendt, ikke sjældent sit Liv. Saaledes David. Han blev foreløbig kun fængslet, og efter henved fem Maaneders Forløb havde Forholdene forandret sig saa meget at han ikke blot blev sat i Frihed og genindsat i sine borgerlige Rettigheder, men ogsaa i sine offentlige Hverv. Skøndt han var klog nok til ikke at genoptage disse og forlod Paris under Foregivende af at maatte genoprette sin Sundhed, blev han dog funden og fængslet, da den 1 Prairial var oprunden og Konventet ubarmhjertigt begyndte Forfølgelsen af de gamle „hommes de sang". Man anklagede ham for at have været en af de værste til at dyppe sine Hænder i uskyldigt Blod, og man anførte som en af de mange Exempler paa hans Hjærtes forfærdelige Forhærdelse, at han under Massacrerne i September 1792 var bleven set staaende og tegne ganske koldblodigt efter de Døende, som man i Gaderne dyngede oven paa de Døde, og at han paa en Forespørgsel om, hvad han bestilte, da havde svaret: „jeg studerer de sidste Ytringer af Liv hos disse Slyngler." Et stolt og glimrende skriftligt Selvforsvar hjalp ham intet. Først efter et Bønskrift, hvori han tryglede, blev han sat i foreløbig Frihed. Og for anden Gang vandt han Livet ved at vinde Tid. I Oktober 1795 sluttede Konventet med en almindelig Amnesti, og tro mod et Løfte, han i sin Fængselstid havde aflagt, tilstrækkelig klog desuden af Skade, vendte David fra da af Politiken Ryggen og befattede sig atter kun med sin Kunst.

Han afslog at følge Bonaparte paa hans Tog til Ægypten, afslog ogsaa at modtage Førstekonsulens Tilbud om Stillingen som „Regeringens Maler". At han ikke destomindre senere blev hans „premier peintre", at han forherligede ham med sin Kunst, først i hint berømte Billed, der viser Bonaparte paa Toppen af Alperne, siden i de mægtige Fremstillinger af „Kroningen" og „Fane-Eden" („Ørnenes Uddeling"), der viser Kejseren paa Tinderne af hans Livs Lykke, det synes ved første Øjekast mindre klædeligt for den tidligere Hader af Tyranner. Men rent fraset, at Bonapartes Sejre maatte faa hans, som enhver anden Franskmands Hjerte til at banke af patriotisk Begejstring, maatte han, den gamle Heros-Dyrker, mere end de fleste føle sig dragen af denne Erobrer, der saa ud som Cæsar og var stor som Alexander, og som desuden var en mægtig Reklamør, der delte sin

Digitized by Google

Førstemalers Sværmeri for pathetiske og rhetoriske Effekter. „Calme sur un cheval fougueux", saaledes vilde Generalen selv se sig malet i det Portræt, der skulde bevare Billedet af ham under hans Tog over Alperne. Sandheden herom var ifølge Thiers den, at han holdt sig i Arrière-Garden af sin Armé, at han red paa et bjærgvant Mulæsel iklædt sin daglige graa Redingote, og at han var dybt bekymret efter nys at have modtaget den Efterretning, at Hærens Fortropper havde mødt en uindtagelig Fæstning i det snævre Pas, gennem hvilket de steg ned fra Bjærgene. Dette var som sagt Sandheden om Bonaparte paa Toppen af Alperne. Men af David lod han sig fremstille siddende som støbt i Sadlen paa en stejlende og skummende Hingst, stormomsuset og ligesom baaren af sin flyvende Kappe, pegende opad med sin Herskerhaand og seende mod Beskueren med sin Herskermine, hvori er parret det vildeste Vovemod og den sikreste Fortrøstning til Skæbnen. Hvilken Frase! udbryder man i vore Dage foran Billedet. Men for at dømme det eller „Fane-Eden"s anstrængte Slutnings-Tableau retfærdigt maa man erindre de Forhold, hvorunder Værker som disse blev til. Utvivlsomt følte David en oprigtig Trang til at apotheosere den, hvem han kaldte „sin Helt". Vedblivende levede han i en Tid, hvor Begivenhederne vedligeholdt den store Spænding i den franske Fædrelandsfølelses Sving. Vedvarende fandt denne Spænding ogsaa paa andre Omraader end Kunstens sin Forløsning i Former, som først Eftertiden har opfattet som Fraser. Han var, David, og han vedblev som Historiemaler at være et Produkt af Øjeblikkets Situation i Frankrig. Selv nu, da han trak sig tilbage til sit Atelier og fordybede sig mere end nogensinde i Oldtidens Liv og Kunst og malede først „Sabinerinderne", senere „Leonidas ved Thermopylæ", forvisset om, at nu endelig forstod han den klassiske Aand, og at Grækerne og Romerne vilde have genkendt sig selv i disse Billeder, — selv nu blev han uden at vide det fulgt over Tærskelen af den franske Tidsaand, simpelthen fordi han selv var gennemtrængt af den. Den fornægter sig hverken i „Sabinerinderne" eller i „Thermopylæ". Den ytrer sig i det lærde Apparat af antike Vaaben, Skjolde, Pilekogre, Hjælme, Sandaler, Sejrskranse etc. etc., hvormed ogsaa Percier og Fontaine gav „Empire-Stilen" dens tidssvarende krigerske Tilsnit; den ytrer sig i de overdrevent martialske Stillinger, navnlig de

Digitized by Google

drabelig skrævende, som mange af Figurerne indtager; den ytrer sig overhovedet i, at Skønheden i disse Figurer — endog i Kvinderne — ikke er vurderet fra et æsthetisk Synspunkt, men fra et ethisk, om man vil: et ethisk-militært, fra hvilket der mere spurgtes om, hvad Skikkelsen var værd til Handling, end hvad den var værd til passiv Nydelse for Øjet. Det er den iøjnefaldende Interesse for det moralsk skønne og den lige saa iøjnefaldende Mangel paa Interesse for det skønne i sig selv, som gør disse tørre og benede, for Stof og Safter blottede Skikkelser uklassiske. Hvad hjalp det David, at han — for at faa dem mere græske end „Horatierne" — fremstillede dem nøgne („græca res est nihil velare"), at han gav dem en større Blødhed i Formen end forhen, at han efter antik Skik holdt dem fri af hinanden i Forgrunden, at han lod hver enkelt om at udtrykke Bevægelsen i Stedet for at anvende Massevirkninger, at han hér førte et Motiv fra en Gemme, hist en Stilling fra en Statue ind i disse Billeder, at han benyttede sig af, at Roms Antiker nu var førte i Triumftog til Paris til at forny sine Studier af dem, at han holdt sig Polygnots Proportionslære efterrettelig, at han studerede sig endnu oldtidslærdere end før i Folianters Texter og Billeder: hans Grundsyn paa Skønheden var uklassisk, hildet, som det vedblivende var i Kunsten uvedkommende Tendenser. Det fornemmes ikke blot af Billederne, det vides af hans egen Mund, at han, den gamle Agitator, vedvarende drev Agitation med Oldtiden. „Det var netop min Tanke; gid jeg maatte blive hørt," svarede han en Kritiker, der foran Billedet af de mellem Sabinerne og Romerne mæglende „Sabinerinder" bemærkede, at det var, som saa man her Frankrig, den fælles Moder, styrte sig fredsstiftende ind blandt de kæmpende franske Brødre. *Je veux au moins montrer mon patriotisme sur la toile,* hørte en af hans Elever ham sige, medens han var ifærd med at male „Leonidas". Og at Tiden fornam Tendensen, kan man bl. a. vide deraf, at det var et Ønske hos Napoleon, som han ytrede til David, at Kopier af denne „Leonidas" maatte blive ophængte i Militærskolerne til Exempel for Fædrelandets vordende Forsvarere.

Det var paa en af „de 100 Dage", efter sin Tilbagekomst fra Elba og inden han afrejste til Hæren, at Napoleon besøgte David og ytrede det nævnte Ønske. Kort efter fandt Folke-Af-

Digitized by Google

stemningen Sted over den fri Forfatning med dens „acte additionnel", som genoprettede Kejserdømmet, og David gav den sin Stemme. Det galdt jo Liv eller Død for de endnu levende gamle Revolutionære, der havde bragt Ludvig XVI og hans Dronning under Faldøxen. Da Slaget ved Waterloo kuldkastede deres Forhaabninger, da Koalitionens Hære rykkede frem mod Paris, flygtede David til Schweiz. Herfra vendte han dog endnu en Gang tilbage til Paris, hvor han forblev, indtil Loven om Landsforvisning af alle dem, der „au mépris d'une clémence presque sans bornes ont voté l'acte additionnel," kom til Anvendelse paa ham og hans Fæller. Han slog sig ned i Brüssel, og her tilbragte han Resten af sine Leveaar (1816—25) i en forsonlig og fredelig Stemning; hvoraf hans seneste Billeder giver et Genskin. Betegnende nok var et af de Emner af Mythologien, der nu sysselsatte ham, Krigsguden Mars afvæbnet af Venus og Gratierne. Han malede ogsaa nu Telemaks og Eucharis' Elskov og en Amor ved Psykes Leje. Han havde en enkelt Gang tidligere („Paris og Helena", 1788) behandlet et lignende erotisk-elegisk Emne; men først nu, hvor hans Mission som Mandighedens Forherliger (Indtærper, kunde man fristes til at sige) var endt, blev der Plads i hans Kunst for Livets blidere Magter: Kvindeligheden og Kærligheden. De Billeder, han byggede paa denne bløde Grund, duer dog ikke stort. Hans viljesstærke Skikkelser sank sammen i Slaphed og Smægten, da den Stimulus blev dem berøvet, de havde drukket af Tidens Heroisme. Paa sit sidste Stadium blev hans én Gang saa mandige Klassicisme kønsløs, kælen, senil, og havde man kun haft hans sidste mythologiske Billeder til Bedømmelse af, hvad og hvem han egentlig vilde være bleven, hvis hele hans Liv var forløbet saa stille, som hans sidste Aar i Brüssel, saa vilde man formodentlig have sagt: en Akademiker af de mange, hvis Navne forlængst er glemte.

Langtfra at være glemt huskes han imidlertid som faa. Men rigtignok ikke alene ikke som Amor og Psykes Maler, ikke en Gang som „Sabinerindernes" og „Leonidas" Maler, knap nok som „Horatiernes", i det hele slet ikke som den, han syntes sin Samtid og selv sætte en Ære i at være. Han vilde være alt det, hvortil Naturen *ikke* havde udset ham: Digter, Tænker, Lærd, et ædelt Menneske; han var i Virkeligheden en uædel

Digitized by Google

Mand, men en virkelig Mand og en af alle Tiders største Malere. Først sent har man faaet Øje for, at den egentlig originale, centrale og virkelig geniale Evne hos denne Kunstner ikke var et Organ for Skønheden, men et Organ for Sandheden, ikke hans Sans for Antiken, men hans Blik for Naturen, ikke et Anlæg for Klassicisme, men et Anlæg for djærv og yderliggaaende Realisme. Da man ikke saa det af hans Billeder, oversaa man det ogsaa i hans Biografi. Dér staar det nemlig tydeligt fortalt, uden at iøvrig Fortælleren selv har bemærket det. Thi selvfølgelig: naar David, hvad Delecluze beretter, som ganske ung paa sin første Rejse til Italien foretrak Caravaggio og Ribera for Antiken og Rafael og endog kopierede et Billede af Valentin, Caravaggios franske Efterligner, saa var det fordi hans Kraftnatur i hele sin raa Oprindelighed følte sig i Slægtskab med denne Gruppe af Slagsbrødre og skaanselsløst raa Realister. Maaske var Caravaggio og det senere Medlem af Velfærdskommiteen slet ikke saa ulige som Mennesker. David myrdede ganske vist ikke med egen Haand, som hin *uomo fantastico e bestiale;* men hans Delagtighed i Politiken var jo en Tid lang ensbetydende med Delagtighed i Mord, og ogsaa med hin nysnævnte Anklage mod ham in mente, for hans Hjertes forfærdelige Forhærdelse, tør man slutte, at han næppe vilde have haft saa stor en Nydelse af Caravaggios Slagtescener, hvis ikke han selv overfor sligt havde haft bøddelagtig haardføre Nerver. Ved første givne Lejlighed til at male nogle Slagtescener, om man vil Martyrier: Lepelletier's og Marat's, skabte han da ogsaa et Par Billeder, hvoraf i hvert Fald det sidste, skøndt ment absolut idealistisk, blev næsten mere realistisk, end noget Billede af Caravaggio. Thi medens denne dog som oftest skaanede Beskueren for en eller anden Rædsel ved at drukne den i Skygger, er alt hos David i fuldt og nøgternt Dagslys, forfærdende ved sin Sanddruhed og Haandgribelighed. Lige som lidt flove derover paa hans Vegne, i hvert Fald i stor Forlegenhed dermed, har de fleste Beundrere af hans Klassicisme stillet dette Stykke kras Realisme uforklaret til en Side paa en Plads for sig selv i hans Produktion. Selv holdt han heller ikke af at vise det; det var gemt i hans Hus til hans Død. Dér gemte han ogsaa det ufuldførte „Eden i Boldhuset", der med sine mesterligt malede Portræthoveder paa de glimrende gennemtegnede nøgne Modelfigu-

Digitized by Google

rer viser, hvor rationelt og realistisk han gik til Værks. Derom var jo desuden „Horatierne" alle Dage et tilstrækkeligt tydeligt Vidnesbyrd. Men det er dog først *hans Portræter*, som har aabnet Øjnene for, hvem og hvad han virkelig var foran neutrale kunstneriske Opgaver, der hverken bragte hans Blod eller hans Lærdom til at stige ham til Hovedet, og det er ogsaa først i Belysning fra dem, at hans Navn, om hvilket Glorien stærkt var blegnet, nu atter straaler med en ny og sikkert varig Glans.

Det geniale ved hans Portrætkunst er dens enestaaende klarøjede Objektivitet i Forholdet til de Fremstillede. Det er en Objektivitet, hvis Resultater i Retning af Sandhed ikke staar tilbage for de paalideligste Resultater af Fotografien. Men medens Sandheden i det fotografiske Billed altid er aandstom, fordi Billedet frembringer sig selv ved Afspejling, uden menneskelig Indflydelse i Afspejlingens Øjeblik, er Sandheden i Davids Portrætkunst præget intellektuelt og moralskt af en *Vilje til Sanddruhed*, der søger sin Lige i Energi. Der er i Massegrupperne paa de store Billeder af „Napoleons Kroning" og „Ørnenes Uddeling" en Rigdom af skarptskaarne Karakterhoveder, paa hvilke dette Præg lod sig demonstrere. Det vilde ogsaa være let at paavise det i Davids Portræter af sine Svigerforældre, Hr. og Fru Pecoul, i Portrætet af Pius VII eller i Dobbeltportrætet af Hr. Mongez og Frue, lutter Hoveder med markerede og mærkelige Træk. Men i sin hele skærende Skarphed iagttages det aller tydeligst i enkelte, ligefrem hæslige Hoveder fra hans Haand og frem for alt i et Billede, der i saa Henseende er et rent Paradigma: det 3dobbelte Portræt af Fru Morel de Tanguy og hendes to Døtre. Her formelig svier den skaanselsløse Sandhed. Men Ungdommen og Skønheden i andre af Davids Portræter er forresten ikke en eneste Smule mindre overbevisende sand og ægte, end Hæsligheden i dette. Man kunde, hvis man ikke vidste bedre, tro ham heldigere anlagt for Gengivelsen af gamle og haarde Træk end for Gengivelsen af barnlige og bløde. Men nej; selv Ynden, som det var ham nægtet at skabe, mægtede han at gengive. Herpaa er det berømte, ufuldendte og dog fuldendt dejlige Billede af Mᵉ Récamier hvilende i sin antike Dragt paa en antik Løjbænk langt fra det eneste Exempel. Med hvilhen naiv Ynde i Holdningen læner ikke den nydelige Fru

Digitized by Google

Lavoisier sig til sin navnkundige Mand dér, han sidder og skriver ved sit Bord med sine Retortere og Reagensglas foran sig! Med hvilken selvbevidst Ynde i Holdningen har ikke den lidt overmodne, men endnu smukke Marquise af Orvilliers sat sig sidelæns til Rette i sin Stol! Med hvilken nonchalent Ynde har ikke den elegante unge Hr. Seriziat slængt det ene Ben over det andet, medens han sidder og gynger paa en Træstub med sin Kørepisk i Haanden! Og hvor frisk og sød og fin og flagrende er ikke hans unge Frue som hun sidder dér i sin lette hvide Kjole, med sin store Straahat paa Hovedet, en Buket Markblomster i Haanden og en rødnæset skælmsk Dreng ved sin Side! Friskhed og Sødme, Skælmeri og Flagrelethed: hvem havde ventet sig det af „Sabinerindernes" og „Leonidas" Maler?

Og endda har nogle af disse Portræter gemt paa en endnu mærkeligere Overraskelse. Indtil de i større Antal kom frem og blev kendte, betragtede man David som en Maler, af hvem der snarere kunde været bleven en udmærket Billedhugger. Grundkarakteren i hans Fremstillinger af klassiske Æmner var til den Grad overvejende plastisk, at endog enkelte i hans Samtid havde Følelse af, at hans Figurer mere lignede kolorerede antike Statuer end levende og aandende Mennesker. Det undtagelsesvis virkelig maleriske ved de raffinerede lyse og lette Toner i Portrætet af Me Récamier tilskrev man længe den Omstændighed, at Billedet, der delvis kun er anlagt, lykkelig var undsluppet den tunge sidste Haand paa Værket. Efter de store retrospektive Udstillinger i Paris véd vi bedre Besked end som saa. Portrætet af Me Récamier er kun ét af ikke faa Exempler paa, at koloristisk Skønhed havde noget nær den selvsamme Chance som Ynde og al anden Form af Skønhed for at blive en Bestanddel af Davids Portrætkunst. Hvor han fandt den, dér tog han den, fordi han som Portrætmaler overhovedet tog, hvad han fandt. Han havde næsten heller intet andet Valg. Han var som Kolorist allerede tidlig kommen til at staa paa bar Bund. Han havde under sin højtflyvende Stræben efter skøn Form og skønne Linjer løsrevet sig fra alt, hvad der udgjorde Malerkunstens gamle Traditioner. Han søgte et Øjeblik, medens han malede den dræbte Marat, Fodfæste hos Caravaggio; saa slap han ogsaa det, og han var ganske paa det Svævende i koloristisk Henseende, da han malede „Sabinerinderne", og „Leonidas". Intet

Digitized by Google

kan være fattigere paa koloristisk Skønhed end disse i Farven blege, matte, gustne, livløse, holdningsløse Billeder. Han kunde lige saa lidt *skabe* koloristisk Skønhed, som han kunde skabe Ynde. Men begge Dele kunde han i Kraft af sin mægtige Vilje og myndige Evne til Sanddruhed gengive slaaende, naar blot han fandt dem paa sin Vej. Og aabenbart netop fordi han slet ikke længere forstod den Kunst at lave om paa Farven, at lave den til, gik den i saadanne Tilfælde uforfalsket, ren og sund, frisk og skær fra Livet og Virkeligheden lige over i hans Portrætkunst. Ogsaa fra denne Side set har hans Billed af Fru Seriziat fordunklet alle hans andre Portræter, Mᵉ Récamier's ikke undtaget. Den røde Farve i Canapéen, hvorpaa hun sidder, den hvide Farve i hendes Kjole, den gule i hendes Straahat, den blaagrønne i hendes Hagebaand og Bæltet: de danner sammen med hendes Ansigts runde, skære Lød en Buket af Farver, der er rene og foraarsfriske som Farverne i de Markblomster, hun holder i sin Haand.

Samtiden synes ikke at have lært dette Mesterværk af Malerkunst at kende. Naar den har efterladt sig Lovtaler uden Ende over hans Billeder i den store Stil, men højst et Ord hist og her om hans Portræter, saa beror dette vel delvis paa manglende Interesse for hans Realisme, men ogsaa delvis paa Uvidenhed om, at Retningen overhovedet rummedes i hans Kunst. End ikke hans Elever synes at have vidst det. Thi paa en eller anden Maade har snart en, snart en anden udtrykt sin Forbavselse over, at han som Lærer var en anden end som Maler. De vidste ikke, at naar Aanden i hans Undervisning aldeles overvejende var en realistisk, var Grunden den simple, at han som Lærer var sig selv, Paa Tærskelen til sin Skole aflagde han Kothurnen og steg ned til sine Elever som den Ven af Sandheden, han var. Han førte ganske vist ofte paa sin Skole de Ord „at se smukt" *(voir beau)* i Munden; men lige saa ofte de Ord „at se rigtigt" *(voir juste),* og han udsonede de to Begreber med hinanden derved, at han altid sørgede for kun at stille sine Elever de skønneste Modeller for Øje. Naar de da „saa sandt", saa de ogsaa smukt, og omvendt. Iøvrig var han som Lærer over al Forventning fri for Fordom. Delecluze mindes at have hørt ham sige til en af sine Elever: *Fais comme tu sens . . . étudie comme tu l'entends, parce qu'un peintre n'est reputé tel que par la*

Digitized by Google

grande qualité, qu'il possède, quelle qu'elle soit. Til en anden: *Il faut traiter des sujets humbles, simples, familiers même, si la nature nous a fait naître pour cela.* Til en tredie: *Copie la nature comme tu copierais un tableau, sans science, sans idée faite d'avance, avec naïveté, et tu seras tout étonné d'avoir fait bien.*

Men vigtigere end de Læresætninger af ofte modsat Natur, han førte i Munden, var hans Lære-Evne, om hvis Fortrinlighed alle Vidnesbyrd samstemme. Den var, har Wach, en af hans tyske Elever, sagt, frem for alt en Evne til at lære Eleverne „das ganz praktische Malen nach der Natur", og ogsaa Eckersberg opfattede den saaledes. Af de mere end 400 Elever af alle Nationer, der i Aarenes Løb besøgte dette det berømteste Atelier i Verden, var der ganske vist ikke mange — om i det hele nogen — der havde *le petit habile Danois'* Evne til kun at gribe den realistiske Aand i Davids Undervisning og forblive uanfægtede af den theatralske Aand i hans Billeder; men i det store og hele blev det dog langt mere som Lærer end som Maler, han fik Indflydelse paa Kunstens Udvikling i Europa. Det kan i Ungdomsarbejder af *Camuccini* spores, at „Horatierne" blev malede i Rom eller maaske snarere, at David dér havde efterladt sin Elev *Drouais*, hvis almindelig beklagede tidlige Død maaske lige saa meget som hans almindelig beundrede Talent vedligeholdt nogen Sympathi for Retningen. Med hele sit haarde og kolde spartanske Væsen maatte denne dog snarere frastøde end drage de sensualistiske italienske *virtuosi,* hvis erklærede Ideal var Canova. I England fik den aldrig Indpas; i det franskfjendtlige Tyskland kaldte man den „fransk Komedie", og baade *Schick* og *Wächter* blev hurtigt aflærte med at kæmpe for den i deres Fædreland. Nogen Jordbund for den opdyrkedes derimod i Belgien. De jævnlig lidt kolorerede, men i Karakteristiken altid centrumtræffende og glimrende formede Portræter, som dér blev malede af *Navez* viser, hvad vi Danske iøvrig godt nok véd fra Eckersberg, at David som Lærer var en Øjenaabner næsten uden Lige. Men de opstyltede Historiemalerier og melodramatiske Genrebilleder, som Navez desuden har paa sin Samvittighed, er ikke mindre talende Vidnesbyrd om, at David som Maler var et yderst farligt Forbillede. Særlig farlig for Belgien blev han derved, at Landet husede ham selv i de sidste Aar af

Digitized by Google

hans Liv; utvivlsomt bærer han en væsentlig Del af Skylden for den frasede Form, hvori det belgiske Historiemaleri siden kom til at ytre sig. Hvad endelig Frankrig angaar maa det nævnes, at Indflydelsen af hans krigerske eller i hvert Fald tendentiøse Klassicisme navnlig efter Revolutionen krydsedes af Indflydelser fra en fredeligere og moderatere Klassicisme, hvori bl. a. *Vincent, Regnault* og *Lethière* med Held spekulerede. Det var ringe Kunstnere, men søgte Lærere, og de uddannede en Stab af lydige og dydige Elever, der, lige som de selv, saa Idealet i det akademiske Fejlfri og Upersonlige. Mod den kedelige Korrekthed, der udgik fra disse Atelierer, satte David den Læresætning, at „alle Genrer er gode, naar de blot er godt behandlede", og han saa ikke alene med Tilfredshed, at ingen af hans franske Elever direkte efterlignede hans Stil, men i lang Tid endog med Sindsro, at Oprøret mod Klassicismen var ved at komme. Blot man nævner fire eller fem blandt de vigtigste af Arvetagerne til hans Berømmelse i Frankrig, vil deres indbyrdes Forskellighed vise, hvor tvangløs deres Opdragelse maa have været. *Gérard*, „Amor og Psykes" forgudede Mester, Mestren ogsaa for et berømt Portræt af Mᵉ Récamier og en uoverskuelig Række andre Portræter, bl. a. af de fleste kronede Hoveder i Europa, — Gérard, „Kongernes Maler, Malernes Konge", var en elegant og glimrende Verdensmand og Virtuos, i hvis blændende Salonkunst det kan være vanskeligt nok at øjne Sammenhængen med den Skole, hvoraf den var kommen. *Girodet de Trioson,* „Endymion"s, „Atala"s, „Ossian"s og „Syndfloden"s fantasifulde, men ogsaa sødlige og sentimentale Maler var en hvileløs søgende Aand, der efter sit eget Sigende foretrak det Bizarre for det Platte, og hvis kunstneriske Organer mere var anlagte for Musik og Stemning end for Maleri, end sige for Plastik. Han var med andre Ord nok saa meget af en Romantiker, som af en Klassiker. Det samme, blot paa en anden Maade, var *Leopold Robert,* der indledede det romantiske Folkelivsmaleri med sine sværmeriske Skildringer af italiensk Almue smægtende i statuelignende Stillinger. Romantiker mod sin Vilje, men ikke destomindre ren Romantiker af Temperament var *Gros* og i sin Vorden endog *Ingres,* skønt han senere kom til at staa paa yderste højre Fløj som de akademiske Traditioners Hævder. Der var kun en eneste af de unge franske Malere, hvis Stræben gik

Digitized by Google

ud paa at efterligne „Horatiernes" Maler, og han var ikke Elev af ham, men af Regnault. Det var *Guérin,* men han efterlignede ogsaa som Lærer David (der plejede at sige om ham, at han havde „lyttet ved Dørene") ved at lade sine Elever udvikle sig i Frihed, og bidrog — for saa vidt som Géricault og Delacroix udgik fra hans Skole — derved mere end nogen anden til at nedbryde Klassicismen i Frankrig og rejse Romantiken paa dens Ruiner.

Men med al deres indbyrdes Forskel: mere eller mindre var dog alle Elever af David prægede af den Sandhedens Aand, som skinnede i deres Mesters Skole. Hvor de spredtes, dér spredtes ogsaa et nyt Sandhedslys i Kunsten. Enhver har følt det i sine Øjne, at det var som at komme fra Skumring midt ud i Dagen, naar man fra den gamle Afdeling i et Galleri traadte ind i den moderne. Hist de gamle Billeder, hvori Livet var vist i et Tusmørkes, et Clair-Obscur's, et Gyldenskærs mildnende og forskønnende Fortoning. Her de nye Billeder, i hvilke Livet, skaanselsløst draget frem af det flatterende Tusmørke, afklædt al gammeldags koloristisk Skønhed, afsløredes ved et nøgternt Dagslys i hele sin nøgne Sandhed, uansét om den var skøn eller ej. Man genkalde sig sine Indtryk! Aldrig traadte man over Tærskelen til det nittende Aarhundreds Billeder uden at fornemme det, som tabte man en Traad i den historiske Udvikling, og først naar man havde vandret en Stund imellem dem, forvandt man dette Indtryk under Følelsen af, at en ny Traad tog fat, hvor den gamle slap. Begge Indtryk skyldes David. Just paa Tærskelen til det ny Aarhundred overskar han den aarhundredgamle maleriske Tradition og skabte den ny Tradition om Livets egen friske og lyse Farve, som Malerkunsten i det 19de Aarhundred rent malerisk set skylder sit ny og selvstændige Fysiognomi.

Men ikke alene Farvens Sandhed, ogsaa Formens Fasthed, Tegningens Sikkerhed, Udførelsens Soliditet, Ærligheden i alt til Kunstens Haandværk henhørende, er i mere eller mindre Grad Kendetegn paa de fleste af Davids Elever eller indirekte Indflydelser fra hans Skole. Overalt hvor Aanden fra denne Skole trængte hen, dér hørte det at male op at være ensbetydende med det at spekulere og blev snarere ensbetydende med at studere. Det sande Studium, Studiet af det Sande: dette Fundament for al virkelig Malerkunst i det 19de Aarhundred, det er et Værk af David.

EMIL HANNOVER.

Digitized by Google

DE MEZA

De Mezas hvide Handsker og pibede Mansjetter
i Kugleregn og Krudtrøg er Ting, faa Børn forgætter.
Vi Voxne ser ham, som han holdt
ved Isted pyntelig tilhest,
ene paa Højen, slank og stolt —
en Helt, som skjalv for Trækvind og trodsed Dødens Blæst
og rysted, naar en Dør smak i og smilte ved Kartovers Brag:
Ham husker vi den Dag idag.

Men husker vi den større de Meza mon, den store,
som tog og bar sit Ansvar, hvad andre ikke turde?
Den Mand, som med sit faste Mod
saae, tværs igennem Løgn og Digt,
hvor Skæbnevægtens Viser stod,
og siden uden Vaklen alene lød sin Pligt.
Han frelste Hæren og til Tak blev haanet, hadet og forskudt,
men aldrig angred et Minut. —

Ham overgav de Hæren. Han var fra Sejrens Dage.
Af dem fra otteogfyrre den eneste tilbage.
Han tog mod Byrden. Sagtens bør
en Mand det, naar han veed sig stærk,
og ingen andre kan og tør.
Men graadigt greb han ikke det skæbnesvangre Værk
som Fører for en opløst Hær, som Værge for en halvrejst Vold,
dansk Ridder af det rustne Skjold.

Digitized by Google

Midvinters tog han Vagten ved Godfreds gamle Fæste:
Kanoner uden Mandskab, og Hestfolk uden Heste,
Barakker, ja med Væg af Vind;
og Frostens brede Stormbro slængt
med Brag hen over Vandet ind
mod Virkets vege Steder, som Vandet skulde stængt.
Med Mundsvær væbned man en Hær til Riflers og Kanoners Trods
og bød den uforfærdet slaas.

Dog, Hæren fik en Fører. Han kom der, og det kendtes.
Hans Tanke var det Midtpunkt, hvor tusind Traade spændtes.
Aars Arbejd blev i Uger gjort,
men Dansken stod til Februar
endda kun bag en halvstængt Port,
og hørte Tyskens Hævnskrig, som haanligt æsked Svar.
Han bad os høfligt spare Blod, som dog var spildt, og gaa vor Vej.
Hvortil de Meza svarte Nej.

Saaledes lød hans Forskrift. Den lød af gode Grunde
paa Kamp. Og Hæren kæmped ved Kongshøj og Mysunde.
Med Runer af det røde Blod
skar Danmark atter dybt sit Navn
i Rigets arildsgamle Rod,
og Verden saae vor Vilje til Strid for Navn og Stavn.
Men naar og hvor, paa hvilke Kaar vi skulde prøve næste Tag,
blev Generalens egen Sag.

Kun een Ting gjaldt hans Ansvar: At Hæren stod til Vaaren
endnu med Kærnen skaanet, sin Kampkraft ubeskaaren.
Naar London-Konferencen kom
at møde frem med ubrudt Kraft
gjaldt det for Danmark dyrest om;
for Tyskland om at vise, hvor lidt vi havde haft,
og lægge Forhaands vundet Spil paa Bordet for Europas Raad
og bøje Ret med fuldført Død.

Det saae de Mezas Klarsyn, at næste Kamp her fristet
var Hæren knust saa sikkert som Dannevirke mistet.

Digitized by Google

Vi havde kun den ene Hær;
og skønt den selv helst ønsked Strid,
den var en bedre Strid dog værd.
Han bød Tilbagetoget, og bød i rette Tid:
Se, Fjenden skød sin Styrke frem, ud strakte han sin Staalarm krum,
og favned kun det tomme Rum.

Han fandt en øde Fæstning. Han fnyste, han var narret.
Han stampede forbitret. Men tomt var Persekarret.
Tak ske den tro de Mezas Kløgt,
og Tak vor tapre Landsoldat,
som intet Stræb lod uforsøgt,
stod Danmarks Hær bag Dybbøl til bedre Strid parat.
Det var ej Daarskabs Bragesnak om Sejr over hvemsomhelst,
men det var haandfast Hæren frelst.

Og det var Tiden vundet og Haab endnu for Haabet.
Beundring lød fra Fjenden igennem Vredesraabet:
I Sandhed, denne Mand var klog,
den Hær var haardfør, den var tro,
som magted sligt Tilbagetog
trods Himmel og trods Helved i Orden og i Ro.
De Døgn af Kuld og Sult og Sorg, den Pligttroskab, det trætte Tramp
gjaldt mer end mangen sejrrig Kamp.

I Danmark kun, i Danmark, af Daarskab overmagtet,
blev denne Mand dømt skyldig, blev denne Hær foragtet.
Forræderi! lød Folkets Skrig.
Nuvel, det udgav af sit Gab
kun Fablen om en Asa-Krig,
hvor Slejpner vrinsked Sejr, og Mjølner tordned Drab.
Men Førerne, de vidste dog, *hvor* Fejl var sket og Pligt forsømt,
og de — lod Dommen være dømt!

De voved ej at aabne for Sandhed Folkets Øjne,
de skjalv af Skræk for Mødet med deres egne Løgne.
Og de lod Folket dømme den,
som havde frelst i Tusindvis
dets egne Sønner, egne Mænd

Digitized by Google

for Livet — eller Døden til Dødens fulde Pris.
De tav. Og Folket fældte Dom, forvildet, da det vaktes brat
hin mørke Dannevirkenat.

De tav? Ak nej, de talte, saa højt som Handling taler.
De ofrede de Meza til Bod for Danmarks Kvaler.
Hvem husker ikke Monrads Navn?
Han vidste dog, hvad sligt betød:
De Meza kaldt til København
og stævnet strængt til Ansvar af den, hvis Bud han lød.
Og, da han svared altfor godt, brat afsat fra det Hverv, den Hær,
hvis Vagt han havde vist sig værd.

Afsat. Trods Kongens Retsind, trods Hærens Bøn og Klage,
som dér, midt under Krigen stod hovedløs tilbage.
De Meza? Ja, man lod ham gaa —
forhaanet, peget Fingre ad,
udraabt Forræder, spyttet paa,
hver Gang han saaes paa Gaden i Landets Hovedstad.
Mens Lundbye sad i Rigets Raad paa Monrads myndige: Han skal!
og styrede mod Dybbøls Fald.

Den uforskyldte Skæbne fik ej de Meza bøjet.
Han bar i Tavshed Smerten, saae sit Folk i Øjet,
og angred aldrig et Minut,
men delte sorgfuld Folkets Nød
som fuldtro Søn, endskønt forskudt.
Ubøjet, ikkun bristet. Hint Domsord blev hans Død.
Men da Kong Christian stod dér selv for Døren, hvor han dødssyg laa,
lod han sin Konge uhørt gaa.

Han var en Mand, de Meza. Trods Knipling og trods Handske.
Men klager nu som dengang af bitter Nød vi danske:
Faa her blandt os blev Mænd af Marv,
og faa kun vover det, de kan,
og færre tænker Folkets Tarv —
saa husk, hvordan vi handled med ham, der *var* en Mand,
med ham, der voved Valg og Død og svared med sig selv dertil.
'Vi har maaske de Mænd vi vil.

VALDEMAR RØRDAM.

Digitized by Google

ÆGTESKAB ELLER „FRI KÆRLIGHED"

ET PAR BORGERLIGE ORD

I „Politiken" har der i de sidste Maaneder været en Enquête angaaende Problemet: Ægteskab eller „fri Kærlighed". De faldne Udtalelser har ikke bragt noget videre nyt eller interessant; mest interessant synes mig den Artikel af Jakob Knudsen, som gav Anledning til Enquêten. Det, der for mig og, jeg tror, for de fleste i Øjeblikket er det springende Punkt i Sagen, Spørgsmaalet om, hvad den enkelte for sin egen Personligheds og Lykkes Skyld maatte vælge, om han stod ganske frit, det er slet ikke *særlig* stillet, og det synes, at adskillige betragter som selvindlysende, at et saadant „frit" Valg af personlige Grunde kun kan falde paa den „frie Kærlighed"; dette hævdes udtrykkeligt i Hans Jægers Artikel. De, der holder paa Ægteskabet, synes gennemgaaende ikke at finde det Umagen værd at give Grunde for dette Standpunkt, og følgelig bliver Ægteskabet meget slet forsvaret, saa man nok kan føle sig fristet til at være dets Ridder.

Til en Begyndelse kan Spørgsmaalet deles i tre; nemlig: hvilket af de to, Ægteskab eller „fri Kærlighed", der er heldigst for Samfundet, — hvilket der er heldigst for Børnene, — og hvilket der er heldigst for Individet selv, Manden og Kvinden.

Der synes ikke i Sagens Natur at være noget, der gør, at Samfundet absolut maa foretrække een af de to Former for Kønsforbindelse. For saa vidt er dette første Spørgsmaal unødvendigt, men „Samfundets Vel" blandes jo altid ind i Diskussionen, og derfor maa det nævnes. Den Form, der bedst tjener de enkelte Mænds og Kvinders Liv og

Digitized by Google

sikrer Slægtens Bestaaen ved sunde og dygtige Børn, maa Samfundet erklære sig tilfreds med.

Med Hensyn til Børnene, da er det sikkert, at disse under de nuværende Forhold har det bedst, hvor Forældrene er Ægtefæller, bl. a. fordi den enligt stillede Kvinde ikke kan baade pleje sit Barn og skaffe det og sig selv Livsophold. Men hvis, som Jakob Knudsen og Ellen Key foreslaar, Samfundet lønner Moderen for at opfostre sit Barn, saa menes der ikke fra Børnenes Side at være noget i Vejen for den „frie Kærlighed“. Det er en meget fornuftig og rimelig Tanke, at Staten maa lønne Mødrene eller, som *jeg* hellere vil sige, Hjemmene for at opfostre Børn. Det er uretfærdigt, at enkelte Mennesker skal afholde alle Udgifter og ulønnede have alt Besværet med den opvoksende Slægt, selv om denne er eget Kød og Blod. Ægteskabet, navnlig i gamle Dage, da næsten alle var gifte, afhjalp til en vis Grad denne Uretfærdighed, men den vil være særlig stor og stærkt iøjnefaldende, hvis Kvinden ved den „fri Kærlighed“ bliver stillet alene. Dog, ogsaa i det nuværende Samfund er Uretfærdigheden stor nok til, at den burde kunne ses, og at man maa søge at afhjælpe den. Jeg kan altsaa fuldt ud slutte mig til Jakob Knudsen paa dette Punkt, men jeg er *ikke* vis paa, at Børnene, selv om der sikres dem Moderens Pleje og Omsorg og gode ydre Vilkaar, dog kan være tjent med, at Ægteskabet ombyttes med den „frie Kærlighed.“

Det synes mig, at et Hjem, et rigtigt Hjem med Far og Mor og Søstre og Brødre er og bliver det bedste af alle de Voksesteder til Børn, man efterhaanden har hittet paa. Af den Grund vil jeg paa Børnenes Vegne vælge Ægteskabet som den bedste Form for Kønsforbindelse.

Dette sidste om Hjemmets Betydning for Børnene med alt, hvad der kan siges for og imod mit Standpunkt, er imidlertid sagt saa tit, og jeg vil foreløbig lade det ligge og gaa til det tredie Spørgsmaal.

I Hans Jægers Artikel prises Kærligheden, og der jamres over, at den ikke kan udfolde sig under de nuværende Forhold: ikke udenfor Ægteskabet paa Grund af Samfundsforholdene og ikke i dette paa Grund af Kærlighedens Væsen, der kræver, at de elskende staar helt frit overfor hinanden; Kærlighedslykke kan først blomstre i et socialistisk Samfund, hvor Privatejendommen er afskaffet.

Der tænkes i Jægers Artikel kun paa Kærlighedens Skæbne, kun paa hvad der gavner og skader det erotiske Liv. Men nu er Menneskelivet jo mere end Erotik, hvad Plads man end vil give denne; det ligger da

Digitized by Google

nær at undersøge, baade hvilken Form for Kønsforbindelse, der bedst tjener Kjærligheden, og hvilken der mest fremmer eller hæmmer alle andre Sider af Menneskets Liv og Væsen.

Nu er det ganske umuligt at sige noget om, hvad der bedst tjener Kærligheden, hvis man ikke stiller Spørgsmaalet saaledes, at man spørger, hvad Kærligheden kræver, hvad den naturligt driver til, og saa slaar sig til Taals med den Antagelse, at det saa nogenlunde i Reglen ogsaa er det, der tjener den bedst. Den saakaldte „Kærlighed i Frygt og Bæven", Stævnemødets Kærlighed kan ikke som Hans Jæger synes at mene, faa Eneret paa Betegnelsen: ægte og rigtig. I Menneskelivet og i Kunsten kendes adskillige Typer af Kærlighed, og det vil være vanskeligt at nægte, at der er en meget udbredt og almindelig Type af Følelsen, en Art Kærlighed, i hvis Væsen det ligger, at de elskende vil dele alt med hinanden, vil mødes, ikke blot i Kærtegn og Favntag, men i alle Livsytringer, kort sagt, de vil leve sammen. Formodentlig vil dog ingen paastaa, at Ægteskaber kun indgaas, fordi det er den lovlige Form for Kønsforhold, og at det ikke er af naturlig Drift og personlig Trang, at „Manden forlader Fader og Moder og bliver fast hos sin Hustru". I mange — *jeg* mener, de allerfleste — Tilfælde *kræver* Mandens og navnlig Kvindens Kærlighed et Samliv. Enkelte hyperkloge Individer paastaar rigtignok, at denne Trang er et Bedrageri af vor Natur, der lokker Mennesker i Ægteskabets Fælde, hvor de mister Kærligheden. Men man skal jo ikke tro alt, hvad der siges. Faktum er, at der er en Kærlighed, der vil Samliv; om denne Kærlighed holder længere ud og i sig selv skænker større Lykke end den anden „Stævnemødets Kærlighed", skal jeg ikke udtale nogen ubetinget Dom over.

Med dette Resultat: at nogle elsker med en Stævnemødets Kærlighed, andre — mange flere — med en „Samlivets Kærlighed", og at man bedst tjener Kærlighedens Tarv ved at følge Kærlighedens Bud — gaar vi til det sidste, vanskeligste og vigtigste Spørgsmaal. Dette: hvilken Form af Kønsforbindelse, der i sig selv og navnlig ved sin Harmoni med alle andre nødvendige — ikke øjeblikkelige og tilfældige — Livsforhold, giver det rigeste og lykkeligste Menneskeliv i det hele, er sikkert det, der i Øjeblikket interesserer mest, og dog er der ikke meget netop om dette i den nævnte Enquête. Men ellers er der jo i Litteraturen Ord nok derom; bl. a. siges der meget af Interesse for Spørgsmaalet i E. Keys: Kærlighed og Ægteskab.

Naar E. Key og saa mange andre med iøvrigt forskellige Stand-

Digitized by Google

punkter taler om Kærligheden som Livets Maal og Mening, som den første og største af Livsværdier, saa er dette en overordentlig beretiget og demokratisk Tankegang. Flertallet af Mennesker har deres Livsindhold, Lykke og Ulykke, i Forholdet til de enkelte Mennesker, for hvem de er uundværlige; deres Arbejde og deres Interesser tjener dette personlige Forhold, i hvilket deres Individualitet indgaar, og igennem hvilket de har deres Forhold til Samfundet, til Menneskeslægten. Man siger om en Mand, at han arbejder paa den og den Fabrik og hedder det og det, men skulde man betegne hans Plads i Tilværelsen, saa maatte man nævne hans Familie og en sjælden Gang hans Venner. Alle andre Steder end i Familien er han et Nummer, en Ener, der tæller med, men ikke en Individualitet. Til dem, der staar ham nær, giver Mennesket Indtryk, Tanker og Følelser, som de ikke kunde faa af nogen anden; han er noget af deres Liv, og hans Forhold til dem er hans Historie.

I Kærligheden kommer Mennesker hinanden nærmest, er de mest uundværlige for hinanden; den, der er elsket, har Betydning, og elsker han igen, har han den Betydning, han vil have. Ingen har Betydning for alle, faa har Betydning for mange, de fleste har Betydning for nogle faa, og det højeste, de naa'r, det Forhold, hvori de giver mest af hele deres Menneskeligheds Rigdom og modtager mest igjen, det er Kærligheden. Deres Livsopgave bliver da at holde denne fast og lade den vokse, gøre den til Livscentrum, behandle den som det, hvorfor de lever.

Men det, hvorfor man lever, maa man være tryg paa; det kan ikke være en „Kærlighed i Frygt og Bæven“ eller en Kærlighed, man kun skænker visse Højtidsstunder af Livet og visse udvalgte Dele af sig selv. Thi saa vilde alle andre Stunder og alle andre Tanker og Følelser være værdiløse, eller om nogle fik Værdi som Midler for Stævnemødets Lidenskab, alle kunde dog ikke faa en saadan Værdi. At leve med den elskede, arbejde sammen som Mand og Hustru, have et Hjem, avle og opdrage Børn, hvori Kærligheden og alt, hvad der i den er givet og modtaget, bliver udødeliggjort, det er de stærke og omfattende Former, hvorved Kærligheden kan underlægge sig Livet.

Ingen Veltalenhed skal afgøre Sandheden af dette; men se paa Livet, paa Virkeligheden: kendes deri nogen anden Maade at leve for sin Kærlighed, Livet ud, end i et Samliv?

For Kunstneren, for Videnskabsmanden, for Politikeren og for de andre, hvis Personligheds Frembringelser skal komme mange til gode,

Digitized by Google

bliver Kærligheden af underordnet Værdi; de maa først og fremmest være tro mod *deres* Livsopgave og ordne deres Kærlighedsforhold saaledes, at det tjener denne. Det kan være, at en Stævnemødets Kærlighed passer bedst for dem, og det kan være, at slet ingen Kærlighed passer allerbedst. De har Ret og Pligt til at ofre — paa den ene eller den anden Maade — deres Kærlighed for deres Livsopgave, men de har ikke Ret til at ofre andres Liv og Lykke for en Kærlighed, der kun er Middel, eller i hvert Fald ikke et Maal i samme store Betydning som Kærligheden er det for mange.

Den Kendsgerning, at Ægteskabet vælges og ogsaa i Fremtiden vil blive valgt af de mange, fordi den tilfredsstiller et personligt Krav, stemmer med deres Kærligheds Væsen, den tilsløres en Smule af Loven, den offentlige Moral, Hensynet til Børnene og andre Forhold, der gør, at Ægteskabet, navnlig for Kvindens Vedkommende, er den eneste mulige eller den eneste lykkelige Form for Kønsforbindelse.

Nu vil man sige, at selv om det for mange er rigtigt og naturligt at „virkeliggøre" Kærligheden i et Ægteskab, saa er derfor den Tvang, der udøves til Fordel for Ægteskabet, ikke berettiget, og da man endvidere mener, at denne Tvang har sin eneste Berettigelse i Hensynet til Børnene, vil man kræve Foranstaltninger, der fritager for dette Hensyn, og derefter kræve Tvangen afskaffet. Men inden man gaar saa vidt, bør man undersøge, om der ikke er flere Grunde til at holde paa denne Tvang, om den ikke er heldig for andre end Afkommet, nemlig for de Mennesker, der berøres af den.

De, der vil ombytte Ægteskabet med den „frie Kærlighed", vil jo ikke dermed ophæve alt, hvad der hedder Moral i Henseende til Forholdet mellem Mand og Kvinde. Nej, det være langt fra; de vil, som E. Key siger — ikke fordi hun er imod Ægteskabet, men imod den førnævnte Tvang — skabe en ny Sædelighed, og spørger man om, hvori denne ny Sædelighed bestaar, erfarer man, at den har kun et Bud, nemlig at Kærlighed skal være Betingelse for Kønsforhold. Dette nye Moralbud, der iøvrigt ikke er ganske nyt og som er almindelig anerkendt, om end ikke efterfulgt, lider betydeligt under den Mangel, at man ikke har nogen Definition af Begrebet Kærlighed, og selv om man maaske med megen Anstrengelse kunde afhjælpe denne Mangel, saa vilde en saadan Definition være svær at anvende i Praksis. E. Key og de andre Forkyndere af den nye Sædelighed foruroliges ikke heraf; de vil bare overlade enhver selv for sit eget Vedkommende at bestemme, hvad der er Kærlighed og hvad ikke. Denne Liberalitet gør

Digitized by Google

en noget skeptisk overfor den nye Sædelighed; endnu er vi jo ikke saa vidt, at den nødvendige Moral i sin fulde Udstrækning nedarves, og vi plejer derfor at hjælpe paa den individuelle Moral ved visse Paavirkninger; at dette ikke skulde behøves paa Kønsmoralens Omraade, hører man med Vantro og Forbavselse.

Med Ordet Kærlighed betegner man en hel Skala af Følelser, fra Attraa og Forelskelse til „den store Kærlighed“. Vil man, at Mennesker skal bevare sig fri og modtagelige overfor denne sidste og ikke indgaa Kønsforhold, før de møder denne og møder den under Forhold, der giver Individet Mulighed til at gøre den til *den* Livsværdi, den for ham bør være, saa maa man hjælpe dem dermed i de Aar, hvor de ikke har Erfaring nok til selv at ville dette. Denne Hjælp giver Samfundet ved at lægge Hindringer i Vejen for Kønsforhold udenfor Ægteskab og for dettes tidlige Indgaaelse. Det er godt for de mange, hvis Livsmaal det er at „virkeliggøre“ Kærligheden i et Ægteskab, at Samfundet udtrykkeligt peger paa dette som den rette Vej — det er ikke enhver givet paa egen Haand at træffe de rette Bestemmelser angaaende sine Livsforhold — og det er godt for de faa, hvis Liv i det lange Løb har anden Mening og Maal end Kærligheden, at Samfundet lægger Hindringer i Vejen for denne — de afholdes ved disse Hindringer fra at indgaa Forbindelser, hvis livshæmmende Indflydelse de maaske i Øjeblikket ikke kan se, eller de vinder gennem Overvindelsen af eller Trodsen imod disse Hindringer den Styrke og Indsigt, de behøver for at handle ret med deres Kærlighed. — —

De faa, der med nogen Ret føler sig brøstholdne ved den Tvang, Samfundet udøver til Fordel for Ægteskabet, vil atter og atter protestere mod denne Tvang, men saa længe den er gavnlig for de mange, bør den opretholdes. Paa intet Omraade er en Samfundsmoral en mere nødvendig Støtte for den enkelte end paa Kønssædelighedens, bl. a. fordi Opdragelsen her intet kan gøre, og fordi det vilde være sindsvagt her at overlade den enkelte at blive klog af Skade. De „seende“ maa saa klare sig, som de bedst kan.

Her er Anledning til at vende tilbage til det andet Spørgsmaal, Hensynet til Børnene.

Da jeg i sin Tid lærte Udviklingslæren at kende, var jeg meget forfærdet over den Kendsgerning, at Kampen for Tilværelsen, der hos andre Organismer lod de bedst rustede forplante sig stærkest, hos Mennesker derimod syntes at medføre, at de bedst udrustede fik forholdsvis meget mindre Afkom end de middelmaadige, ja endog mindre

Digitized by Google

end de slette. Selv om Staten isolerede de meget umulige Individer og derved forhindrede dem fra at forplante sig, saa vilde den dog ikke kunne forhindre, at de middelmaadige fik forholdsvis flest Børn. Dette, der efter Udviklingslæren maatte medføre et stadig mindre Procentantal begavede og gode Mennesker, syntes mig dengang at være en stor Fare for Samfundet og Menneskeslægten, en Fare, som først det sidste Aarhundredes Humanitetsstræben havde bragt nær, og som enten vilde bringe Slægten til Forfald eller ogsaa sinke dens Fremskridt overordentlig meget. E. Keys Tale om Raceforædling, om at de begavede baade af humane og nationale Grunde bør forplante sig saa stærkt som muligt, vilde den Gang have vundet mit udelte Bifald.

Nu ser jeg anderledes paa Sagen.

Fra Flertallet, de stille, ukendte i Landet, skal Slægtens Fornyelse komme. Børn, der opvokser i Hjem, hvor begge Forældre har deres Livsindhold i Samlivet med hinanden og med Børnene, hvor lidt eller hvor meget deres Syn end rækker ud over Hjemmets Grænser, de har de bedste Betingelser for at naa „Overmennesket", om man vil kalde det saa, de bliver netop saa sunde og skønne og begavede, som man ønsker den nye Slægt. De, der lever for de mange, vil derimod aldrig give saa meget til en enkelt, at der bliver noget stort ud af dem, de vil have faa Børn, og disse vil ikke vidne om Forældrenes Kraft. Gælder dette Mænd, saa gælder det langt mere Kvinder. De Kvinder, der har et Kald at leve for, behøver ikke at bekymre sig om „Raceforædling" og føle Samvittighedsnag over, at de ikke føder Børn, der arver „Blodets Rigdom, Skaberlystens Ild, Tankens Marv og Følelsernes Skønhed."

Det er indtil videre unødvendigt at anstrenge sin Hjerne for at bringe Hensynet til Børnene i Overensstemmelse med Hensynet til Forældrene og modbevise den uangribelige Sandhed, at Børnene har det bedst i et Hjem hos deres Far og Mor. Der er nemlig en betydelig Grad af Overensstemmelse mellem Hensynet til Forældrene og Hensynet til Børnene, saa længe Flertallet af Mennesker netop *vil* stifte Hjem.

KAREN WIBERT.

Digitized by Google

FORENINGER, DISKUSSIONER, AGITATION

I

Den menneskelige Strids- og Herskelyst, der i ældre og nyere Tider fandt Udløb i Slagsmaal, Familiefejder, Vikingetog, Kolonisationsforetagender, Krige o. desl., er i Nutiden i Færd med at finde sig mere civiliserede Afløb. Man ynder ikke længer den raa Overmagt, den direkte Voldføring, de brutale Brydninger, der koster Blod og andre *synlige* Skamferinger. Den, der vil herske og undertrykke, benytter sig med Forkærlighed af „lovlige" Midler. Stridigheder udkæmpes hellere med Ord end med Metalgenstande. Ja man afskyer endog flere Slags personlige Krænkelser. Havde man for et Par Hundrede Aar siden i en pludselig Raptus af Civilisation opstillet disse Skranker for Fægtningen mellem Mennesker, vilde de stridslystne være kommet i den yderste Vaande. Nutildags kan vi imidlertid nok lade vore Kamp- og Magttilbøjeligheder spille ud til Trods for disse Indskrænkninger. Vi kender nemlig nu til saadanne Finesser som at danne Meninger, agitere for disse, samle Meningsfæller og opføre Meningskampe med anderledessindede, alt under Haandklap, Bravoraab og andre Triumfer. Og paa disse Kampe, der i og for sig kaster megen Tilfredsstillelse af sig, bygger vi de Magtforskydninger, vi maatte attraa. Paa denne Maade klarer vi os meget godt, Tiden gaar, og vore Passioner faar deres Dyrkning. At vi saaledes kan baade slaas og snigløbe hinanden under noble Former, der fuldt ud svarer til vor Tids Civilisation, kan vi takke den demokratiske Statsforfatning for og da navnlig det deraf føl-

Digitized by Google

gende almindelige Fremskridt i folkelig Oplysning. Den Meningskampenes Æra, hvori vi befinder os, er kommen heraf. Med den stigende aandelige Kraftudvikling og Rørighed, som danner den inderste Strøm i det, vi kalder Folkeoplysningen, følger forøget Trang til Tankebeskæftigelse, Folket forlanger at mættes med Stof dertil, forlanger „Brød og Skuespil" af aandelig Art. Og hvad kunde da være bedre at gribe til end Meningsdannelser og Meningskampe? Man forstaar den uhyre Popularitet, de har vundet: det er Ting, der kan slides længe paa, tumles med næsten i det uendelige, drejes i alle Retninger, flikkes paa alle Kanter; de har desuden rigelig Tilknytning til de Stier og Gange, Folkets Tanker fra Tidernes Gry har travet ad, nemlig de personlige Fornødenheders, de elementære Livsinteressers. Og videre: der er Udsigter, Perspektiver i dem, det er maalsættende Bevægelser, Formaals- og Driftsbevægelser, altsaa Livsrørelser af den primitive Type, intet Menneske har behøvet at lære noget nyt i Henseende til aandelig Bygningsform og Kraftudfoldelse for at tage Del i dem. Og færdigdannede Meninger er noget, man har i fast Eje, de er Liggendefæ, og tiltaler følgelig Erhvervstilbøjeligheden, som ogsaa hører til Menneskets primitive Hang. Endelig hører de aandelige Rørelser, der kommer ud af Meninger og Meningsbrydninger, til den mageligste og billigste Slags Liv, der overhovedet gives: Gentagelser og nemme Modforestillinger; og det er absolut farefri Rørelser, endog den fejgeste kan boltre sig af Hjertens Lyst og med Tapperhed i disse Fægtninger. Intet Under da, at den roligste af alle Majestæter, Solen, nuomstunder skinner paa Lande, der er opfyldte af det essigste Meningsrøre, hid og did svirrende Meningsudslag, en Forvirring, der ikke giver det babelske Sprogkaos noget efter. De fremmeligste af Menneskeslægten er nuomstunder saa tæt besatte med Meninger som et Pindsvin med Pigge; over Landene er der spændt et mangedobbelt Fletværk af Foreninger, d. e. Sammenslutninger paa Grundlag af fælles Meninger og Hensigter; forskellige Strømme af Agitation krydser hinanden i hvert Sogn, i hver By; overalt hvor man staar og gaar, høres Tummel og Gny af Meningssammenstød. Navnlig gælder dette i Samfund, der som vort ikke har meget at skulle have sagt udadtil.

Ethvert Trin i Menneskers og Samfunds Udvikling har sine Kæpheste, paa hvilke der i ganske særlig Grad ofres Tid og

Digitized by Google

Kraft, ja ligefrem ødsles. Dette er imidlertid efter al Sandsynlighed velbegrundet, nemlig i de sjælelige Vækstforhold; i Plante- og Dyreorganismer finder vi under Opvæksten lignende Forhold. For Tiden er Meningsdannelserne vor Kæphest, alt dertil hørende omfattes med særlig Varme. Det kan ogsaa nok passe, at vi i vor aandelige Udvikling er kommen til det Punkt, hvor Videreveksten fortrinsvis slaar ud i Meninger og Anskuelser; de betyder en Forgrening af vore Tankestammer, i Følge af hvilken det enkelte Menneske — og den enkelte Bestræbelse hos Mennesket — træder i et rigere og mangfoldigere Forhold til Omverdenen, opfanger mere af Omverdenen, ligesom en Plante opfanger mere Sollys, jo flere Grene og Blade den har. Sandsynligvis er da den nuværende Meningsudrugnings-Periode noget, vi skal igennem, en frugtbringende Overdrivelse. Det er en gal Fordring at stille til Udviklingen, at den altid skal være ligelig og harmonisk. Men mens man saaledes kan have Grund til at forlige sig med en stærkt ensidig Vækst i det aandelige Liv, er det dog ikke sagt, at man bør undlade at være paa Post overfor Udartning af denne Vækst. Netop fordi Meningsdannelserne som før antydet staar i Forhold til Strids- og Herskelysterne, kan der let komme til at virke uegentlige, *uægte* Kræfter med i Spillet. Jo mere Meningsudfoldelserne og Meningskampene nærmer sig til at udgøre hele vort sociale Aandsliv, jo større Brøkdel af Menneskenes fritanvendelige Tankekraft de lægger Beslag paa, desto større Grund er der til at undersøge, om der i den omtalte Vækstvirksomhed findes „fremmede Ingredienser" eller ej. Man har før set, at der er gaaet Geschæft i kulturelle Vækstprocesser.

Indskrænker vi os til at betragte de *sociale* Tilsyneladelser af det moderne Meningsrøre, støder vi først paa Foreninger og Partidannelser. De udgør Grundstokken. En Forening og et Parti er ikke ganske det samme, skønt Navnene nu og da bruges i Flæng. De to Slags Sammenslutninger ligner hinanden deri, at de begge har formet sig over en eller flere fælles Interesser eller Formaal hos Medlemmerne, saadanne Interesser og Formaal, som kun kan „løftes i Flok" eller dog bedst røgtes gennem Samvirken. Foreninger og Partidannelser er saaledes rent i Almindelighed fortrinlige Vækstmidler, Kulturmidler som nok bestandig vil finde Benyttelse. Forskellen mellem en Forening og et Parti —

Digitized by Google

saaledes som disse Betegnelser efter min Formening bør bruges — ligger deri, at den første danner en forholdsvis sluttet Kreds, som tæller Medlemmer nok til at magte sin Opgave, fremme sit Formaal, og derfor helliger sig til *Handling*, til direkte Udførelse og Virkeliggørelse af de Ting, Formaalet peger imod, mere end den giver sig af med at vinde større Udbredelse; Agitationen, Hvervningen bliver desaarsag kun en Biting for Foreningen, noget der ligger til Siden, mens Udførelsen, Handlingerne stadig er det centrale. Med Partiet er det anderledes. Det bestaar for det meste af en Kreds, som *ikke* magter sin Opgave, men maa skaffe sig større Udbredelse, inden det kan optræde handlende. Dette Forhold kommer af det paagældende Formaals Art: det kan ikke gennemføres, før det har vundet Flertal i en given Befolkningsmasse. Eller det kan være et Formaal, en Synsmaade, en veldædig Ide, som ikke finder Fred, før den har sejret over hele Linjen, som man siger. For Partiet bliver da i Praksis den videre Udbredelse (eller sidestillede Bestræbelser som Partisammenhold o. lign.) det centrale, mens Udførelsen (der indadtil bestaar i den sjælelige, tankemæssige Viderevækst, udadtil i Formaalets Træden ud i Livet) først kommer i anden Række og ofte stilles ganske i Baggrunden som noget, der maa vente. Partiets Kendemærke til Forskel fra Foreningen er dets Uafsluttethed; selv naar det er stort nok til at magte sin Opgave, optræder det dog ikkun handlende med den ene Haand, mens det angler med den anden; oven i Købet er dets Handlinger ofte ret og slet anglende og ikke andet. Denne overvejende Hældning imod Partiforstørrelse eller Partisolidering kommer vel af, at Partiet stadig befinder sig i Kampstilling, bestandig lever en udadtil fægtende Tilværelse; den daglige Fornemmelse heraf kommer til at præge dets Væsen. Foreninger har Ro udadtil og kan derfor koncentrere Kræfterne om deres Indhold. Den saaledes antydede Forskel kan ikke uden videre betragtes som en Værdiforskel, det er ikke Meningen. Baade de Formaal og Interesser, som kan fremmes i en Forening, og de, der kræver Partidannelser og stort Partiarbejde, skal fremmes. Det er kun Meningen at paapege, at den ene Slags Sammenslutning af Naturen er mere tilbøjelig til Forsumpning indadtil og Overgreb udadtil end den anden. En Forening kan meget lettere leve et sundt og hæderligt Liv end et Parti, hvis egentlige, saglige Indhold er udsat for at miste Kulør og Glans

Digitized by Google

ved at blive slæbt om fra Sted til Sted og krammet ud paa Bissekræmmermaner. Det er noget, man tit kan iagttage, at en Sag sjæleligt set skæmmer sig skrækkeligt under sine Agitationsrejser. Især hos de arbejdende Partimedlemmer, mindre hos de passivt ventende; Meninger skal bruges til Handlinger, ikke til Ord og evindelig Gentagelse af de samme Ord. Udadtil, overfor dem der endnu ikke har antaget Partiets Anskuelse, kommer Agitationen let til at volde sjælelige Overgreb; gennem den Drivhustemperatur, den fører med sig, kan den bevirke, at Folk unaturlig hurtigt danner sig Meninger, som paa Grund af Processens kunstigt paaskyndede Forløb kun bliver arme Svæklinge; og Agitationen kan forvolde, at store Dele af Befolkningen rives med i Meningskampe, til hvilke de endnu ikke er modne; Sagerne bliver dem med Vold og Magt paaførte, bliver saa at sige ruskede frem i dem. Man ser tit Agitatorer begaa de utvetydigste Overfald paa sagesløse Personer; i første Øjeblik kan man fristes til at trække disse Forbrydere for Øvrigheden, men erindrer saa, at den Slags „Liv og Ejendom", hvorom her er Tale, er saa godt som ukendte Størrelser i Lovgivningen.

Men hvad skal vi da gøre? siger Partierne. Skulde vi lægge Hænderne i Skødet, lade vore Meninger dø af Tæring, lade Fremskridtene vente, allehaande Uretfærdigheder bestaa, indtil Opgaverne en skønne Dag naturligt og roligt voksede frem hos Folket? Hertil kan svares: Partierne maa interessere sig for Folkeoplysning. Den langsomme, men sikre Reform, som hedder et oplyst, i sjælelig Henseende fordøjelsesdygtigt Folk, er et Fremskridt, som med en hidtil uanet Kraft og Hast drager Hobetal af sociale Reformer efter sig. Denne indirekte Vej lader Partierne saa godt som ubetraadt. Endelig kunde man tænke sig en lempeligere Maade at agitere paa — en bredere anlagt og mindre stikkende end den, vi er vant til.

Fra den stillestaaende Tærsken paa Opgaverne, hvorunder Partimedlemmer lige fra de lunkneste til de mest ivrige lider, maatte der vel kunne findes nogen Redning. En baade sund og nyttig Bevægelse vilde der komme i Tankegangen, hvis Partiet gjorde sig til Organ for en virkelig *Overvejelse* af sine Programsager, f. Eks. tog imod Belæring, i Stedet for at staa stiv paa de engang fremsatte Krav og Argumenter. Tænk om Partiet begærligt opsamlede Materiale til en alsidig Belysning af sine Program-

Digitized by Google

sager, tog allestedsfra hvad der fremkom desangaaende, ogsaa fra Modstanderne; om Partiet debatterede for at lære noget, afklare, afslibe, fuldstændiggøre sit Standpunkt; om det endelig i Tidens Fylde nedkom med en Fremstilling af den uddebatterede Sag, hvori alle fremkomne Oplysninger og Synspunkter fandtes indoptagne, sammenarbejdede, stillede saaledes paa Plads, at de Ting og Hensyn, der vedrører hinanden, stod paa Vægtskaal overfor hinanden! Men saadanne Overvejelser, saadanne „Svingninger" af Tanken mellem for og imod, synes vore Partier ikke at have Raad til, de følger en anden Plan: Ingen Forandring i Krav, Argumenter, Tankeopstilling! Det kunde fortolkes som Vaklen og Svingen. Ingen Blottelse! Partiet har, førend det satte Sagen paa sit Program, gennemtænkt den fuldstændig, vèd alt, har taget alle berettigede Hensyn, Partiet løber ikke med en halv Vind. Taktfast, ubetvingelig er dets March fremad, dets Stillinger uindtagelige. Summa: Partiet er selveste Fuldkommenheden. — Som Følge heraf bliver de hinanden modstaaende Partiers Meningskampe ikke Debatter. Fra ingen af Siderne tilsigtes Overvejelse, Sagudformning, men noget, som sjælelig set er langt snævrere og goldere, nemlig Partiets Trivsel. Overfor forhen vundne Partitilhængere skal Kampskuespillet tjene til at give de færdige Meninger et Opkog; overfor dem, der endnu ikke har taget Parti, tilsigtes det at besætte den sjælelige Plads, „komme først til Mølle," saa at Modstanderne ikke kan faa deres Sække paa Kværnen.

Skønt langt den største Del af vort Lands Befolkning ikke er naaet vidt nok i Modenhed til at kunne danne Meninger paa staaende Fod — med Minuts Varsel, som man forlanger det — men i det højeste er moden til at begynde paa sindigt og omstændeligt fremadskridende Overvejelser, gives der dog, mig bekendt, her i Landet ingen Forening, hvis Formaal er Overvejelse, slet og ret Diskussion. Saakaldte Diskussionsforeninger, „fri" Talerstole, hvor alle Anskuelser kan komme til Orde, har vi adskillige af. Men dette vil ikke sige, at Ordførere for alle Anskuelser har lige Adgang til eller kan føle sig lige veltilpas paa disse Talerstole, endnu mindre at Tilhørerne om dem udgør en lige fritmodtagelig Jordbund for enhver begrundet Mening. Jeg kender ingen Foreningstalerstol, som ikke bærer en mere eller mindre tydelig Parti-Paaskrift: her føres hovedsagelig de og de

Digitized by Google

Meninger! Og Tilhørerskarerne bærer samme Præg. Jeg har ikke truffet nogen Forsamling, hvori Ønsket om en upartisk, ligelig Drøftelse var herskende. Overalt umiskendelige Spor af Partiagitation. Sindene overalt gennemsyrede af Partivæsenet. Endog hos det enkelte Menneske, i det daglige Livs lidet fanatisk-bevægede Luft, er det sjældent at træffe det Begær efter at høre og forstaa Modstandernes Mening, som dog skulde synes naturligt at maatte melde sig hos enhver. Ligger det i Sindenes Snæverhed, i Uformuenheden til at rumme mere end nogle faa ensprægede Tanker angaaende hver Sag? Eller ligger det i, at Folk ligefrem er opdragne til som Kyllinger at søge ind under deres egen Klukhøne, saasnart der er Uro i Luften? I begge Tilfælde er det Umodenhed. Det gør et ynkeligt Indtryk hos voksne Mennesker at træffe samme Modvilje og Skyhed overfor „fremmede" Meninger som hos Smaabørn overfor fremmede Ansigter. Forhaabentlig har dog de Folk ikke Ret, som paastaar, at Modviljen stammer fra Opfanatisering gennem Parti-Agitation; thi i saa Fald er den sjælelige Skade vanskeligere at rette.

Fra Diskussionsmøders overhedede Atmosfære, fra Partikævlet, hvor Hidsigheden ofte overtager Rollen som Drivkraft, saasnart den ædru Tanke ikke føler sig tiltrukket af Emnerne, er saadanne omløbende Sætninger udsprunget som den, at det er enhver Samfundsborgers Pligt at danne sig en Mening om alle sociale Spørgsmaal og Opgaver. Det er en Sætning, der bider meget godt paa Folk. Et moderne Dogme. Naar herved erindres, at ethvert eksisterende Parti nærer en uforanderlig Overbevisning om, at den Sag, for hvilken det kæmper, er det mest magtpaaliggende, der gives i Verden, mens alle andre Sager er at regne for barnagtige Smaapuslerier, saa forstaas det let, hvilket Pres til Meningsdannelser det anførte Dogme udøver i Befolkningen, vandrende fra Mund til Mund, fra dem, der har en Mening, til de enfoldige Stakler, der ingen har. Hvad gør det saa, at Dogmet er splittergalt og ikke kan staa for den simpleste Tankeprøve. Naar man *har* en Overbevisning, er det Pligt at handle efter den, men det kan aldrig blive Pligt at danne sig en Overbevisning angaaende Sager, man ikke ser sig nødsaget til at afgøre. Man er i sin fulde Ret til at lade andre afgøre dem og saa finde sig i Afgørelsen. Saavidt om Pligten. Men det er heller ikke altid fornuftigt, klogt, humant at danne sig Overbevisninger om alle-

Digitized by Google

haande sociale Sager, selv om disse nok kan siges at vedrøre Ens naturlige Interesser. Maaske kan man anvende sine Kræfter bedre paa at sætte sig grundigt ind i blot et Par Stykker, som ligger En meget nær, i Stedet for at kvaksalvere med alt muligt. Samfundet har, ret beset, aldeles ingen Brug for saadanne Individer, der har nippet til alle mulige sociale Sager og virker paa alle Felter med deres Tiendedele eller Tyvendedele Sagkundskab. De gør mere Skade end Gavn. — Et lignende Dogme kolporteres foran hvert Valg til Stat eller Kommune: det er enhver Vælgers Skyldighed at møde frem og lægge sit Lod i Vægtskaalen. Nej saa sandelig er det ej! de, der ikke er ganske klare saavel over Situationen som over deres egen Vælgervilje, begaar en *uetisk* Handling ved at stemme; de *skal* netop blive hjemme, deres Stemmegivning er simpelthen en Frækhed.

II

Fra Betragtningen af Foreningers og Partiers Væsen i al Almindelighed, gaar vi nu over til mere specielle Træk i deres Virksomhed. Først Ledelsen, som den i hver Forening eller Parti udøves af Bestyrelsen og Formanden. Denne Ledelse har almindeligvis et enevældigt Præg, naturligvis indenfor de Rammer, som er givne med Korporationens Program, eller endnu snævrere: det Program, hvorpaa den forhaandenværende Ledelse specielt er valgt. Denne Enevælde — i nogle Sager Bestyrelsens, i andre Formandens — vilde, officielt vel at mærke, overfor uindviede, kunne bevare et vist demokratisk Præg, hvis de paagældende Ledere *virkelig* fremgik af Medlemmernes suveræne Valg. Men det er en offentlig Hemmelighed, at dette saa godt som aldrig sker. Nominelt har Generalforsamlingen — eller Delegeretmødet — den vælgende Myndighed, men faktisk er det, i vistnok alle Landets Foreninger og Partier, en i det væsentlige *selvbestaltet* lille Klike, der er bestemmende. Selvbestaltet, fordi de intet Mandat har til at „tilrettelægge" Valget, foretage „Valgforberedelser"; det er en lille Kreds af „betydende" Mænd, „kendte" Mænd, som plejer at snakke med; *de* er Generalforsamlingen, thi de er de eneste, der *taler* paa Generalforsamlingen, de behandler dèr de menige Medlemmer, som Hyrdehundene behandler Faareflokken; ved et „stille Tryk" faar ingen andre Lov til at „paavirke

Digitized by Google

Stemningen", sædvanligvis da, thi det kan jo hænde, at „Mængden" tager sig sammen, at der kommer en eller anden Vilje væltende op fra Bunden, tung, ubehjælpsom, men tydelig, eller det kan hænde, at en ny Mand vil frem og ind i Kliken. I alle Tilfælde faar Generalforsamlingen imidlertid kun Lov at vælge mellem to „Lister", dvs. det menige Medlems Indflydelse er den, at han kan sige *enten* bu *eller* bæ; alt hvad han siger derudover, bliver kun til ørkesløs Snak. Det saaledes skitserede Styresæt er det herskende her i Landet, overalt hvor den saakaldte almindelige Valgret gælder, endog i Foreninger, der raaber allerivrigst paa Frisind og alm. Valgret. Det gælder ogsaa for det meste ved Rigsdagsvalg; her bestemmer Vælgernes Gros det næstvigtigste, den valgtes Partifarve, men det vigtigste, den valgte Person, raader en lille sammensnakket Klike af „kendte" Mænd for; om det sker med eller uden Mandat, er i Praksis temmelig ligegyldigt, Mandaterne falder nemlig altid i de „kendte" Mænds Turban, ved det før omtalte „stille" Tryk. Man ønsker ikke at *praktisere* den almindelige Valgret, det er et altfor uhandleligt Apparat, ubekvemt, tungt, tilbøjeligt til at forvrøvle sig; nej, nej! det gaar meget lettere med nogle faa indsigtsfulde Mænd, der tilrettelægger det hele. Hyp, alle mine Heste! Enevælde og Faavælde, derved staar vi. Det er under disse Forhold ikke alene muligt, men baade her og der og hist virkeliggjort, maaske endog det normale, at en Forening, et Parti i saa godt som alle sine betydende Handlinger og Virksomheder svinger og svajer, sigter og rammer efter en enkelt Mands eller faa Mænds tilfældige, private Vilje og Formaal, tjener hemmelige Planer, der ligesaa godt kan være daarlige som gode, svigagtige som ærlige — maaske lettest det første — med andre Ord at Partiet, Foreningen udgør et vandrende Tog af blinde, kun med et Par seende i Spidsen, der overlægger og handler i Dølgsmaal; naturligvis med Bevarelse af Partirammerne, Programmet, det vil sige Skinnet.

I de officielt upartiske Diskussionsforeninger er det en enkelt Leder eller nogle faa, der bestemmer, hvem der skal „indlede" Diskussionen, og for det meste tillige, hvem der bagefter skal korrigere og supplere Indlederen; der indbydes en Stab af Professionals til at deltage i Diskussionen. Der er da intet i Vejen for, at det hele kan forme sig som en planmæssig og velberegnet Paavirkning af de menige Medlemmer. Foreningens Formaal, at

Digitized by Google

Medlemmerne skal klare deres Anskuelser ved indbyrdes Ordskifte, kommer man let udenom ved at lade de første Emner og Emnebehandlinger være af en saadan Karakter, at de ligger højt over de almindelige Medlemmers Kompetence, disse vænnes da til at forholde sig blot modtagende, og siden kan der saa med Vægt henvises til, at Medlemmerne jo ikke selv vil „bære" Diskussionen, hvorfor man maa indforskrive Professionals. — Ved offentlige Møder til fri Drøftelse af en Sag er det Indbyderne, der bestemmer Drøftelsens hele Karakter. Hvis andre end de saaledes bestaltede vilde tale med, kom de næppe til at føle sig veltilpas. — Resultat: selv hvor Drøftelsen nærmer sig mest til at være fri, udgaar Impulsen, Tankestødene til Meningsdannelse, Sagfremstillingerne i det store og hele fra professionelle Partigængere, som serverer færdiglavede Anskuelser. Folket er Genstand for en systematisk Afvænning i Henseende til selvstændig Tankevirksomhed. Kommer her, alle I som ikke kan eller ikke gider tænke selv, og I skal faa Besked, hvad I skal tro, mene og ville! — Almenheden synes at være ganske blind for, at enhver, der møder med en forud dannet Mening om en Sag og Interesse for at udbrede denne Mening, egentlig er uskikket til at deltage i en Diskussion om Sagen, forudsat at man ved Diskussion forstaar Overvejelse og ikke et agitatorisk Skuespil.

I vore offentlige Diskussioner, baade paa Møder og i Pressen, anlægger de forskellige Parter deres Virksomhed efter samme Mønster som Sagførere for Retten: enhver fremfører kun det, der taler i Klientens Favør, og overlader til Modparten at gøre opmærksom paa, hvad der kan afkræfte og stride imod. Gennem denne Metode bliver Diskussionen nu ret værdiløs som Middel til *Folkeoplysning*, ja maaske snarest skadelig. Dog det bryder man sig vel ikke om, i Sagens Interesse maa den Slags Hensyn vige. Men ogsaa fra et Partistandpunkt synes Fremgangsmaaden forunderlig dum. Hvor langt virkningsfuldere vilde det ikke være, om man i sin Fremstilling og Argumentation *ogsaa* omspændte — og naturligvis sluttelig overvandt — ogsaa alt hvad Modparten har paa Lager? Hvilken Triumf ganske at stoppe Munden paa Modstanderne, saa de kun fik Ordet for at kede med Gentagelser af noget allerede sagt eller irritere med haartrukne Ideer og forskrækkelige Urimeligheder; i Stedet overlader man dem nu mangen god Bid at vinde Tillid paa, vække Opsigt med,

Digitized by Google

bygge anselige, af Kraft skummende Indlæg over. Man spørger sig selv, om det er af aandelig — og saglig — Impotens, man holder fast ved Prokuratormetoden, om det er, fordi man ikke evner den tilbundsgaaende Forstaaelse af Modstanderne, som behøves til at omspænde dem og gøre deres Forebringender rodløse? Eller om det er, fordi man tror, at Folket ikke kan holde Tankerne sammen under en grundig Udredning, ikke udgør en frugtbar Jordbund for andet end Stikord og korte Paroler, ikke kan haandtere andet end smaa Haandvaaben? Muligvis ligger Grunden ogsaa andetsteds: ethvert Parti maa nødvendig have en Hærskare af Eftersnakkere, Privatagitatorer Mand og Mand imellem, og da Eftersnakkerne som bekendt rekruteres iblandt Folk med Tyreforstand, saa —. I hele Maaden, hvorpaa Diskussioner som Regel udvikler sig, forløber og slutter, er der meget, som tyder paa, at Lederne for de forskellige Lejre tilsigter at slaa Spigere i Hovedet paa Folk. Modstanderne skal frem, for at man kan faa Anledning til at overvinde dem, følgelig lader man i sit Indlæg diverse Smaapladser staa aabne for dem; man ved forud, hvad de vil fylde dem med, og har Modbemærkningerne til Rede. Dette gentager sig flere Gange, man trækker Sagen frem og tilbage mellem sig, krøller, splitter og flosser den, indtil Sindene er møre hos Tilhørerne, saa kan Firtommesømmene slaas ind, Trumfernes Tid er kommen, man tager „Sortie" i hver Sætning, sætter Punktum i Tankegangene og laaser Dørene for dem, struttende af Myndighed til Haarspidserne, Kommandotone, korte Sætninger, afgørende Gestus, Mødet sluttet.

At forstaa er det samme som at tilgive, hedder det, og da man saa vel kan forstaa, at enhver snakker for sin Pose, bliver det til et omløbende Dogme, at man har Lov til i en offentlig Debat at tale ud fra et bevidst ensidigt Standpunkt, give farvede Fremstillinger, kort sagt optræde paa Sagførermaner. Imidlertid er det at forstaa og det at tilgive eller fordømme to vidtforskellige Ting, der, som saa meget andet, urigtigt er bleven sammenblandet i uklare Hoveder (det kunde bedre siges, at man kun kan fordømme, hvad man forstaar, og er henvist til at tilgive alt, hvad man ikke forstaar). En bevidst ensidig Sagføreroptræden, en blot og bar Talen for sit kan aldrig blive berettiget i en offentlig Debat. Overfor Tilhørerne, som viser den Tillid*) at stille sig

*) Forholdet mellem Taler (Skribent) og Tilhører (Læser) ligner meget det imellem Vært og Gæst. Selv hos vilde Folkeslag træffes en levende Bevidsthed om Værtspligterne.

Digitized by Google

aabne og tankevillige, at lade sig sjæleligt føre, er Taleren pligtig at give den fuldeste og bedst mulige Besked, han formaar. Det andet er Bedrag. Den Undskyldning gælder ikke, at Modpartiet jo er til Stede og kan føre *sin* Sag, og at Folk saa bagefter kan sammenføre de forskellige Anskuelser og afslibe den ene ved Hjælp af den anden; thi det er just det, Folk ikke kan, det er netop denne Sammenarbejdelse og Afbalancering, som er det vanskelige, og desto vanskeligere jo mere partiske og „udrensede" Fremstillingerne er. Der skabes ad denne Vej kunstige Kløfter i Folks Sagforestillinger, den tilfredsstillende Meningsdannelse besværliggøres.

Debattørens Kunst synes nutildags for største Delen at falde sammen med Bestikkelsens. Det kommer ikke saa meget an paa at holde Oversigt over alle Sagens Traade, at kunne tøjle alle de Springfyre, der haler i Sagen hver til sin Side, og faa dem til at danne et ordentligt Forspand, at kunne finde de Ord, som forløser Tilhørernes Tanketilbøjeligheder, at kunne stille de Ting sammen, der har noget med hinanden at gøre, og skære alt bort, som blandes ind i Sagen uden at komme den ved*). Saadanne tunge, indviklede Midler bruger vor Tids kyndige Debattør ikke; hvad selve Sagovervejelsen angaar, har han en eller to, højst tre „magnetiske" Tankestrygninger, som han stadig gentager, for Resten bestikker han. At bestikke er at sætte noget andet i Stedet. Der kan forekomme mange forskellige Bestikkelsesopgaver i en Debat: man kan ved slangeagtige Ordmanøvrer faa det, Modstanderne siger, til at blive en Gentagelse af eller en Støtte for det, man selv hævder. Man kan misforstaa Modstanderen, d. v. s. benytte hans Udtryk i en anden Mening, i andre Tankeforbindelser end han har ment dem, og paa denne Maade faa dem slæbt et Sted hen, hvor de drukner i Urimelighed. Man kan lidt efter lidt skyde sin egen Fremstilling ind over Modstanderens og skjule den, saa kun enkelte spredte Punkter af den stikker frem, og derefter er det en let Sag at gøre Halløj med disse Punkter. Naar man ikke længer formaar at klare sig, kan man føre Striden over paa en ny, større Tankeplan, hvor den maa køre fast

*) Et Eks.: I en Diskussion om Butikslukning Kl. 8 Aften blev det anført som Modargument, at Gaderne vilde faa et øde Udseende, naar de livfulde Lysskær fra Butikkerne forsvandt; Aftenens Gadeliv, nu en væsentlig Opmuntring i mange Menneskers Tilværelse, vilde blive ødelagt. Men de Handlende har jo da ingen Forpligtelse i saa Henseende. Sagen drejer sig om Handelsforhold, ikke om aftenligt Gadeliv og Opmuntring for spadserende. Lignende „Argumenter" er hyppige.

Digitized by Google

i vidtsvævende Begreber og Vendinger og forblive uafgjort. Man kan „plumre Vandet" om Modstanderens stærke Positioner ved at lægge flere Lag Omsvøb uden om dem. Man kan gøre faretruende Overbud, saa Tilhørerne bliver ængstelige og trækker sig tilbage fra hele den paagældende Tankeretning. Man kan lave Vittigheder over et eller andet og dermed opløse eller omfarve det i Tilhørernes Bevidsthed. Man kan vise stor Hæderlighed, Uegennytte, Fordomsfrihed, grundig Gennemtænkning paa perifere Punkter, og benytte den Tillid, man derved har oparbejdet sig, til Badutspring i det centrale. Ikke at tale om de grovere Midler at indsmigre sig personlig hos Tilhørerne og derigennem indsmigre sine Paastande, at snigløbe Modstanderen personlig, underskyde hans Forebringender usmagelige Motiver (som han ikke kan modbevise uden at komme med Selvros o. desl.) for derved at svække hans saglige Standpunkt. Alt i alt: Debat er i vore Dage ikke saa meget virkelig Kamp som Strategi; de krigsførende Tankemasser maaler ikke Kræfter med hinanden, det kommer ikke til Slag imellem dem, Krigen bestaar i at omgaa, splitte, trække paa Vildspor, afskære, tilfangetage. Hele denne Udartning kan maaske kortest karakteriseres derved, at de diskuterende ved deres Ordskifte hverken nærer det Haab eller den Hensigt at belære og overbevise hinanden, at udvikle hinandens saglige Forstaaelse. Det er paa Skrømt, de retter deres Ord til hinanden, al Tale er møntet paa Publikum; og ikke paa de Tilhørere, der har dannet sig en Mening, dem venter man ikke at faa rokket fra deres Standpunkt, de spiller kun en Rolle som Klakører, nej det er de endnu ikke partistemplede, man spekulerer i, det er de uselvstændige, de vaklende, de hidtil ligegyldige og ubestemte, de træge og umyndige, den opvoksende Ungdom.

En egen Art Tænkning har som Følge af denne Praksis opnaaet en rivende Udvikling, især i Pressen, og er næsten bleven den officielt herskende. Jeg ved intet bedre Navn for den end Rendetænkning. Mens man fra gammel Tid har troet, at Tænkningens egentlige Kunst og Kraft bestod i at *fastholde* det, Tænkningen drejer sig om, bestemme og begrænse det til alle Sider, undersøge dets Bestanddele og Relationer, og det saaledes, at man under Tænkningens Forløb stadig fastholdt de indvundne Resultater, er tværtimod ved den nymodens Tænkning Løsenet

Digitized by Google

det at komme af Sted, flytte sig over paa anden Tankebund, stadig opsøge nye Punkter, hvorfra Tankens (forud givne) Maal kan beskydes. Naar man slutter Løbet, er gerne det, hvormed man begyndte, rykket fjernt ud i Horisonten eller allerede forlængst dukket ned bag dens Rand. „Metoden" er Idé-Knopskydning og Idé-Tilhægtning. Den fineste Tænker er den, der er uudtømmeligst i at opstille nyt Rendegarn til Tankeskyttelen. Hvor pudsige og skæbnesvangre end de „Slutninger" man saaledes kommer til, ofte er, har Rendetænkningen dog vist sig at være en kraftig Spore til Skarpsindighed og Idérigdom. Og da den ydermere er for spinkel af Bygning til i vid Udstrækning at kunne gøre det af med Folks praktiske Fornuft, er der vist Grund til at se lattermildt paa den.

III

Et er imidlertid, hvordan de diskuterende gør deres Sager, et andet er, hvordan Folk tager Diskussionerne. I det store og hele synes de at indoptage og behandle det, der bydes dem, paa en ret leddeløs og planløs Maade. Af og til vækker en Udtalelse Røre, men saavidt man af ydre Tegn og Eftervirkninger kan skønne, falder det meste ikke i nogen aktiv Jordbund. Til dels kommer det af den passive Modtager-Stilling; den jævne Tilhører kan simpelthen ikke overkomme stort mere end at høre efter og følge med. Men til dels kommer det vistnok ogsaa deraf, at Maalet for en Diskussion almindeligvis opfattes forkert — hvis man da overhovedet møder med den Forestilling, at Diskussionen skal føre til noget. Fra gammel Tid, da det Syn, der anlagdes paa Kontroverser, var af en vis landsfaderlig Art, har vi arvet den Opfattelse, at det i en Diskussion gælder om at komme til Enighed, at Parterne ved Fordragelighed og Indrømmelser „kommer hinanden nærmere." Men dette vil jo kun sige, at Misforstaaelser hæves, Uvidenhed repareres o. lign.; saadanne Ufuldkommenheder skulde man helst være ude over, *før* man optræder for en Forsamling med sine Anskuelser. Mere stemmende med moderne Begreber er det at sætte Diskussionens Maal i en skarp Præcisering af, hvad det er, man er *uenig* om. Enighed er ikke tankevækkende, det, man er enig om, skal der ikke tales videre over, det lægges hen som færdigt, det gaar ud af Diskussionen, denne drejer sig om Uenigheden, og det gælder at faa

Digitized by Google

denne bestemt og begrænset, stillet klart op. En tydelig tegnet og velbegrundet Uenighed er tankevækkende, personlighedsafklarende, virker altsaa i høj Grad meningsdannende, og hvis Diskussionen maalbevidst blev lagt an herpaa, vilde Tilhørerne kunne gaa hjem med et holdbart Udbytte. I den Henseende vilde det evindelige Partivæsen i vore offentlige Debatter kunne faa god Betydning, hvis Partierne lagde an paa en virkelig Meningskamp, et *sagligt* Haandgemæng. Maatte vi engang komme saa vidt! Diskussioner vilde da, foruden meget andet godt, ogsaa tjene til at bortklippe den Uldenhed og Uklarhed i Kanterne, som Partierne nu anser for hensigtsmæssige for at „samle saa mange som muligt under een Hat."

Adskilligt andet tyder paa manglende Maalbevidsthed hos det almindelige Diskussionspublikum. Der er saa godt som ingen Straf for at forvrøvle en Sag, besværliggøre Overvejelsen ved at indblande uholdbare og uvedkommende Ting; Folk finder sig taalmodigt i ganske frugtesløse Gnidninger mellem Modstandere, i allehaande „Misforstaaelser", Udflugter, Tidsspilde. Den ene river ned, hvad den anden bygger op, det ene Feeri af Ord følger efter det andet, uden at nogen Ting bringes paa det rene, og tilsyneladende tager ingen Tilhører Anstød deraf. Ingen knyer, fordi Debatten taarner sig op paa usammenhængende Vis, Lag paa Lag af Indlæg, som indbyrdes tager Afstand fra hinanden, et Kørsammen af Spørgsmaal i Øst og Svar i Vest, Sidebemærkninger, Modpaastande, Formodninger, Betænkeligheder i den vildeste Uorden, saa at til sidst alle klare Linjer er overmalede med Fluebensskrift, alle lige Tankegange gjort om til krinkelkrogede Smug. Paa intet andet Omraade vilde Folk finde sig i en saa forstyrret Arbejdsmaade, i et saadant Arbejdsspild, i saadanne Forsvindingskunster. Men i Diskussioner er man endnu ikke naaet til at ækles og oprøres over Forvirring og Arbejdsforstyrrelser. Hvorved gør man sig overhovedet umulig i en Diskussion her til Lands? Saa vidt mig bekendt alene ved at være „udannet", uhøflig, komme med Personligheder, grove Skældsord o. desl. Men hverken ved Mangler i Tænkeevne, i Sagkundskab eller i Sandhedskærlighed. Det hænder mistænkelig sjældent, at nogen bliver sendt hjem med Halen mellem Benene fra en Diskussion.

Man kan vistnok opstille som Regel, at jo flere Diskussioner

Digitized by Google

et Menneske har paahørt, desto fattigere er de Forventninger om sagligt Udbytte, hvormed han møder frem til et saadant Stævne. Naar ikke desto mindre Diskussionerne stadigvæk trækker jævnt godt Hus, ligger det vistnok i, at de tilfredsstiller forskellige andre aandelige Fornødenheder end netop de saglige. Nogle giver de en let, skiftende Underholdning, krydret af Vittigheder, Dumheder og andre fornøjelige Episoder. For nogle tjener de til sjælelig Udluftning, til Afveksling fra Dagligdagens Ensformighed, der gør de aandelige Ledemod tørre og stive; man kan godt af en Diskussion erholde en behagelig sjælelig Massage, der forhøjer Tankens Rørighed og Spændkraft. For andre afgiver de Konversationsstof, dels af saglig, dels af kritisk Art, de er Føde ligesom Aviserne. Atter andre ønsker at se og høre de Personligheder, der ved den givne Lejlighed optræder. Og saaledes videre. Enhver i den blandede Hob finder sit lille Korn i Bunken af Indtryk.

En noget anden Sag er det, hvorledes Diskussionen virker paa Folk. Det er godt nok nok, at der sættes Tanker i Gang vidt og bredt i Befolkningen, vækkes Ideer, slaas til Lyd for Interesser, som maa finde naturlig Jordbund hos enhver, der formaar at se ud over sin private daglige Verden. Alt dette betyder, uanset de vakte Tankers saglige Værdi, en Udvidelse af Hjernelivet, en Kultivering af Hjernen som Organ. I denne Henseende, med andre Ord som *Vækkelses*-Midler har Partikampene og Diskussionerne ydet saare værdifulde Tjenester og vil vel ogsaa i Fremtiden kunne være til Nytte om end i langt mindre Udstrækning end før — Vækkelse duer kun til en Tid, paa et vist Stadium i Individets og Samfundets Udvikling, derefter skal de vakte have noget meget solidt at spise. I Vækkelsesvirksomheden ser jeg Partiagitationens og Diskussionernes væsentligste Betydning. Med Hensyn til Meningsdannelserne har de efter al Sandsynlighed gjort mere Skade end Gavn. Meninger hverken kan eller skal dannes saaledes paa Opfordring udefra gennem allehaande Trækken-i-Ærmet og Rusken-op; intet hæmmer og forstyrrer sunde Meningsdannelser — sunde er de Meninger, der nøje passer til den individuelle sjælelige Organisme, hvoraf de er en fungerende Del — mere end Tankelarm og Krydsbemærknings-Uro. Meninger skal gro frem, som Græs gror, om Natten, ubemærket. Man mærker ikke, at man faar dem, en skønne Dag,

Digitized by Google

naar deres Underlag af Livskundskab, Verdenserfaring, personlige Tilskyndelser, Interesser, Følelser, er færdigt, skyder de med eet frem fulddannede, idet en Tilskikkelse, en Situation kalder paa dem. Meninger, der er dannede „gennem Øret", kaldt frem og tildannede gennem andre Menneskers Ord, vil mere eller mindre have Blærens Natur. Der er derfor noget faretruende i hele den moderne voldsomme *Efterspørgsel* efter Meninger. Hvad der skulde være en Proces *i Individet*, den enkelte Tankes og Tilskyndelses Konfrontation med de andre, er man i Færd med at gøre til en Proces *i Samfundet:* det enkelte Individs ret tilfældige og ufærdige Ideer modtager sin Modning ved at løbe Spidsrod gennem en Række af *andre* Individers Paahit.

Partivæsenet i den Form vi kender det, navnlig i vor Politik, er sikkerlig ikke andet end en foreløbig Kamp- og Afgørelsesmaade. Dertil har de staaende Partier altfor mange uheldige og uhensigtsmæssige Egenskaber. Naar de enkelte Individer bliver klarere i deres Viden og Tænkning, mere viljekraftige og handlingsstærke, vil andre Metoder føre lettere og fremfor alt sikrere og fuldstændigere til de Maal, der skal naas. Heller ikke vil de nuværende Tilstande vare ved, som gør, at Menneskenes Udendørs Tanker og Interesser i saa stort Omfang er rettede paa *sociale* Reformer, — hvilket atter bevirker, at „Meningerne" bliver Centrerne, hvorom Tankegangene drejer sig. Paa dette ensidige og urimelige Stade kan Menneskene ikke holde sig. De mange *andre* Former og Arter af aktivt Liv — navnlig det personlige Liv — vil kræve sin uomtvistelige Ret.

Stundom hører man sige, at et Parti virker som en altfor snæver Trøje, hindrende de frie Rørelser hos sine Undersaatter, bortskærende al særpræget Personlighedsudfoldelse. Dette er dog ret beset ikke noget, der direkte skader de menige Partimedlemmer de kan saamænd frit udtale deres Mening og udføre alle saadanne Privathandlinger til Fremme for denne Mening, som Landets Love tillader; Partiet hæmmer dem ikke; tværtimod det gør dem delagtig i nogle Handlinger, som de enkeltvis vilde være aldeles afskaarne fra, det forløser Aktivitet hos dem, der ellers vilde forblive uudløst. At Partiet „indsnævrer" Personligheden, vil saaledes kun sige, at det blot udløser Personligheden delvist, med andre Ord at det ikke virker fuldkommen idealt. Skadevirkninger udøver det vistnok kun paa de meget ivrige Parti-

Digitized by Google

gængere, der gaar op i Agitation, og paa Partiets Officerer og Førere; disse kan nok ved stadig at trave rundt i Partiets upersonlige Allemands-Tankegange blive fælt udhulede; de kan frembyde et lignende Syn som et Barn, der remser en udenadlært Lektie op. Man kan ikke andet end have den dybeste Medlidenhed med Personer, der farer rundt til 20—30 Møder i en Sæson og alle Vegne holder det samme Foredrag, imødegaar de samme Modpaastande, faar Folk til at raabe Hurra paa samme Kommando. Det maa være aldeles ødelæggende. Skønt disse Personer ikke har sjælelige Organismer af fineste Kaliber — betydelige Mænds Tanker er sjældent egnede til at udbredes pr. Agitationsmøder — men tværtimod maa være ret robuste og have temmelig udtrampede Ideer og Tankegange, er det dog umuligt andet, end at de i mange Henseender maa luvslides ved saaledes at gaa i Felten for deres Sag. Det er et Offer, som bør paaskønnes og belønnes af Meningsfællerne. Desværre har man for Skik at lønne disse Talemaskiner for lang og tro Tjeneste med høje Stillinger og Magt til at udføre Partiets Handlinger. Til at være handlende og udførende for Partiet egner de sig ikke godt, det skal der helst levende Organismer til. Men vi gaar endnu i den ravgale Forestilling, at den der har snakket mest om en Sag, er den bedste til at sætte den i Værk. Eller stikker det maaske i, at ingen vilde have alt Talesliddet, hvis ikke Magtstillingerne ventede dem til Løn?

Endelig har Partivæsenet og de mange Meningskampe en sjælelig Virkning paa Samfundet som Helhed. De beslaglægger hvad man med eet Ord kalder Offentligheden, den meget begrænsede Tankekraft og Interesse, Folk kan afse til Opgaver, der ligger udenfor det daglige og tilvante. Da Kamplarm er opmærksomhedsvækkende, vil de Sager, der staar Strid om, bedst fange Mængdens Øre, og hvis der er nok af saadanne Sager, bliver der trang Plads for Fremskridt, der ikke er skikkede til at dele Menneskene i Partier. For Tiden har de Ideer og Formaal, der saa at sige giver til den ene og tager fra den anden og derfor tiltrækker nogle Mennesker og frastøder andre, mest Vind i Sejlene; det at der skal kæmpes med andre Mennesker om dem virker uvilkaarligt ildnende paa Sindene. Næstbedst er de Ideer stillede, som henvender sig til en bestemt Stand eller Befolkningsklasse; der er noget hyggeligt og tiltrækkende i Fore-

Digitized by Google

stillingen om deres Iværksættelse, fordi denne skal foregaa i Forening med ligestillede; man føler sig i Menighed med dem. Samvirke er jo Tidens Løsen. Allerdaarligst stillede er de Tanker og Formaal, med hvilke den enkelte føler sig alene, de Opgaver, enhver maa tage fat paa i Enrum. Opraab om saadanne Sager nytter ikke stort, Interesser af den Art har ikke Held til at forplante sig ud i Folket, med mindre de da knytter sig til gamle, dybt indarbejdede Bestræbelser f. Eks. Sundheden, Livsfornødenhederne. Som Helhed er Tilstanden her i Landet denne, at Folket er overfodret med Opgaver og Interesser, aandelig udmattet og forvirret af Agitation og Modagitation fra et Utal af forskellige Hold, paakaldt af et Regiment Foreninger. Uden at tænke paa at Folkets Fordøjelsesevne er begrænset, har Fremskridtsopfindere af enhver Art hobet Ladning efter Ladning af mere eller mindre tungtfordøjelige Sager og Opgaver i dets Svælg. Bare fylde paa! Følgen er blevet, at alt nyt, der nu skal vinde Indpas, maa være bittesmaat, ellers finder det ikke Plads at være paa; man maa kunne sætte sig ind i det i Forbigaaende. Vi nærmer os paa det sjælelige Omraade de samme Tilstande, som vi allerede er naaet til paa det økonomiske: jævne Folk har Raad til Hundreder af Smaaudgifter, men ikke til en eneste betydelig Anskaffelse. Det er 5-Øres-Genstandene, der er højest i Kurs.

C. LAMBEK.

Digitized by Google

BERNHARD OLSEN

VED HANS 70-AARIGE FØDSELSDAG DEN 9. SEPTEMBER

ENDNU i dette Øjeblik, hvor han staar i Begreb med at fylde de 70 og bag sig har et Livsværk uden Lige i sin Art, bedømmes Bernhard Olsen delvis efter det Lejlighedsværk, hvortil han i yngre Aar var knyttet. Den lærde Verden kan ikke glemme og ikke tilgive den mangeaarige Direktør for Folkemuseet, at han er forhenværende Direktør for Tivoli og Panoptikon. Han staar bestandig som den tidligere Morskabens Mester, der vanskeligt kan tages rigtig alvorligt af Videnskabens rette Dyrkere. De vilde ikke agte sig selv tilstrækkeligt højt, hvis de ikke trak en Smule paa Næsen af den Mand, under hvem en Gang et Forlystelsesetablissement og et Vokskabinet sorterede.

Selv ser Bernhard Olsen tilbage paa sin „Tivolitid" med berettiget Tilfredshed. Og ikke blot paa sin Tivolitid, men paa sin Fortid i det hele. Han har den rigtige Opfattelse, at uden Omskiftelserne i hans Eksistens vilde han ikke være kommet i det mangeartede Forhold til Livet, som har betinget meget af hans Museumsvirksomhed. Han har i denne altid maattet klare sig paa egen Haand, og han har kun formaaet det, fordi han under de forskellige Forhold — lærelysten og lærenem, som han var, — har tilegnet sig den mangesidigste Viden og Kunnen.

Han blev født den 9. September 1836 paa Borchs Collegium i Kannikestræde. Hans Fader, som var Portner dér, var bondefødt i Herlufmagle ved Næstved, og Sønnen holder af at mindes,

Digitized by Google

at Faderen var en født ufri, idet han kom til Verden otte Aar før Stavnsbaandets Løsning. Ogsaa paa mødrene Side er Bernhard Olsen af Bondeæt, hans Moder var en Bondepige fra Odense-Egnen, og det ligger saaledes nær at antage, at Kærligheden til vor Bondekultur er groet ud af simpel Slægtskærlighed hos Folkemuseets senere Samler. Allerede som Barn mistede han begge sine Forældre og havde ingen anden Støtte end den, som et Par Slægtninge kunde yde ham, og den, der bestod i et Par Tusind Rigsdaler, som hans Fader havde sammensparet sig i sin beskedne Stilling, og for hvis Renter Sønnen fik en god Opdragelse først i den gamle Frk. Sibberns Skole, senere i Efterslægten. I Ferierne besøgte den unge Bernhard Olsen sædvanlig en Del gamle Slægtninge paa Faderens Fødeegn og vedligeholdt derigennem sit Forhold paa første Haand til Landbostanden. Andre Interesser traadte dog foreløbig i Forgrunden, og Tilfældet tumlede længe med ham, før han endte paa sin rette Hylde. Han havde allerede fra Barn af Sans for Tegning og søgte derfor Undervisning først i teknisk Skole og siden paa Kunstakademiet. Formodentlig var han bleven Maler, hvis han ikke hændelsesvis havde gjort Bekendtskab med en Xylograf og var kommen ind paa Kittendorff & Aagaards Atelier. Her blev han efter kort Tids Forløb ansat som Tegner for Træskærerne, og som saadan gjorde han sig saa fordelagtig bemærket, at han knyttedes fast til „Illustreret Tidende", da denne stiftedes i 1859.

Han havde kunstnerisk Opfattelse, et paalideligt Øje, en sirlig Haand, — alt, hvad der kræves for at gøre sig nyttig som reproducerende Kunstner. Men Skæbnen drev et spøgefuldt Spil med ham. Han var nær bleven Officer efter Krigen i 1864 (som han gjorde med uden dog at komme i Kamp); thi da Liniens Officerer fik Paalæg om at indstille et Antal Mænd ved hver Afdeling, som maatte findes egnede til at fortsætte paa den militære Vej, sattes han uden Afstemning øverst paa Listen. Havde han ikke den Gang været 28 Aar eller tre Aar for gammel til at komme i Betragtning, havde han sandsynligvis i dette Øjeblik været General.

I Stedet for at blive Militær ved et Tilfælde blev han ved et andet Tilfælde Direktør for Tivoli. Han havde som Medlem af Kunstnerforeningen af 18. November haft Lejlighed til at lede Udsmykningen ved nogle Karnevaler og andre Festligheder, og

Digitized by Google

hans Venner fandt, at han gjorde det godt. En af disse Venner spurgte ham en Dag i 1867, da den artistiske Direktør for Tivoli var død, hvorfor han ikke søgte den ledige Plads. „Ja, hvorfor i Grunden ikke," sagde han til sig selv. Han havde rigtignok aldrig tænkt paa Stillingen, og da han havde faaet den, maatte han tilstaa, at det mere var Tilfældets end hans egen Skyld. For var han gaaet fem Minutter senere ad den Gade, hvor Spørgsmaalet om Pladsen rettedes til ham, var Otto Zinck bleven Direktør for Tivoli, og han selv sandsynligvis xylografisk Tegner fremdeles. Hvis han da ikke var bleven Kostymier for bestandig ved et af de københavnske Teatre; thi som Tegner af gamle Portræter havde han tilegnet sig en udstrakt Viden med Hensyn til gamle Dragter og bistod hermed tidligt Bøgh og Th. Andersen, senere Emil Poulsen, ja endnu saa sent som i 1884 Fallesen og Krohn. Om hans Kundskaber ogsaa paa dette Omraade vidner to Folianter med kolorerede Dragter i det kgl. Teaters Arkiv.

Men han blev altsaa Tivolis artistiske Leder og gjorde Tjeneste som saadan i samfulde 18 Aar. „Jeg har," skriver han i et Stykke Selvbiografi, der danner Grundlaget for nærværende Meddelelser om hans Fortid, „lært meget dér; jeg kom ind i mangfoldige Fag, hvortil Kendskabet har gavnet mig senere. Da Forholdene paa Etablissementet opfordrede dertil, blev jeg sat ind i megen praktisk Virksomhed, lærte Bygnings- og Belysningsvæsen, Havekunst osv., fik Europa at se ved aarlige Rejser og kom til de store Udstillinger." Af afgørende Betydning for hans Fremtid blev navnlig Verdensudstillingen i Paris i 1878, hvor Hazelius havde udstillet i den svenske Udstilling. Han havde fra Barnsben haft Museumsinteresse; han havde hørt til den Flok af Drenge, som den gamle Konferensraad Thomsen altid havde efter sig, naar han viste om i oldnordisk Museum. Men hvad han saa i Hazelius' Udstilling var noget nyt. Her var samlet alle Slags Ting fra alle Sverrigs Egne, og de var ikke opstillede, som Sagerne ellers opstilles i Museerne, men samlede til Interiører, som anskueliggjorde Folkets Liv. Hvor begejstret han end blev for denne Tanke, var han dog kritisk og kunstnerisk nok til at indse, at den kunde udvikles yderligere. I Hazelius' Bondestuer var den fjerde Væg aaben; man kigede altsaa kun ind i Stuen; man *var* der ikke. I den hollandske Afdeling paa Verdensudstillingen fandtes der derimod en *lukket*

Digitized by Google

Bondestue, og Bernhard Olsen var ikke sen til at skelne mellem den gode Virkning af det ene og den langt stærkere Virkning af det andet.

Da han kom hjem, opsøgte han Worsaae, der allerede tidligere havde vist ham nogen Interesse, og som nu med Opmærksomhed hørte paa ham, medens han udviklede Planen til et Museum for den danske Landbostands Liv. Men den erfarne Mand, som vidste, at Lovgivningsmagten er vanskelig at blødgøre, naar Talen er om nye og uprøvede Ting, raadede ham til at afvente en Lejlighed, hvor Beviset lod sig føre for Betydningen af et Museum af saadan Art. Lejligheden lod til alt Held ikke vente paa sig. Da Foreningerne „Fremtiden" og Industriforeningen Aaret efter sluttede sig sammen om Tilvejebringelsen af en kulturhistorisk og kunstindustriel Udstilling, foreslog Worsaae Bernhard Olsen at ordne Landbo-Afdelingen, og skønt den daværende Tivolidirektør paa hint Tidspunkt var ganske uforberedt til Hvervet, røgtede han dette paa saa udmærket en Maade, at hans særlige Evner som Samler og Arrangør med et eneste Slag var fastslaaede. Fastslaaet var ogsaa fra da af Betydningen af det Museum, han vilde skabe. Udstillingen viste til Overflod, hvilke Brøst der var ved vore historiske Museer. Hele Lag i Samfundet — Borgerskabet og Bønderne — var ikke repræsenterede i dem, og hvad der endnu var tilbage af Minder om disse Samfundslags Liv, stod Fare for at forgaa ved Uforstand og Vanrøgt. Med sit Fremsyn paa Forholdene og sit Klarsyn paa Bernhard Olsens sjældne Anlæg indsaa Worsaae, at Tiden var inde og Manden til Stede for det nye Museum. Rigtignok var der ingen Penge til at samle det, end mindre et Lokale til at rumme det. Dets vordende Direktør fik intet Vederlag for sit Arbejde og havde ingen anden Bistand end den moralske Støtte i den mægtige Worsaaes Bevaagenhed.

„Haarene rejste sig paa mit Hoved," skriver Bernhard Olsen i det ovennævnte Stykke Selvbiografi, „da jeg saa denne trøstefulde Fremtid ligge aaben for mig, og denne sorte Fortvivlelse forlod mig ikke senere i de fem Aar, da jeg alene og i den Fritid, jeg kunde stjæle fra mit Levebrød som Direktør for „Institutionen", tiggede og rejste Museet sammen. Den kom igen i mange søvnløse Nætter som en Rædsel fra det store ubekendte: Folkets daglige Liv. De, der var med til at organisere den kultur-

Digitized by Google

historiske Udstilling i 1879, mindes kun ugerne, hvor mangelfuld Kundskaben den Gang var, hvor famlende Forsøgene paa en Ordning, hvor langt man maatte søge udenfor de officielle Fagmænds Kreds for at skaffe de nødvendigste Oplysninger til Veje."

I det Mørke, hvori han befandt sig, i den Interesseløshed, som mødte ham, opgav han dog ikke Ævret. Han holdt ud, til det begyndte at dages. Den første Solstraale ramte ham i Skikkelse af en Gave paa 2000 Kroner fra en unævnt, som senere viste sig at være Brygger Jacobsen senior. Meldahl havde sagt til denne, at her var en god Gerning at gøre, og Jacobsen gjorde den pligtmæssig, uden at have Sans for Sagen og uden at kræve Tak for sit Offer. Han satte aldrig sin Fod i Museet, efter at det var blevet aabnet. Endnu en Støtte fandt Sagen i Topsøe. Han medvirkede med Liv og Sjæl til Dannelsen af en Komité, der i 1881 opfordrede Offentligheden til at staa Museet bi med Penge og Gaver, men døde, forinden Opraabet udgik.

Paa hint Tidspunkt var Museet, som Bernhard Olsen indtil da havde samlet inde paa Tivoli, paa sit Loft og under sin Seng, under foreløbig Ordning i Tag-Etagen over Trinitatis Kirke. Fire Aar senere, den 8. August 1885, aabnedes det i sit nuværende Lokale paa Vesterbrogade, og kort efter fratraadte dets Leder sin Stilling som Direktør for Tivoli. Fra 1885—96 ledede han endnu Panoptikon, som han selv havde indrettet; saa opgav han ogsaa det for sluttelig helt at vie sig sin Museumsvirksomhed og de Studier, hvorpaa den hvilede, eller som atter støttede sig til den.

*

Der er skrevet en Litteratur om, hvorledes et Museum bør være. Ogsaa i Danmark har man bortødslet Blæk paa det Emne. Bortødslet! Thi lige saa lidt som man kan opstille Regler for et Kunstværks Udseende kan man opstille Regler for et Museums. Et Museum er selv et Kunstværk. Det bør i hvert Fald være det, og det *kan* navnlig være det, saalænge det endnu er urørt af andre end sin Skaber. I samme Retning, i hvilken denne har sin Styrke, vil Museet have sin; thi ganske som et Kunstværk afspejler sin Mester med eller mod hans Vilje, afspejler et Museum sin Mand.

Digitized by Google

Erfaringen viser, at de bedste Museumsmænd ingenlunde altid kommer fra Museerne. De grundlæggende eller banebrydende — som f. Eks. Brinckmann i Hamburg — er ofte komne fra en fjern Sfære og har netop faaet deres Betydning derved, at de var fulde af friske Forsæt. Saaledes ogsaa Bernhard Olsen. Han havde for det første den nye Tanke at ville danne et nyt Museum af et nyt Stof, den hidtil upaaagtede Folkekultur, og han forbandt dermed den ikke mindre nye Tanke (som andre først senere har optaget efter hans Tilskyndelse) at ville udstrække sit Samle-Omraade ogsaa til de gamle tabte danske Landsdele. I Oldnordisk Museum, siger Bernhard Olsen, havde man efter Thomsens Tid betragtet de tabte Lande østensunds (et af de mange gode gammeldanske Ord, som han har fremdraget, og for hvis Brug han ivrigt, men desværre temmelig forgæves agiterer) som absolut Udland, og efter Tabet af Slesvig gled ogsaa denne Landsdel ud af Museets Omraade og Arbejde. „Min Hensigt," skriver Bernhard Olsen i et Privatbrev, „var at raade Bod paa det forsømte, at fæstne Mindet om det tabte og bane Vejen for den aandelige Samling af det spredte, der er den eneste Form for en Generobring, som jeg kan øjne."

Spørges der nu efter de Kræfter, han medbragte til at føre disse nye Tanker over i Virkeligheden, saa maa det siges, at han var glimrende rustet. I rigt Maal besad han de fundamentale Forudsætninger, som ingen Museumsmand kan undvære. Han var paa een og samme Tid videnskabeligt og kunstnerisk anlagt, Forsker og Skønaand og frem for alt den fødte Samler, der ikke blot har den almindelige Besættelse, Manien for at bringe gamle Ting sammen, men ogsaa den klassificerende, systematiserende Higen. Alene med disse Egenskaber kunde han være bleven en fortrinlig Direktør for et Museum. Men han havde derudover Anlæg, som han havde opøvet i sine tidligere Hverv. Han havde f. Eks. som Tegner paa Træ efter andres eller egne Arbejder gennemgaaet en nyttig Skole i Akkuratesse og Sirlighed. Han havde som Leder af et stort og vidtløftigt Forlystelsesetablissement lært at økonomisere og administrere og have med Folk at gøre baade opefter og nedefter. Men hvad der navnlig kom ham til gode, var den Lejlighed, han sammesteds havde haft til at arrangere og dekorere, til at udvikle sin kunstnerisk-praktiske Sans. Den var det frem for alt, som gav ham Mod til meget,

Digitized by Google

en sædvanligere Museumsmand formodentlig aldrig i Verden vilde have vovet.

Thi var det end prøvet før og lykkedes tidligere for andre, saa var det dog bestandig en dristig Tanke at flytte hele Huse og gamle Gaarde fra Landet ind til Byen for at genrejse og genindrette dem dér, og det var dette, som Bernhard Olsen havde villet fra den første Dag, hvor han begyndte at samle sit Museum. Det var *Friluftsmuseet,* han arbejdede hen til, allerede da han i 1885 aabnede Indendørs-Museet paa Vesterbrogade. Og trods alle Hindringer saa han ogsaa omsider denne Tanke virkeliggjort. I Tilknytning til Landbrugsmuseet ved Lyngby aabnede han her i 1901 sit Bygningsmuseum.

Han havde haft andre Planer og Ønsker med Hensyn til dets Beliggenhed. Han havde tænkt sig det liggende paa Gothersgadens Eksercerplads i umiddelbar Forbindelse med et nyt Nationalmuseum, og han havde i 1897 opnaaet Tilladelse til at foretage en Prøveopstilling paa denne Plads med et Par af de gamle Huse. Men der var hos de rette Vedkommende ingen Stemning for Planen, som vistnok ogsaa havde mislige Sider foruden gode. Ikke alene vandt den ingen af de ledende Folk ved Nationalmuseet for sig, men Anledningen blev af den mest fremragende blandt dem, Direktøren for Museets 1ste Afdeling, Dr. Sophus Müller benyttet til et kraftigt Angreb paa hele Arten af den Museumsvirksomhed, som Bernhard Olsen repræsenterede. I sin opsigtsvækkende Artikel i „Tilskueren" om „Museum og Interiør" gjorde Dr. Müller blandt andet gældende, at det historiske Mindesmærke kun øver Magt over Sindet paa sin Plads, og at det at flytte et Monument er det samme som at krænke dets historiske Betydning. Fremdeles, at kun et Museum i den sædvanlige Form med Tingene ordnede sagligt eller historisk kan være Videnskab, medens et Museum med Tingene ordnede i Interiører i bedste Fald er Kunst, — endda en Kunst af lignende inferiøre Art som Panoramaets eller Panoptikonets, der muligvis kan have en forbigaaende, overfladisk Virkning paa en ellers sløv Beskuer, men som en frisk og forstandig Beskuer nødvendigvis vil møde med Mistro. „Man efterligne Bondestuen nok saa nøjagtigt," skrev Dr. Müller, „man komme Grød i Gryden, der koger til visse Tider, som kan passes af de museumsbesøgende; man fylde Stuen med ilde Lugt og Røg, som

Digitized by Google

det hører sig til. Virkelighedssansen er stærkere end alle Skuffelsesmidlerne. Den historiske Sans lader sig ikke narre — i alt Fald vil det kun være et Arrangement for den barnlige eller den grove Sans."

Man læser ikke dette energiske Indlæg uden at mærke dets Forfatters Maalbevidsthed som Museumsmand. Men heller ikke uden Undren over Ensidigheden i hans Syn og dets Følger: en Række af uholdbare Paastande og Slutninger. For at bevise Interiørets Uigennemførlighed siger Dr. Müller f. Eks. „Lad der i Museet være blot 20 Manglebrædter og lige saa mange Hovedvandsæg; de vilde kræve det samme Antal Stuer" (nok som om noget Menneske nogensinde har hævdet, at et Interiør- eller Bygningsmuseum kunde undvære Tilknytning til et Magasin-Museum). For at reducere Interiørets Muligheder: „Stuen og Stalden fortæller klart om den daglige Leven; men Aandsliv og Historie kan ikke skildres gennem disse Opstillinger. Bonden og Borgeren lader sig mulig fremstille i Interiører, men hverken Adel, Gejstlighed eller Konge" (nok som om Bondens og Borgerens Liv ikke ogsaa er Historie, eller som om Rosenborg ikke laa i København og viste, hvor udmærket Kongernes Liv lader sig belyse igennem Interiører). Endelig for at mistænkeliggøre Interiørets Ægthed: „Det gamle Panel maa opmales, om nødvendigt helt overmales, for at Interiøret kan bruge det; alt hvad der ses er nyt, i Stedet for Originalerne har man faaet en Slags Kopi." — Nok som om det var mod Kammerherre Meldahl og Frederiksborg, at Indlæget var rettet, og ikke mod Bernhard Olsen, hvis Museers Stemningsmagt ikke mindst beror paa Bevaringen af Tingene i saa vidt muligt den Tilstand, hvori Tid og Slid har bragt dem.

Slet ikke for en barnlig eller grov Smag, men paa een Gang smukke og historisk forsvarlige var de Interiører, som Bernhard Olsen skabte i Folkemuseet, og det maa i høj Grad beklages, at han af Pladsmangel blev hindret ikke blot i at forme en langt større Række, men endog i at beskytte de oprindelige mod den Tingenes Trængsel, under hvilken alt siden den Gang er groet til i dette Museum. Selv opfatter dets Direktør det nu som et Magasin, hvor han samler, stabler og skaaner Tingene for Eftertiden, og det er derfor mere om det uhyre Omfang, i hvilket han har samlet, end om hans dybere Væsen som Museumsmand,

Digitized by Google

Interiør fra Folkemuseet.

man her er i Stand til at skønne. Endda giver Mezzaninen paa Vesterbrogade kun et ufuldstændigt Begreb om hans enorme Virksomhed som Samler. I et Pakhus ved Langebro har han to Etager stuvende fulde af gamle Sager, derimellem flere hele

Digitized by Google

Interiører med Panelværk og andet Tilbehør. I Landbrugsmuseet i Lyngby har han maattet henstille, hvad han har af gamle Karosser og Kaner i Forventning om en Gang at faa et Vognmuseum indrettet. Hele Kister fulde af Dragter og Syninger staar der i Folkemuseet. Og endelig er jo en ikke lille Del af selve dette i de senere Aar blevet overført til Bygningsmuseet i Lyngby, hvor Bernhard Olsen haaber, at hans Livsværk som Samler een Gang maa blive forenet, og hvor han heldigvis allerede har faaet bygget, planlagt og plantet saa meget, at det nødvendigvis maa blive fortsat i Fremtiden.

Skønt Bernhard Olsen heller ikke i Bygningsmuseet kan udfolde sig i Frihed, men kæmper med mange Hindringer, naturligvis først og fremmest Mangelen paa Pengemidler, er det dog muligt her at faa et fyldigere Indtryk af ham. Allerede Valget af Stedet, hvor Museet ligger, er karakteristisk for ham. Det er for det første et meget klogt Valg, han har gjort ved at lægge det tæt op til Landbrugsmuseet og de deromkring grupperede Institutioner: Grundtvigs Højskole, Landboskolen og Statens Planteforsøgsstation. Thi dels suppleres det udmærket af den fortrinlige historiske Afdeling i Landbrugsmuseet, dels hører det harmonisk hjemme i Interesse-Sfæren her, hvor de mest lærelystne af Fremtidens Landbostand søger deres Uddannelse. Dernæst er det landskabelig set et lykkeligt Sted, Museet ligger. Det ligger højt og frit, skraanende paa den østlige Side mod Furstrømmen, paa den sydøstlige mod Sorgenfri Park, mod Vest mod Statens og Brugsforeningernes Forsøgsmarker og med en vid Udsigt over frodige Agre til de fjernere Skove. I disse maleriske Omgivelser er Museet ikke det mindst maleriske Punkt. Det ligger ikke paa en øde Mark, men i en Have, — en herlig Have, i hvilken Bernhard Olsen for det første har samlet alle de Blomster, som Bonden i Danmark dyrkede i svundne Tider, Pimpinellen, Pæonen, Løvstikken, Salvien, Lavendlen, og hvor han dernæst har plantet tusinder Arter af Roser fra alle Egne i Verden. Strængt taget hører jo ikke saadan Pragt hjemme i umiddelbar Nærhed af de fattige, gammeldanske Gaarde. Men den passer udmærket ind i Helhedsbilledet af Museet, naar man betragter dette som det personlige Kunstværk, som hvilket ethvert Museum bør ses. Der hører til Bernhard Olsens brede, næsten bugnende Natur og Figur noget generøst, noget ødselt og fest-

Digitized by Google

kært. I hans Tivolitid skal det have ytret sig i hans Masseanvendelse af Lamper i de mørke Aftener. Her ytrer det sig paa Aarets lyseste Dage i de Millioner af Roser, der blusser omkring de gamle Gaarde og blander deres Dufte med Duftene fra Lavendelhækkene og Hegnene af Hyld. Sur af Sind maatte man være, hvis man tog denne Skønhed det ilde op, at den er et Brud paa den historiske Sandhed, og foretrak en Stank fra Svinestien for Duften af Rosenstien, der fra Sorgenfri fører ind til Museet.

Men ikke mindre karakteristisk for Bernhard Olsen end Stedet, hvor Museet ligger, er naturligvis Stoffet, hvoraf det er samlet. Naar det i dette Øjeblik bestaar af to svenske Gaarde og en slesvigsk, et Loftshus fra Smaaland, et moderne færøsk Hus og et norsk, hvor nylig en Samling af islandske Sager har faaet Plads, saa skyldes dette ikke blot den Omstændighed, at de primitiveste Bygningstyper fandtes i de tabte eller fjerne Landsdele, men ogsaa det Forsæt, Bernhard Olsen blev tro, og som var at samle det spredte og tabte for derigennem at vedligeholde Forestillingen om Danmarks store Fortid.

Af de tre Gaarde, som danner Kærnen i Bygningsmuseets Kompleks, repræsenterer den slesvigske Gaard fra Ostenfeld den ældste Type. „I dette skorstensløse Røghus med Arneilden brændende frit paa Gulvet levede oprindelig Mennesker og Kvæg under samme Tag i eet stort Rum, udelt af Skillevægge, og Huset endte ved Arnegavlen . . . Dette Oldtidshus, udviklet storladent og klassisk regelret, herskede til vore Dage i Landet syd for en Linie fra Slesvig By til Husumegnen."

Det andet Led i den Række, med hvilken Bernhard Olsen har villet vise Udviklingen af vor Landbostands Bolig, dels Udviklingen fra aaben Arne til muret Skorsten, dels Boligens Forhold til Landbruget eller rettere Beboernes Forhold til deres Husdyr, mangler desværre endnu. Det er en nordslesvigsk Gaard fra Egnen om Haderslev. „Den er af Bulværk: vandrette Egeplanker mellem Stolper. Mennesker og Kvæg lever endnu i eet Hus under samme Tag. Stalden er ofte i østre Ende, men adskilt fra Beboelsen ved Tværvægge. Dette Hus, som har Skorsten, er Typen for den danske Middelalders enlængede Bondegaard."

Det tredie Led er en nørrehallandsk „Stue" af Buller og

Digitized by Google

Planker i Fyr. „Her er Kvæget flyttet ud af Stuen og henvist til Udhuse i Nærheden, ofte parallele med Vaaningen."

Fjerde Led er en nørreskaansk Tvillinggaard fra Næs ved Hesleholm i Vestre Gøinge Herred: „Den er, som den nordslesvigske, bygget af liggende Egeplanker mellem Stolper. Her har Længerne en sluttet retvinklet Form, der lukker om en Gaardsplads og dækker over et Fladerum paa ca. 4000 □ Alen. Det er den dansk-skaansk-sønderhallandske Gaardform, der har hersket i saa mange Egne af vort Land i de sidste Aarhundreder, og som afslutter en Udvikling fra Oldtiden til vore Dage."

Det er Bernhard Olsen selv, som disse Oplysninger skyldes; de findes i den kortfattede Indledning til hans store og ypperlige, illustrerede Vejledning i Bygningsmuseet. Først med denne Vejledning i Haanden faar man det rette Udbytte af Museet og derigennem ogsaa endnu et Stykke Forstaaelse af dets Mand. Man ser, at hans største Glæde ved de gamle døde Ting er ikke den kunstneriske Nydelse af deres Skønhed, om end ogsaa den kan bevæge ham dybt. Hans største Glæde ved de gamle døde Ting er den at kunne genforene dem i Tanken med det Liv, de har tjent. Han er en *curieux,* men det er langt mere Livets end Kunstens Kuriosa, som ægger Samleren og vækker Forskeren i ham. Autodidakt som Forsker, fordi han forskede Omraader, der før hans Tid var nogenlunde uudforskede, har han mindre erhvervet sine Kundskaber gennem Bøger end gennem Studier paa Stedet af Stoffet fra alle dets Sider, og tvungen til at anlægge sine Studier som en uophørlig Staven og Læggen sammen har han udviklet en Kombinationsevne, der ofte ytrer sig genialt. Specielt har han ad sproglig og sproghistorisk Vej naaet slaaende rigtige Slutninger med Hensyn til Bygningsdeles, Rums og Tings Bestemmelse og Brug og skabt Klarhed i mange slige Forhold, som før var dunkle. Naar Klarhed var ham en dyb Fornødenhed, skyldtes det noget andet og mere end den almindelige Videnskabsmands Trang til simpel Erkendelse af Sandheden. Han var ganske vist Videnskabsmand, historisk Skribent, men først og fremmest var han praktisk Museumsmand og saa som saadan ikke Dokumenter om Fortidslivet i de gamle døde Ting, men Led ud af Livet, som det gjaldt om at levendegøre paa ny ved at føje dem ind i deres oprindelige organiske Sammenhæng.

Digitized by Google

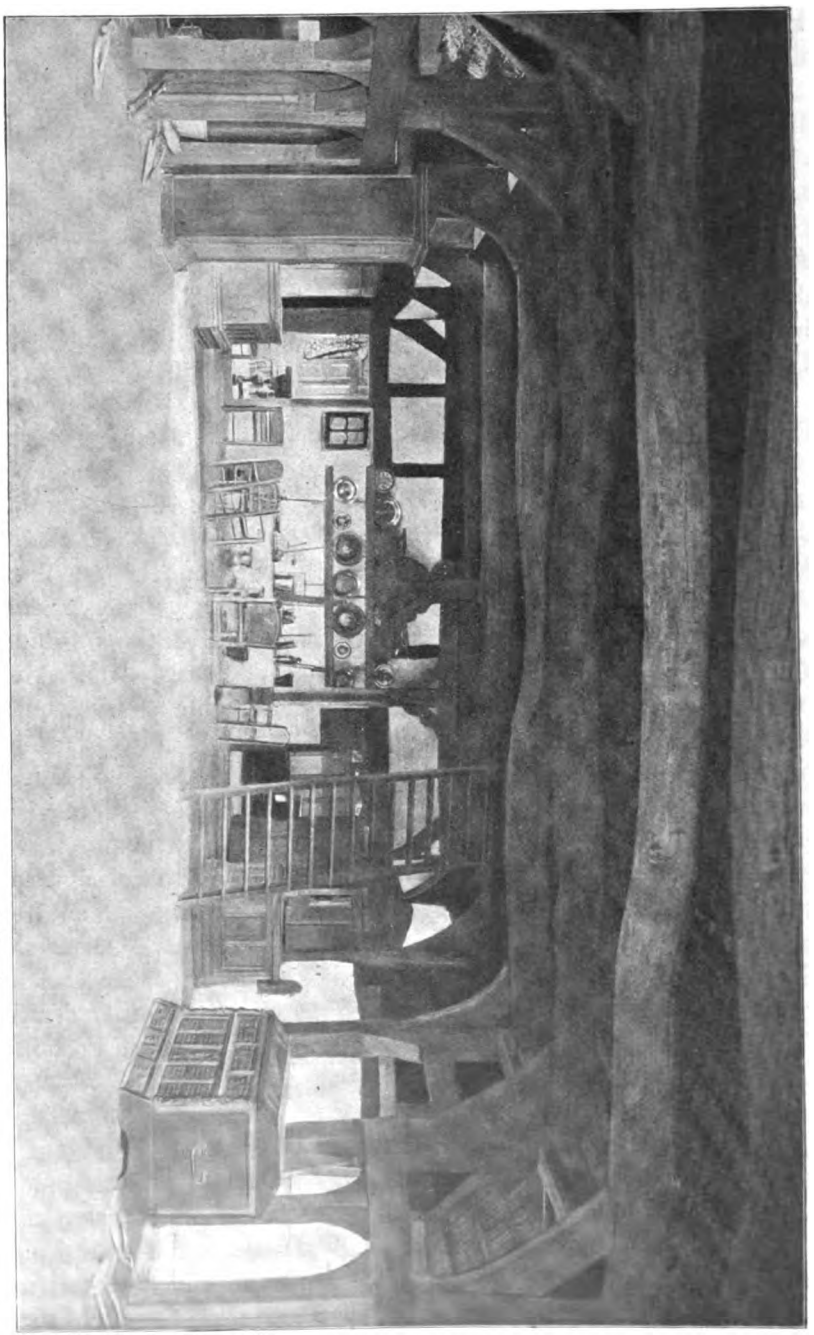

Interiør fra den Ostenfeldske Gaard. Bygningsmuseet ved Lyngby.

Digitized by Google

Sammenhængen søgte han, Totalbilledet, indtil det tegnede sig for hans indre Øje. Eller rettere stod der i alle Farvers Fylde, ja selv med Stemningen fuldkommen frelst. Omtrent i hver Linie af hans Vejledning i Bygningsmuseet føler man dette hans Forhold til de gamle Ting, mest maaske dog i hans mesterlige Skildring af den Ostenfeldske Gaard „med den brede kvægbesatte Arkadegang, hvor dybe, fugtigt glinsende Dyreøjne tindrer en i Møde." Citatet er betegnende for Manden, hvem det skyldes. Der er naturligvis ingen Dyr i Baasene nu, da Gaarden er en Genstand i et Museum; men Bernhard Olsen ser dem for sig, fordi han i sin Bevidsthed bærer Billedet af Gaarden i dens oprindelige Skikkelse og med alt Livet deri.

Paa dette Syn, dette Billedsyn paa Fortidslivet, beror en væsentlig Side af hans Styrke som Museumsmand. Naar man inde i Bygningsmuseet i Lyngby efter berejste Folks Mening i højere Grad end i noget andet tilsvarende Museum har den Følelse, at Livet først for et Øjeblik siden har forladt disse Rum og hvert Øjeblik kan ventes at ville vende tilbage til dem, naar man f. Eks. i Loen i den Ostenfeldske Gaard har saa let ved at indbilde sig, at Kvæget og Beboerne blot er i Marken, og at de hen mod Aften vil vende hjem henholdsvis til Baasene og Arnen, saa beror det ikke paa Anvendelsen af noget iøjnefaldende Middel til Illusion. Her er ingen „Grød i Gryden" eller lignende. Nej, det beror paa noget uhaandgribeligt eller i hvert Fald vanskeligt paaviseligt, nemlig paa den Pagt, der bestaar mellem denne Museumsmand og hans Stof, og i Kraft af hvilken han træffer en Masse smaabitte Forholdsregler, der enkeltvis er uanselige og synes virkningsløse, men som tilsammen skaber Stemningen. Selv vilde Bernhard Olsen næppe være i Stand til at gøre Rede for dem. Thi han lystrer blot et Instinkt, han har udviklet i sig. Han kender Landbostandens Liv i gamle Dage *par coeur*. Han har indre Tilknytning til det gennem Bondeblodet i sine egne Aarer; han har indlevet sig i det gennem Slægtskærlighed fra Barn og gennem 25 Aars stedlige, saglige, sproglige og boglige Studier. Han ser det hele for sig og formaar derfor at lægge det frem for os andre, som om det altid havde ligget, hvor vi ser det.

I sin Taknemlighedstrang (der er en af hans mange gode menneskelige Egenskaber) bilder Bernhard Olsen sig ind at være

Digitized by Google

bleven Museumsmand af Worsaaes Naade. Han er det af selve Vorherres.

*

Men man er ikke færdig med denne Mands Virksomhed, fordi man har aflagt et Besøg i hans Museer. Han har foruden sin glimrende Samlervirksomhed en rig Skribentvirksomhed bag sig. Ganske vist eksisterer der kun en enkelt større Afhandling i Bogform fra hans Haand og ingen egentlig Bog; men til Gengæld et Utal af Tidsskrifts- og Dagblads- for ikke at tale om Leksikons-Artikler. Skulde man i Almindelighed karakterisere Arten af de Emner, han har valgt (og da han næsten udelukkende har skrevet con amore, var hans Emner næsten altid selvvalgte), kunde man kalde dem overvejende kuriøse og subtile. Han skrev kun for at skaffe sig selv Klarhed, og da han havde det nødvendige Rede paa de store Spørgsmaal, som gerne andre forud havde behandlet, var det som Regel de mindre, stundom de ganske smaa, der tvang ham Pennen i Haanden. Men han satte hele sin Sjæl ind paa selv det mindste Emne, behandlede alt med en Grundighed og Sirlighed baade i Studiet og i Sproget, som ikke kunde være større, hvis han var blevet opdragen i en streng videnskabelig Skole i Stedet for at have opdraget sig selv.

Han har — for at nævne nogle Eksempler i Flæng paa hans større eller betydeligere Artikler (mindre har han i mægtigt Antal skrevet i „Illustreret Tidende" og „Nationaltidende") leveret „Kulturhistoriska Meddelanden" en Række Undersøgelser om stedsevarende Kalendere og vore Forfædres Mærkedage Aaret rundt, — Undersøgelser, der foranledigedes af hans Forlegenhed med at forstaa de gamle Runestaves mystiske Tegn, men som førte ham ind i et langt videregaaende, vidtløftigt og aarelangt Studium. Han har i „Tidsskrift for Kunstindustri" udgivet de gamle danske Sølvsmedmærker, ogsaa et brydsomt, men højst fortjenstfuldt Foretagende, som han følte det som en Pligt at tage sig paa for at kunne bestemme Sølvarbejderne i sin Samling. Han har sammesteds og af lignende Grund leveret et værdifuldt Bidrag til Tydningen af de danske Fayencemærker. Han har fremdeles i Tidsskrift for Kunstindustri skrevet flere Afhandlinger om danske Lavssager, ligeledes Frugter af Studier i hans

Digitized by Google

eget Museum, hvis Materiale han i det hele ikke har indskrænket sig til at bearbejde katalogvis, men udnyttet i Sammenhæng med Studier fra andre Steder. Thi hvor meget end hans Virksomhed som Skribent maatte blive knyttet til hans Virksomhed som Museumsdirektør, saa var han dog altfor rummelig til at kunne lade sig indsnævre i sine Studier paa en enkelt Plads. Ogsaa i vore andre Museer havde han sin Gang, og gjorde han sine skarpsindige Slutninger. Selvfølgelig var der rige Studiefelter for ham baade paa Rosenborg og Frederiksborg. Det var paa det førstnævnte Sted, det lykkedes ham at paavise et autentisk Arbejde fra Christian IV's Silkehus, og det var fra Frederiksborg, han hentede Stoffet til sin største og betydeligste Afhandling, den, hvori han uimodsigelig godtgjorde, at Frederiksborg Slotskirkes Sølv-Alter og Sølvprædikestol skyldes ingen ringere end Hamburgerne Jakob Mores den Ældre og Yngre, Nordtysklands berømteste Guldsmede i den sene Renaissancetid. Som Bernhard Olsen her af en Række barokke Udkast af Jakob Mores til Drikkekar og Kander i fantastiske Former tager Anledning til at fremdrage en Mængde Træk af „Velkomstens" Historie i Danmark og til at fortælle om „Dämelfrass", „Nimmersatt", „Bierlala" og den Kreds af Skikkelser, hvori det tyske Folkelune har personificeret Umaadeholdenheden i Mad og Drikke, — saaledes tager han gerne af ethversomhelst Emne Lejlighed til at lette sig for lidt af sin uhyre Viden om Sæd og Skik i svundne Dage. Nogle af hans allermorsomste Afhandlinger er da ogsaa de, der direkte behandler en Sædvane, en Skik eller Levemaaden i Almindelighed i Fortiden, saaledes „Boligens Historie" (i Samleværket „Vort Hjem"), saaledes „Gaflens Historie" (i Tidsskrift for Kunstindustri), saaledes „Bryllup i fordums Tid", „Eremitager og Servanter" (begge sammesteds), „Subtiliteter og Mekaniker" (Svenska Slöjdföreningens Tidsskrift), „Minnegaben" (Festskriftet for Brinckmann) og endelig „Gamle Folkeskikke knyttede til Landbruget" (Katalogen over Landbrugsudstillingen i Odense 1900). Skulde man atter af denne Gruppe fremhæve noget som særlig typisk, kunde det maaske være den sidstnævnte Afhandling, fordi den af lutter Rigdom paa Stof er næsten tyngende tæt i Fremstillingen og nødvendigvis maatte blive det, naar Forfatteren paa et Par Sider vilde meddele de tusind Ting, han var saa lykkelig at vide f. Eks. om „det sidste Neg" og den

Digitized by Google

Overtro, der har knyttet sig til det. Er saadan Kundskab da misundelsesværdig? vil maaske en eller anden Læser spørge. Ja sikkert. Kan man end leve sit Liv anstændigt uden at kende den oprindelige Betydning af at slaa Katten af Tønden, saa giver dog Forstaaelsen af slige gamle Skikke Livet en dybere Mening; thi de aabner Udsigten til den Udvikling, den Sammenhæng, den Traad, der forener Tid med Tid og Individ med Slægt.

Traaden, der fører tilbage: den er det, Bernhard Olsen har søgt i alt, og som Søger i saa Henseende er han paa sit Omraade uden jævnbyrdige herhjemme. Han er en Slags dansk Viollet-le-Duc med en Tilsætning af den mere anekdotiske Henry Havard, hvis „Dictionnaire de l'Ameublement" er hans Yndlingsbog og et Orakel, som han ofte raadspørger. Nævner man dette, bør man dog endnu en Gang minde om, at hans Forfatterskab ellers kun i ringe Grad beror paa Bøger. Man skulde tro, han kendte alle Bøger og var Ejer af et enormt Bibliotek. Han ejer næsten ingen Bøger og kender kun forholdsvis faa. Dem kender han til Cengæld ganske vist til Gavns. Men selv de er ham mere en Spore til selvstændig Tænkning over Tingene og Studering af Tingene end Kilder, hvoraf han direkte øser. Han holder f. Eks. af at blade i Littré, fordi den store franske Sprogforsker sætter hans Sprog-Fantasi i Svingninger og lader ham finde de Analogier, af hvilke han har draget saa mange slaaende sande Slutninger. Skade, at han ikke har udgivet den Sprogskat, han maa antages at have samlet! Nu maa man nøjes med lejlighedsvis at glæde sig over et eller andet Bidrag, han ogsaa i saa Henseende har ydet til Salmonsens Leksikon, hvor han i Hundreder af Artikler om Husgeraad, Dragter og meget andet til alt Held har haft Lejlighed til at meddele en Masse spredte Ting fra sit vidtstrakte og for de fleste andre fuldstændig dunkle Omraade.

Om alt, hvad han har skrevet, blev samlet (og det fortjener at samles i hvert Fald i et Udvalg) vilde det vel i det hele lykkeligvis fremgaa, at han har sørget bedre, end man tror, for ikke at unddrage Efterverdenen sin Forsknings mangfoldige Resultater. De, der kender ham, ved dog, at der er en Side baade af hans Viden og hans Væsen, der desværre vil gaa tabt — eller næsten tabt — med ham selv. Det er hans personlige Erindringer og hans uforlignelige Evne til at fortælle dem. Et Glimt af denne

Digitized by Google

Evne kan man ane ved at læse det Par Brudstykker af sit Liv, han har leveret i Tivolis Fest-Album 1893 („Min første Aften paa Tivoli"), i „Bogvennen" 1900 (Erindringer fra Kittendorff & Aagaards xylografiske Værksted) og i Samleværket „Vort Folk" („Barndomsminder fra Fyrrerne"). Men hvor udmærket end navnlig den sidste Artikel er skrevet, hvor meget Lune den end rummer (læs f. Eks. Skildringen af Nationaldragternes sære Skæbne), hvor let og naturligt og dog altid ejendommeligt, stundom snurrigt han end skriver det danske Sprog, som han elsker, dyrker og rendyrker, saa faar man dog langt fra af de trykte Sider det samme Indtryk som af hans mundtlige Meddelelser. Man skal have set ham og hørt ham, naar han veloplagt sad i en Kreds af gode Venner ved et godt Bord med sin pragtfulde Skikkelse, sit regelrette, rundklippede Hoved med dets sølvhvide Pels, de blaa Øjne, Henri IV-Skægget og den ungdommelige Ansigtsfarve, der den Dag i Dag danner saa pikant en Modsætning til hans sølvhvide Haar. Bred og prægtig saa han altid ud i en saadan Stund, et Hoved højere end sine Omgivelser, en Høvding at se til, urkraftig i sine Livsytringer, hvad enten han knaste et Fugleskrog mellem sine friske Tænder eller opløftede sin mægtige Latter. Det er desværre ikke mere almindeligt at høre denne Latter. Pinefuld Sygdom og endnu pinefuldere Sorg har hjemsøgt denne Mand i de sidste Aar, og selv om Sygdommen er overstaaet og ikke har efterladt sig Spor paa hans endnu blomstrende Ydre, har Sorgen — over Tabet af Hustru og Børn, senest Tabet af en skøn og hjertensgod Datter, der pludselig blev revet bort i sin fejreste Ungdom — ikke blot standset Latterkilden i ham, men i det hele mattet hans Væsen kendeligt. Endnu kan det dog hænde, at Safterne i ham stiger og gør ham overstrømmende meddelsom som før. Og da maa man bestandig beklage, at denne mærkelige Mand med de mange og morsomme Oplevelser, med det klare, kritiske Hoved, det sunde Omdømme, det skarpe Blik, den skarpe Tunge ogsaa, den glimrende Hukommelse, det lune Vid, det varme Hjerte, det letbevægede Sind, det baade malmfulde og maleriske Sprog, — at han ikke har skrevet sine Memoirer og vistnok heller ikke agter at skrive dem.

Men Arven efter ham vil jo blive stor nok endda. Ikke mange her i Landet har i vore Dage været virksomme, faa har været

Digitized by Google

nyttige som han, der med genialt Instinkt har grundlagt et nyt Museum og banet nye Veje i en ny Videnskab herhjemme, det folkekulturhistoriske Museum og den folkekulturhistoriske Videnskab. Man skulde tro, det var nok til at blive berømt paa. Ogsaa er da Bernhard Olsen mellem Fagfæller i Udlandet højt

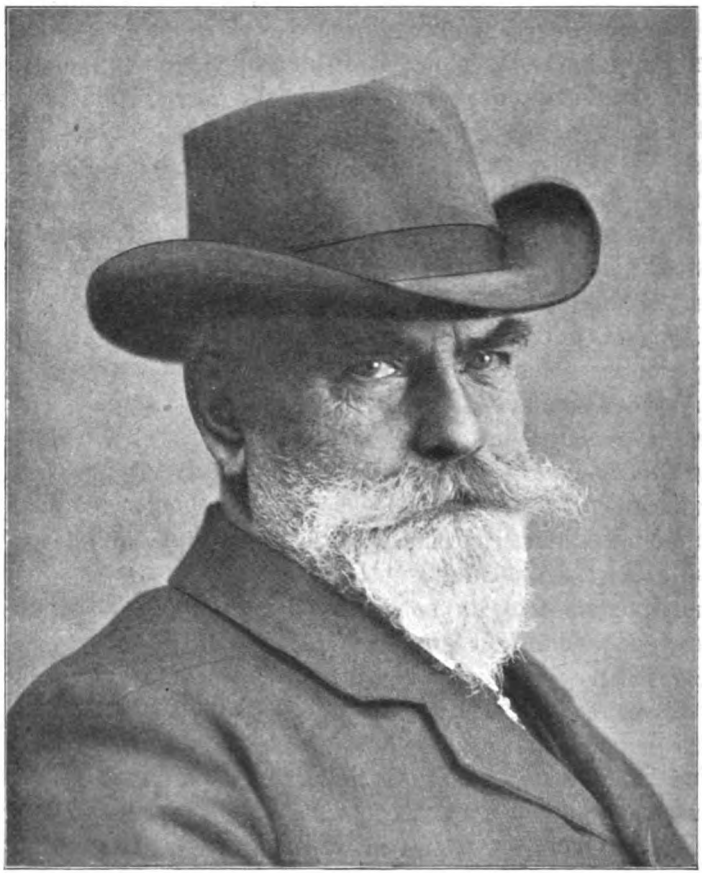

Bernhard Olsen. Efter Fotografi.

anset, skattet og æret. Han fik saaledes ifjor, da han kunde fejre 20 Aarsdagen for Folkemuseets Bestaaen, en smuk Adresse fra Museumsmændene hinsides Sundet. Paa hans Landsmænd gjorde Dagen derimod intet dybere Indtryk. Kanhænde, at nu hans 70-aarige Fødselsdag vil gøre det. Det var i hvert Fald paa Tide, hvis man ved denne Lejlighed omsider fik Øjnene op for hans overordentlige Fortjenester af sit Fædreland.

EMIL HANNOVER.

Digitized by Google

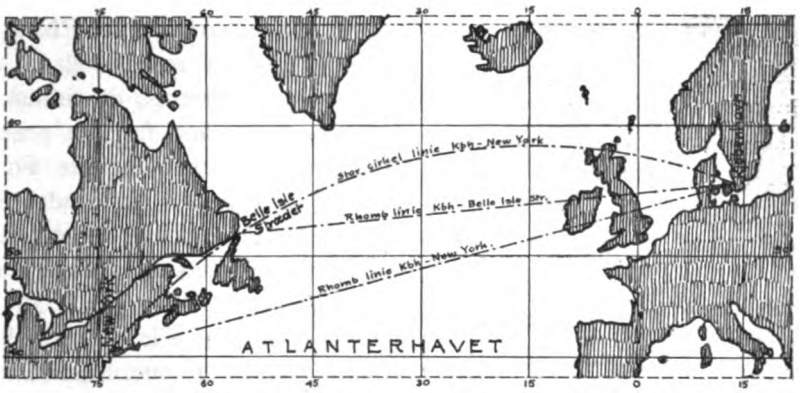

GRØNLANDS FREMTID

I

CIVILISATIONENS GEOGRAFISKE SKYKLAPPER

En Mængde Fejltagelser og Misforstaaelser skyldes den Kendsgerning, at skønt Jorden er et kugle-rundt Legeme, er alle dens Gengivelser i Form af Landkort og Søkort flade. Den geografiske Sans og Uddannelse i Danmark er uden Tvivl paa Højde med andre Landes, men baade dér og her er den populære Opfattelse af geografiske Spørgsmaal saa hildet i Aarhundreders Fordomme, at det er næsten umuligt, selv for Fagmænd, at frigøre sig fra disse. Flade Gengivelser af en buet Overflade maa naturligvis blive skematiske, kunstige og i visse Retninger forvrængede; og det desmere, jo større Part af den buede Overflade de gengiver, og størst naar den hele Overflade af Kuglen er gengivet. Dette er saa selvindlysende, at ovenstaaende maa synes en forslidt Bemærkning, men ikke destomindre taber vi det jævnlig af Sigte.

Det vigtigste Hjælpemiddel ved Meddelelse af geografisk Forstaaelse er den conventionelle Gradeinddeling af Jordens Overflade. De mange Systemer af geografisk Projection, der er opfundne med det Formaal at give flade Gengivelser af Jordens Overflade en praktisk Form, har gradevis udviklet dette Net af imaginære

Digitized by Google

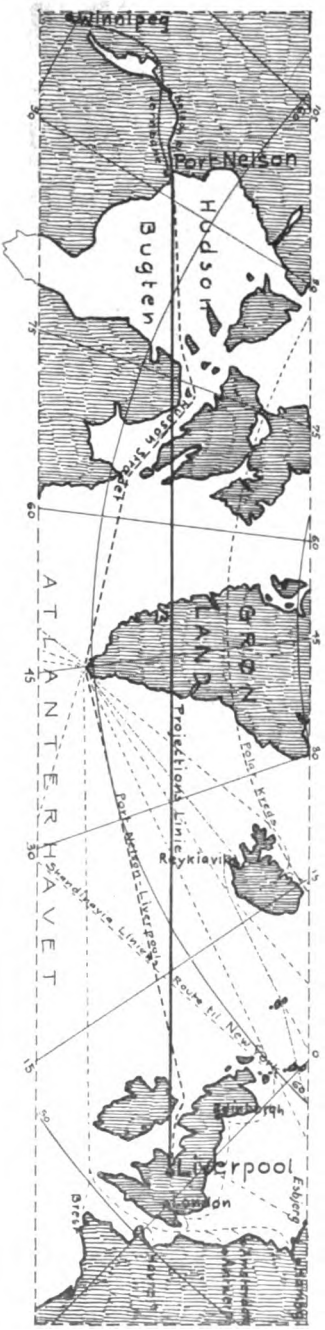

Fig. 2.

Linier til en saa fremragende Plads i vor Forestilling om Jordens Overflade, at de er nærved at fortrænge de faktiske Omrids af Vand og Land fra den praktiske Opfattelse af Jordens fysiske Former. Men selv Opfattelsen af Gradeinddelingsnettet er forkvaklet derved, at Kortene i Almindelighed viser disse Linier som krumme.

En naturlig Følge af alle geografiske Projections-Systemer er dette, at Landene kun kan blive gengivet i deres naturlige Proportioner i Midten af Kortet, men er forvrængede i deres Forhold og Beliggenhed til hverandre, des mere jo længere fra Midten, og det bekendte „Mercators System" er det værste af dem alle, fordi det søger at give det meste. Mercators Kort har praktisk Værdi som et Middel til at give en nem Oversigt over Jordklodens Lande og Vande — en Slags geografisk Indholdsliste — men de er upraktiske og skadelige til praktisk Brug. Dette System skulde aldrig have været anvendt for Søkort, fordi Navigationen skal og maa kræve den størst mulige Nøjagtighed og Realisme af Søkortene som et Vejledningsmiddel. Det amerikanske Sø-Opmaalings Kontor er det eneste, som har indset dette, og har derfor alle sine Kort tegnede i polyconisk Projection. Alle andre — ogsaa det danske Søkort-Arkiv — har fra Arilds Tid anvendt Mercators System. Dettes Venner gjorde gennem Marineminister Long, under Clevelands Administration 1899, et Forsøg paa at faa Amerika til ogsaa at adoptere Systemet. Ministeren anbefalede det i sin aarlige Rapport til Præsidenten

Digitized by Google

med at sige at det „har mærkelige (peculiar) Fordele for Sømanden". Ja, det er baade vist og sandt, dets Fordele er mærkelige. Sømandens Opgave er at finde og følge den lige Linie eller korteste Vej mellem to Havne, og for at gøre dette maa han først paa Mercators Kort drage en lige Linie mellem de to Punkter, kaldet Retningslinien (Rhombline), men da denne, undtagen naar Ækvator følges eller en af Længdegraderne direkte mod Nord eller Syd (yderst sjældne Tilfælde) i Virkeligheden er krum og des mere jo længer den er fra Ækvator, — maa en anden Linie Stor Cirkel Linien bygges paa den første. Denne krumme Linie er da den rette eller lige Linie, han har at følge (se Fig. 1). De „mærkelige" Fordele ved Mercator Systemet bestaar derfor væsentlig i disse Humbug Linier, hvilke i den uvidende Matros's Øjne udgør et Rathus Mysterium, som Kaptajnen og Styrmanden ikke ønsker opklaret.

Det kunde maaske være mindre vigtigt, om et saadant System var opretholdt eller ikke, hvis dets Indflydelse var begrænset til Rathusets Sfære. Men det er netop Knuden af det; de forvrængede Forhold fra Mercators Kort har ganske gennemsyret den almindelige Bevidsthed, fordi disse Kort har faaet og holdt denne overordentlig vigtige Stilling i Naviga-

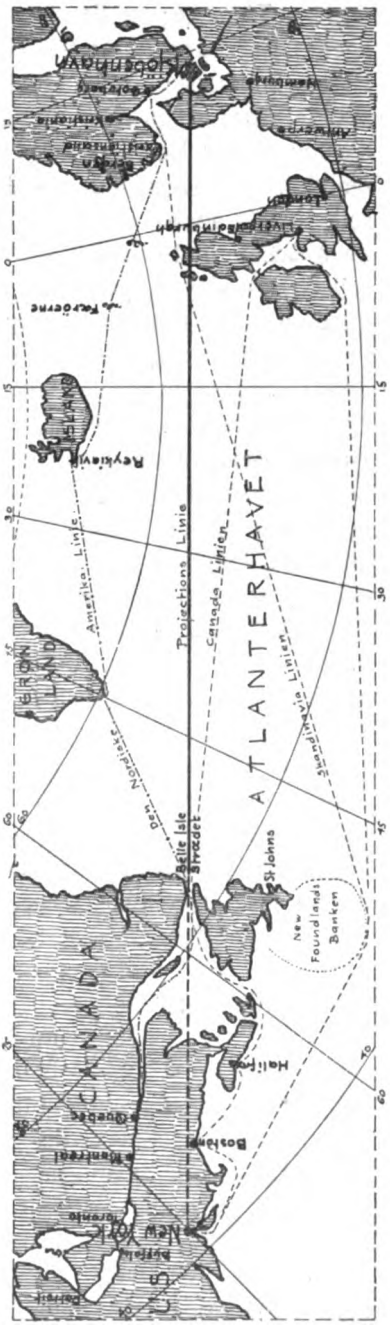

Fig. 3.

Digitized by Google

tionens Tjeneste; og det er nu næsten umuligt at faa selv intelligente Personer til at indse det fejlagtige i at basere praktiske Foretagender paa Gradeinddelings og Projections Systemer, hvilke skulde være uden Betydning i det praktiske Liv, skønt de er næsten alt for Korttegneren. I Navigationens Barndom, naar Sømanden vovede sig ud paa de lange Rejser over Verdenshavet, sejlede han først Nord eller Syd til den Breddegrad, paa hvilken hans Bestemmelsessted laa, for da at følge Bredden til dette. Han sejlede saaledes to Sider af en Trekant i Steden for dens Hypotenuse eller den direkte lige Linie. Dette var saa meget mere forkert som Breddegraderne alle, med Undtagelse af selve Ækvator, er krumme, og jo fjernere fra denne des krummere. Navigationen er noget mere rationel nu, men dog bestandig slavebunden til Breddegraderne og den falske Anvendelse af Mercators Projection. Sømanden er imidlertid ikke alene om det, trans-continentale Jernbane- og Telegraf-Linier er ligeledes bundne til Breddegraderne, følgende deres krumme Veje til Maalet; simpelhen fordi den almindelige Bevidsthed gaar i den Retning.

Vejen til en rationel Reform er Opgivelsen af det fordummende Misbrug af Mercators Projection, en mere almindelig Brug af Globusen i Steden for det flade Kort og Udgivelsen og Anvendelsen af Rute-Søkort for Afstande af over 2000 Kilometer. Der er en Lejlighed her for Danmark til at tage Ledelsen i Navigationsudviklingen og komme de andre Magter i Forkøbet med Udgivelsen af disse Rute-Søkort og af Sø-Globuser. Et saadant Skridt vilde være af Betydning just nu, da en Overskriden af de gamle Navigationsgrænser forestaar.

II

GRØNLAND PAA ALFARVEJ

Den almindelige Forestilling, at Grønland er et Polarland saa langt borte fra den civiliserede Verdenstrafik, at det ikke har noget Haab om at indgaa i denne, er dømt til Tilintetgørelse. Vi har sikkert alle hørt, at Grønlands Sydende er paa Højde med Kristiania, men vi er lige saa sikkert alle overbevist om, at Termometret vil forhindre al Indtrængen af den moderne Verdens Civilisation paa disse Enemærker, hvilke for bestandig vil

Digitized by Google

blive Eskimoens naturlige Hjem. Men Jorden gaar rundt og Verden bevæger sig og bringer Lys ind til mange mørke Kroge, tilintetgør mange gamle Ideer til Sorg for konservative Sind. Saaledes med Hensyn til denne Idé, thi Grønland er sikkert bestemt til at dele Skæbne med Alaska.

Hvis de Danske er opsatte paa at vedligeholde deres Navn som en af Verdens søfarende Nationer, saa burde de være paa Udkig efter ny Ruter og rede til at optage Sejladsen til Pladser, hvor der er ny Laurbær at vinde, førend Alverdens Skibe har fundet Vejen dertil. En saadan Rute er Trafiklinien mellem Østersøen og St. Lawrenzefloden, som illustreret i Fig. 3. Denne viser den lige Linie fra Kjøbenhavn til Belle Isle Strædet, hvilken, som man ser, kommer Grønland betydeligt nærmere end antydet paa de almindelige Kort og heller ikke fjerner sig meget fra Ruten til Island. Man vil ad denne nationale danske Linie naa de amerikanske Markeder, baade de Forenede Stater og Canada, og tilmed ad en betydelig kortere Vej end over New York. Hvis en dansk Dampskibslinie var etableret her, vilde den sikkert indtage en mere fremragende Plads end f. Eks. Skandinavialinien indtager i New York, hvor denne naturligvis altid i visse Retninger vil blive som den fattige Per Eriksen mellem sine mægtigere Konkurrenter. St. Lawrenze-Ruten er strængt taget ikke nogen ny Linie for regelmæssig Dampskibsforbindelse, men har i mange Aar været dreven mellem Montreal og Liverpool, og norske Skibe, især fra Bergen, er stadige Gæster der; men der er næppe endnu nogen regulær Forbindelse mellem Østersøen og Landene omkring Lawrenzeflöden og de store Søer. Vejen for denne Trafik gaar nu over New York og Hamburg. Vi har regulær Dampskibsforbindelse med Island, hvilket er næsten Halvvejen til Amerika, og Skibene i denne Fart kan sikkert passere Kanalvejen til de store Søer med dens 14 Fod Vand. Hvis en civiliseret Station var anlagt i Grønland og denne anløbet af Islandskibene, vilde tre Fjerdedele af Amerikarouten praktisk taget blive sejlet mellem danske Besiddelser. Som det er, er denne nordlige Route en af de forsømte Lejligheder til at udvikle den danske Handelsmarine og til at udvikle National- og Rigs-Følelsen i Danmark og Bilandene. En særlig Grund til Udviklingen af denne Linie skulde ogsaa findes i den Kendsgerning, at danske Skibe her vilde have absolutte Fordele over

Digitized by Google

fremmede og saaledes blive heldig stillet i en mulig Konkurrence.

Men en meget vigtigere Udvikling forestaar i disse Farvande. Opdyrkningen af den store amerikanske Prærie skrider bestandig fremad og nordpaa. Hvedelandet udvider sig og bliver bredere, alt som det kommer højere op i Canada. Centret for denne uhyre Hvedeproduktion flytter med Kulturens Fremskridt nordpaa og er nu, eller vil snart blive, i Byen Winnipeg i Staten Manitoba. Det alt overvejende Spørgsmaal vedrørende en saadan Udvikling er naturligvis Transport-Problemet: at finde, aabne og vedligeholde den kortest mulige Linie til den gamle Verdens Markeder. Winnipeg løser dette Problem ved Hjælp af en Jernbane til Port Nelson ved Hudson-Bugten og Skibsforbindelse fra denne gennem Hudson-Strædet til Liverpool. Som man ser af Fig. 2 vil Sejladsen fra Port Nelson blive tvungen til at afvige fra den rette Linie *i sydlig Retning* for at passere Cap Farvel paa Grønlands Sydspids.

Men hvad er nu Betydningen af denne nye Verdens-Route, som sandsynligvis vil blive aabnet i Sommeren 1906? Vil den ikke med et Skridt bringe Grønland ind paa Verdenstrafikkens Hovedveje? Sejladsen paa denne Route vil blive langsommere og Assurancepræmien højere. Den vil kun blive aaben i Sommermaanederne, men kan blive lettet betydeligt ved passende Foranstaltninger i Hudson-Strædet, saasom Nødhavne, Fyr- og Redningsstationer, og der kan ikke længere være nogen Tvivl om, at den canadiske Regering vil gøre alt muligt for at sikre Routen og udvide Sejlads-Sæsonen. Intet vilde dog lette Trafikken saa meget som en god og rummelig Havn nær Cap Farvel i Grønland, hvor Handelsflaaden kunde afvente Aabningen af Hudson-Strædet, med hvis Stationer den vilde have telegrafisk Forbindelse. En saadan Station, bestaaende til en Begyndelse af en rummelig dækket Ankerplads, Kulstation og Udsalg af Skibsartikler og Proviant af alle Sorter, vilde fyldestgøre de nødvendigste Krav. Kulstationen kan blive i et Skib, en Kulhulk, der kan holde 10—15,000 Tons, kan blive flyttet omkring til bekvemme Pladser og have Maskineri for hurtig og økonomisk Udskibning. Saasnart gørligt vilde det dog være nødvendigt at stationere en stor og stærk Isbryder og en Flydedok for Reparationer. En Station af denne Slags, hvilken, om nødvendigt, kan

Digitized by Google

blive etableret uden Udførelse af Landarbejder eller Uddybning, vil maaske forekomme den engelsk-canadiske Regering saa nødvendig, at de vil bruge den samme Fremgangsmaade som den tyske brugte for en Snes Aar siden, hvilken førte til Anbringelsen af Fyrskibet paa Gedser Rev. Det turde derfor ikke være for tidligt at overveje, hvad der vilde være fordelagtigst for Danmark at gøre for at forhindre fremmed Indblanding.

Aabningen af denne Port Nelson-Linie vil blive en Verdensbegivenhed af ikke mindre Betydning, end Aabningen af den første Stillehavsjernbane over det amerikanske Fastland var for 40 Aar siden. Den lige Linie fra Liverpool vil, hvis den fortsættes i samme Retning, naa Stillehavet over det sydlige Californien, krydsende alle Hovedtrafik-Linierne over Amerika. Routen vil forkorte alle Forbindelserne mellem Nord-Europa og det vestlige Amerika, Japan og Kina; saa det er indlysende, at selv om Sejladsen gennem Hudson-Vandene skulde blive vanskeligere end forudset, vil Hindringerne blive overvundne og de nødvendige Midler til Fyr og Stationer sikkert blive bragt til Veje.

Hvis Danmark vil bygge en formaalstjenlig Havn og Handelsstation paa den bedst mulige Plads for Sejladsen omkring Cap Farvel, hvor Skibene kan blive forsynet med Nødvendigheds-Artikler, blive repareret og ride Storme af, saa vil en saadan Station ikke alene blive en Hjælp og Støtte for Port Nelson Routen, men give Danmark en fordelagtig Stilling med Hensyn til sine vestlige Handelsforbindelser. Det vilde udkræve en, maaske ubehagelig, Frontforandring for konservative Handelsmænd, den nemlig, at gaa til Grønland efter Sydfrugter og orientalske Artikler, men da der til Gengæld vilde være en Lejlighed til at samle danske Industriartikler, for hvilke et Marked kan blive fundet den Vej, i Pakhusene af den grønlandske Station, hvor Pakning og Præparation for de forskellige Transportmaader kan blive udført, saa vilde det sikkert blive følt som en tiltalende Mulighed. Det har alle Tider forekommet mig som et profetisk Indfald af Erik Røde, da han søgte at „boome" Landet ved at give det et mere tiltrækkende Navn end hans Hjemland havde, og hvis vi gør vor Pligt nu, vil hans Idé sikkert blive realiseret.

Digitized by Google

III
HVAD DER BURDE GØRES

Sydgrønlands Kystlinie synes af Naturen dannet som et udstrakt System af rummelige Havne, og da en Klippekyst som denne i Reglen antyder Tilstedeværelsen af dybt Vand, skulde det synes en let Opgave at finde en rummelig Havn med Ankerplads og med i det mindste 12 Meters eller 40 Fods Vanddybde ved Lavvande. De Skibe, som vil blive anvendt i Sejladsen paa Port Nelson, vil nemlig efter al Sandsynlighed blive Fragtskibe med en Drægtighed af 10,000 til 25,000 Tons. De nye Havneanlæg ved Liverpool og London bliver vel beregnet paa større Skibe end disse, og Liverpools nye Havnebassiner er saaledes indrettede paa at modtage Kolosser af 275 Meters Længde, 30 Meters Brede og et Dybgaaende af 12 Meter, i Stand til at bære 60,000 Tons. Men der er næppe nogen Rimelighed for at antage, at Skibe af denne Størrelse nogensinde vil blive anvendt i de grønlandske Farvande. En Flydedok eller andet Middel for Reparation af Skibe skulde dog ikke blive beregnet for Fartøjer mindre end 225 Meters Længde, 24 Meters Brede og 8,5 Meters Dybgaaende, bærende indtil 25,000 Tons, hvilke, hvis man kan dømme fra den nuværende Udvikling, vil blive Fremtidens Fragtbærere i Oversø-Fart. De er Lastdragere af Staal, kun beregnede paa nogle faa Passagerer. Farten vil næppe blive over 10 Knob eller 18 Kilometer i Timen. Moderne Sejlskibe maa ogsaa vise sig i disse Vande, muligvis skonnertriggede af maaske 175 Meters Længde, 20 Meters Bredde og 6 Meters Dybgaaende med Last af 10,000 Tons. Vi vil næppe gaa meget fejl, hvis vi beregner mulige Havnebekvemmeligheder for disse Skibstyper. Det vil i hvert Fald være indlysende, at de mange gamle Smaaskibe paa mindre end 3000 Tons ikke vilde betale sig paa Router af denne Slags, men maa holde sig til Kystfart, hvor Vanddybden ikke tillader Anvendelse af moderne søgaaende Skibe.

Ved Siden af de vigtigere nationale og politiske Spørgsmaal kommer naturligvis: Vil det betale sig for Danmark at anlægge og vedligeholde en saadan Station og Havn? For at dette kan blive tilfredstillende besvaret, maa vi udfinde, hvilke andre Formaal en saadan Plads vil tjene. Den vil blive den grønlandske Hovedstation, en international Post- og Telegraf-Station, en cen-

Digitized by Google

tral Fiskeri-Station med Trankogerier og Preservesfabrikker, hvor finere Fisk (Laks f. Eks.) nedpakkes, og saa fremdeles; og til disse Formaal kræves Tilstedeværelsen af en fast Befolkning, bestaaende ikke af Eskimoer og Blandinger, men af Skandinaver. St. Johns paa New Foundland har hidtil i Virkeligheden haft et Monopol paa Forsyningen af Fiskefartøjer og Nordpolsekspeditioner, og det vil naturligvis blive den ny Stations Opgave at bryde dette Monopol, hvilket den kan gøre saa meget lettere, som den vil blive 1300 Kilometer nærmere til Arbejdsmarken. St. John har 30,000 Indbyggere, hovedsagelig levende af Fiskeriet paa „Banken" og i de nordligere Vande. Hvilken Forandring vilde det ikke bringe baade i Grønlands Stilling og i den Respekt, Danmark nyder mellem Jordens Nationer, om 20 Aars Arbejde kunde opvise omend blot 5000 Indbyggere paa denne Forpost-Station med det danske Orlogsflag som Garanti for Justits i Farvandene? Værdien af dette kunde næppe beregnes i Penge.

At ogsaa andre har haft deres Opmærksomhed henvendt paa Grønlands naturlige Fordele, viser et Andragende, som ifølge Meddelelse i Aviserne var indgivet til den danske Regering fra amerikanske Læger — men iøvrigt blev afslaaet — om Tilladelse til at stationere et Sanatorieskib for Brystsyge i en af de grønlandske Fjorde. At Klimaet er sundt er en velkendt Sag skønt Levemaaden af de indfødte ikke er det, men der er andre Fordele; Vand kan dyrkes saavelsom Land, og de mange dybe Fjorde af Grønland egner sig særdeles vel for Fiskeavl, som koster lidet, men kan, naar det er sat i System, blive en Rigdomskilde. Vildt af forskellig Slags vil leve i Grønland, og der er Plads nok.

Den Sag, som bringer mig til at søge Offentlighedens Opmærksomhed her, behøver næppe at forandre Grønlands Stilling i sin Helhed. Hvad vi behøver, er Anlæget af en *hel-dansk* Koloni med en Havn, og dette kan, skulde jeg antage, gøres uden alvorligt at forstyrre Landets Forhold til den indfødte Befolkning. Mit Forslag er, at den sydligste Del af Landet fra Tasermint-Fjord i Vest til Lindenow-Fjord i Øst, forudsat at en formaalstjenlig Havn kan blive udpeget her, bliver udskilt fra den grønlandske Koloni-Administration, aabnet for Nybyggere og etableret som et Amt, under de almindelige danske Love eller under særlige Love, med en Stilling til Hovedlandet i Lighed

Digitized by Google

med Færøernes. Omkring eller ved Havnen anlægges en Købstad, som omgives med en Toldgrænse. Begyndelsen til en Befolkning vil følge med Anlæget af Havn og Kulstation.

Da Bygningen af Jernbanen fra Winnipeg til Port Nelson begyndte for nogle Aar siden, og Muligheden af en Dampskibsforbindelse gennem Hudson-Strædet var drøftet, blev det klart for Canadierne, at Grønland derved vilde faa en ny og forhøjet Værdi, og man troede, det vilde være god Politik for „The Dominion" at annektere dette Land. Det var aabenbart den almindelige Opfattelse, at Grønland var en Slags hvid Elefant paa Danmarks Hænder, og at det kun vilde koste et Ord for at faa en Handel arrangeret. Som et Slags Ekko af denne Bevægelse foreslog en Amerikaner, at de Forenede Stater skulde komme „The Dominion" og John Bull i Forkøbet og foretage Annekteringen, og derved paa en Maade doublere Alaska-Handelen, hvilken har vist sig saa fordelagtig. Regeringskredsene paa begge Sider af Grænsen vidste aabenbart bedre Besked. Hvis der er nogen Erobring eller Annektering at gøre der, vil Danmark sikkert selv besørge det og gradevis undertvinge Naturen i dette store, mystiske Land, til Ære for sig selv og til Gavn for Civilisationen.

Chikago, November 1905.

A. J. RAAVAD.

Digitized by Google

MODERNE KLOSTERLIV

I

Den bekendte franske Politiker Francis de Pressensé skrev i 1896 i *Revue des Deux Mondes:* „Ved Siden af Nydelsessygen og Dilettantismen er der i moderne Sjæleliv en Trang til at give Afkald, til at underkaste sig en Lov, at adlyde, at leve tilbagetrukkent, at føre en regelbunden og klostergiven Tilværelse." [1])

Denne Tilbøjelighed for Klosterlivet — erklærer den franske Skribent — er særegen for alle Nedgangs- og Opløsningstider, for saa vidt disse endnu rummer nye Livsmuligheder og Spirer til en videre Udvikling. Og han henpeger paa Klostervæsenets første store Blomstringsperiode under det romerske Riges Forfald i det fjerde og femte Aarhundrede — en Periode, med hvilken vor Tid frembyder mere end én Lighed. Den Gang, som nu — mener han — er Klostrene de Tilflugtssteder for Idealer, hvorfra Fremtiden skal oprinde.

Dette være som det vil. Fr. de Pressensé skrev disse Ord, før han blev Socialist, og det er rimeligt, at han nu har sit Fremtidshaab ganske andre Steder end indenfor Klostermurene. Men faktisk er det, at det nu udrundne nittende Aarhundrede har set Munkevæsenet udvikle sig overordenlig stærkt, og at Klosterlivet i vore Dage har taget et Opsving, som ingen paa den store franske Revolutions eller den første Napoleons Tid vilde have drømt om. Flere Lande har ganske vist gjort, hvad

[1]) Fr. de Pressensé: *Le Cardinal Mauring* (Paris 1896) p. 94—95.

Digitized by Google

de kunde, for at hæmme denne Udvikling, saaledes Frankrig, Spanien, delvis Italien, til en Tid Tyskland. Til Gengæld har Ordensvæsenet, fordrevet fra enkelte af disse Lande, hæmmet i andre af dem, søgt sig nye Virkefelter anden Steds, og England, Nordamerika, Holland, Skandinavien rummer nu talrige Klostre. Baade i Italien og Tyskland er endvidere den saakaldte „Kulturkamp" i det væsenlige opgivet, og Klosterlivet blomstrer op paany — i det sidstnævnte Rige endda under selve Kejserens Beskyttelse. Ogsaa herhjemme i Danmark er der jo i det sidste halve Hundrede Aar bleven opført mere end en Bygning, hvorpaa Klosternavnet kan passe. Spørgsmaalet „Hvad er Kloster livet?" er da aktuelt nok, og mangen En har maaske rettet det til sig selv, naar han paa Strandvejen eller i Ordrup passerede forbi en af de store Bygninger, bag hvis røde Mure Jesuiter eller St. Josefs-Søstre færdes.

Selve Ordet *Kloster* giver os ikke mange Bidrag til en Besvarelse af Spørgsmaalet. Det latinske *Claustrum,* hvorfra det danske Ord stammer, betyder i klassisk Latin „en Slaa" og bruges helst i Flertal med Betydningen „Laas og Lukke". Senere er det kommen til ogsaa at betyde „en Bom", „en Skranke" og enelig „et Indelukke", „et Bur". Det er i denne sidste Betydning, at Ordet er gaaet over i Tysk og derpaa til de nordiske Sprog — medens det paa Fransk og Italiensk har faaet den mere indskrænkede Betydning „Klostergang" eller „Klostergaard" (*chiostro, cloître*). Et Kloster betegnes i disse Sprog ved Ordet *convento, couvent,* altsaa Forsamling, eller *monastero, monastère,* d. v. s. „Munkebo", et Ord, der paa Tysk mærkelig nok er kommen til at betyde en Domkirke *(Münster),* oprindelig altsaa den til et Kloster, et Monasterium, henhørende Kirke.)

Ved Ordet *Kloster* er i hvert Fald én Side af Klosterlivet bestemt. Den, der er gaaet i Kloster, har udsondret og afsondret sig — udsondret sig fra Menneskenes store Flertal og afsondret sig sammen med en mindre Kreds af Ligesindede.

Jeg læste for nogen Tid siden — det var iøvrigt i „Frem" for 17. September i Fjor — en Artikel, hvori en ung dansk Forfatter fortalte om, hvad han kaldte „Et Natursamfund", som han paa en Rejse havde gjort Bekendtskab med nede i det sydlige Schweiz, lidt Nord for Lago Maggiore, altsaa lige ved den italienske Grænse. Et lille Samfund af Malere, Skribenter

Digitized by Google

Billedhuggere, Officerer, Haandværkere, Læger har her slaaet sig ned og fører en Art Naturtilværelse. De nærer sig af Markens Frugter og Skovens Bær, af Grøntsager, Svampe og spiselige Rødder. Deres Klædedragt er særdeles enkel, og de tilvirker selv deres faa Brugsgenstande — Møbler af Grene, Tæpper af Bast og Bladribber, Krukker og Fade af Skovens Ler. Foreløbig har dette ejendommelige lille Samfund kun bestaaet i fem Aar, men synes at være ganske levedygtigt og staar for den unge danske Skribent, der har haft Lejlighed til at besøge det, som et Vidnesbyrd om, „hvor enkelt, tarveligt og nøjsomt Livet kan leves i Tilfredshed og Glæde."

Der er i Skildringen af et saadant Natursamfund adskilligt, der minder om det oprindelige Klosterliv. De første Munke var jo Eneboere, de første Klostre Sammenslutninger af saadanne Eneboere, som i Syriens Ødemarker eller Ægyptens Ørkener havde opført deres Siv- og Rørhytter, deres *Laurer,* som de kaldtes, i Nærheden af hverandre.

Og dog udkræves der mere end fælles Liv under primitive Vilkaar for at der skal kunne tales om et Kloster. Et Eksempel vil vise, hvad der yderligere behøves.

For nogle Aar siden var en Del unge danske Kunstnere under et Ophold i Italien bleven saa begejstrede for, hvad de havde set af Klosterliv dernede, at de ved deres Hjemkomst besluttede at grunde en Kunstnerkoloni i klosterlige Former. Et Stykke Jord i Omegnen af København blev indkøbt, og herpaa skulde der rejses en Bygning, hvor hvert Medlem af det lille Samfund skulde have sin Celle, og hvor der desuden skulde findes fælles Atelier, fælles Spisesal med mere. Arbejdsudbyttet skulde gaa i en fælles Kasse, hvoraf alle Udgifter skulde afholdes.

Denne smukke Plan, som havde til Hensigt at genskabe et florentinsk San Marco-Kloster under nordiske Himmelstrøg, blev imidlertid aldrig realiseret. Og den simple Aarsag hertil var, at bedst som Forberedelserne til det nye Kloster var i fuld Gang, gik først den ene, saa den anden af de vordende Klosterbrødre hen og — forlovede sig. Og intet Kloster, end ikke et Kunstnerkloster, kan indlade sig paa at optage gifte Personer, eller saadanne, der tænker paa at gifte sig.

Med andre Ord — Klosterliv og den Enkeltes Familieliv er

Digitized by Google

to Ting, der udelukker hinanden. Eller rettere: *Klosterlivet er selv en Art Familieliv,* og man kan ikke paa én Gang tilhøre to Familier. Den, som er gaaet i Kloster, har dermed forladt sin egen Familie og har løst alle naturlige Baand. To Brødre, som er i samme Kloster, og som daglig ser hinanden, siger derfor ikke mere du til hinanden eller kalder hinanden ved Fornavn. De siger „De" og titulerer hinanden, som om de var fremmede. Hertil sigter ogsaa den Skik, at den, som indtræder i et Kloster, ved Indtrædelsen faar et nyt Navn.

De fleste Mennesker kender noget til, hvad der kaldes Familievrøvl, Bryderier med Familien. Mere end én Gang kan den Enkelte paa en ubehagelig Maade faa at føle, hvad det vil sige, at man ikke selv har valgt sin Familie, men at man nu en Gang maa tage sine Nærmeste, som de er. Jeg underkender ikke den opdragende Betydning heraf. Jeg henpeger blot paa, at man i Klosteret har en Familie, hvis Medlemmer har funden sammen, fordi de havde fælles Formaal, og fordi deres Hensigt var at realisere et og samme Ideal.

Man kunde altsaa kalde Klosteret *den ideale Familie.* Og denne tør ikke splittes ved Indførelsen af privat, paa anden Grundvold stiftet Familieliv.

Men for at en saadan ideal Familie ikke atter skal opløses, maa den være sammenføjet paa ganske lignende Maade som den naturlige Familie. Dette var det, de danske Kunstnere med deres Drømme om et Malerkloster havde glemt. Klosterlivet er umuligt uden nøje Efterligning af Familielivet.

Vi finder let, hvad det er, som holder en Familie sammen.

Det er for det første Kærligheds- og Lydighedsforholdet mellem Forældre og Børn. Det er herigennem, Familien faar sin indre Enhed, sit Fællesskab i Anskuelser og Bestræbelser. Dette Forhold er nøjagtig efterlignet i Klosterlivet. Den Foresatte i Klosteret kaldes *Abbas,* d. v. s. Fader, og alle de Øvrige føler sig som hans Børn, der er ham Lydighed skyldig. Derfor Betegnelsen „Brødre" eller „Søstre" om Klosterets Beboere. Lydigheden mod Abbeden er det første Baand, der holder Klosterfamilien sammen.

Den naturlige Familie er endvidere kun mulig paa Grundlag af den ægteskabelige Troskab. Saa snart Mand eller Hustru begynder at dyrke „fremmede Guder", er ogsaa Hjemmet opløst.

Digitized by Google

Hertil svarer i Klosterlivet, at alle Klosterets Medlemmer forpligter sig til at leve i enlig Stand. Klostret er det eneste Sted, hvor deres Hjærte tør bygge Rede.

Et tredje Baand, hvormed Klostersamfundet er omgjordet, er endelig det økonomiske Fællesskab. Ogsaa dette Træk er laant fra Familielivet. Udbyttet af alle Familiemedlemmernes Arbejde kommer hele Familien til Gavn.

Disse tre Principper for det klosterlige Familieliv er det endelig, som gøres til Lov for den Enkelte gennem de tre højtidelige Løfter, som enhver, der vil gaa i Kloster, maa aflægge — Lydighedsløftet, Kyskhedsløftet, Fattigdomsløftet — hine tre Løfter som Giotto har forherliget i sine berømte Fresker over Højalteret i S. Francescos Underkirke i Assisi.

II

Hvorledes gaar det til, at man bliver Munk?

Et almindelig udbredt Svar paa dette Spørgsmaal er: „Man bliver Munk af ulykkelig Kærlighed — eller af Livslede — eller for at gøre Bod for store Forbrydelser!" Klostrene skulde efter denne Opfattelse være et Tilflugtssted for smægtende Werthere, som ikke fik deres respektive Lotter — for dekadente trætte Mænd — for omvendte Fra Diavoloer. Jeg tager ikke fejl, naar jeg siger, at ingen Opfattelse kan være mere urigtig.

Jeg har flere Gange været i det heldige Tilfælde at kende unge Mænd, som blev Munke, og jeg har derved kunnet danne mig en Forestilling om, hvad der disponerede eller bevægede dem til at gaa i Kloster,

Allerførst maa jeg gøre opmærksom paa det Bidrag til Løsningen af det sociale Spørgsmaal, som Klostrenes Eksistens yder. I hvor mange, lidt talrige, Familier føles ikke Vanskeligheden ved at faa alle Børnene anbragte paa standsmæssig Maade — at faa Døtrene gift og Sønnerne i Stillinger, som tillader dem at gifte sig. En skarpere og skarpere Konkurrence følger af denne Tingenes Ordning, og at nu ogsaa Kvinderne er kommen ud paa Arbejdsmarkedet, synes kun at gøre dette mere overfyldt og Kampen for Tilværelsen haardere.

Her er det da, Klostrene træder til og indbyder til et Liv i Fællesskab, Nøjsomhed og Arbejde — et Liv, hvorved til Gengæld Eksistensen er den Enkelte sikret, omend under beskedne

Digitized by Google

Former. For den, som f. Eks. agter at vie sit Liv til ideelle Formaal, til Arbejde i Videnskabens, Kunstens, Literaturens eller Menneskekærlighedens Tjeneste, er det et stort Gode, at han ved Tilslutning til et af Ligesindede bestaaende Samfund kan sikre sig et, omend ikke overdaadigt, Udkomne og være fri for Sorgerne for det daglige Brød. Den Tryghed og Fred i Sindet, som herved opnaas, bør ikke vurderes ringe.

Alligevel vilde man misforstaa mig, hvis man mente, at jeg i dette økonomiske Hensyn saa et Hovedmotiv — tilmed et, som var berettiget til at have en afgørende Betydning. Dette er ingenlunde min Opfattelse. Jeg tror tværtimod af personlig Erfaring at have mindst ét Eksempel paa, at en ung Videnskabsmand, som vilde være Munk, netop ikke blev det, fordi Hensynet til en økonomisk sikret Fremtid var den eneste eller og den væsenlige Drivfjeder til hans Beslutning.

Hvorfor og hvorledes bliver man da Munk? Den normale Oprindelse til en saadan Beslutning er ifølge mine Erfaringer omtrent denne:

En ung Mand af god Karakter vokser op i et religiøst Hjem og modtager en kristelig Opdragelse. Han udmærker sig fremfor sine Brødre og Søskende ved særlig Interesse for alt, der staar i Forbindelse med Religionen — han læser gerne Andagtsbøger, gaar hyppig og meget i Kirke, beskæftiger sig med Studiet af den hellige Skrift og af Helgenlegender. Dette Studium vil som Regel have en praktisk Karakter — den Unge vil med andre Ord studere for at faa at vide, hvorledes den bedste Maade er at leve paa, og han vil have en Tilbøjelighed til at sætte i Værk, hvad han har læst. En praktisk-moralsk, ikke en theoretisk-videnskabelig Interesse er det Ledende. Smukt og rørende fortæller den h. Teresa i sin Selvbiografi, hvorledes hun, syv Aar gammel, sammen med en yngre Broder en Dag forlod det fædrene Hjem — ikke for at flygte til Amerika, men for at drage til Maurerne og der opnaa Martyrkronen. Da dette ikke lykkedes de to Børn, besluttede de sig til at blive Eneboere og opførte i deres lille Have smaa Eneboerhytter. En lignende Historie fortælles om de Spedalskes Apostel paa Molokai, den belgiske Præst Damien de Veuster. I hans Barndomshjem blev der hver Aften læst højt af en Samling Helgenlegender, og Fortællingerne om de ægyptiske Eneboere, Antonius, Paulus, Pafnutius,

Digitized by Google

Pakum, vakte da i saa høj Grad Drengens Beundring, at han en skønne Dag drog til Skovs med tre af sine Søskende for at leve som Eremiter. I Skoven satte de fire Børn sig derpaa højtideligt under hver sit Træ og iagttog en lang Tid streng, klosterlig Tavshed, indtil Sulten endelig drev de unge Anakoreter hjem.

Barnets Leg bliver den Voksnes Liv, og gennem Forbilledets Magt kommer Klosterlivet til at staa for den Unge som det mest attraaværdige, han kan tænke sig. Og naar den Alder er kommen, da han skal til at vælge sig en Livsstilling, er det paa en Klosterport, han banker, med Bøn om at blive indladt.

Man vilde nu tage meget fejl, om man mente, at en saadan Bøn om Optagelse i og for sig var nok til at skaffe En Adgang til et Kloster. Klostersamfundet er en Familie — men en Familie, der rekruteres ved *Udvælgelse*. De, som melder sig for at blive Medlemmer af den, maa fyldestgøre visse Betingelser, før deres Ønske kan opfyldes.

Klostret skal paatage sig deres Forsørgelse — men følgelig maa det nye Familiemedlem være i Besiddelse af Ævner, som berettiger ham til at blive forsørget. Er det et Benediktinerkloster, han søger Optagelse i, maa han have Anlæg for denne Ordens særlige Opgaver: Videnskaben, Kunsten, den liturgiske Sang. Til Jesuiterne søger de, som føler sig hendragne til Lærergerningen og den apologetiske Virksomhed. De apostoliske Sjæle, de vordende Missionærer banker især paa hos Franciskanerne og Domikanerne. Hver Munkeorden har sit Speciale — hvilket naturligvis ikke udelukker, at den ogsaa giver sig af med andre Opgaver. For de fleste kvindelige Ordeners Vedkommende er det Undervisning og Sygepleje, som er Formaalet for den klosterlige Virksomhed.

Foruden Tilbøjeligheden for Ordenens Opgave og Ævnen til paa fyldestgørende Maade at bidrage til denne Opgaves Løsning, udkræves der endnu visse materielle Betingelser. Saaledes fordrer flere kvindelige Klostersamfund af det nye Medlem en Sum Penge, den saakaldte „Medgift", der lægges til Klosterets Formue. Andre fordrer i hvert Fald et temmelig omfattende Udstyr, som kan strække til for de første Par Aar i Klostret — de Aar, da det endnu er tilladt den Nyoptagne at træde ud.

Under et Ophold i Belgien 1901 havde jeg Lejlighed til at

Digitized by Google

lære et Par saadanne Aspiranter til en Klosterplads at kende. Det var i et Kloster ikke langt fra Antwerpen, af Trappisternes meget strænge Orden. Gennem Læsningen af Huysmans' berømte Roman *En route,* hvor han skildrer sit Ophold i et Trappistkloster i Nærheden af Paris, havde jeg faaet Lyst til at gøre Bekendtskab med netop disse Munke. Egenlig er det de samme, som i gamle Dage kaldtes *Cistercienserne,* og som her i Danmark besad store Klostre i Esrom, Sorø, Vitskøl, Øm og flere andre Steder. Navnet Trappister fører de siden det 17de Aarhundrede efter et af deres Hovedklostre — La Trappe i Frankrig.

Saa kører jeg da med Dampsporvognen ud ad en af de velholdte, paa lange Strækninger endog brolagte, belgiske Landeveje. Jeg kommer igennem flere Landsbyer, som med deres grundmurede, malede Rækker af Huse mere ligner smaa Provinsbyer. I Wijneghem er der Sommermarked med Karneval og Kastegynge. Og efter en lille Times Kørsel er jeg ved mit Bestemmelsessted — Landsbyen Westmalle.

Med min Rejsetaske over Ryggen bliver jeg staaende og ser efter det lille Vogntog, der damper bort mellem Vejens to Rækker af høje Træer. Rundtom er godt, fladt, grønt belgisk Land; Duft af Hø, der ligger paa Skaar, naar mig fra Markerne. Nogle Skridt borte ser jeg et Værtshus med et af de pudsige, for Belgien saa karakteristiske Skilte; *Chez Felix* staar der malet midt over Døren, og et Øjeblik efter sidder jeg „hos Felix" ved et Glas Øl, der er bedre end det, man sædvanlig faar i Belgien. Da jeg spørger om Grunden hertil, svarer Værten mig stolt, at det er ogsaa Trappistøl, og jeg faar derved at vide, at Munkene, som jeg agter at besøge, ernærer sig som Ølbryggere. De forsyner ikke blot hele Omegnen med Øl, men fører det ogsaa ind til Antwerpen, ja længere bort endda.

Jeg spørger nu om Vej til Klostret, og en Allé ligefor Værtshuset fører umiddelbart derhen. Efter nogle Minuters Gang ser jeg bag grønne Havehække lange, røde Mure løfte sig og over dem det spidse Spir paa et ukunstlet Kirketaarn. Længst borte i det udstrakte Bygningskompleks stikker ogsaa to store Bryggeriskorstene til Vejrs.

Jeg ringer paa ved den forsvarlig lukkede Port; en rusten Klokke giver Lyd indenfor og vedbliver langt og længe at klemte med hæse Klemt. Jeg fordriver Ventetiden med at betragte de

Digitized by Google

to Helgenstatuer, der i Nicher bevogter Indgangen, og at tyde Indskriften midt over Porten. Det er et Bibelsted: „Hvis I ikke omvender Eder og gør Bod, da skulle i alle ligesaa omkomme" (Luc. XIII,5) — Jesu Svar til Farisæerne, som spurgte ham, om de Mennesker, der havde mistet Livet ved en datidig Gentofteulykke, kunde antages at have været større Syndere end andre.

Saa aabnes Porten, og i Døraabningen foran mig staar en gammel Klosterbroder i brun Kutte, med langt hvidt Skæg. Da han ser mig, bøjer han sig til en dyb Hilsen, gør Tegn, at jeg skal træde indenfor, lukker Døren og gaar foran mig ad en brolagt Vej, der mellem høje Tax- og Thujabuske fører op til Klosterkirken. Døren staar vidaaben, og Broderen gaar foran mig ind. Kirkens nederste Ende er ved en Glasvæg skilt fra den øverste, som saaledes er forbeholdt Munkene selv. Jeg modtager et vagt Indtryk af romansk Arkitektur — røde Murstensbuer, hvide Hvælvinger, et Alter i stræng og simpel Stil. Men allerede trækker min Fører mig i Armen, at vi skal videre, og jeg følger ham paany, denne Gang til Klostrets Modtagelsesværelse. At han stadig ikke siger mig et Ord, kommer af, at Trappisterne ved deres Ordensregel er forpligtede til stadig Tavshed — undtagen i de allernødvendigste Tilfælde. Og overfor mig kan Broderen jo saa udmærket godt gøre sig forstaaelig uden Ord.

Altsaa peger han paa en Stol i Taleværelset og forsvinder uden til Afsked at have hilst mig med hint *Memento mori*, der ifølge en udbredt Overtro skulde være det eneste, Trappisterne plejede at sige hinanden, naar de mødtes og skiltes. Han forsvinder for at hente den Pater, der har med Gæsterne at gøre.

Jeg giver mig imens til at studere de Opslag i Glas og Ramme, som findes paa Værelsets hvidkalkede Vægge. De er affattede paa Fransk; et af dem lyder:

„Da de Munke, som har med de Fremmede at gøre, paa Grund af de mangfoldige Pligter, som paahviler dem, maa passe meget nøje paa deres Tid, tillader vi os at haabe, at d'Hrr. Fremmede ikke tager disse Munke det ilde op, at de ikke hengiver sig til lange Samtaler." Et andet meddeler:

„De iblandt de Fremmede, som er dispenserede fra at faste, maa underrette Gæstepateren derom. Han vil da tro dem paa deres Ord" — *il se rendra à leur témoignage* — „men han paatager sig iøvrigt intet Ansvar for deres Adfærd."

Digitized by Google

Da Gæstepateren stadig lader vente paa sig, lægger jeg Frakke og Taske fra mig og gaar udenfor. Der er en lille Have lige udenfor Taleværelset eller bedre en lille Lund — Akacier, Lærk, Løn, blomstrende Azaleer. En Græsplæne sænker sig ned mod en Dam med Kalla om Randen. I Baggrunden staar de høje, mørke Tuja og Taxbuske langs Gangen, ad hvilken jeg kom.

Her er meget stille ude; en Gøg kukker langt borte, og Fluer summer. Den sene Eftermiddagssol gyldenstrejfer Græsset og de høje Padderokker i Plænen; Fugle kvidrer.

Herude i Haven finder Gæstepateren mig. Han er ikke klædt i Brunt som Portneren, der hører til den Klasse af Klosterbeboerne, som kaldes Lægbrødre. Han er Pater, d. v. s. en studeret Mand, og bærer til Tegn herpaa en hvid, ulden Kutte med sort Bælte og et sort *Skapular* — en bred Strimmel Tøj, der fra Halsen falder ned over Bryst og Ryg. I Haanden holder han mit Visitkort — samt Visitkortet fra den Prælat, hvis Anbefaling jeg har paaberaabt mig, og som han nu ogsaa tror at finde som Gæst i Klostret. Noget skuffet, omend fuldstændig elskværdigt, tager han til Takke med mig.

Det er henved Aftensmadstid, og snart sidder jeg til Bords i Gæsterefektoriet. Jeg er ikke ene — der er to andre Gæster i Klostret. Den ene er aabenbart Bonde — en stor, bredskuldret ung Mand med svære Lemmer og mægtige Hænder. Et kraftigt brunt Skæg, der er studset over Munden, omgiver det regelmæssige, vejrbidte Ansigt, hvori to gode, blaa Øjne lyser. Han taler kun Flamsk, saa det bliver ikke mange Ord, vi kan vexle. Den anden af mine Bordfæller taler derimod Fransk og præsenterer sig som en Købmand fra Vestflandern. Begge er de her for at blive Trappister, og jeg maa vise dem Ringen paa min højre Haand for at overbevise dem om, at jeg ikke er her i samme Hensigt. Det er sjældent, at der kommer Turister til Westmalle.

Efter Aftensbordet spaserer den unge Købmand og jeg sammen ude i Haven. Vi gaar lidt rundt og beser den; der er Guldfisk i Dammen med Kallaerne og et Sted mellem Træerne er indrettet en Kopi i formindsket Maalestok af Grotten i Lourdes. Saa standser Købmanden og ser op mod den klare Aftenhimmel, hvor Svalerne kredser:

„Denne Stilhed hos Trappisterne" — siger han — „denne Tavshed, der taler! Det er ikke første Gang, jeg er her; lige

Digitized by Google

siden min tidligste Ungdom har det været min Drøm at blive Trappist. Men Fader døde tidlig — jeg maatte forsørge mine mindre Søskende — først nu er de alle kommen i Vej, og jeg kan med god Samvittighed sige Verden Farvel. Men hvor mange Gange har jeg ikke grædt, naar jeg var til Stede her i Kirken og oppe fra Fremmedlogen, gennem Tremmegitret, saae alle disse store, kraftige Mænd kaste sig ned paa deres Ansigt i Bøn, og alt blev stille — en vidunderlig, en overvældende Stilhed! Aa, for den, der kan tænke, er det underfuldt — og for den, der kan føle, er det skønt, skønt, skønt!"

Fem Aar er nu gaaet siden hin Aften hos Trappisterne og hin Samtale med den unge Købmand fra Vestflandern, men endnu ser jeg hans begejstrede Blik rettet mod Aftenhimlen, endnu hører jeg ham med sin brede, flamske Udtale gentage: *Oh, c'est beau, c'est beau, beau, beau . . .*

III

Der gives som allerede nævnt i ethvert Kloster to Arter af Munke — Lægbrødrene, hvem det grovere Arbejde tilfalder, og Patrene, der har Klosterets Ledelse og ved deres højere Dannelse udgør ligesom en Overklasse. Min Ven Købmanden, der var Student, skulde være Pater, den unge Bonde derimod Lægbroder. Næste Morgen, da jeg blev vist rundt i Klostret, saae jeg ham derfor allerede i Færd med at plukke Ærter. Jeg raabte i Forbigaaende noget til ham, men han svarede kun med at nikke og gjorde derpaa smilende en Gebærde med Tommelfingeren foran sin Mund, som naar man drejer en Nøgle om. Der var lukket i Laas for Munden — han var allerede begyndt at blive Trappist. Efter nogle Dages Forløb vilde han aflægge de Klæder, hvori han var kommen, for at iføre sig Novicedragten, og efter et Aars Novicetid kunde han endelig afgøre, om han vilde blive i Klostret eller vende tilbage til Verden.

Cisterciencerordenen er, som sagt, en af de strængeste, der findes. Af Døgnets 24 Timer vies kun sex til Søvn, sex til Bøn, i syv til ni arbejdes der, dels med legemligt, dels med aandeligt Arbejde. Om Vinteren — d. v s. fra 1. November til Paaske — hedder det at staa op op om Morgenen Kl. 1 og straks begive sig til Morgenbøn i Kirken — en Morgenbøn, som varer to Timer. Om Sommeren staar Munkene derimod først op Kl. 2, idet de, paa

Digitized by Google

Grund af det meget Markarbejde, ikke altid kan komme i Seng saa tidligt som Kl. 7 om Aftenen. Efter at have været oppe fra Kl. 2 og dels bedt, dels arbejdet hele Tiden, faar de ikke Frokost før Klokken halvsyv. Middagen er Klokken 11, Aftensmaden Klokken 5. Kød, Fisk, Æg, Mælk er ukendte Retter paa Trappistens Bord. Hans Næringsmidler er Grovbrød samt Grøntsager, kogt i Vand, tilsatte med Olie. Hertil drikker han, ikke Vin eller Øl — end ikke det af ham selv bryggede — men Vand, hvorpaa der er sat Smag med lidt Eddike. Medens de Krav, der stilles baade til Aand og Legem, er sat højt nok op, er Legemets Krav til Gengæld sat saa langt ned som muligt.

Hvorledes udholder Mennesker nu denne Levemaade? Selv opholdt jeg mig ikke længe nok i Westmalle til at kunne gøre Munkene Spørgsmaal af denne Art. Derimod har Huysmans i sin ovenomtalte Bog *En route* et interessant herhenhørende Sted.

Bogens Helt, Forfatteren Durtal, i hvem man let genkender Huysmans' andet Jeg, er paa Vandring gennem Klostret for at bese det. I Spisesalen kommer Madspørgsmaalet ganske naturligt paa Tale. Jeg citerer:

„— Hvis jeg sagde, at vi sad her og fraadsede, vilde jeg lyve, erklærede Gæstepateren. Hvad der især i Begyndelsen er det sværeste, er, at alle Krydderier mangler. Peber og andre Urtekramvarer er forbudt i Klostret, og da der intet Saltkar findes paa Bordet, saa maa vi spise Maden, som den er, og tidt nok er den tilberedt helt uden Salt. Især paa varme Sommerdage, naar Sveden triller ned ad En, er man ved at faa ondt af disse Fødevarer. Og dog maa man stoppe denne varme, fade Masse i sig i saa store Mængder, at man kan staa imod til næste Maaltid. Den Ene ser paa den Anden, lader Gaflen synke og griber den igen. Vor Middag i August Maaned kan kun karakteriseres med ét Ord — det er et Martyrium."

Lignende Tilstaaelser har Huysmans optegnet af sine Venner Trappisternes Mund med Hensyn til deres Sengeleje — de sover uden at tage Tøjet af, liggende paa en haard Madrats, kun med Skraamadrats under Hovedet — med Hensyn til den altfor sparsomme Søvn — de kan under de lange, natlige Gudstjenester ofte ikke holde Øjnene aabne, men overvældes af Søvnen mellem hvert Salmevers . . .

Alene heraf fremgaar det med tilstrækkelig Klarhed, at Klostrene, i hvert Fald naar de er af denne Art, ikke er de mest passende Opholdssteder for angrende Dekadenter eller omvendte

Digitized by Google

trætte Mænd. Man maa have hele sin Sundhed og hele sin Ungdom i Behold for at kunne gaa ind til et saadant Liv.

Og da — da sker det, at disse Munke, trods deres aabne Tilstaaelser af, hvor drøjt et Liv de fører, tilsidst forsikrer den Besøgende, at det altsammen „ikke har noget at sige", at det „ikke hindrer dem i at være fuldstændig lykkelige", at de føler sig „hundredfold belønnede" for det altsammen. Den udenforstaaende har vanskeligt ved at fatte dette. Hos Huysmans hedder det: „Durtal tænkte paa alle disse Munke, han her havde levet iblandt — paa Freden i deres Ansigter, Glæden i deres Øjne — og han sagde til sig selv, at Trappisterne ingenlunde var de triste og sørgelige Personager, Verden tænkte sig, men at de tværtimod var de mest fornøjede og tilfredse af alle." Og Aarsagen til denne Glæde, som trods al Forsagelse, alt Arbejde har hjemme i Klostrene, den giver han sine Læsere en Forestilling om gennem følgende Skildring, som jeg vilde kalde: *Billede af en Munk, der beder (En Route*, p. 254—255):

„Det var en Olding paa over firsindstyve Aar. Han laa paa sine Knæ, ubevægelig som en Statue, med urokkeligt Blik, foroverludende i en saadan Tilbedelsesbegejstring, at alle Prærafaeliternes Helgener i Extase syntes tvungne og kolde ved Siden af.

„Og dog var han slet ikke smuk. Det skaldede Hoved, som var brændt af mange Somres Solskin, hærget og hærdet af mange Efteraars Regnskyl, var murstensfarvet; Øjet var tilsløret, dækket som med en Hinde af Ælde; Ansigtet var rynket og furet og knortet som en gammel Træstamme og forsvandt i et pjusket, hvidt Skæg; Næsen gik opad og fuldendte Ansigtets Præg af det allermest almindelige.

„Men der udgik, ikke fra Øjnene, ikke fra Munden, men allestedsog ingenstedsfra, et Skær af noget Engleligt, som lagde sig over dette Hoved, som indhyllede hele dette stakkels, gamle Legem, der krogede sig i sin usle Dragt.

„Denne Oldings Sjæl gjorde sig ikke en Gang den Ulejlighed at omforme Ansigtstrækkene, at forædle dem; den nøjedes med at gennemstraale dem, saa at de helt forsvandt. Det var, som om de gamle Billeders Helgenskin her ikke alene lyste om Panden, men bredte sig over hele Ansigtet og blegnende, næsten usynligt, badede den hele Skikkelse.

„Og han saae og hørte intet. Munke gik og Munke kom, nærmede sig ham for at knæle ved hans Side, for at varme sig ved Ilden i hans Bøn. Og han rørte sig ikke, laa paa Knæ, døv og stum, saa ubevægelig, at man kunde have anset ham for død, hvis ikke nu og da hans Underlæbe mumlende havde bevæget sig og derved havde hævet og sænket hans store, hvide Skæg."

Digitized by Google

IV

Det er ikke alle Klostre, der er saa strænge som Cistercienernes, det er ikke mange Munke, der er Trappister. Paa Taines Tid var der i Frankrig kun ca. 1800 Mænd og ca. 4000 Kvinder, som tilhørte Benediktinerordenen, Trappisterne eller andre beslægtede Samfund. Derimod fandtes der i andre Ordener 28,000 Mænd og 123,000 Kvinder. Disse andre Ordener er de i nyere Tider stiftede; de giver sig af med indre Mission — som Franciskanerne og Dominikanerne — med Opdragelse og Sjælesorg — som Jesuiterne og Redemptoristerne — med Skolegærning og Sygepleje — som et Utal af især kvindelige Ordener. Alene af Ordener med Navnet „Barmhjærtige Søstre" findes der elleve forskellige, alle særdeles talrige. Om saadanne Ordeners hurtige Fremvækst kan man gøre sig en Forestilling, naar man hører, at den 1866 stiftede, men først 1891 af Pavestolen anerkendte, Orden af Franciskanerinder fra Gengenbach i Tyskland nu allerede har 162 Klostre med 600 Søstre — at den sexten Aar tidligere stiftede St. Mauritz Orden fra Münster har 102 Huse i Europa, 15 i Amerika og tæller 800 Medlemmer — at St. Elisabethssøstrene, der virker ogsaa her i Landet, er en for 55 Aar siden i Neisse ved Breslau opstaaet Orden, og at de nu alene i Tyskland har 1975 Søstre og desuden 14 Klostre i Sverig, Norge, Danmark og Italien. St. Josefssøstrene, som er saa kendte i Danmark, stammer fra Frankrig; Ordenen blev stiftet 1812 i Chambéry i Savoien og har nu 9 Huse i Danmark (med omtrent 100 Søstre), 6 i Norge, 2 i Sverig, 1 paa Island, 5 i Rusland, 7 i Nordamerika, 11 i Brasilien, 2 i Italien, 1 i Belgien. De 9 danske Huse, hvoraf de fleste er Hospitaler eller Alderdomshjem, nogle er Skoler, et enkelt endelig er Opdragelsesanstalt for Ordenens Novicer, ledes af en Provincialpriorinde for hele den danske Provins, med Sæde i København. Sideordnet med hende er de andre Provincialpriorinder, og over dem alle staar Generalpriorinden, hidtil i Chambéry, nu fordreven fra Frankrig som de fleste andre Ordenspersoner.

Det er en Mængde Arbejde, der bliver gjort paa denne Maade i Humanitetens og Opdragelsens Tjeneste, og det gøres til meget billige Priser. Efter Taines Beregning lever en Munk eller Ordenssøster gennemsnitlig for 500 Francs om Aaret. Ansætter man Værdien af det Arbejde, der gøres af hvert enkelt Medlem i

Digitized by Google

saadanne Ordener, til blot 1000 Francs aarlig, bliver der dog et anseligt Overskud til Bedste for det Offenlige. Frankrigs 160,000 Skolebrødre og Barmhjærtige Søstre skulde saaledes ved deres Arbejde — hvis Taines Antagelser er rigtige — have givet et Overskud af 80 Millioner Francs om Aaret, et Overskud, den franske Stat nu har berøvet sig selv.

Hos Trappisterne beløber Omkostningerne ved den Enkeltes Underhold sig endda ikke til mere end 300 Francs aarlig. Med disse Tal in mente vil man forstaa, hvor forfærdet Overhovedet for en nylig her til Landet ankommen Skare franske Munke blev, da han i den lille danske Provinsby, hvor han havde slaaet sig ned, saae sig sat i en Skat som svarede til en Aarsindtægt af 1200 Kroner pro persona. Han gik til Kæmnerkontoret og fremlagde sine Regnskabsbøger, og man saae sig da nødsaget til at beskatte det lille Klostersamfund efter en betydelig ringere Indkomst.

Kun ved denne gennemførte personlige Nøjsomhed og personlige Offervillighed er det imidlertid de moderne Klosterfolk muligt at løse de Opgaver, de har sat sig, og f. Ex. at opføre de anselige Hospitalsbygninger, hvoraf Danmark allerede tæller ikke saa faa. Personlig Nøjsomhed og personlig Offervillighed er de moderne Klostres bedste Kapital. Det blev mig fortalt, at da det store, nye St. Josefshospital ude i Griffenfeldtsgade var under Opførelse, hændte det en Gang, at Arbejderne nægtede at udføre et bestemt Arbejde. Det drejede sig om at flytte en Dynge gamle Sten og andet Ros, som laa i Vejen og hæmmede Bygningens Opførelse. Arbejderne vilde imidlertid ikke indlade sig paa at skaffe Hindringen af Vejen uden extra Betaling — de var Murere, ikke Flyttemænd, erklærede de.

Saaledes stod Sagerne, da Hospitalets Priorinde en Aften efter Arbejdernes Bortgang samlede alle de fra Hospitalstjenesten undværlige Søstre om sig. Det var netop smukt Maaneskin, og Priorinden forklarede Søstrene, at det gjaldt at benytte denne gode og gratis Belysning til at gøre det Arbejde, Murersvendene nægtede. Ved Maanens Lys gik saa den sortklædte Skare Søstre med de hvide Brystduge og de flagrende Hovedlin i Gang med Flytningen, og da Arbejderne næste Morgen indfandt sig, var den længe omstridte Hindring ryddet af Vejen.

Digitized by Google

V

Naar man fra Bingen gør Turen opad Rhinen til Koblenz, saa kommer man, straks efter at man har passeret Remagen, og førend man endnu har naaet Rolandseck, til en lille, aflang Ø, som synes helt bevokset med høje Popler. Damperen sejler ganske nær forbi, og mellem de grønne Træer opfanger man ogsaa Glimt af hvide Bygninger — maaske ser man tillige Skikkelser færdes derinde. Øen hedder *Nonnenwerth,* og Bygningerne derinde er et stort, moderne Pensionat.

Oprindelig var Nonnenwerth et Benediktinerinde-Abbedi, grundet 1122. Det var i Middelalderen god Politik at anlægge Klostre paa Øer — i Krigstid dannede Søen den bedste Beskyttelse for Munkene eller Nonnerne. Derfor finder vi i Bodensøen et stort Benediktiner-Abbedi paa Øen Reichenau, i Chiemsee i Øvrebayern de to Klosterøer Herreninsel og Fraueninsel, og her midt ude i den strømmende Rhin Nonneninsel eller Nonnenwerth.

I Napoleonstiden blev Klostret ophævet, og Øen solgt. Det var den romantiske Digterinde Luise Hensel, som, sammen med et Par andre Damer i Koblenz, i Trediverne eller Fyrrerne i det nittende Aarhundrede fattede den Tanke at købe Øen tilbage og atter vie den til religiøse Formaal. De iværksatte ogsaa denne deres Tanke, og i 1854 tog en kvindelig Orden atter Øen i Besiddelse. Det var et den Gang nylig stiftet Ordenssamfund — „Die Schwestern von der Busse und von der göttlichen Liebe". Nu har denne Orden Klostre baade i Nord- og Sydamerika, ja endog i Indien, og overalt er det Skolegærning, de vier deres Kræfter. Her paa Nonnenwerth ejer de hele Øen og dyrker den fuldstændig selv (den er 60 Morgen Land, og en Morgen er 25 Kvadratdekameter). Desuden har de i den gamle Klosterbygning eller i nye Tilbygninger indrettet et Pensionat for unge Piger, for Tiden ca. 120 Elever. Der gives her den bedste Undervisning, det overhovedet er muligt at opdrive. De Søstre, som underviser, har taget preussisk Lærerindeeksamen, og Overlærerinderne har studeret tre Aar ved Universitetet i Bonn. Ialt er der paa Nonnenwerth — naar Lægsøstrene og Novicerne tages med — 160 Søstre.

Og disse Søstre har paa deres Ø i Rhinen — som iøvrigt er skildret af Auerbach i første Kapitel af „Das Landhaus am

Digitized by Google

Rhein" — skabt en Mønsteranstalt. Under et Besøg dernede har jeg, ført af Priorinden, Mutter Dominica, beset hele Huset — ligefra de 16 Klaverværelser, hvor Eleverne i en særlig Fløj af Bygningen kan hengive sig til musikalske Øvelser, fra Lektieværelserne, Tegneværelset og Haandgerningsværelserne, helt op under Taget til Dormitorierne, de store Sovesale, hvor alt skinnede af Renhed, og hvor Rækker af Vinduer stod aabne til begge Sider ud mod den sølvlysende, roligt rindende Rhin. Allevegne var Værelserne fyldte af en sød, god Duft fra Løvet og Blomsterne udenfor. Og rundt om Huset, paa de store Plæner, eller i de bugtede Gange, under blomstrende Kastanietræer og blomstrende Frugttræer, tumlede Børnene sig i muntert skrigende Leg eller vandrede op og ned i fortrolige Veninde-Samtaler. Ude paa Rhinen ilede smaa Dampere med glade Selskaber forbi; en af dem strøg tæt ind under Land, og der blev hilst og vinket fra Dækket. Ovre paa den anden Side Floden laa Honnef By, Klokkerne ringede derovre, og højt oppe løftede sig det sagn- og sangomspundne Drachenfels med sin Borgruin paa Tinden. Jeg har sjælden modtaget et stærkere Indtryk af Fred, Skønhed, Orden, fuldendt og uforstyrret Harmoni end denne Majaften paa Nonnenwerth.

Og jeg tager dette Indtryk som mere end en øjeblikkelig Stemning. Francis de Pressensé havde Ret, da han skrev, at der i vor Tid er en Aand oppe, som ikke er Klosterlivet fjendtlig. I det store, moderne tyske Rige findes der i Øjeblikket 230 Mandsklostre med 5700 Indbyggere og ikke mindre end 3700 Kvindeklostre med næsten 43,000 Nonner og Søstre. Og denne rige Udvikling af Klosterlivet skyldes især det sidste halve Aarhundrede, ja allermest maaske den sidste Menneskealder — Tiden efter det tyske Riges Samling.

Jeg tillader mig heri at se et Tidens Tegn, et Varsel om Muligheden af en Harmoni mellem to Magter, der ellers saa ofte stilles i Modsætning til hinanden — Klosteraanden og den moderne Aand. Menneskeheden trænger stadig til Oplysning og fremfor alt til Opdragelse — og Klostersøstrene er ikke bange for at blande sig mellem preussiske Studenter for at tilegne sig Tidens højeste Viden. Menneskeheden trænger endvidere stadig til Barmhjærtighed — og Lægen, som indfinder sig ved Sygesengen for at helbrede og hjælpe med Videnskabens bedste

Digitized by Google

Midler, mødes gerne med Ordenssøsteren, der kommer for at opofre sig, at trøste og lindre.

Jeg tror da, at der, endnu i det tyvende Aarhundrede, er mangen Arbejdsmark aaben for, hvad Francis de Pressensé kaldte „regelbunden og klostergiven Virksomhed". I fremskridtsvenlige Kredse i Frankrig blev der for nogle Aar tilbage talt meget om den for Folk og Fædreland fordærvelige Alliance, der skulde være sluttet mellem „Vievandskosten og Sablen", Gejstligheden og Hæren. Jeg tror paa Ønskeligheden og Nytten af et andet Forbund, en Alliance til hele Menneskehedens Vel, som allerede paa mere end ét Sted er traadt i Virksomhed. Jeg tror paa Muligheden og Virkeligheden af en Pagt mellem Klostret og Humanismen — mellem Vievandet og Karbolvandet.

JOHANNES JØRGENSEN.

Digitized by Google

DET MODERNE ÆGYPTEN

DET ægyptiske Spørgsmaal er traadt ind i en ny Fase. Vigtige Forandringer i Ægyptens Styrelse og dets Forhold til Tyrkiet forestaar nemlig i en nær Fremtid.

Overenskomsten mellem England og Frankrig i 1904 betegnede den endelige Afslutning paa den aarhundredlange Strid om Frankrigs Rettigheder i Deltalandet. Republikken veg endelig Pladsen for den sejrrige Medbejler, og det øvrige Europa blev stiltiende enigt med Frankrig om at respektere det britiske Supremati over Ægypten og Sudan. Dette er sket i rigtig Forstaaelse af det store Kulturarbejde, Lord Cromer og hans Stab af Medarbejdere paa de forskellige administrative Omraader har udrettet siden 1883 lige saa vel i Englands og Ægyptens Interesse som i det øvrige Europas. Mistilliden til Englands Planer i Ægypten og Uviljen mod den engelske Okkupation er efterhaanden forsvunden og afløst af Beundring for den Maade, England har løst sin store og vanskelige Opgave paa.

Fra Europas Side vil der næppe i Fremtiden lyde Protester mod at betragte denne Del af Orienten som tilhørende den britiske Interessesfære. De sidste Rester af international Kontrol med Ægyptens Finansvæsen og andre Hindringer paa Reformernes Vej vil derfor forsvinde om føje Tid, nu da Verden har indset Englands ærlige Villie, som er kommet alle til gode uden Nationalitetshensyn. Som Freycinet siger i „La Question d'Egypte": „England har gjort Civilisationens Sag en utvivlsom Tjeneste."

Anderledes med den muhamedanske Verden.

Digitized by Google

Det Øjeblik nærmer sig nemlig, hvor det definitivt skal afgøres, om Ægypten skal være en europæisk (engelsk) eller orientalsk styret Stat. Sultanens ret umotiverede Fordring paa Sinaihalvøen forklares bedre, naar den ses ud fra det Synspunkt, at en mulig faretruende Styrkeprøve forestaar mellem Europa og Islam om Herredømmet over en af den sidstes fasteste Borge.

Englands Tanke er aabenbart at regere Ægypten som en af de indiske Vasalstater, hvor den britiske Agent hos Rajahen er Landets virkelige Regent. Sligt har jo tildels været Fremgangsmaaden i Kairo; denne vil blot blive stærkere pointeret i Fremtiden. Beroede Sagen blot paa Khediven og hans Regerings Samtykke, — Protester fra deres Side til de europæiske Magter turde blive upaaagtede, — var det let nok for England at sætte sin Villie igennem i saa Henseende, og faa en fast statsretlig Ordning tilvejebragt. Khedivens Indflydelse i Ægypten led nemlig et stort Knæk hos Befolkningen, først ved Arabi Pashas Opstand i 1882 og senere endnu mere ved Processen mod ham og de andre Oprørsførere. Med eller mod dets Vilje tilføjede England Khedivens Prestige et Nederlag ved at gribe ind i Processen og bevirke, at Dommen blev ændret til Landsforvisning.

Faren for Forviklinger med den muhamedanske Verden ligger imidlertid i den Forbindelse, Khediven staar til Sultanen, Ægyptens nominelle Overherre. Et Firman fra Konstatinopel danner nemlig Grundlaget for Khedivens Ret til Herredømmet i Kairo, og hans Afsættelse beror ligeledes paa Sultanens Proklamation, ganske som det var Tilfældet med Ismail Pasha i sin Tid. Sultanen har til enhver Tid dette Magtmiddel ved Haanden: pludselig at gøre Ægypten herreløs i den indfødte Befolknings Øjne og skabe en alvorlig Krise som Følge deraf. England har da Valget mellem at søge at bevæge eller nøde Sultanen til at udstede et nyt Firman for en anden Khediv, eller lade Firman være Firman og regere videre med eller uden en Khediv som nominel Hersker. I sidste Tilfælde har Sultanen i sin Egenskab af Kalif Magt til at sætte den orientalske Verden i Brand mod „Frankerne" og faa den muhamedanske Fanatisme i Ægypten og særlig i Sudan opflammet mod Nillandets fremmede Herrer.

Abbas Pasha læner sig mere til Tyrkiet, end Tilfældet var med hans Forgængere, Ismail og Tewfik, og den tyrkiske Kom-

Digitized by Google

missær i Kairo, Mukhtar Pasha, der har haft Ophold i Ægypten siden 1885, er Sjælen i de tyrkiske Intriger mod England i de ægyptiske Regeringskredse.

Det store Værk, England paabegyndte i 1883 meget mod Nationens Vilje: at skabe et nyt Ægypten fra Grunden af, maa nu siges at være afsluttet.

Aar for Aar melder Lord Cromers Indberetninger til London om fortsat Fremgang paa alle Omraader. Med berettiget Stolthed kan han pege paa et afsluttet Værk; Opgaven, som blev givet ham i 1883, er nu løst paa en glimrende Maade. Disse Aarsberetninger, skrevne i et mesterligt Sprog, klart og koncist, er i Virkeligheden Ægyptens Historie i de forløbne Aar, en uvurderlig Kilde for fremtidige Forskere. Forfatteren har heri selv rejst sig et Æresminde om sin Virksomhed, hvis Ægypten ikke erindrer Lord Cromer ved et Mindesmærke engang i Tiden som Tak for hans Styrelse af Landet.

Disse Aarsberetninger ligger til Grund for det store Værk om det moderne Ægyptens Tilblivelse „The making of modern Egypt," der er udkommet i dette Foraar. Forfatteren, Sir Auckland Colvin, tilbragte selv nogle Aar i Ægypten som den daværende Major Barings Efterfølger i Posten som Kommissionær ved „caisse de la dette publique" og som engelsk Kontrollør ved det engelsk-franske Tilsyn med de ægyptiske Finansforhold fra 1880—83, før han forflyttedes til Indien som Medlem af Vicekongens Raad.

Skridt for Skridt giver han en klar Redegørelse over Udviklingen i Ægypten fra 1883 og til nu, hvor et betydningsfuldt Afsnit i Landets Historie er endt.

Det var unægtelig ikke saa underligt, at Gladstones Kabinet nærede Ulyst mod at blande sig i de ægyptiske Anliggender i 1882, da en europæisk Intervention blev uundgaaelig. Stemningen i det liberale Parti var afgjort imod en Kolonialpolitik i aggressiv Retning, Reaktionen efter Lord Beaconsfields imperialistiske Planer i Syd og Øst, der havde ført til Rømningen af Transvaal og Afghanistan, var endnu i fuldt Flor. Englands Interesse for de ægyptiske Anliggender var først faa Aar i Forvejen bleven vakt, den Gang da Lord Beaconsfield i 1876 fulgte Forfatteren Greenwoods Raad og resolut opkøbte Khedivens Suezkanalaktier for fire Millioner Pund Sterling, og da en europæisk Finans-

Digitized by Google

kontrol blev nødvendig efter Khediv Ismails Afsættelse. Den franske Flaade sejlede bort fra Alexandria, og overlod Englænderne selv at tage Affære mod Arabi Pasha. Ogsaa de senere Forsøg paa at faa en Overenskomst i Stand med Ægyptens nominelle Suveræn, Sultanen, som Sir H. Drummond Wolff søgte at virke for ved særlige Missioner til Konstantinopel 1885—87, slog fejl. Resultatet af Forhandlingerne med Sultanen blev kun, at den tyrkiske Kommissær, Mukhtar Pasha, tog fast Ophold i Kairo.

Som saa ofte før fandt England sig skubbet ind i en Situation mod sin Vilje og stod nu tvivlende overfor Spørgsmaalet, hvad der skulde gøres, efter at den væbnede Modstand var slaaet ned.

Lord Dufferin blev sendt ud for at undersøge Mulighederne for en Art ægyptisk Selvstyre. Hans Undersøgelser resulterede i det Forslag, som Lord Granville efter nogen Tøven gik ind paa, at lade en diplomatisk Agent i Kairo have frie Hænder til at ordne Forholdene. „Sympatetisk Hjælp og Raad" burde være Mottoet for de engelske Embedsmænd, sideordnede de ægyptiske Ministre, — betonede Lord Dufferin. Den ægyptiske Nations Rolle burde være „en politisk Eksistens uberørt af udenlandsk Indblanding," var en anden af den bekendte Diplomats praktiske Raad til Londonerkabinettet.

Mahdiens Oprør i Sudan blev afgørende for Englands Holdning, just som Kabinettet stod vaklende angaaende Spørgsmaalet: Fjernelsen af Okkupationshæren. Alle Tanker i saa Henseende forsvandt definitivt, da Khartum faldt og Undsætningshæren kom for sent til at redde den nationale Herosskikkelse „Kineser" Gordon. Nu da den engelske Nation havde en Opgave at kæmpe for, at hævne Gordon, vaagnede Interessen for Alvor for Ægypten og Reformarbejdet dér. Inden der kunde være Tale om en ny Fremrykning mod Mahdien, maatte der skabes en sikker Operationsbasis, og en ny ægyptisk Hær, kommanderet af engelske Officerer, maatte tilvejebringes. Lord Salisburys mere maalbevidste Regering traadte netop til paa dette Tidspunkt, hvor der desuden begyndte at blive spredt noget Lys over det ægyptiske Mørke, der raadede paa alle Omraader i Nillandets Administration.

Det gik, som Forfatteren Kinglake spaaede en fyrretyve Aar forud i sine livlige orientalske Rejseskitser „Eothen". „England,

Digitized by Google

der læner sig langt frem over for at holde fast paa det elskede Indien, vil sætte sin Fod fast ved Nilens Bredder og tage Plads i de troendes Sæde."

Til en Begyndelse saa det ganske haabløst ud i Ægypten. Staten var bankerot — Ismail Pasha efterlod sig en Nationalgæld paa over 100 Millioner Pund Sterling, — Fellahen var tynget af Skattebyrder, — Retsplejen, Embedsstanden og Hæren var i den sørgeligste Forfatning. Den almindelige Nødstilstand fremkaldte Arabi Pashas Militærrevolte mod den tyrkiske Klike, der dominerede hos Khediven. Lord Wolseleys Sejr ved Tel-el-Kebir gjorde kun ondt værre, alt var i fuldstændig Opløsning, da Opstanden var kuet. Koleraen brød ud i 1883, og en Storm var i Færd med at rejse sig i Sudan og tage et Omfang, som ingen anede. Til alle disse Vanskeligheder kom den Forsigtighed, Englands Repræsentant i Ægypten maatte udvise overfor de udenlandske særlige Institutioner i Landet, navnlig for at undgaa Konflikter med Frankrig. Han maatte have et vaagent Øje med de tyrkiske Intriger, tage Hensyn til Khedivens Stilling og til rimelige Ønsker fra Befolkningens Side.

Opgaven var at opdrage Ægypterne gennem den engelske Kontrol til efter endt Læretid at overtage Ledelsen af deres egne Affærer som modne til Selvstyre.

Den engelske Regerings Valg faldt paa Sir Evelyn Baring (Lord Cromer), netop den rette Mand til at løse denne Opgave. Det var ikke nogen fremmed for ægyptiske Forhold, som gik ind til det vanskelige Hverv. I 1876 havde Major Baring tjent sine første Sporer paa den civile Embedsvej som britisk Kommissær ved det ægyptiske Statsgældskontor, hvor han særlig bar Ansvaret for den indgaaende Rapport, som Undersøgelseskommissionen afgav om Khedivens Finanstransaktioner. Derefter avancerede han til at være den britiske Regerings Generalkontrollør over de ægyptiske Finanser, i hvilken Stilling han blev til 1880, da Baring blev udnævnt til financielt Medlem af den indiske Vicekonges Raad. Ægyptens Historie var sikkert blevet en anden i de følgende Aar, hvis den engelske Regering havde ladet Baring blive i Kairo og fortsætte sit Tilsyn med Forholdene der. Der havde næppe fundet nogen Rejsning af Arabi Pasha Sted, ingen Hicks Pasha Ekspedition eller Gordonmission til Sudan, Landets Pengeforhold var sikkert blevet ordnet i Løbet af nogle faa Aar,

Digitized by Google

om der havde staaet en Mand ved Roret med Barings kloge Myndighed i de sørgelige Aar 1880—83.

Barings Naturel gjorde ham netop særlig kvalificeret til Posten, da han i Efteraaret 1883 atter betraadte Ægypten. Langsomt, men sikkert søgte han at naa sit Maal, hans ubøjelige Energi har altid forstaaet at bortrydde Hindringerne paa Reformernes Vej. Intet Forslag er fremkommet fra Lord Cromers Side uden efter moden Overvejelse og grundige Forstudier af paagældende Sag. Kunsten at vinde med Lempe er han en Mester i. Mødte en af Reformplanerne Modstand og truede med at fremkalde en Konflikt, blev den lagt til Side indtil videre. Naar saa det gunstige Øjeblik kom, bankede Lord Cromer ikke anden Gang forgæves paa den ægyptiske eller paa Europas Dør. „Fortiter in re, suaviter in modo" kunde forsaavidt godt skrives som Motto over hele hans Virksomhed.

Denne hans sindige, men bestemte Maade at tage Sagerne paa kom Lord Cromer særlig til Nytte overfor det ofte spændte Forhold mellem de engelske Embedsmænd og de ægyptiske Ministre og Modsætningen mellem europæisk og orientalsk Tankegang. Det gjaldt for Ægyptens virkelige Regent at holde igen paa sine Landsmænds Reformiver før det rette Tidspunkt og samtidig at bekæmpe Obstruktionslyster hos Ministrene.

En stor Vinding for Lord Cromer og hans Medarbejdere i de forløbne Aar har det naturligvis været, at de vekslende Ministerier i London altid har givet dem frie Hænder, og at Parlamentet eller Pressen aldrig har lagt nogen Hindring i Vejen for dem i Form af Kritik. Følelsen af, at hele den britiske Nation stod bag dem og med stigende Interesse saa' paa det fremskridende Værk, kunde ikke andet end virke stærkt æggende paa dem. Deres Landsmænd saa snart, at den lille Embedsstab under Lord Cromer var „Empire-builders" i lige saa god Forstand som Pionererne i Indien og Kolonierne i tidligere Tider. Den vigtigste Post ved Siden af Lord Cromers, Pladsen som financiel Raadgiver for det ægyptiske Kabinet, har han altid faaet besat med udmærkede Navne. Mange af de Undersekretærer, som skulde bistaa de ægyptiske Ministre med at sætte Reformerne i Scene, kom fra Indien, valgt med særlig Hensyn til deres Erfaringer i Administrationen af en ikke-europæisk Befolkning. En Kapacitet som Oberst Scott-Moncreiff tog sig af de offentlige Arbejder,

Digitized by Google

særlig Deltalandets Forsyning med Nilvand. De tre „Sirdars" Evelyn Wood, Grenfell og Kitchener, til forskellige Tider Ledere af det ægyptiske Hærvæsen, skabte i Løbet af en 10—15 Aar en fortrinlig Armé ud af den foragtede og som helt ukrigerisk ansete Fellah. Værket bestod en glimrende Prøve ved Toski, Atbara og Omdurman. Lord Milner begyndte sin diplomatiske Løbebane som Undersekretær i det ægyptiske Finansministerium. Sir Vincent Caillard organiserede Toldvæsenet og Baker Pascha Politiet. Til Sudans Generobring er særlig knyttet Navnene Wingate, Generalguvernøren, Slatin Pasha, Oberst Girouard fra Kanada, Anlæggeren af Jærnbaneanlæget til Khartum, og Sir W. Garstin. Foruden dennes Undersøgelser af Nilens Vandstand ved de store Nilsøer og nye Forslag til Regulering af Floden knytter der sig til Garstins og Ingeniøren Sir Benjamin Bakers Navn særlig den store Nildæmning ved Assuan og „Barragen" ved Assiout.

Lord Kitchener er uden Tvivl den af alle disse Navne, som stærkest er præget af Lord Cromers Personlighed og uddannet i hans Skole. De kom samtidig til Ægypten, og Generalen blev som bekendt først kaldt bort fra sin mangeaarige Virksomhed ved Krigen i Sydafrika. Kitcheners snarraadige Optræden ved Fashoda og ved Fredsmødet med Boergeneralerne i „Vereeniging" var fuldstændig i Cromers Aand. En urban Tone overfor Modstanderne, en Ordning arrangeret uden Tredjemands Indblanding til begge Parters Tilfredshed, saaledes dog at England faktisk staar som den sejrende, er lige saa vel Cromers som Kitcheners Fremgangsmaade.

Ganske betegnende er det imidlertid, at de engelske Embedsmænd i Ægypten, hvor paaskønnet deres Virksomhed dér end har været, straks bliver Genstand for Angreb og Kritik, naar de henflyttes til et andet Arbejdsfelt udenfor deres vante. Lord Milner i Sydafrika er saaledes et typisk Eksempel, Lord Kitchener i Indien tildels et andet.

Forandringen fra Ægypten, hvor de engelske Embedsmænd har frie Hænder, kan sætte deres Planer igennem, uden at nogen Kritik høres, og hvor de dirigeres af en Mand som Lord Cromer, er for stor. Trods hans store Talenter skortede det netop Lord Milner som overordnet i Transvaal paa den koldblodige Ro, hans tidligere Chef leder Ægypten med. Milner var ikke længere under Paavirkning af denne store Personlighed.

Digitized by Google

Saalænge Felttoget i Sudan stod paa, var det umuligt for Lord Cromer at bringe Orden til Veje i det herskende Kaos. Først i Foraaret 1885, over et Aar efter at han var tiltraadt sin Post som britisk Agent i Kairo, kunde han skride til Værks.

Alt Landet Syd for Wadi Halfa maatte finde sig i at ligge brak i en Række Aar, saaledes blev den første Beslutning, Lord Cromer tog. Det egentlige Ægypten trængte selv til Fred og Ro for at kunne komme til Kræfter igen. Med den internationale Finanskontrol „caisse de la dette publique" maatte der træffes en Ordning angaaende Brugen af eventuelle Overskud paa Statens Budgetter. Landet trængte til Kapital til de mange Forbedringer og risikerede, at de udenlandske Kreditorer beslaglagde alle de indkomne Aarsindtægter til Reduktion af Statsgælden.

Forholdet mellem Finanskontrollens særlige Indtægtskilder og Statens disponible Midler ordnedes efter lange internationale Forhandlinger. I Stedet for at mulige Overskud paa den aarlige Sum, der stod til Kreditorernes Raadighed fra Ægyptens Aarsindtægter, hobede sig op i Kontrollens Hænder, uden at Landet nød godt deraf, kunde nu Midlerne stilles til Statens Raadighed. Dette skulde finde Sted, naar Kontrollen billigede det Øjemed, Pengene skulde bruges til. I nogle Tilfælde blev Summen bevilliget den ægyptiske Regering, i andre blev det betragtet som et Forskud, der skulde tilbagebetales.

Alligevel blev Kontrollen en alvorlig Hæmsko for Ægyptens Udvikling ved de talrige Rivninger og Diskussioner mellem den engelske og franske Regering eller deres Delegerede i Kairo. Der blev spændt Ben for de foreslaaede Reformer, og disses Iscenesættelse blev forhalet, undertiden i flere Aar, fordi Kontrollen nægtede at udrede Midlerne dertil.

Et tre Procents Laan paa ni Millioner Sterling blev dog i 1885 sanktioneret af Stormagterne til at afhjælpe de værste Fordringer paa Regeringen, blandt andet Erstatningerne til Ofrene for Alexandrias Bombardement og Plyndring. Og i de første Aar efter 1885 gennemførtes den yderste Sparsommelighed i Statshusholdningen.

Landbruget, den langt overvejende Næringsvej i Ægypten, kunde imidlertid ikke vente paa, at de fede Aar skulde indfinde sig. Spørgsmaalet om Nilens Vandstand hang for nøje sammen med Landets Velstand, til at nye Vandbygningsprojekter kunde

Digitized by Google

opsættes til senere Aar. Den gamle Dæmning femten engelske Mil nord for Kairo, bestaaende af to Broer over Nilens to Arme, Rosetta og Damietta, trængte alvorlig til Eftersyn. Den franske Ingeniør Mougel Beys Værk, anlagt 1843—61, var ubrugeligt, og Murværket havde slaaet store Revner, da de engelske Ingeniører under Oberst Scott Moncreiff traadte til. Istandsættelsen tog henved seks Aar — til 1890 — og var forbundet med mange Vanskeligheder. Der kunde kun arbejdes i Tiden før Oversvømmelsesperioden, og kun ved en enkelt af de to Nilarme ad Gangen. Dæmningen blev beregnet til at kunne holde en Vandstand paa op til 13 Fod tilbage. Udgifterne beløb sig til 470,000 ægyptiske Pund (à 18 Kr. 60 Øre), men allerede i 1889, før Fuldendelsen, regnedes den aarlige Indtægt derved til mindst 835,000 Pund. Samtidig blev de to store Kanaler i Forbindelse med Dæmningen eftersete og en tredje konstrueret.

En tung Byrde for Fellahen, Hoveriarbejdet „corvée" blev afskaffet i 1890 efter lange Forhandlinger. Aaret 1890 saa Tegn til, at Skyerne for Alvor lettede, og i Løbet af de næste seks Aar vandt Ægypten sin Kredit tilbage. Der var ikke længere Tale om en ny Statsfallit, hvor mange Vanskeligheder af ydre og indre Art der end stillede sig i Vejen for den engelsk-ægyptiske Styrelse. Statsindtægterne naaede op over ti Millioner Pund, en Million Tilvækst siden 1882, — og det til Trods for de store Skattenedsættelser og de lave Priser. Den ene administrative Foranstaltning og moderne Institution efter den anden blev der nu Lejlighed til at sætte igennem. Jærnbanevæsenet blev forsynet med nyt og tidssvarende Materiel, smalsporede Baner anlagdes rundt om i Deltalandet, og et Net af elektriske Sporvogne forandrede Kairo til en moderne Storstad. De trykkende Flod- og Færgeafgifter samt Oktroien i Alexandria og Kairo forsvandt sammen med en anden af Fellahens nedarvede Byrder, Saltmonopolet. Hærudgifterne beløber sig kun til en syv Procent af de aarlige Statsudgifter, og kun 13,000 af den næsten 5 Millioner store mandlige Befolkning behøver at tjene til Landets Forsvar. De nye Udbrud af Koleraen i 1895—96 og 1902 gav Anledning til en fuldstændig Omændring af Hospitalsforholdene og et moderne Sanitetsvæsen med Vandværk og artesiske Brønde i Steden for Nilvandet. I 1898 aabnedes den ægyptiske Nationalbank med en Grundkapital af en Million Pund Sterling. Sammen med Re-

Digitized by Google

geringen enedes Banken om at stifte en Landbrugsbank for at hjælpe Fellahen med billige Laan. Ogsaa Undervisningsvæsenet har nu taget stærkt Opsving. Foruden Almueskolerne „Kuttab" er der oprettet Realskoler, tekniske Institutter, Seminarier, Landbrugsskoler, medicinske og juridiske Læreanstalter, Pigeskoler, Sygeplejerskekursus m. m.

I Aaret 1904 bragte den engelsk-franske Konvention et Vendepunkt i Ægyptens Historie. Styrelsen vandt i Fasthed ved at de ustandselige Rivninger med Frankrig nu definitivt hørte op, og Landet saa sig befriet for den internationale Finanskontrols Lænke. Kontrollen bliver ved at fungere til 1912, da den funderede Gæld vil være likvideret, men dens Magt over Staten er forbi.

Retsvæsenet, hvor Europæerne vedbliver at staa som en Stat i Staten, staar endnu tilbage og venter paa sin Løsning, saaledes at alle Borgere bliver lige for Loven og de indvandrede ikke nyder særlige Retsprivilegier. „Kapitulationssystemet" var paa sin rette Plads under den orientalske Styrelse, hvor Europæerne var nødt til at undgaa de indfødte Domstole og benytte sig af de blandede Tribunaler med europæiske Dommere. Nu da Ægypten er en komplet europæisk styret Stat, er disse Domstole ikke saa lidt af en Anomali. Det samme gælder Konsulardomstolene, den eneste Autoritet, for hvilken en europæisk Undersaat kan blive draget til Ansvar for en kriminel Handling, og hvor den anklagede ofte undgaar sin Straf. Lord Cromer foreslaar, at disse Konsulardomstole ophæves og andre træder i Stedet, skabt ved ny Lovgivning. Endvidere at de blandede Tribunaler ophører at blive fornyet hvert femte Aar, men at disse vedbliver at fungere, indtil de modificeres af Love, vedtagne af en ny lovgivende Forsamling og billigede af de engelske og ægyptiske Regeringer. Dette nye Raad er ligeledes et af Lord Cromers Forslag til Stormagterne i hans sidste Aarsberetning. Han foreslaar ingen Forandringer i den eksisterende lovgivende Forsamlings Sammensætning eller Funktioner, men et særligt Raad, bestaaende af Undersaatter fra de Stater, som oprettede de blandede Domstole. Hvad dette Raad vedtager, er bindende for alle Udlændinge, bosatte i Ægypten, hvorimod Englænderne ingen Særstilling faar, og alle behandles lige for Loven. Raadet sammensættes af 25—30 Medlemmer, hvoraf den ægyptiske Regering vælger et Mindretal, og Resten vælges med Henblik paa,

Digitized by Google

hvilken Magt der maatte have de største lokale Interesser. Hvor mange en enkelt Nation kan have af Repræsentanter, skal bestemmes ved en Traktat. Hvis dette Forslag gaar i Orden, bliver der ikke længere Tale om, at en enkelt af de atten europæiske Magter kan nedlægge sit Veto mod en Lov, der berører Forholdet mellem Udlændinge og Ægyptere.

Er det ægyptiske Spørgsmaal saaledes blevet bragt til en tilfredsstillende Ordning, venter der til Gengæld Englænderne større og vanskeligere Opgaver i Sudan.

Den uhyre Affolkning af Sudan er en af de mange Hindringer for Kulturarbejdets Fremme. Mahdiens og hans Efterfølgers Rædselsregimente decimerede Befolkningen fra 8½ til 2 Millioner. Hele Landstrækninger laa hen som en Ørken, mange Stammer var helt udryddede, og talrige Byer og Landsbyer laa hen i Ruiner, da Lord Kitchener endelig gjorde Ende paa Dervishernes Magt. En amerikansk Rejsende beskriver Landet som et lige saa uudviklet Territorium som Mississippidalen for 100 Aar siden, men med meget større Muligheder for Fremtiden.

De nuværende Herrer i Khartum ser slet ikke saa trøstesløst paa Forholdene som Gordon i sin Tid. Arbejdet har til Dato særlig været at befæste Stillingen i Sudan og vente med de større Planer om Vandingsanlæg og Bomuldsdyrkning i stor Stil, indtil Finanserne og Befolkningsmængden tillader det. Jærnbaneanlægget skal saaledes først afsluttes og bringe de vidtstrakte Egne i nærmere Forbindelse med hinanden og med Europa, inden de store Planer om Nilsøernes Regulering og Bor-Sobat Kanalen kan blive til Alvor.

Den omtalte Bor-Sobat Kanal er et gigantisk Projekt om at grave et nyt Nilløb fra Bifloden Sobats Udløb i Nilen i lige Linje Syd paa til Bor, en Strækning af 210 engelske Mil. Sir W. Garstins Plan er at undgaa „sudd" Egnene, der hindrer Sejladsen paa Floden for omtrent 450 Mil. Vandmasserne vil da ikke længere som nu fortabe sig i Sumpene i disse Egne, hvor Vandplanterne dæmmer op for Nilen. Disse store Planer vilde blive den endelige Afslutning paa de store Anlæg, der med Mellemrum findes langs Nilen, „Barragen" i Deltalandet og de store Beholdere og Dæmninger ved Assuan og Assint i Nubien.

Hvad er nu egentlig Englands Hensigt med at sætte sig saa fast langs Nilen og beherske saa udstrakte Landstrækninger?

Digitized by Google

Muligt, at der foresvæver Nationen en Anelse om, at Stillingen i Indien vil undergaa en Forandring om føje Tid, saaledes at Befolkningen opnaar Selvstyre i Lighed med Koloniernes, og de engelske Embedsmænd ikke længere dér har et Felt til deres Raadighed. Ægypten og navnlig Sudan vil saa være en Erstatning for det tabte Terræn, og England har samtidigt opnaaet et fast Greb i Forbindelsesleddet mellem Europa og Asien.

Om Ægypternes Modenhed til selv at kunne overtage Styrelsen uden ringeste europæisk Kontrol udtaler alle de engelske Autoriteter sig tvivlende i deres Værker. Trods alle de europæiske Kulturstrømme, der flyder henover Landet, viser der sig kun faa Tegn til en Opvaagnen blandt Islams Tilhængere. De Tegn, der kommer til Syne, gaar snarere i Retning af Tilbagegang fremfor at ryste de aandelige Lænker, Islam fører med sig, af og forsone sig med den moderne Tids Krav. Islams Politik er steril, hævder Colvin. England har ingen Garanti for, at alt vilde blive uforandret, om Udlændingene, der havde frembragt de store Resultater ved deres Energi, trak sig tilbage. Aarhundreders slette Regering har sat sit Stempel paa Ægypterens Karakter, og det vilde maaske tage Generationer at faa dette udslettet, før „Frihed under eget Ansvar" kan komme paa Tale. De mere oplyste Ægyptere ser ogsaa den store Fordel ved at slippe for, at Landet er Genstand for Stridigheder mellem Magterne, og ved at være i én Mands Vold fremfor i manges.

Vejen, en national Bevægelse i Ægypten skal følge, er, siger Colvin i sin Bog, at søge at assimilere de nye Ideer og at faa de Regler, som knytter sig til Ægypternes sociale Liv, til at gaa op i en højere Enhed med den nye Tidernes Tilstand. Kort sagt at indpode den nationale Eksistens paa den Stamme, som fremmede Hænder har plantet i Landet.

Englands Stilling i Ægypten er for Colvins Betragtning svarende til den store Nildæmning i Deltaet. Den paabegyndtes ved franskes Arbejde, afsluttedes af engelske Ingeniører; Murværket hviler paa et usolidt Fundament, der dog ved stadig Paapasselighed kan betragtes som sikkert. Det er derfor i Befolkningens sande Tarv, at Arbejdet vedblivende er under Europæernes Tilsyn. Falder Dæmningen, er Ægyptens Velstand forbi.

W. R. Prior.

Digitized by Google

DANMARK—NORGES HISTORIE UNDER GULDBERG

Edvard Holm: Danmark—Norges Historie 1720—1814. V Bind København 1905—1906, G. E. C. Gads Forlag. 744 + 82 (Henvisninger) S. Ogsaa under Titlen: Danmark—Norges Historie under Kristian d. VII. II Bind.

I dette femte Bind af Professor Holms store Livsværk gives en sammenfattende Behandling af Danmark—Norges Historie i det Tidsrum (1772—1784), der almindelig er kendt under Navnet den Guldbergske Periode.

Det historiske Stof i denne har ogsaa i den Henseende en fra de nærmest foregaaende Aars Begivenheder afvigende Karakter, at det er en temmelig utaknemlig Genstand for Fremstillingen. Thi bortset fra den danske eller rettere den københavnske Handels Opblussen, der under den nordamerikanske Friheds-krig foranledigede Regeringen til at forcere den noksom bekendte Handelsspekulation og inaugurere den Finanspolitik, som i sin senere Fortsættelse skulde faa saa sørgelige Følger for Landets Økonomi, er det et i politisk Henseende usædvanlig dødt Afsnit af Danmarkshistorien, vi her faar med at gøre.

Naar man alligevel ikke læser dette Bind med mindre Interesse end det forrige, hvori E. Holm bl. a. gav den første danske videnskabelige Fremstilling af hele Struensees Historie og Virksomhed, der saa at sige af sig selv holder enhver Læsers Opmærksomhed fangen, saa kan dette for nærværende Binds Vedkommende ene og alene skyldes Egenskaber hos Forfatteren. Den klare Stil, det rolige og i smaat og stort overbevisende Sprog samt en saa mægtig Overlegenhed over Stoffet, at man intet Steds føler Trykket af det uhyre omfattende og grundige analytiske Arbejde, der er gaaet forud for denne mesterlige Syntese.

Digitized by Google

Disse Egenskaber i Forening med en værdig Upartiskhed godtgør sig i det foreliggende Bind paa en saa indtrængende Maade, at der fra første Færd hos Læseren skabes den Tryghedsfølelse, der er Hovedbetingelsen for, at et saadant Arbejde kan læses med usvækket Interesse og fuldt Udbytte fra først til sidst. Hvis ogsaa alle andre videnskabelige historiske Arbejder var anlagt og gennemført i dettes Lignelse, vilde den gamle Strid om, hvorvidt Objektivitet i Udvikling og Behandling af Historiens Stof overhovedet er mulig, blive aldeles genstandsløs. Ubekymret om alle metodologiske Dogmer gaar E. Holm med ægte dansk Naturlighed den ligefremme Vej først og fremmest at *lære de Mennesker at kende*, hvis Sindelag og Handlinger var afgørende for det Folks Skæbne, han vil skrive om. Dette kan kun ske derved, at Historikeren *tilegner* sig saa vidt gørligt *alt*, hvad der er efterladt af disse Menneskers egne Udtalelser og andres Vidnesbyrd om dem og deres Liv. Om det herved vundne Billede bliver retfærdigt beror blot paa, om Historikeren har tilstrækkelig Menneskekundskab og psykologisk Sans til at veje alle disse Stemmer mod hinanden. Dernæst studerer han det *Milieu*, hvori disse Mennesker optraadte, paa samme Maade og med Bistand af andre Videnskaber som Statistik og Nationaløkonomi. Det vil da, saafremt Oplysningerne ikke er for faa, lykkes ham at give den rette Forklaring af Begivenhedernes Gang og de „historiske" Personers Motiver, og af Motivernes Art samt Handlingens Udfald i Forbindelse med en Prøve af Chancerne, saaledes som de maatte tage sig ud for vedkommende Person i Handlingens Øjeblik, tegner han det Billede, der tillige samtidig er vedkommende Statsmands *Dom*. — I hele denne Undersøgelseskæde er det overfor E. Holm ikke muligt at smugle Problemet „den historiske Forfatters Objektivitet eller Subjektivitet" ind et eneste Sted. Der synes „simpelthen" ikke at være andet at gøre, naar man vil skrive Historie, end at „fortælle", som E. Holm gør det, men dette „simpelthen" og denne ligefremme Fortælletone rummer et Arbejde og en Kunst, hvis Storhed man kun kan *ane*, naar man da ikke selv har prøvet paa at lave historisk Syntese over Tusinde af trykte og utrykte Aktstykker, — døde Mosaikstumper, som det er Forskerens Opgave at forvandle til levende og sande historiske Billeder.

Tydeligst kommer alt dette til Syne i første Bog, hvor Statens politiske Stilling og Regeringskredsenes Anskuelser derom behandles. Selv om man fra tidligere Bind er fortrolig med E. Holms glimrende Udredning af alle Traadene i det fineste diplomatiske Væv, saa virker

Digitized by Google

den heri paany udfoldede Virtuositet ikke mindre stærkt end tidligere. Og for den, som skænker Fortidens Historie Opmærksomhed ikke mindst for at drage Lære af den til Gavn for Fædrelandets Nutidsskæbne, har disse Beskrivelser en ganske besynderlig Aktualitet. Thi E. Holms Værker efterlader et aldeles overvældende Indtryk af, i hvor høj Grad et Lands politiske Skæbne er afhængig udadtil navnlig af Diplomatiets Sammensætning, indadtil af Centraladministrationen. I begge Afdelinger af Statsstyrelsen klagede Datiden over Adelens Monopol. Nu til Dags har Konstitutionerne nogenlunde sikret Fædrelandet, at det i den *indre* Styrelse kan regne paa at faa sine dygtigste Sønner af *enhver* Stand i sin Tjeneste; men desværre glemte Forfatningerne i Reglen ganske hele den udenrigske Styrelse, hvis Organisation *de facto* den Dag i Dag som for hundrede Aar tilbage beherskes af en enkelt Stand, der jo ikke i hver Epoke, som nu netop i den Guldbergske, har skænket Danmark en Bernstorff, derimod des oftere, „des ministres étrangers aux affaires" i Stedet for des ministres aux affaires étrangères! Naar man saa læser f. Eks., at i Sommeren 1783 var den danske Chargé d'affaires i Stockholm den eneste Statsafsending, der ikke anede, at Gustav d. III's Mobiliseringer gjaldt et Overfald paa Danmark, gribes man uvilkaarligt af en Bekymring over, at Rekruteringen af Diplomatiet endnu ikke er ordnet paa den for Fædrelandet mest betryggende Maade. De af Europas Stater, der først faar gennemført en Forandring heri, vil overfor de andre kunne faa en betydelig Fordel, og det er mer end nogen Sinde Sandhed, at „Danmark skal forsvares ved Statskunst." Jeg kender intet Værk, der saa kraftigt som E. Holms Danmarkshistorie 1720—1814 styrker denne Erkendelse, og det saa meget stærkere, fordi den vækkes indirekte, uden at det har været Forfatterens Hensigt at ville fremdrage dette Moment.

Nye Oplysninger af almindelig Interesse kan man naturligvis ikke vente fra denne Periode. Dog er det m. H. t. Bernstorffs Afskedigelse i 1780 værd at lægge Mærke til, at E. Holms Fremstilling aldeles utvetydigt viser, at den egentlige Aarsag til Bernstorffs Fald var Guldbergs og Arveprinsens Ønske om at faa Kabinetsstyrelsens mest ansete Modstander fjernet. Katharina d. II's Ærgrelse over Bernstorffs hemmelige Kontrabandeoverenskomst med England blev af hans Modstandere overdrevet for at faa et Paaskud til at afskedige ham. I Virkeligheden har Katharina aldrig forlangt, at Bernstorff skulde fjernes, og den russiske Regering var faldet til Ro, inden man i St. Petersborg — netop med stor Fortrydelse — erfarede hans Afskedigelse. Dette er

Digitized by Google

som sagt værd at mærke sig, fordi det endnu f. Eks. i nogle af de brugelige Lærebøger siges, at Bernstorff maatte ofres for at tilfredsstille den russiske Regering.

Anden Bog behandler de sociale og økonomiske Forhold, Landbospørgsmaalene, Finans-, Handels- og Industripolitiken. Skønt vi fra disse Omraader besidder fyldige og tildels velskrevne Arbejder af navnlig Nathansen, Falbe-Hansen og Schovelin, kan det dog endnu ikke siges, at der her er opnaaet et fuldstændigt klart Billede af de i dette Tidsrum ledende Personer eller af Tilstandene. Især gælder dette Finanserne. Det er og bliver endnu ufatteligt, hvordan man har kunnet finde og samle saa megen Administrations-Talentløshed og Organisations-Uforstand, som der skulde til at misregere Landets Pengevæsen saa grundigt, som det allerede skete i disse Aar, der ellers frembød de gunstigste Betingelser og Muligheder i Sammenligning med tidligere Tider. Skulde der virkelig ikke gives anden Forklaring end Oxenstjernas berømte Replik til sin Søn? I hvert Fald er det vistnok nødvendigt, at selv den gamle Beundring for den ældre Schimmelmanns Geni til at „finde paa Udveje" viger Pladsen for en Fremhævelse af, at han dog til syvende og sidst kun kan have været en stor Købmand, ikke en Statsmandsbegavelse, selv om E. Holm ikke indrømmer dette med rene Ord. En virkelig Statsmand vilde fra første Færd have set og snart efter forlangt, at der skulde ryddes op fra Grunden i hele Finansadministrationen. „Skuffesystemet" i denne naaede en saadan Udvikling, og Planløsheden er saa fantastisk, at det selv for en Tid, der stod disse Forhold nærmere (Nathansen), har vist sig umuligt at komme til Bunds deri. Man kan under saadanne Omstændigheder heller ikke forlange, at en Historiker skal bringe mere ud af Perioden, end E. Holm har gjort i denne Henseende.

Ulige klarere ligger Forholdene, hvad Landbospørgsmaalene angaar. Hovedinteressen knytter sig her til *Forordningen af 23. April 1781*, som jeg tager Anledning til at fremhæve, fordi ingen hidtil har gjort opmærksom paa, at de Foranstaltninger, den paabød, i flere væsentlige Retninger er langt mere imponerende og afgørende end den Begivenhed, der ellers staar som Udgangspunktet for Landboreformerne, nemlig Stavnsbaandsløsningen.

Den nævnte Forordning af 23. April 1781 til Jord-Fællesskabets Ophævelse og Udflytningens Fremme har simpelthen næppe sit Sidestykke i den europæisk-økonomiske Lovgivning. Medens for Eksempel Bayerns, Hannovers, Württembergs, Badens, Hessens og til Dels

Digitized by Google

Preussens tilsvarende — for største Delen langt senere udstedte — Forskrifter betingede, at mindst Halvdelen af Lodsejerne skulde være stemt for Udskiftningen, saa kunde ifølge den danske Forordning *en enkelt* Bonde fremtvinge hele Udskiftningen og Opmaalingen, der foregik paa fælles Bekostning. Virkningen af de radikale Bestemmelser var saa kolossal, at næsten en Tredjedel af Sjællands Gaarde ifølge *Begtrup* blev udskiftet og udflyttet i Løbet af de følgende 20 Aar, et Arbejde, der ikke har været meget lettere end en Nykolonisering af $^1/_3$ af Sjælland. Udviklingen i det nittende Aarhundrede har næsten fuldendt denne Bevægelse, der er en Hovedbetingelse for en Række af de Fremskridt, som det danske Landbrug nu skylder sin Evne til at bære en forøget Befolkning og daarligere Konjunkturer. *Omvendt i Tyskland.* Der har man i Prakis indtil den Dag i Dag som oftest maattet blive staaende ved at skaffe hver Gaard — sine egne *Veje* til sine fjernt og spredt liggende Jorder! Man kan da ogsaa rejse hele Dage i navnlig Bayern, Baden og Württembergs mest frugtbare Bondedistrikter uden at se en eneste Gaard eller et eneste Hus paa Marken i Landskabet. Dette gør derfor med sine uhyre tomme Flader og store, købstadagtigt sammenbyggede Landsbyer et ensformigt og dødt Indtryk paa den, der er vant til at have det *danske* Terrain for Øje, hvor Gaardene og Husene næsten overalt ligger spredt, som om en Haandfuld Tærninger — tilsyneladende planløst — i *et* Kast var strøet ud paa hver sin Plads i Grønsværtæppet.

Det, der saaledes 1781 gennemførtes i Danmark maa derfor betegnes som en *Revolution* i det danske Landbrugs Historie. Det er vel tillige et af de sjældne Eksempler paa, at en *Revolution fra oven* er lykkedes, og et forbavsende Eksempel, fordi den paalagde Ofre af den Art (svære økonomiske Byrder, Opgivelse af Fordomme og gamle Vaner), som Datidens sløvede Bønder havde sværest ved at bringe. Thi det er ikke for intet, at en samtidig sagkyndig Forfatter om dem erklærer, at det vilde være lettere at faa dem til at gaa over til en ny Religion end til at indføre Dyrkningen af Kartofler!

Stavnsbaandets Ophævelse derimod var og blev, dets gennemgribende sociale Betydning ufortalt, netop kun en *Reform,* selv om Guldberg mente, at den vilde „ryste Staten i sine Grundvolde", og Reformen fik kun *økonomisk* Betydning i Forbindelse med den nysomtalte Revolution samt Hoveriets senere Afløsning.

Hvad dette sidste angaar, har E. Holm fundet et hidtil ganske ukendt Forordningsudkast fra Slutningen af 1772, ifølge hvilket „det danske

Digitized by Google

Kammer" (Moltke?) foreslog at gøre *alt* Hoveriet *bestemt*, saaledes at Forholdene paa hvert enkelt Gods reguleredes for sig efter et Reglement, til hvis Affattelse Godsets Bønder skulde have Medbestemmelsesret. Ogsaa et for Datiden ganske revolutionært Forslag, men dette blev dog stoppet i Statsraadet.

E. Holm udtaler i Forordet til dette Bind, at han, af Frygt for at Fremstillingen skulde drukne i Enkelthederne, overalt har maattet gøre et stærkt Udvalg i sit vældige Materiale. Der er da heller ikke Tale om, at man føler sig trykket af Detailler. Snarere kunde man enkelte Steder ønske lidt fyldigere Oplysninger. Saaledes synes Flaaden, der jo dog var Grundlaget for vor politiske Anseelse i hine Tider, at have faaet en lidt stedmoderlig Behandling, naar der i dette Bind (ligesom for Resten i forrige) kun ofres $1^1/_2$ Side paa Omtalen af dens Anliggender, saa meget mere som de Værker, hvortil E. Holm henviser, *Gardes* fortjenstfulde Arbejder, næppe kan siges at tilfredsstille Nutidens Fordringer. Og naar der med Rette skænkes Vejvæsenets Udvikling i denne Tid en ret indgaaende Opmærksomhed, kunde adskillige Læsere af et Værk, der tager Sigte paa alle Sider af Statens Virksomhed, ogsaa ønske nogle Oplysninger om, hvad Regeringen i denne Tid gjorde for Opmaalinger i Havet, Farvandsafmærkningen og Fyrvæsenet.

Men dette ubeskedne Ønske om, at Bogen maatte være blevet endnu tykkere, indeholder ret beset kun den bedste Kompliment, Forfatteren kan ønske af en Læser. For enhver saadan, der ønsker et mere end overfladisk Indblik i sit Lands tidligere Skæbne, er E. Holms Værk en Fest og en national Berigelse, thi det er baade ved sit stoflige Anlæg og i sin formelle Udførelse et Arbejde, der er dansk Mands Gerning i Ordets gode Betydning.

K. A. Wieth-Knudsen.

Digitized by Google

HOLGER DRACHMANN

9. OKTOBER 1906

Lærken højt imod Sky sig svang,
mødte Solen og stod og sang
straalende Sange fra Reden,
skjult i Agren og Heden.

Maagen skreg over Skum og Sprøjt.
Lav var Himlen og Havet højt.
Bragte til Danmarks Strande
Bud fra de store Vande.

Nattergalen, som kom fra Syd,
fyldte Natten med lønlig Fryd.
I de slumrende Skove
kunde den ikke sove.

Friske Vinde og Bølgebrus,
Fuglekvidren og Bladesus,
Hvisken i blomstrende Enge
dirrer fra Danmarks Strenge.

*

Sange ejer den milde Kveld.
Nattens Lys er et Tonevæld,
nynner langs lønlige Stier
drømmende Melodier.

Sol, som smiler i Pigens Blik,
er som en Tone af sød Musik.
Elskov, der fryder og piner,
synger, som Violiner.

Straaler, der bryder en Uvejrsmur,
er som om Englene blæser paa Lur,
sprængende Mørke og Vildhed,
aabner for Himmelens Mildhed.

Digitized by Google

Mildhed! — Saa sælsomt et Øjeblik,
fyldt af en liflig og fjern Musik.
Solguld, som Skyerne kroner;
Hør dog — hør hvor det toner!

Dagen har Klange, som gør den rig,
Arbejdslarmen og Raab og Skrig.
Byen, der summer og brummer,
klinger som Pauker og Trommer.

Funklende, flammende Vin i Krystal.
Spillemand spil i den festlige Hal!
Sangen skal funkle og flamme.
Vin og Musik er det samme!

Stjernernes majestætiske Gang
gennem Rummet er Orgelsang,
og med Aartusinders Tunger
Evighedsklokkerne runger.

*

Du, som har sunget om Vaar og Høst,
fandt deres Klang i din egen Røst.
Alle de skiftende Dage
sang deres Jubel og Klage.

Du som har sunget med Livets Røst,
lyttede tavs til dit eget Bryst.
Hørte det store Orkester,
lytted, og blev til Mester.

Lad det da tone, det dyre Spil
Mændene studser og lytter til,
Kvinderne kommer i Klynger.
— Det er Danmark, som synger!

HELGE RODE.

Digitized by Google

DRACHMANNS SANGKUNST

(Fortsættelse af de i Septemberhæftet 1905 paabegyndte „Studier over Drachmanns Sangkunst").

Den Verskunst og Ordkunst, som nu for de Fleste synes selve den Drachmannske Lyriks Væsen og som en tidligere Artikel har søgt at bestemme, aabenbarede sig i Virkeligheden først lidt efter lidt i hans Digtning. Det var ogsaa først efterhaanden, at Drachmann naaede til at række over den rige Toneskala, hvorpaa han nu spiller. Han var jo begyndt som „realistisk" Maler og som journalistisk Skildrer og Ræsonnør (i Rejsebreve og Tidsskriftsartikler), og det, som gav hans første Digtsamlinger deres Originalitet, var deres djærve, malende Virkelighedsskildringer og saa den voldsomme Agitation, som fra 1870-aarets Begivenheder og hans Omgangskreds' radikale Diskussioner flød friskt og umiddelbart over i Versene.

I Stilen slutter denne Revolutionslyrik sig jævnlig til Plougs politiske Digte. Fra „Sebastopols Fald" og „Ordets Ridder" gaar der en lige Linie til „Satorys Marker" og saa mange andre af Drachmanns politiske Lejlighedspoesier. Det er Plougs pompøse Octaver, hans brede Linieføring og kraftige Fyndstil — Spørgsmaalene, Parallellismen, Massevirkningerne — hele hans journalistiske og demagogiske Veltalenhed. Ogsaa af Ibsens polemiske Tankedigte, der jo selv er paavirkede af Ploug og Welhaven, viser der sig i den anden Digtsamling (1875) adskillig Efterligning. Den ordknappe Hvashed, den fortættede Bitterhed i Ibsens „Mindets Magt" eller „Troens Grund" eftergøres af Drachmann

Digitized by Google

i Digte som „I Mellemakten" eller „Skibsrotter". Og Vendinger som disse: „Jeg véd, at Mildheds Gud med hvide Klæder — i Guldgrund endnu prentes paa Papiret" eller „Husk paa, til Gavmildhed forpligter Stillingen, — paa Helikon end gælde Adelslove, — det er kun Jordens Drot, der vender Skillingen" — de er ganske samme Slags slagfærdige Rim og Billeder som dem i „Kærlighedens Komedie". Hvordan iøvrigt Ibsens faamælte Inderlighed svulmer ud til Drachmannsk Lyrisme, kan man bedst lære ved at sammenligne „Farlige Drømme" med Ibsens „Borte", der maa have inspireret det.

Den unge Malerdigter stiller sig udenfor Lavet, udenfor Selskabet, — han er Student, men har valgt Paletten, han er opvokset i et dannet københavnsk Bourgeoisihjem, men han kom lige hjem fra Londons Dokker og Kommunens 1871, og han gaar om med en oprørsk Lyst til at protestere og gaa i Leding mod Studenterforeningens „Studenter med Kokarderne paa", mod Bredgadens og Parkettets Etatsraader, mod Borgerskab og Statskirkelighed, mod Ravnekrogen „herhjemme" og for alt det „derude", — ogsaa derude mod Jernkantslerens Prøjseri og Thiers' Bankierregime for Kommunen og „Internationale" og de „engelske Socialister". Han gaar om i det graa Novembersjap paa Købmagergade; alle sover herhjemme og derude fra Krigen er der kun slette Nyheder — skidt være med det hele! lad os gaa ned i Vinkælderen til den hvide Portvin under Gasblusset (Novemberstemning 1870). Ak! levede man dog blot i de gamle fri Landsknægttider — drog Verden om, drak og doblede i Værtshus, favnede Pigerne og slog løs paa Fjenderne! Eller paa Luthers Tid, da han brændte Pavebullen i Wittenberg og tog Nonnen fra Klostret til sin Viv! Eller stod som Styrismand paa en Vikingesnække og stævnede paa Landnamsfart over Nordhavets Bølger! Eller om man var en Coopersk Indianer — som da man som Dreng legede i „Glaciet" — eller klatrede i Rær som en Marryatsk Skibsgut. Ja blot en farende Snedkersvend, med Ransel paa Ryg og fløjtende en Vise, kunde gøre det ... eller en Hornbæksk Fiskermand — alt, bare ikke Studenterforeningen og Bredgadeselskabet!

I alskens saadanne fremmede Dragter holdt Drachmanns friske, oprørske Djærvhed af at klæde sig ud, — det var Romanforfatteren og Dramatikeren i ham, der allerede her, ligesom

Digitized by Google

stadig senere, forlenede hans Lyrik med en saa bred og broget Livsmangfoldighed. Han skrev Snedkerviser, Smeddeviser, Skipper- og Fiskerviser. Der var noget vist grundtvigiansk, højskolevenstre, ogsaa Fabersk og Erik Bøghsk over denne folkelige Visedigtning; Snedkersvenden er noget hostrupsk blond, Fiskeren og Pæreskudeskipperen lidt ferske og søndagsklædte som A. Dorphs og Exners. Og han var Friluftsmaler og Folkelivsmaler ogsaa i sine Vers — malede med bred Pensel baade „Mariner" og „Landskaber" og „Genrer". I en satirisk Skitse tegnede han en Studenterskovtur og gengav i en tvangløs Richardtsk Slobrokstone al Snakken og Lystigheden. De engelske Dokarbejderes Fyraften med Piber og Øl og Folketalere malede han i et levende, ulitterært Talesprog, paa et skødesløst slentrende Versemaal, — vistnok baade i Tone og Rytme paavirket af Molbechs udmærkede Oversættelse (1871) af Coppées „Smeddenes Skrue". Og samtidig med at Drachmann kom i Gang med at skrive Folkelivsfortællinger og Sømandshistorier paa Prosa, gav han sig ogsaa til paa Vers med jævne Ord at fortælle om Sømænds eller Soldaters prunkløse Bedrifter — om Vesterhavsfiskere i Redningsbaad, om det unge Mandskab, der gaar i Breschen for sine Kammerater, om Marinesoldaterne, der stiller til den sidste Parade paa Dækket, medens Skibet synker under dem, senere hen om Tordenskjolds — hans Drengeaars Yndlingshelt — og hans Søgutters Bedrifter. Maaske man nu og da kan mærke noget af „Fänrik Stål" igennem. Ogsaa et Digt som Richardts smukke om „Fyrbøderen" („Der kæmper en Damper med Sorg og Nød") i Digtsamlingen 1874 kan have været Forbillede for denne Art de Meniges Drapa.

Men udover denne første Drachmannske Poesi — den folkelige Virkelighedsskildring og den polemiske Retorik — pegede allerede flere af Digtene i „Dæmpede Melodier". Midt i al den programmæssige Hverdagsprosa tonede frem det bløde Sværmeri i „Snart er de lyse Nætters Tid forbi" eller den visionære Fantasi om „Misericordia"sangen, der lyder op til ham fra Kælderen „om Natten, naar Livets Travlhed blunder", eller den hulkende Inderlighed, den svingfulde Beaandelse i Slutningsdigtet „Med høj Horisont". Og i de følgende Digtsamlinger *„Sange ved Havet", „Ranker og Roser", „Ungdom i Digt og Sang"* var det i disse Tonearter, Drachmanns Lyrik udfoldede en hel ny Rigdom,

Digitized by Google

samtidig med at hans Verskunst først ret spillede op med alle sine Instrumenter. Det viste sig da nu ogsaa med denne Digter, som med saa mange andre, at Debutbogen endnu ikke havde afdækket det fulde, virkelige Fysiognomi. Den unge letpaavirkelige Maler, der havde svoret Faneed til 1870aarets og den brandeske Radikalisme, fik først lidt efter lidt Selvstændighed nok til, paa Trods af sine Venner og Formyndere, at søge ind til sit naturligste, egneste Selv og tage det i Besiddelse med sin Kunst. Og det viste sig, at det nyafdækkede Selv kun var grumme lidt efter „Realismens" Program, men at til Gengæld hans Kunst fik en uanet Fylde og Vælde, jo mer han med frie, egne Hænder greb i Strængene.

Fordi han, i sin Forelskelse i det folkelige, havde klædt sig som en jævn Folkets Mand og trallet jævne folkelige Viser, havde Publikum ladet sig narre af Forklædningen og anede ikke, at denne rige Kunstnernatur kunde aksle mange flere Skind og tale med helt andet Slags Mæle, og at denne Malerpoet var en fint sammensat Kultursjæl, med megen medfødt Dannelse og med Lyst og Evne til at danne videre paa sig. Det mærkedes i de nye Digtsamlinger, at Drachmann havde læst og stadig læste adskillig dansk og udenlandsk Poesi og smeltede litterære Indtryk rundt om fra sammen i sin Digterevnes Digel — Indtryk fra Oehlenschläger og Aarestrup, fra Hertz og Richardt; fra Snoilsky og Bellman; fra Heine og anden tysk, Byron og anden engelsk Lyrik. Et Digt som „Foraar i de euganeiske Høje" — var det ikke med sin fornøjelige Turiststemning og sine maleriske Turistindtryk i Slægt med Hertz's „I Appeninerne"? Den tillukket medfølende Inderlighed og Stilens Enkelhed i Digtet „Rav" mindede om Bjørnsons Kunst (f. Eks. „Han tvær over Bænkene hang"); det yndefulde skælmske „Adelina drømmer" var snarere Poul Heysesk. Eller det pointeret satiriske Vid i „Makrel" („Stedse flere Aspiranter — spidse Snuder, blanke Skæl — O det er en rigtig lumpen — Yngel denne Fisk Makrel") — hvem hører ikke her Tonen igennem fra „Deutschland, ein Wintermärchen"? I „Sange ved Havet" kendes baade de Heineske Fiskerpiger igen og Heines Havmalerier og Solnedgangssværmerier: baade „Nordsee"-digtenes græske Mytologi, Visionen af den stille, gamle Stad med de fredelige, søndagsklædte Mennesker og Manden, der staar ved Bredden og fritter Havet om Livets Gaader. Især skimtes dog

Digitized by Google

stadig Byron som Forbillede for Drachmann, — Byrons Venedig og hans Orient, Junker Harold med sin Smaadreng, Don Juan med sine Pasha-lyster; men ogsaa hele den engelske Lords Aandshabitus, hans aristokratiske Hovmod, skrankeløst lunefulde Selvherrelighed, lapsede Verdenstone — efter alt dette formede Drachmann sig aabenbart i hele sit Forhold til Publikum. Den udfordrende Foragt, han bærer til Skue overfor Folkesnakken („Ovenover Skyerne er Himlen altid blaa") og overfor Kritikken („Jeg bærer min Hat, som jeg vil") er lige saa vel i Byrons Aand som den arrogante Ugenerthed, hvormed han ofte i sin Digtning lægger sit privateste Liv blot og vasker dets smudsige Linned for Godtfolks Øjne. Og i hele sin digteriske Stil og Verskunst lagde Drachmann hyppig an paa den samme fornemme Nonchalance, der havde imponeret ham hos Byron. Det er Byron, der har lært ham at give Stilen en vis frisk, upedantisk Flothed ved et — tilskuestillet — sjudsket Nødrim, en lapset Løshed i Sætningsbygningen eller ved et rask Spring i Tanken, et brat Brud paa Stemningen her og der.

Men mer end dette. Der var saa meget af Romantikens aflagte og falmede Maskeradegarderobe, som „Realisten" fra før — han, der saa nylig havde spottet over „Bertran de Born"s „silkesyede Dragter" og „sindrige Løb henad Fløjten" — som han nu gladelig stafferede sig ud med, — at mange af hans radikale Venner nok kunde harme sig. Den farende Snedkersvend blev en farende Sanger — en Chr. Winthersk Folmer Spillemand, en E. v. d. Reckesk Bertran de Born, og med Fjærbaret og flagrende Kappe, med Kaarde ved Lænd og Luth i Haand klimprede han Trubadursange for Højsalens Frue og tømte den gyldne Pokal i Borgestuen. Og bort fra sine engelske Socialister og danske Hornbækfiskere drog Digteren paa Romantikernes gamle Valfart til Venezias Gondoler og Solnedgange, til Sakuntalas, Snehvides, „Prinsessen og det halve Kongerige"s, „Østen for Sol og Vesten for Maane"s Poesiverdener. Samtidig med denne Flugt „ins alte romantische Land" sagde Drachmanns Verskunst og Stilkunst sig ogsaa løs fra den tidligere programmæssige Vadmelsfolkelighed og realistiske Hverdagslighed og slog sig løs i en Blomsterstil og en Versemusik med „Koleraturer i Højden", der syntes meget mere en moderniseret „Zopf" og Rokokko end noget, der pegede mod Fremtiden.

Digitized by Google

Alligevel — ingen Kender af Poesi kunde tage fejl af, at det paa Bunden var virkelig „moderne" og helt egent Drachmannske Toner, der her med ny, ukendt sproglig og verslig Kunst brød igennem i dansk Lyrik. Andre havde sunget om Venedig — men i Goethes klassiske Epigrammer, i Platens fintdannede Sonetter, i Byrons spenserklædte Deklamationer — rislede Kanalerne og vuggede Gondolerne og gav Paladsernes Stad sig dér, som hos Drachmann, ved Solnedgang ud at sejle i sin genopstandne Fortidsskønhed? Havde Lagunestadens glidende Nyden og dens Drømmes Luftspejlinger overhovedet levet i Ordets Kunst førend i Drachmanns bølgende og sværmende Vers? Og Kanalens pludrende Smaavover, der mellem Marmorpaladsernes Mure stimler ustanselig ned under de buede Brobuer — havde de saa vidunderligt som i „Snehvide"digtet tryllet sig om til den sørgmodig skønneste Æventyrdrøm? Eller, hvormeget der end var sunget og sagt af de gamle Romantikere om „Sakuntala", — aldrig var Længselen mod Tidernes Morgen og det sagte Sus i Morgenlandets Palmelunde lokket frem med saa fjern og sød en Musik som i Digtet om Dusjántas. En saa malerisk og baade i indre og ydre Forstand musikalsk Ordkunst havde hverken Oehlenschläger eller Chr. Winther, hverken Aarestrup eller Richardt kunnet udfolde. Det var alt det bølgende og svævende, det mangfoldig glitrende og det florlet henaandede, som denne impressionistiske Kunst formaaede at male, denne Stemningskunst vidste at give Mæle. Den danske Sommer havde baade Hertz og Winther sat i Vers med dens grønne Løvsal og gyldne Marker, men Sommermiddagens Blund, naar Linden blomstrer i Solen, („Sagte gennem Luften strømmer — denne Vellugt honningsød, — og som duftberust jeg drømmer — med en aaben Bog paa Skød . ."), men den taagedampende Eng efter Solnedgang, naar „Skoven bæver og Vindens Dans — gaar let som et Føl over Engen", eller Sommernattens blonde Sværmeri paa Gurres Taageenge og ved Sundets Strande — hvem havde før Drachmann haft Lethed og Ynde, blødt Anslag og henaandede Farvestrøg nok til at mane den Slags Naturstemninger frem? Den maanelyse Nat paa Sundet, naar Jollen lempelig vugges frem til Takten af Aaretolde — „en stille Vandringsmand ad stille Veje" — medens Sommernattens Skær spreder „udover Sø og Land de lyse Vinger". Eller inde ved Stranden, hvor „Bølgen

Digitized by Google

derudefra søger sit Spor — lydløs tilbage og tøvende sætter — aandedrætsrøvet Foden paa Jord", medens der ude fra Dybet bæres ind „af den sagtende Dønning — en Lyd som paa enkelte dybtstemte Strænge — et døende Spil".

Som Natursværmeri, saaledes hører alle vuggende, svævende, sværmerske Stemninger i Menneskesindet til de Skønhedsriger, Drachmanns Lyrik har underlagt sig som ingen før ham. Dansens Sværmeri: Skovdansens ved St. Hanstid („Bind dit Skørt og flet dit Haar — læg an dit Hovedklæde — I Præstevænget Dansen gaar — med Fryd og megen Glæde") eller Væve-Vadmelsvisen („Vær hilset, I Damer, langs Højsalens Bænke, — hvad vover jeg farende Svend?") eller den kaade Tatertøs' Dans med Junkeren ude paa Heden (Hr. Junker; jeg maa danse — og dansed jeg mig gal, — Hr. Junker! jeg er Dansen selv, — som jeg fra Vinden stjal ... Aldrig blev der danset før paa Heden). Forelsket Aftensværmeri i Baaden: „Vug o Vove med varsom Haand — Baaden, hvori vi glider ... kunde jeg selv — klappe den Glut — som sidder paa Toften og nynner ... O da skulde min Stemmes Klang — vække al Vellyd, som slumrer i Skoven — smeltende hen i en Kærlighedssang — med Nymfen, med Ekko, paa Skrænten ved Strandkildevoven". Foraarets vidtfavnende Ømhedslængsler: „Se nu er Vindene milde ... Vaaren har aandet paa Luften ... Da vil paa Foraarets Bølger — baaren af Lyset og Luften — sødt som to Bølger, der samles i én, — vi to gennem Rummet os svinge". I det hele alle Tonegrader af et lyst Elskovssværmeri, saa yndefuldt sart og saa vinget bærende, saa nænsomt fint og saa ungdommeligt givende sig hen, som aldrig hverken Winther eller Aarestrup havde fundet Ord for. Der er Dyvekes bly Drømme i sin Moders Urtegaard: „Mit Hjerte, der drømmer blandt Zwibler og Løg ... Krydret dufter den liflige Sommer — mit Hjerte slaar som en Gøg". Den unge Piges første rosenrøde Lykke: „Jeg gaar som i Blade af den flagrende Vaar — det gynger paa Blomster, hvor hen jeg gaar". Ynglingens vage, duggede Længsler: „Der gaar han i Lunden — med Ferskendunskind, — hans Øjne har Taarer, det er ikke Graad, — det er Længsel fra hundrene Blomster, der holder den sitrende Øjerand vaad". Endvidere Brudehymnens Hengivelse og Henrykkelse, en Enthusiasmens Extase, fuld af Andagt og daanende Salighed: „Salige Stund, som alle gode

Digitized by Google

Magter — skænker dit Liv nu og skænker kun én Gang". Og siden, efter Hengivelsen — den unge Kvindes Suk: „Tys mit Hjerte! hvad du gav, — gav du villig hen og gærne", eller Mandens vemodig søde Erindringsdrømme længe efter: „Disse Blomster, jeg fik af dit syge Barn ... Det lægger sig sødligt om hver en Sans ... Bort urolige Tanker! — Det er farlige Blomster, de sætter Frugt — Ak! Barnet var voksent og Barnet var smukt". Med en saadan Finsans, saa let en Haand er alt Forelskelsens Sommerfugleliv og dens mangefold skiftende Stemninger lokket lyslevende ind i Versenes Slyngedans, saa de derfra flagrer, med Vingestøvet urørt, over i alle unge Læsersind.

Alt, der flyder, bølger, vugger, risler, — alt, der er frit, formløst, bevægeligt i Naturen og Menneskesindet, elsker og besynger Drachmanns Lyrik. Inderst i Livet og Naturen hører han altid som en Kildes Rislen: „det hører aldrig op, har ej begyndt, — det risler Dage, Nætter, tidligt, silde — for den, som gennem Livet har sig skyndt, — for den, som aller sindigst gik og stille". Dette evig friske Kildespring er det, han tror paa, og fra det er det, hans Liv og hans Sang springer — det, der bestandig vælder af Jordens Skød, uden at behøve Bor eller Sonder og uden at kunne stoppes til af nogen Verdens Dæmning: „hvor dets Aarer spille, — bølger alt afsted, — dér, hvor du staar stille, — staar alt andet med". At „alt flyder" — som den gamle, græske Naturfilosof lærte det — det er Formlen for Drachmanns Natur og hans Livssyn. Tidlig blev ogsaa Havet hans Guddom; i dets bølgende Naturliv genkendte han sit Væsens Træk og hørte han alle Livets Stemmer tale. Havet er ham det evige Naturvæld, den ubundne Naturkraft — selve Livets Urbillede, saaledes som han elsker Livet inde i sig og udenom sig: altid nyt og friskt, stedse mangfoldigt omskiftende, i formløs Fylde og Vælde, uudtømmeligt, utæmmeligt, uendeligt. Som af et Kæmpeorgels Pibespalter strømmer der ham baade „Patos, Lune, Graad og Latter" ud af Havets Sange, og i sine „Sange ved Havet" har han sat alle Havets og Havvindens Stemmer i Ord, eller lagt alle sit eget Sinds Stemninger ind i Havet. Fornøjeligt jævn fløjter han Morgenbrisens Vise, naar Vinden er føjelig og Baaden er klar og vi løber „Godmorgen! ud paa Havet". Som Havet er han i evig Uro, maa kæmpe med Vinden, med sig selv, maa „ligge med sine Luner bestandig i evig Krig", fik han end

Digitized by Google

Utak derfor; — „jeg er Hav, jeg kan ikke andet". Som Havet kan han ikke leve Livet speilglat, ikke slaa sig til Taals med Idyller — som dem dér inde i de stillestaaende Kanaler. Som Havet kan han ikke stemme Tonen efter Sangerlavets Regler; vej mig ikke kritisk — siger han til sine Venner — paa en Vægt med fine Decimaler; „tag mig paa det vide — som et Hav i store, aabne Træk". Og som en Viking blotter han sit Bryst mod Stormen, „det haardtprøvede Hav" har lært ham at være en Mand; om saa Godtfolk paa Stranden himler sig over Skipperens Forvovenhed og kristelig under den sin Straf, han selv staar rolig og stærk ved Roret, „Storm var hans Navn" (Goethe: „Doch er stehet männiglich am Ruder, — mit dem Schiffe spielen Wind und Wellen, — Wind und Wellen nicht mit seinem Herzen"). Havet er ham det styrkende Sundhedsvæld, der skal skylle den syge Slægt karsk igen, — den evige Ungdomsfriskhed, der skal ilte Blodet i den slappe, modløse Nutid, — den vilde Natur, der aldrig lærer sig Civilisation, aldrig bøjer sig for borgerlig Love, — den vældige Storhed, der er ude over al Smaalighed, alle „Finesser", men raaber op af fulde Lunger og knuser i sine Labbers Favntag.

Søvnigt glippende i Morgentaagen, Tvivl og Mismod lejret om sig efter Nederlaget 1864 — saaledes saa' han („Før Solopgang") Landet ligge i 70erne; nu vilde han som en frisk Nordvest ude fra Havet feje de tunge Taager bort og bringe Solen tilbage. Der var netop noget som en fejende Blæst, som en bragende Brænding over den unge Drachmann, men ogsaa noget muntert fløjtende som en Morgenbrise i et Topsejl, noget yndefuldt dansende som glittrende Sundbølger i Sommervind. Som Oehlenschläger i sin Tid var kommen og havde stemt sine glade, svulmende Durtoner op mod „den hæslige, melankolske Aand" i vort „taagemørke Nord", saaledes kom Drachmann nu som „Ungdom i Digt og Sang", snart „i Panser og Plade", snart med „Roser og Ranker", — som St. Hansspillets „impertinente Bengel", der danser paa Line over Borgerskabets Hoved, som den lystige Landstryger med sit „Hej Krofar, Krofar! Vinen frem" eller den viltre Tatertøs med sit „Hejsa, kom og dans nu paa Hæl og paa Taa", og mens „der var Fastespiser kun paa Bordet", dækkede han op med Æventyrets gyldne Frugter, med Livsrusens Bourgogne og med al sin Ordkunsts prægtige Blomster.

Digitized by Google

Men uafladelig bølgende som Digterens rigt sammensatte Aand var, nervøst svingende i stærke Udslag og Tilbageslag, som hans Naturel var, efterfulgtes — viste det sig snart — det opstemte Højtryk regelmæssig af Perioder af sagtmodig Nedstemthed, den „dionysiske" Rus regelmæssig af „Dagen derpaa"-Stemninger af Nøgternhed, Følsomhed og blød Eftergivenhed. Straks efter de første Revolutionsdigte var jo de „Dæmpede Melodier" fulgt: „Dagen var smykket med Krans og Flag ... Dagen er omme, Spillet er endt". „Jeg gav mig de stridende Strømme i Vold ... Men Mattelse ovenpaa Svømningen følger." Efter „Sange ved Havet" fulgte i Epilogen Efteraarets røde Løv: „Ormen har vel brudt et Hul — i Metallets skøre Hinde, — men til Gengæld vil du finde — Farvespillet dobbelt skønt ... Jeg har lukket Prinsen ude, — jeg er bleven angst og bange — for den høje Herskerstand." Og i Samlingen „Ungdom i Digt og Sang" blev Panserdigtene og Musiksymfonierne efterfulgt af det stille, inderlige Efterspil i „Rejsepostillen" og „Sange til en Søster". Atter var det til Læseverdenens Overraskelse nye, uanede Lag, der skød op for en Stund paa Overfladen af denne Bølgesjæl, nye Strænge, der føjedes til dette vidunderlige Musikinstrument, — det rigeste, der har gennemspillet vort Sprog. Var de radikale Venner blevne fornærmede over Romantikerkappen, forstod de endnu mindre Spøg med de moralske „Tømmermænd". Men Eftertiden føler, at der her var en dybere og ægtere Brysttone end i alt, hvad Drachmann før havde sunget, og giver gærne en Haandfuld af Gottfred Springforbis Viser for et Par af „Døgnets Salmer".

Fra den flygtige Farten om i Verden længes han efter atter at fæste Rod og gro sammen med Hjemmets Jordbund. „Jeg har været nok paa Rejser — tumlet nok i fremmed Land, — og det bedste, hist jeg lærte, — var at længes mod min Strand," „Kun dér, hvor Vuggens Gænge gik ..... kun dér min Sang — kan blive til fuld Musik." Nu lyder Modsætningen „Derude og herhjemme" for ham med omvendt Betoning af, hvordan den lød i hans første Digtsamling. „Derude lyder vel ...." synger han om Sommeren i Gurre, „men *vore* Længsler og *vore* Ord — maa sættes i Sange af én, som bor — i det Hus, hvor han leged med Dukke", og Digteren erklærer sig som trofast Elsker af „den hjemlige, bløde og blide Natur", hvor „Livet er sat som

Digitized by Google

paa Mælkekur". Fra Kævlet — som han nu kalder det — i Politik og Aandsliv, fra Radikalisme og Brandesianisme, fra Kampens Larm og Hug og forfængelige Verdslighed søger han indad til „Hjertets" Verden, synker tilbage i bløde, varme Stemninger og dyrker Hjertensgodheden og Menneskekærligheden. Ude paa Verdenstheatrets Scene spiller de larmende „Haupt- und Staatsactionen", men „i hele den vide Verden ej ringeste Trøst er skabt — for den, der i Kampen mod Verden, sig selv har i Kampen tabt". I Kirkernes brogede Pragt og Stimmel findes han heller ikke — den Gud, han har faaet Længsel efter. Søger sig Menneskets Længsel en Gud — lærer han — i Hjertet den vil ham finde. „Hvor Hjærterne bløder, hvor Hjærterne slaar, samdrægtig i Fejl og Forsoning", dér er det, Mennesket finder frem til Gud. Han føler det, som om han har sat noget til derude „i Verden", ude „i Kampen". Han er træt, og han har faaet dybe Vunder; „sig husker du, der var en Mand" — synger han, følsomt behagende sig i sin Nederslagsstemning — han satte alt ind paa sit Værk, men nu kommer han fra Værket hjem med blegnet Kind. Han har forbrudt sig, saa hensynsløst som han fór frem i sin Ungdoms Brusen, men han har ogsaa dyrt bødet derfor, og nu sidder han tilbage med Tabet og med Angeren: „Lad Tiden gaa, lad Tiden gaa! — Ak, min tabte Lykke, — hvi kunde jeg dog ej forstaa — saa let et Regnestykke? — Af Uret vokser Ufred frem . . ." „Hvorfor vække disse Minder — lad dem sejle over Sø . . . Røgen er til Ilden bunden, — ak! som Mindet til min Fejl." „Vi lo jo før saa længe — og spandt paa Glædens Traad, — nu kan vi sagtens trænge — en Smule til Graad."

I saadanne Stemninger lagde Drachmanns Kunst igen sin „Guldpailletternes Kittel" af og klædte sig „i Kofte". Som en lavmælt, fortrolig Nynnen lyder Skriftemaalet „til en Søster". Ordene er saa dagligdags, Rytmerne saa enstonigt rolige, og de fletter sig sammen i ganske enkle Strofer. Men med fin, uanselig Kunst gengives Stemningens inderlige Vuggen i sig selv, de samme tunge Tankers Køren i Ring: „Lad Tiden gaa, lad Tiden gaa", „Jeg lægger alting for din Fod" — saadanne Linier eller Dele af Linier kan, ofte i let skiftende Betydning, slynge sig som et Omkvæd ind igennem et Digt og sikkert fastholde dets Grundtone. Vidunderligst er vel Kunsten i Digtet om Sivets Ringmur og Efteraarssøen. „Gule Rør som Lanser — knækkede Banner-

Digitized by Google

stager ... Her har Tove levet, — den Tove, som var". Helt magisk kogles her en romantisk Stemningstaage frem, der bølger ud og ind i Sindet og føder sælsomme, glimtvise Sindbilleder, — snart de knækkede Bannerstagers Nederlagsminder, snart vemodigt bløde Toveerindringer. I Digte som dette har Digteren vidst at løfte sin Sjælstilstand op i en saa vag og rummelig Almenhed, at Læseren uden at forstyrres af uvedkommede Bitanker kan synke hen i Stemningen og gøre den til sin. Men unægteligt stak adskillige af Opgørs- og Bekendelsesdigtene saa fast i Digterens Privatforhold, at de ikke helt har udløst sig til fri Poesi. „Misund mig ej den Krans, jeg vandt" er et smukt Digt, men det forstaaes dog kun med „Derovre fra Grænsen" og den hele litterære Datidssituation „in mente". „Bed mig ej glemme, hvad jeg led ... Du drog mit Værge varsomt væk, min Hæftighed dig voldte Skræk"; ogsaa disse Vers tager én om Hjærtet, men man kan dog ikke — og det er Digterens egen Skyld — lade være med at knytte dem til, hvad man har hørt af forskellig Sladder om Digterens Privatliv.

Men netop i deres Egenskab af „Leilighedsdigte" i Goethesk Forstand er der saa ogsaa en saa rig og levende Menneskelighed i disse Digte — en saa konkret Følelsesblanding, saa individuelle Stemningsafskygninger, at al tidligere dansk Lyrik syntes fattig og konventionel med sin Skalas faa „hele" Toner. Det var det moderne Kulturmenneskes Sjælstilstande — delte og dobbelte, i egentlig Forstand reflekterte, brudte, — som først Drachmanns Lyrik formaaede at tolke. „Elskede! ak den dobbelte Klang ... Sangfuglelatter fra korngul Vang — og hulkende Skovvandes Falden". „Og jeg trykker det blegede Blad til min Mund. — Der er dobbelt og stridende Lyst — i Afskedens Stund." I de to Afskedsdigte: „Den sidste Svale" og „Afsked i Nat" kommer dette stridende og dobbelte i Digterens Stemningsliv netop naturligst til Udtryk: Trækfugledriften, „Flyvesandet" i hans Natur og den bløde „Rodfølelse", Trofastheden i hans Gemyt. „Mit ene Øre laa tæt til dit Hjerte, .. mit andet Øre laa aabent for den manende Vind." Hele Livssituationen i disse to Digte — baade den ydre, maleriske og den sjælelige — er saa konkret og mangfoldig, og den er ført saa uafkortet, saa komplet over i Verset. I andre Digte er det Stemninger af duknakket Forsagthed og Angergivenhed, der paa en forunderlig levende Maade toner ud i mild,

Digitized by Google

klar Fred eller sammen med gryende nyt Haab og Mod, — toner sammen til en Art forsagende freidig „Og dog"-Stemning eller en Rekonvalescentstemning, der endnu kæler for sin Mathed, men taknemlig hilser Livets ny, spæde Spirer. „Naar Graaden saa er stanset", „Saa bryder alting op igen", „Og saa — saa aander op mit Hjerte atter". Blot jeg nedskriver disse Linier, dukker frem for mig de 16—17 Aars Alderens ensomme Timer, da al den følsomme Inderlighed i disse Drachmannske Digte gød sig, Draabe for Draabe, ned gennem Øret og Sindet.

Til den modneste Kunst uddybedes disse Stemninger i Digtsamlingen *„Gamle Guder og nye"*. Det er den prøvede Livserfarings Sange — med en klar Høstluft over sig og en rolig, noget brudt Inderlighed i Tonen. „Kom og ræk mig Haanden, — bedst naar først man kender...." Det er „Døgnets Salmer", der klinger videre i „Morgensalmer". I Stedet for Videnskabens Stene søger Digteren til „Hjærtets Gud". Og i Stedet for „Ungdom i Digt og Sang" er det nu endelig „Manddommens dybe Vemod", som Aarene har lagt i Drachmann. I „Vor Moders Saga" aander gennem Vaarprologen endnu hele det muntre Elskovssværmeri fra „Ranker og Roser", sartere og finere end nogensinde; men Stemningens Tyngdepunkt ligger i de sidste Afsnit: „Høstens Tid". I det Digt, der hedder „Paa Borgen", er en bestemt, meget sammensat Fase i den modne Kvindes Udviklingsliv uddybet med den nænsomste, kærlige Forstaaelse, og det rige, fine Sjælsindhold er tegnet ind i de 10—12 fattige Strofer med en Kunstnerhaand, lige saa let og yndefuld som sikker. Paa samme Højde staar det stort anlagte Digt „Det tabte Paradis": vidunderlig er den Inspiration, der i ét Billed, i én Stemning har kunnet omfatte Menneskelivet paa dets Middagshøjde — al dets tyngende Møde og trætte Slid og de Foryngelseskilder, der alligevel springer midt i Ørkenen, men endnu beundringsværdigere er næsten den Mesterkunst, der uden at ryste paa Haanden har kunnet gyde en saa mægtig Beaandelse ind i et 4 Siders Digt. Begge disse Digte viste ogsaa endnu en Gang, at Drachmann naa'r aller højst, naar han glemmer sin Person og lægger sin Lyrik over i objektiv Menneskeskildring. Især er det Kvindesjælen, som Drachmann atter og atter har bøjet sig ind over og lyttet Toner frem af — med en saa forelsket Finfølelse og en saa ridderlig, højsindet Beskytterømhed, at alle

Digitized by Google

de moderne professionelle „Feminister" synes mandfolket plumpe ved Siden af ham.

De var ogsaa — baade „det tabte Paradis" og „Vor Moders Saga" — Tankedigtning, saa dyb og ophøjet, som endnu ikke kendt i dansk Lyrik. Det mærkedes, at Alderen — de graa Haar, den ebbende Livsflod — for Alvor var begyndt at se Digteren imøde og fik ham til at skælve for Livets og Dødens Mysterie. Det er jo dette, som gør Drachmanns Digtning saa ganske anderledes „digterisk" end de fleste Nutidspoeters, at den har Sanser ud over de fem autoriserede. „Der lyder en Sang, en forunderlig Sang — om Natten, naar Livets Travlhed blunder". „Der vælder Lyd — af Skovens dybe, frygtelige Skygger". Naar han — som flere Gange i „Gamle Guder og nye" — sætter sig i Tænkerposition og slaar vældige Brød op, spiser hans Muse ham ganske vist ofte kun af med tomme Ord, og hans Forstaaelseshunger lader sig nøje med gamle Fastespiser om Hjertets Røst og Pligtens Bud og „Uselviskhedens dybe Skabertrang". „Jocrisse sur Patmos" siger Franskmændene om lignende V. Hugoske Aabenbaringer. Men hvor Kvinden i „Vor Moders Saga" tilslut sidder ældet og ene i det triste Vintergraalys, synger Arneildens Knitren for hende et Visdomskvad om Livet og om Kvindens Kald som „Moder til Slægternes evige Liv", saa stort i sin Stil — siger Brandes med Rette — som en Korsang af en græsk Tragiker.

For Alvor syntes den digteriske Livsflod virkelig at ebbe inde i Digteren i 80erne. De haarde, bitre Provisorieaar var en Ørkentid for Sangen, og det var en Svagheds- og Mathedsperiode for Drachmann de Aar, da han besang „en Drik Kildevand" eller „Kærlighed helt op til Skagen" og svingede Hatten med et „Danmark leve". Men i 1889 slog saa med „*Sangenes Bog*" Drachmanns Lyrik pludselig op igen i klare Flammer, helt inde fra Dybder af Sjælenød og helt op til Højder af Idealitet, som ingen af de tidligere Digtsamlinger endnu var naaet til.

Endnu nærmere ind paa Livet har Alderen og Dødstanken trængt ham i disse Sange, — „aa Gud, hvor har de mig kostet og hvor de har gjort mig graa". „Der strømmer atter Vaarluft gennem Skoven... aa, om jeg vidste, om jeg vidste — hvor længe jeg endnu har Livets Lejde!" Eller, uhyggelig fantastisk: en Betler har grebet ham om Haanden, set paa hans „Aarer store og

Digitized by Google

blaa" og spaaet ham en stakket Frist, og nu sidder han selv og ser paa dem og føler det: „Ja, ja det vil komme, hvornaar det saa sker, — den Form, som jeg ejed, jeg ejer ej mer — da driver min Sjæl som en Damp over Eng ... jeg pukker er mer paa min selvgode Kraft. — Som Aftenens bølgende Graad over Eng — jeg trænger mig ind til min Elskedes Seng". Ind i alle Dagens Stemmer blander denne Alders- og Dødsfølelse sin stille Hulken; over alle Livets Billeder lægger den sit visne Skær. Gennem sine Minders bedste Egn kommer Digteren kørende; alt er lyst og smilende om ham, selv er han sund og „havde mer end andre Grund til at glæde mig over Livets Skønhed". Og dog er han „saa hjærtetrist til Mode", det græder i ham af Savn, han ikke véd Ord for — lutter visne Længsler gror om ham, tusind brustne Haab hænger langs Skovens Hegn, — indtil en lille Vogterpiges uskyldige Sang naa'r hans Øre og løser hans Vemod op i graadfyldt Smil. Eller: hans Blik hænger ved den røde, vilde Vin, Septemberløvets dybe Røde, og Bladene, der daler ham for Fode, gør ham — ja han véd knap: hvad — saa varm til Hjærtebunden ... saa vemodig glad, saa lykkelig bedrøvet: „Du Tid, hvor hun var min, ja min ... Du Tid, for dig jeg bøjer mig ... den røde, vilde Vin ... Livets Løv, der hvirvles henad den aabne Høst-Estrade". Saa let og fint som i Digtet om Søens og Sivets Ringmur er ogsaa her den uudsigelige, mindefyldte Stemningsblanding gengivet.

I et Par Digte — især Musabesøget og Folkevisen — kommer den samme besynderlige følelsesbevægede Situation tilbage: det er Digterens Ungdomselskede, som Livet har skilt ham fra, men som altid — uden at han ret vidste af det — har omsvævet hans Sind og været hans Sanges Musa,.... og som nu, da han er ældet og syg, kommer til ham igen, selv bleg og falmet, men fuld af Trofasthed. Gensynets Ømhed og Vemod — Hulken over de tabte Aar og Aarenes Mærker — den uddybede, lutrede Kærlighed og den trætte Inderlighed .. alt toner sammen til de sælsomst hjærtegribende Klange.

Men Sjælen i „Sangenes Bog" er dog Suleimadigtene. De omhandler jo det samme Forhold, som er skildret i „Forskrevet". Hun er „Syngepige", „Gøglerske", slaar Tamburinen og „danser for Mængden med nedslagne Øjne", og hun har en ældre, faderlig Ven og Elsker, som hun er bundet til baade af ydre Nød-

Digitized by Google

vendighed og af Taknemlighed. Hun er „vor Pashas Brud", — thi af en gammeldags romantisk Svaghed har Digteren hyllet Forholdet i østerlandsk Gevandt —; Digteren, Elskeren er en ung, tyrkisk Student, Skriver og Sanger. Hele det „trekantede" i Situationen og dertil Sangerindeprofessionens Nedværdigelse — begge Dele gør Forholdet saa forviklet, saa ydmygende og malurtblandet. Der er Natten, da hun første Gang tilstaar, at hun er vor „Pashas Brud", og Natten, hvor han gaar rundt i Fortvivlelse paa Gaden, vilde prygle Vægteren og slaa Døren ind til Tavernen, fordi han véd, at Suleima i Nat er den andens. Og der er Krodigtet: „Jeg havde mig en Hjertenskjær . . . da skurred Gitterlaagens Klang — flygt Elskte bad hun, thi den Vin — jeg skænked dig, den var ej min, — saa kyssed jeg for sidste Gang — din Skaal og gik: o Gud!"

Det blev ikke den sidste Gang. Atter og atter drikker han af den stjaalne, delte Elskovs bittersøde Skaal. Om Morgenen efter en Elskovs Nat maa han ofte kysse Taarer af hendes Øjenhaar, og hun af hans. Stundom tænker de paa at bryde ud, men de hvide bløde Arme synker som visne i hendes Skød: „Vilde saa gærne, tør ikke følge — fulgte dig helst i Bosporus' Bølge". At hun selv lider ved Dobbeltforholdet, bliver hans eneste magre Trøst: „O vidste jeg ej, at du græmmede dig — i dit baldyrede Baand". En Tid flyr han ud i Ørkenen for at søge at undvære hende. Men han falder tilbage igen i Forholdet, og i et vidunderligt smukt Digt sidder de sørgmodigt stille sammen i Nattens Timer, og han søger nænsomt og højsindet at trøste hende (og sig) med, at Profeten selv delte sig mellem sin myndige, kloge og gode Husfrue Kadisha og den unge yndige Aïscha; skulde da ikke hun, en Kvinde, kunde det: „Hjertet maa en Kvinde kunde dele — thi hvad er saa rigt som Kvindehjertet — og hvem er, tiltrods for at hun deler, — ja! hvem er saa trofast som en Kvinde?" Dog, kun halvt i Drømme hører hun paa alle hans fine, forklarende Ord og ryster paa sit Hoved, selv har hun intet at forklare eller retfærdiggøre, hun véd blot, at hun „har en Længselsfugl herinde, som til Døde sang sig, om du døde." Og til det dæmpede Brus af Søen udenfor lyder kun de tos Hulken over deres Skæbnes Uløselighed ... Men nu og da slaar Fortvivlelsen over i en oprevet trodsig Galgenlystighed. Tiden er raadden, det hele Samfund staar for Fald. Men os kommer det ikke ved. Jeg

Digitized by Google

har gravet mit Hovmod ned, vi hører jo dog til de smaa, til Gøglerne begge to. Lad de Store kun foragte os, vi foragter dem tilbage, og lad kun den dumme Mængde glo paa dig, naar du danser paa Torvet for den: „Lad dem vurdere og lad dem taksere. — Min er den yndige Nakke, du vender dem, — mit er hvert lysende Blik, som du sender dem."

Menneskeligt, altfor menneskeligt, — og det er just dette uværdige, altfor menneskelige i Forholdet, som gaar os til Hjerte. Æde Muld, æde Støv — er det ikke Livets triste Lov, at først naar man har „toutes hontes bues", vokser den fineste, ædleste Menneskeligheds Længsler i én? Den sørgmodige Ydmyghed og taalsomme Hjertensgodhed, der lyser ud af Suleimasangenes moralske Forkommenhed, er paa én Gang den mest hjertegribende og den kristeligste Tone, der har lydt i Drachmanns Digtning. Dette er Verlaine, — en sundere, renere Verlaine.

Og dermed var alle Strængene gennemspillede paa dette orkesterrige Sanginstrument, Herredømmet erobret over alle denne drevne Sangkunsts Midler. Med fuldendt Virtuositet er Drachmann vedblevet at variere Æmner og Tonarter. Den oprevne, forsorne Storm og Trængsel, som „Sangenes Bog" mundede ud i (Valborgssangen, „Hvor stedes nu min Gertrud?" „Min Vin — min Kaarde — og min Elskerinde"), voksede i „Unge Viser" til en Art Bohême- og Proletarromantik og en noget forceret, ungdommelig Fanden i Voldskhed, og siden har Drachmann digtet Gadeviser og Galgenviser til Ærgrelse for Borgerskabet, Landsknægteviser om at „gaa paa Landevejen ud og slaa ihjæl" og Bølleviser til Ære for „den ædelige Brændevin". Men ind herimellem har han nynnet stilfærdig inderlige Viser som „Hjærtegræsset skælver svagt" eller Sangen til sin Fredspibe: „en Verden gik itu for mig — men hel beholdt jeg dig" — noget af det ægteste og kunstnerisk mest fuldendte, han har skrevet. Men vigtigere end at forfølge alt dette i det enkelte vilde det være nu at supplere disse Studier over Drachmanns Sangkunst med tilssvarende over hans Prosakunst. Thi Drachmanns Betydning i dansk Digtning beror først og sidst paa den sjældne Formæling i ham af en stor Prosaist og en stor Sanger. Dog — det er næppe i Øjeblikket de tørre, ædruelige „Studier"s Tid. „Den nærmer sig, den kommer — den vinløvsmykte Skare". Og saa bliver det Blomsternes, Skaalernes og Festkvadenes Dage.

VALD. VEDEL.

Digitized by Google

SUCCESSIV RETSREFORM

„RETSREFORMEN", det vil sige den store, radikale hele vor Retspleje revolutionerende Reform, som i de sidste Aar har beskæftiget Lovgivningsmagten, er endelig strandet. Det er en offentlig Hemmelighed, at Strandingen er uigenkaldelig, og maaske er det ikke god Politik for Politikere at sige det højt; men saa meget mere bør det være Ikkepolitikernes Mission at gøre Sagen aabenbar og højt og lydeligt at slaa fast, at Vejen til Forbedring af vor Retspleje ikke fører gennem den store „Retsreform".

Saa længe dette nemlig ikke er almenerkendt, saalænge den store altomfattende radikale Retsreform endnu er den Fane, hvormed der skal viftes paa Valgmøder og i politiske Forsamlinger, saa længe er der ingen Mulighed for den gradvise Reformeren. Ethvert mindre Forslag til Forbedring af det Nærværende vil blive viftet til Side af den store Retsreforms Fane. „Nu skal vi jo snart have den store Reform," vil man sige, „hvorfor skal vi da spilde Tiden med de smaa Forbedringer?"

Men de smaa Forbedringsforslag ville ikke blot blive mødte med denne rent praktiske Indvending, at de kun betyder Kraftspild; de vil blive mødt af en principiel og ganske anderledes alvorlig Indvending, den nemlig, at de smaa Reformer er mistænkelige, de er Forsøg paa at affinde sig med de store Reformtanker, Forsøg paa at komme udenom de Fordringer, som Grundloven opstiller til en Retsreform.

Digitized by Google

Grundloven paabyder Indførelse i Retsplejen af Offenlighed, Mundtlighed og Lægdommere, og den store Retsreform er støbt efter Grundlovens Fordringer. Vor nuværende Retspleje er skriftlig, hemmelig og uden Lægdommere. Den er i mange Henseender desuden forældet og kejtet, fuld af Omsvøb og Formaliteter og alt for tidt Urettens i Stedet for Rettens Haandlanger. Men begynder man at smaaforbedre den, altsaa at gøre det Nuværende taaleligt, da vil man straks, og ikke med Urette, synes at forraade Grundlovens Krav: da gaar man paa Akkord med Reformtanken og bliver politisk en mistænkelig Person. Jo taaleligere det Nuværende er, jo fjærnere er man jo fra dets Afskaffelse.

Situationen er altsaa den: Den store Reform er vi officielt Venner af, men vi vil ikke gennemføre den; de smaa Reformer kan vi — unter uns — sympatisere med, men i vor Egenskab af den store Reforms Venner maa vi bekæmpe dem.

Se denne „cul de sac", som vi har tumlet om i i de sidste 60 Aar, hvorledes er det muligt at komme ud af den? Kun én Udgang synes mulig. Den at opgive den store paa én Gang revolutionerende Reform og udarbejde en ny Plan for en gradvis, etappevis, Fremtrængen til det endelige Maal, saaledes som det i det væsenlige er skildret i det store Reformforslag. Kun de Forbedringsforslag, som kan paavise, at de ikke blot er Forbedringer af det Nuværende, men tillige at de hører ind under den store omfattende Fremrykningsplan, kun de Forslag bør have Lov at passere, kun de er, grundlovsmæssigt sete, umistænkelige. Saadanne Forslag kan da ikke længer betegnes som tidsspildende Syslen med Ting, der alt staar for Fald, men de bliver uundværlige Skridt, der maa gøres, før det endelige Maal opnaas.

Grundloven forlanger ingenlunde, at de Idealer, den opstiller, skal naas i ét Spring, og Lægfolk kan i Almindelighed ikke fatte, hvorfor Juristerne endelig vil tage det Hele i én Mundfuld (jeg skal siden give en Forklaring deraf). Paa den anden Side, hvis man kommer til Jurister og foreslaar en gradvis Reformeren, vil man oftest finde dem ganske uforstaaende; men denne Mangel paa Forstaaelse beror slet ikke paa Sagens Vanskelighed. Det beror blot paa, at den gradvise Reform ved de ikke, hvad er. Den store Retsreform ved de, hvad er, thi den ligger paa deres Bord som en tyk Bog med mange Paragraffer, og den er

Digitized by Google

desuden gjort til Virkelighed rundt omkring i andre Lande. Men en gradvis Reform ved de ikke, hvad er; den skaber ingen Forestillinger hos dem, den har de ikke nogensinde set. Det er nødvendigt en Gang at udkaste et Billed af den, for at den overhovedet kan faa Konkurrencemuligheder; og det er det, som her skal forsøges. Det følger af sig selv, at den gradvise Fremtrængen til Maalet kan føres ad forskellige Veje; men det gælder om, at En vil devovere sig og begynde at vise Vej: saa vil der nok komme andre bagefter og foreslaa andre og maaske bedre Veje.

Forinden der imidlertid gøres Forsøg paa at skitsere en gradvis Retsreform, skal først paapeges dens mange Fordele fremfor en radikal, altomvæltende Reform.

Den gradvise Reform er den mest *demokratiske*. Kun meget faa Jurister kan overse Rækkevidden af den radikale Reforms mange Paragraffer; og der er ikke en eneste Lægmand, der kan. Naar Rigsdagen stemmer paa den radikale Reform, stemmer den udelukkende paa Autoritet. Hverken Lovgiverne eller Folket er i Virkeligheden med i Arbejdet. Derimod kan den successive Reforms smaa Skridt baade overses og vurderes af de Lovgivere, der vedtager dem, hvad dog maa kaldes en Fordel.

Den successive Reformeren er den *sikreste*. Al sund Udvikling foregaar i Vækst, ikke i Spring. Det gælder overalt, men i forhøjet Grad gælder det her, hvor det er af den største Vigtighed, at Folket vokser og udvikler sig samtidig med Retsplejen. Hvis vi pludselig fik en radikal Reform, vilde det hurtigt vise sig, at Folket aldeles ikke stod Maal med den nye Retspleje. Først og fremmest vilde det vise sig, at Dommerne og Sagførerne ikke stod Maal med de større Fordringer, som Retsreformen vilde stille til dem. Men det samme vilde gælde om Processens Parter, om Vidnerne, ja om de Tiltalte, de vil mangle Udvikling og vise sig ganske desorienterede. Jeg vil ikke tale om Publikum, der skulde iagttage, og Pressen, der skulde bedømme, hvad der foregik, de vilde i lange Tider savne den rette Forstaaelse.

Den successive Reform er den, der *økonomisk* kan overses, hvad den radikale Reform, trods dens mange Kalkuler, i Virkeligheden ikke kan; og den bliver den billigste, fordi man ved ethvert Skridt kan undersøge Situationen og efterse, hvor man har været for flot og hvor der kan spares.

Endelig er den skridtvise Reform den *mest gennemførlige*,

Digitized by Google

fordi man altid et Stykke ud ad Vejen kan faa Følgeskab med mange, som ikke paa nogen Maade vil med den hele Vej, og som derfor vilde være en Hindring for det store radikale Spring.

Men én Fare har den successive Reformeren. Vi saa det lidet demokratiske i den radikale Reformeren, fordi den saa udelukkende maatte overlades Fagmændene. Omvendt er der Fare for Dillettantisme, naar Reformeringen gaar skridtvis. Uden tilstrækkeligt fagligt Overblik vil Folk tro sig i Stand til at bedømme, hvor og hvorledes der skal forbedres, og Forslag vil ikke udeblive af den Art som det, der for Øjeblikket ligger i Luften, nemlig at ansætte en Defensor for den Tiltalte ved Forhørene.

Det vil føre for vidt her at polemisere mod dette Forslag. Her skal blot betones, at det er et Forslag, der i hvert Fald ganske mangler teknisk Overblik og som, i hvert Fald som Reformeringens første Trin, kun vil føre til Forvirring og Skuffelse. Vi ved alle, hvor Faren ligger, naar vi uden teknisk Overblik vil give os til at reformere; vi tager straks fat i Hovedsagen og vil forbedre den. Og dog ved vi alle, naar det gælder Omraader, hvor vi teknisk er hjemme, at Hovedsagen slet ikke kommer først, ja meget ofte endog allersidst.

Vil jeg bygge en Bane op paa „Jomfruen", da er Hovedsagen den at komme til Tops, men ingen af os vilde derfor begynde med at bygge Stationen paa Toppen, thi vi er alle tilstrækkelig inde i de fysiske Vanskeligheder ved Bygning af en Bjergbane. Men vi er ikke alle inde i de tekniske Vanskeligheder ved Udøvelsen af Retsplejen, og saa er det, at vi let kommer til at ræsonnere som saa: „Hovedsagen er større Beskyttelse for den Sigtede, altsaa tager vi ganske simpelt Hovedsagen frem og giver den Sigtede en Defensor." Ja det synes ganske vist saare simpelt for den, der ikke af Erfaring ved, hvor meget der først maa klares af Vejen i vor Retspleje, inden man kan begynde paa selve Hovedsagen.

Nej! Nogen sund successiv Reform kan man ikke haabe paa uden *et intimt og nøje Samarbejde* mellem paa den ene Side Lovgivningsmagten og paa den anden Side Domstolene og Skranken o: Sagførerne. Gælder det at bygge op paa det, vi har, kræves det nøjeste paa Erfaring grundede Kendskab til, hvorledes det Nuværende virker, hvor Fortrinene er og hvor Manglerne, og dette Kendskab kan kun Dommerne og Sagførerne have.

Digitized by Google

Man skulde da tro, at det var selvsagt, at Dommere og Sagførere allerede for længst var traadte sammen og havde organiseret sig til Forbedring af Retsplejen; maaske ikke til Forandring af Retsplejens store bærende Principper: Skriftlighed, Hemmelighed, bunden Bevistheori osv., men til Udvikling af Retsplejens Teknik: større Hurtighed, større Sikkerhed, større Simpelhed osv. osv. — Man skulde synes, at var der Noget, som navnlig maatte ligge Dommerne paa Sinde, saa var det at faa forbedret saa meget som muligt det Redskab, til hvis Brug de har helliget deres Liv, nemlig Retsplejen. Man skulde anse det for givet, at Dommerne forlængst var traadt sammen for at tage Initiativ til tekniske Fremskridt. Alligevel har det vist sig, at Dommerne anser den Side af Sagen som sig uvedkommende; de finder deres Opgave i det at dømme efter de gældende Regler, men om de Regler fører til Ret eller Vrang, anser de som sig uvedkommende.

Her er aabenbart en Grundmangel i det bestaaende, og en Mangel, som det maaske skyldes, at vi ikke allerede nu er godt paa Vej med den gradvise Retsreform og at vi har spildt saa mange kostbare Aar i den rene Laden fem være lige. Hvad Grunden er til Dommernes Passivitet, skal ikke drøftes her. En væsenlig Grund er tidligere fremdragen af mig i en Pjece: „Den vigtigste Retsreform", en Mangel i Domstolsorganisationen, der er uden et ledende Overhoved. Hvis man vil stræbe hen mod den successive Reformeren, bør Dommernes Passivitet ophøre; det bør gøres dem til Pligt at organisere sig og træde sammen i et mindre Udvalg til Drøftelse og Indstilling til Regering og Rigsdag af hensigtsmæssige Ændringer. En saadan Bestemmelse fik Justitsministeren indført som en sidste Paragraf i det store Retsreformforslag. Efter den skulde Dommere og Sagførere ved Valg af deres Midte danne et saadant Udvalg, der skulde vaage over Maskinens Gang og gøre Indstilling, naar Maskineriet gnavede eller funktionerede forkert.

Denne Paragraf var i Virkeligheden et Ord i rette Tid; den store Retsreform vilde selvfølgelig blive en Frakke, der ikke straks passede i alle Ender og Kanter; men i et saadant Udvalg laa Afpasningsmuligheden, Udviklingsmuligheden, Fornyelsen ja Livet i den hele Reform. — Og saa blev den strøget af Folketingets Udvalg!

Digitized by Google

Hvorfor den blev strøget, er ikke godt at fatte. Man hævdede, at et saadant Udvalg ikke vilde blive „et alsidigt Udtryk for den offenlige Mening", og man havde Ret heri. Lige saa lidt som Indstillinger af Sundhedskollegiet, af Universitetets Fakulteter, af et Lærerraad, af Forst-, Veterinær- og alle andre Væsener, er Udtryk for den offenlige Mening, — dertil haves Rigsdagen, — lige saa lidt vilde et saadant Retsplejeudvalg være det; det vilde være et rent teknisk Raad, der kom med tekniske Indstillinger, som Rigsdagen, der ogsaa har andre Hensyn at tage end de tekniske, selvfølgelig ikke vilde være bunden ved. „Ja," sagde man, „men hvis Dommerne har Lyst til at danne et saadant Udvalg, kan de jo gøre det, uden at vi behøver en Lovparagraf dertil." Men Erfaringen viser jo, at Dommerne ikke har Lyst dertil; det bør gøres dem til Pligt. „Ja saa kan Justitsministeren jo af sig selv nedsætte et saadant Udvalg, det behøver han ikke at spørge Lovgivningsmagten om." Jo, han kan ikke beordre Dommerne til at træde sammen i et Udvalg uden Lovhjemmel dertil. Det er øjensynligt, at Udstrygningen af den Paragraf, der skulde indlede den successive Udvikling af Retsplejen skrev sig fra en ganske ugrundet Frygt for en ny Myndighed, en Mistænksomhed mod Domstolene, som er langt, langt fjærnet fra det Samarbejde mellem Lovgivningsmagt og Domstole, som er den første Betingelse for en sund successiv Retsplejereform. Lærerraad har man turdet organisere, men et Retsplejeraad ikke.

Hvis et Vidne i en Sag, der drejer sig om 50 Kr., nægter at svare paa et Spørgsmaal, skal der i København 5 Dommere til at afgøre, om Spørgsmaalet skal besvares. Hvis Sagen derimod drejer sig om en Million, er det kun en Enkeltdommer, der har Afgørelsen. Den Slags Fejl kan let komme ind i Retsplejelove; men naar de bliver staaende dér, uden at Lovgivningsmagten nogen Sinde faar at vide, at der er Kludder i Maskineriet — og Fejlen har staaet der i 80 Aar —, saa vidner det om en beklagelig Mangel paa Samarbejde. Denne Mangel kunde belyses paa talrige Maader. Her skal som særligt Eksempel kun fremdrages det økonomiske, fordi den økonomiske Side ved Retsplejen er langt vigtigere, end man i Almindelighed antager.

Hvis en Retspleje er belemret med Overflødigheder og Vidtløftigheder, da betyder det naturligvis først og fremmest Spild af

Digitized by Google

Tid og Arbejde; men det betyder mere. Enhver Ødslen med Arbejdskraft til overflødige Formaliteter og Omsvøb, virker ligefrem skadelig paa Retsplejen, thi de overflødige Former har Tendens til at pedantisere og rutinisere Embedsmændene, saa deres Blik sløves for det, det egentlig kommer an paa, af lutter Iver for at vaage over Formerne. En økonomisk Ordning af Driften indenfor Retsplejen betyder derfor ikke blot Driftsbesparelse, men tillige større Sundhed, større Simpelhed i Retsplejen. Her som paa saa mange Punkter følges det tekniske Fremskridt og Driftsbesparelsen ad Haand i Haand.

Men hvorfra skal Driftsbesparelsen komme? Hvem er det, der véd, hvor der ødsles med Arbejdskraft og hvor der kan spares? *De, der staar i Maskineriet, og ingen andre.* I det Øjeblik Lovgivningsmagten fritager dem, der er ansatte i selve Fabrikken, fra at paavise, hvor Driftsbesparelser er mulige, fritager dem for at anmelde, hvor der gaar Kraft tilspilde, *i det Øjeblik giver Lovgivningsmagten Afkald paa økonomisk Drift,* thi selv kan Lovgivningsmagten ikke overse Driftens Økonomi.

Vi er ofte Vidne til, at Domstolene paa Grund af det voksende Arbejde hos Lovgivningsmagten begærer ansat nye Kræfter, nye Dommere, og ogsaa opnaar det begærede; men vi ser aldrig Domstolene indberette til Lovgivningsmagten, hvor Arbejdskraft kan spares. Hvis min Fabriksbestyrer bestandig forlangte nye Arbejdere engagerede, men samtidig fortav, hvor i Fabrikken Arbejdskraft kunde spares, vilde jeg anse mig for ilde behandlet af min betroede Mand, og jeg vilde af min Fabriksbestyrer herefter forlange mere Samarbejde med mig. Lovgivningsmagten skulde forlange det samme af Dommerne og ikke bede sig fritaget derfor.

En gradvis Retsplejereform bør være gradvis ikke blot i Tid, men ogsaa i Rum. Den bør begynde i København og bestandig lade København være et Skridt forud for det øvrige Land. I den Kommission, der udarbejdede det store Reformforslag, var der allerede dem, der vilde begynde med København og først derefter lade det øvrige Land følge efter. Men naar man først har besluttet sig til den *successive* Reformering, frembyder denne Fremgangsmaade sig i særlig Grad.

Det er nemlig langt lettere at reformere i Grundlovens Aand

Digitized by Google

i Hovedstaden, fordi man dèr har Institutionerne nogenlunde rede. Den første Fordring, Grundloven stiller til Retsplejen, er nemlig den, at Domsmagten skal adskilles fra Forvaltningen. Grundloven vil have Dommere, der udelukkende er Dommere og ikke tillige administrative Embedsmænd, der staar under Administrationens Kommando, altsaa ikke Politimestre eller kommunale Borgmestre. Men denne Fordring er allerede opfyldt for Københavns Vedkommende, medens Dommerne rundt om i det øvrige Land tillige er Politimestre og som saadanne er undergivne Justitsministeriets Kommando. Her ligger vistnok den egentlige Grund, hvorfor man altid har tænkt sig en radikal Retsreform og ikke har anset en successiv Reform for gennemførlig. Man har set sig i den Nødvendighed straks fuldstændig at omforme Domsmagten udenfor København, skille den fra Politiforvaltningen, og saa har man ment, at man med det samme ogsaa maatte omforme alle Domsforretningerne i Grundlovens Aand.

Det er uden Tvivl den største Vanskelighed ved den successive Reform den at lade Institutionerne — Domstole og Politi — gradvis omforme sig med den gradvise Udvikling; men som sagt, denne Vanskelighed er ikke tilstede i København, og det anbefaler sig da at lade Hovedstaden gaa forud som Prøveklud. Derved skabes der Mulighed for, *at* det nye kan blive indøvet og afpasset dèr, hvor de fleste virkende Kræfter haves til Raadighed, *at* Kræfterne udenfor Hovedstaden kan blive fortrolige med det Nye, før de selv skal udøve det, og *at* de i København indvundne Erfaringer kan komme det øvrige Land til Gode, naar den i Hovedstaden indførte Reform skal føres ud over Landet.

Vi begynder altsaa med København. Det blev før antydet, at forinden vi kan naa til de Reformer, som henhører til Hovedsagen i Retsplejen, er der Mangler, der maa klares af Vejen, Arbejdsbesparelser der maa gøres, og som foreløbig maa kaldes de vigtigste Reformer, fordi de er de, der maa gøres først. Det er vanskeligt her at faa Lægmænd i Tale, vi er her inde paa juridisk tekniske Ting, og vi skal derfor nøje os med et enkelt Eksempel, som forhaabenlig vil kunne forstaas ogsaa af Ikke-Jurister.

Vor Retspleje er i høj Grad belemret med den Fejl, at der ingen Forskel gøres paa Behandlingen af de Sager, hvor der i Grunden slet ingen Uenighed er imellem de procederende Par-

Digitized by Google

ter, ingen Retstvist, og saa de egenlige Retstvistigheder. Se f. Eks. de offenlige Politiretssager. En Mand er enig med Politidirektøren om, at han har overskredet en Politiforskrift og skal betale en mindre Bøde. Der er altsaa ingen Retstvist, og alligevel bringes Sagen ind i Retssalen og behandles som en almindelig Retssag. Vistnok 80 Procent af de offenlige Politiretssager er saadanne Simili-Retssager; de forulemper Borgerne med unødige Retsmøder og ved deres Mængde overvælder de Retten med unødigt Arbejde, trætter og rutiniserer Dommeren, saa at Behandlingen af de øvrige 20 Procent virkelige Tvistigheder bliver derefter. Da man i 1863 indførte den offenlige Politiretspleje med Offenlighed og tildels Mundtlighed, haabede man at indføre et lille Stykke Retsreform i Grundlovens Aand, altsaa en successiv Reform; men Haabet blev til Skuffelse, bl. a. fordi man undlod at udskille de Sager, hvor den Sigtede paa Forhaand er enig med Politiet, der anklager ham.

Den samme Mangel gaar igen i den kriminelle Retspleje. Naar den Sigtede er enig med Politiet om, at han har begaaet en Forbrydelse og han hellere i Dag end i Morgen vil have sin Straf, da er det rimeligt nok, at Straffen fastsættes af en Dommer; men det er ikke rimeligt at opføre en Proces, at fingere en Retstvist, og der er neppe mange der aner, hvor mange Hokuspokus og Dikkedarer, der gaar for sig ved en saadan Lejlighed.

Lad os tage et Eksempel: Gæstgiver Olsen ser en Morgen, at der om Natten har været Indbrud i hans Forretning, et Vindu er opbrudt og hans Vinterfrakke stjaalet. Han gaar til Politiet og henleder Opmærksomheden paa en Kellner, han har haft i to Dage og som Dagen i Forvejen gik i Utide. Politiet finder Frakken hos en Pantelaaner og Kellneren i „Holger Danske". Kellneren anholdes og konfronteres med Pantelaaneren, genkendes som Pantsætter af Frakken, opgiver Ævret og tilstaar det Hele. Alt bliver nu omhyggeligen skrevet ned i en Politirapport, særlig Kellnerens Tilstaaelse om, hvorledes han besluttede at bestjæle sin tidligere Principal, i tyvagtig Hensigt steg ind gennem Vinduet, stjal, pantsatte og forbrugte Pengene, og Sagen gaar saa til Retten, til „Grundlovsforhøret", der skal holdes inden 24 Timer efter Anholdelsen. I Grundlovsforhøret gentager Kellneren sin Tilstaaelse og bliver belagt med Arrest. Saa gaar Sagen til

Digitized by Google

et Kriminalkammer, hvor Kellneren paany gentager Tilstaaelsen om, hvorledes han besluttede at bestjæle sin tidligere Principal osv., og Tilstaaelsen bliver omhyggeligen dikteret til Retsprotokollen, altsaa nedskreven for anden Gang. Saa bliver Kellneren udfulgt for at paavise, hvorledes han brød ind, hvor han stjal, hvor han pantsatte, og alt dette nedskrives af den udfølgende Politibetjent til en „Udfølgningsrapport", hvorved altsaa den hele Historie nedskrives for tredie Gang. Saa tages der en Udskrift af hele Sagen, altsaa en Nedskrivning for fjerde Gang, og Udskriften sendes til Politidirektøren for at Politiet kan beslutte, om Kellneren efter hvad der er bleven oplyst, skal forlanges dømt for Tyveri, og Politiet faar altsaa Lejlighed til at læse den Historie, som den selv har sendt til Retten, om igen — oven i Købet i 3 Udgaver. Naar Politiet har besluttet Tiltale i Sagen, sendes denne til den Sagfører, der skal være „Aktor" (ɔ: Anklager), og naar han har læst Historien i de tre Udgaver, hvad gør saa han? Han sætter sig ned og skriver det Samme i en fjerde Fremstilling, hvorpaa Sagen gaar til „Defensor" (den forsvarende Sagfører), der kortelig fremhæver de formildende Omstændigheder og derefter kommer Sagen tilbage til Retten, der med 5 Dommere skal afsige Dommen. Den førstvoterende Dommer faar Sagen, læser Historien, nu i fire forskellige Fremstillinger, og — skriver selv en femte Fremstilling i et Udkast til en Dom. De fem skriftlige Fremstillinger af den samme Begivenhed cirkulerer nu mellem de andre fire Dommere, — i det hele bliver Begivenheden læst af 5 Dommere i 5 Fremstillinger, altsaa læst 25 Gange — og naar man saa er bleven enig om Domsudkastet, skrives dette ind i Domsprotokollen, Fremstillingen skrives op for 6te Gang, og atter tages Udskrift af Domsprotokollen, 7de Gang det Hele om igen, for at sendes til Politiet, der skal eksekvere Dommen.

Mon ret mange har Anelse om, hvilket Spild af Tid og Arbejdskraft der her gaar for sig til aldeles unyttige Ting? Hvis nogen tror, at dette har noget med Grundighed at gøre, tager han fejl. Sagen bliver jo ikke bestandig set fra nye Sider, men det er den samme Historie, der bliver skreven af den ene Gang efter den anden, og Dommernes Virksomhed bliver i første Række en Revisors, der skal paase, at der ingen Uoverensstemmelser findes mellem de mange Fremstillinger. Stemmer en Dato,

Digitized by Google

et Klokkeslet eller et Navn ikke i de 5 Udgaver af den samme Historie, maa nye Undersøgelser til for at faa det i Orden. Dette rutinemæssige, pedantiske Arbejde — tænk Dem f. Eks. at Kellneren i Stedet for ét havde tilstaaet 30 lignende Tyverier — det bidrager kun til at sløve Dommerens Blik for, hvad det egenlig kommer an paa.

I den civile Proces genfinder vi den samme Mangel. Der er ikke skelnet mellem de rene Incassationssager, hvor der slet ingen Retstvist er, og saa de egentlige Retstvistigheder, og der er ikke gjort noget Forsøg paa, inden Sagen bringes for Dommerne, at faa Klarhed paa, hvad Parterne er enige om og hvad de er uenige om. Den største Del af Dommernes Tid og deres meste Skarpsindighed gaar med — ikke til at afgøre, hvorledes Uenigheden skal løses, men til at udfinde, hvad Parterne er uenige om. Retterne er belemrede med en Mængde Overflødigheder, og store Driftsbesparelser er mulige her.

Forinden der gaas over til at skitsere det første Reformskridt, skal omtales, at i København er Retterne normalt Femmandsretter ɔ: der dømmes af 5 Dommere i hver Sag, men Reformen bør medføre, at der gaas over fra Femmandsretter til Tremandsretter. Dette er i Overensstemmelse med den store Retsreform, det vil være en betydelig økonomisk Vinding, det vil, som siden skal ses, uden alt for store Pengeofre muliggøre Lighed mellem Hovedstad og det øvrige Land, og det vil ikke i nævneværdig Grad forringe Sikkerheden. Snarere det modsatte, i hvert Fald i den kriminelle Retspleje. Af og til kan vel 10 Øjne se mere end 6, men især i den kriminelle Retspleje er det ikke saa meget den større Indsigt der kræves, som det er den øgede Forsigtighed, Varsomhed, Samvittighedsfuldhed, kort sagt Ansvarsfølelse, der tiltrænges. Og det er en given Ting, at det større Antal ansvarlige kun bidrager til at fortynde Ansvaret og svække Ansvarsfølelsen. Enhver, der har siddet i en kollegial Ret ved, naar Spørgsmaalet bliver, om man tør dømme, om man tør gaa med til at erklære noget for bevist, hvor stor sjælelig Betryggelse det er at vide, at der er fire andre Dommere, der tør. Men hvis samtlige fem Dommere kun vovede at gaa med til Dommen paa den indre Motivering, at der er fire andre Dommere, der vil det

Digitized by Google

samme, da har det større Dommerantal langt fra at øge Sikkerheden tværtimod svækket Sikkerheden.

Og ligesom det større Dommerantal *kan* bidrage til at svække den enkelte Dommers Ansvarsfølelse, saaledes ligger det ogsaa nært, at det kan udtynde Ansvarsfølelsen hos den Myndighed, der besætter Dommerembederne, nemlig Administrationen. Der gaar det Frasagn om „den røde Bygning", at naar der er bleven rejst Tvivl om Kvalifikationerne hos en Ansøger til et Dommerembede, kan der af kompetente Folk gives det Svar: Aa hvad! der er jo 5 til at dømme i hver Sag! Det er naturligvis kun en Mythe, men den viser tydelig Faren. Hvis hver af de 5 Dommere blev ansat med den Motivering, at der jo var 5 til at dømme, vilde Femtallet frem for Tretallet ikke gøre Gavn men tværtimod Skade.

Overalt i Evropa gaar Tendensen den Vej at reducere Dommerantallet og søge Garantierne ad andre Veje, nemlig i Dommernes Dygtighed og Uafhængighed; og her i Landet maa denne Tendens desuden falde sammen med en anden, idet det nemlig er en bydende Nødvendighed at lette de overbebyrdede Dommere. *Langt hellere dømmes af 3 Dommere med friske Hjerner end af 5 overanstrengte Dommere!*

Det første, der da bør gøres, er Indførelse af en simpel, naturlig, tidsbesparende Behandling *af de rene Tilstaaelsessager* med Offenlighed og Mundtlighed. Hvad tror man dog, det kan nytte at fremkomme med Forslag som det om Defensor under Forhørene — hvad der bl. a. vilde forøge Dommerarbejdet med mere end det Dobbelte —, naar det forhaandenværende Arbejde knap kan overkommes? Og hvor urimeligt at ville forøge Dommernes Tal, saalænge det, de bruges til, er Omsvøb og Overflødigheder.

Lad den, som tilstaar, og som selv ønsker summarisk Behandling, blive ført frem for en Tremandsret, lad en Tiltaleakt blive oplæst for ham, og naar han erkender sig skyldig og erklærer, at han ønsker Dom med det samme, og hans Defensor er enig heri, lad saa Tremandsretten straks give Dom ved at paaføre Straffen paa Tiltaleakten, og lad dette ske offenligt.

Det er ikke uvigtigt allerede herved et erobre et lille Stykke

Digitized by Google

Offenlighed i den kriminelle Retspleje; det trænger vi til i mange Retninger. Blandt andet vil den overhaandtagende Forbrydervenlighed, der truer med at forrykke Retsbegreberne i de brede Lag, herved faa en gavnlig Retleder. For de fleste Forbrydere er det meget lettere at bevare Martyrglorien, saa længe de selv og deres Bedrifter holdes tilbage i den nuværende Retsplejes Halvmørke.

Men dertil kommer, at først naar vi har faaet disse, de klare Sager, af Vejen, først saa kan vi faa Overblik over, hvad der kan gøres for de andre Sager, og hvor mange i Antal disse er.

Een Reform kan for øvrigt straks gøres ogsaa i de andre Sager, i de Sager, hvor den Sigtede ikke bekender. Beskyttelsen af den Sigtede kræver blandt andet, at han ikke ganske uden Kontrol af en Enkeltdommer kan holdes i Varetægtsarrest i ubegrænset Tid. Dette er en Sag, som Assessor Tybjerg har fremdraget i Kriminalistforeningens Møde 1901. Lad det da bestemmes samtidig med Oprettelsen af Tremandsretten, at ingen Sigtet maa holdes i Arrest ud over en Maaned uden Tremandsrettens Approbation. Det vilde være en stor Vinding for dem, der maa sidde arresterede ud over en Maaned, om deres Sag da altid skulde revideres af Tremandsretten, og ogsaa for dem, der ikke behøver at sidde arresterede saa længe, vilde Reformen være til Gavn, thi den vilde medføre, at deres Sag paaskyndedes eller at de løslodes, forinden Maanedens Udløb. Det vilde sætte Fart i Arbejdet.

Se denne Reform, *den hurtige Behandling af Tilstaaelsessager ved Tremandsretten og Tremandsrettens Kontrol med langvarige Arrester,* den lader sig let fra København flytte ud til det øvrige Land. Rundt om i Landet kan Underdommerne organiseres i Tremandsretter. Landet er lille, Kommunikationerne gode og Bopæl i Svendborg, Nyborg og Faaborg er i Virkeligheden nu ikke synderlig besværligere end for 15 Aar siden Dommernes Bopæl paa Øster-, Vester- og Nørrebro. Ja mange Steder vil Tremandsretten helt eller delvis kunne sammensættes af Dommere fra samme By.

Ved Siden af disse Reformer er det nærliggende at begynde den successive Reform i København med Smaasager og særlig

Digitized by Google

reformere Proceduren dèr, hvor Dommeren sidder eller burde sidde som *Enkeltdommer*, altsaa den offentlige Politirets Sager, de private Politiretssager og de mindre Gældssager, i Modsætning til alle andre Sager, som nu i København paadømmes af 5 Dommere. Naar Enkeltdommer-Proceduren kommer i Orden efter moderne Mønster, saa den for Offenligheden præsenterer sig som en værdig og paalidelig Behandling af Smaasager, saa vil Tilliden til Enkeltdommer-Institutionen stige baade hos Befolkning og Lovgiver, og flere og flere Sager vil dels af Parterne dels af Lovgivningen blive betroet i hans Haand.

Denne Tendens til at udvide Enkeltdommer-Institutionen, den er i høj Grad moderne; den er samtidig i høj Grad driftsbesparende, og den imødekommer den Trang, der er hos Publikum til i Smaasager i en Fart at faa Ende paa Tvisten.

Som bekendt er der 3 Ting, man forlanger af en Dom: 1) det skal være en Afgørelse af Tvisten, 2) det skal være en snarlig Afgørelse og 3) det skal være en rigtig Afgørelse. Men i hvilken Orden skal disse Fordringer opstilles? Skal Rigtigheden eller skal Hurtigheden gaa først? Naar Talen er om Smaasager, vil man her faa et andet Svar af Lægmænd end af Jurister.

Hos enhver Fagmand er der en Tilbøjelighed til at overdrive Betydningen af hans eget Fag. Jurister vil i Almindelighed svare, at det aller vigtigste ved en Dom er, at den er rigtig, ɔ: godt juridisk underbygget; saa maa det gaa med Hurtigheden, som det kan. Lægmanden vil derimod oftest — notabene i Smaasager — give *det stik modsatte Svar,* og et Vidnesbyrd herom er det Forslag om Voldgift i Kreaturhandelen, som for Tiden behandles i Rigsdagen. Man har Trang til at komme bort fra de langsomme Jurister, selv om de dømmer finere, og faa Dom af den gesvindte Lægmand, selv om Dommen bliver derefter. „Er det smaa Summer, det gælder," siger Lægmanden, „da fri os først og fremmest fra den aarelange Procedure, skaf os en dygtig og samvittighedsfuld Enkeltdommer, en simpel og overskuelig Procedure og lad det i Guds Navn være nok hermed. Spar de mange Dommere, den megen Skriftlighed, spar Appellen fra den ene til den anden Domstol og lad det faa en Ende, selv om Resultatets Sikkerhed derved skulde lide en Smule, selv om Tilfældigheden kom til at spille en Smule Rolle."

Og den Jurist, der ikke ser alt for højtidelig paa sin egen

Digitized by Google

Betydning, og som vil se Sandheden i Øjnene, han vil tilføje, at selv om man gjorde Processen nok saa langsommelig og nok saa møjsommelig og udstyrede den med nok saa mange Dommere, saa vilde Parterne alligevel i høj Grad være prisgivet den rene Tilfældighed.

Allerede det bliver jo en Tilfældighed, om den Part, der *har* Ret, ogsaa kan *bevise* sin Ret. A. har slaaet min Butiksrude ud, men et rent Tilfælde er det, om der var Folk, der saa det.

Dernæst bliver det en Tilfældighed, om Parten kommer i Hænderne paa en Sagfører, som er Opgaven voksen. Mangen god Sag er ødelagt af Sagføreren.

Fremdeles kan Partens tilfældige Udebliven eller hans Undladen af at nævne Dit og benægte Dat blive afgørende for Sagen.

Endvidere Domsafgørelsen. Hvor ofte hænger den ikke i en Traad? Tre mod to Dommere i Overrettens og Kriminalrettens Femmandsretter, 5 mod 4 i Højesteret er ikke en Sjældenhed. Dommer X. faar Influenza, og Modparten vinder derved Sagen!

Endelig efter Dommen. Om den Dømte nu virkelig ogsaa betaler eller kan betale, er det ikke ogsaa en Tilfældighed?

Paa den Maade kan der fortsættes længe. Om den Mand, der *har* Ret, om han ogsaa virkelig *kommer* til sin Ret, det er afhængigt af mangfoldige Tilfældigheder, og det vil blive vanskeligt for Lægfolk at begribe, at det iblandt alle disse Tilfældigheder skulde være saa uhyre vigtigt, dette med den aller fineste juridiske Bedømmelse af Tvivlsmaalet, og at man for at opnaa dette skal underkaste sig den aarelange Proces, de mange Dommere, de kostbare og tidsspildende Appeller.

Og husk saa, at det her kun gælder Smaasager og at Tilfældighederne netop i Smaasager spiller en saa fremtrædende Rolle, fordi de ikke kan bære Omkostningerne ved den omhyggelige første Klasses Sagførerbehandling.

Naar man gaar til successiv Reformering, ligger det nær først at reformere i moderne Aand Enkeltdommerproceduren: dér er størst Trang til Reform, dér er det lettest at reformere, dér er det mindst risikabelt at reformere, og den nye ukendte Procedure vil være lettere at administrere af nye uvante Hænder i Sager, der paa Grund af deres Ubetydelighed er lettere overskuelige. Man bør altsaa begynde med grundigt at reformere den offenlige Politiret, Civilkammerproceduren, hvor de private Politi-

Digitized by Google

sager behandles, og Gældskommissionen i Overretten, hvor smaa Gældssager procederes; her bør Spirerne til Retsreformen saas, og her skal det vise sig, hvilken Udviklingsmulighed den har, om den herfra kan vinde Terræn ud over Smaasagerne.

Efter at have indført disse Enkeltmandsretter i København, bliver det næste Skridt at indføre dem i det øvrige Land. Det vil næppe være saa vanskeligt, som det ser ud til. Ja at lade enhver Retsbetjent i Landet fungere som Enkeltdommer efter moderne Mønster, vilde næppe være forsvarligt, dertil er de forhaandenværende Kræfter ikke gode nok. Men det behøves heller ikke. Overalt forudsættes jo 3 Nabojurisdiktioner at danne en Tremandsret. Bestræbelsen maa da være den at dele de tre Jurisdiktioner i to Politikredse, saaledes at den 3die tiloversblevne Retsbetjent, den af dem, der mest udpræget har Dommerevnerne, kom til at staa uden Politikreds og uden kommunale Sager, men til Gengæld fik al Dommervirksomhed for alle 3 Kredse.

Forhørsvirksomheden skulde blive hos Politimestrene, men det vilde være et mægtigt Reformskridt, at Dommeren, der efter Forhørene skal paadømme Sagen, at det blev en anden Mand end den, der har ledet Forhørene — uden for København er det jo nu den samme Mand, som forhører og dømmer —, og det vilde være et stort Skridt i Grundlovens Aand, at den Mand, der skulde dømme, var Dommer fuldt ud og ikke i nogen Retning underkastet Administrationens Ordre.

Den af de tre Retsbetjente, der saaledes udelukkende skulde være Dommer, maatte være Formanden i Tremandsretten, og man opnaaede altsaa, at Formanden for den Ret, der skulde approbere enhver længere Arrest og som skulde dømme i alle Tilstaaelsessager, blev Dommer fuldt ud i Grundlovens Aand.

Endvidere vilde man opnaa, at Smaasagerne, baade de smaa Gældssager og Politisagerne ogsaa udenfor København kunde faa en fuldt ud moderne Behandling i Grundlovens Aand af de nye Enkeltdommere, med eller uden Appel.

Som bekendt appelleres der fra de københavnske Retter lige til Højesteret og fra Retterne uden for København til Overret-

Digitized by Google

terne (i Viborg og i København) og derfra til Højesteret, og heri var der endnu ikke gjort nogen Forandring ved de alt antydede Reformskridt. Dommene af den nye Enkeltdommer udenfor København vilde være at appellere som hidtil enten til Viborgs eller Københavns Overret, og Dommene, afsagte af Københavns Tremandsretter, vilde gaa lige til Højesteret. Men nu vilde Tiden være moden for den næste store Reform, nemlig den at slaa Overretterne i Stykker og bruge Stumperne til at besætte Tremandsretterne med Landet over. Tremandsretterne uden for København bestod jo af Formanden, der var fuldt ud Dommer, og to Nabopolitimestre. Opgaven maa være den at faa Politimestrene remplacerede af virkelige Dommere. Tremandsretterne maatte da koncentreres mere end hidtil, reduceres i Antal, for Eksempel til 5 for hele Landet og besættes med Medlemmerne af de afskaffede Overretter, og vi var da naaede til den store Retsreforms „Landsretter", om end i noget større Antal, men med færre Medlemmer.

Var man naaet saa vidt, saa havde man paa det nærmeste Institutionerne færdige. Man havde faaet Enhed mellem Hovedstaden og det øvrige Land. Overalt 1) Enkeltmandsretter med eller uden Appel til Tremandsretter; 2) Tremandsretter dels til Paakendelse af Sager i første Instans, dels som Appeldomstol fra Enkeltmandsretterne og 3) Højesteret som Appeldomstol fra Tremandsretterne.

Man havde fremdeles faaet fuldt ud opfyldt Grundlovskravet om Dommere, der ikke tillige er Forvaltnings-Embedsmænd, og man stod nu for Muligheden af i alle Sager at indføre Offenlighed, Mundtlighed og Umiddelbarhed efter det store Retsreform-Forslags Mønster, ligesom man til enhver Tid kunde krone Udviklingen ved at tilføje Lægdommerinstitutionen, føje Meddomsmænd til Enmandsdomstolen og Jury til Tremandsretten.

Denne Overgang fra Gammelt til Nyt vilde nu ikke volde nogen som helst Vanskelighed. Naar Institutionerne først var skabte, kunde man lade Overgangen foregaa paa én Gang eller successive. Man kunde, som i Norge, først tage Kriminalretsplejen og siden den civile Retspleje. Ja man kunde gaa endnu mere forsigtig til Værks og begynde med visse Arter af Sager, hvor en moderne Behandling var mere paatrængende og gavnlig end i andre Sager.

Digitized by Google

Alt dette skal der dog ikke her dvæles ved. Kun skal der siges et Par Ord om Forhørsvirksomheden, der jo under Udviklingen er forbleven hos Politiet. Dette er i Virkeligheden i Overensstemmelse med den store Retsreform. Denne skelner mellem tre Stadier i en kriminel Sag: Efterforskningen (der er hos Politiet), Forundersøgelsen (der er hos en Forundersøgelsesdommer) og Domsbehandlingen (der er hos Dommerne). Man har ikke givet Regler om, paa hvilket Tidspunkt af Sagen den fra Politiets Efterforskning skulde gaa over til Forundersøgelsesdommeren. Idealet mente man var det, at Politiet gjorde det hele Arbejde, og at Forundersøgelsesdommeren kun havde en kontrollerende Virksomhed, Afsigelse af Arrestdekret, Husundersøgelsesdekret o. l. Men man turde ikke snære Bevægefriheden ved bestemte Lovbud. Man haabede paa, at Sæd og Skik vilde indføre Idealet.

Hvis man gaar den her antydede Vej, er man allerede straks inde paa Idealet; Politiet har den hele Undersøgelsesvirksomhed i sin Haand, idet Politimesteren har beholdt Forhørsvirksomheden; og det, der bliver at gøre, er blot at tage fra ham den formelle Dommermyndighed og lægge Arrestationsbeføjelsen, Husundersøgelsesdekreterne osv. over til Enkeltdommeren i Jurisdiktionen.

Hvor lang Tid en saadan Udvikling vil tage? Ja det vil bero paa Lovgivningsmagtens Lyst til stadig Fremgang. At Udviklingen vil tage Tid, er ingen Skade til, naar der dog bestandig er Fremgang. Fremgangsfølelsen er ganske nødvendig, hvis man skal haabe paa, at gode Kræfter skal staa til Disposition for Retsplejen. Stilstandsfølelsen er utaalelig og jager alle Dygtigheder bort fra Retsplejen. Og hvad enten man holder paa den gamle eller den nye Retspleje, hvad enten man holder paa en radikal eller en successiv Reform, én Ting er alle enige i, nemlig at den første Betingelse for en god Retspleje, det er ikke *Systemet*, men *Personerne*. En god Retspleje kan benyttes slet, og en slet Retspleje kan blive til Velsignelse i gode Hænder. Derfor først af Alt: sørg for at faa gode Kræfter til at udøve Retsplejen; men for at det kan ske maa Retsplejen — om ikke omkalfatres, saa dog ikke forsumpe i Stilstand. *Der maa være Følelse af Fremgang*, Haab om bedre Tider. Det er langt vigtigere end Spørgsmaalet om det Tempo, hvori Fremskridtet skal ske.

C. Ussing.

Digitized by Google

MARIONETTER

RØDE og grønne Plakater paa alle Byens Gadehjørner bebudede, at der skulde komme *noget*.

Og nysgerrige forsamlede Asconas Beboere sig ved Gadehjørnerne, hvor Opslagenes sværtede Typer fortalte om Gioppinoteatrets Ankomst; Smaapogene stavede sig langsomt igennem den lange Opremsning af Dramer og Løfter om Underholdning af enhver Art, mens de gamle i Munden paa hverandre — overstadige og leende — genopfriskede Minderne om alle Gioppinos mægtige Bedrifter, som de havde lært at kende under Teatrets sidste Ophold i Ascona — for Aar tilbage.

Mens Klyngerne tættedes, og mens Klyngerne tyndedes ud igen, arbejdede den nyankomne Trup i Albergo Verbanos gamle Sal; her skulde Teatret stilles op med Loft og Kælder, og Publikumafdelingen skulde udsmykkes med de falmede Mosguirlander og brogede Papirsblomster, der nu i en Aarrække havde fungeret som Arme og Ophængere for de medbragte kinesiske Lygter.

Af den nysgerrige Drengeflok — som Hotelværten havde sin Nød med at holde uden for den stængte Port — udsøgte Direktøren sig et Par Medhjælpere; de øvrige sparkede derudenfor, klatrede til Vejrs paa Portrygningen for at kigge; først da Værten overlod Skænkepigen Anita Posten ved Porten, blev der fuldstændig Ro; Drengene hørte Anita, de kendte hendes Røst og fra tidligere Konflikter tillige hendes Vaaben.

Fra Salen lød der Hammerslag samt en hæs Mandfolkestemme, der under Eder og Skældsord dirigerede Udpakningsarbejdet.

Digitized by Google

Direktøren optraadte derinde i Skjorteærmer og Benklæder, der hvert Øjeblik truede med at lade „Tæppet falde"; de lod ham ikke i Ro under Arbejdet, skønt han snørede det omvundne brogede Bælte fastere og fastere. Han lagde Scenegulvet med dets svage Baggrundsstigning; han bandede og tordnede over Drengen, der skulde række ham Søm — denne stod i stadig stum Beundring og saa efter Trækisternes Udpakning: Fruen og hans Kammerater halede den ene legemsstore Marionetdukke frem efter den anden; Krigere i Jern og Plade havde ligget begravet i disse Kister mellem Munke, Nonner, Fyrster og disses Tjenerskab, og fra en gammel Kuffert halede Direktørfruen en mægtig Dukke frem, hun forklarede Drengene, at dette var Skælmen og Helten: Gioppino.

Luigi, der langede Søm, glemte ganske sin Pose, mens Direktørens Hukommelse opfriskedes og dikterede Ordren om et nyt Søm — ledsaget af en Huskekage. Luigi maatte saa vende Ryggen til alt det interessante for at passe sin Dont; han hørte stadigvæk Fruens venlige Stemme, der meddelte Kammeraterne Marionetkunstens intimeste Hemmeligheder — ja, de fik endog Lov at prøve med en af Dukkerne.

Direktøren havde lagt de sidste Fjæle over Scenen, hans Medhjælper slap løs af Fangenskabet; men henne ved Kasserne var de desværre ogsaa færdige nu, Fruen forklarede intet mere, men stod halvt rystende og skævede efter Manden, der mønstrede de udpakkede Sager; fra Tourneernes mange Ned- og Udpakninger kendte hun hver Klud, hver Kulisse og hver Dukke samt deres Plads; men dog plejede han at kunne finde noget at udsætte.

I Dag nikkede han saa omtrent veltilfreds hen til sin Kone, der laa sammensunken over en Haandkurv mellem Gulvets meget Rod; hun rejste sig og vuggede Kurven i sine Arme, rokkede helt trøstesløst med det lille kantede Hoved, der næsten sad skjult mellem de opskudte Skuldre og Rygpuklen.

Drengene stod ventende paa Rad, indtil Direktøren sendte dem bort.

Fruen nikkede saa venligt, syntes de tre Medhjælpere, mens de paa Vejen drøftede Hankekurvens Indhold.

Hun nynnede, mens hun stadig vuggede sin Kurv; det blege magre Ansigt var udtryksløst og grumme trist, som havde hun først i Dag opdaget, at den lille, for hvem hun nynnede, hver-

Digitized by Google

ken kunde høre eller sanse; hendes Øjne havde haget sig fast ved en tom Svalerede paa Salens Væg, og hun faldt ganske i Staver. Direktøren havde vendt sig bort, da Kurven blev løftet og vugget; han beundrede sin færdige Scene, men havde slet ingen Interesse for hende eller hendes gyngende Kurv.

Anitas Stemme lød derudenfor; hans hæse, raa Røst kaldte hende til.

— Om hun maaske kunde hjælpe lidt! smiskede han med sammenknebent Øje.

Og hun, der netop havde faaet Porten rømmet ved Strømme af Vand efter den raabende og hvinende Drengeflok, stillede straks tilbydende inden for Salsdøren.

Med Hænderne korslagte over Barmen og Hovedet kælent paa Skraa stod Anita der for at tage fat.

Og mens Fruen havde fundet sig en lun Krog i et af Salens Hjørner, kastede Direktøren og Anita fra Stolesæder og Trappestiger Guirlander til hinanden, fæstede dem i Væggenes Kroge og Loftets nedhængende Lampearme.

Anita lod halvt hviskende Bemærkninger falde under Arbejdet; hun hoverede fra Trappestigens øverste Trin over mod Fruen; hun stampede og hvinte og forlangte, „at Direktøren skulde lade hendes Ben i Fred."

Han svarede ved at ryste Stigen; hun klamrede sig fast under Hvin og Latter.

Fruen saa slet ikke efter de to; hun havde saa travlt med Kurven, hvorfra det begyndte at klynke saa spinkelt og svagt, som kom de Lyde fra et lille Dyr.

Direktørens brunsorte Øjne lynede vredt over mod Krogen. Hun derhenne dækkede sin Kurv til og forsvandt med den til Kammeret paa Hotelloftet — deres Logis for de kommende Efteraarsmaaneder.

Og Guirlanderne med deres Roser og nedhængende kulørte Lamper dannede til Slut et helt Net oppe under det brunbjælkede Salsloft; de to arbejdede med Iver og Interesse; Anita lo og hvinte slet ikke mere, nu hun var ene med ham; af og til smilte hun op imod *ham*, der gav Ordrer. Da den sidste Haand var lagt paa Værket, slyngede Direktøren sin Arm om Skænkepigens Hals. Anita beundrede den pyntede Sal, hun gav Løfter om at feje Gulv og strø Sand, idet hun saa smilende op mod

Digitized by Google

sin Direktør, hvis raa Stemme og fedrunde oppustede Ansigt indgød hende mere end Respekt; Anita vidste ikke selv, hvad det var for en salig Fornemmelse, der altid gennemskød hende ved Synet af store tykke Mænd med raa og bydende Stemmer.

Trallende og leende forsvandt hun fra den kunstsmykkede Sal over til sin Skænk; paa Vejen havde hun endnu en sidste Dyst med Drenge, der kiggede ved Ruderne; hendes Vaaben — den fyldte Vandspand — gjorde det i en Fart af med de nysgerrige.

Fra sin Skænk underholdt hun Gæster, der kom, og fængslede Gæster, der vilde gaa, ved begejstret at meddele alt det, hun havde faaet at se bag Teatrets Kulisser, og vækkede derved mægtig Spænding for Aftenens Première „Solens syv Sønner".

Teatret havde stævnet Asconafolkene sammen i Verbanos Sal; „Solens syv Sønner" havde revet dem løs fra deres lavloftede Smaastuer og ensformige Dagværk.

Gamle Maria Pasquali og hendes Søster havde lukket de grønne Butiksskodder til og laaset af en Time før Tiden, for Teatrets Skyld — og i Mælkeriet maatte selv Køerne føle, at der var Fest i Luften, de blev malkede før Solnedgang, for at alle Pigerne kunde komme med.

Hele Byen sad nu fordelt over Parterrets Stolesæder og Parkettets Fjællebænke; disse sidste Pladser indtoges af Byens grønneste Drengeungdom, der udfyldte den trættende Ventetid ved Løjer af enhver Art.

Fra Billetbordet ved Salsindgangen lød Fruens Røst nu og da; hun tilraabte de støjende Smaafyre i en Skolemestertone, som de forstod; hun udslyngede Eder, hvori Kristus, Martyrer og Skarer af Smaadjævle fulgtes broderligt i Procession med Madonna som Anfører.

Fruens Mod og Veltalenhed stod altid i ligefremt Forhold til den Afstand, hvori Direktøren — hendes Mand — befandt sig, og var han først havnet bag Tæppe og Proscenium, kendte hendes tyranniske Regimente ingen Grænser, navnlig Parkettet blev nu og da dysset til Ro ved hendes Trusler, der dog aldrig kom til nogen Udførelse; en lille Kurv under Billetbordet med det klynkende Kretinerbarn var som et bindende Anker for hende.

Hendes Myndighed var en Slags Rester fra de Dage, da hun

Digitized by Google

ejede Teatret alene, dirigerede det og alle dets Dukker muttersalene, og hverken havde en Ægtemand til Direktør eller et vanskabt Kretinerbarn . . .

Drengene drillede uafladelig Musikken, et Mandolinorkester, bestaaende af Skolekammerater; de opdagede, at de To-soldi-Siddepladser var funderet paa Vinankere, der kunde rulle — og ret, som Tæppet skulde gaa op, laa Musikken og de tre forreste Rækker rullende i et Virvar paa Gulvet.

Fruen skreg sig hæs fra Billetbordet — uden Resultat.

Anita blev kaldt til, og før hun naaede Revoltens Centrum, sad enhver rolig og adstadig paa sin Plads.

Paa Anitas Ord kunde Tæppet gaa op; hun fordelte Ølglas og Vinkaraffer rundt i Rækkerne, mens hun holdt Disciplin; ethvert højrøstet Udbrud blev kuet og kvalt af hendes Blikke. Selv smækkede hun med Døren fra Salen og til Skænkestuen, paa hendes Vej passerede hun stadig Billetbordet; af og til rynkedes hendes Bryn, og hun sendte strenge Blik efter Kurven, hvorfra det klynkede og klagede. Fruen ænsede hende ikke, hun sad med lukkede Øjne og blundede — eller maaske grundede hun omhyggeligt over, hvorledes en Moder kan hjælpe sit Barn, der er blindt og døvt, stumt og uden Evne til at støtte paa de svage Ben.

Ligesom hypnotiserede af de store Marionetdukkers stive Miner og døde Udtryk sad Publikum lyttende for at fange hvert Ord.

Marionetterne dinglede med Arme og Ben under Replikkerne; Heltene slog paa Vaabenskjolde med Bliksabler, naar de hævede deres Røst.

„Solens syv Sønner" var Korsriddere, hver og en.

Fra Akt til anden bevægede de sig i drabelige Skridt, indtil de naaede Jerusalem.

Trommer og Klokker meldte Kulisseforandringerne, der varierede fra Borgruiner til Palmeskove — med korrekt afmaalt Mellemrum gled en Kamppladskulisse ned, denne fulgtes af Scener mellem Helte og Krigere, der i Tvekamp udfægtede alle Dramaets Forviklinger og Elskovsbrydninger.

Ascona sad aandeløs under disse Kampe. Trommer larmede, Mandoliner intonerede til Sejrherrens Pris; Tilskuerne ydede deres Bifald i Form af Klap og begejstrede Udraab.

Digitized by Google

Handlingen skred dristigt frem.

Skuespillets Hvilepunkt var Gioppinos Indtræden, han fulgtes i Hælene af Fantasifiguren „Gatto forte". Disses Replikker gav Stof til endeløs Jubel; de indtog umaadelige Maaltider, og Følgerne af deres Forstoppelse hørtes som løsslupne upassende Lyde, der kulminerede i Torden, frembragt ved mægtige Blikplader, som Direktøren bevægede i Bølgegang.

Publikum fniste, og dets Begejstring steg til brølende Latter, der næppe kunde standses, selv efter at Gioppino og *Gatto forte* havde overladt Scenen til Tancred af Hauteville og Solsønnerne. Disse talte altid i Skriftsteder, selv naar de forførte Krigerdøtre og indespærrede Prinsesser.

Der kom Indvendinger i Form af høje Bemærkninger fra Tilskuerne, da Dronning Rosalia overgav sig til den yngste Solsøn, den fejge Forfører Bianchogiglio, i Stedet for at vente den halve Times Tid, indtil hans ældre Broder, den stolte kække Helt Fermastella, vilde indfinde sig i selvsamme Øjemed. Engle iført blegrødt Tyl dalede ned til den trøstesløse Helt, i Blaalys og under blid Mandolinmusik bragte Englen sit Bud. Det snøftede og smaagræd rundt i Salen ved al denne Sødme, og i Skældsord bebrejdede man Anita hendes raslende Pengetaske og klirrende Vinglas. Resultatet blev ganske vist kun, at hun støjede endnu mere og dertil smækkede med Dørene.

Under Englenes Bortflagren, i Blaalys og under Mandolinernes Spil faldt Tæppet.

Alle Mellemværender blev nu afgjort; Fruen opgav i Aften at skælde mere, og Anita havde hele Salen imod sig efter den raslende Pengetaske og de smækkende Døre. Sveddryppende viste Direktøren sig for at kalde til Orden, hans Benklæder havde i Aften ganske frigjort sig det strammende Bæltes Kommando — og truede mere end nogensinde.

Ved sin Nævenyttighed og imponerende Veltalenhed fik han Ro; Orkestret, der ganske havde været overdøvet af Larmen, trængte nu igennem med Serenaden, der ledsagede de lyserøde Engle paa deres Flugt.

Anita havde bragt Vin og Sodavand rundt i Salen, hoverende skred hun nu bag Tæppet med en Bakke, der skulde læske de trætte og hæse Stemmer.

Hun hvinte og skreg bag Tæppet, men slog sig dog til Ro

Digitized by Google

derinde, indtil det utaalmodige Publikum forlangte Stykkets Fortsættelse samt mere Øl og Vin.

Kassen var sluttet af; Billetkontrollen ophævet.

Fruen, der havde bragt Kurven med den sovende lille til Loftskammeret, kom tilbage for at hjælpe med Fjerdeaktens mange Stemmer og Personer.

Korshæren var ankommet til den hellige Stad, og hele fjerde Akt bevægede sig i Optog og Krigerflokke.

Hun overtog alle de kvindelige Marionetters Replikker, hun ligesom sparede paa Røsten af Træthed eller Bekymring, undertiden faldt hun ind lidt for sent; Direktørens Irettesættelser hørtes ligesaa tydeligt som hans Heltes storpralende Udbrud.

— Elendigt Skrog —

Og en Solsøn fortsatte sin højtravende Monolog.

— Dit skabede Dyr — fik Direktøren indflettet under en Pause; Publikum hørte det stønne bag Kulisserne, mens de kvindelige Dukkers Røster lød trættere og svagere, til Slut næsten grædende.

Med Løfte om, at Dramaet fortsattes de følgende Aftner, sluttede Gioppino og Gatto forte sidste Akt. Salen rungede af Klap og Latter, da Tæppet faldt efter de to, der i Forening havde stjaalet hele Kristenhærens Proviant; dette skulde straks sættes til Livs, forjættede de.

Det begejstrede Publikum forsvandt, mens Mandolinerne stadig spillede. Bag Tæppet lød Direktørens Røst, han kommanderede til Slukning; i den tomme Sal samlede Anita Øl- og Vinglassene sammen. Fruen forlod Skuepladsen, hun havde trukket et strikket Klæde stramt over sit Hoved, som frøs hun, og det Smule Ansigt, der var til Syne, smilede saa underligt glædesløst Godnat til Hotelværten; han gratulerede af et oprigtigt Hjerte til den vellykkede Première, der lovede en god Sæson.

De brogede Programplakater vekslede fra Dag til Dag paa Gadehjørnerne, i kraftige Points meddelte Direktøren sit Publikum, hvad der kunde ventes i Teatersalen den kommende Aften, og hvert Barn i Ascona vidste, hvor langt de syv Solsønner havde bragt det i Dristighed og List, om ikke fra selve Skuespillet, saa dog fra Kundgørelserne paa de røde og grønne Programmer.

Digitized by Google

I Skolen, paa Vinstuerne og overalt hvor mange Mennesker traf sammen, drejede Konversationen sig kun om Solsønnerne; i Skolen spillede Drengene „Gioppino" saa livagtigt, at de informerende Patere maatte sætte en Grænse derfor.

Naar Skumringen kom, og Lamperne tændtes hos Verbanos, begyndte den ledige Ungdom at forsamle sig, og mere end een Gang kunde Forestillingen begynde en halv, ja en hel Time før Tiden, da alt var udsolgt og Salen besat til sidste Plads.

Nu og da kunde Programmet love en Farce for Variationens Skyld, og en Morgen stod det tydeligt at læse i den ganske Stad, at Teatret bød paa Canzonetter.

Den Dag havde Direktøren ingen Tid til sine sædvanlige Formiddagsbesøg paa Vinstuerne, dertil var han for optaget; han havde sit Mas med at informere og instruere Sangerinden — Anita.

I lange Aftner efter Teatertid havde Fruen siddet ved Kaminilden i Hotellets Køkken og syet Dragter af brogede Stoffer — mens Direktøren og Anita indøvede.

Anita kom hvert Øjeblik til for at prøve disse kortskørtede Satinsrober, stadig i Beklagelse over, „at de sad skidt".

Generalprøven fandt Sted med Værten, hans Kone og Hotelkarlen som kritiserende Publikum.

Anita fniste genert under Sangene; hun saa uafladelig sit bare Bryst og de nøgne Arme; selv naar hun som den uskyldige sang med himmelvendte Øjne, gøs det let i hende under Følelsen af al den Nøgenhed.

— Der gaar sgu nok! kluklo hendes Husbond.

Og Direktøren mente ogsaa, at naar der kom flere Folk, et helt Publikum, vilde Genertheden falde bort.

Anita fortalte straalende fornøjet, at hun havde baade Lyst og Mod; kun — indvendte hun — maatte der ændres lidt ved alle Kostumerne.

Hun kastede sig over den trætte Frue, der havde fundet sig et Øjebliks Hvile under Generalprøven; hun sad med sin Kurv paa Skødet i Køkkenets Kaminkrog, med halvlukkede Øjne og blundede.

— — —

De kulørte Satinstoffer, hvoraf Fruen havde syet alle de kortskørtede, nedringede Sangerindekostumer, kaldte Anita „Teater-

Digitized by Google

atlask", Farverne kunde hun paa Fransk, og Gæsterne lod sig i Flok imponere ved Skænken.

Naar Køkkendøren gik, havde hun øjeblikkelig et opmuntrende Udraab til den trætte Syerske i Kaminkrogen. Fruen rettede paa Dragterne; hun følte en underlig stikkende Smerte i det svage Bryst, og det sved i de trætte Øjne — som hun sad der foroverbøjet og førte Naalen gennem de brogede Stykker.

De mange Marionetdragter havde aldrig trættet hende, men disse Kjoler til Anita kunde kvæle hende, næsten tage Livet af hende. Og efterhaanden som Rygbredderne hæftedes sammen, og Linningerne faldt rundende til, gik det gennem den lille Frues Hjerne med sære, spøgelsesagtige Tanker. Hun saa alt ligge som flad Scene for sit Blik, og Ulykken — Skæbnen, som de kaldte den — faldt i hendes Skød for fem Aar tilbage ved dette syge Barns Fødsel.

Mandens Had og Haan maatte hun bære baade for sig og sin lille; der var blevet saa goldt og øde omkring hende efter denne ulyksalige Frugtbarhed. Fra ham, der burde have delt hendes Sorg, mødte hun kun vrede Ord og hadske Blikke, og Kurvens klynkende Skabning ejede i sin Armod ikke engang et Smil som Tak for Pleje og Modertrofasthed.

Syarbejdet gik nu og da i Staa, mens Haanden gned noget fugtigt bort fra de sviende Øjne; og en Tanke, for hvilken hun gyste, skød Gang paa Gang frem og tilbød Lindring for den lille i Kurven. Denne sparkede og fraadede, som havde den forstaaet sin Moder, men vilde værge sig mod hendes Planer. Den skelede stygt op mod hende med de slukte, matte Øjne; aldrig før havde Moderen set det magre, gule Ansigt saa hæsligt som i Dag. Hun dækkede Kurven til og syede videre, stadig med de samme Afbrydelser: Haanden, der maatte tørre Fugtighed bort fra de sviende Øjne.

Døren til Skænkestuen gik op, og Anita havde et Nik, ledsaget af et velvalgt Udraab, til sin lille Syerske paa Ovnbænken; hele Skænkestuen lo, hørte Fruen. Anitas Stemme trængte gennem Latteren med en ny Bemærkning, der falbød „en puklet Hustru med trekvart Barn" til Skænkestuens ugifte Gæster.

Fruen førte sin Naal rask og sikkert, hendes Øjne var ganske fri for Taarer nu; i en Fart fæstnede hun Garnender og slog Knuder paa de løse Traade, det var, som vilde hun indhente

Digitized by Google

noget forsømt ved denne febrilske Flid, — eller som om hun havde taget en hurtig Beslutning, der snart maatte udføres.

Hun kastede den sidste Dragt hen i Bunken til de øvrige:

— Nu fik Anita være tilfreds! og var hun det ikke, saa blev det hendes egen Sag!

Fruen greb sin Kurv og løb med den til Loftskammeret; fra Salen hørte hun Mandens og Anitas Stemmer: de indøvede. Anita vilde have Kostume paa, ogsaa naar hun prøvede — forlangte hun, og truede med at løbe til Køkkenet for at hente dem.

Fruen løb endnu stærkere for at faa Kammerdøren slaaet i Laas for sig og sit Værk, inden de kunde naa derop.

Den lille gispede og græd, da Moderens magre Hænder klemte krampagtigt om dens spinkle Hals; dens Ansigt fortrak sig fælt i den sidste Rallen, saa uhyggeligt, at Moderen med Kuffertrebet i Haanden sank afmægtig sammen.

Hun vaagnede først, da Dundren og Bragen paa Fjælledøren meddelte, at nu var de her.

Hun kastede Rebet fra sig og laasede Døren op.

Derudenfor stod hendes Mand samt Anita med den blaa Kjole, der i et Nu skulde forandres, lægges op forneden. De traadte ind, og Direktøren saa Kurven væltet og det nøgne magre Barnelig ligge paa det bare Gulv, Kuffertrebet med den allerede færdige Løkke forklarede ham tilstrækkeligt.

Anitas Skrig kaldte alle Hotelfolkene og Gæster herop, og fra Gaden strømmede de lige ind, og fra hele Byen kom de til med Carabinierer, Sindaco og Doktoren — blot for at se en lille Kretin, der endelig var bleven forløst, og saa dens Moder, en Vanskabning, der sad paa Loftkamrets ene Seng, grædende og hulkende over Tabet af sit Barn eller — over sin Synd.

Forestillingen med Solsønnerne „paa Tilbagevejen i Triumf fra Kristi Grav" samt Canzonetterne blev aflyst. De nærmeste Aftners Forestillinger blev ogsaa aflyst, ja Ascona mistede i Anledning af dette sidste triste Drama helt deres Gioppino, og aldrig fik de den fuldkomne Slutning paa Solsønnernes Levnedshistorie.

I Albergo Verbano gik det et Par Dage ud og ind med Læge, Borgmester og hans Betjente, indtil de endelig fandt en Slutning paa hele Sagen ved at sende en lillebitte Trækiste til Kirke-

Digitized by Google

gaarden uden for Byen, og selvsamme Dag bragte de i en Droske Forbrydersken, Barnemordersken til Tvangsarbejdshuset i Bellinzona.

Gioppinoteatret blev revet ned; Dukker og Kulisser blev pakket i Kister og Kasser. Og Asconas Ungdom stod i Klynge og saa til, da de læssede Vognen, der skulde føre alle Herlighederne til en anden Egn.

Direktøren havde taget Plads paa sine opstablede Kasser og af Tæpper og Sjaler dannede han et blødt Sæde ved sin Side — for Anita. Vognen svingede ud af Byen, hvis Beboere kun havde tørre Nik til Anitas straalende Afskedshilsener. Ved det sidste Hjørne hang en grøn Plakat i lange Laser; den havde ikke holdt, hvad den lovede, derfor havde Drengene vel revet den i Stykker.

STEPHAN HANSEN.

Digitized by Google

J. NELLEMANN

NAAR man var ung Student og havde hørt Brandes Forelæsninger om Reaktionen i Frankrig, og saa paa Gaden mødte Nellemann, ogsaa inden han var bleven gammel og syg, med hans ludende Hoved, Blikket mod Jorden, Armene stift udstrakte nedad i Korsstilling, et graat Tørklæde om Halsen, Paraplyen under Armen og et Par kæmpestore Galoscher paa Fødderne, kunde man ved Synet af denne sære, lyssky Skikkelse ikke lade være med at tænke for sig selv: En Obskurantist!

Han bar sig i hvert Fald helt anderledes end Mændene fra vor politiske Guldalder, i hvis Frihedstid hans Ungdom dog var faldet. Han blev født i samme Aar som Stænderforordningen og blev Student i 5te Juni-Grundlovens Aar. Men han synes i mange Henseender at have udviklet sig som en Modsætning til sin Tid. Dens Naivitet har ægget ham op til en fuldblods Skeptiker. Dens hostrupske Studentertype med sit temmeligt tynde Udstyr af positiv Kundskab og Studium og skandinavisk begrænsede Horisont har ikke tilfredsstillet de strænge Fordringer, han har stillet til sin egen videnskabelige Udvikling. Som en gammelklog, lærdomstynget Yngling har han siddet bag sit Studerekammers Rude og ladet Studenternes naive Sangertog drage forbi, og medens graanede Professorer blev foryngede af Illusionernes Rus, har denne tyveaarige beholdt sit Hoved koldt og sit Hjærte tørt. Ogsaa hans Stil som Skribent og Taler, ja hele hans Væsens Stil med dens gennemførte Jævnhed og spartanske Afholdenhed fra alt litterært Udstyr synes fra Ungdommen af uddannet med en bevidst

Digitized by Google

Tendens til at gaa imod den poetiske og oratoriske Stil, der var i Brug i det offentlige Liv i hans unge Dage.

Da Nellemann i 1858, 27 Aar gammel, blev juridisk Professor, har han aabenbart allerede paa mange Maader haft det Forspring for sin Samtid, der gjorde ham til Fremtidens Mand. Illusionsløs som han var, kom han ikke til at lide sine Samtidiges Skuffelser og behøvede ikke at gøre deres Omslag med. Han i hvert Fald forraadte senere ikke sin Ungdom og sin Fortid. Han havde aldrig været nationalliberal af politisk Overbevisning. Der var ikke en Blodsdraabe Liberalisme i ham. Med den Konsekvens, der har været ejendommelig for Nellemann som for de fleste Mennesker uden stærk Natur har han fra Ungdom til Alderdom haft en og samme konservative Anskuelse. Ud fra det Grundsyn opfattede han fra første Færd den nyskabte frie Forfatning i en snæver og fra det tidsmæssige liberale Mønster ganske forskellig Aand. Det røbede sig bedst, da han i 1882 anonymt skrev nogle Artikler i Berlingske Tidende mod Madvigs Pjece om Nej-Teorien. Med en vis Haan lod han her Madvig høre, at dennes Standpunkt tilhørte en ældre Periode, da man endnu ikke havde „Klarhed" over Forfatningen. Det er ogsaa rimeligt, at hans lange Studieophold i England har skærpet hans Blik for, hvor forskellige Betingelserne og Forudsætningerne for en parlamentarisk Forfatning var i England fra i Danmark, og fæstnet hans Tro paa Traditionen. Til Gengæld bragte han med hjem fra England den Impuls til en radikal Reform af den danske Retspleje, som blev dette nøgterne Hoveds eneste Ungdomskærlighed. Her synes hans kølige Sjæl virkelig at være bleven varm. Han var i sin Tid en formelig Agitator for denne Sag, og i den første Proceskommissions Betænkning staar hans Navn paa de afgørende Punkter under de radikale Mindretalsforslag.

Dog maa man ikke tro, at Nellemanns Valg til Landstinget i 1870 som Efterfølger af Liberalismens Heros, Orla Lehmann, betegnede noget Brud i Tidens Politik. Det var det nationalliberale Parti, der satte Nellemann ind i Landstinget til Trods for, at han ikke var nationalliberal, og formodentlig gjorde det uden Betænkeligheder, selv om hans kætterske Meninger ikke har været ubekendte. Dette Parti vilde ogsaa have svigtet sine stærkeste Traditioner, hvis det ikke med Stolthed havde indlemmet denne fra Moders Liv til et juridisk Professorat forudbestemte

Digitized by Google

Mand i sit parlamentariske Interiør. Hvilke kontrære politiske Meninger dette kontrære Hoved end rummede, saa var han dog af samme Stamme og Blod som de nationalliberale Politikere, og intet fælder paa en Maade en haardere Dom over de Nationalliberale end de Ulykker, dette sildige Skud af deres Stamme afstedkom i det politiske Liv, da han fik Situationen testamenteret efter dem.

De fem Aar, Nellemann tilbragte i Landstinget inden han blev Minister, er den Periode, i hvilken Striden mellem de konservative Godsejere og de Nationalliberale forstummede. Under Indflydelse af Venstres „Parlamentarisme" samledes der et fælles antiparlamentarisk Højre. Og et bedre Element for Nellemann til at udfolde sig i end dette statsretlige Spørgsmaal kunde ikke tænkes. Med rund Haand skænkede Venstre ham netop den Situation, han behøvede. Og han var ikke sen til at inkassere Gevinsten. Som en Fisk boltrer sig i Vandet, boltrede han sig som Landstingets Ordfører i sine Paragraffer og stillede i den knappeste Form Sagen op som et rent og tørt juridisk Paragraf-Stykke. For hvert naivt, doktrinært eller paradoksalt Udfald fra Venstres Side anlagde han en ny Forskansning af tør Paragraf-Jura om den Kongemagtens og Landstingets Forsvarsstilling, om hvis Uindtagelighed, naar den blev udnyttet med hensynsløs Brug af alle Midler, i Begyndelsen ingen, hverken Venner eller Fjender, havde noget rigtigt Begreb. Han lagde Situationen til Rette, indtil Manden, der vilde bruge den, kom. Da Estrup og Nellemann fandt hinanden, var Nellemann ikke den, der var mindst bevidst med Hensyn til, hvor langt man kunde gaa. Hvis det er rigtigt, hvad der nu ved Nellemanns Død er blevet oplyst, at han havde den Opfattelse, at Grundloven kun var givet under Forbehold, altsaa som en Indskrænkning i den absolute Kongemagt, der under en uløselig Konflikt „gik i sin Mo'er" igen, er det sandsynligt, at han har anset en Kuldkasten af Forfatningen for tilladelig, men af Klogskab opgivet dette yderste Skridt for til Gengæld at forbeholde sig de yderliggaaende Afgørelsesmaader, som Fortolkningen af Grundloven frembød, naar Forfatningsspørgsmaalet først af Modstanderne blev sat paa paa Spidsen.

Det var en klog og koldblodig Beregner, der med fuld Bevidsthed og Sikkerhed indlod sig paa denne Styrkeprøve. De mange Øjeblikkets Sejre, han vandt, al den Ydmygelse og For-

Digitized by Google

virring, hans Modstandere Gang paa Gang blev kastede ud i, skyldtes den Fasthed og konsekvente Beregning, hvormed han havde udtænkt og gennemførte Slagets Gang. Forsaavidt var han en meget bedre og større Politiker end sine raadvilde og naive Modstandere.

Men han var i langt højere Grad Jurist end Politiker. Hvad han manglede var saadanne Egenskaber i sin Natur, hvis Mangel ikke skader, maaske endog forstærker den særlig juridiske Begavelse, men som ingen Politiker, hvis Politik skal blive til en frugtbar Udvikling af Drivkræfterne i Landet, kan undvære. Derfor blev denne skarpsindige Processualist, der med mageløs Skarpsindighed kunde regne et juridisk Tilfælde ud i alle dets Muligheder og Konsekvenser, og som uden Tvivl i sin Administration af Justitsministeriets saglige Departement har truffet mange stringente Afgørelser, ligesom han, hvis han var traadt i Retsplejens praktiske Tjeneste, vilde være bleven en udmærket Advokat — han blev en meget farlig Mand, da Kaldet som politisk Fører tilfaldt ham.

Han, der regnede saa rigtigt i det Smaa, forregnede sig fuldstændigt i det Store. Saalænge det gjaldt de formelle Stridspunkter, var han den overlegne, og under den saglige Forhandling om Lovgivningsæmner gjorde hans Takt, Indsigt og Fordomsfrihed ham i Reglen til en ypperlig Fagminister og Fortaler for sine Lovforslag. Men hvor det gjaldt at forstaa Tidens Rørelser, den sociale Fremrykning, der laa paa Bunden af den statsretlige Konflikt, den historiske Udvikling, den naturlige folkelige Retsbevidsthed, overhovedet hvad man kalder „den offentlige Mening", skortede det ham fuldstændigt paa Instinkt, Sympati, Fantasi. Han var jo ingen Lykkeridder, der gjorde Forretning af Politik. At vejre Stemningen hos „Hr. Folk" eller paa allerhøjeste Sted og indrette sin Politik derefter, laa ham fuldkomment fjærnt. En Snob var han mindst af alt, hverken opadtil eller nedadtil. Han havde sin meget bestemte Overbevisning, og forsaavidt var han Idealist, ja Fanatiker. Men det var en fuldkommen ufrugtbar Fanatisme, af hvis Jordbund kun formalistiske juridiske Ræsonnementer, en kynisk politisk Moral og en hovmodig Foragt for al Demokratisme og offentlig Opinion blev fostret. Derfor blev hans Idealisme praktisk taget til Materialisme. „Un fanatique froid" skal den russiske Gesandt, Grev Mohrenheim, have svaret, da

Digitized by Google

han blev spurgt om, hvad Indtryk den danske Justitsminister havde gjort paa ham.

Det inderste i Nellemanns politiske Overbevisning var hans Aandsaristokratisme. Hvad han selv betød, havde udrettet, haft Glæde og Udbytte af i sit Liv, skyldte han sin aandelige Udvikling, sin Forfinelse gennem Studier, Læsning, Tænkning, Omgang med andre aandsudviklede Mennesker. Af historisk Læsning, især af biografisk Literatur, indsugede han sin bedste Nydelse. Den ydre Finhed og Fornemhed laa ham fuldkommen fjærn. I sit personlige Liv var han nøjsom, fordringsløs, stilløs. I sin Optræden jævn, uendelig demokratisk og usnobbet, tjenstvillig mod Enhver. Naar han fra Landet tog ind til Byen, saa man ham, udrustet med mange Pakker, sidde i Damperens Røgesalon, til Pris for enhver Medrejsendes Passiar. Der gik det Sagn, at han endog bragte sine Tjenestepigers Støvler med ind til Skomageren, naar de skulde forsaales. For høje Ordner og Titler manglede han den Ærefrygt, som synes at være demokratiske Ministre medfødt, og at køre til Statsraadet i anden Befordring end Sporvognen, vilde han have undset sig ved.

Men han forstod heller ikke, at andre end Mænd af den universitetsdannede Type skulde have politisk Indflydelse. „Den lille Kres af dannede og belæste" indrømmede han enhver Frihed hvad Anskuelser angik. Saalænge Materialismen, som i Fortiden, holdt sig til denne lille Kres, sagde han i sin Grundlovstale i Kongens Have, var der intet at sige dertil, men forkyndt paa Gader og Stræder og spredt ud i Masserne blev den Nutidssamfundenes onde Instinkt. I sine Avisartikler under Mærket „En gammel Jurist" i Berlingske til Forsvar for det første Provisorium omtaler han Venstre som „Bønder og Degne og Folke- og Friskolelærere og andre inkompetente Personer." Politiske Spørgsmaal var for ham videnskabelige eller faglige Spørgsmaal, hvorom Folket var inkompetent til at dømme. Til at dømme om provisoriske Love var kun Rigsretten kompetent, og naar Bønder og Degne vilde udtale deres Dom, inden Rigsretten havde talt, „stod de principielt paa Oprørets og Selvtægtens Grund". En dybere moralsk Fornægtelse af den frie Forfatnings Aand kan ikke tænkes. De juridiske Afkortninger, han foretog paa Grundloven, er egenlig kun for noget Pilleri at regne imod den principielle Fornægtelse af Grundlovens Aand, hans Hjærte var fuldt af.

Digitized by Google

Det beroede for en Del paa, at han manglede Fantasi. Han manglede Fantasi til at forestille sig Mennesker og Forhold udenfor dem, han af personlig Berøring kendte. Derfor manglede han atter Sympati i bred Forstand, Medfølelse med de Fattige, Samfølelse med den primitive Natur hos Almuen, Følelse for, hvad Uret der var begaaet i Fortiden og nu skulde raades Bod paa. Hvis han havde levet under en aristokratisk Regeringsform, f. Eks. samtidig med Encyclopædisterne i det 18de Aarhundrede, var han maaske blevet en Radikaler. Thi han var Rationalist. Glimtvis kom det frem hos ham, hvor ligegyldig for al Slags Sentimentalitet og Lyrik han var, f. Eks. naar han anbefalede Ligbrændingsloven med den Motivering, at politimæssig stred den hverken mod sanitære eller Velanstændigheds-Hensyn, eller naar han i Prostitutionssagen haardhudet vægrede sig ved at anerkende andre Hensyn end det sanitære. Han manglede i det Hele Organ for, hvad man kalder „de ideelle Magter", Religionen f. Eks. Da en Folketingsmand engang i en Samtale med ham talte om „de tre kirkelige Retninger", gentog han med spørgende Studsen Udtrykket, som om han vilde sige: Hvem bryder sig om det Familievrøvl. Hans Fasthed overfor yderste Højre i Landstinget under Forhandlingen om Ligbrændingsloven staar som et varigt Minde om denne Side af hans Natur.

Under andre Forhold vilde en saadan Rationalist kunde være bleven en overfor Trone og Alter respektløs Mand. Men under Tidens demokratiske Frembrud maatte dette Anlæg gøre ham respektløs og følelsesløs til den modsatte Side, overfor „det folkelige Selvstyres" Trone. Han vilde forsvare det eneste, der var ham dyrebart, Tankens og Aandens Herredømme mod Stormløbet fra neden. Han har rimeligvis aldrig bragt det over sig, at anerkende Bønder og Arbejdere for mere end Vandaler. Thi han var sin Mening bekendt, og i en snævrere Kres kunde der endog undslippe ham saa stødende Vendinger som „det Rak" eller „Rakket fra Nørrebro", naar han talte om Arbejderbevægelsen.

Og denne for vort Forfatningslivs Udvikling saa farlige og ensidige Aandsaristokrat havde nu tilmed endnu en farlig Egenskab, som paa den Post, paa hvilken han blev stillet, gjorde ham dobbelt farlig. Der var den tragiske Egenskab hos denne Jurisprudentsens Ypperstepræst, der i sit *Hoved* havde den hele Jura, at hans umiddelbare Retsfølelse kun var svagt udviklet. Han

Digitized by Google

delte heri Skæbne med mange andre Jurister, især Processualister, hvem Haandværkets dialektiske Dressur afstumper paa det naturlige Retsinstinkt. Den Jurist „med det hele Korpus juris i Hovedet", hvis abstrakte retlige Overbevisning hos Ihering stilles op som Modsætning til Lægmandens smærteligt saarbare Følelse for Ret og Uret, er skabt i Nellemanns Lignelse. Han kendte ikke fra sin egen Følelse, hvilken Smærte det kan være for Menneskehjærtet, at Retten krænkes. Han havde ikke Forstaaelsen af, at den ukrænkede Retsfølelse er et Folks stærkeste moralske Kraft indadtil som udadtil. Sligt ansaa han for Fraser, og han vilde som Svar koldt og knapt have henholdt sig til sine Paragraf-Regnestykker.

Disse Regnestykker er det ikke Meningen her at komme ind paa. At den naturlige politiske Udvikling fik et uopretteligt Knæk derved, der medførte en Surhed i begge Partiers Tilstand, er i hvert Fald utvivlsomt. Det interessante er at finde Nøglen til Forstaaelsen af, at denne personligt redelige Mand gik ind paa at bære det juridiske Ansvar derfor. Og Nøglen er netop den: Hans Følelse for *den moralske Ret* var et svagt Punkt i hans Sjæl. Det har han røbet ogsaa udenfor den politiske Kamp. I en Afhandling om P. A. Heibergs Skilsmissesag i „Nordisk Tidsskrift" fører han til Slutning et i hvert Fald halvt Forsvar for Heibergs Domfældelse efter Frdn. 27. Septbr. 1799, som vil være til Forargelse for de fleste Mennesker med naturlig Retsfølelse. At denne Forordning, udstedt under Pression af Kejser Paul af Rusland, ikke skulde være en skærpende Straffelov, netop givet for at ramme Hejberg, men at den kom ham *til Gode* som en Formildelse, det er et Prokuratorium, som man kan forstaa, naar det staar for en hyklerisk Regerings og en svag Domstols Regning, men at en Retslærd saa mange Aar efter vil gøre sig halvvejs til Parthaver deri, det er stødende. Og at det — med Rette eller med Urette — er blevet slaaet fast som en offenlig Hemmelighed, at nogle Avisartikler til Forsvar for Scavenius's Fremgangsmaade i den Ingemann-Petersenske Proces, direkte eller indirekte skulde stamme fra Nellemann, er i hvert Fald et Bevis paa, hvad man Mand og Mand imellem tiltroede ham.

Saaledes organiseret, med dette Misforhold mellem den dialektiske og den moralske Begavelse, gik han ikke uskadt ud af den abnorme Prøve, den politiske Kamp satte hans Loyalitets-

Digitized by Google

følelse paa. Lad den første Periode være holdt udenfor — i den var Modstandernes Illoyalitet maaske mest fremtrædende. Men der var et senere Afsnit — omkring 1882 — hvor Venstre nøje holdt sig paa den rigtige Side af Loyalitetens Streg og derfor ogsaa fik Tilslutning fra flere Sider i Højre, bl. a. af den gamle Madvig. Men netop de Artikler i Berlingske, som Nellemann rettede mod Madvigs Pjece om Nei-Teorien, viser, at hans Begreb om Loyalitet havde forskudt sig i Kampens Ildprøve. Der aander ud af disse Artikler, der er holdt i en haard og haanlig Tone, en saadan Ringeagt for de loyale, akademiske Ræsonnementers Nytte under en politisk Konflikt, og en saa robust Samvittighed overfor „en ny Afgørelsesmaade, der med mekanisk Nødvendighed kan dekretere en Løsning af Tvistepunkterne", at Enhver kan forstaa: Den Mand har kastet Spillet over Ende.

Disse Artikler er desuden et menneskeligt Dokument, fordi de efter Aand og Sprog er skrevet halvvejs som en politisk Troesbekendelse. Og det, denne Mand bekender, er en Illusionsløshed, en dyb, næsten kynisk Mistillid til de Bevæggrunde, der bestemmer politiske Afgørelser, ud fra hvilken Madvigs Standpunkt forekommer ham „en Naivitet, som Enhver, der kender Forholdene, maa le af". Det er en Realist og en Idealist, der her er tørnet sammen, Repræsentanter for to forskelllige politiske Skoler og Generationer.

Det er en af de ganske faa Gange, Nellemann er optraadt som politisk Filosof, med en politisk Karakters gennemførte Stil og Holdning. Ellers gik han gennem det politiske Liv i sin daglige Færden uden synderlig udpræget Karakter eller Stil, velvillig, naturlig, paa lige Fod med alle. Det stejle og faste hos ham laa mere i hans Tanke end i hans Natur. Af dem, der kom i nær Berøring med ham, lod han sig i Virkeligheden let tyrannisere, især naar Vedkommende var paagaaende og hensynsløs. Adskillige af de mindre flatterende intime politiske Forbindelser, han plejede, f. Eks. det Makkerskab, som af Lars Dinesen blev betegnet med Firmanavnet: „Nellemann og mig", forklares paa den Maade. Af Kvinder, der stod ham nær, skal han ogsaa have ladet sig meget paavirke, f. Eks. til Fordel for Kvindesagen, der tidligt interesserede ham. Den vigtige Lov om Formuesforholdet mellem Ægtefæller skyldes for en stor Del hans Arbejde og In-

Digitized by Google

teresse. En og anden af hans uheldige Dommerudnævnelser kan maaske ogsaa tilskrives hans Departementschefs Indflydelse.

I den almindelige Politik var han Kongens, Regeringens og Partiets juridiske Konsulent eller snarere Samvittighed og den Pennefører, der udformede Provisoriets Statsret til praktisk Brug. Storpolitiske Taler holdt han derimod ingen af. Hans Taler paa Rigsdagen var alle saglige. Og ikke blot var deres Indhold altid et bestemt Lovemne, men han holdt ogsaa for sit Vedkommende al Politik og al personlig Polemik udenfor. Ogsaa almindelige Betragtninger, især naar de tog en højere Flugt, undveg han, og jo mere idealsk og poetisk Talen faldt fra anden Side, des mere prosaisk og paragraftørt var hans Svar. Der var adskillig bevidst Ironi heri, og det virkede ofte som en „kold Straale". Især Bergs bredbringede Veltalenhed blev ofte ramt af disse kolde Straaler. Ogsaa naar Socialdemokraterne satte deres naive Rabalderstykker op i Form af Interpellationer til den ærede Justitsminister, kunde han ved et uventet Ryk faa det Hele til at ramle sammen. Han var skarp i Dialektiken og forfulgte uden Skaansel al Inkonsekvens i Tanken; saaledes blottede han paa staaende Fod en Svaghed i Hørups Nævninge-Tale, hvis Betydning han iøvrigt anerkendte. Hans Tale var akademisk og uden Stil; dens eneste Smykke var hans smukke Stemme. Det kom ham blot an paa at udtrykke den rigtige Tanke i den knappeste Form. Nogen Plads mellem den kunstneriske Veltalenheds Dyrkere havde han ikke og gjorde han heller ikke Fordring paa.

Ligesaa daarligt Nellemanns Forhold var til Folketinget som Institution, ligesaa godt var hans Forhold til de enkelte Medlemmer. Der skal være adskillige Eksempler paa et ligefrem idyllisk Tillidsforhold mellem ham og Venstremændene. Naturligvis var der Undtagelser. Mænd som Hørup og Holstein kunde han ikke fordrages med. Saa lidt som en juridisk Paragraf kan forstaa et lyrisk Digt, kunde Nellemann forstaa Hørup. Ligeledes stod han stejlt til de faa tilbageværende Nationalliberale, f. Eks. til Klein. Men for den menige Mængde af Rigsdagsbønder var han selv i Konfliktstiden noget af en faderlig Ven, hos hvem de kunde hente et godt juridisk Raad, snart i et personligt Anliggende, snart i en Sag hjemme fra Sognet.

Naar han ingen storpolitiske Taler holdt, var Grunden ogsaa

Digitized by Google

den, at han egenlig ingen storpolitisk Idé havde udover sit antidemokratiske Standpunkt. Da Forfatningsstriden var endt, faldt han ogsaa saa underlig slap og interesseløs sammen. Det er tydeligt, at han paa et vist Punkt har indset, at man ikke kunde blive ved at strides til Dommedag om Grundloven. Men at han havde nogen Idé udover denne Strid, har han ikke givet nogen Antydning af. Han vilde ud af Kniben og derfor medvirkede han ivrigt til Forliget. Det generede den Spidsborger, der stak i Bunden af ham, at der skulde mangle Decharge for Regnskabet. Det pinte hans i Privatlivet fordragelige Væsen, at der var Folk, der ikke vilde hilse ham. Og desuden ængstedes han maaske ogsaa for, at det i Længden skulde rive ud mellem Domstolene og ham. Han skal have været nervøs og søvnløs, naar vigtige politiske Sager skulde for i Højesteret. Men hvor gold hans politiske Bevidsthed var, saas bedst af den Tale mod Socialismen, hvormed han formodenlig tænkte fra sin Side at indlede Forliget. Det var en ren Knippel-Tale, i Aand og Tone ganske svarende til det Sprog, som Frederik den 6te førte i Præmisserne til sine Forordninger, og ganske stridende mod det humane og sociale Program, som blev Grundlaget for de Moderates Forligspolitik.

Han følte og tænkte i Aand med Absolutismen, hvor der kun drives Kabinets-Politik, og hvor Lov- og Administrations-Maskineriet passes af kløgtige juridiske Hænder. Disse Hænder havde han, men Livet gled bort imellem dem. Han manglede Blik for, hvor det politiske Livs Kilder randt. At Arbejdet for Tidens Opgaver og Folkets Fremtid i det hele og store blev udført af det Parti, han bekæmpede, vilde han aldrig have forstaaet. At Venstres Førere kæmpede for andet og mere end deres personlige Magt, vilde han aldrig have indrømmet. Han hørte først og fremmest hjemme i sit Studereværelse. Han kunde ogsaa være bleven en udmærket Minister under Absolutismen. Under den frie Forfatning vilde han have været udmærket paa sin Plads som fremragende ministeriel Direktør — men var det ikke som ledende Statsmand og politisk Fører.

ERIK HENRICHSEN.

Digitized by Google

SCHUMANN

DET gælder i Musikken som i enhver anden Kunst, at al Skaben for den største Dels Vedkommende er Reproduktion. Ligesom i Arkitekturen og Ornamentikken — Musikkens Søsterkunster — bygger her det ene Slægtled videre paa det andets Arbejde, ikke blot hvad den tekniske og stilistiske Behandling, men hvad selve Stoffet, Indholdet angaar. Der gives en musikalsk-poetisk Kemi, som formaar at opløse enhver Tids kunstneriske Raamateriale i simplere Grundstoffer. Den enkeltes Sag bliver at frembringe nye, ejendommelige Sideskud paa den fælles Stamme, Skud der kan vokse, afsætte nye Skud og maaske helt tage Magten fra de gamle, der visner og tørrer hen. Hvor tydeligt vokser ikke Beethoven frem helt i Mozarts Skygge, indtil han efterhaanden gradvis vaagner, bliver sig selv bevidst og langsomt løfter sig ud fra denne.

Aander, der springer frem som pludselige Vildskud og straks gaar deres egne Veje, er sjældne Fugle. Men sjældnest er de, som, uden at udgøre en Type for nogen bestemt Race eller Generation, dog helt fra Begyndelsen har deres eget at fortælle, som synes øst af en indre, for andre utilgængelig Kilde. De kommer undertiden i stille Tiders Dødvande og ryster Luftlagene i deres Nærhed; de beundres og bekæmpes — og viser sig umulige at efterligne.

Iblandt det nittende Aarhundredes Tonekunstnere er Robert Schumann maaske den Genius af denne Art, som har øvet den største Indflydelse. De 50 Aar, der nu er forløbne siden hans

Digitized by Google

Død (Juli 1856) tillader et fuldstændigt Overblik over hans Virken saa vel som over dens Betydning for Eftertiden. Skønt denne sidste har været gennemgribende nok, — Mestre som Brahms og Grieg vidner tilstrækkeligt derom — vil Betragtningen i det efterfølgende hovedsagelig være rettet mod Schumanns Liv, et Kunstnerliv saa rigt og ejendommeligt som faa derved, at det fra første Færd er præget af en helstøbt, original Personlighed. De biografiske og andre Data, jeg har maattet medtage, er væsentlig hentede fra Wasiliewski's Schumann-Biografi og fra F. G. Jansens Bog: Die Davidsbündler. For hvem der maatte ønske at gøre sig nærmere bekendt med Enkeltheder, er denne sidste Bog meget at anbefale som et fortræffeligt, aandfuldt Arbejde, der maaske, næst Schumanns egne Skrifter og Breve, giver det klareste, mest sanddru Billede af ham.

* * *

Dengang Schumann henimod Slutningen af Aaret 1830 som tyveaarig Yngling bosatte sig i Leipzig for at blive Musiker, var det ikke just opmuntrende Tilstande, han forefandt. Den Smag, der raadede ved Europas genindsatte Hoffer og prægede Tiden, var som en Skygge af det attende Aarhundredes. Denne Smag for det sirligt sentimentale og det overfladisk brillante havde paa Klaveret utallige Dyrkere. Herz og Hünten hørte til de mest fremtrædende. „Legioner af Piger havde forelsket sig i Czerny". Paa Scenen herskede endnu Rossini. Det saa en Tidlang ud, som om Beethovens ni Lyn var flammede sporløst hen over Musikkens Firmament, som om Schuberts Sangflor var ved at visne. Man vaandede sig under Trykket af den aandløse Virtuostid. Ganske vist var Mendelssohns Stjerne i Stigen, og om en Polak, Chopin, rygtedes vidunderlige Ting, men den Virkning, disse udøvede, faldt først senere. En skøn Dag for da den Tanke gennem nogle unge Brushoveder: lad os ikke dvask se til, tag fat, at det maa blive bedre, tag fat, at Poesien i Kunsten igen maa komme til Ære. Med Fanfare slog Schumann til Lyd for en ny, poetisk Tid imod den „skrækkeligt overhaandtagende Middelmaadighed". „Nyt Tidsskrift for Musik" grundlagdes og „Davidsforbundet" stiftedes: „Ynglinge og Mænd, I, som skal slaa Filistrene, musikalske og andre, ihjæl." Som bekendt eksisterede Forbundet, der forgrenede sig ud over Tysklands Grænser, faktisk

Digitized by Google

kun i Schumanns Hovede. „Et aandeligt, romantisk Forbund . . . Mozart var ligesaa god en Bündler, som Berlioz er det nu." Davidsbündlerne optræder hyppigt i Tidsskriftet under dettes første Periode. De mest bekendte er Florestan og Eusebius, Schumanns Dobbelt-Jeg, mellem hvilke Mester Raro ofte maa optræde som Mægler med sine mere afklarede Domme. Endvidere spiller Chiara og Zilia (begge Clara Wieck), Serpentin, Walt, den døve Maler og Jeanquirit ofte en Rolle. Bag mange Navne er det uvist, om der skjuler sig virkelige Personer. Forbundets Sammenkomster, hvor alle nye musikalske Spørgsmaal drøftes, holdes i Byen „Firlenz". Til Davidsbündler udnævnes efterhaanden enhver, med hvis Stræben Schumann mener at kunne sympatisere, ɔ: „Folk, der ikke blot spiller et Instrument eller to nogenlunde, men er hele Mennesker, der forstaar Shakespeare og Jean Paul." Det Slør af Hemmelighed, der til det sidste vedblev at hvile over Forbundet, bundede i et Karaktertræk hos dets Stifter; alt skjult udøvede paa ham en særlig Tiltrækning, tilstod han selv.

Tre blandt Schumanns samtidige betog ham stærkt: Chopin, Paganini og Berlioz. De to førstes Indflydelse paa ham er kendelig. Et har han tilfælles med dem alle: sin Rigdom paa musikalsk Sprængstof og sin dobbelte Natur, der i sig forener noget af Drømmeren og noget af Oprøreren. Mindre Racekunstner end Chopin, mere alsidig end Paganini, mere harmonisk end Berlioz, mangler han det Præg af *Skuespiller,* som ingen af hine kan siges helt fri for.

Schumanns naive Forhold til Kunsten er et af de mest indtagende Træk hos ham. Overfor Chopins blændende Glans virker Lyset fra hans Fakkel mere rødligt, dæmpet, men til Gengæld varmere. Den Jubel, han hæver sig til, er en rent menneskelig, hvor Chopins er festlig. Man sammenligne til Eksempel Finalen af Faschingschwank med Chopins Tarantelle. Men ligesom Polakken har han Revolutionen i Marv og Ben, om end mere den musikalske end den politiske. Italienerens Heksegebærder gaar ham vel en Tidlang i Blodet, hvorimod hans sunde Sans, der holdt sig til det *egentlige* ved Sagen, sparede ham for at forfalde til Franskmandens blinde Slaaen om sig med Titannæver, der fordrede Orkesterhære paa Tusinder med Anvendelse af Kanonskud og lignende som Effekt.

Digitized by Google

Schumanns Instrument er af ædelt, sjældent Stof. Bach, Beethoven og Schubert har afgivet Metal til dets Støbning og laant det Svingninger af deres Grundklang. Men den Haand, der rører det, er lige fra først af ny. Dets Klang var længe saa kysk, saa verdensfjern, saa ulegemlig, at den maatte gaa mange forbi. At vælge de særeste Veje fremfor de ligefremme var Schumann en Naturnødvendighed. „Som Komponist gaar jeg maaske en fra alle andre forskellig Vej," skriver han engang. „Om Sjælens hemmeligste Ting lader sig ikke godt tale . . ."

Hvad sit Indhold angaar er Schumanns Musik *Lyrik*, Shakespeare'sk, Jean-Paul'sk Lyrik. „At der indenfor Musikken, som i sig selv romantisk, skulde kunne danne sig en særlig romantisk Skole, er næppe troligt —," siger Florestan-Schumann et Sted. Ingen Kunst var vel i højere Grad end Musikken egnet til at udtrykke Romantikkens inderste Væsen. Det er den blaa Blomst, der møder os overalt i hans Sange som i hans Instrumentalpoesier. Uvilkaarligt befolker han sin Musik med alle de fantastiske Skikkelser og Forestillinger, der fra Ungdommen behersker ham. Fremfor alt er det Jean Paul'ske Figurer, virkelige og lignende, han selv havde skabt, der stikker Hovedet frem af alle Kroge. Denne Digter har, ifølge Schumanns egne Ord, „ofte bragt ham Vanvidet nær". Mange Hentydninger til hans Musiks Indhold er ret dunkle. Noget dramatisk Program har han, trods alt, aldrig tilsigtet, men vel et lyrisk. Ethvert bestemmende Fingerpeg undgaas. Men han forsvarer Musikerens Ret til at hente sine Impulser fra Digtningens og Naturens Verden. „Man tager fejl, hvis man tror, at Komponisterne lægger sig Pen og Papir til Rette i den elendige Hensigt at udtrykke, skildre eller male dette eller hint. Dog tillægge man ikke ydre Indtryk og Indflydelser for ringe Betydning. Ubevidst virker ofte Side om Side med den musikalske Fantasi en Idé, ved Siden af Øret Øjet, og dette altid virksomme Organ fastholder midt under Klangene og Tonerne visse Omrids, der med den sig fremadbevægende Musik kan fortætte og udforme sig til tydelige Skikkelser . . . Italien, Alperne, Billedet af Havet, en Foraarsdæmring, — skulde Musikken endnu intet have fortalt os om alt dette? . . . . Hovedsagen er og bliver, om Musikken uden Tekst og anden Oplysning er noget i og for sig, og i Særdeleshed om der bor Aand i den."

* * *

Digitized by Google

Rækken af Schumanns Ungdoms Kompositioner udgør tilsammen en hel, romantisk Verden. Tryllebunden af Hoffmann, *besat* af Jean Paul, digter han dem om eller digter dem videre ved Klaveret. Hele Scener af Romanen „Flegeljahre" findes gemte i „Papillons". Den besynderlige Slutning, hvor en Dominantseptimakkord ligesom bliver hængende fast, indtil dens Klang er døet hen til et haarfint, tonende Spind, tager sig ud som en Gaade. Mulig findes Nøglen i følgende Bemærkning i et Brev: „ved Slutningen af „Flegeljahre" er det for mig, som var Stykket vel forbi, men *som om Tæppet ikke faldt.*" Som en Haandfuld flagrende Melodistumper — en Art musikalske Aforismer — rummer Papillons Spirerne til det senere „Carnaval". Her findes Blomsterne af Schumanns Ungdoms Sværmerier. Opstaaet „i alvorlig Stemning og under ejendommelige Forhold" sammenfatter Karnevalet som i en Buket alle nye schumannske Vækster. En Samling Miniaturportrætter i Rokokokostume, i Attituder fulde af den lidenskabeligste Ynde, talende, mere i Tegn og Mimik end i Ord. Noget saadant var næppe set i Musiklitteraturen siden Couperin's Dage. Ogsaa her forhøjer Gaader Scenernes Trylleri. Selv Nodernes Navne har en hemmelighedsfuld Betydning. Sfinkserne stirrer en i Møde som musikalske Rebus. Bag „Replique", „Reconnaissance" og „Aveu" skjuler sig fine Situationer. Schumanns Fantasivenner, den flyvende Florestan og den blide, retfærdige Eusebius, er levende karakteriserede. Coquette valser lydløst forbi og lader sine Blik lyne for hver Omdrejning, Estrella synes at slaa Tamburinen med skinsyg Voldsomhed, Chiarina og Chopin har lidenskabelige, indtrængende Bønner — men højst schumannske. I det lille Paganini-Intermezzo har han genialt truffet Mesterens Træk indtil Portrætlighed: den dæmoniske Funklen i Blikket og de skarpe, melankolske Træk, hvis Sitren snart vil blive til sød Blidhed, snart fortrække sig til afsindige, djævelske Grimasser; Buen, der raser over Stok og Sten, og hvis vanvittige Spring synes at fordoble sig til to og tre, der kæmper om Forspringet. Det lille Stykke er lutter Mulm og Mørke, gennemkrydset af Lyn; det tager Vejret fra en som en elektrisk Udladning og er forbi paa Sekunder, før Indtrykket endnu fuldt er naaet til Bevidsthed. Og „Valse allemande" klinger videre i pianissimo, sværmerisk og alfelet, som om intet var passeret. I „Promenade" hendør Samtalen, og tomme Portièrer

Digitized by Google

gaber en i Møde. „Pause'n" maler det Øjebliks Kaos, der opstaar, hvor samtlige Par stormer til for at tage Opstilling, og i Finalen, hvor Davidsbündlernes March brat afbrydes af et højtidelig-komisk Paryktema, snor alt sig sammen i en sneglformet Hvirvelrøg. — En lille Vals, vistnok stammende fra samme Aar, men først trykt langt senere, mellem „bunte Blätter", synes at have været tænkt som hørende til Karnevalet. Den har samme sarte, intrængende Tone, samme himmelblaa Glans, og Begyndelsen af Melodien angiver rigtigt nok Bogstaverne A—S—C—H. Man kunde tænke sig den anbragt som Svar til „Aveu", ligesom „Replique" til „Coquette".

Karneval'et er Typen for en vis Art af schumannske Fantasikompositioner, hvortil, foruden de allerede omtalte, endnu Davidsbündlertänze, Intermezzi og Faschingschwank hører. De bestaar alle af en Række skiftende Scener; selv hvor disse, som i den sidstnævnte, er kædet sammen til noget større Helheder, er Karakter — som Indhold — væsentlig af samme Art. Bizarreri og fantastisk Humor driver deres Spil i alle disse Værker.

Ogsaa Fantasistykkerne for Klaver udgør en Slags Helhed, men maa efter deres Indhold stilles i en anden Række. Schumann søger her mere og mere i Dybden; efter Karnevalets lyse Klange drages han af Nattens Stemmer og Drømmenes Svirren. I „In der Nacht" kæmper Vindens og Havets Brusen som stormfuld, klagende Melodi. Disse alvorlige Fantasier er dog kun et Skridt paa Vejen imod „Kreisleriana's" Rædselssyner. Dette sidste Værk er et af de betydeligste og mest typiske fra Schumanns Ungdomsperiode.

Hvad Kreisleriana handler om lader sig vanskeligt antyde gennem Ord. Maaske vilde en genial Tegner kunne illustrere disse Musikstykker gennem en Række Billeder. Vidunderlige Toneskabninger, burleske og uhyggelige at se til — og henrivende ved deres Ynde. Fulde af vild, svimlende Fortvivlelse, af dybt B-dur-Sværmeri og stille Vanvid. I sidste Stykke, hvis g-moll-Melodi er et Spøgelse af en foregaaende, tror man at være mellem Skygger i et Gravkapel, hvor graa Natsværmere usynlige smælder om Ørerne, indtil endelig Lysets sidste Gnist slukkes, og alt er forbi. Hele Farve- og Følelsesskalaen er her i Brug. Et af Stykkerne slutter dristigt paa en Kvartsekstakkord. —

Af senere Fantasistykker er „Blumenstück" ejendommeligt

Digitized by Google

ved sin stærkt poetiske Des-dur-Duft; af „Nachtstücke" er vel kun det sidste en Nocturne i almindelig Forstand. Nr. 1 i C-dur maler med sort og graat et Vinterlandskabs Øde og Nattens isnende Klamhed. Et Slags Sørgetog — „Ligfantasi" — opstaaet under et af de melankolske Angstanfald, som undertiden plagede Schumann.

Formen i de her omtalte Værker var næsten overalt Schumanns naturlige, Fantasiformen, ɔ: oprindelig den ganske tilfældige. Dog opstod samtidig med hine en Række, der i alt Fald af Navn stræber i Retning af de klassiske Mønstre. Fis-moll-Sonaten er et Eksempel paa schumannsk Rytmik. Han former ikke gerne om paa Stoffet, men modulerer, omstiller. Hans Motiver er udprægede Bevægelsesmotiver, sjældent plastiske Temaer. De synes mindre *opfundne* end brusede frem af et indre Væld. Den Rytme, som er raadende, holdes temmelig uforandret fast, men strømmer igennem et helt Kredsløb af Modulationer og fordobles af Stemmer i Med- og Modbevægelse. Det mangefarvede Væv, der herved fremkommer, bliver langt og behøver Tid for at klinge ud. Den Tvang, Formen paalægger Schumann, er let kendelig. Først hvor han kan slippe sig løs i intermezzolignende Satser, er han helt sig selv. Der ligesom ophober sig ubrugt Stof under Kampen mod Sonateformen.

Om F-moll-Sonaten gælder endnu det samme. Mærkelig er her Prestissimoen ved sin Mangel paa Kontraster. Som gennem en Røgsky stormer den imod Slutningen, uden Hvilepunkt. Sammenligningen ligger nær med Finalen af Chopins senere komponerede B-moll-Sonate; men denne har just i sin store Korthed — „mere Spot end Musik" — sin Pointe.

Først den tredje Sonate, i G-moll, kan kaldes helstøbt og lykket i Formen. Den er fuld af sød Velklang og skær Poesi og udgør et harmonisk Hele.

At Variationsformen maatte ligge Schumanns idérige, fantasifulde Talent nær, siger sig selv. Hvad han her har skabt er da ogsaa saare fuldkomment. Han danner Bindeleddet imellem Beethoven og den senere Tids Mestre i denne Form, Liszt og Brahms.

I F-moll-Sonaten træder i Stedet for Adagio — eller en saakaldet Aria, som Schumann gerne foretrak — et Tema, bearbejdet i nogle faa, simple Variationer. Med sin dæmpede Stryge-

Digitized by Google

klang og ved den dunkle orkester- eller kvartetagtige Fordobling i Dybden, giver dette Thema en første, vag Forudanelse om Brahms. Dets Karakter er som en hemmelighedsfuld, fortrolig Tilstaaelse, som et Ord, der hviskes i varmt Tusmørke under en Stribe Aftenhimmel eller ved Skæret af en ensom Lampe. Det er som altfor fuldt af Lykke. Dette Tema skyldes Clara Wieck.

Det er, som om den Række Kompositioner, her er omtalt, kun aandede dette ene Navn ud. Med usynlig Skrift staar det slynget ind i dem alle. Ved at ofre Schumann og hans Kunst hele sit Liv har Clara Wieck kun givet tilbage, hvad hun selv har modtaget af Skatte. Meget tidlig dukker Claras Barneprofil op i Schumanns Breve og Skrifter; skælmsk og alvorlig, snart kaad og snart dybsindig, altid yndefuld. Det var paa den Tid, hvor hun som tiaarig henrev Tyskerne til Hovedrysten over Vidunderbarnet og det „sværeste svære, hvormed hun som i Leg omslynger Publikum som med Blomsterkæder". Aar for Aar voksede hendes Ry, især efter at hun havde indført Chopin i tyske Koncertsale. „Hun drog tidlig Isissløret af. Barnet ser roligt op — den ældre vilde maaske blændes af Glansen," skrev Schumann om hende. At hun allerede som Barn havde stor Magt over hans Sind, er sikkert. Fra hendes halvvoksne Alder, hvor hans store Kærlighed til hende vaagnede, efter at Forholdet til Ernestina Fricken var løst, blev hun næsten alene Drivfjeren i al hans Skaben. Under den seks Aar lange, ofte nok haabløse Kamp, han maatte kæmpe om hende, opstod de skønneste af hans Klaverkompositioner, fra Davidsbündlerdansene indtil Faschingschwank. „Visselig maa min Musik indeholde mangt og meget om de Kampe, Clara har kostet mig," skriver han. „Koncerten (F-moll-Sonaten er ment), Sonaten (Op. 11), Davidsbündlerdansene, Kreisleriana og Novelletterne har hun *næsten alene foranlediget.*" Et inderligt Samarbejde knyttede dem til hinanden. Ofte gaar Claras Temaer igen i hans Kompositioner.

Med sine Romancer for Klaver ligesom rører han Bunden af det Dyb, hans Klaverkunst havde loddet. De er Sange uden Ord, og deres Toner er purpurrøde og bronzebrune eller blaaliggrønne som dunkelt Vand. Med dem træder han ind i sin Manddomsperiode og er fra nu af ikke længere den famlende og søgende, men Mesteren. A-moll-Koncerten for Klaver viser ham fuldtud som saadan. Klaveret spiller her en mere kvindelig Rolle

Digitized by Google

end ved de fleste Værker af denne Art. Orkestret *bærer* Klaveret, som til Gengæld smykker Tonelegemet med sin Fylde af Perler. Formen er langt fra den konventionelle — første Sats har kun *et* Hovedtema, der fremtræder i *fem*, hver for sig aldeles individuelle Skikkelser — og endda virker Stykket fuldkommen helstøbt i formel Henseende. Men hvem vilde her ofre mere end en flygtig Tanke paa Form og Bygning. Maaske er dette den mest ophøjede Poesi, som Klaverlitteraturen overhovedet har frembragt. En Gysen griber en paa Tærsklen til en saadan Skønhedsaabenbaring. Allegro affetuoso'en holder Tilhøreren aandeløs, som paa et Dramas Højdepunkt, indtil sin sidste Tone. Romantikkens blaa, fra det lyseste himmelblaa til det dybeste natblaa er Baggrunden, hvorover denne Skyggeverden af Toner drager hen. Dette ene Stykke fortæller os forud om hint „Wunderreich der Nacht", som skulde blive Romantikkens mægtigste og — hidtil — sidste: Tristan og Isolde.

* * *

Der er over meget af Schumanns Musik noget i høj Grad *ind*advendt som over et sjælfuldt Ansigt, hvis Øjne er vendte ligefrem uden at se. Det bekendte Portræt med det drømmende, tillukkede Aasyn er et Billede af mere end hans ydre Jeg. Meget kan, flygtig hørt — og navnlig: flygtig gennemset — synes uklart og forvirret. Man aner, at Forstaaelsen beror paa Forudsætninger, der ikke i sig selv synes givne. Det er ikke den plastiske Sluttethed eller den fuldkomne Vægtfordeling, der holder Værket svævende om sit Tyngdepunkt. Enheden er mere af poetisk end af plastisk Natur. Schumann staar Beethoven nær og er som denne en absolut moderne Aand.

Hans Form er som oftest bestemt helt ud fra sit Indhold. Deraf det tilsyneladende tilfældige og lunefulde. Meget har Improvisationens Karakter og maa udføres i Overensstemmelse hermed. De tidligste Ungomsarbejder virker ofte ved deres Mangel paa Form ganske forbløffende. Men allerede Kreisleriana, Fantasistykkerne og den tredje Sonate viser, uden at fornægte deres Oprindelse, større Afrundethed i Tanken og færre altfor fremstikkende Kanter og Hjørner. Ofte optræder musikalske Parenteser og Efterskrifter. Karakteristiske ere Betegnelser som „til Slut", „endnu følgende" — eller — som Foredragsbetegnelse —

Digitized by Google

„*in sich hinein*". Af og til mystificeres man af hemmelighedsfulde Bemærkninger eller Mottoer, der tilføjes ovenover Musikken. Schumann har selv udtalt sin Sympati for Musik, der *virkelig slutter*. Han ynder at slutte langt, ofte med en Hensynken, men uden Komplimenter. Voldsomme og utaalmodige Beethovenske Slutninger forekommer sjældent eller aldrig. Hans *Melodi* bestaar ofte af en Række lige lange Noder, der dog aldrig faar noget monotont Præg paa Grund af hans uudtømmelige Fylde af Harmoni. Hans Klaversats ser ikke sjældent ud, som om den fordrede mindst tre Hænder. Overdrevent store Spand og altfor rigelig Strøen om sig med fulde, fire- fem- og seksfingrede Akkorder giver den et partitur- eller orgelagtigt Præg. Han ødsler med Blæk og svælger i Noder. Hans Tanker er ikke klavermæssige i den Forstand som Chopin's eller Liszt's er det, hvor alting synes lagt til Rette for Fingrene, saa at selv store Vanskeligheder tilegnes med skuffende Lethed, ja synes at løse sig af sig selv. Skønt opstaaede ved Klaveret er de ofte upraktisk arrangerede, kræver en vanskelig og kompliceret Pedalteknik, og henvender sig derfor egentlig kun til fuldt udviklede Spillere. De gør Klaveret til Orkester, som i Fis-moll-Sonaten, eller til Strygekvartet, som i meget af „Kinderscenen".

Samtidig med at bringe nyt poetisk Stof skulde Musikken frembyde interessante og udviklende Opgaver for Kunstnere; og ved saadanne forstod Schumann i sin Ungdom: Virtuoser. Efterat hans egne Virtuosplaner var strandede, vedblev Forestillinger om Virtuos-Idealer at hjemsøge hans Fantasi. Den bjærghøje Teknik hos Aander som Paganini og Chopin drev ham i Retning af det sindrigt kunstlede og det fænomenalt dristige. „Paganini er Virtuositetens Vendepunkt," skrev han som ung efter første Gang at have hørt Maëstro'en; at bearbejde de berømte Capricer for Klaver, var en af de første Opgaver, han stillede sig. Efterhaanden sporede han under disse Paavirkninger Trang til Anvendelse af rigere Midler. „Ofte ønsker jeg at undertrykke Klaveret; det bliver mig for snævert for mine Tanker," skriver han 1839. —

I de langt senere komponerede Børnestykker, *for* Børn, ikke — som Kinderscenen — *om* Børn, tilstræbte han i Modsætning til tidligere den størst mulige Enkelthed og Simpelhed i Tanke og Udtryk. „Det er, som begyndte jeg forfra at kom-

Digitized by Google

ponere —" ytrer han herom. I mange af dem kravler han unægtelig paa fire. Det er kuriøst nok at tænke sig, at „Fröhlicher Landmann" og „Kreisleriana" skyldes samme Autor.

* * *

Med Aaret 1840 vender Schumann sig mod nye, hidtil uforsøgte Opgaver, og hans Produktion antager hermed et Omfang, som umuliggør en blot nogenlunde detailleret Omtale indenfor denne Ramme. Overfor det Drivhusvæld af Sange, der sprudlede fra hans Pen i dette Aar, forstummer enhver Skildring. Findes der vel nogen, som ikke kender „Dichterliebe" eller „Myrten"?

I Kvartetterne og navnlig i Klaverkvintetten bliver alt mere fyldig-legemligt og vokser tillige i Formens Afrundethed og harmonisk Klarhed.

Symfonierne bevare vel udadtil den klassiske Form, men her som altid naar Schumann højest og er mest sig selv, hvor han begaar et Brud paa denne. Jeg tænker her paa den vidunderlige fjerde Sats af Esdur-Symfonien, som egentlig ikke hører hjemme paa denne Plads, men er et selvstændigt Intermezzo. Billedet af Kölner-Domkirken er malet, mægtigt og overvældende. Der aandes højere Luft i den Musik, hvor Buer løfter sig over Buer, indtil Øjet svimler. Det er de Toner, som senere blev til „Manfred". Og om noget af Schumanns Værker skulde betegnes som det dybeste af alle, maatte det vel være dette sidste.

Manfred-Musikken rummer Skønheder, der synes Vanvidet nær. Den er skabt i Nat og Mulm, hinsides al menneskelig Smerte. Ouverturens første, ene Takt, hvor Orkestret som en Afgrund fuld af døende Væsner, aandeløst, kvalt gisper efter Luft, er ligesom skabt ud af Universets egen Sjæl. Hele Digtets Indhold rummes i disse tre aandeløse Akkorder. Dette tilligemed Faust-Musikken er apokalyptisk Kunst. — — Schumann er som Komponist altid Digteren fuldtud jævnbyrdig. Uheldigvis førte hans Stemningsbevægelighed ham ogsaa mindre betydelige Aander i Vold end Byron og Goethe. Derfor er „Paradis og Peri" eller „Rosens Pilgrimsfart", trods utallige skønne Enkeltheder, som *Helheder* betragtede af ringere Værd.

Samme Brist skyldes formodentlig „Genaveva"s Mangel paa Sceneheld, skønt Schumann selv havde bearbejdet Teksten. Ikke faa Træk, selv fra hans Klavermusikperiode, tyder paa drama-

Digitized by Google

tiske Evner. Blandt hans Operaprojekter fandtes Emner som „Sakuntala". Ogsaa en „Sangerkrig paa Wartburg" var paatænkt, men kom aldrig til Udførelse.

* * *

Schumanns Virksomhed som Musikskribent og Kritiker har haft en saa afgørende Betydning, at den maa betragtes for sig. Fra han som ung Mand greb Pennen og i Mester Raro's Lignelse hilste den nye Tid med de berømte Ord: „Ynglinge, I har en lang, vanskelig Vej for Jer. Der svæver en sælsom Rødme paa Himlen, om Aften- eller Morgenrøde ved jeg ikke. Skaf Lys!" — og til han henved en halv Snes Aar senere nedlagde den, udgjorde Kritikerens Hverv en Del af hans daglige Gærning. Samtidig med at hans første Musikværker saa Dagens Lys, strømmede der Tanker fra hans Pen, snart i Form af Kritikker, snart Aforismer og novellistiske Forsøg i Jean-Paul-Stil. Bekendt er hans første Arbejde af denne Art, en Digterfantasi i Prosa over Chopins Don-Juan-Variationer, hvori man for første Gang hilser paa Florestan, Eusebius og Raro. Fra nu af skulde alt, hvad der var af ung og ny Stræben i Tiden, i Schumann finde en varm, begejstret Medkæmper — eller en slagfærdig Modstander. Chopin, Berlioz, Mendelssohn, Paganini og Clara Wieck, senere Liszt, Brahms og Gade, hilstes med opløftede Fakler. Mod Meyerbeer og Rossini maatte hans uvilkaarlige Antipati nødvendigt give sig et stærkt Udslag. Dog sporer man altid, f. Eks. paa den overordentlige Grundighed, hvormed Meyerbeer tages under Behandling, en fast Vilje til at yde selv Modstandere al den Retfærdighed, de fortjener. Hans Foragt for Rossini, som for Italienerne overhovedet — „Sommerfugle, hvoraf hvert Aar bringer nye" — har noget humoristisk ved sig og driver ham ofte ud i det paradoksale.

Trangen til at kæmpe og bekæmpes var stor i Schumann. „Den musikalske Polemik," skriver han, „frembyder endnu et uhyre Felt. Det kommer af, at de færreste Musikere skriver godt, imens de fleste Skribenter ikke er virkelige Musikere, saa at ingen af Parterne ret forstaar at gribe Sagen an. Hvorfor musikalske Kampe ogsaa i Reglen ender med et fælles Tilbagetog eller en Omfavnelse. Maatte de rette snart komme, som ordentlig forstaar at slaas!"

Digitized by Google

Hans Skrifter, som under Titlen „Über Musik und Musiker" foreligger samlede, fylder et tykt lille Bind, en gylden Bog for enhver, der være sig som Kunstner, Dilettant eller kun som interesseret sysler med Musik, ja blot med Kunst overhovedet. I Davidsbündlernes „Denk- und Dichtbüchlein", i de „musikalische Haus- und Lebensregeln", som findes paa Bogens sidste Blade, finder man, Side om Side med vovede Paradokser og Florestanske Sprællemandstanker, de dybsindigste Ord om Kunsten, Livet og Menneskene. „Kunstneren skulde som en græsk Gud omgaas Menneskene og Livet med Venlighed; kun naar det vovede at berøre ham, skulde han kunne forsvinde og intet lade tilbage uden Skyer." „Det er Talentets Forbandelse, at det, skønt arbejdende sikrere og mere vedholdende end Geniet, ikke naar noget Maal, imens Geniet forlængst svæver paa Idealets Top og leende ser sig om deroppe."

I Aarenes Løb forsvinder Davidsbündlerne mere og mere fra Tidsskriftets Blade, medens samtidig den egentlige Kritik vinder i Fasthed og Klarhed. Alt efter Emnets Natur forefindes grundige Analyser, aandfulde Portrætter og Karakteristikker eller overlegent humoristiske Causerier. Kun altfor ofte har disse langt mere Kunstværd end de ubetydelige, til Tider rent miserable Sager, de behandler. Selv Navne som Hiller, Bennett, Verhulst og den af Schumann sværmerisk elskede Ludwig Schunke har forlængst tabt deres Klang.

Til Tider oplives man dog, selv endnu i de senere Aar, af en Skildring i Form af et Interiør fra Davidsbündlernes Verden. Ved en saadan saare yndefuldt tegnet Scene foredrager Zilia i det dæmpet belyste Værelse for de forsamlede Bündlere Schubertske og andre Dansekompositioner, imens den døve Maler ledsager Foredraget med Laterna magica-Billeder, indtil Florestan, som en anden Victor Eremita, midt under det hele med et Spring sætter ned ad Bordet og ud ad Døren, „for at bryde af midt i den fulde Nydelses Øjeblik og bringe dettes hele Fylde og Friskhed med sig i Erindringen." Meget humoristisk er Florestans Beretning til Jeanquirit i Augsburg om det kunsthistoriske Bal hos Redaktør **", der ligeledes omhandler Danselitteratur, og hvor Fortælleren paa en pudsig Maade bliver et Stridens Æble mellem Redaktørens to Døtre, den blonde, chopinelskende Beda og den mandhaftige, recenserende Abrosia.

Digitized by Google

Forbavsende for Eftertiden er Schumanns uhyre Beundring og Ærbødighed for Mendelssohn. Mulig har dennes fremtrædende Fortrin: Fuldkommenheden i Form og den glatte Beherskelse af det tekniske, Egenskaber som Schumann naturligt savnede og maatte kæmpe haardt for at tilegne sig, i Forbindelse med Mendelssohns vindende Personlighed indtaget Schumann saa stærkt, at de har ført ham til, hvad man fristes til at kalde Overvurdering. Eller Mendelssohns store Fortjeneste m. H. t. Johan Sebastian Bach har vundet Schumann for ham. Mere diametrale Modsætninger end de to kan ellers ikke tænkes. Men i Bach fandtes et Gebet, hvor de kunde mødes i fælles Beundring og Sympati. Schumanns Kærlighed til Bach var fra Ungdommen meget stor, og voksede bestandig med Aarene. „Ikke gammel og ikke ny, men langt mere — nemlig evig," kalder han ham, skrifter daglig for denne vældige og søger at rense og styrke sig og hente sig nye Tanker gennem ham. „Das wohltemperierte Clavier" er hans daglige Brød, dets Fuger bliver for ham endog til *poetiske Stemningsbilleder.* Han har her en pudsig Modsætning i Berlioz, der i Bach fandt „ikke stort mere end en levende Regnemaskine". For Schubert har hans Sværmeri næppe Ord stærke nok, og mulig er det denne, hvis Indflydelse paa Aanden i hans Kunst er den kendeligste. Hvorimod man skulde lede længe efter blot een mendelssohnsk Reminiscens.

Efter tyve Aars Udvikling kunde Schumann erklære, at han endnu i alt væsentligt var sine Meninger tro. Hans Domme har da ogsaa vist sig at slaa bedre til, end hans nærmeste Eftertid antog. Længe betvivlede man den Storhed, som Schumann havde forudsagt den unge Johannes Brahms. Og Tiden har dog givet ham Ret. Af en kort Anmeldelse af Richard Wagners Tannhäuser fremgaar, at han ogsaa hos denne anede store Muligheder.

Betegnende for Schumanns Kritikervirksomhed som Helhed er absolut Ærlighed og Upartiskhed, Træk, der bundede i hans Karakter. Ved deres Stil og Form staar denne betydelige Række litterære Arbejder som noget helt for sig, vistnok uden Sidestykke i noget Lands Litteratur. Ingen af de forholdsvis faa litterære Værker, der foreligger fra betydeligere Komponister, som Gluck, Berlioz, Liszt og Wagner, lader sig sammenligne med disse. Kun den lille Samling Skrifter, Weber har efterladt sig, er noget nær i samme Genre.

* * *

Digitized by Google

Faa Mennesker har tilbagelagt en saa mægtig Udvikling som Schumann i de 24 Aar, indenfor hvilke hans Virken falder. Som i en Forudanelse om, at hans Kunstnerbane brat skulde afbrydes, skabte han under fortsat rastløs Kamp Værk paa Værk, stormende fra et Maal til et andet, fra det store til det større, fra det større til det største. Dragende ud fra Klaveret som sin kunstneriske Hjemstavn, erobrer han sig efterhaanden Herredømmet over Orkestret og Koret, over Sangen og Kammermusikken i omtrent alle Former og Kombinationer. Man studser ved Synet af Væksternes Mangfoldighed i denne Urtegaard.

At en saadan indre Rigdom let maatte gøre sin Ejermand til en fremmed for den ydre, virkelige Verden, ligger nær at antage. Der fortælles da ogsaa allerede fra Schumanns fjortende Aar om hans Indadvendthed og ydre Passivitet, som i Reglen gav sig til Kende ved hans haardnakkede Tavshed og store Ligegyldighed for alle Indtryk, der ikke berørte hans indre Verden. „For at Skaben skal lykkes behøves to Ting: at være lykkelig — og dyb Ensomhed." Utallige er Anekdoterne om hans tavse og sære, men dog venlige og humoristiske Væsen.

Hans Liv formede sig da for det meste yderst regelmæssigt, da Forholdene var ham nogenlunde gunstige og tillod ham en saadan isoleret Eksistens. I Leipzigertiden plejede han, naar han havde tilbragt Dagen „i sin Musikhimmel", om Aftenen at indfinde sig i Poppe's „Kaffeebaum" i Fleischergasse, blandt en Kreds af Venner. Siddende for sig selv i en afsides Krog med sit Ølglas og den uundværlige Cigar, tog han sjældent Del i Samtalen men forholdt sig i Reglen ganske passiv, lyttede til de andres Tale, eller fortabte sig i Musikdrømme med Haanden støttet mod sin rummelige Pande og Øjnene halvlukkede. Undertiden sprang han pludselig op og forsvandt uden Godnat. Han havde da Musik i Hovedet og ilede hjem for at skrive den ned. Stykker som „Traumeswirren" eller „Abendmusik" kan være opstaaede i saadanne Timer. Hjemme fandt man ham gerne i Skjorteærmer ved Flygelet, med Cigaren i Munden eller sagte fløjtende. Han skildres som stor og bredskuldret, men paafaldende løs og blød i Holdning og Gang.

Efter at hans Forsøg paa at studere Jura var strandet, blev Kunsten for ham een lang Arbejdsdag, hvor vekselvis Kritikeren og Komponisten havde Ordet. De faa Stillinger, han kortere

Digitized by Google

Tid beklædte, som Lærer eller som Dirigent, viser ham ikke fra nogen fordelagtig Side. Om hans Undervisen fortælles det, hvorledes han Timer igennem paahørte Elevernes Præstationer uden en eneste Gang at aabne Munden, — „skønt der sandelig var Grund nok dertil". Omsider blev ogsaa Bladvirksomheden ham trættende. „Jeg er færdig at revne af Musik og *maa* komponere," skriver han 1838. Ogsaa dette sidste Baand løstes da, efterat Bladet havde været redigeret af Schumann i en lang Aarrække.

Schumann besad den ædleste Karakter, fri for personlig Forfængelighed, beskeden som Kunstner ikke mindre end som Menneske. Herom vidner mere end noget andet hans talrige Breve. Med mangfoldige Venner stod han i stadig Brevveksling. I hans „Storm- og Trængselstid," hvor Kampen stod om hans Elskede, Clara Wieck, faar man et Indblik gennem Brevene til Svigerinden Therese Schumann eller til Fru Henriette Voigt; disse to Kvinder havde bægge hans fulde Fortrolighed, og det varmeste Venskab forbandt ham med dem. En „Asdur-Sjæl" kalder han en Gang Henriette Voigt.

Betegnende for Schumanns fordringsløse Oprigtighed er en Udtalelse som denne: „Verden ved egentlig saa godt som intet om mig . . . Ofte indbilder man sig vel, man behøver det ikke, men i Grunden holder jeg hellere med Jean Paul, naar han siger: Luft og Ros er det eneste, som Mennesket uophørlig kan og maa inddrikke . . . Dog vil jeg ikke beklage mig og føler mig virkelig lykkelig i min Kunst."

Bag denne tilsyneladende saa harmoniske Natur lurede imidlertid en frygtelig Fjende. Fra Ungdommen af indfandt sig med Mellemrum stærke Anfald af Melankoli og pludselig Angst, i Forbindelse med Frygt for højt beliggende Steder. Schumann søgte hele sit Liv igennem sine Boliger i lave Etager, af en uhyggelig Frygt for, at han under et saadant Anfald skulde styrte sig ud.

Mulig har Anelsen om denne skjulte Fjendes Tilværelse drevet ham til den overforcerede Produktion, der navnlig kendetegner Tiden fra 1840—50, og som vel i høj Grad har fremskyndet den endelige Katastrofe. Langsomt udviklede Sygdommen sig, indtil den helt havde ormædt denne hvileløse Hjerne, der sled paa sig og brugte sig saa utrættelig. Skridt for Skridt rykkede det afgørende Udbrud nærmere, udsendende sine Forløbere i Form af

Digitized by Google

Hørelseshallucinationer og pinefulde Drømme. Som en Tone, der ustandselig sang i hans Hovede ved Dag og Nat, nærmede Vanvidet sig. Hans Hørenerve vibrerede som en Violinstreng under Buens Strøg, og han vaandede sig, søvnløs og forpint til det yderste af denne Lidelse. Han hørte hemmelighedsfulde Stemmer og troede, at Aander tilhviskede ham. Undertiden formede disse Stemmer sig til Musik, til Klang af usynlige Kor og Orkestre med fremmede, underskønne Instrumenter. Eller rædselsvækkende Dæmoner forfulgte ham med Spot og Forbandelser. At et blødt, modtageligt Gemyt som Schumanns ikke længe udholdt denne Tilstand, er let forklarligt.

Kort før Katastrofen indtraadte der en Bedring. Den sidste Nat stod han, trods sin Hustrus Bønner, op for at nedskrive et Tema, som han mente var ham sendt af Mendelssohn. Dette hans sidste Tema findes trykt imellem hans andre Værker. Dets Karakter er ren og harmonisk Ro.

Sikkert er derimod mange af hans tidligere Tanker Udtryk for den Art Sindstilstande, hvor „Smærten selv blev til Skønhed", og hvor Grænsen for den menneskelige Fantasis Spændkraft synes overskredet. Iblandt Kreisleriana, Bunte Blätter og Fantasistykkerne for Violin og Klaver findes Temaer af en egen fortvivlet, maanesyg Flimren, der minder om Heine's Gengangerfantasier eller Lenau's „Maanesang". Spøgelserne hjemsøgte ham. Men han var deres fortrolige, maaske i højere Grad end han var Menneskers.

De to Aar, han overlevede sig selv, bragte næppe noget Lyspunkt. Mørket rugede tungt og ubrydeligt over den Himmel, der før havde funklet. Ved hans Dødsseng sad den Kvinde, der havde været alt for ham i Livet, været den inderste Sjæl i hans Skaben, og som til Gengæld skulde vie sit Liv til gennem sin Fortolkning at bringe hans Værk frem for Verden.

HAGEN HOHLENBERG.

Digitized by Google

POLITISKE TILSTANDE I DET MODERNE PERSIEN

IRAN NEZM BER NEMIDARED, „Persien taaler ikke Reformer", saaledes lyder et almindeligt persisk Mundheld. Det er betegnende for den iranske Konservatisme, hvis Væsen er filosofisk Indifference og en uhyre Ærbødighed for Fortidens Traditioner. Reformforsøg har det ikke manglet paa i det sidste halve Aarhundrede, men hvad der opnaaedes, var mest tekniske Fremskridt; man fik Telegraf og Postvæsen efter evropæisk System, men Statsmaskineriet blev uforandret. Reformvennerne blev trætte, og Evropæerne citerede med Hovedrysten det triste Ord: Iran nezm ber nemidared.

Men efter de smaa gule Mænds Sejre syntes den ganske Orient at være bleven forhekset, Persien ogsaa. Til Afveksling fra de staaende Telegrammer fra Teheran om Pest, Hungersnød og russiske Laan kom der Meddelelse om en Art secessio plebis, der havde Indførelsen af en Folkerepræsentation til Formaal. Det tog sig nærmest ud som Komik, og der var vel ikke mange, der havde ventet, at der skulde komme noget alvorligt ud deraf, før Aviserne en Dag bragte en lille Notits om, at Schahen havde indrømmet sit Folk en Rigsdag, der ganske vist vil faa mere Lighed med en raadgivende Stænderforsamling end med et Parlament i evropæisk Forstand. Alligevel er det efter Omstændighederne en betydningsfuld Begivenhed, og Forsøget kan næppe siges at være risikabelt, da Statsstyrelsen i Persien er af en saadan Karakter, at ligegyldigt hvilken Forandring næsten naturnødvendigt maa blive en Forbedring.

Digitized by Google

Det persiske Statssystem har en ærværdig Alder, idet det i Hovedtrækkene kan føres tilbage til den store Darius. Det er egentlig en Arv fra det gamle Babylon, lempet efter den specifikt iranske Stammeforfatning; men først Darius har virkelig gjort det til et System og saaledes skabt den klassiske Grundtype for et orientalsk Despoti. Det statsretlige Grundlag er saa simpelt som muligt: Storkongen er den eneste fri Mand, den eneste Ejer af Landet og dets Rigdomme, og Undersaatterne er Slaver, hvis Liv og Gods tilhører ham. Men Darius' Geni viste sig i den snilde administrative Indretning og det fortræffelige Kontrolvæsen. Alexander den Store saa sin Regning ved at beholde Systemet, og i Teorien vedblev det at bestaa under Partherkongernes og Sasanidernes Herredømme, selv om Lensadelen og siden den parsiske Gejstlighed i Praksis til Tider forstod at lægge stærke Baand paa Kongemagten. Under de senere Sasanider genvandt Kongemagten sin gamle Glans, og da siden de abbasidiske Kalifer i Bagdad laante deres politiske Visdom fra Persien, blev det gamle, prøvede System — med de Forandringer, som Islam nødvendiggjorde — til Normen for al muhammedansk Statskunst indtil den Dag idag.

I Teorien er den persiske Schahs Myndighed endnu bestandig kun begrænset af den eneste Pligt at respektere den schiitiske Stats- og Nationalreligion og i det mindste i det ydre at overholde dens Bud. Iøvrigt er Schahen uindskrænket Herre over alle Undersaatters — ogsaa sin egen Families — Liv og Død; ham tilhører alt Gods, der ikke bevisligt allerede er solgt eller bortgivet af Kronen, samt alle Privilegier og al Ret til Udbytning af Landets Rigdomskilder. Han kan sælge eller bortforpagte sine Rettigheder, og han kan midlertidig forlene Ministre og Guvernører med sin suveræne Myndighed paa visse Omraader og tage den tilbage naar han vil. Embedsmændene ind- og afsættes efter hans Forgodtbefindende. Der er ingen „Lap Papir" mellem Schahen og hans Folk. Dog er han naturligvis noget bundet af Hensynet til Skik og Brug og endnu mere af Evropas offentlige Mening, som repræsenteres af Magternes Gesandter. Dertil kommer, at det nu regerende Kadjar-Dynasti ikke kan rose sig af at nedstamme fra Profetens Svigersøn Ali og derfor i den ortodokse Gejstligheds Øjne egentlig staar som Usurpatorer. Der hersker da ogsaa en vis dulgt Animositet mellem Kronen og Gejstligheden, og det har bestandig været et Hovedpunkt i Kadjarernes

Digitized by Google

Politik hemmeligt at undergrave Mollahernes Anseelse hos Befolkningen. Og hvad der ikke kan udrettes ad denne Vej, det har man andre Midler til at naa. Mangen indflydelsesrig Gejstlig er ved en Kop af den berygtede „Kadjar-Kaffe" hurtig og let bleven forløst fra denne syndige Verdens Trængsler.

Det kan ikke skjules, at de forløbne halvtredje Tusind Aar har medtaget Darius' Statsorganisation slemt. Korruptionen har i den Grad gennemtrængt alle Mekanismens Dele, at ingen Kontrol mere kan virke. I Tidens Løb er der endog blevet vendt saaledes op og ned paa den offentlige Moral, at et hævdvundet, af alle anerkendt Bestikkelsessystem er blevet det Hjulværk, der driver det hele. *Pischkesch* („Foræring") kaldes den ydede Summa set fra den lavere stillede Givers Standpunkt, *Mudakhil* („Indkomst") set fra den bestukne Overordnedes Stade. Men Begrebet Mudakhil spænder noget videre; det er Betegnelsen for al den Fordel i rede Penge eller anden Valuta, der per fas et nefas kan drages af en Stilling. Naar en Perser ansættes i et større eller mindre Embede, spiller den ringe Gage for ham kun en underordnet Rolle, saa meget mere som han ikke er sikker paa at faa den; Mudakhil er Hovedsagen, den giver Anledning til Udfoldelsen af hele hans medfødte Snildhed og er saaledes ikke blot en indbringende Forretning, men ogsaa en intellektuel Sport. Systemet begynder hos Schahen selv og fortsætter sig nedefter gennem alle Grader. Hvor det ender, det er næppe nogen i Stand til at sige; selv den ringeste Tjener har sin Metode at skaffe sig Mudakhil paa.

Schahen har forskellige hævdvundne Indtægtskilder af en ejendommelig persisk Art. Ved Nytaarstid faar han af alle Ministre, Guvernører og andre Embedsmænd Gaver, for hvilke Skik og Brug har fastsat en Minimaltakst; det er en Aartusinder gammel Sædvane. Naar Schahen viser en eller anden rig Undersaat den Ære at tage ind i hans ringe Hus, maa Vedkommende efter gammel Vedtægt rykke ud med Foræringer. Hvis Majestæten paa Jagten nedlægger et eller andet stort og pragtfuldt Rovdyr, udstilles det for en begrænset Kres af fornemme Folk, som selvfølgelig med Glæde erlægger en Pischkesch som Tak for den Ære at faa Lov til at betragte det kongelige Bytte. Et ægte orientalsk Træk fortælles om en af de tidligere Schaher. Da han en Dag kom forbi Bazaren, saa han en Købmand, for hvem For-

Digitized by Google

retningen ikke syntes at gaa videre godt. Schahen sætter sig i Mandens Bod og udsælger Varerne til sine Hofmænd, der med mer eller mindre oprigtig Begejstring modtager Sagerne og giver klækkelige Priser derfor, hvorefter Schahen — deler Gevinsten med Bodens Ejer.

Et af Hans Majestæts vigtigste Emolumenter er dog Salget af Embeder. For de allerfleste Embeders Vedkommende stilles der nemlig ikke Fordring om nogen særlig Uddannelse; et Embede er en indbringende Forretning, hvis Overtagelse naturligvis maa betales. Naar f. Eks. en Statholderpost skal besættes, forelægges der Ansøgerne en Liste over den officielle Skatteindtægt af vedkommende Provins, men da Provinsen „paa Grund af den vedvarende Fredstilstand" maa kunne yde mere, byder Ansøgerne en 30,000 à 40,000 Tomaner (à c. 10 Francs) mere, og den, der byder højest, faar Embedet. Imidlertid har Udnævnelsen kun Gyldighed paa et Aar. Derfor gælder det om ved Nytaarsfesten at møde hos Schahen med en ordentlig Pichkesch for at faa Embedstiden forlænget. Naar Majestæten er tilfreds, skænker han Embedsmanden en Æresdragt som Tegn paa sin vedvarende Bevaagenhed. Embedsmanden, der nu er sikker for et Aar til, honorerer Æresdragten med en ny Gave til det kongelige Skatkammer. Undertiden ansøger en ærgærrig Stormand ekstraordinært om en Æresdragt, der betales efter en forhøjet Takst.

Denne Metode medfører, som Lord *Curzon* i sin Tid har bemærket, at Statholderen maa have fire Maal for Øje: 1. at tjene sit Udlæg ved Købet af Embedet, 2. at opkræve den fordrede regulære Skat, 3. at skaffe sig Midler til vedvarende at købe sine Overordnedes Gunst, 4. at lægge Penge op, da han ikke ved, hvad Dag han mister sin Stilling. Dette opnaar han bl. a. ved at sælge mindre Embeder, uddele Æresdragter til sine Undergivne o. s. v. De mindre Embedsmænd sælger igen de Poster, der sorterer under dem, og saaledes fortsættes der nedefter, idet Skatteskruen spændes en Omgang stærkere for hvert nyt Mellemled, der skal have Erstatning for sine Udgifter og tjene en Mudakhil til. Det sidste ulykkelige Skatteobjekt, som ikke har nogen under sig, hvem han kan presse, og derfor maa bære hele dette Bjærg af Mudakhil foruden den reglementerede Skat til Statskassen, lider i Tavshed saa længe, han kan, og naar han er plyndret til Skindet, løber han sin Vej og lader den Jord eller den Beskæf-

Digitized by Google

tigelse, der ikke mere kan føde ham, i Stikken for at søge sig et eller andet Erhverv, der giver Udsigt til en beskeden Mudakhil. Vel kan en altfor tyrannisk Statholder anklages for Schahen, men hans Undergivne har sjælden Glæde deraf, da Sagen for Statholderens Vedkommende i Reglen afgøres i Mindelighed med en større Bøde til den kongelige Kasse, og det er ikke vanskeligt at regne ud, hvem der i sidste Instans vil komme til at betale denne Bøde.

Et trykkende Tillæg til de øvrige Tynger, som hviler paa den menige Befolkning, er den Sværm af Ledsagere, der følger Stormændene. De faar ingen Løn og har heller intet bestemt Arbejde, men deres Tilstedeværelse tjener til vedkommende Stormands Forherligelse, og de skaffer sig betalt ved forskelligartet Mudakhil, i hvis Erhvervelse den Art professionelle Snyltegæster selvfølgelig besidder en vidunderlig Færdighed. Paa dette Omraade har Forholdene forøvrigt ved kongelige Magtbud forbedret sig en hel Del i de senere Aar. Medens de højere Embedsmænd endnu omkring ved 1890 havde et Følge paa 50—500 Personer, har selv Storveziren nu kun et mindre Antal Tjenere om sig, naar han rider ud.

Mudakhil-Systemet genfindes overalt, i Militæret som i Civiladministrationen og i Privatlivet. Resultatet er, at Landet affolkes, offentlige Bygninger, Moskeer, Karavanseraier, Broer o. l. ligger i Ruiner overalt, fordi de Penge, som lejlighedsvis anvises fra Statskassen til Restauration og til Nybygning, bliver hængende i Lommerne paa dem, gennem hvis Hænder Sagen gaar, og den udenrigske Gæld stiger paa en for Persiens vedvarende Selvstændighed meget truende Maade. Den værste Følge af Systemet er dog den moralske. Perseren taber mer og mer Forstaaelsen af sine sociale Pligter; Hjælpsomhed og Ædelmodighed bliver ukendte Begreber for ham. Han bliver plukket og udpresset fra alle Sider og maa derfor anvende samme Metode overalt, hvor Lejlighed byder sig, for overhovedet at kunne begaa sig i Verden.

Nu gives der naturligvis ogsaa i Persien Folk, der har Forstaaelse af, hvilken Kræftskade hele dette degenererede Regeringssystem er for Landet, og flere Mænd af den Art har siden Midten af det 19. Aarhundrede søgt at gøre deres Indflydelse gældende. *Nasreddin Schah* selv havde, hvor meget Orientaler han end var, Sans for Nødvendigheden af Reformer. Han har Fortjenesten af

Digitized by Google

først at have brudt med den gamle Tradition, at en persisk „Kongernes Konge" ikke kunde betræde noget fremmed Land uden som Erobrer, og hans Evroparejser har givet ham og de ledende Statsmænd mange nye og gavnlige Impulser. Men Renselsen af Augiasstalden syntes at overstige menneskelige Kræfter, og den ene betydningsfulde Reform strandede efter den anden.

Allerede omkring ved 1850 forsøgte den geniale Storvezir *Mirza Taghi Khan* at reformere hele Administrationen og faa afskaffet Embedssalget. Han faldt for Modstandernes Intriger og Bagvaskelser og blev henrettet. I 1872 blev Reformplanerne atter taget op af Storveziren *Hadji Mirza Husein Khan.* Han udtalte i en Rundskrivelse til Statholderne bl. a.: „Af Orden i Forvaltningen og Undersaatternes Velfærd afhænger en Stats Storhed. Men disse Ting er umulige der, hvor Havesygen og den deraf følgende Uredelighed hersker. Det er Schahens Ønske at udrydde dette Onde. Bestikkelse, Embedssalg og Pischkesch er forsvundet fra Hoffet. Posterne besættes efter Fortjeneste. Kun Ærlighed, Oprigtighed og Sandhed kræves i Tjenesten. Den som undertrykker Kongens virkelige Børn, Hæren og Undersaatterne, nedkalder selv de strængeste Straffe over sit Hoved. Hans Majestæt har under Nytaarsaudiensen ytret, at hvis en Guvernør fremtidig tvinger Undersaatterne til at yde mer end Skatterne til Staten, vil han blive haardt straffet. Eders Løn strækker til til et anstændigt Udkomme, og desuden kan I ved Opdyrkning af Statens Jord o. l. skaffe Eder en Bifortjeneste og samtidig virke i Kulturens Tjeneste." Men ogsaa Mirza Husein Khan blev snart styrtet. Senere har Prins *Melkom Khan* og Udenrigsministeren *Mirza Said Khan* løbet Panden mod den samme Mur. Melkom Khan foreslog i et anonymt Skrift at skille den lovgivende Myndighed fra den udøvende og overdrage den til en „lovgivende Forsamling", altsaa at gøre Persien til en konstitutionel Stat.

Noget saadant kunde Nasreddin naturligvis ikke gaa med til. Imidlertid havde han allerede i 1858 prøvet paa at afskaffe Storvezirværdigheden og tillige med Fagministerier at indføre et Statsraad, nærmest efter russisk Forbillede. Medlemmerne af denne Forsamling var først og fremmest Fagministrene, men desuden andre ved politisk Sagkundskab fremragende Mænd. Antallet har vekslet en Del, men dog holdt sig omkring 30. Nasreddin interesserede sig stærkt for denne Institution og bestræbte sig for

Digitized by Google

ved forskellige Dekreter at lovfæste dens Myndighed. Medlemmerne fik uindskrænket Talefrihed. Statsraadets Beslutninger skulde have Lovskraft, naar de var underskrevne af alle Medlemmer, og alle vigtigere Forordninger saavelsom Udnævnelsen af Provinsguvernørerne skulde vedtages af Statsraadet. I Praksis spillede denne Forsamling dog kun et meget lille Rolle, og da Storvezirstillingen fra 1883 igen blev besat, tabte den helt sin Betydning. Dens Mening blev ikke æsket ved Udnævnelsen af Provinsguvernører, og dens Forhandlinger blev til rent konversationsmæssige Drøftelser, hvis Resultater i ingen Henseende forpligtede Monarken eller hans Factotum, Storveziren.

Et tragikomisk Eksempel paa, hvorledes Schahens velmente Reformforsøg strandede paa Bureaukratiets Modstand, er følgende: Efter sin første Evroparejse lod Nasreddin i alle større Byer opstille Kasser, hvori Folk, der havde nogen Grund til at klage over Øvrighederne, kunde nedlægge Petitioner. Schahen havde selv Nøglerne og med visse Mellemrum skulde Kasserne bringes til ham og aabnes i hans Nærværelse. Men det kunde de lokale Myndigheder paa ingen Maade finde sig i, og hvad var da simplere end at stille Vagt ved Kasserne? Skulde nogen være dristig nok til at nærme sig den fatale Indretning med en beskreven Lap Papir, saa skulde en god Portion Bastonnade nok faa ham vænt af med at klage til Schahen. Derfor var Kasserne til Schahens glædelige Overraskelse altid tomme. At der herskede saa stor Tilfredshed over hele Riget havde han dog næppe tænkt sig!

Samtidig med dette mislykkede Eksperiment forsøgte Nasreddin at oprette et Forvaltningsraad, der skulde holde Øje med Myndighederne i Provinserne og navnlig se den gejstlige Jurisdiktion paa Fingrene. Mollaherne indbildte Folket, at det var en af disse nymodens Indretninger fra de Vantros Land, som skulde berøve det Gejstlighedens Støtte mod Regeringens Vilkaarlighed, og der lød fra alle Kanter et saadant Ramaskrig mod Forvaltningsraadet, at det maatte opgives. Med Forsøget paa at faa ophævet den for Rettens Haandhævelse saa fordærvelige Asylret gik det ikke bedre, da Udførelsen heraf overlodes til Folk af den gamle Skole. I 1889 overdroges det Statsraadet at udarbejde en ny Rigslov. Code Napoléon og den i Indien gældende islamitiske Lov blev i den Anledning studeret, men blot to Aar senere var hele Sagen glemt.

Digitized by Google

En Række kongelige Dekreter indskærpede Provinsguvernørerne ikke at krænke Undersaatternes personlige Frihed, men derimod at beskytte og fremme Handel og Industri; andre Edikter tog Sigte paa et forbedret Lægetilsyn, stræng Gennemførelse af Vaccineringen o. s. v. — altsammen omtrent lige virkningsløst. Schahen er jo selv paa mange Maader bundet ved Mudakhilvæsenet, Provinsguvernørerne, der mest er Prinser af det frugtbare kongelige Hus, har liden Sans for Forbedringer, navnlig naar disse vil gøre Skaar i deres egne Indtægter, og Gejstligheden har gennemgaaende mødt alle nye Indretninger med Mistro og fanatisk Uforstand. Den gejstlige Stand er gennemsyret af en lignende Korruption som de verdslige Øvrigheder, men det mindre gode Forhold mellem disse to Magtfaktorer har dog for Befolkningen haft den heldige Følge, at den ofte hos den ene Part kunde finde nogen Beskyttelse mod den anden Parts Overgreb.

I dette Øde af spildte Kræfter er der dog enkelte Lyspunkter. De af Nasreddin oprettede Højskoler, hvor Videnskab og Teknik doceredes af evropæiske Lærere, har haft Bestand og endog formeret sig. Den nu regerende Schah *Muzaffereddin* er gaaet videre paa samme Bane; han har ladet unge Persere sende til de evropæiske Hovedstæder paa Statens Bekostning for at studere. Ellers er det sjældent, at Persere selv sender deres Børn til Evropa; dertil er Gejstlighedens Indflydelse endnu for stærk, og selv om hjemvendende Studenter fra Paris eller Wien er blevne kendeligt paavirkede af den evropæiske Aand, anser de det endnu for raadeligst ved Ankomsten til den persiske Grænse at kaste den evropæiske Dragt, trække i Lammeskindshuen og demonstrere deres schiitiske Rettroenhed, der hos Perserne træder i Patriotismens Sted.

Den rette Vej til Landets Reformering vilde utvivlsomt være en foreløbig systematisk Ansættelse af dygtige Evropæere i forskellige vigtige Dele af Administrationen, og vel at mærke helt op til den øverste Ledelse. Saaledes er Toldvæsenet kommet i en god Gænge, idet det for faa Aar siden er blevet overdraget til Belgiere. Naar derimod Overledelsen er i Hænderne paa persiske Bureaukrater, staar evropæiske Inspektører og Administratorer magtesløse og trækker sig derfor tilbage den ene efter den anden. Et Vidnesbyrd herom er den møjsommelige Udvikling, som Postvæsenet har gennemgaaet i Persien siden den første, sørgelige

Digitized by Google

Begyndelse i Midten af forrige Aarhundrede, da Lederen af Frimærkeafdelingen straks lod trykke 100,000 Frimærker til sin egen Fordel.

Den elskværdige og godmodige Muzaffereddin er ingenlunde nogen ubegavet Monark, savner heller ikke Interesse for sit Folks Vel. Det forsikres, at han under sine kostbare evropæiske Baderejser, — som i Parantes bemærket har bidraget meget til Finansnøden i Persien, — omhyggelig har studeret de forskellige Staters Indretning i den Hensigt at udvælge for sit Folk, hvad der maatte passe bedst. Men han er vankelmodig og mangler Energi, og medens hans Slægtning, Storveziren *Ain-ed-daula*, misregerede Landet, er Frihedsbevægelsen under Indflydelse af Verdensbegivenhederne vokset med en Fart, der er hidtil uhørt i det traditionsbundne Persien. Hvor dybe Rødder de nye Længsler allerede har slaaet i Folket, ses bedst af den sælsomme Kendsgærning, at Klerus, den mest forbenede og hidtil mest reformfjendtlige Del af det iranske Samfund, har sat sig i Spidsen for Frihedskravet.

Noget stort Maal af politisk Frihed kan der ganske vist ikke ventes paa Grundlag af en raadgivende Forsamling bestaaende af Repræsentanter for Prinserne, Gejstligheden, Kadjarerne (den tyrkiske Stamme, hvoraf Kongefamilien er udgaaet), Adelen, Købmændene og Haandværkerne, hvor altsaa de herskende Klasser har sikret sig i hvert Tilfælde de tre Grupper, i Særdeleshed da Schahen dog til syvende og sidst selv afgør, om han vil følge dens Henstillinger eller ej. Om Valgsystemet er foreløbig ingen nærmere Bestemmelser trufne, men man kan med Sikkerhed gaa ud fra, at det ikke vil blive af en saadan Art, at det vilde tilfredsstille evropæiske Liberale. Dog, det persiske Folk er nøjsomt og har pligtskyldigst tændt Glædesblus over hele Riget — vel nok efter højere Ordre. Siden synes Gejstlighedens Krav efter den heldige Begyndelse at være steget i en betænkelig Grad. Schahens Sundhedstilstand har oftere i den sidste Tid givet Anledning til Bekymring, og ingen kan forudse, om et eventuelt Tronskifte vil give den hastig opstaaende Bevægelse Vind i Sejlene eller virke i modsat Retning. *Khoda midaned* — Gud alene ved det! — som Perseren siger. ARTHUR CHRISTENSEN.

Digitized by Google

Christian Krohg, Interiør fra Skagen. 1883.

DEN NORSKE KUNST-UDSTILLING

Da de skandinaviske Kunstnere for godt en Snes Aar siden, efter det glade, ungdommelige Samvær paa Skagen og i Paris, drog hjem hver til sit Land, fik de paa forskellig Maade i Stockholm, Kristiania og København Brug for deres Kræfter. Svenskerne gav sig straks til at storme deres hæderkronede og forstokkede Kunstakademi. Men Angrebet blev slaaet tilbage, og nu har „Opponenterne" i tyve lange Aar ligget foran Murene. De har dog ikke tabt Modet. Det ser man allerede af den røde, vajende Fane, der pryder Omslaget paa den Rapport, *„Hvad vår kamp gällt"*, som Føreren, Richard Bergh, i Fjor udgav; og gennemlæser man Bogen, mærker man, at det svenske Kunstakademi i disse mange Aar har haft en virkelig Mission: det har holdt Galden flydende hos Belejrerne.

Danskerne, der ogsaa havde et gammeldags Kunstakademi, bar sig mere besindig ad. De gjorde nemlig ikke noget Forsøg paa at tage Borgen med væbnet Haand; de udsultede den lang-

Digitized by Google

somt. Lige over for den ærværdige gamle Borg opførte de en helt ny Fæstning, og fra det Øjeblik af, da Kunstnernes Studieskoler var blevet oprettet — de holdt i Fjor i al Stilhed 25-Aars Jubilæum —, kunde man ikke blot hindre al videre Tilførsel, men man havde ogsaa den Glæde at modtage det unge Mandskab, der i store Skarer deserterede fra Akademiets Malerskoler. Nu skal det vist holde haardt selv for en Maler som Viggo Jchansen at løfte Modet hos Akademiets Besætning.

Nordmændene endelig havde ikke noget Akademi hjemme at bakses med; de skulde derimod forsøge, om de i det hele taget maatte være i Norge. Thi vel havde ogsaa tidligere Norge frembragt Kunstnere, men de havde ikke levet i deres Fødeland. Dahl havde malet norske Prospekter i Dresden, Tidemand Billeder af norsk Almueliv i Düsseldorf, Gude virkede som Lærer i Düsseldorf, Karlsruhe og Berlin — for blot at nævne de betydeligste. Nu, det vil sige i Tiden omkring 1880, gjaldt det for Maierne at vinde fast Fodfæste hjemme, eller med andre, mere ligefremme Ord: det gjaldt for dem at skabe et Marked for norsk Kunst i selve Norge. Vi Danske har lidt vanskelig ved at forstaa, hvad dette egenlig vil sige. Hos os er den dygtige Kunstner sin Løn værd; det fremgaar bl. a. af Skattelisterne. Men medens der hos os paa de aarlige Udstillinger sælges Malerier for Titusinder, sælges der i Norge kun for Tusinder. Her hjemme er der vel nok en Snes Mennesker, der har Lyst og Evner til at tage en Kunstner i Opløbet; i Norge er der egenlig kun een Mand, hvis Midler er hans Kunstsans jævnbyrdige; det er den Mand, hvis Navn pryder Titelbladet paa Andreas Auberts Udsigt over norsk Malerkunst i det 19. Aarhundrede. Staten, Kommunerne, højsindede Privatfolk stiller hos os aarlig Malerne store Opgaver. Gud skal vide, at Sansen for monumental Malerkunst her hjemme uden Skade kunde være større. Men i Forhold til Norge er Danmark paa dette Omraade et Vidunderland, et Kunstens Eldorado. Nu, da Norge har vundet fuld Selvstændighed, vil Kunstens Vilkaar vel ogsaa blive bedre. Man vil da ogsaa i Norge — ganske som hos os — være klar over, at Kunsten paa en Maade er Blomsten af Tilværelsen, og at den gode Kunst har det forud for Blomsten, at den ikke visner, men evig bevarer sin Duft og Farve.

Men det har i hvert Fald ikke været nogen Sinecure at er-

Digitized by Google

hverve Titlen som Kunstens Landnamsmænd i Norge, saadan som *Frits Thaulow, Christian Krohg* og *Erik Werenskiold* har gjort det. Den første af de tre har da heller ikke villet bære de Byrder, der er forbundet med den stolte Titel. Han har flyttet sine Højsædestøtter til Paris. Her, ude paa Boulevard Berthier, ejer han Hus lige ved Siden af en anden europæisk Navnkundighed, Yvette Guilbert. Saa vidt kan norske Malere bringe det udenfor Norge.

Fremmede har lidt vanskelig ved at forstaa den Strid, der er gaaet forud for den norske Udstilling, og hvis Efterdønninger ogsaa er naaet hertil. Thi de svenske Malere, vi for faa Aar siden stiftede Bekendtskab med, var mere end en „Gruppe". Den, der har set svenske Kunstudstillinger, vil have bemærket, at „Kunstnerforbundet" omsluttede Sverigs kraftigste Kunst, og skønt det indeholdt en Samling meget udprægede Personligheder, holdtes det sammen af den fælles Kamp mod det, der kaldes akademisk Malerkunst, som baade er noget ydre, Fremstillingsmaaden, men ogsaa noget indre, Kunstnerens Forhold til sit Emne. Nordmændene har nu ikke noget akademisk Maleri, ikke heller nogen privilegeret Kunst at slaas med; det er vel den egenlige Grund til, at de rives ganske i Flæng. For en Udenforstaaende synes det Kit, der sammenholder „Gruppe I" ikke at være af fastere Beskaffenhed end den Hvisken og Tisken, hvoraf Kliker dannes.

Hvorom alting er: Den norske Udstilling giver ikke noget paalideligt Udtryk for norsk Malerkunst, saadan som den er for Tiden. Der mangler noget af Hovedet og noget af Halen og et godt Stykke af Kroppen. Amaldus Nielsen (der ikke udstiller) bruger omtrent samme Midler og sætter sig lignende Maal som Fredrik Collett, men Midlerne er finere anvendte og Maalet højere. Man savner bitterlig denne Maler, der er omtrent det samme for norsk Landskabskunst, som Kyhn har været for dansk. Henrik Lund — for at nævne en af de yngste, der ikke udstiller — stræber efter de samme Maal som Laureng, men i sine bedste Ting med et større malerisk Talent. Skredsvig og Eyolf Soot, Sven Jørgensen og Halfdan Strøm, lutter Kunstnere der savnes, belyser den norske Naturalisme i hvert Fald lige saa godt som Eilif Peterssen, og kan være mere ejendommelig norske end Christian Krohg.

Dette kunde nu være som det vilde, hvis Udstillingen bar et

Digitized by Google

særlig udsøgt Præg. Men det gør den ingenlunde. Den indeholder en Hoben Billeder, der aldeles ikke egner sig for Eksport. Næppe en Femtedel af Udstillingens 343 Numre har selvstændig Betydning. Vil man gøre sig gal, kan man sige, at det egenlig er et ret stift Stykke at sende os hele denne Ladning usorteret paa Halsen, og at det ikke vidner om synderlig Agtelse for et dansk Publikum. Vil man være omgængelig, kan man lade som man ikke ser alt det daarlige, og blot søge at finde sig til Rette i det virkelig gode og betydelige.

Selv saa taalmodige Kritikere som Aubert, Jens Thiis eller unge Rolf Thommessen har sikkert stundom en Del Besvær med at fortolke de norske Malere for deres Landsmænd, thi i Norge veksler den maleriske Opfattelse brattere end vistnok i noget andet Land i Verden. Det kommer deraf, at der ikke er nogen egenlig fast Kunstskole i Norge; hver Gang der finder et malerisk Gennembrud Sted, sker det i Tilknytning til Udlandet. I vor Malerskole er der aldrig mere Uro i Geledderne, end at Sammenhængen kan paavises, men naar de norske Kritikere skal bruge Pegepinden for deres Landsmænd, maa de bestandig pege ud af Landet. Det vilde derfor ikke være underlig, om det norske Publikum en Gang imellem følte sig en Smule usikkert, thi skønt det Udvalg, vi for Tiden har paa Charlottenborg, kun indeholder Arbejder fra den sidste Menneskealder — det ældste er en Studie af Collett fra 1877 — har man her Prøver paa tysk Ateliermaleri, fransk Naturalisme, Friluftsmaleri, Valørmaleri og det, der kaldes Syntetisme. Hvert af disse Ord betyder et forskelligt Maal for Malerkunsten.

Man faar undertiden det Indtryk, at den maleriske Opfattelse, som de norske Kunstnere tilegner sig i Udlandet, er et Flag, der skal dække Ladningen. I *Hans Heyerdahls* Kunst er Flaget aabenbart mere værd end Ladningen, eller rettere Flagene, thi der er flere Duge; een, den bedste, er skaaret af tysk Atelierklæde med Farver fra Gallerierne, en anden er gjort af Fantin Latours fantastiske Lyseffekter. Men baade Billederne fra Montmartre og det store Figurbillede „Tilstaaelse" røber ubarmhjertig, at Lasten er tom. Skønt ogsaa *Eilif Peterssen* sejler under forskellige Flag, der er laant baade fra München, fra Krøyer og fra Roll, er hans Ladning dog langt vægtigere. Man beundrer mange dygtige og solide Enkeltheder i hans Billeder, selv om man stun-

Digitized by Google

dom har svært ved at undertrykke en Gaben over dem som Helhed. Kraftigst og dygtigst i enhver Henseende er det store Portræt af Arne Garborg. Den henkastede Stilling med venstre Arm slængt over den hvide Stoleryg, og den sammensunkne Holdning, med højre Haand halvknyttet under Hagen, antyder det opløste og midtpunktsavnende i den fremstillede Personlighed, og dette Indtryk understøttes af det tungsindigt grublende i Hovedet. Det er et ypperligt Karakterbillede, lige saa fast som Skikkelsen er opløst, gennemført lige ud til de store, løse Hænder, de bedste paa Udstillingen. Desværre ødelægges de kølige, sanddru Farver, hvori Billedet ellers er holdt, af den varme, rødbrune Ateliertone, hvormed hele højre Side af Baggrunden er overlagt.

Med kvindelig Smag og Elegance bærer *Harriet Backer* de forskellige maleriske Dragter, der er tilsyede i Udlandet, i Firserne fine og kunstfærdige Atelierfarver, som i Billedet med den røde Silkekjole, der løfter sig op fra den brune Baggrund, eller de nydelig behandlede Kar i „Bondestuen fra Bretagne"; i Halvfemserne er det saa Dagslyset, der gør rent i Stuernes og Kirkernes Kroge og fejer Ateliertonerne bort, og et og andet Forsøg i Tonemaleri dukker op, som den fint i blaat og hvidt stemte „Portrætskitse". Og baade i Gouache og i Olie har *Gerhard Munthe* tilberedt delikate Retter, der smager mere af Münchener-Køkken, end vi er vant til her hjemme, men som egenlig ikke passer for vore Ganer.

Selv *Werenskiold* har endnu i 1895 et Tilbagefald til Ateliermaleriet, nemlig i det brune Knæbillede af Henrik Ibsen. Men iøvrig havde Kunstneren allerede da forlængst malet Friluftsbilleder, som Kristiania-Museets Bondebegravelse, og forsøgt sig som Valørmaler. Det i malerisk Henseende fyldigste Arbejde, han udstiller, et Barnekammer med en Vugge og et Par Smaadrenge (1887), udmærker sig netop ved den Finhed, hvormed Børnenes Lød er givet i Lyset. Men Werenskiold har ogsaa forsøgt sig med den Formens og Farvens Simplificering, der benævnes Syntetisme (f. Eks. Billedet: Vinternat, Maaneskin), og i de sidste Aar har han stræbt at give enkelte Billeder malerisk Kraft ved at stille Farverne ubrudte mod hinanden.

Det er indtagende at se en navnkundig Mand saaledes Gang paa Gang kaste sig ud i nye maleriske Forsøg; men paa den

Digitized by Google

anden Side røber disse Forsøg, at Farven egenlig ikke er det rette Udtryk for Werenskiolds Kunst. Han udstiller ganske dilettantiske Billeder — som det ovennævnte „Vinternat", der ejes af Frithjof Nansen —, og intet af hans Malerier tilfredsstiller malerisk helt ud. Et af de bedste, Billedet af Prof. Sars, hvor det hvide Hoved er hensat fint og let som Sne, er ødelagt af Baggrundens knaldblaa Væg, og Kunstneren har nænnet at signere det med ildrødt. Men det er jo ogsaa med Sort paa Hvidt, at Werenskiold har vundet Navnkundighed som Nordens sjælfuldeste Illustrator. Udstillingen burde have stræbt at understrege dette.

Skønt Maleriet saaledes ikke er Werenskiolds egentlige Felt, er han dog sikkert for Tiden Norges sjælfuldeste Portrætmaler. Han indlader sig ikke — som Eilif Peterssen i Portrætet af Garborg — paa en Karakteristik, der naar lige ud til Fingerspidserne. Han griber Personligheden i raske Træk, navnlig igennem Aasynet, og mest gennem Blikket, der jo er Sjælens Spejl. Hvor er i Billedet af den gamle Professor Sars Blikket ikke skarpt, vaagent, klart og ungt bag Guldbrillerne; mysende og lysky i Billedet af den hvidblonde Professor Schønberg med det store, kantede Hoved; fast og maalbevidst i de to Portræter af Statsminister Michelsen. I saadanne Billeder støder det ikke, at Hovederne aabenbart er for store, thi de paagældende Mænd beherskes fra Hovedet af. Mest indtagende er dog Brystbilledet af en virkelig levende gammel Generalkrigskommissær, med St. Olafsordenens røde Baand under den sorte Kjole, og det glatragede Ansigt knejsende over det hvide Slips. Ved ganske lette Midler — Holdningen, Minen, Haarsætningen — har Kunstneren løftet denne gamle fine Herre med den eventyrlige Titel op over Dagen og Virkeligheden og lige lukt ind i et H. C. Andersen'sk Eventyr.

Alle disse Malere har hvert Tiaar ladet sig nye Klæder sy i Udlandet. Men een, *Fredrik Collett*, virker mellem dem som en Klassiker, fordi han har arbejdet med de samme maleriske Midler, som han har tilegnet sig for en Menneskealder siden. Det er en varm, brunviolet Tone, der danner Grundfarven i hans Billeder; ud fra den løser sig Snemassernes Hvide — thi det er lutter Vinterbilleder han maler —, Himlens Graa og nu og da røde Striber i Luften. Men hans Billeder er ikke blot male-

Digitized by Google

risk sikkert afvejede; han kender ogsaa Liniernes Hemmeligheder. Det er Foreningen af Farvemassernes Fordeling og Liniestrukturen, der giver hans Billeder deres rolige, klassiske Holdning. Det egenlige Haandelag i hans senere Arbejder staar dog ikke ret paa Højde med den maleriske og dekorative Virkning. Behandlingen er noget flosset og ulden, stundom grov. Hans „gamle Indgangsport til Rigshospitalet" (fra 1877) er dog ikke blot et sandt Paradigma paa Billedkomposition: Pillernes og Gitterets rette og Forgrundstræernes lunefulde Linier holder Mellemgrundens Bygninger tilbage, og disse fjerner atter de blødt fortonede Baggrundstræer. Men den Lethed og Aandfuldhed, hvormed Billedet er modelleret op, og den udsøgte Finhed i Tonerne gør det til et af Udstillingens allermest forfriskende Værker.

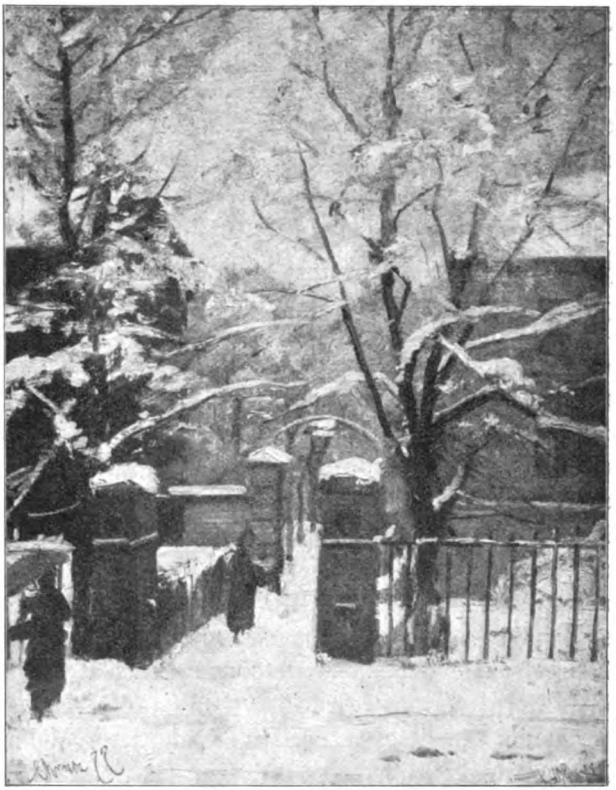

Fredrik Collett, Indgangsport til det gamle Rigshospital. 1877.

Christian Krohgs Billeder fra Firserne er just i den for Kunstværker allerfarligste Alder, i hvilken det enten gaar mod Forglemmelse eller Udødelighed; de har nemlig mistet Aktualitetens Tiltrækning, men er endnu ikke gaaet over i Historien. Det er derfor til den største Hæder for dem, at uagtet vore Dages

Digitized by Google

Malerkunst sætter sig andre Maal, er der ikke faldet et Fnug af Forældelsens Støv over dem. De synes at have bestaaet Ildprøven.

Hans Billeders Virkning understøttes først og fremmest ved den Maade, hvorpaa de er afskaarne. Kunstneren fører Rammen tæt hen om Figurerne, som i Billedet af den gamle Kone i Søndagsstadsen eller den lille syge Pige, der hviler i sin Lænestol. I Billedet fra „Kobbergrunden" er Rammens Overkant lagt under Søens Horisont, og Baaden, der sejler ind fra højre, overskæres af Rammen. Man har unægtelig en stærk Fornemmelse af at være paa Søen, og af at Fartøjet suser hen over Bølgerne. I Billedet af den sovende Moder ved Vuggen er Overkanten lagt saa lavt, at Konen maatte støde Hovedet op igennem den, hvis hun rejste sig. Herved faar Beskueren et Indtryk af Stuens Lavloftethed. I andre Billeder ligger Skibes Skrog skraat til Horisontlinien, saa vi bliver delagtige i Duvningerne.

Desuden overskærer Kunstneren tilsyneladende sine Billeder rent vilkaarlig udadtil; det er et Hjørne af en Stol, en Ende Tov eller lign., som overskæres af Rammens Underkant. Og han drager Forgrundsfigurer og Forgrundsgenstande saa langt frem, at de — som i Eventyret — synes at løsne sig fra Billedfladen, idet de svulmer op som paa en Fotografi. Vi kender disse Principer for Billedafskæring fra vor egen Malerkunst i Firserne, men ingen anden nordisk Maler har gennemført dem saa konsekvent og saa radikalt, og ingen anden nordisk Malers Billeder har et saa levende, overvældende Præg af at være vilkaarlige Udsnit af Virkeligheden.

Dette beror ogsaa paa, at Krohg som Maler svælger i Stofferne. Tag et Billede som „Sygt Barn". Her er de forskellige Stoffer, Natkjolens smaarynkede Linned, det hvide Uldtæppe og Barnets voksblege Hud mod det hvide Pudevaar givet med fuldkomment Mesterskab. I Billedet af Sypigen, der ved Morgengry er falden i Søvn ved Symaskinen, staar den matlysende Lampe herligt sammen med det blaastribede Gardin, der gennemskinnes af Dagskæret. Men ellers er det ikke Farvernes Sammensmeltning, der udmærker Krohgs Billeder. Smukkest sammenholdt i Tonen er vel Skagensbilledet af Moderen ved Vuggen (hvis røde Farve atter bryder Tonen) og et andet overmaade kraftigt Billede fra Skagen, en gammel Kone, der skærer Rugbrød. Ellers

Digitized by Google

styrter Kunstneren sig som en Løve over Stofferne, uden at tage synderligt Hensyn til Luften som Formidler. Der er ofte noget luftløst i hans Billeder, saa Genstandene staar noget haardt mod hinanden og Billedet som Helhed virker en Smule raat. Den bekendte Fremstilling af en forslidt Arbejderkone, der formanende tager sin letsindige Datter om Armen, er baade et Eksempel paa Krohgs overvældende Stoflighed og hans Kunsts Luftløshed.

Enkeltstudien er Grundlaget for Krohgs faste og mandige Kunst. Ved Hjælp af Enkeltstudier bygger han sine figurrige Billeder op, og man kan, om man vil, atter dele dem i deres Enkeltheder. Det gælder f. Eks. om det store, elskværdige Billede „I Ballien", hvoraf der uden Vanskelighed kunde gøres et Par fortræffelige Billeder. Saa langt som Studien kan bære, saa langt naar Krohg i sin Kunst, men heller ikke videre. Den hellige Enfold, der er tilstræbt i Holdningen af den hvidhaarede og sortklædte „Faster", ser en Smule tillavet ud, og den honninggule Farve i Haar og Ansigt er tæt op ad det vamle. I det sidste Tiaar har Kunstneren i sine Portræter tilstræbt noget livfuldt paa Bekostning af Enkelthedernes Gennemførelse. Men den Fare, der stedse har truet ham — nemlig et Stænk af det vulgære i Farven og ogsaa i Opfattelsen — er da, navnlig i et Par Kvindeportræter, traadt hans Kunst betænkelig nær.

Alt, hvad der ikke er givet Krogh som Kunstner, finder man hos *Edvard Munch*. Hans Farver jubler og klager; hans Billeder slaar ikke ved deres Sanddruhed, men griber ved Farvestemningens Magt; hans Kunst har det dybe Perspektiv, han løfter sig højt over Dagliglivet. Ogsaa han har malet et Billede af et sygt Barn. Krohgs lille Pige er sat til Rette for at afbildes, og gengivet saa vidt som et skarpt Øje og en dygtig Haand formaar. Hos Munch er det en Farvefantasi i rødgyldent, hvidt og blaasort; og det er en Sjæl, der forklaret løftes ud af Tilværelsens Tynge og et Menneske, der bøjes mod Jorden. Kummer og Forjættelse, Mørke og Lys, de to Magter der behersker Malerkunsten, som de behersker Tilværelsen, har i dette Billede faaet det aandigste, skønneste Symbol.

Dog det mest gribende Billede paa Udstillingen er Munchs „Vaar". De svulmende Linier i Gardinet, der bevæges af Foraarsvinden, Bordtæppets robuste Former og den ældre Kones

Digitized by Google

runde Omrids fremhæver det slappe og indfaldne ved den stakkels dødssyge unge Piges Skikkelse, der er Billedets Centrum, og hendes hektisk blege Hoved paa den hvide Pude udhæves mod Mahogniskabets sunde mørkebrune Farve. Og hvilket sæl-

Edvard Munch, Sygt Barn. 1896.

somt bevægende Billede, bygget, som det er, paa Modsætningen mellem Foraar, Lys, Farvejubel — og haabløs Undergang.

Desværre har Kunstneren, der med saadanne Billeder har tilført norsk Malerkunst det højeste og det dybeste, som den endnu har naaet, i senere Arbejder hengivet sig til vegere og blødere Farvefantasier, der vel har nogen Sjæl, men intet Legeme. Og desværre for Udstillingen er den Billedhugger, der sikkert for Tiden er den betydeligste i den germanske Verden overhovedet, *Gustav Vigeland,* kun mangelfuldt repræsenteret. Thi

Digitized by Google

hans Buster er ganske visť Vidnesbyrd om en glimrende Overfladebehandling, men de røber ikke, hvad Vigeland er som Kunstner.

Af andre udstillende Kunstnere forekommer *Eiebakke* os helt hjemlig som den Elev af Zahrtmann han er — endnu med Eftertryk paa Elev —, og Gerhard Munthe helt fremmed med sin dekorative Kunst, der knytter Forbindelse med Jærnalderens og Middelalderens retlinede Ornamentik og Figurstil. Vi har Grund til at misunde Nordmændene deres illustrerede Snorre-Oversættelse — hvortil Munthe og den tidlig bortkaldte Egedius har givet de mærkeligste Bidrag —, saa meget mere, som vi i Niels Skovgaard har en Kunstner, der egner sig bedre til Saxo-Illustrator end til Arkæolog. Interessante er *Thorvald Erichsens* Forsøg paa at uddrage en malerisk Essens af Genstandene. Finest virker hans Billeder, jo mindre substantielle Genstandene er (Glas, Tüll, Blomster). Seværdige er ogsaa *Laurengs* Forsøg i Linieholdning og Farve-Forenkling.

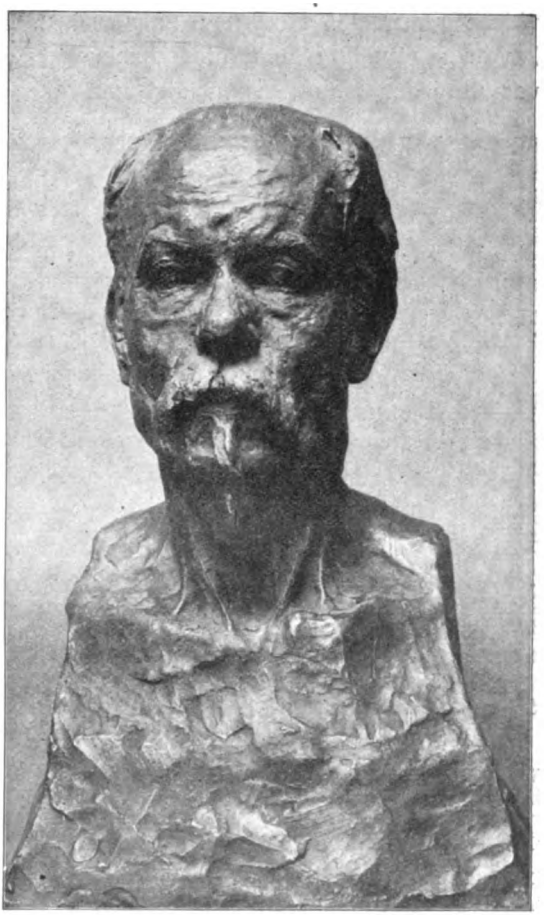

Gustav Vigeland, Buste af Arne Garborg. 1903.

En broget Skare, denne „Gruppe I", som det for Eftertanken ikke er let at faa under samme Hat. Og dog, lad os til Slut forsøge det.

Digitized by Google

De har i Norge et Ord, hvortil vi ikke ejer noget tilsvarende dansk Udtryk; det er Ordet Slarv. Naar en Mand gaar i Selskab med ulastelig sort Kjole og smudsige Flipper, er han en Slarv, som en elskværdig Dame engang forklarede, efter et hurtigt Blik op til Spørgerens Hals. Men Ordet har ogsaa et videre Omraade. Det blev engang brugt om en Kritiker, der havde skrevet et aandfuldt Arbejde, hvori alle Positiviteter var unøjagtige. Vor Malerkunst har ikke faa Spidskjoler at op-

W. Wetlesen, Heste i Snevejr. 1903.

vise, og ogsaa en og anden smudsig Flip, men den Forening af noget udmærket godt med noget græsselig, ubegribelig daarligt, der er betegnende for den norske Udstilling, kender vi ikke rigtig til i vor Malerkunst. Naar der syndes hos os, er det i Reglen ikke af Ligegyldighed, men gærne af overdreven Pertentlighed. Vort Kravetøj skal ikke blot vaskes, men ogsaa stives forsvarligt. At der er Kunstnere paa den norske Udstilling, der tagne som Helhed kunde trænge til en ordenlig Storvask, er tidligere antydet, men det uforstaaelige er, at de har faaet Lov at komme herned. De svenske Malere, der var her for faa Aar siden, mødte alle i fuld Puds; blandt dem var ingen Slarver. Men hele den Række dygtige norske Malere, der er omtalt i det

Digitized by Google

foregaaende, udstiller hver for sig Billeder, som ikke har anden Interesse end den at vise, hvor slet selv gode Kunstnere kan male; og ikke nok med det: ogsaa de fremragende Arbejder indeholder ved Siden af det udmærkede en saadan Mængde halvgjort og daarlig gjort og slet ikke gjort, at det er nok til at fylde en stor Vaskekurv. En Maler, *Wetlesen,* har — for at gribe et Billede i Flæng — malet „Heste i Snevejr", hvor den dalende Sne, den tiltagende Snetykning, hele Vejrligets Virkning er givet med den største Kraft, men saa har han fuldendt Billedet med nogle Heste, hvoraf de to i Forgrunden er rene Trædyr. Dem har Slarven gjort. Og helt ud til underordnede Biting strækker sig denne manglende Sans for gennemført Toilette. Katalogen, der skulde tjene Publikum til Støtte, er et sandt Mønster paa Utilstrækkelighed; Billedtitlerne er gennemgaaende utilstrækkelige, Aarstallene, for saa vidt de overhovedet findes, gennemgaaende urigtige, og selv Kunstnernavnene stundom galt stavede. Ogsaa denne Katalog har Slarven gjort.

Christian Krohg, der har et godt Blik for sine Fagfællers svage Sider, har engang med andre Ord sagt det samme, der er fremsat ovenfor. Det var i Aaret 1888, at han skrev om de unge norske Malere paa den store nordiske Udstilling her i Byen: „naar de synes der er kommet noget godt i billedet, saa standser de, bange for at ødelægge det gode. De arbeider paa et lykketræf, og regner paa, at der ved et heldigt tilfælde skal komme dumpende noe godt i billedet, saa skal de nok vide at stanse og holde paa det." Men naar han tilføjer: „De kan ingenting," er dette næppe en helt rigtig Forklaring. Allerede i gamle Dahls Billeder var det storladne Anslag forenet med en skødesløs Gennemførelse. Nej det er vist snarere Slarven, der er paa Spil.

Naar man i nogen Tid har set paa de samme farvede Flader, bundfælder der sig tilsidst i Ens Bevidsthed et bestemt Farve-Indtryk. Dansk Malerkunst er for Øjeblikket mest tilbøjelig til at bruge Sordinen; svensk holder mest af at anvende Pedalen. Nordmændene kan baade bruge Sordine og Pedal, men deres Farvemusik klinger altfor ofte falsk. Enhver Københavner kan foran *Frits Thaulows* Billede af Marmorbroen se, hvorledes Baggrundens røde Tage falskeligen er sat et Par Toner for højt op, og enhver Maler iagttager foran flere af Kunstnerens Billeder, hvorledes Farvetonerne snart smelter, snart smælder — omtrent som

Digitized by Google

Modetenorens Toner, der kildrer sig ind i det store, det grove Publikums Ører. Med mindre Bevidsthed, men ogsaa med mindre Talent, stemmer *Lars Jorde* gærne Enkelthederne et Par Toner i Vejret, saa de klinger falsk mod hinanden, og *Nicolai Astrup* har i sine Landskaber hensat højstemte Farver, der skurrer mod Billedernes brune Totalholdning. Hans „Model" er derimod et forbløffende virkningsfuldt Arbejde.

Der er naturligvis Billeder paa Udstillingen, hvis Farveholdning er fornemt behersket, først og fremmest Colletts Arbejder, og Munthes Olie- og Gouachebilleder, og et enkelt af *Kitty Kiellands* Arbejder, Tørvemosen fra 1882. Men saa er der rigtignok ogsaa et stort Billede, der har en Æresplads i Kristianias Nationalgalleri, Werenskiolds Portræt af Erika Nissen. Rent bortset fra hvad Billedet betyder som Portræt virker det flaaede hvide i Ansigtet og Kjolens flaaede Røde øjensønderrivende til Baggrundens nedstemte Tapet. Og en paa sin Vis talentfuld Maler, *Harald Sohlberg,* har opdyrket den falske Farvevirkning som Specialitet. Hans Billeder er virkningsfuldt komponerede, han er en Virtuos med sine Tubefarver, som han snart anvender fortyndede, klare og gennemsigtige, snart matte, tykke og uigennemsigtige, snart til at modellere op fra Billedfladen. Men Virkningen af hans Billeder beherskes af de falsk opstemte gule, røde og grønne Farver.

Trods alt hvad der kan indvendes mod den norske Udstilling, er den alligevel tiltrækkende, netop paa Grund af de skarpe Modsætninger; naar godt og ondt, fast og flydende, det sikre og det famlende er saaledes forenet, betyder det vel, at den norske Malerkunst staar under den kraftige Gærings Tegn.

FRANCIS BECKETT.

Digitized by Google

TO DANSKE SPROGFORSKERE

(I ANLEDNING AF NYROPS OG JESPERSENS SENESTE ARBEJDER)

SAMTIDIG med at Professor *Kr. Nyrop* er i Færd med at udgive sin store *Grammaire historique de la langue française,* har Professor *Otto Jespersen* udsendt en Bog med Titlen *Growth and Structure of the English Language.* Tilfælles har disse to Værker først og fremmest det, at de behandler Sprog, som staar forrest i det dannede Publikums Interesse, og at de er skrevet i en mønsterværdig, letlæselig Form, om det end kun er Jespersens Bog, der i Ordets egentligste Betydning kan kaldes populær. Begge Værker har fremdeles paa en smigrende Maade henledet Udlandets Opmærksomhed paa Danmark. Men ellers er de meget forskellige og indtager en meget forskellig Plads i deres Forfatteres Produktion.

Nyrops Bog, der begyndte at udkomme 1899, er en Haandbog, ligesaa meget bestemt til at slaa efter i som til at læses i Sammenhæng; den er beregnet til at udgøre 4 Bind: Lydlære, Bøjningslære, Orddannelses- og Betydningslære, Syntaks. Første Bind, som indeholder Lydlæren, blev hurtig udsolgt, og en ny Udgave udkom 1904. Andet Bind (Bøjningslære) udkom 1903. Værket, hvoraf saaledes Halvdelen foreligger, er et Hovedværk indenfor den franske Filologi; det er hjemme og ude blevet modtaget med Ros og Begejstring og vil til alle Tider være at regne for et Hovedværk i Danmarks sprogvidenskabelige Litteratur; og endelig er det ogsaa — ialfald hidtil — Hovedværket i Professor Nyrops videnskabelige Produktion.

Digitized by Google

Otto Jespersens nye Bog har indbragt ham en smuk Anerkendelse, idet den fra fransk Side er blevet belønnet med den anselige Volney-Pris. (Prisen er indstiftet af den bekendte Grev Volney, der levede 1757—1820 og spillede en Rolle under den franske Revolution; han var Medlem af den grundlovgivende Forsamling; under Terrorismen svævede han i Fare som Tilhænger af Gironden; som Medlem af Senatet modsatte han sig Bonapartes Planer og stemte 1804 mod Kejserdømmet; han indgav derefter sin Demission som Senator, men den blev ikke modtaget. Napoleon behandlede ham meget naadigt, men han blev alligevel til det sidste sine frisindede Idealer tro. Han havde i sin Ungdom rejst i Ægypten og Syrien, og han har skrevet forskellige historiske og sprogvidenskabelige Værker om Orienten. Efter sit Fængselsophold under Rædselsperioden gjorde han en Rejse til Amerika og skrev en Bog om Amerika).

Men Growth and Structure of the English Language er alligevel ikke Jespersens Hovedværk. Det betydeligste Værk i Jespersens hidtidige Produktion er ubetinget hans store Fonetik (1897—1899) tilligemed den tyske Bearbejdelse deraf („Lehrbuch der Phonetik" og „Phonetische Grundfragen"). Ogsaa i Omfang og Indhold er Jespersens engelske Bog meget forskellig fra Nyrops store Grammatik; den svarer nærmest til Nyrops Indledning (de første 160 Sider af Bd. I), hvori Sprogets almindelige Historie fortælles, og hvori der meddeles nogle sprogfilosofiske Begreber.

Nyrops og Jespersens Navne har ofte været nævnet sammen. De er de berømteste af vore yngre Sprogforskere (yngre maa jeg vel have Lov til at kalde dem, da ingen af dem endnu har naaet de 50 Aar; men forøvrigt er det over 20 Aar, siden Nyrop erhvervede Doktorgraden, og over 15 Aar siden Jespersen erhvervede sin, skønt begge har en lang videnskabelig Virksomhed forud for Disputatsen, og Nyrop har allerede været ansat ved Universitetet i 18 Aar, Jespersen i 13 Aar). De beklæder, om jeg saa maa sige, Nabolærestole ved Universitetet; de samler begge to en talrig Tilhørerskare om sig og udøver stor Indflydelse paa de studerende (der er allerede en hel Skole af Filologer, som er paavirkede af Jespersen; nogen egentlig Nyrop'sk „Skole" er der næppe, men der er nok af dygtige Filologer, som er hans Elever). De har endelig i Forening i en længere

Digitized by Google

Aarrække (1890—1903) udgivet et Tidsskrift for danske Folkemaal og Folkeminder. Men trods alle Berøringer og Lighedspunkter har hver af dem som Sprogforsker sit særlige Fysiognomi.

Nyrop er i Besiddelse af en rentud forbløffende Alsidighed. Det store Publikum kender sikkert bedst hans kulturhistoriske og litteraturhistoriske Arbejder og nogle sproglige Arbejder, som staar i nær Berøring med Kulturhistorien: „Sprogets vilde Skud" (1882); „Ordenes Liv" (1902), som Aaret efter oplevede en tysk Udgave; „Navnets Magt" (1887); „En Theaterforestilling i Middelalderen" (1892); „Kysset og dets Historie" (1897); „Romanske Mosaiker, Kulturbilleder fra Rumænien og Provence" (1885); „Nej, et Motivs Historie" (1891); „Den oldfranske Heltedigtning" (1883), der blev oversat paa Italiensk 1886. Ved Siden heraf har han udsendt en hel Sværm af fortrinlige Hjælpemidler til Studiet af Fransk, Italiensk og Spansk (Lærebøger, Grammatikker, Litteratur-Udvalg); til denne Klasse hører ogsaa hans Manuel phonétique du français parlé (udkommen i en fransk og to danske Udgaver). Hertil kommer saa endelig saadanne Arbejder som hans Disputats „Adjektivernes Kønsbøjning i de romanske Sprog" og hans historiske franske Grammatik. Jeg har i denne Opregning endda set bort fra talrige Tidsskriftartikler (bl. a. om folkloristiske Emner). Beskrivelse og Historie er den fælles Nævner for hele denne mangfoldige Forfattervirksomhed; Kultur og Sprog interesserer Nyrop næsten ligeligt, dog med Overvægt for Sproget; han er Kulturhistoriker og Sproghistoriker, men mest Sproghistoriker.

Jespersen er derimod først og fremmest Sprogfilosof. Naturligvis bruger jeg her Ordet Filosof i moderne Betydning. Det betegner ikke en Mand, som suger dybsindige Teorier ud af sine Fingerspidser eller henter altomfattende Systemer op af sin Bevidstheds Dyb. Vor Tids Filosoffer gaar ikke af Vejen for det konkrete Stof og de møjsommelige Enkeltundersøgelser; derved bliver naturligvis Grænsen mellem Filosofi og Enkeltforskning noget mere flydende, og maaske vil een eller anden undre sig over, at jeg gør Nyrop til Sproghistoriker og Jespersen til Sprogfilosof, skønt Nyrops Disputats indlededes med en fortrinlig sprogfilosofisk Undersøgelse, der ingenlunde er gaaet sporløst hen, og skønt flere af hans mest bekendte Arbejder („Ordenes Liv" o. s. v.) godt kan betegnes som sprogfilosofiske, medens paa den anden

Digitized by Google

Side Jespersens Forfatterskab i stor Udstrækning kunde synes at være ganske parallelt med Nyrops.

Der er imidlertid trods al Lighed en tydelig Forskel. For det første har Jespersen ikke Nyrops næsten ligelige Interesse for Kultur og Sprog. Vel har han bl. a. ved sin Bog om „Chaucer's Liv og Digtning" og ved „The England and America Reader" med tilhørende Noter vist sin Interesse ogsaa for Kultur og Litteratur; men denne Side af Filologien spiller alligevel i hans hele Virksomhed kun en uvæsentlig Rolle. Og ogsaa Afgrænsningen af det sproglige Studieomraade er anderledes end hos Nyrop. Det er baade snævrere og videre. Nyrops Omraade er en hel Sprogklasse, de romanske Sprog, en halv Snes beslægtede, men dog til Dels meget forskellige Idiomer (Tallet kan naturligvis beregnes forskelligt; i sin Disputats behandler Nyrop ialt 20 forskellige romanske Dialekter gennem forskellige Tidsperioder). Jespersen repræsenterer ved Universitetet kun eet Sprog, Engelsk. Men hans Interesse strækker sig rigtignok langt videre, dens Grænser bestemmes ikke af Sprogenes Slægtskab. For Dansk har Jespersen gjort overmaade meget, især igennem Tidsskriftet „Dania". Og i Virkeligheden kan der ikke tænkes noget bedre Grundlag for Iagttagelse af Sprogets Liv end Modersmaalet i Forbindelse med et fremmed Sprog, som gøres til Genstand for et saa uafbrudt Studium, at det ophører at være fremmed. Men forøvrigt anser Jespersen end ikke de allerfjerneste Sprog for at være ham uvedkommende. I sin Disputats tumlede han bl. a. paa en skarpsindig Maade med Bantu-Sprogene fra Sydafrika; i hans engelske Bog „Progress in Language" fandtes der interessante Bemærkninger om Kinesisk, og midt i den travle Tid, da han forberedte sine seneste tyske og engelske Værker og stod i Begreb med at foretage en Rejse til Amerika, satte han sig paa Skolebænken og lærte Finsk hos Vilh. Thomsen. Jespersen interesserer sig ikke for en bestemt Sproggruppes Historie, men for Sprogets almene Love, og derfor for alle Sprog i Verden. — Der er en naturlig Sammenhæng mellem alt, hvad der hedder Sprogvidenskab; men den enkelte Forsker maa nødvendigvis begrænse sig. Vil man aktivt omfatte baade Kultur og Sprog, maa man have hele Nyrops mægtige Begavelse for at kunne binde an med saa stor en Sproggruppe som den romanske Sprogklasse. Nøjes man med at være Sproghistoriker, kan man dyrke et

Digitized by Google

noget større Omraade (f. Eks. den indoeuropæiske Sprogæt); en Vilh. Thomsen tør endogsaa tage det op med en hel Række Sprogætter. En saadan sproghistorisk Beskæftigelse med et meget stort Omraade giver naturligvis udmærkede Betingelser for sprogfilosofiske Iagttagelser, men levner næppe Tid til nogen synderlig litterær Produktion i den Retning. Vilh. Thomsen har vel mundtligt i sine Forelæsninger udviklet sit Syn paa Sprogets almene Love og derved udøvet stor Indflydelse bl. a. paa Jespersen; men hans trykte Arbejder er saa godt som alle rent sproghistoriske. Den, der lægger Tyngdepunktet for sin Virksomhed paa det sprogfilosofiske Omraade, maa afgrænse sine Studier paa den Maade, som Jespersen har gjort det; han maa saa at sige udtage et Antal Prøver paa Sprogudvikling fra alle Verdensdele, idet han lader andre om de sproghistoriske Enkeltheder, og kun paa et enkelt snævrere Omraade kan han selv tillige dyrke Sproghistorien og Filologien.

Jespersen har ligesom Nyrop udgivet et betydeligt Antal pædagogiske Hjælpemidler (til Engelsk og Fransk); men ogsaa her viser sig Træk, der ikke træder frem hos Nyrop. Hos Jespersen findes en stærk almen sprogpædagogisk Interesse. Han var i sin Tid Formand for Foreningen Quousque tandem, der arbejdede for en forbedret Undervisning i de levende Sprog (nøjagtigere Udtale, Krig mod Oversættelsesøvelserne, som ofte nok danner en ligefrem Hindring for en Smule Leven sig ind i de fremmede Sprog); og hans livlige og fornøjelige Bog „Om Sprogundervisning" vil endnu være i alles Minde. En Følge af denne pædagogiske Interesse er det, at nogle af Jespersens Lærebøger er beregnede netop for de første Begyndere.

Lærebøgerne er tildels at betragte som den praktiske Anvendelse af Jespersens fonetiske Studier. Om Jespersens Virksomhed som Fonetiker skal jeg ikke udbrede mig; det maa være nok at sige, at den har skaffet ham en Førsterangsstilling blandt alle Nutidens Forskere paa dette Omraade. Og jeg skal desuden blot fremhæve, at Jespersen ogsaa her stræber efter det almene; det er ikke et enkelt Sprogs Fonetik, han dyrker, men Fonetikken i al Almindelighed. Men han vover ikke at udtale sig om Lyd, som han ikke mange Gange har hørt og lært at efterligne til Indfødtes Tilfredshed. Hans Eksempler er derfor hentede fra de Sprog, han kender bedst, i første Række Dansk og Engelsk,

Digitized by Google

dernæst Fransk og Tysk, og endelig Norsk, Svensk, Færøisk, Islandsk, Italiensk, Hollandsk, Russisk o. s. v. Jespersen hører til den engelsk-skandinaviske Skole af Fonetikere, som lægger Hovedvægten paa Lydenes Frembringelsesmaade; han har udtænkt et sindrigt System til kort og nøjagtig Angivelse af de enkelte Elementer af den samlede Organbevægelse, der frembringer en Sproglyd; Artikulationen af f. Eks. et dansk *d* i et Ord som *da* bliver efter dette System angivet ved Formlen $\beta 0^{\text{ef}} \delta 0\, \varepsilon 2$.

Jeg har nævnet dette System af Formler som Eksempel paa Jespersens skarpe og klare Analyse, der ikke standser, før den har naaet de mindste Enheder. Dette er sikkert den Egenskab, som hans Medforskere vil være ham mest taknemmelige for. Men en særlig æggende og vækkende Kraft, der navnlig vil spille en Rolle for de yngre, har Jespersens dristige Syntese. Hvor meget han end holder sig i Virkelighedens fulde Dagslys for der at studere Livets gyldne Træ, er han dog, som han selv siger, ikke mørkeræd for Teorier; han har Mod til at forfølge en Tankerække til dens yderste Konsekvenser og har især vist denne Egenskab i sin engelske Bog „Progress in Language". Hans Udgangspunkt er her en Protest mod en ældre Tids Sprogvurdering, der satte Græsk og Latin saa højt paa Grund af deres rige Bøjningssystem og betragtede det som en Degeneration, naar et Sprog blev formfattigere. Den tyske Sprogforsker Schleicher mente saaledes, at Sprogene i den historiske Periode stadig gik ned ad Bakke, og at alle vore nulevende Sprog var senile Sprogeksemplarer. Ved denne Vurdering har Schleicher vel næppe tænkt paa Sprogenes praktiske Brugbarhed; men idet Jespersen hævder, at dette Synspunkt er den eneste mulige Værdimaaler for Sprogenes Fuldkommenhed, kommer han til det Resultat, at ikke Formrigdom, men Formfattigdom er et Fortrin. Hvad man kalder Afslibning, skulde man hellere kalde Tilslibning. Naar Sprogene nu i de (faa) Aartusinder, i hvilke vi kan forfølge den sproglige Udvikling paa en (lille) Del af Jordkloden, bestandig er blevet formfattigere, saa betyder det, at de er gaaet fremad. — Vi ser adskillige nye Bøjningsformer opstaa. De romanske Sprogs Futurum (fr. *j'aimer-ai* o. s. v.) er en Sammensmeltning af Verbets Infinitiv med Hjælpeverbet „har"; den danske Bestemthedsbøjning ved Navneordene *(Manden)* beror paa Sammensmeltning af Navneordet med et følgende Stedord; og vort Passiv *(kalde-s)*

Digitized by Google

er oprindelig en Sammensætning med „sig". Men hvad der saaledes er skabt af nyt, er mindre end, hvad der er tabt af gammelt. I det hele taget kan vi altsaa i den historiske Tid konstatere en Bevægelse fremad mod et simplere Formsystem. Jespersen antager, at den samme Bevægelse ogsaa bestandig har fundet Sted i forhistoriske Tider; jo længere vi tænker os tilbage i Tiden, des mere indviklet og sammenfiltret maa vi altsaa tænke os, at Sproget har været. Og gaar vi tilstrækkelig langt tilbage, maa vi naa til en Sprogtilstand, hvor der overhovedet ikke gaves enkelte Ord, men kun en uanalyserbar Mellemting mellem Nattergalesang og Kattemusik (sml. *Tilskueren* Okt. 92). Dette er Oprindelsen til Sproget. — Indenfor denne Ramme indeholder Jespersens Bog en Rigdom af skarpsindige Iagttagelser, slaaende Bemærkninger, friske Synsmaader; den har udøvet stor Indflydelse, er blevet meget læst og vedbliver endnu efter 12 Aars Forløb at spille en stor Rolle hjemme og ude, bl. a. ogsaa i Tyskland. Ikke desto mindre er Jespersens sprogfilosofiske System altfor brøstfældigt til at undgaa den Skæbne, som saa mange Systemer har haft: at styrte sammen. Det staar og falder med den Sætning, at Udviklingen i Sproget bestandig følger en og samme Retning: fra sammenfiltrede Sætninger mod isolerede Ord. Det er nu ganske rigtigt, at Tab af Bøjningsformer i den historiske Tid spiller en større Rolle end Sammenfiltring af selvstændige Ord til uopløselige Bøjningsformer. Men begge Processer forekommer, og intet hindrer os i at antage, at de i ældre Perioder mere end nu kan have holdt hinanden Stangen, eller at Sammenfiltringen endogsaa til Tider kan have haft et stærkt Overtag. Der er ikke Tvivl om, at de forskellige Folkeslags forskellige Psykologi kan sætte sit Mærke paa Sprogets ydre Form; men ogsaa de forskellige Tidsaldre har hver sin forskellige Psykologi, og saa meget kan denne Forskel nok have at betyde, at Processer, der er ret hyppige nutildags, kan have været endnu langt hyppigere tidligere. I saa Fald kan man godt holde fast ved den paa Forhaand sandsynlige Antagelse, at Sproget er begyndt med isolerede Ord uden Bøjning. Hvad vore allerfjerneste Forfædre har præsteret i Retning af højere Kattemusik, kan have været en Gymnastik for Taleorganerne og Forskole for Sproget, men ikke selve den Kærne, hvoraf Sproget har udviklet sig. Der er intet paafaldende i, at Sproget er begyndt med en Til-

Digitized by Google

stand, som i en enkelt Henseende (ved sin Mangel paa Bøjning) lignede den, det nu stiler henimod. Lignende Forhold bliver man vistnok ofte nødt til at antage ogsaa paa andre sociologiske Omraader. Og det betyder ikke, at Sprogudviklingen har kørt i Ring, men kun, at Bøjning eller Ikke-Bøjning er et underordnet Moment i Udviklingen. — Men lad Systemet være forfejlet; ved den tankevækkende, rigt dokumenterede og skarpsindige Maade, hvorpaa det er fremsat, kan det have Betydning som Tilskyndelse til Arbejde og Undersøgelse. Og naar netop for Øjeblikket en ung dygtig Sprogforsker (cand. mag. William Thalbitzer) med ægte videnskabeligt Forskermod og aarelangt Afkald paa Civilisationens Goder til Gavn for Videnskaben og til Ære for vort Land har givet sig i Kast med et i ganske særlig høj Grad sammenfiltret og formrigt Sprog (Eskimoisk), saa har utvivlsomt Paavirkning fra Jespersen og hans System her spillet en Rolle med.

Naar Jespersen i sin „Progress in Language" saa stærkt var kommet ind paa at vurdere Sprogene efter deres praktiske Brugbarhed og desuden havde arbejdet sig ind i den Forestilling, at Brugbarheden i langt højere Grad, end den direkte Erfaring viser, skulde være afhængig af visse Ejendommeligheder ved den ydre Form (Korthed, Ubøjelighed, Regelmæssighed), saa var det at vente, at han ikke vilde undlade at drage praktiske Konsekvenser heraf. Hans Bestræbelser i den Retning har stærkest faaet Udtryk i Artiklen „Dansk Sprogrøgt" (*Tilskueren* Marts 1902). Ogsaa i Artiklen om „Verdenssprog" (*Tilskueren* Juni 1905) har Jespersen Blikket vendt mod praktiske Spørgsmaal.

Jespersens sprogfilosofiske Interesse skinner igennem, selv hvor han som i sin nyeste Bog behandler sproghistoriske Emner. Og omvendt kan man sige, at Nyrop vedbliver at være Sproghistoriker, selv hvor han drøfter sprogfilosofiske Problemer. Han drøfter dem ikke for deres egen Skyld, men for at finde den Ariadnetraad, som kan føre sikkert gennem Sproghistoriens Labyrint. Som Eksempel skal jeg henvise til den Afhandling om „Lydlov og Analogi", hvormed Nyrop i sin Tid indledede sin Doktordisputats.

Hvad det især var Nyrop om at gøre i denne Afhandling, var at hævde Sætningen om, at Lydlovene ikke kender Undtagelser. Denne Anskuelse var netop den Gang i Færd med at

Digitized by Google

arbejde sig frem og havde i Udlandet, især i Tyskland, affødt en hel Litteratur. Hvis vi ombytter Fagordet „Lydlov" med det mere dagligdags Udtryk „Forandring af Udtalen", vil sikkert alle paa Forhaand være tilbøjelige til ikke at vente Undtagelser. Man vil f. Eks. ikke i mindste Maade finde det sandsynligt, at den københavnske Forskydning af *a* henimod *æ* skulde skaane nogle enkelte Ord og lade dem beholde et rent *a*. Og man vil anse det for ganske selvfølgeligt, at da man ophørte at udtale *h* foran *v* og *j* i Dansk, saa skete det i alle Ord, som havde haft *hv* eller *hj*; man beholdt ikke den gamle Udtale i nogle af Ordene. Udtaleforandringen kan ramme en Lyd i alle Stillinger (som ved Forskydningen af *a* i Københavnsk) eller kun i visse Stillinger (*h* er kun bleven stumt foran *v* og *j*, ellers ikke); men Undtagelser fra Udtaleforandringen kan ikke ventes. Man vil ogsaa være klar over, at Grunden hertil maa søges i, at Udtaleforandringen foregaar ganske gradvis. Mellem *a* og *æ* ligger en Uendelighed af Mellemtrin; mellem et fuldt og helt udtalt *h* og den fuldstændige Fraværelse af *h*-Lyden ligger ligeledes en uendelig Række Mellemtrin. Man udtaler altid Ordene efter bedste Evne saaledes, som man har hørt dem og lært dem; der vil derfor kun indtræde saadanne Forandringer af Udtalen, som kan undgaa ens Opmærksomhed. Men har saadanne umærkelige Afvigelser i nogen Tid summet sig op, vil man allerede kunne iagttage Forandringen ved Sammenligning med andre Egnes Sprog (saaledes er det med det københavnske *a* nutildags); og fortsættes Ophobningen af Udtaleforandringer i tilstrækkelig lang Tid, kan man naa til saa forandrede Lydbilleder som fr. *aout* (udtalt *u*) istedenfor lat. *augustus* eller fr. *chien* istedenfor lat. *canis;* i det sidste Eksempel er ikke en eneste af de latinske Lyd bleven uforandret. Gør man sig klart, at den kolossale Forskel er fremkommen ved Addition af en Række umærkelige og regelmæssige Udtaleforandringer, vil man forstaa, at ogsaa Summen maa være regelmæssig, eller med andre Ord, at de samme Forandringer maa være indtraadt i alle Ord, som opviste de samme Betingelser.

Hele denne Betragtning kunde imidlertid ingenlunde frembyde sig af sig selv i den sammenlignende Sprogvidenskabs Barndom. Det erfaringsmæssige Resultat af den begyndende Forskning maatte tilsyneladende pege i ganske anden Retning. Der var

Digitized by Google

Omstændigheder nok, som maatte sløre Blikket. For det første er Lydlovene ofte afhængige af saa mange indviklede Betingelser, at de ikke erkendes ved det første Tilløb. Saaledes har det latinske *a* haft en meget forskellig Skæbne i følgende Række Ord: *arbor,* fr. *arbre; amor,* fr. *amour; talis,* fr. *tel; mare,* fr. *mer; pratum,* fr. *pré; canis,* fr. *chien; camisia,* fr. *chemise; amat,* fr. *il aime; fames,* fr. *faim; factum,* fr. *fait; alium* „Hvidløg" fr. *ail.* Mangfoldigheden er endnu større, end Retskrivningen viser; for slet ikke at tale om, at *ai* i *ail* betyder noget helt andet end i *aime, faim, fait,* og *e* i *chemise* noget helt andet end *e* i *tel* og *mer,* saa er der jo ogsaa en Forskel mellem de to sidstnævnte Ord, idet *tel* har kort, men *mer* lang Vokal. Det kan paa den anden Side heller ikke nytte at ville gøre Billedet mindre broget ved at se bort fra Skrivemaaden og regne Vokalen i *aime, faim, fait* lige med Vokalen i *tel, mer;* thi *ai* udtaltes i Oldfransk virkelig som dansk *aj,* som man vil faa at vide, naar man slaar efter i Nyrops Grammaire historique. Udtalen kan bevises paa mange Maader. Allerede selve Skrivemaaden er et Bevis; thi den oldfranske Retskrivning er lydtro. Dernæst fremgaar det af Halvrimet (Assonansen); Ord med *ai* bruges som Halvrim til Ord med *a.* Et tredje Middel til at fastslaa Udtalen er Henblikket paa de fremmede Sprog, der har optaget Ord fra Oldfransk (sml. Nyrop I 154). Saadanne Laaneord findes mange Steder; thi det franske Sprog har i alle sine Perioder nydt en enestaaende Anseelse; og ikke mindst udbredt var Oldfransk (sml. Nyrop I 34—35); jeg skal nævne et af de maaske mindst bekendte Eksempler. Paa Korstogenes Tid stiftedes der bl. a. et armenisk Kongerige i Cilicien, som bestod fra 1198—1375. (Mindet herom er endnu ikke helt uddød hos den Slægt, som i sin Tid sad paa Tronen; den nulevende Prins Guy de Lusignan har saaledes udfoldet en betydelig Virksomhed som armenisk Mæcenas; han har bl. a. udgivet en stor illustreret fransk-armenisk Ordbog, som jeg har den Ære at eje som Gave fra Forf.). Paa dette Kongeriges Tid blev der optaget en Del franske Ord i Armenisk. Et af dem vil enhver fremmed faa at høre den Dag idag, naar han omgaas Armeniere; det er Ordet *baron,* der nu er sunket ned til et Høflighedsord i Rang med vort *Hr.* Disse gamle Laaneord er naturligvis paa mange Maader

Digitized by Google

af Interesse med Hensyn til fransk Udtale; for at nævne et Ord med *ai* skal jeg anføre, at fr. *plaider* hedder *plaithel.*

Man aner naturligvis let, at den store Variation i Behandlingen af det latinske *a* i Fransk afhænger af Lydens forskellige Stilling: i oprindelig lukket Stavelse *(arbre, fait* med *i* opstaaet af *c; ail,* udgaaet fra **aljum,* og med *il* som unøjagtig Betegnelse for et mouilleret *l,* der nu er blevet til *j)* eller i oprindelig aaben Stavelse *(tel, mer, pré),* foran *n* eller *m (aime, faim)* eller efter *c (chien),* i betonet Stavelse (som de hidtil nævnede Eksempler) eller i ubetonet Stavelse *(amour, avoir, chemise).* Enhver kan med Lethed opsøge Reglernes Enkeltheder (og endnu andre Behandlinger af Lyden) i Nyrops Bog. Men har man mærket sig Reglerne, vil man let falde over en Række tilsyneladende Undtagelser. Da *a* bliver bevaret i ubetonet Stavelse *(amour),* skulde man vente, at f. Eks. Infinitiven til *aime* havde heddet *amer.* Men her har der fundet en Analogidannelse Sted; under Indflydelse af *aime* og de andre betonede Former har man indført *ai* ogsaa i ubetonet Stilling og derved ophævet en Uregelmæssighed i Bøjningen. Saadanne Analogidannelser finder massevis Sted i alle Sprog og bidrager overmaade meget til at fordunkle Lydlovene. Men andre Omstændigheder støder til. Lat. *campus* er paa Fransk blevet til *champ,* ved Siden heraf findes imidlertid *camp.* Dette er et Laaneord fra Italiensk, optaget efter den oldfranske Periodes Slutning. Optagelsen af Laaneord er en regelmæssig Faktor i Sproglivet overalt i Verden, og det er ikke altid let at vide paa Forhaand, hvilke Ord der er laante. Ogsaa dette gør Erkendelsen af Lydlovene vanskeligere. Saasnart et Sprog bliver skrevet, vil endelig Retskrivningen begynde at øve Indflydelse paa Talen. Retskrivningen vil aldrig kunne forandre sig i Takt med Udtalen, men vil ofte gennem lange Aarhundreder fastholde Mindet om en forlængst opgiven Lydform. Vi skriver *Fader, Moder,* skønt vi udtaler *Far, Mor.* En saadan Skriveform kan trænge ind i Udtalen; men derved kommer det ofte an paa, i hvilke Sfærer Ordene hyppigst forekommer; vi har vænnet os til at udtale bogstavret ved højtidelige Ord som *faderlig, Modersmaal,* men ikke ved det dagligdags *Fader, Moder.* Dertil kommer, at Retskrivningen ofte bliver Genstand for Forkludring efter etymologiske Skolemesterteorier: man forandrer *vaske* til *vadske,* fordi

Digitized by Google

det skal komme af *vaad,* skriver *hvidt* med *d,* fordi *hvid* har *d.* Hos os har disse Skolemesterpaafund gerne en vis Lighed med de Analogidannelser og Folkeetymologier, som virkelig kan forekomme i det talte Sprog (jeg har hørt en — af Skriftsproget upaavirket — Form *kaadt,* udtalt med aabent *d* foran *t).* Men det kan gaa meget værre. I en vis Periode blev den franske Orthografi systematisk latiniseret: man indførte *aile, pied* for *ele, pie,* man skrev *debvoir, faict,* for *devoir, fait.* En Reaktion har senere fundet Sted; men nogle af de kunstige stumme Bogstaver er ikke blot blevet staaende, men er trængt ind i Udtalen, f. Eks. *b* og *d* i *abstenir, adversaire* (Nyrop I 145).

For at holde mig saa nøje som muligt til Nyrop og for at faa Lejlighed til at henvise til hans Grammaire historique og derved for en Del erstatte det direkte Referat, som der ikke kan blive Tale om her, har jeg taget de fleste af mine Eksempler fra Fransk. Men det var ikke just de romanske Sprog, den sammenlignende Sprogvidenskab tog Sigte paa i sin første Tid. Den voksede sig stærk under Arbejdet med at føre alle de indoeuropæiske Sprog fra deres ældste historiske Form tilbage til det fælles Grundlag, hvorfra de alle maa være udgaaet. Den Udvikling, man derved skulde spore tilbage, har ganske vist i det hele taget ikke været saa voldsom og vildsom som Udviklingen af Fransk. Der er intet latinsk Ord, der har bevaret sin Udtale uforandret i Fransk til vore Dage (Ord som *bis* „to Gange", der i en senere Tid ad lærd Vej er optagne fra Latin, kommer naturligvis ikke i Betragtning). Derimod er et Ord som litavisk *sunus* „Søn" med Hensyn til Vokaler og Konsonanter, Vokallængde og Akcent den Dag idag nøjagtig enslydende med den Form, vi kan rekonstruere paa Grundlag af en Sammenligning af alle indoeuropæiske Sprog. Ordet synes altsaa at have beholdt sin Udtale uforandret i lad os sige mindst 6000 Aar. Det vilde klinge hjemligt for en Inder fra Vedatiden (i Sanskrit hedder det næsten ganske det samme) og for en Mand, som rejste sig fra en af Stentidens Grave. Men til Gengæld havde man ikke ved Sammenligningen af de indoeuropæiske Sprog den Fordel som ved de romanske Sprog, at Udgangspunktet var bekendt. Det maatte rekonstrueres, og derved begik man mange Fejl. Rasks Paavisning af et regelmæssigt Forhold mellem de forandrede Konsonanter i de germanske Sprog og Konsonanterne

Digitized by Google

i Latin og Græsk o. s. v. (lat. *pater,* dansk *Fader;* lat. *fero,* d. *bære)* var derfor virkelig en Opdagelse, Opdagelsen af den første Lydlov. Men denne Lydlov syntes at have visse Undtagelser; *t* og *d* i tysk *Vater, Bruder* (lat. *pater, frater*) er en Dobbelthed, som kan spores i alle germanske Sprog, og som genfindes i en Mængde Ord; men nogen Grund til Dobbeltheden anede man ikke, før Verner paaviste, at den laa i en gammel Akcentforskel, som egentlig kun er bevaret i Sanskrit, om den end tydelig kan spores ogsaa i Græsk og i Slavisk og Litavisk. Dette var Opdagelsen af den første undtagelsesløse Lydlov. Samtidig hermed rettede Vilh. Thomsen og andre Forskere de værste Fejl, man havde begaaet ved Rekonstruktionen af de indoeuropæiske Former. Derved blev Billedet af Lydudviklingen saa regelmæssigt, at Erfaringen maatte opfordre Sprogforskerne til at filosofere. Der begyndte en livlig Diskussion om Lydlovene, og Nyrops Indledning til sin Disputats er et Led i denne Diskussion.

Karakteristisk for Nyrop er imidlertid det Punkt, hvor han for sit Vedkommende standser. Det er ham om at gøre at vise Begrebet Lydlov i dets fulde Regelmæssighed efter Fradrag af alle forstyrrende Indflydelser. De forskellige Klasser af disse sidste, og navnlig Analogidannelserne, gøres til Genstand for en meget indgaaende og lærerig Behandling. Dette er netop, hvad en Sproghistoriker har Brug for. De regelmæssige Lydlove er hans Ariadnetraad, det sikre Grundlag for Bedømmelsen af Slægtskab mellem Ord eller mellem Sprog; og Analogidannelserne er et Element, som han stadig maa fradrage for at finde Lydlovene. Hver Side i Nyrops Grammaire historique viser Anvendelsen af de to Principper.

Men der er mange Spørgsmaal med Hensyn til Lydlovenes Natur, som han lader ligge. Han bemærker kort, men rigtigt, at al Lydforandring i yderste Instans er en psykisk Proces. Denne Indsigt kan rigtignok endnu 20 Aar efter Nyrops Afhandling næppe siges at være alles Ejendom. Lydlovenes store Regelmæssighed har forført Folk ikke blot til at betegne dem som mekaniske (hvad der endnu kan gaa an), men ogsaa til at anse dem for fysiologiske Processer, hvilket er meningsløst og vildledende. Fysiologien forandrer ikke Lydenes Udtale. Den Lydfrembringelse, som kun er afhængig af fysiologiske Forhold

Digitized by Google

(Hikke, Hoste, Nysen o. s. v.), opviser netop ikke nogen historisk Udvikling.

Andre har brugt et klarere, men ogsaa urigtigere Udtryk og paastaaet, at Lydlovene skyldes Forandringer i Taleorganerne. Men skulde hele den brogede Mængde af Lydovergange skyldes saadanne Aarsager, maatte Taleorganerne i Sandhed være i Besiddelse af en ganske proteusagtig Foranderlighed, som vi ellers ikke ved noget om (vi kan ganske roligt se bort fra enkelte vilde Folkeslags Ringe gennem Læber og Næse; det Forhold kan under alle Omstændigheder ikke forklare *vore* Lydovergange). Og det vilde ikke være Smaaforandringer, man maatte antage. For at forklare den hyppige Overgang fra *s* til *h* (i Græsk og andre Steder) kunde man næppe nøjes med mindre end den Antagelse, at flere Generationer ganske havde manglet Fortænder. Men selv hermed kom man i Knibe; thi *s* er f. Eks. i Græsk blevet bevaret i visse Stillinger. Og Fortænderne maatte under alle Omstændigheder hurtig være komne tilstede igen samtidig med, at andre Dele af Munden tog Skade; thi en Række *k*- og *t*- Lyd er i bestemte Stillinger i Græsk blevet til et *s*, som har holdt sig fortræffeligt. Det kunde skyldes en vis Stivhed i Læberne, at *w* er gaaet over til *v* i Dansk (undtagen i Jydsk); men Stivheden maatte næsten øjeblikkelig være forsvundet igen, siden *g*, *k* og det gamle *v* (der oprindelig skreves med Tegnet *f*) er gaaet over til *w* i Ord som *Lov, Savn, Hav.* Overhovedet er det trods alle Lydovergange i det væsentlige stadigvæk de samme Lyd, der bruges i Sprogene; hvad der tabes paa een Maade kommer igen paa en anden Maade. Der er maaske ikke fuldstændig Tale om en March paa Stedet; de civiliserede Sprog er maaske een Gang for alle blevet af med visse vanskelige Strubelyd eller Smaskelyd. Men Grunden er i saa Fald ikke nogen Forandring i Taleorganerne; thi vi *kan* stadigvæk meget vel udtale selv de mest hottentottiske Lyd, om vi end kun bruger dem som Interjektioner eller Signaler til Dyr.

Atter andre har ment, at de geografiske eller klimatiske Forhold kunde være Aarsag til Lydforandringerne. F. Eks. skulde det hurtigere og kraftigere Aandedræt under Bjærgvandringer kunne forandre Bjærgboernes Udtale. Men det gælder endnu, hvad Nyrop sagde for 20 Aar siden, at der slet intet Materiale foreligger til Støtte for denne Hypothese. Og desuden vedbliver

Digitized by Google

Lydforandringerne at indtræde, selv hvor een og samme Befolkning gennem Aartusinder bor i de samme Egne under samme Klima.

Som et sidste Forsøg paa at skyde Forklaringen af Lydforandringerne over paa ikke psykisk (eller ikke direkte psykisk) Omraade kan man betragte Læren om et fremmed Folkesubstrats Indflydelse. De mest fremtrædende lydlige Differentieringer paa indoeuropæisk Omraade skal efter denne Lære skyldes Eftervirkninger af før-indoeuropæiske Befolkninger, hvis Taleorganer var indøvet til andre Bevægelser end dem, det indoeuropæiske Lydsystem udkrævede. Det er et rart bekvemt Princip. Man kan uden at udsætte sig for Protest fra indfødte tilskrive de sporløst forsvundne Folkeslag netop de Udtalevaner, som passer i ens Kram. Men broget maa den uddøde Befolkning have været, hvis den skal være Skyld i hele den skiftende Dialektvrimmel, vi ser nutildags. Og selv den, der er villig til at tænke sig en mystisk Forbindelse mellem en for Aartusinder siden uddød Befolkning og de Lydforandringer og Dialektspaltninger, der foregaar den Dag i Dag, tør dog vel ikke anvende Princippet paa Egne som Island og Færøerne, der, som Jespersen etsteds fremhæver, var ubeboede ved Nordboernes Ankomst, men alligevel frembyder et ganske lignende Billede af stadig lydlig Udvikling som alle andre Sprogomraader. Som almen Forklaring af Udtaleforandringerne er dette Princip altsaa ganske ubrugbart.

Grunden til Lydforandringerne kan kun være psykisk. Den beror, som Nyrop siger, paa vor (psykiske) Mangel paa Evne til bestandig at genfrembringe Lydene med fuldstændig Præcision. Hvorledes en tilfældig umærkelig Afvigelse fra den absolut nøjagtige Gengivelse af en Lyd (eller med andre Ord: fra den absolut nøjagtige Gentagelse af den Organstilling, hvormed Lyden tidligere har været udtalt) kan sætte sig fast hos det enkelte Individ, er ikke vanskeligt at forstaa. Fejl, som ikke mærkes (eller ialfald ikke mærkes tydeligt nok til at vække Anstød), har jo i det hele taget en Tendens til at gentage sig; det sidste Billede af Organbevægelsen overskygger de tidligere. Fra det ene Individ forplanter Afvigelsen sig til andre; Nyrop siger ikke hvorledes; men man maa ganske sikkert sige: ved ubevidst Efterligning. Det er vel overhovedet den ubevidste Efterligning, der spiller den væsentligste Rolle ved Tilegnelsen af alle Finesser

Digitized by Google

i Udtalen, hvad enten de er gamle eller ny. Maaske fremkommer de fleste Forandringer i Udtalen samtidig med, at en ny Generation vokser op; men nogen meget stor .Betydning for Diskussionen har dette Forhold dog næppe.

Vi er nu naaet til det Punkt, hvor Nyrop standsede. Men for en Sprogfilosof som Jespersen maatte det være utilfredsstillende at standse her. Et Par Uger efter, at Nyrop havde disputeret, mødtes han i Filologisk Samfund med stud. mag. Otto Jespersen til en Drøftelse af Spørgsmaalet, og Jespersen fremsatte derefter sine Anskuelser paa Tryk i et dansk og et tysk Tidsskrift; fornylig har han paany præciseret dem i sin Bog „Phonetische Grundfragen". Jespersen har søgt at paavise, at Lydforandringerne kan have mere sammensatte psykiske Aarsager end dem, vi har nævnet hidtil; og han har paa flere Punkter Ret.

Mindst Betydning har det, at Følelse og Sindsstemning spiller med ind. Naar man smiler, kan man komme til at udtale *m* med Læbe og Tænder i Steden for med begge Læber. Et rigtigt afvisende *Sludder* udtales ikke blot med en meget lang Begyndelseslyd, men det er oven i Købet som oftest ikke et *s*, men et tysk *sch;* denne Lyd passer vel bedre end *s* til den Grimasse, som er Sindsstemningens Udtryk. Man dvæler længe paa *n* i *næ (nej),* dels med drævende, farveløs Udtale, naar man betænker sig paa Svaret, dels som et Slags Tilløb til den livlige Betoning af Ordet, som er Tegn paa den største Overraskelse blandet med Bebrejdelse. En svensk Sprogforsker gør opmærksom paa, at *lilla vän* i kælende Tale kan blive til *lylla vön,* og vi kan tilføje: ligesaa hos os. Man vil meget let forstaa, hvad det er for en Udtale, der sigtes til, naar Forfatteren Knud Knudsen Hjortø („Folk" 1903, S. 95) karikerer en følelsesfuld Deklamation paa følgende Maade:

„Jeg elsker Havet naar! Jeg elsker dæ-t,
Det stormer vildtt! naar Fladen løgger myldt —"

De første to Linjer skal aabenbart fremstødes med en vild Kraft, der standser et Øjeblik ved Lyden *t* i *vildtt* for derefter at lade den eksplodere desto voldsommere. Derefter følger en blid, inderlig Stemning, der dvæler ved Ordene *elsker* og *dæ-t* og i sidste Linje smelter helt hen i Rørelse og forvandler *ligger mildt* til *løgger myldt.* Men alle den Slags Afvigelser fra den sædvan-

Digitized by Google

lige Udtale er altfor bundne til Sindsstemningen til at kunne sætte sig fast som Normaludtale. Jespersen mener ganske vist, at det er sket ved Ordet *Jøsses* for *Jesus;* men det kan være meget tvivlsomt; Lysten til Forblommelse har her (som ved *Grød* i Steden for *Gud,* fr. *morbleu* for *mort de Dieu)* spillet den væsentligste Rolle. Under alle Omstændigheder er det yderst sjældent, at Udtalen varigt paavirkes ad denne Vej; og det vil vel altid dreje sig om isolerede Enkeltheder. Man har rigtignok ment det modsatte. En tysk Sprogforsker *(Meringer)* skriver f. Eks.: „Beobachten wir einen Aristokraten. Was drückt sein ganzes Gehaben aus: Mir ist langweilig, ich weiss schon, kenne das schon u. s. w.; ich möchte das die äh!-Stimmung nennen. Es ist Mode, als Aristokrat so zu reden, kurz eine gewisse Gemütsstimmung nachzuahmen, wenn auch das Individuum ganz anderer Art ist; man spielt eine Rolle, man eifert einem bestimmten Ideal nach." Derefter kunde den københavnske Udtale af *a* være af aristokratisk Oprindelse. For at slaa koldt Vand i Blodet paa dem, for hvem dette maaske kunde være en Anbefaling for Udtalen, skal jeg straks bemærke, at Blaserthed ikke blot dyrkes i aristokratiske Kredse, men ogsaa i Bøllekredse, og efter den sociale Udbredelse, den københavnske *a*-Udtale har, ligger det dog vistnok nærmere at tænke paa Bøllerne end paa Aristokraterne. Men hele Tankegangen forekommer mig at være tvivlsom. At høre nogen som helst Sindsstemning ud af det københavnske *a* vil ikke lykkes mig; en virkelig Følelsesudtale vilde være langt mere udpræget. Det er vistnok ganske med Rette, at Nyrop ikke tilskriver Moderetninger i Udtalen nogen væsentlig Betydning.

Langt vigtigere er et andet Punkt. Det er ganske utvivlsomt, at den Grad af Tydelighed, hvormed man udtaler Ordene, afhænger af, hvor let eller vanskeligt man bliver forstaaet eller misforstaaet. Ord som „Goddag", hvis Betydning er klar af hele Situationen, kan derfor udtales meget skødesløst, omtrent som *da'* med et Rudiment af et *g* foran *d'*et; *hvad behager* kan reduceres til et lille venligt Bjæf; og saadanne reducerede Former kan sætte sig saa fast, at den oprindelige Form ganske glemmes. Hvad der kun gaar ud over enkelte Situationsord, har imidlertid kun ringe almen Betydning. Men det er Jespersens store Fortjeneste at have henvist til, at lignende Grunde spiller en Rolle

Digitized by Google

ogsaa med Hensyn til den almindelige Udvikling af Sproget som Helhed. Bortfald af Endelser, saaledes som det har fundet Sted i Engelsk, beror tildels paa, at Endelserne var blevet saa uhensigtsmæssige og saa overflødige, at man ustraffet kunde udtale dem meget skødesløst. Akcenten bruges meget ofte til at tjene Tydelighedshensyn. Man holder af at betone første Stavelse ved Modsætningsforhold i Tilfælde som *réel* og *fórmel, primær* og *sékundær;* og en saadan Modsætningsakcent har undertiden sat sig fast *(Súbjekt* i Grammatikken, paa Grund af Modsætningen til *Objekt;* men „han er et daarligt Subjékt"), ja det er sikkert muligt, at et Sprogs hele Akcentsystem kan blive omdannet ad den Vej; og af Akcenten afhænger igen en stor Del af den øvrige Lydudvikling. Meget interessant er et tredje af Jespersens Eksempler. I Tysk er Forskellen mellem *p* og *b, t* og *d* i Ordenes Slutning ophævet, i Engelsk gennemføres den præcist; dette synes at være en Følge af, at man i Engelsk har mange Ord som *cap* og *cab, feet* og *feed* o. s. v., der kun adskiller sig fra hinanden ved den sidste Lyds Stemmeklang eller Mangel derpaa; en løs Udtale vilde derfor medføre en Mængde Forvekslingsmuligheder og vilde altsaa atter og atter blive trængt tilbage af Tydelighedshensynet. I Tysk var der derimod ikke mange Forvekslingsmuligheder af denne Art; derfor kunde Magelighedshensynet frit gøre sig gældende.

At der i Tysk ikke er saa mange Tilfælde som i Engelsk, hvor Betydningen afhænger af, om der inde i Ordet eller i Slutningen af Ordet staar *p* eller *b, t* eller *d, k* eller *g,* er ikke nogen Tilfældighed, men en Følge bl. a. af tidligere Lydovergange i Tysk. Vi faar saaledes en lille Anelse om, at det ikke er helt tilfældigt, hvilke Lydovergange der indtræder i et Sprog. Og vi ser da, at dette ikke afhænger af sammensatte psykiske Egenskaber (Mandighed eller Blødagtighed eller lignende). I de allerfleste Tilfælde kan vi dog slet ikke angive nogen Grund til Lydovergangenes Indtræden. Og ligesaa lidt formaar vi fyldestgørende at forklare, hvorfor den lydlige Udvikling snart foregaar saa hurtigt som i Fransk, snart saa langsomt som i Litavisk. Folkenes forskellige historiske Skæbne er sikkert en væsentlig Faktor, men synes ikke at være helt tilstrækkelig til at forklare Sagen.

Lydforandringerne frembringer ofte Uregelmæssigheder i Spro-

Digitized by Google

gets Bygning, enten ved at lade flere Ord smelte sammen til ét (fr. *j'aimer-ai,* d. *kalde-s, Mand-en)* eller ved at ramme et Ord i visse Former eller Forbindelser, men ikke i andre (fr. *il meurt, nous mourons;* oprindelig ogsaa *il aime, nous amons;* i en sardinsk Dialekt siger man *una gosa* „en Ting", men *sas cosas* „Tingene", i Florentinsk *il kane* „Hunden", men *i hani* „Hundene"). Herimod reagerer bl. a. Analogien: den omdanner *amons* til *aimons* efter *aime,* ophæver Konsonantveksel i Ordenes Begyndelse, opløser sammenfiltrede Ordforbindelser (tysk *vom, am* bliver paa denne Maade igen til *von dem, an dem;* man siger nu *dem Golde, des Goldes,* medens Notker (død 1022) skrev *temo golde, tes koldes).* De psykiske Processer, der forudsættes af Analogidannelserne, er en Kende mindre elementære end Udtaleforandringernes psykiske Grundlag. Men Forskellen er ikke stor, og den er ganske gradvis. Nogle Udtaleforandringer er i psykisk Henseende mere indviklede end andre, nogle Analogidannelser er simplere end andre. Egentlig sammensatte psykiske Faktorer — jeg nævnede før Mandighed eller Blødagtighed — spiller heller ikke ved Analogidannelserne nogen Rolle. Saadanne sjælelige Egenskaber kan man derfor ikke slutte sig til af Sprogets Formsystem. Men unægtelig er det en Kendsgerning, at ikke alle Folkeslag er lige hurtige til at fjerne Uregelmæssigheder gennem Analogidannelse. Fransk viser ingen Tilbøjelighed til at ombytte *des, aux* med *de les, à les* i Lighed med tysk *von dem, an dem.* En uhyre Mængde Ord har i Fransk to ret forskellige Former: *me[s] parents, mes amis; il dor[t], dort-il; un homme gran[d], un grand homme.* Naar det varer længe, inden en Uregelmæssighed ophæves, kan den tilsidst ikke fjernes ved en lille Reform, men fremkalder en hel Revolution. I Fransk har man ikke blot ladet *t* staa i *dort-il* trods *il dor[t],* men endogsaa indført det i *aime-t-il* istedenfor det ældre *aime il.* Denne haardnakkede Fastholden ved l'ancien régime førte til en Revolution. Man naaede til at opfatte *-t-il* (udtalt *ti)* som en Spørgepartikel, og nu hedder det i vulgært Sprog *j'aime-ti* (efter Mønsteret *l'enfant aime-t-il), vous passerez-ti par là* „kommer De der forbi?" eller *suis-je-ti* o. s. v. Naar disse Udtryksmaader indføres i Litteraturen, skriver man *je pouvais-t-il choisir, j'ai t'y soif, c'est-i ça la médecine* o. s. v. En smuk Eksempelsamling findes i Nyrops Grammaire historique II 168. Indenfor

Digitized by Google

den indoeuropæiske Æt har de keltiske Sprog (især Irsk og Bretonsk, langt mindre Walisisk) sat Rekorden i Retning af stædig Fastholden ved gamle Uregelmæssigheder og eventyrlige revolutionære Omdannelser; men Fransk er en smuk Nummer 2. Man kan ikke andet end komme til at tænke paa, at Franskmændene ogsaa ellers synes at have arvet keltisk Temperament. Her synes altsaa at kunne skimtes en Indvirkning paa Sprogbygningen fra mere sammensatte sjælelige Egenskaber. Men at disse sjælelige Egenskaber ikke er uforanderlige, synes Walisisk at vise, siden det saa tydeligt har taget Afstand fra sine keltiske Slægtninge.

Det vilde være naturligt for mig fra disse sprogfilosofiske Betragtninger at gaa over til et Referat (som Pladsen dog forbyder) af Jespersens Growth and Structure of the English Language. Thi skønt denne Bog er historisk og fortæller om det engelske Sprogs Udvikling gennem Tiderne, er den fra først til sidst gennemsyret af Sprogfilosofi. Derved, og ved at Jespersen stadig under Skildringen af Fortiden har Blikket rettet mod Nutiden, bliver Bogen saa overordentlig underholdende, at den næsten læses som en Roman. Det maa være en ganske ypperlig Indledning til engelsk Sproghistorie for Studerende, og for Lægmand er det en fortræffelig Kilde til behagelig Belæring. Man ønsker kun, at Jespersen med Tiden ogsaa fra sit Standpunkt vil skænke os en Haandbog som Nyrops.

HOLGER PEDERSEN.

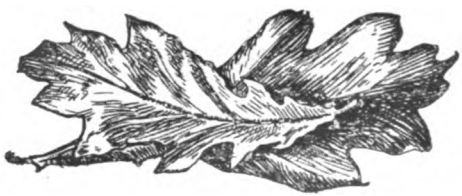

Digitized by Google

H. TRIER

1.

FORUNDERLIGT nok — naar man tænker paa Herman Trier, faar man en Fornemmelse af noget pæredansk. Det svulmende og rullende i hans Veltalenhed har Klang af Bølgegangen ved vore Kyster, det lidenskabsløse og hensynsfulde Maadehold i hans Temperament og Færd har den danske Sindigheds hjemmegjorte og rodfæstede Præg, den Naturlighed og Takt, der er over hans Fremtræden, fri for al Vigtighed og Koketteri ikke mindre end for ængstelig Beskedenhed, er et Fortrin, som kun plejer at være indfødte gamle Slægter medfødt, og hele hans Ydre, Udtrykket i hans Ansigt, det naive, aabne, bredbringede, haarfagre frembringer Indtrykket af en nordisk, i hvert Fald af en germansk Type. Naar hertil kommer, at Trier i flere Aar forenede det enestaaende repræsentative Dobbelt-Hverv at være Formand i Folketinget og Formand i Kjøbenhavns Borgerrepræsentation, at han, Folkemanden, ved alle officielle Lejligheder præsenterer sin udekorerede, prunkløse Skikkelse mellem Galataflernes og Hoffesternes udstafferede Rangspersoner, at han, skønt Arbejdernes Talsmand og Repræsentant paa Tinge, samtidig er den selvskrevne Fredsmægler og Voldgiftsdommer mellem Arbejder og Arbejdsgiver, og at endelig den samme Mand, Fredsmægleren og Fredsagitatoren, ved sin Stilling som Formand i Forsvarskommissionen paa en Maade er blevet en Rigens Forsvarer og Marsk, — ja saa faar man i Sandhed et overvældende Indtryk af, at her er den mest repræsentative danske Mand.

Digitized by Google

Og saa er denne Mand dog af ublandet semitisk Herkomst. Han er et glimrende Argument mod den overdrevne Betydning, man navnlig i den nyeste Tid tillægger Raceforskelligheder. Hos ham synes der at være sket en næsten fuldkommen Assimilation af den Race, hvorfra han stammer, med den Race, hvori han er optaget. Som han med sine havblaa Øjne og lyse Farver næsten er en Modsætning til den orientalske Type, har hans Væsen heller ikke Præg af den semitiske Aand. Han har intet af dens overfladiske, vulgære Sider, men heller ikke noget af dens dybe Egenskaber, den evige Uro, Gløden, Trodsen, den dybe Ærgerrighed og Magtbegærlighed.

I den Samling Lejlighedsarbejder, Trier har udgivet under Titlen „Af Dagen og Vejen", er der nogle personlige Udtalelser af ham om denne Sag, og man kan derfor fremdrage dette Forhold uden at behøve at frygte for at vække Anstød derved. Det hedder her: „Det er mig, som om dets (Jødefolkets) Blod ikke rinder i mine Aarer. Den mægtigt udprægede Personlighed, den brændende Lidenskab, den skærende, gennemtrængende Logik, den ustandselige Virksomhedsdrift, der er Jødefolkets Storhed, dem kender jeg ikke som Egenskaber hos det gennem mig selv. Jeg føler mig ikke i Temperament skilt fra Nordboerne." Trier har selv følt, at den Radikalisme, han i en fin Skildring af „den jødiske Type" i en anden Artikel i samme Værk har betegnet som Jødefolkets Særpræg, dets aandelige Livsfond og dets verdenshistoriske Mission, ikke har sat sit Stempel paa hans Optræden, selv om den af og til har ligget i hans Standpunkt. Derved har han bestandig faaet en Særstilling — paa Siden af „Partiet". Han har ikke været „Brandesianer" eller Hørupper, overhovedet ikke gjort personlig Sag med nogen. Den Egenskab, der er den jødiske Aands Styrke, at gøre enhver Sag til en personlig Sag for sig selv, sine Nærmeste, sine Venner, sine Aands- og Partifæller, er ham ganske fremmed. Og den anden hermed beslægtede Evne til at sætte Tingene paa Spidsen og bringe sig selv i Spidsen af enhver Sag — denne Blanding af en skarp og smidig Aand, der har gjort Jøderne til saa ypperlige Journalister, ligger ham ligesaa fjern. Ingen kunde tænkes mindre brugbar i den journalistiske Agitation end Trier.

Af de to danske Aander, der øvede stærkest Paavirkning paa den Ungdom, der voksede op i Tredserne, Kierkegaard og

Digitized by Google

Grundtvig, er sikkert Grundtvig den, der stærkest og varigst har paavirket Trier. Grundtvigs Efterkommere fornam instinktmæssigt et vist Valgslægtskab mellem sig og denne Modstander, der gjorde dem bange for at slippe ham ind paa deres Enemærker. Højskoleforstanderen Ernst Trier, hans Fætter, skal have advaret stærkt imod ham som „en farlig Mand". Omvendt havde en Kierkegaardsk Discipel som Hørup ikke den ringeste Sympati for denne „Meningsfælle", der bare forekom ham „blakket". Som Politiker Løsgænger, som Taler og Skribent af en vis udvisket og abstrakt Bredde, — saadan blev hurtigt Triers Fysiognomi som offenlig Personlighed. Netop en Modsætning til Jødens markerede Fysiognomi.

Naturligvis er det alligevel let, naar man ser nøjere til, at pege paa en Række Anlæg hos Trier, der fører tilbage til hans Afstamning og holder ham paa lang Afstand af et udsvævende Fantasteri eller en oversvævende Idealisme. De, der har anset ham for en saadan oversvævende Idealist, har taget ganske fejl. Trier har Aandsnærværelse, skarp logisk Sans, praktisk Takt og sejg Udholdenhed. Den ubestridte Autoritet, han nyder som Formand, skyldes netop hans Aandsnærværelse fuldt saa meget som hans Upartiskhed. Som bekendt har „Formanden" det samme Privilegium som Paven. Han er *ufejlbar*. Hans Afgørelser kan ikke omstødes, end ikke diskuteres. Men denne Magtfuldkommenhed stilles let i et latterligt eller odiøst Skær, naar den Haand, hvori den ligger, er famlende. Hverken Krabbe eller Berg eller Høgsbro, for ikke tale om den nuværende Formand, har undgaaet at komme i denne Belysning. Men hos Trier, Købmandssønnen, i hvis Natur Raadsnarheden var et nedarvet Anlæg, var det Greb, hvormed han tog om Formandsklokken, saa instinktsikkert og fast, at Stillingens Værdighed ikke led det mindste Skaar. Triers rageknivskarpe Logik kommer ofte som en Overrumpling, fordi den staar i saa afgjort Modsætning til den humane Følelse, der er det produktive Element i hans Natur. Naar han vender sin Naturs Bredside til, overfor den store Offenlighed, mærkes den heller ikke synderligt. Men under en Forhandling i en snævrere Kreds dukker Dialektikeren i ham op. Folk, der har holdt Foredrag i Studentersamfundet, vil f. Eks. huske, hvordan der under den paafølgende Diskussion uvægerligt kom det Øjeblik, da Trier rejste sig „for at paavise en Modsigelse." Og ganske forbløffende vil

Digitized by Google

det lyde for alle dem, der har dannet sig et Billede af Trier som den følelsesbevægede Moralist med det brede og lige Syn paa Tingene og det naive Tonefald, at der i ham stikker et stort Stykke af en Taktiker, en Diplomat, en Fiffikus. Men betragt blot Rækken af de Mæglingsforslag, han under politiske Forhandlinger har stillet, og se, hvilket sejrrigt Held der har fulgt dem!

Tilsidst men ikke mindst har Trier haft sin Races sejge Udholdenhed. Den har gjort ham til den sikre Mand i alle „Bevægelser". Han har den Taalmodsnatur, der som visse Blomster kan trives i den tørreste Jordbund. I alle de Bevægelser, der i den sidste Menneskealder er vokset op paa bar Bund, og hvor man til at begynde med maatte berede sig til en lang Vandring i Ørkenen, har Trier været med fra første Dag. Han har gjort Skolesagens, Kvindesagens, Fredssagens, Afholdssagens Ørkenvandring med fra Tidernes Morgen, baaret Hovedparten af Dagenes Hede og Møje i Form af Foredrag, Foreninger, Skrifter, Interpellationer med uopslidelig Udholdenhed og Hærdethed. Trier kender ikke til Luner eller Nykker eller fine Fornemmelser. Han lader gerne sin Personlighed træde i Skygge for Sagen. Men det beroer igen derpaa, at hans Personlighed ikke er saa stærk udviklet, at den har trængt paa og fordret Plads for sig. Derfor har han ganske manglet den Egoisme, som Henrik Ibsen anbefalede den unge Georg Brandes som den frugtbareste Kilde til Personlighedens Udvikling. Fra sin Ungom af indrettede han desuden sin ydre Eksistens paa saa spartansk Vis, at han hele sit Liv, ogsaa før han blev en formuende Mand, har været et i alle praktiske Forhold uafhængigt Menneske. Og denne Frihed for verdslige Hensyn synes at virke ogsaa indadtil paa det sjælelige Liv. En saadan Mand kommer ikke helt med i Livets store Kapløb, han bliver mindre magtbegærlig, mindre brutal og selvisk end de, der i selve den økonomiske Tilværelseskamp har maattet kæmpe for Livet.

2.

Pingel brugte engang det Udtryk om sig selv, at han hørte til „det pædagogiske Venstre". Det er her, at ogsaa Trier hører hen.

1. Alle Politik soll ideal sein. 2. Alle Politik soll real sein — saaledes hedder det i et lærd tysk Værk om Politik. I den danske

Digitized by Google

Politik er Overvægten bleven lagt paa den første Sætning. Hver Gang den har „lagt ud" mod en ny Horisont, er det sket under Anførsel af Ideens Mænd. Det nationalliberale Partis Vugge stod paa Universitetet og i Studenterforeningen. Da „det forenede Venstre" samlede sig, søgte det sine Førere blandt Højskolemænd, Skribenter og Talere, Grundtvigs eller Kierkegaards Disciple. Og nu, da for 3die Gang et nyt Parti stiftes, sker det atter i det samme Tegn — under Anførsel af Professorer og Doktorer, Brandes's og Hørups Disciple.

Af denne politiske Kultur er Trier en næsten rendyrket Frembringelse. Ikke som Talsmand for en bestemt Politik, ikke som Tilhænger af en bestemt økonomisk Lære, ikke som Mand af en bestemt Stand, ikke af Ærgerrighed, knap nok af Interesse, men som Pædagog og Moralist er han bleven Politiker.

Saa stærkt har det pædagogiske Kald ligget i Triers Natur, at det ytrede sig hos ham allerede i hans 19de Aar og som en Vision. I den Skildring af sit Barndomshjem, han har givet i Bogen: „Gaarden Nr. 8 Amagertorv", har han selv fortalt, hvordan det gik til. Medens hans Sind var trykket af urolig Higen, viste der sig pludselig en Morgen et Syn for ham: En solbeskinnet Skolestue med ham selv i Midten af en Flok glade Drengebørn. I det samme blev han sig sit Maal bevidst, gik til sin Fader og fik hans Tilladelse til at opgive Juraen og studere Pædagogik. Situationen har nogen Lighed med den, da den 16aarige Lasalle udvikler *sin* Bestemmelse for *sin* Fader, men hvilken Forskel i Temperamentet og Opgaven. Lassalle lidenskabelig og trodsig i Følelsen af sin høje Martyrskæbne, Trier begejstret og lykkelig ved Tanken om sin hyggelige Skolestue.

Og Lærer blev han, Lærer gennem alle dette Begrebs Stadier, ligefra Pogeskolelærer og Kursuslærer til den Lærer for Folket, som Skribenten og Taleren, Videnskabsmanden og Politikeren hver paa sin Vis er kaldet til at blive. Og favnet har han om alle Pædagogikens Riger, gjort dens Teori til sin Videnskab, dyrket den i Praksis, stiftet et Tidsskrift for den, ført den ud i den offenlige Debat. Men hvad der var hans Fag som Lærer i Skolen eller senere som Lærer for Folket er der ingen, der rigtigt kan sige. Som Videnskabsmand synes han ved at vælge Opdragelseslæren til videnskabeligt Studium at være gaaet udenom de Enkeltheder, hvormed Videnskaben dog først tager

Digitized by Google

Intelligensens Finhed, Skarphed og Dybde i Beslag. Som Politiker er han paa samme Maade ved at holde sig til det belærende gaaet uden om Politikens egentlige Element: Tilskyndelsen til Handling, Udløsningen af Kraft og Energi, Gennemførelsen af bestemte, koncentrerede Formaal. Han har ikke helt haft Videnskabsmandens eller Forfatterens fine Hud, men heller ikke helt Politikerens grove Hud.

Men hvad hans Virken saaledes mangler i Sluttethed, har den til Gengæld i Bredde. Hele hans Udvikling, fra han i 70erne begynder at skrive i „det 19de Aarh." til han 10 Aar senere vælges ind i Folketinget for tilsidst at være den selvskrevne Mand til de mest repræsentative Poster i Landet, bestaar deri, at han lægger sig ud. Ogsaa i hans Forfatterskab kommer denne Udvikling frem. Han begyndte med Tidens staaende Emner, om Latin og Græsk, om Religion og Skole, men i hans seneste Periode er de særlige Skolespørgsmaal gledet tilside for bredtskaarne folkelige Emner. Paa samme Maade som Grundtvig fra den religiøse Kamp og Strid med Teologer naaede ud til den folkelige Undervisning og derfra til Politiken, er Triers Udvikling gaaet fra den doktrinære Pædagogs Stade og Kamp med andre Pædagoger til Arbejderundervisningen og derfra til Politiken. Hvad Personlighed og Natur angaar er Trier nærmest Grundtvigs Modsætning, men han har haft gode Betingelser for at forstaa Grundtvigs Udvikling. Den Afhandling, han har skrevet om Grundtvig, udmærker sig derfor ogsaa netop ved at give en fuldkommen klar, for Grundtvigianere og Ikke-Grundtvigianere lige lærerig Oversigt over dette mærkelige Livs Udviklingsgang.

Det er aabenbart et vigtigt Øjeblik i Triers Liv, da han grundlægger Studentersamfundets Arbejderundervisning. Vel var den en fuldstændig Modsætning til Grundtvigs Folkehøjskole, men i sin kulturelle Virkning, som et Middel til at gøre Arbejderstandens Tilværelse mindre materialistisk, til at indgive den Respekt for Kundskab og Kundskabens Bærere og udvide dens Horisont, er den dog en pædagogisk Slægtning af Grundtvigs Tanke. Den Betydning, Grundtvigianernes „Aand" og „Løftelse" fik for Bøndernes Udvikling, fik Studentersamfundets Paakaldelse af „Videnskaben" for Arbejdernes. Hvis Afholdssagen har vundet Indgang blandt Arbejderne, er det sket ved Lægevidenskabens Argumenter. Hvis det lykkes at skabe en Tradition i Socialdemokratiet, der

Digitized by Google

bærer Kunst og Kultur oppe over den økonomiske Kamps aandsfjendtlige Fare, skyldes det hint første af Studentersamfundslærere paavirkede Slægtled af Socialdemokrater.

Som en Fører, Planlægger og Leder af denne Bevægelse fik Triers Navn første Gang Klang i Demokratiet. Der er en Vending fra hans Taler fra den Tid, der ved sit lidt banale Billede og sit ved den hyppige Gentagelse forslidte Præg fristede ungdommelige Aandsanarkister til Spot: *at bygge Bro.* Men der *blev* bygget Bro i hin Tid, det *var* en Skabelsens Tid, den organisatoriske Drift, som kendetegner alle nye Tider, var oppe. Og her har Trier gjort et stort Arbejde, praktisk og aandeligt. Og ikke mindst ved sin Personlighed. Det Centrum, der manglede ved hans Studier og Virksomhed, laa til Gengæld i hans Personligheds Harmoni. Den drog til sig og samlede omkring sig. Den udstraalede en rolig, ædel og lys Glans. Han blev for den kjøbenhavnske Arbejderbefolknings Bevidsthed Symbolet paa en Folkets Mand af uangribelig Retskaffenhed. Rundt om i Kjøbenhavn, i en Beværtningshave, bag paa en Sporvogn, mellem Vadskebaljer paa en Trappegang, har man i Flugten kunnet gribe naive Udbrud af det Sværmeri, hvormed Arbejderbefolkningen nævner hans Navn.

3.

Baaren af denne Bølge kom han ind i det politiske Liv. Vejen blev saa at sige ryddet for ham uden at han selv gjorde noget Skridt. Uden anden politisk Fortid end en ivrig Deltagelse i Studentersamfundets Liv blev han ved Valget i 1884 som en næsten ukendt Mand stillet op i 1ste Kreds mod Højres Fører, Højesteretsassessor Rimestad. Fra den ene Side — af den Opinion, der var raadende i den Kreds af spidsborgerlige, patriarkalske Købmandshjem, hvor han hørte hen, blev han set paa som en forloren Søn, med hvis filantropiske Sværmerier man hidtil havde forsonet sig, men som nu gjorde den kære Familie Sorg. Men af de dristige Ophavsmænd til det hartad æventyrlige Forehavende, der hed „Kjøbenhavns Erobring", blev han hilset som en Lykkens Tilskikkelse. Man følte, at netop han, denne stærke „Raaber i Striden", denne frejdige Natur med det usaarbare Bryst var den rette Mand, naar det gjaldt om at løfte Fanen og blæse til Appel.

Digitized by Google

Og hvad man havde ventet af ham, svigtede han ikke. Da han paa det første Valgmøde i „Figaro" scenevant og med oprejst Pande steg op paa Talerstolen, som en General svinger sig op paa sin stampende Hests Ryg, og lod sin messingskarpe, langt henrullende Stemme smælde hen over Hovedet paa Højremændene, gav det et Sæt af Skræk i dem. En Venstremand, der sad foran to Højremænd, hørte den ene hviske til den anden: Død og Pine! Sikken en Karl! Han bliver valgt! Og en stolt Karl var Trier paa Talerstolen. Han var ikke nervøs. Han havde netop den Fysik, der gør sin Mand til en Forsamlings Behersker, en Betvinger af de usikre, halvvejs ogsaa af de modstræbende. Og han var ikke forlegen. Han var fuldkommen fri for denne Svaghed, der er dobbelt farlig for en Taler, fordi den hyppigt slaar om i en irriterende Spidsnæsethed. Og han var demokratisk ikke blot i sine Meninger, men ogsaa, hvad der for en Taler er lige saa vigtigt, i sin Fremtræden, i sin Tone, i sine Manerer — alt talte til Folkets Hjerte.

Smukke Erindringer om en højtidelig, hjertegribende Stemning knytter sig til dette Triers første Valg. Sin slagfærdige, sejrrige Styrke som Taler viste han dog maaske i højeste Potens ved det Valg i Januar 1890, da han erobrede Kredsen tilbage. Det var en skingrende kold Frostdag. Valgtribunen stod rejst under aaben Himmel i et Hjørne af Kristiansborgs Slotsgaard. Udenom den i en vældig Halvbue Forsamlingen stampende og frysende. Ikke et Ord opfanges i de ti Minutter, da Modkandidaten, Assessor Florian Larsen, blaafrossen og spædrøstet, viser sig paa Talerstolen. Saa kommer Trier. Gaaende fra den ene Side af Tribunen til den anden sender han sin Stemme ud i den samme Halvbue, som Forsamlingen omspænder. Den smælder mod Ruinen, behersker Rummet, det er, som blev Rummet lukket. Forsamlingen aander op, bankes sammen under denne Stemmes Magt. Det lyder som et: Kom til Appel! Forfrossen og fortvivlet over Talens Længde vil Valghandlingens Leder standse Trier. Men saa lyder det op fra Forsamlingen, der næsten i fysisk Forstand varmes af Talen: Bliv ved, Trier! Bliv ved!

„Trier Erobreren" — dette Tilnavn kunde han godt have baaret. Thi „hvor man ham paa Tog hensender," naar det gælder om at erobre en Forsamling gennem Talen, vilde han i hin Tid altid være vendt hjem med Sejr. Han slog Højremændene

Digitized by Google

i deres egne Borge, f. Eks. Rump i Korsør. For Offenligheden staar han med Rette helt som Taleren, den, der drager fra Møde til Møde, den, der kun virker, naar han staar paa en Talerstol. En „Kateder-Matador" vilde Knud Sjællandsfar kalde ham. Det er ligesom han tænker bedst, naar han taler, og kun vækker, paavirker og tilskynder gennem det mundtlige Ord. Hvad han har skrevet kan være klogt og klart, men der er ingen Vækkelse deri. Alligevel er han maaske et stort Stykke af en Bogorm og Læser, der bestandig indsamler Stof og hvis Lethed som Taler formodentlig beroer derpaa, at han fra sit Studereværelse medbringer enhver Sag gennemtænkt og indregistreret paa Plads. Et enkelt litterært Arbejde, et Forsvarsindlæg for Goldschmidts „Avrohmche Nattergal" røber en Indsigt hos ham i den litterære og poetiske Kunst, som man ikke vilde have tiltroet ham. Thi nogen *Kunstner* er han ikke, dertil mangler han i for høj Grad Natur og Oprindelighed. At udarbejde en Tale med bevidst Forstaaelse af Sprogets kunstneriske Virkning vilde falde ham vanskeligt.

Triers sproglige Begavelse er særlig af *syntaktisk* Natur. Den *leksikalske* Side af Sproget, har han derimod kun ringe Sans for. Men som Grammatiker er han en Slags dansk Madvig. For Ord- og Sætningsforbindelserne har han en usigelig sikker Fornemmelse og det er ham en Samvittighedssag, at Sproget holdes rent i den Henseende. Af den Grund paatog han sig en Bestilling som Lugekone ved Lovsproget. Han fik nemlig gennemført, at der hvert Aar i Folketinget nedsættes et staaende „Udvalg til Lovenes sproglige Affattelse", for hvilket han selv i mange Aar var Formand.

For en demokratisk sindet Sprogmand maa den Opgave at forbedre Lovsproget (og Retssproget) være meget fristende. Thi Sproget har en demokratisk Mission, som Juristerne fuldstændig mangler Sans for. Der skulde overhovedet ikke være alle disse Frimurer-Sprog, et kunstnerisk Sprog, et videnskabeligt Sprog, et Kancelli- og Dommersprog, men et fælles Dansk, en Ørets Lyst for den fine Kender og dog mundret for den menige Mand. At Lovene burde være skrevne i et saadant idealt Dansk, var Triers Tanke. Da han i Vinteren 1891 første Gang drog til Felts mod Lovsproget, opstillede han disse to Fordringer til Lovens Affattelse: at den skulde kunne staa som et litterært Mindesmærke og samtidig være saa folkelig i sine Udtryk, at

Digitized by Google

den jævneste Lægmand kunde føle, at den var skrevet for ham. Men naar man derpaa gennemgaar det Synderegister, Trier hentede fra de Lovforslag, der i det Aar var forelagt af Regeringen, og endnu mere naar man undersøger Sprogudvalgets senere Virksomhed, har man en stærk Fornemmelse af, at med det grammatikalske Pindehuggeri, hvorpaa Forbedringerne hviler, er Sagen aldeles ikke løst. Dette Forsøg paa at lade Lovene tale et Sprog, som Madvigs Hjerte vilde glæde sig ved, er netop ikke et Forsøg i demokratisk Aand. Den grammatikalske Side er dog den, der er Lægmanden mest uvedkommende. Om der staar „anses forbudt", eller „anses for forbudt" eller „anses som forbudt" eller „anses for at være forbudt", for at drage et af Eksperimenterne fra den Trierske Smeltedigel frem, er dog et Pedanteri for alle undtagen for Filologen. Derimod er saadanne Taabeligheder som at i Loven om Jærnbanetakster en Billet kaldes for „Rejsehjemmel" eller i Postloven et Frimærke for „Frigørelsesmiddel" gode Eksempler paa, hvad Lugekniven burde skære løs paa. Her er et Omraade, hvor Lovsproget under Indflydelse af den juridiske Videnskab Dag for Dag bliver mere og mere utilgængeligt for Lægmanden. Det er netop omvendt ad Vejen fra det abstrakte til det konkrete, at Redningen for Lovsproget ligger. Man maa for sit Øje se den Ting eller det Forhold, hvorom Lovens Regel er givet. Og Lovens Tekst maa være ikke et dødt Bogstav men et levende Ord, et mundtligt Mæle, der taler ligesaa godt til Øret som til Tanken. Derfor trænger Udvalget til Lovenes sproglige Affattelse til en anden Sprogmester ved Siden af Trier Grammaticus.

4.

Da Trier første Gang stillede sig til Folketinget, brugte han den Vending: Det er ikke som Politiker, men som Borger jeg stiller mig.

Denne Sætning har været ledende for Trier som Rigsdagsmand. Han har ikke hørt til „Bjærget" men til „Gironden". Ganske vist har der ikke i det danske Folketing været en saadan Kamp paa Liv og Død mellem Bjærget og Gironden som i det franske Konvent. Udadtil har vel endog de danske Girondiner gjort fælles Sag med Jakobinerne, men der har dog i Stil-

Digitized by Google

hed altid været en Modsætning, til Tider ogsaa ret hæftige Sammenstød mellem Borgermændene og de „rigtige" Politikere. Paa Baggrund af de sidstes Disciplin, Taktik og Partivæsen er de andre med deres Overbevisninger og mere passive Holdning kommet til at staa paa fjernere Hold af Begivenhederne.

Trier har intet af sin Overbevisning ofret til Politik, men han har heller ikke gjort nogen Sag til Politik. Den lige Linie, der gaar gennem hele hans offentlige Færd, er ikke blot en Karakterens Linie, men ogsaa den Konsekvens, der er lettere at gennemføre, naar man lægger Hænderne overkors paa Brystet, end naar man hver Dag har dem fulde af de enkelte Tilfældes Afgørelser. Men der er alligevel forskellige Ting, der igen rykker Trier fra denne Fjernhed ind paa et nært Hold af Politiken. Hans Bane har en Tendens baade mod Fjernheden og mod Nærheden. Den første falder maaske først i Øjet, men den sidste er den lønlige Kraft, der ved saa mange Lejligheder har givet ham den lykkelige Haand til at gribe det rette og den praktiske Haand til at skære løs paa det raadløse Vrøvl. Saaledes var det ham, der i Statskupstidens uhyggeligste Øjeblik, da man efter Attentatet paa Estrup ventede Rigsdagens Hjemsendelse og nye Provisorier, i et Partimøde forlangte en bestemt Instruks af Førerne med Hensyn til, hvordan man skulde tage den kommende Situation, om man skulde ægge Befolkningen op eller dæmpe Bevægelsen ned. Der var nok en tapper Mand, der foreslog, at man skulde give Befolkningen et Vink om ikke at gaa i Kirke hos de Præster, der var Provisorister, men ellers blev Spørgsmaalet slaaet ned af Berg. „Vi har tyve Midler," sagde han. Her var det Trier, der var „Politiker" og Berg, der var en raadvild Dilettant.

Trier har dernæst en ægte Politikers Sans for at finde det Punkt, hvor Forhandlingen om en Sag eller Lov pludselig kan drejes ud af den principielle Diskussions brede Vej og ind paa den praktiske Løsnings snævre Felt. Han har et eget Tag paa at holde en Modstander fast ved en Indrømmelse, løsne den ud fra de omstridte Punkter som en Terrænvinding for sit eget Standpunkt og saa bjærge et større eller mindre Stykke af Sagen hjem. Hvor snildt benyttede han ikke I. C. Christensens Standpunkt i Valgkreds-Sagen til at lave den „Rendeløkke", hvoraf Konsejlspræsidenten ikke slap ud, før han havde givet sit Til-

Digitized by Google

sagn om straks i den følgende Samling at forelægge et Forslag. Hvordan skaffede han ikke den lille, kun 6 Mand stærke Oppositionsgruppe i Borgerrepræsentationen straks den første Aften, den gav Møde, en reelt set kun lille, men for Gruppens Indflydelse saa betydningsfuld Sejr. Og hvor smidigt bøjede han ikke i Fællesudvalget om Folkeskoleloven under Striden om Kommunernes Indflydelse paa Lærerkaldelsen de modstridende Standpunkter sammen i et Forslag, der omsider bragte Loven igennem.

Og endnu har Trier et politisk Fortrin, som de færreste Politikere har Selvfornægtelse nok til at erhverve. Han lader det dramatiske ligge. Han mangler ganske Tilbøjelighed for Heltefaget i Politik. De med Idealets Alen maalte ubetydelige og derfor upopulære Fremskridt har han Moderation og Resignation nok til at lægge Navn til, naar der dog er noget opnaaet derved. Derfor stemte han for de Moderates Alderdomsforsørgelseslov og viste sig i den for hans Vælgerpublikum saa afskyede „Sammensmelter"s Figur. Hvad han med sin Stemme vilde støtte, var det for Mængden skjulte, af Lovens Enkeltheder vansirede og næsten karikerende, men dog utvetydigt og for første Gang i denne Lov anerkendte Princip: Statens Pligt til at støtte den fattige i hans Alderdom med bestemt Fravigen af Højres gamle „Hjælp til Selvhjælp"-Tanke. Fremtiden gav ogsaa Trier Ret i, at det med denne Lov vilde gaa efter Ordet: „Bordet fanger". Nogle Aar efter var han selv Ordfører for et Forslag, der skulde give det første Stød til en Revision af Loven, og atter nogle Aar senere fandt denne første forbedrende Revision Sted.

Dengang forargedes „Bjærget" over Triers Optræden. „Det bliver Krig paa Kniven," sagde hans Venner til ham. Socialdemokraterne begyndte allerede at mudre i hans Valgkreds og mer end een Radikaler ønskede hans Fald. Hørup tilgav ham ikke dette „Forræderi", og hvor det var muligt, f. Eks. i „Politiken", blev han undermineret som en blakket Halv-Sammensmelter. Men der har altid været noget usaarbart ved Trier. Paa ham preller af, hvad der vilde være dræbende for andre. Det er derfor kun et Tidsfordriv at skyde paa ham. Han er vor Politiks *Balder* — kun har ingen endnu fundet den Mistelten, der kan fælde ham.

Alligevel — det er netop denne Triers Balder-Natur, der har forringet hans Betydning. Ligesom han selv indtager en neutral,

Digitized by Google

fredhellig Stilling udenfor Partierne, har han en vis Tilbøjelighed til at neutralisere enhver Sag, han rører ved. Naar hans Mæglingsforslag just ingen Popularitet har indbragt ham, ligger det i, at hans Indgriben i en Sag saa ofte gør den harmløs. Menneskenaturen kan ikke undvære Lidenskaben, det tragiske baade som Skæbne og Skyld, — Strid, Nederlag og Sejr. Den, der mangler Drift i denne Retning, tilfredsstiller ikke, ja han vækker ofte Utilfredshed og Skuffelse.

Trier har været for *tør*. Han har manglet Indignationen. Bliv vred! Forløb Dig! — det er Udbrud, mange Mennesker har følt sig fristede til at slippe løs mod ham. Man kan i hans trykte Taler og Artikler finde de mærkeligste Eksempler paa, hvordan det brister for ham paa dette Omraade, endog i den Grad, at Værdigheden lider derved. I en Tale om Dr. Pingels Afskedigelse forbløffes man ved at læse: „Jeg kan tænke mig, at det har været med blødende Hjerte, Undervisningsministeren har underskrevet hans Afskedigelse." Scavenius, pligttro og streng, men med blødende Hjerte! — hm! I et lille „Tidsbillede" fra 1885 — et Referat af et raat Overfald, Højres Pøbel havde gjort ham til Genstand for paa en Jærnbanestation, er der ikke et eneste Ord, der giver Genlyd i Læserens ved Beskrivelsen oprørte Sind. Man faar abstrakte Betragtninger om, hvornaar et „Leve Kongen" er paa sin Plads — som Svar paa Raahed.

En Mand, der staar højt paa næsten alle Punkter, men som dog ikke er naaet til ret at paatrykke sin Tid og sit Folk noget Stempel. Han, der i praktiske Sager kan være saa praktisk, har aandeligt taget forholdt sig *for abstrakt* til Tidsaanden. Han, Moralisten og Pædagogen, havde netop fremfor mangen anden Pligt til at være den strenge Tugtemester af Tidens Daarligdom. Men ved given Lejlighed er han gledet ud i en almindelig Dadel. Naar han f. Eks. har opponeret mod moderne Journalistik, har han udtrykkelig bedet bemærket, at det er Pressen *i Almindelighed,* han har tænkt paa, ikke dette eller hint Blad. De, der ved en saadan Lejlighed gør fælles Sag med ham, kan halvvejs føle sig ladt i Stikken af ham. Ogsaa til Socialdemokratiet har han desværre ladet sig nøje med et platonisk Forhold, uden noget bestemt økonomisk Program og overladende hele den politiske og sociale Opdragelse af Arbejderpartiet som Parti til andre og ringere Mænd. Thi direkte i hvert Fald har Trier ikke taget Del i

Digitized by Google

den Side af Sagen. Naar man tænker paa Socialdemokratiets Agitation med dens voldsomme Appel til Arbejdernes groveste Instinkter og dens Udnytten af enhver Sag i Partiets og Døgnets Tjeneste kunde man nok ønske, at dette ægte humane Hjerte havde sat sin personlige direkte politiske Paavirkning ind i Tidens Husholdning som en Magt, som en Samvittighed, gjort sig mere solidarisk, mere parat til at tage Parti for og imod og i hvert enkelt fra Dag til Dag opkommende Tilfælde. Mindre Borger, mere Politiker.

ERIK HENRICHSEN.

Digitized by Google

EN IBSEN-STUDIE

„FRUEN FRA HAVET"

NAAR man som Kritiker behandler en Digtning, stiller man sig først og fremmest de to Spørgsmaal: Hvad mener jeg derom? og Hvad har Forfatteren ment dermed? Og ved begge Spørgsmaal betragter man Værket, som det foreligger fuldfærdigt. Man søger at bringe sit Indtryk deraf i Overensstemmelse med sit Indtryk af Forfatterens øvrige Produktion, og man anviser Værket dets Plads i den. Man kan se paa det som Dommer og sige: Det og det i Værket er mislykket, det og det er herligt. Man kan se paa det som Psykolog og fremhæve, at det stemmer overens med Forfatterens Tankegang i det hele, eller at der her kommer frem et nyt Moment i hans Forfatterskab. Men baade i det første og det andet Tilfælde betragter man Værket som noget færdigt.

Men man kan ogsaa træde hen til et Digterværk med et andet Spørgsmaal. Man kan se paa det som Historiker og spørge: Hvordan har dette Værk bygget sig op i denne Mands Fantasi? Da er det Værkets Udvikling, man vil klargøre sig; da betragter man det i dets Vorden. Da søger man efter i alt det, en Digter har levet og læst for at finde det Stof, hans Fantasi har optaget og omformet. Og denne hans Fantasis Virksomhed søger man at klargøre sig paa alle dens Stadier. Man spørger sig selv: Hvilket Indtryk gør denne Oplevelse eller denne Lekture paa Digteren? Under hvilken Synsvinkel opfatter han dem? Hvilke nye Sider ved disse Emner maa han søge at faa frem, for at de skal give

Digitized by Google

Udtryk for hans Personlighed? Og hvilke gamle Sider ved dem maa han udslette, fordi Emnet deri ikke stemmer overens med hans Natur? Hvorledes virker disse nye Sider paa det hele Emne? Hvilke Forandringer bringer de i dets samlede Forhold? Med andre Ord: hvori ligger det, at det Emne, han har optaget, bliver hans eget, idet han omdanner det?

Det er en saadan historisk Betragtning, jeg i det følgende vil gøre gældende overfor Ibsens „Fruen fra Havet". Jeg vil søge at paavise, hvorfra Ibsen har hentet en væsentlig Del af sit Emne, jeg vil søge at forklare, hvad der kan have fæstet hans Opmærksomhed ved dette Stof, og hvad der har været de ledende Tanker under dets Omdannelse i hans Fantasi.

I

Der er væsentlige Lighedspunkter mellem Ibsens „Fruen fra Havet" og en Episode i Paul Heyses „Kinder der Welt".

Her fortælles i femte Bog om Mødet mellem Edwin og hans gamle Flamme Toinette, efter at *han* har giftet sig med en brav jødisk Pige, har opgivet sin Universitetskarriere og er blevet Overlærer, og efter at *hun* har givet sig over og ægtet Greven, med hvem hendes Ægteskab er ulykkeligt.

Handlingen er kortelig følgende: Toinette afskyer mere og mere sin Mand, og efter Barnets Fødsel afslaar hun at leve som Hustru med ham; hun beder Greven om at lade hende faa skilles fra ham. Men han, som er dødelig forelsket, formaar det ikke. Hun opfører sig da som vanvittig, lever snart i Tummel, snart i fuldstændig Ensomhed, gaar oppe om Natten og ligger til Sengs om Dagen o. s. v. Da Edwin opholder sig i Nærheden, anmoder Greven, der kender hans og Toinettes tidligere Kærlighed, ham om at komme, — det er den sidste Kur mod hendes nervøse Tilfælde.

„I saadant Fald — siger han — plejer man at søge alle Slags Sympatiraad, og jeg er saa overtroisk, at jeg gerne kunde konsulere en gammel Urteheks. Men før jeg gaar saa vidt, vilde jeg dog prøve en bedre Slags Sympati. Jeg ved, De har staaet Grevinden nær, før hun blev min Hustru; hun har den Gang sagt mig, at hun ikke nærede saadan Agtelse og Ærbødighed for nogen anden Mand som for Dem. Kanske vilde en anden sidst af alle indvie Dem i sin huslige Ulykke.

Digitized by Google

Men jeg anser Dem for en Hædersmand, Hr. Doktor, og anser det for umuligt, at De kan vise Skadefryd, naar De kommer i mit Hus og møder den Kvinde, som Deres gamle Rival ikke har kunnet gøre lykkelig. Min Stemning er slig, at jeg ikke bryder mig noget om mig selv, at jeg vilde sætte alt ind paa at afvende den Ulykke, som truer min Hustru. Jeg vil regne det som et stort Venskabsbevis, om De vil følge mig, og naar De i nogen Tid har iagttaget Patienten, vil meddele mig Deres Opfattelse."

Edwin følger. De kommer om Aftenen, Grevinden er ikke visibel. Han kan ikke sove om Natten, gaar ned i Parken til Dammen og tænker paa at bade sig. Da ser han to Skikkelser, der indhyllede i Kapper gaar ind i Badehuset. Og før han faar fjernet sig, staar den ene med udslaaet Haar paa Trappens Trin og kaster sig ud.

„Med lange, sikre Bevægelser skar Svømmersken gennem Bølgerne, kun af og til løftede hun Hoved og Skuldre op af Vandet for at kaste det tætte Haar tilbage fra Panden... Saa svømmede den sælsomme Havfruskikkelse ti—tolv Gange hele Søens Længde frem og tilbage. Hun syntes endelig at blive træt. Endnu lod hun sig drive rundt i Ring, medens hun laa paa Ryg. Hun kom derved saa nær Stranden, at han gennem Grenene kunde se Profilens blege Linie mod det mørke Vand og tydelig blev var, hvordan Øjnene, der saa op mod Nattehimlen, lyste med en egen Ild. Han havde fra første Øjeblik af ikke tvivlet paa, hvem det var. Men nu slog hans Hjerte, da han gensaa det uforglemmelige Ansigt. Det syntes, som om hun urørlig lod sig drage ned af Bølgerne. Mer og mer sank Hovedet under i den tause Bølge. Da brusede og boblede det endelig om den synkende, og hun svømmede i tre kraftige Tag tilbage til Badetrappen."

Opfyldt af forvirrede Tanker gaar han tilbage til sit Værelse og sover endelig ind. Næste Morgen er der Jagt, han er med og bliver forestillet for hende. Han byder hende Armen; hun taler med ham som en blaseret Verdensdame. Saa spørger hun ham pludselig om hans Hustru. Han nikker bare, og der bliver en Pause.

Saa siger han: De har haft et Barn og mistet det. Hvad maa De dog have lidt! — „Mere end en Menneskesjæl aner," sagde hun med Eftertryk paa hver Stavelse. „Hvad vil De holde mig for, naar jeg siger Dem: Jeg led, saa længe Barnet levede, og jeg hørte op at lide, da det døde."

„Dette Barn, siger hun derpaa, jeg havde kanske kunnet finde mig i den Maade, hvorpaa jeg blev dets Mor. Men nu var det til al Ulykke

Digitized by Google

saa ligt Faderen, at det mindede mig om, for hvilken Pris jeg havde faaet det. Jeg *kunde* ikke tvinge mig, jeg *kunde* ikke trykke det til mig og kysse det. Jeg sad som stivnet ved Siden af det, som om jeg læste min Dom i dets Træk, som om den lille stramme Mund sagde: „Mor, hvorfor har du gjort det, solgt dig, nedværdiget dig uden Kærlighed". Og da det døde — ved De, hvor frygteligt det er, naar en død siger til en: Jeg er gaaet bort for at give dig Plads, for vi to kan ikke leve i den samme Luft."

Der følger siden en Scene, hvor Toinette gaar til Edwin paa hans Værelse, vil trodse alt og erobre ham igen, kaster sig om hans Hals og drukner ham i sine Kys. Tête-à-tête'n bliver forstyrret akkurat i Tide.

Siden siger Edwin greben: „Jeg ser Frelse kun i et: Giv hende Friheden tilbage." Og han antyder, at han ellers tror, hun vil tage Livet af sig. Da bliver Greven kold og stiv: Jeg takker Dem, Hr. Doktor, for at De har meddelt mig Deres — naturligvis uforgribelige — Mening. Hvad jeg har at gøre eller ikke gøre, det maa De tillade mig at gøre op med mig selv og med min bedste Tak at afvise de venlige Vink. Lykkelig Rejse, Hr. Doktor!"

Edwin staar igen, forpint og fortumlet. Næste Morgen rejser han hjem, efter at han har modtaget en fortvivlet Billet fra Toinette.

* * *

Lighedspunkterne er tydelige. Det ulykkelige Ægteskab — Krisen ved Barnets Fødsel — Hustruen, som nægter at leve sammen med sin Mand efter den — Nervøsiteten, som ytrer sig i Lysten til at bade, — den bekymrede Ægtemand, som i sin Nød tilkalder den gamle Flamme —, det findes i begge Værker, og jeg holder disse Ligheder for saa afgørende, at jeg tror, vi her staar overfor det i vor moderne Digtning sjældne Tilfælde, at vi kan pege paa i al Fald en af Grundkilderne til et Digterværk. Men samtidig maa det fastholdes, at disse Ligheder er ydre Ligheder. Forholdet er et ganske andet hos Heyse end hos Ibsen. Ja, ikke nok dermed. Disse Fakta har Ibsen omtydet, idet han — hvis min Antagelse er rigtig — optog dem i sit Værk. Toinettes Bad er noget ganske andet end Ellidas, Toinettes Sky for Manden udgaar fra de modsatte Motiver af dem, der bringer Ellida til at unddrage sig Samlivet med Wangel; Overlærer Arn-

Digitized by Google

holm er en ganske anden Skikkelse end Edwin, — læg for øvrigt Mærke til den karakteristiske Detalje, at Overlærertitlen er fælles for dem begge.

Den Omdannelsesproces, som Emnet har gennemgaaet i Ibsens Fantasi, skal jeg i det følgende belyse.

II

Heyses „Kinder der Welt" udkom 1873 og Ibsens „Fruen fra Havet" 1888. Det Emne, Ibsen har fundet hos Heyse, er derfor bemærket, glemt eller skudt til Side og dukket op igen i Erindringen[1]). Den 5te Bogs Gensyns-Episode hører imidlertid til Bogens mindre vellykkede Partier. Hvad har da bragt Henrik Ibsen til at fæste sig ved den?

Han havde sluttet sit Ungdomsværk „Kærlighedens Komedie" paa en Maade, der svarede til Udgangen af den tidligere Del af „Kinder der Welt". Guldstads Ægteskab med Svanhild svarer til Dels til Toinettes Ægteskab med Greven. Og Slutningen var blevet stærkt kritiseret; baade Publikum og Kritik havde spurgt — og har siden efter spurgt saa tit: Hvad saa? Her havde Heyse forsøgt at besvare et saadant: Hvad saa? Det kan da tænkes, at Mindet om Slutningen af „Kærlighedens Komedie" har givet Ibsen Interesse for Heyses Efterpaa-Historie.

Men først og fremmest er Ibsens Sans for det paradokse sikkert blevet fængslet af den ejendommelige Idé, at Ægtemanden som Nødhjælp tilkalder den fordums elskede. At en Ægtemand tillader et Møde mellem sin Hustru og hendes gamle Elsker, findes der mange Eksempler paa i Verdenslitteraturen — det mest bekendte vistnok i Rousseaus „La nouvelle Héloïse" —; men at anvende Elskeren som Kur mod Hustruens spirende Sindssygdom er vistnok Heyses egen Opfindelse. Derpaa tyder Grevens ovenanførte Ord om, at dette Skridt er saa rent usædvanligt, og fremfor alt tyder *det* derpaa, at Heyse ikke konsekvent har kunnet gennemføre Grevens Karakter i Overensstemmelse med dette hans selvopofrende Skridt. Netop heri er denne Episode i Heyses Roman først og fremmest mislykket.

[1]) At Ibsen har læst „Kinder der Welt" i 1870-Aarene, er vel utvivlsomt. Han omtaler i Brev fra 1875 til G. Brandes dennes Kritik af Bogen (Breve II 25). Siden har han under det første München-Ophold været Omgangsven af Heyse. Om han har læst Bogen om igen noget før 1888, kan jeg ikke sige noget om.

Digitized by Google

Det bliver da ogsaa sandsynligt, at Ibsen har fæstet sig ved denne Episode, fordi Heyses Behandling af Greven har stødt hans Retfærdighedssans. Trods sin opofrende og selvforglemmende Beslutning bliver Greven hos Heyse til Slut kun slig, som Grever plejer at være hos det unge Tysklands Forfattere, og hele hans Opofrelse synes at blive til et Øjebliks Lune, ikke til en alvorlig Sjælsbeslutning.

* * *

Her staar vi ved Vendepunktet i Emnets Omformning hos Ibsen. Hvad der hos Heyse saa temmelig løber ud i Sandet, bliver hos Ibsen Hovedmomentet i Karakteristikken. Den, som kan tilkalde den gamle Elsker for at helbrede sin Hustrus syge Sind, han maa ogsaa, naar det kræves, kunne stille hende helt frit, med Valg til begge Sider. Denne Frigivelse maa ikke være noget Mundsvejr; han maa mene det af sit inderste vaandefulde Hjerte. Saaledes bliver Greven til Dr. Wangel. Denne Forvandling sker ud fra Ibsens dybeste Livssyn, den Gang han skrev sit Stykke, og i Overensstemmelse med Idé-Udviklingen i hans Forfatterskab.

Slutningen i Ibsens foregaaende Stykke „Rosmersholm" er idealt set den samme som i „Fruen fra Havet" den store Selvopofrelses Sejr. Ved at gaa „gladelig" i Døden med Rosmer, vinder Rebekka Ret til at være hans Hustru. Ved at give Ellida helt fri, vinder Wangel Sejr over den Fremmedes mystiske Magt. Idet Ibsen søger en ny Form af den samme store Resignation, som han har skildret i Rebekkas Vandring med Rosmer til Møllefossen, støder hans Fantasi paa Mindet om Episoden fra „Kinder der Welt". Naar Ægtemanden her konsekvent fuldfører, hvad han har begyndt paa, naar han opfylder Kravet: Giv Deres Hustru fri, — da har han vist den samme højeste Opofrelse af sig selv og sit eget Liv, hvortil Rebekka i Slutningsscenen hæver sig; da har han den samme Ret til Sejr. Dermed er Ideen til Dr. Wangels Skikkelse givet.

Men dermed forandres tillige hele Forholdet mellem Mand og Hustru. En Handlemaade, der kan bringe det dobbelte Offer, først at tilkalde den gamle Elsker og dernæst at opgive ethvert Krav paa sin Hustru, — den kan ikke udspringe af en vild Forelskelse, som den Greven nærer for Toinette. Det maa være en ældre, prøvet Mands nænsomme Kærlighed. Og den kan ikke

Digitized by Google

have gaaet sporløst forbi. Har der ikke ved Wangels og Ellidas Ægteskab fra først af været nogen Kærlighed, saa maa den være kommet ind i det i Aarenes Løb; Wangel maa have vundet hende ved Samlivet.

Men naar Forholdet er dette, da kan ikke den Magt, hvormed Wangel havde at kæmpe, være en almindelig Overlærer. En saadan maatte han jo forlængst have overvundet. Derfor, naar Wangel tilkalder Overlærer Arnholm i den Tro, at det er Tanken paa ham, som gør Ellidas Sind sygt, da maa han tage fejl. Det, som hos Heyse skulde have hørt sammen, Tilkaldelsen af den gamle Elsker og Frigivelsen af Hustruen, maa hos Ibsen blive to selvstændige Led i hans Digtning. Wangel maa have en mægtigere Modstand end Overlæreren. Kampen maa her komme til at staa mod noget, som har en mystisk Vælde. Ibsens Fantasi søger at symbolisere, hans Skikkelser er først og fremmest Idéskikkelser. Saa bliver det ham naturligt, at, dybest set, maa Kampen her være en Kamp mellem Naturmagt og Sjælsadel.

Og her kommer han uvilkaarlig til at mindes Toinettes Badescene hos Heyse. Den er egentlig bare en romantisk Præsentation af Heltindens Nervøsitet, et rent ydre Optrin. Man det maa kunne indsmeltes i Heltindens hele Karakteristik, denne Badning maa ikke være en enkel Scene, det maa blive et fast Træk hos hende; et Udtryk for en hende ejendommelig Natur-Higen. Men da kan ikke Badningen foregaa i en Slotsdam. Det, hun bader i, maa være selve Havet. Og Heltinden maa høre til Havet. Hun maa være fra Havkanten, hun maa bære et Skibsnavn, hendes Nervøsitet maa ytre sig som en Hjemve efter Havet. Saaledes vokser Ellidas Skikkelse op i Digterens Fantasi; hun bliver „Fruen fra Havet".

Med Havet maa da den Magt staa i Forbindelse, som skal være en jævnbyrdig Modstander for Wangel. Han bliver „Den Fremmede", hvis Liv bevæger sig paa Verdensoceanet. Han hører til paa det frie Hav, bliver halvt en Pirat, halvt en Naturdæmon. Men Ibsen er helt igennem en Moralist; hans Digtning tegner aldrig bare Naturvæsner. Endog Skikkelser, der staar i saadant Forbund med Naturen som Gerd i Brand, bliver for hans Syn til moralske Typer. Ja, endog Trolde som Dovregubben og hans Følge og Vætter som Bøigen har et moralsk Ærinde til Menneskene. Naar han vil skildre Kampen mellem Naturmagt og

Digitized by Google

Sindets kampvundne Adel, kommer det ikke til at tegne sig som Billedet af Naturmagt mod Aandsmagt, men som Kampen mellem to forskellige Moraler. Og her kan Ibsen ligetil følge Traaden af de Ideer, som netop i denne Tid er oppe hos ham.

I „Rosmersholm" var det den nye Rebekka, skabt af det Rosmerske Livssyn, som havde overvundet den gamle Rebekka, med den modige fribaarne Vilje. Her i „Fruen fra Havet" er der af disse to modsatte Udviklingsstadier blevet to modsatte Menneskeskikkelser. Den Fremmede bliver den gamle Rebekka; han faar hendes hensynsløse Fasthed i Handlingen og hendes urokkelige Selvtillid; han ved, Ellida er gift, men det er ingen Hindring, hun hører alligevel ham til, han kommer, og hun skal følge ham. Han stoler ene og alene paa sin Magt over hendes Sind; Løftet binder ikke, hun skal følge frivillig, men han ved, at hun hører ham til. Akkurat som Rebekka vidste, at hun vilde faa Magt over Rosmer, saa hun trygt kunde sige det paa Forhaand, at det vilde gaa slig. Fra Rebekka arver Den Fremmede ogsaa det nordlandske i sit Væsen og sit Finneblod. Han hører ligesom til en anden Race end de andre Mennesker, han er runden af Trolddomsfolket. Og i denne sin Frihed, sin absolute Hensynsløshed og Angerløshed, kommer han til at blive i Slægt med det aabne vilde Hav; han taler med hende om Havet, og han vier hende til sig gennem Havet, idet han kaster Nøglehanken med Ringene ud i det. Saaledes bliver han paa en Gang en Moraltype og et Naturvæsen; der er dæmonisk Mystik i hans Sammenhæng med Naturen; der er noget moralsk dæmonisk i hans stejle Vilje, som er helt hinsides godt og ondt. Saaledes vokser han op til at blive den store Resignations store Modvægts-Skikkelse.

Det kan vistnok her synes mange, at Forskellen mellem „Fruen fra Havet" og Episoden i „Kinder der Welt" er saa overvældende, at selv om de nævnte ydre Ligheder er til Stede, kan der dog vanskelig være Tale om, at der er nogen Sammenhæng mellem de to Værker. Ja, der er vel ogsaa dem, der kan finde noget stødende i den Tanke, at Ibsens Værk skulde hvile paa et „Laan" fra Heyse. Til de sidste er der at svare, at lige saa lidt som det kan blive nogen Fortjeneste af en Forfatter, at han ikke har læst et Værk, ligesaa lidt kan det være nogen Fortjeneste, at han ikke

Digitized by Google

har modtaget noget Indtryk derfra. Og det er ikke saadan, som det findes hos Heyse, men saadan som det er blevet udformet i „Fruen fra Havet", at Emnet er blevet en „ægte Ibsen". Hvad angaar Forskelligheden mellem de to Værker, da er det jo netop et Særtræk ved Ibsens Genialitet, at han tumler saa længe med Ord, Ting, Forhold og Personer, at man ser dem med andre Øjne end man først gjorde, at man aner i dem en ny og dybere Betydning, at man opdager en ny Kilde til deres Ejendommeligheder. Overalt vil man hos Ibsen møde denne „Fortolkningsgenialitet", der faar Ord, Ting, Handlinger til at forvandle sig for vore Øjne. Det er derfor naturligt, naar Ibsen har optaget Stof andet Steds fra, at det hos ham maa genfindes i en fuldstændig forvandlet Skikkelse.

Endelig kan der findes dem, som anser det for anmassende, at en Forsker søger at trænge sig ind i en Digters Fantasi og mener sig at finde den Vej, hvorefter dens Arbejde er gaaet frem. Digterfantasien er jo det frieste af alt, hvordan kan man tænke at kunne eftervise nogen Lov for dens Arbejde? — Vistnok er Fantasien fri, men ikke saa, at den er uden Sammenhæng med en Mands øvrige Aandsliv, hans Livsanskuelse, hans Syn paa Verden og Mennesker, hans Sympatier og Antipatier, hans Smag o. s. v. Forsaavidt man anerkender nogen Lov for Menneskets Aandsliv i det hele — altsaa forsaavidt man anerkender nogen Mulighed for at skrive en Menneskeaandens Historie — maa man ogsaa anse Fantasien for lovbestemt. Og hvis man stiller sig den Opgave at finde Rede paa et Digterværks Udvikling, maa man nødvendigvis efterspore Fantasiens Arbejde hos Forfatteren. Thi et Digterværks Historie vil kun sige det samme som en Digterfantasis Arbejde i dets Fremgang. Derfor bliver Forfatterbiografi og Kritik kun Litteraturhistoriens Udenværker. Dens centrale Opgave, saasandt som den vil skildre Litteraturens indre Udvikling, bliver til syvende og sidst Fantasiens Historie.

JUST BING.

Digitized by Google

ELNA

MØDE

Min Ungdoms Kære har jeg atter mødt
paa Alfarvej i Byens Brus og Trængsel;
hun standsed mig og hilste — smilte sødt!
. . . O, Elna! mine golde Dages Længsel!

Ved Haanden hun en lille Pige holdt,
sit eget Billede i Livets Skrift,
og talte rørende og moderstolt
om Lykken, som hun vandt, da hun blev gift.

Hun spurgte: Endnu elskovstrodsig fri?
og hendes Øjne lo saa blaa og rene;
jeg svared: Frue! trodsende og fri
og nu som dengang bitterlig alene.

Den Lille leged om os lys og kaad,
jeg bøjed mig og klapped hende blidt;
min Røst blev dunkel af bekæmpet Graad:
Aa, lille Barn! — du kunde været mit!

Digitized by Google

GENSYN

Lampen straaler varmt og gyldent.
Udenfor paa Himlens Bue
staar den klare Maanelue,
Stjerner tindrer fjernt og nær.
Og hun sidder i min Stue,
svøbt i Lysets milde Skær.

Jeg kan se, hun har sig skæmmet,
hendes Kinder er saa hvide,
hendes Ord er sagte, blide,
magert blev det modne Bryst.
Alt, hvad hun har maattet lide,
bæver bag den slidte Røst:

Sorg har fyldt mit Liv til Randen, —
aa, jeg fik saa mangt at bære!
Kun mit Barn, min lille Kære!
gjorde Dagen for mig let.
— Men hun døde, stakkels Kære!
og jeg blev saa syg og træt.

Graaden sprænger hendes Stemme,
strømmer fra en aabnet Kilde,
store Taarer falder stille
ned og svier paa min Haand,
og jeg ser dem falde stille,
og jeg knytter kun min Haand!

MIN GODHED

Hun sidder ved Vinduet.
Hendes Ansigt er bøjet
over et Hæklearbejde.
Jeg ser hendes Profil.
— Den har mistet sin Friskhed.

Digitized by Google

. . . Men Smerten har brændt den fast.
Den lyser af modig Lidelse!

Solen gaar ned.
Et døende Lysvæld
aander paa hendes Haars broncedunkle Silke,
kærtegner det med fortvivlet Inderlighed
og blegner bort i Skumring.

. . . Hendes Mund er saa forpint.

— Hver lille Nerve i hendes Ansigt
skælver i urolig Angst —
som laa de nøgne,
værgeløst nøgne
for Alverdens saarende Indtryk.

. . . De var skabt til at dirre
af hulkende Ømhed
under rene og rolige Hænders Strøg.
— Men som en raa Janitschar
ruskede Livet Lyd af dem,
saa de vaandede sig i magtesløs Kval.

Hun vender sig imod mig.
— Herregud! —
hun smiler:
Hvor du er god!

. . . Hvor jeg er god!!
— Elna! du er saa smuk!
derfor er jeg god!
Jeg elsker de bitre Spor af Skæbne,
Livet har furet frem
i dit unge, engang saa glade Ansigt!
Dem elsker jeg,
skønt du har lidt dig dem til!

. . . Hvor jeg er god!!

Digitized by Google

Smerteligt Dejlige!
Saaledes er du Livets Værk, Mænds Værk!
— vi, hvis Elskerhænder
bliver Bøddelknægte og martrer!

. . . Du kom til mig engang,
fuld af hengiven Ungdom
og fyldte min Trængselstid med Sol.

— Blide, lille du!

— Og jeg!
Aa, Gud!
— En Dag vendte jeg dig Ryggen
med et tørt Farvel,
led ved din Naturlighed,
hungrende mod osende Lidenskab.

. . . Ja, forlod dig hjerteløst
og tog dig først ind til mig igen,
da du kom tilbage,
dyb af skøn og moden Smerte!

— — jeg græder over den Lykke,
der maatte ruste for dig,
før du blev saa dejlig.

— Der var en Mand,
som saa dine atten Aars stakkels Sorg
og svor dig Værn mod Verdens tomme Øjne.

Elna!
En Mand, der forgav dig med slesk Barmhjertighed
og gjorde dig til sin Skøge!
kvalte din Selvagtelse
paa sit skamløse Leje!

— Den Mand hader jeg!

. . . Men det er hans Værk!
hans stikkende Sind

Digitized by Google

har skabt dig, som du er!
Mishandlet dig har han,
saa Barnet i dig dræbtes,
og din Skønhed
fik Kvindens rige Sjæl
og fattede Alvor.

— — —

Den synkende Sol
glider op om hendes tavse Ansigt.

— Elna!
Min Godhed er købt med din Lidelse!
kun med den!

MARINUS S. M. SCHNEIDER.

Digitized by Google

MODERNE TEOLOGI

KAN Teologien ogsaa være moderne?

Der var en Tid, da man virkelig kunde svare ja til dette Spørgsmaal, Oplysningens Tidsalder, for godt og vel 100 Aar siden, da den gamle lutherske Ortodoksi maatte vige for den senere saa haardt bedømte Rationalisme — den der igen skylledes bort af den Bølge af Romantik og religiøs Mystik, som paa Overgangen mellem det 18. og 19. Aarhundrede rev alle Sind med sig. Naar Teologerne i den følgende Tid søgte at løse Tilværelsens Gaader ved middelalderlig Teosofi og Spekulation, saa kunde dette jo for saa vidt ogsaa kaldes at følge med Tiden, som de derved kun fulgte det Eksempel, som Tidens førende Aander, Hegel og Schelling, havde givet. Men medens de andre Grene af Aandslivet efter Hegelianismens Fallit straks kom ind paa positive Baner igen, saa vendte Teologien netop tilbage til den gamle lutherske Ortodoksi, og det varede meget længe, inden Teologerne begyndte at forstaa, at Tiden krævede noget andet og mere af dem end lærde Snurrepiberier og Opkog af Hutters Dogmatik. Endnu længe efter at Hamilton, Mansel og Spencer havde paavist de indre Modsigelser i det gængse Gudsbegreb, og efter at Wellhausens og Harnacks Undersøgelser havde kastet Lys over de bibelske og kirkelige Forestillingers Oprindelse og Udvikling, kunde Teologerne strides om, hvorvidt Beretningerne i 1. Mosebog var historisk Virkelighed, og om hvorledes den guddommelige og menneskelige Natur skulde tænkes forenet i Kristi Person.

Digitized by Google

At Teologerne saavidt muligt holdt alle nye Synspunkter ude og i saa ringe Grad var med i det almindelige Fremkridt, kunde i og for sig blive deres egen Sag. Men Ulykken var, at med Agtelsen for den teologiske Behandling af de religiøse Spørgsmaal svandt ogsaa Agtelsen for selve det religiøse Liv, der for tænkende Mennesker bestandig mere og mere kom til at staa som et tilbagelagt Stadium og en Hindring for alt Fremskridt. De store Resultater paa det videnkabelige Omraade berusede Sindene; man fandt i Videnskaben en ny Religion, ved hvis Hjælp man haabede at trænge ind i Mikrokosmens og Makrokosmens Hemmeligheder og at naa til den Skuen af Sandheden, som man forgæves havde søgt hos de gamle Religioner. Man troede nu at være sikret mod større Skuffelser; det var jo paa Erfaringens og Eksperimenternes sikre Grund, man byggede. Efterhaanden som Tiden gik, fandt der imidlertid ogaa her et Tilbageslag Sted. De Videnskabsmænd og Tænkere, som trængte dybest til Bunds i Tingene, kunde ikke undgaa at blive opmærksomme paa det usikre og hypotetiske i Videnskabens Principper og Postulater. De fandt, at alt, hvad vi kan sige om de videnskabelige Metoder, reducerer sig til, at vi ingen bedre har, og at de i hvert Tilfælde hidtil har været os et godt Hjælpemiddel til at indrette os praktisk og bekvemt i Livet, men at vi ikke har nogen som helst Sikkerhed for, at det er et nogenlunde sandt og paalideligt Billede af Tilværelsen, vi faar gennem dem.

Man naaede saaledes til at indse, at Videnskaben ikke egner sig til at træde i de gamle Religioners Sted. Men dernæst meldte sig det Spørgsmaal, om det overhovedet er rigtigt at bedømme disse Religioner udelukkende efter deres Forhold til det intellektuelle Aandsliv. Ved en saadan Bedømmelse maa man naturligvis ikke gaa til de laveste Former for Religion men til dens ypperste Repræsentanter, og jo mere man gør det, des stærkere Indtryk vil man faa af en ualmindelig Aandsmagt. Det er jo desværre kun saa faa uden for de vaktes og de troendes Kreds, der gør sig den Ulejlighed at gaa til selve de religiøse Kildeskrifter, til Salmerne og Profeterne, Lignelserne og Johannesevangeliet; det er kun faa, som har nogen Forestilling om den digteriske Skønhed, den friske Originalitet og Umiddelbarhed, som præger disse Skrifter, den etiske Højhed og religiøse Idealitet, som aander ud af dem, og som ogsaa udmærker de store religiøse Personligheder efter Kristi Tid, en Augustinus, en Frants af Assisi, en Pascal osv. Man kan

Digitized by Google

vanskeligt læse disse Vidnesbyrd af dybt grebne Mennesker uden at begynde at forstaa, at der her er givet Værdier, som vi ikke har Raad til at kaste bort, saalænge vi endnu ikke ved, hvilke Konsekvenser der vil følge af det videnskabelige Synspunkts Gennemførelse, ikke blot i Tænkning men ogsaa i Liv og Praksis. Endnu har vi jo Raad til at gøre Stads af Videnskaben og ofre Røgelse for den, fordi vi endnu haaber, at den kan forenes med en ideel Livsanskuelse, men det kunde jo hænde, at vi gennem Erfaringen blev belært om, at det mekaniske Synspunkt i Virkeligheden er dødbringende for Følelseslivet, og saa vil den Tid komme, da vi faar Øjet op for, at der er andre Værdier i Livet end de intellektuelle, og da vi maa tænke paa at værne vor Idealitet, forudsat at vi til den Tid overhovedet endnu er i Besiddelse af Idealitet.

Jo mere man rundt om i Kulturlandene fordybede sig i Studiet af det religiøse Livs forskellige Ytringsformer, des klarere saa man, at man ikke kunde slaa Religionen i Hartkorn med almindelig Overtro. Man opdagede, at der virkelig findes et religiøst Problem, at Religionen har en særegen Betydning og Værdi for det menneskelige Aandsliv. Nu er der jo mange, som er villige til at anerkende denne Værdi og ser med Sympati paa det religiøse Liv, hvor det giver sig et ægte og umiddelbart Udslag, men som mener, at Teologernes Behandling kun bidrager til at fordærve og udviske denne Umiddelbarhed og skabe et Blandingsprodukt, som hverken er Religion eller Videnskab men kun har arvet de daarligste Egenskaber ved begge. For en saadan Opfattelse vil det synes ret urimeligt at tale om moderne teologisk Tænkning. Sandheden byder dog at huske paa, at Teologer nutildags ikke behøver at ligne deres Kolleger fra tidligere Tider. Der er sket væsentlige Fremskridt i deres Maade at tage Tingene paa. Man træffer betydelig mere psykologisk Sans og Forstaaelse hos dem end tidligere. Det er en stor Misforstaaelse at tro, at Teologer i Almindelighed tillægger Dogmer og Formler nogen afgørende Betydning; i Reglen viser de en korrekt Opfattelse af det væsentlige og centrale i Religionen, og de allerfleste af dem vil være enige om, at Ensformighed paa det religiøse Omraade hverken kan eller skal gennemføres. Deres Svaghed har de stadig paa det intellektuelle Omraade; de er tilbøjelige til at anlægge en idealistisk Betragtningsmaade paa alle højere Spørgsmaal og at operere mere

Digitized by Google

med Følelsesargumenter, end heldigt er. De gaar i Reglen ud fra den Forudsætning, at hvad der er Genstand for Menneskeaandens evige Trang og Higen, ogsaa maa finde sin Virkeliggørelse, og at en Livsanskuelses Sandhed derfor beror paa, om den er af en saadan Art, at Menneskeslægten virkelig, som det hedder, kan „leve" paa den og finde Hvile i den. At dette er en uberettiget Forudsætning, behøver ikke nærmere at godtgøres, og at Teologen er tilbøjelig til at fastholde mange forældede Forestillinger, fordi de støtter hans idealistiske Livsopfattelse, er sikkert nok. Men ogsaa paa dette Punkt er det gaaet meget fremad, og det er her, vi træffer paa en ejendommelig Form af teologisk Tænkning, den saakaldte Vurderingsteologi, som, hvis den blev gennemført konsekvent, fuldstændig vilde revolutionere Teologien og med eet Slag gøre Ende paa de gamle Tvistigheder mellem Troen og Fornuften, og som, selv om den ikke skulde frembringe saa dybtgaaende Forandringer, i hvert Tilfælde er et betydningsfuldt Fænomen indenfor Teologiens Historie, som det kan være af Interesse ogsaa for Lægfolk at stifte Bekendtskab med. —

Udgangspunktet for den moderne Teologi er det Faktum, at der i Folkereligionerne findes forskellige Elementer, som i Tidernes Løb er blevet nøje sammensmeltet, men som dog træder tilstrækkelig skarpt frem til, at en kritisk Undersøgelse kan udskille dem. Vi har i Folkereligionerne for det første det, som vi kan kalde de primitive Folks Naturlære. De primitive Folkefærds Guder er jo i Reglen Naturguder; de er Midler til at forklare alt det vidunderlige, som foregaar omkring i Naturen. Paa det tidlige Standpunkt kender man saa uendelig lidt til Naturens Love og Kræfter og kan derfor ikke forklare sig de forskellige Fænomener og Begivenheder paa anden Maade end ved en overnaturlig Indgriben af personlige Magter. Paa denne Maade opstaar Tanken om Aander, Guder og Engle, Mirakeltro og Skabelsesmyter osv. Efterhaanden som der danner sig et virkeligt Kendskab til Naturen, faar alle disse Elementer et mere oversanseligt Præg og forsætter sig til Metafysik. Men ved Siden deraf faar Religionen ogsaa Betydning ved, at den bliver Folkenes Etik. Guderne kommer til at staa som dem, der har givet de moralske Lovbud og vaager over deres Overholdelse; de er jo de stærkeste Magter og formaar at hidføre den strengeste Straf over Lovovertræderne. Og endelig er der som det tredje

Digitized by Google

Element i Folkereligionerne en dyb Følelse af i Guddommen at staa over for Tilværelsens Grundmagt, en Magt, som man skylder den dybeste Ærbødighed og Tilbedelse. Man kunde maaske bedst karakterisere denne Følelse som Andagt; det er Følelsen af at staa overfor noget uendelig ophøjet og helligt, en Magt, i hvilken alle Tilværelsens Former baade har deres Udgangspunkt og Endemaal. Dette Element træder først frem i de højere Religioner; det er beslægtet med det etiske, men falder dog ikke sammen med det.

Folkereligionerne har altsaa et tredobbelt Præg, idet de tjener dels som Forklaring af den givne Naturorden og dels som Motiver for det menneskelige Følelses- og Viljesliv. Nu er det, den moderne Teologi gaar ud paa, at Religionen intet Værd har som Erkendelsesmiddel, naar det drejer sig om at forklare Naturen med dens Kræfter og Love, men at dens egentlige Væsen maa sættes i dens Betydning for Menneskets Viljes- og Følelsesliv og da navnlig det sidste. Forklaringen af den givne Naturorden har Videnskaben overtaget, og for den etiske Handlen er en guddommelige Autoritet ogsaa overflødig, idet vi ikke gør vor Pligt, fordi det er Guds Vilje, men fordi vi har indset, at den etiske Handlemaade har et selvstændigt Værd. Som Motiv for det menneskelige Følelsesliv er der derimod ikke nogen anden Aandsmagt, som fuldt kan erstatte Religionen, (man har ganske vist foreslaaet Kunsten), og paa dette Punkt maa vi derfor søge Religionens Væsen og Opgave.

Vi maa altsaa ifølge denne Opfattelse forklare alle Begivenheder paa naturlig Maade og vinder ikke noget ved at henføre dem til en overnaturlig Indgriben. Vi har derfor ogsaa Lov til at efterspore den naturlige Udviklingsgang i den hellige Historie, paavise sagnagtige Elementer i Bibelen, sondre mellem de forskellige Kilder, vise paa hvilken Tid og under hvilke ydre Betingelser de forskellige religiøse Forestillinger først er traadt frem, — kort sagt godtgøre, at den Religionsform, vi lærer at kende gennem Bibelen, ikke er en Aabenbaring, som paa een Gang er dumpet ned fra Himlen, men at den virkelig har gennemgaaet en Udvikling, hvor naturlige Love har gjort sig gældende.

Medens det saaledes er den almindelige videnskabelige Erkendelse, der maa forklare Tilværelsens enkelte Fænomener, saa er det derimod Religionen, der gør denne Tilværelse værd at leve i, giver os et ophøjet Maal at stræbe efter og skænker os Kraft

Digitized by Google

til at forfølge dette Maal trods al Modgang og Skuffelse. Kristendommen skal vise sin Sandhed ved, at den formaar dette i saa langt højere Grad end nogen anden Religionsform, — at den ligesom potenserer alle vore gode Evner og Kræfter og løfter Livet op til en Aktivitet og Harmoni, som vi forgæves vilde søge ad andre Veje.

Man kan sige, at den moderne Teologi begyndte, dengang *Schleiermacher* 1799 udgav sine berømte „Reden über die Religion", hvori han som den første hævdede, at Religionen ikke giver nogen Erkendelse eller Moral, men udelukkende er et Liv i Følelse og Inderlighed. Han er den, som med størst Konsekvens har gennemført sit Synspunkt, og hans Virksomhed har paa dette Omraade været epokegørende for den religiøse Tænkning. Der indtraadte som sagt efter Napoleonskrigene en stærk Reaktion i Teologien som paa alle andre Omraader, men de Tanker, som var tænkt, maatte tages op igen og blev taget op igen, ganske vist i en stærkt modificeret Form, af den nyere Retning i Teologien, som hvis Grundlægger Tyskeren *Albrecht Ritschl* maa nævnes.

Ritschls Opfattelse gaar i Korthed ud paa, at vi i de religiøse Udsagn og Læresætninger har, hvad han kalder Værdidomme. Videnskabens Domme er Værensdomme, idet de angiver, hvorledes Fænomenerne forholder sig indbyrdes. Den gamle Teologi og Metafysik mente, at vi ogsaa i de religiøse Sætninger havde Værensdomme, og opstillede i Overensstemmelse hermed en Lære om Guds Væsen, om Forholdet i Treenigheden osv. I Modsætning hertil hævder Ritschl, at Religionens Domme kun er Værdidomme, idet de ikke giver os nogen teoretisk Viden om Forholdene i den sanselige eller oversanselige Verden, men kun angiver, hvilken Værdi Religionens Udsagn har for os. Naar vi saaledes kalder Kristus for Gud, saa ligger deri ikke nogen Lære om hans oversanselige Væsen, men vi mener dermed, at vi kun saaledes kan betegne hans Værd og Betydning og udtrykke, hvad han er for os.

Ritschls Tanker har paavirket en Mængde Teologer og Tænkere i Tyskland og i hele den protestantiske Verden. Der er saaledes *Rudolf Eucken* og *Auguste Sabatier,* Mænd, som i den fineste og aandfuldeste Form og med den dybeste Forstaaelse af Nutidens Rørelser gør Rede for Religionens Betydning og Kri-

Digitized by Google

stendommens Stilling i det moderne Aandsliv. Blandt hans Tilhængere i Tyskland maa særlig nævnes *Wilhelm Hermann* og den berømte Dogmehistoriker *Adolph Harnack,* hvis Bog om Kristendommens Væsen ogsaa er oversat paa Dansk. Det er sikkert ogsaa Ritschls Tanker, som har øvet Indflydelse paa den norske Præst *Th. Klaveness*, hvis ihærdige og begejstrede Arbejde for en mere moderne Forkyndelsesmaade ogsaa her i Landet har vakt fortjent Opmærksomhed. Paa Kirkemødet i Lund for nogle Aar siden, hvor baade skandinaviske og tyske Teologer var til Stede, vandt hans Opfattelse imidlertid ikke særlig stærk Tilslutning, og der har i det hele været temmelig stille her hjemme om dette Spørgsmaal. Man har selvfølgelig i teologiske Kredse og blandt andre interesserede fulgt det med mere eller mindre Opmærksomhed, men det har ikke været i Stand til at vække Røre eller sætte Sindene i Bevægelse. De hjemlige Teologer, som slutter sig til Ritschls Opfattelse, har forholdt sig temmelig rolige. Lic. *F. C. Krarup* udgav 1894 en Etik, i hvilken han med Dygtighed gennemførte Vurderingssynspunktet. Den vandt ogsaa en hel Del Anerkendelse, men nogen videregaaende Diskussion gav den ikke Anledning til. Nu har samme Forfatter imidlertid udgivet en *Religionsfilosofi* (1905) i samme Aand, og det kunde jo være, at dette Arbejde kunde komme til at øve en stærkere Indflydelse paa den teologiske Tænkning her i Landet. Da det er den første Religionsfilosofi, som er fremkommet her hjemme fra kirkelig Side, og da Behandlingen giver et godt Indblik i Vurderingsteologiens Metode, ligesom det i sig selv er et dygtigt og interessant Arbejde, saa skal vi her skænke den en nærmere Omtale.

Lic. Krarups Religionsfilosofi adskiller sig fra mange andre moderne Arbejder af samme Art — bl. a. ogsaa Professor Høffdings — ved det ringe Hensyn, der tages til de nyere religionshistoriske og religionspsykologiske Undersøgelser. Han mener, at det er et mindre væsentligt Spørgsmaal, hvorledes Religionen er opstaaet; det kommer ikke an paa, hvilke Motiver der engang i en fjern Fortid har ført Menneskene til at danne Religion, men der spørges om, hvilke Motiver det er, som den Dag i Dag fører Menneskene til Religionen og giver den Værdi for os, en Betragtning, som han iøvrigt ogsaa overfører paa det erkendelsesteoretiske og det etiske Problem. — Man maa indrømme, at hvis vi

Digitized by Google

virkelig vil holde os til en Vurdering af Religionen, saa er denne Opfattelse korrekt. Anderledes derimod, hvis vi ogsaa vil spørge om Garantierne for Religionens objektive Sandhed. I saa Tilfælde bliver Spørgsmaalet om Religionens Oprindelse langt fra ligegyldigt; ti kan det paavises, at det er ganske almindelige psykologiske Love, der har gjort sig gældende ved dens Tilblivelse, saa er Antagelsen af et overnaturligt Grundlag for Aabenbaringen gjort overflødig, om end ikke umulig.

Det afgørende Spørgsmaal for Mennesket er efter Forfatterens Mening Spørgsmaalet om dets egen Stilling i Tilværelsen. Har vi kun en relativ Betydning som Led i Udviklingen; er de enkelte menneskelige Individers Skæbne ligegyldig for Verdensløbet i det hele; er Tilværelsen overhovedet andet end et Sammenspil af blinde, mekaniske Kræfter, i hvilke det er umuligt at finde en dybere Mening og Styrelse? — Eller har vi en selvstændig Betydning; er vor Personlighed af et absolut Værd, der strækker sig ud over det nærværende Verdensløb; findes der en Teleologi i Tilværelsen; har den en Mening og et Maal, mod hvilket den ledes af en højere Intelligens? — Mellem disse to Muligheder er vi nødt til at træffe et Valg; ti det er Spørgsmaal, som er af den dybeste og mest afgørende personlige Interesse for enhver af os. Gennem den videnskabelige Erkendelse kan vi imidlertid ikke naa til nogen Afgørelse af Sagen. Spørgsmaalet bliver da, om der findes nogen anden Vej end Videnskaben, ad hvilken vi kan komme i Forhold til Sandheden. For at besvare dette Spørgsmaal bliver det nødvendigt nærmere at undersøge Videnskabens Ejendommelighed og Grænserne for dens Gyldighed.

Forfatteren finder nu, at det ejendommelige for Videnskaben er dens Nøjagtighed og Evidens, som navnlig træder frem i Matematiken. Denne Nøjagtighed og Evidens beror imidlertid paa, at vi i Videnskaben kun har med det kvantitative at gøre, med Størrelsesforhold, hvor vi kan foretage nøjagtige Maalinger. Vi vil derfor ikke kunne anvende det videnskabelige Synspunkt paa alle Omraader, ti foruden de kvantitative Forskelle findes der ogsaa i Tilværelsen mangfoldige kvalitative Forskelle, og naar alt kommer til alt, er disse Forskelle netop de væsentligste. Det følger altsaa heraf, at det videnskabelige Synspunkt kun kan anvendes paa et temmelig begrænset Omraade og derfor kun kan

Digitized by Google

have en relativ Gyldighed. Dertil kommer saa desuden, at Videnskaben hviler paa bestemte Forudsætninger, som slet ikke selv kan bevises, men hvis Sandhed vi af praktiske Grunde er nødt til at indrømme. Vi forudsætter saaledes i al Videnskab, at der findes en virkelig objektiv Verden rundt omkring os, skønt der for en saadan Yderverdens Eksistens ikke kan gives noget som helst tvingende Bevis. En anden Forudsætning for Videnskaben er vor egen Bevidsthed, thi kun gennem den er det muligt overhovedet at danne Videnskab, og dog kan denne Bevidsthed jo netop slet ikke forklares af Videnskaben. Ligeledes hviler al Videnskab paa Forudsætningen om Aarsagssætningens Gyldighed, men heller ikke for denne kan der opstilles noget som helst Bevis. Vi ser saaledes, at selv hvor der er Tale om det nøjagtigste og evidenteste af alt, Videnskaben, maa vi gaa ud fra visse praktiske Forudsætninger. Spørgsmaalet bliver nu, om der ikke findes andre praktiske Forudsætninger og Forhold, som er af ligesaa almengyldig Art, og paa hvilke vi derfor kan bygge ligesaa sikre Resultater som de videnskabelige. Forfatteren finder, at et saadant Forhold har vi i det moralske, idet Samvittigheden henvender sig til ethvert Menneske med et Krav, der fordrer absolut Lydighed. Naar vi opfylder vor Pligt, saa er det nemlig ikke af Hensyn til en ydre, tvingende Magt, heller ikke til den Nytte, vi eventuelt kan have deraf; men det er af Hensyn til os selv, fordi vi ikke paa anden Maade vilde kunne bevare Agtelsen for os selv. Og i denne Agtelse, som vi skylder os selv, ligger da igen den Tanke, at det moralske Subjekt er i Besiddelse af et absolut Værd: en Sætning, som ikke kan bevises ad videnskabelig Vej, men som følger af den praktiske, etiske Forudsætning med samme Nødvendighed, som de videnskabelige Domme følger af Videnskabens praktiske Forudsætninger. — Nu mener Forfatteren imidlertid, at det praktiske Synspunkt ikke kan gennemføres uden at føre over til det religiøse. Vi kan nemlig ikke have Ærbødighed for os selv uden ogsaa at have Ærbødighed for de Livsbetingelser, hvorunder vi lever; thi af disse Livsbetingelser er vor Personlighed afhængig. Men denne Ærbødighed for Livet, der bærer os, og for Livsbetingelserne, der har dannet os, er netop det væsentlige i Religionen. Gaar vi dernæst over fra Religionen i Almindelighed til den kristne Religion, saa vil det ejendommelige for den være, at vi ser paa Livsbetingel-

Digitized by Google

serne ikke længere blot med Ærbødighed, men med Tillid og Fortrøstning, idet vi i dem finder den himmelske Faders Værk. Dette særlig kristelige Syn paa Tilværelsen og dens Skaber kommer vi til gennem den umiddelbare Følelse af Syndernes Forladelse, som vi vinder gennem Kristi Person.

Med dette Grundforhold til Gud er der imidlertid givet et helt Livssyn, og vi kan ikke leve med dette uden at komme til at drage bestemte Slutninger angaaende Verdens Beskaffenhed. En monistisk eller rationalistisk Verdensanskuelse vil saaledes ikke være forenelig med det personlige Gudsforhold, hvori den Kristne staar. Kun en dualistisk Verdensanskuelse, der muliggør en Aabenbaring af Gud for Mennesket, svarer til det kristne Gudsforhold. Da det imidlertid er gennem Kristus, at hele dette nye Forhold er kommet i Stand, saa maa vi i ham se Guds enestaaende Aabenbaring; og da det ogsaa er gennem ham, at Forholdet fremdeles opretholdes, saa maa vi postulere, at han lever endnu i sin Menighed. Endelig kan Gudsforholdet ikke gennemføres, uden at ogsaa Naturunderets Mulighed anerkendes; thi staar vi virkelig i et personligt Forhold til Tilværelsens Skaber og Fader, saa maa han jo ogsaa kunne gribe ind i Verdensløbet og lede det til vort Bedste. — Der er saaledes givet en hel Mængde Trossandheder, som alle sammen staar i nøjeste Sammenhæng med det særlige kristelige Gudsforhold. Forfatteren kalder dem Trospostulater; de svarer nærmest til, hvad der i det almindelige teologiske Sprog kaldes Frelsens Kendsgerninger.

Men derefter gør Forfatteren opmærksom paa, at Aabenbaringshistorien desuden vil give Anledning til en Mængde Spørgsmaal og Problemer, — at den dannede Kristne ikke kan undgaa at gøre den nye Virkelighed, som han staar overfor, til Genstand for den samme Refleksion, som han ellers anvender i sit Liv. Med andre Ord: han vil ved Tankens Hjælp udforme sin Livsanskuelse i det enkelte gennem Slutninger ud fra det Gudsforhold, hvori han staar. Han kommer saaledes til at opstille en hel Del Teorier, der maa opfattes som Forklaringsforsøg overfor det givne Stof. Vi staar hermed ved det dogmatiske Arbejde, ved den teologiske Udformning af det kristelige Trosindhold. De Resultater, vi her kommer til, er imidlertid kun Slutninger. Forfatteren kalder dem Hypoteser, og han siger, at deres Gyldighed beror paa, om de kan ses at slutte sig saa nøje til en religiøs

Digitized by Google

Værdi, at det ikke vil være muligt at fastholde denne paa en klar og bestemt Maade uden gennem vedkommende Begrebsform. Kan der imidlertid ved et teologisk Begreb paapeges en nødvendig Relation til en uopgivelig Værdibestemmelse, saa mener Forfatteren, at dette Begreb ogsaa maa anerkendes som et bindende Udtryk for det religiøse Liv. Paa denne Maade naar vi efterhaanden til at udforme en praktisk Erkendelse, der giver os det Svar paa Spørgsmaalet om den menneskelige Personligheds Stilling i Tilværelsen, som Videnskaben ikke kunde give. —

Baade Vurderingsteologiens Fortrin og Mangler fremtræder klart i Lic. Krarups Bog. Der kan rejses Indvendinger, endogsaa mange og vægtige Indvendinger mod den. Det er saaledes ikke let at indse, hvorledes Forfatteren kommer til hele den praktiske Erkendelse, som han opstiller ved Siden af den teoretiske, og som han oven i Købet tillægger samme Gyldighed som denne. Han hævder ganske vist, at det absolute Værd, som vi tillægger os selv i al vor etiske Handlen, vidner om, at vi har et højere Maal og en selvstændig Stilling i Tilværelsens Teleologi. Men dette er aabenbart en uberettiget Paastand. Vi kan ikke ud fra det Værd, vi tillægger Mennesket, drage nogen som helst Slutning med Hensyn til dets objektive Stilling i Tilværelsen. Vort Værd bliver nemlig lige stort, enten vi er bestemte til at leve evigt, eller vor Eksistens er forbi med Døden. Tror man virkelig, at noget ædelt Menneske vilde begynde at begaa Skurkestreger, fordi han fik Vished for, at med Døden er alt forbi, eller at Kærligheden vilde blive kold, fordi den ikke havde nogen Evighed at vente paa? Det er meget sandt, at hvis vor Tilværelse kun strakte sig over det korte Jordeliv, saa vilde der ikke være nogen *logisk* Grund til at opfylde sin Pligt og kæmpe for sine Idealer; men det vilde der heller ikke være, selv om vor Sjæl var udødelig. Man elsker i det hele taget ikke af logiske Grunde, ligesaa lidt som man begaar Slyngelstreger af logiske Grunde. Vi kan ikke ud fra det Værd, vi tillægger vor Personlighed, drage Slutninger angaaende vor Skæbne efter Døden. Og ligesaa lidt kan vi ud fra dette Værd slutte noget angaaende Tilværelsens objektive Beskaffenhed. Forfatteren mener jo, at vi ikke kan ære os selv uden ogsaa at ære Livet, som bærer os, efterdi vor Personlighed er betinget af den Tilværelse, som vi staar midt i. Dette er imidlertid ogsaa en forkert Slut-

Digitized by Google

ning. Der er ikke noget i Vejen for at tænke sig det værdifulde opstaa paa tilfældig Maade. Vi kan godt føle den dybeste Ærbødighed for den menneskelige Personlighed og samtidig foragte den døde, brutale Natur, som i et eller andet blindt Lune har fostret den fine, skælvende Menneskesjæl. Det er meget sandt, at Livet ofte frembyder Eksempler paa en Overgang fra Agtelse for sig selv til Ærbødighed for Livsbetingelserne. Livet er jo saa rigt, og den stærke Følelse har en Trang til at udvide sig og omfatte alt, hvad den kommer i Berøring med. Den har Raad til at ødsle med sin Fylde og brede sit gyldne Skær ud over den hele Tilværelse uden først at gøre sig Regnskab for, om der nu ogsaa er Anledning til at gaa saa vidt. Men det er kun det religiøse Gemyt med de stærke Følelser, som gør det. Der findes her mellem det etiske og det religiøse en Kløft, som man ikke ad logisk Vej kan komme ud over, men som man kun kan sætte over med et Spring.

Ud fra det vurderende Syn kan man ikke naa til nogen som helst Erkendelse af objektive Forhold i Tilværelsen, hverken teoretisk eller praktisk. Naar Vurderingsteologien opstiller en saadan Erkendelse, saa er det den ulykkelige Kærlighed til Metafysikken, som her igen gør sig gældende. Denne Kærlighed træder utilsløret frem paa mange Punkter. Forfatteren siger saaledes ganske ligefrem (Side 306), at Jesus er Guds enestaaende Aabenbaring, og at dette er en virkelig Værensdom, som gaar ud over det praktiske Tillidsforhold og bestemmer hans Væsens Beskaffenhed. Dette er jo et aabenbart Brud paa Vurderingsprincippet, selv om Forfatteren mener, at Sætningen ikke skal begrundes ved ydre Paavisning, men ved, at Jesus er det almengyldige Ideal. Det samme gælder hans Hævdelse af Miraklernes Realitet. Forfatteren kan have Ret i, at vi ikke i al Almindelighed kan benægte Muligheden af Mirakler, men deraf følger dog ikke, at vi har Lov til at lade praktiske Hensyn afgøre, hvad der skal betragtes som Mirakler og hvad ikke. Hvis et saadant Spørgsmaal overhovedet kan afgøres, saa maa det afgøres ad videnskabelig Vej; kun saaledes kan man naa til et objektiv gyldigt Resultat.

Naar Forfatteren gør gældende, at vi ikke kan tillægge de religiøse Udsagn noget Værd, med mindre vi indrømmer, at det er en Virkelighed, de beskæftiger sig med (Side 164), saa er dette i en vis Forstand rigtigt. Man kan selvfølgelig ikke være

Digitized by Google

en Kristen og samtidig mene, at det kristelige Følelsesliv udelukkende beror paa Indbildning og Bedrag. Der maa naturligvis være noget, som man tillægger Realitet og Bestandighed. Spørgsmaalet drejer sig kun om, hvad dette noget er. Er det metafysiske Bestemmelser af Kristi oversanselige Væsen og lignende, saa staar vi ved den gamle Dogmatik og Ortodoksi, og hvad Nytte har vi saa haft af Vurderingsprincippet? Hvis vi vil gennemføre dette, saa tænker jeg, at vi maa opgive alle metafysiske Spekulationer og kun holde os til, at Jesu Personlighed har været af en enestaaende Betydning og Værdi for os, hvilket ikke udelukker, at vi videnskabeligt kan forklare hans Oprindelse ganske paa samme Maade som andre Menneskers. I al den aandelige Rigdom, som Menneskeheden har vundet gennem ham, har vi noget reelt, som vi ikke behøver at smugle os til gennem bedærvet Logik. Det er Teologernes Utilbøjelighed til at nøjes med dette og til at frigøre sig fuldt ud for de gamle metafysiske Forestillinger, som saa ofte fremkalder Tvivl, ikke blot om, at Vurderingsteologien kan løse sin Opgave, men ogsaa om, at det overhovedet vil lykkes at finde nogen Løsning af det religiøse Problem.

Men skønt vi saaledes maa sige, at det ikke er lykkedes Forfatteren at løse den Opgave, han har stillet sig, saa udelukker dette jo ikke, at man kan have stort Udbytte af at læse hans Bog. Det vil altid være berigende at høre en intelligent og ideelt tænkende Mands Anskuelser om de højeste Spørgsmaal, især naar de som i dette Tilfælde hviler paa et grundigt Studium og en rig religiøs Erfaring. Man vil ikke kunne nægte, at Bogen bærer et mere end almindelig helstøbt Præg, og at dens Indhold er af en anden og lødigere Art end det meste af, hvad vi er vant til at høre fra teologisk Side her hjemme. Af megen Interesse er det at følge Forfatterens Paavisning af, at vi i Kristendommen ikke har et Aggregat af tilfældige Læresætninger, men at den er en virkelig Livsanskuelse, hvor hvert Led er betinget af og betinger de andre, ligesom vi lægger Mærke til, at de kristelige Trossætningers Værdi helt igennem gøres afhængig af deres Betydning for det praktiske Liv. Det teologiske Arbejde maa altid staa i nøjeste Forbindelse med Livets Krav og Fornødenheder.

Bogens væsentligste Betydning ligger dog i, at den fremdrager et Synspunkt, som Modstanderne altid har været tilbøjelige til at overse, nemlig den berigende og opløftende Betydning, som Reli-

Digitized by Google

gionen har for det menneskelige Følelsesliv, et Moment, som ikke kommer til sin Ret ved en blot teoretisk Betragtning. Det er klart, at man ikke vil kunne vurdere et Maleri eller et andet Kunstværk efter Fortjeneste blot ved analysere de Farver, som Maleren har haft paa sin Palet, eller ved at udmaale de Tonebølger, som Komponistens Anslag paa Tangenterne frembringer. Der kræves en egen fin og aandelig Forstaaelse for her at finde den rette Bedømmelsesmaade. Der kræves noget af den æstetiske Vurderings Smidighed og Elasticitet. Men naar vi kun vogter os for alle Tankespring ind paa det Omraade, hvor Metafysikkens store Vildmose breder sig med Hængedynd og Lygtemænd, saa er der heller intet til Hinder for at anlægge en saadan friere aandelig Maalestok paa Religionerne og bedømme dem efter den Betydning, som de har for Udviklingen af vor Personlighed og hele vort aandelige Liv. Religionen mister paa den Maade det Præg af formel, haandgribelig Sandhed, som man før har fundet hos den; men den beholder den Sandhed, som ligger i, at den er et rent Udtryk for det menneskelige Følelsesliv, og at den giver Grøde til alle de ædle Spirer, som ligger gemte i Menneskesjælens Dyb og længes efter Vækst og Udfoldelse.

Det er imidlertid ganske naturligt, at Teologerne krymper sig ved at opgive de metafysiske Slutninger, hvormed de supplerer deres Vurdering. I samme Øjeblik som man nemlig bortkaster hele dette Apparat, ses det klart, at man saa udmærket kan nøjes med den almindelige videnskabelige Metode, og at der slet ikke bliver nogen Plads for en særlig teologisk Tænkning eller en saakaldt praktisk Erkendelse. Vi kan da nøjes med en almindelig vurderende Redegørelse for, hvad Kristendommen og de andre Religionsformer har givet os af højnende Følelser og kraftige Viljesimpulser. Det viser sig her, at Vurderingsteologien i Virkeligheden er et Skridt fremad i den Teologiens Selvopløsningsproces, som formodentlig vil fuldbyrdes i en ikke altfor fjern Fremtid. Det var jo ganske vist ikke det, som Vurderingsteologerne tilsigtede, men det bliver dog sikkert den uundgaaelige Følge af deres Metode. De har lagt Sagerne altfor godt til Rette; de har gjort Teologien til et Kompleks af Værdidomme, forsynet med en kunstigt paasat metafysisk Hale. Fristelsen til at hugge denne Hale af vil være altfor nærliggende, og man kan forsaavidt godt forstaa de gamle ortodokse Teologers Ængstelse og

Digitized by Google

Uvilje over det moderne Fænomen. Tiden gaar imidlertid sin Gang, og vi andre kan kun glæde os over, at det atter her bliver konstateret, at det, Religionen giver, det er slet ikke nogen Erkendelse, hverken teoretisk eller praktisk, hverken af sanselige eller oversanselige Ting, men det er nyt Livsmod, Haab og Fortrøstning, det er Følelsen af, at vi arbejder med paa et ophøjet Maal, som hele Tilværelsen er interesseret i, og at dette vort Arbejde ikke er forgæves. I det Afsnit af Menneskehedens Historie, som nu er til Ende, har den naturlige Udvælgelse begunstiget Udviklingen af de intellektuelle Evner, fordi det var nødvendigt, at Mennesket lærte Naturens Kræfter at kende for at kunne herske over den. Efter at vi nu engang har naaet dette Herredømme, kunde det jo være, at den samme naturlige Udvælgelse vil føre Udviklingen videre ved Hjælp af Mennesker med stærk Tro og kraftige Følelser, som giver dem Mod til at tage Kampen op og sætte sig et Maal i Livet. Ti det kan vi jo snart blive enige om, at det store Fremskridt paa det intellektuelle Omraade netop derved, at det saa klart belyste vor Tankes Ufuldkommenhed og Begrænsning, ofte gjorde os trætte og skeptiske overfor det Liv, i hvilket vi stod, og utilbøjelige til at tage dets Opgaver op. Skal Religionen imidlertid faa nogen Betydning for Fremtidens Udvikling, saa maa den i hvert Tilfælde gennemgaa en Renselsesproces; ti den moderne Kulturs Rastløshed levner ikke Lægmanden Tid til selv at fjerne de Skaller, som Fortidens Spekulation har lagt om den religiøse Kærne. I Vurderingsteologien staar vi overfor et interessant og energisk Forsøg paa at løse den Opgave, som her ligger for, et Forsøg, som vidner gunstigt om den Alvor og Sandhedskærlighed, hvormed der arbejdes i mange teologiske Kredse rundt omkring i den moderne protestantiske Verden. Dette Arbejde har derfor Krav paa alle upartiske Menneskers Opmærksomhed og Anerkendelse.

M. KIRKEGAARD.

Digitized by Google

BJØRNSONS „MARY“

Det var egentlig, da „Leonarda“ udkom — det er nu over 25 Aar siden —, at det første Gang mærkedes, hvilken sælsom ny Skønhed eller ny Sandhed Digteren var ude efter at fange ind med sin Kunst. Alt det, den Molbechske Kritik straks fik ondt af, og gav ondt af sig for: lige fra Leonardas „Det, du har sagt mig idag, er det højeste, jeg har levet. Men at du nu gaar tavs bort, er mere end alt du har sagt“ lige til hele Tegningen af de to Kvinders Kamp om Hagbart — alt dette følte af dem, der var yngst og modtageligst, som ny, overraskende Maader at gribe Livets Ugribelighed paa, nye Kunstformler at sætte Livets mangestemmige Summen i Musik efter.

I de Retninger, „Leonarda“ viste ud i, har Digteren i sine senere Bøger — „Over Evne“, „Paa Guds Veje“, „Povl Lange og Thora Parsbjerg“, „Nye Fortællinger“ — udformet stadig videre sin særegne Maade at fornemme den levende Virkelighed, sin særegne Maade at oversætte den paa Papiret. Og ægte Bjørnsonsk er ogsaa den nylig udkomne Bog „Mary“ — i sin Stil, i sine undervejs Skildringer og i hele sin Opfattelse af Mennesker og Menneskeskæbner.

Saa grej og paagaaende, saa frisk og direkte som denne Bjørnsonske Stil er. De sidestillede Hovedsætninger og de mange Punktumer brækker Fremstillingen op i Enkeltled, der staar fast og for sig, paa egne Ben, uden Henvisning, uden Over- og Underordnen; selv foran „men“ og „og“ indførte Bjørnson jo at sætte Punktum. Hver Forestilling, hver Følelse virker isoleret og

Digitized by Google

„suveræent“ paa Læserne, saaledes som de aabenbart gør det i Digteren selv, mens han skriver; men de maa saa ogsaa fatte sig i Korthed og give Plads for nye Led i den rask fremadrykkende Tankemarch. Bare man har læst de 3—4 første Sider af „Mary“, er man trukket med ind i denne Foredragsform — „martellato“, hamret, og „pizzicato“, prikket, vilde man vist kalde det i Musik — i dette Tempo, paa een Gang presto, rask fremadskridende og largo, rolig tungt. Og man fornemmer straks, at det Bjørnsonske Aandsliv, som denne Stil fører os ind i, er et stærkt, umiddelbart Øjebliksliv — i friske Indtryk, intense Sindsbevægelser, klare, kraftige, i sig selv afsluttede Enkeltforestillinger — og et impulsivt, praktisk Handlingsliv — Tankerne udformer sig muntert i lige Linier uden at hæmmes eller krydses, Følelserne omsætter sig rask i morgenduelig Beslutsomhed og Virkelyst.

Og de enkelte Udtryk, — plukker man en Buket af dem undervejs gennem Bogen, hvor friske og kraftige, hvor nøgne og praktisk ligepaa er de ikke! „For en frisk Dag, for en smældende blaa Fjord!“ Eller — efter en Samtale: „Mary sad efter i Bølgegang“; („kommer svulmende“ hedder det om en anden ægte Bjørnsonsk Kvindeskikkelse). Hvor massivt falder ikke Udtrykket om Fru Dawes, der sidder og læser det meste af Dagen, at „hendes anden Hovedsyssel var at flytte alt det, hun læste, op i sin vidtløftige Korrespondance“; hvor intenst dette om Anders, der kommer med et Sorgens Telegram i Lommen hjem til Gaarden og hører Madklokken tone ud i den muntre Soldag: „Han kendte det, som kunde han ikke naa frem. Han skulde jo ned og dræbe den glade Dag“. Det er med fuldt Vejr i Lungerne, Bjørnson altid taler, og med en næsten brutal Eftertrykkelighed.

Følelsesfriskheden farver overalt fantasifuldt Stilen. Alle Indtryk faar i egentligste Forstand Farve. „De hvide Angstskrig“ dirrer gennem Luften. Fra en Menneskemængde i Forvirring „skreg Kvinderøster lyst og vildt; Mandsrøsters blaanende Brøl kom efter“. Saaledes hed det ogsaa i tidligere Bjørnsonske Bøger: „Stilheden farvedes graa af hans Røst“. Eller: „Bassen rullede sort henover“. Sindsbevægeligheden slaar ud i lyriske Billedblomster af sjælden og festlig Nyhed. Da den forelskede Frans Røy uventet træffer Mary igen efter nogle Dages Fravær, hedder det: „Det er da for lidt at sige, at Frans Røys Øjne

Digitized by Google

tindred; de skød Kongesalut“. Ved en anden Lejlighed, da det pludselig gaar op for ham, hvor udsat og hjælpeløs over for Livet hun egentlig er i sin stolte Unærmelighed, da er det, som nogen raabte i ham: „Tag vare paa hende“, og „Ridderligheden drog ind i hans Kærlighed med høje Kommando-Ord“. Der er samme muntert opstemte Følelsessving i den Slags Billeder, som naar i en tidligere Fortælling af Bjørnson den lille Ella straaler sin Forelskelses Lykke ud over alle sine Balkavallerer, „saa da Hjalmar Olsen fik sin Dame, var det, som han tog imod atten friske Buketter og et „Længe leve Hjalmar Olsen!““ eller den unge Knøs kommer ind til Kristiania „som et højt Skib, festlig flagsmykket, hans Kærlighed var Musik ombord“.

Søgt og maniereret kan en saadan Udtryksmaade forekomme os almindelige Mennesker, men hvad der synes *os* en Omvej, er jo en Genvej for Fantasimennesker. Der er ogsaa saa meget i Bjørnsons Maade at udtrykke abstrakte Tanker paa, der synes mange en Art Affektation, men som i mine Øjne er en genial Umiddelbarhed i at gaa den korteste, lige Vej ind paa Sagen. Fru Dawes søger f. Eks. et Sted at faa Mary til at gifte sig; Mary har svært ved at rive sig løs fra Hjemmet, men den praktiske, franske Frue foreslaar hende et Arrangement, hvorved hun selv som gift kan beholde en Fod inden for Hjemmet. „Jeg tror ikke, du kan komme det nærmere. Det, Livet kræver af dig. Og det, du er vant til“ ... Det er, som hvor der i „Over Evne“ tales om „ikke at springe det Menneskelige over“ gennem „Regnestykker i det store“ — det er saa genialt enkle, egentlige, menneskelige Udtryk, saa praktisk lige paa, at de virker helt sublimt.

Man bliver jo hyppig noget nærsynt, naar man naar op til de Fyrre. Og jeg maa tilstaa, at det i den meste Skønlitteratur mindre er Historien og det sammenhængende Tankehele end de levende Enkeltheder, som tager min Interesse fangen; de er jo dog selve det Livsmateriale, der bliver tilbage, selv om Sammenhængens Maskinsøm skulde „rakne op“. Det er ogsaa her i „Mary“ mest i alskens smaa, næsten tilfældig indlagte Virkelighedsstudier, man ret kan gribe den Bjørnsonske Kunsts Særegenhed. Saadant noget som Scenen udenfor Boulogneskoven, med det løbske Køretøj og Nordmandens Bedrift. Straks den panikslagne Mængde fattede hans Forsæt, blev den tavs; „ja!

Digitized by Google

saa stille blev det, at man kunde høre Fuglene synge i Træerne og høre den dumpe, fjærne Genlyd fra Kæmpebyen, som aldrig tier; den lagde en ensfarvet Tone under Fuglekviddret.“ Er her ikke det magiske Træk fundet, som tvinger hele Scenen, Alléerne og Ekvipagevirvarret frem — i alt Fald for alle Pariserrejsendes Syn og Øren? Eller den lille „hors d'œuvre“ Studie over en ung, i Amerika født Piges første Besøg i Norge paa hendes Slægts gamle Familiegaard: hvordan hun ligesom halvt genkender alt og hurtig finder sig til Rette, fordi hun derovre var vokset op i Forhold, der efterlignede de hjemlige, hvordan hun først ret forstaar saa meget hos sin amerikanske Fader ved nu at se hans Slægt herhjemme, og hvordan hun gennem sin elskede, savnede Fader straks forstaar og kommer til at elske sin Fætter her i Norge .. Paa blot et Par Sider løser Bjørnson her fint og nydeligt en meget intrikat psykologisk Opgave.

Selve Hovedopgaven: Fremstillingen af den unge Piges Natur, Vækst og Livsskæbne under Berøringen med to meget forskellige Mænd — jeg erkender, at ogsaa alt dette mest skiller sig ud i Enkeltheder for mig. Jeg er ikke rigtig Mand for at regne Marys Væsen ud af hendes Slægtsarv og af hendes Opdragelse eller hendes Skæbne ud af hendes og de to Kontraparters Natur; det er jo ogsaa netop dette, hvorved Bjørnsons Digtning giver Læserne en saa rig og sikker Livsfornemmelse: at man mærker en vis Livets Lovmæssighed, men aldrig paa noget Punkt alligevel kan regne den ud. Men der er en Række Scener her, i hvilke den stolte, ægte Bjørnsonske Jomfru værger sin Kyskhed og Suverænitet mod Mandsattraaen og Mandfolketheden uden om hende — Scener, der paa det smukkeste falder i Traad med de Studier over Naturbunden, over Instinkternes og Impulsernes Magt i Menneskesindet, som Bjørnsons senere Digtning egentlig stadig behandler. Man husker, hvor dybt og genialt Sødskendetvisten i „På Guds Veje“ var tvundet ud af selve Slægtsroden, og hvordan ved Broderens og Søsterens Forsoning tilslut „alt af Slægt i deres Nerver og Blod, det ældste og første i deres Følelse, det hjemlige i deres Sans, lige til Lugten af deres Tøj fra Gangene hos Faer og Moer, mødtes i deres Trang til aldrig mere at slippe“. Og man husker det søvngængersikre, visionære Instinktliv hos Clara Sang og Rakel Sang; Mandsdriften, der forfærdende brutalt brød ind i „Det flager —“ og „Absalons Haar“. I „Mary“ er

Digitized by Google

der f. Eks. Kapløbet i Boulogneskoven; saa lethændt og sikkert er tegnet den Leg, som Bevægelsen i fri Luft driver med de to Forelskedes Blod og Sanser, og det Vekselspil af Æggen og Skræmmen, som — uden at de ret ved det — føres op mellem Manden i ham og Jomfruen i hende: det er Kjolens Raslen foran ham, hendes Løbs Rytme, hendes Skrig, tilsidst Duften af hendes Person, der altsammen lyder som Hunnens Lokketoner, som et „ta mig, ta mig“ for hans Manddom, og det er den hede Aande, hun tværs gennem Legen mærker bag sig og mærker i sit eget Blod, der driver Angsten og Trodsen op i hendes krænkede Jomfruelighed. — Saa er der den lille stumme Scene paa Kunstudstillingen, hvor de to Kvinder, der hver paa sin Vis elsker Nordmanden, overfor en nøgen Atletstatue begge med eet faar den Idé, at det er hans Legeme, der er modelleret: Den erfarne Kunstnerinde, der med een Gang forstaar Magten i hans Personlighed, nu hun ser hele hans spænstige Legeme, og Mary, der staar med halvlukkede Øjne og bølgende Barm, men blusser saaret og forarget op, da hun mærker sig iagttaget af sin Medviderske. — Eller Morgenen efter at Mary „af fri Suverænitet“ har hengivet sig til sin Fæstemand, og hun kommer og vil takkes og fejres, og det lille Mandfolk saa modtager hende med øm og beroligende Godhed og varsomt klapper hendes Kind for at hjælpe hende over hendes Skamfølelse. Hun kunde ha' kylet ham Tallerkenen i Ansigtet, som han sad dér „og førte Kniv og Gaffel paa en ny, overherrelig Maade“ alt mens der ikke er Ende paa hans Hensynsfuldhed mod hende. — Og endelig Scenen henne under John Ericsonstatuen, hvor Mary er Vidne til Jørgens Brutalitet og imens ser op i John Ericsons store, gode, tænksomme Øjne og bliver klar paa, at hun vil rejse hjem alene.

Der er den hele Bjørnson i saadanne Scener — hans intuitive Blik for Instinkternes og Impulsernes gaadefulde Sjæleverden (som tidligere sysler han ogsaa her baade med Racepsykologi og med Telepati) og hans sværmerske Ærbødighed for Personlighedens Ukrænkelighed, hans medfølende Beskyttertrang over for dem, der i deres Finhed og Stolthed staar mest værgeløse over for Livet. Den samme Bjørnson, der stillede sig til Forsvar for fine, hensynsfulde, saarbare Naturer som Kongen eller Paul Lange, for stolte, rankest knejsende og derfor lettest knækkede

Digitized by Google

Karakterer som Leonarda og Svava og Thora; — det er jo lige meget ved sin tynde, saarbare Hud og ved sin ranke Rygrad, at Mary giver Livet Ram paa sig. Men ogsaa den samme Bjørnson, der med en saa fin Forstaaelse søgte at udrede alle Traadene i den Paul Langeske Skæbnes Spind og med en saa samvittighedsfuld Retsindighed, en saa overlegen Verdenskundskab gjorde Ret og Skel mod alle stridende Parter baade her og i „Over Evne“, i „Leonarda“ og i „Paa Guds Veje“; — for det Væld af Følelse, der strømmer gennem Bjørnsons Digtning, overhører de Fleste altfor meget den rige, mangesidige Menneskeforstaaelse og den ægte Dannelsens Liberalisme i Bjørnsons modne Alderdomsværker.

Og endnu i noget andet — vanskeligere at paapege — har man her i „Mary“ den hele Bjørnson, — det intimeste i hans Livsfornemmelse og Livsfortolkning, i hans Maade at gribe Livets Ugribelighed. Det er selve den Rytme, han lægger ind i Fortællingens Udfoldelse, den Atmosfære, han dykker det fortalte ned i. Jeg tænker paa saadant noget som den Maade, paa hvilken midt under Alvoren Begivenhederne altid ogsaa vender en humoristisk Hverdagsside udad og Spændingen af sig selv afspænder sig i Rekreations-Mellemrum: bare det, at Mary midt i Øjeblikkets Alvor fornemmer Latterligheden af en Glose, den franske Fru Daws kommer til at bruge, virker til paa en behagelig Maade at udløse Situationens Menneskelighed. Eller den spredte, springende, uberegnelige Maade, paa hvilken Tildragelser og Skæbner udvikler sig under Livsforholdenes Brydning: Skæbnetraadene mellem Mary og de to Mænd begynder at spindes paa flere Hold, brydes saa af, tages op igen paa andre Punkter, tvindes videre og skæres over, alt under stadig Med- eller Modvirken af Livets forskellige praktisk-verdslige Omstændigheder, saa illuderende uafhængigt af den almindelige Romanudviklings Love. Der er heri noget, som intimere end alt andet giver kunstnerisk Udtryk saavel for Bjørnsons varme, fulde Gemyt som for hans Alders overlegne Verdensdannelse. Det er maaske i Virkeligheden fremfor alt ved dette Noget, at enhver ny Bog af Bjørnson hæver sig ud fra alle de yngre Talenters Bøger; saa godt som alle savner disse jo netop de to, særlig for Digtere ikke uvæsentlige Ting: Gemyt og Dannelse.

VALD. VEDEL.

Digitized by Google

EN FOLKEFEST

DER var meget, Deltagerne i Raadhusfesten kunde glæde sig over. Først og fremmest de smukke Lokaler, men ogsaa hele Festens Forløb, der ydre set var fornøjelig og vellykket.

Det maa imidlertid være blevet mange paafaldende, at der blandt de skiftende Indtryk, man bragte med sig hjem, ikke var et eneste — det eneste, hvorom man kunde samle alle de andre — ikke et Øjeblik, man kunde pege paa som Udtryk for hele Festen, naar undtages Begyndelsen af Helge Rodes skønne Tale.

Dette Øjeblik var for kort og isoleret til at kunne præge Aftenen, men tilstrækkeligt til at minde om, at det ikke var nogen almindelig Festlighed, men en Folkefest, man var indbudt til.

Man skulde vente, at dette ganske anderledes havde paatvunget sig Bevidstheden. At der var opstaaet en Stemning, der gjorde denne Fest forskellig fra en hvilkensomhelst bedre Middag, hvor Lyset og Toiletterne øver deres oplivende Virkning — men det var netop ikke Tilfældet. Allerede da Karl Larsen for en udsøgt Forsamling af det velstaaende københavnske Bourgeosi forkyndte, at „vi repræsenterer hele Folket", følte man det som et: „Dette skal være Troja." Det var *ikke* Folket. Det var alle dem, for hvem Drachmann havde betydet en Nydelse *mere* og for hvem han nu var en *Forlystelse* mere. Derfor lød det rent forløjet, naar han i Festtalerne præsenteredes som Oprøreren mod det borgerlige Samfund — *det* borgerlige Samfund, i hvis Pragtbygning man befandt sig, for hvis velnærede, dekolleterede Damer man perorerede og for hvis gode Sedler man festede.

Misforholdet mellem Festens Hensigt og Festens Forløb traadte frem ikke blot i den lidet folkelige Forsamlings Præg, men hørtes ogsaa grelt gennem Talernes Ord.

Georg Brandes Tale var præget af en Ironi der tydeligt sagde, at han nok vidste, hvad det var, han var med til og ikke ønskede at vove sig for langt ud. Talen skulde holdes, af forskellige praktiske og tak-

Digitized by Google

tiske Grunde, derfor blev den holdt, men det kunde ikke sætte os andre i Folkestemning.

Selv om hans Ord havde været baaret af en varmere Følelse for Festens Genstand, er det imidlertid tvivlsomt om hans Stemme egentlig egner sig til at tale paa et enigt og samfølende Folks Vegne, dertil vækker den for let Minder om hadske og haanende Ord. Mange Aars Partigængeri har givet den en lidet tillidsvækkende Klang. Man behøver blot at lægge Mærke til de blandede Følelser, det vakte hos En, naar Georg Brandes paakaldte I. P. Jakobsen og Schandorphs Skygger. Begge Navne vakte Sympati — det ene endogsaa stærkere Følelser. Anraabelsen skete med al den Skønhed og Patos, Georg Brandes raader over og hans Gestus var netop i det Øjeblik af en paafaldende og bedaarende Ynde. Alligevel følte man næsten i samme nu en Kulde, en Mistro. Det var jo ikke som danske og betydelige Mænd, de blev kaldt frem — ikke paa vore Vegne — det var som personlige Venner, afdøde Partifæller, og i samme Nu kom man til at tænke paa de mange, der med Spot vilde være bleven vist bort fra et Elysium, hvortil Georg Brandes havde Nøglen, fordi de ikke havde den rette Tro, skønt vi andre syntes, at ogsaa de var danske og betydelige Mænd.

Man kan nu engang ikke baade holde Folkefest og fejre Partitriumfer — alligevel forsøgte man det ved denne Lejlighed.

Man fortsatte det Dobbeltspil, som vi kender fra de sidste Aar, paa engang at optræde som Frisindets Frelste i Modsætning til den store forstokkede Hob og samtidig at tale paa dennes Vegne, naar det gælder om at tolke dens overstrømmende Følelser.

Man takker paa denne Maade jævnlig sig selv for, hvad man har gjort for det i Mørke vandrende Folk. Hvad enten man samles til Drachmanns Fødselsdag eller til en Rusfest, er det den samme Radikalismens Hallelujastemning, man behager sig i.

Skønt „den anden af Danmarks mest veltalende Mænd" utvivlsomt var i god Tro, var ogsaa han paa Forhaand vingestækket.

Han havde nemlig set de Vanskeligheder, Holger Drachmann frembød som Folkehelt og troede at kunne komme ud over dem ved kønne og bevægede Ord. Hans Tale formede sig som en begejstret Undskyldning. Men paa saa gyngende Grund faar man ikke den virkelige Jubel til at vove sig ud. Det nytter ikke at tale om de Lidelser, hvoraf Drachmanns Digtning er fremgaaet, at skildre ham som vor Forløser — netop ved sine Svagheder. Der er noget rigtigt i dette, men dette Synspunkt er ikke Folkets og kan aldrig blive det. Det kan rives med, fyldes af Taknemmelighed mod den, der i Livets Strid — maaske i Kamp mod det selv — har tømt Lidelsens og Smertens Bægre, men det kan ikke takke for de Lidelser, der staar for det som Svaghedens og Nydelsens uadskillelige Ledsagere, selv om det netop er gennem disse, at Visdommen og Skønheden er vundet.

En Villon, Musset, Heine, Bagger, Verlaine vil erobre sig deres Rang i Eftertidens Dom netop gennem deres Svagheder og Vildfarelser, men de vil ikke blive takket for disse af deres Samtid, thi vi

Digitized by Google

erkender ikke Vilfarelsen som et vilkaarligt og beundringsværdigt Middel.

Der var en eneste, der talte som der skulde tales — Helge Rode. Han var hverken blaseret eller betænkelig overfor sin Helt. Da han pegede frem gennem den Slægternes Eriksgade, ad hvilken Drachmanns Poesi skulde drage sin Hyldingsfærd, var det som vi pludselig slap ud af det Tilfældiges klamrende Favntag. Vi følte os allerede som Eftertid og saa Digteren — befriet fra Døgnets Smuds — i hans beundringsværdige Storhed og Rigdom. Forvisningen om at Evigheden har sat sit Stempel paa Drachmanns Digtning, var, saaledes som Helge Rode udtalte den, en stor og gribende Ting, men *dermed var, ogsaa det eneste sagt, der i Øjeblikket kunde siges*, thi ingen Tydning af Skriften er endnu anerkendt som den rette.

Og her staar vi da overfor det, der gjorde en Folkefest for Drachmann umulig paa dette Tidspunkt — det, at han hverken som Menneske eller som Digter er Folkets Mand. Han har ikke selv tilladt os at gøre ham til eet med sin udødelige Digtning. Han og hans Venner har bragt for meget ind mellem ham og den — for meget, som ikke pludselig kan stryges bort. Holger Drachmann er en Personlighed som Folket paa Grund af hans Geni har indrømmet visse Friheder — store Friheder. Det har forstaaet, at det kom til kort med sin Fordømmelse. Det har lært at holde sig tilbage, men er derfor heller ikke rede til at flokke sig paa Kommando. Det har vænnet sig til en vis Mistro og det vilde næppe være muligt at pege paa nogen Side af Drachmanns Personlighed, der var egnet til med et Slag at slaa denne Mistro ned. Hvor er f. Eks. de Ord, bag hvilke han har staaet som en Mand, og for hvilke han har bragt Ofre. Han har sagt Ting, der forargede nogle, men bag sig har han haft Partiets og Klikens sikre Tilhold. Da det gjaldt om ogsaa at hævde sig overfor dem, saa man ham hurtigt bøje af og vende tilbage. Et hvilketsomhelst Punkt, man vilde fremdrage, vilde ved nøjere Undersøgelse vise sig at føre ind til et lignende Vildnis af Spørgsmaalstegn.

Det hævner sig at ville være for populær. Man kan ikke gøre sig gemen med Avisernes og Restaurationernes Publikum, vise det en uværdig Fortrolighed angaaende sit intimeste Privatliv og samtidig gøre Regning paa at have sit Folks Beundring liggende parat. Naar man til daglig gaar i Slæber, kan man ikke pludselig bestige Kothurnen uden at blive komisk.

Slammet fra de sidste Avisindiskretioner sad endnu frisk paa Helten, da han traadte frem for at bejle til sit Folks Hyldest. Festen blev holdt paa et Virvar af Indtryk, der ikke blot stammede fra hans Digtnings Rigdom og fra dens Løshed og Skiften, men mindst ligesaa meget fra flere Aartiers Rygter, Sladder og stillen sig selv til Skue. Det var derfor ikke det daarligste Symbol for Aftenen, da Røgen fra de slukkede Fakler ustandseligt bølgede op om Digterens Skikkelse og hyldede den i en sort og stinkende Os.

For megen Os — altfor megen Os.

Digitized by Google

Men selv om han havde været noget mere sparsom med sit Privatliv, vilde hans Digtning have lagt uoverstigelige Hindringer i Vejen. Man behøver blot at sammenligne Drachmann som Festemne med en langt mindre overdaadig udstyret Natur som Pontoppidan. Denne har ikke blot den Fordel, at man ikke daglig har snaget i hans Privatliv, men hans Kunst er saa klar, saa fast, at det allerede nu vilde være muligt at sige Ord om den, der uden Tøven eller Betingelse fandt Tilslutning i alle Sind.

Hvem formaar i Øjeblikket noget saadant med Hensyn til Drachmann. Hans Rigdom overvælder, hans Mangfoldighed forvirrer. Hvad er Svaghed og hvad er Styrke? Paa hvad har han levet — og for hvad?

Vil Eftertiden mindes hans polemisk-sociale Digtning, der endnu ved denne Lejlighed paraderede, eller vil den ikke snarest huske ham kun som Nydelsernes kaarne og beaandet festlige Sanger? Om sligt er det umuligt at dømme sikkert — maaske vi endnu slet ikke har faaet Øje paa *det* i hans Digtning, der som en Generalnævner gør en Beregning af alle de enkelte Sider mulig.

Det var de samlede Værker, Festen blev holdt paa, men netop derfor kunde det umuligt blive en Folkefest; thi Drachmann er mindre end nogen de samlede Værkers Mand.

Folket vil selv — naar Tidens Fylde kommer — samles til Fest for det *Udvalg*, der rummer det uforgængelige, det, om hvis Betydning alle er overbevist og tør udtale sig. Og denne sin Ret til selv at bestemme Tidspunktet lader det sig ikke fratage af en emsig Klike.

Det var *en Folkefest uden Folket;* det var *en Folkefest, hvor Talerne manglede slaaende og fængende Ord,* og *det var endelig en Folkefest, hvor disse Mangler var naturlige,* fordi der *endnu ikke* bestaar noget Tillidsforhold mellem Digteren og det Folk, af hvilket han skulde hyldes.

Dette skal fremhæves og understreges. „Politiken" skal ikke paany have Lov til ved Haan og Brøsighed at lede Indignationen bort fra sig selv og over paa nogle Syndebukke. Selv de naiveste Frøkner og Præster taber i Interesse ved Siden af dem, der ved denne Lejlighed er blevet grebet i at ville „drive" med Folket, *bruge* det til egen Forherligelse, agere dets selvbestaltede Formyndere og paadutte det Opfattelser og Følelser. Det er mod *dem*, at Blikkene skal rettes, det er *deres* Flovhed og Forbitrelse, det er interessant at betragte.

Først Flovheden, da de ikke med et Ord omtalte Digterens bemærkelsesværdige Ytring om de københavnske Kvinder, og da de satte hans Forsvarsartikel, et Vidnesbyrd om den mest fuldkomne Begrebsforvirring, paa den mindst iøjnefaldende Plads i Bladet. Og saa Forbitrelsen, da de mærkede, at Latteren og Harmen bredte sig over det ganske Land. De kan længe nok gøre sig røde i Kammen — deres Fest vil for stedse karakteriseres ved den berømte Ytring. Ikke fordi den er særlig slem, men fordi den var det eneste der kunde huskes, af hvad Skjalden sagde. Havde Drachmann i en eller flere foregaaende

Digitized by Google

Taler fundet Udtryk, der greb eller begejstrede, saa kunde man meget vel med et Smil have taget denne Kaadhed med i Købet — nu var det noget ganske andet. Derfor lykkedes det heller ikke Drachmann at bilde os ind, at han har set „et helt Folk i Fest"; thi hvis han virkelig havde haft en saadan Hallucination tør man tiltro ham, at han havde fundet rammende og mindeværdige Ord uden at søge saa dybt. Nej han fornemmede godt, at det kun var et tilfældigt og ikke altfor ædru Drikkelag, han befandt sig i — og det gør en Forskel.

Det vilde have været Drachmann mere værdigt at erkende dette end at strides med sit Folk om en Hyldest, som kun kan ydes frivilligt. Thi det lykkes dog ikke at overbevise os om, at det er ham og „Politiken", der er det danske Folk og mindre for hver Gang de holder en Fest som denne.

Ogsaa derfor maa den kaldes vellykket — lad os blot faa flere.

HARALD NIELSEN.

Digitized by Google

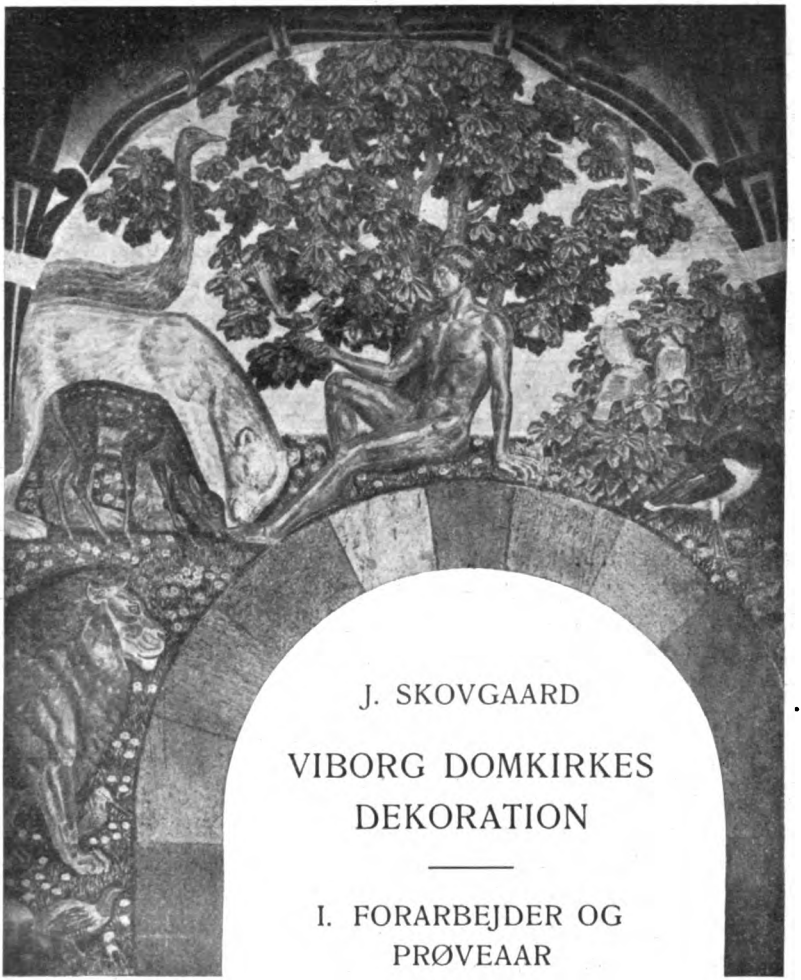

J. SKOVGAARD

VIBORG DOMKIRKES DEKORATION

I. FORARBEJDER OG PRØVEAAR

I Sommeren 1895 henvendte Kultusministeriet sig til Joakim Skovgaard med Anmodning til ham om at gøre Udkast til Dekoration af Viborg Domkirke. Skitsen skulde udarbejdes efter Samraad med Prof. Storck, der i sin Tid havde været Domkirkens Bygmester. Med Skitsen ønskede Ministeriet at modtage et Overslag over, hvad Kirkens Dekoration derefter vilde koste og en Redegørelse for Maaden, hvorpaa Dekorationen tænktes udført.

I dyb Taknemmelighed, men iøvrigt med alle mulige Forbehold, paatog Skovgaard sig den tilbudte Opgave. Aaret i Forvejen havde han haft sit store Billede „Kristus i de dødes Rige" udstillet, og han var just i Færd med at arbejde paa „Bebudelsen"

Digitized by Google

til Helligaandskirken i København. Hans Fantasi var fyldt med bibelske Billeder, havde længe været det; og det, der nu blev stillet ham i Udsigt, var intet mindre end at komme til at fylde over 4000 Kvadratalen Murflade med Bibelbilleder.

Som ung Mand havde han i 1874 og 1875 været F. C. Lunds Medhjælper ved Dekorationen af Viborg Domkirke. Han var derfor fortrolig med det Rum, han skulde udsmykke. Da han modtog Ministeriets Opfordring, var han 38 Aar gammel, altsaa netop i sin arbejdskraftigste Alder. Den Beundring, han havde vakt ved sine Billeder af „Bethesdas Dam", „Kristus, som fører Røveren ind i Paradis", „Pennina spotter Hanna" og sidst og ikke mindst „Kristus i de dødes Rige", maatte ganske naturlig give ham Tillid til sine egne Kræfter. Med godt Mod tog han derfor fat paa Udkastet og gjorde det færdigt i 1897.

Da Udkastet i Slutningen af næste Aar blev udstillet, forbavsede, ja næsten forbløffede det ved sin pragtfulde dekorative Holdning og ved Fantasiens Rigdom i den mylrende Mangfoldighed af Kompositioner og af Stillings- og Bevægelsesmotiver. Det var aabenbart, at Skovgaard afgjort var Manden for den store og omfattende Dekoration. Hans fortællende Evner var enestaaende og hans Evner for dekorativ Behandling af en Murflade syntes uden for al Tvivl. Ganske vist var der over Udkastet, ved Siden af en stærkt iøjnefaldende Naivetet i Fortællemaaden, noget vist anstrengt for ikke at sige søgt i den dekorative Stil. Men denne Blanding af Barnlighed og Raffinerthed, der ingenlunde var helt ukendt fra Skovgaards tidligere Arbejder, følтes som noget saa personligt og nødvendigt, at man ikke blot gerne fandt sig i den, men endogsaa følte den som en Fordel mere ved Udkastet.

Allerede før Udstillingen af Skitsen havde Kultusministeriet paa Finanslovsforslaget for 1899—1900 søgt en Bevilling paa 3000 Kr. til en Prøvedekoration ved Skovgaard i Viborg Domkirke, dels for at Kunstneren kunde faa et Skøn over, hvad hele Arbejdet vilde koste, dels for at han kunde faa Lejlighed til at træffe det endelige Valg med Hensyn til den Metode, hvorefter der helst burde gaas frem. For Skovgaard stod det paa det Tidspunkt, som om Kirken burde dekoreres med Kaseinfarver, en forholdsvis ny Teknik for Vægmaleri, som skulde frembyde den Fordel fremfor f. Eks. Fresko-Teknikken, at den tillod Anvendelsen af en rigere og dybere Farveskala. Der forelaa dog ogsaa Mu-

Digitized by Google

lighed for Anvendelsen af engelske Terpentinlakfarver. Ja, end ikke Tanken om at udføre Dekorationen al fresco var helt udelukket. Med Kaseinfarver havde Skovgaard tidligere malet, og denne Metode var han derfor fortrolig med. Derimod var han ganske ukendt med Freskoteknikken, og han gruede lidt for at sætte sig ind i en helt ny Teknik, om hvilken han jo ikke paa Forhaand kunde vide, hvorvidt den laa for ham.

Paa Finansloven for 1899—1900 blev Bevillingen paa de 3000 Kr. given, og i Forsommeren 1899 kunde Skovgaard gaa i Lag med sine Prøvearbejder. Han valgte at dekorere to Fag — Johannes- og Abrahamsfelterne — i Kirkens søndre Sideskib. I Vinterens Løb havde Skovgaard dog mere og mere faaet Mod paa Fresko, og Prøverne blev nu lagt an saaledes, at de dels udførtes med Kasein-, dels med Terpentinlakfarver og dels — under Oscar Matthiesens Vejledning — al fresco. Aldrig saa snart kom Skovgaard til at arbejde paa den vaade Kalk, før han følte, hvilke Fordele Freskoteknikken bød ham og hans Kunst, og ved Prøvearbejdets Slutning var han klar over, at han vilde udføre Domkirkens Dekoration al fresco — hvis han kunde faa Lov dertil af Avtoriteterne, Regering og Rigsdag, som skulde stille de tilstrækkelige Midler til hans Raadighed, og det særlige Kirkesyn, som paa Ministeriets Vegne førte Tilsyn med Arbejdet.

Efter et Skøn havde Skovgaard anslaaet Dekorationsarbejdets Omkostninger — under Forudsætning af, at det skulde udføres med Kaseinfarver — til omtrent 100,000 Kr. Men skulde Kirken dekoreres al fresco, maatte dens gamle Pudsbeklædning slaas ned og Væggene præpareres til Freskopuds, og da steg Udgifterne straks med ca. 17,000 Kr. Det var jo mange Penge! Desuden var der maaske her hjemme en let forklarlig Ængstelse for Freskomaleri. Den store Freskodekoration, som Konstantin Hansen i sin Tid havde udført i Universitetets Forhal, havde jo langt fra vist sig saa holdbar, som den burde have været.

Paa den anden Side var der just i de Aar, Skovgaard havde arbejdet paa sit Udkast, blevet eksperimenteret med Freskomaleri af Oscar Matthiesen, som endog havde uddannet en særlig Metode for Behandlingen af Freskoen, og derved var Interessen for denne herlige gamle Kunst blevet genvakt.

Det særlige Kirkesyn, som i Anledning af de forestaaende Dekorationsarbejder var blevet suppleret med Professor Jern-

Digitized by Google

dorff, havde straks givet Skovgaard Medhold i, at hans Arbejde burde udføres i Fresko. Den gamle Puds i Kirken var langtfra at stole paa og maatte derfor rimeligvis ned alligevel, og Synet var efter at have set det første Aars Prøvemalinger paa det rene med, at Freskoen egnede sig fortrinligt for Skovgaards Malemaade. I Henhold hertil gik Ministeriet ind paa, at Dekorationsarbejdet udførtes al fresco og støttede Skovgaards Ansøgning om en Bevilling paa 7000 Kr. til endnu et Aars Prøvearbejder i Viborg Domkirke.

Det Forsøg, Skovgaard ønskede at foretage i 1900, gik ud paa to Ting: for det første vilde han prøve, hvorledes Dekorationen, som han hidtil næsten kun havde syslet med paa Papiret og i lille Maalestok, vilde virke i det store i den høje Del af Kirken; og for det andet vilde han forsøge, om han ikke ved i Korsarmen at forlænge Dekorationsfelterne nedefter over 4 Skifter Granit kunde opnaa smukkere Virkning af sin Dekoration. Omendskønt Kunstneren som sagt allerede var besluttet paa at benytte Fresko til den endelige Dekoration, vilde han dog endnu til disse Prøvearbejder bruge Kaseinfarver, da han saa kunde male oven paa den gamle Puds og Granitten i de 4 Skifter.

Da Bevillingen var givet, rejste sig i Viborg Domkirkes nordre Korsarm det store flyttelige Stillads, som fra nu af i 5 Aar rulledes snart mod Syd, snart mod Nord, eftersom Arbejdet krævede det. Her arbejdede nu Skovgaard og hans Medhjælpere et Par Maaneder i Forsommeren 1900 og allerede i Juli Maaned var Prøvearbejderne færdige. Med Kaseinfarver var Nord- og og Vestvæggene samt tre Fjerdedele af Krydshvælvingen og et Par Flige i Midtkuplen dekoreret. Den sidste Fjerdedel af Kuppelhvælvingen var udmalet al fresco. Til Sidevæggenes Billeder havde Skovgaard brugt sine forlængede Kompositioner; og det var let at se, at disse virkede langt bedre, end de oprindelige korte vilde kunne have gjort, og at Kirkerummet var tjent med, at Dekorationsfelterne var blevet slankere. Den nye Flade havde tvunget Skovgaard ind paa en gennemgribende Ændring i sin Komposition, navnlig paa Vestvæggen. Det sammenpakkede, der havde været over det oprindelige Udkast med sine 4 Fremstillinger (af Kristus, der kuer Stormen, Indtoget i Jerusalem, Lazarus' Opvækkelse og Kristus hos Marta og Maria) var paa den større Dekorationsflade, hvor endda kun de tre sidstnævnte Frem-

Digitized by Google

stillinger havde fundet Plads, erstattet med en fri, klar og stort virkende Komposition, som med sine velberegnede Linjer bidrog mægtigt til at højne Kirkerummet. — Ogsaa Dekorationen i Krydshvælvingen (sværdførende Engle) var blevet forandret og forbedret med det samme Maal for Øje. I Stedet for det oprindelige Udkasts ene Englekrans, anbragte Skovgaard to Rækker Engle, den øverste paa 4, den nederste paa 8 Engle.

II. DEKORATIONEN

Om Efteraaret rejste Skovgaard med sine Hjælpere Niels Larsen Stevns, Joh. Mielche og Rudolf Petersen til Italien for at studere Fresko. Imens havde Rigsdagen Bevillingen til Domkirkens Dekoration til Behandling. Der forlangtes 120,000 Kr., fordelt paa 5 Aar; som første Aars Bevilling 18,000 Kr. Uden Opposition blev Forslaget vedtaget, og Arbejdets Udførelse var dermed sikret.

Hvis Skovgaard paa dette Tidspunkt har tænkt sig, at Forsøgenes Tid nu var forbi, har han taget fejl. Med 1901 begyndte for Alvor Besværlighederne. Selv om Skovgaard nu var blevet klar over, at han vilde og maatte bruge Freskoteknikken, og selv om han havde lært, at han burde tilstræbe den størst mulige Simpelhed i sine Kompositioner, saa var der dog endnu en Uendelighed af Vanskeligheder at overvinde baade med Hensyn til Planen for Dekorationen i det hele taget og Gennemførelsen af dens Enkeltheder. Der var rent praktiske Spørgsmaal, som skulde afgøres. Hvor fik man Farver fra, der kunde modstaa Kalkens Indvirkning? Kunde man være sikker paa, at der ikke var Salpeter i Kirkens Murværk, og hvis der var, hvorledes skulde man saa bedst sikre sig imod den? Hvorledes var Temperatur- og Fugtighedsforholdene i Kirken? Hvorledes skulde Vægfladerne sikres mod nedløbende Vand og Kuppel og Hvælvinger mod Fugtighed, hvis Taget ikke var tæt? Hvorledes skulde den Undergrund, hvorpaa der skulde males, præpareres? og skulde man efter Bemalingen anvende kunstige Hærdnings- og Glitningsmetoder?

Selvfølgelig ydedes der fra det offentliges Side Skovgaard al den tekniske Bistand, der kunde ydes ham. Og heldigvis havde han baade i det særlige Syn og i Kirkens Arkitekt, Cl. Aug. Wiinholt, og dens Murmester, Chr. F. Jensen, forstaaende og villige

Digitized by Google

Hjælpere. Men naturligvis blev Skovgaard, paa hvem Hovedansvaret for Arbejdets Udførelse hvilede, den, der baade maatte stille alle de Spørgsmaal, der skulde besvares, og i Tvivlstilfælde

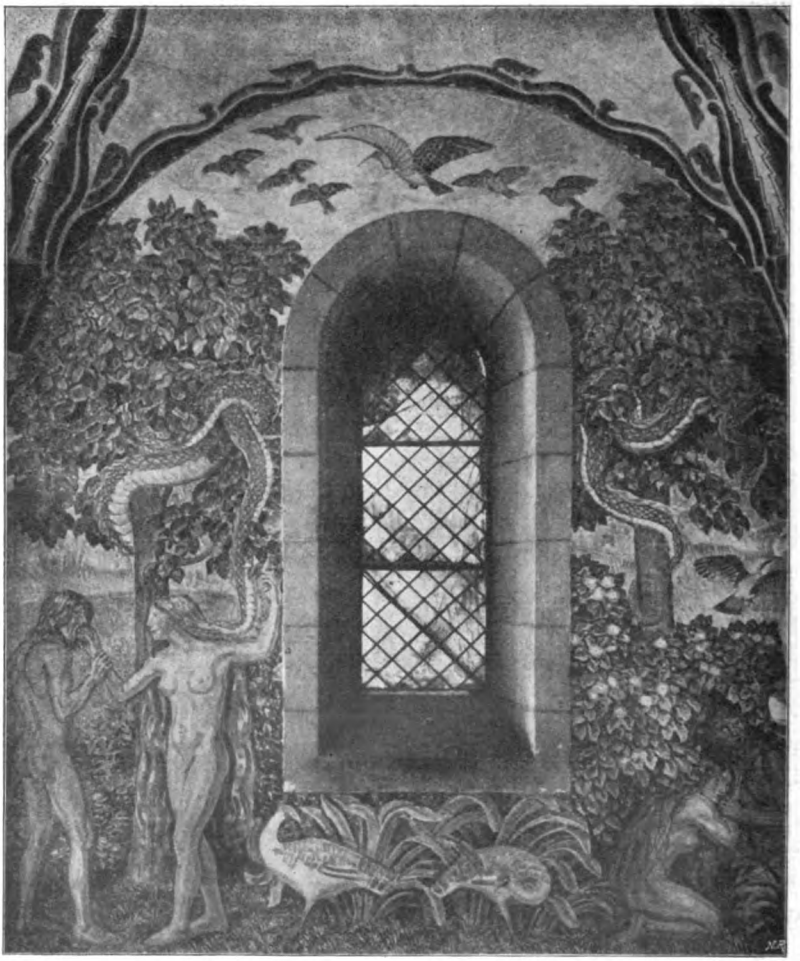

Chr. E. Jørgensen Fot.

— naar Sagkundskab stod mod Sagkundskab — maatte træffe den endelige Afgørelse.

Efter at det var lykkedes Skovgaard at forskaffe sig et passende Udvalg af kalkægte Farver, blev Hovedspørgsmaalet det: hvorledes Pudsen skulde behandles. Oprindelig havde han tænkt at anvende Oscar Matthiesens Patent, som bestod i at male paa

Digitized by Google

en særlig præpareret Undergrund og efter Paamalingen dels at glitte Grunden ved Tromling med en Metal- eller Elfenbensvalse, dels at paablæse Kulsyre for at fremme Overfladens Hærdning. Men i Tidens Løb var Skovgaard blevet mindre og mindre tilbøjelig til at anvende kunstige Hærdningsmetoder. Han rettede derfor sine Bestræbelser ene og alene paa at sikre sig de bedst mulige Materialer: paa den ene Side absolut kalkægte Farver og paa den anden Side en Puds saa god, som den var til at faa, nemlig ved Anvendelse af slaaet Kalk fra Glatved Kalkværk. Mod Mursalpeterens skadelige Indvirkning søgte han (fra 1902 af) at beskytte sine Billeder ved Paastrygning af Adiodon (naturlig Asfalt) under Pudsen. Hvælvingerne, hvis Mursten viste sig at være noget løse i Sammensætningen, behandledes (1903) paa særlig Maade ved Paaføring af et Lag Cement, der bag paa bestrøges med Adiodon.

Dekorationsarbejdets Hovedvanskelighed laa imidlertid naturligvis paa et helt andet Punkt, i den kunstneriske Gennemførelse af Arbejdet. Hele Dekorationens Skæbne kom aabenbart til at afhænge af, hvorledes det vilde lykkes Skovgaard at behandle det Parti af Domkirken, der samler sig om Korsskæringens Midtkuppel. Fra dette Centrum udstraaler mod Nord, Øst og Syd Tværskibenes og Korfløjens Krydshvælvinger, og allerlængst mod Øst Apsidens Halvkuppel. Dette Parti af Kirken ses under eet nede fra Hovedskibet og behersker saa at sige hele Kirkerummet. Her maatte der, om nogetsteds, anslaas en kraftig og fuldttonende Akkord. I sit Udkast havde Skovgaard gjort Korsarmenes og Korets Hvælvingsflader mørkeblaa i Lighed med Baggrunden i Højkirkens Fladloft; og Kuplen havde han tænkt sig med mørkegrøn Bund. Den blaa Farve i Krydshvælvingerne holdt han under Udførelsen fast ved, saa meget mere som han havde været saa heldig at faa fat i en pragtfuld blaa Kobaltfarve, som det, ganske vist først efter usigelige Besværligheder, lykkedes ham at gøre saa rig og dyb og fyldig, som han havde tænkt sig den. Korsets øvrige Dekoration maatte saa afstemmes efter denne Farve.

Foreløbig havde han dog nok at gøre med at faa sin første Hvælvingsdekoration i søndre Korsarm færdig. Den arbejdede han paa i Sommeren 1901. I Midtkuplen malede han en Prøve af den Aposteldekoration, som skulde anbringes dér. Forsøgsvis

Digitized by Google

udførtes den med okkergul Baggrund, lysere og lettere opefter. Endelig tog han fat paa søndre Korsarms Syd- og Vestvægge (hvor i Foraaret de fire Skifter Granit var blevet slaaet ned) og malede her al fresco „Fristelsen" og „den store Nadver". Det første af disse Billeder maatte siden slaas ned, da der viste sig ondartet Salpeterudslæt paa det. Den store Nadver fik derimod Lov til at blive staaende og er derfor det Vægbillede, der bærer det ældste Aarstal, 1901.

Næste Aar, i den mørke fugtige Sommer 1902 fortsattes de paabegyndte Arbejder. Stilladset trilledes hen i nordre Korsarm, og Hvælvingen dér, hvis Dekoration jo kun havde været foreløbig, blev malet al fresco. Endvidere dekoreredes Østvæggen (med Getsemane Have og Nadverens Indstiftelse). Samme Aar udmaledes Midtkuplen med de tolv Apostle paa okkergul Baggrund, og endelig skitseredes forsøgsvis (med Kaseinfarver) Dekorationen i Korhvælvingen. Man kunde nu nogenlunde gøre sig en Forestilling om, hvorledes Kirkens Kors vilde komme til at tage sig ud, og Skovgaard var ikke tilfreds med Helhedsvirkningen.

Samme Aar var Apsidens Halvkuppel, der havde været meget stærkt angrebet af Salpeter, blevet ommuret, og i Langhusets Øst- og Vestende var der over Triumf- og Orgelbuerne indsat Granit i Stedet for den Puds, bestemt til Dekoration, som tidligere havde siddet dér. Derved indskrænkedes ganske vist Dekorationsfladen, men Rummet i den nævnte Del af Kirken fik en Sluttethed som aldrig før. Desværre ophævedes endnu samme Aar en Del af denne Virkning ved, at der over et af Triforiefelterne, som sikkert aldrig burde have været udmalede, blev opsat en Dekoration paa okkergul Grund, fremstillende Daniel i Løvekulen.

Næste Aar (1903) maledes til at begynde med Kain og Abelfeltet i søndre Sideskib. Derpaa blev der med Kaseinfarver malet en Prøvedekoration i Apsis, og saa begyndte Rettelserne i Kuppel- og Korshvælvingerne. Hele dette Parti skulde nu endelig afstemmes; derfor maatte Dekorationerne i saa godt som hele Kuppelhvælvingen og i store Dele af de andre to Hvælvinger slaas ned og males om. Kuplen fremtraadte derefter i sin endelige Skikkelse (med forlængede Apostle paa Baryt-Baggrund) og nordre Korsarm blev gjort saa godt som færdig. Men først næste

Digitized by Google

Aar (1904) blev alle disse gennemgribende Rettelser tilendebragte. Og efter Udarbejdelsen af „Korsfæstelsen" paa søndre Kors' Østvæg og Ommalingen af „Fristelsen" og de derunder værende Billeder paa dens Sydvæg, kunde det store Stillads endelig fjernes. Saa toges der fat paa Dekorationen i Sideskibene, hvis tre Endevægge (med Billeder af „Ved Babylons Floder", „Jerusalem genopbygges" og „Adam giver Dyrene Navne") samt to Vægge helt udmaledes, mens flere paabegyndtes.

Det lakkede nu mod Enden. I 1905 dekoreredes Koret og en Del Felter i Sideskibene og over Triforierne; og i 1906 fuldendtes det store Værk, efter at alle de endnu udekorerede Partier var blevet udmalet og der var foretaget Rettelser i adskillige af de Billeder, der var blevet gjort færdige i tidligere Aar.

III. ARBEJDSVILKAAR

For den, der har fulgt Skovgaards Dekorationsarbejde fra dets Begyndelse til dets Slutning, staar det, som om Forsøg og Rettelser har taget mere end Halvdelen af Arbejdstiden. Maaske har de det, maaske ikke — det er jo ligegyldigt nu, da Arbejdet er fuldført. Men der har været Tider, hvor det forekom en udenforstaaende, at dette Arbejde umuligt kunde bringes til Ende, Penelopes Arbejdsmetode synes ikke just at være den, der lover de største Resultater. I fem Aar kørte det store Stillads i Domkirkens Korsarme frem og tilbage, frem og tilbage. Hvad der var malet det ene Aar, blev slaaet ned det næste. Snart var det Englene, der skulde lægge en Alen til deres Vækst nedefter, snart var det de stakkels Apostle, der skulde males om eller have en ny Baggrund. Rædslerne naaede deres Højdepunkt i det Herrens Aar 1903, da det saa ud til, at alt det, som hidtil var malet færdig, skulde gøres om. Men midt i Ødelæggelsens Vederstyggelighed gik, spinkel og svagelig at se paa, Manden for det hele, og aldrig tabte han sit Værks Helhedsvirkning af Syne, aldrig vilde han nøjes med noget halvt eller næsten godt, og aldrig tvivlede han, naar han ødelagde Maaneders Arbejde, paa at han jo nok skulde faa noget bedre op i Stedet. Han lærte af det Rum, han arbejdede i, han aflurede det dets Hemmeligheder, og han afpassede sit Værks Linjer og Farver efter de Flader, hvorfra de skulde gøre sig gældende. Ingen nok saa kraftig Fantasi kan

Digitized by Google

paa en Afstand som den, der er mellem Rosenvænget og Viborg, klargøre sig, hvorledes en Komposition vil virke paa en bestemt Væg, en bestemt Hvælving i en Domkirke. Paa Stedet selv skal Afgørelsen træffes, og viser det sig, at et Billedes Virkning er forkert beregnet, saa maa det ned og et andet op. Men dertil hører en lang Taalmodighed foruden en sikker Dom og en klar Bevidsthed om det Maal, der tilsigtes. Og der hører endnu mere til, en Villighed til at opgive Indfald, der paa Afstand syntes gode og virkningsfulde, men paa Stedet selv viser sig utidige eller overflødige. Den Resignation har Skovgaard haft til Overflod. Paa Sydvæggen i Korrummet, i Billedet af Kristi Himmelfart, fandtes der oprindelig paa begge Sider af Kristus i alt syv Engle; og til højre og venstre for Apostlene var der anbragt henholdsvis en Mand, der gravede, og en lille Hyrdedreng, som spillede paa Fløjte — rimeligvis som Udtryk for Livet, der gaar sin rolige Gang, mens de største Undere sker. Men et Par af Englene havde for meget blaat i Vingerne og syntes Skovgaard at virke for koldt; de maatte derfor bort. Og den gravende Mand og den lille søde Hyrdedreng, som alle holdt saa meget af, maatte ogsaa forsvinde for Billedvirkningens Skyld.

Næsten i alle Kompositionerne er der foretaget større eller mindre Rettelser. Snart er det kun en Kappe, som er byttet om med en af en anden Farve, snart er det en Gruppe eller en enkelt Person, der er taget ud og erstattet med en anden. Saaledes har Judas i „Nadverens Indstiftelse" været malet paa 3 forskellige Maader: først gik han ud gennem en Dør, derpaa sneg han sig bort langs Muren, endelig blev der paa Muren bag ham anbragt grønt Løvværk, for at hans Skygge ikke skulde virke for fremtrædende. Jesus i „Opstandelsen" steg oprindelig op af en Kiste; nu stiger han frem fra en Klippegrav. Adam i det nordvestligste Triforiefelt ryddede oprindelig Tidsler paa okkergul Baggrund; saa blev Baggrunden forandret til snavset graa; endelig blev baade Adam og Baggrunden slaaet ned og erstattet af en ny Adam paa okkergul Grund. Frem og tilbage er lige langt.

Vistnok kunde hverken Forsøgene eller Rettelserne — allermindst de store af disse — være undgaaet ved et Arbejde af denne Natur. Freskoen er fordringsfuld; det som ikke lykkes straks, lykkes slet ikke. Forandring — f. Eks. ved Overmaling —

Digitized by Google

af et en Gang malet Billede kan ikke finde Sted. Er der Fejl i det, maa Billedet slaas ned, Væggen præpareres med ny Puds, og hele Arbejdet gøres om forfra. Ringere kan ikke gøre det.

Chr. E. Jørgensen Fot.

Hertil kommer, at mulige Fejl først gør sig rigtig gældende, naar Billedet tørrer op; Farverne forandrer nemlig Karakter under Tørringsprocessen. Selv megen Erfaring i Brugen af Freskoteknikken frelser ikke Maleren helt for ubehagelige Overraskelser i

Digitized by Google

denne Henseende. Der er derfor Spænding forbundet med Arbejdet hele Tiden.

Freskoteknikken laa godt for Joakim Skovgaard. Den tvang ham til at arbejde hurtigt, hvad han følte som en Vinding for sin Kunst; og han havde Lethed ved at overvinde de praktiske Vanskeligheder, som Teknikken fører med sig. Da der skal males paa Pudsen, mens den er ganske frisk, maa der daglig pudses netop paa saa stor en Vægflade, som det er muligt at bemale. Mureren, som besørger Pudsningen, skal derfor i Tide have sine Instruktioner om, hvor og hvor meget han skal pudse. Arbejdes der paa flere Steder i Kirken paa een Gang, hører der for Arbejdets Hovedleder stor Omtanke og megen praktisk Sans til for til enhver Tid at holde alle Hænder beskæftigede. Der skal tænkes paa Stilladsets Anbringelse, Kartoner, Studier og alt det øvrige Tilbehør. Intet maa mangle; ellers standser Arbejdet ufejlbarligt.

Et saa vældigt Arbejde som Dekorationen af Viborg Domkirke kan selvfølgelig ikke gøres af een Mand alene. De Flader, der skulde bemales, var tilsammen over 4,000 □ Alen (en Tønde Land er 14,000 □ Alen); rent korporligt vilde Enkeltmand ikke strække til til Arbejdet. Skovgaard har derfor i stort Omfang maattet bruge andre Kunstnere til sin Hjælp. Selv har han naturligvis udarbejdet alle Kompositionerne. Først i Niendedels Størrelse. Naar han saa havde sine Draperi- og Figurstudier i Orden, tegnede han Billederne op i Trediedels Størrelse. Til Udarbejdelsen af Kartoner i naturlig Størrelse kunde han saa benytte sine Hjælpere. Disse havde ogsaa i høj Grad frie Hænder ved Billedernes Overføring paa Muren og ved Detailudarbejdelsen. Det eneste, som bandt dem, var Stiltvangen. Havde de vænnet sig til den, saa de ikke følte den mere, var de saa uafhængige, som om de arbejdede paa deres eget.

Det har næppe været svært for de Kunstnere, der arbejdede sammen med Joakim Skovgaard, at indordne sig under hans Ledelse. Den store Ærbødighed, de følte for Kunstneren og hans Værk, den varme Kærlighed, de nærede for hans Person, fik dem til at føle og handle i Takt med ham; og den kammeratlige Jævnhed, de mødte hos Skovgaard — der fik sit Udtryk i det fortroligе „Du", hvormed alle Hjælperne, selv den grønneste lille Malerspire, tiltalte Mesteren —, gjorde, at de aldrig følte sig trykkede af hans overlegne Ledelse.

Digitized by Google

Listen paa de Kunstnere, som har været knyttet til Skovgaard i de 8 Aar, Dekorationsarbejdet i Viborg Domkirke har varet, er lang. Her følger Navnene: Niels Larsen Stevns, Ludv. Find, Joh. Mielche, Herm. Vedel, Rud. Pedersen, Arne Lofthus, Johs. Kragh, Sv. Bird, Sig. Olrik, Vald. Jørgensen, Hohlenberg, Viggo Madsen, Knud Petersen, Karl Schou. De fleste af disse har dog kun for en kortere Tid været knyttet til Arbejdet; nogle af dem har endda kun været benyttet til Kartontegningen. I Grunden er det kun Stevns, Mielche, Lofthus og V. Madsen, der kan siges at være Skovgaards faste Medarbejdere.

Af disse var Stevns med lige fra først af; 1900 kom Mielche til, 1901 Lofthus og 1902 V. Madsen. Stevns har under hele Arbejdet været Skovgaards højre Haand, den som var først paa Pletten om Morgenen og sidst forlod Arbejdet om Aftenen. Solid og stædig stod han plantet paa Stilladset, omgivet af Kartoner og Draperistudier. Han arbejdede tøvende og forsigtigt, men med en forbavsende Udholdenhed. Hans lidt besværlige Tegning svarede ret godt til en vis Side af Skovgaards Kunst, den man kunde kalde den folkelige. Der er ikke ret mange Felter i Kirken, hvor Stevns ikke har malet et eller andet. Eksempler paa Arbejder fra hans Haand er de salige, som af Kristus føres til Paradis, Billederne paa begge Sider af Vinduerne i Elias- og Johannesfelterne og af Triforieblendingerne den med Herrens Forjættelse til Abraham.

Mielche har gjort udmærket Tjeneste ved Udarbejdelsen af den vanskelige blaa Bund i Englefelterne. Den Kritik, som lammer hans egen Virksomhed, er forstaaelsesfuld og fin, naar den gælder andres Arbejde; den er paa mange Punkter kommet Kirkens Dekoration til gode.

Lofthus, en ung Bergenser, maler kækt og flot med en Bredde i Foredraget som en gammel Routinier. Hans Specialitet er Engle og unge Piger. De Kvinder, der danser om Guldkalven, har han malet; ligeledes er det ham, der har udført Engelen, som vælter Stenen bort fra Graven i Opstandelsesbilledet. Endvidere Savl og David og adskillige flere Triforiefelter.

Viggo Madsen er endnu yngre end Lofthus. Fra Barndommen af er han fortrolig med god Kunst — han er Søn af Kunsthistorikeren Karl Madsen —, og har fin Sans for Farver. Derfor har han trods sin Ungdom gjort god Nytte ved Arbejdet i Kir-

Digitized by Google

ken. Det er ham, der har malet Slangen i „Kvindens Sæd skal knuse Slangens Hoved" og fire af Figurerne i Triforiefeltbilledet af Moses, der hentes op af Vandet.

Det vil blive en smuk Opgave for Fremtidens Kunsthistorikere nøjagtigt i det enkelte at slaa fast, hvad hver af de nævnte Kunstnere har malet, og hvad der maa tilskrives selve Mesterens Pensel. Opgaven — der sikkert nok skal blive løst, omend ikke rigtigt saa dog galt — vil imidlertid ikke blive let. Dekorationen er og bliver et Fællesarbejde. Ikke blot er alle de store Felter og de allerfleste af de mindre udmalet af to eller flere Kunstnere i Forening; men tit er f. Eks. Hoved og Lemmer af een, Draperiet af en anden; ja, det hænder ogsaa, at hvad der er begyndt af en, er fuldført af en Kammerat eller af Mesteren selv. Overalt har selvfølgelig Skovgaard været paa Færde baade med Raad og Daad: men han har været meget sparsommere med Retoucher, end man skulde tro. Hans fænomenale Beskedenhed har tit og mange Gange foregøglet ham, at det, en af hans Hjælpere har udført, er meget bedre, end hvad han kunde have gjort selv.

Imidlertid lader der sig dog anføre et og andet bestemt Billede, som Skovgaard har udført alene eller næsten helt alene. Der er f. Eks. Paradisbillederne: Adam giver Dyrene Navne, Evas Skabelse og Syndefaldet. I Uddrivelsen har han malet det meste; kun Englens Draperi er af Lofthus. Ligeledes har han malet Felterne med Isaks Ofring, David fører Arken tilbage til Jerusalem, „Ved Babylons Floder" og Genopførelsen af Jerusalem (hvor dog den Dreng, som bærer Sten, er af Stevns). I Kors- og Korarmene har han malet de fleste Kristusfigurer, dog ikke dem paa søndre Vinduesvæg (de er af Stevns). Endvidere har han paa Billedet af den store Nadver malet alle de rødkitlede Tjenere og Brudeparret. Endelig er det Skovgaard, der har udført de fleste Dyrebilleder. Kun ganske faa, f. Eks. Løverne i Danielsfeltet, er udført af Medhjælpere.

IV. PLANEN

I et Par Artikler, som Theod. Bierfreund i sin Tid skrev i „Politiken" om Skovgaards Dekoration i Viborg Domkirke, ankede han bl. a. over, at der ingen Plan var i Dekorationen. Da

Digitized by Google

Artiklerne blev skrevet i 1901, altsaa paa et Tidspunkt, da Skovgaard kun havde et Par Prøvearbejder bag sig og først lige var begyndt paa den egentlige Udmaling af Kirken, havde Bierfreund, som ikke kan have kendt Skovgaards oprindelige Udkast til Kirkens Dekoration, ikke Spor af Grundlag for en saadan Dom. Udkastet fra 1897 indeholder allerede et klart og vel gennemtænkt Program for Kirkens Udsmykning, et Program, som vel paa enkelte Punkter er blevet modificeret — især simplificeret, men som i det hele og store er blevet gennemført. Planen var simpel og tydelig: i den Del af Kirken, som ligger vest for Triumfbuen, altsaa i Sideskibene og i Højkirkens Triforiefelter, skulde der males Fremstillinger af den førmessianske Tids Historie, fra Adam til Døberen Johannes; de Rum, der ligger øst for Triumfbuen, altsaa Korset og Koret, var forbeholdt Billeder af Kristi Liv — dog med Undtagelse af Barndoms- og Ungdomshistorien, der var fremstillet i F. C. Lunds Billeder paa Højkirkens Fladloft — samt af hans Død og Himmelfart og Glorie. Kupler og Hvælvinger i disse Rum var endelig bestemt til Fremstillinger af Apostle, Evangelister og Engle.

Planen var god nok. Der kan kun gøres Indvending mod et Par Punkter i den. Naar Langhuset kun skal optage Billeder fra den førmessianske Tid, er det ikke velbetænkt dér at anbringe en Allegori paa Kristus, som den der har faaet Plads i det næstnederste af de sydlige Triforiefelter „Kvindens Sæd skal knuse Slangens Hoved." — Ogsaa føles det som en Inkonsekvens blandt Fremstillingerne af Kristi Liv at optage et Billede med Lignelsen om „den store Nadver". Men det er selvfølgelig Pedanteri at opholde sig over den Slags Ting. Iøvrigt er Planen saa god som en Plan kan være. En Vandring op igennem Kirken fører en saa at sige gennem hele Bibelhistorien. Billedrækken begynder nede i det nordvestre Hjørne, i Blendingen over Indgangen til Krag'ernes og Juul'ernes Begravelse, med et Billede, som forestiller Adam, der giver Dyrene Navne. Ved Siden af det er malet Evas Fødsel. Lige over for i det sydlige Sideskib Syndefaldet. I Triforieblendingerne over disse Billeder ser man henholdsvis Adam, der rydder Tidsler og Eva med sine Børn. Saaledes fortsættes Rækken op igennem Kirken: Nordbilledet behandler stadig et Emne, som gaar forud i Tid for det, der fremstilles i Sydbilledet lige over for. Rækkefølgen bliver herefter følgende

Digitized by Google

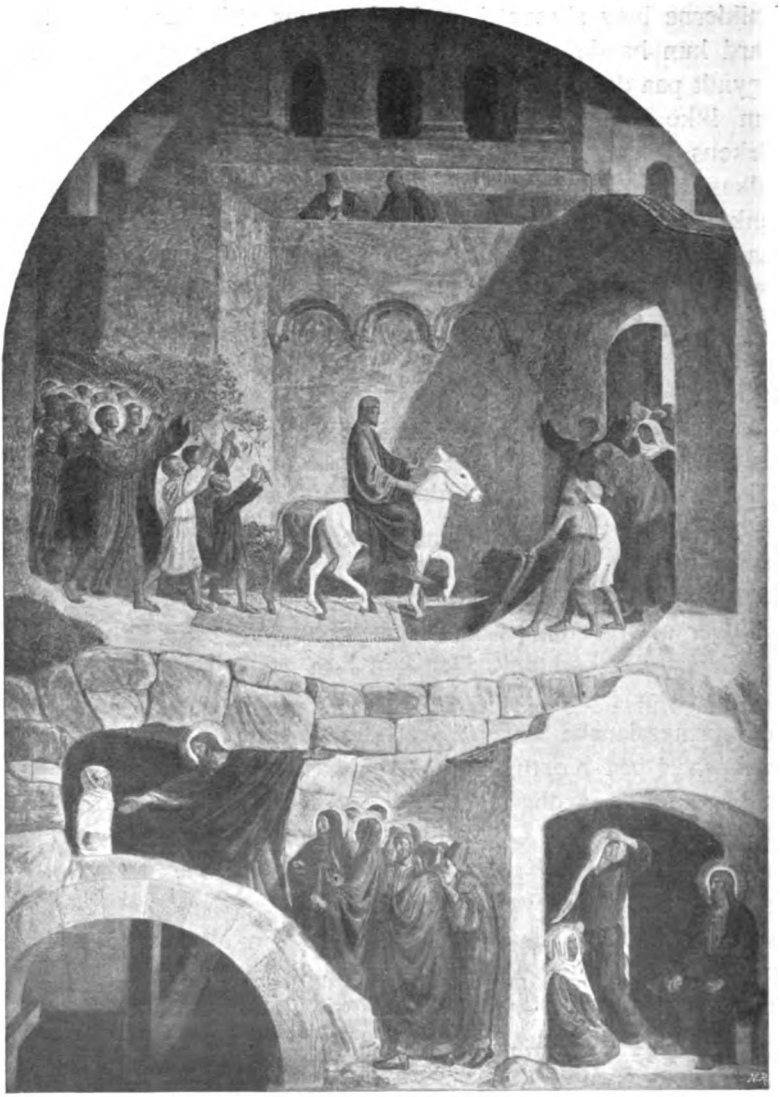

Chr. E. Jørgensen Fot.

(i Parentes er tilføjet de tilsvarende Triforiebillleders Emne): Uddrivelsen af Paradis (Abel jordes); Kain og Abel (Kvindens Sæd skal knuse Slangens Hoved); Syndfloden (Duen med Oliebladet); Abraham i Mamre (Forjættelsen til Abraham); Isaks Ofring (Rebekka ved Brønden); Jakobs Englekamp og Drøm (Jakobs Møde med Esav); Josef tyder Faraos Drømme (Josefs blodige Kjortel);

Digitized by Google

Overgangen over det røde Hav (Mosesbarnet findes); Guldkalven (Den brændende Tornebusk); David fører Arken ind i Jerusalem (Savl og David); Akab og Elias (Elias og Ravnene); Døberen Johannes' Præken og Henrettelse (David i Løvekulen). — Endelig findes der i Blendingerne over de to Indgange fra Sideskibene til Korsarmene henholdsvis i Nord og Syd: Ved Babylons Floder og Jøderne genopbygger Jerusalem.

Alle Billederne i Sideskibene er malet i en Slags Akvarelmaner, saaledes at Murens hvide Kalkflade gør sig stærkt gældende, omtrent som Papiret paa Bladene i en koloreret Billedbog. Mindst mærkes denne Akvarelmaner i de vestlige Felter, stærkere i dem, der er ud for Stolestaderne. — Triforiefelterne derimod minder mere om Mosaikker, med faa Figurer paa (i Reglen) ensfarvet Baggrund — som oftest en flammet okkergul.

Træder man fra Langskibet ind i Korset, hvor alle Billedernes Emner er taget fra det nye Testamente, har man i nordre Korsarm til venstre Kristi Indtog i Jerusalem, Opvækkelsen af Lazarus og Besøget hos Marta og Maria; lige for, paa Vinduesvæggen: Tempelrenselsen, den blodsottige Kvinde og Helbredelsen af en lam; til højre Getsemane Have og Nadverens Indstiftelse. I søndre Korsarm ses til venstre (ind mod Koret) Korsfæstelsen; lige for paa Vinduesvæggen: Fristelsen, Enkens Skærv og Kristus velsigner Børnene; og til højre (mod Langhuset): Den store Nadver.

Korsarmenes Vægmalerier har farvede Baggrunde — Landskab eller Arkitektur. Kalkfladen er paa ethvert Punkt dækket. Billederne virker derfor som mægtige Tæpper, der er spændt ud over de solide Mures brede Flader.

I Korrummet kommer Akvarelmaneren igen. Heroppe i Kirkens allerhelligste fremstilles de mirakuløse Begivenheder efter Kristi Død paa Korset — nemlig paa venstre Haand Kristi Opstandelse og, derunder, Kristus der fører de salige til Paradis, og paa højre Haand Himmelfarten. Endelig i Apsidens Halvkuppel Kristus i Glorien, omgivet af de saliges Skarer. — Den hvide Kalk, som overalt virker med i Billederne, gør disse lyse og festlige og Rummet højtideligt og ligesom fjernt.

Tilbage at omtale er endnu kun Hvælvingsdekorationerne i Kor og Korsarme og Kuplens Aposteldekoration. Midtkuplen, der symbolsk fremstiller Pinsefesten med Helligaandens Udgydelse over Apostlene, har i sit Issepunkt Duen, omgivet af en Glorie,

Digitized by Google

og nedenfor de tolv Apostle siddende i Tronstole. I Kuplens Flige er de fire Evangelister anbragt; ogsaa de sidder paa Troner; bagved hver af dem hans vingede Symbol. — Kuppeldekorationen virker afgjort mosaikagtig baade ved Personernes Stil og ved den baryt-gule Baggrund, hvis Flammer minder om Mosaikstifternes Spil.

Korsarmenes Hvælvingsflader er dekoreret med Engleskikkelser. I hver Hvælving er der to Rækker Engle. Nederste Englerække i nordre Korsarm er væbnet med Sværd og Skjolde; den tilsvarende i søndre Korsarm bærer Kerter. Paa kraftigt levende, mørkeblaa Baggrunde tegner sig de grøntdraperede, brogetvingede Engle, hvis overslanke Skikkelser er holdt i den strengeste Stil. Paa Glorien, som slynger sig om Hvælvingen over disse Engles Hoveder, staar — ens i begge Korsarme — fire Engle paa graahvid Baggrund; de holder i deres løftede Hænder den Glorie, som ind imod Midten afslutter Dekorationen.

Ogsaa i Korets Hvælving er der dekoreret med grøntklædte Engle paa kobaltblaa Grund, men kun med een Række. Den ene Engel er i Færd med at ofre Røgelse; de andre syv bærer Basuner. Med stor Kunst er deres brogede Vinger, ved vekselvis at hæves og sænkes, sænkes og hæves, bragt til at frembringe et stort Stjerneornament paa Hvælvingsfladen.

V. STILEN

En Opremsning af Billedtitler alene giver imidlertid ingen anden Forestilling om det Værk, som nu er fuldført i Viborg Domkirke, end maaske den, at det er stort af Omfang. Den kunstneriske Virkning af det kan man først faa en Forestilling om, naar man ser det paa selve Stedet. Ikke en Gang fotografiske Gengivelser af Dekorationens Enkeltheder er i Stand til at meddele Indtryk af den Virkning, Billederne gør. Skovgaards Dekoration er først og fremmest en Totalitet. Den er ikke saa og saa mange Billeder, anbragte Side om Side, beregnede paa at virke hvert for sig. Den er, som bemærket, afpasset helt og holdent efter det Rum, den skal virke i. Den skal ses sammen med dette, fremhæve dets arkitektoniske Virkning og udfylde de Flader, som Arkitekturen ikke har kunnet mestre ved egen Kraft.

Dette Hensyn har bestemt Billedernes Stil — ikke saaledes

Digitized by Google

at forstaa, at Skovgaard af Kirkens romanske Stil har ladet sig forlede til at male romansk stiliserede Billeder. Men alligevel har Kirkerummet paatvunget ham en Stilholdning, som ved første Øjekast gør et gammeldags Indtryk. Snart mindes man om oldkristelige Mosaikker, snart om florentinske Renæssancebilleder. Men hverken den ene eller den anden kunsthistoriske Rubrik kan Dekorationen passes ind i; det Skovgaardske er til syvende og sidst det fremherskende — det Skovgaardske, saaledes som det maatte fremtræde paa Væggene i en romansk Kirke.

Den romanske Basilika har svære Mure og brede Vægflader. Baade Soliditeten og Fladevirkningen er væsentlige Egenskaber ved saadan en Kirke, og Dekorationen maa ikke blot undgaa at tilsløre disse Egenskaber, men fremhæve og understrege dem saa kraftigt som muligt. Derfor har Skovgaard til sine Vægbilleder valgt en Slags Tæppestil, d. v. s. en saadan Stil, at Figurerne gør sig gældende som bredende sig over Fladen, ikke som fjernende sig i Dybden. Med stor Omhu er enhver perspektivisk Virkning undgaaet. Hvor et mønstret Gulv (som i Salomes Dans) eller en Vej ind i Billedet (som i Den store Nadver) lægger den perspektiviske Fristelse nær, er med Vilje Dybdevirkningen forhindret, ved at Perspektivet er konstrueret forkert. Optræder Figurer i flere Lag, er de i de fjernere Lag trukket til Siden eller opefter, omtrent efter de samme Principper som er fulgt i Reliefferne paa Trajansøjlen i Rom. Altsammen for at undgaa Dybdevirkningen og fremhæve Fladen.

Luftperspektivet er naturligvis strøget af samme Grund. Derfor virker hver enkelt Skikkelse og Gruppe med kraftige, klare Konturer som kolorerede Omridstegninger. Konturerne er gjort simple og storladne, og inden for dem gør Genstandenes Lokalfarver sig kraftigt gældende. Af og til kan en Figur virke som en udklippet Karton, der er klistret paa Væggen (Jakob i Jakobs Drøm; Elias i Triforiefeltet). Men i Reglen er denne uheldige Virkning undgaaet ved en klog Linje- og Farvekomposition, saaledes at den enkelte Figur eller Gruppe indgaar som et naturligt dekorativt Led i Helheden.

I Sammenhæng med Konturernes Enkelhed staar Udtrykbevægelsernes Usammensathed. Glæde og Sorg, Spot og Tilbedelse, forræderisk Lumskhed, Moderømhed, Samvittighedsnag og alle de andre Sindsstemninger og Affekter, der har skullet

Digitized by Google

fremstilles, er udtrykt med de simplest mulige Midler: løftede Arme, en knyttet Haand, et sænket Hoved o. s. v. Enhver overflødig Gestus er undgaaet, og hver Sjælstilstand har faaet et typisk og let genkendeligt Udtryk. Ingen kan tage fejl af Adams Betagelse ved Synet af den nyskabte Eva, eller af Kains Fortvivlelse, da han flygter bort efter Abels Mord, eller af Judas's Nedrighed, da han viser Soldaterne ind i Getsemane, eller af Gadedrengenes Spot over den korsfæstede Kristus, eller af den indtagende Venlighed, hvormed de rødkitlede Tjenere byder halte og lamme og blinde ind til den store Nadver. — Baade Konturbehandlingens Klarhed og det typiske ved Bevægelsesmotiverne, er i Slægt med det, som er Kernen i den græske Vasedekorationskunst.

Den Menneskетype, Skovgaard har valgt at fremstille i sin Billedbibel i Viborg Domkirke, svinger mellem to Yderpunkter. Det ene har man i Indtoget i Jerusalem, hvor de Drenge og unge Mennesker, som vifter med Olivengrene og breder Klæder paa Jorden for Jesus, er rent italienske. Det andet er i Billedet af Kristus, der fører de genløste ind i Paradiset, hvor Menneskетypen er danske Højskolefolk. Gennemgaaende er den noget midt imellem disse to Yderpunkter. De midaldrende Mænd har mest af Højskolen, Ungdommen mest af Italien. Men selv over de mest italienske Skikkelser er der en vis nordisk Tunghed i Bevægelserne. Kun over ganske faa af Figurerne er der egentlig Ynde. Yndefuldest er vistnok de dansende Skikkelser, Salome, David, de unge Kvinder, der træder Dansen om Guldkalven. Ellers er der en vis Arbejdsstivhed over Figurerne. Den Menneskerace, Skovgaard skildrer, lever under Forbandelsen — hvis det da er nogen Forbandelse: I dit Ansigts Sved skal du æde dit Brød. Det er jævne Folk, Bønder eller Arbejdere, draperede i Kitler eller Kapper; deres Hænder er stive, deres Fødder tit ret plebejiske. Men de bærer deres Klæder godt og er hjemmevante i dem. Skovgaard er en ren Mester i Draperianordning og Draperibehandling. Baade de lange lige Kappefolder ned ad en staaende Figurs Ryg og de mange smaa Folder, som Kappen slaar, naar Armene krummes, Kitlens Rynker under Livbæltets Tryk, Togaens Skraafolder — alt dette Biværk, der kan volde andre Kunstnere saa meget Besvær, tumler Skovgaard med største Lethed. Mindre heldig er han med sine Figurers Fodbeklædning.

Digitized by Google

Det er nogle fæle Pampusser, han kan give baade Kristus og Englene paa Fødderne.

Den samme Bredde og Kraft, som der er over hans Draperibehandling, ses i hans Gengivelse af det nøgne. I Kirkens Vestende, hvor de forskellige Paradisscener er samlet, findes der ikke mindre end ti nøgne Figurer, 6 Fremstillinger af Adam og 4 af Eva. Intetsteds ser man maaske klarere end her, at Skovgaard er en Elsker og Beundrer af Mosaikkunsten, hvilken Kunstart han jo som bekendt ogsaa har udøvet praktisk (fire af de fem Mosaikker paa Immanuel-Kirken). Den Maade, hvorpaa han gengiver Legemets Muskulatur, minder en hel Del om Mosaicistens Behandling af det nøgne. Forbløffende er den Sikkerhed, hvormed han ved lange, sikre Strøg giver Menneskelegemets Form. Ethvert Forsøg paa at frembringe kælne, glatte Overgange mellem de enkelte Strøg, er undgaaet, al Modellering ved Hjælp af Skravering er forsmaaet. Derfor har disse Skikkelser faaet Kraft og Klarhed over sig; derfor virker de saa mandigt og saa kysk.

Nægtes kan det vel ikke, at Skovgaards Stilisering af de nøgne Partier paa de iøvrigt paaklædte Figurer hist og her gør et lidt abstrakt Indtryk. Dette, at Kunstneren paa sine Fingre ved, hvorledes enhver Arm, ethvert Ben skal gøres, er maaske af Betydning for Stilens konsekvente Gennemførelse, men svækker det Indtryk af individuelt Liv, som Figurer, selv om de nok saa meget er tænkte og udførte med en dekorativ Virkning for Øje, ikke bør mangle. Den samme Anke gælder Hovederne. Ogsaa disse er i langt højere Grad end ønskeligt stiliserede bort fra det individuelle — især de helt ungdommelige og de midaldrende Mænds og Kvinders Hoveder. Graaskæggene kan have prægtige Karakterhoveder (de skriftkloge i Korsfæstelsen; Abraham). Men de unge Mænd med deres kuglerunde Hoveder og de skæggede Disciple og Apostle virker vistnok adskillig mere ensformigt, end de behøvede.

Desværre hører Kristusskikkelsen just til dem, der underligger Abstraktionens Forbandelse. Skovgaard har holdt sig til den traditionelle Type, og han har ikke bragt noget nyt ud af den. Uagtet han har behandlet Skikkelsen med det ømmeste Hensyn — baade iført den de prægtigste Klæder (blegrød Kjortel og mørkere rød Kappe) og anbragt den paa Hædersplads i

Digitized by Google

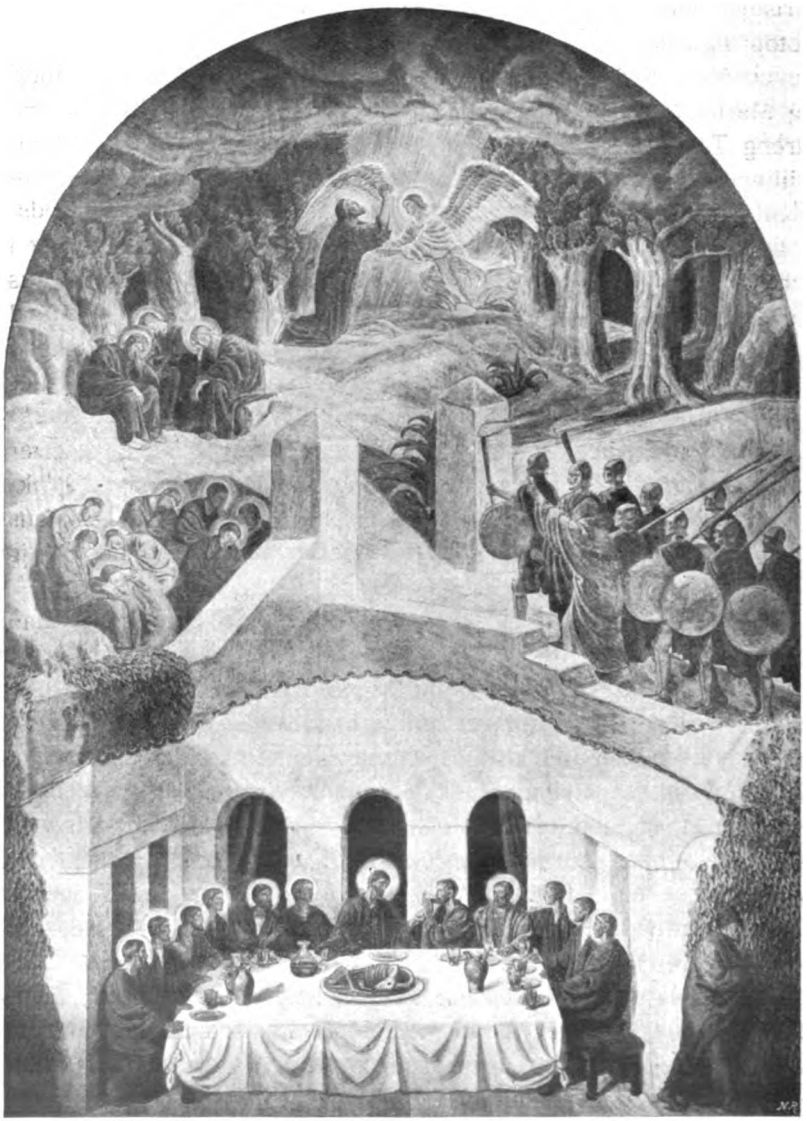

Chr. E. Jørgensen Fot.

Billederne —, og uagtet han synes at have lagt ganske særlig Vægt paa at frembringe de fineste Linjevirkninger i denne Skikkelses hele Holdning og i Draperianordningen, saa er det dog ikke lykkedes ham at forny Kristusskikkelsen saaledes, at den gør sig gældende frem for de andre bibelske Skikkelser. Som

Digitized by Google

Kristus sidder blandt Disciplene og uddeler Nadveren, er han netop lige saa jævn og lige saa intetsigende som de brave og jævne Mennesker, der omgiver ham. Som han sidder hos Marta og Maria, ligner han mest af alt en træt Vandringsmand efter en streng Tur i skarpt Solskin. Hvor smuk end sidstnævnte Fremstilling af ham er, savner man dog netop det betydelige, som man kunde ønske at finde i en Kristusskikkelse. Mest tilfredsstillende er maaske den ydmyg-myndige Kristus paa Indtoget i Jerusalem; og mægtigst er den Kristus, der opvækker Lazarus fra de døde og som med sin dobbelte Armbevægelse, een ind mod Lazarus, een ud mod de tilstedeværende, fylder saa fortrinligt i dette Billede. Ogsaa den Kristus, som i Getsemane Have synker sammen i Dødsrædsel og maa støttes af en Engel, virker stærkt og betagende. Men altfor mange af de øvrige Kristusskikkelser er forunderlig abstrakte og ubetydelige. Desværre naar Abstraktionen sin Kulmination i Apsiskuplens Skikkelse, der — dens smukke Linjevirkning ufortalt — kun virker som en vældig Hieroglyf.

Langt større Fornøjelse end af den Slags Skikkelser har man af de mange Dyr og Planter, der findes rundt om i Billedrækken. Løven og Raaen og Isbjørnen og ikke mindst Bekkasinerne og de to Agerhøns paa Billedet af Adam, der giver Dyrene Navne, er Vidundere af god Kunst — paa en Gang naturtro og af en fortrinlig dekorativ Virkning; og de to Kalkuner paa Syndefalds-Billedet kunde man fristes til at kalde noget af det smukkeste i hele Kirken. Ogsaa de mere fabelagtige Dyr, som Slangen, der optræder in natura i to af Sideskibsbillederne og som Allegori i et af Triforiumsfelterne, hører til Dekorationens udmærkede Enkeltheder.

Stor Plads for landskabelige Virkninger har Dekorationen ikke levnet Skovgaard. I alt væsentligt kun Paradisbillederne, — af hvilke de to: Adam blandt Dyrene og Evas Skabelse, i Kirkens nordvestlige Hjørne, tilsammentagne frembringer den herligste Lysthusvirkning — endvidere: Getsemane og Opstandelsen, med deres Stenege og eksotiske Buske og Urter, og den store Nadver med Kornmarken og de stive Agaver i Græskanten langs Vejen. Som Komposition er vel nok Getsemane Have den smukkeste. Den bygger sig op oven over Billedet af Nadverens Indstiftelse; den stærkt stigende Vej, ad hvilken Judas og Soldaterne

Digitized by Google

kommer op, skæres af en skraatforløbende simpel Stenmur med to firkantede, foroven pyramideformede Indgangsposter; bagved er Haven: først en aaben Plads, saa Stenege, hvis Kroner dækkes af dybt nedhængende Skyer; bag ved Stammerne den bælmørke Nat.

VI. MANDEN

Dommen over et Værk som det, Skovgaard har udført i Viborg Domkirke, hører Fremtiden til. Mange Lovord og mange Haansord vil gaa hen over det, inden den endelige Dom bliver fældet. For Nutiden staar det vel nærmest som et Vidunder, at et Værk af et Omfang og en Konsekvens som dette er blevet udført i dette Land og paa denne Tid. Af den Kunstnergeneration, som Skovgaard tilhører, skulde man paa Forhaand ikke have ventet et Storværk just i den dekorative Kunst. Disse Realister, Impressionister, Pleinairister og hvad de nu alle sammen kaldte sig, disse Malere, der søgte og fandt deres Emner blandt Fiskere eller paa Arbejdspladser eller i deres eget og Kammeraters Familieliv, syntes ikke skabte for Løsningen af dekorative Opgaver i den store Stil. Alligevel blev det en af dem, der fik Viborg Domkirke at udsmykke, og som løste sin Opgave saaledes, at man med Undren spørger sig selv, om der norden for Alperne findes Mage til denne Kirkekunst.

Men Skovgaard indtager jo ogsaa blandt sine samtidige en Særstilling. Ganske vist har han som Barn af sin Tid deltaget i Halvfjerdsernes og Firsernes kunstneriske Bevægelser og ligesom Krøyer og Tuxen og de andre søgt til Frankrig for at arbejde under Bonnat og tilegne sig den Teknik, som den Gang ansaas for den ene saliggørende. Men Naturgrunden i ham førte ham ud over Skolen. Fra sin Fader havde han arvet herlige Naturanlæg, og gennem Opdragelsen havde han faaet indpodet en kunstnerisk Kultur, som absolut maatte gøre hans Sympatier videre og — da han var en aktiv og eksperimenterelysten Natur, — hans Bestræbelser mangfoldigere end de fleste af hans samtidiges. Derfor groede han aldrig fast i en svunden Tids Kunsttraditioner, som saa mange Kunstnersønner gør; derfor blev Skolen ham ikke nok; derfor droges han atter og atter ud efter mod Studiet af god Kunst, enten det nu var hos Ungrenæssancens store Mestre eller i de oldkristelige Basilikaers Mosaikker,

Digitized by Google

eller i de vidunderlige Levninger af græsk Kunst, som gemmes i Museernes Vasesamlinger.

Og hans Studier blev hverken gold Lærdom eller eklektisk Kunst. Dertil var hans Personlighed for stærkt udpræget. Stadig eksperimenterende, snart som Keramiker, snart som Møbeltegner, snart som Mosaikkompositør, snart som Plastiker, oversatte han alle de Impulser, han havde modtaget, paa sin Skovgaardsk. Og se, det fik altsammen dekorativt Sving! Thi ved Siden af en forbavsende Sans for, hvilken særlig Behandling hver Slags Materiale krævede — en Evne, der hang sammen med hans Naturs hele praktiske Anlæg — havde han, medfødt eller gennem Kultur, et hos nordiske Kunstnere ganske sjældent Blik for et Arbejdes kunstneriske Totalitet, saa at han over Enkelthederne aldrig tabte Helhedsvirkningen af Syne.

Allerede tidlig og i smaa Forhold blev det klart, at Skovgaard sad inde med ualmindelige dekorative Evner. Men at hans Lerfade paa den nordiske Udstilling i 1888 skulde udvikle sig til en Domkirkedekoration i 1906, havde dog maaske de færreste den Gang anet. Og alligevel er det nu let at se, at hans Eva med Slangen paa det brændte Lerfad fra da er en fjern Stammemoder til alle de bibelske Figurer, som nu pryder Viborg Domkirke.

Dette store Værk, foreløbig hans Livs Hovedbedrift, staar nu og venter paa sin Dom. Ingen kan vide, hvad den endelige Dom vil blive. Det, som er en Fryd for *vore* Hjerter, kan blive et Forargelsens Tegn for vore Efterkommere. Men paa Domsafsigelsen har Værket selv Indflydelse, for saa vidt som det kommer til at danne Smagen hos dem, der skal dømme. Skovgaard har mange Gange før vist sig at være Mand for at bestemme Kunstopfattelsens Retning herhjemme. Han hører jo til de benaadede, der i Kraft af Gudernes gode Gaver er født til selv at skabe de Regler, deres Kunst har at følge.

GEORG SAXILD.

Digitized by Google

CLEMENCEAU'S UDENRIGS- OG MILITÆRPOLITIK

LIGE saa let det er at fortælle om Clemenceau hvordan han er, lige saa farligt kan det blive at drage Slutninger om hvad han vil gøre. Thi det eneste som er ganske sikkert er, at han, trods sit Fjendskab til al opportunistisk Politik, under Trykket af sit nuværende Ene-Ansvar maa opgive adskilligt af, hvad han har krævet under en Menneskealders Opposition til de mest forskelligartede Ministerier. Derfor har de fleste Beretninger hidtil (fraset hans Gud og Hvermand bekendte Kirkepolitik) indskrænket sig til at betragte ham som den interessante Person, han virkelig er. Men da det nu alene kommer an paa, hvorledes han vil handle, vil vi undersøge, om ikke den nuværende Situation dog byder gunstige Betingelser for Klarhed over, hvorledes Clemenceau, der i Oppositionen ofte syntes at have syv Sind, vil benytte Magten, nu da han faktisk er ene om den og saaledes for første Gang befinder sig i den absolute Nødvendighed kun at have eet. Og da navnlig i de Centralspørgsmaal, som denne Artikels Overskrift omfatter.

For en saadan Skildring af, hvad den foreliggende Situation vil kræve af Frankrigs nuværende Leder, er (selv Clemenceau's Fortid til Trods) i det væsentlige kun følgende to Omstændigheder afgørende. For det første Clemenceaus d. 5. November i det franske Kammer afgivne Regeringsprogram, der altsaa er udarbejdet af ham ikke paa oppositionelt Grundlag, men netop med Magten til dets Udførelse som Forudsætning, og fremsat med Henblik paa de nugældende, i de sidste Aar stærkt omformede

Digitized by Google

verdenspolitiske Forhold. For det andet en objektiv Betragtning af disse Forhold som det udenrigspolitiske Milieu, hvori Clemenceau nu vil komme til at virke. I Overensstemmelse med saadanne kun delvis af ham selv afhængige Faktorer maa Clemenceau handle, saalænge han bliver ved Roret, og man kunde for saa vidt ved Bedømmelsen rolig se bort fra hans gamle oppositionelle Standpunkter.

Dette har man da heller ikke haft saa vanskeligt ved i selve Frankrig, hvor man ikke er barnagtig nok til at rive enhver Parlamentariker, der kaldes til Magten, hele hans politiske Fortid i Næsen, men lægger saa meget mere Vægt paa, om han i Øjeblikket er den Mand, der bedst formaar at retlede Nationens Evner og Viljer. I Udlandet derimod har hans tidligere Stilling til forskellige udenrigspolitiske Spørgsmaal givet Anledning til naive Misforstaaelser. Saaledes satte „Berliner Tageblatt" nylig en Historie i Omløb, hvilken ogsaa naaede til danske Blade. Og den havde været god nok, hvis den blot var blevet opfattet som et uovertræffeligt Symbol paa den almindelige Begrebsforvirring. Historien gik nemlig ud paa, at da Czaren hørte, at nu skulde den Mand, der tidligere havde ladet al sin Veltalenhed rase mod det for det frie Frankrig uværdige Forbund med det blodigt-tyranniske Rusland, være fransk Førsteminister, blev han saa betænkelig, at han sendte sin ny Udenrigsminister Isvolski direkte til Paris, for at denne personligt kunde forvisse sig om, at Clemenceau dog ikke agtede at opgive den fransk-russiske Alliance! — Rent bortset fra, at Isvolskis Rejse var planlagt længe før den franske Ministerkrise udbrød, saa at Isvolski allerede var i Paris inden Clemenceau havde dannet det nuværende Kabinet, saa vilde denne „Forklaring" af den russiske Udenrigsministers Pariserrejse ikke være videre smigrende for Czarens politiske Fatteevne eller ogsaa tyde paa, at han er betjent af et ualmindelig slet Diplomati. (Det russiske gælder dog ellers for Tiden som det talentfuldeste i Europa — har ialtfald i hundrede Aar været det heldigste). Thi allerede for Aar og Dag siden afsvor Clemenceau uden nogen ydre Nødvendighed den antydede anti-russiske Trosbekendelse. Fra hin mindeværdige Dag i det franske Kammer, hvor Clemenceau, der næst efter Jaurés mer end nogen anden havde bidraget til Delcassés Fald et halvt Aar i Forvejen, i utvetydige Ord anerkendte Delcassés Koalitionspolitik, kan man datere

Digitized by Google

denne Politiks Sejr ogsaa i det franske Demokrati. Dette pointerede de nærværende franske Deputerede derved, at de efter Clemenceaus Tale ikke lykønskede Taleren, men flokkedes om — Delcassé, der fra sin Plads havde paahørt sin tidligere Modstanders[1]) Omvendelsestale uden at fortrække en Mine i det blege Ansigt, ja uden en eneste Gang at se op fra sine Papirer. Og om dette Omslag, der vakte Opsigt i hele Europa, skulde Selvherskeren over den forbundne Nation være uvidende? Og heller ikke være blevet underrettet om, at Clemenceau i sine store Valgtaler sidste Foraar tydelig lod skinne igennem, at Algeciras og de dertil knyttede Begivenheder havde aabnet hans Øjne for, at Frankrig overfor den fra Tyskland truende Fare — trods Ententen med England — ikke kunde undvære Rusland. I fuldkommen Overensstemmelse hermed lyder det tilsvarende Sted i Clemenceaus Programerklæring af 5. November i Aar: „Vore internationale Forstaaelser er en Del af vor Forsvarskraft. Idet vi opretholder og forbedrer vore Forbindelser med alle Regeringer, vil vi sørge for, at en Alliance, der fra begge Sider blev sluttet i Fredens Interesse, og lige saa vel de Venskaber, som vi har haft Lejlighed til at sætte paa Prøve, holdes vedlige og fremmes yderligere."

Den omtalte Historie om „Isvolskis Specialmission" slutter da ogsaa meget beroligende med, at Clemenceau afgav Erklæring til Czaren om, at der ikke fra hans Regerings Side vilde blive foretaget noget Skridt, der havde til Hensigt at begrænse Alliancens Omfang. — Hvor mærkværdigt! Men heldigvis da!

Men ogsaa ganske bortset fra Clemenceaus Program viser det elementæreste Kendskab til det udenrigspolitiske Milieu, hvilken Letsindighed det for Frankrig vilde være at give Afkald paa en hvilken som helst Alliance, der er at faa paa rimelige Vilkaar, — en Letsindighed, man ikke kunde mistænke en talentfuld Mand som den nuværende franske ansvarlige Førsteminister for.

Vore Læsere vil fra „Tilskueren"s Artikler om dette Milieu, saaledes som det tegnede sig i Sommer, vide, at Tysklands paa alle Omraader truende Hegemoni den Gang med Sikkerhed kunde forebygges uden Krig, dersom den fransk-engelske Entente og

[1]) Nemlig Modstander af den meget væsentlige Del af Delcassés Politik, der gik videre end Tilnærmelsen til England. Hvad selve denne angik, havde Delcassé altid haft fuld Tilslutning fra Clemenceau, hvis engelske Sympatier og talrige vidtrækkende Forbindelser med indflydelsesrige engelske Personligheder vel er bekendt.

Digitized by Google

den fransk-russiske Alliance udvidedes til en almindelig fransk-engelsk-russisk Defensiv-Alliance. Som et Resultat af vore Betragtninger henledede vi i Slutningen af „Tilskueren"s Juli-Artikel om „Tyskland og Fredskoalitionen" udtrykkelig Læsernes Fremtidsopmærksomhed navnlig paa, hvad Tyskland nu vilde foretage sig for at sprænge en saadan Kombination. Vi fremhævede tillige, at Situationens Alvor tydelig nok var bleven klar for de ledende Kredse i Tyskland, og at man sikkert dér vilde gribe til ethvert Middel for at bryde Ringen, og særlig, at Tyskland muligvis vilde forsøge paa et ganske nyt Grundlag at vinde Italien tilbage til et nyt Treforbund, efter at det gamle saa øjensynligt havde udspillet sin Rolle.

Og Begivenhederne i det siden da forløbne Semester har allerede bragt netop Bekræftelsen af alt dette, endda paa en særlig eklatant Maade. For det første indrømmes det nu ogsaa fra officiøse Forfattere[1]), at Kejser Wilhelm (om ikke før, saa fra Juli Maaned) har staaet Kejser Nikolaus bi, med „gode Raad", det vil sige: rettet de mest indtrængende Forestillinger til Czaren om ikke at give efter for den russiske Fremskridtsbevægelse. Og Wilhelm d. II. har set rigtigt, da han haabede at kunne krydse en opdukkende engelsk-russisk Alliance ved at spille det russiske Hofs og Dynastis Interesser ud imod England, hvis diametralt modsatte Standpunkt[2]) kortest karakteriseres i Campbell-Bannermanns historiske: „Dumaen er død! Dumaen leve!" At Wilhelm d. II. skulde være gaaet saa vidt eventuelt at tilbyde Czaren Revolutionens Undertrykkelse med tysk Vaabenmagt, var der derimod til en Begyndelse ingen, der troede. Først da de Berliner-Officiøse dementerede Rygterne om en saadan væbnet tysk Intervention, forstod man, at det dog kunde være sandt! — jfr. „Deutsche Revue"s egen (for en Officiøs rigtignok saare ubehændige) Bemærkning i Oktoberhæftet pag. 92. „Officiosität zwingt im Gegenteil sehr häufig dazu, von guten Informationen keinen Gebrauch zu machen." Paa dansk vil det sige, at Officiøsitet tvinger ofte til falske Dementier mod bedre Vidende!

[1]) Se f. Eks. den staaende Rubrik „Deutschland und die auswärtige Politik", i „Deutsche Revue" særlig Novemberhæftet, og „Grenzboten" Nr. 42, 1906.

[2]) Den officiøs inspirerede „Deutsche Revue" forsøger ganske vist at indbilde naive Læsere, at Forestillingerne fra det engelske Hof „vel ikke har været væsentlig afvigende" fra de tyske. En hel Normalsides (p. 330, Septemberhæftet) Overvejelser spenderes alene paa at dokumentere dette Punkt! Denne Artikel tages da under kraftig Behandling i England. (Se „Contemporary Review" og „National Review", Oktoberhæftet).

Digitized by Google

Men forøvrigt er det jo soleklart, at et frisindet organiseret Rusland vil være et Dødsstød for det nuværende Regime i Tyskland, og at der derfor er endnu langt mere Grund for Wilhelm d. II. til at modsætte sig den russiske end der var for Frederik Wilhelm d. III. af Preussen til i sin Tid at bekæmpe den store franske Revolution. Og hvad vilde, trods alle Avisbenægtelser, klæde Preussens historiske Traditioner og Wilhelm d. II.'s Begreber om en Nutidsherskers Pligter bedre end et saadant Formaal? Her gælder fremfor alt Napoleons Ord: „Les événements actuels sont tels qu'il faut en chercher la comparaison dans l'histoire et non dans les gazettes du siècle dernier."

For Nutidens Bevidsthed vil maaske saadanne Midler til Opretholdelsen af Tysklands Magt staa som temmelig fortvivlede, men efter hele Situationens Art var det ikke andet, end hvad enhver maatte være forberedt paa. Og set fra Tysklands Standpunkt var Intrigen slet ikke saa gal: Det for August Maaned fastsatte engelske Flaadebesøg i Kronstadt udsattes med intetsigende Grunde fra Ruslands Side, og ingen har kunnet undgaa at bemærke, hvorledes Czarregeringens Holdning overfor Fremskridtspartierne siden da er blevet haardere Dag for Dag.

Overfor disse ubehagelige Perspektiver bliver det nu først og fremmest Frankrigs Sag at forhindre Wilhelm d. II. i at komme videre ad denne Vej, altsaa spærre Muligheden for at han, ved at bringe Dynastiet Romanow i Afhængighed af tyske Bajonetter, knytter Rusland[1]) til Tyskland-Østrig i et nyt Trekejserforbund. Clemenceau kan altsaa, hvis han ikke vil risikere at miste de Fordele, som Delcassés Politik har forskaffet Frankrig, let komme i den for en Mand med hans Traditioner og Anskuelser ikke misundelsesværdige Stilling at skulle overbyde Wilhelm d. II. paa en eller anden Maade. Og skulde Klio ikke forskaane Clemenceau for en saa ubarmhjertig og gigantisk Spot, saa vil hans Skepsis maaske hjælpe ham til at finde Trøst i de Ord, som en ikke navngiven Minister engang sagde til Fyrst Bülow, før denne blev tysk Rigskansler: De aner ikke, i hvilken Grad man ændrer sine Anskuelser, naar man først selv er Minister! (For at ingen derhjemme skal tro, at det var en dansk

[1]) At det polske Spørgsmaal hertil vilde afgive et bekvemt Paaskud, røber „Deutsche Revue" i den patetiske Bemærkning, at der ligger ligesom en „Forsynsbetydning" deri, at Polen atter synes at skulle blive det „Kit", der vil binde Rusland, Tyskland og Østrig sammen!

Digitized by Google

Minister, tilføjer jeg, at Bülow igaar i sin Rigsdagstale udtrykkelig fremhævede, at det var en rumænsk!).

Hvad nu Italien angaar, bestemte Wilhelm d. II. sig i September Maaned til intet mindre end at sende sin Sekretær i Udenrigsministeriet, Hr. v. Tschirsky, til Rom. Til det samme Italien, der i Aarevis har udfoldet et stigende Koketteri over for Vestmagterne, svigtet Treforbundet i Algeciras og i Abyssinien og desuden optraadt som Østrigs Fjende; til det samme Italien, som Wilhelm d. II. sandfærdigt, men ikke videre forudseende, faa Maaneder tidligere i sin Goluchowski-Depeche implicite havde straffet med Betegnelsen „utro Forbundsfælle." Fra det samme Tyskland, hvis første Kansler erklærede: Vi gaar ikke til Canossa, sender Wilhelm d. II., for første Gang i det ny tyske Riges Historie, sin Udenrigsminister til — Canossa! Denne Begivenhed kaster Lys baade over Fortiden (Tysklands pinlige Stilling siden Algeciras) og Nutiden. Den yngste Stormagt, som dog hidtil ingen har taget rigtig alvorligt, er naturligvis henrykt over pludseligt at se sig tilbedt fra alle Sider, og de italienske „Officiøse" (Corriera della Sera) er paa Pletten med de Betingelser, som de vil foreskrive Tyskland for at gaa ind paa en Fornyelse af Treforbundet! Samtidig holdt Lockroy (tidligere fransk Marineminister) i Rom en Tale, hvori han med raffineret ondskabsfuld Efterlignelse af Goluchowski-Depechestilen anbragte følgende: „Ingen god Franskmand kan glemme den værdifulde Sekundanttjeneste, som Kongeriget ydede os i Algeciras." Og Italien jubler over sin Fremtid, i hvilken det har de skønneste Udsigter til at kunne sælge sig til den højstbydende.

Med andre Ord: Clemenceau er netop blevet den franske Udenrigspolitiks Leder i det mest kritiske Øjeblik, for saa vidt Situationens Udvikling siden Algeciras kan karakteriseres saaledes, set fra Tysklands Standpunkt: Slaget (den diplomatiske Kamp om Hegemoniet i Europa) er tabt, men der er endnu Tid til at vinde et andet. Der er gjort, maa gøres og vil blive gjort de mest hensynsløse Forsøg derpaa fra tysk Side, og Tyskland har siden Algeciras i hvert Fald vundet Tid (ogsaa til at bringe sit Feltskyts paa Højde med Frankrigs!).

Clemenceau er nu ved Magten i det Land, der af hele den civiliserede Verden baade moralsk, politisk og militært anses for Tyngdepunktet i Modstanden mod Tysklands Politistats-Expan-

Digitized by Google

sion i Europa, og — som man ser — foreskriver den verdenspolitiske Situation, ikke mindst i dens allernyeste Faser, ham en Fortsættelse, ja endogsaa en Udvidelse af Delcassés Politik, og det saa meget mere, som det i langt højere Grad end denne er Clemenceau magtpaaliggende om muligt at undgaa Krig. Og dette Resultat, konstrueret ud fra de faktiske verdenspolitiske Forhold, falder, som man ser, ganske sammen med hans foran, pag. 968, citerede Programerklæring til det franske Kammer. Vil man have endnu en Kontraprøve paa Resultatets Rigtighed, da ligger den i det slet skjulte Raseri, hvormed den tyske Presse har modtaget Efterretningen om Clemenceaus Overtagelse af Kabinettet. I officiøs Afdæmpning, men ikke mindre tydeligt, klinger Uviljen saaledes: „Clemenceau gælder i ydre og indre Politik som Bæreren af en chauvinistisk (!) Retning" (Deutsche Revue, pag. 212, 1906).

Fremtids-Opmærksomheden i den udenrigske Politik maa derfor denne Gang særlig rettes imod Spørgsmaalet: Hvad vil Frankrig nu gøre? ɔ: hvorledes vil Clemenceau, der jo oven i Købet har fremhævet sit Ministerium som Handlingens, handle for at virkeliggøre dette udenrigspolitiske Program?

Her kommer os hans øvrige politiske Program, og ikke mindst den (ganske vist foreløbig kun skitserede) militær-politiske Del deraf, til Hjælp. Det lader skimte, at hans Regering udadtil vil blive baaret frem af indrepolitiske Ideer, der paa en Gang er lige saa ægte demokratiske som krigsberedte: De gaar nemlig ud paa at forøge Frankrigs Vægt i Modstanden mod Tyskland ved at uddybe de allerede rigeligt forhaandenværende Modsætninger mellem de to Lande i moralsk, politisk og militær Henseende. Moralsk, idet Clemenceau realiserer en Adskillelse mellem Kirke og Stat, der vil forøge Afstanden mellem Tysklands og Frankrigs etiske og religiøse Kultur med et nyt Aarhundrede. Politisk, idet han fører Konsekvensen af de republikanske Regeringsformer videre, navnlig til en Reform af Diplomatiets Rekrutering, dels „fordi vi vil, at Diplomatiet skal være republikansk", dels for i de kommende Tiders svære diplomatiske Arbejde at kunne mobilisere de talentfuldeste Kræfter, Frankrig overhovedet ejer. Noget tilsvarende vil i Tyskland endnu mindst et halvt Sekel forblive et fromt Ønske hos de politisk ganske indflydelsesløse Socialdemokrater og den „fri-

Digitized by Google

sindede Forening"s [1]) faa Medlemmer i den tyske Rigsdag. Endelig militært ud fra følgende Betragtning:

I Kvantitet vil den franske Hær, selv om vore Kræfter anspændes til det yderste (og skønt Udskrivningen i Frankrig allerede medtager næsten 50 % flere Rekruter end i Militærlandet Tyskland, har Picquart bebudet et Forslag „til en bedre Udnyttelse af Rekruteringsmaterialet") før eller senere komme til at staa meget tilbage for den tyske. Følgelig maa vi lægge endnu mere Vægt paa Kvaliteten af de nationale Forsvarsmidler. Ikke alene hvad angaar de nyeste militær-tekniske Fremskridt paa alle Omraader; at vi stadig i det mindste holder os paa Højde med disse, er en Selvfølge, men det er ikke nok; vi maa tillige mere og mere gøre Hæren til Folkets Hær, hvori hver Mand føler sig først og fremmest som et Led i Værn for Kulturgoder, som vore Fjender, og da især Tyskland, ikke kan opvise. Den begejstrede Følelse af at kæmpe i Frihedens Rækker var et afgørende Moment i den store Revolutions militære Kraftpræstationer, og i Mandshuriet saa vi fornylig omvendt, at det i Nutiden bliver mer og mer umuligt at føre selv det bedste (civiliserede) Troppemateriale til Sejr, naar Soldaterne ingen Interesse har i den Sag, der kæmpes for. Saaledes vil den tyske Hær, blandt hvis Soldater nu Hundredtusinder ser en Mængde af de Idealer, de selv hjemme i Tyskland sukker efter, realiserede i Frankrig, snart være mindre farlig for os end den, der kæmpede for det tyske Riges Enhed. Tillige ledes den af en Kaste, der staar Folket lige saa fjernt som Indernes Krigerkaste stod den indiske Folkekaste. Altsaa rydder vi i vor Hær enhver Forhindring, der kan tænkes at spærre Folkets menige Sønner Vejen til Hærens højeste Poster, hvilket igen vil sige: Vi indretter vore Officersskoler saa demokratisk og lønner Officerer af enhver Grad saa rigeligt, at det ikke bliver et Privilegium for rige og adelige at indtræde i Hæren, og især stryger vi det Uddannelses-Grænseskel mellem Underofficersklassen og de højere Officerer, der i andre Lande standser Underofficerens Avancement paa Stabssergeantposten. (Maaske kun en Officer tilfulde vil

[1]) Dette Partis Fører, Dr. Barth (Udgiver af „Die Nation") formulerede iforgaars under et Foredrag i Karlsruhe dette Ønske netop under udtrykkelig Henvisning til Frankrig. Men igaar svarede Bülow paa den nationalliberale Bassermanns Kritik af det tyske Diplomati: „Selv om vore Diplomater ikke alle er fuldkomne, saa svarer de dog ganske til vore (ɔ: Kejserens) Fordringer". Et Svar, som i hvert Fald er — diplomatisk!

Digitized by Google

føle, hvor gevaltig denne Tanke vil demokratisere Aanden i Nutidens Hære, og han vil for at forsvare sit Privilegium søge at skræmme Folk med, at det gamle Systems Bibeholdelse er nødvendig af Hensyn til Disciplinen. Hvilket vil lykkes ham alle andre Steder end i Frankrig!). — Endelig afskaffer vi Krigsretterne i Fredstid (dog ikke for disciplinære Forseelser), og vi bibeholder kun Dødsstraffen i de sværeste Krigstider. Med alt dette giver vi aabenbart en Gang for alle Afkald paa at anvende Hæren imod Folket, for at den kan blive et saa meget desto tungere Vaaben, naar den skal anvendes for Folket. —

Man føler bag denne Tankegang Vingesuset fra den store Revolution, hvis aandelige Arvtager Clemenceau af alle, der kender ham, da ogsaa anses for at være. Han tror at kunne føre Revolutionens Værk videre uden dennes Blodudgydelse. Og Afstemningen over hans Program viste, at bag ham staar saa godt som hele Frankrig, en enig Nation. Dertil kommer, at han desforuden i ethvert af Europas Lande har de Partier paa sin Side[1]), hvis Løsen er det ældgamle og evig unge: liberté, égalité, fraternité. Og skulde han alligevel ikke sejre, da har han foruden mange andre den romanske Dyd at kunne falde uden Klage, uden anden Lyd fra den skeptiske Mund end det stoiske: Væ victis!

d. 15. November 1906.

K. A. Wieth-Knudsen.

[1]) Dette forhindrer ikke, at han, som den opmærksomme Læser let vil forstaa, i f. Eks. Danmark vilde være ganske umulig i et hvilket som helst Parti!

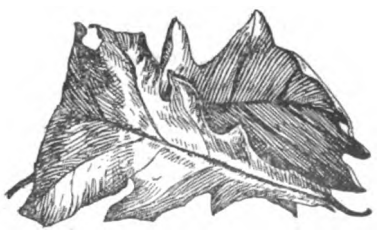

Digitized by Google

KAMPEN OM DEN ENGELSKE FOLKESKOLE

OVER de talløse Opgaver, der stilles det engelske Demokrati, over alle de vældige sociale og storpolitiske Problemer, den nye sejrrige Regering maa gaa tappert i Lag med, hvis den vil undgaa en uhæderlig Død, skygger for Tiden en eneste Sag. Vedtagelsen af en ny Lov om Religionsundervisningen i Folkeskolen tog det meste af Underhusets Kræfter under Foraars- og Sommersessionen, og nu, da Forslaget er sendt op til Lorderne, viser det en ganske enestaaende Evne til at trække Hus ogsaa hos dem. Der strømmer en Mængde arvelige Lovgivere til, som ellers aldrig har røbet nogen Interesse for, hvad der foregik i Parlamentet, og Førerne for det konservative Flertal har Møje med at holde deres uøvede Friskarer i en Slagorden, der stemmer med den egentlige Felttogsplan. Gennem Krydsilden af Dagsordener og Ændringsforslag ses det dog klart, at Loven fra Lordernes Haand vil faa en Skikkelse, der vil gøre den ganske uantagelig for Underhuset, og enten forestaar der altsaa en langvarig Kamp mellem de to Kamre, en Kamp, som intet Parti vil kunne holde sig borte fra, og som paany vil skyde Muligheden for et alvorligt Reformarbejde ud i en ubestemt Fremtid, — eller ogsaa maa en af Parterne give *meget* efter. Da Stridsspørgsmaalet er af denne Vægt, og dets Karakter grunder saa dybt i ejendommelige engelske Forhold, at det let misforstaas ved Jævnførsel med andre Lande, turde nogle vejledende Ord være paa deres Plads.

Digitized by Google

Det er vel kendt, at England var det Kulturland, der sidst fik et virkeligt offentligt Folkeskolesystem. Paa dette som paa alle Omraader var det de enkelte Borgeres og Borgersamfunds Energi og Virkelyst, det kom an paa; Statsmagten stod i Baggrunden med en — ofte ganske intetsigende — Kontrol og en — ofte meget utilstrækkelig — Nødhjælp. Skoletvang stilledes i Klasse med Lavsregimente, Toldbeskyttelse og andre forhadte Dele af et Formyndersystem, man for stedse mente at være blevet kvit, og det kneb en Tid ret stærkt med at faa Parlamentet til at yde de ad privat Vej oprettede Skoler nogen Understøttelse. Som de to sidste Menneskealdre nu i det hele er en Tid, hvor Tanken om Statens mangehaande Rettigheder og Pligter over for det enkelte Individ vinder Indgang, saaledes ogsaa for Skolevæsenets Vedkommende, og Gladstone's første Ministerium tager ved Loven af 1870 Sagen op for Alvor. Stadig dog uden at komme helt bort fra Nødhjælpsstandpunktet; de allerede bestaaende Privatskoler fortsætter deres Tilværelse med et øget Tilskud fra Statskassen, og kun hvor disse ikke strækker til — nu da Skolegang gøres til *Pligt* — gives der de lokale Myndigheder Ret til at oprette eller overtage Barneskoler og udskrive en særlig Kommuneskat til Bedste for dem. I den næste Menneskealder udvikler der sig to sideordnede Systemer af Folkeskoler med gratis Undervisning: de, der væsentlig opretholdes ved frivillige Gaver og styres af en af Bidragyderne valgt Kreds uden offentlig Kontrol („*Voluntary Schools*"), og de, der opretholdes af Kommunebidrag og styres af særlige Raad („*Boards*"), udgaaede af Kommunevalg („*Board Schools*"). Ved Aarhundredskiftet talte hver Art omtrent 3 Millioner Børn.

At denne Dobbelthed har kunnet hævdes saa længe og trives saa godt, synes mindre forklarligt, end at den tilsidst har vist sig uholdbar. Det klinger eventyrligt for danske Øren, at en Virksomhed, som Myndighederne har tilbudt at betale for, stadig holdes gaaende ved frivillig Hjælp. Aarsagen maa søges i det Forhold, der gennem Tiderne har været en Hovedkilde til Englands Storhed og har skabt et Arbejde ud over Dagen og Vejen af enestaaende Mangfoldighed og Vælde — i den religiøse Iver og den indbyrdes religiøse Modsætning. Snart gik et, snart et andet kirkeligt Parti i Spidsen for Udviklingen og stræbte ved sine Gerninger at vise Ægtheden af sin Tro: efter Presbyteria-

Digitized by Google

nerne kom Metodisterne og Kvækerne; saa fik i Midten af forrige (19de) Aarhundrede Statskirken nyt Liv og Arbejdsmod, og da dens Opvaagnen netop fandt Sted, samtidig med at Skolesagen kom paa Dagsordenen, fandt den her et naturligt Virkefelt. Udsigten til gennem Børnene at vinde det tabte Terrain i Folket tilbage var vel i Stand til at lokke Kirkens Pengemidler frem, og Penge havde den som ingen af sine Konkurrenter. Arbejdsmarken var den indifferente Del af Almuen, hvoraf de fleste nominelt stod i Statskirken; sine egne Børn satte Overklassen (Statskirkens Kærnetropper) i de store selvstændige Kostskoler; den „nonconformistiske" Middelstand havde sine private Betalingsskoler; kun paa Dissenternes venstre Fløj (Metodisterne), der havde Rod i Arbejderstand og Proletariat, udrettedes noget væsentligt for Folkeskolen, der ellers indtil 1870 (og efter den Tid for „*Voluntary School*"'s Vedkommende) udelukkende var i Statskirkens Hænder.

Der maatte naturligvis komme en Tid, da de private Skoler ikke længer var i Stand til at konkurrere paa lige Fod med Kommunernes; det viste sig, at de havde optaget langt flere Elever, end de var i Stand til at undervise forsvarligt, og det var ikke mere end rimeligt, at de henvendte sig til Statsmagten som den, hvis Pligt det maatte være at støtte dem. Balfour's Lov af 1902 imødekom dette Krav ved at gøre Privatskolerne delagtige i det kommunale Tilskud og saaledes udjævne den økonomiske Forskel mellem de to Arter Skoler; derfor svandt de frivillige Bidrag i de følgende Aar hurtigt ind. Man opnaaede dog ikke denne Fordel uden at ofre en ikke ringe Del af Selvstændigheden; de lokale Myndigheder fik Kontrol med Administration og Undervisning og tillige Ret til at udnævne $^1/_3$ af Skolens Forstanderskab. Den liberale Opposition i Underhuset fandt denne Kontrol ganske utilstrækkelig og gjorde skrap Modstand; men navnlig da det gjaldt Religionsundervisningen i disse Skoler, førtes Kampen med Fortvivlelsens Raseri. Thi her benyttede Balfour sit højkonservative og højkirkelige Flertal til at skaffe Statskirken en fuldstændig Triumf: En Skole, der gik over til at være kommuneunderstøttet, skulde beholde den samme Art Religionsundervisning, den før havde haft; den skulde meddeles af de almindelige Lærere — der altsaa nødvendigvis maatte tilhøre det Trossamfund, der havde oprettet Skolen — og betales af de samme

Digitized by Google

Midler som den øvrige Undervisning. Nonconformisterne, der pludselig saa sig tvungne til at give deres Penge til Statskirkens religiøse Propaganda, opløftede et Forbitrelsens Skrig fra den ene Ende af Landet til den anden, og en Del af de nidkæreste, navnlig Præster, optraadte som „passive Modstandere", der hellere lod sig kaste i Fængsel, end de gav Slip paa en Penny til den Skoleskat, der forvaltedes saa uretfærdigt.

Nonconformisterne har altid været en Hovedstøtte for de liberale, og nu efter disses store Sejr kommer Oprejsningen. Undervisningsminister Birrell's Lovforslag indfrier i sine Hovedprincipper de Løfter, der gaves under Valgkampen: Ingen Understøttelse til Skoler, der ikke staar under fuldkommen offentlig Kontrol; ingen Undervisning i nogen særlig Kirkes Lære paa Skatteydernes Regning, og ingen Trostvang for Lærere, der ansættes i Folkeskolen.

De lokale Myndigheder skal overtage Privatskolerne helt og holdent og affinde sig med Stiftere og Forstanderskaber. Naar der fra Statskirkemændenes Side i den Anledning raabes op om „Konfiskation", faar de det nærliggende Svar, at enhver Skole naturligvis kan faa Lov at skøtte sig selv — mod at give Afkald paa Stats- og Kommunetilskudene. Da Kirkeskolerne en Gang har modtaget disse, kommer Iveren for at bevare sin private Tilværelse lovligt sent; man kan ikke, siger et engelsk Ordsprog, paa samme Tid spise sin Kage og gemme den.

I de tidligere Kirkeskoler kan der meddeles Undervisning i den Religion, der før Overgangen var den herskende i dem, paa de Forældres Regning, som maatte ønske dette; dog kun to Gange om Ugen — før den egentlige Skoletid — og ikke af Skolelæreren, som ellers praktisk set var nødt til at tilhøre en bestemt Trosretning. Kun Skoler i Egne, hvor der er let Adgang til andre Skoler, kan beholde deres særlige Dogmeundervisning paa de gamle Vilkaar, saafremt fire Femtedele af Forældrene stemmer derfor. Dette vil faa en Del at sige for de katolske Friskoler i Irland; derimod synes Statskirkens Mænd ikke at vente, at de ret mange Steder vil kunne raade over et saa stort Flertal, som der kræves. — Lovforslaget udtaler ogsaa for første Gang klart, at Forældrene overhovedet ikke behøver at lade deres Børn deltage i nogen Religionsundervisning; Skoletvangen gælder kun de verdslige Fag. Desuden tilkommer det nu som

Digitized by Google

før de enkelte Grevskabsraad at afgøre, om de vil have nogen offentlig Religionsundervisning i deres Skoler eller helt være den foruden.

Naar Overhuset under Bispernes Førerskab har rettet sit første Angreb mod det sidst omtalte Punkt og er gaaet imod baade Gladstone's og Balfour's Lov ved at fastslaa, at der *skal* undervises i Religion i alle offentlige Skoler, er dette ganske vist et Tegn paa halsstarrig Uforsonlighed, men kan dog kun regnes for en Forpostfægtning. Det er forholdsvis faa Grevskabsraad, der hidtil har villet undværе egentlig Religionsundervisning, og selv i disses Skoler oplæses Bibelen og Salmer synges. I Regelen har Kommuneskolen haft og vil efter Forslaget fremdeles faa Timer i Religion, og det er om disse Timer, Hovedslaget staar. Loven af 1870 normerede et System, der skulde passe lige godt til alle kristne Trossamfund ved kun at medtage, hvad alle disse var enige om. Dette er den saakaldte „simple Bibelundervisning" (ogsaa „Cowper-Temple-Systemet" efter Ophavsmanden), og den er det, som Regeringsforslaget nu vil indføre i alle offentlige Skoler, nye og gamle (undtagen hvor Firefemtedelsklausulen kan bringes i Anvendelse). Gaar dette igennem, vil Statskirken se sig berøvet alt, hvad dens lange Arbejde i Skolesagen skulde bringe den for dens særlige Formaal; hvor den før var Herre, vil den nu ikke engang blive taalt.

Herredømmet har vel de fleste af Statskirkens Mænd indset det ikke længere kan nytte at fordre med rene Ord, men i Retfærdighedens Navn kræver de for sig saa høj en Grad af „Ligeberettigelse", som de mener fornøden til at skaffe dem Overtaget. „I har Eders Grunde," siger deres Talsmænd til Nonconformisterne, „til at støtte Regeringsforslaget; thi den saakaldte Bibelundervisning er kun Nonconformisme med et nyt Navn. Nu er det altsaa Eder, der kræver, at vi skal betale for Undervisning i Eders Religion, og os, der er henvist til passiv Modstand!" — „Hvis almindelig Undervisning i den hellige Skrift," svares der, „har mere Lighed med vor Kirkelære end med Eders, da er Skylden Eders alene, I som stadig har oppyntet Eders nedarvede Protestantisme med nye papistiske Paafund." Her har Statskirken et overmaade svagt Punkt, da det er ganske uimodsigeligt, at den for at give sig mere Glans og Særpræg har nærmet sig Romerkirken mere, end dens gamle Grundlove hjemler

Digitized by Google

Ret til, og hvad den passive Modstand angaar, vil den næppe baade et Trossamfund, der i saa mange Henseender nyder godt af Statsmagtens Værn og Støtte. Man maa da søge sin Styrke i Overhuset og bruge det til at faa vedføjet saa mange Undtagelsesbestemmelser til Lovforslaget, at Statskirken overalt, hvor den har nogen Indflydelse paa Forældrene, kan faa Skolen præget af sin Religionsundervisning og faa Lærere ansatte, der vil gaa dens Ærinde. Der er ikke megen Tale om at faa dette betalt af offentlige Midler — naar den øvrige Undervisning dækkes af disse, faar Kirken let Raad til at give Lærerne et Ekstrahonorar, — men til Gengæld strækker man nu ogsaa Haanden ud efter de gamle Kommuneskoler, som der hidtil ingen Strid har været om.

Statskirkens Maal i denne Sag er simple og klare; anderledes forholder det sig med Modstanderne, den store Skare, som — med meget forskellig Begejstringsgrad — har fylket sig om Regeringsforslaget. Ved Siden af Nonconformister, der virker for Bibelundervisningen, fordi denne stemmer mest med deres Trosform, ved Siden af dem, der optager Kampen mod Statskirken som Indledning til et Felttog mod al Kirkelighed, staar Folk, Dissentere og Episcopale mellem hverandre, der i den statsnormerede enkle Fællesreligion, som har vist sig brugbar i en Menneskealder, ser det bedste Middel til at fremme Fordragelighed mellem Konfessionerne og en sund fredelig Fællesopdragelse af den engelske Ungdom med Vægten lagt mere paa det etiske end paa det dogmatiske. Denne Gruppe tæller et stort Antal ledende liberale Politikere; hvad de har taget Sigte paa, er, at de forskellige Trossamfund ikke skal komme til at rives om de umyndige — hverken med offentlig Understøttelse i Skoletiden, eller uden denne til andre Tider. Men er det uopnaaeligt at forhindre begge Dele, vil man i alt Fald kun lade det sidste passere; man falder da tilbage paa det Program, der hyldes af nogle liberale og de fleste Arbejderrepræsentanter, erklærer al Religionsundervisning for Skolen uvedkommende og overlader de enkelte Kirker at gøre, hvad de vil og kan. Opnaas der Forlig paa Skolesagen, maa det vistnok blive paa dette Grundlag.

I saa Fald vil vi altsaa i England faa at se en Folkeskole, der er konfessionsløs i ganske anden Forstand end Frankrigs. Den franske Statsmagt vil intet have med dogmatisk Religionsundervisning at gøre, fordi den anser den for overflødig eller

Digitized by Google

skadelig, men den paatager sig at give Ungdommen fuld Erstatning ved Undervisning i en fornuftmæssig Statsreligion, en social og privat Sædelære. Den engelske Statsmagts Afkald paa Religionsundervisningen vil være en Erklæring om Mangel paa Kompetence paa det allervæsentligste Omraade, et Tilbageskridt paa den Sejrsgang, der i de sidste to Menneskealdre har underlagt den det ene nye Virkefelt efter det andet. Blandt det Mindretal, der optræder som principielle Tilhængere af den konfessionsløse Skole (64 af 670 Underhusmedlemmer stemte i Foraaret derfor), er der mange, som gør det ud fra det Synspunkt, at Religionsundervisningen er *for god en Sag*, til at offentlige Myndigheder maa have med den at gøre. Der er endnu et Svælg befæstet mellem det Land, hvor en Minister udraaber i Rigsdagen: „Vi har ved vort kirkefjendske Arbejde slukket Lysene i den Himmel, hvis Intethed vi samtidig paaviste" — og det, hvor en af det liberale Partis mest frisindede Penneførere (Herbert Paul) kan skrive: „Den første Skole, hvor Atheisters Børn paa offentlig Bekostning fik indprentet det taabelige i at tro paa Gud, vilde staa i øjeblikkelig Fare for at blive jævnet med Jorden af Folk, hvis Tænke- og Handlemaade ellers er ganske fjernt fra Vold og Lovløshed. Dette er et kristent Land, og der er Grænser for, hvad det vil taale." — Skilles Statsmagt og Religionsundervisning ad i England, vil det i første Omgang blive mere til Miskredit for Staten end for Religionen.

Men, maaske ogsaa kun i første Omgang. Thi det moderne Statssamfunds voksende Indflydelse paa alle Individers ydre og indre Liv lader sig ikke standse, og det er da muligt, at den Tid vil komme, da Kirken (Ordet taget i videste Omfang) maa være glad, om Staten vil have med den at gøre. Det er muligt, at de Mænd, der ved at fordre for meget gav Stødet til en konfessionsløs Skole, engang vil komme til at fortryde deres Iver, hvis de faar at se, at Søndagsskoler og Hjemmeundervisning ikke strækker til, og komme til at længes mod den vragede „simple Bibelundervisning." At Fremtiden vil give dennes Talsmænd Ret som dem, der viste et sundere Blik end Bisperne for, hvad der burde gøres, naar det gjaldt om at redde, hvad reddes kunde. Man hygger sig saa længe i en stivnet Dogmatisme, at man bliver ude af Stand til at tage Kampen op mod den fremrykkende Agnosticisme. Fremtidsproblemet for den engelske Kultur har

Digitized by Google

den udmærkede Nationaløkonom Schulze-Gaevernitz, Filosof af Kant's og Carlyle's Skole, opstillet med stor Klarhed i sit nye Værk „*Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des zwanzigsten Jahrhundert*": Nationen lever i etisk Henseende paa et Grundlag, der ikke i Længden lader sig hævde; den fører „en Rentiertilværelse, om end den trækker Renter af Verdens rigeste Arv". Opgaven maa blive at bjærge den gamle Idealisme, naar Dogmestøtterne styrter sammen, og holde den klar af den truende Materialisme og „Struggle for life"-Teori.

At foretage denne Overgang med mindst mulig Smerte og Værditab har gennem et Aarhundrede været en Hjertesag for alle ledende frigjorte Aander i England. Matthew Arnold, en Digter og Tænker, hvis hele Liv var viet denne Opgave, har givet den summarisk Udtryk i følgende Linier:

> Say ye: „The spirit of man has found new roads,
> And we must leave the old faith and walk therein?"
> *Leave then the Cross as ye have left carved gods,*
> *But guard the fire within!*
>
> Bright else and fast the stream of life may roll,
> And no man may the other's hurt behold;
> Yet each will have one anguish — his own soul
> Which perishes of cold.[1])

Den Udviklingens og Idealismens Aand, der taler gennem disse Vers, har ikke sine ringeste Talsmænd blandt Tilhængere af Regeringsforslaget. I Kampen for den simple Bibelundervisning ligger der et Forsøg, om end kun et famlende, paa at finde et aandeligt Fællesgrundlag, hvorpaa en moderne Stat kan forsvare at samle sine Borgere til Arbejde for Menneskehedens højeste Maal. Der vil næppe være nogen Grund til at lykønske den engelske Statsmagt, hvis den viser Kaldet fra sig og byder sin Skoleungdom enten indbyrdes kæmpende Katekismer eller den fuldkomne Tomhed.

PAUL LÆSSØE MÖLLER.

---

[1]) Siger I: „Menneskeaanden har fundet nye Veje, og vi maa forlade den gamle Tro og vandre paa dem?" Forlad da Korset, som I forlod Afgudsbillederne, men bevar Ilden i Eders Hjerter! Thi ellers kan vel Livets Strøm rinde klart og raskt, uden at nogen Mand ser paa, at hans Næste lider ondt, men een Smerte vil ingen undgaa — den, at hans egen Sjæl fryser ihjel.

Digitized by Google

ALBERT GOTTSCHALK

Af yngre danske Landskabsmalere var Albert Gottschalk i visse Maader den mest begavede. Ingen havde større Sikkerhed i at udvælge og i at afskære ægte maleriske Billedmotiver. Ingen havde mærkeligere Evne til at anslaa Farvetoner, i hvis Samklang der baade var Finhed og Fylde.

Hans Styrke var Anslaget. Hans Svaghed var Gennemarbejdelsen. Den voldte ham saa megen Besvær og Fortræd, at han helst skubbede den fra sig.

Ligesom hans koloristiske Talent, hans stærke Temperament, hans Naturfølelse og hans Stemningsmodtagelighed var ogsaa Sindets evige Uro ham medfødt. Han kunde se overmaade frisk ud, naar hans Youngmandsskikkelse kom slentrende med Hatten bag i Nakken; de vejrbidte Kinder syntes strutte af Sundhed. Men Blikket var sky og flakkende. Snart var han støjende drengekaad, snart tavs og tungsindig, ofte skiftede han pludselig Stemning, næsten aldrig var han i Ligevægt. Sygelig var hans Hvileløshed, hans Selvoptagethed, hans Mistro mod mange af de Mennesker, der mente ham det bedst. Allermest sygelig var hans Dødsens Frygt for den Politispion, af hvem han stedse troede sig forfulgt. Hans Kunst viser tilstrækkelig klart, at denne stakkels forpinte Selvplager, hvis Særheder frastødte mange, paa Bunden var en fin og blød Natur.

Hans Kunstneruddannelse var mangelfuld. Han vidste selv, at det skortede ham paa et elementært Grundlag, som ikke er uvigtigt. En Tidlang gik han paa Krøyers Skole for at øve sig i Modeltegning, hvor det løse og omtrentlige, der ikke ødelægger

Digitized by Google

en Landskabsskitse, næsten forbyder sig selv. Men naar Læreren kom for at korrigere, styrtede Gottschalk paa Flugt i den vildeste Rædsel. Blot en af hans Kammerater lod Krøyers Stok vise sig i Døraabningen, væltede han Stole og Staffelier for at komme afsted. Han lærte aldrig at tegne Modeller, ikke engang at lægge Øjne og Mund paa rette Plads i et Ansigt. Han har malt ikke faa Portrætstudier. De er alle rædsomme.

Som Landskabsmaler er Gottschalk i nogle Studier fra Gilleleje og Dragør paavirket af Viggo Johansen, i et lille Billede fra Halland af Joachim Skovgaard. Den, der her har haft størst Indflydelse paa ham, er dog sikkert nok en meget mindre fremragende Kunstner, hans Lærer i Malerkunst. Ikke saa meget ved sine egne Billeder, — skøndt Billedet fra det gamle Kalkbrænderi maaske har en vis Undermaling fra Bretagne til Forudsætning, — som ved for sin Lærling at fremsætte sine kætterske Anskuelser om den franske Landskabskunsts Fortrin for vor hjemlige i Henseende til Kompositionernes Holdning, Silhouetvirkningernes Skønhed, Farvernes Klang, Tonernes Finhed. De talte derom, naar de fulgtes sammen til Københavns maleriske Udkanter og saa paa det Guld i Barrer, som ikke var møntet ud.

Til Gottschalks Fortvivlelse tvang Læreren ham til at fuldføre et lille Nature morte, en „Vanitas", et Kranie over et Par Bind af „Gil Blas" med smukke røde Snit. Eleven havde saa vanskeligt ved at indse, at man lærer mere ved at fuldføre et Billede saa godt man formaar, — selv om det under Gennemarbejdelsen forringes, — end ved at rende fra det paa Halvvejen. Da Foraaret 1883 nærmede sig, sled han dog hæderligt for at tilfredsstille alle rimelige Fordringer til Gennemførelse i et Billede han havde under Arbejde ude ved Store Godthaab. Læreren saa Billedet med Beskæmmelse; Eleven var hans Mester.

Det hænger nu paa Kunstforeningens Udstilling som Nr. 12. Er det Motivet, der bringer Tanken hen paa Købke? Eller drager den kun derhen, fordi Opfattelsens Finhed er i Slægt med hans? Det er vel fælles for adskillig udmærket Kunst, at den taler om den Undren og den Glæde, med hvilken et Par friske Øjne har fæstet sig ved Skønhed, som ingen ret har ænset før. Den gamle statelige hvide Gaard bag den spirende Hæk, Ladens røde Tag bag Træerne, den disige Luft, Tonen over Markerne

Digitized by Google

og Vejen, — det er alt saa fint og nydeligt stemt, at der vanskeligt i nyere dansk Malerkunst — og ældre med — findes noget mere fuldkomment. Det er et klassisk Billede, et fremragende Værk i vor Malerkunst, et Billede, som burde være paa Galleriet.

Der er paa Kunstforeningens Udstilling mange andre smukke Ting fra Gottschalks første Aar. F. Eks. det lille Billede, hvor en Fugl i et ensomt Piletræ ved Vejkanten kvidrer sin Velkomsthilsen til den længe ventede Skøn Valborgs Dag. Det hører maaske ikke til de allerbedst malte, men det viser jo særlig klart, at Maleren følte og drømte som en Poet. Hans nærmeste Venner var ogsaa Digtere: Viggo Stuckenberg, Johannes Jørgensen og Sophus Clausen; — de to sidste har skrevet smukt og forstaaende om ham ved hans Død. — Poesien i Gottschalks Billeder er yderst sjældent de stærke, klang- og pragtfulde Stemningers. Han finder den, hvor man mindst skulde vente at den fæstede Bo: ved frønnede Plankeværker, i smeltende Sne, ved Forstads Rønner, i snavsede Grøfter. Den taler Trøstens Ord til ham fra den fattigste Jord. Han føler den i Luften, selv i den klamme, triste, tunge graa Luft, der regnes for vort Klimas værste Forbandelse. Lundbye har rigtignok sagt, at vore Malere burde elske den. Men se, om de gør det. Alene Albert Gottschalk har ret forstaaet at vise, hvad Glæde denne Luft bragte for hans Øjne og hans Sjæl.

Ingen anden har saa godt forstaaet den Fylde af landskabelig Skønhed, der findes ganske nær København, i Valby, i Lersøen, paa Utterslev Mark. Det var ikke, fordi at Motiverne her syntes ham for simple og for faa, at han dreves afsted paa de mange Rejser til andre Byer og fjærne Egne. Overalt slog han ned paa ypperlige Motiver, men skyndte sig i Reglen fra dem, naar han havde opnoteret dem i flotte Skitser. Den Fyrighed, Fylde og Kraft, der udmærker mange af disse Skitser, kan jævnligt, naar de ses i Privatsamlinger, selv mellem gode Kunstneres gode Arbejder, lade Omgivelserne synes mærkeligt tørre og tynde. En lille Mølle af Gottschalk kan være en meget farlig Nabo. Han havde en sær Forkærlighed for Møller, som om de var Medskabninger med Krav paa Sympati.

Kun i Ny og Næ opbød han, hvad han ejede af Energi, for at male et Billede saa færdigt, som han formaaede. Den ydre Slotsgaard ved Kronborg (1887) og Foraarsbilledet fra Glostrup

Digitized by Google

(1888) er smukke Billeder, selv om Godthaabsbilledet er endnu smukkere. I Novemberbilledet fra Nestved (1891) svarer Resultatet neppe helt til den anvendte priselige Flid og Ihærdighed, og hvis Gottschalk ikke selv havde sagt, hvad et lille Billede

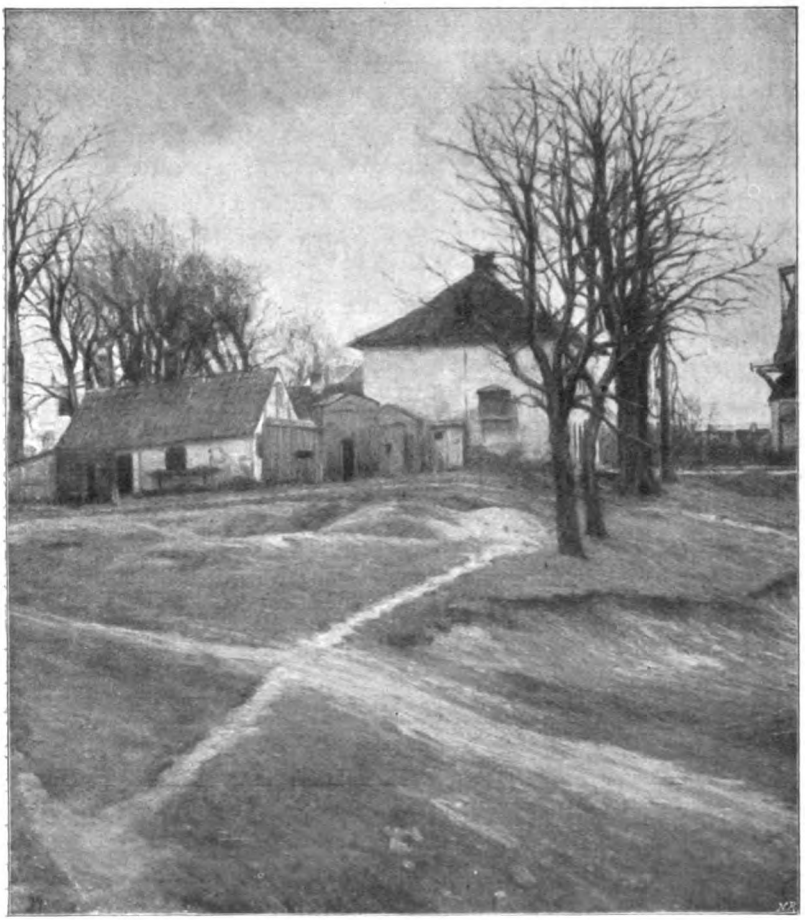

Valhøj. 1894.

fra Dyrehavsbakken havde kostet ham af Hjerteblod, vilde Billedet maaske ikke have røbet det. Men i 1894 lykkedes det ham at male et virkeligt, fuldfærdigt og fremragende Billede, lige saa godt — eller i alt Fald næsten lige saa godt — som det gamle fra Godthaab, og maaske ejendommligere, mere betegnende for den Kunstner, der har malt det. Det er Billedet af den døds-

Digitized by Google

dømte Ruin af Valhøj, Konferensraad Brandis' gamle Ejendom, hvis Stuer Lundbye og Frølich havde dekoreret. Billedets Holdning er pragtfuld og det er udmærket malt. Der er den mest udsøgte blide Harmoni i alle dets blegt graa Toner, gullige i Luftens Lys, violetlige i Tagene, grønlige i Skraaningernes slidte Græs. Hvis det nu kom op paa Kunstforeningens anden Udstilling — den norske — mellem Thaulows Billeder, vilde det rimeligvis tage ikke lidt af Glansen fra dem. Og Thaulow var dog verdensberømt, desuden en Maler med meget Talent, Talent for Motivvalg og for Farver, ligesom Gottschalk, hvem han var uendelig overlegen i Fingerfærdighed.

Ogsaa senere har Gottschalk malt smukke Billeder, saa sent som i 1903 den „Sommerdag ved Nivaa", der 1904 i Düsseldorf-Udstillingens danske Afdeling hørte til det, som tog sig allerbedst ud. Men det blev tydeligt nok stedse vanskeligere for Gottschalk at samle Resten af sin Energi til Forsøg paa Gennemarbejdelsen af et Maleri. Han jagede Landet rundt, han rejste til Italien for at søge Helsebod for Sjælesot og Hjertevunder. Den romerske Kampagnes Ensomhed og Stilhed var ham aabenbart kær. Skitserne blev stedse løsere, med flere „Helligdage", grinende hvide Pletter af udækket Lærred. Men selv i nogle af de vildeste — eller netop i nogle af de vildeste — er der Glimt af en Motivopfattelse, der ikke alene er aandfuld og fin, men storladen og mægtig.

I Sommeren 1904 besøgte han sit kære Helsingør, hvor han fra St. Olai Kirketaarn malte Udsigten over det grønne Spir og Byens røde Tage til det blaa Sund og Skybankerne, der hæver sig over den svenske Kyst. Hvilket vidunderligt Maleri, om hans nervøse og febrilske Haand blot havde evnet at male det, som han saa det. Fra samme Tid er en Skitse af Kronborg, set, som ingen anden har set det. Borgen løfter sig i fantastisk Vælde og Majestæt over Voldens forblæste Trær op mellem Himlens uroligt drivende Skyer, medens det milde Skær af dalende Sol, der er ved at flygte fra Voldens Skraaning, endnu lyser vemodigt paa et Par Gavle og det store Taarn. Hvad Skitsen lader ane, er kun som en Drøm om et uforligneligt, enestaaende Mesterværk, et Monumentalværk, Gottschalk ikke fik malt og ingensinde vilde have magtet at male.

Alt, hvad han har malt, er Skitser eller Studier; undertiden

Digitized by Google

gennemførte han Studierne som Billeder, men han har end ikke gjort noget Forsøg paa at male et Landskabsbillede hjemme uden at staa Ansigt til Naturen. Han brød sig ikke stort om Publikum, og Publikum brød sig heller ikke stort om ham. Hans Arbejder vakte størst Interesse hos Kunstnerne og der vil han vedblivende finde Venner. Han malte kun i Følge en Naturdrift, ikke for at vinde Ære eller Penge; Billederne kom i Reglen paa Udstillingerne mod hans Villie og han gjorde undertiden fortvivlede Forsøg paa at tage dem ned derfra; Penges Værd forstod han ikke, han fraraadede indstændigt Folk Købet af sine Billeder. Han døde ung, efter en smertefuld Sygdom, under hvilkan han for første Gang lærte Taalmod at kende og fik Fred i sit Sind. Men det er et Spørgsmaal, om et længere Liv havde været Mennesket og Kunstneren til Lykke.

En Kunsthistoriker, der havde kendt ham godt og skattet hans Billeder, spurgte mig forundret, da Begravelsen blev averteret: „Var Gottschalk Jøde?" Heller ikke jeg er skarpsindig nok til at finde Præg af hans Afstamning i Karakteren af hans Kunst eller hans Væsen. Det skulde da være i en vis Mangel paa koldt Vand i Blodet. En Salme som „Lær mig, o Skov, at visne glad" vilde i hvert Fald ikke have passet ved Begravelsen. Ikke som de Afskedsord, der blev sungne til Albert Gottschalk: „Fred med dit Støv, udløste Sjæl!" KARL MADSEN.

Stubmølle fra Køge. 1895.

Digitized by Google

EN BOG OG EN TEORI

Man læser „Inger“ med den samme anspændte, vagtsomme og dybe Optagethed som Jakob Knudsens tidligere Bøger fra før Eksperimenterne („Jomfru Maria“, „For Livets Skyld“). Den er ikke paa Højde med hans bedste, heller ikke med „Afklaring“ trods dennes betydelige kunstneriske Mangler, men alligevel vejer den til i Sindet med den tunge Lødighed, der er Særkendet for Jakob Knudsens *gode* Kunst. Det er først langt hen imod Slutningen, at Teoriernes Paastaaelighed river os ud af den frugtbare Stemning, vi er bleven sat i ved at leve med i et ejendommeligt og intensivt sjæleligt Liv.

Det vilde være vanskeligt at pege paa nogen anden dansk Forfatter, der kunde skrive en Scene som den første i Bogen. Vi kommer ind i den, den „sker“ for os og om os med en naturlig Selvfølgelighed, der ikke — før bagefter — giver os Tid til at tænke over, med hvilke Midler, med hvilken Kunst vi er blevet fanget. Det er en livfuld Anskuelighed, som kun Fortællingens Mestre besidder den. Forskellene mellem Børnene indbyrdes, Modsætningen mellem Aanden sønden og norden for Grænsen, Børnenes Leg og den Alvor, der spejler sig i den, alt er givet fint, indtagende og fængslende.

Det kunde have været en værdig Indgang til en ypperlig Bog; nu staar det som en ypperlig Indledning til et Værk, hvor Mesterens Haand aldrig helt savnes.

Ser man rent bort fra Tendensen, er „Inger“ en Fortælling

Digitized by Google

om en ung, attraaværdig, naturlig og uskyldig Kvinde, der elskes af to unge, uskyldige, men hverken naturlige eller ufordærvede unge Mænd, dertil har de begge spist for meget af „Træet paa *godt og ondt*". Den ene, Mogens, er endogsaa syg til sin Sjæls Inderste af moralsk Forgiftning. I det hele taget — ingen af Jakob Knudsens Personer bærer Moralen let og frit — elegant. Der er over dem alle noget spændt — noget tvunget eller indespærret. Kun enkelte Kvindeskikkelser danner en Undtagelse ved i deres fuldkomne Uberørthed at staa helt udenfor. Saaledes Grevinden i „Den gamle Præst", maaske ogsaa Fru Westergaard i „Et Gensyn" og nu Inger.

Inger staar som den skønne og sunde Natur over for de to Mænd, der begge elsker hende. Hun drages til Ditlev for hans Godheds Skyld, af hans varme, dagklare Sind, men hun kan ikke rigtig værge sig mod den Magt, Mogens har over hende. Striden i hans Sind, hans ubændige Krav og hans Svaghed, naar han falder sammen, suger hende til sig og gør hende svimmel. Hun maa være færdig med ham, inden hun kan blive fri for ham. Først efter at være blevet gift med ham faar hun sin Modstandskraft, sin Vilje tilbage og kan gaa til den, hun elsker.

Inger er sikkert tænkt større og fastere af Omrids, end hun virker paa Læseren. Man har en usikker Dobbeltfølelse over for hende; thi hun synes paa den ene Side saa lidet sædvanlig, at man knap helt tror paa hende, og saa føler man netop derfor Forfatterens Optagethed af hende som et Bevis paa hendes Eksistens. Naar man altsaa — uden ligefrem at betvivle hendes Mulighed, naar Spørgsmaalet *stilles* — ikke tager hende som ganske *hævet* over dette Spørgsmaal, er Grunden vel nærmest den, at hun staar saa isoleret blandt sine Omgivelser. Der er ingen Overgange mellem hendes Trang til fri Hengivelse, hendes Uafhængighed af alle Forskrifter og saa hendes Omgivelsers helt moralbestemte og moralopfyldte Væsen. Hvor meget de to unge Mænd end fortrylles af hendes friske Natur, har de dog kun faa Berøringspunkter med den.

Ogsaa hendes videre Udvikling, hendes hurtige „bøjen sig" for Folks Mening, hendes pludselige Forvandling fra en vild Fugl til en tam And gør yderligere sit til at give hendes mærkelige kønslige Frimodighed et Præg af det tilfældige, af at

Digitized by Google

være en forbigaaende Uregelmæssighed uden nogen Indflydelse paa Tingenes Gang.

Dertil kommer, at der mangler et Træk af sjælelig Fornemhed i hendes Støbning, noget som kunde hærde og give Form. Denne unge Pige, der kommer hoppende ind paa Ditlevs Værelse i sin stumpede Særk for at hengive sig til ham, og som uden Indsigelse finder sig i at blive vist tilbage, er for vag for ubestemt til at kunne faa Magt over Sindet. Man ved ikke rigtig hvad hun *repræsenterer*. Det er Scenen om igen fra „Gæring", hvor Rebekka Woltersien paa lignende Maade frister Karl. Den er i den nye Form blevet jævnere, ligesom mere dagligdags, men den har tabt i Skønhed og *Betydning*.

Den vinder til Gengæld ved at blive sammenstillet med Bjørnsons „Mary". Denne Bondepige i sin stumpede Særk er dog at foretrække fremfor den overspændte Bourgeoisidame, der efter først omhyggelig at have beregnet Effekten præsenterer sig selv som en oplukket Østers paa et Guldfad.

Ligesom Inger er de to Mænd, der bejler til hende, skæbnebundne. Paa en dump, underjordisk Maade fører de Kampen om hende. De skubbes om hende, uden at der bliver sagt et Ord om det, der er dem imellem — tilsyneladende medens de er optaget af andre Ting. Og dog følger den ene den andens Bevægelse med anende Skarpblik.

Men Ditlev og Mogens staar lige saa lidt som Inger for os med den Anskuelighed, der udmærker saa mange andre af Jakob Knudsens Skikkelser: den gamle Præst, Grev Trolle, den gamle Hjarmsted, Proprietæren i „Afklaring" o. s. v. Vi ser dem næsten udelukkende i Forhold til deres specielle Hjerteanliggende, men tre Mennesker, der alle er optaget af det samme og som gensidig „spejler" hinanden er ikke betryggende Garanti for hinandens Eksistens. Vi kører i Ring Der behøvedes Forhold til andre Mennesker, et Særliv for hver enkelt for at give dem Dybde og Omfang i Rummet.

I Skildringen af disse tre Menneskers Sind røber imidlertid Jakob Knudsen som altid en fin og dyb Indsigt — en Indsigt, hvis tungere, mere dyrekøbte Præg netop er dens Særmærke.

* * *

Digitized by Google

Med disse tre Menneskers Skæbne er Bogen imidlertid langtfra udtømt. Jakob Knudsen har i samme Omslag givet os to Bøger, der ikke nødvendigvis hører sammen.

Først en temmelig bred og paa mange Punkter interessant og smuk Kærlighedshistorie og derefter en Tendensroman, hvor de samme Personer eller rettere Personer af samme Navn optræder paany for at bevise en Doktrin om Ægteskabet som en væsentlig økonomisk Institution.

Hvis Opgaven alene havde været denne, burde Bogen være begyndt umiddelbart før Konflikten og saa gennem en levende og troværdig Udvikling have paavist, at det samfundsøkonomiske Hensyn spillede en afgørende Rolle. Nu ser vi blot Mennesker, der ikke har Anelse skabt om Jakob Knudsens Opfattelse af Ægteskabet, af nedarvet og tillært Moral vende sig bort fra Inger og Ditlev, da de, forøvrigt nødtvungent, lever i et frit Samliv. Vi mærker intet til, at Inger møder økonomiske Vanskeligheder, og vi har blot Jakob Knudsens Ord for, at der bag den stupide Indignation, de møder, skjuler sig den nævnte økonomiske Opfattelse af Spørgsmaalet.

I Stedet for at bruge Grunde og Fakta har Jakob Knudsen argumenteret paa Kvindevis. Vi lærer Ditlev og Inger at kende, det Millieu, de kommer fra, hans stærkt udviklede moralske Sans o. s. v., saaledes at vi muligvis kan forstaa, at det maa gaa dem som det gaar, naar de rives op af deres Jordbund og Samfundet vender dem Ryggen, og i det Øjeblik skal vi saa fanges og vort Samtykke til hele Teoriens Rigtighed fralokkes os. Saa let gaar det nu imidlertid ikke.

Har Jakob Knudsen Ret i, at et frit Samliv er umoralsk, fordi det er en økonomisk Uorden, noget som det nuværende Samfund ikke er indrettet paa, saa maa det vise sig derved, at det straffer sig selv. Ikke engang *Samfundets* Dom er det afgørende — nej, det er *Kendsgerningerne*, der skal tale. Er det økonomiske det afgørende, saa maatte det gaa galt *selv om* Samfundet kneb Øjnene til. Det turde derfor være meget vanskeligt at fremstille denne Idé — dens Rigtighed og Værdi iøvrigt ufortalt — i digterisk Form.

Det fører altid til vanskelige Situationer at skulle forsvare en *absolut* Paastand — Virkeligheden yder saa ringe Støtte — og det tjener Jakob Knudsen til Ære, at han ikke kommer bedre

Digitized by Google

fra det. En fin, jesuitisk Begavelse som Paul Bourget har i sin interessante Roman „La Divorce", der forsvarer en lige saa stejl moralsk Teori, Ægteskabets Uopløselighed, vist, hvilke Tilsnigelser, hvilke subtile, fordækte Forvanskninger, der er nødvendige for at naa et nogenlunde skuffende Resultat.

Jakob Knudsen har ikke formaaet ved sin Kunst at skjule Vanskelighederne. Man er ikke helt sikker paa, at Karaktererne vedbliver at være de samme — hvad der jo svækker deres Bevisevne betydeligt, men navnlig er Repræsentanterne for Samfundets Dom saa uheldige, at man, selv om man ikke benægter slige Menneskers Ekistens og generende Betydning, vægrer sig ved at anerkende dem som Højesteret i et Spørgsmaal som dette.

Det er dog ikke blot Udviklingens foreløbige Resultat, men ogsaa dens Væsen, den Retning, i hvilken den peger, der maa tages i Betragtning. Jakob Knudsen synes kun at have set den ene Side af dens Janushovede.

De, der ønsker sig større Frihed i erotisk Henseende og mindst mulig Indblanding fra Samfundets Side, de, der tager sig denne Frihed, er ikke mod, men med den samme Udvikling, der har ført til den gængse Moral. Det nuværende „Ægteskab" er Resultatet af en Motivforskydning og Motivombytning. I Stedet for at være et Middel til Slægtens Forplantning er det blevet et Maal i sig selv. Præster og Moralister har i Aarhundreder arbejdet paa at gøre Ægtefællerne paa engang saa fordringsfulde og alsidige som muligt. I Stedet for at være Barne- og Kokkepige er Hustruen blevet mange andre Ting, Kammerat, Ven, Luksusdyr, Medarbejder o. s. v. Hun levner saavidt muligt ikke Manden noget Liv for sig selv. Hun deltager nu i alle hans Fornøjelser, har Meninger om hans Arbejde o. s. v. Med andre Ord, de Felter, paa hvilke de to Køn kan mødes, og de Anledninger, i hvilke de kan skilles, er i samme Grad blevet talrigere. Det er blevet saa uhyre meget nemmere at komme i Forhold til en Kvinde og meget vanskeligere at bære over med hendes Mangler. En gnaven Kokkepige, der laver god Mad, kan man holde ud med i mange Aar, en dum Kvinde kan føde og passe ens Børn fortræffeligt og udvikle Hjertets Egenskaber, der er Guld værd, men en dum og gnaven Selskabssøster, en grim og taktløs Kammerat er det vanskeligere at finde sig i.

Man kan ikke lukke Øjnene for, at Samliv mellem en Mand

Digitized by Google

og en Kvinde kan opstaa og afhænge af tusinde Grunde, der ikke i og for sig har noget med de solide gamle — Børneavl og Husførelse — at bestille, og at dette netop er Resultatet af den Ægteskabets „Højnen", for hvilke alle har været ivrige. Den *monogame* Udvikling har, samtidig med at den har skærpet Fordringerne og forfinet Smagen, gjort det lykkelige monogame Ægteskab til en Mulighed blandt tusinde. Udviklingen er som altid gaaet samtidig i flere Retninger.

Man har gjort Ægteskabet fra at være nogle faa Ting til at være tusinde Ting, og det er ikke let at se, hvorledes man vil kunne forbyde Mennesker at gribe til, naar de finder nogle af disse Ting og omvendt at skilles paa Grund af, at andre mangler — som det viser sig lige saa magtpaaliggende for dem at have i deres Samliv. Eller skulde de vente, til de fandt alle tusinde Ting samlet? Saa gik det vist først for Alvor ud over Slægtens Forplantning.

Man kan sige, at alle disse Ting, fælles Interesser, Karakterejendommeligheder o. s. v. skulle betragtes som sekundære i Forhold til de vigtigste: Børnene og Huset.

I de velhavende Klasser vil disse Pligter allerede nu ikke melde sig med synderlig Vægt og derfor ogsaa vanskeligt føles afgørende som Tyngdepunktet. Og i den moderne Kvindebevægelse har en saadan Synsmaade i hvert Fald en naturlig Fjende, om det end næppe staar ret mange klart. Kvinder, hvis Interesse og Virksomhed breder sig over alle Omraader, vil hverken selv føle sig eller af Manden føles knyttet særlig til disse to Anliggender, og disse vil derfor efterhaanden gaa mere i Plan med Livets andre Foreteelser. Uklarheden paa dette Omraade er blot et blandt mange Vidnesbyrd om, hvor lidet man gør sig klart, hvilke Følger der vil udspringe fra Udviklingens forskellige spontane Begyndelser, og hvorledes de vil krydse hverandre.

Kvinder, der er mindre udelukkende kønsbestemte, som kan anbringes i flere Forhold, se Livet under flere Synsvinkler, udnytte det paa forskellig Maade, vil selvfølgelig tillade større Bevægelighed i Ægteskaberne og naturligvis ogsaa give mere Anledning til „Bevægelser". Det er muligt, at de vil „højne" Ægteskabet, men det er ikke derfor givet, at de vil fæstne det.

Men naar man — samtidig med, at man arbejder henimod et Resultat, søger at hæmme den samme Udvikling ved at

Digitized by Google

klamre sig til ældre og snævrere Anskuelser og Livsformer, saa begaar man en farlig Inkonsekvens og en Uretfærdighed, der ikke vil komme til at ramme de daarligste. Netop ud fra Anerkendelsen af det monogame livsvarige Ægteskab som den mest harmoniske og sunde Lykke kan de ubestandige Ægteskaber eller Forbindelser med Rette vende sig imod den gængse moralske Synsmaade; thi hvorfor skal de mindre heldige tilmed straffes ved en Tvang, der ikke er nogen Tvang for de heldige. Og navnlig da de med Rette kan pege paa sig selv som de Trin, der fører op til de andres straalende Højde.

Ægteskabet i dets nuværende Form er et uretfærdigt Aag — *uretfærdigt i Forhold til sin egen Idé og den Udvikling, den har medført.* Fra at være bestemt af ydre Forhold: Formue, Slægt o. lign. er Ægteskabet — takket være den af alle anerkendte moralske Udvikling — mere og mere bleven en Samvittighedssag og intet vil nu kunne standse Menneskene i deres Krav om *Selvjustits* paa dette Omraade. Hvis Samfundet afhænger af de gamle Formers Opretholdelse, vil det gaa til Grunde. Individet lader sig næppe standse af Hensyn — det *kan* ikke lade sig standse. Men er det ikke mere end tvivlsomt, om en større Frihed paa det erotiske Omraade i og for sig behøver at være en Fare for Staten. Man kan uden Vanskelighed tænke sig saadanne Ændringer i økonomiske Forhold og moralske Anskuelser, at der vilde indtræde en ny Ligevægtstilstand, der kunde være lige saa gunstig for Folkets Trivsel, give en lige saa stor Fødselprocent og en ligesaa god Opdragelse.

Den større Frihed vilde næppe blive benyttet saaledes, som man nu uvilkaarligt tænker sig det; thi Forholdene har deres egen bindende Magt. Naar Skilsmissen var lettere, vilde ganske naturligt flere leve nærmere sammen, som nu kun har Elskovsmøderne tilfælles. Samværet, Vanen, fælles Interesser vilde slynge deres Baand om dem og gøre det til en alvorlig Sag for dem at skilles. Men dernæst vilde heller ikke Samfundets Dom forsvinde. Den vilde blot forandres, uddybes og forfines. Der vilde blive lagt større Vægt paa de to Personers gensidige Behandling af hinanden. Ikke Skilsmissen vilde blive straffet, men Ukærligheden, Ufinheden og Usandheden.

Udviklingen kan ikke, saaledes som Jakob Knudsen kræver det, standse Fremrykningen paa alle andre Punkter, indtil f. Eks.

Digitized by Google

de økonomiske Betingelser er skaffet til Veje. Den sker samtidig og spontant fra flere Punkter, og heri ligger ganske rigtig Faren for, at de forskellige Bevægelser gaar fejl af hinanden, og at nogle kommer for tidligt og derved ødelægger hele Planen. Det er, hvad man har set gentagne Gange i Historien.

Naar Kulturen efterhaanden som den spalter sig i en stedse større Mangfoldighed saa let slaar over i en Selvtilintetgørelse, da har en saadan Kulturnihilisme sikkert ikke sin Grund i nogen Nødvendighed, men kun i en skæbnesvanger faktisk Begrænsning af de menneskelige Evner. Der kommer nemlig let et Øjeblik, hvor Faktorerne bliver saa mange, at vi ikke kan holde dem sammen i Bevidstheden, hvor Udviklingen har saa mange Jærn i Ilden, at vi ikke kan passe dem alle.

Et saadant kritisk Øjeblik indfinder sig, naar en Morallov sprænges af sit Indhold, og man saa i Stedet for at se sig om efter en rummeligere Tønde forsøger at gøre Baandene solidere om den gamle. Det gælder netop da om indtil det yderste at fastholde Troen paa, at der findes stedse mere omfattende Formler, stedse højere Pligter, hvor mange der end allerede ligger kasserede som ubrugelige.

Udviklingen henimod en større Frihed er i hvert Fald ikke til at standse — Spørgsmaalet bliver saa, hvorledes den skal fortolkes, som Tøjlesløshed eller som nyt Ansvar. Den, der paa Forhaand stempler den som umoralsk, arbejder den første Opfattelse i Hænde.

Jakob Knudsens egen Stilling til Spørgsmaalet — hans fulde Anerkendelse af de to Parters Suverænitet i og for sig — og Besvarelserne i den Enquête, som hans Artikel om Gorki fremkaldte, er Beviser for, hvor langt vi allerede er naaet; thi hvor stor eller lille Vægt man vil tillægge det Skrabud for den frie Kærligheds etiske Berettigelse, hvormed Svarene i Reglen indledes, saa beviser det dog saa meget, at det ikke længere hører til god Tone at stille sig stejlt afvisende, og saa er Resten egentlig kun et Tidsspørgsmaal.

* * *

Jakob Knudsens Stilling til Ægteskabet er et ejendommeligt Udslag af den Dualisme, der er den frugtbare Uro i hans Sind. Paa den ene Side hans Sans for de dybe betydningsfulde Fore-

Digitized by Google

teelser i Sjælen, helt ind, hvor de fortoner sig i dunkle Fornemmelser og Mystik, og paa den anden Side hans Behov af Sikkerhed, af noget, som staar fast, noget som den Enkeltes Tykke ikke kan rokke. Hvor disse to Sider gaar sammen, afføder de det dybeste i hans Digtning, hans Evne til at forstaa og vurdere sjælelig Virkelighed, bagved og i Modsætning til de blot forbigaaende Ideer og Stemninger. Men naar hans Jagen efter „Sikkerhed for enhver Pris" gaar paa egen Haand, kan den føre ham til de brutale Afgørelser, til de helt udvendige „Politiforholdsregler".

Et talende Bevis paa, hvorledes hans psykologiske Finsans lider derunder, er f. Eks. „Guds Solskin", der beskrives saa smukt og fint, og som saa pludselig viser sig at være afhængig af visse hygiejniske Kundskaber („saasnart Du ved fuld Besked, saa vil Guds Solskin aldrig tillade Dig at gaa paa de Veje, Løsagtighedens Veje"). Jakob Knudsen synes ikke at betænke, at „Solskinnet", den indre Billigelse, er ganske overflødig, hvis det er de praktiske Følger, der gør Udslaget.

Afstanden og Modsætningen mellem de to Poler kan undertiden blive saa stor, at man maa undre sig over at finde dem inden for samme Personlighed.

Det er den samme Mand, der har det fineste Blik for, hvorledes Øvrighedens Overgreb og Uretfærdigheder sønden for Grænsen tjener til at gøre Menneskene uafhængige, frie og naturlige, og som nødigt ser Menigheden synke ned til at blive „aandeligt magtesløse Moral-Institutter", der selv vil være med til at gøre Samfundet til en moralsk Tvangsanstalt.

I Anledning af en Mand, der er forfalden til Drik, skildrer Jakob Knudsen Forældrenes fine og retfærdige Maade at se Sagen paa: „Naar de meddelte bestemte Træk fra Hans's mange Tilbagefald, kom der stadig Harme i deres Stemmer; men saasnart de omtalte Tilstanden i det hele, faldt deres Stemmeklang til Ro som over for en Ulykke, en Sygdom. Ditlev kunde godt lide denne deres halv ubevidste Opfattelse — som den kom frem i selve Fortællemaaden — fordi den syntes ham saa virkelig, lige saa *blandet* som Virkeligheden, med de samme jævne og fine Overgange i — — —"

Skulde noget lignende ikke gælde med Hensyn til Ægteskabet. Man kan se de enkelte Tilfælde af frie Forbindelser

Digitized by Google

som Ansvarsløshed, som Løsagtighed, som Letsindighed — alt eftersom man har Lyst og *Indsigt* til, men Tilstanden i det hele bliver man vist nødt at betragte som en Udvikling, som det er klogere at forstaa og lede end at overlade til dem, der kun vil misbruge den.

Ogsaa de bratte Afgørelser som f. Eks. Mogens' Selvmord strider imod de jævne og frie Overgange, der er Virkelighedens Særkende.

Ligesom der i Jakob Knudsens Sans for det „gediegne", for „Arvegodset" og i hans Friheds- og Selvraadighedsfølelse er noget i Sandhed adeligt, saaledes nærmer han sig i sin „Bogstavelighed" til Almuens Tænkesæt.

Imidlertid — Aanden levendegør og Bogstaven ihjelslaar, og den, der vil kunne blive dræbt, er Digteren. Han vil sikkert trives bedst i Selskab med Adelsmanden, Sjælekenderen og Mystikeren.

HARALD NIELSEN.

Digitized by Google

DEBATTEN OM TOLDLOVEN

FRA TILHØRERLOGEN

En Forhandling som Folketingets om Toldloven skal høres, ikke læses om.

En af Højres Talere benyttede i sine indledende Ord et Udtryk, der blev grebet og taget op atter og atter: Udløsning af Spænding. Toldlovsdebatten var helt igennem Udløsning af Spænding; den følte saadan af baade Tinget og Tilhørerlogen. Adressedebattens Stivhed, Finanslovsdebattens sløve Saglighed havde opsamlet og indeklemt Elektricitet, som nu knitrende udlod sig. Nu og da sattes Tommelfingeren ganske brutalt til Leydnerflasken, og saa sprutte de Gnisterne med „Toldforlig", „Skænsel", „Uklogskab", „Grædmelse"; et Par enkelte Gange brød det ud i lys Lue og „den konservative Samling" nævnedes af hvert af Partierne, — fremsattes som Beskyldning, tilbagevistes som Mistænkeliggørelse, erkendtes som Maal, stempledes som Vrøvl i smaa hidsige Sammenstød —; men hvad enten Finansministeren kærtegnede Neergaards Værditold, snerrede af Rørdam eller komplimenterende bekæmpede Reventlow; hvad saa sagligt var paa Tale, — Sukker, Tobak eller Laks, — altid endte det med, at Spænding udløstes i korte, lyse Funker. Og netop fordi kun Øren- og Øjenvidner kan føle denne Dirren i Luften, som elektrisk Spænding medfører, mens Rigsdagstidenden altid bliver Kolonner af Ord uden Perspektiv — netop derfor vil allerede Nutidens Læsere (hvor meget mere Fremtidens Historikere) faa et fordrejet Indtryk af Toldlovsdebatten i 1906. De kan ikke læse sig officielt til, hvad der var

Digitized by Google

Taktik og hvad der i Virkeligheden var Told. Lad os først udskille det taktiske. Finansministeren fremlægger ikke Principer, men et Lovforslag, som Venstre og Højre skal kunne samles om — andet *gider* han ikke forelægge, siger han selv. Derfor indfører han ikke Værditold, men søger gennem Vægttolden at ramme Værdien nogenledes ved at adskille Varerne indenfor hver Varegruppe. Derfor frigør han ikke de store Forbrugsartikler, men omlægger Tolden delvis — afskaffer den her (Petroleum, Kul), nedsætter den hist (Kaffe, Ris), forhøjer den dér (Frugt) og smækker grundigt paa ét Sted (Tobak). Derfor hugger han ikke ind paa Industriens Beskyttelse efter en bestemt Plan, men sætter Fingeren haardt paa to Industrier (Papir, Sukker), lister ellers lempeligt lidt af Beskyttelsens Topmaal og giver Industrien til Gengæld Toldfrihed for Raastofferne; Tekstilen gaar ret helskindet ud af Dravaten. Derfor tager han ikke Kompensation for Indtægtsnedgangen i direkte Skatter alene, men benytter dels Toldomlægningen, dels en ny indirekte Skat (Vin-stempelskat), dels en direkte Skat (Arveafgift). Men idet saaledes denne Tilhænger af Værditold, Frihandel og direkte Skatter berøver sig selv Fryden ved en Vikingesejlads i Principernes Vingesnekke, haaber han paa, at hans teknisk fortrinligt byggede, med Kroner og Øre, Meter, Liter og Kilo moderne udstyrede Motorpram skal føre de ubestridelige Fremskridt, den indeholder, ind i en Havn, mens Princip-skuderne ligger strandede Side om Side. Havnen hedder — en Toldlov.

Finansministerens taktiske Opgave var altsaa at faa sit Toldforslag anerkendt som det eneste gennemførlige, ved at kile sig ind mellem de radikale og Socialdemokraterne med „Industri-Beskyttelsen", som de radikale afgjort fordrer kraftigt reduceret, mens Socialdemokraterne bindes af Hensyn til Arbejdslønnen; ved at fremstille Radikalismens Krav som Fraser, den selv var løbet fra 1897—1900 under Kompromisforhandlingen dengang; ved at drive Højre til Limpinden men samtidigt passe, at han ikke fik de moderate til venstre for sig. Dertil kom — uventet for ham, synes det — Overvindelse af en vis skuffet Gnavenhed indenfor hans eget Parti, som hverken fandt Finanstolden eller Beskyttelsen tilstrækkelig beklippet og savnede Værditolden. Til denne taktiske Kæmpeopgave havde han kun sig selv at stole paa — thi Regeringspartiets taktiske Evne er lammet baade ved, at

Digitized by Google

dets Taktikere nu er Ministre og ved Vælgernes Mistænksomhed. Kun til Hakkeri paa Radikalisme og Socialisme driver Partiet det.

Finansministeren anvendte to Slags Midler: sin særlige Form for Veltalenhed, og den ham egne Pludselighed i afvekslende at give efter og saa med et Ryk at staa fast. Det blev gjort med en Dygtighed, som rent artistisk er Beundring værd. Finansministerens Talekunst er ikke forfinet Kunst, — men den virker, fordi den er nøje afpasset efter Manden. Organet er lidet bøjeligt — kun en vis Art hidsig Patos, som svarer til hans Nerver, klæder Stemmen ganske godt. Snart spids, snart godlidende, snart docerende samler han i Samtalestil efterhaanden sine Bemærkninger til et Knippe omkring hver enkelt Genstand, han behandler, — og umærkelig forbereder han Gangen henimod Maalet: at afslutte Perioden med stærke, huggende Ord, der synes at tilbagetrænge endnu større Voldsomhed end de udtrykker; Papiret i den udstrakte Arm er Hammer, og al Patos, hans spinkle Skikkelse kan bære, udfoldes: helst Krænkelse over Mistænkeliggørelse, medfølende Skildring af Smaafolks Kaar under rigelig Benyttelse af „Hytterne ude over Landet", Harme over Velstandens og Fedmens Modsætningsforhold til Fattigdom og Magerhed. Fire-fem Gange i hver stor Tale hæver han sig op til denne Højde, hvor han ved sig Herre over Tilhørerne, og daler saa ned til sin Hverdagstone igen. Selvom Modstanderen tror, at hans Patos bruges i taktiske Øjemed, — at han spiller forbløffende dygtigt paa sit hæse Instrument, kan ikke frakendes ham; og endog for et veludviklet Øre lyder det, som Lidenskabeligheden kommer indenfra. Uddybningen af Modstandernes indbyrdes Modsætninger tilstræber Ministeren dels gennem de „korte Bemærkninger", dels ved pludselig at slaa ned paa en enkelt Vending i en Modstanders Tale. Her hænder det jævnlig, at han slaar ved Siden af, omtrent som Høgen, fordi den ikke beregner sit lynsnare Sæt. Derimod er han uovertræffelig til den korte Replik, som deler Modstanderne.

Saaledes tilrettelagt bød Situationen kun to af Partierne Mulighed for taktiske Modbevægelser. De radikale og Højre havde intet *taktisk* at foretage. De radikales Opgave blev at pille Forslaget fra hinanden og sætte det de rene Venstrestandpunkter i Næsen som Peber; indrømme, at man i 1897—1900 vilde nøjes med mindre, men bebrejde Ministeren, at han begynder i det

Digitized by Google

Kompromis, hvor man sluttede under Højres Regimente, i Stedet for at begynde i Venstre og optage Forhandlingerne derfra. Højre havde at tale Industribeskyttelsens Sag, en enkelt Løsgænger af den konservative Samling tog Sukkeret paa sin Part.

Derimod havde Socialdemokraterne og de moderate vigtige taktiske Manøvrer at klare og sendte deres to bedste Taktikere i Ilden. Borgbjerg er nemlig Taktiker, hvor sært det end i manges Bevidsthed lyder om denne vor eneste nulevende Folketribuntype, — hvem for Resten Folketingets dæmpede Tone i Virkeligheden gavner. Arkitektonisk og plastisk er hans Tale ikke, og for hyppigt forfalder han til Vittigheder som til parentetiske Indskud, der skjuler Foredragets Linie. Men medens han tilsyneladende staar troværdigt og virker med sin episke Bredde, sine store Fremtids-vuer, sine opmuntrende, forklarende, formanende Synspunkter, sine ofte mærkværdigt træffende Paralleller — udvikler han i Virkeligheden en særdeles sikker Behændighed. Der er noget af en Seer i Borgbjerg; selv naar han hyller sig i Taager, hvad ogsaa hænder, gør han det i Ord, tilsyneladende lette og ligetil, men som Lygtemænd fører de Modstanderen lige ud i Mosen. Et af Debattens dramatiske Optrin skyldtes denne Evne; ingen anden end han selv vidste, hvor han vilde hen med en Afbrydelse (om Arbejder-Forlig), Finansministeren tog den op, og efter en Række korte Bemærkninger sad Ministeren i, lige til Halsen, og vidste kun een Vej op, den lidet imponerende at „appellere til det høje Ting, som vilde vide at vurdere . . . o. s. v."

Borgbjergs taktiske Opgave var at holde sig til venstre for Ministeren, mens Finansministeren vilde manøvrere Socialdemokratiet ind mellem sig og Højres Protektionister og opstille et Modsætningsforhold mellem Arbejderne og deres Rigsdagsmænd. „Det er næsten som et lønligt Haab hos Ministeren," sagde Borgbjerg rigtigt, „at han kan kaste Arbejderne ind som Værn for den Toldbeskyttelse, han meget vel indser, hans Lovforslag burde have angrebet langt stærkere end det gør. Og hans Presse søger at hidse Arbejderne mod os". Dygtigt sekunderet af een af de nyvalgte Socialdemokrater (en anden nyvalgt havde ikke rigtig lugtet Lunten), sindigt støttet af Martin og Sigvald Olsen, glattende over de Modsætninger, der ikke helt kunde bortforklares, paaberaabende sig Socialdemokratiets Kongresresolutioner, — bragte Borgbjerg den vanskelige og lidt skøre

Digitized by Google

Genstand, som hedder Arbejdernes Frihandelsprincip, nogenlunde velbeholden ind i Udvalget, hvor Taktiken afløses af mere reelle Overvejelser. Men under den balancerende Vandring fik han Tid og Lyst og Held til ofte at gaa angrebsvis til Værks, lægge fra sig det, han havde Hænderne fulde af og skulde vogte paa, og klø løs. Udmærket morsomt gjort, meget dygtigt, og — Taktik, der af Logen beundredes som saadan.

Neergaard er Tingets bedste Taktiker, men ligesaa nøgternt som Borgbjerg er det visionært. Monoton, uden stærkt Personligheds Præg, aldrig en Aandrighed, endsige en Vittighed, ikke et Skarpskud hverken til Angreb eller Forsvar. Og dog har hver Tale af ham været ny Terrænvinding fra hin Dag under Debatten om et Tillidsvotum til det ny Ministerium af 1905, hvor han resolut rykkede sin Gruppe til venstre for Ministeriet. Det gik paa 2 Minutter, uden et stærkt Ord. Nu under Tolddebatten, hvor denne Stilling taktisk skulde holdes fast, kom det tydeligere end nogensinde frem, hvorpaa hans Taktiks Væsen beror. Han er den eneste, som kender den taktiske Styrke i at afgrænse sin Valplads: her og kun her danses der; vi billiger o. s. v., *men*; vi beklager o. s. v., *men*. Der er en Fald-lem i hver af hans Taler, kun én, men den Minister, som betræder den, daler sagtelig ned med den, med et Buk og en Kompliment. Det er kunstnerisk spændende — det eneste kunstneriske hos denne ukunstneriske Folketingsmand, — fraset det artistisk-kildrende Drilleri, at Neergaard, Føreren for den Venstregruppe, alle andre Grupper har været enige om at døde som forræderisk Overløbergruppe, — at han haardnakket formanende siger: „Vi af Venstre", naar han kritiserer Regeringspartiet. Faldlemmen dennesinde var Værditolden; „mit Indtryk er, at Ministerens Modstand mod Værditold mere refererer hans Embedsmænds Betænkeligheder end hans egen Uvilje; og Embedsmændene siger igen, at de *næsten* ikke øjner nogen Udvej til at gennemføre den — der er altsaa dog en Udvej, som det gælder at finde." Den følgende Dag stod Ministeren paa Lemmen og dalede ned med den, ned i Værditolden, med et Buk og en Kompliment. Enten kommer der ud af Udvalget mere Værditold eller Ministeren har de moderate til venstre for sig. Der var kun eet moderat Rhodos, men der dansedes ogsaa.

Saameget af de tretten Dages Forhandlinger var Taktik. En

Digitized by Google

anden Del var Teori. Folketinget har faaet en Teoretiker, som i sin store Lomme rummer Bismarck og England og Japan og den socialistiske Stat og Truster og „den danske Nationaløkonomi", og Kapitalens Overgreb og alt andet til Faget henhørende. Han hedder Frænckel, Dr. phil., og han henter det frem altsammen med Velbehagelighed af den Lomme (hvorfra han derimod ikke fjerner Hænderne, mens han taler). Det kaldes at højne Tingets Niveau og tager lang Tid og driver desværre Socialdemokraterne ind i Teoretiseren, som de ellers i Folketinget holder sig fra. Endelig medgik nogle ikke uinteressante, men aldeles uvedkommende halve Timer med et indbyrdes Højreopgør.

Resten var Told. Det fængede meget mindre, men betød til Gengæld en Del mere end Taktiken, Teorierne og Opgøret.

Paa eet Punkt kapitulerede Finansministeren definitivt: han opgav Frugttolden. Han gjorde det ikke uden Bitterhed, med en kedelig Henvisning til de meget omtalte „Hytter ude over Landet", hvis snurrende Kaffekedel han havde gjort tilstrækkelig Brug af ellers, og gerne kunde have udeladt ved denne Lejlighed; det var den eneste Gang, hvor hans Patos skurrede falsk.

Paa et andet Punkt stod han urokkelig fast: han vil have Beskyttelsen paa Sukkeret sat ned, selvom det, foruden over Sukkerfabrikerne, skulde gaa ud over Sukkerroedyrkerne; Summen, han nævnede, nærmer sig en Million Kroner. I Forening med Bortfald af hele Tolden paa Petroleum, Kul og Salt, og betydelig Nedsættelse paa Kaffe og Ris skulde dette være Gevinsten for „hvert Hus, hver lille Husholdning i Landet". Derimod er han parat til at forhandle om Enkeltheder i Lovforslaget om Sukkerbeskatningen — og der fandtes dem i Tilhørerlogerne, som (naar Sukkerfabrikernes Direktør ikke hørte det) ret højlydt mente, at inden Enden vilde Sukkerfabrikerne, i dette det vanskeligste af alle vanskelige tekniske Spørgsmaal, være sikrere paa Gevinst end Hytterne, — trods Ministre, Generaltolddirektør og hele Embedsmandsvisdommen.

Endnu et Sted stod Ministeren fast under sin taktiske Vigen. Han var imødekommende paa Fiskeboller og paa Svedsker, gav Løfte om Forhandling paa baade Galanterivarer og Husmandens Skovl, Hakke og Spade o. s. v. Han betragtede vel med Stolthed sine Kompensationer for Nedsættelserne, fordi han dertil delvis benytter *direkte* Skatter, men var dog villig til at drøfte anden Kom-

Digitized by Google

pensation. Dog — mere end 2 Millioner ukompenseret Nedgang aarlig i Statsindtægterne vilde han ikke gaa med til gennem Toldreformen. Han vilde ikke smide Pengene ud af Vinduet, sagde han.

Stærkest Genlyd i Ting og Loger havde Finansministeren, da han i haarde Ord bebrejdede Vinhandlerne, at de for at værne deres Portemonnæ mod den nye Vinskat paakalder Udlandets Assistance. Men om selve Vinskattens Form var Uenigheden stor — og egentlig var det kun Regeringspartiets Spiritus-Ordfører, som mente, den er tilfredsstillende fuldtud (i det hele synes Ministeriet i denne nyvalgte Embedsmand at have faaet en ivrig Vaabendrager); der er mest Udsigt til, at Ordføreren faar Lov til at mene om igen, inden Udvalgsarbejdet slutter, idet væsentlige Forandringer vist gennemføres. Dog var det politisk interessanteste ved hele denne Vinskatforhandling ubetinget Brændevinsskatten, som ikke er foreslaaet. Det gav et Hop i Folketinget, hver Gang Snapsen nævnedes; i intet andet Spørgsmaal, Forsvarssagen medregnet, ligger der saa mange troskyldige Løfter og binder som i Spiritusbeskatningen; Ministeren slider i Lænken, nogle Folketingsmænd snor sig, andre holder dem fast, Vinskatten gaar ud af Debatten, mens den fattige Mands misbrugte Snaps oser gennem Tingets Sal. Og Tilhørerlogen ler.

Om Industribeskyttelsestolden er der at sige, at ingen havde Lyst til at gaa i Detailler. Ministeren bemærkede ikke urigtigt, at der er en højst uheldig Egenskab ved den Nedsættelse i Beskyttelsen, alle tilstræber: nemlig at alle betragter den som berettiget i de Fag, de ikke kender til, men aldeles uberettiget i de Fag, de selv forstaar sig paa. Og Frihandelen har Vinden imod sig i den Sag, det erkender ogsaa alle. Men naar al Taktik bortelimineres af Forhandlingerne, bliver der absolut ikke et eneste Holdepunkt for, hvor Folketinget vil føre Lovforslaget hen med Hensyn til et eneste Beskyttelsesomraade; paa intet Felt endte det hele i Usikkerhed som paa dette. Ministerens forsigtige Nedsættelser kontra Frihandelens rene Princip; Industriens prekære Stilling kontra Forbrugerens Modvilje mod at betale Skat til Enkeltmand — det var alt, og det er saare lidt.

Noget længere naaede Tinget med Værditolden, den vil sikkert blive forsøgt, hvis da ikke Ministeren under Udvalgsbehandlingerne paany af sine Embedsmænds tekniske Betænkeligheder føres bort fra sine Indrømmelser. Her øvede de radikales

Digitized by Google

Ordfører en virkelig Bedrift ved at gribe til, da Ministeren gav efter i Princípet. Han skød al Taktik til Side og gik ind paa den praktiske Gennemførelse i almindelige, men rammende Vendinger. Benyttes Situationen nu, kan vi haabe paa, at denne berømmelige Værditold, der ligner en Dame, som alle elsker, men ingen tør gifte sig med, endelig engang bliver ført til Alteret. Om Skilsmisse senere viser sig nødvendig, fordi Damen er for dyr, er en anden Sag.

Meget andet havde Tilhørerlogen at bemærke: Hvordan under denne Tolddebat, som er de indirekte Skatters Tronsættelse, Grundværdibeskatningen, som er de indirekte Skatters Død, kom og gik og kom igen hele Tiden, indtil selve Regeringspartiet, der hader Georgismen som den store Sprænger og Samler i dansk Politik, maatte neje sig anerkendende for denne Georgismens store Tanke. Ogsaa dette var en Indsats fra radikal Side. Men særligt bemærkede Logen, hvordan Finansministeren, der er saa vant til at sige „jeg" naar han taler Politik, og ogsaa sagde „jeg" med stort Eftertryk, hver Gang han stod fast — hvordan han sagde „vi", naar han vilde knibe ud. Hvem er „vi"? Det er ikke Minister-Kollegerne, for de er aldeles uskyldige i Tolden og lader Finansministeren om at greje de Sager. Det kan ikke være Regeringspartiet, thi Regeringspartiet var jo blandt de uindviede og viderspenstige, som han Gang paa Gang maatte forklare Sagen. Hvem er da „vi"? Ja — en Modstander i Salen antydede, at Embedsmændene, som skulde være Ministerens Hjælpere, syntes at løbe lidt med ham. Finansministeren protesterede. Dog sandt at sige var Tilhørerlogen aldeles overbevist om, at „vi", det var Embedsmændene. Der sad i Logen en af dem med Papirer og noterede op, — han havde nok siddet i Tarifkommissionen ogsaa, — og Generaltolddirektøren, der kun indfandt sig, naar Ministeren talte, gjorde en Smule Indtryk af at passe paa sin Minister. Paa den stærke „Jeg"-baggrund iøvrigt tog de uansvarliges kraftige Interesse sig ikke aldeles flatterende ud, og det periodiske „vi" fik en Baggrund, som *ogsaa* vil mangle i Rigsdagstidende. Hvis nu f. Eks. Værditolden forsvinder i Udvalget, vil Tilhørerlogen ved anden Behandling tænke paa „vi" — og smile saa listelig derved.

Thi — det er vist og sandt i alle Maader — Folketingets Debat om Toldsagen skulde høres og ses, ikke læses om.

* * *

Digitized by Google

CARL NIELSEN: MASKARADE

HOLBERGS Time er slaaet. I henved to Aarhundreder har alle klassiske Komediedigteres Skæbne ventet ham — at genopstaa i Musik og høre sine Morsomheder sungne paa Tremulanter. Men nu er hans Fred forbi.

Og der er næppe nogen Tvivl om, at Carl Nielsen er den rette Mand. Hans forstandige Overlegenhed og tørre Humor er i Slægt med Holbergs Aand, og ligesom denne synes han at sidde inde med en Del Lyrik, som han, skønt Musiker, har vanskeligt ved at finde Udtryk for. Holberg bliver som bekendt kun lyrisk paa Inspirationens øverste Tinder. Til en vis Grad gælder det samme om Carl Nielsen. Hvor lidt denne er Romantiker, har han nylig vist gennem sin Musik til Drachmanns „Oluf han rider —" ved den gabende Afgrund, der her laa imellem Digtets svømmende Dis og Musikkens altfor klare, næsten lærde Nøgternhed. Og Musik var just, hvad her tiltrængtes for at bære Stemningen oppe og hindre Stykkets dampende Poesi fra at fortætte sig til slet og ret Vand ligesom Elvertaagen. I „Maskarade" finder han rig Anvendelse for sin overlegne polyfone Kunst. Som et særlig smukt Eksempel kan nævnes anden Akts Slutning, hvor Vægtersangens tunge, drævende Melodi danner Grundstemmen for den lette, lyse Dansemusik, der begyndes i Maskeradehuset. I alt sligt er Carl Nielsen en Mester. Og af dem har vi i dette Land ikke mange. Forøvrigt gaar hans Stræben nærmest paatværs af Strømmen i nyere dramatisk Musik. „Maskarade" er bygget op i rigtig „gammel" Stil, næsten

Digitized by Google

som en Mozartsk Opera. Hver af Hovedpersonerne har sin „Aria"; Duetter, Ensembler, Kor og Dans veksler under en Handling, der skrider rolig frem uden at forhaste sig, ret som i en gammel Komedie. Hver Scene (ikke hver Person eller Idé) har sit Grundmotiv og danner som et Hele for sig. Carl Nielsen lægger her en stor Opfindsomhed for Dagen. Navnlig hans Evne til at karakterisere sine Personer er iøjnefaldende. Jeronimus's Aria:

Fordum var her Fred paa Gaden,
Førend Vægtren raabte ni.

bevæger sig jævnt, vuggende med Hovedet og med foldede Hænder som en ældre protestantisk Salmemelodi. Der er en Rigdom af ægte humoristiske Paafund i anden Akts Scener, som kulminerer, hvor Leonard med Magdalone under Armen tripper afsted til Maskaradehuset. At Henrik smides paa Døren, illustreres af Komponisten med en ligesaa kort som betegnende Paukehvirvel. Maaske bestaar Carl Nielsens Talent mere i en Sans for den Slags vittige Enkeltheder end i nogen virkelig komisk Evne. Smittende Lune finder man sjældnere hos ham. De to elskende, hvem der er ofret adskillig større Opmærksomhed, end Holberg har vist dem, er lovlig patetisk behandlede. Det er sikkert med Rette blevet anført, at Rokokoen her vilde have kunnet komme Carl Nielsen til Hjælp, om han havde villet gøre Brug af den.

Men han er sig selv til Fingerspidserne. Hans Stil er hverken gammel eller ny, den holder sig midt imellem, men svinger sommetider til begge Yderligheder. Der er noget af Bach og Händel i ham; han elsker den logiske, matematiske Klarhed; han gaar ikke af Vejen for meget haarde Dissonanser. Hans Sats er mandig, fast bygget og tæt sluttet; men han smigrer aldrig for Øret, kæler ikke for Stemmen eller Instrumenterne. Der spores absolut ingen Paavirkning hos ham fra Værker, der behandler lignende Emner i andre Lande. Med Undtagelse af et enkelt Sted — i Slutningen af Arv's Aria (2den Akts 2den Scene), hvor jeg troede direkte at genkende Mozart — er alt helt igennem Carl Nielsen'sk. Men *hvad* der herved skal forstaas, er mere end almindelig vanskeligt at betegne. Hans Musik minder om det latinske Sprog: klar — logisk — interessant — og international. Men ikke i Besiddelse af stor medfødt Ynde eller Velklang.

Digitized by Google

Det virker overraskende, naar han undtagelsesvis pludselig benytter en moderne *malerisk* Virkning — som Solskærets Frembryden i første Akt, da Leander aabner Vinduet, eller „Hanedansen" i sidste, der i realistisk Skildring gaar til den yderste Grænse; næppe Richardt Strauss selv kunde være kommen Hønsegaarden nærmere. Den Hanedans, Holberg omtaler, har sikkert været mere primitiv. Men her har for en Gangs Skyld den moderne Orkesterteknik fristet Carl Nielsen for stærkt.

Et enkelt Sted fortjener særlig Opmærksomhed, fordi Carl Nielsen her hæver sig til en Patos, der langt overgaar hans sædvanlige Udtryksmaade, og som river ganske med, fordi den er saa ægte og saa rigtigt følt. Det er Henriks Aria i 1ste Akts 7de Scene. Paa dette Sted ligger nemlig Komediens egentlige Hovedpunkt. Dr. Vilh. Andersen har i en tidligere Tidsskriftsartikel („Tilskueren", Jan. 1906) paapeget dette. Henrik vokser her langt ud over Skælmen med Hovedet fuldt af Intriger, og hans Skæmt bliver til Alvor, idet han fra Tjeneren, der blot søger at rede sig og sin Herre fra Fortræd, bliver til Talsmand for Samfundets undertrykte, alle de, der maa „slide og slæbe og gøre sig til Træl for ikke at dø af Sult". Han bliver overraskende *stor* i det Øjeblik, og Vilh. Andersen har i sin Tekstbog yderligere understreget dette.

Da hvirvler det brogede Masketog
Med Frihed og Lighed afsted,
Med den rigeste Drot og det fattigste Drog —
Hvad Under, om *vi* vil med?

Du, som fryser derude, kom ind og vær Gæst,
Her er Glemsel for Nød og Fortræd,
Ak, kunde jeg køre Alverden paa Fest
Og ta' Kusken og Hestene med!

Det virker som en eneste stor Omfavnelse. Det er Tonen, der klinger igennem Aarhundreder op indtil vore Dage, gennem Strauss's Valse, gennem Montmartres Ballader. Digtet giver allerede med sin Lyrik mere, end Holbergs Prosa var i Stand til. *Men her kunde Musikken give alt.* Og her svigtede Musikeren ikke. Tværtimod naaede han lykkeligvis her sit Højdepunkt. Dermed har Carl Nielsen egentlig sejret, — om ikke just som Komiker. —

Digitized by Google

Vilh. Andersens Tekstbog fortjener Interesse, i mindre Grad som Digterværk end som noget af et sprogligt Kunstværk. Han spiller paa det danske Sprog som et Stykke af en Virtuos, idet han forstaar at efterligne omtrent samtlige Digteres Stemmer, ligefra Holbergs Tid og til Midten af det nittende Aarhundrede. Holbergske Træk er laante fra Størsteparten af Komedierne og behændigt flettede ind i Dialogen. Fra Peder Paars (ak væ, mit ene Knæ! o. a.) og fra Wessel (mit Hjærte revner snart). Derimod er Linjer som disse

Se, hvor Foden flyver! se den hvide Arm!
Se, hvor Floret flagrer om den friske Barm!

næppe i Holbergs Aand, og der er Øjeblikke, hvor man under Gennemlæsningen næsten tror sig hensat til Sankt Hansaftens-Spil.

Pommeranser! Pommeranser!
Kræmmerhuse! Poser!
Lugtedoser!
Violer og Roser!
Pommeranser! Pommeranser!
Tænk paa mig, naar I danser.
Kom at købe, naar I standser.

Leanders Strofer om det gamle og det ny Hus, det gamle, hvis „lukte Vindver *Søvnen suger*", maner Molbechs og Aarestrups Skygger frem, den sidste er livagtig i et Vers som det følgende:

Som bløde Blomsterblade — Skal vore Navne stige
I Tonernes Gevandter — Forenede til Elskovs Himmerige.

Ogsaa Chr. Winther anes:

Derude under Himlen Her ængstes jeg og kender
Min Elskovs-Stjerne brænder, End ej det Navn, der skiller dig fra Vrimlen.

Den Art Poesi er vistnok nøjagtig hundrede Aar for ung til at lægges Leander og Leonora i Munden, men den bereder en ublandet Genkendelsesglæde, navnlig ved første Gennemlæsning. Naturligvis har det ved Bearbejdelsen som Operatekst været umuligt at holde sig nøjagtigt til Holbergs Komedie. Vilh. Andersens Maskarade er da ogsaa blevet en meget selvstændig og ret fri Fantasi over Holbergs. Navnlig 3dje Akt er næsten helt fri Komposition. Men her har Rigdommen paa sprogligt Stof

Digitized by Google

forledet Forfatteren til at glemme, at det var en *Musik*tekst, han skrev. Det lille uventede Intermezzo med Korporal Mors' Fremtræden gav ved sin pludselige Uhyggestemning og ligesaa bratte Afbrydelse en velgørende Kontrast til den megen Maskeradekommers, som paa dette Tidspunkt truede med at trætte Tilhørerne. Saaledes virkede Optrinet med Vulcani Fangst — fremstillet med en rentud himmelraabende Snærpethed — og en derpaa følgende lovlig lang Vise ikke helt morsomt.

Hvad Udførelsen angaar, var Maskarade-Opførelsen for den allerstørste Dels Vedkommende overordentlig vellykket. Ikke blot var samtlige Roller i gode Hænder, men hele Operaens øvrige Personale agerede i Modsætning til, hvad man — desværre — er vant til at se, med Liv og Naturlighed. Disse velkendte Skikkelser, der nærmest ligner ældre Møllersvende eller midaldrende Droskekuske, der staar plantede som Pæle paa et Sted (om muligt med Hænderne i Bukselommerne) og bræger i Kor, de, som vi kender saa godt fra Carmen, Faust, Orfeus og utallige andre Lejligheder — hvor var de henne? man saa ikke noget til dem. Skulde det betyde en Reform? Af Sangerne havde navnlig Nissen en stor Aften. Ung og spænstig og fuld af Lune, som Holbergs Henrik skal være. Man har sikkert gjort rigtigt i at besætte en større Del af Rollerne med virkelige Skuespillere. Hvad Hr. Mantzius gav som Jeronimus, Hr. Jerndorff som Leonard (med et uimodstaaeligt Bedstemoder-Mæle), Fru Neiiendam som Magdalone (elskeligt sød indtil det rørende) og — last not least — Hr. Knudsen som Arv var, hvad man kunde vente, langt mere end Opera, nemlig første Rangs Komedie. Og uden dem var Opførelsen neppe blevet, hvad den blev — en ubestridelig Succes. Mange Enkeltheder vilde friste til Omtale, om Pladsen blot tillod det.

Efter de faa Opførelser har Indtrykket af „Maskarade" endnu ikke ret kunnet fæstne sig. Men vi maa ønske den en lang Levetid, alene for den Begivenheds Skyld, som den er: en ny, virkelig betydelig dansk Opera. Og hvem ved — maaske vil der findes den, som endnu engang tør mane Holberg frem af af Graven. Der kan gøres megen god Musik over ham endnu. Og *han* lider saavist ingen Skade derved.

Den 18de November 1906.

HAGEN HOHLENBERG.

Digitized by Google

POST FESTUM

DET er faldet mig ind i denne Tid, om det alligevel ikke var en sund Tanke af den amerikanske Millionær, som gjorde et Par udmærkede Heste til Hædersgæster ved en stor Banket. Sandsynligheden taler for, at ingen misundte dem den Ære, de nød, hverken Menneskene eller andre Heste. Man vidste heller intet om deres Privatliv og de holdt ingen Taler, som der kunde gøres Indvendinger imod. Festen for de to Heste har derfor sikkert været usædvanlig smuk og harmonisk. Vi her i Danmark burde tænke over det. Hvis vi igen føler Trang til at holde Fest i Raadhushallen (hvad Lokalet angaar, er det jo fristende nok) saa bør vi gøre en Hest eller af nationale Grunde vel heller en Ko til Hædersgæst. Saa gaar alt nok godt.

For det er jo med Hædersgæsterne det kniber her hjemme. Folket er godt nok. Det er storartet. — Men Hædersgæsten, han burde sandt at sige hellere holde sig hjemme.

Da Holger Drachmann i Raadhushallen holdt sin første Tale, smilende, lidt keitet og overvældet af Glæde, da sagde han som Jeppe, den gode danske Mand: „Drømmer jeg eller er jeg vaagen. Jeg tror ikke et Ord af det hele." Det var elskværdigt og beskedent sagt og det kunde være rimeligt, om man havde rost ham for det, da han jo ellers i Sandhed ikke har høstet megen Ros for sine Taler ved den Anledning.

Imidlertid, som Sagerne nu stiller sig, kan Ordene hverken kaldes beskedne eller elskværdige. De er kun sande. Thi da nogle Dage var gaaet og Drachmann vaagnede op af sin Drøm og greb frem for sig,

Digitized by Google

fik han med Tugt at melde en L. i Haanden, som Jeppe og Holberg med allerhøjeste Tilladelse udtrykker det. Drachmann vaagnede og saa, hvem og hvor han var. Han var sig selv. Han var en stor dansk Digter og man havde anbragt ham paa en Mødding.

Situationen er ikke uden Humor og Drachmann kan tage sig den let, for han beholder jo dog det sidste Ord. Her skal ikke dvæles ved alle de vederkvægende Optrin, som dog ikke derfor er glemte. — Da en af Værterne skældte Hædersgæsten Huden fuld og beklagede, at man havde inviteret ham (Det skulde ikke ske igen, om han saa blev 80 Aar), naaede Komedien et saadant Højdepunkt, at man fyldtes af Taknemmelighed. Men det var ikke Drachmann, som blev komisk.

Alle de Angreb, som i hine mindeværdige Dage rettedes mod Drachmann, kan vel ikke skæres over en Kam. Men selv de ærligste tydede neppe paa Overlegenhed. — Godt Humør mærkede man ikke meget til, men desto mere til en fundamental Fejl: Den manglende Sans for Storhed. — Det skarpe Blik for Smaating. Det svigtende Syn for det monumentale. Den gode Hukommelse for en aabenmundet Mands henkastede Kaadheder. Den svigtende Taknemmelighed for en Rigdom af gode Gaver. Vi har megen Kultur og megen Kritik, men lidet Geni, og det som er Faren for os er, at vor Kultur kan blive Smaakultur og at vort kritiske Hang, ikke som ret og godt er, trækker Genialitetens Grænser tydeligt op og derved virker opdragende, men bliver til en Smaalighed, der undergraver selve vor Sans for Genialitetens Væsen og derved virker hemmende. — — —

Jeg forstaar ikke, at Harald Nielsen har villet være med her, og jeg synes ikke, hans Ord bør staa uimodsagt. Helt igennem præges hans Artikel af et besynderligt Skævsyn.

Han siger: Hverken som Menneske eller som Digter er Drachmann Folkets Mand. (Jeg indrømmer, at dette mere er H. Nielsens Speciale end mit.)

Men har han Ret? Drachmann har som ingen anden hos os formaaet at skrive for alle. Han har skrevet Vers, som bedaarer den kræsneste, og Vers, som forstaas af den jævneste. Hvad mere er: Han har stundom digtet saaledes, at alle maa betages, som kan betages. Han er desuden en god Patriot og føler i sjelden Grad „folkeligt" med folkelig Sorg og Glæde.

„Han er en Personlighed, som Folket paa Grund af hans Geni har indrømmet visse, store Friheder." — Det er maaske sandt nok, at denne „Indrømmelse" er den daglige, jævne Dom hos Folket, men dette samme

Digitized by Google

Folk har, naar de ser Drachman i deres Midte, en Tilbøjelighed til at klappe i Hænderne og raabe Hurra. Der er intet at gøre ved det. Hans Personlighed vækker uvilkaarlig festlige Følelser. Harald Nielsen vil ikke være med. Hans „Indrømmelse" af visse store Friheder er en Art „betinget Benaadning": Paa Grund af dit Geni skal du slippe; men siger du en Kaadhed igen, saa har vi en Protokol — og saa lægger vi det hele sammen. — —

Her regnes som i Kriminalretten.

„Der hersker en vis Mistro overfor Drachmann". Mistro? — Der hersker vel ogsaa en vis Mistro overfor Foraaret. For det er ikke ganske til at stole paa. Allígevel vil det danske Folk (naturligvis med enkelte Undtagelser) nok være med til at fejre Foraaret. Og selv om det nu regnede paa Foraarets Fødselsdag, vilde man se at bevare sit gode Humør og ikke glemme, at Foraaret betyder Sol og Blomstring. Thi intet er lunefuldt som Foraaret og intet staar dog fastere i sin Skønhed i vor Forestilling. Saaledes burde det ogsaa være med Drachmann. Der er saavist ingen Grund til Mistillid.

Videre taler Harald Nielsen om „Aartiers Rygter og Sladder og Stillen sig selv til Skue". Mon Hovedskylden for Rygter og Sladder ligger hos Drachmann? Folk kan lade være med at sladre. Lad et sladdersygt Publikum tage sin Del af Skylden og se, hvad der bliver tilbage.

Drachmann har, som store Lyrikere før ham, for fuldt Alvor til Tider udkæmpet sit Privatliv for Folkets Øjne. Regnskabet for disse Forhold er vanskeligt at opgøre. En væsentlig Del kommer af Lyrikens egen Natur — en væsentlig Del af Publikums.

„Man kan ikke, naar man til daglig gaar i Slæber, pludselig bestige Kothurnen uden at blive komisk", siger Harald Nielsen, og det er det urigtigste Ord, jeg nogensinde har hørt sige om Drachmann. Hans Liv har overhovedet intet med „Slæber" at gøre. Det er festligt i sit Anslag, festligt i sit Forløb.

Og nu tilsidst. „Det var en Folkefest uden Folket; fordi der endnu ikke bestaar noget Tillidsforhold mellem Digteren og det Folk, af hvilket han skulde hyldes." Saaledes resumerer H. N. Indtrykket af Festen. Og alt hvad der tidligere er citeret af hans Argumentation stiler herimod — „thi ingen Tydning af Skriften er endnu anerkendt som den rette."

Livets Skrift kan unægtelig være vanskelig at tyde; men at Drachmann skal høre til de særlig dunkle Runer, har jeg ondt ved at begribe. — Den Skrift maa vel ogsaa have stærke og klare Tegn,

Digitized by Google

som man overhovedet kan overlade Efterslægten at tyde, for Tiden vilde ellers slette den ud.

I en Menneskealder har Drachmann fyldt vort Land med Sang. I lange Tider var han vor Digtnings eneste Stolthed. En Foraarsskikkelse var og er han i et vinterligt Klima, en festlig Opmuntrer, en frisk Brise i et lummert Samfund. Er det ikke nok til, at vi kan fejre ham?

Naar Tiden har foretaget sit Udvalg af hans Værker, vil der blive nogle Bind af en dejlig, bølgende dansk Prosa tilbage og en Samling Digte, som vi ikke har haft Mage til før ham, og som kan staa ved Siden af de ypperste. Er det ikke nok?

Og det er Foraar og Sommer og Efteraar og Kærlighed og Frihedsfølelse, rige og sunde Klange, som taler ud af denne Digtning, simpelt og let forstaaeligt for alle. Naturen har i vor Midte skabt sig et vidunderligt Instrument for at lette sit Hjerte. Er det ikke nok?

Nej, det er ikke nok. Vi har „snaget i hans Privatliv," siger Harald Nielsen, og vi er bleven forvirret derved — Frem med Skarnbøtterne!

Mon Folkeinstinktet ikke i Virkeligheden dømmer sundere? Egentlig tror jeg, at Folket opfatter Drachmann rigtig, som den han er, som en stor Digter, hvis Svaghed er nøje forbunden med hans Styrke, som et Naturvæsen i det ordnede Samfund. En stor og rig Skikkelse, som skal omfattes med Beundring og godt Humør.

Og saaledes: Som Digter, som en stor og rig og i Ordets gode Betydning humoristisk Skikkelse fejredes han ogsaa ved Raadhusfesten uden fad Smiger, uden nogen Værdiforfalskning, med et Korn Salt, som Brandes sagde.

Og mon ikke de, der som Harald Nielsen har en sikker Følelse af de urokkelige Værdier i Drachmanns Digtning, hellere burde retlede og fæstne dette Instinkt end selv lade sig forvirre af alle disse forskræmte og opskræmte, ærlige og uærlige Stemmer.

For alt hvad Harald Nielsen taler om Partifest og saagar „Politiken" er jo ren Fantasi. Det er jo slet ikke Tilfældet, at kun den ene af Talerne hyldede Drachmann først og fremmest som Poet. Georg Brandes selv gjorde det. Som Partimand tvivler jeg paa, at han særlig beundrede Drachmann. Der er i det hele taget næppe noget Parti, der i ham ser den ideale „Partifælle."

Drachmann hyldedes som Digter, som stor, lyrisk Digter. Det var en Fest for Poesien. Derfor kunde Folk af alle Stænder og alle Partier være med. Mig forekommer det, at Skriften var tydelig nok.

Digitized by Google

Men ud fra dette ganske skæve Syn gaar Harald Nielsen videre. Det er mod disse Partimenneskers „Flovhed og Forbitrelse", at Opmærksomheden skal rettes. „Flovheden" over Drachmanns Tale og „Forbitrelsen" over, at „Harmen og Latteren bredte sig over det ganske Land".

At Drachmann har — lad mig sige — holdt bedre Taler ved andre Anledninger, kan man jo beklage, men hvis det var flovt, saa var det lige saa flovt for Harald Nielsen, som for Festens andre Deltagere. Den berømte Ytring om de københavnske Kvinder, kalder han selv „ikke særlig slem". Naa — men hvorfor saa ikke tage det med Ro? Jo. „Havde D. i en eller flere foregaaende Taler fundet Udtryk, der greb og begejstrede, saa kunde man meget vel med et Smil have taget denne Kaadhed med i Købet." — Atter skal der regnes — trækkes fra og lægges sammen — som stod man i en Urtekræmmerbod.

Drachmann var ikke særlig heldig med sin Tale. — Ak nej, han havde glemt sine Penge hjemme. — Men det er maaske passende at erindre om, at han havde betalt for Festen forud.

Og hvad nu „Forbitrelsen" angaar. Saa meget desto bedre, hvis mange har været forbitrede over „Latteren og Harmen", skabt som den var af forvrængede, løgnagtige Referater, af lumpen, forløjet, hyklerisk Indignation!

Festen skal for bestandig karakteriseres, siger H. N., ved „den berømte Ytring", der var et Udtryk for, at Drachmann godt vidste, at han befandt sig i et tilfældigt, ikke altfor ædru (!) Drikkelag." Føler Harald Nielsen ikke, at han her gør fælles Sag med det, han ellers staar fjernest: Grinet?

Disse Linier fremkommer for sent. Raabene er allerede stilnet af. Forgæves — forgæves, har man raabt. I Stilheden høres atter Toner. Stærke og brusende, skælvende og milde, friske, forfriskende, bevægede og bevægende. Det er Poesien. Det er Drachmanns Poesi. Føler nogen Flovhed og Forbitrelse nu — saa er det ikke dem, som fejrede denne Poesi ved en skøn Fest paa Raadhuset.

November. HELGE RODE.

Digitized by Google

AKADEMIET OG MINISTERIET

NAAR disse Linier læses, vil den Strid mellem Charlottenborg og „den røde Bygning", som har optaget Sindene i November Maaned, sagtens være indtraadt i en ny Fase. Der kommer maaske nok en Slæde i Vejen, saa Ministeriet ender med at godkende Akademiets Valg af Hr. Irminger til Lærer ved Kvindeskolen, men det bliver i hvert Fald næppe vor høje Øvrigheds Skyld, om den ikke sætter sin Krig igennem og paatvinger Akademiet sin Kandidat, Hr. Rohde. Og i Grunden maa man ønske, at den gør det, thi langt bedre end om Sindene nu beroliges ved en fredelig Skinløsning vilde det være, om Konflikten uddybes i hele sin Udstrækning og i alle sine Konsekvenser. Saa er det nemlig muligt, at selv de kortsynede faar Øjet op for det Tidens Tegn — et blandt mange — som Kontroversen har været, og at de, hvem Tegnene nærmest gælder, tager Varsler for Fremtiden.

Tunc tua res agitur, — naar det brænder hos Naboen, brænder Tampen for dig selv. Hvis der imellem Aandsarbejderne — mellem dem, der paa de forskellige Omraader arbejder i den frie Aandskulturs Tjeneste — havde været noget af den Samfølelse, den Solidaritet, som disse fødte Separatister og Huleboere altid har savnet og nutildags mer end nogensinde trængte til, saa vilde Universitetet og det kgl. Theater, Nationalmuseet og Kunstmuseet — alle Søsterinstitutionerne have kappedes om at række Kunstakademiet Haanden til et „Schutz- und Trutz"-Forbund, straks da Fjendtlighederne aabnedes. Jeg tænker, der har været flere ligesaa naive som Undertegnede, der Dag for Dag ventede, at de skulde træde frem paa Arenaen —

Digitized by Google

nogle af de rigtige bestaltede „Tempeltjenere", der saa ofte har talt smukke og store Ord om Kunstens og Videnskabens Suverænitet og med Flammesværd har gennet formastelige Lægmænd bort fra Helligdommen. Man husker, hvor myndigt og stolt Professor Heiberg for nogle Aar siden i en Rustale manede til Værn om Respekten for Aandskulturen overfor „den folkelige Halvdannelse"s Overgreb. Eller hvor hvast Direktør Hannover i sin Tid viste en profan Øjenlæge til Rette, da han vilde snakke med om Kunst. Hvilken udmærket Lejlighed havde der ikke været for den radikale Intelligens til her at vise sin Tro af sine Gerninger og værne Museme mod „Banauserne"s Overgreb, — dobbelt virkningsfuld vilde en Optræden her have været, fordi ingen kunde sige, det var at gaa Klikers og Partivenskabers Privatærinde, dersom f. Eks. Hr. Hannover havde stillet sig i Brechen for Akademiet mod Ministeriets Protegé.

I Stedet derfor har alle Slags Uvæsentligheder og helt uvedkommende Hensyn faaet Lov til at hvirvle sig op og dølge Sagens klare Væsentlighed. Thi var noget Tilfælde „oplagt", saa var det vel dette, hvor det af Ministeriet selv autoriserede Organ for Sagkundskaben havde udtalt sig med næsten fuldkommen Enstemmighed — og hvor paa den modsatte Side stod, i skøn Forening, de to Magter, som det altid, men mest nutildags, gælder for Aandskulturen om at staa paa Post overfor: Cancellibygningens Bureaukrati og Rigsdagskasernens Demokrati.

At alle Cancelliets Jurister hængte sig i Formaliteterne og triumferede, da de kunde paavise, at Akademiet havde fortolket et Reglement forkert og var løbet sur i Betegnelsen „Valg" og „Indstilling", det var jo kun, hvad man maatte vente. Det formelle Kompetencespørgsmaal maatte naturligvis være det eneste afgørende for Juristhjerner, der er trænede til at sætte Livets Indhold i retslig Form, men aldrig fra deres Studier har været vant til at gaa i Lag med Livets Realiteter. Og det er jo ikke første, og bliver ikke sidste Gang, at de ministerielle Embedsmænd forveksler den formelle Kompetence med den reelle, og at de, naar de (efter hvad Ministerium de nu tilfældig er puttet ind i) er blevet brugt til at formulere Sundhedsvedtægter eller Havnereglementer eller Akademifundatser, efterhaanden naaer til at tillægge sig nogen Kompetence med Hensyn til selve disse Sager, — som de dog i Embeds Medfør forstaar sig netop lige saa meget paa, som en juridisk Theatercensor paa Dramaturgi, en juridisk Kirkeværge paa Teologi.

At paa den anden Side Rigsdagens Demokrati, der er vant til i

Digitized by Google

Finantsudvalg og Kommissioner glatvæk at bedømme alskens tekniske Spørgsmaal og veje Videnskabsmænds Værdi ud fra egen „sund Fornuft", uhildet af skimlet og opblæst Fagviden, og at videre den demokratiske Presse, som Dag ud, Dag ind paa sin ophøjede Redaktørstol sidder til Doms over alt mellem Himmel og Jord, -- at begge disse to Legemliggørelser af vort Folkeherredømme med Begejstring griber Lejligheden til at give den højst udemokratiske Faglighed en Dukkert og lære det gamle kgl. Akademi, hvem der nu er Herre i Huset, — det var heller ikke andet, end hvad der kunde ventes. I Regeringens og Bondepartiets Blade knaldede de Piske, som nye Kuske nu engang har en uimodstaaelig Trang til at røre, naar de er kommet op paa Bukken; vi ser jo Regeriet florere, overalt hvor vi har faaet „homines novos" ind i Styrelsen. Og i de røde Oppositionsblade virker Akademiets Navn endnu stadig som den tirrende Klud; at ydmyge det bagstræverske Gerontokrati til Ære for den fri Udstilling og den fri Udstillings Malere er og bliver altid propert frisindet Arbejde.

Alt dette var til at beregne. Men den Holdning, som den radikale Intelligens', den højeste Oplysnings Organ behagede at indtage i denne Sag, eller rettere de Volter, den fra den ene Dag til den anden slog og fik sine veldresserede Medhoppere til at slaa omkring denne Affære, — ja! jeg tror som sagt, at der var mange lige saa naive som Undertegnede, der ikke havde anset sligt for muligt. Betragtet rent artistisk som en „tour de force" var den frejdige Manøvre en hel Fest at følge. Første Dag fuld Kraft paa, stik mod Ministeriet: Nyt Udslag af den Alberti—Christensenske Enevælde, ny Fadæse af den storhedsfyldte Kultusminister. Man husker Albertis Sjoflen af Sundhedskollegiet og Kriminalistforeningen, her var mere af samme Tønde. Dog, pludselig mærkedes det, kun en Dag eller to efter, gennem nogle prøvende, forsigtige „Interviews", Bladet bragte, at Vinden var ved at vende. Man hørte det ligefrem blafre i Sejlene, og Morgenen efter var en frisk Blæst strøget ind fra det modsatte Hjørne, og for fulde Sejl gik Bladets Kurs nu mod Akademiet. Akademiet — dekreteredes det — „har et med vor hele moderne Statsordning uoverensstemmende Selvstyre" (hvordan staar det da til med „den fri Udstilling"s Styre?), og fra den 14. November er det blevet alle gode Radikaleres Pligt at støtte Folkets Ministerium og de adresseskrivende Kunstnerinder mod Akademiets Parykblokke.

Thi dette var det andet mistrøstende og ydmygende ved Affæren, at der var saa kortsynet Uforstand og saa liden Standsstolthed i Kunst-

Digitized by Google

nerverdenen, at en lille rørig Kreds af Intriganter kunde faa en Adresse af malende Damer stablet op til bag Akademiets Ryg at appellere til Ministerens enevældige Forgodtbefindende. Hvor megen Interesse man end kan have for Hr. Rohdes Valg, skulde man dog synes, at en elementær Følelse for Standens Interesser og Værdighed vilde holde Kunstnere tilbage for at paakalde en fremmed Lægmands, en tilfældig Ministers personlige Indgriben, i Kraft af hans formelle Overmagt. Det er en gammel Erfaring, at naar Damer fører Krig, er der ikke mange Midler, de undser sig for at anvende, og Adressehumbugen — som snart burde være altfor „opdaget" til at kunne bruges — skal nok kun have været ét blandt mange Midler, der har været anvendt for at bearbejde Vedkommende. Men allersørgeligst er det, at ogsaa enkelte betydelige Kunstnere lader til at ville lade sig bruge til at dække Ministeriet.

At Akademiet har givet sig en Blottelse i Formaliteten og i sin sidste Skrivelse aabent burde have indrømmet den indløbne juridiske Ukorrekthed, det kan vist de fleste blive enige om. En slig Indrømmelse havde der ikke været det mindste nedværdigende i; en Samling Kunstnere har jo ingen Pligt til at være Lovfortolkere. Men Formfejlene kan ikke formindske Berettigelsen af Akademiets stolte Ord i Svaret til Ministeriet: „Skoleraadet, hvis kunstneriske Autoritet det høje Ministerium maa anerkende." At paa den anden Side denne kunstneriske Autoritet i og for sig ikke er saa fuldgyldig, som den kunde være, og at Akademiet for at blive en ideal Repræsentant for vort Kunstliv trængte til at reformeres betydeligt i fremskridtsvenlig Aand, det er noget, som de fleste frisindede Mennesker ogsaa nok kan enes om. Som Sagerne nu staar, kan baade de menige Kunstnere og vi menige Lægmænd til daglig nok have Lov til at undlade at bøje os for Autoriteten. Men lige saa vist som det er forrædersk og selvmordersk, naar Kunstnere bagom denne deres Repræsentation, hvor utilfredsstillende den end er, kalder Politikere eller maaske en anden Gang Sædelighedsbetjente til Hjælp, ligesaa vist er paa deres Side Regering og Rigsdag bundet til at tage „Akademiraad" og „Skoleraad", som de er, saalænge de ikke selv har faaet dem omordnede, og Ministeriet har ingen moralsk Ret, ingen moralsk Kompetence til efter eget Skøn at hente sig kunstneriske Inspirationer udenom dem eller endog give sig til selv at øve kunstnerisk Skøn.

Ganske vist; de, der hylder demokratiske Principper, maa holde paa, at hverken Akademi eller Universitet eller nogen anden Særinsti-

Digitized by Google

tution har *absolut* Selvstyre. Ingen Enkelthed indenfor Samfundsorganismen kan taales som helt suveræn, som en Stat i Staten. Der maa være en Ventil, som den friske Luft ude fra i Nødsfald kan slippe ind af; der maa være en Mulighed for, at Samfundshelheden i yderste Fald kan gribe ind som en deus ex machina. Man har Eksempler nok paa, at Institutioner degenererer under absolut Selvstyre og Selvsupplering, og vi har — f. Eks. fra den Scavenius'ske Periode — Tilfælde, hvor en Indgriben udefra af en Selvherskervilje har givet praktisk fornøjelige Resultater. Der er jo ved de fleste Sager ogsaa andre Hensyn at tage end de rent faglige, og disse andre kan Ministeren maaske bedre bedømme, end Sagkundskaben kan det. — Men i samme Øjeblik dette er indrømmet, maa ogsaa alle, der vil Aandskulturens Frihed, være klare paa det uhyre farlige i denne Indrømmelse og (uden at lade sig forlokke af den øjeblikkelige Vinding, der maatte kunne naas ved at ty til Ventilen) staa urokkelig fast paa at fordre ganske afgørende, tvingende Grunde for en Indskriden fra det almenes Side. En saadan Indskriden maa altid paadrage et tungt Ansvar og kun kunne ventes legitimeret, naar der kan fremføres Grunde, som overbeviser den offentlige, oplyste Mening om Nødvendigheden.

Saalænge saadanne ikke er fremført — ganske anderledes vægtige end den, at der i Kunstnerverdenen ogsaa er andre Meninger om de to Kandidaters Kvalifikationer end Akademiets — maa alle, der vil værne om Aandslivets Frihed, principielt fordre en Indstilling som den, Akademiet med en saadan Stemmevægt er fremkommet med angaaende Lærerpladsen ved Kvindeskolen, respekteret af Ministeriet. Der er intet Holdepunkt, ingen Garanti længer, hvis man ikke klamrer sig til denne Garanti for Sagkundskab, den være nu saa lidet ideal, som den vil. Saa er Døren aaben for alle mulige Vilkaarligheder og uvedkommende Hensyn. Saa har de Overtaget, som har bedst Ganglæder i Støvlerne, mest Frækhed til at presse paa og hænge i, som har flest Forbindelser, Adgang til flest Blade, mest Talent til at skabe „Opinion" og strø Folk Sand i Øjnene. Saa kommer „Livsynet" en skønne Dag og forlanger Sikkerhed for, at Kandidaten har „den rette Aand." „Partiet" kommer og kræver en fortjent Meningsfælle forsørget. Hoffet ønsker en „persona grata" anbragt. Eller Ministeren anser det for opportunt at gøre D'Hrr. af Oppositionen eller et frygtet Blad en „Cadeau." Det bestaltede faglige Skøn kan være snæversynet, og ogsaa *det* kan bestemmes af personlige og Klikehensyn, men efter Sagens Natur og Erfaringens Vidnesbyrd rundt om fra bliver det

Digitized by Google

hundredfold værre, naar Bommen aabnes for alle de uansvarlige og ukyndige Indflydelser.

Og alt dette er visselig ikke at gøre blind Allarm og male Fanden paa Væggen. Hvor man ser sig om i Nutiden, kappes enkeltes Selvherskerlyst og Massernes Kulturfjendskab om at formelde Kunst og Videnskab sin fuldkomne Mangel paa Respekt og vise Professorer og Akademier, hvad man regner dem for. Naar Kejser Wilhelm knægter *sit* Akademi, nægter Kong Oskar sit svenske Akademi at optage blandt dets „aderton", hvem der mishager ham. Underkender det norske Demokratis Livsyn og dets Minister rolig den teologiske Censurkomité ved en Professoransættelse, bør vi ikke hovmode os overfor dem: *naar* det skal være, kan det samme ske her, og saa har vi maaske ikke en Michelsen til at sætte sig op mod Livssynet. Hvad der er sket herhjemme af lignende Ting, siden Deuntzer aabnede den ny, demokratiske Æra i Rosenborg Have med at erklære, at Sagkundskabens Tid nu var forbi, — det vilde fordre mere Plads at opregne end her kan ofres. Man ophører desuden at tælle og at huske Overgrebene, og den ene Institutions Medlemmer bekymrer sig ikke om de Slag, der rammer den anden; i Lægeverdenen tænker man ikke paa, at det næste Gang maaske drejer sig om en Overkirurgplads ved Frederiks Hospital, i Højesteret ikke paa, at det kan blive en Assessorplads, der bliver besat uden forudgaaende Prøve. — Ja, det gaar, hvad man i Akademiaffæren ser et advarende Exempel paa, saa vidt, at Kunstnerne og Videnskabsmændene, naar de for Lejligheden mener at kunne profitere derved, selv paakalder de fremmede Magters Indgreb og derved giver dem et vist Skær af Legitimitet.

For dem, der anerkender Demokratiets, Flertallets Ret til den højeste Magt i Staten, men som tillige interesserer sig for Aandslivets Frihed, beredes der gennem Aar og Dag adskillige bitre Øjeblikke. De maa se som deres vigtigste Opgave, i det herskende Demokrati at vække og opdrage Respekten for Kultur. Goethe siger et Steds nogle smukke Ord om Respekten, — at det er den eneste Dyd, som ikke er Mennesket medfødt, og som, selv éngang erhvervet, tynger ham tungest. Respekt er jo dog ikke en Følelse, der kræver anden Positur end den staaende, oprejste, og selv det mest selvfølende, myndigste Folkeherredømme burde kunne tillade sig denne klædelige Luksusfølelse.

D. 23. Nov. *V. V.*

Digitized by Google

INDHOLD

Side

Vilh. Andersen: Holbergs Henrik ... 59, 132
— Jens Baggesen ... 471
Francis Beckett: Den norske Kunstudstilling ... 853
Ivar Berendsen: Finland under Statskupet ... 533
Rudolph Bergh: Et kjøbenhavnsk Musikideal ... 186
— Joseph Joachim ... 573
Just Bing: En Ibsen-Studie (Fruen fra Havet) ... 901
J. Borch: Breve fra Dorpat ... 105
Arthur Christensen: Rokokotidens Østerlandsdrøm ... 560
— Politiske Tilstande i det moderne Persien ... 844
Chr. Collin: Henrik Ibsens dramatiske Bygningsstil ... 601
Chr. Gulmann: Laurids Bruun ... 245
Emil Hannover: David ... 654
— Bernhard Olsen ... 704
Stephan Hansen: Marionetter ... 806
Erik Henrichsen: C. Hage ... 36
— Kontra Landstinget ... 299
— Efter Slaget ... 521
— J. Nellemann ... 817
— Herman Trier ... 887
Hagen Hohlenberg: Schumann ... 827
— C. Nielsens „Maskarade" ... 1007
Ludvig Holstein: Digte ... 86
Harald Høffding: Platons Symposion ... 143
— John Stuart Mill ... 353
Alfr. Ipsen: Imperialismens Historiker (John Seeley) ... 635
Niels Jeppesen: Klinte ... 583
Joh. Jørgensen: Viggo Stuckenberg ... 3
— Moderne Klosterliv ... 733
Ove Jørgensen: Duncan kontra Bournonville ... 511
H. Kidde: Liv ... 366
M. Kirkegaard: Fra den teologiske Lejr ... 492
— Moderne Teologi ... 915
H. Kiær: Dansk Indflydelse i Grønland ... 269, 413
Jakob Knudsen: En Københavner i Vestjylland ... 462
C. Lambek: Foreninger, Diskussion, Agitation ... 685
Thor Lange: Heinemotiver ... 222
Alf. Larsen: Gamle Guder i nyt Lys (H. Schück „Studier o. s. v.") ... 348
A. C. Larsen: Lad os nu være Mennesker ... 436
Alfr. Lehmann: Kampen om Spiritismen ... 75
Poul Levin: Familien Salomon i H. Pontoppidans „Lykke Per" ... 281

Digitized by Google

Side

Helmer Lind: Maske ... 89
Karl Madsen: A. Gottschalk ... 983
P. Læssøe Müller: Efter de engelske Valg ... 223
— Kampen om den engelske Folkeskole ... 975
Niels Møller: Georg Brandes' Ungdomsliv ... 340
— Henrik Ibsen ... 433
Carl Nielsen: Mozart og vor Tid ... 197
Harald Nielsen: Litterær Oversigt ... 178, 257, 423
— En Folkefest ... 936
— En Bog og en Teori ... 989
L. C. Nielsen: Viggo Stuckenberg ... 170
Fernanda Nylund: Den store Uge i Helsingfors ... 207
Holger Pedersen: To danske Sprogforskere ... 867
A. Peschcke-Køedt: Købmanden ... 153, 230
V. Pingel: To Fragmenter om Politik ... 126
— Efter Kong Kristian den Niendes Død ... 189
W. Prior: Det moderne Ægypten ... 751
A. Raavad: Grønlands Fremtid ... 723
Chr. Rimestad: Aarene ... 407
E. Robins: Den store, hvide Stilhed ... 311
N. J. M. Rod: Jagtskitser ... 625
Helge Rode: Holger Drachmann ... 769
— Post festum ... 1012
Marcus Rubin: Troels Lunds Skrift om de nordiske Brødrefolk ... 373
P. O. Ryberg Hansen: Den historiske Jesus ... 613
Valdemar Rørdam: De Meza ... 674
Georg Saxild: J. Skovgaard og Viborg Domkirkes Dekoration ... 941
Marinus Schneider: Elna ... 910
Sigurd Svane: Melodier ... 556
Carl Ussing: Successiv Retsreform ... 788
Vald. Vedel: Alexander L. Kielland ... 396
— Theodor Bierfreund ... 504
— Drachmanns Sangkunst ... 771
— Bjørnsons „Mary" ... 930
V. V.: Akademiet og Ministeriet ... 1017
Carl V. Westrup: Den militære Straffeproces og dens Reform ... 384
Karen Wibert: Ægteskab eller „Fri Kærlighed" ... 678
Gustav Wied: Roser ... 29
Wieth-Knudsen: Tysklands Kolonialpolitik ... 101
— Treforbundets Opløsning ... 484
— Tyskland og Fredskoalitionen ... 591
— Danmark-Norge under Guldberg ... 763
— Clemenceau's Udenrigs- og Militærpolitik ... 966
A. Wilkens: Totalafholdenhed og Maadehold ... 324
***: Debatten om Toldloven ... 999

Digitized by Google

Digitized by Google

HOME USE
CIRCULATION DEPARTMENT
MAIN LIBRARY

This book is due on the last date stamped below.
1-month loans may be renewed by calling 642-3405.
6-month loans may be recharged by bringing books to Circulation Desk.
Renewals and recharges may be made 4 days prior to due date.
ALL BOOKS ARE SUBJECT TO RECALL 7 DAYS AFTER DATE CHECKED OUT.

LIBRARY USE JUN 6 1974

REC'D CIRC DEPT JUN 7'74 16

LD21—A-40m-5,'74
(R8191L)

General Library
University of California
Berkeley

Digitized by Google

YU 26453

Digitized by Google